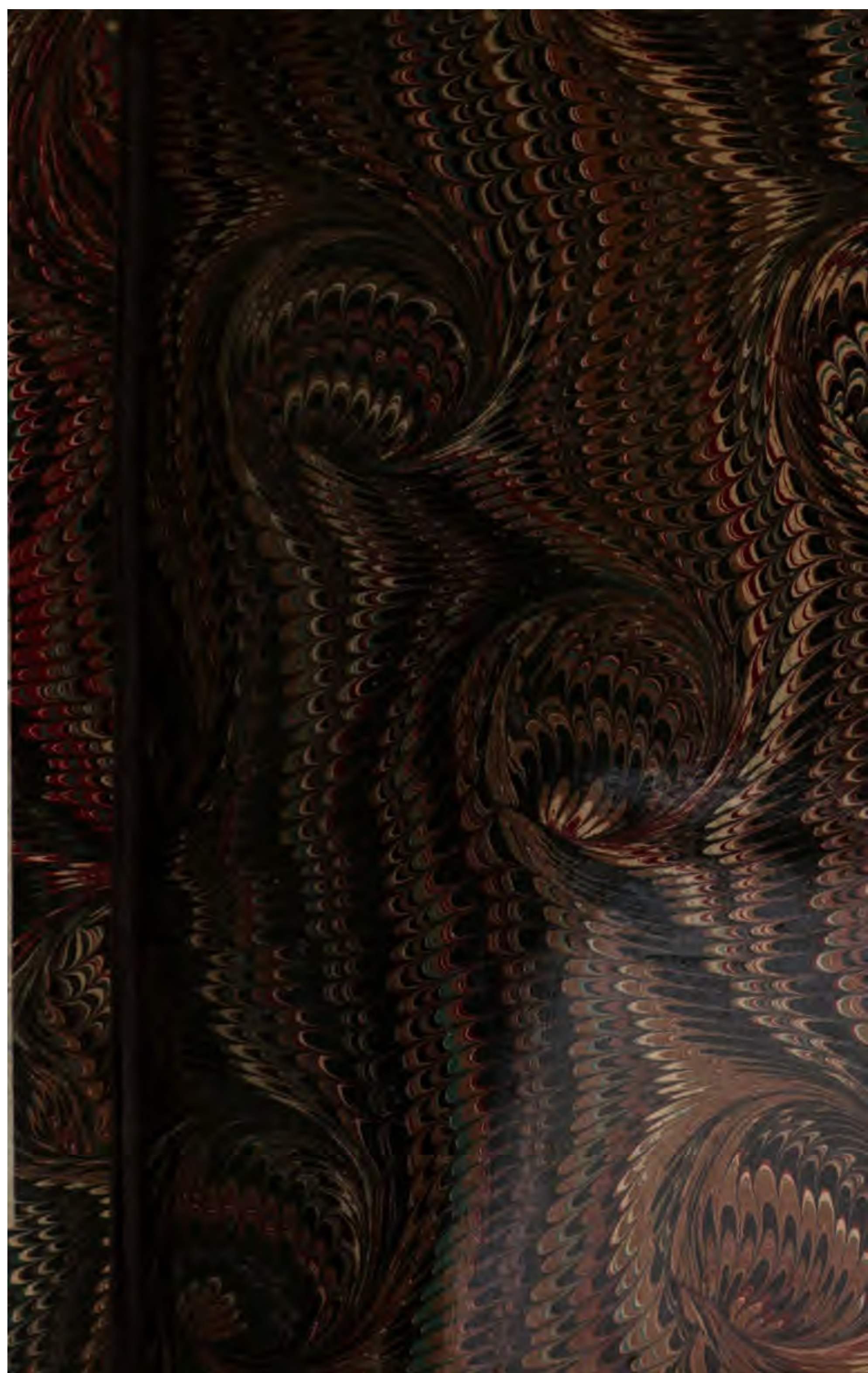

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650
CHRISTO ET ECCLESIAE

Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran

Toimituksia.

---

21 Osa.

4 Wihko.

HENRICI GABRIELIS PORTHAN

OPERA SELECTA.

PARS QVARTA.

H. G. PORTHANS SKRIFTER

I URVAL

UTGIFNA

AF

FINSKA LITTERATUR-SÄLLSKAPET.

FJERDE DELEN.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1870.

Företedt: *L. Heimbürger.*

HISTORIOLA

CONCIONUM SACRARUM FENNICARUM.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN.

PUBLICO EXAMINI SUBMISIT

ERICUS TULINDBERG.

Aboae 1781.

Conspectus totius Opusculi.

§ I.

Nullum est dubium, quin initia Religionis Christianae in Finlandia propagatae, ab expeditione Regis Sveciae ERICI *Sancti* in has oras suscepta, praecipue repetenda sint; quanquam haud incredibile videtur, tenuem aliquam ejus cognitionem jam antea ibidem exstitisse [1]). Adscivit Rex hujus

[1]) Si MESSENIO fides habenda est, *Carelii*, qui ut ille opinatur, sub dominio *Russorum* erant, quam hi profitebantur Religionem, Graecam scilicet, diu jam ante receperant; vid. ejus *Chronicon Finlandiae Rhythmicum*, (Aboae 1774, 8:o) pag. 14. Parum vero hoc verosimile videtur. Quamvis enim Careliis cum Russis paullo maturius quam cum Svecis rem fuisse, improbabile haud ducimus, sui tamen juris ac a Religione Christiana alienos diu etjam postea mansisse, certum putamus. Vid. Nobiliss. LAGERBRING Swea Rikes Historia, del 2. pag, 671. Cfr. MÜLLERS Samlung Rußischer Geschichte, x. B: 5. D. 6. St. p. 297, 402, 419. Potuit alioquin *per famam et culta cum vicinis commercia*, ut in Dissert. de *S:to Henrico* dicitur, (quam Praes. Cel. SCARIN, hic Aboae edidit MATTH. FONTENIUS, a. 1737, 4:o) P. 1. p. 1. religio Christiana nonnullis Finlandiae incolis qualitercunque innotuisse. Nec vero repugnamus, si quis a vicinis etjam Russis aliquam hujusmodi obscuram Christianismi notitiam ad nonnullos homines Fennos pervenisse, contendat. Vox Pappi, (Sacerdos) Svecis haud familiaris, a Russico *Pop* ad nos transiisse, non absurde statuitur; ut et vocabulum Raamattu, quod nostratibus *Biblia* significat, a Graeco *Γραμματα* (Scil. ἱερα) forte derivandum, (more nostris solenni, priorem consonam abjiciendi, accedente) videri poterit ad acceptam a Graecis, potius quam a Latinis primam rei cognitionem, deducere. Ac vellemus, ut aliquis Lingvae Russicae vel veteris Sclavonicae peritus, dispiceret, utrum originem etjam vocum Fennicarum Kirja, *Liber*, *Epistola*, (an a Graeco *κυριος*, *κυριακος*?) et Saarna (Oratio Sacra) ex iis adferre valeant; quas Latinae et Svecicae Lingvae, ut e contrario pleraque alia vocabula Ecclesiastica, non sane debemus.

expeditionis Comitem HENRICUM, Episcopum illo tempore Upsaliensem, eo consilio, ut hic Fennos Religionis Christianae notitia imbueret, et baptismi sacramento nova membra, nomine saltem tenus, coetui Christiano acquireret. Cum itaque brevem instituerimus Historiam Litterariam Concionum Sacrarum Fennica Lingva habitarum editarumque contexere, ab ipso quidem hoc primo ut vocari solet *Fennorum Apostolo*, seriem dicendorum ducere deberemus; si quomodo ille concionatus sit, ab ullo reperiremus scriptore memoriae proditum, aut ex ullis monumentis, eruere possemus. Nunc autem, ne affirmare quidem audemus, eum Lingvam omnino Fennicam addidicisse et calluisse [2]); ac ignotum quoque nobis est, quam peritos in rudi gente docenda repererit adhibueritve interpretes. Licet igitur non mediocribus, zelum ejus indefessum in hac sparta ornanda, laudibus, Panegyristae sui extollant [3]); certum tamen videtur, vim atque metum armorum Svecicorum, validius fuisse argumentum, quod Fennos ad profitendum Christianismum permoveret, quam conciones *Sancti* HENRICI. Testatur id Historia [4]), et confirmat temporis mos; quippe qui is erat, ut

---

[2]) Ut taceam, vix eum spatii otiique satis habuisse, ad Fennicam Lingvam discendam, nec ulla hujus peritiae adsunt vestigia. B. AGRICOLA in Praefatione N. Testamenti Fennice a se editi (Stockh. 1548, 4:to), indicare videtur, imperitiam hanc Lingvae Fennicae in caussa etjam fuisse, cur HENRICUS noster absonum apud nos morem introduxerit, cultum Divinum latino sermone celebrandi; licet simul fateatur, commune hoc fuisse Romanae Ecclesiae peccatum. Verba ejus sunt: Ja ette hen (S. Henricus) oli Engelandist sughunen, senteden mös aina sijtte tehenasti, ombi teße hijppacunnasa nijnquin muisaki, Latinan kieli Kircoisa, Seuracunnisa, ia Jumalan paluelures alati ja enimitten prucattu ia harioitettu; h. e. *Et quod ille* (S. Henricus) *in Anglia natus esset, ideo etjam semper ab eo tempore, hucusque, in hac Dioecesi, sicut etjam in aliis, Latina Lingva in Templis, Ecclesiis et cultu Divino adhiberi solita fuit.*

[3]) Vid. VASTOVIUS *Vit. Aquilon.* (ed. BENZELII) pag. 62, 63, et BENZELII *Monumenta Vet. Eccles. Sveog.* part. 1, p. 34.

[4]) Vid. VASTOVIUS loc. cit. et inprimis LAGERBRING Swea Rikes Historia, Del 2, p. 155. seq. *Codicemque* ibidem citatum

homines, tenui vel nulla fere institutione praemissa, violenter cogerentur ad Religionem superstitione jam atque commentis humanis pollutam, amplectendam, (s. verius caerimonias ejus ac ritus imitandos), de cujus itaque placitis parum sibi constaret; quam qui recipere nollent, morte digni ducebantur. Ipsum quoque nostrum HENRICUM, eam patientiam, mansvetudinem, prudentiam non adhibuisse, nec eam rationem veritatis propagandae secutum esse, quam Religio Christiana commendet, et quae necessaria sit, ad homines pio verae Religionis sensu imbuendos, docet Historia caedis suae; quam intempestivo rigore sibi accelerasse, quotquot res ejus attigerunt Auctores, indicant [5]).

§ II.

Infelix fuit subsequentibus temporibus, quamdiu in totum a placitis Pontificum Romanorum pendebat Religio, ejus in Finlandia nostra status; atque ipsa gens, quamvis quoad nomen Christiana, crassissimis tenebris immersa. Conciones tamen eo intervallo non prorsus inauditas fuisse, indicat VASTOVIUS, l. c. p. 74 seq. et p. 89 seq. priori loco docens THOMAM Episc. Aboënsem *verbo, exemploque instillavisse fidem;* et posteriori HEMMINGUM, item Ep. Ab. propter *miram* laudans ejus *in concionando efficaciam, qua dissolutos arguendo, pios obsecrando felicissime permovit, - - multos peccatorum oppressos veterno, excitavit in salutem* [1]). Ut au-

---

Membranaceum, cujus haec sunt verba: Tha samnadhe han (S. Erik) saman här oc tok met sik aff Upsala Kirkio S:ctum Henricum, oc for til Finlandz, oc stridde oc drap alla thöm som ej wildo taka widh rättuiso oc rätte troo. Cfr. quae habet Auctor nobiliss. ibid. p. 672.

[5]) Eum justo severius tractavisse gentem adhuc ferocem, indicant plures Historici, ut VASTOVIUS loc. cit. BAAZIUS *Inventar. Eccles. Sveogoth.* Lib. I, Cap. X, p. 117. ÖRNHIÄLM *Hist. Eccles. Svec.* Lib. IV. C. 4. 9, 10. LAGERBRING l. c. pag. 256, aliique.

[1]) De THOMA vid. etjam LAGERBRING Tom. 2. p. 237, et de HEMMINGO Tom. 3. p. 652, seqq.

tem taceamus, raras eas saltim fuisse [2]), certum fere videtur non multum notitiae vel emolumenti ex illis ad auditores redundare potuisse: continebant enim prope nihil aliud, quam laudes Beatae Virginis [3]), legendas Sanctorum, atque alias tales ineptias; quæ quam parum, vel potius nihil ad veram salutis obtinendae rationem hominibus tradendam contulerint, quis non perspiciat [4])? Ipsi quoque Sacerdotes, in tanta versati sunt ignorantia [5]), ut saepe nullam haberent

---

[2]) Cfr. LAGERBRING Tom. 2, p. 763.

[3]) A quibus Conciones suas inchoasse *Hemmingum*, testatur VASTOVIUS l. c. p. 90.

[4]) Miserae superstitionis, ignorantiae et stultitiae, quibus infelicibus his seculis Religio laborabat, documenta, abunde exhibent libri plerique Theologici argumenti, tum editi: quorum, quotquot intra Patriam in lucem prodierunt, recensum vide apud Nobil. von STIERNMAN Tal om de Lärda Wetenskapernas Tilstånd i Swerige, under Hedendoms och Påfwedoms tiden, pag. 23 seqq. ad pag. 61, (cfr. Cel. SCHEFFERUM, *Sveciae Litteratae* p. 6—18); Praeter quos, duo Tractatus Finlandiae nostrae debiti, Svecico idiomate exarati, in Bibliotheca Academica servantur, diligentissimo huic Historico ignoti, ejusdem, ac reliqui, farinae; uterque industriae acceptus referendus ejusdem Fratris JOHANNIS (Jöns) BUDDE, Monachi Nådendalensis, cui versio Svecana debetur Librorum *Judith*, *Esther*, *Ruuth* et *Macchabaeorum*, in R. Archivo Antiquitatum asservata. Sunt autem hi Tractatus: 1:o *Liber Spiritualis Gratiae*, s. Revelationum *S. Mechtildis*, Monialis Germanicae, e Latina in Svecicam lingvam translatus, stultissimis somniis refertus; in quo tamen vertendo, singulari Sanctae ope, in somnio sibi apparentis, adjutum se fuisse, bonus Monachus, jurisjurandi etjam fide interposita, asseverat. Codex initio truncatus est. Adjunctum huic est 2:o *Viridarium Sanctae Birgittae*, sive Compendium quoddam Revelationum ejus, Svecico itidem idiomate donatum, Sancte Birgitte gräsgarder eller Yrttegarder; in fine quaedam desiderantur. Cujus generis hic liber sit, ex majore illo opere ejusdem Sanctae, satis judicari potest.

[5]) Ignorantiae Sacerdotum, ut et miseri Religionis status, sequentes allegare liceat testes. OLAUS PETRI in Praefatione ad suam Postillam, (Lubecae secunda vice impressam an. 1537, 4:to) de Svecis (quibus utique feliciores nostrates haud fuisse, certum est) ita scribit: The haffua wel funnes, som haffua hafft lost och wilja til at öffua sich j then helga scrifft, men epter thet the

Lingvae Latinae peritiam, adeoque e Scriptura Sacra nihil proficere possent; unde mirum videri debet nemini, ipsorum

---

icke haffua hafft sådana förfarenhet i Latineska målet som thertil haffuer behooff giordz, therfore haffuer theres wilje eller upsååt hafft ingen framgong. = = Haffuer än nw thet enfoldigha clerkeriet hafft the claghemååll, at texten haffuer warit dem oforstondelighen, än tå at han haffuer warit utsatt på Swenssko. = = Och = haffuer then mening upkommet, at strax en haffuer kunnet läsa och siwnga ena meßo, så haffuer han warit godh nogh til at bliffua Kyrkioprest, än tå at han platt intit haffuer wetat aff Gudz ord etc. Speciatim vero de Finlandia nostra PAUL. JUUSTEN in Praefat. ad. Postillam suam Latinam, (quae manu exarata asservatur in Bibliotheca Academ. Ab.) *Vigente*, inquit, *apud nos idololatria Papistica, sicut et in universo reliquo mundo, alebantur quidem Sacerdotes complures, quibus adjuncti erant Monachorum ordines, in singulis fere civitatibus. Horum omnium usus et officium maxime fuit, ut praescriptum Psalmorum numerum, cum aliis cantiunculis, quotidie decantarent: additis Missis, ad aras Sanctis mortuis consecratas. Erant Missae de Beata Virgine: de Corpore Christi; de quatuordecim Auditoribus; erant etjam Missae pro defunctis, et multae aliae, quarum non est numerus. Hae saepe ab illis recitabantur, qui ipsi unam periodum Lingvae Latinae non intellexerunt. - - Si lectio aliqua ex Bibliis recitanda erat, id fiebat coram vulgo, lingva non intelligibili. Conciones ad populum non fiebant, nisi tantum diebus dominicis et sanctorum feriis: ne autem in illis habendis plures horae (inutiliter fortassis, prout illis videbatur) collocarentur, addebatur Epistola Dominicalis Evangelio, aut prolixa aliqua legenda de Sanctis, quasi textus Evangelii per se, jejunam aliquam doctrinam contineret.* Adjungimus ei MICH. AGRICOLAM, cujus in laudata supra Praefat. N. Testamenti Fennici, haec sunt verba: Senteden ette mwtomat niistä Papeista jotca tehensachka ouat Seuracundhain haltiat olluet, toisinans wähen, ia toisinans ej miteken itze Latinasta ole ymmärtänyet, ninqwin wiele nytkin (site pahembi) monet tompelit leuten pyhes sijas istuua, nin on, qwin Jumala paratcon ja armachtacon, tapachtanudh, ette he ouat sangen heijusti ja laiskasti opettanued, ia wiele teneyene heiden canßansa opettauat. Ja mwtomat taas haruoin eli ejikenens wijtziuet Sarnan päle studerata, ia canßa parca opetta Jse meiden lukeman, sijttekė swremmat opin cappalet. = = Nyt ettei yxiken Pappi taicka opetaia madhaisi laiskudans testelehin sille peitte, ettei hen Latinan eike Rotzin kielen taidha, ia wnottais henen opetuxens wirghan etc. senteden ombi nyt Wsi Testamenti yxikerdhaisesta Textin möte wlostulkittu, &c.

conciones jejunas atque inutiles fuisse. Quod vero harum formam speciatim attinet, de ea vetat nos penuria monumentorum aliquid afferre.

§ III.

Venimus jam ad tempora, quibus Religio Christiana, commentis diu inquinata foedissimis, puriorem tandem, et se digniorem, etjam in Finlandia habitum induit. Primus qui de inveterata superstitione oppugnanda heic sategit, fuit Mag. PETRUS SERKILAX, in Schola LUTHERI eruditus, qui a. 1522 Witteberga redux, docendo in Scholis, et concionando in Ecclesia, puriorem introduxit salutis notitiam [1]). Specialiora quaedam de viro hoc, de Ecclesia nostra optime merito, nullibi allata invenimus. Laudandi præterea alii etiam sunt, repurgatae doctrinae Præcones; Mag. MICHAEL AGRICOLA, qui *Novum Testamentum*, *Psalmos Davidis*, *XII Prophetas minores*, *et selecta* quaedam alia ex *Vet. Testamento* Capita, primus in Fennicum idioma transtulit [2]); M. PAULUS

---

[1]) Vid. P. JUUSTENI *Chronic. Episc. Aboëns.* apud Illustr. NETTELBLADT Schwedische Bibliothek, Erste Stück, p. 82.

[2]) Aliis praeterea libris, elementis fidei Christianae instillandis idoneis, populares suos donavit: *Libello Alphabetico*, *Libro precum*, *Manuali sive Rituali et Missali* (Handboken och Meßan) reformato, nec non *Historia Passionis Dominicae*; quod ipse indicat, in Praefat. Rhytmica ad *Psalmos Davidicos* a se Fennice versos, editosque Stockh. 1551, 4:to, ita canens:

Cuin **A B C Kirian** ensin on,
Sijtte alcu opista uskoon.
Ja **rucous kirias** sangen hyuen
Monist asioist teunnens ja syuen
Senielken sen **Udhen Testamentin,**
Herran Armosta lepitze prentin,
Käsikirian, Meßun ja **Paßion,**
Sulast armost paitz meiden ansion.

Cfr MESSENIUS *Scond. Illustr.* T. X. p. 25, qui *Catechismum* etjam *Lutheri* 1543 ab eo Fennice versum dicit; in annis autem indicandis aliquantum turbare videtur.

Juusten, de quo mox plura; aliique, a B. Juusten in *Chronico Episcoporum* nominati [3]), qui, studiis in Regionibus exteris, (ad quas beneficentia Dn. Martini Skytte [4]) Episc. tum Aboënsis, missi erant), diligenter exactis, reduces doctrinam Evangelicam non sine successu propagabant. Ipsa Methodus concionandi, quae hoc tempore apud nos obtinuit, qualis fuerit, cognita Lutheri praecipuorumque discipulorum suorum ratione, quod ex eadem schola huc allata fuit, facile existimare licet [5]). Explicabatur textus simpliciter, additis ubi locus videretur, admonitionibus exhortationibusque brevibus: interdum pro doctrinarum praecipuarum, quas praelectus textus exhiberet, ratione, partite exponebatur: nulla certa aut artificiosa concionis forma quaesita. Confirmant hanc rem Explicationes Evangeliorum, quas Moscoviae anno 1570, Episcopus Finlandensis Paulus Juusten tempore captivitatis suae, latino sermone concinnavit; primum, unicumque ex seculo decimo sexto superstes, specimen Concionum, Fennos auctores agnoscentium, quod supra jam laudavimus. Ille tamen Exordiorum quoddam genus

---

[3]) Vid. loc. cit. p. 84.

[4]) De quo vid. Juusten loc. cit. Summas meretur laudes, propter zelum suum Reformationem gentis Fennicae adjuvandi, quam non parum, supra indicato consilio et liberalitate, promovit. Regis jussu fecisse, et hoc nomine non solum Episcopales reditus integros percepisse, sed et qui ad Canonicos olim pertinuissent, narrat Rhyzelius *Episcoposc. Sviog.* L. VII. p. 344; nescio quo teste. Aliter Juusten *Chron.* (apud Nettelbladt l. c. p. 84) et Messenius *Chron. Episcopor.* (Stockh. 1611. 8:o) C. XII. p. 114, atque *Scond. Illustr.* T. X. p. 24.

[5]) Cfr. etjam commemorata supra Olai Petri *Postilla:* ad eandem enim formam nostrates etjam fere conciones suas adornasse, facile est ad intelligendum. Nullum apud eum reperias Exordium, nullum Thema unum aut principale, nullam itaque *Propositionem* aut *Partitionem:* sed precibus praemissis, Evangeliorum legitur brevis Analysis, Usibus item brevibus subjunctis, quibus ostenditur quis inde fructus et ad doctrinam et ad vitae emendationem capi, quae consolatio emanare possit.

plerumque adhibet, quibus summam Evangelii breviter exponit, et ipsam deinde Analysin in membra quaedam vel locos, ut ipse ait, dispertit, qui explicationem distinctiorem reddant. In Praefatione docet, se conscripsisse illud opus, partim in proprium usum, ut qui insignem, quam scriptio et diligens commentatio sacris praeconibus adferret utilitatem, haud ignoraret, partim ut hoc opere popularibus suis Ecclesiarum Ministris, inserviret, quorum multos non satis perite in concionibus habendis versari, animadverterat. Ipsa verba ejus adponenda esse judicamus: *Quantum ad me ipsum attinet, conscripsi haec, ne lingua in docendo animum praecurreret. Prudenter enim admonuerunt veteres: prius cogitandum esse quid loquaris, quam lingua prorumpat in verba. Prior enim cogitatio semper corrigi potest posteriori meliori. Et meditationes non comprehensae literis in longioribus Orationibus saepe fallunt, aut prolixitate aut brevitate: saepe etjam in medio cursu orationis, quando materia difficilior est, in minus exercitatis deficiunt. Sicut igitur alios comministros meos saepe adhortatus sum, ne imparati ad explicationem rerum sacrarum suggestum ascendant, seque auditoribus deridendum praebeant, hinc inde verba et voces colligentes, quae non multum faciunt ad rem, sed tantum aures odiose explent: ideoque etjam Deo et sanctis ejus Angelis fortassis displicent: sic ipse operam dedi, ne hujus praecepti essem immemor. Si igitur verum est, in alia quacunque profana oratione, quod vulgaris habet versiculus: Verbaque praevisam rem haud invita seqvuntur; certe opus est praemeditatione in explicatione rerum Theologicarum, ubi standum est velut in conspectu Dei, et sanctorum ejus, et ubi Ecclesia admoneri et instrui debet de rebus omnium gravissimis. - - - Animadverti enim populares meos et comministros, in concionibus habendis saepe exordia ducere non satis convenientia ad rem, sed valde aliena, et procul uccersita; similiter et conclusiones non esse satis appositas aut concinnas: his ergo meis popularibus, et coetui scholastico, hac mea tenui opella et quantulocunque labore inservire et prodesse volui.* Unde de concionandi arte apud sympatriotas suos juvanda et pro-

movenda, laudabilem omnino curam fovisse meritissimum Praesulem, egregie patet [6]).

§ IV.

Sequenti seculo primus qui Ecclesiae Fennicae, operibus concionatoriis typis quidem impressis, profuisse reperiatur, est D:nus Ericus Erici Episc. Aboënsis, cujus *Postilla* sive Ulgostoimitus nijnen Ewangeliumitten päälen cuin ymbäri ajastajan, saarnatan Jumalan Seuracunnasa; Caicken Jumalisten ja hywäin Suomalaisten, jotca Jumalata ja hänen pyhä Sanans racastawat, hywäxi, opixi ja ojennurexi tehty ja coconpantu, prodiit Holmiae 1621—1625, II. tom. 4:to. Servat hic quoque Methodum sic dictam Analyticam [1]); quo vero ipsa forma ratioque Concionum suarum plenius cognoscatur,

[6]) Quoniam in anno definiendo, quo Martinus Skytte obiit, et noster Juusten una cum Mich. Agricola ad Episcopalem dignitatem evecti sunt, dissentiunt Auctores; placet hic observare, in Praefatione Postillae, quam a. 1570 Moscuae detentum, se scripsisse testatur Juustenus, eum simul dicere *jam XIX agi annum, postquam Episcopi munus sibi concreditum fuit:* quare secunda manus adscripsit, eum 1551 fuisse Episcopum creatum. Atque idem hic annus in exemplo *Chronici* sui *Episcoporum Finl.* quod MStum servat Bibliotheca Academica, primitus expressus fuisse videtur, quem secunda manus correxit, ita ut jam 1554 exhibeat; vestigiis tamen prioris scripturae remanentibus. Qui *Skyttium* anno demum 1555 obiisse narrat Messenius (Chron. Episc. C. XII, p. 115, Scond illustr. T. X. p. 26, quem sequitur Spegel Sw. Kyrko-Hist. VII. B. III. C. p. 403), ac *Ecclesiam triennio postmodum vacasse*, mox autem adjiicit inter *Agricolam* et *Juustenum* a. 1554, *Skyttio adhuc vivente*, Dioecesin fuisse divisam, nimis se oblitus est. Rectius igitur mortem *Skyttii* ad a. 1550 retrahit Rhyzelius *Episc. Sv.* Lib. VII, p. 344. seqq. et Juusten in *Chronici Episc.* exemplo quod typis exprimi curavit Nettelbladt l. c. p. 85. Utrum his, an Bibliothecae nostrae Acad. MSS. potior sit fides habenda, harum rerum curiosis diligentius definiendum relinquimus.

[1]) Quam, si rite adhibeatur, in plebe simplici erudienda, insigni usu haud carere, ac Synthetica multo esse faciliorem, negari nequit: quare Concionatores doctrina dicendique peritia et facultate minus instructi, non imprudenter illam potius amplectun-

ipsius verba e praefatione proferre liceat, quae latine versa sequentia sunt: „In Exordio (post Evangelium scil. prae-„lectum, nam nullum prius Exordium, quod *Parasceve* vel „*Introitum* vocant, apud eum invenias) ipsum Argumentum „quorumvis Evangeliorum exponitur; deinde ostenditur cum „quo loco Catecheseos hoc Evangelium congruat. Ipsum „postea Evangelium in duas dispescitur partes, ad suble-„vandam memoriam, raro in tres. In explicando textu, „quaevis pars in certa rursus momenta tribuitur, secundum „ipsam textus rationem; et quodvis momentum paucis ver-„bis explanatur; atque res verbaque, quae ibi occurrunt, ita „explicantur, ut legens vel audiens, ea mente possit asse-„qui, scireque quando et ubi ea (sc. quae in Evangelio nar-„rantur) facta sint. Textus interpretationem excipiunt usus „practici, ab ipso textu in quavis parte eruti, atque Scrip-„turae Sacrae testimoniis firmati - - Sunt et multis exem-„plis et e Veteri et Novo Testamento, ut et ex Historiis „profanis [2]) illustrati". Hactenus ille. Qvamvis vero textus satis luculenter plerumque explicetur, atque usus ad ductum Evangelii haud male exponantur; frustra tamen hic expectes Eloquentiam quandam gravem, aut vim copiamque oratoriam; quae et apud plerosque desideratur reliquos hujus seculi Oratores Sacros, quorum supersunt Concionum exempla. Sunt autem sequentia, quae quidem hactenus aut oculis usurpare, aut ab aliis laudata videre, nobis licuit. Haud dubitamus, quin diligentiam nostram multa effugerint: quare ut illa nobis indicare velint, qui forte aliqua possident aut repererint, docti populares, reliquis ubi occasio tulerit adjicienda, perofficiose rogamus. Ordinem sequimur temporis, quo publicam adspexerunt lucem.

---

tur. Cfr. PONTOPPIDAN *Colleg. Past. Pract.* C. XV, p. 147. Ed. Svec.

[2]) Praeter testimonia Scripturae Sacrae, haud raro occurrunt effata Patrum Ecclesiasticorum, ut *Augustini*, *Tertulliani*, *Chrysostomi*, aliorumque. Quin Scriptores etjam Ethnici, *Cicero*, *AElianus*, *Plutarchus*, aliique, digni sunt visi Auctori, quorum verba interdum, illustrationis caussa proferret.

1. *Concio de Decem Virginibus*, Yxi Christillinen Saarna kymmenest Neidzest, Matth: 25. Selitetty ja Präntijn annetu a LAURENTIO PETRI, *Aboico*, Past. Eccl. Tammela. Präntätty Turusa, Petari Waldilda. a. 1649. 4:to. Pl. 6.

2. *EJUSD. Concio de Vitanda Fornicatione.* Christillinen Saarna Huoruden Wälttämisest. - - Präntätty Turusa Pietari Hannuny. Acad. Typogr. an. 1656. 4:to. Pl. 4 [3]).

3. *Hircus Emissarius Novis Foederis*, Se on Jesuxen Christuxen meidän ainoa Wälimiehem, Kärsimisen Historia, Sen jälken cuin se on neljäldä Ewangelistald kokonpandu; Ja Paston ajalla malla, Jumalan Seurakunnas saarnattawaxi asetettu; Lyhykäises seitzemäs Saarnas Selitetty ab ABRAHAM IKALENSI Theol. Studioso. Aboae impensis Auctoris. Excudebat Petrus Hansonius Acad. Typog. A. 1659 [4]).

4. *Ode Consolatoria*, eli Christillinen Ruumin Saarna Jumalisten Lohdutuxist, jolla he taitawat Elämäs ja Cuolemas wirgotta ja wahwista itzens. Muinen Jumalisen ja Cunniallisen H. Margarethan Pawalin Tyttären hautamises, joca - - täälda ajallisen cuoleman cautta ercani, 19 Novemb. anno 1665, lyhykäisesti, Hämen Kyrös, erinomaisen anomisen jälken, Dom. I. Advent. cotona pidetty, a JOHANNE GREGORII FAVORINO, Verbi D. Min. ibid. Trycht i Åbo aff Petro Hansonio. 4:to. Pl. 3½ [5]).

---

[3]) Docet Celeb. SCHEFFERUS *Sveciae Literatae* p. 319, eum edidisse praeterea Fennice:

1. *Conciones in Confessionem publicam Poenitentialem et in Consecrationes Gratiasque Mensales*, Aboae 1644.

2. *Conciones in Lutheri Benedictiones Matutinas et Vespertinas*. Ib. 1644.

[4]) Laudat quoque Cel. SCHEFFERUS Svec. Lit. p. 321 hujus Auctoris, Pastoris tum Ikalensis, *Concionem funebrem in Obitum D:ni Joh. Collini*, ex. 2. Tim. IV: 18, exc. Aboae 1671, 4:o; sed non indicat, utrum Svetico an Fennico idiomate: nobis non est visa.

[5]) Offendas in hac Concione, ut et omnibus fere sequentibus, gemina exordia; qui itaque mos ineptus circa medium seculi praeterlapsi, imitatione Germanorum, apud nostros invaluisse videtur.

5. *Concio Synodalis de Angelis.* Christillinen Saarna Engeleistä. Jonga Turun Duomiokircosa Pappein cocouxesa, 1666 wuona jälken Jesuxen Christuxen syndymisen, 19 Januarii on pitänyt LAURENTIUS PETRI Praepositus et Pastor Tammelensis. Prändätty Turusa **Johan Winterildä** anno 1670. 4:to Pl. 3½.

6. *Lineamenta Veri Christiani.* Se on yhden oikian Christityn hengellinen hahmo ja Muoto; jonga sen Cunniallisen = = Muorin ja Matronan, nyt Herrasa edesmennen H. CATHARINA HAAKSIN, Her JACOB COLLINUxen, hywinasetetun Kirkoherran sinä Jumalises Uskelan Seuracunnas, muinen rackaan Puolisoin, Cunniallises ja Christillises Hautamises, cuin tapahdui Uskelan Isos Kirkosa 12 Septemb. wuonna 1680, Yxikertaisest edespani ja ulostoimiti JACOB FLACHSENIUS S. S. Theol. Prof. etc. Turusa Präntäisi JOHAN WALD. A. T. 4:to. Pl. 3½.

7. *Cordiale Morientium*, eli Cuolewaisten Ihmisten Sydämmen wahwistus walmistettu, cosca saatettin lepocammions 12 Sept. a. 1680 = = H:stru CATHARINA HAAKS, = = Her JACOB COLLINUXEN, = = racas Puoliso. Ja anomisen jälken tälle Matrona wainaalle cunniallisexi Jälki muistoxi Präntin annettu, a CHRISTIANO PROCOPAEO Past. Loim. TURUSA, Pränttäis Johan Winteri, Kuning:nen Bookt. Suures Ruhtinan Maasa Suomes, Wuona 1681. 4:o. Pl. 3.

8. *Portio Praepollens Primogenitorum.* Se on Esicoisten Edustos osa. Christillises Ruumin Saarnas cosca se = = piscu Pilti ja racas Lapsi wainaja, JOHANNES GEZELIUS, joca lihallisest tähän ajalliseen, sinä 1 Junii, ja hengellisest sijhen ijancaickiseen, sinä 5 hujus, Elämähän syndyi; nijn myös cohta Sielun puolest, sinä 12 ejusdem, cuoltuans sinne sijrryi. Ja jonga wähä ruumis, = = S. Marian Kirkon Sacristohon, Lepocammiohons, Maahan pandijn, sinä 17 Julii anno 1681, joca langeis sen seitzemennen Sunnundain päälle, jälken P. Colminaisuden, = = lyhykäisest ja yxikertaisest coottu ja edestuotu: a NICOLAO M. HAMMAR *Verbi Div. Min. ibid.* Pränttäis Turusa Johan Winter Cuning. Booktr. Wuona 1683. 4:to. Pl. 3. (praeter Progr. exseqv. et Epitaph. Pl. 1).

9. Christillinen Ruumin Sarna filloin cuin muinen, Jumalinen, ja Cunniallinen Matrona, ⸗ ⸗ ⸗ BRITA MATTHIAXEN TYTÄR HERMIGERA ⸗ ⸗ Her MICHAEL HEINTZIUXEN, urholisen ja hywästi ansainen Kirckon Herran, racas Puoliso, Sawitaipalen Seuracunnas; Cunniallisest haudattin Sawitaipalen Kirckosa, Pyhän Colminaisuden Sunnuntain päiwän päälle, joca langeisi sen 15 Päiwän päälle Kesä Cuusa, wuona jälken Christuxen Syndymän, 1690, Pidetty PETRUS BÅNGIELDA, P. R. Doct. ja Pispalda. Wiburis Präntätty Daniel Medelplanilda, Gymn. Präntärildä. 4:to.

10. *Bonus Episcopus*, Se on, Uscollinen ja hywä Jumalan Huonen Haldia, edespandu yxikertaisesa Saarnasa, Turun Duomio⸗Kircosa, cosca ⸗ ⸗ ⸗ Doct. JOHAN GEZELIUS Turun Hiippacunnan Corkiast ylistetty, ja cuulluinen ylimäinen Pappi, Pispa ja Academian Procancellarius haudattin, ⸗ ⸗ a CHRISTIANO P. PROCOPOEO Pastore Loimjokiensi, 24 Junii anno 1690. Prändätty Turusa, JOHAN WINTERILDÄ. Cuningal. Präntäjäldä. 4:o. Pl. 10.

11. *Efficacissimum Solatium Parturrientis in vita et morte.* Se on Synnyttäjän, eli Synnyttämisen kipua ja waiwa kärsiwäisen, Lohdutus Elämäsä ja Cuolemasa: Muinen Cunnialisen ⸗ ⸗ ⸗ Matronan, CATHARINA BARKIN, ⸗ ⸗ ⸗ Her HENRICH MALMIN, **Urdialan Seuracunnas**, ynnä hänen racan Lapsens ja wähän Poicaisens, BENJAMIN MALMIN, Christillises hautamises **Urdialan Kircos** anno 1698 den 6 November: Sanottu ja Selitetty a JOSEPHO KOLCKENIO Sacellano in *Achas.* Prändätty Turusa JOHAN WINTERILDÄ, Cuningal. Präntäjäldä. 4:o. Pl. 3½. (praeter Dedic. et Epitaph. ½) [6]).

---

[6]) Praeter allatas Conciones, superiori seculo sequentes etiam Fennice editas esse reperimus, sed quas nobis aut plane non contigit videre, aut quarum lacera tantum fragmina comparare potuimus.

1. ISAACI ROTHOVII Episc. Aboens. *Conciones Sacrae XX in Threnos Hieremiae.* Prodierunt hae Conciones Svetice, sub titulo: Then Christeligha Läran om een sanskyllig Boot och bättring, och om en saligh beredelse til wår Käre Herres och Frälsares Jesu Christi tilkommelse, hwilken wij dageljgen i troone förwänte.

Methodus omnibus hisce Auctoribus observata, una fere eademque est. In universum materias libentius pertractatas videas Theoreticas s. Dogmaticas, quam Practicas, et ad docendum quam animos pietatis ac virtutis sensu inflammandos, magis esse comparatas. Id tamen in laudem nostrorum, observatu dignum videtur, eos contagionem, quae concionatores Anglos et Germanos, superiori seculo infecit, ut scil. conciones suas sic dictis *realibus* ornare studerent, seu verius deformare, (de qua stultitia cfr. MÖLLER om et Rätt Predikosätt, p. 110, 111, 253. sqq.), sedulo evitasse.

Supplementum.

Tanta laborat penuria omnis generis monumentorum Historia Fennica, ut litera fere quaevis, superioribus quidem

---

Uthaff Hjeremiae Klago Wijsor i tjugo Predikningar författat och i Åbo Domkyrkio hålldne aff Isaaco Bergeri Rothovio, Episcopo Aboensi, Aboae 1645, 8:o *minori;* quo vero anno Fennice impressae sint, dicere non valemus; nam fragmentum quod vidimus, quodque possidet D:nus Praeses, et initio et fine caret; neque aut a Cel. SCHEFFERO *Svec. Lit.* neque a Nobil. v. STJERNMAN *Bibl. Sviogoth.* vel *Ab. Lit.* hujus versionis fit mentio, quamvis editionem Svecanam adferant.

2. THOMAE RAJALENII Past. Tyrvensis, *Conciones in Evangelia Feriae secundae et tertiae rogationum. Item Duae Conciones de Sacra Coena, una de Passione Christi atque una de Ejusdem sepultura.* Aboae 1654. 4:o (Cfr. SCHEFFERUS l. c. p. 320). Neque harum nisi fragmentum lacerum videre nobis contigit.

3. GEORGII ALANI Prof. Theol. Primarii et Archi-Praep. Aboënsis *Concionem Synodalem de Angelis* 1668 4:o laudat SCHEFFERUS l. c. p. 319. An eadem quam supra p. 18 indicavimus?

4. AND. SIM. KEXLERI *Concio ex Matth. XX:* 23. *in obitum Joh. Melartopaei* Ab. 1679. 4:o. v. STJERNMAN Ab. Lit. p. 108.

5. JOH. GEZELII Sen. Episc. Ab. *Concio Funebris ex Joh. III,* 16. Ab. 1681. 4:o. Id. p. 76.

6. EJUSD. *Concio Funebris* ex Apoc. XIV. 15. 1683. 4:o. Id. l. c.

seculis a nostris hominibus profecta, quae inimica pleraramque fata evaserit, avide sit rerum nostrarum curiosis conquirenda, et, si quam forte opem paupertati huic levandae afferat, consulenda: quo consilio, fatemur Concionibus etiam Fennice conscriptis colligendis perlustrandisque nos animum adjecisse. Ac quamvis nihil fere occurreret, quod ad Historiam quidem ipsam patriae illustrandam pertineret; quod tamen ad cognoscendum statum et Religionis, et eruditionis, in primis Theologicae, non prorsus nihil adjuvent, simulque mores gentis hic ibi cognoscendos praebeant, linguae autem Fennicae faciem, quali temporibus istis gauderet, solae fere conspiciendam nobis sistant: consilii capti haud omnino nos poenituit. Cum vero non ignoraremus, copiam illam Concionum Fennicarum, Typis editarum, qua inprimis adjuti, Dissertatiunculam hancce conscribere aggrederemur, quamque collegerat maximam partem Dn. Praeses, lacunis minime carere, nulla alia ratione felicius explendis, quam si nostris opibus indicatis, doctorum porro popularium nobis subsidia expeteremus; hoc secuti consilium, nec male cessisse experti, supplementum indicis in priore opusculi parte dati, jam adjungimus: quod benivolentiae debemus, cum Reverendissimi Archi-Episcopi, atque Acad. Ups. Pro-Cancellarii D:ni D. Mennander, qui pro illo quo litteras nostras complectitur insigni favore, etiam huic conatui nostro opem non subduxit, tum Maxime Rev. Praepositi ac Tammelensium in Tavastia pastoris D:ni D. Michaelis Avellan: quorum ut alii etiam velint porro praeclarum exemplum imitari, ac si forte hujus generis quidquam possideant, D:no Praesidi nobisve significare, rogamus. Conciones igitur Fennicas, superiore seculo editas, reliquis adjungendas, has jam habemus:

1. Selityxet joca=päiwäisten Huomen= Ehto= ja Ruoca= Lucuin, eli Siunausten ylize, yxikertaisill Saarnoill edespannut

7. M. Johannis (Thuronis F.) Wäneri (l. Thuronii) *Militis Christiani Triumphus*, ex 2 Timoth. IV: 7, 8. Conc. Funebr. in *Magnum Wallaeum*, Pastorem in Messuby. Ab. 1689. 4:o. Id. pag. 51.

LAURENT. PETRI Aboico, Minist. Verbi Dei in Loimi-joki. Präntätyt Turusa Pietari Waldilda, anno 1664. 4:o [7]).

2. Charitas sine modo, Dilectio sine exemplo! Se on mittamatoin ja tutkimatoin Jumalan Rackaus, nijsä lohdullisisa Herran Christuxen Sanois: Nijn rakasti Jumala Mailma etc. Joh. 3. Lyhykäises ja yxikertaises Ruumin Saarnas = = = Herr JOHANNEXEN FAVORINUXEN Suomen Kyröin uskollisen Kirckoherra wainaan Christillises hautamises; joca tapahtui saman Pitäjän Kirkos wuonna jälken Christuxen syndymän 1673, yhdexendenä päiwänä Maalis Kuusa, joca oli Puoli Paaston Sunnundai, edespandu, ja nyt anomisen jälken pränttin walmistettu ab ABRAHAM IKALENSI, Past. in Ikalis. Prändätty Turusa Pietari Hansoniuxelda. Pl. 3½ 4:o.

3. Concio Exequialis, eli Christillinen Ruumis Saarna uskollisten palwelioitten palcast ja lohdutuxist, muinen cunniallisen ja hywäst oppenen Herran JOHANNExen Christerin Pojan MELARTOPAEUxen, Pälkänän Kirckoherran hautamises, 26 Jun. 1679, pidetty ANDREAS KEXLERUxelda, Heswan Pitäjän Kirckoherralda. Text. Matth. XXV. 23. Turusa, präntätty Johan Waldilda. 4:o (Cfr. supra §. 4. not. [6]).

§ V.

Hujus autem facultatis excolendae efformandaeque, quibus usi hoc seculo nostri fuerint subsidiis, non alienum est a consilio opusculi, paucis indicare. Praeter eosdem igitur illos, ad quos superiori sese contulerant seculo, vel sapiendi vel dicendi fontes [1]) atque exempla cum Germa-

[7]) Cfr. supra §. IV, not. [3]).

[1]) Cfr. supra §. III. Quod vero ibi laudauimus egregiam curam operamque B. Episcopi PAULI JUUSTEN, in Sacerdotibus suae gentis ad commodum fructuosumque concionandi morem adducendis, ac postea novum laudabilis hujus studii reperimus documentum, in Oratione quam a. 1573 hic Aboae, in Synodo, ad Clerum congregatum latino idiomate habuit, quamque MS. servat Bibliotheca Academica; locum inde, qui hanc attingit rem, adponemus: *Haec*, inquit, *scripta*, (S. nempe codice comprehensa) *vult Deus ut nocturna versemus manu, versemusque di-*

norum tum Svecorum, quae exprimere concionando studebant, neque a domesticis destituebantur vel consiliis vel

---

urna: et iis congruentem proferamus doctrinam. Utque ea Scripta intelligamus melius, excitavit Deus subinde peritos interpretes, qui non tantum viva voce confessionis suae, sed etiam editis Commentariis illustrant doctrinam et singulos ejus articulos sigillatim. Habet itaque haec nostra aetas Commentatores et interpretatores Scripturae longe doctiores et peritiores, quam superior aetas; sicut videre est ex collatione Commentariorum LUTHERI, BRENTII, PHILIPPI, CRUCIGERI, MAJORIS *etc. et aliorum qui paulo ante ista tempora suas ediderunt lucubrationes in Scripturam Prophetarum et Apostolorum. Horum igitur enarrationibus adjuti, possunt Ministri Ecclesiarum felicius docendi ministerio fungi, si modo studium aliquod et diligentiam aliquam, in his pervolvendis voluerint conferre, et si meditatio aliqua accesserit sacrarum rerum, sicut certe debet. Verum quidem est, quod curae domesticae et rerum inopia, quibus multi premuntur, plurimos revocant a meditatione rerum Divinarum et studiis Christianae Religionis. Sed his posthabitis, conferendae sunt horae aliquae ad studium doctrinae Evangelicae, et meditationem rerum divinarum. Neque enim aliter unquam recte praeesse vocationi nostrae possumus, si saltem cogitare velimus quid et quantum ea requirit. Accedat ergo acre studium Sacrae Scripturae, ut majori fructu vocationi nostrae praesse possimus. Et Domini Pastores non tantum curam habeant suarum Concionum, ut quadrent ad regulam mentis Divinae, et veram doctrinam Ecclesiae, verum etiam diligenter attendant et inspiciant, quid Sacellani profitentur, non sinant vagari eorum conciones extra septa, sicut fortassis multi faciunt, negligunt scopum Evangelii et institutae concionis, et arrepto aliquo vocabulo navigant nunc in orientem nunc in occidentem, inde ad austrum redeuntes, tandem in septentrione portum quaerunt. Talis divagatio non necessaria, non deservit erudito viro, neque est species eruditionis, sed testimonium inscitiae et ruditatis. Sic penitus rimari naturas et significationes singulorum vocabulorum, et inde exstruere doctrinam aliquam, firmam et convenientem rebus, non est cujusvis, sed tantum eorum qui habent linguarum peregrinarum donum (et) cognitionem. Melius ergo facerent alii, si probatos et certos authores in formandis concionibus imitarentur, quam dicerent non cohaerentia. Et quia mentionem facimus doctrinae in Ecclesia Dei proponendae, curandum quoque est, ne allegoriis sint alienae, et aliquando etiam absurdae; sed si illis uti voluerimus, adducamus potius eas, quas*

concionandi formulis, ad quas imitationem atque conatus in hoc genere suos, dirigent. Inprimis post Academiam beneficentissimo consilio hic Aboae conditam, (cujus ope nova quasi lux et ad universam Fenniam et ad Sacerdotum maxime ordinem penetravit [2]), officinamque Typographicam mox etiam ibidem institutam, suam industriam desiderari passi haud sunt viri de Ecclesia nostra meritissimi, in praeconibus verbi Divini, vel futuris, vel minus exercitatis, adjuvandis, veroque, pro suo sensu, concionandi modo illis demonstrando. Pertinent huc, quas Disputationum Academicarum loco, ab anno Domini 1649, ad a. 1653, latino sermone edidit, in 4:a quam vocant forma, AESCHILLUS PETRAEUS, (eo tempore *S. S. Theol. Doct. ac. Prof. et Civit. Ab. Pastor, Episcopus* postea *Aboënsis), Meditationes S. Evangeliorum, additis S. Patrum dictis, Quaestionumque aliquot decisione, ad uberiorem textus, cum opus est, explicationem et Heterodoxorum refutationem* [3]). Quae singulae, a studioso aliquo juvene, sub praesidio ejusdem D:ni Doct. PETRAEI, publice fuerunt defensae. Idem simili prorsus consilio formaque, ab a 1652 ad a. 1657 [4]) edidit etiam

probati et recepti authores excogitarunt, quam ut temere ipsi aliquid confingamus. Gestus quoque in docendo sint graves, modesti et convenientes; non ludamus manuum gesticulatione praeter necessitatem. - - Sic etiam affectus moderandi sunt, ne aut nimis contentiosa voce, aut irato vultu et inflato auditoribus simus terribiles. Sic n. indulgere affectibus, ut velut tonitru strepere videamur in suggestu, non est pro decoro Concionatoris Evangelici. Servetur etiam in his aequalitas modesta. Quae verba satis ostendunt, quanto et studio et intelligentia laudatissimus Praesul hanc rem urserit.

[2]) Quod antea paucioribus Theologiae studiosis facultatum satis suppeteret, Academias transmarinas, studiorum continuandorum gratia, petendi; nullis plerique aliis litteris, quam quas in Schola Aboënsi arripuerant, instructi, ad publicum in Ecclesiis docendi munus accedebant.

[3]) Aboae typis Acad. excudebat Petrus Wald. Duo implent justae molis volumina.

[4]) Episcopali quidem jam tum munere fungebatur; sed fuerintne prius in Academia ventilatae, quam typis vulgarentur,

Meditationes S. Epistolarum, additis S. Patrum dictis - - et Heterodoxorum refutatione [5]). Utrique deinde Syntagmati, justi molem operis implenti, generalem titulum, qualem attulimus, praefixit: qui libri perraro jam, posterior inprimis (*s. Meditationes in S. Epistolas*) visuntur. Ipsam quod attinet harum Meditationum rationem atque conformationem, non discedit a methodo, quam alii istius temporis S. Praecones observarunt, quamque supra § IV. p. 12 et 16 indicavimus. *Parasceves* loco dictum aliquod habet S. S:ae, non optime plerumque ad materiam in Tractatione postea explicandam quandrans, sed ad diei sollennitatem accommodatum, etc. In *Exordio* breviter Textum S. explicat, cujus postea contenta in certas partes tribuit, quas ordine persequitur, atque ex iis doctrinas sive locos communes sigillatim exhibet. Unum aliquod argumentum per totam Concionem tractandum, non proponit: neque Epilogum aut usum generalem subjungit. Interpretandae S. Scripturae talis est ratio, qualis illa aetate ubique obtinuit. Consilium praeterea, quod titulus operis indicat, studiose persequitur: e quo de more concionandi illis temporibus probato, judicare satis licet. Idem laboriosissimus Episcopus, toto administrati hujus muneris sui tempore, a. a. 1652 - - 1657, in gratiam Cleri Dioeceseos Aboënsis, breves delineationes S. Concionum, diebus tribus Poenitentialibus solenniumque precum et gratiarum actionis publicae, habendarum, latino sermone quotannis edidit: eadem quam descripsimus methodo adornatas: contentum sc. textus cujusvis in binas dividere partes jubet, locosque communes, quos subjungendos utrique

an continuaverit Episcopus disputationes studiosorum e Cathedra Academica moderari, ego quidem, qui *Meditationes* ejus in *S. Epistolas* oculis non usurpavi, dicere nequeo. Ad finem perduxisse etiam hoc opus, paucis exceptis partibus, testantur SCHEFFERUS *Svec. Lit.* p. 135, et STIERNMAN Aboae Lit. p. 20.

[5]) Aboae ap. Pet. Wald et Hansonium. Utriusque Syntagmatis partes singulas, recenset Cel. LIDÉN *Catal. Disputatio num in Acad. et Gymn. Sveciae habitarum.* Sect. III. p. 144 —151.

censet, indicat [6]). Continuatum post ejus mortem fuisse hoc institutum, ex delineatione similis plane formae rationisque, S. Concionum diebus solennibus precum publicarum a. 1662 habendarum, typisque in 4:o exscriptarum, discimus [7]). Ex quo autem Episcopale munus hic administran-

[6]) Ejus etiam industriae forte debentur formulae s. Dispositiones Concionum V in Passionem Dominicam, per tempus Jejunii, Evangeliorum anniversariorum explicationi conjungendarum sive potius praemittendarum, quae sermone Svecico, neque auctore, neque loco, neque tempore indicato, foliis 6 in 4:o, typis impressae extant, atque hujus aetatis ostentant vestigia. Servantur jam in Bibliotheca Academica; volumine comprehensa, quod B. PETRAEI et illas continet litteras Circulares quas in Oratione *de Synodis, et speciatim Dioecesanis Aboënsibus*, recenset, qui harum rerum ditissima gaudet collectione et accuratissima cognitione, Reverendiss. Archi-Episcopus et Pro-Canc. Dn. Dr. MENNANDER, (p. 47 sq.), et aliam Epistolam repertu rarissimam, illa priorem, atque a. 1652 d. 2 Dec. ad Praepositos et Pastores Dioeceseos Ab. Sermone Svecico datam typisque expressam, qua Regii Diplomatis, quo PETRAEUS muneri Episcopali praefectus fuit, cum his exemplo communicato, varia praeterea monita atque consilia, ad officiorum suorum curam pertinentia, illis exhibentur. Adposuisse ultima verba juvabit: Så är och wår wänlighe begäran, at alla oförsörgde Präster, med thet snaraste sigh hijt til Consistorium förfogha. Så och alla Praeceptores hoos Adel och Dadel sigh här inställa ifrån Nyåhret, och så länge åkeföhret ståår, att tagha information huru the wijdare sigh skola förhålla. Hwad mera kan wara at påminna, spares till näste Synodum, hwilken anstält warder (wil Gudh) den 16 och 17 Junii Anno 1653. Befalle edher etc. Nomina subscripta comparent, non tantum Episcopi, sed et omnium reliquorum, qui Consistorii Ecclesiastici tum erant Assessores, VII Professorum et Rectoris Scholae Cathedralis. De hujus Episcopi reliquis operibus in lucem editis, cfr. STJERNMAN l. c. ubi praeter *Conciones* ejus Svecanas, *Modus visitandi aegrotos, et alia ad munus Sacerdotale pertinentia, diversis Aboae edita temporibus,* commemorantur, quae ad nostras manus, ut quatenus nostrum attingant consilium judicare possemus, non pervenerunt.

[7]) Utrum successoris ejus TERSERI, an alius opera nescimus. Conciones tres poenitentiales latino sermone, Aboae edidisse in 4:o, ENEVALDUM SVENONIUM, docet STJERNMAN l. c. p. 25, anno, ut videtur 1664; quas non vidimus.

dum suscepit Jo. Gezelius, Pater, idem consilium magna diligentia quotannis exsequi perrexit; ab a. 1666 ad a. usque 1674, quo hanc curam laboremque in filium transtulit [8]). Methodum ille antecessorum more, constanter adhibuit analyticam: tractationem semper bifariam dispescens, in Explicationem textus, et Applicationem; in qua posteriore doctrinas atque usus e textu explicato eliciendas, demonstrat [9]). Joh. Gezelius Filius, non modo paterni hujus operis filum ab a. 1675, ad mortem usque suam a. 1718 perduxit; sed etiam homilias hasce ab utroque elaboratas, quae tum prodierant, anno 1693 junctim denuo edidit, homiliis etiam XIII Juridicis, suae operae, adjectis: titulumque Syntagmati hunc praefixit: *Fasciculus Homileticarum Dispositionum, annis circiter XXVII seorsim editarum, videlicet CCXX in textus Sacros Poenitentiales, et V in totidem textus solennes, Grat. Act. additis XIII Homiliis Juridicis; Auctoribus Joh. Gezelio Patre, et Joh. Gezelio Joh. Fil.* Episcopis Ab. etc. Aboae impr. a Joh. Winter 1693, 4:o. Idem vir,

[8]) Anno 1668 excepto; quem defectum postea filius supplevit: quo contra impedito, Pater textus annorum 1678 et 1689, explicare et tractare docuit. Gezelii Senioris in litteras Ecclesiasque Fennicas exponere ingentia sane merita, hujus non est loci; grata illa semper nostrates memoria agnoscent. Vide Catalogum Operum a se, vel suis impensis, suaque cura editorum, apud Nobiliss. Stjernman l. c. p. 71—77; inter quae ad nostrum pertinent consilium, praeter Conciones suas, *Perbreves* illae *Commonitiones* quas Svecano sermone a. 1673, 4:o Clero Dioec. Ab. exhibuit, in quibus pauca etiam, ea tamen haud spernenda, de Concionum Sacrarum vera indole usuque, monita occurrunt.

[9]) Mirum itaque haud est, tantas auctoritates, reliquis etiam Sacerdotibus nostratibus, hanc methodum maxime reddidisse commendabilem; uti nec ad insulsum morem retinendum, quem seculi consvetudo probabat, verba sententiasque latinas in orationes vernaculas inferciendi, non contulisse nihil, probabile est, quod exempla quae sibi sequenda proponerent Concionatores, quibusque meditandis proficere studerent, Latina fere essent lingua exarata. Itaque titulum, propositionem, partitionem, Concionis Fennicae, latinis verbis conceptam non raro videas, interpretatione deinde vernacula subjecta.

de patria Ecclesia multis nominibus meritissimus [10]), Professor Theol. ordinarius constitutus, Collegiis sic dictis Concionatoriis habendis, in quibus et praecepta S. Eloquentiae explicaret, et ad praxin recte concionandi juvenes studiosos adduceret, ad rationem ejus apud nos emendandam praecipue contulit; in cujus collegii sui usum edidit, quem commentationibus illustraret, a. 1679, 8:o, Jo. Bened. Carpzovii *Hodegeticum Concionatorium;* quem librum a. 1690 iterum typis vulgandum curavit, excudente Jo. Winter, 8:o. Unde non minus quam ex emissis in lucem Concionibus suis, Svecico idiomate conscriptis, qualem Oratoriae S. rationem probaverit, judicium fieri potest. Methodum ille nostris sensim probabiliorem reddidit Syntheticam; quam etiam in editis Dispositionibus suis homileticis adhibuisse fere reperitur; una plerumque propositione thema complectens, ac in partes deinde ubi videretur, duas aut tres, dividens; usum demum, qui ex materia tractata aptissime sequeretur, in Epilogo tradens [11]).

§ VI.

Quae igitur hodie Concionatoribus nostris Sacris usitatissima est, Synthetica haec Methodus, circa finem superioris sensim recepta, hoc nostro seculo magis magisque

---

[10]) Cfr. Stjernman l. c. p. 87—90.

[11]) Praeter opem, quam ex laudata Antistitum Ecclesiae Fennicae cura ac opera, Sacrae Eloquentiae cultores nostrates, ad hanc facultatem adjuvandam nacti sunt, nec alios quoque, commilitonibus hujusmodi auxilio inserviendi nullo ductos fuisse studio reperimus: quos tamen, quod Auctoritate non aeque valuerint, praeterimus. Conferri potest passim Stjernman l. c. ex. gr. p. 55 seq., ubi Ol. Arenii, Past. Malaxensis, recenset huc aliquo modo pertinentes labores homileticos. Nec dubium est, quin a Professoribus quoque Theologiae, consiliis praeceptisque huc spectantibus, studiosi litterarum sacrarum, muniti pro temporis more fuerint; cujus tamen rei nullum monumentum litteris consignatum, ad nostras pervenit manus.

invaluit [1]). Illustrant hanc rem satis fata Eloquentiae Sacrae Svecanae, ad cujus fere exemplum nostra componi perrexit, facile videndas ob caussas: ut plerumque Germanicam utraque imitata est, quae eodem fere tempore ab ineptiis repurgari coepit, quibus diu misere inquinata fuerat. Hodierno autem Eloquentiae nostrae sacrae statui ennarrando, diutius immorari, necessum nobis non est, quippe notiori, quam ut longa egeat expositione. Nec tamen quod mirum videri debeat, aut a veritate abhorreat, nos dicturos putamus, si aptissimam consilioque ipsius instituti vero accuratissime attemperatam Eloquentiam, vel hodienum apud non paucos verbi Divini Praecones desiderari, monuerimus; licet quoad externam formam, nonnullaque alia, eorum Conciones meliores sint iis, quae antiquioribus concinnatae sunt temporibus. Sed illam rem accuratius persequi, a nostro alienum est instituto. Indicem modo Concionum sacrarum, chronologico ordine contextum, quae praesenti typis vulgatae seculo, in nostras inciderunt manus, subjungemus. Sunt vero sequentes:

1. Christillinen Ruumis Saarna, coska = = Herr JOHANNES CAJANUxen = = Prowastin Cajanan Linnan Lääniś, ja Kirckoherran Paldamois, = = Ruumis lepocammioons, ja hautaans johdateturi, ja laskketuxi tuli, 1703. 23 Augusti. Pidetty ERICUS WALLENIUxelda, Oulun Trivial Schoulun Rectorilda. Text. Ps. 71: 16—21. Turusa pränttäis Henr. Christoph. Merckell. 1706. 4:o [2]).

2. Se pyhä Ewangeliumillinen Walkeus, Taiwallisesa opisa ja Pyhäsä Elämäsä ulosotettu ja eteen asetettu nliden joca=

[1]) Qui primi reperiuntur unam quandam doctrinam e textu sacro selectam, per totam Orationem plenius suscepisse tractandam, una tamen propositione Logica thema suum exhibere non semper instituebant, sed ipsas modo partes quas persecuturi erant sigillatim mox indicabant; more TILLOTSONIO etc. etiam familiari. Cfr. MÖLLER Om et rätt Predikosätt, p. 273.

[2]) Inter Conciones Svecanas enumeratur a Celeb. STRICKER, Försök til et Swenskt Homiletiskt Bibliothek, 1 Del p. 146 et Auctor *Gabriel* nominatur; quae corrigenda sunt.

wuotisten P. Ewangeliumein jälken, jotca Sunnuntai= ja Juhla=Päiwinä niisä Christillisisä Seurakunnisa tawallisesti selitetän. Stockholmisa, Prändätty Lars Salviuxelda, wuonna 1747; (ja Toinen Osa 1749). Partes et Voll. II. 4:o. Postilla haec Auctorem agnoscens D:num JOHANNEM WEGELIUM, Rectorem tum Scholae Tornoënsis, postea Praepos. et Past. Uhloënsem in Ostrobotnia, docte elaborata est; saepe tamen ad docentium firmandam augendamque cognitionem, quam rudem plebeculam instituendam, accommodatior videtur: linguae autem emendatione ita sese commendat, ut laude merita non careat.

3. Se Cuoleman catkeruden makeuttawa Jumalan lasten autuus. Christillises Ruumin Saarnas = = Herr NICOLAUS AEIMELAEUxen, ennen tätä Ison Kyrön Pitäjäsä = = Kirckoherran hautauxesa, = = joca tapahdui tämän Pitäjän Emäkirkos, ensimmäisnä päiwänä Huhti cuulla wuonna 1750; yxikertaisest edespandu THOMAS STENBÄCKildä, Cappalaiselda Ilmolas [3]). Stockholmisa, prändätty Jacob Merckellildä. pl. 10. 4:o.

4. Rucouxest ja sen cuulemisest, tarpellinen tutkistelemus = = Rukous Sunnuntaina, puolipäiwä=Saarnasa, Nousiaisten Seurakunnas = = wuonna 1759 edestuotu, ja siiten pidemmäldä ulostoimitettu: jonga nyt on pränttijn andanut ABRAHAM ACHRENIUS [4]). Aboae 12:o. 5 pl. praeter praefationem et cantilenam adjectam.

5. Christillinen walmistus mieluisehen ja autualliseen Cuolemaan, edesmennen ylistettäwän Prowastin ja Kircko=Herran Ouluborin ja sen alla olewaisten Seuracunnain ylize, Herran JOHAN WEGELIUxen christillisesä hautamisesa, edespandu MATTHIAS PAZELIUxelda [5]) 1764. Text. Job. 14: 14. Turusa prändätty Joh. Christ. Frenckellildä. pl. 4½ 4:o. (Ep. Ded. et Epiced. connumeratis).

6. Christillinen puolipäiwä=Saarna ensimmäisnä suurna yhteisnä = = Rukous=Päiwänä, pidetty wuonna 1766 Paldamon

---

[3]) Deinde Past. et Praepos. in Limingo.
[4]) Past. in Nousis.
[5]) Past. et Praepos, in Limingo.

Kirkosa, ja nyt halullisille fieluille, ja rackahille sanancuulioille lawiammaxi ylösrakennuxi prändättää annettu CARL HENRIC STÅHLELda [6]). Turusa, 4:o. 3½ pl.

7. Yxi Jumalalda opetettu Cuolewaisuden tutkindo; yxikertaisesti edespandu, Kirckoherran Urdialan Pitäjäsä = = Herr JONAS MENNANDERin eläisens rackahimman Puolison = = MARIA ELISABETH TOLPON Christillisesä Ruumin Saarnasa Urdialan Pitäjän Kirkosa sinä 5 päiw. Elo Cuusa, wuonna 1767. Ja nyt = = = pränttijn ulosannettu JOHAN LAIHIANDERilda, Kirckoh. ja Prow. Eurasa [7]). Turusa prändätty Cuningall. Academian alla olewasa Präntisä, wuonna 1768. 4:o. Pl. 3½.

8. Wanhurscauden catomatoin Cunnia-Cruunu, Christillisesä Ruumin-Saarnasa, Hänen corkiammast autuan Majestetinsä = = Cuningas *ADOLPH FREDRIKIN* corkiana hautaus-päiwänä sekä Ruotzalaisen että Suomalaisen cocoontullehen Seuracunnan edesä, molemmille kielillä **Brahen** Caupungin ja **Salon** Pitäjän Emä-Kircosa, 30 päiwänä Heinä-Cuulla, wuonna 1771, eteenasetettu THOMAS STENBÄCKildä, Kirckoh. siellä [8]). Stockh. Kuning. Suomalais. Präntisä, 1771. 4:o. Pl. 3½.

9. Yxikertainen Puhe pidetty Säkylän Kirkosa, siinä tilasa kuin se wihittin, sinä 4 päiwänä Elo-Kuusa, wuonna 1776. Ja anomuxen jälkeen sitten ulosannettu Mag. GUSTAF G. HAARTMANnilda Prow. ja Kirckoh. Loimajoella. Turusa, prändätty Joh. Christ. Frenckellildä. 8:o. Pl. 1.

10. Lyhy ja yxikertainen Puhe, juteltu = = aiwotun Ruoweden Ison Kirkon rakennuxesa, ja sen ensimmäisen Kulma- ja Perustus kiwen laskemisesa, kuin tapahtui sinä 15 päiwänä Syys Cuusa, wuonna 1777, sen Seurakunnan Kirckoherralda LARS FORSELIUxelda [9]). Anomuxen päälle pränttijn annettu wuonna 1778. Turusa prändätty Kuning:sen Acad. Kirjanpräntäjäldä Joh. Christ. Frenckellildä, w. 1779. 4:o. Pl. 1½.

---

[6]) Jam Past. in Uhleå.

[7]) Hodie in Närpes, auctusque dignitate S. Theol. Professoris et Doctoris.

[8]) Cfr. supra N:o 3 not. [3]).

[9]) Praepos. honore auctus.

11. Yxikertainen Saarna, pidetty Ruoweden uudesta rakettun, ja nyt = = wihityn Ison Kirkon Seurakunnan ensimmäisesä Kokous-päiwänä, kuin tapahtui sinä 23 päiwänä Elo-Kuusa, eli 10 Sunnuntaina Pyhän Kolminaisuden Päiwästä, sisälle olewaisna wuonna 1778; LARS FORSELIUXelda, Kirckoherralda Ruoweden Seurakunnasa. Ib. 1779. 4:o Pl. 3.

12. Yxikertainen Puhe, pidetty Ruoweden Seurakunnan uudesa Emä-Kirkosa, koska se wihittin sinä 23 päiwänä Elo-Kuusa 10:nä Sunnuntaina jälken P. Kolminaisuden Sunnundain, sisälle olewaisna wuonna 1778, ERIC LENCQVISTildä, Prow. ja Kirckoh. Orihwedellä [10]). Ib. 1779. Pl. 1½.

13. Se suuri Kysymys: **Jos me olemme Jumalan Lapset?** Tutkisteldu, sen muinen Jalosukuisen, ja Korkiasti oppineen Herran **Con-Rectorin Wasan Triwial Schoulusa,** Magister JACOB WEGELIUXEN hautamisesa, Wähän Kyrön Kirkosa, colmandena Adwentinä, wuonna 1778. Ja edespandu Mag. JOHAN ÄIMELÄUXELDA, Kirckoh. ja Prouw. Isosa Kyrösä. **Waasasa** 1779. Prändätty **Georg Wilhelm Londicerildä,** 4:o. Pl. 3½ [11]).

---

[10]) S. Theol. Doctoris auctus dignitate.

[11]) Adjungere quodammodo his licet Postillam ADAMI s. MISANDRI, in Fennicum idioma translatam, quae hoc titulo prodiit: M. JOHAN ADAMIn Pojan eli MISANDERin Sabbathin lepo, sisällensä pitäwä kaickein Sunnuntai- ja Juhlapäiwäin Ewangeliumein Jumaliset tutkistelemuxet yli koko wuoden. Kaikille siwiöille Christityille, lijoitenkin maalla asuwille eli matkustawaisille palweluxexi ja hyödytyxexi kirjoitettu; mutta lyhykäisembään sisälle pitoon kokoon wedetty ja ensin Ruotzin kielexi Saxasta käätty, lisättyin selityksten kanßa neljänden Päiwäin Ewangeliumein ylize joka wuotisina Juhlapäiwinä, ynnä Pyhäin Miesten Päiwän kanßa, edesmennen tämän Kirjan tekiän laadun jälken DANIEL ÖDMANnilda, ennen tätä Kirckoherralda Gälstadisa Götheborin Hiippakunnasa, mutta nyt Suomexi käätty DANIEL WIRZENIUxelda, V. Past. Eccl. Fenn. Cathed. Ab. Stockholmisa prändätty Arvid Carlbohmilda 1768. 8:o. pl. 59½. Nova hujus operis editio prodiit ib. 1780, 8:o. Item: Doctorin AUGUST HERMAN FRANKIN Postilla, eli Sunnuntai- ja Juhlapäiwä-Saarnat, Saxan kielestä Ruotzixi, ja sitte Ruotzista Suomexi käätyt. Se edellinen Osa (Pars I.) Stockholmisa Johan Christopher Holmbergin Präntisä 1780. Se jälkimmäinen Osa (Pars II.) ib. 1781. 4:o. De quibus judicium interponere non est opus.

§ VII.

Non patitur instituti ratio, ut de optima Concionum elaborandarum concinnandarumque forma in genere hic praecipiamus; de iis tamen, quae Oratori Sacro Fennico speciatim observanda sunt, pauca monenda putamus. Quod igitur, ad *linguam* ipsam attinet, non difficulter intelligitur, cavendum esse, ne in puritatem ejus peccetur, peregrinasque, sermo rudis etiam plebis conformandus captui, redoleat cupedias; sed ad eam rationem diligenter comparetur, quam solam auditores omnes sine mora comprehendere animo queant. Quam igitur illa vitiosa sit elocutio, quae barbarismis ac soloecismis quibusvis, et sveticismis in primis referta est, facile apparet; quod ultimo loco significatum vitium, vel eo magis vitare oportet, quo communius esse solet, ut pauciores sane ab eo immunes sint Concionatores: cujus rei caussa non ea solum est, quod libris atque Orationibus adeo sacris Svethicis inprimis legendis imitandisque adsveti ac illa maxime lingua cogitare docti, plerique ab obrepentibus sibi illius sermonis idiotismis cavere non valeant; verum etiam, quod vernaculae ejusque studio, nimis parum vulgo industriae plurimi tribuant. In quotidiano sermone, cum plebe tantum instituto, illam usurpasse contenti, ad res subtiliores gravioresque non adhibent; quare, ubi ad has transferenda est, ignorantia ejus, ac inopia verborum phrasiumque vere Fennicarum, laborant. Grammaticam linguae indolem, verasque ejus adhibendae leges, pauci rimari student; pauci iis etiam observandis, accurate scribendo, exercere sese mature solent. Unde Fennice scribendi, cum sacris initiati ordinibus hac facultate opus habent, insvetus plerisque labor est, nonnisi post longos demum annos facillime et feliciter succedens: ac multis verus interim vernaculae elegantiae sensus ac judicium periit. Nonnulli praeterea, sine debita praemissa meditatione et elaboratione, Conciones ad coetum habendas, in suggestu demum cudunt, quicquid mens in concionandi actu suggesserit, proferentes:

unde fiat necesse est, ut sermo eorum, quantumvis optime linguam calleant, illud tamen idioma redoleat, quo traditas veritates de quibus disserunt, familiares sibi reddiderunt. Accedit quorundam inconsultus sane mos, Conciones suas Fennice habendas, Latino [1]) vel Svecano sermone conscribendi; qui elocutionem earum a genio linguae Fennicae non potest non reddere alienam. Ferendum hoc est in illis, qui Concionem eandem utraque recitare lingua, Svecica et Fennica, coguntur, quae dura nonnullis Concionatoribus incumbit necessitas; a reliquis vero sollicite fugiendum est, ac oratio eadem meditanda et concinnanda lingua, qua habenda est. Qui enim, quanta opus sit cura cogitaverit, ad orationem ex una in aliam linguam, etiam meditandi spatio dato, feliciter transferendam; is quid ab extemporanea hujusmodi sperandum sit festinatione, facile intellexerit. Neque putet quis, levioris esse hanc rem momenti; pendet inde, ut orationem, quae sibi recitatur, auditores intelligant vel minus. Non putet Orator, quia ipse semisvethicum suum sermonem intelligit, etiam a rusticis illum capi; quibus aeque fere obscurae et peregrinae esse sententiae suae esse saepe possunt, Fennicis quamvis verbis propositae, ac si Latino aut Svecico essent idiomate prolatae. Quia igitur Concionum finis postulat, ut auditoribus docendis, atque notitia veritatis coelestis imbuendis diligenter inserviant; auditores vero non nisi puram rite intelligere possunt linguam, (praeter quam quod Conciones idiomate corrupto recitatas fastidiant): sequitur, ut linguae vernaculae peritiam et emendatam facultatem futuri Oratores sacri studiose sibi comparare, et concionantes diligenter adferre debeant. Porro non modo doctrinae et eruditionis intempestivam ostentationem sollicite esse fugiendam, sed etiam stili reconditam et nimis exquisitam artem haud esse affectandam, aeque manifestum reddit ipsum Concionum S.

[1]) Ne ejus scil. adhibendi obliviscantur; qui tamen superioris potius aetatis mos fuit, quam nostrae, cui Latinarum litterarum nimium studium qui vitio verterit, nae ille injuriam ingenio seculi fecerit!

habendarum consilium ac finis [2]). Illam excusationem, quam nonnulli afferunt, quod scil. pars auditorum eruditior sit, locum hic minime invenire, eo facilius patet, quod eorum longe maximum semper numerum rudis plebs implet. Itaque non modo termini technici, ad imitationem peregrinae linguae ficti, sed et totae propositiones, phrases ac formulae, doctis solum intelligendae, studiose vitentur. Atque cum plures lingua Fennica habeat Dialectos, in diversis patriae provinciis locisque usitatas, cavere debent S. Oratores, ne verba phrasesque concionantes adhibeant, quae in alia licet regione familiares, ab eorum tamen, ad quos dicunt, consvetudine abhorreant. Itaque discere illorum loquendi morem, et ab ignota illis ratione abstinere debent: potiusque ad illorum sese dialectum conformare, quam suam illis obtrudere. In quo tamen vitiosas manifeste formas fugere oportet, ac veriores, quae tamen audientibus cognitae sint, earum loco frequentare. Ac quoniam communis quaedam dialectus, libris imprimis propria, omnibus fere jam, religionis cui instillandae inservit, auctoritate probata, familiaris evasit; illi Orator S. maxime se conformet: cujus rationem ex S. praecipue Bibliorum translatione vernacula, hauriat. Singularibus enim quibusdam haec licet non prorsus careat, ac supersint quaedam adhuc mutanda et emendanda; classicam tamen merito apud nos, stilus quo exarata est auctoritatem obtinet, ad majorem sensim elegantiam accurationemque adducta [3]).

[2]) Itaque Poëtico adsvetis stilo, familiares, aliis vero incognitas, aut intellectu difficiles, vel voces vel locutiones in suggestum adferre sacrum, quamvis elegantissimas ac maxime nativas, non licet. Probatorum tamen lectionem Carminum Runicorum, ad copias linguae, verumque ejus genium cognoscendum, permultum conferre, extra dubium est. Sed imitatio in prosa oratione, judicio non careat.

[3]) Nostro hoc seculo, post Academiam in his Oris restauratam, nulla nobis nota sunt edita typis subsidia aut consilia homiletica, quae Fennicas quidem speciatim Ecclesias respicerent: praeter egregia illa monita quae in Oratione comparent a Reverendiss. Archi-Episcopo et Pro-Canc. MENNANDER ad Clerum

Dioceseos Aboënsis in Synodo congregatum ac jam dimittendum a. 1774 habita: Tal, hållit af en Swenst Bistop = = = wid slutet af et Prästmöte, Stockh. hos Henr. Fougt .1774 8:o: quamvis haud ignoremus, Theologos apud nos fuisse, qui et artis praeceptis explicandis, et exercendi diligentia, Oratoriae S. studiosos juvenes adjuvarent. Veneratae praeterea sunt, inter summos suos Praefectos, Ecclesiae nostrae, celeberrima hac facultate nomina BROVALLII et MENNANDRI; quorum exempla non potuerunt non et ad verum hujus rei judicium formandum, et ad imitandi diligentiam excitandam, magnopere conferre: sed Conciones quae typis vulgatae sunt, paucae illae quidem, Svecico habentur idiomate conscriptae; quas igitur, ut nec alias, quamvis in Fennia habitas editasque, et a Fennis auctoribus profectas, (multo quidem plures illas, quam quae Fennico idiomate vulgatae reperiuntur), Svecana tamen lingua exaratas, instituti ratio adferre non permittit. Neque enim falcem in alienam cupimus messem immittere. Cfr. de iis Cel. STRICKER l. c.

DE SUPERSTITIONE VETERUM FENNORUM THEORETICA ET PRACTICA.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN.

EXAMINI PUBLICO OBTULIT

CHRISTIANUS ERICI LENCQVIST.

Aboae 1782.

---

§ I.

Quam praestans Dei donum, quo homines beare voluit, sit Verbum ejus sive Scriptura Sacra, vel mox patescere arbitror, si conferre quis voluerit lucem Christianismi, cum tenebris paganismi. Quis nauta, intempesta et illuni nocte mare sulcans, in tot et tam exitiales incidere potest syrtes, ac genus humanum, gentilismo occaecatum, circa doctrinam de Deo? Quam insanae opiniones? quam ridiculi mentis conceptus? quam mira somnia? quam stultae inventiones fuerunt illae, quibus gentes in divinis et sacris se deceperunt? Quam absurda fuit Theologia gentilis, et quam stolidus Deum colendi modus? Quot nationes exstiterunt, tot in religione diversi sensus; qui in nulla alia re, tam conspirarunt amice, quam in eo, quod omnes a vero aberrarunt. Scopus quidem horum hominum fuit, Numinibus suis, seu invisibilibus illis naturis, quibus salutem suam cordi esse putarunt, et a quibus bona malaque in se proficisci censuerunt, pietatem praestare, ipsisque se reddere gratos acceptosque. Sed placita ipsorum de istis naturis, ac cultus ille, quem ipsis praestare voluerunt, in absurdissima abierunt figmenta. Quod maxime mirari convenit, est, quod una fere natio et gens prae alia multum hic de meliori sensu et sapientiori instituto gloriari nequit. Ipsi Philosophi eorum, et qui aliis videri volebant sagaciores, aeque ferme desipuerunt ac vulgus. Quocirca etiam, quod maxime dolendum, totam religionis gentilis fabricam, apud nullum reperimus populum, ad emendationem morum collineasse vel eo spectasse ut homines redderentur meliores, sed potius incitamenta vitiorum ipsis suppeditasse.

Describere igitur cujusque gentis sacra, nil quidem aliud est, quam enumerare varii generis ineptias, longamque nectere catenam stultissimarum fabularum; qualem laborem suscipere, vix esse operae pretium videatur. Attamen cum omnis cognitio historica delectet, ac nihil fere sit, ad antiquos mores et instituta gentis alicujus spectans, unde aliquid ad suum studium adjumenti non hauriant priscarum rerum curiosi; spero haud ingratum fore litterarum amicis conatum meum, si veterum Fennorum Theologiam et Magiam, licet nil aliud fuerit, quam vana Superstitio, in lucem protrahere annitar. Omnes videlicet cultae nationes, nostro aevo multum jam desudarunt, in depingendo gentilismo suo; ut quales fuerint olim in ethnicismo, et quales jam sint, monstrarent. Quare igitur Finlandia diutius celabit priscas suas tenebras, et non ad gloriam Patris luminum, qui ipsam tandem gratiose illuminavit, in apricum producet, quomodo ipsa quoque quondam a principe tenebrarum occaecata, procul fuerit a municipio Israëlis, et Diis alienis serviverit? Sed dum mare hoc ingredi conor, horridum et scopulosum id occurrit, mihique vix ulla suppetit cynosura et pyxis. Nam in historia Fennica non licet scriptis niti annalibus, nec fontibus propriis aliis. Gens etenim haec olim ignorantiae et oblivionis tenebris, velut sepulta fere jacuit. Non litterae nobis erant, nec monumenta ulla supersunt; ita ut sub gentilismo nemo nostrum valuerit, aliquid de gentis rebus posteritati prodere. Ex gentium vicinarum actis et historiis pauxillum lucis mutuamur, et reliquiis quorundam carminum, (valde quidem laceratis jam illis, disjectis, interpolatis et inter se confusis), quae a majoribus accepta vulgi ore in remotioribus regionis angulis adhuc, parcius licet, feruntur. Quod igitur de idolomania atque superstitione Fennorum proferre possum, id ipsum maximam partem ex hujusmodi carminibus conquisitum est, consultis reliquiis priscae superstitionis, adhuc exstantibus apud plebem; nec non ex poëmate quodam brevi, maxime trito, quod Episcopus quondam Aboënsis M. MICHAEL AGRICOLA de Diis Fennorum composuit et *Versioni* suae *Psalterii Da-*

vidici praemisit A:o 1551 editae (cfr. Tidn. utgifne af et Sällskap i Åbo, pro A:o 1778, p. 93 et 96). Hoc carmen lucubrationibus suis, cum brevi commentariolo inseruerunt Episcopus PETRUS BÅNG in *Hist. Eccl. Sveo-Goth.* (Lib. XI. C. XI. p. 206. sqq.), et M. GABRIEL ARCTOPOLITANUS in Dissertatione edita Upsaliae A:o 1738, *De Origine et Religione Fennonum* (Cap. II. § IV, p. 35 sqq.) unde hic repetere piget. Cfr. etiam MICH. WEXIONII *Epitome Descr. Sveciae, Gothiae, Fenningiae,* etc. Lib. X. Cap. II. Sed carmen hoc duo habet vitia: primum enim inter Tavastorum et Carelorum Deos numerat tales, qui Dii fuerunt communes totius Finlandiae; deinde plures magni nominis Deos Fennorum plane praeterit, nominatis aliis, quos an nostrates adoraverint, dubium videri possit.

Tam levibus etsi adjutus auxiliis, tenui quae mihi est Minerva telam tamen hanc, quam exorsus sum, pertexere conabor; quam alii meliori instructi supellectili libraria, ac praesertim carminibus vetustis Fennicis, aliisque opibus, continuanto; meque si lapsus sim, benigne emendanto. Tu vero, benevole lector.

Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.

SECTIO PRIOR,

De

Superstitione Veterum Fennorum Theoretica.

§ II.

Superstitionem, dum veterem Fennorum religionem nuncupo; nihil praeter rem et veritatem ipsi tribuere, me puto. Quamvis enim non plane negem, majores nostros etiam in ethnicismo multos habuisse sanos et rationi convenientes sensus, utpote de immortalitate animae, de existentia Dei ac necessitate eum venerandi, et sic porro; ut plurimum tamen in divinis et sacris a norma rectae ratio-

nis, et veritatis revelatae, longe recesserunt, ac miserae superstitioni litarunt. Quid autem intellectum velim vocabulo *Superstitionis*, et quotuplex illa apud nostrates fuerit, enodare paucis me oportet.

Superstitio mihi nihil aliud est, quam vitium mentis humanae, quo divinitatem quandam iis rebus inesse opinatur, in quibus tamen divinitas nulla est; ex qua falsa opinione, actiones variae stultae nascuntur, et consilia perversa, quae adminiculis aeque ineptis, specie quadam supernaturalibus, vel in suum commodum vel aliorum detrimentum, promovere laborant. Hinc recte dispesci eam in *Theoreticam* et *Practicam*, facile patet. *Superstitio* nempe *Theoretica* nihil aliud est, quam vana de Deo persvasio, qua divinitas tribuitur vel hominibus defunctis, vel rebus creatis aliis, vel ipsi genio infernali; talesque pro Diis coluntur. Pertinet ergo huc paganismus totus, cum sua idolomania et daemonolatria. Nascitur porro hinc *Superstitio practica;* quae in ipsius cultus ratione, qui ejusmodi idolis exhibetur, consistit, aliisque inde fluentibus institutis et actionibus. Quorsum etiam ars magica et incantatoria spectat; de qua in sequentibus.

§ III.

Noachus quidem proximique ab ipso nepotes, nequaquam intermiserunt, ut credibile est, liberis posterisque suis, instillare sanos de Deo et religione sensus. Proximis ergo a diluvio temporibus, doctrina de Deo penes homines, quodammodo adhuc mansit intemerata; ita tamen, ut puritas haec ejus, apud unam gentem rectius diutiusque conservaretur quam apud aliam. Sensualitas vero, seu inclinatio hominum ad res visibiles, et in sensus incurrentes maxime amplectendas, cum desiderio auxilii citi et praesentis in quavis calamitate sibi comparandi, stupidis hominibus, in infantia mundi, sine dubio primam dedit ansam in idololatriam prolabendi. Parentes et praeceptores, invisibilem Dei naturam et praesentiam, suis proponere voluerunt modo vivido, ipsis-

que conceptibili, per imagines, simulacra et symbola visibilia illis exhibita. Sic sensim prolapsus fiebat a creatore ad creaturas, ab invisibili ad id quod oculis cernitur. Rom. I: 19—23. Defectus verbi scripti et penuria fidae institutionis, accedente quoque astu principis inferorum, ad lucem exstinguendam tenebrasque inducendas, non parum contulit. Id vero maxime est pudendum, doctrinam de Deo uno et omnipotente, tam facile ac cito fuisse deperditam, insanumque polytheismum et Aristocratiam quandam in coelum ejus loco introductam; quasi unus non sufficeret Deus rebus singulis gerendis, mundoque gubernando, et tot hominum saluti curandae, precibusque audiendis, sed vi unita multorum opus esset; licet unus tamen communiter ut praeses et reliquorum omnium supremus rector agnosceretur. Crassus videlicet hic sese prodit Anthropomorphismus. Qui sapientiores haberi volebant ceteris, machinamque mundi oculis scrutari attentioribus videri cupiebant, Philosophos innuo, in Hylotheismum fere inciderunt, Deumque cum natura turpiter confuderunt. Quorum quidem multos ego istis etiam coeciores judico; utpote qui mentis sapientissimae opus, fines et providentiam in universo animadverterent nullam, sed vel fortuito atomorum concursui, vel necessitati cuidam fatali, cuncta tribuerent.

Generatim vero omnis superstitio idololatrica universa in duos velut ramos principales abit; *Occidentalem* seu Graecanicam, et *Orientalem*, appellare liceat [1]). Nimirum apud *gentes ad occiduum solem vergentes*, Graecos praesertim et Romanos, invaluit opinio ex hominibus oriri posse Deos [2]).

---

[1]) Praeeunte Vitringa, *(ad Jesaj.* C. XLVI. v. 1. T. II. p. 601 sqq.); a quo tamen dissentit Bruckerus *Hist. Philosophiae*, T. I. P. II. Lib. II. Cap. II. § XV.

[2]) Manifestior saltem, notior et vulgatior haec vesania, in his populis fuit, quam in Orientalibus. Non tamen negamus, traductas ad novos hos coelites multas opiniones et traditiones fuisse, quae ex antiquissima mortalium religione remanserunt; ut etiam postea Philosophi vulgaris superstitionis palliandae caussa, magnam ejus partem, ac Deorum istorum gesta et attri-

Quare plerique Graecorum Romanorum Dii Deaeque, nil aliud fuerunt, nisi celebres olim reges, principes, heroes, aliique magni nominis viri et foeminae. Hi post mortem coelites facti putabantur, hominumque in terris viventium curare res; certaque cuivis potentia adjudicabatur, aliis imperium exercentibus in coelum, aliis in elementa, aërem, ignem, aquam, terram, plantas, montes, imo orcum ipsum. Et quod Dii ipsorum quivis certis modo praeficerentur rebus, potestateque divisa uti existimarentur, ista quoque inde nata est opinio, eos raro consentire, sed locum habere inter eos discrepantes sententias; ita ut quod alius vellet promovere, id alius repellere studeret. Qui HOMERI *Iliada* vel obiter inspexerit, non sine stomacho animadvertet, quomodo in senatu Deorum, belli Trojani tempore, ex mente Graecorum omnes illae technae et fraudes usurparentur, quae in aulis regum et principum a corruptissimis sceleratissimisque solent adhiberi purpuratis et ministris.

Sed *Orientalium populorum* idololatria aliter videtur fuisse comparata. Sic HERODOTUS Libr. I Cap. 131, Persarum mores docet maxime diversos fuisse a Graecis. „*Apud illos enim non in usu fuisse templa, altaria et imagines Diis statuere; quin stultum ab iis hoc habitum: quod non putarent Deos posse ex hominibus oriri. Quare solitos esse editissimis conscensis montibus, Jovi hostias immolare, toto caeli ambitu Jovis nomine appellato; sacrificasse autem soli lunaeque et telluri, igni, aquae atque ventis.*“ Orientalium itaque religio consistebat in naturalium rerum praecipuarum cultu et veneratione [3]); praecipue autem *Solis*, quem

---

buta plurima, ad physicas et philosophicas rationes traducere studuerunt. De Celtarum ac florentium apud eos Druidarum religione, ob defectum monumentorum, e quibus plene tutoque cognosci queat, neque hac in parte certi quid statuere valemus: quos recentiorum multi acriter defendere conantur. Cfr. ex. gr. *Galic Antiquities - - - - by* JOHN SMITH. Lond. 1781. 4:o

[3]) Quia a primaevo lumine propius aberant, ac virtutes Creatoris divinas, ex his ejus operibus maxime elucere putabant; illa primum ut divinitatis symbola venerabantur, mox iis ipsis

Phoenicii, Midianitae etc. vocabant *Baal*, Babylonii *Bel*, quod dominum significat; Ammonitae *Milcom* vel *Moloch*, quod regem notat; Persae *Mithram*. Colebant etiam *Lunam*, quam ut foeminam repraesentabant, ac Syri vocabant *Astaroth* vel *Atergatin*, Chaldaei *Mylittam*, Arabes *Alittam*, Persae *Mitran* [4]). Aegyptiorum vero superstitio adeo erat enormis, ut divinitatem tribuerent etiam tauris, (qualis eorum fuit *Apis)* serpentibus, crocodilis, et id genus aliis animalibus; imo, quod mane primum conspexissent, id, eo die pro numine haberent. A quibus Israëlitae quoque cultum vitulorum aureorum mutuati sunt. Ut ejusmodi cultus redderetur speciosior, tribuebant rebus etiam inanimatis, ut fluviis, montibus, silvis, fontibus etc. quandam velut animam et personalitatem; addebant ipsis nomen personale, ac adumbrabant ipsas imagine aut simulacro, vel hominis, vel animalis. Sic *Nilus* ut vir serto scirpeo redimitus pingebatur; et sic in ceteris. Quando Graeci et Romani rerum domini evaserunt, quandam similitudinem se animadvertere inter suos et aliarum gentium, etiam Orientalium Deastros pu-

---

divinitatem tribuebant: quam hominibus aeque facile adscribere nequibant, quorum et natales et mortem noverant. Graeci autem, ex foeda barbarie, in quam nationes a primis mortalium sedibus longius dispersae inciderant, sensim emersi, facilius in turpem hunc errorem ferebantur. Haud tamen negamus, postquam naturales illae res ac virtutes symbolice repraesentare instituissent, (quod a plurimis etiam orientalibus gentibus factum fuisse notissimum est) eoque consilio formam quandam humanam signis hisce divinitatis non raro dedissent; faciliorem fuisse prolapsum ad homines etiam suae gentis magnos, ac benefactores insignes, divino honore mactandos; confundendo illos cum diis suis priscis, quorum benignitate satos, ductosque fuisse, aut quos ipsos sub illorum forma delituisse, sibi persvadebant. Cujus stultitiae multos orientales populos reos fuisse, non diffitemur. Cfr. JERUSALEMS Betracht. über die vornehmsten wahrheiten der Religion, II. Th. III. Betr. II. Abtheil. initio, p. 206—211. BRUCKERUS l. c. C. III. § X. et C. VII. § XII. SELDENUS *de Diis Syris*, Proleg. C. III. etc. VOSSIUS de *Theologia Gentili*, passim.

[4]) Cfr. HERODOTUS l. c. SELDENUS l. c. Synt. I. C. VI. synt. II. C. I et II. BRUCKERUS l. c. C. III. § X et XIV.

tantes, illos cum his confundebant; quare *Jupiter* et *Baal* componebantur, *Venus* et *Mylitta*, et sic porro. Unde magna confusio tam nominum, quam functionum enata fuit.

§ IV.

Ut jam ad veterem Fennicam propius accedamus idololatriam, videtur illa esse (ut nec paucarum gentium aliarum) velut mixtum quoddam ex Orientalium et Occidentalium placitis, religionis genus. Nemo facile, credo, dubitabit, quin aquilonis nostri aborigenes, qui haud diu post diluvium illud Noachicum, boream versus migrantes, ex locis mari Caspio vicinis huc sensim accesserunt, primitus saniores de summo Numine, et cultu ejus sensus foverint; quamvis hi deinde temporis successu apud nos aeque ac alios populos, magis magisque evanuerint. Comprobare hoc autumamus ipsum nomen Dei Fennicum, Jumala, quo divinam significamus naturam. Hoc, in lingua nostra non est nomen proprium cujusdam deastri veteris, sed apellativum, quo Deum sive verus ille sit, sive falsus, indigitamus. Si Jumala esset nomen proprium alicujus idoli, ut *Jupiter*, *Thor*, *Odin*, non facile admitteret usum familiarem numeri pluralis, quem tamen admittit vocabulum Jumala, sicut vel ex priscis carminibus constat. Sic ex. gr. cantilena quadam venatoria antiqua, canit ursi captor sic:

Julki tuli Jumalista,	Palam veni a Diis,
Kanßa saalin iloisesti. h. e.	Cum praeda laetus.

De origine vocis Jumala plures adsunt sententiae et conjecturae. Generos. von Dalin, Swea Rikes Historia, 1. Del C. III. not. *r*), C. IV. not. *m*), C. X. not. *l*), deducit nomen hoc ab antiqua voce Scando-Scythica *Humal*, *Hamal*, *Amal*, l. *Jumal;* quam Deum et principem significasse asserit, cujusque primitiva notio adhuc supersit in vocabulis *Gumme* et *Gammal;* natu enim maximos prisco aevo maxima veneratione fuisse cultos: hinc etiam stirpem regiam Gothorum *Amalicam*, quasi *Divinam*, fuisse dictam. Sed merum

esse ingenii lusum, nec etiam Fennicae vocis originem facile ex veteri lingua Gothica esse arcessendam, levi negotio patet. Alii vocem Jumala derivant a Svethica voce Himmel, *coelum* notante. Sed quamvis in quibusdam dialectis Lapponicis Deus vocetur Ibmel vel Immel; tamen inde verisimile haud est fluere vocem Jumala: quod Fennos et Lappones dudum ante Svio-Gothorum adventum in Scandinaviam, loca sub aquilone sita inhabitasse, et Diis suis, Jumalat a se vocatis, serviisse et litasse probabile est. SCHEFFERUS in *Lapponia* sua C. VI. p. 43. (auctore JOH. TORNAEO) et ex illo ARCTOPOLITANUS *Dissert. cit.* p. 12 afferunt quandam traditionem veterem de communi Fennorum et Lapponum satore et duce *Jumo* ac *Jumi* dicto, quem post mortem pro Deo fuisse habitum, ac inde nomen Jumala Divino adhaesisse Numine, quis suspicari possit. Conveniunt haec cum iis, quae habet *Edda* de gigante *Yme*, quem facit parentem *Jotarum* et *Thussorum*, qui forte Fenni ei sunt et Lappones. Sed neque haec commoda videtur vocis derivatio; praeterquam, quod fabulam sapiat, tota haec, de isto Patriarcha seu duce gentis utriusque traditio, cujus nos quidem nulla apud Fennos vestigia reperimus. Meliori via insistere videntur, qui Fennos nomen hoc Dei habuisse sciscunt, ante quam ad has regiones subpolares commigrarent, dumque adhuc maris Caspii vel Ponti Euxini essent accolae. Quia igitur hujus gentis lingua non levem habet convenientiam cum linguis Orientalibus, Ebraeam matrem agnoscentibus; hinc vocem Jumala a fontibus Ebraeis derivare student. Alii igitur deducunt vocem Jumala ab Ebraeo *Jom* dies et *El* Deus; quo pacto Jumala vi vocis tantum valeat ac *Deus lucis* vel *diei.* Fac. Theol. Aboënsis quondam Adj. M. MATTH. HALLENIUS, a *Jom, (dies)*, et *Malech, (plenus fuit)* censet Jumala apte arcessi, ita ut aeternitatem, omnipotentiam et quasi plenitudinem dierum Numinis notet. Alii vocem per metathesin ab *Elohim* deducendam statuunt. Quas conjecturas suo loco relinquimus. Si quis autem hujusmodi conatibus tribuere aliquid voluerit, poterit etiam vocem nostram compositam statuere, ex vocibus *Jum*

vel *Jub,* et *Baal,* quod in compositione ob euphoniam transierit in *Mal,* ita ut significet *Coeli Dominum.* Est autem *Jum* vel *Num,* adhuc in usu apud Samojedas; et lingua eorum notat *coelum,* ut habetur in vocabulario Samojedico Msc. b. m. Consil. Dicast. Aboëns. SIMONIS LINDHEIM [1]). *Baal* vero Ebraice vel Syriace notat *dominum,* ut patet ex Lexicis; cui affine videri queat verbum Pallua, Esthonibus significans *orare, adorare,* et Palwella, quod Fennis est *servire,* dominis debitum cultum exprimentia. Sed non est operae pretium his immorari. Objiccre autem adversus allata, quis forte poterit *Biarmiorum,* qui populi fuere stirpis Fennonicae, idolum proprio nomine nuncupatum fuisse Jomala; cujus templum, apud ipsos olim maximo honore habitum, et in antiquis etiam Islandorum monumentis celebratum reperiatur. Sic dicitur in *Historia Herraudi,* p. 27: Thar er gofgad God, thad er **Jomala** heitir; et apud SNORRONEM STURLONIDEM P. VII. sive in *Historia S:ti Olavi* C. 143: J garthinom stendur Goth Biarma, er Jomali heitir: cujus ornatus ditissimus loco utroque latius deinde describitur. Descriptio autem Idoli datur, quae simulacro *Thori* Svecorum, illud simile fuisse indicat; et probabile est, cum praedones peregrini, idolum illud Jumala, vel Deum appellari audissent, verae rationis ignaros, pro nomine proprio hujus deastri illud habuisse, quod tamen fuit appellativum omnibus Diis commune.

§ V.

Veteres Fenni superstitione sua et idololatria, primum ferebantur in res naturales praestantiores, utpote sensibus obvias, *Solem* videlicet, *lunam, stellas, terram, montes, maria, fontes, silvas* et *Lapides;* quibus vel ob proprietates admirabiles, phaenomenaque singularia, vel ob usum ad se ex illis redundantem, Divinitatem quandam inesse, putabant.

[1]) De quo cfr. *Nova Acta R. Societatis Scientiar. Ups.* Vol. II. p. 34.

Deinde etiam poëtica quadam fictione, ipsis phaenomenis, quorum caussas non satis perspiciebant, cultum divinum tribuebant, atque in personas quasi peculiares commutabant, quod etiam *morbis* et *morti* ipsi etc. contigit. Haec omnia ritibus quibusdam colebant, et precibus sibi conciliare studebant. Significat hoc AGRICOLA in memorato supra carmine, sic canens:

Palweltin myös paljo muuta,	Colebantur et multa alia,
Kiwet, kannot, tähdet ja kuuta.	Lapides, stipites, stellae et luna.

Sol oriens, praecipue oculos et animos hominum, in Ethnicismo, in se vertit, ac ad cultum sui incitabat. De solis cultu apud Lappones, quem Beiwe vel Peiwe vocant, (Fenn. Päiwä,) videatur CANUTUS LEEM in libro Beskriswelse öfwer Finnmarkens Lapper. In vetusto quodam poëmate sic Fenni alloquuntur Solem:

Tuo tulliaiſes tullesaſi,	Affer veniens munera tua tecum,
Tuo meill' täyttä terweyttä;	Affer plenam nobis salutem;
Siirrä saama saattawihin,	Promove praedam ad captum,
Onni ongemme ohaise,	Fortunam ad hamum nostrum dirige,
Pyytö päähen peukalomme.	Optata ad pollicis nostri apicem.

Inter *Constellationes* non immerito eminere nostris visa fuit *Ursa Major*, Otawainen, in cujus *humeros ascendere*, Otawaisen olkapäälle, in vetustis carminibus idem significat ac in coelum supremum attolli. Huic vero sideri etiam conjugem, Otawatar (terminatione Savonum et Careliorum foeminina sic vocatam), tribuunt eadem carmina; cujus auxilium contra furem nocturnum, ut hunc cogat rem ablatam reddere, his verbis imploratur:

Otawatar Päiwän tyttö,	*Otavatar* Solis filia,
Tule tänne, tarwitahan,	Veni huc, opus te est,
Omoani ottamahan,	Ut rem meam recipias,
Kadonnutta kaihtemahan. h. e.	Perditam serves.

Terram omnes Fennicae gentes, velut communem omnium animantium matrem et nutricem veneratae sunt, spe-

ciatim Esthonum catervae; a quibus, sunt qui putent hodiernos Fenniae incolas agriculturae artem accepisse [1]). TACITUS non modo quosdam Germanos *Hertham, id est terram matrem* (Herthe, Germanis hodie Erde) coluisse docet [2]); sed etiam de Aestbyis commemorat eos *Matrem Deûm* venerari [3]): quo nomine Cybelem, adeoque Terram Romanos significasse, notum est.

Montes etiam et *Lapides solitarii ingentes*, tam apud Fennos, quam Lappones divinitatis honore digni censebantur. Tales montes sacros Lapponia plures habet, sub nomine *Passe vare;* et in Finlandia adest Eräpyhä in Paroecia *Orihvesi*, promontorium celsum, notas superstitionis in jugo suo gestans, lapides in quadrangularem formam dispositos. *Pyhämaa*, hoc est *terra sancta*, nomen paroeciae est in Finlandia Boreali; quae aliquid forte sanctitatis olim continebat, licet hodie nulla ejus rei vestigia supersint.

Lacus et Flumina multa reperiuntur, sacrorum nomine notata, quibus prisca superstitio aliquid sacri et divini tribuit; ut *Pyhäjoki* in Ostrobotnia, *Pyhäjärvi* multis locis, (ut in illa ipsa paroecia, in paroecia *Vichtis* et *Eura* etc., nec non in Savolaxia et Carelia); *Pyhälammi* in *Kisko* etc. Cataractae fluminum majores multis locis nomine Pyhä (sancta) insigniuntur, ut in flumine *Uloënsi* et *Pyhäjokiensi* in Ostrobotnia; quibus, aut earum numinibus sacra fecerunt homines, vel alias, reverentia earum ac horrore capti, vel cymbas suas demissuri.

Fontes superstitiose cultos olim fuisse, testantur infinitae acus, et id generis munuscula, quae nostris adhuc temporibus, illis injecta multis in locis visuntur. Nymphis autem quibusdam fuisse, ex mente majorum, inhabitatas, vel haec invocatio docere videtur, ad talem Nympham directa, qua auxilium ejus, utpote frigidi fontis incolae, con-

---

[1]) Cfr. LINDHEIM in *Novis Actis R. Soc. Ups.* l. c. p. 15.

[2]) *De Moribus German.* C. 40. Cfr. SUHM Afh. om *Odin* 2 B. 2. C. p. 243.

[3]) Ib. c. 45.

tra vim ignis imploratur, atque pro sanando vulnere hujus saevitia inusto:

Nouse Neitonen norosta,	Surge virgo e rimula (unde scaturigo emicat) [4])
Hieno helma hettehestä,	Tenero sinu praedita e fonte,
Syvmähän tulen kipua ɔc. h. e.	Ad exedendos (tollendos) ignis dolores etc.

Silvae, Luci et *Frutices* etiam frequenter, ut et *Arbores*, (sub nomine Petäjät, postea etiam Ristin-Kannot), sacrae habebantur, et cultu quodam honorabantur. *Litteris Papae* GREGORII IX, *datis Perusii* XI calend. Febr. A:o 1228 [5]), Episcopo Finlandensi venia conceditur, *lucos et delubra deputata olim ritibus paganorum, quae de novo per eum conversi ad fidem, Ecclesiae ejus voluntate spontanea contulerant*, eidem Ecclesiae vindicandi. Quare etiam Episcopus THOMAS non multo post, *quandam terram in parochia de Masco cultibus idololatriae olim deditam, Capellano suo WILHELMO jure perpetuo contulisse possidendam*, reperitur [6]). *Delubra* autem in litteris Pontificis commemorata, non *aedes*, sed *loca* tantum quaedam sacra significare, eo probabilius est, quo certius constat, (id quod in sequentibus demonstrabitur) majores nostros paganos nulla diis suis templa struxisse: quare etiam, quod de aedibus templi Jomala illius Biarmiensis narratur in *Historia Herraudi*, l. c. aut in eundem modum interpretandum est, aut inter auctoris fabulas, quibus tot tamque absurdis abundat, referendum: idque eo potius, quum STURLONIDES l. c. narret *locum* tantum fuisse (intra silvam densam) *arboribus nudatum, in quo area erat, ligneo sepimento altissimo cincta*, ut verba ejus interpretatur SCHÖNINGIUS (Ed. Havn. 1778). In No-

[4]) Hanc significationem tribuit verbo JUSLENIUS *Lex. Fenn.* Fortassis tamen rectius hic vertitur: *e valle* (unde - - emicat), quo sensu verbum illud vulgo adhiberi, certum est.

[5]) SPEGEL Skrifteliga Bewis hörande til Sw. Kyrkio-Historien p. 159. N. 94.

[6]) Diplomate dato Nousis A:o Domini 1234. Ibid. p. 158. sqq. N. 93.

vellis Aboëns. A:o 1772. N:o 14. pag. 3. legitur *Paulum Lydikäinen*, aedituum Ecclesiae Cuopioënsis circa annum 1656 multos ejusmodi frutices et arbores sacras in Cuopio excidisse. Nec illa superstitio ita eradicari plene potuit, ut tales quasdam arbores sacras adhuc in provinciis superioribus, homines quidam fatui non habeant, quas veneratione prosequantur.

Ventis idem quoque honor praestitus esse videtur; nam et in Carmine quodam invocatur *Auster, virgo juvenis*, Etelätär (genere foeminino) neiti nuori [7]), et Boream prae caeteris magnae dignationis et potentiae deum habitum credas, si ejus quidem domicilium fuisse putemus Pohjala l. Pohjola *Borealem villam*, s. *habitationem* atque *sedem*, in car-

[7]) Nisi προσωποποιίαν tantum atque Ἀλληγορίαν audacem, ut aliarum gentium, ita nostris quoque vatibus familiarem, hujusmodi locis adesse malimus statuere; quod interdum saltem fieri debere indubium est. V. g. Cum canunt Hiki tyttö, maito neitti, *Sudor puella, lac virgo!* Verum potuit contingere, ceu multis aliis in populis, ut has fictiones pro rebus vere existentibus rudis plebecula acciperet, atque allegoricas hujusmodi personas reliquis suis idolis addens, cultu illas religioso, aeque ac haec prosequeretur; ut Romani Pietatem, Fidem, Fortunam, etc. colebant, illisque templa consecrabant, sacrificia, precesque offerebant etc. Atque hoc modo factum est, ut similiter ac Graeci Romanique olim cuivis fere fonti, arbori etc. suum deum nymphamve praeponerent, nostri quoque majores singulis fere rebus naturalibus, talem genium tutelarem tribuerent. Sic *Ferro* deus quidam praeses imperavit Rauta Rehki, vel Rauta Reki dictus; quem honoris caussa, et ad praestantiam ejus significandam reperias ornari epitheto Kulta-kilpi, *Aureo scuto insignis*. In hujusmodi vero deorum nominibus indicandis, vetusta carmina constantiam non servant; ita alio loco de Ferro dicitur:

Rauta poika **Wuolangoisen**,	Ferrum filius *dei Vuolangoinen*
Emä Raudan **Ruojuatar**,	Mater ferri *dea Ruojuatar* (quasi rubico s. ochra)
Ac rursus alio	
Rauta poika Wuolahaisen (Wuolainen l. Wuolahainen),	Ferrum filius *dei Vuolahainen* (s. *de gente Vuolainen*)
Wuolahettaran, (Wuolahattaran) tekemä,	*Deae Vuolahetar*, (quae ejus uxor?) opus.
Lemmettären liehuttama, (al. lietutama?)	*Deae Lemmetär*, (quam caloris deam esse, ipsum nomen indicat) afflatu genitum.

minibus nostratium superstitiosis famosissimam [8]): qua sententia probata, etiam *Matremfamilias Borealis sedis*, Pohja=

In quibus Allegoriae vestigia haud obscura comparent. Sic *Vapor calidus balnei*, Löyly, in carmine quodam ei dicato vocatur Löyly poika Auterinen (Auterisen) Auterettaren tekemä, *Vapor filius dei Auterinen*, *Opus deae Auteretar* (quae dei istius conjux?) cujus dei deaeque nomen a verbo autta (juvare), derivandum esse credam (quasi *juvatorem* et *juvatricem* dicas), quod balnei hunc vaporem Fenni nostri omnium fere morborum remedium esse credunt optimum. Additur etiam deinde: Hiki wanhan Wäinämöisen, *sudor senis Wäinämöinen* h. e. divinus. Sic ignis genius vel parens allegoricus, in carmine quodam dicitur: Punaparta, Tuonen poika, *Ahenobarbus*, *mortis filius*. Alio carmine morbus infantum Riisi, *Atrophia*, dicitur: Riisi poika Risentehen, Risentehen, Räisäntehen (alia exemplaria habent Riiwanteen, Rähwänteen); quos Atrophiae natales fateor mihi esse interpretatu difficillimos; addit vero deinde vates:

Iski tulta Ilmarinen,	h. e. Ignem elicuit (ex silice) Ilmarinen *(aëris deus)*.
Wälähytti (wälkytteli) Wäinämöinen;	Scintillam coruscantem excussit Väinemöinen.

Atque paucis interjectis subjungit: Jolla poltan Risen suuta, Risen hammasta hajotan, h. e. *quo* (nempe igne illo coelesti) *aduram Atrophiae os*, *Atrophiae dentem comminuam*. Plura exempla addere hujusmodi Prosopopoeiarum atque Numinum allegoricorum, locus prohibet.

[8]) Ita se, jam haec varie mutata, interpolata, truncata, et commixta, ab ipsis mystis adhibentur, ut difficulter ex iis tuto pleneque eruas, qualis revera veterum Fennorum Mythologia olim fuerit. Celebrem illum locum Pohjola, in ultimo borealis plagae angulo situm, ex majorum nostrorum opinione, fuisse, praeter multa alia argumenta, vel nomen ipsum demonstrat; frigoris patria sedesque consequenter habita simul fuit: Unde synonymum ejus fere semper reperias esse Kylmä kylä, *Frigidus pagus*, l. locus. Ex. gr.

Tuuwwos hyytä Pohjolasta,	Adducito nivem aquosam ex Boreali sede,
Jäätä kylmästä kylästä.	Glaciem ex frigido pago.

Item:

Syntyi Neiti Pohjolassa,	Nata est virgo in Boreali sede,
Impi kylmässä kylässä.	Puella in frigido pago.

lan Emändä, cujus frequentissima fit in iisdem carminibus mentio, uxorem ejus fuisse statuendum videtur; de qua infra commemorabitur.

Sed in hoc ipso remotissimo boreali atque frigido domicilio, deorum insignem numerum habitasse, interdum significare videntur; ut in sequenti carmine, (quo tamen Frigus compellari videtur):

Tule Poika Pohjolasta,	Veni juvenis ex Boreali domicilio,
Mies iso Isän alosta,	Vir magne ex patris sede,
Weicko wennon joukiosta,	Frater e sociorum coetu,
Hyinen kattila kädeßä,	Nive-glacieque-repletus- lebes in manu (tua sit),
Hyinen kauha kattilaßa;	Nive - glacieque - obductum - cochlear (Slef) in lebete
Wiskoa wilua wettä ꝛc.	Adsperge frigidam aquam etc.

Malorum vero atque nocentium deorum, imprimis credas sedem fuisse; non enim uno loco mystae ad vulnus sanandum atque dolorem, cui mederi nituntur, superandum, deorum dearumque omnium, et superorum et inferorum implorantes opem, (flectere si nequeant superos, Acheronta moturi) impie dicunt:

Onko Hiitä Pohjolaßa	Estne Daemon aliquis in Boreali sede,
Jumalata Taiwahaßa,	Deus aliquis in coelo,
Tämän pulman purkajata,	Hujus incommodi (saevitiae) remotor,
Tämän jaxon jaxajata? ꝛc.	Huic labori peragendo par? etc.

Atque in alio carmine mysta morbum abacturus ex malitia atque incantamentis magi alterius, scilicet, aegroto immissum, hac utitur exorcismi formula:

Mene tuonne kunna käsken,	Abi illuc quorsum jubeo,
Hiiden hiili huonesehen,	Daemonis prunis-infestam-in-domum,
Pimiään Pohjolahan,	Caliginosam in Borealem-sedem
Miesten syöjäin kylähän;	Anthropophagorum in pagum;
Kus' on muutkin murhamiehet,	Ubi sunt alii quoque homicidae,
Ikeiset (ikuiset) pahan tekiät. h. e.	Perpetui malefici.

Facile hinc patet, ideas quasdam, majores de *Γέεννα* jam tum habuisse, et malis geniis, carmini huic immixtas; quod firmat conjecturam, malis diis sedes ad ipsum septentrionis verticem fuisse olim assignatas; in horum autem numerum *Boream*, propter saevitiam suam, in his terris notissimam, relatum, ac forte loci illius dominum habitum fuisse. Cfr. quae de hujus domicilii matrefamilias infra dicentur.

Boreae autem conjugem nostros dedisse, mirum haberi minime debet, cum nec saniores fuerint olim Athenienses; qui, testante HERODOTO, Boreae acceptum ferebant, quod triduano suo flatu vehementi classem Xerxis dissipasset, et ex ea quadringentas naves submersisset: Quem favorem sibi Boream praestitisse autumabant, propter Erithyam Erichthei filiam, Atticam, quam in matrimonio habebat. Lib. VII. Cap. 189.

Frigus etiam ut Numen quoddam, cultum et invocationem ab ipsis meruit. Ut patet ex hac precatiuncula, qua morbos vulneraque ex inclementia ejus orta sanare voluerunt:

Pakanen puharin (puhurin) [9]) poika,	Frigus flaminis (Boreae, ut videtur) fili,
Älä kylmä kynsiäni,	Noli adurere ungues meos,
Älä päätäni palele!	Noli caput meum frigefacere!
Kyll' on sulla kylmämistä;	Satis habes quod geles;
Kylmä soita, kylmä maita,	Gela paludes, gela tesqua,
Kylmä puita ja pehuja,	Gela arbores et frutices,
Kylmä kowia kiwiä!	Gela duros lapides!
Tulda (tulen) tungen sukkahani,	Ignem intrudo in tibialia mea,
Kekälettä (kekäläisen) kengähäni,	Carbonem in calceos meos,
Pakkasen palelemata,	Absque laesione a vi frigoris,
Kowan ilman kostemata. h. e.	Absque noxa a saeva tempestate.

Morbis quoque divinitas adscripta est; quos placare precibus et ritibus variis, consultum videbatur. Deam autem quandam, nostris creditam esse, morborum praesidem ac potentem, carmina fidem faciunt; in quibus aliquando vocatur Kipumäen Iso Emändä *(morborum collis magna materfamilias)*, atque etiam nomine expresso Kiwutar, (a Kipu *morbus)* Kauhia Emändä *Morbona terribilis matrona*, plerumque autem *Puella mortis filia*, vel *virgo*, nuncupatur; cujus sedem et officium ita describunt:

Kipu tyttö tuonen neitsy,	Morbus puella, mortis virgo,
Kipuja kokoelepi,	Morbos studiose colligit,

[9]) Alia exemplaria habent etiam Pyharin, et quaedam Pupulin. Cujusmodi atque multo majores variationes in carminibus hujus generis rarae non sunt: vix enim duo reperias calamo excepta eorum exempla, quae per omnia consentiant: quod neque mirum videri debet.

Kesellä kipu-mäkiä,	In medio morborum colle,
Kipumäen kukulalla;	In morborum collis vertice;
Kirja wackanen käbesä [10]),	Variegata capsa est (illi) in manu.
Kirja kansi kainalosa;	Variegatum operculum (capsae) sub axilla;
Itkiä tihuttelepi,	Lacrimas uberes destillat,
Kuin ei näe kiwut tulewan,	Cum non videt morbos venientes,
Eikä wammat wailahuwan.	Neque ulcera (vulnera) accedentia.

Implorabant vero illam ut morbos ab hominibus abigeret atque ad sese revocaret, sicque ab eorum injuriis aegrotos liberaret; nec dubitabant mystae, per exorcismum quendam ad dominam suam illos ablegare; Exemplo haec sunto vetusti carminis loca:

Kipu tyttö tuonen neito,	Morbus puella, mortis virgo,
Kiwut kiini ottuwohon,	Morbos captivos factos includito,
Kirjawahan kippasehen,	In variegatum vas,
Walkiahan wackasehen!	In splendidam capsam!

Item:

Tuonne mä kipuja kiistän,	Illuc morbos abire jubeo,
Tuonne mä panen pahoja,	Illuc colloco mala,
Keskelle kipu mäkiä,	In medium morborum collis,
Kipu wuoren kukulalle!	In morborum montis verticem.

Mors ipsa, Dea quoque esse putabatur, cui nomen Tuoni vel Marta [11]) additum, regnumque et domicilium ejus seu status defunctorum Tuonela nuncupatum. Senex quidam piscator, sic canere auditus est, mortis indicium sibi ominatus, cum piscatura eum fefellisset:

Joko nyt Marta merrasani,	Jamne Letum cassem meam,
Tuoni liene tokeisani,	Mors invasit instrumenta piscatoria mea
Että kaloist owat paitsi,	Quod piscibus sunt vacua,
Tyhjät weden kikiöistä?	Cassa aquea prole?

---

10) Alia exempla, loco hujus et sequentis versus habent: Kulda kauhainen käbesä, h. e. Cochlear aureum manu gestans.

11) Cognatum est vocabulum Marras fragilis, *Morti proximus;* Unde Marras Kuu, *November*. Dicunt etiam: Kuolema

§ VI.

Sed fingebant majores nostri alias praeterea naturas, seu Genios et Daemones, quibus divinitatem adscribebant; verosimiliter priscos heroës vel viros summae olim auctoritatis, quos praeficiebant coelo, ventis, piscibus, bello, paci, annonae, rebusque aliis usui vitae inservientibus. Quorum numerus fuit omnino maximus; sed non omnes tamen eodem honore afficiebantur, nec a tota natione Fennica, singuli esse culti videntur. Unde Dii Fennorum, ut olim Graecorum et Romanorum in Deos majorum et minorum gentium dispescendi veniunt. Prioris generis cum *Diis* Romanorum *consentibus*, quodammodo comparandi, totius fere Fennicae gentis patroni fuerunt:

I. Ucko vel Uckonen; nomine *senem* significante. Hunc primarium fuisse totius Finlandiae Deum, coeloque praefectum, vel inde credas, quod *tonitru* nostris Ukonen l. Ukosen jylinä (s. jyrinä) *Uckonis* l. *Senis fragor* adhuc dicitur (ut Lappones dicunt *Ajia rätja*, s. *jutsa*, s. *kleibma*, senex tonat); hanc autem tonandi in nubibus atque pluvias ciendi provinciam, omnes gentes summo Deo, reliquorum Regi et domino, augusto atque tremendo hoc phaenomeno perculsi, tribuerunt. Ipsi etiam adscriptam fuisse felicitatem annonae, hinc credibile est, et tempestates laetas [1]). Vocabatur

---

lyöpi ihmiset maahan martahaxi, Mors homines dejicit in terram exanimatos.

[1]) Haec omnia confirmat Agricolae carmen saepe jam commemoratum, ita de Careliorum idololatria loquentis:

Ja qwin kewäkylwö kylwettin,	Cum vero satio verna perageretur,
Silloin Ukon malja juotiin,	Tum Uckonis poculum ebibebatur, (in ejus honorem),
Sihen haetin Ukon wacka.	Quem in finem investigabant Uckonis craterem.
Nin joopui pika että acka.	Ita inebriatae sunt cum puella tum anus.
Siittä palio häpie sielle techtin,	Inde multa turpia ibi fiebant,
Qwin seke cwltin ette nechtin.	Quae cum audiebantur, tum videbantur.
Qwin Rauni Ukon naini härsky,	Cum Rauni Uckonis uxor streperet,

quoque Pitkäinen seu *longus*, (sicut Estonibus fulmen *Pikne* audit) ut inter Deos maximi corporis et staturae: quibusdam etiam dictus Isäinen seu *Pater*, forma diminutiva, (ad pietatem affectumque exprimendum): nec non Wanha mies, seu *vir senex*, tamquam totius aulae coelestis senior et praeses [2]). Hisce videlicet nominibus Deus fulminis potens a

Jalosti Ukoi pohjasti pärsky.	Valide Ucko prorsus tonabat.
Se siis annoi ilman ja wuden tulon.	Ille igitur dedit tempestatem (exoptabilem) et novam annonam.

[2]) Non dissimulandum tamen, haud videri D:no PRAESIDI sententiam hanc de *Uckone*, summo quondam Fennorum Deo, dubiis omnibus vacuam: 1:o quod rarissime ejus in Carminibus vetustis, contra quam fas sit exspectare, mentio fiat, nec ita unquam certa, ut nomen Ukko, *senex*, etiam appellativum haberi non possit, ac honoris caussa, alii cuidam numini esse tributum statui nequeat. Quin apertissime aliae quoque res aliquando hoc nomine *Senis*, venerationis quasi testandae caussa, honorantur; Sic ex. gr. *Ursum* sibi conciliaturi, blande eum compellantes, in carmine appellant: Ukkoiseni, linduiseni, Kaunoiseni, kultaiseni, „Senex mi (dilecte), avicula mea, Pulchelle mi, aureole mi (sc. amice)". Atque hoc carmine, quo felicem Leporum capturam sibi expetunt, ac *Tapionem* igitur potius quam *Uckonem* invocari probabile est, ita eum alloquuntur:

Anna Ukko uuhiansi,	Largire Senex oves tuas,
Anna oinahat omansi;	Largire arietes proprios.

Quasi pecora enim ejus domestica, haec habebant; paucisque interjectis pergit vates:

Ukko kullainen kuningas,	Senex auree rex
Tuuwos ilman tuusimata,	Adducito ita ut nihil praesentiant,
Waromata waaputtele (al. waapustele).	De cavendo non admonitos admoveas etc.

2:o Quod eadem carmina nullum alium deum exhibeant illo, qui Wäinämöinen dicitur superiorem; hic autem summa quaevis semper perficiat, ei nullus resistere valeat, is honoris caussa Wanha, *Senex*, proprio quodam epitheto ubique dicatur, atque Itze wanha Wäinämöinen, *Ipse senex Väinämöinen*, plane emphatice plerumque audiat, fulminandi etiam potestas ei atque *aëris deo*, Ilmarinen, tribuatur, ita tamen, ut huic ille semper praeferatur; quin expresse aliquando Ukko wanha Wäinämöinen appellatur. Videri igitur queat, hunc ipsum Wäinämöinen supremum fuisse

Fennis appellatur. Idem fuit igitur ac *Thor* Svecorum, Celtarum *Taranis* (tonitru enim adhuc Galica s. Scotica vetere lingua *Tarnanich* vocatur), et Lapponum *Atia* l. *Ajia*, quae vox *avum* proprie significat, atque nostrum Äijä *(senex,* idem ac Ukko), manifesta cognatione attingit; (Ajia etiam Fennis pro Akka *Anus*, in usu est). Licet autem tonitru et fulgur in Uckonis praecipue essent potestate, tamen non ita soli vindicabant, quasi alii Dii illa ciere non possent. Nam in priscis carminibus dii *Väinämöinen* et *Ilmarinen* etiam ut fulguratores celebrantur, ad potentiam eorum designandam: de qua re mox exponetur.

II. Caleva insigne nomen inter Fennos, habuit. Gigantem fuisse, atque ut primarium olim ducem ipsorum, vulgi carminibus celebrari, asserit in *Descriptione* sua *paroeciae Paldamoënsis*, Praepositus olim ejusdem ecclesiae Joh. A. Cajanus [3]). Nobis nulla talia carmina neque visa neque audita sunt. Duodecim porro robustissimos eum filios habuisse idem tradit, qui non omnes tamen noti sint: ut praecipuos, nominat Soini, Hiisi, Kihawanskoinen [4]). Quin

Fennorum Deum: atque cum fulminis dominus Ukko aut Ukkonen etc. nominaretur, eum ipsum fuisse intellectum, indeque hanc appellationem fulmini adhaesisse. Tempore vero Papismi, diviso cum *Maria matre virgine*, Neitzy Maria Emoinen, imperio contentus esse cogebatur: quare etiam interrogatus unus ex mystis Careliorum haud infimae famae, quis olim majoribus suis paganis deorum habitus esset maximus? lepide respondebat: *Senex Väinämöinen et virgo Maria mater*; tempora non distinguens. Horum autem auxilium in carminibus veterum superstitiosis, maxime implorari repererat. Post cognitum, per Christianismum, verum Deum summum, huic quidem primas dederunt homines; sed ita tamen, ut vetera idola ei adsociarent. Itaque hujusmodi reperias preces: Itze ilmoinen Jumala, Itze wanha Wäinämöinen, Itze seppä Ilmarinen, Täsä myöskin tarwitahan. h. e. „Ipse note (vere) Deus, Ipse senex Väinämöinen, Ipse ferrifaber Ilmarinen, Hic vobis quoque opus est". Haec igitur ulterius perpendenda significare voluimus.

[3]) Vid. Tidn. utgifne af et Sällsk. i Åbo, A:o 1777, N:o 18, p. 140 sqq. Cfr. Mathesii *Disp. de Ostrobotnia* p. 18 sqq.

[4]) Hujus nomen non habet l. c. Mathesius. qui contra nominibus Wäinämöinen et Ilmarinen addit Liekiöinen.

ipsos illos celebres olim gentis deos Wäinämöinen et Ilmarinen filios ejus fuisse, ibidem narratur. Post fata divis adscriptos esse, credere licet. *Filios Calevae*, Kalewan pojat, (quo nomine Gigantes Fenni significant) inter veteres Tavastorum deos recenset AGRICOLA l. c. ac de iis canit: Calewan pojat nijttut ja mwdh löit, h. e. *Filii Calevae prata aliaque metebant.* Itaque pratis et foenisecio fuisse praefectos, oportet. Idem sensit auctor Carminis Latini de priscis Fennorum Idolis (de quo vid. Tidn. utg. af et Sällskap i Åbo, a. 1778. N:o 15), sed Calevae ipsi hanc provinciam assignans his verbis:

Prata bonus Kalevas viridanti gramine texit,
Atque replet foeno rustica tecta novo.

Kalewan miecka, i. e. *gladius Calevae* in partibus Finlandiae Australioribus hodie vocatur fulgur autumnale, quod hordeum maturare creditur, (vulgo Korn-blixt) [5]), quod phaenomenon Satacundenses et superiorum regionum incolae Salama vocant.

III. HIISI, inter filios *Calevae* (genealogia sc. illa quam CAJANUS l. c. tradit, probata), fortissimus, idemque ferocissimus gigas habebatur. Hic, ut Deus ursorum et ferarum domitor colebatur. De Careliis id testatur l. c. AGRICOLA, canens: Hiisi metzeleist soi woiton, i. e. *Hiisi de feris largitus fuit victoriam*, sive ut vertit auctor Carminis latini nuper laudati:

Hisis prosequitur tristeis ursosque luposque.

Saepissime ejus fit in carminibus mythicis mentio, semper ut potentis, sed simul ferocis et terribilis: unde etiam ejus domicilium, Hiisi l. Hiitis, ut locus teter et horridus, animo concipiebatur: ita ut mala alicui imprecans etiamnum vul-

---

[5]) Aliud autem significet in his versibus oportet, quibus *ortus serpentis* mythice exponitur (Kärmen synty):

Mist' on kieli keitolaisen?	Unde lingua coquinarii? (Serpentis, qui venenum in ore gignat et quasi coquat?)
Miekasta Kalewan pojan. h. e.	E gladio Calevae filii (h. e. formidolosissimo?).

gus dicat: mene Hiiteen, *abi in locum ubi Hüsi habitat* h. e. *in malam rem.* Ob quam nomini ejus adhaerentem ferocitatis notionem, ferae etiam bestiae, (alias Pedot) Hiidet vel Hijet appellantur; imo malo etiam genio designando, haec vox adhiberi coepta fuit. Filiarum etiam ejus in carminibus fit mentio, quin etiam *Caballi* in suo genere plane eximii, nec non *felis*, animalis ferocissimi, cujus opem imploratam reperimus in carmine, quo furem ad rem ablatam restituendam cogi posse putant: Kipinätär Hijen kissa, Nemi reisiä jalosti, Kipinänä kiirehtiös: h. e. „*Kipinätär (terminatione foeminina, quasi* dolorificam *dicas)*, divi *Hiisi feles*, Lacera femora acriter, Scintillae (urentis) instar ad festinandum urge“, furem nempe, rem ablatam restituere festinantem prae dolore. De caetero, ubique fere in Finlandia extant loca, quae nomen ab hoc Hiisi habent, ita ut vel hinc per totam terram nostram cultum fuisse, appareat; talia sunt: Hiisi, villa in *Pikis*, Hiidenala in *Pemar*, Hiitis in *Kimito* et *Lojo*, Hiidenkangar in *Nousis*, Hiidenwesi et Hiidenwainio in *Vichtis* etc.

Immo, Daemon custos montium metalliferorum, in carmine, quo favor ejus ab homine occultas ejus divitias investigaturo imploratur, quasi honoris caussa appellatur huic *Hüsi* cognatione propinquus. Verba sunt:

Tule Hijen heimolainen,	Veni divo Hiisi sanguine conjuncte,
Wuorten haltia hupia ꝛc. h. e.	Montium- custos- daemon eximie etc.

Ut plura de illo in carminibus mythicis praedicata, jam praeteream.

IV. Tapio sylvarum Deus, venatoribus praedas concessit. De hoc Agricola l. c. Tavastorum Deos recensens: Tapio metzest pyydhyxet soi, h. e. *Tapio de sylva capiendi instrumenta* (praedam?) *concessit.* Precatiuncula ad ipsum (conjugemque suam) directa, sic audit in vetusto carmine, post Christianismi tamen tempora, ut quisque videt, absurde interpolato:

Metzän Cuhko kaunis karwa,	Sylvae matrona. pulcricoma (l. pulcra forma insignis),

Tuo itse metsän Tapio;	Tu ipse sylvae (dominus) *Tapio;*
Pinneys Tapion poika,	*Pinneys* fili *Tapionis,*
Älä pidä, älä pinnei:	Noli detinere, noli cohibere:
Sinun on Ristus ristinnyunä,	Te (enim) Christus baptizavit,
Kaickiwalda kastanunna,	Omnipotens aqua adspergenda initiavit.
Kesktellän metsän kehoa.	In media sylvae regione.
Tule kuin tuli punainen,	Veni ut ignis ruber (cito scil.)
Wieri kuin wesi kesäinen,	Proflue ut aqua aestiva (adducens scil. praedam tecum),
Keskell' kulda rengaiseni,	In medium orbem dilecti retis mei,
Awoimen apajaiseni. h. e.	In apertum spatium everriculi mei.

De conjuge hujus *Tapionis* dicemus infra. Ipse in carminibus appellari solet: Metsän kullainen kuningas, *Sylvae aureus* (praestantissimus) *Rex*, atque sedem suam, quae Tapiola *(Tapionis domicilium)* vel Mehtola (quasi *sylvae aula* seu *villa)* vocabatur, in abditissimae sylvae regione habere credebatur. Inde medicinam vulneribus ulceribusque sanandis praestantissimam adportare, *Apis*, sacrum nostris olim insectum, in carminibus frequentissime mythicis jubetur, mel nempe sive nectar divinum, omni malo dolorique leniendo efficax:

Mehiläinen pieni lindu,	Apis parva avicula,
Tuopas mettä Mehtolasta,	Adduc mel e sylvae villa,
Simoa Tapiolasta h. e.	Nectar e Tapionis aula.

Postquam vero Christianismus docuisset, deorum sedes ex terra in coelum removere, etiam longius iter *Api* fuisse imperatum videtur, divinum hoc mel vel nectar adducturae; ita in alio carmine hujusmodi mandatum illi reperimus dari:

Mehiläinen ilman lindu,	Apis aëris (incola) avicula,
Lennä tuonne löyhyttele,	Vola illuc, alas per aërem agitando,
Yhexen meren ylitse,	Novem super maria,
Meri puolen kymmenettä;	Usque ad decimi dimidium;
Käy kuun kehää myöden,	Vade qua lunae rotundatur halo,
Päiwän päärmättä samoa;	Solaris disci extremitatem premens, iter festina;
Tuo mettä Mehtolasta,	Adduc mel ex Sylvae villa,
Simoa Tapiolasta. h. e.	Nectar e Tapionis aula.

Hunc deum etiam precabantur, cum vere pecora in sylvas pastum emitterent, ut a ferarum insultibus, suo dominio subjectarum, ursi imprimis, illa tutaretur: quas preces his verbis carmen vetustum exhibet:

Mehän (metzän) kullainen kuningas,	Sylvae aurea rex,
Mehän hippa halliparta,	Sylvae *hippa (vox obscura)* aenobarbe,
Pane panta pihlajainen	Applica vimineum cingulum (capistrum) ex sorbo
Ymberi nenän nykerön [6]).	Circum proboscidem (ursi) brevem.
Kun ej pihlaja pitäne	Si ex sorbo non satis firmum sit,
Niin sä rautanen rakenna etc.	Tum ferreum fabrica etc.

V. Ilmarinen, aëris tempestatumque praeses et dominus fuit; quem igitur etiam pro serena et laeta tempestate obtinenda, itineribusque prosperandis, invocabant. Ipsum nomen, ab ilma *(aëre, ejusque ac coeli constitutione)* natum, munus suum mox indicat. De Tavastorum diis canens Agricola l. c. scribit: Ilmarinen rauhan ja ilman tei, Ja matkamiehet edeswei, h. e. *Ilmarinen pacem* (aërem serenum?) *et tempestatem tranquillam praestitit, Atque iter facientibus successum dedit.* Socius fere perpetuus, in carminibus mythicis deo *Väinämöinen* adjungitur, quem vel tonasse, vel alia praeclara edidisse facinora, nisi hoc comitante, vix reperias. Perpetuo fere epitheto in iisdem carminibus Seppä *faber* app...tur; quae in igne quoque generando insignes ejus fui... ...rtes, ostendunt: Adeo ut cum Vulcano Latinorum ... habuisse similitudinem videatur.

..., s. alia dialecto Köyri, (nam prior illa ...ropria est [7]) Episc. Agricolae l. c. dicitur ...nente rem pecuariam curasse: Kekri se liseis *...ekri auxit pecoris incrementum.* In cujus ho...tiones et convivia ineunte hyeme celebra-

...alii: quin et nykerä, ut sit imperativus verbi,

...rum rationem etiam Kekritär, terminatione foemi...jus Kekri vel uxor vel filia), superioris regionis ...dicitur.

bantur, quae cum festo Agni Paschalis Judaeorum similitudinem quandam habere, non paucis visa sunt; descripta reperiuntur a Pastore hodie Pudasjerviensi M. ERICO CASTREEN, in Diss. Aboae Svethice edita A:o 1754, *de Territorio Cajaneburgensi*, § 35, p. 76. Cum hoc festo magnam similitudinem habet illud, quod locis adhuc quibusdam Careliae et Savolaxiae, *die S. Olai* celebratur, quo agnus ille sacer Willawuona dictus, mactatur et consumitur; quod descriptum legi potest in Diss. Praepositi hodie ac Pastoris in Leppävirta M. GUST. FRID. AURENII: *Praesagia tempestatum quae collecta sunt in Carelia exhibente*, (Ab. 1751) § III p. 13 sqq. Ac non modo locis quibusdam, festum utrumque in unum coaluisse sensim videtur; sed etiam, tempore Papismi, Festum Omnium Sanctorum, cum illo, quod in memoriam veteris illius idoli celebrabatur, confusum fuisse apparet: unde dies omnium sanctorum, hodie etiam quibusdam locis Köyrin päiwä, h. e. *dies* idolo illi *Köyry* vel *Kekri sacer*, vulgo dicitur. Multis enim locis Kekri et Köyri promiscue dicitur. Dubitandi vero caussa non levis suboritur, annon *Agrorum cultui* potius quam *rei pecuariae*, ille *Kekri* l. *Köyri* praepositus olim fuerit; aut toti forte rei rusticae? Cum agrorum certe cultu arctam rationem habuit festum illi dicatum, tempus illud celebrandi etc. Instituebatur haec celebritas autumno vergente, post trituram frumenti peractam, dum in paleis et stipulis comminuendis agricolae occuparentur, larga, ut indicavimus, esculentorum potulentorumque praebita copia: ita ut festi eucharistici similitudinem, ob felicem annonae proventum celebrati, non obscure prodat. Ex hac celebritate remansit, ut adhuc multis locis, dies post festum vel convivium (sc. *Autumno* celebratum?), quo rustici maxime crapula laborant, *Köyri* appelletur. In carminibus vero antiquis, nullam hujus idoli mentionem injectam reperimus.

VII. VÄINÄMÖINEN; qui *Äinemöinen* AGRICOLAE l. c. audit, de Tavastorum diis canenti: Äinemöinen wirdhet tacoi, h. e. *Äinemöinen carmina fabricavit*, ab eo ut rei Poëticae tantum praefectus commemoratur. Sed ille non modo Apol-

linis loco nostris fuit per totam Finlandiam cultus, Poëtas Runas suas sive Carmina componere docens, (cujus igitur opem haud raro invocant), Musicae primus auctor, itemque eruditioni, si qua hic fuit, ingeniique culturae, benignam praestans operam; sed longe omnino ampliorem habuit provinciam. Cfr. nuper dicta, not. [2]). *Lyrae* quidem (quae Kandele nostris) inventionem, disertis verbis vetusta carmina illi adscribunt, ac miram ejus hoc instrumentum tractandi peritiam, non secus ac Graeci Orphei artem, celebrant. *Ignem* etiam ab eo in terram primum esse delatum, eadem carmina innuunt; quae *Navium* etiam aedificandarum insignem fuisse artificem, perhibent. Una cum socio suo *Ilmarinen* fulminis potentem fuisse, vel hi versus docent, supra jam allati:

Iski tulta Ilmarinen,	Excitavit ignem *Ilmarinen*,
Wälkytteli Wäinämöinen.	Fulguravit *Väinämöinen*.

Quae pluribus deinde verbis exponuntur, mythicisque nugis adornantur; *ignis* sc. *natales*, hoc ipsum carmen exhibet. Contendere cum eo ausum deum *Jouckavainen*, juvenem, (quare semper appellatur nuori, *adolescens)*, severe punivit; de quo certamine plura commemorant carmina vetusta. Sequens vel ideo apposuisse juvabit, quod potentiam *Väinämoinis* simul adumbrat, atque adeo totius terrae formationem ei adscribere videtur:

Ennen wanha Wäinämöinen,	Olim senex *Väinämöinen*,
Ja tuo nuori Joukawainen,	Et juvenilis ille *Jouckavainen*,
Tulit tiellä wastuxuta:	In via sibi invicem occurrebant;
Aisa aisahan takisti,	Temo trabae (fimmelstång) temoni adhaesit,
Wembel tartui wembeleseen.	Arcus trahalis (loka) implicabatur arcui.

Tum *Jouckavainen*, juvenili arrogantia elatus, dixit:

Se nyt tiellä olkohon	Ille nunc viam teneat,
Joka tienepi enämmin;	Qui majore pollet scientia;
Se tieldä pois poiketkohon,	Ille de via decedat,
Joka tienepi wähemmin!	Qui minus novit!

Muistan meret kynnetyxi, — Memini ega maria arata [8]),
Sarka jaot sauwotuxi, — Jugera primum mensurata [9]).
Ilma pielet pistetyxi, — Aëris postes erectos,
Mäet myllermöitetyxi, — Montes exaltatos,
Kiwet luoduxi kokohon. h. e. — Lapides coacervatos.

Respondet *Väinämöinen*:

Lapsen tieto, waimon muisto, — Scientia infantis, memoria mulierculae,
Ja ei Uron partasuisen! — Nec viri barbati!
Minun on meret kyndämäni, — A me sunt maria arata,
Sarkajaot sauwomani, — A me jugera mensurata,
Ilmapielet pistämäni, — A me postes aëris erecti,
Mäet myllermöitemäni, — A me montes exaltati,
Kiwet luomani kokohon. h. e. — A me lapides coacervati.

Comprehendit deinde Jouckavainem, et projicit in stagnum, dicens:

Mitäs mulle nyt lupaat, — Quid jam mihi promittis,
Jos mä luowutan luotteheni, — Si fatum tuum relaxo,
Pyörytän pyhät sanani. h. e. — Et verba mea sancta revoco?

Jouckavainen respondet:

Lupaan ainoan sisareni, — Promitto tibi sororem meam unicam,
Kostas tulet kosihin. h. e. — Quando venis procatum.

In alio carmine ejusdem generis, *Jouckavainen*, semper adversus senem Väinämöinen petulans, (nunquam licet impune), provocat hunc ad canendum, his verbis:

Laula, laula Wäinämöinen, — Canta, canta *Väinämöinen*,
Hyräxi hywä sukuinen. h. e. — Ede stridorem claro prognate genere.

Pergit Poëta:

Tuopa Wanha Wäinämöinen — Ille vero senex Väinämöinen
Warmon kyllä wastaeli, — Strenue satis respondebat,
Warainen on laulamaxi, — Matutinum nimis est tempus cantandi,

---

[8]) Intellige *emollita*, (ut ager aratro emollitur), hoc est *fluida* primum *facta*, sive creata.

[9]) Scilicet tam vetusti instituti hoc visum poëtae fuit, ut omni hominum memoria prius haberet, a mundi initio, diisque auctoribus, arcessendum.

Aicainen ilon teori.	Tempestivum nimis, gaudium excitandi.
Leuwat lijcku, pää järisi,	Maxillae movebantur, caput tremuit,
Kiwet rannalla rakowi,	Lapides in littore disrumpebantur,
Paaet paucku kalliolla,	Saxa crepuerunt in rupibus (cum crepitu diffringebantur),
Wäinämöisen laulaissa;	*Väinämoine* cantante;
Portit pohjalla repäisi,	Portae septentrionis diffringebantur,
Ilman kannet katkeeli,	Aëris operculum (quasi coeli fornices) rumpebantur,
Wäinämöisen laulaissa.	*Väinämoine* cantante.

Ex quibus omnibus potentia sua ac magnitudo operum suorum patet. Nomen ejus varie scribi videas; praeter Agricolae supra notatum morem, alii exhibent *Väinämöinen*, (ita nobis videntur poëtae rustici semper vocem efferre), alii *Veinämöinen*, alii *Veinemöinen* l. *Veinemoinen:* qui posteriorem hanc rationem adoptant, foemininum illi sexum attribuere velle videntur, quasi dicas Wein *(aquarum*, more Savonum adhibito) Emoinen *(Mater* s. *domina);* cui opinioni ita quosdam indulsisse reperimus, ut esset qui in carmine, ubi alia exempla habent ucko Wäinämöinen, *vir senex Väinämöinen*, semper scriberet acka Weinemoinen, *vetula Veinemoinen.* Cui tamen rationi obstat, primum, quod virile saepe nomen ac virilia semper opera carmina illi tribuunt; deinde, quod illum ab *aquarum domina* sive dea, expressis verbis eadem distinguant. Ex. gr. in hoc carmine, quo Lyrae ab eo inventae, artisque suae eam pulsandi, laus celebratur:

Sitte wanha Wäinämöinen	Tum [10]) senex *Väinämöinen*
Isturen itek' ripahan,	Sedens ipse ad- (vox nobis ign.),
Otti soiton sormillehen (sormillensa)	Prehendit musicum instrumentum digitis suis,
Käänsi köyrän polwillehen,	Subvertit curvum instrumentum in genua sua,
Kantelen kätensä alle.	Lyram sub manum suam.
Soitti wanha Wäinämöinen;	Pulsavit (lyram) senex *Väinämöinen*;
Wasta ilo ilolle käwi,	Tum demum laetitia laete successit,
Soitto soitolle tajusi.	Musica ad musicae leges congruebat.

---

[10]) Sc. postquam hominibus omnis generis, instrumentum recens inventum tractandum frustra dedisset.

Ei sitä metäßä ollut,	Non illud in silva erat (animal)
Jalan neljän juoxewata,	Pedibus quatuor currens,
Koiwin koikelehtawata,	Pedibus (ferinis) cursitans,
Jok ei tullut kuulemahan,	Quod non veniret auditum,
Tehteßä Isän iloa,	Cum efficeret Pater laetitiam,
Wäinämöisen soitelessa.	*Väinämöinen* lyram tractaret.
Karhukin aidalle kawahti,	Ursus etiam se ad sepem subitu motu applicuit,
Soitettua Wäinämöisen,	Tractante lyram *Väinämoine*.
Ei sitä metäßä ollut	Non illud in sylva erat (animal, sc. avis),
Kahen siiwen suikawata,	Duabus alis praecipiti motu latum,
Jok ei tullut tuiskuttain.	Quod non veniret procellae instar (celerrime).
Ei sitä mereßä ollut	Non illud in mari erat (animal, sc. piscis),
Ewän kuuden kulkewata,	Pinnis sex cursum urgens,
Kahexan waeltawata,	Octo (pinnis nixum) procedens,
Jok ei tullut kuulemahan.	Quod non veniret auditum.
Itekin wein (weden) Emändä,	Ipsa etiam aquarum materfamilias (domina),
Rinnoin ruohollen rojahti [11]),	Pectus ad graminosam ripam vehementer allisit (prae festinatione),
Wedetti wesi kiwelle,	Ascendit super saxum aquae vicinum,
Wahtallehen (wazallensa) waiwoaxen.	In ventrem se projecit molesto molimine.
Itestänni Wäinämöisen,	Ipsius etiam *Väinämoinis*,
Wedet juoxit silmistähän,	Lacrymae manabant ex oculis,
Kaseammat (kaisiammat) karpaloita,	Grandiores oxycocci baccis,
Pyyliämmät (pyysiämmät) pyyn munia,	Majores attaginis ovis,
Reheille rinnoillehen,	Super generosum suum pectus,
Rinnoiltahan polwillehen,	De pectore in genua sua,
Jaloin jalkainsa päälle.	In strenuos suos pedes.
Putoisit wesi pisarat.	Penetrabant aquae guttae (lacrimae)
Läpi wiiden willa waipan,	Per quinque vellerea tegmina, (quintuplicem vestem),
Sarka kauhtanan kaheran.	Pannicea amicula octo (pallium octuplum).

Ornatum magni hujus dei satis lepidum fuisse, ex ultimis verbis concludas. Cingulum autem, Americanorum more (neque hunc tamen deum solum) pennis contextum gestasse,

[11]) Alii habent: Rinnan ruohoon ajaxen, Wedexen w. k.

fidem faciunt hi versus ad Mariam Virginem, familiari nostris vatibus syncretismo, directi:

Siwalla simanen siipi	Rape melleam [12]) alam
Wyöltä wanhan Wäinämöisen,	Ex cingulo senis *Väinämoinis*,
Wyöltä aikosen Kapeen ꝛc.	Ex cingulo sempiterni dei *Kapel* etc.

Morbum scilicet atque dolorem abstersura; contra quem auxilium ejus hic imploratur. Sed locus non permittit de hoc deo plura adferre.

VIII. Turri vel Turisas bellatoribus opem ferebat. Agricola l. c. inter Tavastorum deos commemorat, canens: Turisas annoi woiton sodhast, *Turisas dedit victoriam in bello.* Fuitque hic Fennorum *Mars.* Convenire videtur cum Sveonum *Tyr.* In paroecia *Cackis* vel *Euräpää* Careliae, fertur esse mons Tyriän Wuori appellatus, ubi hic deus speciatim putatur sedem habere, et Tyriän Äijä vocatur. Fabulantur de ipso accolae, eum saepe, imminente bello, exire, et in nubibus tympanum pulsare, quod praesagium belli futuri certum habent. Hujus vero, de cetero, nullam reperimus in carminibus vetustis factam mentionem.

§ VII.

Atque hi fuere Dii veterum Fennorum communes et maximi nominis; praeter quos minores et particulares hic illic colebantur. Quales sine dubio fuerunt hi ab Agricola l. c. recensiti Careliorum Dii *agrestes:*

Köndös, qui agros et arva sylvestria (Huhtat, Sveth. Swedjor) curabat.

Rongoteus, qui secalis proventui favebat.

Pellonpecko, qui hordeo praefuit.

Egres cui fabas et pisa, rapas, olera, linum et cannabim debebant.

Virankannos tantum avenam curavit.

Item, eidem memorati Dii ipsorum *Sylvestres:*

---

[12]) H, e. vel *divino nectare tinctam,* vel simpliciter *virtute leniendi praeditam.*

Nyrckes, qui concessit illis sciuros.

Hittavanin, qui timidos lepores illis praedam largitus est. *Hitta* Fennis notat canem foeminam; unde conjicere forte licet, hunc Deum, vel Deam, canis more lepores agitasse.

Tales quoque erant, ut credo, hi Tavastorum dii peculiares, AGRICOLAE item memorati:

RAHKOI, deus ecclipsium. (De diis *Kapeet* dictis, postea dicemus).

LIECKIÖ, qui gramine, radicibus, arboribusque imperitabat. Idem videtur ac *Liekiöinen* ille supra § VI not. [4]) commemoratus.

AHTI, quem ex *ex aquis pisces attulisse*, adeoque piscatorum deum fuisse, docet.

KRATTI qui thesauros custodiebat. Hunc a Svecis mutuatos esse, verisimile est; qui vocant Skratten, voce Islandis *malum daemonem* notante. Cfr. IHRE *Glossar. Sveogoth.* in hac voce. Ex domestica majorum traditione, in terram defossas et reconditas opes ad quendam AARNI potius pertinuisse credas; quia thesauri hujusmodi defossi vocantur Aarnin hauta, l. Aarnen hauta. Quamquam ab Aarre, l. aarnio, quo nomine hujusmodi thesaurus appellatur, ea vox potuerit nasci.

Horum omnium deorum, solus nobis AGRICOLA notitiam exhibet; nulla eorum fit in carminibus vetustis mentio. Quin nomina etiam quorundam, ut ejus quem diximus *Kratti*, *Rongoteus*, *Egres* et *Hittavanin*, linguae nostrae consvetudini non optime conveniunt.

§ VIII.

Celebrantur praeterea in carminibus vetustis Dii multi alii, quorum nomina nemo hactenus in lucem proferre studuit; nec satis liquet, an per totam Finlandiam noti fuerint [1]). Huc pertinent ex. gr.

---

[1]) Cfr. tamen dicta supra § V not. [7]); atque quae de carminum vetustorum, in hujusmodi rebus, inconstantia monuimus ib. not. [9]).

1. KAVEH s. *Kavet* (etiam *Kavoh*, et alia dialecto *Kapeh* atque *Kapet)* qui in Carminibus non raro commemoratur. Ad hujus opem, ut et potentis et benefici, contra morbi vim hujusmodi carmine confugiebant:

Kaweh ennen jaxon jaxoi,	*Caveh* antea juvare valuit,
Kaweh ennen pääſtön pääſti;	*Caveh* olim liberationem praestitit;
Mixet ſä minua pääſtä?	Cur me non liberas? etc.

Quin ipsius hominis formationem huic adscribere videntur vates, v. gr. cum jubent morbum abire:

Ihoſta imehnolaiſten,	Ex cute (hull) hominis,
Emon tuoman ruumihiſta,	A matre editi corpore,
Karwoiſta Kawon (l. Kawoin) tekemän.	Ex tergore operis a *Kavoh* facti.

Sic alio loco de se dicit vates:

Minä mies Jumalan luoma,	Ego vir, a Deo creatum opus,
Luoma kolmen luonnottaren,	Opus trium creatricium [2]),
Kantama kahe kapeen. h. e.	Partus duarum e Diis *Kapeet.*

Alio loco sic objurgat serpentem:

Kuin purit Kapeen karwan,	(Tu) qui momordisti tergus (corpus) a Deo *Kapeh* formatum,
Kuin purit ihon imeiſen.	Qui momordisti cutem (hull) hominis.

Nec raro hominem vocari reperias Karwa emo= (l. emi=) Ka=peen, *tergus* (s. quasi *formam* et speciem corporis) *a matre Kapeh* (h. e. *primaria*) *formatum.* Quae simul innuere videntur, numen hoc foeminini fuisse generis? Num *naturam* significare volebant? Nihil audemus definire.

2. De VUOLAINEN, ferri patre, mentionem jam fecimus (§ V not. [7]).

3. LEMMINGÄINEN, adjecto epitheto Nuori, adolescens. [In carmine de Lyrae inventione, supra jam p. 63 commemorato, narratur, senem Wäinämöinen, postquam eximium suum navigium ab hominibus propelli non posse vidis-

---

[2]) Quid hic voluerit vates innuere, difficile dictu est. Num ex Christianismi doctrina male intellecta et stulte mutata hausit?

set, deum hujus generis (etiam hunc frustra) ad remos admovisse; Pani lieto Lemmingäisen, sc. soutamahan, *Admovit* (ad remos tractandos) *deum Lemmingäinen, terrae arenosae praesidem* (l. incolam?)] Num hic cognatus spiritibus dictis *Menningäiset*, de quibus infra?

4. Mentio etiam saepe fit in his carminibus numinis cujusdam potentis, in mari habitantis, quod proprio nomine non indicato, Uros tantum appellant, h. e. *Virum* quendam *fortem*. Describitur hic ut brevis staturae, sed admodum robustus et validus; ita ut efficere valeat et audeat, quod non audent, aut valent alii Dii; ne ipse quidem *Väinämöinen* et *Virgo Maria Mater*. Sic ille *scintillam* ignis a *Väinämoine* in terram e coelo dejectam, solus ausus fuit eruere ac tractare, idque nudis manibus ac nullis munitus Chirothecis. En miram ejus in carmine vetusto descriptionem:

Mies musta merestä nousi,	Vir niger e mari surrexit,
Uros (al. Ucko) aallosta yleni,	*Heros* ex unda emersit,
Kolmen sormen korkeinen (korkuinen),	Trinos digitos altus,
Neljän peukalon pituinen;	Quatuorve pollices longus [3]);
Wähän kuollutta parembi,	Parum mortuo homine est melior (facie)
Katonut' on kauhiambi.	Quin perdito (aeternum!) est truculentior.
Jalas' on kiwiset kengät,	In pedibus erant lapidei calcei,
Pääs' on paasinen kyperä,	In capite saxeus pileus,
Hiwus kannolla takana,	Coma ad calcaneum a tergo (pendebat),
Parta rinnalla edessä. h. e.	Barba ad pectus ante (porrigebatur).

Cum certamen deorum *Väinämöinen* et *Jouckavainen* diremturus esset, alio modo fuit armatus; nempe in carmine supra p. 61 sq. citato legitur:

Ei ennen ero tullut,	Non facta est prius separatio,
Kuin Uros merestä syndyi,	Antequam *Heros* ex mari emergeret,
Rautalacki lainehista;	Galea ferrea tectus ex undis prodiret;
Rautakintahat kädessä ꝛc.	Ferreae chirothecae in manibus (erant) etc.

---

[3]) Alii tamen liberaliores sunt, et cubiti longitudinem illi concedunt.

5. Meri-tursas (non abhorret nomen ab Agricolae *Turisas*), qui in mari habitasse dicitur; littoris etiam dominum fuisse, probabile est, quia partalainen, *littoreus* vocatur, ac *littoris sui* alicubi mentio fit. Hic compressisse Borealem Nympham dicitur, de qua in sequentibus; pater ita factus infelicis illius novenae prolis, quam illa peperit. Cfr. infra § IX p. 71.

§ IX.

Omitti autem non debent, in hoc recensu, *Deae*, quae vel Deorum conjuges fuisse perhibentur, vel alias magni nominis et meritorum divae. Inter has commemorandae sunt:

I. Rauni, quam tradit Agricola l. c. fuisse conjugem *Uckonis;* quae una cum ipso detonabat in nubibus, et cum qua ei non melius convenit quàm Jovi cum Junone apud *Homerum:* unde alterni fulminis ictus atque fragores. Versus ipsos jam attulimus, § VI not. [1]). Nulla hujus Deae occurrit in carminibus mentio; neque definire audemus, quam cognationem nomen suum vel cum voce Fennica Raunio, *acervus lapidum*, vel cum nominibus propriis hinc derivatis habeat, e. gr. *Raunistula* prope Aboam.

II. Veden Emä, s. Veden Emoinen, *mater* s. *materfamilias ac domina aquae*, pisces ex aquis concessit; de qua mentio facta jam est supra, §. VI. p. 63. Papismi tempore sanctissimo Servatoris nomini hoc idolum piscatores adsociabant, ut ex hac patet invocatione:

Jesus ja Weden Emoinen,	Jesus et *Aquae Domina*,
Lähetä kalainen parwi,	Mitte piscium gregem,
Apaille aiwotuille,	In tractum piscaturae (notwarp) a me electum
Muinaisill' wero-wesille.	In aquas olim mihi lucrosas.

Nisi eandem ipsam credas alio nomine *Vesi Hiisi*, Aquae Daemonem fuisse appellatam, conjugem saltem hujus fuisse habitam, non est improbabile: ac nomen ipsum *Hiisi*, masculinum ejus daemonis sexum indicare videtur, a piscatori-

bus formidati. Favet huic opinioni, quod in carmine, quo piscator Lyrae inventionem a *Väinämoine* factam, celebrat, nervi ejus dicuntur desumti Jouhista hywän orihin, Hiuxista Hijen Emännän, Weden wahoista walitut: *Ex setis strenui equi, Ex coma dei Hiisi matrisfamilias, Ex aquae spumis* (prole?) *selecti.* Quae utique aquae praesidem designare videntur. Aliud carmen hujusmodi, habet: Hiwuxista Hijen hirwen, Karwoista meri Kateen, *Ex capillis dei Hiisi cervi, Ex pilis invidae maris deae.* (Kati, dea invidiae in carminibus passim commemoratur. Unde Kadehtia, verb. *invidere,* et Kadeh *invidus).* Num celebratus etiam ille Uros, de quo supra § VIII p. 68, idem ac hicce Wesi Hiisi, cujus nomen ipsum potentiam ac ferocitatem suam indicat? Aut num diis, aqua non minus abundavit quam terra? Sane contra ulcerum vim in carmine quodam invocatur deus marinus, qui utrum a supra nominatis diversus sit nec ne, haud liquet:

Sala poika Wäinämöisen,	Occulte fili (spurie?) Väinämoinis,
Nosta miekasi merestä,	Extolle gladium tuum e mari,
Lapiosi lainehista;	Ligonem *(tridentem? qualis Neptuni fuit)* ex undis;
Jollas ruhtat rupia,	Quo castiges scabiem,
Eli painat paisuita!	Aut deprimas ulcera.

Hos versus vel ideo adferendos duximus, quod caeterum vel conjugum vel liberorum *Väinämoini* adscriptorum, nulla reperimus in carminibus vestigia. Nescio an alius ab horum alterutro fuerit Näcki, ad Svecorum forte morem ita dictus; quem etiamnum superstitiosi aquis praesidere, et insidiari natatoribus eosque submersos et suffocatos ad sua regna saepe trahere, credunt. Quod *Ahti,* cujus AGRICOLA meminit, eandem habuit ac *Veden Emä* provinciam, nec illius ulla fit in carminibus mentio, aut hodie vestigia cultus ejus ulla apud piscatores superstitiosos reperimus; credi forte possit, nomen fuisse aliud ejusdem dei aut deae. Confirmat hanc conjecturam, quod ex *Descriptione Lapponiae* Msc. SAMUELIS RHEEN adfert SCHEFFERUS l. c. C. X p. 107. Sådana stenar (idola) kalla the, then första Storjunkaren, then andra hans *Acte* eller qwinna, &c. *Talium lapidum primum*

vocant Storjunkaren, *secundum* Acte *ejus*, *id est conjugem*. Quae si vera sunt, (nam vox in Lexico Lapponico egregio, nuper edito, non compareret), *Acte* l. *Ahti* Lapponum lingua *foeminam* aut *uxorem*, idem fere ac nostris Emä l. Emoinen, significat; flexum forte ab *Akka*, voce (et apud Fennos et Lappones) idem denotante, unde hoc nomen apud veteres Tavastos aquae deae adhaesisse, existimes: nihil tamen audemus definire.

III. Pohjolan Emändä, *materfamilias Borealis sedis*, supra jam a nobis commemorata est. Ejus saepe fit in carminibus vetustis mentio; partim ut matris malorum ac incommodorum, partim ut ea avertere et superare potentis; cujus igitur opem videas in iis implorari. Etiam nomine eam nonnunquam appellant, vel *Louhi* l. *Loveatar* s. *Lovehetar*. Uxorem Boreae fuisse, verisimilitudine non caret. Itaque in carmine quodam dicitur:

Porto Pohjolan Emändä,	Meretrix (impudica?) Borealis sedis materfamilias,
Lowehetar (al Loweatar) wanha waimo,	*Lovehetar* vetula mulier,
— — — — — — — —	— — — — — — — —
Teki tuuli tiinehexi,	Fecit gravidam ventus,
Ahawa kohullisexi ꝛc. h. e.	Ventus-acris praegnantem etc.

Peperisse porro novem filios narratur, omnes deformes et aliqua parte corporis mutilatos; quod etiam nomina indicant, quae iis dedisse dicitur Ruho, Ramba, Perisokia ꝛc. (*tardus prae nimia mole corporis*, *Captus pedibus*, *Plane coecus etc.*): maligna tamen omnes erant indole, ac sagittis homines infestabant. Videtur morborum describi genesis. In alio carmine etiam *Lupi* et *Canes* iracundi ejusdem proles vocantur. Cum hac fabula cognationem habere illa videtur, quam aliud carmen narrat, cujus hoc est initium:

Synty Neity Pohjolassa,	Nata fuit virgo in *boreali* sede,
Imbi kylmässä kylässä,	Puella in frigido pago,
Jok ei suostu sulhaisihin,	Quae non assensit procis,
Miellyi miehiin hywiin ꝛc:	Probavit viros egregios etc.

Postea vero, prae libidinis aestu in mare se praecipitavit, ubi a deo Meri-Tursas compressa, peperisse dicitur novem

filios, pessimi moris, et maligni patris sui indolem servantes; inter quos recensentur *frigus, vulnera a frigore inflicta* etc. In aliis carminibus Borealis istius sedis dominam invocare reperiuntur, ut auxilio adsit, imprimis contra ignis violentiam; ut in hoc exemplo:

Nouse Neitonen norosta,	Surge Nympha e lecto,
Wuotehilda hyisen pojan,	E cubili nivosi juvenis (Boreae)
Jäisen pojan lappeasta;	Glacie cooperti filii e toro;
Weä wiittasi wilusta,	Subduc togam tuam frigori,
Hameensi hallan alda ꝛc.	Pallam tuam gelu surripe etc.

Plura adducere vetat angustia paginarum.

IV. Tapiolan s. Mehtolan Emändä, *Aulae sylvestris materfamilias atque domina*, *Tapionis* conjux, in carminibus vetustis, a venatoribus saepius fere invocatur, quam ipse *Tapio;* inprimis cum non saevas feras, Ursum, Lupum etc. sed Lepores, Aves etc. insidiis petunt. Hujusmodi igitur sylvestrem praedam vocant Emon wilja, *Matris annonam* vel *donum.* Nomen illi dant vel *Hongas*, (quasi *Nympha abietis* s. *sylvae abiegnae domina)*, vel *Mielus* (quasi *benigna, facilis).* Prioris appellationis in his exemplum est:

Metzän kuldainen kuningas,	Sylvae auree Rex (Tapio ipse),
Hongas ehtosa (etzosa) [1]) Emändä ꝛc.	*Hongas* in indagando (bestias) domina

Posterioris vero, et multo frequentioris, haec adponemus:

Woi Mielu, Metän Emändä,	O *Mielu*, Sylvae materfamilias,
Tuo tarka Tapion waimo ꝛc.	Acer illa *Tapionis* uxor etc.

Et alio loco:

Mielus Mehtolan Emändä,	*Mielus* Sylvestris sedis materfamilias,
Tapiolan tarka neito,	Aulae Tapionis strenua Nympha,
Wedä riistasta rekiä,	Adduc penus (tui, sc. bestiarum) vehem,
Tawaroista taluttele,	Opum tuarum ductita (sc. copiam);
Kohden kulda langojani ꝛc.	Versus aureos (dilectos mihi) laqueos meos etc.

---

[1]) Al. tamen habent ehkiä, pulcra.

V. **Suckamieli**, amorum Dea, puellarum animos demulcens erga procos, et vice versa. Cujus opem implorabant hunc in modum:

Suckamieli mielen käändäjä,	*Suckamieli* animorum mutatrix,
Mesillääs tuon mieli haudo,	Melle tuo animum fomenta,
Haudo mieli mielettömän,	Fomenta animum sensu carentis,
Armahani armottoman x. h. e.	Amici (l. amicae) immitem etc.

VI. De Vuolahatar, ut et conjuge suo *Vuolainen* supra commemoravimus § V not. [7]) et § VIII [2]). Conjugia deorum dearumque, ex mente nostratium non fuisse sterilia, et ex jam dictis patet, et multis praeterea exemplis doceri posset, si locus permitteret.

§ X.

Hi Dii Deaeque bonae plerumque erant frugis, et in cultores suos, ex mente nostratium, natura sua benefici; quare variam ab ipsis opem ad commoda vitae pertinentem, exspectabant precibusque flagitabant. Sed erat quoque majoribus nostris res cum spiritibus et naturis quibusdam plane maleficis; a quibus varia mala et damna sibi metuebant; quaeque hoc solum nomine placare studebant. Quamquam non facile est ubique definire, ad quam praecipue classem daemon aliquis, in vetustis carminibus commemoratus, per-

---

[2]) Narrat Schefferus l. c. C. IX p. 93 ex. Tornaeo (cfr. hujus Beskrifn. öfwer Torneå och Kemi Lappmarker, typis impr. Stockh. 1774 8:o, p. 15 sqq.) *in medio marchiae Tornensis olim celebrem fuisse Seitam* (idolum) Wiran (Wiron?) Acka *dictum, quod anum Livonicam significat*, (etiam Fennice). *Hunc omnes circumjecti Lappones coluere, etc.* Si Fennis etiam haec dea culta fuit, ab Estonibus, quorum genti regionique forte nomen dedit, (Wiron maa, Wirolaiset), ad nostros delata, *Terram* ipsam significasse probabile est; quam nostros olim adorasse, supra docuimus § V. p. 45. Extat ad *terrae dominam* precatio, qua rogat eam castrator, ut equo jam prosternendo, cubile quietum concedat: Anna maata Maan Emändä, Anna maasi albihiri. *Permitte cubare*, Terrae domina, *Concede terram tuam propitiam.*

tinere debeat; quod et boni aliquo peccato offensi, iratiores interdum essent, et mali quoque saepe cultoribus suis, sibi mancipatis, favere putarentur. *Diabolus*, quatenus est hostis DEI et hominum spiritualis, peccatique auctor, ipsis ante Christianismi tempora ignotus quidem erat; ut et sedes ejus infernalis. Variis tamen noxis corporalibus, quas vel ipse immediate, vel per homines sibi addictos, Magos videlicet et Sagas infligeret, malus quidam genius satis innotuit etiam Fennis paganis; quem sub nominibus *Lembo*, *Piru*, (Genius, ad ejus familiam pertinens, hinc vocabatur Pirulainen, Pahalainen etc.) *Perkele*, *Peijakas*, l. *Peijanen*, *Paha Kurki*, *Pendele* etc. innuebant [1]); non secus ac Lappi illum sub nominibus *Fuodno*, *Stalo*, *Pärkel* etc. aversantur. Esthonibus est *Kurrat* l. *Kuratti*, quod vi vocis idem notat ac Hin Onde, sive ὁ πονηρος, seu malus [2]). Hunc Magi ipsi

[1]) Negare tamen omnino nolumus, quaedam horum nominum olim ad daemonem forte aliquem pertinuisse inter deos gentis cultum, ac post tempora Christianismi, ex odio idolorum, sensu pejore adhiberi coepisse: quod de *Hiisi* supra observavimus. Sic in carminibus interdum deus aliquis, v. gr. *Tapio*, simul *Lembo* vocari videtur, ita ut hanc vocem *daemonem in genere*, non modo malum illum significasse, credas. Vox etiam Piru cum Deo *Perun* l. *Perum*, fulmen notante, a Novogordensibus olim culto; et *Perkele* cum summo deo Prussorum veterum *Perkuno*, aliquam habent similitudinem. *Perku* Esthonibus hodie significat *infernum*, s. sedem diaboli. *Occopirnus*, quem VAISSELIUS in *Chronico Prussico*, supremum fuisse Prussorum numen docet, ab illo forte *Peruno* et *Percuno* diversus non fuit. Cfr. HARTKNOCH alt und neues Preußen I Th. VI. C. MOLLER Beskrifning öfwer Est- och Lifland p. 81. Sic etiam Peijanen l. Peijakas forte primum *deum inferorum*, *Plutonem*, significavit: unde adhuc *inferiae*, (Grafföl) Peijaiset l. Peijahaiset vocantur, quasi festum huic deo sacrum, cujus regni mortuus factus sit incola, quoque huic propitium illum reddere studebant.

[2]) Malus enim *Kurri* Esthonibus dicitur. Habet haec vox similitudinem quandam cum deo veterum Prussorum *Curcko*, (Cfr. HARTKNOCH l. c. C. VII). *Kurki*, quod Fennis spectrum et terriculamentum notare docet JUSLENIUS (*Lex.* hac voce), et *Paha Kurki* (malus genius) cognatum vocabulum videtur, ut et vocabulum Kurja, *miser*.

tanquam suum socium et auxiliatorem, ad bona vel mala praeternaturalia procuranda advocare videntur; quem sic in carmine hoc describunt:

Ei minusa miestä lienek,	Non in me virile robur esse queat,
Jos ei tuosa weickosani,	Si non in illo socio meo,
Joka Hiisisä asupi,	Qui in Hiisis sede (cum divis) habitat,
Wuorisa walaelopi	Qui in montibus vagatur.
Ei tamminengan kuricka,	Ne quercina quidem clava,
Luuta polwesta porota;	Valet os elidere (cum dolore) ex ejus genu;
Ei wastinengan wekärä,	Ne aeneus quidem mucro,
Wedä werta hartioista;	Valet sanguinem extrahere ex ejus humeris;
Ei pohjanengan pahembi,	Nec boreas intensissimus,
Hiusta korwilda kohota ꝛc.	Valet capillos levare ad aures ejus. (Scil. tam durus et solidus est).

Mali generis numen etiam fuisse credas deam Syöjätär, non raro in vetustis carminibus commemoratam, ipso etiam nomine (quasi dicas *consumtricem*, *corrodentem* et *exedentem)*, id innuente. Ex hujus sputo in mare demisso, *serpentem aquaticum* enatum fuisse fabulantur; qui alio loco dicitur Rinta solki Syöjättären, Paholaisen paidan naula, *Fibula pectoralis deae Syöjätär*, *Mali-daemonis indusii fibula.*

Ex malis hujusmodi daemonibus fuit etiam quidam Satyrus silvestris, Lieckiö nuncupatus, (alius omnino, ut videtur, ab illo cujus Agricola l. c. meminit; cfr. § VIII). Fingunt hunc, homines in silvis terrere et in errores inducere, varias assumentem formas et voces, nunc sub specie graculorum latrantem, nunc sub forma canum, hominum, ignotarumque volucrum apparentem. Ab igne nomen habet, ob celeritatem qua fertur; Liecki enim est *flamma.* Ajattara l. *Ajattaro*, est similis malus genius silvestris, sed foeminini generis, terribilis, celer et homines in errorem inducens. His geniis comminiscendis occasionem forte dedit notum illud meteoron, nostris licet in terris rarius, quod *ignem fatuum*, *erraticum aut ambulonem* Physici dicunt. Nostros autem rusticos lusisse, minus mirari convenit, cum etiam non multo sanius Sennertum et Cardanum Philosophatos

esse, constet; qui animas mortuorum, aut cacodaemones esse tradiderunt, malignitate sua viatores vexantes. Vid. KRAFT *Prael. in Phys. P. III C. V.* § 271.

§ XI.

Sed nondum est finis Theognosiae Fennicae superstitiosae. Nam praeter istos Deos, fingebant sibi adhuc inferiores quoque aliquos Spiritus, sive Genios ac Daemones [1]), quibus etiam vim male et benefaciendi tribuebant; quosque sibi faventes reddere studebant.

I. Haldia, sive genius familiaris, seu rector et praeses, Svecis Rå. Fuerunt hi velut Dii locorum apud Romanos; nam cunctis locis, domibus, villis, suum majores praefecere rectorem, qui tanquam hospes invisibilis ibi cum quodam imperio commorabatur. Lacus sylvestres, praesertim minores, talem singuli putabantur habere praesidem; quem quidam piscatores adipe phocae fugare se posse putant. Imo cuique homini suum Genium familiarem, tanquam rectorem adesse, superstitiosi autumant; cujus instinctu et ope, consilia et coepta successum habere arbitrantur. Quamobrem hominem enthusiasmo percitum, qui se habet ut fanaticus, ajunt esse Haldioisa, seu *incitatum ab hoc rectore.* Hinc venatum profecturi, vel aliud opus majoris momenti effecturi, eum hujusmodi verbis ducem ad vocant:

Nouse luondoni lowesta,	Surge ex rima naturae meae,
Kiwen alda kiilu kilmä,	De loco tuo sub lapide paetulae,
Paaden alda paicka posti,	Subter cippo mi genie decore,
Hongan alda Haldiani!	Subter abiete mi rector!
Pue päälles palawa paita ꝛc. h. e.	Indue indusium ardens etc.

II. Tontu sive Lar, a quo magnam exspectabant opem et curam rerum suarum domesticarum; qui saepe damna aver-

[1]) Difficile quidem est ubique definire certos limites inter genus utrumque; quod ipsi Dii gentilium non omnes ejusdem essent dignitatis aut potentiae: sed tamen illae naturae, ac quaedam inprimis, quae in hac § enumerantur, inferioris omnino fuerunt generis.

tebat, et varia bona procurabat, cum propitio esset animo; at offensus tumultuabatur. In quibusdam domibus putabant dominari Larem masculum, in aliis foeminam; cur vero monoculum esse perhibeant, nescio. Nomen a Svecis mutuatum, suspicandi praebet ansam, hunc larem Papismi forte tempore primum nostris innotuisse; quibus ejus loco, hactenus, prius tantum illud genus cultum fuisse videtur, scil. Huonen-Haldia, *custos* nempe s. *praeses domus.*

III. Maahiset. Hi erant iidem, qui Svecorum Elfwor et Venedorum *Barstucci*, Germanorumque Erdmängen, seu homunculi subterranei, qui certis in locis, sub arboribus, lapidibus, et domuum liminibus, hospitari creduntur. Horum favorem variis captare muneribus fuit necesse. Quoties cerevisia coquebatur, vel panis pinsebatur, his primitiae debebantur. In conviviis et festis nefas erit eorum oblivisci. Si felicem rei pecuariae successum materfamilias exoptabat, lactis participes hos fieri oportebat. Qui in novam domum commigrabat, ante omnia, quando primum illam intrabat, debuit incurvare se ad omnes angulos, et salutare hos incolas subterrestres, si in illa domo salvus et incolumis degere cuperet, et litare illis sale, zytho et pane. Si quis urina mittenda aut alio profanationis genere conspurcabat domicilium eorum; ut impune id laturas essent, timere debuit, morbis vel alio infortunio tale crimen luiturus. Lappo quoque sub focum suum, vel limen tentorii, tales degere credit. Adeo ut mirum sit, tot gentes in futilibus stultisque his nugis adoptandis consensisse.

IV. Capeet, fuere ejusmodi maligni daemones, qui cuncta voracitate sua consumebant, remque familiarem in arctum redigebant. Unde verbum kapendua significat coarctari. Sed non modo hominibus hi noxii erant, verum ipsam Lunam aggredi audebant; unde ecclipses ejus oriri credebantur, ac remansit hodieque phrasis kuuta syöbän, *Luna exeditur,* h. e. *deliquium patitur.* Hinc timor ridiculus; non secus ac Sinensibus, quos solem et lunam, a dracone quodam coelesti ecclipsis tempore consumi, credere ajunt. Haud sapientius Graeci olim et Romani ecclipses ex veneficarum

vi oriri putabant, quae cantu suo lunam coelo deducerent, quamque tinnitu aeris juvari posse credebant. *Kapeet* hos, piscaturae etiam deditos fuisse, plura carminum loca indicant; sic alicubi dicitur Kapeet kalalle läxi, *Kapeet piscatum proficiscebantur*, et alio loco mentio fit *tractus aquae ubi piscatum Kapeet exercebant*, Kapeen kala wesi: victu opus habuisse largo, ob voracitatem sc. suam, videntur. A Deo autem *Kapet* l. *Kaveh*, supra commemorato, benefico, diversi omnino fuisse videntur!

V. Menningäiset, erant aliud genus daemonum et spectrorum, qui in montibus, locisque solitariis agere putabantur, hominesque terrere. [Juslenius in *Lex. Fenn.* hoc vocabulum interpretatur *manes*, döbas själar, jordspöken. Agricola autem, carmine saepe commemorato, viduis inprimis cultos docet; de Careliis canens: Menningäiset mös heiden wffrins sait, Kosta leskat hoolit ja nait, h. e. *Menningäiset etiam sacrificia eorum obtinuerunt, Cum viduae* (et *vidui*) *lugerent et nuptias facerent.*]

VI. Paara, Sveth. Bjäran, est daemon factitius, quem veneficae ipsae creare putantur, et ad ferendum lac et butyrum cogere. Etiam has nugas, Svecis nostros debuisse, nomen ipsum indicare videtur; Papismi igitur forte aetate, apud nos haud superiores. Modus construendi hujusmodi animalis talis dicitur esse: Caput formant ex infantis galero, qui variis et multicoloribus laciniis oppletur, in quo conditur etiam hostia, ab aniculis in Sacra Synaxi ore accepta, cujus sc. ope vitam ipsi daturae sunt. Stomachus ex linteo tegumento capitis foeminarum fit; qui stupa farcitur. Huic tres fusos l. rhombos (sländor) divergentes adfigunt. Quo facto, opus hocce praeclarum portatur ad vestibulum templi, summo mane diei cujusdam dominicae; ubi tenetur aliquantisper, deinde circumitur templum novies, identidem mussitando: Synny Paara! h. e. *nascere Paara*. Brevi post, vitam, scilicet, accipit, salitque tribus pedibus. Tunc ajunt ad ipsum:

Kanna woita, kanna maito,	Affer butyrum, affer lac,
Tuo woita wuoren eucko,	Affer butyrum, montis avia (anus),

Piimää pirun emändä!	Lac concretum uxor diaboli!
Päästä piimen pindehestä,	Libera lac-coagulatum ab angustiis,
Maido happaman hallusta [2]).	Lac a dominio acidi.

Hujus possessor deinde abundare semper creditur lacte et butyro. Mucorem unctuosum flavum, *Linn. Flor. Sv.* N. 1282, statuunt esse hujus excrementum; et nugantur si quis talem virgis caedat, ac alternatim igne torqueat, ipsam cogi ut prodeat veneficam, et pro foetu suo oret.

VII. Painaja, Sveth. Maran, de qua natura malefica, eandem opinionem fovet vulgus Fennicum, quam Septentrionales populi reliqui; Cfr. ill. Suhm *om Odin* III B. 2 Cap. § 33, p. 288. Forte tamen a Svecis etiam hanc persvasionem nostrates acceperunt.

§ XII.

Auxilium, quod a Diis suis, majores nostri, tempore paganismi expetebant et sperabant, nequaquam fuit Spirituale aliquod bonum, ad salutem animae pertinens, de quibus rebus, utpote verbo Dei destituti, nullas sibi formare poterant ideas; sed totum spectabat commoda vitae praesentis: temporaliaque solum curantes, Deos suos colebant. In tam spissis autem superstitionis tenebris licet constituti, non tamen omni prorsus naturalis Theologiae luce caruisse censendi sunt. Habuisse aliquam, quamvis debilem, cognitionem de Numine quodam summo et omnipotente, videntur, auctore rerum omnium; quem in carminibus suis vocant Luoja et Kaickiwalda, hoc est *Creatorem* et *omnipotentem*. Nisi quis loca carminum veterum, ubi hujusmodi voces occurrunt, post Christianismi tempora interpolata esse existimet; quod quidem pernegare haud conabimur. Notionem tamen aliquam de creatione mundi habuisse, atque omnium rerum initiis divinae potentiae adscribendis, etiam locus ille

[2]) In omnibus hujusmodi carminibus a nobis allatis, eam servavimus orthographiam, eamque dialectum, quam exempla nobis alicunde acquisita, praeferebant; quod saepe non sine incommodo, dialecto alia indui queant. Plurima dialectum Savonicam produnt; quod in ea Provincia maxime vigent.

de *Väinämoine* supra adductus § VI p. 62 indicare videtur, quem Deum aliud carmen vocat *Totius mundi opificem*, (qui *tundendo*, prout in officinis ferrariis fit, illum formaverit), *Aëris operculi* (coeli) *fabricatorem*, Kaiken mailman takoja, Ilman kannen kalkuttaja. Verum, uti diximus, interpolationem nullam fuisse experta, praestare haud valemus. In eo vero maxime errarunt, quod hoc Numen oeconomiam universi, et curam praecipue hominum, delegasse certis ministris et spiritibus finitis, se inferioribus putarent, quales ipsorum Dii erant.

De *immortalitate animae* et *vita futura*, obscura quoque notione quadam gavisos fuisse, probabile est. Obscuram dico, quia multis superstitionis nugamentis circumsepta erat. Existimabant enim majores nostri vitam illam futuram similem esse huic praesenti; adeo ut quibus negotiis occupati fuerant in hac vita homines, iisdem etiam in futura addictos fore, putarent; victu et amictu ibi opus fore aeque ac in hac; conjugio aliisque carnis oblectamentis locum esse, etc. Hinc in *regno* illo *mortis*, Tuonela, eadem omnia atque in terra, carmina docent adfuisse: mentio fit, non modo *piscium mortis regni*, Tuonen Hauki ꝛc. sed etiam *hordei ibi crescentis*, Tuonen otra l. ohra. Cfr. quae supra de Peijakas et Peijaiset diximus, § X not. [1]). Hinc est, quod defunctis arcum et sagittas, arma et solita utensilia, ajunt, in sepulcro, ad caput reposuisse, atque ipsis cibum et potum obtulisse [1]); quod animos eorum iis locis delectari post mortem, in quibus vivi maxime commorabantur, autumabant; quod Thesauros suos, ubicunque reconditos, identidem visitare perhibebant. Qualibus fabellis adhuc vulgus delectatur ubique, et quarum nullus finis est, si aures iis audiendis adhibeas.

---

[1]) AGRICOLA carmine saepe citato: Cooluben hautiin rooca wietin, Joisa walitin, parghutin ja ikketin, h. e. *Mortuorum sepulcris cibum intulerunt, In quibus querebantur, lamentabantur et plorabant.* Cujus moris reliquiis forte debetur ritus Fennorum Graecae religioni addictorum, qui adhuc praeficarum opera et naeniis (itku=runot) in funeribus celebrandis utuntur.

SECTIO POSTERIOR

De

Superstitione Veterum Fennorum Practica.

§ XIII.

Lustrata sic qualitercunque superstitione nostratium in Ethnicismo Theoretica, jam ad vim considerandam, quam in praxin habuit, nosmet conferre, ratio instituti nos jubet.

Verbo monuimus § II, *superstitionem practicam* nasci ex Theoretica, et consistere in ejusmodi actionibus, quibus honorem quendam et cultum Diis suis et Daemonibus praestabant veteres, quo varios sibi praestitutos fines opera eorum attingere potis essent, vel ad suum suorumque commodum, vel damnum aliorum, quibus male volebant, tendentes.

Duo ergo superstitio practica spectabat, cultum videlicet et officia Diis Daemonibusve praestanda, et fructus inde speratos, sive quos illorum opera sese percepturos vani homines exspectabant. Quae momenta jam curatius erunt consideranda.

§ XIV.

Ad cultum Deorum, quod attinet, constitit ille in *Laudibus*, quas Diis suis decantabant, ac in *Precatiunculis* ad eos fusis. Nescio quem rectorem, (Haldia), intelligat is, qui in carmine quodam vetusto sic canit:

Jumalani Jukkeroinen,	Mi Deus jucunde,
Haldiani Kekkeroinen,	Mi rector robuste,
Kanna Miestä kaiken päiwän,	Porta virum tota die,
Heitä illalla rikoille. h. e.	Projice vespere in stramenta, (sc. ad quietem),

Blanditiis porro ad ipsos usi sunt. Quarum omnium rerum, supra quaedam exempla adduximus.

Gestibus praeterea *submissis* eos venerabantur: in genua procidentes, locis iis sacris, aut ubicunque eos adoraturi, caput denudantes, corpus incurvantes, ac humi se prosternentes. Saltem his ritibus adhuc, quae sancta habent superstitiosi, venerantur.

Sacrificiis tandem variis et *oblationibus* eos honorabant. Cujus rei vestigia adhuc in variis quorundam superstitiosorum ritibus supersunt: ut in illo quem significavimus more acus etc. in fontes sacros injiciendi; in primitiis lactis, quo die primum pecora in sylvas pastum emissa fuerunt, ad sacras arbores effundendis, quas frugum quoque primitiis offerendis colunt; in agno quem festo S. Olai, ac quidam etiam festo S. Michaëlis mactant, et religiose comedunt; in votis denique, quorum vestigia, carmina quoque vetusta exhibent. Sic in fine carminis, quod ursi venator canit, expeditionem suam contra hostem hunc accerrimum suscepturus, *Tapioni* aut nescio cui deo, si faverit sibi, gallum gallinaceum sese oblaturum promittit, ac epularum (ut videtur) solennitatem, dicens: Kukko sinulle, Kukko kaikelle kylälle, h. e. *gallus tibi, gallus toti pago!* Forte ex hujusmodi more etiam ortum habet, qvod in plerisque *lectionibus* superstitiosis, recitato ad finem carmine, addere solent: Kukko! De ritibus sacrificantium commemorare plura liceret, si nostrorum mores similes iis fuisse ostendere possemus, quae de Lapponibus habet SCHEFFERUS *Lappon:* C. X, et de Finmarchiae incolis ex Norvegicarum rerum scriptoribus excerpsit WEXIONIUS *Epit. Descr. Sveciae* etc. L. X, C. II, quaeque de nostris etiam Fennis, nullo licet nixus argumento, affirmat. Sacrificia humana apud Fennos fuisse usitata, non comperimus. Se ipsos autem Diis devovisse, inde credas, quod ejus moris vestigia recentioribus etiam temporibus deprehensa sunt. Ita de rustico quodam Savolaxensi, non ita pridem fama fuit, eum in jus vocatum, quod aliquas guttas sanguinis e digito suo minimo, in crustam ovi cavam immisisset, et in acervum formicarum defodisset, se sic *Tapioni* devoturus, ut successu laetiore in capiendis feris avibusque uteretur.

In adversa vero fortuna, non aeque bene majoribus nostris cum Diis suis conveniebat; quos non raro objurgasse dicuntur et male habuisse, alio tempore iterum cum iis in gratiam redeuntes: quomodo multae gentes barbarae facere solent, ac Russos quoque erga icones sanctorum suorum se gessisse, notum est. In carmine venatorio, modeste tamen satis, de sylvae Domina, (vid. supra p. 72) benefica interdum, interdum dura, ita canit vates:

Mielestä Metän Emännän,	Ad placitum sylvae-matris-familias,
Usein hywän Emännän:	Saepe bonae matris-familias:
Sormet kulta sormuxissa,	Digiti sui aureis ornantur annulis.
Käet kulta käärehissä;	Manus aureis armillis;
Jotk on suonut annillahan:	Quas largita est muneri:
Usein pahan Emännän;	Saepe malae matris familias;
Sormet wihta sormuxissa,	Digitorum virgei annuli,
Käet wihtä kääreissä,	Manuum virgeae armillae,
Aina auttamattuessa.	Usque auxilium negantium.

In superstitione hac sua, fuisse ferventes et obstinatos, difficultas testatur, eandem etiam post Christianam religionem introductam, compescendi et eradicandi: quamquam haec difficultas inde major etiam evasit, quod majores nostri convertendi, non de priscae superstitionis vanitate novaeque religionis praestantia, studiose edocerentur, sed adhibita vi ad sacra sibi fere ignota amplectenda, pro infelici temporis more, compellerentur. Hinc enim factum, ut occulte venerari veterem superstitionem, et eandem ad posteros religiose propagare, quamvis publice cultum Christianum professi, pergerent; quae ex ipsa hac arcani disciplina, pretium etiam majus accepit, ut post sapientiorem quoque initam rationem, (maxime post reformationem ecclesiae nostrae) tamen sine magno labore sensim eliminari, non potuerit. Cum suscepta autem nova fide, veteres de diis suis persvasiones conciliare et confundere, gens rudis et male instituta, brevi coepit, deosque majorum Christo atque matri ejus, (quam Papistica stultitia ipsi Deo aequare, cultuque religiosissimo prosequi docuit) associare, ut amicos, socios, et ministros, instituit. Unde absurdus ille Syncretis-

mus, qui in plerisque regnat veterum carminum reliquiis: cujus quaedam in exemplis etiam supra allatis indicia habentur, v. g. in carmine de *Tapione* p. 58 exhibito; quem a Christo ajunt baptizatum, hoc est, hac caerimonia quasi inauguratum et praesidem sylvae factum: Sinun on Ristus ristinnynnä, Kaickiwalda kastanunna, Kestellän metzän kehoa.

§ XV.

Festa quoque quaedam in honorem Deorum suorum majores olim celebrasse constat, ex quibus haec inprimis ad memoriam nostram pervenere. Scilicet:

I. *Festum Ucconis*, post factam sementem vernalem: cujus notitiam verbis supra a nobis adductis, (p. 53 not [1]) exhibet AGRICOLA. Vestigia ejus hodie superesse, nobis non constat; nisi aliquis huc referre voluerit, quod panem grandem, ad celebritatem festi Julii augendam confectum, tum autem haud frangendum, sed per totam hiemem in granario intra frumenti acervum condendum, quo die primam sementem vere facere instituunt, comedendum familiae distribuant, arcanis quibusdam interdum caerimoniis et oblationibus adjunctis, ad annonam prosperandam: unde Touko Leipä, *panis sementivus*, vocatur.

II. *Köyri*, l. *Kekri*, post trituram. Quod festum multis adhuc locis Finlandiae, hoc nomine celebratur; aliis autem appellatur *Lakaiset* vel *Rundu*. Latine *Palearia* dixeris; quia paleas, cum stipulis et stramentis tunc comminuunt. Papismi tempore, cum festo Omnium Sanctorum in unum coaluisse, supra monuimus (p. 60). Ob annonae autem felicem proventum celebratum fuisse, vel illud indicio est, quod puls ex novo frumento cocta, primarium in hoc festo ferculum censetur: quod Savones ex farina avenae (l. hordei), coctae primum ac salitae, deinde vero tostae, Talkuna, praeparant. Compotatione et commissatione ludicraque hilaritate, haec peracta fuisse, quivis facile novit, qui rationem festorum apud alios Gentiles, Graecorum Romano-

rumque Bacchanalia et Lupercalia etc. sibi habent perspecta. Cfr. etiam testimonium AGRICOLAE supra allatum.

III. *Vuoden Alkajaiset,* seu festum ineuntis anni, apud Cajanenses; quod ex reliquiis superstitionis priscae adhuc usitatum, describit D:n CASTREEN in Diss. cit. de *Territorio Cajaneburgensi p. 76 sq.*

IV. *Festum S. Olai;* quod, licet Papismi tempore ad hunc praecipue diem translatum sit, ex gentilismo tamen natales repetere, ipsa caerimonia indicat agni illius sacri mactandi et comedendi, quae hoc festo observatur, descripta locis supra (p. 60) a nobis laudatis. Ad fortunandam rem pecuariam, comparatum fuisse videtur; quare etiam a foenisecio hoc die abstinendum fuit, ne ab urso pecora infestarentur.

V. *Festum S. Michaëlis;* quod multis adhuc locis simili fere solennitate a superstitiosis celebratur, agnoque, haedo aut vitulo mactando et comedendo, ritibus iisdem peragitur. Festum fuisse eucharisticum ob feliciter auctam rem pecuariam, dubio caret; quare etiam omne pecus hoc die stabulis continent, variosque stultos ritus, ad mala quaevis per sequentem hyemem ab iis arcenda, observant, qui paternae superstitioni tenacius adhaerent. Dies autem quod hic praecipue delectus sit, quo haec sacra fierent, ex papismo est; quem, familiari majoribus syncretismo, cum avita superstitione in concordiam redigere studebant. In omnibus his epulis eum observant morem, ut victima tota assetur et comedatur, nihil reliqui conservetur, nullum os frangatur: quare communem majoribus sacrificantibus fuisse ritum colligas, nec ad unam magis quam alias caerimonias et solennitates sacras pertinentem.

An *Templa* habuerint olim Fenni nostri et *Altaria?* hic quoque paucis dispiciendum nobis venit. Vestigia quidem harum rerum nulla supersunt, neque nomen exstat domesticum; neque etiam probabile est, nationem paucis contentam, his omnino opus esse putasse. Diximus supra, ad Orientalium morem accessisse priscorum Fennorum religionem. Inter orientales vero, Persae pluresque aliae gentes

templis caruerunt[1]), ac in montibus, lucis, sub arboribus, etc. diis suis sacrificavere. De Germanis veteribus, ex TACITI testimonio, infra adferendo, idem constat; ac etiam ex testimonio ADAMI BREMENSIS de Saxonibus, ad tempora usque Caroli Magni. Quod de nostratibus non minus valet. Exstant autem hic inde apud nos in summis montium jugis lapides magni, tales tamen, qui virtute humana moveri potuere, in ordinem dispositi, forma plerumque quadrangulari, seu ad modum litterae u latinorum, latere uno aperto. In his existimare quis possit incolas terrae nostrae priscos conventus suos sacros et etiam civiles egisse, atque (quod de *amplis circulis e lapidibus constructis*, in montibusque paroeciae Tavastensis *Hauko* obviis, populari ibi fama traditur) variis ludis sese exercuisse. Vid. Disp. Spect. D:ni HERKEPAEI de *Paroecia Hauko*, An. 1756 hic Aboae Svetice edita, p. 55. Tales conspiciuntur ad *Bålstaholm* in paroecia Finström Ålandiae, in *Eraepykä* paroeciae Orihvesi, ad Fulckila paroeciae Uskela, ad *Voipala* paroeciae Säxmäki etc. Item in Savolaxiae paroecia Cuopio (vid. *Novell. Ab. pro A:o* 1771. *N.* 16 *pag.* 126), aliisque Finlandiae locis. Convenit mos veterum Britannorum, quorum etiam templa talia fuisse autumant, non clausa, sed aperta, et lapidibus circumsepta; qualia visuntur ad *Stoneheng, Abury*, etc.[2]). Quod ex templo Jumalae Biarmiorum contra nostram opinionem desumi possit argumentum, supra jam, pag. 47 infirmavimus. Nec effigies aliquas deorum suorum majores nostros formasse aut habuisse, comperimus; (ubi videlicet a naturalibus rebus recesseris, quas aut ut deorum sedes

---

[1]) CICERO *de leg.* L. II. C. X. Magis auctoribus Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset et domus.

[2]) Vocabula nonnulla linguae Anglicae, quae reliquiae esse Britannicae veteris videntur, cum Fennicis convenire, observavimus. Ex. gr. *Cock,* gallus gallinaceus, Fen. Kuko; *Woman* mulier Fen. Waimo: quae comparatio institui diligentius poterit, cum novum Lexicon Galicum s. Scoticum ad nostras manus pervenerit.

ac symbola, aut ut ipsas divinitatis alicujus participes, venerabantur); sed ut naturas invisibiles, subinde licet sub humana forma apparentes, coluisse videntur. Adeo ut prorsus ad eos quadrent verba TACITI de veteribus Germanis: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem adsimulare, ex magnitudine coelestium arbitrantur. Lucos et nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident*, l. c. C. IX.

§ XVI.

Flamines quoque Sacros, seu Mystas, Deorum cultui peculiariter dicatos, Fenni veteres ignorarunt. Nec est in lingua nostra patria nomen indigenum, quo Sacerdos designetur. Nam Pappi vel a Russico *Pop* vel a Latinorum *Papa* ortum habet. Interim tamen adfuerunt alii superstitionis vel Magistri vel Ministri, loco flaminum ab ipsis culti, quos appellabant Tietäjät vel Inhomiehet, hoc est *Scientes* l. *Magos*, qui putabantur plus scire quam alii homines, et Deorum peculiari favore frui. Si quid furto ablatum fuit, si damnum clam acceptum, si aliquid deperditum, si equus, aut aliud animal domesticum aberravit, si commorationem hostis aut amici ignotam rescire e re fuit, si quis exitum propositi sui, vel rei alicujus gravis cognoscere cupiit; ad hos tanquam oracula confugiebatur, qui statim ad ejusmodi quaestiones responsa dabant. Et sane, si ex umbra corpus metiendum, scientiam humana sorte longe superiorem hi profitebantur, nostrique aevi Philosophos omnes longe superasse videri debent.

Hi fuere simul gentis *Medici;* sed a nostris Medicis admodum diversi. Non enim illis opus fuit aegrum videre, aut cum eo loqui; nec morbum, quo laborabat sibi describi volebant. Si aliquid modo vestimentorum aegri, femoralia, tibialia, tunica, indusium, aut tale quid, ipsis tradebatur, id versando, scrutando et intuendo aliquantisper, ipsi mox indicabant morbum, et unde ortum haberet, aut quis eum intulisset, (nam plerique malorum hominum

artibus adscribebantur) et quo remedio curandus esset. Remedia autem eorum raro fuere naturalia, aut quae in pharmacopoliis reperias. Quod ex consiliis colligi potest, quae successores sui hodieque dare petentibus solent. Ex illorum enim praescripto debet aeger vel bibere ex amne versus septentrionem decurrente, et vas quo bibit retrorsum post tergum super humeros suos abjicere, vel ex cadavere hominis aliquid decerpere, vel clam, omnibusque insciis, summo mane, motu solis cursui contrario, circumire templum, aut aedem bis terve loco motam, vel muneribus placare genios subterraneos, quos forte offendisse putant; vel simile quid suscipere. Si interdum remediis naturalibus, unguentis, emplastris, herbis et radicibus utuntur, carmina vel lectiones incantatorias, super iis mussitant, efficaciam iis sic additari. Si aegrotus queritur se ex his omnibus rebus nullam fuisse opem expertum, culpa conjicitur non in malam diaetam, cibum incommodum, perfrictionem corporis, quae omnia nil nocere putantur; sed inde arcessitur, quod fortem genium adversarium, qui resistat sanationi ejus, vel alium inimicum habeat, vel quod consilium datum rite non sit exsecutus, vel quod acus, bacilli, aliaeque ejusmodi res, quibus est incantatus, non sint locis suis exemti, etc.

Hi impostores simul *Magi* sunt, qui ad opem *socii sui*, mali genii, provocant, multasque malas artes, adhibitis veneficiis, ossibus et craniis humanis, susceptis infanticidiis, aliisque exsecrabilibus rationibus exercuisse olim, dicuntur; quales apud omnes gentes, etiam eas, quae nullo invicem commercio junctae erant, reperti sunt; quos Lappo jure, *Pärkel Gadse*, hoc est diabolorum commilitones appellare dicitur. Hi inscitiam suam gravi supercilio, vita severa, pauciloquio, murmure incondito, velabant; responsa eorum fuere ambigua et obscura, loquebantur non cohaerentia, quasi ab alio cum ipsis colloquente interpellarentur. In medendo ita se gerebant, quasi malum daemonem ex aegroto ejicere vellent, gestibus horridis, vociferando, exspuendo, furiosorum et fanaticorum instar, ad majorem sibi conciliandam auctoritatem et fidem. Plura de hisce hominibus co-

rumque carminibus habet *Dn. Praeses* in Dissertatione *de Poësi Fennica* part. IV et V. Atque tales nebulones, ut jam innuimus, reperire adhuc licet hic ibi inter rudem plebeculam; ad quos consulendos, saepe longis proficiscuntur itineribus, et ab his misere decipiuntur. Inter Cingaros et errones alios, talium copia invenitur, qui se fingunt vates et fatidicos, hominesque minis suis, nisi bene habentur, terrent. Pudor est Christianismi, in tam clara luce verbi divini, homines eo dementiae procedere ut Deo ejusque verbo et ordine neglecto, ad homines confugiant de quibus nesciunt, utrum atri an albi sint, vel utrum ope Dei an diaboli nitantur. Sed tamen, si quis adminiculis ordinariis et naturalibus fatuos hos juvat, raro gratiam habent. Si vero casu quodam, nam artes eorum nil sunt nisi imposturae, quis a Magis opem expertus fuit, miris in coelum laudibus hi fratres ignorantiae evehuntur, et omnibus artis medicae consultis praeferuntur.

§ XVII.

Jam fines quoque et adminicula quibus superstitiosi ad optata quaevis, Deorum et daemonum opera, consequenda utuntur, considerare nos oportet. Utraque, tam fines nempe quam adminicula horum hominum, naturalem modum supergressa, a norma rectae rationis, nimium quantum aberrant. Communiter autem vel fortunam commodaque sua amicorumve promovere, vel damna inimicis inferre ac ab his illata propulsare, satagunt. *Superstitionis* igitur *practicae* hoc caput in duos abit velut ramos, *magiam* videlicet *beneficam* et *maleficam*. *Beneficam* vocamus illam, qua commoda sua vel Amicorum, praeternaturalibus adjumentis promovere student. *Malefica* autem involvit studium, ad damna aliis his artibus inferenda intentum. Utriusque descriptionem, qualis olim apud Fennos exstitit, dare jam studebimus. Superstitionis, Magiam beneficam respicientis, haec sunt genera.

Primum *Divinatio*, Fennice Teidon feino. Omnes gentes verbo Dei destitutae, salutisque spiritualis et aeternae quaerendae nesciae, ac temporalia tantum bona curantes, in-

sano ferebantur studio fata sua futura resque abstrusas scrutandi, exitumque coeptorum suorum etc. praenoscendi. Ideo in nationibus cunctis reperti sunt *Vates* et *Oracula*, quorum ope talem scientiam obtineri posse autumabant. Quo nomine etiam Deos suos, eorumque sacerdotes, maxime coluerunt; sc. ut beneficio ipsorum talia cognoscere quirent, quae sibi scitu necessaria esse putarent. Atque haec stultitia adeo altas egit radices, ut nec hodie e Christianismo exstirpari plane potuerit. Praecipue vero Fennorum hi scientiae magistri, *Tietäjät*, duobus utebantur divinandi adminiculis. Unum erat *Scyphus* vel *Phiala*, aqua, et nuperiore aevo, vino combusto repleta. Hujus fundo et operculo extus infigebantur duo cultri, quorum ope, ita tamen ut non verteretur, circa axin quasi rotabatur quam citissime, adjuncta mussitatione certorum carminum, donec aqua, vel spiritus frumenti ebulliret, quo facto in spuma evanescente se videre putabant eventus rerum futuros, aegrorum convalescentiam, vel mortem, faciem furis, si de furto quaestio erat, aliaque similia. Ab hac stultitia non multum abludit *Caffeomantia* quorundam hodierna. Alterum erat pars quaedam *vestimentorum* aegri, de cujus morbo consulebatur, indusium, femoralia, tunica aut tale quid; ex quo considerato, Magus de natura morbi, quo vestimenti laborabat possessor, judicabat.

Pertinent huc etiam *Omina, Sortilegia*, atque *Dierum delectus*.

Omina, Fennis *Aawet*, quasi praesagia rerum futurarum, capiebantur a rebus variis obviis et fortuitis. Aurium tinnitus, novas res auditum iri portendebat; occursus vetulae, offensio pedis contra limen, lapsus ex equo, pro malis ominibus habebantur; Graculorum strepitus, felis clamor, gallorum cantus, titillationes genarum et menti, adventum hospitum significabant. Mortis praesagia varia fuere, crepitus quem in pariete edit *Thermes Pulsatorium*, canum et bubonum ululatus, crux ex straminibus vel frustulis ligneis ante fores jacens. De procis et nuptiis sumebantur praesagia, a glaciei fragmentis vernis, eorumque appulsu ad lit-

tus hujus vel illius pagi, a scopis e fronde nova compositis et in tectum balnei projectis, similibusque frivolis casibus. Imo puellae nuptarientes, faciem proci futuri se visuras putabant, in rivo manante, si nocte festum Johannis Baptistae antecedente, omnibus insciis, attente illum inspicerent. Plures tales nugas piget narrare.

Sortilegia exstantiora, Fennis Arpa, duplicis generis in usu fuere. Unum per *Cribrum*, quod quidam hoc modo instituunt. Forficem, qua tondentur oves, infigunt margini cribri, cujus interiori ac inferiori simul parti imponitur annulus copulatorius, et penicillus setaceus (Borste) erectus; quo facto, unus immittit digitum indicem in manubrium forficis, et manu exporrecta sustinent hanc molem. Consultor deinde, qui vult rescire auctorem damni sibi illati, sive ille sit fur, sive incendiarius, sive homicida, sive alius sceleris auctor, enumerat omnes, quos maleficii hujus habet suspectos. Si inciderit in nocentem, cribrum se sponte scil. convertet, sicque eum indicabit. Alio vero modo alii hoc experimentum instituunt, sic: Sumitur forfex sartorius et infigitur margini exteriori cribri, continentis glomum laneum, forficem ovinam, setam, annulum copulatorium, et librum psalmorum; dein duo ex adverso, immisso in manubrium forficis digito indice, suspensum tenent cribrum perpendiculariter. Dum alteruter, vel tertius quis, nominat aliquem maleficii suspectum ejus de quo quaeritur, alter ei contradicit, negando eum patrasse: cum sic pluribus conjectando numeratis, inciditur in noxium, cribrum conversione sua quaestionem decidet; quo facto, non dubitant quin ille sit maleficii auctor, ad cujus nomen cribrum se vertit. Sed non modo de maleficiis sic sorte inquirunt, verum de aliis quoque rebus occultis, de conjugio aut itinere, an prosperum sit futurum, de equo vel bove deperdito, ubi inveniri queat, an erraverit, vel furto ablatus sit, aliisque rebus scitu necessariis. Cfr. de hacce κοσκινομαντεια MOMAN l. c. p. 55 sq. et WIERUS de Praest. Daemon. L. II, C. XII.

Alterum genus *sortilegii* nostris usitatum, tale fuit. Ex Assulis ligneis cultro elaboratis, conficiebant pinnulas plu-

res, quibus insculpebant singulis suum signum vel characterem peculiarem; dein mussitabant carmen consvetum; quo finito ex signo quod tum relinquebatur in manu, conjectabant, utrum felix futura esset venatio, aut piscatura, ubi reperiundum foret animal deperditum etc. Haud absimile instrumentum fuit *Tympanum* Lapponum *divinatorium*, quod varios habuit characteres et annulos, ex quibus judicabant utrum consultum foret ire venatum, piscatum, vel aliud quodcunque opus incipere? Eadem certitudine hujusmodi oracula respondebant, ac *liber tessellarius*, vulgo Kastbolen, quem superstitiosi adhuc manibus, aut ludicro aut impio ausu, versant.

Dierum delectui non secus Fenni veteres tam in ethnicismo quam papismo, ac aliae gentes dediti fuerunt. Habebant suos dies fastos et nefastos. Hi atro carbone notabantur, tamquam infausti ad certa negotia peragenda, ipsis Katehen päiwät, hoc est *dies invidi* dicti. Tales erant Tyhjät päiwät, hoc est *dies vacui*, scilicet cum luna non conspiceretur, quales sunt ultimi lunae decrescentis et primi accrescentis. His seminare vel agrum stercorare, non erat faustum. Kuiwat päiwät, *dies aridi*, sunt quartus, quintus et sextus lunae accrescentis, qui agricolis non adeo probati. Tuulen päiwä, *dies venti*, est secundus Januarii, quo non licebat ignem accendere, vel focum struere, metu incendii proxima aestate orituri. *Dies lunae* non putabatur nuptiis celebrandis idoneus; nec *Dies Jovis*, praecipue sub vesperum, commodus ad nendum; unde scil. periculum ovibus timendum erat.

§ XVIII.

Secunda species magiae beneficae est *Averruncatio* et *Obfirmatio*, Fennis Lumous. Persvadebant enim sibi magi, sese obdurare semet artibus suis posse, adversus damna et mala ab aliis intentata, eademque valere a se suisque averruncare et avertere. Sic carminibus *Corpus* suum *invulnerabile reddere* conabantur, ac adversus tela quaecunque te-

ctum. Cujus generis exemplum, carmen in suo genere sane eximium adferre possemus, ni paginarum angustia prohiberet. Adversus veneficia et magicas artes aliorum, chalybe, sulphure, (et recentius assa foetida), nec non induendis indusio et tibialibus inversis, sese muniebant. Si turbo ipsis occurrebat, conspuebant in illum, existimantes lamiam vel malum genium inesse. *Pecora* sua firmabant adversus insultus ferarum, et carminibus et variis unctionibus; praecipue adipe eadem phocarum ungendo, simul hos versus canentes:

Kiweri minun omani,	In lapides convertimini meae propriae (sc. pecudes).
Kalliori kaunoiseni;	In petram pulchellulae;
Kiellän kielin koskemasta,	Probibeo vos lingua adoriendas,
Suutoin rupeamasta. h. e.	Oreque secure tangendas.

Domos suas, ab igne conservabant lapide fulminali, et cruce, calce parieti extus ex adverso foci, adpicta. *Plaustra* et *Vecturas* tutas a furibus praestare studebant cranio et ossibus humanis in fundo rhedae occultatis. *In foro* feliciter litigare censebantur, qui portabant lapillos rotundos, quos corvinos, serpentinos vel aquilinos vocant, alicubi in vestibus reconditos. Talis legisperitus invincibilis appellari adhuc solet Lain lumoja, h. e. Legis vel judicii *sopitor* l. *hebetator*.

Referri huc etiam debent *Adjurationes* animalium et elementorum noxiorum, *Ablegationes* malorum, *Praemunitiones* et *Retorsiones* pravarum artium in suos auctores, nec non *Restitutiones* laesorum in integrum.

Adjurationes sua adhuc tentant superstitiosi, ut olim, cohibere vim elementorum, ne damnum inferant; ut ignem, ne serpat longius, ventos, ne vehementi flatu perdant navigantes, etc. Visi quoque sunt, qui ignitis carbonibus versus boream projectis, additis diris, ejus vim compescere conarentur. Animalia quoque noxia adjurant ne noceant. Sic *Mures* obsecrant, ne strues sylvestres segetis demessae (Sädesstackar) nimium rodant; collocato in medio earum lapide, sic eos alloquentes.

Täs' on paasi, pitkähändä,	Hic habes lapidem, caudate,
Suuruxexi sulle suotu,	Concessum tibi jentaculo,
Murkinaxi mukamaxi!	Prandio quale vides!
Pure tuota pannahainen,	Morde eum nebulo,
Kalwa tätä kinnahainen;	Rode eum exose;
Täsä pitkäsä ijäsä,	Per hoc aevum longum,
Minun päiwäkunnisani,	Cunctis meis diebus,
Älä kajo Aumahani!	Ne acervum (segetis) meum tangas!

Phalaena Tinea, *Dermestes* etc. insecta sunt oeconomis molesta, quia larvae suae vestes et carnes corrumpunt; adversus has habent Koin Sanat, hoc est *verba Tineae*, quibus noxam inde metuendam tollere se posse, autumant. Talia vero sunt, interpolata recentius, ut cuique facile patet:

Jesus käwi tietä myöden;	Jesus viam calcavit;
Tuli händä koi wastan.	Occurrit ipsi tinea.
Jesus sanoi koille kowasti:	Jesus tineae severe dixit:
Mihingäs menet matoinen?	Quorsum tendis vermicule?
Menen tuonne luuta syömään,	Vado illuc, ossa rosum,
Lihaa menen mädättämään.	Vado carnem putrefactum,
Mene tuonne kiwen alla,	Ito illuc sub lapidem,
Kidu siellä kinnahainen,	Cruciare ibi nequam,
Paru siellä pannahainen,	Plora ibi nebulo,
Täsä pitkäsä ijäsä,	Hoc aevo longo,
Minun päiwäkunnisani! h. e,	Cunctis meis diebus!

Ablegatione conantur ursos, morbos, et mala alia longe a se amicisque amovere et exulatum mittere. Et *Ursae* quidem ejusmodi consilium dant:

Metzän kulda, metzän kaunis,	Sylvae deliciae, sylvae decus,
Metzän ehkiä emändä,	Sylvae domna nobilis,
Mene poijes tääldä maalda,	Abi ex hac terra,
Pohjan pienderen perään!	Ad boreae ultimas oras!
Siell' on hieta hieputaxes,	Ibi est arena ubi ludas,
Sanda kaunis kaaputaxes;	Sabulum laetum in quo volvaris;
Hawerra tuolla hywisäs,	Mande ibi laetus,
Hawerra haawan lehtistä,	Mande populi folia,
Murtele muuriais pesiä,	Destrue formicarum nidos (acervos),
Kieri kiwen läätiköisä,	Lapidum cavis te voluta.
Mutta jos tulet tälle maalle.	Sed si ad hanc terram accedis,
Wajot suohon suoliwyöstä,	Mergeris in stagnum usque ad cingulum (mediam corporis partem).
Alhoon nisistä saacka, h. e.	In paludem usque ad mamillas.

Aliud ejusdem tenoris ad *Ursum Marem*, sic audit:

Metzän kullainen Kuningas,	Sylvae eximie rex,
Metzän ehtanen isändä,	Sylvae domine nobilis,
Mehtoiseni halliparta!	Sylvicola hirta-barba venerande!
Käys mun kierten kalliojani,	Ambito meas rupes,
Kaarten karjan laitumita,	Circuito mea pascua,
Siwutze siko weräjän!	Praeterito suum vias!
Mene tuonne, kunga käsken,	Abi illuc, quorsum jubeo,
Pohjan penderen perään,	Ad boreae cardines,
Lapin maahan autiohon!	In Lapponiam desertam!
Siell' on kedot juostaxesi,	Ibi sunt campi quos percurras,
Sannat helkytellexesi,	Arenae in quibus ludas,
Siell' on luutoinda lihaa,	Ibi est caro ossibus vacua,
Siell' on päätöindä kalaa,	Ibi sunt pisces capite carentes, (h. e. toti edules).
Siell' on ämmä [1]) hirtettynä,	Ibi est vetula suspensa (in patibulo),
Siell' on hirwet kytkettynä,	Ibi sunt alces numella ligatae,
Jalopeurat [2]) jatkettuna.	Ibi cervi-nobiles conjugati.

Morbos quoque procul amandare volunt hujusmodi carmine:

Kunneka panen pahoja?	Quorsum removeo mala?
Tuonne tungen pois turmiot,	Illuc trudo noxas,
Hiki syöpähän sysään,	Sudoris voratorem (tortorem, qui sudorem anxio exprimit), impello
Rutian kosteen kowahan,	In cataractam Rutiensem magnam [3]),
Hauwin suuren hartioille,	In lucii magni humeros,
Lohen pyrstöhön punaisen.	In salmonis rubram caudam.
Menetkös sinne sekahan?	Anne vadis illuc, ad caeterorum turbam?

---

[1]) In hoc vocabulo vitium inesse, facile existimare licet; pro quo autem alio irrepserit, prae exemplarium penuria, hoc carmen exhibentium, indicare nondum valemus.

[2]) Hac voce, Jalopeura, quasi *cervus-egregius* (l. *strenuus*), absurde admodum uti olim instituerunt Bibliorum interpretes etc. ad *Leonem* significandum; quem Lejona dicere debuissent, ac animal peregrinum peregrina voce, aliarum gentium Europaearum more, commode designare. Hoc loco Leonem non posse indicari, res ipsa sole clarius meridiano docet.

[3]) In quo fluvio hanc cataractam esse autument, non liquet; sed in Runis saepe ejus fit mentio, ut et quarundam aliarum, nec non *Lacus*, Aloen Järwi: de quibus non vacat disputare.

Tuolt on muutkin murhamiehet;	Ibi sunt alii etiam homicidae:
Miehen syöpähän kylään,	In pagum anthropophagorum,
Lapin maahan laukiaseen,	In Lapponiam spatiosam,
Pohjan pitkähän perään. h. e.	Ad ultimos aquilonis angulos.

Cfr. supra p. 49 sqq. allata.

Tympanites morbus est gravis, homines, equos et pecora non raro invadens, Ähky l. Ähkä, Fennis dictus. Hunc curaturi, in tria animalia, ter repetitis mandatis, abire eum jubent; hoc modo, in canem mittendo:

Älä Ähkä ällertele,	Noli tympanites tumultuari,
Älä puhka pullertele;	Noli inflatio murmurare;
Koira meille kaxi kannoi,	Canis nobis duos peperit,
Koiraxet pojat molemmat:	Masculos catulos ambo:
Syö näiden sydän-weri,	Hauri horum cordis sanguinem,
Matele niiden maxan pääłle,	Repta super eorum hepar,
Älä minun armaani kajo. h. e.	Noli dilectum meum infestare.

Dein pari modo in felem et lupum mittere nituntur. Imo dolorem partus a puerperis similiter auferre, et vel viris, vel animalibus etiam aliis immittere se posse, sibi persvadent.

Praemunitione caveri a se censebant posse insidias et conamina malorum hominum, qui artibus magicis ipsos laedere attentarent. Quod variis modis fiebat: signo crucis, tibialium inversione, nodorum quorundam formatione, donis et sacrificiis; et sic porro.

Retorsione existimabant se liberari ab illis damnis et malis, quae inimicus aliquis ipsis intulit. Hinc in eorum capita et sinum retorquere nituntur, artis hujus magistri, ab illis accepta; unde certamen oritur inter ipsos, uter altero superior evadat. Sic *glomos ferales*, Fennis Tyrät, putant vulgo, ultro citroque mitti posse ab illis, qui scientiae magicae sint consulti. Ursum excitatum, etiam retro missuros se pollicentur in armenta alterius. Etc.

Restitutione laesorum in integrum, Fennis Palatus, nitebantur magi damna data resarcire, laesaque et amissa in pristinum illaesum statum revocare. Credebant unum posse resarcire id, quod alter laesit. Cogebant furem ablata red-

dere. Si incantationibus, alicujus bombarda, mulctrale, nassa, aliudve utensile erat depravatum, putabant similibus artibus restitui posse; non superstitiosis minus ac frivolis, quam ipsum malum avertendum. Atque vulgus adhuc putat Hypocausta ad segetes torrendas comparata (Rior) magicis artibus corrumpi adeo posse, ut per trituram frumenti parum aut nihil inde obtineant, licet messe compleatur. Tale damnum reparatur, si ramos abietis, torrendos in hujusmodi hypocausto colloces, instar frugum, et dein, more solito triturea; tunc scilicet recuperabit domus pristinam integritatem. Si uxoris animus a marito est incantamentis abalienatus, amare eum rursus incipiet, si hic ex calceo ejus aquam rivi manantis bibat, et istum retrorsum super humeros abjiciat. Atque similes ineptiae plures.

§ XIX.

Tertia species magiae beneficae est *Fortunae Captatio*, Fennis Onnen tuominen. Superstitiosi homines, nunc ut olim, fortunam sibi faventem reddi posse artibus reconditis autumant, quibus multum igitur tribuunt. Sic fortunam aliorum ad se transferre student, ex ovili, bovili, stabulo et omni re pecuaria illorum, ut sibi melius succedat butyri praeparatio, ut lactis copia ac pecoris foecunditate augeantur, et sic porro. Consequi autem haec miris nituntur modis. Quidam tempore quadragesimali aliorum stabula et ovilia clam visitant, caudas equorum et jubas praecidunt, ovium certas partes tondent, boves radunt, vaccas ad sanguinem usque mulgent, cornua et lituos inflant mane Paschatos, qui sonus quam late auditur, ex tam amplo regionis tractu putant ad se omnem fortunam lactis, butyri etc. obtinendi, converti. Serpentes (Colub. natr.) qui in sterquiliniis nidulantur, ut et homunculos subterraneos venerantur, lac et butyrum ipsis apponentes; multaque ejus generis alia, quae ex reliquiis paganismi et papismi hic ibi supersunt adhuc apud plebem. Longa est enarratu fabula, quas artes, et quae carmina, vetulae et mulierculae adhibeant, dum

primo vere pecudes in pascua primum emittunt, ut sc. immunes maneant a feris, ne errent et dissipentur, ut domum vespere redeant, ut vaccae taurum admittant, ut vituli et agni laeto successu crescant ac multiplicentur, ut sagae et lamiae earumque artes averruncentur. Nescio quis etiam *Spiritus familiaris* recentiori aevo nostris innotuit, (quod nomen nec rite enuntiare valent Fenni, sed appellant eum Piritys), qui putatur afferre amicis suis divitias, pecuniam, aliaque bona, quem possidere multos ex ditioribus plebecula existimat. Verbo, nil negotii gravioris nominari potest, quod vacet superstitionibus, successum ejus promovendum spectantibus. Conjugium praecipue, cerevisiae et saponis smegmatisque coctio, pistura, piscatura, aliaque domestica munia, bene cedere haud putantur, nisi observatis observandis, certis videlicet anicularum commentis. Nullus nominari potest artifex vulgaris, qui suis olim careret ineptiis; sartor, sutor, faber, molitor, pistor, certis omnes ritibus domesticis sua peragebant munia. Castratorum praecipue, et eorum qui medicinae alicujus speciem profiterentur, carmina existunt et lectiones bene multae. Quin superstitio et magia priscis temporibus ipsa elementa et leges naturae ad sua obsequia cogere nitebatur, ac velut miracula edere; ad quae ignorantia et hominum credulitas stupebat. Existimabant nempe, magos, lapidi insidentes velut Scaphae, posse flumina et lacus transire, animam ipsorum carminibus et exsultatione, corpore solutam, posse proficisci ad exteras regiones, et intra aliquot horarum spatium inde afferre notitiam rerum, quae ibi agerentur; posse ipsos ex nodis antea adstrictis, solvere ventos secundos vel adversos, mitiores vel vehementiores; pares esse pluviis et tonitribus excitandis, imo lunae coelo auferendae; valere homines convertere in lupos, ac canes; et sic porro. Non secus ac illa de qua VIRGILIUS canit Libr. IV. *Aeneid.* v. 487 sqq.

Haec se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro,

Nocturnosque ciet manes; mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.

§ XX.

Sed *malefica* quoque superstitio et magia veterum Fennorum, qua nocere conabantur illis, quibus male cupiebant, nobis erit paucis consideranda. Genera ejus constituimus sequentia.

I. Primum est *Fascinatio* vel *Praestigiae*, Fennis Silmäin kääntäminen, hoc est *oculorum conversio* s. *delusio*. Instituunt enim malefici, suis incantamentis aliorum hominum sensus omnes, tam internos, quam externos, facultatesque cunctas corporis ac animi, adeo perturbare, ut non sint sui compotes, sed ut audiant, videant, sentiant ea, quibus prorsus fallantur, vel semet ipsos laedant.

Oculos praesertim variis praestigiis deludere volunt: ut ex. gr. baculum pro serpente, stramen pro trunco, folia pro nummo, stercus pro pane, hominem pro lupo vel cane habeant, et sic porro. Formas assumere se posse, hi olim dictitabant canum, catorum etc.; imo alios etiam transformare in lupos, ursos, et quae non?

Aures ita vel surditate afficere tentant, ut non audiat alter, quae sanas aures latere nequeant, vel adeo corrumpere, ut alia audiat, quam quae contingant, aut ea, quae nemo sanus audire potest, ex. gr. sermones et sonos musicos, ubi nulli sunt etc.

Linguam reddere conantur mutam, ut homo fari non possit, vel eam confundere, ut praeter rem loquatur falsa, absurda, et insana. *Phantasiam* turbare adeo nituntur, ut helluari et choreas ducere se alter stulte putet, cum sociis varii generis, qui non adsint, imo duci ad Bläkulla, (Hiiteen) vel locos et montes alios nefarios, ibique convivari cum patre inferorum ipso, vel his atque illis sagis, cum illis loqui, venerem exercere, et similia.

Imo *Mente* prorsus alienare alium instituunt, et efficere eum maniacum, vel phreneticum. *Facultatem libere sese mo-*

vendi constringere, vel plane auferre student: ut ex. gr. fur non possit abire cum rebus surreptis, vel ut cogatur mox ea restituere, nec a sarcina se expedire queat, nisi a possessore liberetur; ut intrans alterius novale rapis consitum, vel hortum, inde exire nequeat nisi dimittatur; quod opera cranii humani alicubi defossi, peragi ferunt.

Affectus omnes ciere posse pro lubitu, iidem existimantur, odia et inimicitias gignere, terrores incutere, amicitias conciliare, animos iratos lenire etc. In rebus matrimonialibus hujusmodi conatus triti sunt, quos referre piget. At non modo homines sic fascinari creduntur, sed alia quoque animalia: ut *Serpentes*, ne loco cedant, sed capi vel occidi se patiantur; *Mures* ne rodant; *Cimices*, ut super filum rubrum extensum domo exeant. *Feras* et speciatim *Ursos* in aliorum armenta immittere fascinationibus suis se valere, glorientur. Quorsum sequens cantilena, auditu quidem horrenda, at effectu nugax, spectat:

Nouse Karhu kangahasta,	Surge Urse ex campis arenosis,
Hiedasta hewoisen syöjä,	Ex sabulosis desertis, equi esor,
Wiidasta wihainen kißa.	Ex fruteto, iracunde felis,
Korwesta kowera koura,	Ex eremo, curvis unguibus inclyte,
Karwahaßu halmehista,	Ex virgultis, hirsute,
Mullikoita murtamahan,	Ad opprimendos juvencos,
Wasikoita wainomahan,	Ad vitulos persequendos,
Hewoisia haaskamahan,	Ad equos devorandos,
Karjan lauma kaatamahan. h. e.	Ad armenta prosternenda etc.

II. *Veneficia*, noxae, laesiones et corruptelae variae, Fenn. Noitumus, sensu angustiore. Nam adeo immanes erant homines, suntque adhuc, ut artibus nefariis aliorum vitae, saluti et fortunis insidientur, nullumque adminiculum, finem tam sceleratum attingendi, modo clam et tuto fieri possit, turpe putent. *Vita*, qua nil homini carius, exposita erat venenatis eorum telis et artificiis, vel lentis vel citis. Fennis praecipue ad eum finem inserviebat Tyrä; quod malum describunt ut glomum, tam intenso dolore interiora cruciantem, ut mors certa sequatur. Hunc igitur in inimicos suos immittere conabantur. *Morbis* etiam illos vexare et plagis

aliis insanabilibus afficere se posse, jactabant; ut fieret hostis vel mente motus, vel melancholicus, vel paralyticus, vel caecus, claudus etc. Imo omnes morbos, ex malorum hominum technis oriri plerumque putabant, quos remediis similibus, tamquam antidotis, rectissime curari autumabant. *Conjugium* quoque alterius turbare et infelix reddere animo agitabant, illudque efficere vel sterile, vel liberis stolidis infaustum, vel rixosum, vel alio quocunque modo inauspicatum. Quin *mores* inimici depravare studebant, et ita eum incantare, ut fieret vel fur, vel latro, vel adulter, vel bibax, vel prodigus, vel alio modo vitiosus. Ut taceam innumera tentamina, quibus perdere aliorum bona et possessiones nitebantur, rem praecipue pecuariam aggredientes, ne abundanti prole augeretur, ne vituli essent vivaces, ac multum laborantes ut scabie et pediculis scaterent, ut nullo successu fruerentur, ut errabundi inciderent in pericula et feras, ut stabulum et bovile semper infortunio esset affectum etc. Tentabant etiam corrumpere varia utensilia, ut bombardam ne scopum feriret, neque feras vel aves necaret; vas butyro coagulando confectum, ut butyro materfamilias frustraretur; nassas et retia, ut pisces illa vitarent; horreum siccandis et triturandis segetibus destinatum, ne copiam frumenti ederet. Imo nil erat negotiorum domesticorum, quod a malis hominibus, eorumque sinistris oculis, periculo carere existimabant.

Quare sollicite cavebant, ne quis suspectus aut ignotus homuncio praesens esset, talia peragentibus. Si vero forte interveniebat, exeuntem cineribus ignitis prosequebantur, ne scil. quid nocumenti ab ejus malitia remaneret.

III. *Dirae et Exsecrationes;* Fennice dixeris Puskut, Kirouxet, quibus hosti vel inimico suo, cui male volebant, plenis faucibus mala imprecabantur, ipsisque et omnibus ejus cognatis et peculiis dira quaevis optabant. Certis caerimoniis et verborum formulis, imo adjunctis adminiculis nefariis, haec peragebantur; ita ut vividissimo, simulque intensissimo, quo unquam possent affectu malum alii velut intrudere et agglutinare velle viderentur. Haec nostris qui-

dem majoribus imputare ex domesticis testimoniis non possumus; sed illis Fennis de quibus monumenta litteraria Islandorum commemorant, familiaria fuisse, horum fide novimus. Plerumque conjunctae erant cum Gothorum sic dicto Seidur, seu *coctione;* quo pacto *STURLONIDES Huldam*, veneficam Fennicam, Vanlando regi Svecorum vitam ademisse narrat; ipsum hominem saga talis, quasi coxit, et carminibus diris devovit, simul calcando simulacrum ejus, nunc super caput, nunc super pedes. Etc.

§ XXI.

Sed satis de his nequissimis moliminibus; quorum ut nonnisi umbra historica remaneret, optamus. Jam ad noctis hujus qualemcunque, oriente luce Christianismi, dispulsionem et commutationem spectandam, nos accingimus. Allata videlicet ad hunc mundi cardinem religione Christiana, spissae tamen adeo tenebrae, cito dispelli non potuere. Idololatriae quidem et superstitionis crassioris magna pars pedetentim abolita fuit, cum ad agnitionem veri Dei et Servatoris nostri, gens nostra sensim perduceretur; sed quia bonum illud semen verbi Dei, quod hic serebant praecones primi, innumeris erat traditionibus humanis mixtum et contaminatum, hinc non poterat, initio praesertim, fructum ferre exoptatum ac satis locupletem. Nam quia religio Christiana, qualis tunc fuit, papisticis ipsa superstitionibus scatebat, facile oriebatur, id quod jam significavimus, in gente rudi, mixtura utriusque mirifica; et veteres Dii una cum Christo et Maria aliisque sanctis invocabantur. Virgini Mariae divinitatem quandam revera fuisse tributam, vel hi versus docent e carmine desumti, quo illam, ut puerperis opitularetur, invocabant:

Neityt Maria emoinen,	Virgo Maria mater,
Sin' olet wanhin waimoxia,	Tu es mulierum (omnium) aetate provectissima,
Elähitä enfimmäinen 2c.	Viventium prima.

Quare nec mirum, ejus potentiae beneficae adscripsisse, quod Lunae et Soli laborantibus (eclipsis tempore cfr. supra p.

77) succurreret. Ita nempe eam invocant non uno carmine: Sinä kuin kuun kehästä päästit, Päästit päiwän irrallehen, Mirtkäs minua päästä ꝛc. h. e. *Tu qui lunam liberasti ex halonis potestate, Qui solem in libertatem vindicasti, Cur non me liberas* (a malo)? Ad superiora turpis hujus syncretismi exempla, addere sequens placet carminis, quo utebantur, cum quis in foro culpa se exsolvere necesse haberet, ferri candentis portatione; opem implorari hic videas et Christi Servatoris, et *Louhi*, Deae frigoris, quam uxorem Boreae habitam fuisse, probabile supra p. 71 diximus.

Louhi pohjalan emändä,	*Louhi* borealis sedis domina,
Wedeppä wetinen lumme,	Induc aqueum tegmen,
Kahden puolen kämmendäni,	Ex utraque parte palmae meae,
Tulen tuicki polttamata,	Ne ignis perurat,
Walkian warastamata.	Ne flamma laedat.
En liiku omihin lihoin,	Non incedo in mea carne,
Liikun JEsuxen lihoilla;	Incedo in carne JEsu;
En wärwik omin wäin,	Non potentia propria moveor,
Wärwin JEsuxen wäellä;	Moveor potentia JEsu;
Tulen tuicki polttamata,	Ne ignis perurat,
Walkian warastamata.	Ne flamma laedat.

Ac ubi veteres superstitiones abolebantur, novae haud raro iis succedebant, non meliores, praesertim benefici generis; ac ex maligno etiam, fascinationes quaedam et exsecrationes. Dierum vel faustorum vel infaustorum numerus augebatur. Morbi jam curabantur in nomine virginis Mariae et sanctorum. Ejusmodi carmina, quae ad hos dirigebantur, non superstitiosis, sed sacris, annumerabantur; licet cum abusu nominis divini profano, usus eorum semper conjunctus esset. Ceu patet ex sequenti lectione, quam adhibebant castratores animalium:

Puhtaiulla puhtailla,	Artibus mundis,
Herran hengellä hywällä!	Cum Domini bono spiritu!

Est exordium. At peracta incisione ait operator:

Juo wettä Jordanista,	Bibe aquam ex Jordane,
Neitzen Marian pesinwettä;	Ex aqua quae virgini Mariae lavationi inservit,

Älwös wismoille wirune,	Ne pustulas contrahas,
Älwös wammoille walene,	Ne ulcera excitentur,
Ulkoa tai sisäldä,	Neque extus neque intus,
JEsuxen hengen kaudolda! h. e.	Propter spiritum JEsu!

Reliquiae sanctorum, claves templorum, vestes monachorum, imo ipsa sancta sacramenta, ad superstitiosos usus adhibebantur. Exorcistae novi generis oriebantur, qui diabolum, ut morborum caussam, ex hominibus, animalibus imo rebus inanimatis, utpote aqua, sale, lacte etc. ejicere, magno sc. ausu, nitebantur. Carmina, et superstitiones quae supersunt, maximam partem ejus aevi, earumque opinionum ostentant vestigia. Cruce omnia notabant, benedicebant et maledicebant, diris devovebant, anathemate feriebant, divinabant, lectitabant, sufflabant, pluribusque ejusmodi offuciis homines fallebant; quibus rebus nil aliud suberat, (parva excepta Christianismi scintilla, ex qua tamen benigne nobis lucem Evangelii Deus tandem excitavit), quam vana superstitio.

§ XXII.

Jam ad describenda adminicula, quibus magi aliique superstitiosi homines, ad fines suos pervenire, et effectus ejusmodi mirabiles, atque ex mente eorum naturae viribus superiores, praestare sategebant, progredi, ordinis nos ratio jubet. Arcana autem magiae malesanae pandere studens, fateor artis futilis non minus quam nefariae plenam descriptionem me dare haud posse, (quam, qui mysteriis ejus initiati sunt, studiosissime occultant); ea tamen quae rescire potui exhibebo, quod ad stultitiam et impietatem ejus demonstrandam, nihil aeque efficax esse putem, quam si deliria haec retegantur, quae mysterii specie qua teguntur, in hominibus rudibus infelicem curiositatem, metum, vel confidentiam majorem, excitant. Nihil princeps tenebrarum molestius fert, quam si in lucem producatur, artesque et opera sua in apricum collocentur; in tenebris est magnus, et quamdiu noctem inducere conatibus suis valet, tamdiu hic praestigiator mirabilia monstrat. Sed si vela-

men, quo technas suas celat, auferre licet, mox patet infirmitas ejus, quantus sit ardelio, quamque absurdis strophis homines fallere studeat. Magiae autem hujusce adyta explorare et difficile est, ut significavimus, quia raro aut vix unquam magi et sagae ad sinceram suorum conaminum confessionem perduci queunt, et paucissimi tentarunt, partim prae hujus artis abominatione, partim metu, ne ipsi vel his laqueis irretirentur, vel in suspicionem aliorum, tanquam studio nefariae hujus scientiae dediti, aut peritia ejus valentes inciderent: qualis suspicio, olim imprimis, et facile nascebatur, et periculosissima sane erat. Quare nec ipsi plene omnia ejus mysteria jam noverunt, qui artis hujus se magistros profitentur: quorum tamen alius alio est peritior. Praecipua autem adjumenta, quibus sic dicti magi utuntur, et quorum ad nos pervenit notitia, haec esse feruntur:

I. Characteres Magici; qui sunt litterae, numeri, aut alia signa, quibus virtutem singularem, vel ad mala infligenda, vel ad bona procuranda, inesse putant. Compertum tamen non est, an Fennis nostris ejusmodi characteres usitati olim fuerint? qui videlicet scriptura omni, antiquitus caruerunt. Quod tympanum etiam Lapponum attinet, et characteres in eo signatos, lusorii illi, et sortilegi potius fuisse quam magici videntur.

II. Vocabula et sententiae breviores, quibus morbis imponere, ut abeant, vel serpentes fascinare, vel simile quid se praestare posse putant. Sanat (verba) audiunt tales, et censentur esse maximi valoris. Quales hae sunt Madon sanat, *verba serpentis,* vel *contra serpentem,* quibus serpentem sisti ajunt ne possit aufugere; Maa pidä matoa, Pyhä Hengi perkelettä, *Terra tene serpentem, Spiritus Sancte diabolum.* Nikan sanat, h. e. *verba singultus,* hujus formae:

Nicka meni niinehen,	Singultus abiit in tiliam,
Minä niinen kandajari;	Ego (factus sum) tiliae portator;
Nicka meni tuulehen,	Singultus abiit in ventum,
Minä tuulen kandajari.	Ego (factus sum) venti portator.

Löylyn sanat, seu *verba vaporis calidi*, qualis in balneo solet esse, quibus vulneribus saepe nocet, et inflammationem excitat:

Terwe, terwe löylyseni!	Salve, salve vapor (calide)
Ei löylyn löytämistä,	Nil est, vapor, quod hic invenias,
Ei wetoisen welkomista;]	Nil spasme, quod tibi debeatur;
Oma löyly, wieras kipu	Proprius est mihi vapor, dolor peregrinus.

III. *Carmina*, nostratibus, sicut plerisque aliis populis, in arte magica maxime usitata. Hinc *Circe* apud Ovidium de se canit:

Et ego cum Dea sim, nitidi cum filia solis,
Carmine, quae tantum, tantum quae gramine possim.

Carmina ejusmodi magica, Svecis audierunt Gallrar, ac olim Galdur, qualia Odinus ille Asiaticus calluisse dicitur, et bacillis vel assulis insculpebantur, atque in personam incantandam projiciebantur. Cfr. Illustr. Suhm de *Odino* Lib. 4 C. 2 § 12 p. 353. Fennis appellantur Lugut, seu *lectiones*, quae non canendo, nec alta voce enunciant, sed mussitando, magna devotione, et nudato capite efferunt, praesertim Christianismum redolentes, in quibus mentio fit vel Christi, vel virginis Mariae, aliorumve sanctorum. Contenta horum carminum, praecipue medicorum, sunt vel *expostulatio* cum re nociva e. gr. ferro, cur laeserit, cur talia ausus sit faeere. Ex. gr.

A mixis weristit weljes?	Cur fratrem tuum cruentasti?
A mixis pahoja teit?	Cur male fecisti?

Vel *comminatio* non impune laturam facinus, vel *exprobratio* foedae et notae originis, seu natalium; vel *jactantia de medela*, quae sit in promtu et bene cognita. Ex. gr. dum morsum serpentis curare volunt, hos versus legunt:

Mato musta maan alainen,	Coluber nigre subterranee,
Kiperä kiwen alainen;	Flexuose sub lapide jacens,
Läpi puitten puettele,	Per arbores serpe,
Läpi mättästen menettele!	Per tuberosa reptita!
Luulit puuta purrehensa,	Putasti te momordisse arborem,

Pajun juurta pannehensa.	Et punxisse radicem salicis.
Että itze pahoin teit,	Ut ipse male fecisti,
Wielä poikas pahemmin teke.	Filius tuus adhuc pejora committit.
Paremmin tiettyä parannat.	Rectius sanas quod nosti.
Kyllä minä sukus tiedän:	Satis ego natales tuos scio:
Hollakon koosta koottu,	Ex sterquilinio es lectus,
Saatu sammakon kuwusa;	Conceptus in ventre ranae,
Hiitolaisen hiuskarwa,	Capillus Daemonis ex familia Hiisi,
Pannehesa partakarwa.	In nocendo barbae pilus (acuto mucrone instructus).
Impi wirran wiertehestä,	Virgo (Maria?) ex littore fluminis (Jordani?)
Kanna mättäst mättähästä,	Apporta caespitem ex sylva,
Tuki reikä tarpeheri.	Vulnus occlude quantum satis est.
JEsuren weri punainen,	Sanguis JEsu ruber,
Marian makia maito,	Lac Mariae dulce,
Kipehelle woiteheri,	Sit ulceri ungventum,
Haawalle parannureri,	Vulneri medela,
Sisäldä kiwuttomari,	Intus (vulneri) doloris cessationi,
Alda aiwan terweheri h. e.	Subtus plenae sanitati.

Vel describitur in illis medicina, et optatur bonus successus; quocirca abusus nominis Divini, et mentio divorum, non raro irrepit. Sic sanaturi vulnera ferro inflicta, et ablaturi Rauban wihat, ut ajunt, seu *iracundiam* (h. noxam) *ferri*, haec recitant:

Kosta rauta pahan teke,	Quando ferrum nocet (male facit),
Terä hietra tembaisepi,	Chalybis acies laedit [1]),
Tuo turwet tuwan takaa,	Apporta caespitem sumtam pone domum tuam,
Sammal säinän salwoxista;	Muscum e parietis rima;
Tuki reikä turpahari,	Opple (eo) vulnus,
Mädän' mulda mättähäri,	Resolve humum in obturamentum ejus validum,
Ellet wismoille wirunne,	Ne (vulnus) infestetur pustulis,
Ellet wammoille walene,	Ne in ulcus abeat,
Kummaldakan puolelda,	A parte alterutra,
JEsuren kengän kannolda.	Propter calceum JEsu.

---

[1]) Hiatus hic manifestus est, et deest nomen divi, cujus auxilium imploratur etc.

Mehiläinen ilman lindu,	Apis avis aetherea [a]),
Imbi pilwästä pyräbdä,	Virgo (Maria) ex nubibus subito appare,
Wahto nisistäs walota,	Spumentem liquorem (lac) ex uberibus tuis funde
Kipehellä woitehexi,	Ut sit aegro ungventum,
Haawalle parannuxexi. h. e.	Vulneri sanatio.

Aliter sonant *verba ferri* quae leguntur in Dissert. Domini Praesidis *de Poësi Fennica* (Part. III p. 380 seqq.) ubi archaeologia ferri adducitur, cum exclamationibus et expostulationibus. Facile quisque videt, quid virtutis hujusmodi carminibus sit tribuendum; licet Gabr. Maxenius, (ex cujus collectaneis, quaedam in usum nostrum carmina transscripsimus), in Dissertatione sua *De effectibus fascino naturalibus*, hic Aboae Anno 1733 edita, p. 24 absurde autumet: *Effectum rhytmos recitatos consequi, in aprico est.* Quin neque ipsi magi nostratium, sola recitatione hujusmodi carminum contenti sunt; sed unguenta praeterea adhibent, ex resina et pice confecta, quibus tamen raro ipsum vulnus, sed plerumque securim vel cultrum, quo quis se laesit, perungunt, laciniisque et fomentis cinctum seponunt, donec vulnus ad sanationem spectare putent. *Carmina malefica,* diras continent et exsecrandas imprecationes, quae ob atrocitatem vix referre queamus. Unum tantum exemplum adponemus, quod contra *invidum*, sive cujus oculos fatales (supra p. 100 et 101), metuunt, recitatur:

Ken katehen kahtonowi,	Qui invide adspicit,
Silmin kieron kärinöwi,	Limis oculis speculatur,
Töisä näisä ollesani,	Dum in hoc opere versor,
Silmät werta wuotuwohon,	Oculi (ejus) sanguinem stillent,
Rasiwana rapattuwohon,	Unguenti instar defluant,
Tuonne helwetin tulehen,	Illuc in inferni ignem,
Pahan wallan walkiahan. xc.	In mali daemonis flammam etc.

IV. Caerimoniae et ritus. Varii hi sunt, et pro diversitate rerum atque gentium, diversissimi, superstitionis-

[a]) Etiam hic est hiatus; cfr. versus, supra (p. 58 sq.) allatos.

que ipsam constituunt medullam, taediosi non minus quam longi recitatu. Coemeteria nempe ante ortum solis pluries circumiri debent; Ossa humana hic et ibi sepeliri; hoc vel illud a tergo, oculis irretortis, projici; Amuletum aliquod in collo vel pectore est suspendendum; Absque nictu oculi, et uno anhelitu, certum iter cursu conficiendum; Vespere diei Jovis colum non movendum; Oratio Dominica ordine retrogrado recitanda; et sexcenta ejusdem furfuris alia: ita ut nil boni vel mali effici putent, nisi quibusdam observatis hujus generis putidis caerimoniis. Hoc more pecus in pascua primo vere agi, agrum seri, insidias malorum geniorum caveri, etc. oportere, credunt.

V. Affectus et gestus miri, fanaticisque similes. Si inferendum vel ablegandum est malum, horridis et velut furiosis hoc opus suscipitur gestibus, murmure et corporis agitatione. Virum nobilem in Paroecia Töfsala pedibus aegrum, ante paucos annos audacter adiit circulator, qui sese sanaturum eum promisit, modo suis sese manibus ille committere vellet. Annuit aeger; Circulator balneum calefacit, et scopas sibi plures comparat, ex plurium arborum frondibus compositas. Dum intrant balneum, circulator primum horrendis gestibus et voce abigit omnes daemones et malos hostes, scopis tectum, parietes, pavimentum verrendo; dein scopis frondosis paullum calefactis, aegri corpus, more Fennis usitato diligenter verberat, sua carmina mussitans; postea cultro scopas in minutissima, summa cum iracundia, secat frustula, quae sub pavimento balnei defodit; quod vir ille, cum risu amicis saepe narravit. Paucis diebus a balneo isto, melius quidem se habuit; sed malum tamen non recessit.

VI. Fraudes et ludibria. Nam e potiori sua parte superstitio magica nil est nisi impostura, ex fraudibus et ludibriis composita. Unde recte CURTIUS *Hist.* L. VIII. C. 4 de *Cobare* Medo quodam mago loquens, ait: *ipsum magis professione quam scientia celebrem;* et de tota arte addit: *Si modo ars est, non vanissimi cujusque ludibrium.* Qui enim se magos simulant, vaferrimi plerumque sunt nebulo-

nes. Nunc cimices et mures expulsuros domo, nunc omnis generis morbos curaturos, nunc pecudes a bestiarum insultu protecturos, nunc prosperaturos butyri confectionem, vitulorum valetudinem, conjugii fortunam, etc. sese promittunt; sed vano eventu. Unde saepe dignam professione sua mercedem reportant. Est enim plebecula nostra in ea opinione, ut putet magorum conatus inimicos irritos fore, si sanguinem suum ipsi conspexerint. Unde, cum suspectos se reddunt de mala voluntate, atque viribus sunt inferiores, tam probe non raro ex improviso caeduntur, ut nasus et os sanguinem spument.

VII. Consilia oppido inania et absurda. Interdum nimirum adminiculis uti videmus superstitiosos homines, ad fines suos attingendos, quae vel primo intuitu valde inepta, ridicula et absurda esse, in oculos cuique incurrit. Sic v. gr. carbones ex incendio ablatos in Tympanite, argentum haereditate acceptum in Apostemate, aqua fluvii et rivi boream versus defluentis in Febribus, lignum e parietibus domus ter loco motae in Spasmo, et sic porro, magna vanissimaque spe adhibent. Remediis ejusmodi absurdis, vulgo sympathiam vel antipathiam naturalem praetendunt; sacram omnium hebetium et stupidarum mentium anchoram. Lepidam adferre liceat medelam luxati pedis equi, quam auspicantur carmine sequenti:

KJesus kirckohon menepi,	Ad templum JEsus pergit.
Maria meßuhun matapi,	Ad missam Maria vadit,
Hewoisella hirwisellä,	Equo utebantur alces colore conspicuo
Kala hauwin karwaisella,	Lucium (colore) referente,
Lohen mustan muotoisella.	Salmonis nigri (colore) simili.
Ajoit sildoa kiwistä [3];	Vehuntur super ponte saxeo;
Nousit wuorta korkiata:	Ascendunt montem excelsum:
Hiweldyi hewoisen jalka [4].	Luxatus est pes equi.

---

[3]) Alia exempla habent sinistä *(caeruleo)*, et addunt: Maata maxan karwallista, *super terra hepatis colorem referente.*

[4]) Addunt huic versui alia exempla:

Kiwisellä kircko tiellä,	Lapidosa via ad templum ducente,
Wahaisella wainiolla,	Saxoso in agro.

Maria [5]) maahan rattahilda,	Maria de curru se projicit,
Suonia sowittamahan,	Ad tendines coaptandos,
Pahoja parantamahan.	Ad mala corrigenda.
Josi' on liha liipahtunut,	(Dicens:) Unde caro secessit,
Sihen liha liittykößön.	Illuc caro iterum adponatur.
Josi' on suonet sortunehet,	Unde nervi sunt remoti,
Sihen suonet solmickohon.	Ibi nectantur rursus.
Ehommari ennellistä,	Ut fiant praestantiores quam antea,
Paremmari muinasista.	Meliores quam olim [6]).

Praemissa hac lectione, ligatur pes equi luxatus, ligamento composito scopis, quibus verritur furnus; quae autem tales esse debent, quarum fabricator ignoretur. Atque sic in multis aliis.

---

[5]) Servatori ipsi alia exempla haec omnia adscribunt; quae omnino Virginis Mariae nullam faciunt mentionem. Caeteras lectionis varietates afferre piget.

[6]) Apertam cum hoc carmine cognationem habet Svethicum illud, licet Poëticae artis laude longe inferius, quod in Diss. de *Superstitionibus hodiernis ex gentilismo residuis*, (Ups. 1750, 4:o Praes. Jo. Ihre) adfert Jon. Moman, P. I, p. 63 unde patet, ex eodem fonte, papisticis videlicet nugis, utrumque emanasse. Tale autem est: JEsus red på sin fåla; Hans fåla wred sig; Satte led mot led, Sena mot sena, Blod mot blod, Lade la i la, Bot som åt är gjordt. Similiter carmen contra Tineam, quod supra p. 94, attulimus, non obscuram prodit cognationem cum hocce Svecico, quod l. c. p. 62 habet Moman, contra Paronychiam usurpato: Wår Herre Christ och Sante Pehr Gingo wägen fram; Så mötte de qwesan. Så frågar wår Herre: Hwart skal du gå? Jag skal gå i en man (qwin) hand. Nej, swarar wår Herre: du skal gå i den skog där ingen bor, I den siö där ingen ror, Och under en jordfast sten, Och icke göra denna mannen (qwinnan) men. Unde caussa oritur suspicandi, Fennicum etiam illud carmen potius contra paronychiam esse compositum, quam contra Tineam; quamvis aliter visum ei fuerit, cujus opera illud ad nostras pervenit manus: nempe ambiguitate vocis **Koi** potuit falli, quae quidem Tineam significat, sed qua etiam incolae superiorum provinciarum utuntur ad paronychiam significandam, quam ex vermis cujusdam rosione oriri putant: Koi syö, *vermis excedit,* de hujusmodi ulcere dicunt. In genere notandum, illa carmina, quae natales papismo debent, atque a Svecis forte partim mutuata sunt, poëticae laudis nomine semper inferiora esse antiquioribus illis et paganismum sapientibus: nisi ubi quidam versus hinc illinc, ex hisce illis intexti reperiantur.

VIII. Adminicula vera et naturalia. Interdum nempe superstitiosi homines, etiam qui pro magis haberi gestiunt, incidunt in adminicula vera et naturalia, quibus vel bona vel mala efficere valeant; (quae tamen lectionibus suis et ritibus putidis consecrant); unde igitur effectus nasci potest naturalis. Quare in ejusmodi casibus prudentiores id quod superstitiosum est, a naturali discernunt; vulgus autem omnia stolide miratur, et tam caussam, quam effectum pro supernaturali habet, tamquam immediate a Deo vel diabolo profectum; magis attendens ad superstitiosas circumstantias adjunctas, quam adhibitas caussas naturales. Sic, cum Ursum carminibus supra allatis, ex nemoribus suis exulatum mittere student magosophi nostri, simul arbores hic ibi adipe phocae inungunt; cujus odorem non ferre ursus dicitur, sed ista loca vitare. Hoc modo rustici nostrates, etiam segetem in sylvis a voracitate Ursorum illaesam conservant, qui eam alias depascunt; videlicet sepimenta quaedam agelli, vel culmos avenae extimos quosdam, adipe phocae hic ibi, circum totum agellum, obliniunt, quem hinc postea ajunt manere ab Urso intactum. Sic, cum vitae sanitatique alicujus inimici nocere cupiunt scelerati quidam, res venenatas adhibent. Cum pecoribus cladem inferre satagunt, vel ovibus in ovili aliquam partem corporis excoriant, quo spectaculo reliquae terrentur et vehementer affliguntur, vel cadavera sub pavimento, aut in sterquilinio defodiunt, ut lues et noxa oriatur, etc. In usum medicum herbas et radices sibi comparant, ex quibus unguenta conficiunt; quas quidem superstitiose certo numero certisque noctibus colligunt, sed hoc virtuti illarum naturali nil derogat. Et sic in plurimis.

IX. Societate diabolica se valere, multi et alios credere volunt, et ipsi credunt. Dubium enim non est, quin fuerint, qui eo impietatis et stultitiae processerint, ut hosti Dei et generis humani infenso, se devoverint; hoc pacto, ut ejus opem in coeptis suis infandis perpetuam acquirerent [7]).

---

[7]) Cfr. Carmen supra, p. 75 allatum; Ei minusa miestä lienek ꝛc. Quin tales reperiuntur nebulones, qui ex. g. pro felici

Cujus impietatis in paganismo jam semina exstitisse, a veritate non abhorret; nam malos quosdam esse genios et daemones, majores credidisse, eorumque auxilium a quibusdam imploratum fuisse, supra docuimus. Sed hic furor, post Christianismum cognitum, si non crevit, certe non exstinctus fuit: illaque de mali daemonis natura et moribus clarior cognitio, quae ab ejus societate expetenda deterrere vehementius debuisset, homines malesanos et semipaganos ad eam discupiendam etiam incendit. Detestati quidem sunt et detestantur inter ipsos quoque superstitiosos, tale scelus, saniores, ac abominantur eos qui malis geniis se committere audent, eorumque ope uti; sed dubium tamen non est, quin persvasio infelix de abominabili ope diaboli, hoc modo revera obtinenda, ac de potentia mirisque facinoribus, quibus peragendis pares magi hoc pacto evaderent, homines stultos atque impios ad detestabile hoc consilium ineundum impulerit. Tantum nempe sapientiae seculis illis ignorantiae homines non habuisse, mirum videri non debet, ut sine praejudiciis primum explorarent, an magi, tali potentia qualem crepabant, revera instructi essent? an prodigia iis tributa unquam patrare valerent? ut in rem facti, et mere historicam, prius ad leges fidei historicae rite inquirerent, antequam ejus explicandae caussa tam portentosam hypothesin, tam periculosam, tam perniciosam, amplecterentur. Quodnam enim tale factum apud nos unquam debito modo evictum fuit? Quis unquam vel verisimili ra-

avium captura caput suum diabolo offerunt. Nam dum laqueos et tendiculas avibus struunt, ut felix sit laqueus, caput ei immittunt et mox extrahunt, dicentes: Lindu, minun pääni Perkelelle, h. e. *Avis* (audi) *caput meum* (devoveo) *diabolo:* ad quae tota mente exhorrescas. Qui miseri, aut prae stupore non satis intelligunt quid faciant, aut nescio quam tacitam spem sibi indulgent, fore tamen, ut a pacti conditione sese extricare, ac diabolum olim deludere queant. Quibus autem ritibus vel diabolum advocent, vel qua cum eo agere ratione, pactumque pangere dicantur, neque referre operae pretium ducimus, neque curatius explorare studuimus: cum tamen in meras fallacias et stulta ludibria omnia abeant.

tione demonstravit, malum genium, a malesanis illis advocatum, accessisse, ac pactum revera cum iis fecisse? Nempe ne licere quidem sibi homines putabant, rationes expetere opinionis, quam inter veritates indubias, imo sacras, referebant: quaecunque igitur fabula, quodcunque hujus generis assertum, imo suspicio quaevis injecta, mox homines, etiam caeterum cordatos, turbavit et occaecavit. Somnia anicularum, deliria, mendacia, metum, rumores, errores mentium praejudiciis et perturbationibus aegrarum ac delusarum, pro testimoniis et argumentis certissimis avide arripiebant; ac, quia S. Scriptura vel magos nominat, vel facta eorum, suo more, qualia apparebant, nulla eorum explicatione adjecta vel caussis expositis, simpliciter describit, suam illa explicandi hypothesin persvasionemque ei primum intrudentes, mox tanquam S. Scripturae doctrinam suspici ab aliis etiam omnibus voluerunt, in quam neque inquirendi, (multo minus de illa dubitandi) potestas ulla superesset. Quod malum hodieque nimis multos inter nos invenit fautores; cum nulla tamen certior sit ratio detestabilem superstitionem eradicandi, quam ut ipsa quibus nititur fulcra subducantur, totiusque artis vanitas, inanitas et stulta fraus, perspicue ac sincere demonstretur [8]).

§ XXIII.

Talis jam tantaque fuit superstitio priscorum nostrorum majorum, tam theoretica, quam practica; cujus rudera multa adhuc, proh dolor! exstant, in quibus debellandis saniores omnes, maximeque Verbi Divini ministri, desudant. Heu quanta vanitas et dementia tamdiu mentes hominum

---

[8]) Cfr. Diss. Dn. Praesidis de *Poësi Fennica*, p. 376 sqq. Opinionis autem de Magia et Historiam et indolem accurate atque plene explicatam qui discere avet, adeat CONST. FRANC. DE CAUZ, de *cultibus Magicis eorumque perpetuo ad Ecclesiam et Remp. habitu Libros II*, (Vindeb. 1767, 4:o) a summo Theologo Ven. JO. AUG. ERNESTI magnopere laudatos et diligenter recensitos, in ejus Neue Theologische Bibliothek, IX Bandes VI Stück, p. 529—546.

cepit! Nam quid superstitio omnis est nisi vanitas vanitatum? Vana sunt idola, nec nisi nuda nomina et inanes umbrae; vanus itaque eorum cultus et veneratio. Ac licet existentiam et operationem maligni spiritus minime negemus; pater tamen mendacii ille est, fallax spiritus. Pascit suos crepundiis, et ad extremum male mulctat. Nec tamen omnes superstitiosos homines pro ejus familiaribus et amicis venditamus. Sunt enim plerumque simplices, rudes, et fatui. Scientia eorum tantopere jactata, in eo potissimum consistit quod nil boni sciant; commiseratione, correctione et institutione digniores sunt quam flammis et suppliciis, quibus in eos promiscue animadvertit perversus majorum zelus. Si vero malitiam produnt, et vitae, sanitati, bonisque aliorum nocent, cur non hoc nomine plectantur, ut alii malefici, caussam nullam videmus. A superstitiosis autem omnibus ausis et coeptis, caveat sibi quisque, maxime qui Christo nomen dedit. Verbo Dei et naturae ordini, ab iisque suppeditatis adminiculis et remediis, firmiter adhaerescamus. Deo soli confidamus, ejusque providentiae nos nostraque committamus. Quando enim ab ejus viis et praeceptis recedimus, in casses ignoti hostis et tentatoris imprudentes incidimus. Frivolas merito putamus divinationum varias species, carmina magica, incantationes, consilia sympathetica, et similes ineptias. Sed ut illicitas tamen damnat eas Deus in verbo suo, *Deut.* 18: 10, 11, 12. Deum enim sic antevertere praesumimus, et fata nostra ipsi dirigere, quod arrogans nimis est et impium. Cfr. Ill. MICHAELIS Mosaisches recht, V Th. § 253—255.

S. D. G.

DE BIRCARLIS.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICE VENTILANDAS STETIT

FRANCISCUS MICHAEL FRANZÉN.

Aboae 1786, 1789.

---

§ I.

Illam quidem rem dijudicandam nobis haud sumimus, quam late olim *Lapponum* gens per septentrionem diffusa, ac quo aevo, quo jure, quibus conditionibus, quo ordine, imperio vel Norvegorum vel Svecorum vel denique Russorum fuerit subjecta? quod non uno tempore sed sensim factum fuisse, facile evincitur. Nostram vero quod attinet Finlandiam, ab hac gente ante majorum nostrorum adventum habitatam vel potius pererratam fuisse, sensimque Lappones a Fennis propulsos, dubio caret. Comprobatur haec res cum traditione majorum [1]), tum plurimis nominibus locorum per totam passim Finlandiam adhuc usitatis, a Lapponibus tractis [2]), tum aliis rerum monu-

[1]) Ejectos a majoribus nostris Lappones, sedesque horum ab illis occupatas, passim traditiones incolarum commemorant, superiores Finlandiae provincias habitantium. Cfr. Chr. Limnell Disp. *de Tavastia* (Aboae 1748 ed.) Cap. I p. 18 C. II p. 36 sq. et **Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo**, a. 1776 p. 70, 72; a. 1777 p. 19 sq. 67 sq. a. 1778 p. 149. Adde, si placet, traditiones Lapponum idem confirmantes, quarum mentionem facit Celeb. Schefferus, *Lapponiae* C. VI.

[2]) Horum magna superest copia: Paroecia *Lappo* Satacundiae, et alia Ostrobotniae; pagus et insula ejusdem nominis inter Alandicas, unde portio etiam maris illam et insulam *Kumlinge* interluens *Lappvesi* (aqua Lapponum) appellatur; *Lappajärvi* (lacus Lapponum) lacus et pars Paroeciae Pedersöre in Ostrobotnia; *Lappfjärd* (aequor Lapponum) Paroecia ejusdem provinciae; *Lappträsk* (lacus Lapponum) paroecia Nylandiae; *Lappeenranda* (Suecis *Lappstrand,* ripa Lapponum, vel *Vilmanstrand,* ripa hominum ferorum) paroecia et urbs Savolaxiae, Russis jam parens; *Lapinlaxi* (sinus Lapponum) sinus lacus Keuruensis, *Lapinsalmi* (fretum Lapponum) et *Lapinkangas* (cam-

mentis non spernendis [3]). Nec timendum est, ne fides hujus asserti, aut TACITI de Fennis testimonio [4]), aut Fa-

pus Lapponum) loca itidem paroeciae Keuru in Satacundia; *Lapinlinna* (castrum Lapponum) mons in quadam insula lacus Näsijärvi, intra paroeciam Satacundiae Messuby; et alia plurima. Quin, vestigia nominis generisque Lapponici in Estonia quoque olim obvenisse, regio *Lappegunda* (Lappakunda, tractus s. ditio Lapponum) documento est, cujus meminit *auctor veteris Chronici Livonici (Henricum Lettum* solent prodere) a GRUBERO editi, apud quem *(Orig. Livon.* p. 148) legitur: *Post hoc in* Gervam *abierunt, et provinciam extremam versus* Wironiam, *quae* Lappeguuda *vocatur, nondum baptizatam adeuntes,* caet. Illius autem nominis hodie usum penitus evanuisse testatur HUPEL Topogr. Nachrichten von Lief- und Ehstland I B. I C. I Abschn. p. 78.

[3]) Ex. gr. Acervis lapidum, manu arteque humana, (ut eos spectanti cuique facile apparet) congestis ac per Finlandiam nostram passim obviis; quos *Lapin-rauniot*, *Lapin haudat* vel *Lapin-kodat* (acervos, sepulchra vel tuguria Lapponum) incolae dicunt. Cujusmodi acervi occurrunt non modo in Ostrobotnia (Paroeciis *Siikajoki*, *Lillkyro*, *Laihela* etc.), Tavastia (maxime superioribus paroeciis *Viitasaari* et *Saarijärvi* etc.), Satacundia superiore (Paroeciis *Keuru*, *Ruovesi*, *Längelmäki*, *Messuby*, *Birkala*, *Mouhijärvi* etc.) sed etiam propius ad Aboam in paroeciis *Eura*, *Lappo* et *Laetala*, nec non in Nylandia(ex. g. paroecia *Siundo*, in alto monte non procul e templo) etc. Cfr. LIMNELL Disp. *de Tavastia* C. II p. 36; et Tidningar utg. af et Sällsk. i Åbo a. 1775 p. 190; a. 1777, p. 19 et 66; a. 1778 p. 142, 149; a. 1782 p. 221; a. 1783 p. 186.

[4]) *De Moribus Germanorum* C. 46. Praeterquam vero quod ubi vulgo *Fennorum, Fennos, Fennis* legitur, alia exempla habent *Femiorum, Femios, Femiis,* adeo ut lectio ipsa non certissima videri queat; auctoritas etiam TACITI, ex rumore incerto de gente remota parumque sibi cognita scribentis, maximi non est facienda, qui imaginem ultimae feritatis humanae conditionisque ad brutorum vitam proxime accedentis, in hac natione depingenda ingeniose adumbrare simul voluisse videtur: qualem fere imaginem veram generis hominum miserrimi, quod oram *terrae ignis* dictae pererrat *(Pecherais),* nobis exhibent Itinerum maritimorum ad illas regiones institutorum descriptores. Nostrorum autem Fennorum fuisse majores quos ille depinxit, neque demonstrari potest, neque probabile omnino est. Ut de situ terrae ipsius nihil dicam, quam supra *Sveones Sitonesque* in ultima septentrionis ora collocasse videtur; plures produnt ratio-

bularum Islandicarum auctoritate [5]) aut quae apud SCHEFFERUM de Lapponum ex Fennis origine leguntur com-

———

nes *Lappones* eum in animo habuisse, (ad quos solos *Finnorum* nomen olim pertinuisse mox docebimus), eorumque mores, feriores etiam tum quam posterioribus temporibus, informasse, non sine admixtis tamen erroribus.

[5]) *Finnorum* in his mentionem fieri, ut antiquissimorum septentrionis incolarum, notum est. Partim vero manifesto falsa esse, quae de illis commemorantur, partim ad nostros pertinere Finlandos nullo modo posse, levi negotio intelligitur. De Regibus loquuntur Fennorum, cum tamen certum sit inter nostros populares neque usum hujus dignitatis neque nomen ullum exstitisse: nam *Kuningas* quo vocabulo nunc utimur, Svecis deberi, nemo non videt; *Ruhtinas* (Principem solent interpretari), similiter a Germanico *Druhtin*, *Drottin* vel **Drott** (vid. IHRE *Glossar.* hoc vocab.) oppido est formatum, abjecta litera D, (more nostris solenni qui verbum a duabus incipiens consonantibus enuntiare nescii priorem abjiciunt, dicentes ex. g. *Rotninki* pro **Drotning**, et addita syllaba *as*, pro consuetudine itidem gentis nostrae familiari, quae vocabula peregrina in consonam exeuntia, vocali aut tota adeo syllaba auget (ex. g. *Carle* pro **Carl**, *Tuckulmi* pro **Stockholm**, *Kuningas* pro **Konung** etc.) Si cum Sveci, ducibus *Erico* Rege ac *Birgero* Jarlo, Fennos aggrederentur, his Reges fuissent aut insignes dignitate Principes; talium aliqua sine dubio mentio in scriptis Svecorum fieret, de quibus altum tamen est silentium. Statum igitur majorum nostrorum talem fuisse qualem Estonum (iis cognatorum) describit auctor veteris *Chronici Livonici* (apud GRUBERUM, l. c.), qualemque et olim fuisse et hodie esse plurimarum gentium barbararum scimus, valde probabile est; ut nullum scilicet agnoscerent superiorem perpetuum, sed patresfamilias, necessitate aliqua ingruente coëuntes, illis uterentur ducibus qui inter caeteros fortitudine prudentiaque praecellere crederentur. Cum vero carmina narrationesque Islandorum (vid. ex. g. STURLESON, **Ynglinga Saga** C. 16 et 22), nomina Regibus foeminisque Finnicis tribuant plane Germanica vel Islandica, quae nec ullo pacto efferri a Fenno possunt (cui et F litera plane ignota), qualia sunt: *Sniö* (nix) cum filia sua *Drifva* (acervo nivis), *Froste* (gelu) cum filia sua *Skialf* (horrore s. tremore ex frigore); quis fabulae manifesta in his non deprehendat vestigia? Praeterea *Finnos* illos qui Norvegis Islandisque hoc nomine noti olim erant, non majores nostros, *Suomalaiset*, qui Fenni dici hodie solent, sed *Lappones* fuisse, res est certissima: et olim et

mentis [6]), aut adoptata praecipitantius a Clarissimis Viris

hodie Norwegi Lappones *Finnos* (Finner) appellarunt appellantque, ac terram eorum *Finnium* (Finnmarken), eaque appellatio per totum septentrionem solennis fuit; unde ad Germanos et per eos forte ad Tacitum quoque pervenerat. *Lapponum* contra nomen ad hanc gentem significandam serius esse adhibitum omnes fatentur, atque apud Saxonem *Grammaticum* primo occurrere; cujus si auctoritas ac *γνησιοτης* admittatur, seculo tamen XII antiquius nomen non erit, ut igitur quae Sturlonides aliique scriptores Islandorum antiquiores de *Finnis* commemorent, de Lapponibus intelligi debeant. Vel hinc liquet, auctorem Fabulae insulsae quae *Fundin Norregs* l. *Noregur* (Origines Norvegiae) dicitur, cujus fidem et auctoritatem, magni quondam factam, egregie elevavit Nobil. Ihre, **Bref rörande den Isländska** *Edda* etc. p. 26 sq.), aetate recentiorem esse, (ut de linguae ipsius habitu, manifeste recentiore, nihil moneam); apud quem *Lapponum* nomen antiquissimis rebus inseritur. Dubium adhuc est a qua gente *Lapponum* appellatio illis qui *Finni* olim dicebantur tributa primum sit; (cfr. tamen Ihre *Gloss.* hoc. voc.) quam contra ad nostros majores deinde, ob linguae cum Lapponica observatam vel creditam aliquam similitudinem, fuisse applicatam, (unde omnis ista provenit confusio), verisimile videtur.

[6]) L. c. Lappones ex Finnonibus oriundos, adeoque hos illis multo antiquiores esse septentrionis incolas, contendit. Quae igitur apud Islandenses de Finnis commemorantur non modo in dubium non vocat, sed de nostris etiam majoribus secure interpretatur; Lapponum gentem, quia nomen hoc recentius sit (apud Saxonem demum, seculi XII scriptorem occurrens), recentiorem existimans; quem sibi errorem excutere, Finnicumque nomen de iisdem qui nunc Lappones dicuntur hominibus fuisse olim usurpatum docere, nec mos Danorum Norwegorumque a se commemoratus, *Lappones* hodieque *Finnorum* appellatione designantium, nec allatus a se Saxonis locus valuit, ubi quae de Finnis (quos *Finmarchiae* dicit incolas Biarmiaeque vicinos) pronuntiat ille, ad Lappones manifeste spectant: *(Sunt Finni ultimi Septentrionis populi, qui quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi. - - - Incantationum studiis incumbunt, venationibus callent, incerta illis habitatio est vagaque domus, ubicunque feram occupaverint locantibus sedes, pandis trabibus vecti conferta nivibus juga percurrunt.* Hist. Dan. C. V. p. 93 ed. Stephan). Temere traditiones de Lapponibus ex Finlandia a majoribus nostris ejectis, ad illorum ex his originem probandam adhibet: quae gentis utriusque diversitatem potius

hypothesi de arctissima gentis utriusque cognatione [7]), labefactetur. Gravia sane confirmant argumenta, serius quam

prodant. Linguae utriusque quam urget cognatio, si ei detur, illa tamen (aeque ac appellationis *Sabme* vel *Same* et *Sabmelats* vel *Samelats* cum nostrorum *Suomi* et *Suomalainen* similitudo) non alterius mox gentis ab altera ortum, sed stirpem modo utriusque communem demonstrare valet; nec ultra extendit, quem adstipulantem sibi laudat, CONRINGIUS. Habitus gentis utriusque, quem pro sua adducit sententia, si quid probare putetur, contrariam oppido confirmat. (Cfr. LINDHEIM *Observ. de diversa origine Finlandor. et Lapponum*, in *Novis Actis Reg. Societ. Scientiar. Upsaliensis*, Vol. II, p. 23, 24, 25). Traditio de *Jumi*, *Jumy* vel *Jumo*, pro communi conditore a gente utraque habito, nostris quidem popularibus prorsus est ignota; utrum Lapponibus placuerit, nescimus. TORNAEUS, quem ejus testem SCHEFFERUS adfert, in typis edito per D:n LOENBOM exemplo (quo tamen pleniore usus fuisse SCHEFFERUS videtur), hoc tantum habet: At en gammal tradition, den ena äldern efter den andra, här (in confinio urbis Torneå?) hafwer kallat Lapparnas Stor-fader eller deras Patriarch *Jumy*, som war Magogs broder, then I Paralip. I kallas Javan, hwaruti det Finska folcket har kunnat fe-lat, som war olärdt, och Bibliska Historier woro dem icke kunnige (Joh. Tornaei **Beskr. öfwer Torneå och Kemi Lappar**, Stockh. 1772, 8:o, p. 2): quae cujus furfuris sint, facile patet; a sciolo aliquo, qui Numinis apud nostrates appellationem *(Jumala)* ad primum gentis conditorem referre, ac cum *Javane* in S. Bibliis commemorato, fratre *Magogis* (Svecorum sc. progenitoris!) comparare instituit, conficta. WEXIONIUS, qui sententiam de Lapponum ex Fennis origine ante SCHEFFERUM, conjecturae tamen loco, attulerat, idoneis etiam ille pro ea adstruenda argumentis destituitur. Cfr. EJ. *Descr. Sveciae* L. II c. 15, L. III c. 27.

[7]) Confirmari illa solet partim arcta, quam inter linguam utriusque gentis intercedere docent, cognatione; partim appellationis (nuper a nobis commemoratae) quam sibi Fenni nostri et Lappones tribuunt, similitudine. Quod ad hanc primum attinet, nihil eam aliud significare existimare quis possit quam *terram* et *conterraneum* (ut hodie Estones regionem suam nullo alio appellant nomine quam meie maa, *nostram terram*, et *Estonem* significaturi dicunt temma on meie maald, *ille est ex nostra terra*; cf. SCHLÖZER **Nordische Gesch.** C. VI, § 7, p. 493) atque *Slavicae* aut forte *Letticae* linguae primos debere natales, a quibus vicinis suis et nostrates et Lappones eam mutuati sint? *Sem* certe, *Semme* aut *Zeme* Lettis et Litthauis, *Semla* vel *Sem-*

vulgo creditur Fennos nostros ex subjectis hodie Russorum dominationi provinciis, inter Caspium mare et sinum Fen-

---

lia Russis, *terra* appellatur; unde *Novaja Semla* (nova terra), *Vid-Semme* (h. e. Letthia), *Slowenska Zeme* (Croatiae pars inter fluvios Dravum et Savum), *Kreewa-Semme* (Russiam sic Letti nominant), *Samland* seu *Semland (Sembia* vel *Sambia)*, Pars Prussiae, *Semgallen (Semgallia)* regio Curlandiae, etc. non minus quam Lapponum *Same* et nostrum *Suomi*, nomen acceperunt. Quo loco errorem simul eorum notamus, qui prae ignorantia linguae Fennicae nostram Finlandiae appellationem ex vocabulis Fennicis *Suo* (palus) et *Maa* (terra, quod illi *Seme* cognatum videri queat?) compositam esse autumant, *terram*que *paludosam* significare; cum tamen nomen simplex sit, nec *Suomaa*, sed *Suomi* (syllaba ultima etiam correpta) audiat, ac in forma composita *Suomen-maa* terra Fenniae): quod autem hinc nostri sese *Suomalaiset* appellant, eodem fit more quo Svecus a *Ruotzi* (Svecia) nobis *Ruotzalainen*, Lappo autem promiscue vel *Lappi* vel *Lappalainen* nominatur.

Ad cognationem linguarum Fennicae et Lapponicae quod attinet, non quidem nullam esse, contendere volumus, sed neque tamen adeo esse insignem et propinquam dare possumus, ac vulgo defenditur. Attendi omnino merentur rationes quas pro contraria tuenda opinione attulit Nobil. LINDHEIM l. c. p. 4 sqq. Ante quem eandem tulit sententiam TORNAEUS, (l. c. p. 5—8) cujus testimonium eo censeri gravius debet, quo fuit linguae utriusque peritior. Nec eum solum ita olim judicasse, ipse indicat SCHEFFERUS (l. c. p. 52 sq.), ubi docet *supra a se nominatos viros doctos* (nominaverat autem praeter TORNAEUM, etiam NIURENIUM et PLANTINUM, saepius laudatos sibi auctores) contendere *gentis utriusque* (Fennicae puta et Lapponicae) *linguas ita inter sese esse diversas, ut appareat cuivis, unam ab altera non posse esse derivatam, eoque magis sibi* hac in re *tribuendam fidem, quod essent linguae utriusque periti.* Nobis certe linguam utramque diligenter conferentibus, quoad Grammaticas quidem leges notabilem in multis habere convenientiam deprehensae sunt, (licet in multis etiam vehementer differant); vocabula autem primae quae videntur necessitatis, quibus solis comparandis tutum de linguarum affinitate judicium instituere licet, contendentes, spe pauciora invenimus quae communem stirpem proderent, nec exiguam etiam verborum hujus generis Svecicorum Lapponicis cognatorum colligi posse copiam reperimus: pleraque autem Lapponibus propria et domestica visa sunt. Quod ne temere nos dixisse quis putet, indicem, fidem asserto facien-

nicum interjectis, ad has quas hodie incolunt sedes commigrasse [8]), ac alii prorsus quam Lappones vitae generi jam

tem, Appendicis loco adjiciemus; cui Svecicam simul atque Germanicam interpretationem adjunximus, ut pateat quanto hae linguae propriori manifestiorique quam Fennica et Lapponica inter se cognatione conjungantur: similique consilio Estonica cum Fennicis comparandi, harum rerum curiosis opportunitatem exhibuimus. Caeterum observari debet, mirum videri non oportere, si linguae gentium vicinarum, inter quas per plura secula commercium intercessit, quarum altera alteram tributariam fecit, insigni idearum copia auxit, religionisque et literarum beneficio beare studuit, non levem ostentent similitudinem. Dubium nullum est, quin Lappones, imprimis Fennis viciniores, multa sua vocabula Fennicis jam similia, recentioribus seculis a Fennis, etiam praeter necessitatem, (aeqve ac a Svecis, ex. g. *Smakot* gustare, *Svarot* respondere) mutuati sint. Nec Fennos etiam, Lapponibus viciniores, nulla ab his accepisse vocabula, probabile est: quorum apud rusticos nostros septentrioni propiores reperire utique licet exempla. Haec itaque satis ostendunt, valde doceri incommode, vel Lapponum idioma (incolarum hujus terrae antiquiorum) natales a Fennico ducere, vel hujus esse dialectum habendum; minus etiam idoneo judicio quam si Latinam linguam nil nisi dialectum esse Graecae, pronuntiare quis non dubitaverit.

[8]) Praeter adducta jam pro demonstrandis antiquioribus Lapponum quam nostrorum majorum in septentrione atque adeo in his terris sedibus, argumenta; nec alia desunt eandem confirmantia sententiam. Fennos nostros huc migrantes agriculturae artem (imprimis illam quae silvarum exustarum cineri semina mandere docet, Svecis Swedjebruk), nec non domestici pecoris usum, secum adduxisse, vel copia docet nominum et verborum ad has res significandas pertinentium, nobis vernaculorum, neque a vicinis vel Russis vel Svecis, (ut multarum aliarum rerum vocabula) acceptorum. (Thunmanni tamen vix audemus judicium probare, qui Svecos omnia fere nomina instrumentorum ad piscaturam pertinentium, vocabulaque multa rem nauticam, agrariam etc. spectantia, a Fennicis mutuasse gentibus, contendit: Untersuch. über die alte Gesch. einiger Nordischen Völker, p. 76). Gens autem agricola imperio diu carere civili vix potest: quare libertas nostrorum naturalis tempore irruptionis Svecicae udhuc illaesa, recentiorem gentis ad has sedes adventum prodere videtur; qui vastitate quoque superiorum provinciarum, (ubi Lappones diu post oram maritimam Svecis jam subjectam commoratos adhuc fuisse, paucosque Fennos, illorum

tum adsvetos, maritimam primum Sinus Fennici ac postea etjam Botnici oram occupasse, Lapponesque hic commorantes exturbasse [9]). Quos ex interioribus etiam deinde terrae partibus sensim ejicientes, ante tamen quam in firmam satis va-

exemplo non nisi piscatui atque venatui deditos, consedisse constat) confirmatur. Cfr. Tidn. utg. af et Sällsk. i Åbo a. 1785, Bih. p. 57 et p. 118—125. Si fide nobis certa constaret, *Cvenas* illos quorum mentio fit in *Periplo* Otheri, (vid. Langebek *Scriptores rer. Danicar. medii aevi*, T. II p. 112 sq.) nostrae gentis fuisse propaginem; majores nostros IX jam seculo terras has septentrioni vicinas habitasse, indubio confirmaretur testimonio. At vero verba Otheri, (quorum textum, qualis editus legitur, nec omnino sanum esse, suspicamur?) potius *Norrlandiam* hodiernam quam *Ostrobotniam Cvenis* sedem assignare videntur: quamvis non parum blandiatur nobis insignis inter *Cvenas* et *Cainu, Cainulainen*, (unde arcis ditionisque *Cajaneburgensis* appellatio), quo nomine Savones et Careli *Ostrobotniam* atque *Ostrobotniensem* appellant, similitudo; fortasse autem per errorem, orientalis ripae incolis nomen quod ad occidentalis habitatores olim pertinuit, tributum postea fuit? Nescire nosmet etiam fatemur, qua fide tradat Ganander (Praef. *Grammaticae Lapponicae)*, cujus auctoritate nititur Nobiliss. Lindheim (l. c. p. 8), nostram gentem adhuc a Norwegis (qui Lappones *Finner* dicunt) *Quaener* vocari? fortassis per similem hoc ab illis fit errorem? Quid de testimonio *Thorgnyi* apud Sturlonidem *(Heims Kr.* T. I. p. 485 sq. ed. Peringsk.) sit censendum, qui dicit (initio seculi XI) *avum suum paternum memoria complexum fuisse Ericum Emundi Regem Upsaliensem, narrasseque eum suae potestati Finlandiam, Kyrialandiam, Estoniam Curlandiamque subjecisse?* aliis dijudicandum relinquimus: nec tamen improbabile videtur, seculo IX majores nostros has jam oras tenuisse.

[9]) Finlandiam nostram, olim incultam sylvisque obsitam horridis, commodas Lapponibus sedes ac Rangiferis illorum pastum praebuisse, dubium non videtur. Nec tamen omnes olim Lappones (ut nec hodie) Rangiferis pascendis vitam sustentarunt. Sic Otherus *Finnos* (id vero est *Lappones*) extremam Norwegiae oram habitantes, *hyeme venari, aestate piscari in vicino mari* (quod etiamnum factitant) *fuisse solitos* dicit, (apud Langebekium l. c. p. 108); quod Taciti verbis fidem addit, atque improbabile non esse docet, eodem consilio lacus Finlandiae nostrae olim piscosissimos silvasque ferarum plenas eosdem frequentasse.

lidamque civitatis compagem coalescendi sibi potestas contingeret, a vicinis ipsi fuerunt subacti imperioque adjuncti. Instrumenti hos eosdem postea vice functos, quo pars magna Lapponum propius etiam ad septentrionem habitantium, Svecico subjecta sit sceptro, non ineptis doceri posse rationibus, putamus. Famosos nempe olim *Bircarlos* (Birkarlar) quorum imprimis opera hoc factum fuisse omnes consentiunt, Fennici initio fuisse generis [10]), a vero haud abhorret; qui vicinis nostrae orae Lapponibus primum subactis, latius paullatim extenso imperio remotiores quoque postea sint complexi, atque huic persequendo consilio, lucroque inde atque ex factis cum Lapponibus commerciis percipiendo, totos se dantes, occidentalem etiam sinus Botnici oram adierint, sedesque tandem illuc praecipuas transtulerint, quod scilicet majori etiam fructu cum accolentibus illas terras Lapponibus negotiari liceret, novis praeterea interim popularium suorum coloniis orientalem oram sensim occupantibus, finesque ita Lapponum coarctantibus, atque ipsi adeo summae eorum arctoae arci jam imminentibus. Quam sententiam quae confirment argumenta, paucaque praeterea quae clarorum olim horum Mercatorum rebus illustrandis idonea ad nostram pervenerunt notitiam, monumenta, Dissertatione hac Academica colligere atque complecti studuimus: sperantes fore, ut innocui conatus, symbolaque ad Patriae Historiae particulam pro virium modulo explicandam collata, mitiorem L. B. experiantur censuram.

§ II.

Bircarlorum in Lappones potestatem tempore demum Regis MAGNI *Ladulås* (circa A. C. 1277) ortam fuisse, ex

[10]) Quod non modo laudati jam SCHEFFERO BUREAUS, PLANTINUS ac NIURENIUS tradiderunt, ipso non improbante (l. c. p. 47, 48, 54, 55), quorum etiam sententiae adstipulatur Nobil. IHRE (*Glossar. Sviogoth.* voc. *Birkarlar*); sed ex instituto asseruit Maxime Rev. Dn. Doctor et Praepos. LENCQVIST, in dissert. quae legitur in Novellis Aboëns. (Tidn. utg. af et Sällsk. i Åbo) a. 1778, p. 140—143, 148—150, 155—158.

scheda docet JOHANNIS BURAEI, Regni quondam Antiquarii, SCHEFFERUS [1]); nec ullam aut eorum aut juris sui factam antiquiorem mentionem reperimus. Narrat ita rem ille: *I Konung Magnus Ladulås tiidh voro Lapparne sit egitt folk. Och efter han icke kunne vinna them under kronan, böd han them som ville våga och komma them under Sverikes Krona, så ville han gifva them hina i händer til egendom. Ty gingo Birkarlarna til, som boodde i Birkala sochn, och gåfvo sigh in til them, dagtingadhe med them, på så många daghar eller tiidh, och thes emillan förraskade the them, och sloyo många ihiäl och vunno them under sigh alt intil norra och västra siön, och fingo bref af Konungen, att the skulle hafva Lapparna, som än tå boodde uth med Botnen, med allan skatten och Laxfisken, allenast att the goffvo Kronan några timber gråskin till een vederkännelse. Theraff blefve thesse Birkarlarna svåra mächtige och riike*, etc. Quae ejus narratio multis memorabilis est nominibus. Verisimile primum videtur BURAEUM, virum Svecicarum minime imperitum, caussamque habentem nullam cur de his rebus falsa pro veris, vel incomperta pro compertis confidenter adeo venditaret, idoneis fideque dignis nixum monumentis ista tradidisse. Deinde, et Lappones de quibus subjugandis agitavit Rex, utramque sinus Botnici oram adhuc tum inhabitasse docet [2]), et qui expellendorum illorum exsecuti sunt

---

[1]) L. c. p. 54, et p. 151, 152, 158. Reperiri Schedam istam in Collectaneis Ejusdem MStis ad Antiquitates Sviogothicas pertinentibus, quibus nomen dedit *Sumla*, ibid. p. 151, significat, (de quibus collectaneis vid. SCHEFFERI *Svec. Litterat.* p. 52 sq. ubi in Collegio Antiquitatum asservari dicit); verba dedimus qualia apud SCHEFFERUM (utroque loco collato) leguntur, male illa quidem habita et Typographicis foedata erroribus, quorum turpissimos correximus.

[2]) Quare immerito vapulat NIURENIO et STECKSENIO DAMIANUS A GOES, quod scribat (SCHEFFERO testante) *Lappiam mari Bothnico interjecto in Orientalem et Occidentalem dividi, cujus aequoris extremum Tornia sit* etc. Quae verba, si antiquiora spectemus tempora, *absurda* dici non debent. Cfr. SCHEFFERUS l. c. p. 14 et 15; atque ISR. STECKSENII *Disp. de Vestrobotnia* (ed. Ups.

consilium Bircarlos, Fenniae fuisse incolas, paroeciam Tavastiae *Birckala* inhabitantes; quorum perfidae quas in Lapponibus opprimendis exercuisse dicuntur artes, a moribus temporis, quibus nihil non in paganos licere existimabatur, haud abhorrent. Nec alio putamus niti fundamento quas vel NIURENIUS [3]) vel PLANTINUS [4]) habent narrationes, a SCHEFFERO allatas, de Lapponibus e Tavastia oriundis atque a Tavastis deinde Bircarlisque hostiliter vexatis, nisi partim hanc (a BURAEO explicatius expositam) de Bircarlorum moliminibus memoriam, partim traditionem, cujus supra meminimus, antiquam de Lapponum gente a Fennis olim, ut ex reliquis Fenniae regionibus ita e Tavastia, expulsa; cujus utriusque vestigia famae, varie tamen corruptae, in duumvirorum illorum verbis haud obscure agnoscas. Ita enim NIURENIUS: *Praefato tempore nativitatis Christi evenit, aliquot familias Finlandiae ex Birkala et Rengo Paroeciis, exiliisse nemus Tavastiae, et ad littora Ostrobothniae, ubi jam Nerpis et Mustasari, tum temporis a nullo mortalium habitata, stativa et sedes suas fixisse, ibidemque sine ulla, qua Finni vexabantur in patria, tributorum molestia, summa*

1731, 4:o) § XII et XIII p. 18—21. De libro DAMIANI A GOES vid. WARMHOLTZ *Biblioth. Hist. Sveo-Goth.* P. I, p. 253 sq.

[3]) M. OLAUS PETRI NIURENIUS, Pastor et Praepositus Umoënsis, quem *de Lapplandia tempore Gustavi Adolphi scripsisse* testatur SCHEFFERUS *Lapp.* p. 3 sq. et cujus *Descriptionem Lapponiae* MSC. in Bibliotheca Upsaliensi asservari docet IONAS EL. ASK Disp. *de urbe Uma* p. 23 § III not *d*) Cfr. p. 30 § VI not. *b*).

[4]) ZACHAR. PLANTINUS, filius laudati mox. OL. NIURENII, cujus *Praefationem Lexici Lapponici ad se missam* saepius citat SCHEFFERUS. Cfr. l. c. p. 5, 46, 47. Apud Lappones, et in Vestrobotnia ubi hi duumviri habitarunt, antiquam hanc famam vix aliter propagatam conservatamque credas, quam Bircarlorum opera, quorum ultimas in illa regione sedes fuisse, constat. Nec improbabile est, eo ordine quo haec traditio refert, rem evenisse, Bircarlosque suam in Lappones potestatem extendisse; sc. ut vicinam primum Ostrobotniam inhabitantes vel subegerint, vel durae metu dominationis fugaverint, ac deinde in ultimum usque persecuti sint septentrionem.

in tranquillitate multas acquisivisse merces, easque quotannis reportasse et venales proposuisse patriotis. Inde coeperant excellere mirum in modum splendido amictu, delicato victu, opibus et ornamentis, ut exinde eos summa frui felicitate verissime concluderent. Peraegre id videntes et ferentes Tavasthi, quorum provincia fuere egressi, Mathiam quendam sua gente clarum in directorem et ducem elegerunt, qui magna Tavasthorum multitudine stipatus, in eorum domicilia irrupit, omniaque rapinis involvens, non prius destitit quam eos ex suis sedibus ad fluvios Chimi et Torne pepulisset. Nec diuturna interjecta mora, cum aliquot elapsis duntaxat annis facti sunt certiores, ejectos et dissipatos non incommode apud praefatos fluvios vivere, iterum eos summo adoriuntur nixu, et tum eos tam inhumaniter tractarunt, ut sine jumento quopiam, vel quibusdam pecoribus in ea, ubi jam vivunt, deserta, solis retibus retentis, cogerentur se recipere [5]. Ac postea: *Mentionem feci cujusdam Matthiae, debellandis Lappis et depellendis in Septentrionis ultimam solitudinem ducis Finnonum. Hunc perhibent nonnulli fuisse ex nobilissima Kurkorum stirpe in Finlandia, et in impressione et irruptione illa non desiisse eos vexare, priusquam ei annua polliciti sunt tributa. Pertaesus tandem molestissimi et longissimi itineris, fertur cum quibusdam in Birkarla Tavastiae parochia permutationem inchoasse, et pro subjectis Lappis ceu pacto vectigali pagos quosdam in Finlandia recepisse. Unde subsequutum est, quod etiam verissimum, Lappos quotannis Birkarlis usque ad annum 1554 pendisse pactum vectigal, et praeter Birkarlos nemini licuisse cum eis mercaturam exercere. Senes aliquot in vivis sunt, qui se vidisse narrarunt literas et pacta Kurkorum a Johanne Nilson in Ersnäs parochia Lulensi reservata* [6]. Recte observat SCHEFFE-

[5]) Apud SCHEFFERUM l. c. p. 48.

[6]) Ibid. p. 55. Addit PLANTINUS, referente SCHEFFERO, *Andream Andressonium* (*Andreae* f.) civem Pithensem, qui postea factus fuit Oeconomus Scholae Lapponicae, *testatum esse, se vidisse literas veteres, in quibus unus ex praefectis Lapponum* (Bircarlis) *Kurk nominetur*. L. c. p. 48.

RUS [7]), absurde has migrationes irruptionesque ad aetatem a nato Christo proximam referri, potiusque temporibus convenire Regis MAGNI *Ladulås* (ac partim paullo superioribus). Nec dubitamus, quin ad Lapponum majores per errorem pleraque traducta sint, quae ad Fennos, illorum hostes, atque ad *Bircarlos* pertinent; e quibus *Matthiam* illum *Kurkium* unum fuisse, Regioque diplomate indultum sibi jus in Lappones exercuisse, valde est probabile. Nihil etiam impedit, quo minus is (suive haeredes) illud aliis porro concesserit, aut cum his permutationem, praediis quibusdam in Finlandia (pro isto suo in priores possessores jure transferendo) receptis, fecerit, talesque literae et pacta Kurkorum, seculo adhuc XVI superfuerint. Neque quod PLANTINUS ex Lapponum commemoratione narrat, alio spectare videtur. Ita enim ille: *Confessi sunt* inquit *illi ex nostris intelligentiores, interrogati, eductos se ex Finlandia, ductore quodam Thins Kogreh;* ac porro adjicit: *Traditur, primum suscepisse migrationem sui ingratiis magistratus. Nimirum oneribus pressos, quam essent ferendis gravioribus, relictis avitis suis in Tavastia circa Brokarla* (Birckala) *et Rengo arvis, vastam, quae Tavastiae dicitur, penetrasse primum sylvam, nec ante, quam ad incultum australe, quod in Ostrobothnia tenet, sinus Bodici substitisse littus. Ubi primas post primos errores cepisse sedes - - - - Ipsi ipsorum antea conterranei, sive justa impulsi ob desertas improbe pristinas sedes ira, sive perdito aliquo perditarum sororum avaritiae atque invidiae perciti aestro, sive etiam utroque, ipsos, duce quodam, ut fertur, Matthia Kurk, bello adoriuntur internecino, caedunt, spoliant, totoque demum latissimo illo laetissimoque tractu pellunt: primum quidem misere ad inclytos Salmonum piscatura fluvios, Torna et Kimi, mox vero miserrime in ipsa usque, quae jam tenent, Alpes utrinque contingentia deserta* [8]). Ac facile quis crediderit, ipsum illum celebratum Lapponibus *Kogreh*, eundem esse *Kurkium*, nomine ut fit, a Lappo-

---

7) Ibid. p. 48 sq. 54 sqq.
8) Ibid. p. 47 sq.

nibus corrupto; qui sua cum Bircarlorum consiliis (horum sc. sibi commemoratione familiaribus) fata confundendis, ex hoste ductorem tandem suum praefectumque effinxerint?

§ III.

Pronissima ad fidem haec testimonia, de orto sc. in Tavastiae confinio per Bircarlos Lapponum *subjugandorum* consilio, (quos *propulisse*, Fenni hactenus contenti fuerant), primisque ejus exsequendi factis in Ostrobotnia experimentis, atque extensis deinde sensim ad fluvios septentrioni propiores, ac porro, per Vestrobotniam et quam hodie dicimus Lapponiam, eorundem expeditionibus; temporum quoque illorum diligenter considerata ratio, monumentaque rerum haud dubia, egregie confirmant. Ut laudatas supra traditiones nostrorum, de expulsa, non longissimo abhinc tempore, ex superioribus Fenniae provinciis gente Lapponum, non repetamus; assignatum Bircarlorum conatibus tempus (circa A. C. 1277) ab expeditione Ducis *Birgeri*, Tavastos primum subjugantis (circa A. C. 1249), non longius distat, quam ut hanc illis dedisse ortum, valde queat probabile videri. Non jam dicam, haud abhorrere a vero, Svecos victores subactis Tavastis in vicinos quoque Lappones extendere imperium voluisse, zelo religionis Christianae propagandae vel incitamentum sibi vel praetextum facile suggerente; pellium etiam mercatus et frequens illis temporibus et proficuus, Tavastis jam antea vix incognitus, cui materiam venatus Lapponum opportunam uberemque praebebat, idem hoc sponte parere consilium potuit. Ac diu postea incolas paroeciarum Tavastiae (a qua Satacundia accurate nondum fuit distincta), sylvas, piscatus, remotioresque tractus (nostris *Erä-maat* dictos) in regione limitanea, Ostrobotniae vicina possedisse, nota res est [1]); quorum quidem hoc dominium non modo ad ulteriores etiam Ostro-

---

[1]) Cfr. Tidningar utg. af et Sällsk. i Åbo a. 1776 p. 67 —72; a. 1777 p. 20 sq. 67 sqq.

botniae sylvas et piscatus olim se extendisse, sed *Lappones* quoque ipsos ea loca pererrantes, nominatim comprehendisse, literae sequentes planissime docent, e *Registro Ecclesiae Aboënsis* [2]) exscriptae:

De Kandala littera Magni Kaasa pro anima Bo Joansson 1390.

Teth see allom mannom vitherlikith, ath iak Magnus Kazi, fogothe i Tavastelandh, kennis mik met thesso mino opno breffue, mik haffva vnth ok giffuit Candalla gooz for hederlix manz siael, Boo Joanssons, vnder sancte Henrics Kirkio j Abo, ok sva met skelom: aer thet sva, ath aervingiaena vilia thet for:da gooz ather lösa aff Domkirkione for C mark svenska peninga, tha skal thom thet staa j vidherbydki; Tha Domkirkion haffuer the for:da C mark, som forre sakth aer. Fframledis affhaender jak Magnus Kazi thet for:da goozeth vndan Boo Joanssons arffvm, gud hans siael haffvi, ok undir sancte Hinrix Kirkio i Abo, som forre sakth aer, med aker ok aengh, skoogh ok faegang ok fiskevatn, ok vthan ok innan, met allom tillagom, som thy gooz tilhörir ther thet ligger. Framledis aer vndan skilth thera jkornaskoga ok thera fiskewatn, som ligger noor j Botnen, ok swa the Lappa, som vnder then gardhen varit haffuer. *Til thaess mera visso, tha hafver iak, Magnus Kazi, skooth thet for:da goodz vndher Domkirkion j Abo, a sattho tinghe j Saris, met enom forskelomanne, som aer Claus Diaegn, Domare i Tavastelandhe, ok met XII fastom, som haer epter naempnas, som aer först Lauris aff Thartila, Andris ther sama statz, Nicles j Sillathaka, Thiidheman aff Kalalax, Andris aff Kyas, Mikkel aff Saris, Olli Kennoynen, Heycki aff Lauchiala, Jvnne aff Vrdhiala, Paual af Woolth, Heyki aff Kylmakoski ok Heyki aff Konholtha. Til thaess mera visso ok vitnissbyrdh, tha haenger iak Magnus Kazi mitth incigle for thetta breff, med Claus Diaegns incigle, Domare ther-*

---

[2]) Vulgo *Åbo* Domkyrkas Swart-Bok dicto, (de quo Cfr. Tidn. utg. af et Sällsk. i Åbo a. 1782 p. 349 sq. et a. 1785 Bih. p. 83 sq. Not. *); ubi exstant hae litterae fol. 150.

sama statz. Scriptum Saris Anno D:ni M°CCC°XC° in vigilia epiphanie D:ni.

Apertius nihil esse potest, quod ex his literis liquet, (centum fere annis post ortam Bircarlorum societatem scriptis), Tavastos per Ostrobotniam quoque, parum adhuc cultam, late dominium exercuisse, nec silvas modo venatui aptas et piscatus, etiam a suis domiciliis remotiores (norr i Botnen), sibi vindicasse, sed *Lappones* quoque ea loca antea tenentes, servorum instar glebae adscriptorum, subjectos tributariosve factos, fundis suis annexuisse; quod vim adhibitam et consilia talia, qualia Bircarlis tribui supra vidimus, non obscure prodit.

§ IV.

Negatum tamen nullo modo volumus, Tavastos, (id quod etiam allatae supra traditiones produnt) jam ante haec tempora quibus Bircarli Lapponibus subjugandis animum adjecerunt, terminos suae regionis egressos silvam magnam quae Tavastiae dicitur pervasisse, jugoque quod Ostrobotniam quasi munit (Landtryggen) superato, in meridionalem hujus provinciae partem sese diffudisse, ac Lapponibus submotis, ad littora usque sinus Botnici esse progressos. Confirmatur haec res Historia belli a Duce Birgero contra Tavastos suscepti, qualis a scriptoribus Svecis traditur; qui exercitui ejus navibus egresso hostes mox obviam venisse narrant [1]). Addit ad breves antiquiorum narrationes MESSENIUS, pro more suo multa, pleniorem nobis exhibens expe-

[1]) Vid. *Chronicum majus Rhytmicum*, ed. HADORPHII, p. 22; quamvis dubitare lector intelligens nequeat, quin mendaciunculis inspergendis apparatuque bellico et victoriae (a miseris barbaris reportatae!) splendore magnifice pro sui modulo ingenii praedicando, poëtam se auctor praestare studuerit. Sequitur eum ERICUS OLAI, addens etiam *Svecorum navalem exercitum applicuisse portui Tavastorum.* Qui tamen ubi locorum situs fuerit, non significat. *Hist. Svecor. Gothorumque* p. 108 sq. ed. Messen. a. 1615 4:o. Cfr. Nobiliss. LAGERBRING Swea Rikes Hist. T. II C. 12 § 40.

ditionis hujus descriptionem [2]); sed quibus nixus monumentis eam adornaverit ignorantes, tam novo auctori de rebus his antiquis fidere non audemus [3]). Post Bircarlorum vero societatem confirmatam, consiliumque ab his captum Lapponicae gentis non tam exterminandae quam sibi subjiciendae, multo latius illi fines dominationis suae celeriter ex-

---

[2]) Dicit ille: *(A. 1249) Ericus Sveciae Rex, Finnorum provocatus borealium piratica, transmisso illuc exercitu, per affinem directo Birgerum Jerl, plerosque Ostrobotniensium, ad arma convolantium prosternit; his novos ex Svecia colonos sufficit; Ethnicos ad Christum superstites convertit, in binas cum Svecis divisos parochias, Pederborensem* (Pedersörensem) *scilicet et Muserensem* (Mustasarensem); *occasionemque rebellandi erepturus illis, praesidium erigit, Korsholmense, sub quo et civitas deinde consurgit.* Scond. Illustr. T. X p. 9. Cfr. Ejusd. *Chron Rhythm. Finland.* (ed. Aboae 1774, 8:o) p. 18 et 19.

[3]) Si piraticam exercuisse, quod idem ait, hujus orae incolas sive Tavastos sive Ostrobotnienses, certum sit; credibilior videri queat narratio *Chronici Rhythmici,* cui adstipulatur Ericus Olai (vid. l. l. c. c.) barbaros de adventu Svecorum tempestive fuisse edoctos, iisque resistendi consilia instruxisse ac vires haud spernendas comparasse. Russis autem Tavastos illo tempore subjectos fuisse, quod Chronici ejusdem auctor suspicatur, canens

Thet samma land wart alt Christit,
Jak troor thet Ryßa Konunger mistit,

non videtur probabile; quamvis amicitia fortassis societateque cum iis, ac imprimis Careliis eorum foederatis, fuisse conjunctos, a vero non abhorreat: metu armorum Svecicorum, religioni suae non minus quam libertati inimicorum, Fennicas nationes habente sollicitas. In Bulla certe Papae *Gregorii* IX, ubi de immanitate Tavastorum et crudelitate in Christianos queritur, dicitur eos „*procurantibus inimicis crucis prope positis* ad antiqui erroris reversos perfidiam, *cum quibusdam Barbaris* novellam Ecclesiae Dei plantationem — subvertere.“ (Vid. Vastovii *Vitis Aquilon.* p. 176, ed. Colon. Gruberi l. c. p. 261, vel Rainaldi *Annal. Eccles.* T. 13 p. 457). Circa haec etiam tempora Russos (sc. Novogrodenses) imperium in Carelios affectasse, atque partim acquisivisse, constat. Vid. Torfaeus *Hist. Norveg.* P. III p. 266; cfr. **Müller** Saml. Rußischer Gesch. V B. p. 419.

tendisse reperiuntur [4]). Initio enim seculi XIV controversias jam inter illos et Helsingos de limitibus juribusque aliis fuisse, ex literis patet, quas illarum consopiendarum caussa a *Canuto Joannis*, Dapifero Regis Magni (adhuc pupilli) datas, in lucem edidit Peringsköldius [5]). Docent hae lit-

---

[4]) Cum qui dux eorum editur *Kurkius*, praenomen *Matthiae* habuisse dicatur; dubium non est, quin post tempora Christianae religionis in Tavastiam introductae ille vixerit. Non facit autem nihil ad veterem confirmandam traditionem, qua *Bircarli* Fennicae fuisse propaginis perhibentur, vocabulorum Lapponicorum quae mercaturam spectant, nec domestica Lapponibus fuisse videntur, fere omnium origo manifeste Fennica: non tam cum Svecis, quam cum Fennis prima eos olim commercia exercuisse, prodens. Sic *Åstet*, emere (Fennice *Ostaa*), *Arvo* pretium (F. *Arvio*), *Raha* pellis ferina carior, it. pecunia cujus nempe loco adhibita fuit (F. *Raha* pecunia), *makset* debitum persolvere (F. *maxaa*), *Welke* aes alienum (F. *Welka*), *Tawer* thesaurus (F. *Tavara*), *Lokket* numerare (F. *Lukea*) etc pure Fennica sunt.

[5]) *Monum. Upland.* L. I, C. I, p. 5; quas quia breviores sunt, exscriptas dabimus. Ita vero habent: *Nos Kanutus Joansson, illustris Regis Sweciae ac Norwegiae Dapifer, tenore praesentium ad publicam deducimus notionem, quod anno Domini MCCC vicesimo octavo, die Lunae, ante nativitatem beatae Mariae Virginis proxima, in Parlamento Telgis habito, inter Helsingos ex parte una, et* Birkarlaboa *ex parte altera, in praesentia nostra taliter extitit placitatum: videlicet quod extrema pars Helsingiae versus aquilonem, quae ad amnem dictum* Ulo *et stagnum* Ulothräsk *usque protenditur, inhabitari et utique coli debeat absque impeditione et inquietatione cujusquam, secundum tenorem literarum Domini nostri Regis super hoc antea collatarum, quas semper in suo vigore convenit inviolabiliter observari, et quibus per praesentem placitationem in nullo penitus derogetur; ab hiis tamen qui per Officialem Domini nostri Regis in Helsingia constitutum illic ad habitandum loca susceperint, sive* **Birkarla** *fuerint, sive alii quicunque, tributum antequam Dominus noster praedictus legitime annos aetatis attigerit, nemo levare debebit. Qui etiam Officialis inter illos qui illie caeperint habitare, de negotiis emergentibus jurisdictionem habebit, et justitiae faciet complementum. Item extitit placitatum quod homines silvestres et vagos, vulgariter dictos* Lappa, *in suis venationibus nullus debeat impedire, nec etiam praefatos* Birkarlaboa *ad*

terae *Bircarlos*, qui *Birkarla* et *Birkarlaboa* promiscue dicuntur [6]), non modo commercia cum Lapponibus, Helsingiae (ad quam tota quoque tum pertinuit Vestrobotnia) vicinis factitasse, sed eorum etiam jus liberum venandi asseruisse; quos, etiam qui occidentale sinus Botnici latus accolebant, late jam subegisse videntur [7]).

---

eosdem Lappa *accedentes, apud ipsos commorantes, vel ab eis cum suis rebus denuo revertentes; Articulo isto sicut et primo usque ad praefati Domini nostri Regis annos legitimos tantummodo perdurante. In cujus placitationis testimonium, praesentes literas nostri Sigilli munimine duximus roborandas. Datum anno, die et loco supradictis.*

[6]) Quod observavit jam SCHEFFERUS, qui literis his usus est; et hinc confirmari traditionem de oriundis ex *Birckala* paroecia Tavastiae *Birkarlis*, collegit, l. c. p. 156.

[7]) Vestrobotniam nuper coepisse colonis frequentari, ex his iisdem patet literis, quos partim Helsingos fuisse, partim Bircarlos, docent: qui novi habitatores, Lappones propius versus montes Norvegicos a sinus Botnici vicinia rejecerunt; unde Bircarlis, liberum sibi ad Lappones (quibuscum sibi solis negotiandi jus fuit) per Helsingorum ditionem transitum stipulare necesse fuit. Cfr. LAGERBRING l. c. T. III C. 3, § 13. Eodem tempore orientalem quoque oram Lapponibus ereptam novis incolis jam fuisse cultam, ex edictis patet Regis *Magni* atque Episc. *Hemmingi*, ad sacerdotes plebemque in *Salu* et *Kim* habitantes de pendendis decimis a. 1329 et 1335 datis, (vid. MATHESII disp. de *Ostrobotnia* p. 29 et *Novell. Aboëns.* a. 1785 p. 89). Hos tamen incolas, non *Tavastos* sed *Carelios* fuisse, ex testimonio patet edito a *Joanne* quodam *Langer*, occasione litis de limitibus inter Dioeceses Upsaliensem et Aboënsem olim agitatae, ubi inter alia legitur: *Dixit quod idem D:n Häminguus Archi-Episcopus* (inter a. 1342 et 1351) *protunc baptizavit in* Torni *circa viginti personas, tam de Lapponibus quam etiam de Karelis, habitantibus in Uloaa, Kim et Sim.* etc. Vid. PERINGSKIÖLD l. c. p. 4 et 5. Ostendunt haec omnia, Bircarlos Lapponibus semper imminentes, eosque migrantes acriter persecutos, non tam de terra eorum occupanda, quam hominibus ipsis subjugandis (quod solum jus illis tributum erat) fuisse sollicitos, studioque deditos lucri ex tributis ab his pendendis commerciisque cum iis factitatis reportandi, agros qui Lapponum olim fuerant, aliis colonis exercendos non difficulter permisisse.

Appendix.

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*German.*
Åive	Pää	Pea, pä	Hufvud	Haupt.
Kallo	Otza [1]	Otsus	Panna, änne	Stirn.
Tjalme	Silmä	Silm	Öga	Auge.
Njuone	Nenä	Ninna, nenna	Näsa	Nase.
Njalme	Suu	Su	Munn	Mund.
Padne, pane	Hammas	Hammas	Tand	Zahn.
Njuoktiem	Kieli	Keel	Tunga	Zunge.
Njär	Poski	Palg, pösk	Kind	Wange, Backen.
Pelje	Korva	Körv	Öra	Ohr.
Wuopt	Hiuxi	Juuksed	Hår	Haar.
Tjäpot	Kaula	Kael	Hals	Hals.
Tjådd, karas	Kurkku	Kurk	Strupe	Gurgel, Kehle.
Tjuros (niska, nekke)	Niska	Kuckal, kukker	Nacke	Nacke.
Ålke, hardo	Olka	Olla, piht	Axel, härdar, skuldra	Achsel, Schulter.
Mjälga[2]) radde	Rinda	Rind	Bröst	Brust.
Nidtje	Nisä	Nissa	Spena	Spene.
Påktio, tjavelk	Selkä	Selg	Rygg	Rücken.
Tjåive	Vaza, maha	Maggo, köht[3])	Mage, buk	Magen, Bauch.
Ertek[4])	Kylki, sivu	Kylg	Sida	Seite.
Kät	Käsi	Kässi	Hand	Hand.
Suorm, tiute[5])	Sormi	Sörm	Finger	Finger.
Pelge	Peukalo	Päk, peial	Tumme	Daume.
Qwepper (kads)	Kynsi	Kyys	Nagel (klo)	Nagel (Klau).
Ruoit[6])	Reisi	Reis	Lår	Schenkel.
Puolw	Polvi	Pölw	Knä	Knie.
Njäts	Sääri	Seer	Ben, skenben, lägg	Bein. Schein-bein.
Juolke	Jalka	Jalg	Fot	Fuss.

[1]) *Kallo* Fennis est *Cranium.*
[2]) *Mieli* Fennis est *mens.*
[3]) *Kohtu* Fennis *uterus.*
[4]) *Ääri* Fennis *limes, margo, latus.*
[5]) Digitus manus l. pedis. Digitus pedis Fennis *Warvas.*
[6]) *Ruoju* Fennis *femur.*

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Påske	Kanda (kinttu)	Kand	Häl	Ferse.
Keppa	Keuhku l. kouhkot, täky pl. tädyt	Täu, kops	Lunga	Lunge.
Waimo, tsåkke	Sydän	Sydda	Hjerta	Hertz.
Warr, male, leipe [7])	Weri	Werri	Blod	Blut.
Tjårwe	Sarvi	Sarv	Horn	Horn.
Piärgo, ådtje	Liha	Lihha	Kott (fläsk)	Fleisch.
Tjåle	Suoli	Solik	Tarm	Darm.
Suona, suodn	Suoni	Soon	Sena	Sehne.
Wuoidnei, kätjet	Katzoa, nähdä	Kaema, näggema	Se	Sehen.
Kullet	Kuulla	Kuulma	Höra	Hören.
Hapset	Haista	Haistama	Lukta	Riechen.
Smakot	Maista	Maistma	Smaka	Schmecken.
Tåbdet	Tuta	Tundma	Känna	Kennen, fühlen.
Avohet l. avoset [8]), kerjotet, sjabmahet	Iloittaa, (riemuita)	Römustama	Glädja, fröjda	Erfreuen, freuen.
Surgot	Sureta	Kurbastama (dolorem afferre)	Sörja	Trauern.
Valot	Valittaa	Hallastama	Klaga	Klagen.
Tjerot	Itkiä	Ikma	Gråta	Weinen.
Måratet	Vihastua	Vihhastama	Vredgas	Zürnen.
Kåtset	Valvoa	Valvama	Vaka	Wachen.
Ådet [9])	Nukkua [9])	Maggama	Sofva	Schlafen.
Pallet, starbet, åurot	Peljätä	Peljama	Rädas, frukta	Fürchten.
Katjat	Kysyä	Küssima	Fråga	Fragen.
Vastatet, svarot, tavestet	Vastata	Vastama	Svara	Antworten.
Tjodjot	Seisoa	Seisma	Stå	Stehen.
Vadset	Mennä, vaeldaa	Minnema, käüma	Gå, vandra	Gehen.

---

7) *Leppä* Fennis *cruor.*

8) *Avu* Fennis *virtus, dos mentis.*

9) *Uni* Fennis *somnus*, Lapponibus *ådem* et *nakkar*, Estonibus *unni;* pro eo autem quod est *dormire*, hi dicunt *cubare*, ob arctam ideae utriusque cognationem.

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Viåket, varret	Juosta	Jooksma	Lõpa	Lauffen.
Mannet, reiset, matkostallet	Mennå, vaeldaa, matkustaa	Reisma, teed käüma	Resa	Reisen.
Tjåkkahet	Istua	Istma	Sitta	Sitzen.
Vållahet, jalkahet	Makaa	Maas, maggama	Ligga	Liegen.
Piåbmo	Ruoka, syömä	Roog, söök	Mat, spis	Essen, Speise.
Piåbmotallet, pårret [10])	Syödä	Sömä	Äta	Essen.
Kasket, pårret, suosket, stålet	Purra	Purrema	Bita	Beissen.
Jukket	Juoda	Joma	Dricka	Trinken.
Nelget	Nelkå	Nälg	Hunger	Hunger.
Kåikelvas	Jano	Janno	Törst	Durst.
Njålet	Niellå	Neelma	Svålja	Schlucken.
Njålot	Nuolla	Lackuma	Sleka	Schlecken, lecken.
Piågget, pusset	Puhua, puhaldaa	Puhhuma	Blåsa	Blasen.
Vuoignestet, lagket, addanet	Hengittåå	Höngama	Andas	Athmen.
Pjåvastet	Hikoilla	Higgistama	Svettas	Schwitzen.
Påkostet, tjaimetet	Nauraa	Naerama	Skratta, le	Lachen.
Kålot [11])	Palella	Külmama	Frysa (algere)	Frieren.
Kalmet	Kylmettyå, kylmendyå, kahoittaa	Kahhotama	Frysa (congelascere)	Frieren.
Pateret	Paeta, karata	Pakkema	Fly	Fliehen.
Viesot, tsakket, jelet	Elåå	Ellåmå	Lefva	Leben.
Jabmet, luitot, tsauketet, mutset	Kuolla	Koolma	Dö	Sterben, (Tod, *mors*).
Wuotjet	Ambua, joutella	Laskma	Skjuta	Schiessen.

---

[10]) *Purra* Fennis *mordere.*
[11]) *Kolko* Fennis *frigidus.*

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Påttjet	Lypsää	Lüpsma	Mjölcka	Melcken.
Káddet, latket, iabmetet	Tappaa, kuolettaa	Tapma, surmama, kuoletama	Döda	Tödten.
Ninovet, skiddet, niasket, slaktet	Nylkeä, (teurastaa)	Nylgma	Flå, skinna, (slagta)	Schinden (Schlachten)
Quopastallet, nåitot	Noitua, Loitzia	Noidma	Trolla, håxa	Zaubern, hexen.
Qwopes	Noita, velho, loizia (communis generis)	Võlho	Håxa, trollpacka	Hexe.
Wuossiet, tuoltehet, malestet	Keittää (kypsetä, kiehuttaa)	Keetma	Koka	Kochen.
Attje	Isä	Issa	Fader	Vater.
Edne	Äiti (emä)	Emma	Moder	Mutter.
Välja	Veli	Velli	Broder	Bruder.
Åbba, årben	Sisar	Sössar	Syster	Schwester.
Ålma, kalles	Mies	Mees	Mann	Mann.
Qwujn	Waimo, nainen	Naine	Quinna	Weib.
Nisun,[12]) akka	Waimo, akka		Hustru, gumma	Frau, Weib.
Mana, juglo	Lapsi	Laps	Barn	Kind.
Pardne,[13]) alge	Poika	Poig	Son	Sohn.
Neita,[14]) daktar	Tytär	Tüttar	Dotter	Tochter.
Pådnie, kalles	Ukko, Äijä[15])		Gubbe	Greis.
Wuoras, rakke, åbme[16]) åmastum, tollots	Wanha	Vanna	Gammal	Alt.
Nuor	Nuori	Noor	Ung	Jung.
Åddå	Uusi	Uus	Ny	Neu.

[12]) Cognatum Fennico *Nisä*, Mamma?
[13]) Cogn. Svecico *Barn?*
[14]) *Neito*, *Neitzy*, Fennis *virgo*.
[15]) *Aija* Lapponibus *avus*; it. *tonitru*.
[16]) Cognatum Fennico *home* situs? Vetulam dicunt contemtim *homeh-korva*, *cui aures situ horrent*.

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Alme [17])	Taivas, ilma	Taivas, tuul	Himmel, luft	Himmel, Luft, Wetter.
Peive	Päivä, auringo	Päiv	Sol (dag)	Sonne (Tag).
Ask, mano	Kuu	Ku	Måne	Mond.
Naste, taste	Tähti	Täht	Stjerna	Stern.
Ija	Yö	Ö	Natt	Nacht.
Iddiet, aret	Aamu, huomen	Huome, ommuk	Morgon	Morgen.
Ekked	Ehto, ilta	Öht	Afton, quäll	Abend.
Qwolmo	Hämårä	Hämmärik	Skymning	Dämmerung.
Palw	Pilvi	Pilv	Moln	Wolcke.
Abre, rasio	Sade	Sado, vihm	Regn	Regen.
Muot, lobme	Lumi	Lummi	Snö	Schnee.
Jägna	Jää	Iä	Is	Eis.
Wiro, pjägg	Tuuli, myrsky, puuskaus	Tuul, tuisk	Blåst, wind, storm	Blast, Wind Sturm.
Murko, rusn, kasad	Sumu, utu, kaasu	Uddsu, kaste	Dimba, töcken	Nebel.
Tjåstem, paiko, pruösse	Wilu, kylmä, pakkanen, kolko	Külm, villo	Köld	Kälte.
Niatso, slibdse	Suoja	Sulla	Blida	Thau-Wetter.
Filpetak	Kino, nietos	Ang	Snödrifva	Schneehaufen.
Tåll	Tuli, valkia	Tulli	Eld	Feuer.
Tjatse	Wesi	Wessi	Watten	Wasser.
Såv, mår	Meri	Merri	Haf	Meer.
Iaure, plueve	Järvi	Iärv	Sjö	See.
Kadde, tjärv, terbme	Parras, randa, ääri	ÄÄr, rand, Weer	Strand	Strand, Ufer.
Lukt	Laaxi, lahti	Merre-nurk	Vik	Meer-busen, See-b.
Snjiptjo	Hohku, liekki	Lek	Låga	Flamme, Lohe.
Pradde [18]) tjadd	Hiili, sysi	Süssi	Kol	Kohle.
Noffel	Kekälä	Tungel, põlletus	Brand	Brand.
Suowa	Sauwu	Sau	Rök	Rauch.
Kuna	Tuhka	Tuhk	Aska	Asche.

[17]) Significat *coelum*, etiam *aëris intemperiem*. Fennis *ilma* est *aër*, coeli aërisque conditio, Svec. Wäderlek.

[18]) Cognatum Svecico *Brand?*

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Iokk, ådno, kolkats	Joki	Iôggi	Elf, å, flod, ström	Fluss, Strohm.
Aja [19])	Lähde	Lâtte	Källa	Qwille.
Suolo	Salo, saari, luoto	Saar	Ö, holme	Insel, Eiland.
Paro	Aaldo, Laine	Laene	Våg	Welle, Woge.
Ware	Wuori	Mâggi	Berg	Berg.
Kaisse, tuoddar	Tunduri		Fjäll	Gebirge, Alpen.
Tāwa. puold, meto [20]), vuosto, wera, nålt.	Ahde, mäki	Mää, kiink	Backe	Hügel.
Ådnam, elme, land.	Maa	Ma	Land	Land.
Pahte, klaipo,[21]) qworgo	Kallio, kari, Riutta, paasi	Kaljo, paas	Klippa	Fels, Klippe.
Kedke	Kivi	Kivvi	Sten	Stein.
Buomse, Måsan	Sammala	Sammal	Måsse .	Mooss.
Suis, kiäwa	Suo, Newa	So	Kärr	Sumpf, Morast.
Lamie, tarfe	Turwe	Mettas, turwas	Torf	Rasen, Torff.
Akke, grase	Ruoho	Roht, rohhi	Gräs	Gras.
Åkse, suorge	Oxa, (haara)	Ox	Gren, quist	Zweig, ast.
Last	Lehti	Lehhet, leht	Löf, blad	Laub, Blatt.
Muorje	Marja	Marri	Bär	Beere.
Ruottes	Juuri	Iuur	Rot	Wurtzel.
Muor	Puu	Pu	Träd	Baum.
Wuobme, Wuowde	Metzä	Metz	Skog	Wald.
Sjaddet	Kasvaa	Kasvama	Växa	Wachsen.
Taggnas	Kanerwa	Kannarik	Ljung	Heide.
Leipe	Leppä	Lepp	Al	Erle, Eller.
Fåke	Koivu	Köiv	Björk	Bircke.
Suppe	Haapa	Haav	Asp	Espe, Aspe.
Kuosa	Kuusi, Mändy	Törvamän	Gran	Fichte.
Kaskes	Katava	Kaddakas	En	Wachholder.
Petse	Honga, Petäjä	Män, Paddâjas	Furu	Tanne.

[19]) An a Fennico *ajan* pello, urgeo? unde *ajo* tumor.
[20]) Fennis *mätäs* altior cespes, tuber.
[21]) Svec. *Klippa.*

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Waissje, juttus	Eläin	Lojus, ellajas	Djur	Thier.
Stalpe, stakke, varg, Seipeg, qwotsanje	Susi	Sussi, hunt	Warg, ulf	Wolff.
Repe	Kettu, repo	Råbbane	Råf	Fuchs.
Niommel	Jånes	Jännes	Hare	Hase.
Bire, quoptia, puoldakas	Karhu, ohto, kondio, nalli	Karro	Björn	Bär.
Wadnem	Maja, majava	Majaja	Båfver	Biber.
Tjåura	Sarva l. Saarva, Sauko	Saarva, saarm	Utter	Otter.
Nete, Mart	Nätä	Nuggis	Mård	Marder.
Årre	Orava	Orrav	Eckorn	Eichhorn.
Tjaske, Puoitek	Kärppä	Narrits, nirk, kärp	Hermelin, lekatt	Hermelin, Wiesel.
Lafa	Kirppu	Kirp	Loppa	Floh.
Tikke, hårse	Täi	Täi	Lus	Laus.
Matok, suoksta	Mato	Us, maokenne	Matk	Wurm.
Kåtka, Kåtakes [22])	Muurainen, viholainen, Kusilainen	Sipplik, kus, sekuklenne	Myra	Ameise.
Kårbma	Kärme, mato	Maddo	Orm	Schlange.
Tjuoik	Hyttyinen, itikka, sääski	Sääsk, kihhud	Mygga	Mücke.
Śnjåra, tsåpanje	Hiiri	Hiir	Råtta, mus	Maus, Ratze.
Tjuroch	Kärväinen	Kärbne	Fluga	Fliege.
Lådde	Lindu	Lind	Fogel	Vogel.
Quele	Kala	Kalla	Fisk	Fisch.
Karres, puosiak	Kova,	Kovva, kange, karre	Hård	Hart.
Tibmok, lenok toikes, njuotses	Pehmiä	Pehme	Miuk, len, vek	Weich.
Kukkes	Pitkä	Pitk	Lång	Lang.
Ådne, ånekes	Lyhykäinen	Lyhhikä	Kårt	Kurtz.
Njuolgok, tseggot	Oikia	Öige	Rak, rätt	Gerad, recht.
Kawac, mål-kek, kråutjok	Wäärä, käurä	Kövver, kokus	Krokig	Krumm.

[22]) A *Kådtiet* mingere.

Lapp.	*Fenn.*	*Eston.*	*Svec.*	*Germ.*
Stuor, jänjok	Iso, suuri	Suur	Stor	Gross.
Utses, uttje	Wähä, pieni	Lyhhike, vähhä	Liten	Klein.
Velkas, jeuje	Walkia	Valge	Hvit	Weiss.
Tiappes, Suortak	Musta	Must	Svart	Schwarz.
Ruopses	Punainen	Punnane	Röd	Roth.
Gruonas, gruodnes	Vihäriäinen	Rohhilinne	Grön	Grün.
Viskes	Keltainen	Kellane, kollane	Gul	Gelb.
Puotses, ståbtia	Sairas, kipiä	Tõbbine, haige	Sjuk, krank	Siech, krank.
Warres	Terwe	Terwe	Frisk, sund	Gesund, frisch.
Losses, leulok	Raskas, kangia	Kange, raske	Tung, svår	Schwer.
Keppes, keives	Keviä, köykäinen, huokia, helpo	Kerge, hõlpus kebia	Lätt	Leicht.
Kåike, assnes, jagnas	Kuiva	Kuiv	Torr	Trocken, dürr.
Luvas, naives, nietses, njuoskes, suoldnos, täbbos	Märkä	Märg	Våt, fuktig	Nass, feucht.
Tjabbe, fauro	Kaunis	Kaunis	Vacker, skön, fager	Schön, hübsch.
Wastes, råbmes	Ruma	Illota, kurri, ropp	Ful	Hässlich, faul.

§ V.

Praeter allatas jam rationes: nempe *Lappones* olim in Finlandia passim fuisse vagatos [1]), eosdem tempore adhuc Regis MAGNI, quo prima Bircarlorum molimina incepisse, traditur, Tavastis contiguos fuisse, atque hos aliquos saltem illorum per Ostrobotniam dispersos, revera sub jugo tenuisse; praeterquam quod Litterae Drotzeti *Kanuti Joansson*, supra (in not. [5]) ad § IV) exscriptae, Bircarlos insignite nominent *Birkarlaboa*, et ab *Helsingis* [2]) expresse distin-

[1]) Etjam non procul a mari in vicinia novae Ecclesiae Fennicae, Lappones degisse ac in Christianos odium exercuisse, Bulla docet Papae *Gregorii* IX (data Lugduni a. 1230), Archiepiscopo Upsaliensi et Episcopo Lincopensi missa, jubens ut inhibeant, ne quis Christianorum, paganis in Karelia, Ingria, *Lappia* et Watlandia ferrum, arma vel ligna deferat aut apportet; quo eorum crudelitas in Svecos, avertatur. Vid. A. CELSE *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. I p. 63; cfr. Diss. D:ni Praesidis in *Pauli Juusten Chronicon Episcoporum Finl.* p. 60 sq.

[2]) Difficile igitur fuerit credere, quod plurimis tamen nostris Historicis, SCHEFFERI auctoritate contemta, arridet, illos nil nisi *Rusticos Helsingos*, mercaturae deditos, fuisse. Nam ipsam provinciam Vestrobotniae ad *Helsingiam* pertinuisse, (quae ad fluvium Uleå se olim extendit), adeoque incolas illius indigenas Helsingis fuisse adnumerandos, dubio caret; cur igitur, si omnes novi coloni Helsingi erant, non modo indefinite adeo nominantur, *qui per Officialem — Regis in Helsingia constitutum illic ad habitandum loca susceperunt*, sed etjam additur: *sive Birkarla fuerint* (inter quos, *Birkarlaboa* eodem loco nominatos, et *Helsingos* pactionem factam fuisse, paullo ante significatur, mira locutione si generis *Helsingici* utrique habiti fuissent), *sive alii quicunque?* Ex quibus etjam Litteris non modo non liquet, Bircarlos antea et ab initio in Vestrobotnia habitasse, sed etjam contra, illos tum demum, loca fluvio Uloensi vicina occupare coepisse, effici posse videtur? — Caeterum vel hae Litterae, a. jam 1328 datae, probant minus accurate pronunciasse *D:num* SCHÖNINGIUM (Forsög til de Nordiske Landes, färdeles Norges gamle Geographie p. 127 sqq.), Bircarlos tempore demum Unionis Calmariensis invenisse occasionem limites suos (fluvium Uloensem) transgrediendi et Lappones occidentalem sinus Botnici ripam tenentes adeundi: de jure enim commercii cum Lapponibus faciendi, ut antiquo et minime dubio, loquuntur.

guant: alia etjam argumenta eandem a veteri Lapponum ipsorum traditione profectam stabilire videntur opinionem, famosos sc. illos mercatores e Fenniae potius quam e Sveciae confiniis ortos primum fuisse.

Nempe memorabile primum est, Episcopum Aboënsem in controversia cum Archiepiscopo Upsaliensi de finibus utriusque Dioeceseos septentrionalibus olim (circa a. 1374) agitata [3]), testimonium de majori suo jure *Communitatis Satacundiae* (h. e. Ordinum regionis, Satakunda Ständernes) produxisse: ad quorum praecipue auctoritatem cur ille confugisset, nisi eos specialem de his rebus cognitionem per sua in parum cultis istis regionibus (ubi revera jura quaedam exercuisse, supra [4]) demonstravimus) acta negotia, acquisivisse, putasset? Exstant de hac re *Litterae Communitatis Satacundiae* [5]) in *Registro Aboënsi* fol. 12 et fol. 45 (atque et-

---

[3]) Vid. PERINGSKÖLD *Monum. Upl.* L. I, C. I, p. 3 sqq.

[4]) Vid. § III, p. 132 sq.

[5]) Quas quia breviores, exscriptas hic dabimus. Duo autem earum habentur exempla, uno tamen eodemque loco et tempore datarum. Unum in veteri Libro inscribitur: *Littera communitatis Satagundie de limitibus inter Upsalensem et Aboënsem Episcopatus*; quod ita habet: *Universis presentes litteras inspecturis tota communitas terre Satagundie salutem in Domino sempiternam. Noverint universi, quod nos anno Domini MCCCLXX quarto, XVI die mensis Julii, apud ecclesiam Kumo generaliter congregati et ibidem per venerabilem patrem in Christo Dominum Johannem divina miseracione Episcopum Aboënsem, requisiti super limitibus inter archiepiscopatum Upsalensem et episcopatum Aboënsem in Norrabuthn ab antiquo servatis et in futurum observandis, notum fecimus et probare volumus juramentis nostris, cum et quociens requisiti super hoc fuerimus, quod limites in Norrabotn in modum qui sequitur sunt servati: videlicet quod Kakamal attinet archiepiscopatui Upsalensi et Kiemattuz* (an *Kemiträsk?) episcopatui Aboënsi, et subsequenter Yioki, Ulaioki, Sikaioki et Patsioki, et predicti limites inter archiepiscopatum Upsalensem predictum et episcopatum Aboënsem tanto tempore usque in hunc diem sunt servati, quod de contrario hominum memoria non existit*, „prout non solum habemus per experien„ciam, verum etiam de hiis fidem recepimus per legittima pa„rentum nostrorum documenta". *In quorum omnium evidenciam*

jam in Diss. MATHESII, Praes. GRÖNVALL, de Ostrobotnia, a. 1734 Upsaliae edit. § 2 not. *l*) leguntur typis vulgatae); quibus merito adjungimus, quod ibidem fol. 45 occurrit, de eadem re ab Episcopo Finlandensi prolatum testimonium Senatus urbici Aboënsis [6]): quem non nisi ex aliorum nar-

---

sigillum communitatis nostre presentibus est appensum. Datum et actum die anno et loco supradictis, presentibus clericis et laicis fide dignis.

Alterum, quod inscribitur: *Littera Communitatis Satagundie super Kim et Joky*, quodque l. c. exhibet MATHESIUS, hoc modo legitur: *Universis presentes litteras inspecturis omnes et singuli terram Satagundie inhabitantes, salutem in Domino. Noveritis quod nos anno Domini MCCCLXX quarto, XVI die mensis Julii, apud ecclesiam Kumo in publico placito congregati, requisiti fuimus, per reverendum in Christo patrem Dominum Johannem divina miseracione episcopum Aboensem, super Capellis Kem et Joki, videlicet an dicte Capelle infra limites archiepiscopatus Upsalensis vel pocius infra limites Aboensis dyocesis in Norrabothn sese contingentes site existerent et fundate. Nos vero hujusmodi inquisicioni juxta consciencias nostras satisfacere cupientes ostendimus, sicut et juramentis nostris probare volumus requisiti, quod dicte Capelle Kem et Joky cum villis et annexis infra limites certos Aboensis dyocesis sunt constructe et tanto tempore subjecte erant regimini ecclesie Aboensis, quod de contrario hominum memoria non existit, sic quod ipsa ecclesia Aboensis in prefatis capellis libera et pacifica possessione fungebatur usque modo. De et super quibus omnibus premissis* „non solum „nos per experienciam verum eciam per legittima propatrum no„strorum documenta recepimus plenam fidem.“ *Datum sub sigillo communitatis nostre supradicte, anno, die et loco suprascriptis, presentibus clericis et laycis fide dignis.*

[6]) Ita audiens: *Allom mannom thetta breff see eller höra, helsom vij borgmestara oc radzmaen j Abo aeverdelika met varom herre. Fore then skuld at millan hederlika herra Ärchebiskopen aff Upsalom oc Biscopenom j Abo är kommen en osämja om tw kapella Kem och Joki, hwilko biscopsdöme the skulu heldre tilhöra, oc nu medhan oss är athspordt hvadh vi ther aff vithum: Thy viljom vi ey thet löna som oss är therum kunnoct. Fore hvan skuldh kännomps vy met vare öpne breffue, at the for:de Kapella, Kem oc Joki, haffua vnder Abo Domkirkie aff aldher lighad, sva at engen finz then met oss som annat minnis; oc thetta troom vy santh at vara, forthy at vi haffuom al-*

ratione (forte ipsorum *Bircarlorum*, suas olim Aboam merces advehentium, atque hic exteris vendentium?) suam de hac re notitiam hausisse, ipsa illius verba *(oc thetta troom vy santh at vara, for thy at vi haffuom aldrigh annat sporth)* satis indicant; cum contra Satacundiae Communitas suam suorumque patrum *experientiam* alleget.

Confirmat deinde hanc rem etjam traditio *Isaaci Olai* Filii, Norvegi, apud Dn. HAMMOND (den Nordiske Missions-Historie p. 908 sq.) exhibita; quae subjugationem Lapponum Borealium, seculo, ut is narrabat, demum XV factam, *Quaenis* tribuit *orientalibus* (Ost-Qwäner). Ita autem Norvegis audire *Fennos* Ostrobotnienses, notum est: quod sc. nomen ab illa gentis *Qvaenorum* parte, quae in septentrionali hujus provinciae regione, ad fluvium usque Uloënsem, olim habitavit, nostris adhaesisse videtur; eadem, ut solet, appellatione novis etjam postea ejusdem regionis incolis, quamvis genere omnino diversis, a vicinis (Lapponibus et Norvegis) tributa atque continuata?

§ VI.

Sed minus probabile videri debet, a parte potius Svecica, cum tamen Norrlandia non minus quam Finlandia Lappis fuerit contigua, lucrosa ista cum his commercia non fuisse ab hominibus suscepta? De hac re qvaenam nobis sententia sedeat, ingenue aperiemus. Minime nos quidem Cel. SCHÖNINGIO concedendum esse putamus, totam non modo Lappiam, sed etjam Norrlandiam, olim Norvegis fuisse subjectam [1]); multa obstant quo minus huic asserto nostrum addere calculum queamus: inprimis, ut vel ex OTHERI ab AELFREDO Anglorum Rege servata nobis narratione patet [2]),

---

drigh annat sporth. Scriptum Abo anno Domini MCCCLXX quinto, XI die May, sub sigillo civitatis nostre in testimonium premissorum.

1) L. c. § 44 sqq.

2) Cfr. Diss. Cl. Henr. WEGELII hic Aboae ed. a. 1788 (Praes. H. G. PORTHAN) *de antiqua gente Quenorum.*

quod Norrlandiae regionem borealiorem (etjam Borealem Ostrobotniae partem ad fluvium usque Uloënsem?) non a Lappis, sed a Quaenis olim habitatam fuisse, constet, qui et a *Lappis*, (OTHERI *Finnis*) distincti essent, et *Norvegorum* hostes se praeberent perpetuos, quibus igitur minime fuisse subjectos, oppido hinc patet. Quos, quia e terra quomodo prorsus quasi evanuerint, non reperimus, recentioribus monumentis ignotos, alio nomine recepto eandem esse nationem quae *Helsingorum* deinde nomine inclaruit, probabile putamus [3]), ejusdemque igitur ac Sveci et Norvegi stirpis (e Germania olim ad ea loca advenam), sed antiquiorem ejus coloniam; quae hinc ad Sveciae Regni systema, prout notissimum est, (ut nec *Jamtia*), antiquitus haud pertinuit [4]). Nomadicam hos Quenos egisse vitam, inde concludere licet, quod terra eorum a. adhuc 1335 valde inculta fuisse docetur [5]); cum tamen *Kim*, *Sim* et *Salo* (hodiernae paroeciae

[3]) Cfr. Diss. cit. § IV seq. — Si fidere *Adamo Bremensi* licet, nomen *Helsingiae* suo jam aevo notum erat; forte Svecis usurpatum? Norvegis autem tam mature haud fuisse familiare, qui a vicinis et familiaritate sibi junctis Lappis alterum illud gentis nomen *(Qveni)* didicerant, patet primo ex OTHERO, deinde etjam STURLONIDIS confirmari videtur narratione de ortu nominis, quod a *Thore Helsing* ille derivat (*K. Håkan Adalstens Fostres* Saga C. 14 et *K. Olof Helges* Saga C. 147). Testatur praeterea, adveniente *Thorone* non plane desertam totam repertam fuisse Helsingiam, sed partem ejus orientalem ad mare proximam, fuisse jam antea a Svecis habitatam. Ac probabilius videri potest, nomen illud *Helsing*, *Thoroni* ex nova patria, quam huic ab illo adhaesisse: vocabulum Hals *collem* significare docet IHRE (Gloss. Svio-Goth.), quod pluribus locis saepiusque occurrit, quam ut ab hujus hominis nomine ubique deduci commode queat. Postquam Queni, veteres terrae hujusce incolae, varie, ut videtur, fracti et diminuti (nec antea, puto, admodum frequentes) cum novis advenis Norvegis et Svecis coaluissent, eorum paullatim adoptantes mores et vitae rationem; aliud fortasse invaluit nomen, a Svecis maxime datum, quibus vetus *Quenorum* appellatio nunquam videtur fuisse usurpata?

[4]) Cfr. SCHÖNING l. c. § 45 p. 108 sqq.

[5]) Vid. PERINGSKÖLD l. c. L. I, c. 1 p. 2. Med Helsingeland har jämwäl hela Westerbotns Landskap, fordom warit inräknadt,

Ostrobotniae septentrionalis *Kemi*, cui capella annexa Simo subest, et *Salo*) jam a. 1329 habitatae essent [6]), ita ut cultus quidam terrae a nostra Botniae parte maturior fuisse, quam ab occidentali illa videatur, cujus forte campos angustiores nec ob imminentes propius Alpes ad colendum aptissimos visos, incolas serius allexisse credas? Quae omnia ad qvaestionem explicandam non sane nihil faciunt; cur a Fennica potius parte quam a Svecica, cum Lapponibus exerceri coeperint commercia?

Licet itaque, prout monuimus, per omnia SCHÖNINGIO assentiri haud queamus; dandum ei tamen hoc omnino existimamus, quod Norvegi cum Lappis borealibus, immo forte etjam aliis, Alpibus Norvegicis vicinis, maturius quam Sveci (qui ob interjectas cum sylvas ingentes, tum populum Qvenorum, ab iis olim essent remotiores) mercaturam fecerint; ac proxime ab Norvegis Fenniae incolae, quorum sedibus Lappi australiores vicini erant, ad haec commercia exercenda adjecerint animum. Qvenos autem, (quos et ipsos fuisse nomadas credas), mercaturae vel cum Svecis vel cum Lappis faciendae, minus studuisse verisimile est: ad quam posteriorem Norvegos et situs locorum et necessitas impulit. Varii autem deinde casus, ab hac cum Lapponibus Sveciae propioribus excercenda Norvegos sensim removebant, partim Bircarlis, suis paullatim extensis quasi finibus, locum eorum occupantibus, partim fortassis etjam Helsingis lucri societatem expetentibus atque his sese sensim immiscentibus: ex quo utroque hominum genere hodierni coloni Vestrobotniae (Angermanniae etc.) originem habere videntur.

§ VII.

Qui vulgarem defendunt sententiam, Bircarlos non fuisse nisi Rusticos Norrlandos, mercaturae deditos Lappo-

som dels sees af Konung MAGNI confirmations och Fastebref för Kongl. Drotzen Nils Abiörnson 1335 på Piteå, och **den ödesmark i Helsingeland**, som han = = hade uptaga och bebyggja låtit. Cfr. SCHÖNING l. c. § 46 p. 112.

[6]) Vid. supra § IV, not. [7]).

nicae, porro objiciunt: ex monumentis rerum patere atque in confesso esse, illos in Vestrobotnia olim habitasse. Quod tempore Regis GUSTAVI I et proxime antecedentibus sequentibusque ita factum esse, haud inficiamur; ab initio autem Bircarlos ibidem sedes habuisse suas, nullis sane ostendi monumentis potest. Contra ex litteris Canuti Joannis, Dapiferi, saepius laudatis (§ V. not. [2]), colligere licet, Bircarlos ea demum aetate ad Helsingiae fines septentrionales fluvio Uloënsi vicinos accessisse, ibique considere coepisse. Multos autem eorum, qui cum Lappis ibidem mercaturam exercerent, non nisi itinera illuc ad merces mutandas ex australiori Fennia certis fecisse anni temporibus, allatum supra Communitatis Satacundiae testimonium, suspicandi materiam praebet? Originem praeterea atque indolem manifesto Svecicam nominis *Birkarl* suo valde favere asserto urgent, ab antiquo vocabulo *Bjark* (quod *mercaturam* interpretantur) illud deducentes, ac *mercatorem* denotare contendentes. His HADORPHIUS (in praef. ad Jus Bircense a se editum) ducem se praestitit [1]); ut illos praetereamus qui similitudine nominis (appellativi!) in errorem abrepti [2]), ab urbe illa quondam celeberrima *Björkö* Bircarlorum et nomen et originem ducunt [3]). At vero vocabulum *Bjark* vel *Birke*, nec in Svecica antiqua, nec in aliis ei adfinibus linguis, hoc sensu adhibitum, ut sc. mercaturam significet, ullibi reperiri, ac potius nil aliud esse, quam consuetum illud *Burg*, urbemque valere, praeclare monet Nobil. IHRE (l. c.), auctor harum rerum peritissimus: ut igitur *Birkarl*,

---

[1]) Cfr. HÖGSTRÖM Beſkr. öfwer Lappmark. C. 13, § 2.

[2]) Vid. IHRE Gloss. Sv. voc. *Birke*.

[3]) Nec in refellenda OLAI MAGNI sententia, qui Bircarlos in Bergchara (Bergkarlar), *viros montis*, commutat, opus est ut immoremur (vid. SCHEFFERI *Lapp.* p. 155 sq.); neque BURAEI attendi commentum meretur, cui Bircarlos ex illustri BURAEORUM familia in Helsingia ortos, in Finlandiam deinde, ob tyrannidem INGIALDI Regis, confugisse, placet. Vid. Diss. ISR. STECKSENII *de Vestrobotnia* (Ups. Praes. *Fab. Törner* a. 1731 ed.), C. II, § XVI.

urbis incolam (*civitatensem* medii aevi monumenta dicere solent) jure interpretemur. Quod adeo non opinionem illorum confirmat, qui mox ab initio vagos fuisse mercantes rusticos asserunt, ut potius ad suspicandum nos ducat: urbem aliquam in Lapponum confiniis olim fuisse conditam, cujus incolis potestas mercaturam cum illis faciendi imprimis fuerit concessa; qualem eo fere loco ubi nunc est paroecia Satacundiae Birckala [4]) sitam fuisse, adeoque non longe admodum ab arce Tavastburgensi remotam, non spernendae indicare rationes videntur. Primum sc. vicinia Lapponiae, cujus fines ad haec usque loca sese olim extendisse, supra docuimus; deinde negotia Satacundensibus atque Tavastensibus cum Lappis olim gesta, argumentis itidem indubiis demonstrata; traditiones denique et Fennorum et Lapponum idem significantes. Nulla quidem urbis hujusmodi (cujus ex temporum ratione metiendam esse conditionem, meminisse oportet) exstant hodie vestigia: sed mirum id, fata patriae cogitanti videri debet nemini. Oppiduli condendi consilium colonorum Svecicorum adventu maturatum fuisse, probabile est, quorum aliquos mercaturae exercendae Lapponicae cupidos hic consedisse, Fennis locorum et negotiorum peritis sibi adjunctis, credas; eosque hinc utrosque, nomine Svecico, *Bircarlos* (Burgkarlar, Birkkarlar h. e. Stadsboer) fuisse dictos. Quanquam enim initia hujus mercaturae vetustiora putamus; vix tamen ante Tavastiam Svecis subjectam, in ordinem redactam illam fuisse existimes: quos primum partes egisse primarias, ac impetrato etjam Regio privilegio ardorem mercatorum Fennorum auxisse, a veri specie non est alienum. Rem quidem prae inopia monumentorum, multis esse jam tenebris circumfu-

---

[4]) Quae olim multo ampliores habuit limites, ac praeter paroeciam *Messuby*, quae a. demum 1636 hinc separata fuit, paroecias quoque *Ruovesi*, *Keuru* etc. complectebatur. Cfr. Cel. P. A. Gadds Beskr. öfwer Satacunda Häraders Norra Del p. 10, not; et Ampl. Dan. Hall Beskr. öfwer Birckala Socken (quae legitur in Samling af Rön och Afhandlingar, til Kongl. Wet. *Academien* ingifne T. IV) p. 312.

sam fatemur; sed praeterquam quod *Chronicon Rhytmicum* Majus coloniam Svecicam ad Tavastos adductam fuisse aperte testetur [5]): ipsum nomen Paroeciae Birckala, a Fennicae linguae ingenio alienum, Sveticamque originem haud obscure prodens [6]), Svecos aliquos olim in his locis sedes fixisse, satis indicare videtur; traditione etiam majorum confirmante, praecipuam Christianae religionis in hanc regionem introductae sedem in Ecclesia Birckala primis temporibus fuisse, ad quam incolae terrae circumjacentis confluxisse, ibique et sacra obiisse et mortuos sepeliisse, feruntur [7]).

Locum quidem ipsius oppidi certis definire argumentis haud valemus; ibi tamen fuisse suspicamur, ubi nunc pagus et templum Birckala habentur: cui conjecturae loci etjam commoditas favet. Nec enim ab arce Tavastburgensi longe aberat (unde exspectare auxilia ac tutamen oppidanis licuit), nec a Lapponum sedibus procul, quorum fines imminens jugum montis (Landtryggen) fere constituisse, probabile videtur. Lacus autem *Pyhäjärvi*, in quem per amnem *Tammerfors* lacus superior atque major *Näsijärvi* aquam suam exonerat, commodam praebuit rationem, Lappos aestate etjam, longo satis itinere adeundi, collectasque merces ad urbem transferendi [8]). Nullis nempe adhuc per syl-

---

[5]) The satte thet land (Tavastiam) med Christna män,
Swa som iak wäntar thet staar än.

Ed. Hadorphii p. 23. Incolas quidem littoris Ostrobotniae australioris intelligere potuit? sed arcis Tavastburgensis praesidio et terrae interioris recens occupatae defensioni, copias etjam Svecicas relictas his locis fuisse, dubitari vix potest.

[6]) Suspicandi etjam ratio est ipsum nomen *Satakunda*, quod haec provincia gerit, Svecicae esse originis, et a vocabulo Svecico Hundari translatum, Svecica instituta moresque, his locis praecipue adoptatos, indicare?

[7]) Vid. GADD l. c. et HALL p. 285.

[8]) Videatur Mappa quaedam Geographica. Lacus vero superior *Näsijärvi*, septentrionem versus longe se extendit, aliisque lacubus et fluviis connectitur.

vas vastissimas viis apertis, iter et hyeme et aestate per lacus fere et amnes faciendum fuit, ad quos Lappi etjam, maxime piscandi opportunitate ducti, libenter tentoria vel tuguria sua fixisse reperiuntur.

§ VIII.

Monumenta praeterea in hac paroecia quaedam occurrunt, quae Svecanos magis quam Fennicos prodere credas mores? Sic, inter alia, intra limites annexae ei Capellae *Harju* collis quidam ostenditur, *Käräjän-törmä (Collis judicii* vel *comitii)* adhuc appellatus, ubi sub dio jus sibi quondam dictum fuisse, incolae tradunt [1]); quae quidem solemnis Svecis quondam consuetudo, an Fennis ante illorum adventum usu fuerit recepta, eo magis videri dubium debet, quod nulla reperiantur apud hos Magistratuum aut talium judiciorum olim habitorum vestigia? Coloni autem Sveci, expugnata per Ducem Birgerum Tavastia, ad haec loca adducti, si, (quod a vero non abludit) ut illi quos Rex Ericus Sanctus in ora Finlandiae maritima collocaverat, Helsingici erant generis, fortasse commercii lucrosi cum Lapponibus patriae suae vicinioribus, Norvegorum exemplo faciendi, nec illi antea prorsus ignari [2]); ex alia jam parte factos iisdem proximos ad ineundam societatem hujus mer-

---

[1]) Vid. GADD l. c. p. 11 not. et HALL l. c. p. 286. — Etjam in acervo Lapidum (in quadam insula lacus Näsijärvi, *Räuhärin Saari* dicta), quem cum Lapponum monumentis *(Lapinraunioit)* male, credo, incolae confundunt, a 1762 urnam repertam fuisse sepulcralem legimus (HALL l. c. p. 285): quae res suspicionem alicui movere possit, Svecos adhuc Gentiles haec loca adiisse? Certe cinerem defunctorum in urnam collectum condere, Fennis antiquis usitatum fuisse, nusquam deprehendimus.

[2]) Hactenus igitur JO. THO. BURAEI illam conjecturam quam ex MSS. Palmsköldianis affert STECKSENIUS l. c. non aspernamur, quatenus colonos ad haec loca deductos, ex Helsingia ille arcessit; quae opinio cum nostra sententia conciliari facile potest.

caturae continuandae cum Fennis, (novae coloniae mox admixtis, et Lappis antea familiaribus), proniores etiam fuisse, a veritate haud abhorret. Primariam autem mercatus Lapponici materiam *pelles ferinas* constituisse, jam antea monuimus (p. 132); quarum hoc uberiori copia patriam nostram iis temporibus abundasse, quo incultior esset, asperis obsita profundisque silvis, nemini dubium videri debet. Quod antiquissimis inde a temporibus, maximi aestimatum hoc vestimenti genus fuerit, tota loquitur Historia [3]); ac nostro etjam aevo gravissimum momentum ad Anglorum in America, Russorum in Sibiria, aliorumque populorum commercia adaugenda et amplificanda afferre, notissimum est. Apud Nostrates olim hoc genus vestium magni fuisse pretii, antiquitatis monumenta satis docent [4]): ut adeoque non

[3]) Hinc totam de *Aureo Vellere* fabulam, ad quod rapiendum Argonautarum spectabat expeditio, ex divite in Colchide olim facta pellium pretiosarum mercatura, ortam fuisse, existimabat Isaacus Vossius (in Catulli *Epithalamium Pelei* v. 5, p. 120). Plura addere non vacat.

[4]) Quanti olim pelles fuerint aestimatae, plurima docent exempla. Sic duo praedia in Alandia *(unum Fjärdingxbol et unum Atansbol terre in villa dicta Jumalaby)* a. 1333 oppignorata fuisse *pro quarta pelle tributi Episcopalis de Tavastia*, legitur in Registro Aboënsi fol. 5, quorum valor *Octoginta marchis Denariorum* ibidem aestimatur. De qua re cfr. D:ni Praesidis Diss. in P. Juusten *Chronicon Episcopor. Finl.* p. 79 sqq.; et Tidn. utg. af et Sällskap i Åbo a. 1785, Bih. p. 125—129. In confirmatione Regis Magni (data a. 1331) super inita inter Episcopum Aboënsem et incolas Praefecturae Viburgensis pactione, de solutione decimae Episcopalis, hi jubentur: *in Jure Carelico de quolibet fumo exhibere duas bonas pelles sive palke, in jure vero Helsingonico habitantes unam marcam butiri de quolibet capite virilis vel muliebris sexus, septimum etatis sue annum complente, singulis annis exhibere* (Registr. Ab. fol. 7): quod pretium talium pellium ingens fuisse, prodit. Regem adhuc Gustavum I pelles tanti aestimasse, ut Lynceas e. g. Martias ac Vulpinas (rariores imprimis illas nigras) plane prohiberet exteris vendi, usumque earum sibi suaeque familiae reservaret, ex duabus suis litteris patet, ad *Gustavum Olai F.* et ad *Haraldum Lake* a. 1551 datis, a. Nob. von Stjernman, (Samling af *Commerce, Politie* och *Oeconomie* Stadgar, Del. I. p. 121 sq.)

mirum, si et Sveci et Fenni, facilem simul ac idoneam vicinorum Lapponum venatu sibi offerente occasionem, uberrimis hujus mercaturae fructibus percipiendis mox fuerint intenti.

Cum ob bella variosque casus, tum quod circumjecta regio non aliis quam Fennicis habitaretur incolis, probabile est Sveeorum progeniem ac linguam sensim in his locis defecisse, cum Fennica coalescentem atque tandem confusam; quo modo multa etjam loca maritima Sveticis olim habitata coloniis, nunc a Fennis incoli notum est [5]).

§ IX.

Bircarlorum vestigia in Fennia sensim plane obscurata, in Vestrobotnia deinde reperta fuisse (ubi tempore maxime R. GUSTAVI I ac proxime sequentibus celebres fuerunt), nemo ignorat, qui res nostras antiquiores vel obiter cognoverit. Lappos nempe, Bircarlorum pressos avaritia sensim recedentes (donec omnes ad eas quas hodie pererrant Alpes pervenirent), hi avide sequebantur, lucrum ex illorum tributis, et commerciis cum iis exercitis, faciendum haud negligentes: jure sibi permisso (ut BURAEO credere licet) Lappos usque ad mare Glaciale (h. e. omnes quos possent) subjugandi. Patria igitur sua terra relicta, sensim, longius septentrionem versus sedes suas migrabant (de regione inter Tavastos et Lappones media, hodierna Ostrobotnia, quam hi paullatim deseruerant, asserenda parum solliciti), donec in Vestrobotnia tandem consilio suo oppor-

editis. Cfr. ibid. p. 241, Tax och werdering på alléhanda Wildwaror, Dat. år 1574. Item proportionem definitam inter pretia pellium ac caeterarum mercium in edictis de Decimis, ib. p. 369, 513, 533, 559, 570, 577, 625, etc.

[5]) Sic paroecias *Lundo* et *Reso*, ubi incolae omnes Fennice nunc loquuntur, olim in partem Svecicam et Fennicam (Swenska och Finska Rätten) fuisse distinctas, ex vetustis monumentis discimus. Multaque praedia rustica in Finlandiae maritimae paroeciis sita, nomina habent Svecica, ubi incolae non nisi Fenni nunc esse reperiuntur.

tunissima, considerent. Carelii et Savones, qui Ostrobotniae partem borealiorem occupaverant [1]) et in Bircarlorum relicta haec domicilia sensim successerant, etjam morem illorum adoptasse invenimus commercia cum Lappis faciendi maxime vicinis sibi Kemiensibus; nempe quod solis Bircarlis, jam in Vestrobotniam progressis, jus cum caeteris Lappis mercaturam exercendi competiisse videtur. Hoc ex litteris apparet de crudelitate Russorum in paroeciis *Kim*, *Ja* et *Lyminghe* (*Kemi*, *Ijo* et *Limingo* in Boreali Ostrobotnia) exercita, ab harum incolis a. 1490 datis, quas exhibet in Appendice ad *Chronica Rhytmica* HADORPHIUS [2]); quae inter alia habent: Nw någre aar thär äpther ware wij fatighe män opfarna i Lapmarken, tha kommo Ryßer thär til os etc. — Thär waro opa Lappamarkene LXXX besthe Böndher i Kimi sokn war, ok theres rener ok alth theres godz thogo the (Russi) borth, etc. Mercaturae cum Lappis exercendae caussa Rusticos illos Kemienses (cujus paroeciae ut et vicinarum incolas jam circa a. 1342 partim Carelios fuisse antea observavimus) in Lappmarkiam itinera suscepisse, ex his satis intelligitur.

§ X.

Ad jura denique Bircarlorum quod attinet, vectigaliaque ab iis Regi aerarioque patriae pendi solita; *illa* admodum ampla fuisse, haec vero valde exigua, ex vetustis monumentis constat. Accepto primum privilegio Regis MAGNI *Ladulås*, quo sibi Lappos subjectos ac vectigales reddendi potestas concessa fuit, ad certum numerum pellium Sciurinarum (quem non definit) in signum subjectionis Regi pendendum obligatos fuisse, Scheda BURAEI supra (p. 128) allata, docet [1]). Aucto deinde eorum lucro, an et in quantum tributum eorum auctum postea fuerit, ignotum nobis est. Usque ad tempus certe R. GUSTAVI I Bircarlos, qui

---

1) Cfr. supra § IV not. 7).
2) L. c. p. 343 sqq.
1) Cfr. SCHEFFERI Lapponia p. 154.

paroecias Vestrobotniae *Luhla*, *Pijta* et *Törnö* (Torneå) habitabant, non nisi XVI Timber (quae vox numerum 40 vel 50 significat) Klockwärk (fortassis pelles Sciurorum?) et IV pelles Martium Regi pependisse, ac tum demum duplo plures exhibere jussos fuisse, ex pacto inter regem et Bircarlos Upsaliae die 1 Aprilis a. 1528 inito [2]), discimus. Quum vero Lappones praeter venatum, etjam piscatum exercerent; hujus non minus ac illius fructus partem percipiendi jus ad Bircarlos pertinuisse, saepius laudata Buraei Scheda affirmat, Salmonum piscaturae imprimis mentionem faciens. Tributum vero, de hoc pendendum ab ipsis deinde Bircarlis exercito piscatu, quem usque ad mare Occidentale vel Glaciale eos extendisse, monumenta commemorant [3]), tempore demum R. Gustavi I, lite de communibus piscandi juribus inter ipsos Bircarlos exorta, illis impositum fuisse, ita sc. ut postea tertia pars Salmonum aliorumque ab illis captorum piscium exhiberi regi deberet, ex litteris patet R. Gustavi I a. 1541 datis [4]). Probabile est, ad institutum, ex privato primum consilio enatum, Magistratum minus attendisse, nec ab initio vel lucrum fuisse maximum, vel publice satis cognitum. Deinde vero his hominibus merito ac laudi tri-

---

[2]) Vid. von Stjernman Samling utaf Kongl. Bref etc. ang. Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, Vol. I, p. 16. Etjam in hoc Diplomate eos promiscue **Birkala** et **Birkarlebo** appellari, notandum est. Cfr. supra § IV p. 136 sq.

[3]) Opett breff för the Birkaler och Landzköpmen i Norrebottn att brwke fiskerijt i Westrehaffuet. Dat. Stockholm den 20 Septemb. år 1551: vid. von Stjernman l. c. p. 120. Docent hae litterae: Bircarlos antiquitus piscatum in mari occidentali sive septentrionali exercuisse; a parte autem Norvegica, et in illo exercendo et in commerciis cum Lapponibus faciendis impedimenta ac injurias passos fuisse; a quibus inferendis ut abstineant, veterique jure suo Bircarlos frui sinant, et Norvegos et Germanos et Russos et proprios subditos Rex monet, liberum Bircarlis et mercandi et piscandi potestatem tribuens atque asserens.

[4]) Resolution för Birkarlarne i Luleå sochn, angående Laxe-fisken och någre andre Fiskerijn der sammastädes, hwarom emellan dem twist har warit. Datum Stockholm den 6 Novemb. 1541. Vid. von Stjernman l. c. p. 1010 sq.

butum credas, quod sine publica ulla impensa, Reipublicae limites atque auctoritatem extendentes, agrestes ac feros homines patriae legibus subjicere pergerent: eaque re deberi illis a Reipublicae parte favorem, atque immunitates quibus hactenus usi essent, concedi, unde tamen opes atque divitiae civitatis non omnino nihil augmenti acciperent.

Quale Birkarli in Lappones imperium exercuerint, ex SCHEFFERO (l. c. C. XII p. 153 sqq.) et HÖGSTRÖMIO (l. c. C. XIII, § 3) discere licet. Scilicet non tantum jus cum Lapponibus commercia faciendi sibi soli vindicabant, verum etjam tributa iis quaedam imponebant, (*pelles pretiosas pisciumque multa genera,* ut habet OLAUS MAGNUS [6]), atque jus inter illos dicebant, caeterasque res eorum, in quantum vagae et rudis vel posceret vel permitteret gentis conditio, publica potestate administrabant. Quae omnia comprehendit R. GUSTAVUS I verbis in laudata pactione (v. STJERNMAN l. c. p. 16) positis, quibus iis pristina jura confirmat: Och hafwe wij them loffuat, och tilsagt, och med thette wårt

[6]) *Hist. de Gentibus Septentrional.* L. IV, C. 10. *Bircarlos* enim spectare, quae habet ibidem (*Praesides communi plebis consensu Bergchara, id est, viros montium appellatos habent et venerantur*) apparet; licet miseris quidem Lappis eligendi hos praefectos, nullum jus concessum esse, facile videas, nec consensum eorum aliquem fuisse requisitum. Fortassis alicui inter se Bircarli talem potestatem commiserunt, qui Lappos sibi subjectos, ad imitationem Praefecti Regii, cui Norvegi in suos Lappos hujusmodi imperium tradere solebant, auctoritate summa praeesset. Cfr. SCHÖNING l. c. § 48. not. *y*) p. 125. Unde ZIEGLERUS occasionem sumsit scribendi: *Praesidem eligunt* (Lappones) *propriis arbitriis, quem Regem vocant; verum Rex Sveciae jus administrationis donat. Is veste rubra induitur* (qualis Norvegis fuit solemnis?), *hoc est ipsi insigne Regium,* (De Regionibus Septentrion. p. ?): in quibus quid veri insit, facile liquet. Forte tamen is tempora spectavit recentiora, postquam Regis praefectis Lappones subjecti fuerunt? Hos eosdem Bircarlos fuisse quos *Nobiles* appellavit DAMIANUS A GOES (*Deplorat. Lappianae Gentis*), ac de quorum immodico impioque lucri studio Lapponibus pernicioso queritur: recte observat HÖGSTRÖM l. c. C. XII § 2 p. 215 sq. C. XIII § 3 pag. 237 sq.

äpne breff loffwom och fullkomliga tilsehom, at the måga njutha och behålla the welckor öfwer förenäde Lappar efter thenne dagh, som the och förälbre för them i förtijdhen nutit och behållit hafwa etc. Ac idem Rex Literis Upsaliae d. 12 Mart. 1544 scriptis [6]), eosdem Bircarlos hoc modo alloquitur: Wy gifwe eder tilkänna, menige Birkarlar, som hafwe macht och befallning uthöfwer Lapparne ther i Westerbotnen, etc. Quae satis docent, non jus tantum mercaturae faciendae exclusivum, sed imperii etjam auctoritatem, (Regis loco) ad eos pertinuisse.

Quum vero Bircarli ex his Privilegiis, tantum facerent quaestum, tantaque iis, haereditatis jure propagatis, insolentia uterentur, Lappones inique tractando et vexando, ut et invidiam et justas querelas excitarent; non potuit aliter evenire, quam ut finis superbiae suae ac injustitiae tandem statueretur. Minime nempe passus est tam severus, justus atque diligens Rex, qualem in Gustavo Patria nacta fuerat, ut paucorum libido toti genti infelici illuderet. Itaque omnem Bircarlorum in Lappos hactenus exercitam potestatem tollendam, hosque ut reliquos subditos legum tutelae subjiciendos, judicavit. Quod his verbis docet Scheda Buraeana [7]): Ther aff (ex lucroso in Lappos imperio) blefwe thesse Birkarlar swåre mäcktige och rijke, gåfwo them fatighom allenast en smutt, och togo så bästa håfworna. Thetta förtröt them fattigom, och gingo så till och klagade för Konung Gustaf. Han lät insättja Hinric Larsson i Tornö, och taga mycket af honom. Och togh så Konungen sielf skatt af Lapparna, och lät them (i) frid köpslaga med Lapparna. Misit postea Rex, testante Scheffero [8]), in Lapponiam *Praefectos Lapponicos, qui tributa debita exigerent, et caetera Regio nomine ibi expedirent. Hi Praefecti Svecis* Lappfougder, *Lapponibus Konunga Olmai, hoc est, Regis viri, sunt vocati:* quorum in Litteris R. *Gustavi*

---

[6]) Vid. Stecksenius l. c. § XIV, p. 13.

[7]) Apud Schefferum l. c. p. 158. Auctor fuisse videtur *Andreas* (Nicolai?) Pastor et Praepositus Pithensis. Cfr. Ibid. p. 151 et 157: nec non *Pet. Stecksenii Graan* Disp. *de Pitovia* (Ups. 1731, Praes. Fab. *Törner* ed.) p. 15.

[8]) L. c. p. 159.

I a. 1559 jam fieri mentionem, porro observat, officiique eorum rationem exponit. Cessante vero sic celebrato Bircarlorum in Lappones imperio, omne tamen eorum cum Lappis commercium non cessasse, sed continuatum porro, more licet aliquantum mutato, fuisse, ex dictis novimus. Describit rem, qualis suo adhuc tempore erat, BURAEUS [9]), dicens: *Bottniae coloni, ii praesertim quos Byrkarlos vocant, quae Lapponibus aliisque sunt necessaria, a mercatoribus* (exteris? an Stockholmensibus etc.?) *illuc navigantibus aestivo tempore coëmunt, hyberno autem cum lacus et flumina congelata sunt, ea in Lapponiam exportant.* Sicque non jam soli, aut jure exclusivo, his negotiis operam dabant? Ac manifestum est, inter *Mercatores* illos *Rusticos* (Landzkiöpmän) in Helsingia et Vestrobotnia, de quibus frequentes in Literis Regiis querelae iis temporibus occurrunt, *Bircarlos* quoque illos, nec tamen solos fuisse [10]), cumque reliquis deinde in urbes novas Westrobotnicas compulsos, quibus Lapponicae mercaturae faciendae concessa fuit facultas, commigrasse. Nempe quamdiu nullae in his regionibus conditae essent urbes, ad ostia fluminum majorum emporia celebrata quaedam sunt, ubi naves mercatoriae appellebant, mercesque

---

[9]) Apud SCHEFFERUM l. c. p. 156.

[10]) Vid. Litteras Regias: Bref til Helsingeland att hwar sochn skall njuta allenast en kiöpman, dat. Westerås den 15 Febr. år 1539. Item Öpet bref för menige man i Westerbottnen, att the motte få niuthe nogre Landzköpmäu uthi then landzänden; doch att icke gjöre emot Kongl. May:ts Mandat. Dat. Stockh. d. 5 Dec. 1546. Apud V. STJERNMAN l. c. p. 54 sq. p. 105 sq. Cfr. Item Litteras Regis *Johannis* III et *Caroli* IX, Ib. p. 206 et 232.

[11]) Vid. Edictum R. Caroli IX: Placat och Förordn. om Tullfrihet etc. och Städers i Mustasar, Uleå, Torneå och Umeå funderande. Dat. Stockh. den 5 Junii 1605. Ad nostram rem haec imprimis verba faciunt: Och effter uthi Norrbotn, skickes myc- ket godz uth, ther aff Cronan ingen rättighet bekommer, och ther ibland en hoop förbudne warur, igenom the menige Landzköpmän, som ther åhre, därföre så hafwe wij så förordnet, at Städer skole funderes uti Mustar, Ulea, Torne, Kinn och Uma, och ther skole the sättje sig neder, som handell och wandell brifwe wele. VON STJERNMAN l. c. p. 497 sq.

advectas vendebant, venumque oblatas inde apportabant. Cum quibus Rustici opibus valentiores, tali mercaturae dediti (quorum multi Lapponicam quoque illam exemplo Bircarlorum exercebant), negotia conficere solebant [11]). Dubium vero jam haud est, quin inter reliquos eminerent atque exemplum quasi iis praeirent illi, haeredesque sui, qui Bircarlorum olim appellatione celebrati, ex professo huic mercaturae animum dederant, atque in tali studio aetatem egerant. Nomen autem suum, cum privilegiis suis, tandem evanuit penitus: nec multo post, Regum Augustissimorum, maximeque Gustavi Adolphi sapientia et cura, commerciorum exercendorum, adeoque etjam Lapponicorum illorum, omne studium ad urbes, locis aptis a se conditas traduxit [12]); in quibus sine dubio Bircarlorum etjam posteri praecipui, cum opum reliquiis peritiaeque et industriae suae fructibus postea habitarunt.

---

[12]) Cfr. Dispp. JONAE ASK de Urbe *Uma* p. 8 sq.; PET. STECKSENII GRAAN de Urbe Pitovia p. 2 sq. NIC. HACKZELL *de Urbe Lula* p. 1 sq.; ER. BRUNNII *de Urbe Torna* p. 4 sq. (Ups. 1731 edd.)

DE ANTIQUA GENTE QVENORUM.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN.

PUBLICO EXAMINI SUBJECIT

HENRICUS WEGELIUS.

Aboae 1788.

§ I.

Inter gentes, quarum in Historia Septentrionis nostri vetere, memoria occurrit, vix alia est de cujus et sedibus, et cognatione, et rebus gestis, obscurior et incertior fama superest, quam priscorum illa Quenorum. Quem igitur populum, cum haud contemnendi olim nominis fuisse, constaret, Historicorum alii et locis collocarunt aliis, et alii generi adjunxerunt, temere plerumque, atque commentis novis veterum fidem corrumpentes. Quamobrem laudatissimam praestitit operam Illustris noster Polyhistor Dn. IHRE, qui vagantes hujusmodi opiniones coërcuit, atque more suo, id est doctissime, de rebus antiquae hujus gentis disputans, fabularum conjecturarumque turba rejecta, sedes illi suas veras stabilesque in hodierna nostra Norrlandia asseruit [1]. Cui suae sententiae probandae, eo minus officere debet narratio Fabulae Mythicae, *Originum Norvegicarum* nomine notae (*Fundinn Noregur)*, quae ab orientali parte sinus Botnici Quenlandiam collocat [2], quo luculentius ejus auctoritatem, quam verbis favorabilius interpretandis in Dissertatione laudata, sive eludere, sive in consensum secum pertrahere Vir acutissimus annisus fuit [3], in rebus Historicis definiendis, nullam esse oportere, alio loco postea ipse demonstravit [4].

---

[1]) Diss. *de Quenlandia Antiqua*, quam illo praeside publicae commisit luci Cl. *Ol. Eneroth*, Ups. 1767, 4:o, quamque maximam partem, (Germanice versam), suo inseruit operi, Allgemeine Nordische Geschichte, Cel. SCHLÖZER, p. 483—490.

[2]) Mox ab initio. Vid. BIÖRNERS Kämpa-dater.

[3]) § VIII. Sed ipsum textum hanc respuere medelam, oppido patet.

[4]) Vid. EJUSD. *Bref, rörande then Isländska Edda*, pag. 26 sqq. Recentiorem esse hanc fabulam, quam ut testimonii de

Elegantissime etiam fontem erroris, qui ADAMO *Bremensi* imposuit, *Amazonas* sive *terram Feminarum* in Septentrione nostro quaerenti, simul aperuit: quem errorem, (ex confusione vocabulorum similis soni natum, quorum alterum ex altero male interpretabantur homines linguae non satis periti), si multo antiquiorem esse existimemus, etjam inde famam pervenire potuisse observat, cujus jam TACITUS meminit, (de moribus Germanorum C. 45), de *Sitonum gentibus, quibus feminam dominari*, miro sane in feris ac bellicosis antiqui Septentrionis incolis, more ferebatur: quem locum, si *Adamo* quidem notus fuit, ad hujus conjecturam magis etiam sibi aliisque commendandam contulisse, haud absurde credas? Gente porro Sveonica, quam coloniam esse, ab Odino in septentrionem adductam vulgo existimant, antiquiores Quenos fuisse, docte ostendit, (in quibus annon veterum quoque Jotae, tot fabulis noti, quaerendi sint? aliis dispiciendum relinquimus), ac Norrlandiam, praecipuam illorum, post adventum certe Sveonum, sedem, ad systema regni Sveonici olim non pertinuisse, egregie notat [6]). Cujus autem generis fuisse putet, non satis liquide vir illustris explicuit; nisi quod ad illam rationem inclinare videtur, qua stirpis fuisse Fennicae creduntur, atque nostros Finlandos propiore etiam quam Lappos cognatione contin-

---

tam vetustis rebus dicendi jure polleat, vel ex iis patet, quae de *Lappis* a Finmarkiae incolis diversis, p. 3 commemorat: quae faciunt, ut nisi interpolatum hoc loco putes, difficulter mihi persvadere queam, auctorem ad *Sturlonidis* aetatem pertingere. Auctoritatem vero ejus maxime elevat, quod auctori longe certiori, OTHERO, (de quo mox), palam adversetur.

[5]) Unde tamen nimis cupide Cel. SCHÖNING plurimam ejus partem ad Norvegos olim pertinuisse, concludere videtur. Cfr. EJUSD. Forsög til de Nordiske Landes, särdeles Norges, Gamle Geographie, § 11, 12, 43—46. Quae de perpetuis Quenorum, (hanc regionem habitantium, quos male Vir Doctissimus in Finlandiam ablegat, et vehementer affligit), cum Norvegis bellis narrat OTHERUS, (loco mox adducendo), satis ostendunt, Norvegorum imperio has provincias olim non fuisse subjectas.

[6]) *Diss. laudatae* § IX, XVI.

gere putantur [6]). Quod cum minus probabile nobis videretur, qui tanti Viri auctoritatem maximi caeterum facimus, nonnullaque alia haberemus, quae spicilegii instar praeclaram ejus de priscorum Quenorum rebus disquisitionem afferri posse existimaremus; hanc eligere materiam placuit, in qua explicanda, specimen aliquod industriae edituri, vires juveniles experiremur: quem nostrum conatum ut L. B. benigne interpretetur, et ingenii doctrinaeque inopiam studio patriam colendi illustrandique Historiam condonet, qua par est observantia rogamus.

§ II.

Praecipuum de Quenis antiquis scriptorem, quo si careremus, nulla superesset spes lucis rebus illorum adfundendae, AELFREDUM esse, magnum olim Anglorum Regem, apud omnes constat, nisi in hac materia plane hospites. Qui laudatissimus Princeps, exceptam ex ore OTHERI, viri Norvegi praecipui, de situ patriae suae vicinarumque regionum narrationem quantivis pretii, (*Periplum* OTHERI appellare moris est) praefationi *Historiae Orosii*, in linguam Anglo-Saxonicam a se conversae, inseruit. Egregium hoc antiquitatis monumentum, typis expressum ubi legi possit, l. c. § VI, p. 9, Generos. IHRE significat; supplendus ex praeclara quam exhibet hujus rei notitia Ampl. LANGEBEK in laudatissimo opere *Scriptor. Rerum Danicarum medii aevi*, T. II, p. 106 sq. [1]): ubi ipse deinde *Periplus*, accurate (quantum sine membranis fieri potuit) editus notisque doctissimis illustratus, habetur. Accuratiorem adhuc textum exhiberi, in editione versionis *Orosii* Anglo-Saxonicae a R. *Ælfredo* confectae, quam Dn. DAINES BARRINGTON Londini emisit a. 1773, 8:o, docet Cel. JOH. REINH. FORSTER, (Geschichte der Entdeckungen und Schiffarten im Norden, II Abschn. p. 73, not.), annotationibus etiam ac mappa adjecta Geo-

[1]) Cfr. etjam Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen, 1765, 78 Stück, ubi Cel. MURRAYI de *Periplo* hoc *Otheri etc.* Dissertatio recensetur.

graphica, (ejusdem *Forsteri* diligentia elaboratis), ad calcem subjunctis; quas tamen typis non diligentissime esse exscriptas, idem queritur. Eandem porro textum Peripli *Barringtonum* in scripto suo *Miscellanies* dicto, a 1781 (in 4:o) edito, *Forsteri* tamen annotationibus omissis repetiisse, non sine acerba reprehensione addit: quem utrumque Angli librum consulendi, dolemus nobis hactenus defuisse opportunitatem. *Ælfredi* itaque locum, in quantum Quenos attingit, qualis apud *Langebekium* legitur, adjuncta etjam interpretatione, apponimus:

„Donne is to gemnes thaem lande sudveardum, on odre healfe thaes mores, *Sveoland*, [oth thät land nordveard]. And to emnes[2]) thaem land nordeveardum, *Cvena land.* Da *Cvenas* hergiad hvilum on tha *Nordmen* ofer done mor, hvilum tha Nordmen on hy. And thaer sint svide micle meras fersce geond tha moras. And berad tha *Cvenas* hyra scypu ofer land on tha meras, and thanon hergiad on tha *Northmen.* Hy habbad svide lytle scypa and svide leohte.	*Ex adverso illi regioni (Norvegiae) ad austrum, ex altera parte montium, sita est Svecia [ad illam usque regionem septentrionem versus]. Et ex adverso illi regioni ad septentrionem, Q v e n l a n d i a. Qveni interdum depraedantur Normannos trans illos montes, interdum Normanni vicissim eos. Multi autem sunt lacus salsedinis expertes inter montes. Quamobrem Qveni portant navigia sua in hos lacus, et ita despoliant Normannos. Habent valde parva navigia et valde levia.*

Cujus de gente illa testimonii ut sensus verus percipiatur, primum vocabula nonnulla interpretanda sunt. *More*, Oxonienses qui OTHERI hunc *Periplum*, JOH. SPELMANNI *vitae Regis AElfredi* a se editae[3]) adjunxerunt, verterunt *montes*, jugum sc. intelligentes quod Norvegiam a Svecia separat. FORSTERUS autem (l. c. p. 90) Moor, (Germ. et

[2]) An *gemnes?*
[3]) Oxonii 1678. Fol.

Angl.) interpretatur ein schwarzes torfichtes Brüchland, *terras palustres desertas*, ac culturam *aegre admittentes*. Prior explicatio longe magis placet; quia non est verisimile *Otherum*, situs locorum haud ignarum, Alpium oblitum inter utrumque regnum mediarum, paludes multo minus memorabiles, patriae suae fines constituisse. Deinde *Mor* apud Anglo-Saxones *montem* significasse, ex JUNII *Etymologico Anglic.* voc. *More* discere licet [4]); a qua significatione, quam contextus aperte poscit, (*Langeb.* p. 125) cur abiret, nullam Cel. FORSTERUS idoneam attulit caussam. Dubium itaque non est, quin Alpes, quae Norvegiae partem australiorem a Svecia, eaedem septentrionaliorem a Quenlandia olim separaverint; adeoque haec Svecis ad septentrionem, Norvegis ad orientem sita fuerit: unde Norrlandiam fuisse hodiernam, luce radiat manifesta. Verba autem interposita *oth thät land nordveard*, (quae Oxonienses in versione latina, a posterioribus editoribus repetita, omiserunt), plus facessunt negotii. Nisi enim temere interpolata esse judicare malis: aut divisione verborum, qualem (LANGEBEKIO auctore) dedimus, retenta, interpretari oportet *ad austrum ex altera parte montium sita est Svecia, extendens se usque ad illam regionem (Norvegiam?) versus septentrionem*, (confinis, in septentrionali sua parte, Norvegiae), tautologia satis inepta; aut sic interpungendum est, *on odre healfe thaes mores, Sveoland. Oth thaet land nordveard, and to gemnes thaem land nordveardum, Cvenaland.* Hoc est: *ex altera parte montium Svecia. Illi regioni* (Norvegiae? vel num Sveciam hic intelligere licet, et vertere *cui terrae?) ad septentrionem, et ex adverso septentrionali parti ejusdem* (dictae) *regionis* (sc. ex altera parte alpium) *sita est Quenlandia.* Sveciae sane ad septentrionem sitam fuisse Quenlandiam, quomodocunque verba interpreteris, manifestum

---

4) Cfr. etjam IHRE *Glossar. Sviogoth.* voc. MOR, *saltus, silva densior;* ac Eundem in Praef. *Lexico Lapponico* Dnn. LINDAHL, et ÖHRLING praemissa p. XXI: nec non cit. *Lexicon* in voc. *Muor.* l. *Muora.*

est; sed nec absurde, Norvegiae magnae parti (Finmarkia sc. plane, ut decet, exclusa) ad septentrionem, partem Quenlandiae antiquae collocatam fuisse, videatur? Impeditiorem tamen sic quoque evadere orationis structuram nemo non sentit; quae, ejectis prorsus verbis *oth thaet land nordveard*, longe fluat facilior.

Lacus autem haud paucos inter alpes nostras a Norvegiae parte, (nam esse de ea sermonem facile patet) reperiri, in quos lembos suos Queni, Normannos despoliaturi, transportare potuerint, certum est: quales ex. gr. sunt *Miors, Saela, Snasa etc.*

In Finlandia igitur nostra ne Quenorum sedes quaerantur, hoc Otheri testimonium aperte prohibet: quam nonnisi Alpibus objectis a Norvegia separari, ut quam mitissime dicam, mira assertio fuerit. Praeclare Generos. Ihre: *Porro autem*, inquit, *exercita mutua latrocinia viciniam manifesto arguunt: quumque praeter jugum montium non nisi lacus, salsedinis expertes, Norvegos et Quenos disterminare narret* (Otherus), *indicio hoc est, trans mare Balthicum* (Sinum Botnicum) *eos non advenisse; quod idem confirmant portatilia eorum navigiola, in quibus spatiosiori aequori sese haud commissuri fuissent.* (Diss. laudatae § VI, p. 8 sq.) Ac ubi revocamus in memoriam, Otheri tempore, Norvegorum neminem ultra *Halogalandiam*, (Helgeland hodie dictam) septentrionem versus sedem fixisse, (quod aperte ipse asserit; vid. Langebek l. c. p. 108 et 113, not. b) et y): hodiernam imprimis Helsingiam, Jämtiam, Medelpadiam, nec non Angermanniam et Vestrobotniam, a Quenis fuisse habitatam, statuamus necesse est.

§ III.

Utrum ad opposita quoque Sinus Botnici littora (hodiernam Ostrobotniam) Queni sedes suas extenderint, quod Nobil. Ihre, (ut *Torfaei* inprimis aliorumque hypothesibus satisfieret), negare ausus non fuit; nobis quidem parum constat. Reliquam certe Finlandiam attigisse, nullis pro-

babile reddi potest argumentis. Si veterum *Helsingorum*, quod infra evincere conabimur, Queni fuerunt majores, ad Uloënsem usque lacum atque fluvium limites eorum olim pertinuisse, a veritate non abhorret: quibus suam regionem a Finlandia distingui, Helsingi quondam asseruerunt [1]). Australioris vero Ostrobotniae fuisse dominos, vix credas. Suam de sedibus Quenorum ad orientem Sinus Botnici collocandis opinionem, TORFAEUS Narrationum (Sagor) quarundam Islandicarum auctoritati superstruxit: quarum vero in rebus Geographicis, quoties regiones longinquiores attingunt, quam sit vacillans in universum fides, et quo inprimis loco ubi certioribus monumentis repugnant, haberi debeat, satis jam constat. Ac ipsa illa expeditionum contra *Kyrialos* seu *Carelos*, in favorem FAREVIDI Quenlandiae Regis (circa a. 877?) a Norvegis susceptarum descriptio, quam exhibet TORFAEUS [2]), suspicionem auget nostram. Narratur enim, Norvegos ex Quenlandia in Careliam moturos, *montem conscendisse*, qui utramque scilicet regionem dirimeret; quale jugum, singularis quidem altitudinis, aut quod conscendentibus laborem facessat, ex Ostrobotnia in Careliam tendentibus nullam occurrere novimus. Crederes Auctorem narrationis, *Quenos* a boreali, *Kyrialos* ab australi Alpium Norvegicarum latere collocasse, aut Alpes quas Norvegiam a Quenlandia discriminare audiverat, inter hanc et Careliam, prae ignorantia veri situs locorum transposuisse, nisi adjiceret: *Aucti spoliis haud exiguis Farevidus et Thorolfus* (Norvegorum Praefectus) *in Queniam redeunt. Mox Thorolfus, fir-*

---

1) Vid. PERINGSKÖLD *Monument. Upland.* per Thiund. p. 3 sqq. et *Monum. Ullerak.* p. 150.

2) *Hist. Rer. Norvegicar.* P. II, L. I, C. 17, p. 32: „Ubi in Quenlandiam ventum est, — exercitum instruunt. — *Conscenso monte* in *Kirialos*, qui prius Quenos impugnarunt, inciderunt.“ Et C. 18, p. 34: „Eodem tempore Thorolfus centum comitibus in Quenlandiam ad Regem Farevidum profectus est. Ibi communibus viribus — *monte conscenso* in Kirialiam infusi, eas territorii partes pagosque diripuerunt, quae minus populosae ad resistendum inhabiles videbantur.“

mata cum Queno amicitia in montem (Alpes Norveg.) *se recepit, provectusque ad Sinum Vefsifen* etc. Novis igitur alpibus, Norvegicarum similibus, inter fines Careliae atque Quenlandiae (quam sic ubi quaeras incertissimus fias) liberaliter donasse, aut Careliam in ora Oceani Glacialis et Carelstrandiae peninsula (ut eam ex Helgelandia adituris alpes Norvegicae bis essent superandae) collocasse, videtur: quam posteriorem si adoptemus rationem, nostrae de situ Quenlandiae non adversabitur sententiae. Caeterum Carelos terras inter Sinum Fennicum et Mare Album porrectas, utrique mari conterminos occupasse, in confesso est; nec mirum igitur videri debet, si in utriusque vicinia littoris occurrant. Quin sinus etjam Botnici littora, per lacus ditionis Cajaneburgensis et fluvium Uloënsem descendentes, nonnunquam adiisse, creditu haud est difficile; si testimonia modo idonea tali faveant conjecturae.

§ IV.

Firmamentum eidem, de patria Quenorum in Ostrobotnia maxime ponenda opinioni, summis Viris adoptatae, a cognatione porro nominis vetustae hujus gentis *Queni* sive *Quaeni*, et *Kainu*, qua appellatione Carelii atque Savones Ostrobotniam adhuc significare solent [1]), et unde *Cajana* et *Cajania* derivata sint, quaeri videas. Quod sane argumentum veri specie non omnino caret; cuique accedit, quod observante Nobil. Ihre, *Norrvegi hodieque Quenorum nomine illos Lappmarkiae incolas appellant, qui Fennicae originis sunt, Finlandorumque lingva utuntur. Hi autem*, addit, *non tantum sermone a reliqua Lapponum gente dignoscuntur, sed etjam faciei colore minus fusco, nec non statura proceriore; ut adeo diversae originis populos esse, abunde pateat* [2]). Ac fatendum est, admodum videri probabile, Fen-

---

[1]) *Cainunen* nempe, et *Cainulainen*, his est Ostrobotniensis; *Cainu* vel *Cainumaa* Ostrobotnia.

[2]) Diss. laudatae § IX p. 11. Non hos solum, sed omnes omnino Finlandos a Norvegis *Quaener* salutari, dicit *Henr.*

nicae prosapiae hos Lappmarkiae incolas ab Ostrobotniensibus ac Westrobotniae illarum paroeciarum hominibus qui Fennico utentes sermone, cum vicinis Ostrobotniensibus stirpem produnt communem, maximam partem genus suum ducere: quorum hodieque nonnulli, inopia et errore ducti, in Lappmarkiam migrare solent, piscatu inprimis vitam ibi sustentaturi. Quin Moris esse Norvegis, ut Ostrobotnienses etiam Quaenorum nomine comprehendant, vel inde patet, quod et illos ipsos **Öst-Qwäner**, et terram cum eorum tum vicinorum Vestrobotniensium (quos igitur Wäst-Qwäner vocari credas?) Qwänelanb, diserte appellari, deprehendimus [3]).

Sed haec tamen omnia, ad Quenos veteres Fennicae stirpi asserendos non valere, existimamus. Primum enim Ostrobotnienses boreales, quibus ac suae terrae, praecipue

---

Ganander, *Gramm. Lappon.* praef. p. 8. *Adjiciam*, inquit, *et illud, Norvegos ex adverso habitantes, vocem Lappo non agnoscere, sed quos alii Lappones, illi* Finnar, *contra aliorum* Finnar, Qwäner *salutare solent!* Nempe alios non norunt *Fennos* (praeter *Carelos*, quos distincto nomine Kyrialer vocarunt) quam *Botnienses*. Quomodo nostri Fenni omnes Germanos Saxalaiset, a littoris sibi proximi et solius olim noti incolis Saxonibus, hodieque appellant. *Finnorum* autem nomen *Lappis* solis recte tribuunt: quibus, ut vel ex OTHERI periplo patet, proprium fuit; nostris popularibus, hodiernis Finlandiae incolis, postea temere tributum. *Lapponum* seu *Lapporum* nomen recentius, ex magiae crimine, ut videtur iis, objecto ortum, genti tamen adhaesit. Cfr. IHRE *Gloss.* voc. *Lapp.*

[3]) Vid. ex. gr. Excerpta quae ex libro Ms. „*Sporrings* Relation, angående Finmarken,“ leguntur in HANS HAMMONDS Nordiske Mißions-Historia, (Kiöbenh. 1787, 8:o), p. 908 sq. Item ISAACI OLAI F. scriptum *de finibus Finmarkiae Norvegicae*, insertum ibid. p. 923 et 927. Illi autem Queni quinam fuerint, quos circa a 1271, regnante *Magno Hakonis* F. (Lagabäter), una cum *Kyrialis*, in *Halogiam infusos*, *crudeliter saeviisse* commemorat TORFAEUS (l. c. P. IV, L. V, C. 6, p. 352); eo difficilius dictu est, quoniam non additur utrum maritimo an terrestri itinere irruperint? Fieri potuit, ut *Carelis* qui ad Sinus Botnici littora penetraverant in societatem adscitis, Norlandiae incolae, alpibus superatis, veteri more in Norvegos hanc expeditionem fecerint?

nomina *Kainulainen* et *Kainu* Savones ac Carelii tribuunt, (parum commercii cum australibus Ostrobotniensibus, minus hinc sibi cognitis, olim habentes), ipsi hanc appellationem a se removent [4]), atque ad Vestrobotniae incolas transferunt; illos quidem maxime, (Tornoënses etc.) qui Fennice loquuntur, sed eosdem etiam sibi proxime finitimos. Itaque colligi vel hinc posse videtur, veras Quenorum sedes in occidentali Sinus Botnici littore olim fuisse; qui ad orientem fines suos extensuri in Carelios inciderint, occidentem versus atque Botnici littoris viciniam limites suos pariter proferentibus. Unde reliqui Carelii et Savones, pristinas sedes servantes, Quenorum appellationem obvio sibi ab occidente proximo populo peregrino propriam, huic quidem primum, sed deinde hoc sensim remoto, terrae ejusdem novis habitatoribus, *(communi licet secum stirpe oriundis)* solenni errore [5]) indidisse: quam ad suos hi similiter ab eadem plaga vicinos, applicuerunt. Nec aliam caussam Norvegos seduxisse, credere licet, ut Finlandis nostris ex altera parte Alpium Finmarkicarum sibi imminentibus, nomen darent Quenorum, quod ad alios homines, ac maxime Alpium Norvegiae Australioris accolas transmontanos, olim pertinuerat. Cujusmodi confusione vel auctorem commemoratarum a nobis supra *Originum Norvegicarum*, vel plenioris *Historiae R. Olai Tryggonis* F. [6]) non vacasse, putamus, a multis deinde aliis hinc hausta. Quid? quod a Lapponibus hanc appellationem omnino ortam fuisse atque ad Norvegos propagatam, valde probabile videtur. In Lapponica autem lingua adeo non ad homines Fennicae stirpis designandos pertinet, (quos *Suomalats*, vero atque domestico gentis nomine, Lappi appellant), ut commune contra Svecorum atque Norvegorum genus significet. Apprime ad

[4]) Idque jure, ut putamus, optimo; partim enim Carelicae partim Tavasticae originem stirpi debere, non contemnendis probare licet argumentis.

[5]) Sic ad *Francos* nomen *Gallorum*, ad *Anglos Britannorum* sive *Brittorum* transiit etc.

[6]) Vid. T. I. p. 215. T. II. p. 140.

ad rem nostram facit disputatio Doctissimorum Auctorum egregii *Lexici Lapponici*, (cura et impensis Illustriss. *Regiae in Ecclesias Lapponicas Directionis*, non ita pridem editi, Stockh. 1780, 4:o), voc. *Kainolats* ita scribentium: „*Kainolats*, Kainahaljo, *ita Lappones Svecos et Norvegos appellant.* Kainahalja, *foemina Svecica aut Norvegica.* — Videtur a Fennica *ortum esse voce* Cainho, Helsingus sive Svecus [7]); unde Cainho Kylä, *vicus quidam ad Tornam urbem*, Helsingbyn". Quae verba non uno nomine et lucem et firmamentum supra observatis afferunt.

§ V.

Nihil quidem vel de lingua vel de moribus Quenorum Otherus commemorat, quod hanc de genere stirpeque illorum controversiam dirimat. A *Finnis* tamen (s. Lapponibus) non minus quam a *Nordmannis* (Norvegis) aperte distinguit; ac ne conjectando quidem, quod de *Biarmiis* fecisse videmus [1]), Finnicis adjunxit nationibus. Quod ab Adami Bremensis de Fennis, Helsingiae quondam incolis, hariolatione petitur argumentum, haud moramur: cui et parum fidendum esse, integris rerum judicibus facile patet [2]),

[7]) Illud nobis quidem vocabulum Fennicum ignotum est. Videtur autem *Kainu* et *Kainulainen*, quod nuper indicavimus, ad antiquam *Quenorum* gentem designandam proprie olim pertinuisse, (a Lappis etiam ad Fennos vicinos propagatum); atque hinc a Fennis Westrobotniensibus ad *Svecos*, ac maxime *Helsingos*, veterum Quenorum progeniem, (*Norrlandos* quoscunque intellige), sibi proximos notissimosque, recte denotandos adhiberi. Quae omnia nostram egregie firmant sententiam.

[1]) Langebek l. c. p. 110.

[2]) *De situ Daniae* etc. c. l. p. 61. *In confinio*, inquit, *Sveonum vel Nordmannorum, contra boream, habitant Scritefingi; quos ajunt cursu feras praeire. Civitas eorum maxima Helsingaland*, et *Halsingaland regio est.* Et paullo post: *Haec* (Svecia) *ab occidente Gothos habet, et civitatem Scaranen, a borea Vermilanos, cum Scritefingis, quorum caput Halsingaland; ab austro longitudinem habet — Baltici maris - -: ibi est civitas magna. Ab oriente autem Ripheos montes attingit, ubi de-*

et si faventer velis interpretari, vicinos huic regioni Lappones animo obversatos esse, credendum est. Neque etiam ex vetustioribus Norvegorum vel Islandorum narrationibus, in stirpe cognationeque Quenorum indaganda, multum lucis atque adjumenti adipiscimur. Si tamen quae de Rege eorum *Farevidr* apud TORFAEUM (l. c.), et de *Miolla* Filia Regis Quenorum apud ARNGRIMUM JONAE (*Crymogaeae p. 114*) leguntur [3]), certa amplecti fide licet, etiam haec nomina, a genio linguae Fennicae plane abhorrentia, ad gentem Germanicae sive Gothicae stirpis, conjecturam animi inclinant. Minime autem *Quenos* in *Maris Albi* vicinia quaerere, prolata jam rerum documenta permittunt; quare Cel. FORSTERI sententiam amplecti nullo modo possumus, qui Quenos cum Fennis confundens, oppido Carelorum illis assignat sedes [4]). Neque rationi quam in praesidium hujus sententiae suae adhibet, satis momenti inesse nobis videtur; nempe *Cven-Sae* cujus meminit AELFREDUS, *Mare Album* interpretatus, in hujus maris vicinia *Quenos* male quaerit, quos adeo manifesto in Norrlandia nostra Regius scriptor collocavit, ut Cel. FORSTERUS ipse, alio loco *Quenlandiam*, versus septentrionem a Sveonia sitam fuisse doceat (l. c. p. 84, cfr. et p. 85 not. 43). Quomodo igitur in Fennia quaeri poterit? Nec in descriptione Albi Maris, quod sese adiisse atque cognovisse ostendit OTHERUS, tali illud unquam nomine appellat. Cum praeterea *Germaniam*, versus septentrionem ad *Quenorum* usque hoc *mare (Cven-Sae)* sese extendisse *AElfredus* doceat: vel hinc manifestum fit, de *mare Baltico*, cujus utique Queni olim erant accolae, ei esse sermonem, non de *Albo* illo, ad quod nemo unquam, quantum scio, Germaniae fines extendit: interjecto nempe terrarum spatio non Germanici sed Fennici generis natio-

serta ingentia, etc. Ibi sunt Amazones, ibi Cynocephali etc. Quid mihi frugis bonae ex his nugis exsculpes?

[3]) Cfr. IHRE *Diss. laudatae* § XI p. 12.

[4]) Vid. l. c. p. 75, not. 4); et adjecta libro suo Mappa Geographica.

nibus semper habitato. Nec ad rem facit, quod *Quenorum* illud *mare* Oceanum (Garsecg) *AElfredo* appellari observat: nam saepe et alios veteres similem de hoc mari opinionem fovisse, notum est.

DE FAMA MAGIAE FENNIS ATTRIBUTAE.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICAE CENSURAE OBTULIT

FRID. JOH. ROSENBOM.

Aboae 1789.

---

§ I.

Mentem humanam, quamdiu inculta manet, nonnisi rebus vehementius in sensum agentibus, insolitis ac novis (quarum tamen in illa ignorantia non potest non insignis existere multitudo) ad attentionem excitari, satis constat [1]. Illis autem, quod caussas phaenomenorum veras perspicere haud valet, vires facile adscribit occultas atque mirabiles, et analogiae cuidam ex hominum actionibus ductae insistens, sensum atque adeo animum tribuit, imo (ob effectus sibi irresistibiles) naturas iis praesidentes vel inhabitantes humana majores ac potentiores adjungit [2]. Quibus tamen aut conciliandis aut subigendis cum se viam aliquam aut consilium aliquando reperisse sibi persuadeat, aut casu oblatum, aut observatione atque analogia quadam inventum, aut ex phantasiae pravae ludibrio enatum; superstitionis stultae spissa hinc seges existit, qua nullas non gentes barbaras misere deludi scimus [3]. Accessit mox planorum vafra audacia, qui reliquorum superstitione ac credulitate ad quaestum faciendum et auctoritatem in eos sibi comparandam abusi, fraudibus atque praestigiis infelicem hunc animi mor-

---

[1]) Cfr. Heyne *Opusc. Acad.* Vol. I. p. 195 sqq. et Vol. III p. 7—38.

[2]) Cfr. Kraft Sitten der Wilden, 3 Abtheil.

[3]) *Ex rerum caussarumque ignoratione omnis persuasio de rebus praeter solennem naturae ordinem progressis novaque et insolita ratione natis, viresque obscuras et arcanas nactis, oritur. Ita ad omne Τερατολογιας et superstitionis genus via patefacta est.* Heyne l. c. V. I, p. 191. *Est enim ea mentis humanae imbecillitas, ut cum in caussas rerum inquirere incipit, primo res aeque incognitas et mirificas pro caussis subjiciat, utque de caussis physicis nonnisi novissimo loco cogitet.* Id. ib. p. 205.

bum graviorem etiam atque funestiorem reddiderunt, ut magos, vates, medicos, sacerdotes nullis fere non rebus eorum sese interponentes: quae vulgaria adeo sunt, ut exemplis adferendis ea confirmare, omnino sit supervacaneum. Ac sicut ab una parte vehemens non minus quam stultum futura praesciendi studium in nullas non fraudes homines rudes impulit; ita rerum omnium admiratio insolitarum, et de vi superiorum naturarum persuasio, eo illos vecordiae egit, ut non modo homines furiosos et mente captos veneratione quadam, tanquam divinos, prosequerentur, sed etiam non facile sub alio quam turbato et vesano mentis statu homini mortali commercia cum diis aut spiritibus (tanto scil. potentioribus, ut praesentiam eorum ferre haud facile valeret), contingere crederent [4]): qualem hinc conditionem neque impostores vel arte quadam sibi inducere, vel callide simulare, praestigiisque variis adjunctis fucum credulis facere, neglexerunt [5]). Hujusmodi initiis ac fundamentis, turpis

[4]) Sic VIRGILIUS (Æneid. L. VI v. 47 sqq.) Sibyllae vaticinaturae habitum terribilem describit:

— — — — — — *cui talia fanti*
Ante fores, subito non vultus, non color unus,
Non comtae mansere comae, sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, majorque videri
Nec mortale sonans, afflato est numine quando
Jam propiore Dei.

[5]) Cfr. inprimis KRAFT l. c. § 21—27. Scilicet nihil fere insolitum quod esset, naturale habebatur. Unde omnes morbi vehementiores a spirituum superiorum vi enati credebantur. Unde deliriis quoque aegrotantium non parum fuisse attentionis atque obsequii a miseris barbaris praebitum, novimus. Quumque visa dormientibus sibi interdum clarius oblata, non modo ob speciem rei ipsius hominibus rudibus mirabilem mentes vehementer afficerent, sed etiam inter exempla plurima, vanitatem talium phantasiae ludibriorum, quasi rectore carentium, demonstrantia, (parum illa memoriae commissa), quaedam cum eventu rerum, similitudinem habere, casu natam, deprehenderentur; in his praecipuum futuri, cujus praesciendi avidissimi stulti mortales semper fuerunt, significationem inesse, iis callide interpretandis cognoscendam, putabant. Cfr HEYNE l. c. Vol. III, pag. 36. KRAFT l. c. § 26.

illa non minus quam coeca et perniciosa de *Magia* et *Artibus* viribusque *Magicis* persuasio, superstructa fuit [6]); quae barbarorum non tantum omnium mentes infecit atque occaecavit, sed cultiorum quoque gentium pervasit et turbavit animos, quos post literarum etiam lumen exortum diu obsedit [7]), nec hodieque, proh dolor, in tanta scientiarum luce iisdem eripi atque penitus fugari potuit. Quo tamen gens aliqua rudior fuit, quo incultior et coecior, quo debiliori judicio, quoque vehementiore simul ac perturbatiore phanta-

[6]) Magna, ut in re commentitia necesse fuit, de ipsa notione Magiae constituenda, homines opinionum diversitate fluctuarunt. *Naturalem* illam (quam vocant) e cognitis rerum naturalium virtutibus ad vulgus parum notis profectam, hinc omnino eximendam esse, facile intelligitur: *Praestigiatoriam* autem illam (*γοητείαν*), quam ex spirituum fere quorundam superioris generis auxilio pendere existimabant, partim *bonam* et *beneficam* habebant (in rerum futurarum praedictione, morbis pellendis etc. sese exserentem), veneratione igitur et favore dignam, partim *nefariam* et *maleficam* (veneficium), in hominibus laedendis et necandis, variisque damnis gignendis occupatam: utrumque tamen genus iidem homines exercebant, quos alias honore, alias poenis dignos reliqui censuerunt; odio tamen atque detestatione, metus perpetuo comite, frequentius quam favore eosdem prosecuti. Quae omnia nota adeo sunt, barbarisque populis cum paullo cultioribus communia, ut argumentis hoc loco confirmare necesse haud sit.

[7]) Quem fugit, quanto studio olim etiam Graeci et Romani haec deliria prosecuti sint? Qua de re vel loca plurima Poëtarum satis testantur. Vid. ex. gr. LUCANUS *Pharsal.* L. V. v. 430 sqq. Cfr. PLINIUS *Hist. Nat.* L. XXVIII, C. II sq. et L. XXX, C. I sq. Colchos inprimis atque Thessalos magicis artibus infames olim fuisse, notissimum est. Ac quid mirum, ad hanc stultitiam homines fuisse pronos, quorum tota religio superstitione turpissima nitebatur, oracula, sortes sacras, auspicia, extispicia, nullamque non amentiam continebat? quam magna est, inter utrumque genus delirii, cognatio, quam facilis ex altero in alterum delapsus! Fatendum tamen est, et honestioris conditionis homines ab his deliriis semper fuisse alieniores, et lucem literarum valde fidem iis datam minuisse; quae post philosophiae generosioris cladem, ex terris barbaris atque orientalibus, novo quasi impetu redierunt, atque ipsam quoque philosophiam turpissimo suo veneno infecerunt.

sia praedita; eo apertior his deliriis janua patuit, eo abundantior eorum fuit proventus [8]). Unde mirum videri nequit, et has inprimis fama stultissimae artis majori semper floruisse, (quae ut umbra sole exoriente, longius longiusque sensim fugata, ad remotissimos horridissimosque terrae angulos tandem recessit), et cultiores populos ubique in vicinos, quominus politos minusque cognitos, eo asseverantius culpam cum domi exercitae tum sibi quoque traditae facultatis vanissimae transtulisse [9]). Hinc septentrionis etiam nostri incolae alii alios, ut praecipuos artis dubiae (nunc sc. laudatae nunc reprehensae ac detestatae) magistros, vel suspexerunt vel incusarunt. *Germanici* generis nationes (Sveci, Norvegi, Dani) ipsae huic stultitiae admodum addictae [10]), *Finnis* inprimis hanc vel laudem vel infamiam

[8]) Vera non minus quam foecunda, et ad magiae quoque effectus opinatos applicabilis, est observatio D:ni Iselin: Solche Ereigniße sind doch jeweilen nur bey solchen Völkern gemein gewesen, die noch in der Barbarey lebten, derer Geist, wie der von Kindern, sehr roh, derer Urtheil sehr schwach, und derer Einbildung sehr stark und sehr unordentlich war. Wie mehr hingegen die Vernünft eines Volkes und eines einzelnen Menschen anwächst, desto wenigern Glauben finden solche Erzählungen bey ihnen. Wie mehr der Kopf eines Menschen von wirklichen Begriffen leer ist; desto leichter beherrschen ihn erdichtete und falsche. Wie mehr Licht und Warheit sich darinn ausbreiten; wie mehr die Uebermacht der Einbildung geswächet wird: desto mehr verschwinden Gespenster und Erscheinungen. **Gesch. der Menschheit** 1 Band, 3 Buch, 17 Hauptst. p. 331 sq. in nota. Idem tamen vir doctus et acutus, non audet has nugas in numerum vel deliriorum vel fraudum omnes simpliciter referre: adeo vehemens praejudiciorum inveteratorum est vis atque auctoritas! Cfr l. c. 18 Hauptst. p. 336 sqq.

[9]) Sic *Graeci Colchos*, *Hyperboreos etc.* hac arte maxime valere, garriebant. Vid. Jamblichus *Vita Pythagorae* C. 19 et 28. Lucianus *Philopseud.* (*Opp.* T. II, p. 335, Ed. Amst. 1687 8:o). Cfr. Ovidius *Metamorph. L.* XV, v. 356 sqq.

[10]) Quippe qui ipsum suum *Othinum* hujus artis peritissimum fuisse, asserebant. Caeterum de magia illorum vid. inprimis, quae accurate et copiose collegit Illustr. Suhm Om **Odin og den Hedniske Gudelære udi Norden** IV B. I C. § XII, XIII, p. 353 sqq.

tribuunt, quorum in his artibus summam peritiam, formidabilemque inde natam, nocendi praecipue, potentiam, nullae non eorum Historiae (Sagor) depingunt: quae cum post religionem adoptatam christianam, adeoque magicae artis odium vehementer auctum [11]), confectae sint; tanto etjam studiosius tam infame a sua gente crimen amoliri, et in paganos, adeoque magis barbaros minusque illud horrentes, conferre, instituerunt. Unde ad posteros quoque fama artis detestabilis huic maxime populo cultae atque familiaris, propagata fuit. Quam famam ejusque rationem, caussas et fundamenta paucis exponere, praesentis erit Dissertationis materies atque consilium.

§ II.

Primum vero observamus, *Finnorum* nomen, quod in antiquis Historiae Septentrionalis monumentis toties occurrit, illam proprie gentem, cui hodie hanc appellationem tribuimus, (incolas nempe magni Principatus Finlandiae, qui Suomalaiset sese ipsi dicunt), haud respicere, Norvegis atque Islandis monumentorum plerorumque illorum auctoribus parum notam, sed eos, quos *Lappos* vel *Lappones* recentiori vocabulo veteribus illis scriptoribus ignoto, jam vocamus [1]). Unde quae de Finnorum Magia, veneficiis atque incantationibus apud illos narrantur, ad nostros trahi Majores nullo modo debent; eoque minus, quum assignatae etiam famosis illis incantatoribus plerisque sedes, manifeste homines Lappones indigitent; cum quibus, utpote vetustissimis Alpium septentrionalium habitatoribus, adeoque vicinis suis, multum olim negotii Norvegis fuisse, novimus. Quamquam igitur minime negamus, nostros etiam majores, ut reliquis

---

[11]) Nempe Diabolo jam ejusque auxilio omnia consilia operaque magica adscribere, moris erat.

[1]) Cfr. Diss. Clar. D:ni FRANTZÉN *de Bircarlis*, supra p. 121 sqq. not. [5]) [6]) [7]). Ac notum est, neque hodie Norvegos nostris hominibus *Finnorum* nomen tribuere, quo Lappos ac maxime Finmarchiae suae incolas designant.

superstitionis nugis atque deliriis, ita praetensae quoque arti magicae incantationibusque valde fuisse deditos (cujus stultitiae necdum penitus vestigia evanuerunt); majore tamen illos harum artium cultarum infamia, quam pro merito, recentioribus temporibus fuisse aspersos, vel hinc suspicari mox licet. Gentem vero utramque (*Lapponum* sc. qui soli olim *Finni* vocati sunt, et quibus denotandis illud nomen inventum fuit, nostrorumque *Finlandorum*, quibuscum idem postea per errorem fuit communicatum) ex eadem licet antiquitus stirpe ortam, minime tamen esse confundendam, nec post adventum demum suum ad septentrionis has oras, multoque minus nonnisi post religionem Christianam in Patriam propagatam, in binos hos quasi ramos abiisse, sed diu antea jam fuisse Lappones, antiquissimos septentrionis incolas, a longe serius advenientibus Finlandis distinctos atque segregatos, certissimum [2]) habemus. Qua re diligenter observata, mox patebit, testimonia scriptorum exterorum (utpote alium omnino populum spectantia) ad Magiae a nostris olim majoribus factitatae studium vehementius, iis impingendum, haud sufficere.

§ III.

Quæ de *Lapponum* partim celebrata olim partim exsecrata magia atque incantationibus, circumlata sunt, a scriptoribus rerum hujus gentis diligenter collecta et exposita [1]), persequi hoc loco non attinet. Non modo re atque veritate majora de iis, ut fieri solet, fuisse credita; sed a scriptoribus quoque veteribus, studio omnia in majus efferendi, temere aucta et exaggerata, facile est ad videndum. Neque quid homo sanus atque intelligens de his nugis atque deliriis existimare debeat, obscurum videri potest. Nostros autem majores, quos *Fennos* proprie vocandi jam mos in-

[2]) Diss. cit. l. c.

[1]) A SCHEFFERO, HÖGSTRÖMIO, LEEMIO caeterisque notissimis, qui de Lapponum Historia atque moribus scripsere, auctoribus.

valuit, quod attinet: in multis quidem ejusdem plane stultitiae, earundem technarum atque praestigiarum, quae Lapponum olim familiares erant Magis, apud illos quoque vestigia reperiuntur. Quod neque mirum; quum ex communibus caussis proveniens talium artium in omnibus fere populis barbaris, remotissimas licet mundi partes habitantibus, insignis occurrat similitudo: quam facile fuerit, comparatione inter Asiaticarum, Africanarum et Americanarum gentium superstitiones facta, (cujus facultatem copiosissimam peregrinatorum libri praebent), ex instituto demonstrare. Quod tamen hujus loci consilium nobis non permittit. Eadem ignorantia, idem amor rerum miraculosarum, idem ingenium rude atque incultum, eadem conditio vitae, iidem fere mores, idem ambitus et penus idearum, in similia consilia, similes eminendi et fallendi artes, homines ubique impellunt [2]). Soli tamen coelique natura diversa, quamque illa gignit in victus cultusque ratione diversitas, nec non gradus culturae major aut minor, dissimilitudinem quandam necessario parit; qualem inter Lapponum quoque supersti-

---

[2]) Sic inter reliqua consilia effectus mirabiles praestandi, (gestus, exsultationes, agitationes, contorsiones et afflictiones corporis violentas et praecipites etc.), Carmina, vehementi mentis contentione recitata, ac interdum etjam cantum quendam (unde *incantationis* vocabulum exstitit), adhiberi nullibi non suevisse, notum est: quem morem, et ex vi carminum in mentes humanas afficiendas, saepius experta (quam in res quascunque alias non debiliorem esse, hinc intulerunt), et certarum formularum, vix aliter memoria accurate tenendarum, credita nescio qua efficacitate, a majoribus commendata, ortum fuisse, facile patet. Qualibus carminibus atque formulis, insitam quandam miramque vim per se inesse, plane ut vulgus coecum imperitumque putat, nec Philosophi defuerunt (nomine licet parum hoc digni), qui statuerent; ut vel Platonici sic dicti recentiores, suo exemplo, in probrum humani ingenii, demonstrarunt. Cfr. MEINERS **Beytrag zur Gesch. der Denkart der ersten Jahrhunderte nach Christi Geburt,** rc. s. 84—94. Ac apud nos quoque non multum abfuit a simili stultitia *Gabr. Maxenius* in Diss. Acad. de *Effectibus Fascino Naturalibus* (hic Aboae a. 1733 Praes. *Joh. Thorvöste* edita): vid. ejusd. §§ VII et VIII.

tionem, qui venatu tantum, piscatu et Rangiferis pascendis vitam sustinuerunt sustinentque, et Fennorum nostrorum, qui agriculturam etiam, ab initiis usque sedium suarum in his terris quaesitarum, operam dederunt, observamus. Sic memorabile est, *Tympani Magici*, cujus usus inter Lappones fuit celebratissimus (*Kåbda*, alii scribunt *Quodbas*, ipsi sua lingua vocant), apud Fennos adhibiti, nullum omnino exstare vestigium; ac ne nomen quidem hujus instrumenti Fennicum, ut neque apud Estones, ullum reperiri. At ejus tamen usus apud multas nationes barbaras Asiae septentrionalis, etiam stirpis Fennicae, (sed Lappis quam nostris Finlandis, aliis etiam rebus magis affinibus), solennis hodieque superest [3]). Nec minus est notatu dignum, inter reliquas Estonum superstitiones, quarum meminit non uno loco auctor veteris *Chronici Livonici*, quod in lucem publicam GRUBERUS edidit [4]), nullam prorsus hujus instrumenti occurrere mentionem; ut neque omnino insigni aliqua artium magicarum fama eminuisse, ullibi significat. Credibile est, in utraque natione, utpote jam agricola, adeo-

[3]) Ejus rei notitia egregia peti potest ex Itinerariis virorum Doctissimorum, qui jussu Academiae Scientiarum Petropolitanae per provincias minus cognitas vastissimi imperii Russici, haud ita pridem peregrinationes susceperunt. Exempli loco nonnulla tantum exempla indicabimus. Sic Dn. PALLAS docet (Reise durch verschiedene Prowinzen des Russischen Reichs, Part. III, p. 62), *Ostjacorum* magos sive *Schamanos*, ut plerosque Schamanos populorum per Sibiriam dispersorum, Tympanis magicis uti; idem de *Samojedorum* Magis, quos *Tadyb* vocant (nomine non omnino ab Lapponum *Tabdet* et Fennorum *Tuta*, cognoscere, abhorrente), ib. p. 75 et 78 narrat: de Chorinzicis (quorum Maga *Udugun* audiit) p. 176 et 181 sq.; de *Tungusicis* ib. p. 221 sqq. (cfr. GEORGI Bemerk. einer Reise im Russischen Reich 1 B. p. 280 etc.; E. YSBRANTS IDES Reise nach China p. 64 sqq.; ADAM BRANDS Beschr. seiner Chinesischen Reise p. 97 sqq.) de *Sagajicis* (dictis *Kahm*) ib. p. 345, 347; de Tataro Katschintzicis ib. p. 401 sq. Add. de Schamanis *Buraeticis* GEORGI l. c. p. 316 sqq.

[4]) *Origines Livoniae Sacrae et Civilis* (Ff:ti et Lips. 1740). Cfr. ex. gr. p. 167.

que ex crassissimae barbariei tenebris aliquantum progressa, absurdiora ista molimina (ut in aliis etiam terrae partibus, simili ubi homines conditione fuerunt, factum reperimus) cessasse; aliis licet cognati generis fraudibus atque nugis, mentes coecas fascinare nihilominus pergentibus. Quin, post promotas longius ad septentrionem, Lapponibusque propius gentis sedes, nova quaedam rursus superstitionis ludibria ab his fuisse adscita, non omnino improbabile credas, quos, qui inter Fennos nostros maxime superstitiosi sunt, hodieque ut harum artium non modo magistros se superiores suspiciunt, doctoresque suos agnoscunt [5]), sed, ad illos

[5]) Lappones olim, ante majorum nostrorum in has terras adventum, in Finlandia sedes suas habuisse, atque ab his sensim ejectos hinc esse, certissimis doceri potest argumentis; Cfr. Diss. D:ni FRANTZÉN supra citat. § 1, p. 119 not. [1]) [2]) [3]). Eosdem Lappones a Fennis magiae callentissimos haberi, quos doctores in hac arte suos agnoscunt, multis constat documentis. Sic si quem magicae artis peritia eminere inprimis putant, de eo dicere solent: **Se on koko Lappi,** *ille Lappo totus* (vel *plane) est.*

In carmine quodam superstitioso miles bellum aditurus, optat ut *Velum Dei Väinämöinen, et pallium longinqui Lapponis* sibi in tegumen corporis contingat:

Waippa wanhan Wäinämöisen,
Kaapu kauko Lappalaisen,
Sepä tänne tuotukohon &c.

In alio vates dicit se *verba tradita dicturum, quae Lappo olim cecinit, Sacer senex cantavit:*

Noita saatuja sanoja,
Joita ennen Lappi lauloi,
Wihki wanha wieretteli.

Alius vates, tenuem suam excusaturus venam poëticam, dicit se neque genere natum esse poëtico, neque ex instituto artem didicisse, sed quasi e longinquo et clam canentem audiisse magistrum Lapponem:

En minä Runon suku,
Engä laulajan lajia:

itinera quoque interdum, ubi scilicet sibi aqua haeret, admodum longinqua clam suscipiunt, exquisitiora responsa efficacioraque malorum, quibus premuntur, remedia inde reportaturi. Nec exigua superstitiosarum pars nugarum, quibus hodie Fenni nostri litant, Svecis atque Germanis accepta debetur; a quibus nostri illas, cum ipsa simul religione Christiana (turpe ac deplorandum!) didicerunt: quod ex collatis inter se harum gentium superstitionibus, oppido patet [6]). Inprimis quae Papisticas redolent fabulas atque

---

Ulkoa runoja kuulin,
Lāpi seinän laulajata,
Lattialla Lappalaista.

[6]) Cfr. v. gr. quae de superstitionibus Svecorum habet Jon. Moman Diss. de *Superstitionibus hodiernis ex Gentilismo* (Ups. 1750 et 1752, p. I et II. Praes. Ihre) cum iis, quae de *Superstitione Veterum Fennorum* tradit Diss. Christ. Lencqvist (Aboae 1782, P. I et II): quam comparationem latius instituere, paginarum angustia nobis jam non permittit.

Quaedam inprimis carmina gentis utriusque superstitiosa adeo arctam produnt cognationem, ut nemini esse dubium queat, quin alia gens ab alia mutuo acceperit. Duo tantum exempla apponam. Sic ad *Paronychiam* depellendam (at läsa bårt Qwesan) tali carmine rusticos Svecanos superstitiosos uti docet Moman l. c. p. 62:

Wår Herre Christ och Sancte Pehr	Dominus noster Christus et Sanctus Petrus
Gingo wägen fram	Ambulabant per viam.
Så mötte de Qwesan;	Tum obviam venit Paronychia;
Så frågar wår Herre:	Tum interrogabat Dominus:
Hwart skall du gå?	Quorsum ibis?
Jag skall gå i en man- (qwin-) hand	Ibo viri (foeminae) in manum.
Nej, swarar wår Herre;	Nequaquam, respondet Dominus;
Du skall gå i den skog där ingen bor,	Ibis in silvam ubi nemo habitat,
I den sjö där ingen ror,	In lacum ubi nemo remigat,
Och under en jordfast sten,	Ac sub lapidem terrae infixum;
Och icke göra denna mannen (qwinnan) men.	Ac huic viro (foeminae) non nocebis.

Contra eundem morbum (*Koi*, *Koisi*, vel *Koiso*, nomine etiam e Svecica lingua, ut videtur, mutuo accepto) hujusmodi carmen Fenni superstitiosi adhibent:

Jesus käwi tietä myöden;	Jesus ambulabat secundum viam;
Tuli händä Koi wastaan.	Obviam ei venit Paronychia.

portenta, (in quibus b. Mariae virgini et Apostolo Petro insignes dari solent partes), ex hoc fonte cuncta ad nos manasse, facile patet; nec dissimulo, suspicionem mihi esse, quasdam alias ineptias, quae in nostris terris atque moribus vix videntur natae, eadem hac via ex Graecorum Romanorumque veteri superstitione, quam Christianae religionis confessores per infelicia illa ignorantiae secula turpiter adoptaverant [7]), ad nostros Majores transiisse. Adeo non hu-

---

Jesus sanoi koille kowasti:	Jesus dixit Paronychiae severe:
Mihingäs menet matoinen?	Quorsum vadis vermicule?
Menen tuonne luuta syömään,	Vado illuc, ossa rosum,
Lihaa menen mädättämään.	Carnem vado corruptum,
Mene tuonne kiwen alle,	Vade illuc sub lapidem,
Kidu siellä kinnahainen,	Conquerere ibi nebulo,
Waru siellä pannahainen,	Lamenta ibi exsecrande,
Täsä pitkäsä ijäsä,	Per longum hoc aevum,
Minun päiwäkunnisani!	Per cunctos meos dies!

Membra luxata (equorum, pecudum etc. maxime) ad pristinum locum componendi rationem, Svecis usurpatam, talem tradit l. c. MOMAN p. 63.

Jesus red på sin fåla;	Jesus vebebatur equulo suo;
Hans fåla wred sig.	Eqvulus suus luxatus est.
Satte led mot led,	Aptavit (sc. Jesus) articulum contra articulum,
Sena mot sena,	Tendinem contra tendinem,
Blod mot blod,	Sangvinem contra sangvinem,
Lade la i la,	Posuit cuncta in ordinem,
Bot som åt är gjordt.	Remedium quod perfectum est.

Eidem malo sanando Fenni hoc carmen adhibent:

Kiesus kirkohon ajawi,	Jesus in templum vectus est
Hewoisella hirwisellä,	Equo coloris alcini (fusci)
Kala-hauwin karwaisella;	Lupi marini similis;
Ajoi siltoa sinistä,	Vehebatur super pontem coeruleum (obscurum, quia sc. summo mane iter fecit)
Maata maxan karwallista;	Terram coloris hepatici (caligine obductam);
Hiweltyi hewoisen jalka,	Luxatus est equi pes,
Kiwisellä kirkko-tiellä	Lapidosa templi-via,
Wahaisella wainiolla;	Petris-aspero campo:
Kjesus maahan rattahilta,	Jesus descendit ex dorso equi,
Suonia sowittamahan,	Tendines coaptatum,
Jäseniä jatkamahan.	Membra coagmentatum,
Mist' on luuta luiskahtanut,	Unde ossa evolarunt,

jusmodi nugarum vel majores nostri praecipui auctores, ut multi hariolantur, aut nostrae hae terrae istarum vera patria, existimari debent! Ac pariter in istis, quae vel de *Finnorum* s. Lapponum, vel de Othini sui artibus magicis scriptores narrant Islandici, quaedam ab his addita et illis afficta esse, ad similitudinem talium artium a scriptoribus Graecis Romanisque commemoratarum, (quarum aliqua ad se fama una cum literarum diluculo pervenerat), mihi quidem manifestum videtur [8]). Sed hic filum abrumpere cogimur.

Siihen luuta liityköhön;	Illuc os adjungatur;
Mist' on liutunut lihoa,	Unde dissoluta est caro,
Siihen liittyön lihoa;	Illuc addatur caro;
Mist' on suonta suljahtanut,	Unde tendo dejectus est,
Siihen suonta solmustelle:	Illuc tendo constringatur:
Ehommaxi ennellistä,	Ut fiant vegetiora pristinis,
Paremmaxi muinallista!	Meliora praeteritis!

Quis hasce nugas cum reliquo Papisticae superstitionis agmine a Svecis ad Fennos nostros pervenisse, non videat?

[7]) Minime negamus, (quod ex supra § I, dictis satis patet) insignem inter diversarum gentium barbararum superstitiones ubique deprehendi similitudinem, ex caussarum earundem eosdem effectus gignentium vi facile deducendam: sed tamen quasdam quasi locales esse, aegre nisi per mutuatam uni populo ab alio talem stultitiam explicandas, deprehendit credo quisque, accuratius indolem earum considerans. Atque ex hoc genere suspicor somnia fuisse Graecis olim familiarissima, de hominibus in ferarum variarum formas ope pharmacorum aut incantationum mutatis: quas nugas inde in septentrionem fuisse propagatas reor. Talem itaque formas mutandi potentiam suis etiam Magis Scandiani veteres adscripserunt (cfr. Suhm l. c.), unde similes fabellae ad nostram usque plebeculam propagatae sunt: quarum fontes, qui Homeri *Odysseam*, Luciani scripta (ex. gr. *Asinum*), etc. legerit, facile agnoscet. Similia alia tacemus.

[8]) Plura sane de Lapponum s. Finnorum artibus vetera scripta tradunt Islandica, de quibus Lapponibus ipsis nihil fuit auditum: quod scriptores de superstitione Lapponum, cum illorum traditionibus conferenti, facile intelligitur. Cfr v. g. quae adfert l. c. Ill. Suhm cum iis, quae apud Schefferum *Lappon.* et Högströmium **Beskrifn. öfw. Sw. Lappm.** leguntur.

DE IMPERIO HERMANRICI OSTROGOTHORUM REGIS.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBMISERUNT

CAROLUS REIN et ESAIAS HILDEEN.

Aboae 1792, 1794.

---

§ I.

Inter Reges Gothorum, ante imperium Romanum in ipsa Italia ab hoc populo perculsum, in confiniis Ponti Euxini dominantes, clarissimum est *Hermanrici* [1]) nomen; qui licet Hunnorum tandem succumbere formidolosae potentiae et ferocissimo impetui cogeretur, diu tamen imperium amplissimum atque per suam maxime fortitudinem suasque victorias dilatatum tenuisse, traditur. Res ejus (ut in populorum gestis fatisque contingere necesse est, qui ipsi scriptores rerum suarum, ad posteritatem certe notos, nullos habuerunt) multa obscuritate multaque incertitudine laborant: sed Ammiani tamen Marcellini fides [2]) et Jornandis (seu Jordanis [3]) diligentia famam laudesque earum ita conservarunt atque celebrarunt, ut materiam eruditioni ac diligentiae laudatissimorum recentioris aevi Scriptorum non contemnendam praeberent [4]). Quorum vestigiis insistentes, cum

---

[1]) Varie nomen, sive apud auctores veteres scribitur, sive in codicibus eorum manuscriptis exaratum exhibetur. *Ermenrichus* Ammiano Marcellino (quomodo nostra exemplaria habent) dicitur; Jordani vel *Ermanaricus* (In Bonav. Vulcanii *Gothicarum — rer. Script.* C. 23, Ed. I, p. 64 sqq. et Hug. Grotii *Historia Gothorum* etc. C. 23, p. 642) vel *Hermanricus*, in Frid. Lindenbrogii *Diversar. gentium Historiae Antiquae Scriptoribus III*, p. 102 sqq. cujus nos lectionem, ut genio linguae convenientissimam, codicum MSS. et recentissimae editionis (in Muratorii *Scriptoribus rer. Italicarum* T. I reperiundae) conferendorum oportunitate carentes, sequimur.

[2]) *Rerum gestarum* L. XXXI, C. III.

[3]) *De rebus Geticis.* Vid. loca mox indicata.

[4]) Ut nostros Historicos taceam illustres, von Dalin *(Svea Rikes Historia* 1 Del. 10 C. 9 §) et Lagerbring *(Sv. R. Hist.* 1 D. 17 C. 7 §) qui, non dicam quam merito, has res suis in-

nos quoque, specimen studiorum Academicum edituri ad locum eundem Historiae illustrandum operam qualemcunque collaturi sumus; speramus juveniles nostros conatus mitem Lectoris Benevoli experturos esse censuram.

§ II.

Quo tempore *Hermanricus* claruit, homines Gothicae stirpis in vicinia quidem maris Euxini sed latius tamen, et ad septentrionem, et ad orientem, et ad occidentem extensis sedibus, habitantes, in plures divisi comparent sive populos sive tribus, communi tamen lingua, communibus institutis atque moribus utentes; quales commemorantur *Greuthungi* et *Thervingi* [1]), *Gepidae*, *Heruli* [2]) etc. Inter quos

seruerunt operibus; diligentem pro more suo, iis tribuit operam Ill. SUHM, *Historie om de fra Norden udvandrede Folk*, 1 *Bind*, 1 *Bog*, § XXXI—XXXIII p. 112—133. Nec nullam quibusdam partibus impendit industriam Cel. THUNMAN *Untersuch. über die alte Gesch. einiger Nordischen Völker*, p. 172 sqq. et 176, It. *Untersuch. über die Geschichte der Östlichen Europ. Völker*, p. 26 sqq. 369 sqq.

[1]) Vid. AMMIANUS l. c. Gothicos fuisse populos patet, licet non satis id distincte doceat; explicata scilic. perspicuitas ad dotes hujus Scriptoris non pertinet, qui saepe res alienas immiscens ac copiose persequens, alias contra, scitu multo magis necessarias, nonnisi obiter tangit. Scytharum, ut vocat, diversos populos commemorantem TREBELLIUM POLLIONEM (in vita *Claudii* C. VI) et FLAVIUM VOPISCUM (in vita *Probi* C. 18) conferre utile foret, nisi tam foede nomina pleraque corrupta essent: notae tamen Salmasii ad locum utrumque, non contemnendam praebent opem. JORDANI nomen *Gruthungorum* et *Thervingorum* ignotum est, uti AMMIANO contra *Ostrogothorum* et *Vesegothorum*, illi familiarissimae, appellationes.

[2]) TREBELLIUS POLLIO et FLAVIUS VOPISCUS l. l. c. c.; ut Jordanem taceamus. Caeterum sedes his gentibus valde diverse ab auctoribus assignantur; quod partim ex diversitate temporum, quibus vixerunt Scriptores, atque parum distincta aut certa earum cognitione, in populis sedes passim mutantibus et varie sese nunc conjungentibus nunc separantibus, omnino difficillima; partim ex corruptione nominum codices misere deformante, lectionisque orta hinc parum certa in his rebus ratione, pendet.

Greuthungi (s. *Grauthungi*, *Gruthungi*), non improbabili virorum doctorum conjectura [3]) iidem habentur, qui alias, sub *OstroGothorum* nomine inclaruerunt [4]); ut *Thervingorum* contra nomen VestroGothos denotare, existimant [5]). Quicquid sit, circa medium seculi IV, sive *Greuthungis* sive *OstroGothis*, sedes tum praecipuas circa Borystenem, inter Tanaim atque Danastrum (Tyram) in Tataria minori, Ucrainia atque Volhynia hodierna habentibus, imperasse reperimus *Hermanricum; quem bellicosissimum Regem, et per multa variaque fortiter facta vicinis nationibus formidatum* appellat Ammianus, scriptor diligens et fidei exploratae; de cujus autem *Hermanrici* gestis atque imperio, magnificam et haud paullo gloriosiorem exhibet narrationem Jordanes: praeter quos duumviros, nomen ejus a nullo alio, quod sciam, auctore vetere hodie quidem superstite celebratum aut memoriae proditum habetur. Tempore porro irruptionis ferocis in Europam ab Hunnis eodem seculo factae, quorum primus impetus in Gothos erupit, idem Ammianus [6]) Regem hunc hactenus victoriosum atque potentem, vi illorum immensaque multitudine, fama in majus indies elata, adeo concussum fuisse narrat, ut de salute regni sui desperans, mortem sua sibi manu conscisceret. Verba ipsa adponemus: *Qui* (Ermenrichus) *vi subitae procellae perculsus, quamvis manere fundatus et stabilis diu conatus est, impendentium tamen diritatem augente vulgatius fama, magnorum discriminum metum voluntaria morte sedavit.*

---

[3]) Lagerbring l. c. Suhm l. c. L. V. p. 323; aliique plures. Ammiani et Jordanis testimonia conferentibus, res satis manifesta evadit.

[4]) *AustroGothorum* jam meminit Trebellius Pollio l. c. quorum deinde nomen factum fuit celeberrimum.

[5]) Auctores nuper laudati, not. [3]).

[6]) Hoc ex communi constat auctorum qui res seculi IV exposuerunt testimonio; cfr. (praeter Ammianum et Jordanem), Orosius L. VII, C. 33, et excerpti a Cel. Stritterò (*Memor. populor. e Scriptoribus Byzant. erutae) Theophanes* et *Eunapius* T. I p. 46, 48.

Haec JORDANES studiosius ornans, multa addit, nullius alius auctoris, nisi sua fide, non ubique certissima [7]), jam nixa: *Hermanricum* nostrum, ex illustrissima ortum *Amalo-*

---

[7]) De hujus auctoritate Scriptoris, non omnibus idem videri, mirum existimari haud debet. Non antiquioribus modo nostris Historicis, qui hypotheses suas de celebrium illorum Gothorum e Scandia nostra egressu, hisque similes, illius imprimis testimonio superstruebant; sed plerisque etiam recentioribus laudatissimis auctoribus, minime contemnenda habetur: cfr. LAGERBRING l. c. § 3 et SUHM l. c. p. 19, 632, ac alibi passim, naevis tamen illius, ut exspectandum fuit, neque dissimulatis neque probatis. His addimus THUNMANNI judicium, (**Untersuch. über die alte Gesch. einiger nordischen völker** p. 32 sq.) *Jordanes* — schrieb — um daß jahr 551. Außer vielen ältern Geschichtschreibern, die er gebraucht hat, und die zum theil für uns verlohren gegangen, **konnte** er als Sekretär bei einem Gotischen König, und darauf als Bischof der Gothen (quod tamen alii in dubium vocant) viele wichtige nachrichten bekommen, besonders von dingen, die zu seiner zeit vorgingen, und die auf einige weise **seine eigene** nation betrafen? Eine solche ist auch die, worauf ich mich beziehe, und sie kann und darf also keines weges zu den **weniger glaubwürdigen** gezählt werden, die bisweilen, das mißtrauen der Critiker gegen diesen wirklich schätzbaren Geschichtschreiber erweckt haben. Alii contra fidem ejus non modo manifestis suis ostensis erroribus atque fabulis infringere studuerunt, sed etiam ad ipsam suam confessionem provocando, in Epistola dedicatoria ad *Castalium* (operi suo praemissa) quam nescio quo consilio *Grotius* in sua editione omisit, occurrentem, qua, *ex memoria* se compendium dare voluminum XII Historiae Gothicae *Cassiodori Senatoris*, antehac raptim perlectorum, fatetur. Verba ipsius sunt: „Svades ut nostris verbis duodecim „*Senatoris* volumina *de origine actuque Getarum*, ab olim us„que nunc per generationes Regesque descendente, in unum et „hoc parvo libello coarctem — Sed ut non mentiar, *ad tridua„nam lectionem* dispensatoris ejus beneficio libros ipsos *antehac „relegi*. Quorum quamvis verba non recolo, sensus tamen et „res actas *credo me* integre *tenere*. Ad *quos nonnulla ex His„toricis Graecis et Latinis addidi* convenientia; initium finem„que, et plura in medio, mea dictatione permiscens." Ex quibus igitur fontibus, et quomodo hauserit, satis apparet. Quos alios scriptores ipse consuluerit, quas auctoritates, quantaque diligentia et fide ipse adhibuerit, facile non est ubique statuere: satis credulum, atque ad res Gothorum augendas propensum, vel ipsum, vel Auctorem suum fuisse, non obscure patet.

rum stirpe ac hujus familiae nobilissimum, Regi Gothorum *Gebericho* in regno successisse; multisque et bellicosissimis *Arctois* gentibus perdomitis ideo a nonnullis suae nationis [8]), merito fuisse *Alexandro Magno* comparatum. Populos deinde enumerat ab illo victos et subjugatos: *Gothos*, *Scythas*, *Thuidos in aunxis*, *Vasinabroncas*, *Merens*, *Mordensimnis*, *Caris*, *Rocas*, *Tadzans*, *Athaul*, *Navego*, *Bubegentas*, *Coldas*; nomina pleraque barbaris ipsis barbariora! quorum, culpa librariorum pessime corruptorum, singulorum sanandorum atque explicandorum spei omni prudenter renuntiat Illustr. SUHM, quaedam feliciter explanans [9]); nonnulla praeterea divinando enodare conatus est Celeb. THUNMAN [10]). *Herulos*

[8]) *Majores nonnullos* hoc fecisse, autumat; *Gothos* sine dubio intelligens? studio suarum rerum magnificentius celebrandarum satis inepto, hic ductos.

[9]) L. c. § XXXI. *Gothos* eum *Vestrogothos* imprimis vocare, admodum probabiliter disputat; quos a Graecis quoque et Romanis scriptoribus, cum de *Gothorum* in Romanum imperium primis irruptionibus loquuntur, utpote huic viciniores maxime significari scripta sua diligenter consulentibus, facile patet. *Scythas*, nomen admodum vagum, vel a JORDANE temere additum, vel glossema librarii esse, recte autumat. *Merens* HERODOTI *Mares*, eosdem qui sua lingua *Mari*, ab aliis *Tscheremissi* hodie vocantur, esse putat. *Mordensimnis*, quod nomen in aliis codicibus *Morden* scribi docet, Russorum veterum *Mordua*, hodiernos *Mordvinos*, esse existimat. *Rocas* significare *Roxolanos* arbitratur. *Athaul* (Athual) *Bulgaros* esse conjicit, a fluvio *Ethal* vel *Ethel* ita appellatos, ut a nomine ejusdem fluvii hodierno, *Volga*, postea aliud illud nomen accepisse putantur. Et sic porro.

[10]) *Golthes* (quae vox in quibusdam codicibus pro *Gothis* occurrit) *Galindas* interpretatur, qui in annalibus Russorum *Golady*, in litteris Papae Alexandri IV (apud *Raynaldum* T. XIV, a. 1257, n. 24) *Goltae* vocentur. *Thuidi* (l. *Thiuidi*) *Tschudos* Russorum (si hoc gentis est nomen, et non *Peregrinos* in universum denotat; cfr Cel. SCHLÖZER **Probe Rußischer Annalen** p. 73, forte tamen ad homines generis Fennici inprimis restrictum?) fuisse putat. *Remniscans* (lectio varia pro *Caris*) de *Tscheremissis* explicat.

porro, *juxta Maeotidas paludes habitantes* [11]), quorum velocitatem celebrat, a *Hermanrico* fuisse victos, auctor addit; postea eundem *Venetos* [12]) (in tres deinde populos, *Venedos*, *Antes* et *Sclavos* distractos) subegisse, atque *AEstorum* [13]) *similiter nationem, qui longissima ripa oceani Germanici* [14]) *insident*, sub potestatem suam redegisse, ita ut *omnibus* tandem *Scythiae* et *Germaniae nationibus* [15]) *imperaret*.

§ III.

Attentius haec omnia considerans, nemo non videt JORDANEM studio herois sui virtutem potentiamque celebrandi abreptum, verba adhibuisse, quae severius examinata, cum exacta veritate conciliari haud possint. *Totam Germaniam* (quibus eam limitibus veteres definiunt) *Hermanrici*

---

[11]) De variis admodum, quae huic genti assignantur sedibus commentantem, cfr. Ill. SUHM l. c. II B. II p. 423—454.

[12]) *Wendos*, Wenedos, *(Slavos?)*

[13]) *Haestorum* habet Edit. LINDENBROGII, *AEstorum* MURATORII, pro *AEstrorum* quod apud VULCANIUM et GROTIUM legitur.

[14]) Notum est, mare Balthicum a veteribus cum Oceano Septentrionali confundi, ac *Scandinaviam* insulam fuisse habitam, in hoc Oceano sitam. *AEsthos* autem (succini commercio olim notos) ripam hujus oceani longo tractu habitare, JORDANES putavit.

[15]) Male auctor *Historiae Universalis* **(Allgem. Weltgeschichte)** quam, GUIL. GUTHRIE et JOH. GRAY convertentes atque reformantes laborem, Germani ediderunt, V Th. IV B. p. 348, haec verba *Ablavii* esse Historici a JORDANE allata, dicit; nescio quam secutus rationem. *Ablavium* (l. *Ablabium*) hunc, quem JORDANES *descriptorem Gothorum gentis egregium* atque *historiam* ejus *verissimam* vocat (C. IV), parum cognoscimus. Ne linguam quidem qua usus sit, aut aetatem qua vixerit, (aut gentem ad quam proxime pertinuerit?) definire certo licet, neque utrum eum JORDANES ipse consuluerit, an *Cassiodori* tantum de eo judicium secutus sit, satis apparet: multo minus, cujus ille aut diligentiae ac peritiae aut fidei fuerit, tuto existimare valemus. Cfr. de eo VOSSIUS de *Hist. Latinis*, L. III p. 690, et quae conjicit, non dicam quam feliciter, GROTIUS l. c. Proleg. p. 66.

paruisse legibus, fidem difficulter inveniat; quam si in suam redegisset potestatem, a Romani Imperii finibus occidentalibus lacessendis, imo formidolosissimo impetu percellendis, haud fuisset quieturus: nec quae de statu aliarum quarundam nationum barbararum his temporibus scimus, cum unius imperio hujusmodi vastissimo, per totam Germaniam extenso, redigi in concordiam possunt [1]). *Scythiae* autem universae nomine quid intellectum vellet, neque ipse forte definire JORDANES exactissime valuit, aut nationes ejus accurate recensere [2]). Probabile admodum est, ultra *Vistulam*, occidentem versus arma sua *Hermanricum* non extendisse, adeoque eam quae vere *Germania*, veterum consvetudine, dicta fuit, ne attigisse quidem. Ipse JORDANES victoriis suis multas *Arctoas* gentes fuisse perdomitas, significat; quod non tantum nomina quarundam, situsque ipse locorum, verisimile reddunt, sed etiam parum cognita Romanis gesta sua atque minus interim vexatae horum provinciae, suis sedibus finitimae, confirmare videntur [3]). Itaque summo, ut

---

[1]) Cfr. *Juliani* et *Valentiniani* susceptas contra Germanos expeditiones apud AMMIANUM MARCELLINUM L. XVI—XXI et XXVII—XXX. Unius potestati hos subjectos non fuisse, nec communem Imperatorem agnovisse, facile intelligas.

[2]) Ipse Scythiam suam describens, C. V, valde quidem incertos et aegre constituendos ei limites assignat; sed *Tatariam* tamen minorem, *Russiam Europaeam*, ditionem *Astrachanensem* et *Casanensem*, nec non *Poloniam*, (ad *Vistulam* usque) l. *Sarmatiam*, *Daciam* et *Moesiam* veterum, obscure licet, hoc comprehendisse nomine videtur? sed Geographiam ejus explanare, nostri minime nunc est instituti.

[3]) Romanorum finibus eum non ingruisse, res ipsa loquitur: quos eo tempore *Athanaricus* quidem *Thervingorum (Vestro-Gothorum)* Judex, aliique Duces minus potentes, infestabant; sed ingentibus *Hermanrici* opibus oppugnatos fuisse, haud reperimus. Partem tamen aliquam subditorum suorum, privato ausu, *Vest-Gothis*, aliisque tribubus barbaris Romano imperio propioribus, sese adjunxisse interdum, praedas a locupletibus sed imbellibus vicinis subinde agentibus, valde verisimile est; quare AMMIANUS, irruptionem a Gothis tempore *Valentis* Imperatoris factam descripturus, dicit *gentem Gothòrum ea tempestate intactam ideoque saevissimam, conspirantem in unum*, (quae verba tribus plu-

nobis quidem videtur, jure Illustr. SUHM sedem bellorum ab *Hermanrico* gestorum, regionumque ab illo occupatarum praecipuam, in hodierna *Russia Europaea*, atque imprimis locis *Tanai* et *Volgae* adjacentibus, quaerendam esse, significat [4]); haud improbabile judicans, has ejus victorias, quibus Hunni (aut eorum amici) offensi provocatique fuerint, susceptae ab his post aliquot annos irruptioni formidabili

---

res independentes, societatem belli liberam ineuntes, potius quam homines unius imperio parentes, describunt) *ad pervadenda parari collimitia Thraciarum* L. XXVI, C. VI. Cum Valens in tertia sua expeditione Gothica, *continuatis itineribus longius agentes Greuthungos, bellicosam gentem, aggressus esset*, (ad Danastri fortassis viciniam penetraverat, qui fines *Greuthungorum* et *Thervingorum* separasse videtur, cfr. SUHM l. c. L. I § 34, p. 140 sq.) occurrit ei *Athanaricus*, (qui *Thervingorum Judex*, ib. L. XXXI C. III aperte vocatur; Cfr SUHM l. c. § 35 p. 147), adscitis forte etiam vicinorum *Greuthungorum*, in periculi societatem jam adductorum, auxiliis; *Hermanrici* nulla, vel hac occasione, fit mentio: pacem etiam nonnisi cum illo fecisse Valentem, aperte patet. Non enim opus est, quem Regem *Scythiarum* EUNAPIUS appellat (cfr. STRITTER l. c. p. 44 sq.) alium esse putemus quam eundem *Athanaricum*, cum quo (licet *Judicis* tantum ei nomen tribuat) AMMIANUS haec omnia transacta esse, testatur. Nec inde, quod *Athanarico* ab Hunnis superato, *Alavivum* et *Fridigernum*, magna apud Gothos auctoritate pollere videmus, illum his dignitate non fuisse superiorem colligere licet: cum notum sit, quam sint apud barbaros imperii et obedientiae vincula in universum laxa atque inconstantia, quae adversis casibus facile imprimis soleant abjici et mutari. Quam parum autem bella et maximae saepe rerum conversiones inter barbaros factae, Romanorum (ad quos tamen consequentiae earum vehementer pertinebant) attentionem adverterint, ipse docet AMMIANUS; qui de Gothorum ab Hunnis superatorum pulsorumque ad Istrum adventu scribens, addit: „Dum aguntur haec in ex„ternis, *novos majoresque solitis casus versare gentes arctoas*, „rumores terribiles diffuderunt: — Quae res adspernanter a „nostris inter initia ipsa accepta est, *hanc ob caussam, quod il„lis tractibus nonnisi peracta aut sopita audiri procul agentibus „consueverant bella.*“ (L, XXXI C. IV).

[4]) L. c. § XXXI p. 115 sq.

caussam proximam praebuisse? [5]). Meridiem versus imperii sui fines saltim ultra Danastrum patuisse, vix credas. Ac praeter ea quae de Romanorum finibus ab eo non vexatis nuper observavimus, alia etiam demonstrare argumenta videntur, ne *Westgothos* quidem potestati ejus paruisse: quibus hoc tempore summa auctoritate praefuisse *Athanaricum* AMMIANUS aperte testatur [6]); eundemque *Regem* JORDANES recte appellat [7]), licet *Fridigerno* demum (imperante Romanis jam *Theodosio*) successisse, male idem significet, auctoritati AMMIANI [8]) aperte repug-

---

[5]) Ibid. p. 116.

[6]) Quare *hos* (*Gothorum* nomine generali appellatos) a JORDANE minus recte inter *domitos* ab *Hermanrico* populos enumerari, putamus; cfr. supra p. 201 Not. [9]). Ad *eosdem* inprimis spectare quae de *Gothorum* irruptionibus primis scriptores Romani Graecique tradunt, confirmat etiam Cel. STRITTER l. c. *Summar.* p. 5 not. *a).* Nulla caeterum occurrunt apud AMMIANUM vestigia, quae *Athanaricum* agnovisse aliquem superiorem, aut alienis auspiciis res gessisse, indicent. Vid. L. XXII, C. 5. Quin JORDANES ipse (non optime sibi hac in parte constans?) cum inferius (C. XXIV) de Hunnis in *Ostrogothos* (*Hermanrico* adhuc tum vivo) irruentibus loquitur, dicit: „a quorum „*societate* jam Vesegothae discessere, quam dudum inter se juncti „habebant.“ De populo altero ab altero nuper *domito,* aegre haec explices? Ac potius ad ea existimes respicere, quae superius (C. XVII) de tribu utraque olim, sub *Ostrogothae* imperio conjuncta, dixerat? Quos igitur *Gothos Hermanricus, Ostro-gothorum* ipse Rex, *domuerit,* difficillimum jam erit conjectu.

[7]) C. XXVIII. Cfr. quae observavimus supra p. 203 sq. not. [3]).

[8]) Qui l. c. (L. XXVII, C. V) *Valentem* Imperatorem in hunc *Athanaricum* signa commovisse, aperte docet; cum quo pacem etiam ab eodem Imperatore fuisse conclusam testatur, addens (ne quis alium esse *Athanaricum* putet, de quo JORDANES loquatur, illi posteriorem): „Hocque composito et acceptis obsidi„bus, Valens Constantinopolim rediit; *ubi postea Athanaricus,* „proximorum factione genitalibus terris expulsus, fatali sorte de„cessit, et ambitiosis exsequiis ritu sepultus est nostro.“ Cfr. JORDANES l. c. C. XXVIII. *Fridigernum* autem unum ex ducibus fuisse (*Alavivo* tamen, ut videtur, auctoritate minorem?)

nans [9]). Neque probabile nobis videtur, quod idem JORDANES asserit (C. XXIII) *Geberichum* fuisse *Hermanrici* nostri in regno proximum antecessorem; quod illum Westgothis, hunc Ostgothis (neutrum populo utrique) imperasse existimamus [10]); suspicantes aut JORDANEM, aut quem se-

---

parti Gothorum, quae Athanaricum ab Hunnis superatum et *ad effugia properare montium praeruptorum* coactum deseruerat, praefectorum, idem AMMIANUS aperte dicit; cui itaque *Fridigerno Athanaricum* successisse, incommode valde asseri putamus. Veterem Romam pro Nova (Constantinopoli) ex lapsu memoriae substituit Ill. VON DALIN, cum l. c. I D. 10 C. 9 § dicit: Athanaric dog så godt som landsflyktig i Rom.

[9]) Fortassis ne suum regnum, celebratae tantopere *Hermanrici* Monarchiae officeret? Laudatoris enim potius quam Historici partes haud raro agere JORDANEM aliquoties vidimus: nec victoriarum vel verbo meminit a Valente de Gothis reportatarum, quas commemorat AMMIANUS, nec pacis ab eo cum *Athanarico* factae, splendori Monarchiae Hermanrici parum favorabilium. Similiter neque clades Greuthungorum, post mortem *Hermanrici* acceptas, nisi paucis tangit: quem defectum supplet rursus AMMIANUS, docens illis superatis Hunnos (quibus, eorumque sociis Alanis post mortem *Hermanrici*, successor suus *Vithimeris aliquantisper restitit, sed post multas quas pertulit clades, animam effudit in praelio vi superatus armorum)* porro in Thervingorum fines irrupisse; quorum Judici (vel Regi) *Athanarico* hi motus interim non nisi per famam innotuerant; adeo non vel ipse vel populus suus pars erat magni imperii Greuthungici!

[10]) *Geberichum,* (*Athanarici* forte in regno antecessorem?) a quo *Vandalos*, inter *Gothos* ab orientali et *Marcomannos* ab occidentali plaga sibi vicinos (in parte hodierna *Moldaviae? Wallachiae. Transylvaniae* et *Ungariae* superioris) habitantes, (cfr. SUHM l. c. § XXX p. 110 sqq.) superatos fuisse JORDANES tradit, nonnisi *Vestrogothis* imperasse, hinc credimus; *Hermanricum* vero (qui cum populis bellavit ad Wolgam etc. habitantibus) solis *Ostrogothis*. Hunc ex gente fuisse *Amalorum* expresse idem asserit, quod de *Gebericho* nullibi prodit. Genealogias quidem ejus (in remotioribus imprimis earum articulis) maximi non facimus: sed cum tamen *Amalos* ab *Ostrogotha* (si hominis hoc nomen et non potuis gentis fuit? qualem permutationem non raro in vetustis monumentis occurrere novimus) per filium ejus *Unilt* deducat (C. XIV), et hujus *Ostrogothae* tempore populum Gothicum nondum in *Ostrogothas* et *Vesegothas*

cutus fuit auctorem, tribuum diversarum Regulos, partim coaevos (eorumque gesta), multorum more scriptorum, in unam interdum seriem, quo eam exhibere posset longiorem splendidioremque, disposuisse?

[Supersunt quidem nonnulla adhuc, quo argumentum susceptum plene explicetur, persequenda: de morte *Hermanrici*, de annis aetatis suae, de ratione temporis sui gestorumque suorum accuratius constituenda, de interitu tandem imperii sui, celerisque ejus ruinae caussis; sed haec aliorum absolvenda industriae relinquere, facultatum jubet ratio].

§ IV.

De morte porro *Hermanrici*, quam, Hunnis irruentibus [1]), ex metu impendentium discriminum (quorum diritatem indies fama auxerat), salute imperii desperata ipsum sibi conscivisse AMMIANUS docet [2]), ita JORNANDES scribit, ut haud obscure timiditatis et ignaviae suspicionem ab Herois sui fama removere studeat. Nam sub Hunnorum adventu, a duobus fratribus Roxolanis *Saro* et *Ammio*, germanae [3])

---

fuisse divisum (non dicam quam commode) asserat, verum uni paruisse imperio affirmet (C. XVII), ac *Geberichi* genus alia serie (C. XXII) ad *Cnividam* referat (eundem, ut videtur, quem, C. XVIII *Cnivam* vocat, ac post *Ostrogotham* praefuisse Gothis dicit?); probabile sit, Regem utrumque ad eandem stirpem nec a JORDANE ipso fuisse relatum.

[1]) Qui „pervasis Alanorum regionibus, quos Greuthungis „confines *Tanaitas* consuetudo nominavit, interfectisque multis „et spoliatis, reliquos sibi concordandi fide pacta junxerunt: „eisque adjunctis, confidentius *Ermenrichi late patentes et ube-* „*res pagos* repentino impetu perruperunt.“ l. c. Quibus verbis Auctor *Tanaim* fluvium finem orientalem imperii Gothici haud obscure constituit, ad cujus alteram ripam regio Alanorum pertineret; quare cum ad *Volgam* usque victorias suas *Hermanricum* extendisse, supra p. 204 (praeeunte Illustr. SUHMIO) significatum fuit, *superiorem* Wolgam intelligi debere, facile patet.

[2]) Cfr. supra p. 199.

[3]) *Sanielh* nomine, sive ut in alio Codice appellatur, *Sonilda*. Vid. Illustr. SUHM l. c. I B. § 32, p. 122.

necem ab *Hermanrico* crudeliter trucidatae ulturis, latus ejus ferro sauciatum fuisse tradit, unde *aegram vitam corporis imbecillitate contraxerit.* Quibus addit: „Quam adver-„sam ejus valetudinem captans Balamir Rex Hunnorum, in „Ostrogothas movit procinctum: a quorum societate jam Vese-„gothae discessere, quam *dudum* inter se juncti habebant. In-„ter haec *Hermanricus tam vulneris dolorem, quam etiam in-„cursiones Hunnorum non ferens,* grandaevus et *plenus dierum,* „centesimo decimo anno vitae suae, *defunctus est.* Cu-„jus mortis occasio dedit Hunnis praevalere in Gothis illis, „quos diximus orientali plaga sedere et Ostrogothas nun-„cupari“ [4]). Discas hinc, aegrum ex vulnere Regem inde fuisse impeditum quo minus Hunnis intrepide obviam iret, hostesque fortiter repelleret, hoc ipso ejus incommodo imperium, defectione etiam Westrogothorum debilitatum [5]), lacessere ausis; quare cum doloris saevitia victum, tum Hunnorum successu, quem prohibere sibi non liceret, commotum, sponte mortem sumsisse: quin enim acceleratum suo ipsius arbitrio (moribus gentis convenienter) e vita excessum verba Auctoris, obscurius licet significent, dubium non videtur [6]).

Neuter igitur praelium cum hostibus commisisse narrat; cujus rei caussam Ammianus in terrore atque desperatione, Jordanes inprimis in valetudine Regis infirma ponit: adeo ille nihil de vulnere aut morbo *Hermanrici* habet, ut *diu conatum esse manere fundatum et stabilem* dicat,

---

[4]) L. c. C. 24 fin.

[5]) Postea tamen, C. 48 dicit *Ostrogothas Hermanrici regis sui decessione* (non igitur ante ejus mortem?) fuisse *a Vesegothis divisos.* Quod prodere nobis videtur, eum haud plenissimam hujus rei habuisse cognitionem, ac dubia nostra de asserta ab eo Westrogothorum cum Ostrogothis sub *Hermanrico* conjunctione, non parum confirmat.

[6]) Quare minus accurate in citata supra versione Germanica Historiae Universalis *Guthrie-Grayanae* Part. V, Vol. IV (V Theil, IV Band, XVIII Buch 4 Hauptst.) p. 300, post exhibitam Ammiani narrationem additur: nach dem Jornandes aber ward er ermordet.

hoc est defensionis consilia atque praesidia strenue aliquamdiu quaesivisse atque comparasse, sed aucta nimis fama ferociae et potentiae hostium perturbatum, omnem spem salutis abjecisse: neuter culpam intermissae defensionis strenuae et constantis in aetatem Regis fessam atque inertem (quamvis summam ei JORDANES senectutem tribuat) rejicit. Quae ita fortassis explicari atque conciliari poterunt, ut vulnus illud *Hermanrico* inflictum, aut jam lenitum aut minus acerbum fuisse putetur, quam a JORDANE, excusandi Herois caussa describitur; aetasque ejus per famam veterem aucta, aliquanto minor illa quoque fortassis fuerit, quam quae ab Auctore proditur? ita tamen, ut neutra caussa omnino nihil ad animum Regis debilitandum contulerit, qui pristinas desiderans vires, ne partam antea gloriam in discrimen adduceret, tanto promtius oppetierit mortem. Sed magnum non habet haec disputatio momentum.

§ V.

Anni aetatis suae a JORDANE proditi, solitum illi quidem vitae humanae excedere spatium videntur; utpote ad CX usque, nulla addita deficientium vel corporis vel animi virium commemoratione, producti: sed cur tamen testimonium Auctoris, qui definiti hujus numeri notitiam testi alicui superiori sine dubio debuit, omnino rejiciamus, satis gravem cogere caussam nullam putamus. Neque enim necesse est, ut res maximas, quas de eo praedicat JORDANES, in extrema demum hac senecta, aut intra brevis temporis spatium, gessisse credatur[1]); neque nos, allucinatione JORDANIS rejecta (qua *Her-*

[1]) JORDANES quidem nihil tale habet; quare ex hypothesi addit quae in hunc sensum scribit Cel. GIBBON (*History of the decline and fall of the Roman Empire.* IV Vol. Ch. XXV § V. „The victories „of the great Hermanric, king of the Ostrogoths, --- have been com„pared, by the enthusiasm of his countrymen, to the exploits „of Alexander: *with this singular and almost incredible, diffe„rence, that the martial spirit of the Gothic hero, instead of „being supported by the vigour of youth, was displayed with „glory and success in the extreme periode of human life; bet„ween the age of fourscoure and one hundred and ten years.*“

manricum Geberico in imperio Ostrogothorum post temporis aliquod successisse narrat) adeo angustum regno illius tempus tribuere coacti sumus, ut aut annos aetatis suae admodum deminuere, aut nonnisi senem regno admovere, debeamus. Cur *Gebericum* Westrogothorum fuisse regem, et Ostrogothis non imperasse, (ut neque *Hermanricum* Westrogothis), credamus, supra docuimus [2]): quam disputationem nostram ipsae illae difficultates confirmant, quae in conciliandis annis aetatis et mortis suae cum chronologica aliorum quorundam eventuum ratione occurrentes, Illustr. SUHMIUM cogunt et tempus vitae Heroi Gothico multo brevius tribuere, quam JORDANIS verba produnt, et nonnisi paucos imperio Geberici annos assignare [3]); quod quidem, gestis nostri partim contemporaneum fuisse, non improbabiliter statui posse existimamus? Caeterum series annorum cum a Cel. STRITTER [4]), tum a Cel. ERNESTI [5]) constituta, qua mortem *Hermanrici* anno circiter 375 p. Chr. n. contigisse ponitur, non improbabilis nobis videtur; nisi uno aut altero anno hanc fuisse superiorem credas, quos inter mortem herois et factam per Hunnos ex suis terris expulsionem Gothorum atque permissum his, Istro superato, in Provinciam Romanam descensum, intercessisse probabile est. Nam recte observante Ill. SUHMIO, si ex fide veterum anno 376 in terras Romanorum Gothi profugi recepti sunt; *Vithimiris*

---

[2]) P. 13—16. Unde cum *Hermanricum habuisse* JORDANES dicit, *quos domuerat*, etiam *Gothos*, aut existimandum est, eum aliud dicere non voluisse, nisi Westrogothos *imperio ejus subfuisse* nutuique paruisse, antea jam suis Ostrogothis sociatos (licet haec pro Herois sui gloria praeter veritatem augenda, addidisse constet, nam bello subactos ne ipse quidem significare videtur); aut videndum, num altera illa lectione *Gotthes* (loco *Gothorum*) veri quid insit? Cfr. supra p. 201 not. [10]).

[3]) L. c. § 30 p. 110.

[4]) Operis supra citati (*Memoriae Populorum* etc.) T. I p. 46 sq.

[5]) Quam margini Editionis *Ammiani Marcellini* a se curatae (Lips. 1773, 8:o) apposuit. Non multum ab ea abeunt Nob. v. DALIN (l. c. p. 305) qui a. 374, et Ill. SUHM (l. c. p. 110 et 154) qui circiter 370 habet.

autem post obitum *Hermanrici Rex* Gothorum *creatus*, narrante AMMIANO *restitit aliquantisper* hostibus, ac *post multas* demum *quas pertulit clades, animam effudit in praelio vi superatus armorum:* spatium temporis non brevissimum his conatibus tribuere convenit; quamvis haud nesciamus, barbarorum bella celeritate plerumque geri rapida, multosque saepe eventus intra pauciores menses concludere [6]). Deinde discessus Gothorum (ducibus *Alatheo* et *Saphrace*, qui *Viderichi*, quem parvum filium Rex Vithimiris reliquerat, curam susceperant) ad Danastum fluvium, ac persequentium eos Hunnorum cum *Athanarico* Thervingorum Rege, sibi obvio, intercedens bellum, aliquam illa etiam moram peperisse videntur: post quos demum eventus, Gothis profugis Istrum transire Romani permiserunt; quaeque uno anno omnia evenisse aegrius credas, licet intra biennii spatium contingere potuisse, negare haud audeamus.

§ VI.

Monarchiam *Hermanrici*, quam fuisse amplam adeo, validam atque formidabilem accepimus, tam celeriter corruisse, minus videbitur mirum, si praeter ingentem Hunnorum, Alanis etiam conjunctorum, vim atque ferociam, terroremque ex his, fama in majus auctis, Gothorum animos subito percutientem (quos ignotae hactenus gentis cum forma tum mores vehementer commoverant), ipsam imperii hujus Gothici faciem atque conditionem propius spectemus. Nam ut omittamus, novum adhuc fuisse, populis variis iisque barbaris et reluctantibus nuper obtrusum, qui nondum obsequio adsveti, multo minus amore reipublicae communis conjuncti, hoste ingruente externo, occasionem avide arripiebant jugum odiosum sibi atque grave quantocius excutiendi; talia solent esse in universum barbarorum imperia, tam instabilia et male coagmentata, ut post acceptam unam alteramve cladem, facile mox dissolvantur, corruant et sub-

---

[6]) Quare etiam dicit AMMIANUS Vithimirem *aliquantisper* Alanis (Hunnisque) restitisse, l. c.

jugentur. Unde tam frequentes celeresque in hujusmodi gentibus rerum conversiones, et nata deletaque subito (quod interna firmitate carent) maxima imperia. Provincias feroci impetu subactas, raro arcibus et munimentis, saepe ne praesidiis quidem firmant; copiarum victricium terrore et gentes devictas et peregrinas coërceri posse, confidentes [1]). Quin temporario quodam, et adventante hostili exercitu demum expresso contenti victores esse nonnunquam solent obsequio et tributo; suis interim ducibus, legibus moribusque uti victis permittentes, quos tamen inter servos et imperio subjectos numerare haud dubitant: aliquando etiam victricibus eos semel adiisse armis et meliore fortunarum parte spoliasse (latronum instar, rapto vivere adsvetorum) satis putantes, de iis porro sub obsequio continendis haud magnopere laborant. Cujus generis imperium in nonnullas quas domuerat gentes remotiores, *Hermanricum* quoque exercuisse non est improbabile; ac favet Ammianus, qui eundem vocat „Regem per multa variaque fortiter facta *vicinis nationibus*“ (iisdem fortasse, quas eum *domuisse* Jordanes tradit?) „formidatum.“

Nec tamen facillime totum Gothorum imperium ab Hunnis fuisse eversum, nec cum *Hermanrico* animos eorum penitus mox concidisse, ipsa Ammiani narratio, atque facti a Vithimire acres, quamvis infelices pro patria defendenda conatus, demonstrant: post cujus denique mortem pars eorum, ducibus *Alatheo* et *Saphrace*, paternis avitisque sedibus relictis, hostium sese dominationi subduxit [2]); pars jugum

---

[1]) Notum est, quam graves poenas hujusmodi negligentiae, et Ostrogothi (ac deinde Longobardi) in Italia, et Westrogothi in Hispania, multo serioribus seculis dederint. Quod bella defensiva plus artis, laboris, patientiae vulgo poscant; ad haec gerenda barbari non modo minus idonei, sed etiam minus propensi (maxime qui campestres incolunt regiones) esse solent, quam ad impetus in hostem vehementes faciendos, ac quoties numero copiarum suarum confidunt, rem aleae martis totam committendam.

[2]) Aliter quidem Jordanes; qui non modo generosorum a novo Rege *Vithimire* factorum pro gentis et gloria et salute conaminum, nullam facit mentionem (cfr. supra p. 206 not. [9]), sed

peregrinum subire, quam solum vertere maluit. Hoc nempe JORDANI facile credimus; qui *Hunnorum*, inquit, *subditi ditioni in eadem patria remorati sunt, Vinithario tamen Amalo principatus sui insignia retinente* [3]). *Qui* (porro addit) *avi Ataulfi virtutem imitatus* [4]), *quamvis Hermanrici felicitate inferior, tamen moleste ferens Hunnorum imperio subjacere, paululum se subtrahebat ab illis - - - Sed cum tali libertate vix anni spatio imperasset, non est passus Balamber rex Hunnorum, sed ascito ad se Sigismundo Hunemundi magni* [5]) *filio, qui juramenti sui et fidei memor cum ampla parte Gothorum, Hunnorum imperio subjacebat, renovatoque cum eo foedere, super Vinitharium duxit exercitum - - - Dum uterque ad se venissent, Balamber sagitta missa caput Vinitharii sauciens, interemit. - - Et mox defuncto Vinithario rexit eos* (Gothos) *Hunimundus filius quondam regis potentissimi Hermanrici*, etc. Quomodo Historiam Ostrogothorum Hunnis subjectorum, donec jugo tandem peregrino excusso, duce *Valamiro* Rege

---

etiam *Alatheum* et *Saphracem*, *Greuthungorum* duces, regis eorum pueri *Viderichi* curam gerentes (de quorum ex patria cum rege suo emigratione prorsus silet), *Westrogothos* facit, horumque duci *Fridigerno* adsociat, C. 26; *Alatheum* fortasse cum *Alavivo* confundens? cfr. supra p. 204 not. [3]). Ut neque illam quam AMMIANUS prodit caussam, cur postea *Athanaricus Constantinopolin* peteret, nempe quod *proximorum factione genitalibus terris expulsus* fuisset (cfr. supra p. 205 not. [8]); sed *muneribus* et *moribus suis benignissimis* ab Imperatore *Theodosio sibi sociatum et ad se in Constantinopolin invitatum*, dicit (C. 28).

[3]) L. c. C. 48.

[4]) De quo tamen, ejusque virtute, nihil antea Auctor prodidit. Num eundem intelligit, quem C. 14 vocat *Vuldulf*, avumque *Vinitharii* facit? Ne parum his omnibus fidendum sit, vereor!

[5]) *Hunimundus* hic quis fuerit, et quibus rebus gestis *Magni* nomen promeruerit? docere Auctori non placuit; cujus studium homines gentis Gothicae cupide extollendi, nullibi non elucet. Illum tamen *Hunimundum magnum*, *Sigismundi* patrem, alium statuere credas ab *Hunimundo* filio *Hermanrici* atque patre *Thorismundi*, de quo deinceps scribit?

fratribusque suis *Theodemiro* (Magni Theodorici patre) et *Videmiro Vandalarii* filiis [6]), pristinum imperio gentis suae splendorem asserere, novisque illum fortibus factis augere et illustrare valerent, persequitur. Quibus quantum insit veri, alii judicent. Dissimulare tamen non possumus, his cum narratione AMMIANI comparatis, suboriri nobis contra Auctoris fidem dubia non pauca, vel fontes suos parum sinceros, vel memoriam suam parum firmam fuisse, suspicantibus? Ita quae de *Berimundo* filio *Thorismundi* (nepote *Hermanrici*) C. 33 traduntur, eum *cum filio Vitiricho ab Ostrogothis, qui adhuc in Scythiae terra Hunnorum oppressionibus subjacebant, ad Wesegothorum regnum migrasse,* tantam habere similitudinem videntur cum fuga *Alathei* et *Saphracis* (JORDANI ignota), qui cum rege parvulo *Viderico* post Ostrogothorum res ab Hunnis fractas, ad Istri ripas, eodem fere tempore quo Westrogothi sub regulis suis Alavivo et Fridigerno, evadentes, fluvium illum eodem ac hi consilio transierunt, ut ex eadem fama utramque natam esse narrationem, haud absurde conjicias? quam, ad asserendam *Eutharici,* cui *Amalasventha* nupserat, regiam ex Amalorum stirpe progeniem celebrare, JORDANIS tempore, non parvi retulisse existimes! Sed haec sufficiant.

---

[6]) Qui *Vandalarius* oppido idem est, quem C. 14 *Vinitharium* dixit, eorundem *Valemiri, Theodemiri* et *Videmiri* patrem. Nisi igitur varietatem lectionis Codices hic exhibent, lapsum memoriae in Auctore admittere necesse est. *Vinitharius* autem ille, de cujus gestis C. 48 scribit, ex Amalorum gente fuisse ille quoque putabitur? licet de genere ejus JORDANES nihil, uti neque de *Vithimiris* cum *Hermanrico* cognatione AMMIANUS, quidquam prodat.

DISSERTATIO

HISTORIAM BORGOAE URBIS NYLANDIAE LEVITER ADUMBRANS,

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBMISIT

MAGNUS ALOPAEUS.

Aboae 1794, 1795.

---

§ I.

Eos qui Nylandiae oram maritimam hodie incolunt homines, lingva Svecana, quam in propriam sibi dialectum flectunt, utentes, nec Fennicae esse originis, nec terram, quam jam occupant, antiquitus tenuisse, apud omnes in confesso est. Contra, ut ceteras Fenniae partes, ita hanc regionem a Lapponibus olim fuisse pererratam, multa docent, quae adhuc supersunt, indicia: quo tempore valde incultam fuisse, mores illius populi, praeter Rangiferorum curam non nisi venatui et piscatui dediti, satis produnt. Hos Lappones Fenni nostri, ab oriente huc advenientes, ex tota hodierna Finlandia pedetentim expulerunt, sedesque suas mature in Nylandiae oris collocarunt, atque agriculturae et rei pecuariae studentes, terrae etiam faciem sensim mutarunt: donec novi ex Svecia advenae maximam hujus regionis partem iis eriperent, atque ad interiora Fenniae loca, incolas, qui tela victorum evaserant, commigrare cogerent.

Fennos vero, quamdiu oram Nylandiae et Fenniae Australis maritimam insulasque ei objectas habitarent, cum Estonibus, genere sibi conjunctis, qui alterum nostroque oppositum sinus Fennici littus tenebant, frequens habuisse commercium, dubio caret. Ac piraticam etiam his adsociatos exercuisse, veri simile est; quam inprimis et magis proficuam et frequentiorem factam fuisse credas, postquam mercatura Russos inter atque Wisbyenses inferiorisque Germaniae urbes florere uberius coepisset [1]). Svecica quoque littora ab hujusmodi piratis subinde fuisse infestata, haud

---

[1]) Cfr. PRAESIDIS *Annotationes ad Chronicon Episcop. Finl. Juustenianum* p. 12 - 15.

improbabile putes; cum tot hostiles in Sveciam invasiones a paganis factas memorent antiquae historiae Svecanae scriptores, quorum interdum socios Fennos etiam fuisse, non modo MESSENIUS aliique recentiores tradunt, sed etiam Legendae Sanctorum antiquae, atque Breviaria, ubi expeditionis Regis *Erici IX* mentio injicitur, confirmant [2]). Quales igitur eorum praedationes, inter caussas etiam commode referri possunt, cur laudatus nuper Rex *Ericus* bello Fenniam aggrederetur. Expeditionem vero ejus contra Fenniae australis et hodiernae Nylandiae incolas, utpote illius culpae maxime reos, inprimis fuisse susceptam, multa demonstrant argumenta: quibus barbaris facile victis atque fugatis, oram maritimam, ut illos a piraticae postmodum faciendae opportunitate excluderent, Sveci occuparunt, novisque suae gentis colonis habitandam tradiderunt; quod quin jam ab Erico Rege factum sit, Historici nostri non dubitant. Unde huic Provinciae nomen *Nylandiae* (Terrae Novae) accessit. Successu temporis colonia haec Svecana orientem versus sensim magis extendebatur, et ad flumen usque *Kymmene* porrigebatur. Hinc factum, ut hodieque tota Nylandiae ora, a Tenalensi usque paroecia ad dictum fluvium (h. e. tota quae austrum spectat ora Fenniae) a Svecanis habitetur incolis; cum Finlandiae proprie sic dictae non nisi insulae (Skären), nec illae nisi australiores, colonos habeant Svecicos, in continenti autem pauci admodum ejus generis reperiantur [3]). Ad quod tamen consilium etiam hanc contulisse caussam putes, quod et pluribus majoribusque insulis Finlandiae ora quasi munita sit, ita ut continentis incolae, insulanis invitis, haud facile navibus mare adire quirent, et

---

[2]) Vid. l. c. Cfr. etiam Ampl. HALLENBERG *Diss. de Nobilibus in Svio-Gothia Litteratis* p. 23 sqq.

[3]) Cfr. *Annotationes ad Chron. Juustenianum* p. 16 sq. not. [23]). Negatum tamen haud volumus, aliquanto plures olim fuisse colonos Svecicos in terra continente Finlandiae propriae collocatos, qui postea variis fatis, bellorum maxime calamitatibus diminuti, locum Fennis ex vicinia affluentibus concesserint.

ab Estonum societate consiliisque, atque praedae ditioris illecebris, essent remotiores.

Dubio caret, coloniam hancce Svecicam initio parum fuisse numerosam, indeque minus validam; multaque hinc a Fennorum vicinorum, patriis sedibus hostiliter expulsorum, odiis et incursionibus passam fuisse damna. Namque hi, injurias ulturi, cum Tavastis, Careliis aliisque barbaris reliquas Fenniae regiones habitantibus, atque etiam cum Russis, piraticarum olim expeditionum, nunc odii in novos vicinos advenasque, sociis, ad infestandos Sveeos sese conjunxerunt, crebrisque invasionibus novam Svecorum coloniam infestarunt. Mercatores autem Wisbyenses, Lubecenses et Rigenses, passorum olim a piratis damnorum, prae lucro praesente obliti, suamque magis rem, quam Religionis novaeque in his oris Ecclesiae Svecanae Fennicaeque commoda spectantes, hoc eorum studium alebant, arma, equos, navigia aliasque res ad bellum gerendum necessarias (bona hostibus ablata, sine dubio, mercedis loco, vili pretio recipientes) iis suppeditando; quod ex litteris Paparum, cum *Honorii* III a. 1221, tum *Gregorii* IX a. 1229 et 1230 datis [4]), discere possumus. Quae tamen molimina hostilia hanc, etsi valde afflictam, coloniam prorsus subvertere non potuerunt. Svecorum enim auxilio, ei sine dubio subinde misso adjuta, se defendebat, et paullatim majus majusque cepit incrementum. In qua re promovenda, insignia inprimis fuisse merita Episcopi *Thomae* comperimus; qui praeter litteras ad subtrahenda hostibus novae Ecclesiae auxilia spectantes, quas modo tetigimus, alias a Papa *Gregorio* IX impetravit, *quibus sub protectione Apostolicae sedis et sua, Episcopum, Clerum et populum Finlandensem* recepit, atque *molestatores eorum per censuram Ecclesiasticam compesci* jussit [5]). Quin idem Papa *Militibus*

---

[4]) Vid. *Annotationes ad Chron. Juust.* p. 64 not. [80]), p. 59, p. 60, pag. 132 not. [8]). Cfr. a Celse *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. I. p. 58 n. 16, p. 62 sq. n. 5 et 7.

[5]) *Annott. ad Chron. Juust.* p. 59 n. [73]).

etiam *Christi in Livonia* injunxit [6]), ut *in remissionem peccaminum ad provinciam Finlandiae pro defendenda novella plantatione ad Christi fidem in ea noviter conversorum, contra infideles Ruthenos personaliter accedentes, cum consilio Finlandensis Episcopi, qui assumsit in praemissis partibus negotium fidei ex animo prosequendum, defensioni eorum insisterent viriliter et potenter:* cui tamen mandato Apostolico paruisse non videntur. Quam vero gravibus nova Ecclesia et colonia periculis et cladibus esset exposita, vel inde patet, quod omnis zelus Episcopi, diligentia et providentia, impedire non valeret, quo minus ad evitandam hostium saevitiam fugam ipse capessere, Wisbyamque petere anno 1247 cogeretur. Quod ostendere satis videtur, praesidia et munimenta, quibus se tueri possent, incolis hactenus defuisse [7]). Nec tranquillitate atque securitate frui haec ora potuit, antequam *Thorkillus Canuti* anno 1293, expeditione in Careliam suscepta, maritimaque illius regionis parte occupata, arcem *Wiburgensem* in praesidium et terrae a se subjectae et veteris coloniae, contra Russos inprimis iisque adjunctos Carelios, conderet. Quo firmo contra inquietos hostes munimento exstructo, otium tandem nacti sunt qui Nylandiam habitarunt, antea multis crebrisque incursionibus identidem infestati. Nullum antea in tota Nylandia fuisse castrum credas; certe nulla ejus rei nostris temporibus supersunt vestigia: uti nec litterae Papae *Alexandri* III (datae Tusculi V. Idus Sept. a. 1164) accurate expensae demonstrant, illi aliquid de munimentis Fennorum innotuisse.

Colonos autem, qui in Fennia, atque maxime in Nylandia, sedes suas posuerunt, ex *Helsingia* fuisse oriundos, valde probabile videtur; quod vel ex locorum quorundam nominibus concludere fas est (ex. gr. paroeciae *Helsing*, urbis *Helsingfors* etc.), quae non obscure hanc originem suam produnt? Neque parum roboris huic sententiae inde

---

6) Litt. a. 1232 datis. *Annott. ad Juust.* pag. 60 not. 132 sq.

7) Cfr. l. c. p. 139.

accedit, quod in scriptis antiquis Nylandiae incolae dicuntur *habitare in jure Helsingonico;* patriae nimirum suae legibus et consvetudinibus uti, colonis his concedebatur [8]). Quod vero Ducem *Guttormum* hancce coloniam in Fenniam deduxisse narrant Örnhjelm, et ex eo recentiores, inter fabulas merito refertur. Nulla enim alia insignis nisi R. *Erici* et *Thorkilli Canuti* ad Nylandiam expeditio, certo veterum confirmari potest monumentorum suffragio.

§ II.

Qua ratione Nylandia post Svecorum adventum fuerit primum gubernata, prorsus ignotum nobis est; valde tamen probabile videtur, nec firmo admodum regimen civile adhuc nixum fuisse fundamento, satisve prudenter institutum ac stabilitum, nec rem militarem optime constitutam; quod vel ex crebris illis funestisque hostium invasionibus, quas supra memoravimus, colligi posse videtur: credas fere, ecclesiasticae auctoritati soli novos colonos fuisse commissos? Post aedificatam autem arcem Wiburgensem, ejus Praefecto curam etiam Nylandiae fuisse demandatam, multis demonstrari potest rationibus [1]); sufficit commemorasse litteras Regis *Magni, Erici* filii, anno 1331 datas, quibus con-

---

[8]) Cfr. l. c. p. 20, 144 not. [4]); p. 185 sq. not. [8]), p. 220 sq. not. [21]); p. 269 sq. not. [101]), p. 306 not. [26]).

[1]) Occurrit quidem in litteris a. 1327 datis (de quibus mox) mentio *Gerardi, Advocati* (h. e. Praefecti) *Nylandiae;* sed si Wiburgensi ditioni ille simul non praefuit, diu tamen Nylandia peculiari paruisse praefecto non videtur? Anno enim 1331 *Petrus Johannis*, a. 1362 *Suno Haquini*, a. 1373 *Hennechinus Dume*, Praefecti Wiburgenses, Nylandiae simul praefuerunt. Cfr. Tidn. utgifne af et Sällskap i Åbo, a. 1785. Append. p. 225—230. Exstructo autem postea Castro *Raseburgensi*, quin occidentalior Nylandiae pars (Raseborgs-Län) hujus arcis paruerit praefecto, nullum est dubium (cfr. l. c. p. 221—224). Supersunt etiam literae *Beronis Legiferi*, in quibus *Legiferum* ille se appellat *Nylandiae;* sed per totam Finlandiam jurisdictionem ejus sese extendisse, certum est: *Nylandiaeque* appellationem ideo tantum eo loco usurpasse videtur, quod in hac provincia,

ventionem ab Episcopo Aboënsi *Benedicto* cum incolis Advocaciae (s. Praefecturae) Wiburgensis de decimis solvendis initam confirmavit, et ubi Advocacia illa in *Jus* dispescitur *Karelicum* et *Helsingonicum* [2]) (qua posteriori denominatione Nylandiae incolas olim significari svevisse, supra monuimus). Atque ex eo tempore constitutio et conditio Nylandiae melior fuit reddita; ejusque incolae ab hostium invasionibus magis securi, victum cultumque sibi comparandi varia sensim consilia arripuerunt. Tum temporis etiam mercaturam ad ostia fluminum Nylandiae cum mercatoribus Germanicis et Livonicis exerceri coepisse, probabile est. Certe jam ante terram nostram a Svecis occupatam, commercium quoddam inter mercatores hosce Fennosque intercessisse, literae Papales supra memoratae indicant, quibus prohibita haec fuit mercatura; Fennis vero ex-

---

cum illas exararet literas, versaretur, ibique jus diceret. Cfr. *Annott. ad Chron. Juusten.* p. 144 not. [4]), et p. 276 not. [113]).

Alienum forte non fuerit, hoc simul loco indicare, ex literis vetustis judicialibus, quarum exempla adhuc supersunt, apparere, a. 1351—1356 *Vicarium Legiferi* in Nylandia fuisse *Matthiam Koog* vel *Kogger*, (l. c. p. 277, not. [114]), et a 1380 *Olaum Petri (Olof Pedersson, Underlagman i Nyland)*; eodemque anno (1380) et 1382 in supremo Judicio Regio (Räfste=ting) Borgoae habito, Regis locum tenuisse (Konungens dom i wärjo hafwande) *Johannem (Jöns) Hinteken* vel *Hindteckär*, hominem Germanicae, ut videtur, nationis. Provinciae hujus Judices Territoriales ab anno saltem 1415 duos fuisse, Nylandiae scil. *Occidentalis* et *Orientalis* (Wäster=Nyland et Öster=Nyland), ex illorum temporum monumentis discimus.

[2]) Cfr. l. c. p. 185 sq. not. [8]). Ratio *Decimas Episcopales* solvendi, quae tum constituta fuit, postea ad tempora usque reformatorum apud nos sacrorum, eadem mansit; ita ut incolae Nylandiae nullas *Frumenti* decimas, sed earum loco definitum illa conventione *Butyri* pondus (Näbbe-Skattsmör dictum, nempe quotannis *unam marcam butiri de quolibet capite virilis vel muliebris sexus, septimum suae aetatis annum complente)*, Episcopo solverent. Cfr. l. c. p. 510 not. [37]). Quae res ostendit, majori cura priscis temporibus rem pecuariam, quam agrariam, in Nylandia fuisse cultam.

pulsis, Mercatores navigationem suam ad portus Fennicos plane deseruisse, non est cur credamus.

Fieri igitur non potuit, quin plures ex Nylandiae incolis, qui de ista mercatura lucrum haurire cuperent, ad ostia fluminum pedetentim se conferrent, mercesque ex interioribus regionis partibus secum portarent, quo merces alias his terris non indigenas, illis redimerent, partimque suis rursus popularibus cum lucro venderent. Loca autem, ubi sedes suas ponerent, (prope ostia fluviorum), re ipsa monente, elegerunt, quo promtiorem commodioremque sive cum exteris sive cum suis hominibus mercaturam exercere possent. Ad quod consilium alia quoque ratio accessit; nempe quod piscaturae commoditas, iis temporibus uberrimae (antequam et piscatorum aucta multitudo atque diligentia, et aquae in fluviorum ostiis profunditas, quae copiam piscium allexerat, per limum quotannis devectum relictumque, decrescens, ut alias supervenientes caussas omittamus, hoc lucrum diminuisset), homines in haec eadem loca congregavit. Ut vero constantius commodiusque esset illud cum mercatoribus exteris civibusque commercium, deinde sensim *Urbes* in hujusmodi locis enatae conditaeque sunt; quo modo in Nylandia nostra urbes *Borgoam* et *Helsingforsiam* exordium cepisse, novimus: de quarum illa, (aetate huic superiore) ejusque fatis, quantum quidem ob monumentorum antiquiorum defectum praestare nobis licet, paucis agere jam constituimus; sperantes fore ut L. C. juveniles nostros conatus, historiae illustrandae urbis patriae dicatos, mitiori perstringat censura.

§ III.

Diu vero antequam *Borgoae* urbs aedificari coepisset, Paroeciam eodem hoc nomine appellatam floruisse, Templo suo fuisse instructam, et suos habuisse Curatos s. Pastores, extra dubium est: quam in antiquissimis Nylandiae, imo totius Finlandiae merito esse adnumerandam, simul constat. Anno enim jam 1327 mentio ejus Curatique sui *Henrici* in

vetustis monumentis injicitur [1]). Ad hancce paroeciam tota olim pertinebat terra, quae postea nomine venit *Territorii*

[1]) Dignae quae hic legantur sequentes Literae, rem demonstrantes, pluribus ex rationibus videntur; quare eas, ex *Registro Ecclesiae Aboënsis* in R. Bibliotheca Stockholm asservato descriptas, apponendas judicavimus: „Omnibus presens scriptum „cernentibus *Andreas*, frater *Symonis dicti Flaxöghae*, salutem „in Domino sempiternam. Tenore presencium constare volo evi„denter, me viro discreto Domino *Henrico*, *Curato in Borga*, „tam ex parte fratris mei *Karoli*, quam ex parte mei, predia „nostra in *Stensbölä* pro pleno precio vendidisse, et idem pre„cium ab eodem *Henrico* totaliter subleuasse, cum omnibus suis „pertinenciis et adjacenciis quibuscunque, presentibus viris fide „dignis *Domino Karolo Neskonungzson*, *Capitaneo Finlandensi*, „*Karolo Harokson* (an *Haraldson?) Petro Postoll Advocato Ta*„*vastie*, *Gerardo Advocato Nylandie*, *Biorno Legifero*, Henrico „Wman, Johanne Galnä, ceterisque aliis quam pluribus fide di„gnis: Quorum sigillo presentem peto literam roborari, quia si„gillum personale non ullum habeo. Datum et actum anno Do„mini MCCCXX septimo, jn Dominica Letare" l. c. Fol. 145). Aliis literis a. 1332, partim a testibus quibusdam *die Julianae Virginis* (16 Febr.), partim a *Berone*, *Legifero partium Orientalium Finlandiae*, *Dominica Trinitatis* partim a. 1333 a *Karolo Näskonunxson*, *Milite*, datis, (in quibus mentio etiam fit *Laurencii*, *Advocati Tavastie)*, idem *Henricus* vocatur *Curatus in Kechala (Keckalum*, et *Dominus Hinzo Rector Ecclesie Kyckalum)* h. e. *Kiikala:* quo itaque translatum fuisse, patet, (quaeque Ecclesia tum sine dubio vicinas paroecias hodiernas, *Lojo*, *Wihtis* etc. complectebatur?). Biennio autem post, a. 1335 aliis literis ab *Ärengislone Andrisson*, *Advocato Aboënsi*, qui *Dominum Karolum* (Näskonungsson) *Militem* vocat *antecessorem suum*, idem *Henricus* audit *Dominus Henricus in Haw (Hauho);* et rursus aliis literis a. 1337 a *Laurentio Petärsson*, *Advocato Aboënsi*, datis, appellatur *Dominus Henricus*, *nunc Curatus in Saw (Sagu);* ita ut saepe stationem mutaverit necesse sit, nisi alterutro loco nomen Ecclesiae vitiose scriptum sit? Vid. cit. *Reg. Eccles. Ab.* Fol. 146. Ab hoc autem diversus fuisse alius videtur *Dominus Henricus de Borga*, quem a. 1340 ut ejusdem Ecclesiae Pastorem in sequentibus commemorari litteris videmus, etiam illis exscriptu non indignis: „Noverint universi, quod ego „Johannes in Stensböle recognosco me leuasse a venerabili in „Christo patre, Domino *Hemingo*, permissione Diuina Episcopo „Aboënsi, illas LX marcas denariorum, in quibus predecessor

Borgoënsis, ac praeter quasdam alias hodiernas ecclesias, Capellas habuit sibi adnexas (paroecias hodie peculiares) *Perno*, quae ambitu suo Ecclesias etiam *Elimä* (forte?) et *Pyttis* complectebatur, et *Sibbo*, ad quam Paroeciae quoque hodiernae *Thusby* et *Helsing* pertinuisse videntur [2]). Ob paucos namque incolas, in terra parum adhuc exculta, nonnisi sensim Templa erigi et Pastores iis praefici proprii poterant.

Celebritatem vero inprimis nacta est Ecclesia haec Borgoënsis, postquam Rex *Magnus Erici* a. 1351 Abbatem et Fratres Monasterii *Padis* in Estonia, (Cisterciensis ordinis), *Jure Patronatus* in eandem Ecclesiam donasset: quae ejus liberalitas, cum materiam deinde liti diuturnae inter Praefectos illius Monasterii et Episcopos Aboënses agitatae, dedisset, animum Scriptorum fere omnium qui Historiam

---

„suus Dominus B. *(Benedictus)* bone memorie condam Episco„pus Aboensis, patri meo tenebatur obligatus, pro quibus eun„dem Dominum meum H. *(Hemmingum)* tam ex parte mea quam „fratris mei, liberum reddo et quitatum. Preterea *recognosco „me debere sibi dare quolibet anno XX marcas denariorum „Sveuorum nunc currencium, vel earum valorem in pecoribus et „butyro, seu aliis rebus, prout solent recipere mercatores, de „exaccione in parrochia Borga et capellis sibi annexis.* Ac eciam „(excidisse hic quaedam verba, palam est?) virorum Dominorum „*Henrici de Borga*, AErwasti in Kirkislät, Nicolai Vellus et „Pauli de Tenala, quia proprium sigillum non habeo, presenti„bus sunt appensa. Datum in Kirkislät anno D:ni MCCCXL, „feria 2:da post Dominicam Reminiscere.“ Ibid. fol. 146 sq. Confirmant hae literae ea quae nuper significavimus, rei pecuariae horum locorum incolas maxime studuisse, et mercaturam quandam hic jam tum factam fuisse; simulque docent, Capellas quasdam (sine dubio *Perno* et *Sibbo*, de quibus mox) ecclesiae Borgoënsi jam tum fuisse adnexas, et ex hac paroecia Praesuli Aboensi, Decimarum Episcopalium loco rediisse XX marcas denariorum (harum 5, versus finem seculi ejusdem, librae argenti puri, en marf löbig, in his oris adhuc respondebant). Videtur Johannes iste de Stensböle redemisse ab Episcopo, pro definita illa summa pecuniae, decimas Episcopales (Räbbe=Skatt=Smör) Ecclesiae Borgoënsis.

[2]) Cfr. *Annott. ad Chron. Juust.* p. 260.

Svecanam illorum temporum narrarunt, ad se convertit [3]). Quoniam vero alio loco ex instituto haec res explicata est [4]), nobis fusius illam hic exponere haud est necesse. De statu tamen atque conditione hujus Ecclesiae, quae ex monumentis hanc litem attingentibus discere licet, paucis commemorare placet.

§ IV.

Inde igitur edocemur, Conventum Padisensem beneficio Regis non modo jus Curatum hujus Ecclesiae praesentandi et nominandi accepisse, sed etiam accedente consensu Episcopi Aboënsis [1]), potestatem omnes reditus pastorales ex hac Ecclesia provenientes Monasterio suo vindicandi [2]); hac tantum conditione adjecta, ut majores aequo et solito a parrochianis reditus non exigerent, et ut aliquem ex fratribus illuc mitterent, qui munere Curati fungeretur: quales igitur *Vicarios* sive *Capellanos* peregrinos pro lubito Conventus missos, revocatos et mutatos, quamdiu Padisenses jure sibi concesso fruebantur, sacris hic praefuisse, reperimus [3]). Postquam vero R. *Alberti* nomine prae-

---

[3]) Cfr. praeter MESSENIUM, VON DALIN *Svea Rikes Hist.* II Del. 13 Cap. 2 § p. 305, et LAGERBRING *Svea Rikes Hist.* III D. 6 C. 25 § 413 sq.

[4]) Vid. **Tidningar utg. af et Sällskap i Åbo** a. 1785 Append. p. 94—111. Cfr. *Annott. ad Chron. Juust.* p. 259—264, p. 349 et p. 438 sq.

[1]) Quem consensum Rex aliter sibi comparare non potuit, quam ut novos duos in Ecclesia Aboënsi Canonicatus institueret; quibus fundandis praedia Regia in *Tessiö* (Paroeciae hodiernae *Pyttis*) et quaedam alia dicare Ecclesiaeque Cathedrali donare necesse habuit.

[2]) *Omnia jura temporalia* hujus *Ecclesiae*, quae Padisensibus collata fuisse dicuntur, huc spectabant: nec aliud significabant verba Regis, *quod Abbas et Conventus Ecclesiam ex nunc pro suis utilitatibus, regant, ordinent et disponant.* Concessum praetera illis fuit, jus in *piscarias* (fisterierne) *ad fundum presbiterialem ibidem pertinentes.*

[3]) Utramque conditionem exprimunt literae regiae, addentes primo haec verba: *proviso quod idem Abbas et fratres* pa-

dia in *Tessiö* Ecclesiae Cathedrali fuissent ademtae, adeoque conditio a parte Regis revocata, Episcopus suam quoque concessionem revocans, jus Padisensibus a se additum abstulit, et Beneficium aliis dedit, parte tamen fortasse ejus aliqua iis relicta? [4]). Successor autem suus (secundus)

---

rochianos *ad nova et majora onera non adstringant, quam aliis Curatis facere consueverant;* deinde haec habentes: *transferentes in ipsos plenam auctoritatem confratres suos personas ydoneas, cum et quociens opus fuerit, salvo semper jure dyocesani ibidem, presentandi, instituendi, ac de prefata ecclesia, sicut juris fuerit, faciendi;* sive ut in literis confirmatoriis R. *Erici* (*Magni* filii) verba sonant: *Ita quod de ecclesia predicta secundum voluntatis suae libitum futuris temporibus libere valeant ordinare, dum tamen ecclesia praedicta et capellae suis debitis officiis non fraudentur.* Haec erant *jura spiritualia* eis concessa, tota nempe cura pastoralis et officia juraque sacerdotalia. De *juribus Episcopi*, sive inspectionis, sive decimarum episcopalium percipiendarum, quod suspicabatur Praeses *Annott. ad Chron. Juusten.* p. 261 sq. not. [88]), nihil unquam fuisse remissum aut diminutum, nunc censet. Caeterum Padisenses et statim jus sibi traditum arripiebant, et ecclesiam per vicarios suos administrare non negligebant. Qua de re Abbas Conradus in literis ad Episcopum Aboënsem (*Magnum*) datis (circa a. 1418), scribit: „Quod si quis dixerit, nos corporalem et realem possessionem „non habuisse, contrarium patet, cum manifestum sit, profatam „ecclesiam et Capellas, a tempore graciae nobis factae, *per fra-„tres nostros successores sive succedentes fere rectas, et novis-„sime per quendam fratrem nostrum Nicolaum Bolthe defunctum „nomine, rectam, et in eadem tumulatum.*“

[4]) In Testimonio fratris *Thorneri Andreae*, Monachi Vadstenensis, fervente inter Episcopum Aboënsem et Padisenses lite edito, dicitur, Episc. *Hemmingum collationem et unionem* (Ecclesiarum Borgo, Sibbo et Perno) *Abbati et Conventui per eum factas cassasse, irritasse et modo simili revocasse, et dimisso eis duntaxat jure Patronatus seu praesentationis, ecclesiam Borgaa cum capella Sibba venerabili viro Domino Olavo Jacobi de Ulsby, tunc seniori et potiori Canonico Aboënsi, Capellam vero Perna Domino Andreae dicto de Perna, auctoritate ordinaria contulisse, eis curam et administrationem in spiritualibus et temporalibus assignando.* Quo facto, neque ipsum jus Patronatus Padisensibus illibatum reliquisse, videri queat? Nisi ad interim, aut quia Padisenses nullum Curatum

Johannes Petri, totum jus suum illis ademisse dicitur, et proprium pastorem Borgoënsibus dedisse, ita ut Padisenses nonnisi post multos annos ab Episcopo *Johanne Westfal*, idque per intercessionem potentis illius Drotzeti *Bo Jönsson*, illud, nec tamen integrum, recuperarent [6]). Quod tan-

---

praesentaverant, adeoque jure suo legitime usi non fuerant, hoc fecisse videri voluit?

[6]) Idem *Thornerus Andreae* dixit: „*Mortuo—Hemmingo* „— *successor ejus immediatus* (nempe Episcopus *Henricus*, morte „praeventus, ad muneris administrationem non pervenerat) — „*Johannes Petri* - - - omnia jura Ecclesiarum, tam in tempo- „ralibus quam in spiritualibus revocavit, Abbati et Conventui de „Pades nullo penitus reservato, conferens ipsam Ecclesiam Borga „cum dictis suis capellis cuidam Domino *Johanni Amberni* dicto „*Gram, qui easdem ecclesiam et Capellas per XII annos, vel* „*quasi, continue rexit* et possedit pacifice et quiete, *sine omni* „*solutione seu annua pensione dictis Abbati et Conventui* - - - „*facienda*. Mortuo autem dicto - - *Johanne Petri* - - superve- „niens Dominus *Johannes* dictus *Westfal*, - - *ad importunas in-* „*stantias Boecii Joansson, tunc Dapiferi Sveciae*, de mera gra- „tia predicta jura - - Abbati et Conventui de Pades restituit, „donec ea ipse vel successor ejus duceret revocanda, transfe- „rens dictum Dominum *Johannem Amberni* de ipsa Ecclesia „Borgha ad ecclesiam curatam *Hattula* in Tavastia.“ - - Confirmantur haec literis Abbatum Padisensium *Nicolai* et *Tidemanni*; quorum ille ad Episcopum *Hemmingum* scribens, queritur hunc *Vicarium seu Capellanum* Padisensium *de saepe dicta* ecclesia amovisse, et contendisse eos *ultra quam decet et decuit huc usque de ecclesia Borga nec non capellis ibidem sustulisse, cum tamen* eum *non lateret quod a Capellano praedictae ecclesiae et capellis praefecto L Marcae Sveciae annuatim* iis *perpetue deberent procurari; ex quibus tamen, Deo teste et propria conscientia, XXX marcas Sveciae tantum sustulissent*. Abbas autem *Tidemannus* (ad Episc. *Magnum)* scribit, *Hemingum ecclesiae - - Borgha et annexarum capellarum jura sacerdotalia ex mera gratia* iis *concessisse, quam concessionem - - ad dies suos inconcussam tenuit* (hoc non usquequaque verum, callide esse scriptum, facile patet) *sub certo tamen censu limitatam: quem censum sui successores - - - temporibus suis generose* iis *favebant, tamen non avaritiae vitio, sed caristiarum ingruentia minorato* (leg. *minoratum*). Etiam haec magis callide et dissimulanter, quam per omnia vere, scripta esse, apparet. Quae ta-

dem post novas lites sibi subinde, ac maxime ab Episcopo *Magno* Tavast motas, huic atque sedi suae pro Centum Nobulis Anglicanis [6]) a. 1429 vendiderunt. A quo tempore

---

men, cum superioribus collata, satis docent, Episc. *Hemmingum* ita ecclesiae nostrae possessionem Padisensibus ademisse, ut certam tamen partem redituum pastoralium *(censum)*, cujus summam hodie ignoramus, iis quotannis pendendam, tandem relinqueret: qua Episc. *Johannes Petri* eos privavit penitus, sed quam successores sui non tamen integram, sed rursus imminutam, iis restituerunt. Reliquam autem redituum pastoralium partem, beneficii loco, aliquibus suae Dioeceseos Clericis hos Episcopos tribuisse credas; sed curam spiritualem Padisensium vicariis permisisse? Cumque Abbas *Conradus Magnum* Episc. roget, ut Conventui permittat *saltem butiri perceptione gaudere;* liquet hanc redituum partem eos in primis sibi vindicasse. Ac cum frater *Thornerus* testetur, ex quo Episc. *Johannes Petri* ecclesiam Padisensibus ereptam *Johanni Gram* administrandam tribuisset, hunc per 12 circiter annos ei praefuisse, circa a. demum 1381 Padisenses ejus curam recepisse sequitur: quam curam *Olavum Jacobi* et *Andream de Perno* non diu agere potuisse, facile videbit, qui meminerit praedia in *Tessiö* ante a. 1364 aut 1365 R. *Alberti* nomine revocari non potuisse, ac *Hemmingum* tamen ante obitum suum (a. 1365—1367), Monachis placatum, partem saltim juris sui iis restituisse. Quantum lucri ex jure suo Conventui redierit, e literis patet Abbatis *Nicolai* nuper laudatis; nisi eum etiam illud, sancta sua asseveratione posthabita, dissimulasse credas? *Magno* Episcopo, qui verum jus nullum Padisensibus superesse (utpote praediorum Tessiöensium revocatione exstinctum), sed ex mera sedis Aboënsis gratia ecclesiam nostram eos tenere censeret, indigna res visa fuit, ut sua dioecesis Monachis peregrinis esset quasi tributaria, et cum suorum clericorum non pauci beneficio egerent, hoc lucrum Estonibus temere accresceret, licet igitur primum exorari se passus, antecessorum suorum facilitatem imitaretur, mox tamen pecuniam a R. *Erico* (Pomerano) et Reg. *Margareta* Ecclesiae Cathedrali donatam, ad praetensum et tam diu litigiosum jus a Padisensibus tandem redimendum et amice acquirendum, impendit. Cfr. *Annott. ad Chron. Juust.* p. 348 sq. not. [10]), et **Tidn. utg. af et Sällskap i Åbo** l. c. p. 109 sqq.

[6]) Quorum quisque eo tempore 4 marcis respondebat Sveecicis, ejus valoris ut earum 9 libram argenti puri aequarent: pro qua pecunia piscaturam Salmonum in amni Helsingensi, simul ab iis, Ecclesiae Cathedrali acquisivit.

haec ecclesia cum saepe dictis suis capellis, ad sacrorum usque apud nos reformationem, ita fuisse Ecclesiae Cathedrali Aboënsi annexa videtur, ut vel per Vicarios, vel per Curatos ei quodammodo tributarios, administraretur; tributum autem quod hi penderent, ad *Missae* illius, quae *Aurorae* vocabatur, canendae institutum in Templo Cathedrali sustentandum, impenderetur [7]).

§ V.

In his tot literis, quae famosam illam de jure Patronatus in Ecclesiam nostram, attingunt litem, nulla omnino fit *Urbis* Borgoënsis mentio: unde colligas, nullam hic eo tempore urbem adhuc exstitisse? Sed anno tamen 1346 jam conditam fuisse, ex relatione Senatus urbici Borgoënsis, dicitur in Litteris Regis CAROLI XI ad Gubernatorem Nylandiae a. 1698 d. 2 Decembris datis, quarum exemplum in Libro Monumentorum ejusd. Senatus *(Borgå Magistrats Svartbok)* p. 44 sq. servatur, quarumque meminit etiam PALMSKÖLD *(Collection. N:o XIV, Topograph. T. LX p. 71)*, ubi verba audiunt: „Borgmästare och Råd, samt Borger„skapet i Borgå Stadh sig deröfver besvärat, at - - - oach-

[7]) Expresse de Episcopo *Magno Olai* scribit JUUSTEN (*Chron. Episcopor. Finland.* p. 372 Ed. Praesidis): „Jus Patro„natus quod habebant fratres Monasterii Padensis in Livonia ad „Ecclesias Borgo, Sibbo et Perno, per ipsius industriam obti„nent Aboënses (h. e. Ecclesia Cathedralis Aboënsis). *Ex ea„rundem etiam Ecclesiarum censibus prima Missa, quae quoti„die in Aurora in Ecclesia Aboënsi dicitur, perpetuata est.*" Cfr. *Annott.* ad eundem p. 348 sq. not. [10]). Hujus igitur generis Curatus vicarius aut tributarius fuerit oportet *Laurentius Ingemundi* (Laurens Ingimundsson) qui a. 1436 vocat se *Kirkio presther* i Borgha, cum a. 1431 sese vocasset *Kirkiopresther i Halicko*, unde sese illic translatum fuisse significat, cujusque frater *Olaus Ingemundi, Armiger (a Vapn)* ibidem audit. *Registr. Eccles. Ab.* Fol. 201 et 232. Ac interim ecclesiam *Perno* proprium Pastorem, licet eidem oneri subjectum, eodem circiter tempore accepisse, adeoque a Borgoënsi fuisse separatam, reperimus: quare a. 1442 mentio fit *D:ni Laurentii Skytte, Curati (Kirkioherre) in Perna. Reg. Eccles. Ab.* fol. 149.

„tadt att oftabemälte *Stad ifrån dess första fundation a. „1346* altydh och in till denna tiden har varit lyka dehl- „achtig med Sochnen i samma Kyrka“ etc. Unde autem hanc illi notitiam hauserint, aut quibus argumentis veritatem asserti sui probare valuerint? penitus nos latet: adeoque parum huic asserto fidere audemus. Verum antequam a Padisensibus jus suum redimeretur, vere tamen Urbem hic fuisse, suis et *Consulibus* et *Senatoribus* jam instructam, ex litteris liquet eorundem a. 1424 datis, quas hanc ob causam ex *Regist. Eccles. Aboënsis* (fol. 133) descriptas, subjungimus: „Allom thöm thetta breff höra eller see, kun- „görom *vi Borgamestare oc Radmen j Borgha met thesso „wara naerwarande opno brefue, at areno aepter Gudz byrd „MCDXXIIII°, Toorsdagen naest fore fastaganx sunnadagh, „kaendes for oos* hustrv Cristin Pedersdotter, Biorn Salue- „sons hustrv, at hanne bonde, som tha hardelica kranker „laagh, oc hon, met samtykkio oc godan vilia giord hafdo „Jorda scipte met Domproasten och Capitulit j Abo a Dom- „kirkionne wegna, j swa matto, att the haffdo sat ok wp- „latit met allom raeth Domkirkionne i Abo all thera godz „j Saw sokn liggiande, swa som aer Lolas, Odekulla, Kur- „kisala oc Padasa, met allom tillaghum, engo wndantagno „oc skildo, vthan hwsum, for huilkom the skulu enför- „nöghaes, oc Padhasa godz, som hwstrv Gertrud Lökanaes „enkia var pantsaett för L marc swenska j Aboes mynt, „skall for:da Domkirkia återlösa, ok ena engh aff Haquon „Diegn, som war pantsaet för fyra marc swenska: ok for:da „Biorn ok hans hwstrv Cristin skulu hafua ok beholda all „the godz Domkirkian aatte i Borgha sokn, som aeru Skin- „nareby, Stensböla, Böla och Metha, met allom tillagom, „engo wndantagno ok skildo, vtan husum, som landboen „tilhöra; oc for thy for:da Biorn for sinom krankdom, oc „hustrv Cristin for annor lagha forfall, kundo ey siaelffue „til Saw fara, ther godzen liggia, befaelto the fullelika met „alla makt sinom maagh, Peder Hoornhws, at fara til Saw, „oc ther sköta oc skiaela aepter landzlaghum for:da godz „aa thera wegna Domkirkionne i Abo til aewinnelika aegho;

„ok hwat han gör aff wara wegna j thessom forscrifnom „aerandom, thet wiljom wi stadhukt ok fast halla, likaer- „wis som wi thet siaelue giort hafdom. Thil mera wisso „och witnisbyrdh thessa forscriffna stykkae, haengiom wi „waart Stadzens Incigle for thetta breff, som Scriffuat aer „aar dagh ok Stadh forskriffnom.

§ VI.

Circa initium igitur Seculi XV urbis nostrae origines quaeri debere, non improbabile videtur? Quo fere tempore templum quoque ejus hodiernum fuisse exstructum, ferunt [1]). Nomen autem nova urbs idem retinuit, quod jam antea paroeciae adhaeserat; cujus nominis caussam accurate definire non valemus [2]). Tenuia urbis initia fuisse, utpote sen-

---

1) In veteri Inventario *(Inventarii Book)* Ecclesiarum Borgoënsium, legitur, (qua fide, ignoramus): *An.* 1414, *sub Episcopo Olao Magni* (leg. *Magno Olavi) exstructum esse Templum Borgoënsium, tradit notatio majorum.* Alia traditio, eundem annum prodens, addit *Sancto Enevaldo* fuisse dedicatum (a cujus nomine appellari, inscriptio etiam docet in pariete, supra fores Templi maximos, post illud a. 1729 reparatum Germanice adpicta); sed talem Sanctum Historia nostra ignorat? In literis autem a. 1722 die 6 Dec. datis, asserit Dn. *Cleve,* Lector olim Gymnasii Borgoënsis, in veteri libro Historico Ecclesiae Borgoënsis *Borgå Kyrkas Historie Bok),* qui jam periit, annotatum fuisse, templum Ecclesiae lapideum a. 1418 esse aedificatum. Adeo ut res non sit certissima.

2) Conspiciuntur quidem hodie vestigia munimenti (Skans vel Redoute) non procul ab urbe, versus septentrionem, in orientali ripa amnis illam praeterfluentis olim siti, quod Castrum (Borgen) hodieque dicitur, unde etiam collis fundo Presbyteriali adjacens, *collis castrensis* (Borg=Backen) audit. Sed hoc opus recentioris esse temporis, res ipsa docet: adeo ut paroecia nomen inde habere olim non potuerit; nisi aliud antiquius eodem loco fuisse, existimes? Intra duas fossas et duplicem aggerem (Jord=wall) planities est, ubi foveae apparent, quas servando pulveri pyrio inserviisse (Krut=källare) credas? Non est autem improbabile, colonos Svecicos, post occupatam Nylandiam, munimenta quaedam contra ejectos Fennos, et maxime contra Piratas ethnicos, oram hanc a Russis adjutos acriter infestantes, in primis ad

sim sine dubio ortae, facile patet. Privilegia iis antiquiora, quae in libro Privilegiorum Senatus Urbici Borgoënsis servata, a. Rege *Gustavo* I (die 3 [3]) Dec. a. 1546) data esse reperiuntur, invenire non potuimus; quorum exemplar infra adponimus [4]). Sed non multo post haec

---

ostia amnium erexisse: eorumque praecipuum aliquod, paroeciae nostrae nomen olim dedisse? Quod et alia nomina ex talibus castris nata, hodieque in hac terra obvia, confirmant. Sic habetur intra eandem hanc Paroeciam Capella et ecclesia *Borgnäs* (Promontorium Castrense) ad alterum s. occidentaliorem amnem (*Mentzelensem* dictum, Menzelä ån): ac quamvis nulla hodie vestigia castri alicujus ad eum occurrant, tamen versus euro-boream a templo, fossae cujusdam reliquiae superesse dicuntur. Similiter in Paroecia *Sibbo* pagus habetur nomine *Borgby* (pagus castrensis), in cujus vicinia vestigia munimenti antiqui (Borg, s. Redoute?) itidem supersunt: cui rei suffragatur etiam Fennica ejusdem pagi appellatio, *Linnan-peldo* (ager castrensis).

[3]) In *Collectione Palmsköldiana* (in Bibliotheca Acad. Upsaliensis servata) ubi Literae Borgoam attingentes No. XIV Topogr. T. LX. p. 53—84 habentur, die 4 ejusdem mensis data dicuntur.

[4]) Titulus iis praefixus hujusmodi jam legitur: *Öpet Permenzbreff och Privilegie, för Borgo Stad i Nyland, att the måge fhöre uth the wharur, som icke förbudne äre, och segle til Stockholm med the förbudne wharur; Ithem försuarelsebreff. Dat. den* 3 *Decemb. An.* 1546.

„Wi Gustaf med Gudz nåde etc. Göre wetterligit, att wij „aff wår synnerlig gunst och nådhe, hafue taget och anammet, „som wij och nu med thette wårt öpne breff tage och anamme „thesse wåre trogne Undersåter, Borgmästere, Rådh och Menig„heten som bygge och boo i wår Köpstad Borgo (Palmsk. ad„dit: i *Nyland)*, uthi wårt konglige hegn, wernn, fridh, förswar „och beskyddan, och enkannelige til at hägne fredhe och be„skydde them, theres hustrur, barn, legefolk, godz och ägodelar, „rörligit och orörligit för alt öfuerwåld, oskäll, oförrättan, Thes„ligest hafue wij och så gunsteligen undt och gifuit som wij och „nu her med unne, gifue och efterlåthe, them och theres Effer„kommande Borgere i för:ne Borgo, oss och Sverigis Crona til „en laglig (Palmsk. *leglig*) och behagelig tidh, rätt och fulkomp„lige Staz Frijheeter och Privilegier, så at the lijke som andre „wåre Borgere och Köpstädzmänn (Palmsk. addit. *flerestädes*) „her i wårt rijke måge och skole bruke theres hantering, han-

accepta Privilegia, urbs nostra prope interitum erat. Mercaturam enim fere cessasse, nec juribus suis urbanis per aliquod tempus cives usos fuisse, monumenta testantur[5]). Hostilibus praeterea invasionibus urbs graviter afflicta fuit; a. nempe *1571 in Martio* (ut habet liber *Inventarii Eccles. Borg.) Mosci invasere per Wederlax, Kymmenegård incendio deleverunt; templum quoque Borgoënse igni tradunt, peragrantque rapinis usque ad civitatem Helsingforsiam.* Qualem invasionem a. 1578 contigisse *Wexionius* in *Epit. Descript.*

„dell och wandell her Inrijkes till Stockholm och flere af wåre „Köpstäder, med huad som helst wharur her aff Rijket at före „förbudit är, eller framdeles blifua kan, och utrijkes med theres "wharur, som löss och medgifuin är eller blifuer at föra aff „Rijket, och eljest uthi alle motte holle sig efter som wårt Kong„lige uttgångne Mandaz om sådana Köpmandz handelz och an„dre Stadgars innehold klarligen uttrycke och förmäle; Samma„lunde at the och her efter som tilförene frije och obehindrede „måge och skole niuthe, bruke och beholle the Stadzägor „och utrympningar, uthan för theres Stad, lijke som them af „framledne wåre förfäder Rijksens Konunger och Regentere nå„deligen och wetterligen unte och efterlåtne warit hafue; dog „om theres näst omliggande Bygd theremot någon skälig bewiss „med Bref, Sigell eller annan longlig och laglig häfd hafua „kunne, som ock tillförene sådant för oss wäl beklaget är, Thå „skall och altijdh sådant stå them så wäl som then annen part „frijtt och öpet före, at sökiet hoss hwar annen med rätte. „Hwilket wij gifue wåre Fougdter, Befallningsmän och alle an„dre, som för wår skull wele och skole giöre och lathe, til„kenne, at the uthi ingen motte, giöre förb:de Borgo Borgere, „emot thesse för:ne wåre frijheter och Privilegier hinder, qvall, „platz eller förfång, wijdh wår ogunst. Ther hwar och en sig ef„terrätte hafwer; och thess till ytermere wisse lathe wij wetter„ligen hengie wårt Kongl:e Secret neden före thette breff som „gifuit och skrifvit är på wårt Slott Stockholm denn 3 Decembris „åhr 1546." (Apud Palmsköldium legitur: *den Fierde dag Decemb. anno Domini etc. Tusende Fem Hundrade Fyratige på thet Siette).* Apographum, ex Archivo Regni comparatum et concordiae cum Actis (Registraturet) testimonio munitum, inter Acta Senatus Urbici Borgoënsis conservatur.

[5]) Cfr. Literae R. *Johannis* mox adferendae.

Sveciae dicit [6]). Non est mirum, si post tantam calamitatem urbs aliquamdiu fere deserta mansit ac ad incitas prope redacta; donec Rex *Johannes* III eandem, quae ad pagi rustici fortunam descenderat, novis Privilegiis, die VIII Julii a. 1579 datis [7]), ornaret; quibus illam in pristinum sta-

[6]) L. VII, C. I plag. X. Verba ejus sunt: „a Ruthenis Ny„landiam ad Seckjerffvi (Säkjärvi) a. 1578 invadentibus et Hel„singforssium usque grassantibus male habitum: qui ingentem il„linc campanam abstulerunt: inde super glaciem de insulis *Pä„ling* Narviam elapsi." Circumstantias uterque non plane easdem commemorat; adeo ut nec eandem tangere irruptionem videantur? Nec facile crederes, anno jam 1571, cum adhuc de pace continuanda inter regnum utrumque ageretur, hostilem illum Russorum factum fuisse in Finlandiam impetum? nisi dubitationem nobis eximeret JACOBUS GISLONIS, qui *Chronol.* p. 120, ad a. 1571 scribit: „Alius Moschorum exercitus *in Martio Fin„landiam intrat, et loca multa depraedatur.*" (Prodiit ejus liber a. 1592). Cum quo testimonio cfr. Litterae *Gustavi Baner* ad R. *Johannem* III, Wiburgo d. 8 Febr. a. 1572 datae, typis exscriptae in *Foliis hebd. Aboënsibus* a. 1792, No. 21. Caeterum saepius his temporibus Finlandiae hanc oram hostiles hujusmodi sensisse impetus, constat. Quare non immerito MESSENIUS suo modo canit: „Ryska kriget nu kommer til: Det i begynnelsen „angick Då Konung Johan riket fick, - - - I fem och tjugu år „det stod, Mång hjelt däri utgöt sit blod: De arme Finnar som „näst bo, Ledo största sorg och oro, Ej dag ej natt voro där „fri; Hvar slacktning stältes främst uti: *Huru ofta med rof „och brand Den tid förhärjades Finland.*" (*Chron. Rhythm. Finl.* p. 57). Sic crudeli Russos irruptione a. 1572 initio mensis *Februarii* (Kyndermesso tid) Finlandiam afflixisse narrat AEGID. GIRS, *K. Johan III:s Krönika* p. 34. (Cfr. Litterae *Banerii* nuper laudatae et initio a. 1577, induciarum biennalium tempore nondum elapso, per 12000 Tataros (equites levis armaturae) eandem atrocissime populatos esse, docet (item ib. p. 63; cfr. MESSENII *Scond.* L. VII p. 47).

[7]) Quae exhibet *Collectio Palmsköldiana*, l. c. „Wi Johan „den Tredje med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Wendes „Konung, Göre Witterligit, at wåre Undersåtare, som boendes „äro uti Borgo By i Nyland, hafva i underdånighet sändt deras „bud til oss och ödmiukeligen begärat wår nådiga tillåtelse, at „de måtte få blifva boendes i för:ne Borgo, och der bruka Köp„mans handel och wandel, såsom besottne Borgare i andre Stä-

tum restituit, eique liberam rursus mercaturam permisit. Otio tamen diu frui urbi nostrae neque postea licuit; a. enim 1590 (ut idem docet Liber Vetus) *iterum facta eruptione Russi in Februario per rapinas et caedes grassati sunt, tectum etiam Templi Borgoënsis deleverunt igne; interiora vero intacta manserunt: e capsulis autem scripta et monumenta antiqua hostes tunc abstulisse, posteritas queritur.* Ejusdem furoris hostilis meminerunt sub hoc anno etiam AEGID. GIRS l. c. p. 145 sq. et MESSENIUS *Scond.* l. c. p. 98. Praeterea cives urbis Helsingforsiae, Borgoam, utpote nimis sibi vicinam, mercaturae suae noxiam existimantes, de ea delenda consilia agitarunt: quae ut succederent, legatos ad Regni Administratorem Principem *Carolum* miserunt, oraturos, ut urbem nostram destrui, civesque ejus Helsingforsiam migrare juberet. Ille vero in tutelam suam suscepit Borgoam, antiqua ejus privi-

---

„der där i Finland. Så efter det, at för:ne Borgo By hafwer „i förtid warit en Köpstad, hvilken på någon tid till görandes „hafver warit nederlagd, så at der ingen synnerlig Köpshandel „eller Statsrätt brukat är; Derföre hafwe Wi förenämnde Wåre „Undersåtares ödmiuka begäran nådigt ansedt, och gunsteligen „efterlåtit, bewiljadt och samtyckt, at förenämde Borgo By skall „uprättas och blifva en Köpstad, och Wåre Undersåtare, som „där boendes äro måge bruka fri handel och wandel, med Köpande och Säljande efter Sweriges Lag uti alla måtto, såsom „andre Wåre undersåtare och Borgare uti Städerna, och på det „at samme Borgo Stads Inbyggare desto tryggare wara måge til „at bygga, handla och wandla efter som förbemält är, så hafwe „Wi uti detta wårt öpna Brefs kraft tagit och annammat förbenämnde Borgo Stads Inbyggare, med Hustrur, Barn, Gods „och Ägodelar, rörligt och orörligt, ehvad det hälst vara kan, „som dem med rätta tilhörer, uti wårt kongliga hägn, wärn, fred „och förswar, synnerligen til at freda och förswara för alt öfverwåld och orätt, och fördagtinge til rätte, Förbjudandes fördenskull härmed alle, eho de hälst wara kunna, som för wår skuld „wilja och skola göra och låta, at göra oftabemälte Borgo Stads „Inbyggare häremot något hinder eller förfång, wid Wår ogunst „och straff. Gifwit på Wårt Kongliga Slott Stockholm den 8 „Julii anno 79, uti Wårt Regementstid på det Ellofte.

legia novis, die XI Januarii an. 1602 datis[8], auxit, liberam ejus mercaturam confirmans, et in patria ex-

[8]) *Dies XIII, Januar.* in Collect. Palmsk. habetur. Ipsae autem literae (quarum apographum testimonio legitimo munitum servat Senatus Urbicus) tales sunt: „Wi Carl etc. Göre „weterligit, att ändoch wåre och Swerigis Krones Undersåther „uthi Helsingefors haffue några resor opå åthskillige tydher oss „egenom theres uthskickadhe besöcht och flitiget ahnhollit, att „Borgo Stadh måtthe aldeles ödeleggies och Borgerskapet som „ther boo tilsäyes att the som handell wele driffue, the skulle „flyttie till Helsingefors och sättie sig ther nidher, förmenandes „sådant ware theres privilegier likmätighit. Såsom och therhoos „förmälendes, att huar thet icke skedde, då bleffue them all han„dell uthi Helsingefors förtagen. Doch likwäll när man saken „rätt betenkia will, då liggie begge Städher icke huar andre så „när, att then eene kan ware then andre till meen och hinder. „Uthan der alt olageligit köp bleffue förtaget, och man wille sigh „meere om godh ordningh åhn oordningh beflithe, så ock afläggie „all afwund och illwilie, då kunne icke allenest the bådhe Stä„dherne bliffue widh macht uthan och wäll flere uthi Rykett „planthas och optagas, såsom man seer uthi fremmande Land „wara skedt och ähn skeer. Så efter wåre och Cronenes un„dersåther uthi Borgo haffue nu haft theres fullmächtige her „hoos oss och lathet see hwad för Privilegier som samme Borgo „Stadh af framfarne Konungar giffuin ähre, ödmiukeligen och „underdånligen begärandes, at wij them icke allenest confirmere „och stadfästa wele, uthan af gunst och nådhe förbettre, derföre „så haffue wy ahnseendes wårtt dragande Embethe, hwilkett af „oss kräffuer att wij alle wälfångne privilegier skole vijdhmachtt „holle och them icke brythe, uthan heller öke medh allom go„dhom, som lagh säger, för:te Borgo boers ödmiuke begäran „ahnsedt och theres privilegier confirmeret och förbettret som „herefter fölier. Först, såsom wår käre Herr Fadher Konungh „Gustaf opå thet åhr 1546, deslikes och sedan wår Herr brodher „Konung Johan opå thet åhr 79, bådhe Salige hoos Gudhi och „Christelige i åminnelse, haffue gifuit och efterlathet för:ne Borgo „boer och theres efterkommande borgere uthi Borgo Stadh rette „och fullkommelige Stadz privilegier och frihether; Så wele wi „och haffue them hermedh och uthi thette wårt öpne breffz kraft „samme frihether och privilegier aldeles såsom the oss här ähre „föreläsne wordne och i bokstafuen lydhe confirmerade och stad„feste, så att för:tte Borgo by skall her efter ware och bliffue „een Köpstadh, och alle the som ther uthi boo och borgerskap

terisque Regionibus eandem exercendi potestatem incolis concedens; urbi praeterea insulam *Swinö*, cujus hactenus

„haffue wunnit, måghe och skole som andre wåre borgere och „Köpstadzmän efter Swerigis Lagh och Rycksens loflige bruuk „och stadger bruke theres handell och wandell bådhe inrykes „och utrykes, bådhe med inlendske och fremmande. Doch an„dre Städhers privilegier, så och wåre och framfarne Konungars „Mandater och Ordninger, som om förbodh opå någre synnerlige „warors uthförningh ähre uthgångne, eller herefter uthgå kunne, „aldeles her med oförkrenchte. Och ther så hende, att wij „framdeles någon serdeles ordning gjorde medh the Norlandske „Städher, ther efter the sigh uthi handell och wandell skulle „förholla, då skole och Borgoboerne ware förplichtade sigh her ef„ter rette, och then eene framför then andre uthi thette fallet ingen „praerogation eller fördeel haffue. Till thet andre. Opå thet att „all oenighet som beggie Städher Borgo och Helsingefors ähr „emellan, må bliffwe förtagen, och hwar weete huru widt han „handle skall, och then eene icke beklage sigh att honom nä„ringen och handelen af then andre bliffver ifrå tagen, så skall „medh beggie Städernes handell så hollit warda som her efter „följjer: När the Fyre marknadher som uthi Borgo, Pyttis och „Pernow om åhret holles, ähre öffwerståndne, hvilke Helsingefors„boerne skall fritt efterlathit warde att besökie och ther brede widh „Borgo Stadz inwånare att handle och wandle: Såsom och thet „samme skall Borgoboerne uthi Helsingefors uthi frymarknadher „stå öpet; då skall thet wara them som i Helsingefors bo aldeles „förbudit någen handell om åhrett ytterligare öster om Borgo „att drifve. Såsom och the som i Borgo boo, skole icke heller „uthan lagha marknadher något handle wester om Helsingefors, „uthan hwad såsom undersåtherne öster och wäster om beggie „Städher haffwe til at köpe och sälie, thet skole the göre uthi „näste köpstadh och ingalunda drage then staden förby som „nermare ligger. Wi wele och beggie Städher till deste meere „och bettre förkofringh haffwe alfwarligen förbudit och aflyst alle „Landköp som bådhe Räffwelsboer och andre driffwe uth medh „Siösidhen och op i landet, så att hvem som thermedh warder „beslagen, då skall han efter lagen hafwe förwerkatt thet han „handler medh, och böthe ther öffwer opå sine 40 marck. Och „efter att månge her uthi landett boo, så wäll bönder som an„dre, hwilke seglas bruke och handell och wandell driffwe, icke „mindre ähn som någre borgare i Städerne: därföre så skole „Fougterne säye them till som Skutor och skip haffue och han„dell och wandell driffwe wele, att the skole draga in i Stä-

nonnisi dimidiam partem possederant, et pagum *Weckjärvi (Vehkajärvi)* oneribus publicis (praeter annuum tributum XX Thalerorum Svecicorum) liberum, donans; atque aliis literis, eodem die datis, duorum annorum a tributis immunitatem civibus, ad vires urbis fractas reparandas, largitus

---

„derne, antingen till Helsingefors eller Borgo, och ther boo och „winne burskap, och sedan bruke seglas, handell och wandell „som andre borgare. Thy hwar annorlunde skeer, och Fougd-„terne antingen tillstädie eller see igenom fingerne thet sådane „Landzköp och olaglige handell bliffwer driffwen, då skole the „icke allenest efter Lagen ware förfalne til 40 mark så ofta „thet skeer, uthan och bliffwe ther offwan opå för ohörsamhet „tilbörligen straffadhe. Till thet tridie: efter ofte:te Borgeboer „haffwe uthi underdånigheet lathett giffwe oss tillkenne, att the „inthet synnerliget uthryme ther wedh stadhen haffwe antingen „til mulebeet, wedebrandh eller annet, och fördenskuld af oss „ödmiukeligen begäre att wij them någon lägenheet inrömme „wille; så på dett de deste snarere måtte komme sigh före och „förwinne then skadhe som the nu een långh tydh hafwe haft af „thet att theres handell haffwer legatt neder: Derföre så haffwe „Wij nådigst bewilliget och samtycktt att the undher Stadhen „måge beholle en Öö benempdh *Swinöö* med alle dess tilly-„dande ägor och rättigheet, hvilken the tilförene half haffwe „innehaft. Desslikes en by *Wekejerffue* (Palmsk. *Wäckierffvi*) be-„nempd, uthi hwilken ähr een Skattjord och Sex mantaal, till att „nyttie, bruke och beholle sigh och Stadhen till godho, qwitt „och frij för alle uthlagor så till (Palmsk. *så väl)* wisse som „owisse Perzeler, och (Palmsk. *Doch)* skole the theraf giffwe „oss och Cronen till wederkännelse hvartt åhr tiugu daler Svensktt „mynt. Förbiudhe fördenskuldh alle som för wåre skuld wele „och skole göre och late, att the icke tilfoge för:de Borgoboer „heremott eller emot thet som Sweriges Lagh och framfarne ko-„nungar them undtt och efterlathett haffue, någett hinder eller „förfångh i någre måtthe. Såsom och befale wåre Ståtthollare, „Befalningzmän och Fougdter, så wäll them som nu ähre, så-„som och her efter kommandes wardhe, att the Borgo Stadh „och dess inwånere widh thenne wår giffne privilegier hand-„haffue, beskydde och försware, der hwar i sin stadh weeth sigh „efter rette. Datum Åbo then 11 (*Palmsköld* den 13) Januarii „åhr 1602.“

est [9]). Quae Privilegia idem post coronationem suam, a. 1607 die 3 Julii ulterius confirmavit, novisque auxit juribus [10]). Rex *Gustavus Adolphus* a. 1614 d. 22 Febr. civi-

---

[9]) „På thet att the deste snarere måge komme sig före igen, „*efter the nu een tijdh långh uthan handell och wandell haffue* „*suttit*“, ut verba jacent: ex quibus patet, urbem hactenus vulneribus suis mederi non potuisse.

[10]) Haec Privilegia habentur in *Collectione Palmsköldiana*, l. c. unde prioribus adjectos articulos exscribendos judicamus: „Vidare vele vi af gunst och nåde, desse för:ne Borgo Stads „Privilegier med efterföljande Puncter och Conditioner hafva för„bättrat, som är: Först vele vi härmed förordnadt hafva, at efter„som ofta hända plägar, at en hop fremmande, som äro Holländare, „Tyskar, Skottar eller af andre Nationer, de komma hit in i „Riket och sättia sig in i Städerna, och göra derhos Borgare-Ed, „och bruka deras handel och vandel, likasom invånare, och för„kofra sig, och slå under sig stora ägodelar, och en part, se„dan de hafva riktat sig så mycket de vela, åter säga sin Bor„gare ed upp, och draga så af Landet, och sätta sig uti främ„mande Städerna ned, och bruka de Penningar de här af Lan„det fört hafva. Derföre skall hvar och en som Borgare vara „vill, och handel och vandel uti våre Köpstäder bruka vill, och „synnerligen uti vår Stad Borgo, Först, för än han til Borgare „antagen varder eller någon Borgare Ed gör, utlofva at vilja „blifva der boendes uti alla sina Lifsdagar. Hvad han det icke „utlofva vill, utan tillbiuder sig, medan han der handell och „vandell drifva vill, Borgare rättighet att utgöra, då skall det „honom intet varda förbudit, när han sin Ed aflagt hafver, och „emedlertid han där besittiandes är, skall han vara oss, vår äl„skelige kära Husfru, och våre efterkommande, huld, trogen och „rättrådig, och sedan skall han niuta Borgare rättighet, lika „med andra stadens inbyggare; men hvar sig så tildraga kunde, „att han sedan vill säja sin ed up, och sig sedan uti andra „Städer och platser at begifva, vare sig inrikes eller utrikes, då „skall han först hembiuda staden eller någon besittnings bor„gare, och ingen annan, hus och grund, om han der något så„dant tilförene haft hafver; Hvar ingen voro som sådant köpa „ville, då skall Staden efter Mätsmanna ordom, hus och grund „till sig lösa, och tredingen af hans lösören, som der finnes i „Hus och gömmo hans, skall varda förfallen under Staden: om „nu innom Stadsens rå ej finnes något lösören, utan han hafver „dem hemligen utur Staden undanstungit och utfört, då hafve „förgiordt under Staden hus och grund, utan någon värdering,

bus jus concessit, Portorium (Tullen) Regi pendendum per tres annos sibi vindicandi, ut sic solutionem sibi procurare

---

„och hafve ingen hvarken han eller hans arfvingar någonsin magt „det at qvälja. Finnes skuld efter honom innom Stads, som bort „fara vill, då skall all skuld först betalas af jord och lösören in„nom Stads, och ingen annan sedan kräfje här efter, som Lag ut„visar. För det andra: Så hafve vi nådigst undt ock efterlåtit „at all saköre, som i Staden faller, hon skall höra oss hälften „till och den andra hälften till Staden, och den skall vändas „till Kyrkios, Schol-Stugors, Stads-Stugors och andra Stadens „byggningar. Till det Tredje: Så hafve vi nådigt efterlåtit dem „til Stadens byggning och förbättring, den tionde penning af „alt det arf som i Staden faller, så hvar någon utan Stads voro, „som något arf anten i löst eller fast i Staden tillfalle, och han „icke ville sielf bo i Staden uppå det hus eller tomt som honom „tilfallen voro, utan ville bo utan Stads och föra lösören af Sta„den, han skall gifva deraf först i löst och fast som förbemält „är, til Staden hvar Tionpenning, och sedan skall han icke hafva „magt at sälja något, som utan om Staden bor, anten Hus, „Jord eller Tomt, som han i Staden ärft hafver, utan vill han „henne icke sielf besittia, då skola de, som i Städerna bo, „hafva magt henne at lösa och behålla efter mätesmanna or„dom; vill han och icke sälja henne dem, heller sjelf besittia, „då skall samma Hus, Jord eller Tomt vara förfallen under Oss „och Staden, Oss hälften och Staden den andra halfparten. Til „det Fjerde: Så vele Wi ock härmed alfvarligen budit och be„falt hafva, att Bryggare och bryggehus skola hållas i Staden, „och icke hvar brygga som han sjelf vill, som här till skedt är, „utan de, som där blifva satte, de skola för eld och våda skull „hafva deras brygghus och pörter utom Staden, och af alt det „öl där bryggas skall, skall gifvas en mark i accis för hvar „tunna. Och där skola sättas vissa män till, som der hafva „inseende med, at samma accis blifver rätt gifven, hvilka pen„ningar ock skola sedan komma Oss halfparten till, och den an„dra halfparten till Stadens byggning, och ingen skall vid peen „och straff fördrista sig att hafva någon bryggestoll i sitt egit „hus. De som och hålla Bryggehusen uppe, de skola låta hvar „och en för redelig betalning brygga uti deras brygghus; Icke „skall heller vara efterlåtit, som härtils skedt är, at Finskt öl „skall skänkas i alla vinklar och olofliga hus, utan der skall „ock sättias vissa borgare till, som ölet i kannetal uptappa, och „de skola gifva af hvar tunna de utmångla och utsälja, Oss „half mark och två öre till Staden till byggningen. — Till det

possent pecuniae quam in usus militum contra hostes patriae pugnantium numeraverant. Cumque iidem questi essent, neque suis sese navibus urbes exterorum adire valere, neque ut peregrinae naves ad suam urbem venirent permitti; ut per biennium his ad urbem accedere liceret, a Rege impetrarunt: Revaliensibus atque Narvensibus mercatura, quam cum incolis vicinarum insularum oraeque Nylandiae maritimae proximae, in fraudem Borgoënsium exercuerant, simul interdicta. Senatui autem Urbico severe fuit injunctum, ut varii generis opifices, (quorum index attexebatur), in urbem suam adsciscerent. Anno sequente (1617

„Femte: Efter Borgarne uti Borgo Stad ödmiukeligen hafva beklagat sig utöfver det olagliga Lansköp, som både de Revelska der drifva, som pläga draga tidt utöfver at hoffiske och köpslaga der med allehanda köpmansvaror, som är Salt, Kläde, Jern och annat, ock föra åter öfver til Refvel allehanda varor och gods, Oss och Kronan till skada och afsaknat uti Tullen, och för:de Borgo Stads Inbyggare till förfång uti deras handel och näring; såsom ock det Bönderna segla till Räfle och Narfven med ved och fisk, skulle under det sken föra ut allehanda varor, icke allenast hvad de sjelfve äge, utan ock Hofmäns och andre Bönders gods, så vele vi sådant olagligt Landsköp hafva alfvarligen förbudit, och aldeles härefter afskaffat. Och hvilken som dermed beslås, at han brukar sådant Landsköp, då skall vår Fogde, och Borgmästare och Råd i Staden, hafva magt at taga bort ifrån dem alt det de hafva med at föra, och det skall varda förfallit, halfparten till oss, och halfparten till Stadens Byggning."

„Alle För:ne Puncter och Articlar binda Wi på vår Konungsliga Embets vägnar, och strängeligen befalle, obrotsligen vid magt at hållas; vi vele och härmed, förenämnde Borgo Stads inbyggare med hustru, barn och legofolk, samt gods och ägodelar, rörligit och orörligt, innan Stads och utan, uti vårt Konungsliga hägn, värn, fred och försvar, annammat hafva, för alt orett och öfvervåld, til lag och rätta. Förbiude fördenskull alle i hvad stad de hälst vara kunna, särdeles de, som för vår skuld skole göra och låta, för:te Borgo Stads Inbyggare häremot hinder och förfång i någon måtto göra och tilfoga, vid vår högsta onåd och tilbörligt straff. Gifvit på vårt Konungsliga Slott Stockholm den 3 Julii år Et Tusende Sexhundrade på det Siundhe."

d. 24 Octobr.) Rex privilegia quidem urbis, donec ea curatius expendendi et pro rerum usu atque ratione emendandi sibi opportunitas contingeret, confirmavit, sed *in quantum Ordinantiae pro mercatura regni moderanda in Comitiis ejusdem anni constitutae* (Handels-Ordinantien) *non repugnarent:* qua Ordinantia urbi nostrae, ut plurimis aliis, jus commercia cum exteris populis exercendi (Stapel-Rätten) plane ademtum fuit [11]). Hoc itaque jus ut recuperarent, cives postea saepe a Regia Majestate petierunt; sed irrito semper conaminum suorum successu. Anno tamen 1765, non modo libera ad omnes urbes Svecicas navigatio illis concedebatur, cum jure merces suas in illis ad opportunum sibi tempus repositas habendi, (fri inrikes seglation och upplag), sed etiam potestas dabatur merces ligneas varii generis (trädkäril och trädwirke) ad portus omnes circa mare Balticum Sinumque Fennicum sitos transportandi, frumentumque, linum et cannabin, nec non semina cannabis et lini, inde reportandi [12]). Inita praeterea cum Helsingforsensibus quibusdam mercatoribus societate, horumque jure simul fruentes, navi ex illius urbis portu profecta, posterioribus his annis, (ab hujusmodi usu consilii per leges patrias haud exclusi), cum exteris etiam remotioribus mercaturam non infelicem fecerunt.

§ VII.

Regnante R. *Carolo* XI, praedio quidem *Weckjärvi* per captum consilium fundorum omnium Regiorum privatis donatorum aerario rursus vindicandi *(Reductionen)*, Borgoënses mulctati sunt; nec precibus civium illud repetentium, a. 1682 Rex annuit: sed biennio tamen post (1684) faventiorem se illis praebuit, ac jus tam hoc, quam nonnulla alia nuper ademta, resti-

[11]) Legi potest haec Ordinantia in operis *Stiernmanniani* (Samling af Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar, ang. Swériges Rikes Commerce etc.) T. I p. 690 sq.

[12]) Decret. Reg. (Kongl. Resolution) d. 3 Dec. a. 1765.

tuit [1]). Diuturno autem ac fatali bello per totum fere regnum R. *Caroli* XII ardente, urbs nostra gravissimis afflicta fuit calamitatibus. Primum enim a. 1708 (ut verbis utar libri veteris saepe jam laudati) *Muscovitae seu Petersburgo vecti navigiis circa vicum (praedium) Haico in terram exsiliunt oppressuri Borgoam. Caeterum aggredientibus jam in ponticulo amnis, fortiter opponunt se cives Borgoënses, prostratisque aliquot et in profluentem deturbatis, reliquos ad sua accedere navigia cogebant: sed die postero ab orientali littore, Ruschis dicto, fortius accedunt Russi, Borgoamque desertam ab incolis flammis devastant, flaminia per gratiam Dei salva manente. - - Deinde a. 1710 pestis - - civium Borgoae—agrestiumque 652 extinxit, quis locus sepulturae in la-*

---

1) *Decr. Reg. d.* 20 *Dec. a.* 1682 *Art. I.* „Hemmanet „Veckjärvi, som icke utan orsak är reducerat under Kongl. „Maj:t och Cronan, och dess räntor använde till nödige publique „usus, kan intet Staden restitueras, hvilken ock bör sökia sin „förkofring igenom handel och vandel, och icke några Bonde „Hemmans räntor och bruuk.“ Faventius autem *Decr. Reg. d.* 23 *Aug. a.* 1684: „Kongl. Maj:t har sedt så uthaf Landshöfdingens som Magistratens underdånige ingifne berättelse, huru „ringa Intrader till dhe betientes aflöningh och underhåld äre i „Staden Borgo att tillgå, sedan dhen dhem för detta bestådde „Siette dehl af Accisen och Bakugns penningarne ifrån a. 1680 „är vorden indragen, och fördenskuld i nåder förunnar dhem „härefter som här till 1:o att niuta dhen ena Skattjords Ränta i „Weckijärswi som Staden a. 1602 är vorden donerat, och 2:o „samma kiällare frijhet som staden förr haft och a. 1664 och „1675 är thy vorden förunt och beviliat. 3:o Gillar och Kongl. „Maj:t i nåder det förslagh som Landshöfdingen till några medels „utfinnande vid handen gifvit, at Borgerskapet i bemälte Stad „hvar efter sin handell må åhrligen erläggia och uthgiöra till „Magistratens underhåld ett visst af sine åkrar och täppor, fi„skerij sampt muhlbete och hambnpenningar, hälst eftersom och „sådant åhr reda åhr 1642 på då hållne Riksdag godtfunnit och „bevilliat. 4:o Skall och af alla uthgående en fierdedel och af „inkommande vahror en half pro Centonal gifvas; För hvilke „medell Magistraten under Landshöfdingens disposition, och ef„ter den för de betiente nu heller herefter affattade Stat åhr„ligen skall göra ricktig reda och räkenskap.“

tere Naese collis prope viam est datus; ad finem Januarii demum virus evanuit. - - Ao. denique 1713 Muscovita milites trajecit Borgoam, persequens mari terraque nostros fugitive belligerantes. Post quod tempus, ferreo hostium sceptro ad pacem usque Neostadiensem parere coacta, ruinis foeda atque oppressa urbs nostra jacuit. Quo autem clades bello accepta, restituta tandem pace repararetur, a. 1721 urbi ab omnibus tributis immunitas per octo annos clementer indulta fuit; qua ad a. usque 1731 frui licuit. Cui beneficio accessit quidem aliud, ut nempe pro Templo, Curia (Rådhuset) atque Schola aedificandis, hostium crudelitate combustis, opem in omnibus Regni Templis (med Håfwen) colligere a. 1722 liceret; sed haec auxilia, quibus largiora tribuere exhaustae Reipublicae vires non permittebant, ad urbem ex cinere excitandam parum valebant [2]). Ao. 1742 rursus cum reliqua Finlandia in Russorum venit potestatem, eisque subjecta usque ad pacem a. 1743 partam, esse cogebatur.

Quibus sensim sanatis vulneribus, novam acerbamque a. 1760 experta fuit calamitatem, cum die XI Junii duae tertiae partes urbis tristissimo incendio deflagrarent: quo incendio se damnum prope 400000 thalerorum monetae argenteae (Thalerorum imperialium 133333⅓) passos esse, jurata fide cives confirmarunt. Haec igitur jactura quo repararetur, non modo a Regia Majestate permissum fuit, ut per urbes patrias spontaneae benignitatis subsidia iis colligerentur (genom Stambößer), sed ordines etiam Regni opem iis a quavis familia per totum regnum conferendam impertiebant, atque ad publicorum aedificiorum exstructionem 10000 Thaleros monetae argenteae, intra quatuor annos (1762—1765) colligendos donarunt: quae donec omnes pecuniae redirent, e Cambio Regni publico (Rikſens Ständers Banque) summam 60000 Thaleror. monetae argenteae mutuam sumere urbi licuit, accurate tamen postea (una cum foenore ex legibus

---

[2]) Cfr. *Decret. Reg.* d. 11 Jan. 1726, et d. 25 Oct. 1734.

debito) solvendam. Praeterea ·civibus qui omnem rem familiarem amiserant, sex, qui vero partem tantum bonorum suorum perdiderant, trium annorum a tributis immunitas data fuit; quibus porro beneficiis immunitatem ab omnis generis tributis (excepto eo quod pro libertate spiritum frumenti destillandi iis temporibus pendebatur) per octo annos duraturam, S. Regia Majestas a. 1770 addidit. Centum quoque milites ex peditatu Nylandico operam civibus in urbe aedificanda, pro mercede admodum modica (8 oerarum monetae argenteae in diem quemque, cum cibo vulgari, Husmanskost) praestare jussi sunt [8]). Hac benignitate publica adjuta, non tantum pristinae conditioni urbs sensim restituta fuit, sed etiam aedificiis lapideis, praeter curiam nonnullis quoque aliis, ornata. Sed cum tot calamitates, quibus hoc seculo afflicta fuit, cogitamus, mirari haud convenit, si ad florem tamen majorem pervenire hactenus non potuit.

§ VIII.

Faciem statumque ejus hodiernum ut diligentius depingamus, consilii nostri non fert ratio: quae res ad Oeconomicam ejus potius descriptionem, (ab alio aliquo olim exspectandam) quam ad nostrum pertinet institutum. Obiter tantum notamus, totam urbis aream hodie ulnas quadratas aequare 610615; quae, praeter forum, vicos, loca templo aliisque aedificiis usibusque publicis dicata etc., areas domibus privatis assignatas (Gårds-tomter) continet 271, omnes (praeter duas) aedificiis instructas, spatium 484790 ulnarum quadratarum occupantes. Numerus incolarum a. 1794 erat 1821: e quibus censi erant (woro mantals-skrefne och betala mantalspenningar) 1098; nempe sexus masc. 486 et sexus femin. 612; censu liberati (utur mantal, och frie för mantalspenningar) 723, sc. sexus masc. 366 et fem. 357 [1]).

[8]) Cfr. *Decret. Reg.* d. 11 Martii, d. 24 Aug. et d. 10 Nov. 1761; nec non d. 10 Apr. 1770.

[1]) Anno 1775 numerus incolarum erat 1982, familiarum (matlag) 390, et Cauponarum 96. Anno 1785 incolarum nume-

Quod ad quaestus quibus se dederunt, attinet, 24 Mercaturam exercebant (Handlande, praeter 28, minoris momenti negotia gerentes, mindre Borgare); Opifices (Handtwärkare) erant 89, inter quos Textores lintearii (Linwäfware) 24, tironibus vel adjutoribus (Läro-goßar och Gesäller) non connumeratis [2]). Naves, praeter illam majoris molis de qua supra memoravimus, mare mediterraneum adeuntem (Spaniefarare) ac a. 1783 aedificatam [3]), urbs duas possidet, portus Balticos visitantes (Österſjöfarare [4]), et tres minores Stockholmiam quotannis petentes (Stockholmsfarare [5]). Praeter quas aliae ex vicinis urbibus, prout usus requirit, mercede conducuntur. Ex agro urbi addito (tres portiones viriles, Mantal, acquante) circiter 269 jugera (tunneland) frumento gignendo adhibentur, prope 7 jugera herbae Tabaci colendae, et 7 alia hortis varii generis dicata sunt. Fabricas urbs habet tres: unam ad Tabacum praeparandum comparatam, a. 1744 fundatam: alteram in qua linteum crassius firmiusque velis nautarum inprimis idoneum (Buldan) texitur, a. 1748 in praedio Johannisberg (prope urbem sito) primum conditam, sed deinde, venia publica a. 1752 impetrata, in urbem translatam: tertiam Saccharo coquendo dicatam, a. 1784 institutam.

---

rus erat 2189 (sexus masc. 1031, fem. 1158), familiarum 220, Cauponarum 65. Bellum insequens civium numerum, etjam in nostra urbe, imminuit.

[2]) Numerus machinarum textrinarum (Wäffstolar) superabat 50. Olim vero horum Opificum longe major in urbe nostra fuit numerus, ita ut Magistri hujus artis (Mästare) usque ad 40 fuisse reperiantur: hodie vero ars ad vicini ruris incolas latius fuit propagata, aliaque impedimenta industriis his opificibus offecerunt, quos bellum quoque multis privavit operariis.

[3]) Tonnarum dodenarios majores (swåra läster, 18 Tonnas continentes) 206 capientem.

[4]) Ex eo navium genere quod Brigg audire solet; alteram 60, alteram 57 Tonnar. dodenarios majores capere idoneas.

[5]) Quae junctim Tonnarum capiunt dodenarios 48.

§ IX.

Post pacem Neostadiensem, Wiburgumque amissum, et sedes Episcopalis et Gymnasium Regium ibi olim florens, ad nostram urbem translata sunt: de quo posteriori, ex instituto aliquando actum iri speramus. Templo et Pastore (qui post translatam huc Cathedram, Archipraepositi simul honore semper ornatur) communiter urbs cum paroecia circumjacente utitur: Sacellanum vero habet proprium, Archidiaconi nomine vulgo insignitum. De his autem omnibus eorumque serie, ubi paroeciae diligentiorem quis traditurus est descriptionem, commodius agetur. Juxta templum primarium (Cathedrale) lapideum, aliud parvum ligneumque exstructum habetur, ubi Fennica lingva cultus Divinus celebratur. Olim Ecclesia rustica et urbana iisdem horis sacra celebrabant: cum vero crescente utrobique hominum numero, Templum multitudinem illam capere non posset, et Ecclesia rustica urgere coepisset, ut urbs usu veteris aedis exclusa, proprium sibi conderet Templum; controversia haec tandem a. 1698 ita composita fuit, ut diversis horis utraque Ecclesia in Templo eodem cultui Divino operam daret: quod auctoritate Regia fuit confirmatum [1]), nec per nova Ecclesia ruralis molimina antiquari potuit [2]). Quare hodieque illa maturius (hora antemerid. VIII), haec serius (hora circiter XI), cultum Divinum publicum orditur. Vespertinus autem (Aftonsången), quoties ille habetur, post meridiem ab utraque ecclesia conjunctim celebratur. *Schola* urbs instructa est, cui Rector *Paedagogiae* cum Collega praeest [3]): quae si in Trivialem mutaretur, ex alterutra urbe

---

1) D. 2 Dec. 1698.

2) *Reg. Decret.* d. 20 Jul. 1723.

3) Rector (Paedagogus) nullo alio stipendio fruitur, quam pecunia quae ex paroecia *Borgoënsi* in Scholarium usum, veteri instituto, colligitur (Djekne-penningar), 20 Thaleros imper. quotannis non multum superante, et $6^2/_3$ Thaleris Imper. ex aerario urbis, pro domo conducenda, ei praebita (quae summa major olim fuit). Collega loco stipendii pecunia Scholastica (Djekne-

vicina (vel Helsingforsia vel Lovisa) huc transferendam, et Borgoënsi Paedagogio compensandam, dubium non est, quin ad studia litteraria Dioeceseos adjuvanda, ex Scholae Trivialis Gymnasiique conspirante industria institutoque conjuncto, insignia redundatura forent commoda.

§ X.

Juri dicendo rebusque urbis administrandis Consul praeest, cui 4 adjuncti sunt Senatores urbici; qui opera ministerioque adjuvantur Notarii, Quaestoris urbani (Casseur), Exactoris (Stads-fogde) et duorum Apparitorum [1]. *Insignia* Urbis docet Wexionius (l. c.) esse „Igniarium, seu instrumentum igni eliciendo aptum" (et Eldstål); qualem figuram

---

penningar) ex paroeciis *Sysmä* et *Gustavi Adolphi* (Hardola) redeunte fruitur, et in aedibus arcte habitat ad Scholam pertinentibus, cujus usibus illa domus paullo ante bellum Russicum a. 1741 susceptum, exstructae fuerunt.

[1]) His stipendia hujusmodi a. 1696 constituit Rex Carolus XI: 1 Borgmästare 300 Dal. S:mt; 4 Rådmän à 50 Dal. 200 Dal.; 1 Notarius 100, 1 Casseur 30, 1 Stadsfougde 20, 2 Stadstjenare 22 Dal. Till lack, papper, bläck, Påstpenningar sampt ved och ljus med extraordin:e expenser, hvarföre giöres Räkning, 15 Dal. Till publique byggningar, hvarföre i lika måtto göres Räkning, 30 Dal. Till förberd. Borgå Stads betientes aflöningar samt publique byggningar blifver under berd. Stadsens medel som nu för tiden falla eller framdeles falla kunde, anslagne och anordnade, hvilka, efter den affattade Instructionen och Reglementet blifva handterade och disponerade, hvarföre åhrligen richtig redo och räkning giöras bör, neml. Hemmans Räntor som Staden äro donerade. Källare frijheten 33 Dal. 1 ö. S:mt; Ståndpenningar. Tomptören, Mulbete- Noth- Kattzestånd- Näät- Täppe- Sakören- Mätare- Buur- Domare- Siöbod- Hamn-Penningar. Centonalen af inkommande och utgående varor. — Skulle och någon gång hända, at medlen intet åhrl. indrager den summa som till Statens aflöning och Publique byggningar requireras, så måste brist på hvars och eens aflöning proportionaliter ankomma: Men om någre medel öfverskiuta, sedan bristen af det förra åhret är åhrsatt, skola dhe hållas oförrychte til Hans Kongl. Maj:ts disposition. Stockholm d. 18 Septemb. a. 1696.

Sigillum urbis hodieque conspiciendam exhibet: cujus adoptandae (si vere eandem illa antiquitus formam retulit?) caussam omnino ignoramus. Seriem quidem Consulum, qui vel post initium Sec. XVI urbi praefuerunt, plenum exhibere non valemus; quod per graves calamitates quae eandem afflixerunt, vetustiora ejus monumenta omnia perierunt: sed qualem tamen, maxime ex Actis Judicialibus urbis quae in *Archivo Summi Dicasterii Regii Aboënsis* servantur, colligere potuimus, dabimus. Annis igitur 1622—1656 hoc munus obiisse reperitur *Jacobus Heffner* [2]); quo absente, vices ejus gessisse credas *Petrum Laurentii (Pehr Larsson)*, qui exeunte a. 1622 nec non 1625 Consul in actis appellatur. Deinde a. 1659—1661 *Dan. Möller* urbi praefuit, cujus vices a. 1660 gessit *Johannes (Hans) Sieben*. Successit ei *Joh. Plaghman*, qui a. 1663 d. 3 Jan. Consul nuper constitutus audit, ac a. adhuc 1675 in hac eadem erat statione; qua a. 1684 functum fuisse *Johannem Andreae Röök* reperimus. Habuit is successorem a. 1697 *Jac. Wijkman*, urbis Wiburgensis antea Secretarium, qui a. 1726 Consul urbis adhuc salutatur. Annis vero 1727 et 1728 mentio fit *Jac. Wijkman, Consulis Vicarii;* an filius fuit superioris? A. 1728 dicitur *Andream Grönvall*, hactenus Jurisconsultum Equitatus Nylandici (Auditeur vid Nylands- och Tavastehus-Läns Cavallerie Regemente), constitutum fuisse urbis Borgoënsis Consulem, post *Johannem Frese*, ad munus Judicis Territorialis Careliae admotum. In munere ille mansit (aetate tandem valetudineque corporis factus infirmior [3]), ad a. usque 1742 [4]), quo successorem nactus fuit *Gabr. Hagert*, Vicarium Judicem Territorialem,

---

[2]) Nonnumquam nomen suum scribitur *Höffnär*.

[3]) Unde questi sunt cives de ejus negligentia in munere administrando; cui interim alii nonnulli, ac tandem Dn. *Hagert*, quem deinde successorem habuit, praefuisse reperiuntur.

[4]) A. jam 1739 Regio Diplomate Consulem factum fuisse licet edoctis, dubitationem tamen movet, quod a. 1741 die 3 Apr. Consul Vicarius constitutus fuisse, in actis judicialibus supra laudatis dicatur?

qui a. 1774 decessit. Hujus non vulgaria sunt merita in urbem (cujus ad Comitia Regni fere omnia, per illa tempora habita, deputatus fuit, haud spernenda, in suo Ordine, fide pollens auctoritateque), de qua post infelix incendium a. 1760 restauranda enixam gessit curam; mercaturam simul exercens, auctor etjam fuit Fabricarum tam Tabaci quam Liutei velaris (Bulban) conficiendi, condendarum. Ei successit *Dan. Nylander*, qui Secretarius antea Rei Munimentariae (Fortifications Secreterare) Helsingforsiae fuerat. Quo a. 1782 defuncto, Consul factus fuit *And. Gust. Hoffrén*, rei cibariae militaris antea Procurator (Fält-Commissarius), qui cum a. 1790 mortem obiisset, successorem a. 1792 d. 5 Junii nactus est Dn. *Andream Fabianum Orraeum*, Librarium antea Ordinarium (Ordinarie-Cancellist) Supremi Tribunalis Regii Aboënsis, qui eandem etiamnum stationem ornat.

OBSERVATIONES CIRCA HISTORIAM DECIMARUM ECCLESIASTICARUM IN SVECIA.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBMISERUNT

GUDM. NYSTRÖM et PETR. AHLSTRÖM.

Aboae 1796, 1798.

§ I.

Ortam sensim in coetu, qui a Christo nomen habet, ex temere applicatis legibus Judaicis eam opinionem, qua *decimam partem* frugum, foctus pecoris etc. instituto et jure divino Ecclesiae atque Clero impertiendam esse statuebatur, monumentorum et antiquitatum ecclesiasticarum peritum latere potest neminem. Quam opinionem, passim sensimque adoptatam, ac seculo post Christum natum VI:o jam fere vulgarem [1]), Hierarchae et maxime Pontifices Romani, ut suis rebus apprime commodam, vehementer probare variisque firmare argumentis, suo pariter ac temporis ingenio accommodatis [2]), haud neglexerunt. Ut igitur caeteros po-

[1]) Vid. Diss. AND. SKARÉN, *Gentium, praecipue Sveogothicarum quod ad decimas, jura excutiens*, Aboae a. 1744, Praes. A. SCARIN edita, § IV sqq. et Diss. BENJ. HULTIN *de Decimis Christianorum*, Lundae a. 1754, Praes. Sv. BRING. (Nob. LAGERBRING) edita, § III sqq. Cfr. THOMASIUS Not. ad LANCELOTTI *Instit. Juris Can.* P. II p. 1132—1139. De instituto Judaico praeclare agit MICHAELIS *Mosaisches Recht.* Tom. I § 52 et Tom. IV § 192. Recte autem viri docti, etiam ex Protestantibus, multi observarunt, (nec omnes tamen aeque vel caute vel solide rem explicantes), cum et aequitas et necessitas postulet, ut non modo Ecclesiae Doctoribus, sed aliis etiam piis usibus, stipendia tamen aliqua et reditus impertiendi et assignandi sint; haud ineptissimum fuisse hoc et Judaeos et alios populos antiquos imitandi consilium, modo sapienter et juste adhibitum atque administratum. Cfr. ex. g. GROTIUS *de Jure Belli et Pacis* L. I, C. I § 17, n. 4; THOMASIUS l. c. L. II Tit. 26, p. 1134; BRING l. c. p. 4.

[2]) Cfr. BRING l. c. p. 10. Argumentum, quo usus est P. *Innocentius* III, deinde ubique adhibitum reperitur. Cfr. *Folia Hebd. Aboëns.* a. 1785. n:o 11, ubi Edicta Regis *Magni* quaedam de Decimis ab incolis Finlandiae pendendis, leguntur. Lon-

pulos sacro suo imperio subjectos, ita etiam nostros majores, postquam ad Religionem Christianam amplectendam perducti fuissent, ad sacrum quoque hoc Decimarum accuratissime et religiosissime solvendarum officium praestandum, magna cura et diligentia permovere et adigere studuerunt; primo quidem modestius et blandius, ne gens ferox recalcitraret, et eadem hic tragoedia excitaretur, quae in vicina Dania nuper acta fuerat [3]); deinde imperiosius ac

gius vero adhuc progreditur Anton. de Dominis, *de Rep. Ecclesiast.*L. IX. C. 2 (cfr. Thomas. l. c. p. 1134): „Qui, Praecepta, „inquit, de decimis cum non sint pure judicialia neque ceremo-„nialia pro solo populo Judaeorum: sed sint moralia et juris „Divini naturalis a Deo comprobati et explicati; illa omnes ho-„mines perpetuo obligabunt de jure, quamvis de facto a solis „fidelibus Dei cognitionem habentibus illa serventur.“ Semina hujus doctrinae jam insunt Gratiani *Decreto* P. II. Caus. XVI Quaest. I Can. LXVIII *Decimae.* Ridiculorum quorundam argumentorum e Scriptura S. petitorum exempla sistunt Leges nostrae antiquae: vid. *Cod. Christoph.* et L. *Upl. Kirk. Balk.* Cap. I init. *Leg. Suderm. Kirk. B.* Fl. I etc. Docet porro Bring l. c. quo usque jus illud dilataverint Pontificii. Vid. inprimis Sarpius in *Tract. de Beneficiis,* apud Thomas. l. c. p. 1140 sqq. Ac quod ad questionem attinet, de qua idem Bring l. c. p. 12 disputat contra Petrum Abrahamson (in Notis ad *Kg. B. LL.* p. 24, qui a Stiernhöökio, dubie loquente, *de Jure Sveon. vet.* L. II P. Post. C. ult. p. 421 parum habet subsidii), mens ac intentio saltim fuit Pontificis indubia et perpetua, ut fructuum quorumcunque, etiam ex Hortis provenientium, Decimae religiose et diligenter solverentur. Quod vel ex Bulla patet Papae Benedicti XII in *Registro Eccles. Ab.* Fol. I servata, de qua cfr. *Fol. Hebd. Ab.* a. 1785 Append. p. 124 et D:ni Praesidis *Annott. ad Pauli Juusten Chronicon Episcopor. Finland.* p. 80, not. [104]), p. 253, not. [75]).

[3]) Ubi Rex *Canutus* Svenonis, idem consilium acerbius urgens, a subditis suis rebellantibus interfectus fuit; ideo a Clero, pro cujus commodis martyrium passus fuerat, in numerum Sanctorum relatus. Vid. Lagerbring *Svea Rikes Hist.* 2 Del. C. I, § 20 p. 27; et qui rem Legendae et Cleri Pontificii ingenio conformiter adornatam, exhibet, Pontoppidan *Annal. Eccles. Dan.* Tom I Lib. I, C. 3, ad ann. 1086, p. 221 sqq. Etiam Rustici Scaniae, armis captis, onus decimarum pendendarum a se amovere conabantur, infelici licet eventu; cfr. Lagerbring l.

vehementius: donec obsequiosissime tandem per totum regnum observaretur, ac severissimis legibus poenisque munitum coleretur [4]).

§ II.

Vulgo traditur, (ex testimonio Appendicis ad Leges vett. Westrogothicas, seriem Episcoporum primorum Scarensium exhibentis, confirmato auctoritate Episc. BRYNOLPHI in *Chronico Episcopor. Scarens.* [1]) eodem illo ex fonte magnam partem hausto), per *Jerpulverum*, XIII:m Episcopum Scarensem, jus Decimarum pendendarum in Patria nostra fuisse, si non primo inductum, tamen lege solenniter denique firmatum et publica auctoritate munitum: quod igitur circa finem demum sec. XII aut initium sec. XIII factum fuisse, colligunt [2]). Verum cum vetus auctor de Westro-

c. C. XI § 7 p. 249. Feroces seculi mores, magna sine dubio in culpa erant, cur in Religione propaganda ejusque urgendis officiis, adeo violenter sese et Reges et Ecclesiae doctores gererent: cujus rei atrocissima exempla Historia inprimis Norvegica exhibet. Cfr. BOTIN *Sv. Folkets Hist.* Ed. II Vol. I p. 272 sq.

[4]) Cfr. Literae, humanitatis plenae, ferocis alias illius Papae *Gregorii* VII, apud ÖRNHJÄLM *Hist. Eccles.* p. 331 (ex JOHANNIS MAGNI *Metropoli* p. 25 et VASTOVII *Vit. Aquilon.* Ed. Colon. p. 154); cfr. A CELSE *Apparatus ad Hist. Sveog.* p. 23, N. 3, et LAGERBRING l. c. C. II § 6. Postea autem, si ante diem Paschae quis decimas non solvisset, excommunicationis poenam incurrebat. Vid. *Legg. Christophor. et Upl. Kirk. Balk XII Cap. Leg. Westrog. K. B. XIV Fl.* etc. Singulare est, quod in Literis Episc. Scarensis *Brynolphi*, Legib. Westrogg. adnexis, mentione nulla facta excommunicationis, hujusmodi peccatoribus mulcta XVI Ortugorum irrogatur: num ad illam poenam haec accessit?

[1]) Apud BENZELIUM *Monum. vet. Eccles. Sveog.* p. 74.

[2]) Cfr. LAGERBRING l. c. C. XI § 7, et inprimis not. [1]). WILSKMAN (*Svea Rikes Eccl. Värk*, Art. *Tionde*) indubitanter asserit, hoc a. 1200 factum, et pro publico totius Regni decreto venditare videtur. Quod ad observationem attinet, quam ibidem inserit, de titulo ac dignitate *Senatorum Regni*, eodem jam tempore adhibito; suspicamur Episc. *Brynolphum*, qui vergente sec.

gothia sola, et non nisi de *Episcopali Decima* ibidem constituta, diserte loquatur [3]); lis adhuc sub judice pendet, quo

XV et initio sec. XVI vixit (Benzelius l. c. Prol. p. XVIII sq.) ad sui forte aevi morem verba sua nimis conformasse? Unde et hanc legem in *Concilio Senatorum* ac *Optimatium* s. *Procerum (Herredag)* constitutam fuisse dicit, cum tamen in auctore vetere (Append. ad LL. Westrogg.), unde facti memoriam hausit, mentio fit *Comitiorum populi Westrogothici (Ting)*, nec de *Senatoribus* aut *Senatus consulto* (moribus ac rationi ejus aevi minus adhuc congruo?) verbum ullum legatur. Cujusmodi cautio in aliis quoque nonnullis monumentis, res horum temporum tangentibus, erit fortasse necessaria? Caeterum de tempore quo per adoptatos in Senatum Regium Legiferos, potestas Legislatoria a Populo ad Optimates et ad Senatum transiit, cfr. praeclari nostri Historici (non usquequaque tamen concinentes) Nobb. Lagerbring l. c. C. 10 § 2 et 3 (cf. C. 13 § 6 et 15), et Botin l. c, Vol. II C. 5 p. 168; quorum egregia diligentia et perspicacia, spicilegii tamen faciendi Antiquariorum criticorum industriae non omnem eripuit opportunitatem.

3) „Han kum fyrsta sinni Tiunde af Bondom *Biskupi*, tha „fick han doma til a *Thingi*, fyrst tha thing hafdis oc hjolds „wider Askubäck.“ Putat quidem Lagerbring, non potuisse *Decimam Episcopalem* a reliqua Decima (cui inclusa fuit) separari: sed quamdiu non ex necessitate, aut vi legis sancitae, sed ex benignitate quadam libera, genus quoddam decimae, neque plene neque forte ab omnibus, pendebatur; quidni fieri potuit, ut nonnisi Curatis suis, partem tantum ejus, (forte trientem?) more sensim per imitationem aliorum Christianorum adoptato, sponte darent? Quem morem et accuratius et plenius observari in sua Dioecesi, sede antiquissima Christianismi, saltim stabiliti, in Svecia, Episcopus, *lege interposita* curaverit, sibi etiam suisque successoribus, jure Canonico debitam partem (fortassis etiam tertias Ecclesiae ac pauperibus dandas?) nunc demum pietati Dioecesanorum eliciens? Aut num locus ille veteris auctoris omnino non agit de solenni et per leges Canonicas injuncta Decima, sed de illa a Westrogothis inter Sveciae incolas solis, Episcopo et Curato suo (inter eos aequaliter dividendo) sponte oblato Decimae genere, quod *Howodtiunde* vocabatur, *(Decima Capitalis)*, quodque Loccenio, in versione Literar. Episc. *Brynolphi* Legi Westrog. adjunctarum Dec. *Principalis*, in versione vero Legis Westrog. (de *Jure Eccles.* C. XXVIII) *Universalis* audit (ut et D:no Ihre, *Glossar. Sveog.* T. I p. 920, qui definitioni ejus addit, fuisse *decimo quovis anno pendendam?)*. Hanc *Decimam*

tempore vel prima hujus moris apud nos recepti quasi semina sparsa sint, vel per universam ille patriam invaluerit? Quod sensim, nec ubivis simul contigisse, credas? Hoc saltem constat, hunc morem secundo seculi XIII decennio ita jam invaluisse, ut Papa *Gregorius* IX non dubitaret severis Literis, a. 1233 datis, excommunicationis poenam Ostrogothis tergiversantibus minari [4]).

§ III.

Notum est, dispesci Decimas in *reales* sive *praediales*, et *personales*, solere; quarum has tam exacte in Svecia, ut

Capitalem etiam in provincia Bahusiensi (an per totam Norvegiam?) olim fuisse solutam, docet LAGERBRING l. c. C. XI § 7 not. [5]); unde fortassis exempli contagio ad Westrogothos pervenit? Rationem gravis sane hujus tributi, (ex omnibus bonis mobilibus, excepto frumento, pendendi), exhibet cum *Lex* ipsa *Westrog.* l. c. tum literae Episc. *Brynolphi* nuper commemoratae (qui tamen locus uterque, a *Loccenio* non optime versus, commentario indiget diligenti): quibus addi debet Bulla Papae *Honorii* III ad Episc. Scarensem (*Benedictum* II s. juniorem), data *Laterani III Nonas Novembris, Pontificatus anno quinto* (a. 1220, d. 3 Nov.) in Collectione Bullarum Papalium in Sveciam missarum, sed hactenus in patria incognitarum, *Fredenheimiana* reperiunda; quam egregiam Collectionem, ex Archivis Pontificis Romani accurate descriptam, Bibliothecae nostrae Academicae munifice nuper donavit perpetuus ejus benefactor Generosiss. Dn. FREDENHEIM, *Supremus Ædificior. Regiorum Praefectus et Eques de Stella Polari.* Scribit autem Papa: - - - „Decimas in quibus Parrochiani tui secundum Canonicas sanctiones tibi tenentur, *et aliam Decimam que dicitur Capitalis, ad quam solvendam se voto voluntarie obligarunt,* sicut eas juste ac pacifice obtines, tibi et per te successoribus tuis auctoritate Apostolica confirmamus“ etc. Cfr. TEGEL *Hist. Gustavi I*, T. I, p. 189.

[4]) Cfr. A CELSE l. c. p. 65 n. 14 et 17. Non putes verisimile, vel litteras illas *Gregorii VII* totque Pontificum et Episcoporum curas atque consilia, interim nihil prorsus effecisse, vel Clero nullos omnino per CC annos fuisse in Patria nostra reditus certos assignatos, ac inprimis Decimae pendendae morem nullibi obtinuisse, maxime in Westrogothia, Danis et Norvegis vicina, ac ad Christianismum mature conversa?

multis aliis locis solutas haud fuisse, constat. *Reales* illae partim ex frumento (tritico, secali, hordeo, avena) partim ex aliis terrae proventibus (pisis, fabis, rapis, olere, lupulo, lino, cannabi etc.) solvebantur [1]). Quo etiam pertinebant, quae ex foetura animalium domesticorum (*Quicktionde*), nec non ex piscatura et venatu solvebantur [2]). *Personales* vero sunt, quae ex rebus proveniunt, quae sua ipsius solertia industriaque, negotiatione, artificio, militia atque scientia quis sibi comparaverit [3]): quarum loco certam pecuniae summam, a Legibus definitam, homines etiam ruri habitantes, sed agros quos colerent nullos possidentes, apud nos pendere debebant. Praeter frugum decimam, reliqua omnis Curato cessit; paucis locis exceptis, de quibus infra commemorabitur [4]).

§ IV.

Distributio porro harum Decimarum varie olim apud veteres instituebatur. GRATIANI *Decretum* P. II *Caus.* XII, *Quaest.* II *Can.* XXVI *Concesso,* in quatuor partes dividi omnes reditus et oblationes fidelium jubet, ut ex his ejus verbis apparet: „Reditus et oblationes fidelium in *quatuor* „*partes* dividat: quarum *unam Episcopus* sibi ipsi retineat, „et *alteram Clericis* pro officiorum suorum sedulitate distri-„buat: *fabricis tertiam: quartam pauperibus* et peregrinis „habeat fideliter erogandam, quarum rationem divino est „redditurus examini“. In quibus verbis semina ejus, quae apud nostros olim majores in Decimarum distributione obtinuit, rationis, reperire non est difficile. Ejusdem tamen

---

1) THOMASIUS l. c. p. 1139 sq.

2) Vid. STIERNHÖÖK l. c. p. 421 sq. ubi Decimarum realium genera, qualia apud nostrates pendebantur, diligenter recenset. Decimas ex *venatu* et *piscatu* ad *personales* refert LAGERBRING l. c. C. XI § 7, p. 429; minus accurate?

3) THOMASIUS l. l. c. c.

4) Vid. *Legg. Christoph. Upl.* et *Westrog.* l. l. c. c. *Ostrog.* Kr. B. IX Fl. *Suderm.* K. B. 6 et 7 Fl. *Westm.* K. B. VI Fl. *Dal.* K. B. § 4, 5, 6; et *Hels.* K. B. VII Fl. Cfr. LAGERBRING l. c. C. XI § 7.

Decreti alius locus (*Caus.* XVI, *Quaest.* I *Can.* LXII *Constitutum) Episcopo, tam de oblationibus, quam de tributis ac frugibus, tertiam* partem; alius (*Caus.* X *Quaest.* I *Can.* VIII *Antiquos)* eidem *de his quae altario oblatione fidelium conferuntur medietatem*, et *medietatem secundi gradus Clero* tribuere videtur: ita ut non semper eadem primitus ratio obtinuisse videatur? Ac Dn. Du Cange *Glossar.* T. II voc. *Decima* (p. 1334) „Tantum, inquit (de ratione distribuendarum Decimarum in Gallia primitus adhibita loquens), „moneo, decimas ecclesiasticas in tres partes divisas, quarum „prima ad ornamentum ecclesiae, altera ad pauperes, tertia „ad sacerdotes spectabat“ (nulla hic Episcopi mentio fit!). Quomodo vero apud nos olim divisae fuerint, docent nobb. Stiernhöök (l. c. p. 409) et Lagerbring (l. c. C. XI § 7). Scilicet Decimae frumenti ita plerumque distributae sunt, ut triens Pastori s. *Curato* cederet; residuarum vero in tres partes rursus divisarum una *Episcopo*, altera ecclesiae, tertia Pauperibus [1]) tribueretur: hinc nota sunt nomina nostris solennia *Prästetionde*, *Biskopstionde*, *Kyrkotionde* et *Fattigtionde;* quarum tres posteriores, aerario Regis, post reformationem Religionis, dicatae, vocari jam sveverunt *Kronotionde* sive *Konungstionde*, atque etiam aliquando, voce crassius sumta, *Kyrkotionde.* Sed neque apud nostros eadem ubique valuit Decimas distribuendi ratio. *Lex Westrogothica* (K. B. Fl. XIV) diserte sciscit: „A akri skal tiunda „skipta ock aflata; taki Präster swa sum kyrkia är til „vigd [2]). Sidan skal skipta i threr lötä, een a kyrkia, an-

---

[1]) Num haec Decimarum pars, in plerisque extra Patriam locis, sensim ab aliis illis accrescentibus circumrosa partibus, penitus tandem evanuit? Quae, ut alios taceamus, neque vicinis Danis erat in usu; apud quos, nonnisi inter Episcopum, Ecclesiam et Curatum tota Decimarum summa dividebatur: ut mox docebimus. Hinc Dn. Du Cange l. c. quid sint *Decimae Pauperum* explicaturus, non aliis quam ex nostro Scheffero (ad *Chron. Archiepiscopor. Upsal.)* petitis utitur testimoniis. Cfr. tamen Böhmeri *Jus Ecclesiast. Protestantium* L. III Tit. XXX § 32.

[2]) Excidisse videtur verbum *Tridiung*, quod et contextus postulat, et collatio locorum parallelorum, in aliis Legibus no-

„nan Biskuper, tridia wäslir män“: quibus verbis extremis unus codex, recentior tamen, notatu dignum hoc adjungit interpretamentum: „Thridi skal skipta i tu; en lot til spe„talsens, ock annan hawi bonde hemma medh sik, fatöka „manna lot“. Ac in caeteris quoque Codicibus deinde mentio fit frumenti ad *Xenodochium* pertinentis *(spitalskorn)*; ita ut pars hujus decimae instituto ejusmodi consecrata utique fuisse videatur [3]). Cum hoc scito Legis Westrogothicae

---

stris antiquis obvenientium, confirmat. Ultima verba *swa sum Kyrkia är tilvigd* mire interpretatur Loccenius: *prout Ecclesia templumque ad eas consecratum est;* cum aperte sit sermo de *Sacerdote, qui consecratus fuerit ejus templi* (vel ecclesiae) *Curatus.* Nec Lundius, vel in textu hujus capitis constituendo, vel in sensu explicando, satis diligenter versatus est. Inter alia, explicatio verborum *Faluskäppa* et *Faluköpungs,* in hoc capite occurentium, a Stiernhielmio facta (in vocabulorum interpretatione, editioni suae Legis hujus adjecta), quam Lundius etiam amplectitur, (nempe ut sit *portio frumenti, Episcopo quotannis Falucopiae pendenda),* nobis minime satisfacit. Illam enim ex portione *Pauperum,* domi apud rusticos servanda, hi decerpere debuisse videntur; nec *Praepositi* portione majorem fuisse, verba legis docent, atque a Decima Episcopi, longe uberiore, aperte distingvunt (pro cujus etiam detentione duplo major mulcta statuitur); quod idem ex Epistola Episc. *Brynolphi,* saepius laudata, adhuc clarius patet, ubi sermo est de poena ejus, qui *af Biskupsins, eller Prästins eller Kyrkiunar, eller spitalsins, eller Provestar gifft, eller Faluköpungs skäppu,* quid retinet. Quid autem rei fuerit, fatemur nondum nosmet scire; ac rem eruditis ejus regionis Antiquariis explicandam remittimus. Asserit Nob. Lagerbring l. c. C. XIII § 21 p. 410, *Falcopiam* olim tanti factam fuisse, ut ejus urbis mensura publicae instar normae inservierit, omneque frumentum modio Falcopensi *(Faluskäppa)* fuerit metiendum. Argumenti loco ad *Leg. Westrog. Kyrk. B. Fl.* 20 provocat; ubi nihil tale habetur. An nostrum indicare voluit Caput (XIV)? Unde tamen parum praesidii illi asserto accedit.

[3]) Qui in ejus Provinciae antiquas res studiosius inquirunt, explicent etiam nobis, si fieri potest, Xenodochium illud, ubinam fuerit? Nisi vetuissent verba *Brynolphi* nuper allata, suspicati fere fuissemus, *Falcopiae* illud fuisse: aut num ibi aliud tale iis temporibus fuit institutum publicum? In universum antiquae nostrae Leges Provinciales (ac inprimis Westrogothica), quae ne-

concinnunt *Lex Ostrogothica (Kristnu Balk, Flukk.* IX § 1, 2 et 3) *Sudermannica (Kirk.* B. Fl. VI), *Westmannica (Kr. B.* Fl. VI), et *Dalica (K. B.* § 3). Paullo aliam in *Helsingia* (hoc est *Norrlandia* nostra hodierna) Oeconomiae ratio, pro coeli et soli ingenio, agriculturae minus favente, diversa, decimandi rationem peperit. Igitur praeter consvetas *decimas praediales*, veteri regionis more dividendas, non modo decimam Curato *ex omni piscium et avium captura* (verbis utimur STIERNHÖÖKII l. c.), et *ex feris prostratis* debitam, *ut armum ex alce vel urso*, Lex dari jussit; sed etiam Episcopo *decimum quintum* quemque *Salmonem*, *decimam quintam* quamque *libram Harengorum (Pund Sill* eller *Ströming)*, tantundemque, ut videtur, ex *phocis* et *sciuris* captis, cujus decimae residua pars inter Curatum et Ecclesiam deinde dividi aequaliter debuit [4]). Quae explicantur, (ut et reliqua redituum Curato debitorum ratio) disertius in *Statuto R. Biryeri pro Helsingis, de eorum decimis* etc. quod HADORPHIUS adjunxit Legibus antiquis Urbicis, *(Biärköa Rätten)*, a se editis (Stockh. 1687 Fol.) p. 6 sq. Unde patet, triente *Curati* primum demto, tum alium trientem frumenti integrum *Pauperibus* fuisse tributum, ac tertium demum inter *Episcopum* et *Ecclesiam* divisum, ita ut utrique non nisi sextans cesserit: quae sine dubio caussa fuit, cur in partem etiam decimae ex animalibus, quasi compensationis loco, venerint? Decimae vero quas *Pontifici*

---

que criticam hactenus industriam satis accuratam expertae sunt, neque interpretem satis attentum et locupletem, pro rei dignitate repererunt, uberem adhuc fundum Antiquariis nostris, in quo colendo elaborent, messemque haud contemnendam colligant, offerre credimus.

[4]) Verba *Legis Helsingicae* (K. B. VII Fl.) sunt: „Korn „tiund ok all annar aker tiund, göris äpti thy gamul sidwänia „hawer warit, ok skiptis samalund - - *Quick tiund* äller *smör-* „*malä* thet a praester ensamin, ok swa af *fuglum* ok *diurum*, „ok *sma fiskum* allum, *bogh af Älghi* ok *Biörni* hwarium. Bi- „skuper taki *hwan fämptandi Lax*, *Sildapund*, swa ok af *Siäl* „*i Graskinnum* (lege *ok Graskinnum* h. e. *et ex pellibus sciuri-* „*nis)*, ok Präster taki halft vidh Kirkiu“.

etiam *Romano* Helsingiae incolas pependisse reperimus [5]), quarumque in Legibus hujus Provinciae nulla mentio fit, unde et quo tempore ortum habuerint, quaque ratione solutae fuerint, expiscari hactenus non potuimus.

In iis Provinciis, quae Danorum subjectae olim erant imperio, eatenus diversa obtinuit ratio Decimas Ecclesiasticas distribuendi, quatenus *Pauperibus* nulla pars concedebatur, sed omnes mox trifariam, (inter Curatum, Episcopum et Ecclesiam) dividebantur. Demonstrat hoc *Jur. Eccles. Scanens.* § 23 (Ed. *Hadorphii*, p. 47); cfr. PONTOPPIDAN *Annal. Eccles. Danicae Diplom.* T. II. p. 893. Unde hodie quoque in iisdem provinciis eadem ratio dispescendi Decimas, scil. in Decimam (trientem) Pastoris *(Prästetionde)*, Regalem *(Kronotionde*, quae ad Episcopum olim pertinens, aerario publico postea vindicata fuit) et Ecclesiae *(Kyrkotionde)* remansit [6]).

§ V.

Ab eo more, qui in reliquis provinciis imperii Sveo-Gothici, quoad Decimarum distributionem obtinuit, eatenus olim abiisse reperimus *Gothlandos*, quatenus Episcopo plane praeterito, trifariam eas diviserunt, inter *Curatum, Ecclesiam* et *Pauperes*. *Lex Gothlandica* C. III § 2 habet: *Sognamenn aigu thrithiung, oc Kirchia thrithiung, oc thrithiung Prestr* (Trientem accipiant pauperes, et trientem Ecclesia, et trientem Sacerdos); ubi *Sognamenn* vertendum esse *pauperes (fattige)*, non ut absurde habet interpres Svecanus, *parochiani, Socknemän*, (quos haec Lex vocat *Kirchiumenn)*, vel loci aliarum Legum Provincialium paralleli docere poterant [1]). Illustrant rem plures

[5]) Vid. LAGERBRING l. c. C. XIV § I p. 415 sq., inprimis not. 4), A CELSE l. c. p. 65 n. 13, et p. 121 n. 18. Utrum loco *Denarii S. Petri*, vel quo alio nomine elicitae illis sint, intercedente scil. eorum aliquando consensu; hactenus non liquet.

[6]) Cfr. WILSKMAN l. c. P. I Art. *Krono- och Kyrko-Tionde*, p. 341 sq.

[1]) Observat etiam Nobiliss. IHRE *Glossar.* P. II, 695, vocem *Socken stipem* quoque notare; unde *Soknedjäknar* (Scholares medicantes) et *gå Sokn*, derivat.

Bullae Papales, quibus antiqua consvetudo, postea etiam conventione inter Episcopum Lincopensem *Carolum (Magni)* et Populum Gothlandiae, initio seculi XIII stabilita, confirmatur. Nempe *Honorii* III, d. 30 Jan. a. 1217, apud VASTOVIUM *Vitis Aquilon.* Ed. Colon p. 168 (cfr. A CELSE *Apparatus ad Hist. Sveogoth.* Sect. 1 Bullarii Romano Sveo Gothici Recensionem sistent. p. 55 N. 3, et p. 61 N. 27, nec non *Accessionis* ad Recensionem hanc Bullarii Celsianam, *ex Codice Fredenheimiano*, a D:no Praeside editae p. 6 N:o 3); et *Gregorii* IX, d. 21 Jan. a. 1230, (*Accession.* ejusd. p. 21 sq. N:o 2 commemorata), ubi legitur: *Cum ex antiqua consuetudine obtentum sit in Guthlandia, ut in tres partes dividerentur decime integre persolute, quarum una deputaretur fabrice, secunda usibus Clericorum, tertia pauperibus eroganda*, etc. *et super hoc - - - Lincopensis Episcopus loci Diocesanus moverit quaestionem; tandem, mediante Lundensi Archiepiscopo - - super his talis compositio intervenerit, quod in eodem statu earundem decimarum distributio permaneret, - - Nos ergo -, - compositionem ipsam - - auctoritate Apostolica confirmamus* etc.

§ VI.

In *Aboënsi* etiam Dioecesi, sive in *Finlandia*, peculiaris usitata fuit Decimarum partitio. Scilicet tertia quidem pars, hic, ut ubique, cessit *Curato;* reliquae autem partes inter *Episcopum*, *Ecclesiam* parochialem, *sanctum Henricum* (hoc est, *Ecclesiam Cathedralem Aboënsem)* et *Pauperes,* (in quorum jus succedebant *Canonici)* dividebatur; ita ut *Secale* inter *Episcopum*, *Curatum* et *Ecclesiam* in tres aequales partes distribueretur, tertiae autem hujus partis quadrans (totius decimae uncia) pauperibus, seu postea Canonicis, adsignaretur, reliquus *bessis* (totius decimae quadrans) partibus aequalibus inter *Ecclesiam Cathedralem* [1]) et quam-

[1]) Quo tempore, aut ex quo fundamento, Ecclesiae Cathedrali hoc jus contigerit, nos latet. Mature autem, ante Seculi XIII medium, ei tributum fuisse, constat. Cfr. editae a Dn.

que parochialem divideretur, ita ut cuique octava pars totius decimae cederet. Decima vero *Hordei*, *Avenae*, *Tritici*, *Pisorum* et *Fabarum*, partim *Episcopo*, partim *Curato* tota tribuebatur [2]). Sed non per totam tamen Finlandiam haec ratio valuit. Namque in *Nylandia* (atque ora maritima usque ad *Viburgum) Alandia* et *Ostrobotnia* [3]), *Episcopo*, loco suae partis Decimarum, vi pacti antiqui *butyrum* solvebatur, quod *Nebbeskatt* (s. *Nebbeskattsmör)* audiit; nempe *annuatim una marcha butyri de quolibet capite, virilis vel muliebris sexus, septimum suae aetatis annum complente* [4]). Unde decima frumenti [5]) (et *secalis* et *hordei)* inter *Curatum* tantum et *Ecclesiam* dividebatur, ac quae huic cessit pars, inter *Canonicos*, *Ecclesiam Cathedralem*, et quamcunque *Parochialem*, modo supra nominato, rursus dispescebatur [6]). In *Carelia* autem (ex simili pacto) de *quolibet fumo* (h. e. familia?) *duae bonae pelles sive Palke*, *Episcopo* erant pendendae [7]); ac in *Tavastia* (itidem ex antiquo pacto), *quatuor pelles*, vel e quolibet *fumo*, vel a quolibet *homine adulto* (masculini saltim sexus?) Episcopo debebantur [8]).

Praeside *Annotationes ad* JUUSTENI *Chronicon Episcopor. Finland.* p. 221, 510, 512, 634 sq.

[2]) Cfr. *Annott. ad Juusteni Chronicon.* p. 635 sq.

[3]) Cf. l. c.

[4]) Cfr. l. c. p. 185, 463 sq. 635 sq.

[5]) Adeo obscure hanc rem vetus monumentum, l. c. p. 635 exhibitum, exponit, ut indubitate pronuntiare nequemus, utrum incolae horum locorum duas tantum partes decimae solvere necesse habuerint, *Episcopi* parte, *butyro*, atque in Tavastia et Carelia *pellibus*, illi solvendis, quasi redemta? Quod suggerere aequitas videtur. An, ob frumenti in his terris penuriam, ut integra tamen decima Curato et Ecclesiae solveretur, necessarium judicatum, adeoque gravius his onus colonis, quam reliquis, impositum fuerit?

[6]) Vid. *Annott. ad Juusteni Chron.* p. 635.

[7]) L. c. p. 185.

[8]) *Quatuor pelles* a *Tavastis*, veteri pacto, fuisse *Episcopo* datas, constat; quarum *quartam* cum *Magnus I*, miseria incolarum commotus, (qui crudeliter a Russis spoliati fuerant) illis quoad tempus remisisset, hi sibi in perpetuum hanc factam fuisse

Curatis vero et *Ecclesiae* in his locis, frumenti eo tempore minus feracibus, alia lege satisfiebat [9]).

§ VII.

Sed non ad illos solum usus, quibus primum destinatae fuerant, etiam vigente apud nos papismo, decimas adhibitas fuisse, reperimus. Interdum enim, non tamen facile sine venia Papae, nisi quis sese censurae objicere Ecclesiasticae vellet et gravi et periculosae [1]), non tantum *Eccle-*

concessionem contendentes, quartam illam pellem solvere postea renuebant: unde vehemens et diuturna lis orta fuit, quae tamen secundum Episcopum tandem fuit diremta. Cfr. l. c. p. 79, 164 sq. 189. Nempe ferarum frequentia decrescente, hoc tributum sibi gravius sensim fiebat. Non vero jam liquet, 1:o utrum *a quolibet arcu* (h. e. homine XV aetatis annum supergresso, qui igitur arcum tractare poterat, unde *Bogaman* audiit) hoc tributum esset pendendum, ut docet AGRICOLA l. c. p. 635 sq. an de *quolibet fumo*, ut habent literae R. *Magni Ericii* (l. c. p. 185 sq.) de *Careliis*, quos tamen etiam pro *arcuum* numero pelles *Ecclesiae* expendisse, AGRICOLA l. c. (p. 635) adfirmat? 2:o Utrum pelles hae esse deberent vel *Ermineae* vel *Sciurinae? Hujus* quidem generis fuisse, quae *Ecclesiae* dabantur, AGRICOLA l. c. diserte indicat, (nisi *Groskin* idem valere existimes ac *Krokskin*, h. e. ex quovis aratro, sive jugero, *krok*, expendendam?) et vel inde colligi posse videtur, quod pro numero arcuum (quorum usum in *Ermineis* capiendis nullus esse poterat) exigebantur. Sed contra pugnat, quod l. c. p. 464 docetur, in *Satacundia* olim Curato expendendas fuisse pro quovis *aratro Ecclesiastico (Prästekrok*, quod erat dimidio minus quam aratrum regium, *Konungs Krok) duas pelles albas (tw hvit skin)*, et *Ecclesiae* item; in *Tavastia* vero ex quovis aratro Ecclesiastico *unam pellem albam*, cujus pretium aestimabatur *Orae* aequale (1 *öre pengar)*, nimis magnum, si de pelle *Sciurina* ageretur!

[9]) Ut et in *Ostrobotnia*. Cfr. de his rebus *Annott. ad Juusteni Chron.* p. 79, 185 sq., 188, 221 sq., 462 sq., 503. *Fol. Hebdomad. Aboëns.* A. 1784 N:o 11 et 12.

[1]) Exempla tamen hujusmodi audaciae neque apud nos omnino desunt. Quare non tantum in statutis *Skenningensibus* severe Episcopis *prohibebatur, ne Laico decimas concederent* (Vid. A. NETTELBLADT *Schwed. Biblioth.* II Stück p. 124; Cfr. A CELSE *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. 1, p. 72, n. 19),

siasticis[2]), sed et *civilibus* quibusdam usibus *temporarie et extraordinarie* impendebantur. Sic non solum in subsidium *Belli* sic dicti *Sacri* a Summis Pontificibus pars earum colligebatur[3]), atque hoc praetextu ad alios quoque usus, non

---

sed Papa etiam Reges *Johannem* I et *Ericum Erici* graviter reprehendit, illum et Magnates suos, *quod quoties Ecclesiam Cathedralem vacare contigit, bona vacantis Ecclesiae apprehenderent*, hunc, quod vacantibus iisdem Ecclesiis *bona earum violenter usurparet et pro sua diriperet voluntate.* Vid. A CELSE l. c. p. 57, N. 10, et ACCESSION. ex Codice *Fredenheimiano* p. 18, N. 41.

[2]) Sic aut venia Pontificis obtenta, aut sub spe rati, Episcopos reperimus interdum partem non tantum decimarum suarum, sed etiam *Ecclesiarum* Parochialium, ad *Fabricam* (ut loquebantur) *Ecclesiarum Cathedralium* adjuvandam impendisse. Cfr. A CELSE l. c. p. 69, N:o 8 et 10; p. 79 N. 24.

[3]) Quantam vim pecuniae, quam assidue, et quam impudenter Pontifices, hoc praetextu, vel ex Svecia corraserint, discere licet ex iis quae habet Nobil. LAGERBRING *Svea Rikes Hist.* Tom. II Cap. XIV § 1 p. 415 sqq. Cap. XIX §. 2, 3; p. 731 sqq. Cf. T. III, C. II, § 7, p. 172 sq. Cap. III, § 12, p. 148; C. VII, § 16, p. 589 et § 18 p. 595; Cap. VIII, § 8, 9, 10, p. 603 sqq. Cap. XI, § 4, p. 819 sqq. Cfr. A CELSE l. c. p. 85, N. 5; p. 88 sq. N. 2, p. 92, N. 4; p. 100, N. 19; p. 101, N. 2 et p. 102, N. 10; p. 109, N. 16 et p. 110, N. 18; p. 112, N. 24, 25, 26; p. 114, N. 35, 37, 38, 39, 41; p. 120 N. 9, 14, 18, 19; p. 125 N. 6, 7, 8; p. 133 sq. N. 6, 7, 8; p. 165 N. 8; p. 194 N. 2; ac si placet, *Annott. ad Juusteni Chronic.* p. 200 sq. Ex decreto Concilii *Lateranensis* (a. 1215) vicesimam partem Ecclesiasticorum proventuum per *triennium*, ad succursum terrae sanctae a Papa *Honorio* III fuisse exactam, ipse docet Nob. LAGERBRING l. c. § 3 et 6 p. 428; oblitus autem fuit, ad Literas provocare ejusdem Papae, Anno jam 1216, XI Kal. Dec. huc. missas (adeoque illis, quas affert superiores), apud VASTOVIUM legendas, *Vitis Aquilon.* Ed. Colon. p. 167 (Cfr. A CELSE l. c. p. 55 N. 2, qui tamen male *biennium* habet); quibus geminae sunt literae ejusdem *ad Archiepiscopum Lundensem et ejus Suffraganeos*, eadem de re datae, *Laterani* II Kal. Martii a Pontif. I (die 28 Febr. 1217), recensita in *Access. ad Bull. Cels.* p. 7 N. 6. Consilium porro *Lugdunense* II, et Papa *Gregorius* X, in eundem usum decimam omnium redituum et proventuum Ecclesiasticorum per sex annos dari jussit; cujus vestigiis *Clemens* V, *Johannes* XXII, *Clemens*

semper honestissimos, ab iis magna licentia insumebantur [4]); sed etiam aliquando *Regibus* bella gerentibus, quae ad Religionis vel propagationem vel defensionem aliquo modo pertinere videbantur, a Papa concedi (non sine magna tamen cautione adhibita) solebant [5]). Quae notiora sunt, quam ut iis demonstrandis immorari nobis sit necesse.

VI, *Urbanus* V, *Gregorius* XI, *Johannes* XXIII, *Calixtus* III, strenue insistebant etc.

[4]) Ut turpem taceamus abusum, quo ad luxuriam et foedas libidines, pecunias hasce Papae cum suis amicis profundebant; vel usus, in quos illas sese colligere publice aliquando profitebantur, impudentiam eorum produnt: e. g. *Ad sublevandum Papam et Ecclesiam defendendam contra grassantes in Italia rebelles* (Cfr. A CELSE l. c. p. 112, N. 2); *in subsidium Regni Siciliae et terrarum Ecclesiasticae ditionis, guerrarum angustiis laceratarum, „ob diuturnum Schisma" et Ladislai Dyrrachii violentiam, regnum illud praetendentis*, quare *decima* jubetur *erogari omnium Ecclesiasticorum Proventuum per triennium, qua „exhaustae camerae Apostolicae"* (cui *illam deberi*, addere Papa non erubuit) *provideatur*. A CELSE l. c. p. 165 N. 8.

[5]) Sic Regi Daniae *Erico* V, contra Estones, paganos et barbaros expeditionem suscepturo, a. 1247 Papa *Innocentius* VI permisit, „ut *tertiam decimarum* partem *fabricis Ecclesiarum „Lundensis Provinciae deputatam pro subsidio* expensarum sua„rum in hujusmodi servitio Jesu Christi *usque ad sex annorum „spatium* obtineret; ita tamen, ut de ipsa decimarum tertia parte „pro dictis fabricis, sartatectis et luminibus, congrua Ecclesiis „portio relinqueretur, nec non pro solvendis debitis, quibus eae„dem Ecclesiae pro earum necessitatibus essent medio tempore „obligatae. Residuam partem *per Ecclesiasticas Personas*, col„ligi Archiepiscopus Lundensis facere debebat, Regique tradi, dum„modo hic expeditionem dictam susciperet". *Access. ad Bull. Celsian.* p. 39, N. 12. Similiter Rex Sveciae *Magnus Erici* bellum Russis (qui ut Schismatici, paganis non multo meliores habebantur) illaturus, non modo grandem pecuniam, quam exactores Papales in his terris corraserant, mutuo sumsit, de qua recuperanda severe deinde Pontifices egerunt (cfr. LAGERBRING l. c. T. III, Cap. VI, § 15 et 43, p. 373; C. VII, § 8, p. 557 sq. C. VIII § 2, p. 605 sq. A CELSE l. c. p. 125, N. 9; p. 127 N. 16 et 20; p. 128 N. 3 et 4; p. 130 N. 9; p. 135, N. 14; p. 136 N. 20) sed etiam a. 1326, dimidium decimae sexennalis, quam Papa praetextu Belli Sacri, a Clero Svecano

§ VIII.

Sed *perpetuis* quoque *usibus*, a primo earum exigendarum consilio alienis, *Ecclesiasticis* tamen, et Hierarchiae stabiliendae idoneis, sunt adhibitae. Ex decimis nempe reditus multis locis assignati sunt *Praelaturis* haud paucis, (Archipraeposituræ, Archidiaconatui, etc.) atque aliis *Praebendis*. Cujusmodi institutis saepe confirmatio Papalis fuit comparata. Sic habemus Bullam *Innocentii* IV, qua donationem decimarum Episcopalium de *Slaka*, ab Episcopo Lincopensi *Laurentio*, Canonicatui suae Dioeceseos sexto assignatarum confirmat (A CELSE l. c. p. 70, N. 14). Sic *Alexander* IV confirmavit institutam ab *Erico* Rege et *Birgero* Jarl *Scholam Upsaliensem*, concessasque *Scholasticis et Studiosis* Decimas de Upsaliensi Provincia (ib. p. 74 N. 32), et *Adrianus* VI *decimas*, quas Episcopus Lincopensis *Praebendae S. Barbarae* addiderat (ib. p. 218 N. 18). Ac in Bulla *Pauli* II legitur: *Praepositi et Capituli Upsaliensis petitio continebat, quod olim in regno Sveciae, infra quod Ecclesia ipsa consistit, omnes fere Praelaturae et Canoniae ex decimis sunt fundatae* (l. c. p. 201 N. 5). Quare etiam *Innocentius* VII et *Gregorius* XII *Brynolpho* Episcopo Scarensi permiserunt, Decimas suae Dioeceseos multifariam, sicut petierat, in usus Ecclesiae et ejus Ministrorum partiri (ib. p. 160, N. 3; p. 161 N. 1). Hinc *Hemmingus* Episc. Aboënsis, cum *Archipraeposituram* instituisset, inter alia commoda *Decimas novalium* illi adjudicavit [1]); et Episc. *Magnus* II *Archidiaconatum*, ab Antecessore suo *Berone* in Ecclesia Aboensi institutum, restaurans, *Decimas Episcopales* de antiqua Nousis eidem adsignavit [2]). Sed maxime memorabilis fuit adplicatio *Decimae Pauperum* per omnes Patriae Dioeceses ad *Canonicos* sustentandos. Ut enim

---

extorserat, in expeditionis suae subsidium gratis accepit. Vid. LAGERBRING l. c. T. III, C. III § 29 p. 302; cf. A CELSE l. c. p. 109, N. 10, et p. 122 N. 19, 20, 25.

[1]) Vid. *Annott. ad Juust. Chron.* p. 209, Not. [3]).

[2]) Vid. l. c. p. 408 sq. Not. [28]).

nulla in re sagaciores fuerunt Papae, quam in modis atque rationibus Hierarchiae stabiliendae, operique huic quasi fastigium imponendi; ita hujus finis attingendi caussa, Cardinalis *Wilhelmus* Sabinensis, a Papa missus, in Concilio *Skenningensi*, Anno 1248 celebrato, inter alia perfecit (quod antea quidem jam sensim inchoatum, tarde tamen processerat [3]), ut ad singulas Cathedrales Ecclesias *Collegia Canonicorum* instituerentur [4]). Quo decreto ab *Innocentio* IV, biennio post laete confirmato, Canonicis quaerenda erant subsidia vitae necessaria, nec parcae modo, sed etiam lautioris. In quem usum *Decimae pauperum*, consilio a primo fine eorum alienissimo, arreptae sunt [5]); adeo ut quae ad egestatem atque miseriam multorum sublevandam adhiberi debuissent, ad ignaviam et luxuriam paucorum alendam, potentiamque injustissimam et a voluntate Divina ac Civitatum salute maxime abhorrentem corroborandam, effunderentur. In *Upsaliensi* Dioecesi *Jarlerum* Archiepiscopum, (mortuum anno 1255, non diu post concilium supra commemoratum) ejusmodi Collegium instituisse constat [6]). In caeteris Dioecesibus, ut *Lincopensi, Scarensi, Aboënsi* etc. idem mos sensim invaluit [7]). Adeo ut, cum sic omnes *Decimae Pauperum* (ut in Aboënsi certe Dioecesi factum videtur) *Canonicis* essent impertitae, parum inde ipsis sit

[3]) Episcopo *Lincopensi* anno jam 1232 Papa *Gregorius* IX veniam dederat *creandi Canonicos, quos Capitulum ejus nullos antea habuit, item aliarum etiam dignitatum personas pro Ecclesia Lincopensi.* A Celse l. c. p. 65 N. 15; p. 69 N. 9.

[4]) Vid. Lagerbring l. c. T. II, C. XIV, § 7, p. 431, ubi tamen hanc tantam rem non nisi leviter et quasi in transcursu attigit. Cf. C. XIX, § 14 p. 771. — It. Wilde *Hist. Sveciae Pragm.* p. 389 et a Celse l. c. p. 74 N. 34, 35, p. 78, N. 17.

[5]) Vid. Schefferi Not. ad. Chron. Archiep. Ups. p. 37. a Celse p. 201 N. 5.

[6]) Edit. a Scheffero *Chron. cit.* p. 19 et 37 et 117. a Celse p. 65 N. 15, p. 74 N. 34 sq. Bulla Alexandri IV a. 1256, XI kal. Febr. in Collect. Fredenheimiana.

[7]) Cfr. a Celse l. c. p. 136 N. 19; p. 160 N. 3. *Annott. ad. Juust. Chron.* p. 508—513.

Pauperibus relictum. Unde igitur his succurrebatur? Unde *Domibus Hospitalibus* subsidia praebebantur? Ex Eleemosynis sine dubio, et piorum Donis atque Testamentis? Quamquam partem etiam *Decimarum Pauperibus* primitus destinatarum, hujusmodi institutis, in Dioecesibus saltem cultioribus atque ditioribus, fuisse fortassis tributam, credere queas? Sic, cum Scholae quoque Upsaliensi ex iisdem opis aliquid adfluxisse reperiamus, (Cfr. A CELSE l. c. p. 74, N. 32 et PERINGSKÖLD Monum. Upland. T. II, p. 235), non omnes certe Canonicis ejus Dioecesis (aliunde liberalius dotatis) cessisse, patet. Cfr. SCHEFFERUS l. c. p. 21, 31, et 116 sqq.

§ IX.

Suscepta tandem, tertio seculi XVI decennio, auspiciis R. *Gustavi*, etiam in Svecia Reformatione Religionis, Decimarum quoque adhibendarum ratio mutationem subiit insignem. Triens quidem qui antea Pastoribus Ecclesiarum cesserat, postea quoque iis relictus fuit [1]). Reliquum vero bessem Aerario sensim vindicatum fuisse, Annales rerum eo aevo gestarum abunde testantur. Hujus mutationis initium factum esse in *Comitiis Stockholmiensibus* A. 1525, reperimus; ubi a Regni Consiliariis ceterisque proceribus convocatis decretum fuit, ut Decimae Ecclesiae (h. e. illa Decimarum pars, quae Ecclesiae *Parochiali* tribui solebat; num etiam portionum *Episcopi, Ecclesiae Cathedralis* et *Canonicorum*, sive Pauperum?) hoc anno ad Exercitum sustentandum totae quantae impenderentur [2]). Deinde anno sequente (1526) in *Comitiis Wadstenensibus* fuit constitutum, ut duae partes earundem decimarum (tertia pristino usui relicta) ad aes Civitatis alienum solvendum, impenderentur [3]): quibus tamen Decimis Rex, facta cum Episcopis

[1]) Vid. WILSKMANS *Ecclesiastique Värk* Art. *Tionde* p. 663.

[2]) Vid. TEGEL K. *Gustaf* I. *Hist.* I *Del.* p. 103. Cfr. STIERNMAN *Riksd. och Mötens Beslut* T. 1 p. 35.

[3]) TEGEL l. c. p. 115; STIERNMAN l. c. p. 39, unde ex *Epistola* (Episc. Lincop. *Johannis Brask?) ad Electum Aboen-*

Ecclesiarumque caeteris Praelatis ut et Canonicis Pactione, summam XV millium Marcarum pecuniae, per omnes Dioeceses colligendam, recepit. Tandem per Recessum Arosiensem, A. 1527 ab omnibus Regni ordinibus confirmatum, statutum fuit, ut posthac omnes Decimae *Episcoporum*, *Canonicorum*, *Ecclesiarumque* tam *Cathedralium* quam *Parochialium*, partim ad aes alienum, quo Respublica gravissimo obstricta erat, dissolvendum, partim ad alia onera publica sublevanda, postea in perpetuum aerario publico vindicarentur, certa modo summa, Regis judicio definienda, Epi-

---

sem (Ericum Svenonis) haec verba, rei illustrandae caussa (nec Tegelio, nec Celsio, nec Dalino, in Historia *Gustavi* I commemoratae) adferre placet: „Et cum nonnulli assererent D. Re„gem ad hoc - - ut a Clero totius Ecclesiae Svecanae pete„rentur duae partes fructuum et omnium redditnum eorundem „per hunc annum, quemadmodum ante annum *duae partes De„cimarum omnium Ecclesiarum Parochialium* in solutionem di„ctorum debitorum expetitae fuerunt; Dominis Electis Upsali„ensi, Scarensi et Strengnensi, ac nonnullis aliis Ecclesia„rum Praelatis ac Canonicis, qui aderant, digesto negotio, inte„gre magis visum fuit ex ipsa tota Ecclesia Svecana offerre unam „contributionem pro hujusmodi debitorum solutione, *semel pro „semper*, videlicet XV: m. marcharum, (non obstante, quod ipsa „R. Majestas expeteret XXV:m.): ad quam tandem finaliter de„ventum fuit, ita quod ex ipsa V. Aboënsi Dioecesi per Capi„tulum et totum Clerum juxta V. Fr. moderationem solvantur „tria millia in dicta summa XV:m. nulli assignanda ante ipsius „summae totalem comportationem, absque quavis interpositione „R. Maj. officialium. Reliquae XII:m. inter alias Dioceses fuere „proportionaliter distributae. Et quamvis dictae duae partes „reddituum Clericorum ad tantam summam vix sufficerent; cau„tius tamen multis respectibus visum fuit hujusmodi summae in„sistere, quam reddituum descriptionem" etc. (Cfr. *Annott. ad Juusteni Chronicon* p. 633—643, et p. 676 not. [68]) „Ex his „colligas: 1:o, neque trientem Curatorum fuisse ab ista mulcta „liberam; 2:o Suspectam videri Tegelii narrationem (l. c. p. „115), quam reliqui deinde Historici R. Gustavi I repetierunt, „de dolosis Episcoporum et Cleri consiliis, ad Decretum Comitio„rum Wadstenensium eludendum initis: quae sc. narratio cum „pactione de certa summa pecuniae Regi a Clero exhibenda, „aegre conciliari queat.

scopis, *Canonicis* (quorum tamen officium, viris, qui illo nunc fungebantur, decedentibus, sensim erat abrogandum) et Ecclesiis permissa [4]). Quod decretum postea in Comitiis Strengnesensibus a. 1529 repetitum atque stabilitum porro fuit [5]). Variis deinde usibus hae *Decimae,* inde jam *Publicae (Krono Tionde)* dictae, sunt insumtae; quos enumerare, et longum et a nostro proposito alienum foret. Quare haec sufficiant.

[4]) TEGEL l. c. p. 168 sqq. et STIERNMAN l. c. p. 81 (cfr. p. 69, 77, 89, 90).

[5]) TEGEL l. c. p. 252. STIERNMAN l. c. p. 96.

DE ANNO SUSCEPTI A REGE ERICO SANCTO IMPERII ET EXPEDITIONIS IN FENNIAM MOTAE.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBJECIT

GUST. FRID. BOHM.

Aboae 1797.

---

§ I.

Quum non tantum primordia Religionis Christianae in Finlandiam introductae, et epocha hujus terrae regno Sveciae constanter subjectae, sed etiam initium omnis Historiae Fennicae certioris, distinctiorisque ab expeditione R. *Erici Sancti* in hanc regionem suscepta, sint arcessenda [1]): magni esse momenti, nemo non videt, ut tempus memorabilis hujus eventus, quoad fieri possit, accurate investigetur ac definiatur. Verum tantis simul haec res circumsepta est difficultatibus, dubiis atque sententiarum discrepantia, ut aegerrime ad liqvidum unquam perduci queat [2]). Tentandum tamen est, quousque in illa extricanda progredi liceat; et caussae saltem dissensus eruditorum virorum, et tenebrarum quibus res premitur, indagandae atque expendendae. Quod quidem his pagellis, tirocinium aliquod impensaeque literis operae specimen edituri, conantes, probe intelligimus quam sit nobis B. L. indulgentia opus; unde eam juvenilibus his ausis, quo par est verborum honore expetimus.

§ II.

Tradit quidem JOHANNES MAGNUS [1]), insignem adstipulatorum cohortem nactus [2]), Regem, comite S. *Henrico*,

---

1) Cfr. *Kongl. Witterhets Hist. och Antiquitets Academiens Handlingar*, IV Del. p. 2 seqq.

2) Cfr. editum a D:no Praeside PAULI JUUSTEN *Chronicon Episcopor. Finland. Annott. illustratum*, p. 10 seqq.

1) Vid. Ejusd. *Gothorum Sveonumque Hist.* L. XIX, C. III fine. Nempe cum initio a. 1151 *S. Henricum* caesum fuisse dicat; anno proxime superiori (1150) huc cum Rege advenerit, necesse est: post cujus abitum, non multis mensibus incolumem in Finlandia vixisse tradunt.

2) Cfr. VASTOVIUS *Vitis Aqvilon.* p. 67 Ed. Colon. et p. 65 *Benzel.* MESSENIUS *Chron. Episcopor. C. VII, in vita S.*

anno jam 1150 in Fenniam trajecisse. Sed parum scite calculos ponit; quippe qui, eodem demum anno Sanctum Regem sceptra capessivisse simul asserens [3]), non satis ei temporis ad reliqua peragenda opera egregia relinquit, quae ante susceptum bellum Fennicum praestitisse, vetus legenda testatur [4]). Neque probabile putes, ante constitutas domi

---

Henrici, (cf. *Scond. Illustr.* T. XII p. 97; qvi tamen sententiam mutavit); SCHEFFERUS *not.* ad Vetus *Chronicon de Archiepiscopis — Ecclesiae Upsaliensis*, a se editum, p. 3; aliique. Nisi *Vastovium* eique fidentem *Schefferum*, qui S. Henricum a. 1150 occisum dicunt, expeditionem ad annum superiorem, 1149, retraxisse, putandum sit?

[3]) L. c. C. I initio.

[4]) Cfr. *Legenda S. Erici* in *Breviariis* nostris occurrens; inter quam et ISRAELEM ERLANDI *de vita et miraculis S. Erici, Sveciae Regis*, (a *Joh. Scheffero* editam notisque illustratam, Holmiae 1635, 8:o); tam manifesta arctaque intercedit cognatio, ut aut hunc illam verbotenus descripsisse, (atque passim amplificasse et auxisse), aut ex hujus opere illam fuisse excerptam, statuere necesse sit. Quorum prius illud verisimilius putes: quin enim diu ante *Israëlem*, qui seculi XIV initio scripsit, vita S. *Erici* per omnes Ecclesias Svecicas, sacro memoriae ejus die, Populo praelecta (adeoque literis consignata) fuerit, dubitari haud potest. Sive igitur *vita* illa *S. Erici* quam in *Historia* sua *Regni Sveciae* LAGERBRING *Codicis* nomine *Bildsteniani* (a superiore membranarum, quibus inscripta habetur, possessore, non dicam quam commode, ducta appellatione) laudat, a LANGEBEKIO Tomo IV operis egregii, quod *Scriptores* vocat *rerum Danicarum Medii aevi*, jam inserta (p. 597 seqq.), ex libello *Israëlis* sit translata atque contracta, sive hic inde Latine redditus et interpolatus; longe tamen vetustioris alicujus scriptoris fide praecipua ipsius Historiae momenta nituntur. Neque ego demonstrandum susceperim, Latinam illam quae *Israëli* vulgo tribuitur Sancti Regis Biographiam, illum vere Auctorem agnoscere; qui adjectam quidem de *Miraculis* ejus narrationem se conscripsisse prodit (p. 183 sq.), sed vitam ipsam praemissam, a se fuisse profectam, nullibi asserit; Quam igitur hujus aetate vetustiorem habere licebit? Neque affirmaverim sese *Israëlem* prodere atque suum *Miraculis S. Erici* libellum indigitare, cum p. 14 dicitur: „Reliqua vitae ejus, *et translatio corporis*", (haec tria verba ex „Svetico exemplo absunt) ac miracula - - - - quae hic omissa „sunt brevitatis causa, *alibi scripta sunt*". Quae quidem in

res, Regem (licet providentia aut cavendi diligentia singulari eminuisse, haud contendamus) expeditionem tam longinquam et difficilem suscepisse? [5]). Unde jam Olavus Magnus (*Johannis* frater) Bellum Fennicum in annum transfert 1155 [6]); Messenium eatenus assentientem nactus, quatenus hic (a priori sententia decedens) annum eidem assignat 1154 [7]). Verum ipsam quoque illam traditionem, qua a. 1150 R. *Ericum* regno fuisse admotum perhibetur, multi gravesque Historiae Patriae auctores vehementer impugnant. Quorum qui agmen ducit Nob. Örnhjelmius, magno eruditionis acuminisque apparatu, veterem oppugnat famam [8]); neque minori rem eandem egit diligentia Cel. Wilde [9]). Quorum rationes adoptarunt Nobb. Dalin [10]) Lagerbring [11]) et Botin [12]). Ita ut penitus fere explosa jam vetus illa traditio judicari queat.

---

isto *Israelis* libello minime habentur, sed alium manifesto spectant librum, qui jam periit.

[5]) In *Legenda* enim, et apud *Israëlem Erlandi*, (nam ab hoc vitam *S. Erici*, quam edidit *Schefferus*, morem communem secuti, interim appellabimus), p. 7 legitur: „*Postremo vero, aedi-„ficata ecclesia, ordinato regno*, ad inimicos fidei et hostes po-„puli sui manum convertens, — versus Finnones expeditionem dirigit". — Olaus tamen Petri, in *Chronico* MS. disertis ait verbis: „Samma år han nu Konung var vorden, tenkte han til „at förvidga Christi tro in i Finland; for förthenskul thit med itt „stort tal folk" etc.

[6]) *Histor. de Gentibus Septentr.* L. IV. C. 18.

[7]) *Scond. Illustr.* T. II p. 3; T. X p. 4; T. XV p. 26.

[8]) *Histor. Svecorum Gothorumque Ecclesiast.* L. IV, C. IV, p. 452—460.

[9]) Vid. ejus *Anmärkningar till Puffendorffs Inledning til Svenska Statens Hist.* II Del. C. 29, p. 545—564.

[10]) *Svea Rikes Hist.* II Del. C. 3, § 5 seqq. et C. 4, § 3; ubi quod (p. 96) Svercherum a. 1151 obiisse legitur, erratum esse typographicum (pro 1155), putandum: cf. ib. p. 102, et Lagerbring l. citand. p. 127 not. 1).

[11]) *Svea Rikes Hist.* II Del. C. V, § 7 et 12; C. VII § 1.

[12]) *Svenska Folkets Hist.* 2 Band. p. 42 seqq. et p. 52 sq. Stockh. 1792 8:o).

§ III.

Caussam autem cur a veterum auctoritate recedendum sibi esse diligentissimi Historici censerent, hanc fuisse reperimus, quod *Ericum Sverchero* demum *Majori* successisse ponerent, quem totius Sveciae Gothiaeque fuisse Regem, nec ante a. 1155 decessisse, ex collatis inter se nostris Danorumque monumentis [1]) collegerunt. Ac quod ad mortem quidem *Svercheri* attinet, eodem quo Nob. ÖRNHJELMIUS statuit anno illatam ei fuisse, salva veterum de *Erico* a. jam 1150 electo traditione, concedi potest; similiterque quae sibi cum Danis intercesserunt vel negotia vel bella, ut Gothorum Regem gessisse, asserere licet, si vel Svecos, senectutis suae imbecillitatisque pertaesos, interim alium sibi Regem elegisse, urgeamus. Quam rationem ineuntibus MESSENIUS viam muniisse existimari potest; qui licet non nisi annum inter electionem *Erici* (1150) et mortem *Svercheri* (1151) intercessisse dicat, tamen hoc adhuc vivo Sveones, ejus imperio renuntiantes, *Ericum* sibi Regem delegisse, contendit [2]). Favet huic rationi, quod nulla supersunt vestigia rerum ab *Erico* in Gothicis provinciis gestarum; quem etiam comites belli contra Fennos gesti inprimis ex *Uplandia (Roslagia)* et *Helsingia* sibi adjunxisse, putant [3]). Neque omnes adhuc regni provincias firmo adeo fuisse vinculo conjunctas, ut uni eidemque Regi singulae semper paruerint, turbae illorum temporum, atque Regum *Magni* Danici (Nicolai F.), *Ragvaldi*, *Svercheri* ipsius filiique sui *Caroli* Hi-

---

[1]) *Danicas* quidem res hujus aevi egregie illustratas habemus in Scholiis JOHANNIS GRAMMII ad JOHANNIS MEURSII *Hist. Danicam* (Florent. 1746 Fol.) L. V.

[2]) L. c. T. II p. 1; T. XII p. 97; T. XV p. 25. Cfr. ERICUS OLAI p. 45.

[3]) Cfr. DALIN l. c. C. IV § 4, Annott. ad *Juusteni Chron. Episc. Finl.* p. 20 etc. Credi etiam potest, si Gothicis quoque Provinciis *Ericus* imperasset, hostis sui *Magni* molimina, atque cum exercitu adventum, si is terra advenit, non potuisse eum tam diu latere?

storia docere videtur. Praeterea *Svercherum* vigilantia curaque diligenti Regni sui tuendi atque vindicandi haud praestitisse, plura produnt indicia [4]).

§ IV.

Unum vero superest maximi momenti argumentum, ÖRNHJELMIO illud etiam debitum, quod conficere rem videtur: nempe Bulla ANASTASII IV Rom. Pontificis, *Carissimis in Christo filiis S. Regi et universis Proceribus Svethiae* missa, dataque Laterani IV Kalend. Decemb. (d. 28 Novemb. 1153): in qua, cum et litera initialis S. non possit alium quam Svercherum Regem significare, et *universorum Svethiae Procerum compellatio* nullum eo tempore nisi illum eundem Regem fasces in his terris imperii tenuisse prodere videatur, non potuisse *Ericum* illo adhuc anno, (multo minus ante biennium), solio fuisse Regio admotum, colligunt; praesertim cum probabile haud sit, Regem hunc Clero adeo addictum, in tanta re potuisse aut a *Cardinali Albanensi*, qui Romam ex his oris nuper redierat, aut a Papa praeteriri! Quamobrem maxime huic Bullae Papalis testimonio Nob. BOTIN (l. c. p. 31), merito nititur.

§ V.

In contrariae autem atque veteris sententiae praesidium, non modo omnium veterum *Legendarum* (et *Breviariorum)* consentiens testimonium, Regem *Ericum a. 1160, postquam decem annos regnasset, mortuum fuisse* docentium [1]),

---

[4]) Cfr. LAGERBRING l. c. C. V, § 1, 2, 3; C. VII § 1; C. VIII § 1.

[1]) Praeter vitam ejus quae *Israeli, Erlandi filio*, adscribitur; idem testatur *Codex* LAGERBRINGII *Bildstenianus:* in quo quod legi etiam posse *attonde are* (anno octavo) pro *a tionde are* (anno decimo) Vir Nobilissimus testatur, id neque lingvae genio optime convenit, neque probabilitate lectionis externa commendatur, (aliis quippe omnibus Legendae hujus exemplaribus repugnantibus), nec tandem rem conficit; neque enim, si Sver-

sed *Annalium* quoque veterum quotquot de hac re commemorant, idem confirmantium auctoritas appellatur [2]): quos omnes in rebus narrandis Herois tanta veneratione per totum septentrionem culti [3]), neque admodum aetate eorum superioribus, nec cognitu difficilibus, adeo turpiter errasse, haud facile credas?

§ VI.

Hanc quidem plene conciliandam monumentorum pugnam in nos suscipere non audemus; sed tamen non sine omni verisimilitudine disputari posse credimus, *Erici* imperium (cui Sveones illud 1150 detulerant) adhuc recens (anno 1152) cum *Nicolaus* Cardinalis Albanensis ex Norvegia adveniens, *Svercheri* aulam visitaret, ab hoc et Gothico po-

---

cherus a. 1155 interfectus fuit, eique demum *Ericus* successit, hic, quem a. 1160 caesum esse constat, *octavo imperii sui anno* occubuit. Cfr. supra § II not. [4]). *Breviarium Arosiense* (Basil. 1513, 8:o), quod nobis ad manus est, in *vita S. Erici*, fol. 62, *Israeli* exacte consentit. Cfr. *Passionale Lubecense* apud LANGEBEKIUM l. c. T. IV p. 599 seqq. et *Breviarium Lundense* ibid. p. 611.

[2]) Vid. LAGERBRING l. c. C. VII § 4, not. [3]): a quo laudatorum Annalium quidam legi jam possunt apud LANGEBEKIUM l. c. T. I p. 388, T. IV, p. 588, sq. Adde etiam apud eundem reperiundos *Annales Minorum Wisbyenses* T. I p. 252 et *Annales Bartholinianos*, ib. p. 341. Quibus praeterea adjungere licet *Annales Dominicanorum Sigtunenses* (qui nondum typis editi, in S. Bibliotheca Stockholmensi asservantur) similiter habentes: *a.* 1160 *passus est S. Ericus Rex Sveciae in Upsalia, XV Kal. Junii, qui regnavit annis X, Hadriani pape III* (IIII) *anno quinto.* Consentiunt *Chronicon Rhytmicum minus* (apud *Hadorphium* p. 11): Cfr. SCHEFFERUS not. in *Israëlis vitam S. Erici* p. 97 sq. Idem quoque urget ERICUS OLAI *Hist. Svecorum Gothorumque* L. II p. 45 (Ed. *Loccenii*); licet p. 47 pro a. MCL per vitium typographicum (quod cum in editionem *Messenii* irrepsisset, p. 98, *Loccenius*, valde negligenter editionem suam curans, corrigere neglexit) MCLX exstet, errore, et collatione loci praecedentis (p. 45), et mysticarum ineptiarum quibus p. 47 et 48 *Ericus* indulget, facile deprehendendo.

[3]) Cfr. LANGEBEK l. c. T. IV p. 591 sqq.

pulo ut justum et legitimum haud fuisse agnitum; adeoque Cardinalem, cui *Ericus* et adhaerentes sibi Sveones ut rebelles depicti erant, neque ad hunc iter continuasse [1]), neque alium quam *Svercherum* (in quo singulare praeterea obseqvium repererat) pro vero Sveciae rege habuisse? Quam eandem sententiam cum Papae quoque instillasset, mirum videri haud debet, si hic etjam ad *Svercherum* ut verum et solum totius Sveciae Regem, literas suas misit! Neque existimari potest, tanta adhuc fama pietatem *Erici* atque merita celebrata fuisse, quanta post mortem claruit; ex sanctitatis opinione sibi addita, in majus etiam sine dubio evecta. Atque ex eodem fonte caussa etiam idonea deduci potest, cur in Concilio illo quod Lincopiae habuisse Cardinalem Albanensem volunt, Sveonum Episcopi aut non adfuerint, aut cum Gothicis de sede Archiepiscopali communi deligenda non consenserint; si hujus quidem negotii tum agitati testis afferri queat fide dignior, quam *Saxo Grammaticus*, cujus auctoritatem magni faciendam haud esse, dudum observatum fuit? [2]) Nec difficile intellectu, nostra admissa hypothesi, erit, cur *Sverchero* interfecto filius suus *Carolus* ab Ostrogothis, Sveonum consensu non exspectato, substitutus sit; nisi Sveones ob hunc, vivo adhuc patre, se non consultis successorem destinatum, offensos, hanc ipsam caussam a Gothis discedendi Ericumque Regem eligendi habuisse, malis? Tenebris enim et dubiis has res haud levibus esse obvolutas, negari nequit [3]).

---

[1]) Sveciam enim proprie dictam adiisse, non apparet; sed in Ostrogothia substitisse videtur, vel faventiora consiliis suis tempora exspectans, vel receptas a Gothis conditiones, facile ad Svecos quoque sensim transituras, satis praevidens.

[2]) Hunc enim unum e veteribus, Historicos nostros testem citare hujus negotii Lincopiae tum agitati video; ut et relicti apud *Eskilum* Lundensem Pallii, Archiepiscopo Sveciae destinati. Quid si nullum aliud ille habuit hujus narrationis fundamentum, nisi quod convenire putaret, ut in Svecia Cardinalis idem faceret, quod in Norvegia fecerat? In Bulla certe Papae *Anastasii* nulla hujus negotii tentati mentio occurrit.

[3]) Cfr. Ericus Olai l. c. p. 45 et 51; Messenius l. c.

§ VII.

Licet autem anno jam 1150 R. *Ericum* Sceptra capessivisse vel maxime defenderis; expeditionem tamen suam Fennicam in eundem hunc annum incidisse, commode aut verisimiliter inde vix colligas. (Cfr. supra § II). Neque veterum auctoritate illa confirmari ratio potest; nam annum vel belli illius suscepti vel *S. Henrici* interfecti, (quem non diu post Regis ex Finlandia reditum, occisum esse, tradunt [1]), legenda et Regis et Episcopi tacent [2]). Conjecturam itaque OLAVI MAGNI, Bellum Fennicum ad a. 1155 referentis, haud improbabilem ducas? Nisi adhuc serius contigisse existimes? Sane si ante adventum in Ostrogothiam

---

T. 1 p. 98; T. XV p. 25 (ad a. 1148). LAGERBRING l. c. C. VII, § 1.

[1]) *S. Henricum* a. 1151 (die 19 Januarii, qui ut dies *natalis*, h. e. per mortem in coelum translati, postea quotannis celebrabatur), occisum esse, asserit JOHANNES MAGNUS l. c. C. 3; qui cum *S. Ericum* anno praecedenti, 1150, solium adscendisse, simul dicat, C. 61, (cujus igitur anni aestate in Fenniam trajecerit necesse est); non multos illum menses *Henrico* ad opus convertendorum Fennorum urgendum concedere, apparet. Quod igitur anno jam 1150 *Henricum* subiisse martyrium, apud VASTOVIUM (in vita *S. Henrici*, ad calcem, Ed. p. 67 Ed. Benzel. p. 65) legitur, sphalma esse, putandum forsitan erit: nam ante *Ericum* regno admotum (quod 1150 maturius factum esse nemo unquam contendit) fieri haud potuit. Cfr. supra p. 278 not. [2]). Quid autem Nob. LAGERBRING secutus sit, cum l. c. C. VII § 4 conjiceret, *Henricum* anno forte post necem *Erici* interfectum fuisse, non intelligimus. Dicit VASTOVIUM annotasse, *Henricum* a. 1150 necatum; cujus rei hanc esse caussam conjicit, quod R. *Ericus* a. 1151 adeoque anno serius, mortem fuisse passus putetur? Sed quis hoc unquam putavit? Non diu autem *Henricum* in Finlandia commoratum fuisse, (Episcopatus scil. sui aliis negotiis intermissis) facile credas: cum per ministros etiam inferiores conversioni Fennorum, non tam docendo quam cogendo peractae, (rebus modo hic in ordinem redactis) insistere, ipse ad sedem suam reversus, commode posset.

[2]) Ut mos fuit illorum temporum, Chronologiam parum adhibendi.

Cardinalis Albanensis res haec tanta fuisset gesta, ac popularis suus *Henricus*[3]), Episcopus Upsalensis, in tam pio scilicet opere martyrium passus fuisset; et famam inde *Erico* natam celebriorem, et illos eventus attentionem Cardinalis excitaturos diligentiorem fuisse, credas? Nullum praeterea alium, praeter primum illum, a Rege factum fuisse conatum legimus, vel novellae ecclesiae Fennicae contra vicinorum insultus barbarorum defendendae, atque armis ampliandae, vel caedis in Episcopum commissae ulciscendae: unde colligere queas, ad ultimos regni sui annos hunc eventum esse referendum? Quamquam existimare etiam possis, Fennos, clade nupera territos, infestare denuo Svecos et neophytos haud fuisse ausos, nec dum conjungere vires, aut vicinorum sibi auxilia comparare valuisse; adeoque novae coloniae Svecicae res suas tranquille constituere permisisse; ad necem autem Episcopi vindicandam, a privato, qui Christianismo nomen dederat, commissam, satis virium atque auctoritatis in antistitibus coloniae hic locorum collocatae fuisse, (a quibus etiam in homicidam vindicatum esse, verisimile est, nisi huic per fugam justae sese poenae subducere contigit? [4]). Verbo, incerta haec manent

---

[3]) Cfr. Lagerbring l. c. C. XI § 9; cui licet lubentes largiamur, conjecturam ab *Olavo Petri* profectam, qua *Henricum* cum Cardinali demum Albanensi in Sveciam advenisse statuit, nullo vel argumento vel testimonio veterum firmari (*Ericus Olai* circa a. 1150, adeoque biennio ante, advenisse dicit, p. 48); tamen hoc ideo haud facimus, quod famosarum illarum *Annotationum ex scriptis Karoli Episcopi Arosiensis excerptarum* auctoritate quidquam moveamur: quas spurias commentitiasque esse, cum Schefferus (*de excerptis* his *annotationibus Judicium*, Ups. 1678; 8:o) et Örnhjelmius (*Hist. Eccles.* L. IV C. 4 p. 474 sqq.) ad oculum demonstrassent, miror et Benzelium (*Prolegom. ad Monum. Hist. Eccles.* p. X seqq. cujus ratiunculas haud difficile fuerit diluere) et Lagerbringium (l. c. C. I, § 17, not. [1]), C. VI, § 1, not. [1]), etc.) fidem iis tribuere potuisse!

[4]) Quod enim de poena sua miraculosa, vel in Legenda S. *Henrici* vel in variis vulgi traditionibus perhibebatur, non magnam mereri fidem, facile videas. Cfr. Lagerbring l. c. C. XI § 9.

omnia atque dubia [5]); quibus lucem affundere clariorem, per monumentorum defectum jam non licet.

[5]) Multis igitur nominibus peccavit, qui (recentioribus his temporibus) parieti Templi *S. Mariae Rändämäkiensis* annum 1150 appinxit, quasi illo jam anno aedificati!

DE EXPEDITIONE JOHANNIS I^MI SVERCHERIDAE, IN LIVONIAM.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBMISIT

CAROLUS PET. LINDAHL.

Aboae 1798.

§ I.

Rem gravem ac arduam esse, munus Historici rite ornare, non solum ubi eloqventiae vim atqve egregie narrandi facultatem spectamus, qvae (una cum ingenii sagacitate, locupleti rerum scientia et judicii maturitate) in opere hujus generis praeclaro eminere debet, sed etiam ubi de condendo tantum corpore Historiae simplici, attamen vero, completo ac frugifero agitur; difficile non est ad judicandum. Non enim diligentiae tantum, patientiae atqve laboris, sed etiam judicii prudentiaeqve plurimum postulat, multas et exqvisitas litteras, multum candoris atqve constantiae. Atqve rerum nostrae qvidem Patriae scriptoribus tanto hoc officium est praestitu difficilius, qvanto molestiore monumentorum laboramus penuria. Ut de rebus vetustissimis, dominante adhuc apud majores nostros ethnicismo gestis, nihil dicamus; scriptores fere rudes, qvi medio, qvod dicitur aevo, et tempore proxime illud subseqvente, Gentium Europaearum historiam condere conati sunt, annales rerum gestarum non modo jejunos (*Chronicorum* nomine vulgo notos), incomtos et mancos, sed neqve ad veritatem semper compositos, posteritati tradiderunt: qvorum tamen etiam ipsorum penuria Patriae nostrae Historia gravi admodum laborat. Spissis igitur eam circumfusam esse tenebris, mirum videri neqvit: qvibus qvalitercunqve discutiendis operam navaturo, non nisi ex fragmentis sparsis, saepe etiam repertu difficilibus et perlectu taediosis, colligenda materia est; in qva deinde examinanda, contendenda, conciliinda, conjugenda, operosa prudensqne ponenda est industria. Ac conqvirendis qvidem his subsidiis egregiam hodie praebet fa-

cem laudatissimum opus Warmholtzianum [1]; sed neqve illud adhuc integrum prodiisse, dolendum est. Vere autem dici potest, hactenus inde difficultatem Historicis nostris valde fuisse auctam, qvod nec ipsos nosse fontes sine diuturna et pertinaci diligentia iis licuerit, multo minus eosdem adire crisi debita exploratos et perpurgatos, ut falsa a veris, certa ab incertis, facile fuerit discernere. Multum igitur abest, ut sine pertinaci, liberali et docta diligentia, in hoc studio versari feliciter liceat. Neqve omnia adhuc monumenta ita excussa sunt, opesqve inprimis in literis manuscriptis hodieqve latentes in auxilium ita vocatae, ut praestandum nihil supersit. Magnam tamen inprimis gratiam debemus Illustris LAGERBRINGII industriae, qvi in Historia medii aevi rimanda singularem posuit operam, et subsidia undiqve diligenter colligendo, et asserta scriptorum superiorum curatius examinando, utilissimam harum rerum studiosis opem attulit. Qvi qvamvis, qvod exspectari ab homine non potest, nec exhaurire omnia, nec ab errore sibi ubiqve cavere posset; tamen benignam non uno nomine censuram, etiam ubi hallucinatur, Lectoris aeqvi meretur, diuqve opus ejus praeclari instar recte habebitur penus: unde et opes nostras in hoc genere aestimare, et subsidia utiliter commodeqve petere, deinceps liceat. Ad qvod igitur sensim supplendum, defaecandum atqve ornandum, non sine insigni fructu diu adhibebitur Historiae Studiosorum opera [2], anteqvam de novo condendo ejus generis opere consilium sapienter capiatur, qvod ad colligendi et examinandi diligentiam, stili etiam praeclaram laudem adjungat. Ad materiam igitur suscipiendi olim, a viro ei pari, tanti operis, aptandam, nos etiam, specimen litterarium edituri, pro exigua facultate, symbolam conferre conabimur, in fa-

---

[1] *Bibliotheca Historica Sveo-Gothica* af CARL GUSTAF WARMHOLTZ. I—VII Del. Stockholm 1782—1793, 8:vo.

[2] Utili hujus generis exemplo praeivit Dissertationibus Academicis, se Praeside editis, Celeb. prof. FANT; inter qvas ex professo hoc agitur in illis, qvae *Animadversiones in Historiam Nob. Lagerbring* sistunt. Upsal. 1796, 1797. 4:o.

ctum inqvirendo, qvod a superioribus Historiae Patriae scriptoribus adoptatum, Vir Illustris, ut spurium prorsus explodendum et ex Historia nostra eliminandum esse judicat [3]): Expeditionem loqvimur Regis Sveciae *Johannis* I:mi, *Svercheridae*, in Livoniam, initio seculi XIII, susceptam; de cujus qvidem expeditionis veritate nondum esse conclamatum censemus, ceterum sententiam nostram aeqvo L. B. judicio submittentes.

§ II.

MESSENIUS, qvi in conqvirendis Veterum monumentis laudabilem collocaverat operam, adeoqve dignus est, qvi de Historia nostra maxime meruisse recte censeatur, (qvamvis fontes suos non ubiqve indicaverit, nec satis religiose iis semper usus sit), hoc modo rem gestam narrat: „A. 1218 „*Johannes* Sveonum Rex, crebra lacessitus Esthonum incur„sione, sicut etiam Christianae religionis et Sveticae domi„nationis propagandae stimulatus amore, modo Livoniam „impugnavit. Et Vichensibus subactis, Lealensem absentis „Hermanni praesulis arcem, violenter occupatam, suo milite „firmavit, huicqve subjugatae regionis defensionem, ast Ca„rolo Lincopensium Episcopo, illic cum plurimis Sacerdoti„bus praesenti, conversionem Gentilium commendavit, et vi„ctor domum velificavit". Deinde ad a. 1219 addit: „Inte„rea temporis Vichiae et Oeseliae populus, de nupero Jo„hannis in Sveciam reditu factus certior, illius in castro „praesidium Lealensi, adoritur, et hujus ductore, cum uni„versis commilitonibus, Episcopoqve cum Presbyteris, ad in„ternecionem deletis, velut etiam arce funditus diruta, ad „idola convertitur". (*Scond. Illustr.* T. II p. 24 cf. T. X p. 6). Qvae deinde T. XII p. 112 locupletius ornat, Regi etiam *Carolum* Ducis Birgeri I Germanum, Episcopi Lincopensis Patruum, et exercitus Archistrategum, inter alios regni proceres freqventissimos, comitem adjungens; qvem

[3]) *Svea Rikes historia.* 2 Del. C. 12 § 21 et 22, p. 325 sqq.

praesidio (500 militum) castri Lealensis praefuisse dicit, hoc autem a. 1220 ab hostibus fuisse occupatum, et Svecos omnes ibi caesos. Observat porro, RUSSOVIUM [1]) male expeditionem ad a. 1208 retulisse, cum nostri annales doceant anno demum 1218 susceptam fuisse, et Lealensem cladem a. 1220 contigisse [2]): locum porro, ad qvem classis Svecica appulerit, rectius a RUSSOVIO *Rokel*, qvam a nostris scriptoribus vel *Rotalum* vel *Rechalum* appellari notat; atqve tandem observat, *nullum Chronographorum nostrorum hanc R. Johannis militiam usqve perspicuo hactenus manifestasse eloqvio.* Qvae ultima ejus arripiens verba,

---

[1]) *Chronica der Provintz Lyfflandt, dörch Balthasar Rüssouwen,* (dialecto Germaniae inferioris) Rostochii a. 1578 4:o ed. ubi (fol. 8 v. et sq.) legitur: „Anno 1208 Alse Bischop „Herman van Leal na Riga an den Bischop Albrecht vorreiset „gewesen, is Köninck Johannes, de erste des namens, mit He-„reskrafft uth Schweden in Lyfflandt gekamen, unde hefft Bis-„schoppe unde Presters mit sick gebracht, welckere de heiden-„schen Eesten tho dem Christendome underrichten scholden. „Unde alse de Köninck tho Rokol angekamen was, hefft he si-„nen toch stracks up de Wyckeschen vorgenomen, unde hefft „thogelick dat Schlot Leal mit ingenamen, unde sinen Bischop „sambt. etliken Prestern, dessgeliken einen Höuetman Carolum „mit 500 man darup gesettet, unde na der besettinge ys de „Köninck wedderrümme in Schweden gesegelt, unde hefft sinem „Volcke dat huss Leal ernstlick tho vorwarende beualen. Alse „nu de Köninck uth Lyfflandt weck getagen was, do hebben de „Oeselers unde Wyckschen datsüluige huss wedderrümme mit al-„ler macht belegert, unde mit vür beengstiget, unde alse de „Schweden tho den Vienden heruth gefallen werren, unde nicht „gemeinet, dat se starck syn scholden, sint se alle ummeringet „unde erschlagen worden. Darna hebben de Oeselers unde de „Wyckeschen dat huss gestormet, eräuert, unde den Bischop so „wol alse den Stadtholder Carolum, unde alle de darup gewe-„sen sint, erschlagen, unde darna dat huss vorbrandt, unde tho „nichte gemaket. Also sint de Düdeschen, so wol alse de Schwe-„den, des huses Leal, unde der gantzen Wyke wedderrümme „qwyt geworden.“

[2]) Ipse tamen in hoc anno definiendo fluctuat; qvem enim hic 1218, et 1219 fuisse, T. II p. 24, T. X. p. 8 et T. XIII p. 68 contendit, eum 1220 T. XII p. 113 docet.

et dubia praeterea alia contra rem nectens, Nobil. LAGERBRING, fidem RUSSOVII spernendam prosus judicat, nullamqve a R. *Johanne* talem susceptam fuisse expeditionem contendit: eas narrationis Messenianae partes, qvas testibus non carere idoneis reperit, suo modo explicans atqve adornans. Qvod autem ad nostrorum scriptorum coaevorum de hac re silentium attinet, illud qvidem ad eam explodendam parum valet. Rerum enim illius temporis tam parum locupletes aut diligentes habemus testes domesticos, ut nisi ex gentium finitimarum scriptoribus subinde contingeret defectus illorum supplere, plus qvam manca et sterilis esset omnis nostra de fatis Patriae, maximeqve de rebus qvae regnantibus alternatim familiis Ericidarum et Svercheridarum evenerunt, cognitio. Immo apud *Ericum Olai* et Auctores *Chronici Rhytmici minoris*, atqve *Catalogi Regum Sveogothicorum* Legibus Westrogothicis adjecti, (qvi tamen omnes tempore sunt recentiores), qvam pauca de hac Historiae nostrae periodo afferuntur! Valde igitur lubrica est argumentatio, contra externorum scriptorum idoneorum fidem, ex nostrorum silentio ducta! Atqve inter merita LAGERBRINGII de Historia nostra hoc etiam jure optimo refertur, qvod aliunde saepe ea investigavit, et ex aliarum gentium monumentis illustravit, qvibus parum lucis ex nostris comparari potuit. Ut vero de auctoritate *Russovianae* narrationis existimare tuto liceat, nulla rectior iniri via potest, qvam si in fontem inqviramus, unde *Russovius* (scriptor seculi XVI) sua hauserit, qvoqve igitur fundamento fides sua nitatur? Qvo facto, eam ab auctoritate pendere reperimus *testis coaevi*, magnae fidei, Auctoris nempe Anonymi, (qvem *Henricum* Sacerdotem, natione *Lettum*, esse conjicit, qvi *Chronicon* ejus *Livonicum* edidit JO. DAN. GRUBER [3]), a qvo haec res ita narratur: „Rex Sveciae Johannes, cum Duce „suo Carolo et Episcopis suis [4]), collecto exercitu magno,

[3]) *Origines Livoniae Sacrae et Civilis.* Francof. et Lips. 1740 fol. Vid. Praef. p. II sqq.

[4]) Legendum esse *Episcopo suo,* seqventia satis cvincunt. An tali mendo (si exemplum hujus Chronici oculis usurpasse

„venit in Rotaliam, cupiens aliqvas partes in Estonia ac „dominatum adipisci. Et resedit in castro Lealensi, ad „qvod erat Episcopus Hermannus, frater Episcopi Livonien„sis, a Domino Papa confirmatus, eo qvod eadem provincia „fuerat qvondam a Rigensibus expugnata, et fidei rudimen„tis initiata. Et intraverunt Sveci per provinciam, docentes „et baptizantes ex iis, et ecclesias aedificantes. Et perve„nerunt ad Danos in Revele, colloqventes cum eis. Mise„runt qvoqve Rigenses nuntios ad eos, dicentes, ipsas pro„vincias a suis ad fidem Christianam subjugatas, munien„tes etiam ipsos, ne dolosis verbis Estonum perfidorum ni„mium confidentes, minorem circa se custodiam adhiberent. „Rex autem idem locatis in castro viris suis scil. Lealensi, „cum Duce Carolo et Episcopo, reversus est in Sveciam. „Et cum esset eis ex altera parte Livonia, et ex altera „parte Dani, ipsi qvoqve in medio constituti, minorem de „paganis timorem habere coeperunt. Et factum est in uno „dierum, apparente primo diei diluculo, venerunt Osilien„ses de mari cum exercitu magno, et obsidentes eosdem „Svecos, pugnaverunt cum iis, et ignem apposuerunt ad „castrum eorum. Et exiverunt Sveci ad eos, dimicantes „cum eis, et non valuerunt tantae resistere multitudini. Et „ceciderunt Sveci interfecti ab eis, et captum est castrum, „et Dux cecidit. Et Episcopus per ignem et gladium inter„fectus est, et in martyrum consortium commigravit" [5]). Hinc facili negotio discitur, RUSSOVIUM Auctorem idoneum secutum; nec illius, sed hujus auctoritate, narrationem suam esse aestimandam. Qvem scriptorem, diligentem sane et sincerum, qvomodo rem, sub oculis fere suis gestam, falso enarrasse existimabimus, aut ignorare potuisse, an Rex Sveciae (de cujus et *adventu* et *abitu* commemorat) ipse Livoniam adierit? Praesertim cum plures ab eo traditae even-

---

credendus sit? deceptum fuisse existimabimus auctorem *Chronici Episcoporum Lincopensium Rhytmici* (qvo de infra), qvi cum Duce Carolo *plures Episcopos* occubuisse dicit? Cfr. LAGERBRING l. c. Not. [3]) p. 328.

[5]) L. c. p. 144 sqq.

tus hujus, a se accurate explicati, partes, nostrorum etiam Chronographorum testimonio confirmentur [6]. Cum haud ignotum Nobilissimo LAGERBRING hunc scriptorem fuisse (aliqvoties ab eo laudatum) sciamus [7]; potius oblitum fuisse eundem hoc etiam loco attente consulere, qvam fidem ejus in dubium vocasse, par est, ut credamus. Unde tali teste confirmata res, levibus dubiis aut difficultatibus objectis, non est mox rejicienda: qvam itaqve Nobil. BOTIN in recentissima etiam Historiae suae editione adoptare et exornare non dubitavit [8].

§ III.

Nec interna probabilitate haec narratio destituitur. Cum enim Estones, adjunctis forte, ut saepe alias, Ingris

---

[6]) Docet ipse Nobil. LAGERBRING, non solum ERICUM OLAI (Ed. Locc. p. 56) *sed et vetera Chronica* apud BENZELIUM *(Monum. Histór. Eccles.* p. 15) et CELSIUM (ed. Ups. 1705, p. 4 cf. p. 46 sq. ac recus. in LANGEBEKII *Script. rer. Danicar.* vid. T. IV p. 593) summo consensu testari, *Carolum* Episcopum Lincopensem et *Carolum* Ducem a. 1220 occisos esse *(VI Idus Aug.* apud *Rotalum* vel *Rotala* a paganis); qvam vero idem Chronicon Benzelianum, eodem loco prodit anno praecedente 1219 susceptam fuisse, *Expeditionem ad Esthoniam,* Danicam illam *R. Waldemari* esse, num omni omnino caret dubio? Eandem porro rem confirmat qvoqve *Chronicon Episcopor. Lincopensium Rhytmicum* a BENZELIO (l. c.) exhibitum (vid. p. 119). Dici igitur accurate neqvit, scriptores nostros veteres hanc Expeditionem prorsus silere.

[7]) Non tamen ipsum opus Latinum, sed interpretationem *Arndtii* Germanicam consuluisse, vel illud allegandi modus minus commodus, a viro Nobil. adhibitus: *Gruber Origines Livoniae sacrae et Civilis utgifna af Joh. Gotf. Arndt,* prodere videtur.

[8]) *Svenska Folkets Historia* T. II Period. V C. II p. 96 sq. Rationes tamen nonnullas ab eo probatas, adoptare haud possumus: qvi nec Bullam Papae Honorii III huc trahere audemus (cf. a CELSE *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. I p. 55 N:o 1), potius Alexandri III illam, cum LAGERBRINGIO (l. c. p. 326) huc qvadrare putantes (cf. CELSE l. c. p. 35 N:o 1), nec ex loco SPEGELII citato qvidqvam bonae frugis elici posse puta-

ac Russis, crebris incursionibus Sveciae lacessissent oras [1]), et paganismo adhuc essent addicti; non modo licitum habebatur, sed opus etiam meritorium censebatur, bello eos perseqvi, et ad Christianam amplectendam religionem cogere: quo perficiendo opere, non modo Teutones, qvi Livoniam et Lettiam invaserant, atqve Riga condita, perpetuo bello infestabant, sed etiam Dani, Estoniam hoc tempore magnis opibus aggredientes, et Revalia aedificata ditionem suam magis magisqve proferentes, desudabant. Unde verisimile est, Svecos, et patrii moris memoria, et recentibus his exemplis excitatos, et atrocibus praeterea injuriis provocatos, otiosos omnino spectatores horum moliminum haud fuisse. Qvod etiam exemplum confirmat a Nob. LAGERBRING ipso p. 327 allatum, Ducis Svecorum (qvem *Birgerum Brosa* fuisse putat), qvi suppetias *Meinhardo* primo Livonum Episcopo contra paganos allaturus, exscensionem in Wironiam fecerat [2]). Nec sine caussa putes, caedem *Johannis* Jarli in Askanäs, et Regem et Optimates Regni praecipuos co-

---

mus. Scribit nempe hic *Benedictum (Johannem) Hyrne*, Episcopum Scarensem (qvem 1201 consecratum ac a. 1205 mortuum fuisse, docet RHYZELIUS *Episcoposc.* P. 1 p. 168 sq!) nomen suum a. 1319 apposuisse scripto, omnium civium qverelam de tributis intolerabilibus sibi impositis exhibenti (eidem, sine dubio, qvod legitur apud HADORPHIUM, *Append. ad Chron. Rhythm.* p. II sq). Unde patet, eum cum hoc Episcopo confudisse alium (Benedictum III) seculo juniorem. Ex cujusmodi argumentis ac testibus, exiguus sane fructus est exspectandus.

[1]) Vid. LAGERBRING l. c. et C. 9 § 5 et BOTIN l. c. p. 76 sq. et p. 96. Singularem autem LAGERBRINGII rationem habeas, qvi post a. 1188, qvo Sigtuna ab Estonibus destructa fuit, nullum eorum exercitum instructum (ordentelig krigshär), sed manus tantum praedatorias, oram Svecicam infestasse! Quasi illae qvae a. 1188 Sveciam invadebant copiae, praedatoriae non fuissent: qvae nunc pauciores, nunc numerosiores erant!

[2]) Cfr. GRUBERI *Chronicon* cit. p. 9 sq. ad a. 1196. Ac licet neqve hujus expeditionis mentio ulla a scriptoribus fiat nostratibus, tamen eam pro vera habere Vir Nobilissimus non dubitat.

gnatione contingentis, ad expeditionem hujusmodi suscipiendam eos vehementius impulisse.

§ IV.

Qvamvis igitur allatis testimoniis atqve rationibus, rei veritatem satis confirmari, credere possis; tamen invenit Nobil. LAGERBRING objectiones, qvae non sine magna specie contra afferri qveant. Primum in anno indicando RUSSOVIUM (qvi a. 1208 habet), hallucinatum fuisse, post MESSENIUM (*Scond.* T. XIII p. 68 Not. [579]) recte observat; qvo anno nec dum solium R. *Johannes* ascenderat. Erratum autem in RUSSOVII libro esse suspicamur typographicum, nempe 1208 pro 1218; qvamvis neqve hunc annum esse verum docuerit MESSENIUS l. c. et GRUBERI *Chronicon* a. 1219 recte habeat. Ita ut hinc qvidem nihil difficultatis oriatur. Qvod praeterea ad literas attinet, qvibus a. 1219 Ducem *Carolum*, et a. 1220 Episcopum *Carolum* domi subscripsisse Nob. LAGERBRING docet [1]), diem qvidem et mensem earum datarum non indicat, ac forte diligentius adhuc inspici et examinari fides illarum meretur; sed assumi interim potest, priores illas ante susceptam expeditionem Estonicam esse exaratas, ac Ducem vere anni 1220 Sveciam invisisse, sed Estoniam rursus repetiisse? Nam neqve ipse Vir Nobilissimus contra fidem veterum Chronicorum negare audet, et Episcopum et Ducem hoc anno fuisse a paganis occisos. Qvae autem de loco ipso, ubi mortem invenerunt, disputat, ea nullo modo probari posse, putamus. Verum qvidem est, illud a RUSSOVIO scribi *Rokel* (vel *Rokol)* et ab auctore *Chronici Rhythmici Episcopor. Lincopensium* (supra commemorati) *Rekalum* (vel ut BENZELIUS, Not. ad *Vastovii Vitem Aqvilon.* a se editam habet, p. 59, *Rokalum);* sed qvis non

---

[1]) Dux nempe *Carolus* an. 1219 testis subscripsit epistolae de piscatu qvodam *Sketunae*, monasterio *Nydalensi* addicto, et Episcopus *Carolus* a. 1220 nomine suo praesens munivit epistolam, qva R. *Johannes* monasterio *Risabergensi Sveabot* donabat.

videt, corrupta haec esse a nomine *Rotala*, *Rotalia* et *Rotalum* (cas. sc. plural.), qvam scripturam non modo Ericus Olai et *Chronicon* Celsii, sed etiam Gruberi Anonymus exhibent: qvorum consensus (cum hic simul, cladem in *Vichia Estoniae* contigisse, locumqve talem ibi haberi expresse et indubitanter asserat), rem extra controversiam ponit [2]). Unde enim scriptori Letto et nomen loci in Svecia, et fatum utriusqve *Caroli*, alias innotuisset? aut qva ex caussa ille, rei gestae scenam, cum omnibus suis circumstantiis relatae, potuisset in Estoniam, ubi tum ipse vixit, temere transferre? Qvomodo, nisi falsa studio commentum esse dicas, potuit de colloqviis et negotiis Danos inter, Revaliam possidentes, Rigenses, et Svecanum exercitum intercedentibus, commemorare? Valde igitur a veri similitudine abhorret, cladem Ducis atqve Episcopi in ora vel Roslagiae, vel lacus Maeleri, contigisse: qvae non modo conjectura est gratis allata, sed etiam veteri famae et monumentis idoneis contraria. Neqve fidem narrationis veteris minuit, qvod Auctor *Chronici Episcopor. Lincopensium* dicit Episcopum *Carolum* interfectum fuisse a *Russis*, Ericus autem Olai a *paganis*. Notum enim est, *Estones* cum *Russis*, (qvibus saepe societate conjuncti, aliqvando subjecti erant), in monumentis nostris vetustis haud raro confundi, et hos *(Russos)*, licet religioni Christianae, confessionis Graecae, nomine saltim tenus, addictos, a nostris tamen, utpote barbaros, habitos fuisse paganis parum meliores: unde etiam adversarii Regis *Caroli Canutii* magnae

---

[2]) Hupel *Topograph. Nachrichten von Lief- und Ehstland*, 1 B. C. II. *Abschn.* IV p. 387 scribit: „*Rötel* oder Ma-„rien Magdalenen (Paroecia scil.), Ehstnisch Riddali Kirrck. Die „vormalige sehr alte Stadt *Rotula* oder *Rotalien*, von welcher „man noch kleine spuren hier findet, hat einen grossen district, „ja beynahe der ganzen Wiek den Namen *Rotalien* gegeben", et alio loco (C. 1 Abschn. 1 p. 78) adhuc accuratius observat, *Rotaliam*, regionem fuisse Vikiae, ubi Urbs *Rotula* olim sita fuerit, cujus vestigia in paroecia *Rötel* supersint. Cfr. Gruber l. c. p. 96 Not. b). Frustra igitur haec *Rotalia* alibi, ac maxime in Svecia, qvaeritur.

ei infamiae vertebant, qvod Praefecti sui minati fuissent, se arces Finlandiae potius *Russis et Paganis (Rytzen och Hedninge),* qvam civibus suis rebellibus endituros. (Apud HVITFELDIUM *Danmarckis Rigis Chrönicke* p. 868). Neqve aetatem Regis obstitisse putamus, qvominus expeditioni et gloriosae, ut putabatur, et religiosae simul, comitem semet ipse adjungeret, nomine suo atqve praesentia majorem ei solennitatem et successum comparaturus: licet forte progressuum splendidiorum spe, inter rivales Danos et Teutones inclusus (qvi meliorem jam sibi vindicaverant terrae partem) cito amissa, domum mox repeteret, Duci et Episcopo cura regionis et arcis occupatae defendendae commissa, qvi (anno seqvente?) hostibus numero longe superioribus misere succubuerunt [3]).

[3]) Si locus *Chronici Gruberiani* corruptus non est, (qvod suspicandi ansam praebet ordo verborum turbatus: *locatis in castro viris suis, scil. Lealensi* etc.); tamen ambiguitate laborat, adeo ut Regem vel *locasse in castro viros suos cum Duce Carolo et Episcopo*, vel *cum Duce et Episcopo reversum esse in Sveciam,* interpretari qveas. Sed cum mox addatur, et Ducem et Episcopum fuisse ibidem, castro capto, ab Osiliensibus interfectos, prior explicatio praeferenda foret, nisi et Episcopum a. 1219 in Svecia praesentem fuisse, laudatae a Nob. LAGERBRING litterae docerent, et anno demum seqvente (1220) eum cum Duce *Carolo* interiisse, alia monumenta testarentur: unde probabile habeas, eosdem cum Rege mox reversos, postea rursus Estoniam repetiisse, ibiqve mortem invenisse?

OBSERVATIONES NONNULLAE
DE DIGNITATE JARLORUM IN SVECIA.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICO EXAMINI SUBMISIT

ERICUS JOH. FROSTERUS.

Aboae 1798.

§ I.

Ut *Jarlorum* [1]) dignitatem in Regnis Septentrionalibus olim fuisse constat praecipuam; ita non.eadem semper potestate nomen hoc fuisse adhibitum, nec vel auctoritatem vel officia, huic dignitati adjuncta, iisdem semper fuisse limitibus definita, doceri facile potest. Aliqvando enim non tam Magistratum aliqvem in Civitate praecipuum, qvam honorem generis insignem (qvalis Regum aliorumqve virorum Principum proximis tribuebatur cognatis), hanc appellationem indigitasse, reperimus [2]). Praefectis porro Provinciarum supremis, qvi easdem Regis loco gubernarent, hoc nomen datum fuisse novimus; ac summo tandem, post Regem, totius Reipublicae administratori, soli adhaesisse, constat. De qvo qvidem genere utroqve (qvatenus in patria olim floruit) non

---

[1]) De etymo hujus vocis, ut et ejus potestate, cfr. Nob. IHRE *Glossar. Sviog.* voc. *Jarl:* a quo vere disputari putamus, hoc nomen ex Anglia ad Norvegos atqve nostros majores transiisse, ac apud veteres, cum regionis alicujus Praesidem significaret, Latine *Comitem* fuisse vulgo conversum; uti cum totius regni proximum a Rege administratorem denotaret, *Ducis* appellationem ei plerumqve respondisse constat. Cfr. Nob. BOTIN *Svenska Folkets Hist.* II Band. (IV Tidehv.) C. V p. 173.

[2]) Cfr. Nob. IHRE l. c. It. STURLESON *Hist. Reg. Norveg.* (in *Hist. Haraldi Pulcricomi* C. 35, ac per totum opus passim). Plura sane docent exempla, hanc dignitatem, in nonnullis saltem familiis, mature factam fuisse (tam in Svecia, qvam Norvegia) haereditariam (unde formula *vara Jarlboren);* atqve viros illustres, nullis licet provinciis regendis praefectos, hinc *Jarlorum* tamen nomen gessisse reperimus: qvod ex. gr. de filiis celebris illius *Ragvaldi* Jarli observat (ex. STURLONIDE, *Hist. Olavi Sancti* C. 95) Nob. LAGERBRING *Svea Rikes Hist.* P. I C. X § 7, p. 378.

satis diligenter a rerum nostrarum antiqvarum scriptoribus semper distincto, pauca disputare, bona (ut speramus) L. C. venia, his pagellis instituimus.

§ II.

Qvam vetus, inprimis qvatenus Praesides provinciarum indigitaret, nomen *Jarlorum* in Svecia fuerit, facile non est investigatu. Tempora tamen *Ingialdi Illråda* attingere, doceri vix qveat? qvamvis hunc per constitutos, loco Regulorum perfide occisorum, Gubernatores Provinciarum, has regere instituisse, valde sit probabile [1]). Neqve in Norvegia diu ante aetatem R. *Haraldi Pulcricomi* (circa medium seculi IX) illam invaluisse dignitatem, putes [2]): qvae eodem

[1]) Locum *Eddae (Konga heite)* huc tractum, ubi officia *Jarlorum* tanguntur, recentiorem redolere aetatem, qvam ut ad antiqva adeo tempora pertinere qveat, facile patet: „Fyrer thuy „ad Thiodkongur hvor sa er rädur londum mörgum, tha setur „hann til Landstjörnar med sier *Skattkonga og Jarla* ad däma „Lands-Lög og veria lond fyrer öfryde, i tham londum er Kongi „liggia fiärri, oc skulu theirra dömar og reffsijngar vera thar „jafnriettar som sialffs Kongs". Neqve igitur tam confidenter debuerat Generosiss. V. Dalin institutionem *Jarlorum Herserorumqve* per Sveciam vel *Ivaro Vidfadme* vindicare, vel eo adhuc antiqviorem facere. Cfr. Ejusd. *Svea Rikes Hist.* T. I· C. VII § 21 p. 220 sqq. et C. XV § 2 p. 438 sq.

[2]) Narrat qvidem Sturlonides l. c. *Yngl. Saga* C. 49, Regem *Halfdanum Hvitben*, filium *Olavi Trätälja*, cum Wermelandiam sibi tributariam fecisset, *Jarlos* ei regendae praefecisse; memoratur porro *Önund Jarl or Sparabui*, (ditionis *Throndhemiensis)*, Pater illius *Ketilli Jamte*, qvi tempore *Eisteyni Illråda*, superatis alpibus Norvegicis, primus in Jämtlandiam fugisse dicitur (l. c. C. 49, et *Hist. Olavi Sancti* C. 147); sed suspicari qvis possit, ad ipsam potius horum praefectorum potestatem atqve honoris similitudinem, qvam nomen, Auctorem animum intendisse? Fieri enim saepe solet, ut scriptores sui temporis moribus obsecuti, munera nominibus designent serius demum iisdem additis. Qvae res hoc qvoque in nomine dubitationem interdum parere possit? Cfr. ex. gr. qvae habet Sturleson *Yngl. Saga* C. 31 de *Vottero et Fasto*, Jarlis *Frodonis* R. Daniae). Qvo etiam pertinere credas, qvae idem (ibidem C. 40) narrat

fere aevo ad Svecos etiam transiisse videtur [3]). Instituto autem R. *Haraldi* imprimis fuisse per Norvegiam celebratam dubio caret [4]): licet ordinem ab eo stabilitum nec in suo regno mansisse illaesum reperiamus [5]), multo minus per Sveciam fuisse usqveqvaqve adoptatum [6]) videamus. Praesides limitaneis regni Provinciis praefectos, easdem contra irruptiones hostium defensuros, illustriori hac fuisse dignitate

---

de convocatis, ex toto regno ab *Ingialdo Illråda*, ad cohonestandas exseqvias Patris sui, Regulis et *Jarlis* (Optimates non male hoc loco vertit PERINGSKÖLDIUS) virisque aliis honoratioribus? SNORRONIS verba sunt: „*Ingialdr* Konungr sendi menn „um alla Svithiod, oc baud til sin Konungom ac *Jörlom* ac „ödrom Merkis mönnom." Adde qvae paullo post habet: „That „var sidveniã i thann timae, thar er erfi skyldi giöra eptir „Konga Edr *Jarla*." (PERINGSKÖLDIUS interpretatur: „cum mor„tualia Regum *Principumqve* celebranda forent"). — Quin peregrinorum qvoqve populorum Praefectis *Jarli* nomen veteres scriptores tribuere haud dubitasse, reperimus. Sic ex. gr. de *Jarlo Galliciae* loqvitur STURLONIDES l. c. *Hist. Sigurdi Jörsalafara et fratrum suor*. C. 4.

[3]) Sic regnante in Svecia *Erico Emundi* (circa initia occupatae ab *Haraldo Pulcricomo* totius Norvegiae) illius nomine Ditioni Bahusiensi hodiernae etc. *Jarli* appellatione atqve auctoritate praefuisse docet STURLESON *Ranum Gothicum (Hrane Gautski)*, l. c. *Hist. Haraldi Pulcric.* C. 14 et 18.

[4]) Vid. STURLESON l. c. *Hist. Haraldi Pulcric.* C. 6. Deinceps freqvens occurrit *Jarlorum* mentio, variis regni illius provinciis imperantium. Cfr. IDEM *Hist. Olavi Tryggonis* C. 49.

[5]) Exempla et testimonia affatim praebet STURLESON, turbas enarrans post violenta *Haraldi* consilia Norvegiam diu infestantes, qvibus jactatae provinciae ab aliis aliisqve Regulis et Jarlis subinde occupabantur. Cfr. *Hist. R. Olavi S.* C. 34 et 44 etc.

[6]) Nulla sunt vestigia, qvae ostendant morem ab *Haraldo* Norvegico introductum, singulas regni provincias per Regulos, *Jarlos* atqve *Herseros* gubernandi, nostris qvoqve placuisse. *Herserorum* in Svecia vix ulla (certa qvidem) occurrit mentio; nec *Jarlorum* plurium simul constitutorum ac diversis regni provinciis praefectorum, exempla facile invenias.

ornatos observamus [7]): interiores regiones amplissimo aliqvo tali (praeter Regem) duce minus opus habere, videbantur [8]).

§ III.

Qvali potestate hi *Jarli* apud Svecos olim sint gavisi, qvae illis officia incubuerint, et qvalia stipendia habuerint, partim ex paucis qvae supersunt exemplis, partim ex comparatione cum *Haraldi* Norvegici instituto facta, Historici nostri illustrare solent [1]); interdum tamen paullo qvam decet confidentius ad leges Norvegicas, qvasi plane nostras, provocantes [2]): licet haud dubitemus, magnam utiqve fuisse inter gentis utriusqve mores, ex eodem qvasi fonte derivatos, etiam hac in re similitudinem.

§ IV.

Multo vero celebriorem adhuc locum in Historia Patriae sibi vindicant *Jarli* tertii illius atqve praecipui gene-

---

[7]) Cfr. verba *Eddae* nuper allata (in not. [1]). Hinc *Vestrogothiae*, ut non solum a Regni sede remotiori, sed etiam finibus cum Danicis tum Norvegicis adjacenti, *Jarlos* fuisse praefectos reperimus saepius: qvalis fuit celebris ille *Ragvaldus Ulfonis*.

[8]) Sic nullum commemorari *Jarlum* invenias *Tiundiae*, *Sudermanniae*, *Vestmanniae* etc. sed tantum *Gothiae* et *Vestrogothiae*, (simul etiam *Vikiae* et *Vermelandiae)*. Qvi reliqvis praeerant provinciis, eos *Landshöfdingar*, *Landsherrar*, etc. appellatos fuisse, constat. Vid. LAGERBRING l. c. T. II, C. XIII § 13 p. 394 sq.

[1]) Locum igitur cum *Eddae* supra laudatum, tum STURLESONII indicatum *(Hist. Haraldi Pulcric.* C. 6) commode allegant. Dicitur ab hoc: „Han setti *Jarl* i hverio fylki, tham er „*däma skyldi lög oc landsrett, oc heimta sakeiri oc landskyldir,* „*oc skyldi Jarl hafa tridiung skatta oc skyllda, til bords ser* „*oc kostnadar:* Jarl hverr skyldi hafa under ser IV Hersa edr „fleiri, oc skyldi hverr theirra hafa XX marka veitzlo. Jarl „hver skylldi fa Konungi i her LX hermanna af sinum einom „kostnadi: enn Hersir hver XX mann“.

[2]) V. DALIN l. c. C. XV § 2. Cfr. LAGERBRING, l. c. C. X § 5, 6, 7, et T. II, C. XIII § 14 p. 394.

ris, apud qvas summam aliqvando fuisse Regni potestatem reperimus, Regibus ipsis non raro formidolosam. Horum dignitatem atqve auctoritatem luculenter inprimis exposuit atqve eos ab altero illo genere distinxit Nobil. BOTIN [1]); qvi itaqve ejus rei rite illustratae praecipuam laudem sibi non immerito vindicat [2]). Sed ut in novis inventis saepe fit, aliqvanto longius eorum seriem, qvam vetera monumenta sinunt, repetiisse, atqve superius illud genus totum fere apud nos delere conatum fuisse, existimes? Ille igitur a R. *Erico Victorioso*, abolito more pristino regnum ope Conregum (s. *Regum simultaneorum*, *Med-Regenter)* administrandi, consilium contra fuisse captum, *Jarlum* hujusmodi, sive primarium Reip. gerendae administrum constituendi, sibiqve adjungendi, contendit [3]); primumqve huic magistratui (post *Styrbjörnum* devictum) praefecisse *Ottarum* [4]), cui deinde seriem XXIII aliorum hujusmodi *Jarlorum*, ordine sese excipientium, adnectit [5]). In qva hypothesi ita adornanda,

---

[1]) L. c. C. V p. 168—174.

[2]) „Derföre hafva alle våre häfdatecknare och publicister „hittills haft et felaktigt begrepp om detta höga ämbete. De „hafva ment, at Jarlar ej voro annat än store höfdingar, hvaraf „flere funnos på en gång, och emellan hvilka Riket var delt i „flera höfdingedömen", etc. Hanc culpam nominatim tribuit WILDIO, STIERNMANNO, LAGERBRINGIO etc. Nescio autem, an *huic* qvidem obverti recte qveat, apud qvem legimus (l. c. T. II, C. XIII § 13): „Näst Konungen var denna tiden oförneke-„ligen högsta myndigheten hos *Jarlen*, som på Latin kallades „*Dux*, men sällan eller aldrig *Comes*, som man i nyare skrifter „det öfversatt. I anledning af Edda och andra gamla skrifter, „har oförnekeligen detta ämbete varit meddelt åt flere Herrar i „landet på en och samma tid; *men nu en lång tid bårtåt synes* „*en allena hafva beklädt denna stora värdighet, och har det* „*namnet svarat emot det som man i våra sednare tider kallat* „*Premier Ministre*" etc.

[3]) L. c. T. I, C. V p. 283 et C. X p. 327.

[4]) L. c. T. I, C. X p. 327.

[5]) Qvam etiam seriem, inde repetitam, sistit Ill. L. B. ROSENHANE. Vid. Nob. UGGLA *Svea Rikes Råds Längd*, II Afdeln. p. 22 sqq.

Vir Nobilissimus haud pauca gratis assumsisse, nobis videtur. Ut enim de alia illa hypothesi, huic superiore, de *Simultaneis*, sub *Tertia* Historiae Svecanae *Periodo*, *Regibus*, nihil hoc loco dicam; unde, nisi ex mera conjectura efficitur, R. *Ericum Victoriosum* tale, qvod ei tribuitur, consilium vere iniisse? Unde doceri potest, *Ottarum* Jarlum alia aut majore fuisse potestate auctum, qvam qva *Ranum* Jarlum, tempore *Erici Emundii* floruisse, discimus? [6]) Nihil sane de hoc *Ottaro* aliud STURLESONIUS commemorat, nisi eum *Gothiae* fuisse Praefectum [7]), atqve provinciae sibi commissae defendendae caussa, *Haconi* Norvego, ferro illam vastanti, obviam ivisse, et cum hoc acriter dimicasse, sed superatum, gloriose occubuisse. Nihil de parte aliqva Regiae potestatis in reliqvam Sveciam, maxime superiorem illam, ab eo exercitae, vel STURLONIDES loqvitur, vel alia monumenta produnt.

De *Ulfone,* filio *Skoglari Toste,* et Patre *Ragvaldi Jarli* (de qvo mox), qvem summa illa *Jarli* dignitate proxime post *Ottarum* ab eodem Rege *Erico* auctum fuisse Nob. Auctor asserit, nos omnino nihil scire fatemur. Loca certe STURLESONII laudata, ne mentionem qvidem ejus faciunt, multo minus praecipua illa, qvae ei tribuitur, potestate fuisse gavisum, ostendunt [8]). Ac ne nomen qvidem

---

[6]) Cfr. supra § II, not. [3]).

[7]) „*Ottarr Jarl, hann red fyrir Gautlandi.* STURLESON Hist. Olavi Tryggonis C. 27, Ed. *Peringsk.* et C. 28, Ed. *Schöning.* Utriqve *Gothiae* (cum *Ostrogothiae* tum *Vestrogothiae)* praefuisse, narratio STURLONIDIS docere videtur. A latere enim orientali *Haconum* Norvegum provinciam *Ottari* aggressum, eoqve superato, Gothia utraqve peragrata, ac nullo praeterea alio praefecto ei obviam facto, in Norvegiam transiisse, expresse docet; „atto their saman orrosto micla, fär tha Hakon „Jarl sigr, enn Ottar Jarl fell, oc micill luti lids med hönum. „Hacon Jarl fär um *Gautland hvarttvegia* oc allt med her-„schilldi, til thess er hann cemr i Noreg.“

[8]) Ex *Historia R. Haraldi Grafeldi*, C. XI, discimus, *Sigridem Storråda*, conjugem R. *Erici Victoriosi*, filiam fuisse *Skoglari Toste*, sed cujus nullus ibi filius commemoratur; in *Historia R. Magni Boni*, C. XXIII, de *Ulfone* qvidem *Jarlo* agi-

suum teneremus, nisi de filio suo agens STURLONIDES, docuisset hunc (*Rögnvaldr Jarl, Ulfsson*) patrem habuisse *Ulfonem* (*Ulfr*, Jarli titulo non addito), fratrem Reginae *Sigridae* Imperiosae [9]).

Ragvaldum (vel *Rognvaldum*) *Ulfonis*, *Jarli* dignitate *Vestrogothiae* praefuisse, STURLESONIUS extra dubium ponit [10]). Ad totius autem Regni administrationem (sceptrum tenente consobrino suo R. *Olavo Skötkonung*) ejus vel curam vel auctoritatem pertinuisse, neqve vel is ullibi docet, (contrarium potius aperte significans), vel ex ullis aliis demonstrari idoneis monumentis potest.

Huic in Russiam profecto in Jarli officio successisse porro dicit *Valgöthum Hundheden* [11]), qvem successorem ha-

---

tur, sed alio plane, Dano scilicet illo, *Thorkilli* (*s. Thorgilsi*) filio, R. *Svenonis* Patre, a R. *Canuto Divite* crudeliter trucidato! Cfr. BOTIN l. c. T. I, C. X, p. 328.

9) Vid. STURLESON *Hist. R. Olavi Tryggonis*, C. 112, Ed. *Peringsk*. C. 113, Ed. *Schön*. Ac dubium haberi qveat, utrum *Ulfo* ille et *Sigridis*, vel matre tantum, vel patre, vel utroqve parente eodem, nati fuerint?

10) L. c. de eo dicit: „*Rögnvaldr Jarl Ulfsson er tha* „*var kominn til rikis i Vestra Gautlandi.*" Imperium igitur ejus *nonnisi Westrogothiam spectasse*, haec verba aperte docent; qvae per totam consiliorum fatorumqve suorum historiam confirmantur. Admodum ampla in hanc provinciam potestate usum fuisse constat (Cfr. LAGERBRING l. c. T. I, C. X § 5, p. 377); sed nihil omnino juris vel in reliqvas Sveciae regiones, vel in consilia publica extra suam ditionem habuisse, simul patet. In *Vestrogothia* etiam perpetuo habitasse, nec nisi raro (ad Comitia profectum?) Aulam Regiam adiisse, reperimus. — Hunc *Ragvaldum Jarlum* vulgo patrem faciunt R. *Stenkilli:* in qvam rem inqvirere, hoc loco non vacat.

11) Hunc *Valgötum* (*Valgaut*) nobilitate generis in Vestrogothia floruisse (unde filius suus *Tovi*, vocatur *ättstorr madr*) docet STURLESONIUS *Hist.* R. *Olavi S.* C. 165; *Jarlum* vero vel *Vestrogothiae* vel totius adeo *Sveciae* fuisse, nullibi prodit. (Multo minus argumento ullo firmatam narrationem Nob. BOTIN reperimus, qvi hanc ei, licet pagano oblatam fuisse dignitatem asserit, l. c. T. II, C. V. p. 171 vi legis nuper latae de paganis meritorum laude insignibus, a Regis amicitia, praecipuisqve regni

buisse (tempore R. *Anundi Jacobi)* filium suum *Tovium* [12]); qvae juxta nobis incerta videntur.

De *Stenkillo,* postea Rege, qvem *Jarlum* fuisse vitrici sui R. *Emundi,* tradunt [13]), qva fide hoc asseratur, parum

---

muneribus, haud excludendis). Neqve cur probrosum nomen *Hundheden* ei adhaeserit, ratio apparet. STURLESONIUS qvidem l. c. simpliciter, paganum adhuc fuisse indicat („var madr hund heidinn", sine addito scil. contemtus signo, rem adeo turpem commemorari non debere putans!), cum filius suus *Tovius* gratiam R. *Olavi* Norvegici recuperaturus, eum ad Christianam religionem, anteqvam moreretur, amplectendam perduceret. Cui simplici narrationi multae postea laciniae adsutae sunt. Vid. DALIN l. c. T. I, C. XX § 27, not. *m*) p. 657 sq. BOTIN l. c. T. I, C. X. p. 340 (qvi fabulam etiam ab *Emundo* Legifero Vestrogothiae Regi *Olavo Skötkonung* de *Gautio Tofii* filio callide narratam, STURLESON l. c. C. 96, ad hunc nostrum satis temere traxisse videtur?)

[12]) Neqve huic *Jarli* nomen STURLONIDES tribuit. Qvod autem apud ADAMUM BREMENSEM *(Hist. Eccles.* L. III, C. XII) legatur, Regem *Svenonem (Ulfonis)* auxilio *Jacobi* R. Sveciae, et *Ducis Tuph,* regnum Daniae recuperasse; inde colligunt, nescio qvam tuto, non modo de nostro *Tovio* agi, sed hunc etiam *Jarlum* fuisse R. *Anundi Jacobi,* patriqve suo in eo munere successisse. Vid. DALIN l. c. § 27 et BOTIN l. c. (qvi qvod de nuptiis ejus narrat, unde habeat, exqvirere nunc non vacat).

[13]) Ordinem eventuum ac rerum in patria usqve a morte R. *Anundi Jacobi* ad R. *Ericum* S. gestarum, valde imperfecte jam cognosci, notum est. Vel *Stenkilli* natales et ad regnum aditus, exemplo esse possunt. Locus, unde praecipuam de ea re lucem petunt, est C. XIX *Hist. Hervorae,* ubi verba occurrunt (p. 226 Edit. Hafn. 1765 4:o): „*Steinkell* het rikr madr i Svi- „thiod ok kinstor; modir hanns het *Astridur* dotter *Malfins* ens „Skialga af Halogalandi, enn *fadir hans var Rögnvaldr hinn* „*gamli. Steinkell var fyrst Jall i Svithiod;* enn eptir dauda „Eymundas Kongs, toku Sviar hann til Kongs. Tha geck Kong- „domurin ur langfedga ätt i Svithiod enna fornu Konga. *Stein-* „*kell* var mikill höfdingi, hann atti dottr *Anundar Kongs* etc." *Ragvaldum Priscum,* qvi pater ejus fuisse hic traditur, eundem (nescio an recte?) faciunt, qvem *Jarlum Vestrogothiae* fuisse supra audivimus. Nec firmiori argumento nostrum, privignum fuisse dicunt R. *Emundi.* Cum vero locum Catalogi vetusti Regum

novimus. Nec minus qvae de *Hacono Ivari* [14]), *Jarlo* primum R. *Stenkilli*, ac deinde ejus in solio Regio successore, qvi sibi in Jarlum adsciverit *Ketillum* [15]) *paganum (Kettil Ochristen)*, aeqve obscura sunt.

Ejusdem fere commatis porro sunt, qvae de seqventibus *Jarlis* (ordine (IX—XVII), *Ugino* [16]), *Folcone Crasso* [17]), *Sunone Ivari* [18]), *Canuto Folconis* [19]), *Carolo Sunonis* [20]), *Guttormo* [21]), *Ulfone Sunonis* [22]), *Ragvaldo Henrici* [23]), et *Be-*

Sveciae Christianorum, Legibus Vestrogothicis adjecti, *(ubi Vestrogothos prae omnibus aliis suis amasse civibus* dicitur), cum hoc nuper allato comparamus; non fit improbabile, etiam *Stenkillum* eidem illi provinciae, anteqvam Regio admoveretur solio, *Jarli* potestate nomineqve praefuisse? Alioqvin mentionem *Jarli Sveciae* hoc primum loco occurrere, credendum sit?

14) *Haconi* (s. *Haqvini)* hujus res, qvantae sint obvolutae tenebris, veteres conferenti Catalogos Regum Sveciae apud Benzelium *Monum. Vet. Eccles. Sveog.* p. 17 et 18, cum illo qvem *Legum Vestrog.* Codici annexum edidit Nob. Ihre p. 19 sq. mox patebit. Cfr. etiam Dalin l. c. T. II, C. I § 14 sqq. p. 22 sqq., Lagerbring l. c. T. II, C. I § 14, 15, 16 p. 18 sq. et Botin l. c. T. II, C. II p. 16 sqq. *Jarlum* fuisse R. *Stenkilli* inde (satis precario) colligunt, qvod Sturlesonius *(Hist. Haraldi Severi s. Hårdråde* C. 72) dicit Regem huic *Jarlo* in Wermelandia, ubi ex Norvegia profugus hospitium invenit, feudum concessisse *(veitti Steinkell* Konungr *Jarli* thar yfirsokn).

15, 16) Nonnisi talibus argumentis *Jarli* Regii dignitas *Ketillo* (sub R. *Hacono Rufo)* et *Ugino* (sub R. *Ingone* Seniore) vindicatur, quae magnam parere fidem neqveant. *Illum* fuisse *Jarlum* ditionis *Kind* in Ostrogothia, *hunc* auctoritate ejusdem generis in Sudermannia floruisse, si concedatur; qvid inde, ad rei summam proficietur?

17) Hunc, a qvo non parum splendoris gens *Folkungica* duxit, auctoritate atqve opibus floruisse insignibus, et connubium suum et veterum fides monumentorum testantur. Vid. Botin l. c. T. II, C. X, p. 265, et auctores ibi laudati. Qvod autem in *Chronico Rhythmico Majore* (p. 24) de eo legitur: „*Folke Jarl* var en erlig man, *Rijksens Förman* tha var han", nescio an nimis sit premendum; praecipue in Scriptore multo juniore atqve ex more sui temporis loqvente? Veteres nonnisi *virum inter omnes Svecos nobilissimum* appellant (vid. Benzelii l. c. p. 84).

18, 20, 22) *Sunonem Ivari, Jarlum fuisse Anti-Regis Erici*

nedicto Snyffel[24]) asseruntur. Praecipuos suo tempore viros fuisse, dubium non est; neqve a verisimilitudine abhorret, Regia auctoritate, turbido illo aevo haud parum fracta, op-

---

Årsäll, asseritur. Nescio qvibus argumentis? Virum opulentum atqve potentem fuisse constat (Cfr. STURLESON l. c. *Ed. Perinsk*. p. 480). Filios suos, primo *Carolum*, deinde *Ulfonem* patri in munere successisse, apud *Ericum Årsäll*, atqve hujus filium *Svercherum Veterem*, similiter pronuntiatur. STURLESONIUS (*Hist. Sigurdi, Ingii* et *Eystenii* C. 2) de *illo* nihil habet aliud, nisi virum principem *(Jarl)* in Gothia fuisse, divitem atqve opum et dominationis avidum („Magnus flydi thadan austr „a Gautland til *Karls Jarls Sona sonar*, han var rikr madr oc agiarn"). Cfr. l. c. C. 22. De altero fratre *Ulfone*, mox dicemus.

[19]) Hunc *(Folconis Crassi filium) Jarlum* fuisse R. *Ingonis Junioris* dicitur; argumenta nos latent.

[21]) Successisse in *Jarli* dignitate, apud R. *Ericum Sanctum*, *Canuto Folconis* dicitur, atqve eodem deinde munere etiam apud R. *Carolum* et R. *Canutum Erici* fuisse functum: qvod ut conciliari possit cum eadem *Jarli* apud R. *Carolum* dignitate, qva eodem tempore *Ulfonem Sunonis* eminuisse s. *Ducis* apud eundem constat, hunc *Gothiae*, illum *Sveciae Jarlum* faciunt. Cfr. DALIN l. c. T. II, C. V, § 2, 3. Caeterum *Gutormo* huic multa praeclara facta, parum idoneis nixa testimoniis, tribuuntur: Ducem fuisse R. *Erici* Fenniam expugnantis praecipuum (qva de re monumenta prorsus silent); expeditionem in Estoniam suscepisse (qvam inter fabulas non immerito refert Nob. LAGERBRING . c. T. II, C. VIII § 8 p. 185 sqq.) etc. Cfr. DALIN l. c. T. II, C. IV, § 4 p. 105, et Cap. V § 4 p. 131 sqq.; BOTIN l. c. p. 279 sqq. Sorae in Dania sepultum esse, docent; ubi etiam insignia sua visuntur. (LANGEBEK *Scriptores Rer. Danicar*. T. IV p. 554. Cfr. BOTIN, l. c. et Ill. ROSENHANE l. c. p. 23); nisi alium a nostro intelligi debere *Ducem Gutormum*, ostendi qveat?

[23]) Hunc *Jarlum* in Svecia fuisse („Ormr flydi austra Svithiod til Magnus brodor sins, er tha var thar Konungr, en *Rognvaldr brodir theirra var tha Jarl*") cum frater suus *Magnus* ibi Rex esset, prodit STURLESON *Hist. R. Haconi Hardabreid* C. 18. An plus significare velit, qvam virum fuisse principem, opibus et potentia florentem, nescio?

[24]) Neqve de hujus auctoritate qvicqvam scimus, nisi qvod illum (genere et cognatione illustrem) a. 1130—1140 *Jarlum in Ostrogothia* fuisse, dicunt.

timatium opulentioribus opportunam hinc natam fuisse occasionem, suam sensim potentiam (ut in aliis qvoqve Europae regnis factum esse novimus) augendi: sed solenni tali polluisse aut ornatos fuisse viros supra nominatos principes, munere, qvali *Jarli* temporibus eminebant posterioribus, idoneis doceri, de plerisqve saltim eorum, neqvit rationibus [25]). De ultimis contra VI, qvos Nob. BOTIN enumerat *Jarlis*, Gentis omnibus Folkungicae, planior est res certiorqve [26]). Neqve incommode Nobil. idem auctor observat (l. c. C. V p. 171), docente etiam STURLESONIO, a tempore R. *Olavi Sancti* in ipsa Norvegia non nisi unum fuisse *Jarlum* constitutum, hoc nomine caeteris omnibus Praefectis Regiis dignitate superiorem [27]): cujus potentia, inter lites de successione Regia perpetuas, ac maxime Regibus vel minorennibus vel imbecillioribus solio admotis, vehementer crevit. Qvem morem in Svecia qvoqve post

---

[25]) Inprimis *Gutormum* et *Ulfonem* auctoritate qvadam praecipua jam eminuisse, vel ex *Ducis* appellatione iis tributa, colligi potest: illi qvidem in litteris Papae *Alexandri* III ad eum et *Stephanum* Archiep. Upsal. datis, si veram earum inscriptionem nobis servavit VASTOVIUS *Vit. Aqvilon.* Ed. Colon. p. 161 (qvin etiam in Sigillo suo vocari dicitur *Gothormus Dei gratia Dux Svecorum*, BOTIN l. c. 280), *Ulfoni* autem in litteris ejusdem Papae ad eundem Archiepiscopum, (ab ÖRNHIELMIO *Hist. Eccles.* L. IV, C. V § II sqq. exhibitis), ubi mentio fit *Ulfii Ducis regni illius (Svecorum et Gothorum)*, p. 483. Ac qvamvis eundem vocari *Ulff Comitem* in literis Archiep. *Stephani* ab eodem ÖRNHIELMIO l. c. L. IV, C. VII § 12 sqq. p. 559 adductis, appareat; patet tamen ejus consilia in negotiis gravissimis fuisse a Regibus adhibita.

[26]) Qvorum igitur gesta attingere, atqve ex iis rem confirmare, eo esse minus necessarium putamus (pagellarum qvoqve angustia hanc operam prohibente), qvo illa diligentius ab illustribus nostris Historicis LAGERBRINGIO et BOTINO legere licet exposita.

[27]) STULESON l. c. *Hist. R. Haraldi Severi* C. 49, hunc dicentem affert: „*Olafr* Konungr brodir min oc Magnus Konungr „son hans, tha er their redu riki, leto their einn Jarl vera senn „i landi; hefr ec oc sva gört, sidan er ec vard Konungr kalladr.“

prosapiam Regiam morte *Emundi* Senis exstinctam, ex iisdem caussis invaluisse, verisimile putes.

§ V.

Potentissimorum horum *Jarlorum* auctoritas atqve munus, qvo Regibus ipsis videri debuit formidolosius, eo nobis minus videtur verisimile, Principi prudenti et majestatis suae tuendae avido, qvalem R. *Ericum Victoriosum* fuisse accepimus, originem suam debere. In regnis orientalibus, ubi ad se omnia negotia publica, pro suo arbitrio promte gerenda, trahit Princeps, legum nulla fere coërcitus veneratione, talem instituere despoticae suae potestatis ministrum (Vizirum etc.), illi consultum fortassis visum fuerit; sed in imperio moderato, qvale Regum Europaeorum illis temporibus fuisse constat, vix nisi per Regum imbecillitatem et socordiam, opportunitatem praebitam fuisse uni alicui optimatum existimes, omnium Regii muneris partium administrationem sibi soli vindicandi, atqve socium qvodammodo cum ipso Rege imperium sic exercendi. Cujus viri privatis qvoqve opibus cum auctoritatis regiae conservatio magnopere niteretur; mirum non est, si neqve facile ab ejus consiliis recedere Rex unqvam auderet, neqve aliis qvam potentissimarum familiarum capitibus hanc potestatem committere; qvae sic haereditaria sensim facta, Regi vix nisi umbram qvandam majestatis reliqvam tandem fecit. Qvam rem non tantum Norvegica Historia, sed Francica etiam egregie illustrat; qvae immodicum *Majorum Domus (Maires de Palais)* sub dynastia Merovingica potentiam (cum qva commode ultimorum *Jarlorum* nostrorum illam l. c. comparat Nob. *Botin)* ex similibus enatam fuisse caussis, aperte ostendit. Unde sapienter Rex *Magnus Birgeri (Ladulås* vulgo dictus), potestatem *Jarli* inter *Drotzetum* et *Marscalcum* dividens, formidolosum illud munus abrogando, gravi aemulo atqve qvasi tutore Regiam auctoritatem liberavit [1]); qvam tamen imbecilles successores sui, contra in-

[1]) Cfr. LAGERBRING l. c. T. II, C. XVIII, § 8 p. 696 sq.

valescentes optimatium opes, audaciam et callida consilia, tueri et integram servare non valebant.

---

et BOTIN l. c. T. II, C. V, p. 174. Qvum vero neqve R. *Valdemarum* mortuo Patri suo successorem in *Jarli* munere atqve dignitate dedisse reperiamus; non sine verisimilitudine, a *Birgeri* ipsius consilio atqve prudentia, formidolosi hujus muneris abrogationem arcessere licet.

DE PRAECIPUIS DIALECTIS LINGUAE FENNICAE.

DISSERTATIO

QUAM

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICAE DISQUISITIONI SUBMISIT

JOHANNES SARELIUS.

Aboae 1801.

---

§ I.

Dialecti vox latius quidem interdum sumitur, ita ut ad varias significandas lingvas adhibeatur, quas a communi quadam stirpe, cujus arctiorem praeferunt cognationem, esse propagatas appareat [1]); accuratius vero, docente GESNERO

[1]) Ita lingvas non modo *Svecicam* et *Danicam*, sed etiam *Islandicam, Anglo-Saxonicam, Teutonicam, Bataricam* etc. Dialectos appellari ejusdem linguae matris, sive *Gothicae* sive *Germanicae*, audias; ita linguae variarum nationum stirpis Fennicae Russico parentium imperio *(Mordvinica, Votica, Permica, Estonica*, etc.) nec non *Lapponica*, Dialecti interdum vocantur Linguae *Fennicae:* cujus ea forma, quae in Magno Principatu Finlandiae viget, reliquis est et cultior et notior, unde toti generi nomen accrevit. Nemo autem existimet, has linguas (licet affinitatem earum inter se facile agnoscas) arcta adeo cognatione sese attingere, ut homines illas adhibentes colloqui inter se absque ope interpretis, aliusque alium intelligere, possint. Cfr. de his gentibus atque linguis quae paucis habentur in Dn. Praesidis Annotationibus ad JUUSTENI *Chronicon Episcopor. Finlandensium* p. 32—44. Dolendum est, plerasque harum lingvarum nobis parum esse notas, ac etiam qui Grammaticas nonnullarum ediderunt, pares illi rei feliciter exsequendae haud fuisse. Quod mirum tamen von videbitur, si meminerimus, antequam VHAELII acumen et industria facem nobis praetulisset, ne nostrae quidem lingvae Fennicae indolem rite cognitam atque explicatam fuisse, unde lux Grammaticae quoque Lapponicae (opera *Fiellströmii, Ganandri* et Editorum novi *Lexici Lapponici)* deinde praeclara affulsit; qua frui hucusque nescierunt Grammatici lingvae *Estonicae*, apud quos itaque (etiam recentissimos) videas ex. gr. nomina solitos habere *Sex Casus*, e quibus Dativus et Ablativus *duplicem* admittant *terminationem:* promiscue adhibitam! Cfr. HUPEL *Ehstnische Sprachlehre* (Riga 1780, 8:o) 1 Th. 1 Cap. qui simul in Casuum formatione magnam dominari irregularitatem atque pervicacem inconstantiam queritur! Nec in verborum

(*Thesaur. lingvae Rom.* in voc. *Dialogus*), *Lingva* ita a *Dialecto* distinguitur, ut illa significet modum loquendi *diversarum gentium*; haec modum loquendi *in diversis provinciis gentis una lingva utentis*. Quo sensu probato, plures quidem *Dialectos Lingvae Fennicae* intra patriam vigere [2]), in diversis saepe paroeciis varias, deprehendimus; sed illas tamen omnes, ut ipsas Finlandiae nostrae incolas [3]), ad duo referri posse genera praecipua, haud aegre animadvertere simul licet, quorum alterum vocari possit *Dialectus communior*, maximae Finlandiae parti, inprimis maritimae (magis

---

formis proponendis minores defectus observare licet! etc. Neque dubito, quin si abjectis praejudiciis ex Latina Grammatica ad lingvas Fennici generis temere traductis, VHAELII nostri exemplo reliquae communis stirpis propagines, eadem adhibita diligentia et perspicacia, qua ille nostram perscrutatus est vernaculam, examinarentur, ad veram earundem indolem perspiciendam plurimum inde opis esset accessurum.

[2]) Similiter inter *Estones* non levem dialectorum varietatem, inprimis *Revaliensis* illius atque *Dorpatensis*, occurrere, ejus lingvae docent Grammatici.

[3]) Cfr. *Annott. citt. ad Juusteni Chronicon* p. 46 sqq. ubi docetur, in hos quasi ramos potissimos stirpem incolarum terrae nostrae posse distribui; e quibus illa tribus quae oram maritimam atque regiones proxime ei adjacentes occupavit, maturius advenisse videtur, alteram autem, ex vicina Carelia Russica et provincia Olonecensi insequentem, Savolaxiae et Careliae nostrae incolas dedisse, verisimile est. Ut Dialectorum, ita morum et oeconomiae dissimili quadam ratione utraque haec gentis nostrae tribus distinguitur; cujus rei obvium mox specimen offerunt *Nomina Savonum* (et congenerum suorum) *gentilitia*, familiis hominibusque singulis ad eas pertinentibus, constanter adhaerentia, etiam cum ad praedium, pagum aut paroeciam aliam ex natali sede migrant. In quo more illud quoque singulare inest, quod licet nomina Fennica generis differentia de caetero careant, haec tamen nomina gentilitia peculiarem terminationem foemininam habent; ita ut, cum ex. gr. virorum nomina exeant in *nen* (*Karhunen, Leinonen, Leppänen* etc. quasi *Ursinus, Fervidus, Alneus* etc.) foeminarum illa terminentur in *tar*, (*Karhutar, Leinotar, Leppätär*, quasi *Ursina, Fervida, Alnea*). Quae tamen terminatio foeminina apud incolas ditionis Rautalambensis in desvetudinem fere jam abiit.

tamen minusve mutata et variata) familiaris, libris frequentata (qua ex re varie aucta, diversarum provinciarum copiis adjuta, et diligentius culta fuit), religionisque praeceptis instillandis plerumque adhibita, unde sensim in totius gentis notitiam quodammodo pervenit; altera Dialectus est *Savonica*, cui non modo subjici debet idioma incolarum ditionis *Rautalambensis* et *Cajaneburgensis* [4]), sed etiam *Carelicum* est adjungendum [5]). Haec per Savolaxiam inprimis regnat;

[4]) Quarum incolae originem suam Savonicam et Dialecto et moribus aperte produnt, traditione etiam majorum et rerum monumentis confirmatam. Nec nullam haec Dialectus in sermonem Ostrobotniensium Borealium, Cajaneburgensibus etc. vicinorum, vim ostendit.

[5]) Careliae nostrae habitatores partim ex Savolaxia advenerunt, in locum emigrantium (cum illa provincia Svecorum adjiceretur imperio), ex coeco religionis zelo veterum incolarum, unde Savonica illi Dialecto utuntur, aliquantum licet sensim mutata; partim reliquiae sunt veterum Careliorum, qvos sermone, ut religione, olim proxime accessisse probabile est ad vicinos incolas ditionis *Olonecensis* in Russia (nostris *Aunus* vel *Anus*, *Aunus Maa* vel *Anus Maa* dictae, unde *Aunus* vel *Anus-kieli*, lingva ibidem usitata): a quibus hodieque Carelii nostri, quotquot nempe Graecae addicti manserunt religioni, vel lingva vel moribus et habitu, praecipue in paroecia Ilomanz illis viciniore, non maxime abludunt. Etiam haec lingva (eique affinis Ingrica) cognosci diligentius meretur, licet ex Russorum consvetudine multas voces, loqvendi formas et pronuntiandi morem adscivisse, in aprico sit; ut ex Svecorum contra familiaritate maritimi profecerunt, hortante usu atque ipsa adeo necessitate, in magna illa priscae nostrae lingvae, quoad res quae cultioris vitae copiam et splendorem, artes atque literas spectant, paupertate atque ruditate. Per illud idiomatis Carelici quasi vehiculum, haud pauca in reliquam quoque lingvam Fennicam (maxime in Dialectum Savonicam) transierunt vocabula, aut saltem magna eadem attingunt cognatione, quorum nonnulla speciminis loco subjiciemus:

Russ.	*Fenn.*	*Lat.*
Obrók (vectigal l. pecunia Census, ränta, mantals=penningar)	*Aprakka*	Reditus Sacerdotales, pensio sacerdoti solvenda.
Veréja (postis)	*Veräjä*,	Portae genus (grind, led).

atque in *Runis*, sive peculiari et domestica Fennorum nostrorum poësi, maxime usurpatur[6]), sed in scriptis prae-

Vorobéj	*Varpuinen*	Passer.
Téteref	*Tetri* (Careliis, reliquis Fennis *Teuri*, *Teeri* l. *Teiri)*	Tetrao Tetrix: Latino et Graeco *τετράων*, forte originem debet, qualia multa sunt et apud Russos et nostros vocabula, e. gr. (ut ecclesiastica sileam) Russ. *more*, Fennor. *meri*, mare; Russ. *vor*, Fenn. *Varas*, fur, Graece *φὼρ*; Russ. *porosä*, Fenn. *porsas*, porcus, porcellus etc).
Salakuschka (clupea Harengus minor, Strömming)	*Salahka* l. Salkki	Cyprinus alburnus (Löja).
	Silakka	Strömming.
Serp,	*Sirppi*	Falx minor (Skära).
Sapóg	*Saapas*	Caliga (Stöfwel).
Sani	*Saani*	Trahae elegantioris genus (Careliis et Savonibus).
Loschka	*Lusikka*	Cochlear.
Lohovina	*Lohi*	Salmo (Lax).
Sinyj	*Sininen*	Caerulaeus.
Borodà (Slavonice Bradà)	*Parta*	Barba.
Korà	*Kuori*	Cortex.
Polotnó	*Paltina*	Linteum.
Igo	*Ike*	Jugum.
Vihr (turbo)	*Vihuri*	Flatus quidam celeriter exoriens.
Muravèj	*Muurainen*	Formica.
Poróh	*Poro*	Cinis (inprimis calidus).
Rósga (virga)	*Ruoska*	Flagellum.
Tavar	*Tavara*	Thesaurus.
Oknó	*Akkuna* l. *Ikkuna*	Fenestra.

Plura non addimus. *Olonecensis* autem illa Dialectus (quam ex parte nostros etiam Carelios, maxime qui Graecae profitentur

terea aliis non adhibetur. Quumque ad lingvae patriae cum cognitionem pleniorem atque accuratiorem, tum culturam feliciorem adjuvandam, haud parum conferre videatur, ut in harum Dialectorum indolem diligentius inquiratur, et peculiares earundem leges atque formae indicentur; non ingratam doctis popularibus nos rem praestituros putavimus, si hujus operae primas quasi lineas ducentes, materiam at-

---

Ecclesiae doctrinam, imitari observavimus), non modo peculiaria quaedam habet verba (Russis saepe debita, aut his impertita?) et significationes communium nobiscum vocum peculiares sed etiam vocum pronuntiationem amat a nostrorum more admodum diversam. Sic literas B, D et G, caeteris Fennis (maxime Savonibus) aut parcius usitatas aut omnino ignotas, cupide adhibent (nominibus abundantes, qualia sunt *Imbi, Obota, Kolbiza)* atque diphthongorum loco, nostris familiarium, easdem (praecipue G loco τõυ U ante liquidas L vel R) frequentant: dicentes ex. gr. *Kagla, Nagla, Tagla, Nagris, Niegla, Siegla, Kegri* (l. *Kakla, Nakla, Takla, Niekla, Siekla, Nakris, Kekri)* pro *Kaula, Naula, Taula, Nauris, Neula, Seula, Käyri*; *liiga voida* pro *likaa voita.* In quo more, a nostrae vernaculae indole prorsus abludente, *Estones* quoque Olonecensibus suffragantur: quibus pro *aika* (tempus) dicitur *Aig* vel *Aeg*, pro *Hevonen*, Hepo l. Heponen (Equus), *Hobbo*, *Hobbone* vel *Obbone;* pro *Poika* (filius) *poeg* vel *poig; Vihma Saddab* (pluit) etc. Sed ut ad Dialectum Olonecensem revertamur, cum ad ejus morem quaeritur: *Maltatkos (n. pagista) Aunus Kieli?* (Scisne loqui Olonice?) prioris verbi significatio a nostro usu recedit, alterum et forma et significatione peregrinitatem redolet; quibusdam tamen Savonibus etc. ignotum non est, qui pro *Pagizen* l. *Pagisen*, illud efferunt *Pakisen (Pakisin parin sanoa,* pauca verba locutus sum); unde formatum est nomen *Pakina*, sonus, sermo, inprimis garrulus, quod manifestam cognationem habet cum Lapponum *Pako*, Sermo. Sed non licet diutius his immorari.

[6]) Cujus rei caussa haec quidem prima est, quod illud carminum genus a Savonibus (eorumque congeneribus) inprimis excultum atque frequentatum est, ac hodieque adhibetur: quare praestantissima exempla, poëtis nostris praecipue imitanda, hac Dialecto concinnata reperiuntur. Unde etiam aliarum provinciarum homines, qui in hoc genere colendo industriam collocant, illorum lingvam imitantur. Deinde illa Dialectus est ad hoc poëseos genus multis nominibus maxime adaptata, cantuique

que incitamentum aliis, studium huic rei consecrandi neque otio neque opportunitate destitutis, illam copiosius atque accuratius persequendi atque perficiendi praeberemus; in quam non nisi obiter et sparsim praestantissimum nostrum Grammaticum Vhaelium (reliqui ne attigerunt quidem) in opere suo, quod nempe mancum et imperfectum (morte auctoris interveniente) ad nos pervenit [7]), aciem intendisse, dolendum est.

§ II.

Primum igitur pauca de *Dialecto Savonica*, ut literis hactenus minus celebrata, afferemus; postquam antea monuimus, exspectari haud posse, ut per omnes illarum provinciarum partes, quarum sermonem ad hanc maxime Dialectum accedere significavimus, usquequaque sibi sit similis, aut omni respectu semper constans. Abit igitur illa a con-

---

et metro egregie favet: quod facile et animadverti et doceri potest.

7) Post mortem Auctoris, Vidua ejus ex schedis mariti librum suis edendum sumtibus curavit, operam sibi, ut remur, ministrante successore postea *Vhaelii* in munere (Pastoris Ecclesiae Ilmola) *Gabriele Peldan*, cujus manu variis allatis Annotationibus (in textu etiam impresso deinde comparentibus) exaratum est exemplar manuscriptum, quod Bibliotheca nostra possidet Academica. Instituerat autem Professor tum Aboënsis, postea Episcopus primum Borgoënsis et deinde Scarensis, Rev. Daniel Juslenius, Lingvae Fennicae et cultor diligens et aestimator idoneus, suis *Vhaelii* hanc Grammaticam illustrare observationibus (Cfr. praef. *Lex. Fenn.* § 4), doctissimis sane et egregiis: quod vero consilium cum viduae et amicis quibusdam Vhaelii (cum assertis viri egregii, quocum et amicitiam coluerat et commercium epistolicum diu continuaverat, licet vel meritis vel laudibus ejus nihil profecto detractum vellet, non semper assentiri se posse, candide significasset) displicere comperisset, ab instituto (non sine gravi sane jactura litteraturae nostrae) abstitit, unicam etiam plagulam quae typis commissa fuerat, adeo perire passus, ut rarissima facta sit, cujus nempe vix nisi unicum illud exemplum jam superest, quod Bibliothecae Academicae intulit Dn. Praeses.

svetudine reliquorum Fennorum, primum copia nominum atque verborum his ignotorum aut inusitatorum haud parva, quae ut et caeterarum Dialectorum copiae [1]), in Lexico lingvae nostrae accurato et locupleti (cui concinnandae materiam praeclaram laudatissima diligentia congessit [2]) vernacularum literarum, dum in vivis esset, cultor, et amicus studiosissimus, Plur. Reverendus M. CHRISTFRIDUS GANANDER, Sacellanus in *Frantzila* Paroeciae *Siikajoki*, meritissimus, morte immatura rebus humanis ereptus) studiose notari debent, sedibus suis simul diligenter indicatis [3]). Alienum a praesenti esset instituto, si eorum longum afferre indicem nunc aggrederemur, ratione eo minus probanda, quod

---

[1]) Nempe ut quae jam in libris nostris adhibetur lingva, ex variis diversarum Dialectorum copiis sensim coaluit; ita eadem adhuc via eandem porro ditandi patet. Neque hactenus ulla ita vilis habita fuit Dialectus, ut inde prudenter opes augere communes non licere putetur. Quare colligendae hoc consilio divitiae nostrae diligenter sunt lustrandae atque custodiendae.

[2]) Multorum annorum labore congestum atque dispositum opus, voluminibus constans (non aeqvalis omnibus molis) IX, in in forma quam dicunt 4:ta, ante mortem transmisit Dn. Praesidi, (qui opes hujus generis communicando, amicorum inprimis benignitate sibi undique transmissas, laudabile illius consilium pro virili promovere studuerat) typis illud publicandi operam expetens. Quod nequaquam consilium seponere huic animus est; licet et alia in antecessum comparanda subsidia sint, et operi ipsi perficiendo atque studiose concinnando manus adhuc sint admovendae assiduae, quarundam Dialectorum opibus porro conquirendis, phrasibus partim addendis, partim recidendis, significationibus sollicite constituendis, earum fontibus et varietate persequenda, atque quasi genealogia exponenda, etc. Hunc interim Lingvae nostrae Thesaurum in Bibliotheca Academica asservandum ut curaret, donec edendi contingeret opportunitas, res ipsa svasit.

[3]) Hujus consilii oblitum esse collectorem Thesauri L. Fenn. nuper laudati diligentissimum, cui ejus exsequendi neque opportunitas defuit neque vires deerant, merito dolemus. Multum enim haec res et molestum nunc poscit laborem, sine quo tamen utilitati Lexici, in tanta Dialectorum nostrarum, etiam quoad vocabulorum usum, varietate, multum decedit.

non omnia ubique locorum, ne per Savolaxiam quidem et Careliam, in usu sunt, alia contra per totam fere jam Finlandiam, literarum auxilio, sensim innotuerunt. Itaque pauca adduxisse exempla, sufficiat. Talia sunt *Uxi* janua, *Usma* l. *Usva* nebula, *Osma* gulo, (Järf, Filfras) *Keralla* (praepos.) cum, etc. Sed praestat, (ut hujus dialecti ubertas, quamque insignem vernaculae ditandae opem afferat, eo clarius pateat), Lexico in auxilium adhibito, vel unius literae seriem sequi; quo consilio deligere placuit initium literae R, fortuito illam sese nobis offerentem:

Raan (Raadan) vehementer (usque ad lassitudinem) laboro *(Uhmaan)*, colo (terram). Cognatum verbo *Raatelen*, discerpo. *Raata maata* terram colere. *Rauteet* silva caesa atque exusta, sementi faciendo praeparanda, Swedjeland, Jordbruk. *Raanan* nimio labore fatigo. *Raanata ruumistansa* fatigare corpus suum. *Raanaun* nimis fatigor. *Raanaunut* labore modum excedente exhaustus.

Raakku testa conchae.

Raako (Raakila) fructus immaturus.

Raahin (Rahdin) sustineo nännas (id. ac *Raskin* l. *Raskitzen)*. *Ei rahi* näns icke.

Raamastan (Raavastan) aperio ventrem avis etc. viscera et sordes inde auferens illumque purgans.

Raappana (Suo-kurpu, Suo-vares), Scolopax, avis genus.

Raavas pecus, et *Rahvas* populus, hominum coetus, quae verba male interdum confunduntur. Dicitur nempe: *Raavas Mies* (pro *Rahvas, Rahvaan Mies)* adultus vir. *Käske raavasta sisälle* etc. it. *Rahva* Adj. magnus, immensus: *Rahva maailman rakennus*, immensa mundi fabrica.

Raavilo tignum in tecto.

Rahon (repiän) ex. gr. *lehtiä puista*, rapio, decerpo, decutio.

Rahtu (Ratzu, Radzu) equus instratus. Unde *Ratzas mies*, *Ratzastaja*, *Ratzain* et *Ratzus* Eques; *Ratzastan (Rattastan)* equo vehor (it. freno), *Ratzastaminen*, equitatio, *Ratzastin* frenum, et *Ratustimet* frena etc. *Ratzain* (Ratza-

hin, *Rattahin)* equitando, til Häst. Conf. *Ratas*, rota et inde *Rattaat*, Cisium.

Raavon (Rapaan, Rapoan, Rapajan) subito ferio ex gr. frumentum, slår i wägg. *Kuin ma rauvalla (Raudalla) rapajan*, ubi ferro celeriter ferio. It. *Aita rautanen rapaak (rapajak)* sepem ferream subito extrue. *Tauti rapaisi minua* (rapais tunnongin pois), subito me incessit (etiam sensum mihi subito ademit). *Rapaus* Morbus subitus.

Rapain undarum in mari subito exoriens aestus.

Rapahdan (Ravahdan) fundor (instar pinguedinis igni admotae). *Rapahdun* (l. *Ravahdun)* fundor ita ut prorsus effluam. *Rapaun*, fundor, solvor. *Rapuan* ungo etc. etc.

'Inter verba autem, quibus haec Dialectus abundat, ei peculiaria, multa sunt usus egregii et ad lingvam communem nostram locupletandam aptissima; quorum pars quidem jam (per Carmina maxime, et scriptorum studium) latius cognosci et adhiberi coepit, sed insignis tamen copia intra patrios adhuc quasi fines inclusa mansit, quae sensim, magno lingvae nostrae lucro, in communen usum, debito judicio et diligentia, ut lectoribus nimis molestum non creent negotium, adhibitis, scriptorum et poëtarum inprimis opera adducere licet [4]).

§ III.

Deinde, praeter *Synonymorum* copiam, quam scripturis haec Dialectus plenius cognita offert [1]), poëtis maxime gra-

[4]) Horatii nempe hic observandum est praeceptum: *Dixeris egregie, notum si callida verbum Reddiderit junctura novum (Art. Poët. v. 47 seqq.)* et quae alia ibidem praeclare monet.

[1]) Inepta illa lis, an in ulla lingva verba habeantur plene Synonymica? facile dirimitur, si ex pluribus dialectis plerasque lingvas, (quales quidem in scriptis, et a cultioribus hominibus adhibentur), coaluisse, memineris. Qvis v. g. dubitare possit, quin herbarum, animalium, variorum instrumentorum ruralium etc. nomina varia, in variis provinciis primum usitata, ac deinde

tam [2]), verborum caeterum neque aliis Dialectis ignotorum peculiares frequentat significationes [3]), illis qui loqventes recte intelligere Savones volunt, diligenter notandas, quamvis his (si pueros fortassis ac foeminas, quod idem de multis quoque valet Dialectis Svecicis, ex. gr. Darlecarlica, excipias) sensum tuum, lingva utens Fennica communi (qualis in *Bibliis* et reliquis adhibetur scriptis Ecclesiasticis, *Libro Hymnorum*, *Catechesi* etc.) satis plerumque reddere possis apertum. Maximam autem peculiaris vocabula *Pronuntiandi* ratio [4]), inprimis ob sonos quarundam vocalium crassiores et nonnullarum consonantium devitationem per-

---

in communiorem usum sensim transeuntia, vere Synonymica sint? Ex. gr. nostrorum *Luhdikka*, *Mesi-marja*, *Mesi mansikka*, *Maan-Maarama*, Rubus arcticus; *Maarama* l. *Maaran*, *Vaarama*, *Vaapukka*, *Vattu*, Vatikka s. *Vatukka*, Rubus idaeus (quod idem nomen Savones Rubo etiam arctico tribuunt): *Kamppi* vel *Osma* Gulo; *Kirvinen*, *Kirviäinen*, *Kiuru*, *Leivonen* l. *Leivo* Alauda: *Jyräs* (Satac)., *Junga* vel *Junkka* (Savon.) *Unka* (Ostrob. Austr.), *Rahnus* vel *Rahno* (Nyl.), *Pölkky* (Ostrob. Bor.), instrumentum quo terra aequatur cylindricum, quodque agricolis in usu est, mält. Sic *Räppänä* Tavastorum idem fere est ac *Lakeinen* Savonum, foramen in tecto per quod fumus emittitur: *Navetta* l. *Navetto* (Ostrob. et Sav.), *Ometta* l. *Ometto* (Tav.), *Pihatto* (Ab.) et *Läävä* l. *Leäävä* (Car.), Bovile; sic *Sairas*, *Potovainen (potilas)*, *Kipiä* aegrotum significat; *Pieni* (Diminut. *Pienukainen* l. *Pienykäinen)*, *Pikku*, *Pisku*, *Pikkainen* l. *Pikkuinen* (Dimin. *Pikkarainen*, *Pikkuruinen*, *Piskainen*, *Piskuruinen)*, *Vähä* (Dimin. *Vähäinen)* parvum; etc. Quin autem talis Synonymorum copia et ad variandam orationem, et saepe ad numeri ac metri facilitatem, vehementer prosit, nemo dubitat.

[2]) Inprimis in Lingva Fennica, ubi praeter metri observandi commoditatem, parallelismo illi sententiarum adhibendo prosunt, quem Carmina Runica postulant, quique ad praecipua eorum refertur ornamenta.

[3]) Sic *Haastan*, quod aliis Fennis *provocare*, *minari*, Savonibus simpliciter *loqui* denotat; *Rihma* Savonibus *filum lineum* tråd, (caeteris *Langa*, quae vox illis est *filum laneum)* aliis *taeniam* band, (Savonibus *Nauha*, quod vocabulum reliquis *lorum* valet) significat; ut sexcenta alia taceamus.

[4]) Sic *Fenestra* Savonibus est *Ikkuna*, reliquis Fennis *Akkuna*.

petuam, huic Dialecto peregrinitatis speciem mox affert. Quae paullo accuratius exponenda sunt. Huc igitur pertinet primo, quod E breve in casu Nominativo plurali Pronominum Demonstrativorum convertunt in Diphthongum *Yö*, dicentes *Myö*, *Työ*, *Hyö*, pro *Me*, *Te*, *He*, quam Diphthongum etiam Y longo aliquando substituunt, dicentes ex. gr. *Myön*, *Myöskennellä*, pro *Myyn*, *Myyskennellä*. Deinde A longum crasso valde sono diphthongico efferunt, fere ut *oaa*, maxime in primis vocum syllabis, quibus nempe accentus quoque accedit: Ex. gr. *Moaa*, *Hoaapa*, *Hoaastan*, *Patoaa* (accus.), *Taivoaasta*, *Omoani*, *Manoan*, *Takoa*, pro *Maa*, *Haapa*, *Haastan*, *Pataa*, *Taivaasta*, *Omaani*, *Manaan*, *Takaa;* qui mos pronuntiationem valde reddit agrestem et quodammodo immanem. Saepe etiam, in fine vocum, A et E breve mutantur quasi in O [5]), ex. gr. *Sulo* pro *Sula*, *Tulemmo (Tulemma)* pro *Tulemme;* sed imprimis E longum, quo terminantur tertiae personae Indicativi Activi, in o aut ö longum [6]) (prout vocalis praecedens vel *durior* fuerit, ut a, o, u, vel *mollior* ut e, ä), commutatur. Ex. gr. *Potoo* pro *Potee*, *Tuloo* pro *Tulee*, *Menöö*, *Teköö* etc. Nec differentiam inter E et Ä, quam reliqui Fenni diligenter adeo observant, satis subtiliter vulgo exprimunt, dicentes fere *täköö* pro *tekee*, *Sy'ämmän*, *Syömmä* (vel Syömmö) *Olämma* vel *Olämmo*, *Tulän*, *Tulämmä* l. *Tulämmo*, pro *Sydämmen*, *Syömme*, *Olemme*, *Tulen*, *Tulemme*.

§ IV.

Nec parum dissimilis sororibus suis facies huic Dialecto inde nascitur, quod Consonantes B, D et G, illis, licet rarius, aliquando tamen, commodioris et svavioris pronun-

---

[5]) Amantes igitur ex. gr. *Emo*, *Neito*, *Kantelo*, *Oro*, pro *Emä (Emi)*, *Neitzy (Neihty*, *Neihti*, *Neity*, *Neiti)*, *Orhi (Orih*, *Ori*, *Oris)*, *Kantele (Kandele)*, etc. inde etiam Diminutiva facilius formant: *Emoinen (Emonen)*, *Neitonen* (pro *Neitynen*, *Neitzyinen*, *Neitzykäinen)*, *Oroinen (Oronen)*, *Kanteloinen* (etiam *Kantelvoinen)* etc.

[6]) Cfr. VHAELII *Grammat. Fenn.* § 9 p. 17 sq.

tiationis caussa adscitas [1]) (nempe B post M, ac D et G post N [2]), ac etiam D ante vocales [3]) cfr. VHAELII l. c. § 3 N. 3 p. 2), prorsus rejiciat. Cum igitur T pro D substituere sine gravi aurium offensa ubique non liceat; litera illa abjecta vocales conjungit (quod idem fit, ad G inter duas nonnunquam vocales adhibitum evitandum, ut *Su'un, Lu'un, Pu'un,* pro *Sugun, Lugun, Pugun),* vel ut *Koan (Ko'an), Maon, Ootan, Piin, Käen, Suen, Veen, Veessä, Eessä,* (quae tamen plerumque pronuntiantur ut *Veissä, Eissä)* etc. pro *Kodan, Madon* (a *Kota* et *Mato*), *Pidin, Käden, Suden, Veden,* (a *Käsi, Susi* et *Vesi)*; aut U loco τõυ D adsciscit, ut *Rauvan, Pöyvän, Käyvässäni* (pro *Raudan, Pöydän, Käydäsäni),* aut producit vel geminat antecedentem vocalem, *Totuuen,* (l. *Totuuven*), *Kuuen* (vel *Kuuven)* pro

[1]) Cui tamen mori, ad pronuntiationem svaviorem et accuratiorem reddendam (pro nostro sensu) utique non inconsulto, plerique Fenni lingvam suam attemperare aegre valent. Unde nonnulli Savonum imitantur rationem, alii pro illo D, pronuntiatu illis (nisi ante N) valde difficili, substituunt L vel R, quod in Tavastis inprimis observare passim licet, dicentibus v. g. *Tielän,* vel *Tierän, Vielään* l. *Vierään, Syölään,* l. *Syörään;* pro *Tiedän, Viedään, Syödään:* qui idem, ut illud D post H evitent, similiter pro *Tahdon, Kahden, Kahdexan, Mahdan, Ahden. Pohdin* etc. (in quibus Savones H illud durum plane abjiciunt, dicentes *Tahon, Kahen, Kahexan,* etc.) incommodo utique et inconcinno more dicunt *Tahlon* vel *Tahron, Kahlen* l. *Kahren, Kahlexan* l. *Kahrexan, Mahlan* vel *Mahran, Ahlen* vel *Ahren, Pohlin* vel *Pohrin.*

[2]) Ut *Ombi, Suurembi, Ambua, Ambunut, Ambuva, Lamburi, Kando, Kandava, Kandanut, Ongi, Ongen, Sanga, Sangan, Langa, Langan, Sangari, Sangarin*; etc. In quibus, etiam cum durius pronuntiantur, paullo tamen mollior observari sonus videtur, quam si *Ompi, Suurempi, Ampunut, Kantanut, Onken, Sankan, Lankan, Sankarin,* etc. dicatur: nec inconsultum putes, si paullo molliori pronuntiationi aures hominum nostrorum, quantum fieri possit, sensim adsvefiant: quod aliis quoque lingvis, culturae beneficio emollitis, accidisse reperimus; quae res diphthongorum etiam copiam, ut in Latina lingva, sensim minuit.

[3]) Etjam saepe ante vocales: Ut *Odotan, Pöydän, Raudan, Tuodaan, Pidetään, Tiedän, Sydämmen, Pidin, Kadun, Tydyn, Lugun* etc.

Totuuden, Kuuden; aut dissolvens diphtongum, vocalium, ex quibus constat, priorem producit, posteriore abjecta[4]), ut *Syyään, (Syyvään?) Juuaan (Juuvvaan?) Tuuaan, (Tuuvvaan?) Viiään, (Viijään), Tiijän,* (pro *Syödään, Tuodaan, Juodaan, Viedään, Tiedän),* aut posteriorem in Consonantem mutat affinem: *Neijet, Noijat, Voijeltiin,* pro *Neidet, Noidat, Voideltiin,* (a *Neiti, Noita* et *Voitelen).*

[4]) Ad quem fere morem etiam diphthongos *Au, Eu, Ou,* litera Consonante (T vel P) inserta saepe dissolvunt, dicentes ex. gr. *Atra* pro *Aura, Petra* pro *Peura, Kopra* pro *Koura.*

OBSERVATIONES

CIRCA HISTORIAM DENARII PETRINI IN SVECIA.

DISSERTATIONES

QUAS

PRAESIDE

HENR. GABR. PORTHAN,

PUBLICAE DISQUISITIONI SUBJECERUNT

HENR. JOH. MECHELIN et JOH. GUIL. TUDERUS.

Aboae 1802.

§ I.

Inter infinitas fere alias artes [1]), pecunia credulos nostros majores emungendi, quas olim impudentia Curiae Papalis adhibuit, sic dictus *Census* sive *Denarius beati Petri* eminet, genus tributi annui, ipsius quidem summae magnitudine, quae olim ex Patria nostra Pontifici Romano quotannis redibat, non maximum, sed antiquitate tamen commemorabile, necessaria perpetuaque illud pendendi lege grave, ac dominationis ab una parte superbae, humilisque ab altera obsequii specie turpe atque acerbum. Mature hoc onus fidelibus imponere conatos fuisse Episcopos Romanos constat [2]), simplicitate allectos Christianorum, ex paganismi tenebris in crepusculum novae superstitionis nuper translatorum, quibus callide persvaderi curabant, Cathedrae a Petro, Apostolorum Principe, constitutae singularem et venerationem et benignitatem ab omnibus fidelibus deberi. Prima autem vestigia succedentis eis ex sententia hujus consilii, annuum tributum a Regnis populisque alioquin liberis eliciendi, in Historia Anglica reperiri, homines eruditi docent [3]); quod exemplum alii deinde populi sensim imitati sunt. Neque tamen primo nisi spontaneum fuit subsidium (quare

---

[1]) Quas acri imprimis perstringit calamo Nob. BOTIN *Beskrifn. om Svenska Hemman och Jorda Gods,* II Del. III Cap. 3, 4, 5 §§. Neque eandem graphice depingere impudentem callidamque avaritiam negligit Nob. LAGERBRING in *Hist. Regni Svec.* T. II et III passim.

[2]) Cfr. SCHROECKH *Christl. Kirkengesch.* XIX Th. p. 135, et XXVIII Th. p. 76 sqq. Diss. *de Denario b. Petri*, hic Aboae, Praeside ALG. SCARIN, a. 1737 editae § VII sqq.

[3]) Auctores proxime laudati. Cfr. DU CANGE *Glossar. ad Scriptores mediae et infimae Latinitatis*, voc. *Denarius S. Petri.*

etiam *Eleemosynae* nomine solebat designari [4]), partim ad inopiam sublevandam juventutis literarum sacrarum discendarum caussa Romam profectae, partim ad res Ecclesiae Romanae (tanquam reliquarum parentis et principis) adjuvandas collatum atque illuc missum [5]); quod succedente tempore ac superstitiosa Romanae Sedis veneratione sensim aucta, debiti instar exigere atque etiam extorquere, Pontifices non dubitabant: imperium non sacrum tantum sed etiam civile quoddam, in totum orbem Christianum sibi arrogantes, cujus hunc quoque censum tanquam signum quoddam atque fructum spectari volebant [6]). Ex originis autem suae ratione evenit, ut aliis in populis atque terris alia hujus tributi pendendi obtineret consvetudo, partim pro diversa gentium fortuna, partim pro conditionibus diversis quibus illud pendendum in se receperant [7]), discrepans. In Svecia quo tempore, qua ex caussa, quaque lege primum conferri sacer hic census coeperit, accurate definire hodie aegre licet [8]). Non pauci tempore jam *Regis Olavi Skötkonung*, ideoque mox inter ipsa initia Religionis Christianae in patria nostra dominantis, hunc morem (primitus admodum licet precarium) irrepsisse, haud absurde disputant [9]): quorum rationi non modo plerorumque primorum

---

4) Vid. Du Cange l. c. Cfr. Örnhjelm *Hist. Sveonum Gothorumque Ecclesiast.* L. III, C. VIII § 47 sqq.

5) Du Cange et Schroeckh l. l. c. c.

6) Cfr. Scarin l. c. § X, XI, p. 18 sqq.

7) In Anglia erat severissimum et onerosissimum, unde Pontifices ad eundem morem aliis quoque populis illud injungere tentabant, non aeque felici ubique successu, ut ex sequentibus apparebit.

8) Cfr. Scarin l. c. Diss. II § VI p. 39 sq.

9) Örnhjelm l. c. (Cfr. Messenius *Scond. Illustr.* T. XV p. 15, ad a. 1020.) Argumentum autem, cui, ex cognomine Regis *Olavi, (Skautkonung, in sinu gestati,* ob infantilem suam aetatem, cum Rex eligeretur, ducto), idem Messenio duce *(Scond. Illustr.* T. XII p. 41) innititur, putans paganos eum, ob tributum hoc Papae Romano concessum, per contemtum vocasse *Skottkonung*, quasi *Tributarium*, totum inane atque fictum est. Neque Scarini disputatio (l. c. Diss. II § VII p. 41 sqq.) quidquam

illorum Doctorum ex Anglia (ubi idem mos jam invaluerat), ortus atque ad nos adventus admodum favet, sed etiam auctoritas Capituli concinere videtur Upsaliensis, cui negotium exigendi hujus tributi Pontifex demandaverat, quodque literis ad hunc datis testatur: *Mox ut rex et incolae regni ejusdem* (Sveciae) *colla sua jugo fidei submiserunt, seipsos constituerunt Sedis Apostolicae censuales, censum qui dicitur Denarius b. Petri de foco quolibet annis singulis exsolvendo* [10]). Sententia igitur virorum doctorum [11]), qui opera demum Cardinalis Albanensis, atque in concilio sive Comitiis Lincopiae circa medium seculi XII congregatis, hoc tributi genus fuisse in Svecia primo constitutum asserunt, ita fortassis est temperanda, ut in eo denique concilio, solenni quodam populi Sveo-Gothici consensu vetus mos fuerit confirmatus? Valde igitur a vero aberrant, manifestissimisque rerum testimoniis repugnant BAAZIUS [12]), et BANKIUS [13]), qui patriam nostram turpe hoc Paparum ju-

---

huic hypothesi addit ponderis. Cfr. A CELSE *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. I p. 34, qui merito ad consensum monumentorum antiquiorum, contrarium docentium, provocat.

[10]) Vid. edita a Dn. Praeside *Accessio ad Recensionem Celsianam Bullarii Romano Sveo-Gothici*, p. 126. Nescio an haec commode referri possint ad gesta Cardinalis Albanensis, et Concilium Lincopense, sesqui seculo antequam haec scriberentur celebratum, postquam inde per sesqui seculum jam Rex et magna pars Populi Christianam fidem professi fuerant? nisi tum demum, cum Hierarchiae ratio per decreta illius concilii stabiliorem nancisceretur formam, eosdem *colla sua jugo fidei submisisse*, satis profecto ingenue, auctores Epistolae significasse, existimes? Quum jam a. 1140 Papa Paschalis II Archiepiscopum Lundensem admonuerit de more census b. Petri pendendi, per *aliquod tempus in Dania intermisso;* aegre credas, nihil fuisse in Svecia de eo exprimendo, ante a. 1152 tentatum? Ac ipsa illa differentia insignis, quae inter rationem tributi hujus in diversis Regni provinciis pendendi obtinuit, indicare videtur, non eodem tempore, aut communi decreto, fuisse introductum.

[11]) Vid. LAGERBRING l. c. T. II, C. V, § 115. A CELSE l. c. p. 34, § XXVIII.

[12]) *Inventar. Ecclesiae Sveo-Goth.* L. I, C. XII, p. 144.

[13]) LAUR. BANCK *de Tyrannide Papae*, p. 418 sqq.

gum passam omnino non fuisse, contendunt [14]); neque minus (ut in sequentibus docebitur) hallucinatus fuit vir doctissimus, qui illud gravius majorum nostrorum quam vicinorum Danorum incubuisse humeris, existimavit [15]).

§ II.

Quod ad magnitudinem pecuniae attinet, a civibus hujus census nomine olim pendendae, eam hodie non est facile definire. Multis quidem constat certisque testimoniis, non ut in Anglia [1]), ab homine quovis, (quem morem apud nos quoque Pontifices, sed frustra, introducere tentarunt [2]), sed a quovis patrefamilias [3]), neque illo nisi fundi simul

---

[14]) Cfr. SCARIN l. c. Diss. I, § IV, p. 30 sqq. et NETTELBLADT Diss. *de Episcopis Regni Svionici Romano-Catholicis*, in EJUSD. *Schwed. Bibl.* P. III, § X.

[15]) SPITTLER in Diss. *de Regnis septentrionalibus Sedi Romanae olim censualibus*, (a R. Societate Scientiar. Daniae praemio ornata); cfr. SCHROECKH. l. c. T. XXVIII, p. 78.

[1]) DU CANGE l. c. idoneis docet testimoniis, ibi *neque Regem, neque Archiepiscopum, vel Episcopum, vel Priorem, aut quemlibet de regno, ab ejus solutione fuisse immunem;* dare autem debuisse *unumquemque qui haberet feminam, unum Denarium, et qui non haberet, unum Obulum, praeter Francalanos* (h. e. ut in hac voce idem explicat, *qui liberum tenementum possiderent).*

[2]) Sic commiserat Papa Archiepiscopo et Capitulo Upsaliensi, ut Denarium *a quolibet humano capite* exigerent; cui illi morem leniorem, in hoc regno receptum, opposuerunt. Cfr. A CELSE l. c. p. 121, et LAGERBRING l. c. T. II, C. XIII, § 18 p. 402. Itaque temere MESSENIUS l. c. affirmat, Anglorum exemplo apud nos quoque obtinuisse, ut *„per universas regni ditiones quilibet homo, trium marcarum, praeter vestes et arma, possessor, unum quovis anno contribueret nummum."* A quo in eundem errorem se induci passus fuit SCARIN l. c. Diss. III, § 3 p. 7.

[3]) De *foco quolibet* (hwarje Rök?) ut habent Literae Capituli Upsaliensis, (ad Papam Johannem XXII, circa initium seculi XIV, datae) supra citatae ex *Access. ad Recens. Bullar. Celsianam*, p. 126.

possessore atque agrum colente [4]), Denarium hunc quotannis fuisse solvendum. Sed qualis nummus quantique pretii is fuerit, dubium videtur. *Örtugam* (Örtug) sive tertiam *Orae* (Öre) partem, vulgo *Denarium* Latine olim fuisse vocatam, satis constat [5]); quae hoc semper nomine apud Brennerum inde significatur [6]). Tales *Ortugae* XXIV *Marcam* Argenti (*Thalerum* fere *Imperialem* hodiernum) circa medium seculi XV valore aequabant, antiquioribus temporibus multo majoris, recentioribus autem minoris erant pretii [7]). Cujusmodi Denarii pars dimidia, *Semidenarius* vel *Obolus* (Half-Örtug, Fyrk) audiit, octava autem pars (cujusmodi XXIV Oram, CLXXXXII Marcam implebant), *Penningus* (Penning) dicebatur [8]). Hujus igitur valoris Denarius (Ortuga) si quo-

---

[4]) In responso igitur Archiep. *Hemmingi* et Capituli Upsaliensis ad Actionem *Johannis Guilaberti* (vid. Lagerbring et a Celse l. l. c. c.) dicitur, „quod *Rustici, qui in dioecesi Upsaliensi colunt et seminant in anno denarium integrum monetae in regno currentis solvant,* (Lagerbring l. c. p. 403, not. 2 habet clarius: „dant et conferunt in illo anno pro se et tota familia suae Domus unum denarium integrum monetae in regno Sveciae communiter currentis"), *quamvis in aliis suae dioecesis provinciis* (Lagerbring planius et commodius, an ad fidem exempli originalis accuratius? „qvamvis in aliis dioecesibus Provinciae Upsaliensis"), *non conferant nisi Obulum, sive medium denarii dictae monetae; aliis vero qui non colunt nec seminant, non consvevisse* (Lagerbring commodius: „alii vero - - - non consveverunt") *dare istum censum.* Inquilini itaque, operarii atque opifices omnis generis, ab hoc tributo solvendo erant immunes. Urbium incolae, agris carentes, nondum multi in Svecia reperiebantur.

[5]) Brenneri *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum*, Praef. pag. penult. „*Ortugae, quos nummos olim nostrates Latine vocarunt Denarios.*"

[6]) In opere laudato.

[7]) Cfr. Botin *Jämförelse imellan mynts och varors värden i Sverige* (Stockh. 1771) et Hallenberg *Hist. afh. om Mynt och Varors värde i Sverige under K. Gustaf I:s Regering*, (Stockh. 1790).

[8]) Vid. Brenner, Botin et Hallenberg l. l. c. c.

tannis pendebatur (2 circiter hodierni nostri Skillingi, medio seculi XV, antea plus), grave sane pro illorum ratione temporum atque in illa pecuniae raritate, erat tributum [9]).

§ III.

Sed alium longeque minorem Denario [1]) huic valorem tribuit ÖRNHJELM, qui ea voce *Penningum* (24 partem Orae) significari autumat [2]), *Ortugam* vero *Solidi* nomine (nescio an veterum consvetudini satis convenienter?) appellat [3]). Favet huic rationi, quod Ortugas non arte medium seculi XIV cudi coepisse, antiquitatum nostrarum consulti docent; ad quam usque aetatem nullam fere aliam pecuniam quam Penningos (et Semi-Penningos) in patria fuisse signatam,

[9]) Hoc inprimis ex mercium aliarum cum pecunia existimari potest collatione. Sic observat BOTIN, in Lege Dalica, *Anserem Semi Penningo*, *Vitulum* qui octiduum aetatis impleverat *Penningo* aestimari (l. c. p. 9); initio seculi XIV (circa a. 1335), *Vacca* 12 *Oris*, *Ovis* 1 Ora cum triente (8 penningis), libra *Butyri* et *Carnis Suillae* 3 penningis emebatur, et s. p. (ib. p. 20 sq.) *Denarium* tamen *S. Petri*, quem apud Anglos singuli homines pendere cogebantur, ipse asserit LAGERBRING (l. c.) valore nummos (nuperos) VI Orarum aequasse; cui si Denarius nostrorum Petrinus aequipollebat, totus ejus huic rationi superstructus de multitudine incolarum in Svecia olim viventium calculus atque disputatio, ibidem legenda (nec alioquin firmissimis, pro nostro quidem judicio, nixa fundamentis), corruit. Neque mirum videbitur, si tantae hic census fuit gravitatis, eum reluctantius, neque aut constanter aut accurate satis, fuisse solutum.

[1]) Cujus vocabuli, ut plerorumque aliorum ad veterem rationem pecuniariam significandam adhibitorum, admodum varium fuisse usum negari nequit: adeo ut saepe nonnisi quemcunque, in genere, nummum significasse videatur?

[2]) Cfr. EJUSDEM *Hist. Ecclesiast.* L. IV, C. VII, § 17 p. 559. Cum eo facit LAGERBRING l. c. T. II, C. XIII, § 18, p. 402.

[3]) Aegre saltem quidquam ad sententiam suam confirmandam roboris ex literis Archiepiscopi *Stephani* ibidem (p. 558) legendis accedit, qui per *Marcas* et *Solidos* numerat, sed apud quem *Solidus* sine dubio *Oram* significat?

observant[4]). Neque omnino inepte ad eandem rationem confirmandam adhiberi queat locus ex Epistola *Osteni* Episcopi Asloensis, apud PONTOPPIDANUM legenda (*Annal. Ecclesiae Dan.* T. II, L. V, C. 2 p. 248) qui a. 1395 ad suos scribit Norvegos: „Curate omnes, ut tributum Romanum „pendatis, unusquisque qui Eucharistiam accedit[5]), nume„ratum *nummum minimum qui ex incude Regia decidit;* hanc „pecuniam Sanctus Petrus qui Romae est, possidet, ideo„que tributum Romanum (Denarius S. Petri) vocatur.“ Mira autem videatur, (nec fortassis nisi ex diversitate temporum et conditionum, quibus censum hunc sibi imponi passi sunt, explicari potest) magna illa diversitas, quae in illo pendendo inter incolas provinciarum diversarum Patriae obvenit: quorum alii, ut trium *Folklandiarum,* (Thiundaland, Attundaland et Fjärdundaland) h. e. *Uplandiae,* habitatores, duplo plus quam reliqui solverunt[6]), alii autem, ut in-

[4]) Cfr. BRENNER l. c. p. 15, et Tab. V; nec non BERCH *Beskrifning öfver Svenska Mynt,* p. 25.

[5]) Docent haec verba, acerbius in Norvegia (ubi *viritim* illud pendere debebant) quam in Svecia exactum hoc fuisse tributum, contra quam nonnulli putarunt viri eruditi.

[6]) Quam rem satis illustrat locus ex responso Archiep. et Capituli Upsaliensis contra *Guilabertum,* nuper adductus (§ II Not. [4]). Praeter *Gothiam* (Dioeceses *Scarensem, Lincopensem* et *Wexionensem)* neque in Svecia *Strengnesensem* et *Arosiensem,* (quamvis Episcopi, etiam in his, ab incolis integrum Denarium exigerent), nisi dimidium voluisse Romam mittere, ex querela *Nicolai Sigvasti,* Canonici Upsaliensis simulque Exactoris Apostolici, patet, qui in Epistola ad Papam saepe commemorata, scribit: „Duo sunt ibidem (in Svecia) *Episcopatus,* videlicet „*Strengnesensis et Arosiensis, de quibus non potuit habere nisi* „*dimidium denarium usualem, Episcopis praetendentibus, quod* „*ipsorum Ecclesiae plus exsolvere non consveverant ab antiquo.* „- - - Sed quoniam in tali exsolutione fraudem reputamus fa„ctam legi, et Sedem Apostolicam laesam in tanto, quod esse „non debet, praesertim *cum tantum levent a laycis illarum Dyo*„*cesium, quantum alii, qui integrum denarium exhibent* etc.“ (Vid. *Access. ad Rec. Bullar. Celsianam,* p. 124). Neque Gothicarum Dioecesium, neque Aboënsis, hic ulla fit mentio. An quia, licet neque illarum Episcopi nonnisi dimidium denarium,

colae *Helsingiae* [7]), et verisimiliter Finlandiae [8]), omnino nihil dederunt [9]).

---

aut adeo nihil, Papae darent, tamen *fraudem facere legi* (obligationi in se receptae) dici non possent, quia nec plus a dioecesanis suis exigerent? Vel num vocabulum *alii* plures quam Upsaliensem respicere Antistitem (quique igitur et illi integrum solvebant denarium) existimari debet? Probabile sane videtur, per totam saltem *Sveciam*, proprie sic dictam, eandem olim obtinuisse tributi hujus solvendi rationem; et quod Episcopi Strengnesensis et Arosiensis nonnisi dimidium Papae concederent (reliquam partem Ecclesiarum suarum Cathedralium usibus reservantes), cum Denarii tamen Petrini nomine integrum a laicis exigerent, abusum prodere, et audaciam illis temporibus insignem? Quod de Lincopensibus satis constat ex monumentis infra allegandis, id de Scarensibus ex querela ejusdem, quem nuper nominavimus *Nicolai Sigvasti*, (l. c. p. 126 sq.) apparet, nempe eosdem etiam Denarium S. Petri solvisse: idemque de Wexionensibus existimandum est?

[7]) *Norrlandiae* nostrae incolas, a censu hoc solvendo omnino fuisse immunes, ex testimonio Archiep. et Capituli Upsaliensis ad actionem Johannis Guilaberti, supra commemoratam (cfr. Lagerbring l. c. p. 403, Not. 2 et a Celse l. c. p. 18) liqvet, ubi dicitur: „Est autem quaedam regio in dicta dioecesi Upsalensi, quae vocatur *Helsingonia*, *Angermannia* et *Jampcia*, quae nunquam consvevit dare aliquid pro dicto censu, nec aliquid fuit exactum ab eisdem.“ Ex adductis a Lagerbringio l. c. C. XIV, § I, Not. 4. Literis Papae *Gregorii* IX, (cfr. a Celse p. 65, N:o 13), quibus jubet Decimas ab Helsingis sibi debitas (quas cum illi solvere denegassent, Archiepiscopus Upsal. in suppletionem ipsarum, Papae, quandam transmiserat pecuniae quantitatem) accurate et severe exigi; colligi fortasse possit, harum decimarum Papalium nomine, ab incolis hujus provinciae peculiariter solvendarum, illos a censu pendendo Petrino fuisse exemptos? aut illas hujus loco fuisse iis impositas? (quod suspicari Lagerbringius videtur (l. c. p. 415). Sed primo, hujus rei in Apologia Archiep. et Capituli Upsal. saepe laudata, nulla fit mentio; deinde respici, probabile videtur, vicesimam decimarum quam pendere (in subsidium recuperandae Terrae Sanctae) atque ad Papam transmittere, ex decreto Concilii Lateranensis tota Ecclesia Latina debuit, quamque Clerus Helsingicus erogare fortassis recusavit?

[8]) In *Rationibus Receptorum per Joannem de Serrone* — et *Bernardum de Ortal* (Hortulis?) *Nuntios Apostolicos et Collectores* (ab a. 1316 ad 1319) *in Norvegia, Svecia et Gocia*

§ IV.

Mediocrem admodum summam ex hoc censu ad Cameram Apostolicam (ut aerarium suum Pontifices Romani vocabant) rediisse; vel ex supra dictis colligi potest. Neque vel totam pecuniam hoc nomine collectam Pontifici cessisse, vel accurate et constanter illam semper fuisse a nostris exactam et transmissam, credere licet. Caussa enim est putandi, trientem ejus *Fratribus Hospitalis Sancti Johannis*, hic, ut in Dania olim cessisse [1]). Romam vero ne quotannis prompte et diligenter mitteretur, cum locorum in-

---

etc. quorum exemplum ex Codice Archivi Vaticani descriptum, Generosiss. Dn. FREDENHEIM, Bibliothecae R. Acad. Aboënsis dono dedit, (vid. Praef. *Accessionis* editae a Dn Praeside ad *Rec. Bullar. Celsianam)*, docetur: Fratrem *Goshalcum*, *Lectorem Fratrum Praedicatorum Fillandiae* (Finlandiae), quem Nuntii iidem ad hoc negotium in Finlandia gerendum adhibuerant, testatum, illis non renuentibus, fuisse: *De Denariis S. Petri nihil colligi in dicto Episcopatu* (Aboënsi). Cfr. dictae *Access. ad Rec. Bullar. Celsianam* p. 132, et *Annott. ad Juusteni Chronicon Episcopor. Finland.* p. 200 sq. Neque exacti hinc illius tributi, ulla apud nos vestigia hactenus reperta sunt.

[9]) Credas harum terrarum incolas, cum primum census ille Svecis imponeretur, partim nondum fuisse Christianam fidem amplexos, partim conditionem eorum tenuiorem visam, quam ut hoc onere gravari deberent? Postea autem, Decimarum pendendarum necessitati, quam Clerus inprimis urgere haud neglexit, populo reluctanti eum addere, minus visum fuisse consultum? Praeterea, aliis inventis redituum generibus, magis fructuosis, Curiam Romanam minoris hunc censum habuisse momenti; nec posteriores doctores adeo de Sedis Romanae augendis reditibus fuisse sollicitos, ac primos illos ex Anglia missos huc Apostolos existimes, quos ipsos tot impositis oneribus, quot eorum successores, illa nondum gravaverat.

[1]) *Nicolaus Sigvasti*, loco supra citato, p. 125: „Scio, in„quit, quod in Lundensi et Roskildensi Dyocesibus, *solvuntur* „*tres obuli, quorum unum levant Fratres Hospitalis Sancti Jo*„*hannis*, et duo, prout audivi pro vero a veridicis, Ecclesiae „Romanae debentur, et similiter nobiscum (apud nos?) *Fratres* „*praedicti partem levant.* Consveverunt enim illa tria regna in „talibus ad similia judicari.“

colae *Helsingiae* 7), et verisimiliter [illegible] *impedivisse* putan-
nihil dederunt 9). [illegible] commerciorum et Cam-

---

aut adeo nihil, Papae [illegible] *obtinet*, nondum inventa
gationi in se rece[illegible] *bellorum* ac seditionum
cesanis suis exi[illegible] *tranquillitatem* subinde turbantes 2).
Upsaliensem re[illegible] *hujus* tributi vel exactione vel
solvebant den[illegible] *Pontifices*, reperimus, atque de
per totam s[illegible] *tuto* transferenda consilia de-
tinuisse tr[illegible] *in Italiam* tandem Exactores atque Nuntios,
nesensis [illegible] *peculiares* apportandi caussa huc in septentrio-
quam [illegible] *atque* Primo quidem colligendae ejus cura,
vante[illegible] *impetrandi misisse*, ad Presbyteros Parochiales et cujusque
exig[illegible] *Roma* [illegible] *Anglia* 4), [illegible]
Qu[illegible] *ut in* [illegible]
l[illegible] *Dioecescos Episcopos* pertinuit 5). Deinde autem cum in-

2) *Idem ibidem:* „Noverit Sanctitas Vestra, quod Decimae „*Terrae Sanctae* indictae - - - collectae sunt et servantur in „moneta usuali, nec possunt subito utiliter commutari, quia ca- „ristia auri et argenti est ibi, sed modo praecipue propter guer- „rarum commotiones omnia devastantes, quae ibi saevierant mul- „tis annis, - - - et ideo de ipsarum commutatione et depor- „tatione major difficultas ingeritur, praecipue quia Rex terrae „(*Magnus Erici*) puer est, et principes communiter dominantur, „incedentes singuli in multitudine nimis gravi, et ex hoc pluri- „mum vacillat Regni gubernaculum, nec Praelati ibi aliquam „ibidem jurisdictionem obtinent temporalem, et multi Nobiles „sunt egentes, ac propter guerras ad insidiandum et rapiendum „expositi jugiter et parati." Atque infra (p. 126): „Canonici „Skarensis Ecclesiae, cum dudum ex mandato - - - Archiepi- „scopi et Capituli Upsalensis Denarium S. Petri ad Upsalensem „Ecclesiam deferrent, assignandum eisdem, fuerunt statim ante- „quam duas leucas peregissent, summa totali quam ferebant et „rebus aliis ac equis in itinere spoliati." Cfr. ibid. p. 78.

3) Cfr. ex. g. *Access. ad Recens. Bullar. Celsianam*, p. 56 sq. 112.

4) „Colligebatur in festo Vinculorum S. Petri - - - a Praelatis ipsis, ut liquet ex Innocentii III. Lib. XVI, Epist. 173." Du Cange l. c.

5) *Nicolaus Sigvasti* l. c. p. 124: „Simile inveni in Dacia, scilicet quod a rusticis solvitur et per Presbiteros parochiales colligitur; collectusque defertur ad Ecclesias Cathedrales." In Bulla Papae *Anastasii* IV ad *Episcopos Svecos*, medio seculi XII

commodius videretur, hanc molestiam, censum Dioecesium suarum Romam mittendi singulis injungere Episcopis; uni alicui negotium symbolas reliquorum colligendi, et confectam inde summam ad Sedem Pontificiam transmittendi, committere consultius videbatur. Hanc curam Episcopo *Arosiensi* (ita ut munere quodam ordinario *Collectoris generalis, sive Sedis Romanae in Sveonia* perpetui *Commissarii* et *Thesaurarii*, defungeretur), in patria olim incubuisse, viri doctissimi asserunt [6]); frustra, ut nobis quidem videtur. Ex monumentis enim superstitibus patet, hoc officium *per Regna Daniae et Sveciae* administrandum a Papa *Innocentio* III (initio seculi XIV) commissum fuisse *Andreae* Archiepiscopo Lundensi (cf. A CELSE l. c. p. 49 sq. N:o 7); cui opem in hoc negotio perficiendo Archiepiscopus Upsaliensis tulisse videtur, (vid. Epistola Ejusd. Papae ad omnes incolas Dioecesis Upsaliensis, 13 annis serius data, A CELSE l. c. p. 54 N:o 23). Eidem curae P. *Honorium* III deinde praefecisse Episcopum *Arosiensem*, ex literis illius discimus (A

data (quae una cum Papae ejusdem literis ad R. *Svercherum* Seniorem eodem tempore exaratis, antiquissima sunt monumenta in quibus *Denarii* hujus *S. Petri* fit mentio) monet eos, „ut cen„sum, quem regnum et populus b. Petro annuatim statuerat sol„vendum, *quisque de suo Episcopatu annis singulis colligere et* „*Sedi Apostolicae transmittere* fideliter studeat.“ Habetur apud MESSENIUM *Scondiae Illustr.* T. XII, p. 93 sq. Cfr. A CELSE l. c. p. 34, N:o 2. Similiter in Epistola altera ad R. *Svercherum* et universos Proceres Svethiae missa, scribit: „Censum au„tem quem *in argumentum devotionis vestrae* b. Petro *de terris* „*vestris* persolvendum annis singulis statuistis, fratribus nostris „*Episcopis tribui faciatis, ut per eos Sedi Apostolicae transmit*„*tatur.*“ Exhibet eam ÖRNHJELM l. c. p. 452 sq. Cfr. A CELSE l. c. p. 34, N:o 1.

[6]) MESSENII auctoritatem secuti (qui hoc pluribus locis asserit *Scond.* T. II, p. 7, XII, p. 125, XI, p. 41) SCARIN l. c. Diss. III, § IV, et A CELSE l. c. p. 34, N:o 2 (qui ad Bullam Papae *Honorii* III, 3 Non. Jan. 1221 dat. provocat) aliique hoc urgent. Ex Bulla autem illa *Honorii* nihil aliud liquet, nisi tum temporis, (ut alias aliquoties) fuisse hanc curam *Arosiensi* demandatam Episcopo, quae deinde quibusdam aliis similiter fuit commissa.

Celse l. c. p. 58, N:o 14). Postea autem fuisse idem hoc munus creditum *Archiepiscopo Upsaliensi*, ex literis videmus ad eum P. *Clementis* V (initio seculi sequentis XIV datis), quibus de ratione reddenda pecuniae hujus a se collectae, et ea secum, ubi ad Concilium generale veniret, apportanda, monetur (a Celse, l. c. p. 104 [7]). Ab eodem Archiepiscopo ejusque Capitulo, hujus collecti census rationes exposcebat etiam triennio post P. *Johannes* XXII (a Celse l. c. p. 107, N:o 5 et 6, cfr. p. 108 N:o 11 et 12 [8]); nec minus *Johannes Guilaberti* (Nuncius et Collector Apostolicus), medio ejusdem seculi, ab Archiepiscopo et Capitulo Upsaliensi (nulla facta *Arosiensis* Episcopi, aut ullius suae de hoc negotio curae, mentione) ejusdem Census rationes severe exigebat (a Celse l. c. p. 121, N:o 18). Anno 1382 *Nicolaum* Episcopum Lincopensem munus gessisse reperimus *Nuncii et Collectoris Sedis seu Camerae Apostolicae in Regno Sveciae, specialiter deputati* (Vid. Nettelbladt *Schwed. Biblioth.* P. III p. 234); et anno demum 1396 *Nicolaum* Episcopum *Arosiensem* hac eadem dignitate *Apostolicae Sedis Nuncii atque Collectoris* rursus reperimus ornatum. (a Celse l. c. p. 153). Vectigalibus autem Curiae Romanae ex Svecia coactis sensim crescentibus, atque ut simul accurate atque tempestive magis in Cameram Apostolicam apportarentur, operae pretium visum fuit, peculiares hoc consilio *Nun-*

---

[7]) Vi hujus mandati, Archiepiscopus *Styrberno* Episc. Strengnesensi sub excommunicationis censura injunxit, ut Denarium Petrinum per suam Provinciam collectum, intra mensem apportaret; quod cum factum non fuisset, minasque suas ille implevisset, occasionem hoc dedit Canonicis Strengnesensibus, Epistola ad Archiepiscopum missa, protestandi contra immissam ipsis, quod censum illum non erogassent, excommunicationem: regerebant nempe se hujus debiti antea non fuisse admonitos. (Vid. a Celse l. c. p. 113, N:o 28). Videtur idem abusus in caussa fuisse, de quo querentem supra *Nicolaum Sigvasti* audivimus.

[8]) Ex hujus literis cum ad Regem tum ad Electum et Capitulum Upsaliense colligas, aegrius homines hoc tributum solvisse.

tios atque *Collectores* huc mittere [9]): quorum nomina haud pauca, monumenta nostra vetera conservarunt.

§ V.

Tales fuerunt [1]): (ut de *Nicolao* Cardinali *Albanensi*, et *Wilhelmo* Episcopo *Mutinensi*, postea Card. *Sabinensi*, nihil dicamus) *Gregorius de Crescentio, S. Theodori Diaconus Cardinalis, Apostolicae Sedis Legatus*, a Papa *Honorio III* ad terras Septentrionales circa a. 1220 missus. (Vid. A CELSE *Apparat. ad Hist. Sveogoth. Sect. I* (s. *Recensio Bullarii Romano-Sveogothici)* p. 58, N:o 12 et *Access.* ad illam (hic Aboae ed.) p. 14, N:o 28).

Guido tit. S. Laurentii in Lucina Presbyter Cardinalis, Apost. Sedis Legatus, circa a. 1266 has terras visitans. (Vid. A CELSE l. c. p. 82 sq. N:o 6—16).

Magister *Bertrandus Amalrici, Canonicus Remensis et Papae Capellanus*, a *Gregorio X* circa A. 1274 missus in Sveciam et Daniam, inprimis ad colligenda ex decreto Concilii Lugdunensis subsidia pro passagio ad Terram sanctam, nempe *decimam omnium ecclesiasticorum redituum et proventuum per sex annos:* Qvem vero, ut plures suos successores, nec reliqvorum redituum Papalium recipiendorum molestiam detrectasse, verisimile est; ac de qvo, et corrasa hic per eum pecunia, (praeter LAGERBRING *Svea Rikes Hist.* II Del. C. 19 § 2 et 3, p. 731—735) Vid. A CELSE l. c. p. 85, N:o 5, et p. 88 N:o 2. Hunc anno adhuc 1279 in

[9]) Qui adjungebant sibi in hoc negotio non modo Episcopos et Capitula, sed alios quoque adjutores et sub-Collectores; cujus generis Procuratores, nostrates quoque Antistites, quibus haec provincia cesserat, adhibebant: talem fuisse laudatum a nobis saepius *Nicolaum Sigvasti* reperimus (vid. A CELSE l. c. p. 108, N:o 11 et 12, et *Access. ad Recensionem hanc suam Bullarii* p. 124 et 131).

[1]) Ediderunt Upsaliae a. 1763 et 1764, *Joh. Gust. Kinberg* et *Laur. Lönner* Dissertationes II, Praeside Cel. *Ekerman, de Legatis Nuntiisque Papalibus in Sveciam missis;* quibus supplementum locuples ex indicatis a nobis hac § fontibus, haurire atque addere licet.

Svecia fuisse commoratum, Papamqve de collecto ab eo thesauro in Italiam, ex *Portu Scarensi* (fortassis *Ludosia*, Svet. Lödöse?) per Franciam tuto deferendo, curam gessisse, constat: cf. *Access. ad Recens. Bullarii Cels.* p. 56 sq. N:o 1.

Franciscus Nicolai de Tibertis, Papae Clementis V Thesaurarius, et Procurator Hospitalis S. Johannis, qvi cum *Martino de Jugulo*, circa a. 1308, pecunias conqvisitum in Septentrionem advenit (Vid. A CELSE p. 102, N:o 10).

Johannes de Serone, vel *Serrone* [2]), *Prior Fratrum Ordinis Praedicatorum de Figiaco*, et Magister *Bernardus de Ortulis* [3]), *Rector Ecclesiae S. Mariae de Novalibus*, ille Caturiensis, hic Electensis Dioecesium, de rebus procurandis pecuniariis illi qvoqve ab eodem Pontifice, circa a. 1316—1326, Nuntii in Sveciam ablegati (Vid. A CELSE l. c. p. 109 sq. N:o 16, 17, 18. Cf. *Access.* p. 74 sq. N:o 8 et p. 132).

Bernhardus de Monte Valrano, Archidiaconus Sicaloniae in Ecclesia Bituricensi, cui Nuncio suo Papam *Johannem XXII*, circa a. 1322, cum negotium colligendi *Nummi Petrini*, tum aliorum redituum camerae Apostolicae vindicatorum exigendorum, demandasse, reperimus: (Vid. A CELSE l. c. p. 108, N:o 14, et ad ejus opus *Access.* p. 73, N:o 6 et p. 132.

Petrus Gervasii, Canonicus Vivariensis, qvo idem Papa, diligens redituum Apostolicorum conqvisitor, ad negotia sua pecuniaria hic curanda Nuntio, circa a. 1328—1333, utebatur. (Vid. A CELSE l. c. p. 112—114, N:o 24 sq. *Access.* p. 78 et 132 ac *Annott. ad M. Pauli Juusten Chronicon Episcopor. Finland.* p. 200 sq.)

Johannes Guilaberti, (qvem alibi etiam *Philaberti* vel *Lamberti* vocari docet A CELSE), *Decanus Tarbatensis et Canonicus Virdunensis, in Regnis Daciae (Daniae) Sveciae ac Norvegiae, Apostolicae Sedis Nuncius et Collector omnium*

[2]) A CELSE habet etiam *Senone*, quod vitio deberi scriptionis, putamus.

[3]) An de *Hortulis?* Scribitur etiam *Ortolis* et *Ortalis*, vitiose.

(et) singularum qvantitatum, Pecuniarum, bonorum, jurium et rerum qvarumlibet aliarum, ad Romanam Ecclesiam sive Cameram Apostolicam pertinentium, Papae *Clementis VI* et *Innocentii VI* jussu, circa a. 1346—1360, hoc munere fungens. (Vid. A CELSE l. c. p. 120—127, N:o 14, 18, 21, 22, 24, 25; porro 6, 7, 8, 13, 14, 16.

Raymundus de Galancio, Nuncius Papae *Innocentii VI* circa a. 1353 ad regna haec aqvilonaria. (A CELSE p. 124, N:o 2).

Henricus Biskop, Praepositus Lubecensis, ejusdem Papae *Capellanus* et *Nuncius* a. 1360—1362. (Vid. A CELSE p. 127, N:o 16 et 20: cf. p. 128, N:o 4).

Rogerius, Nuncius Apostolicus (Papae Urbani V) circa a. 1363. (Vid. A CELSE pag. 128, N:o 4).

Guido de Cruce, juris peritus, Rector Ecclesiae S. Andreae de Exociis Mirapicensis dioeceseos, Capellanus Papae, et Apostolicae Sedis per tria regna Septentrionalia Nuncius et Collector, (denarii Petrini, etc.) circa a. 1364 ab *Urbano V* missus. (Cf. A CELSE l. c. p. 128—131, N:o 3, 6, 9—11 et PERINGSKÖLD *Monum. Upland.* T. II p. 149).

Henricus, Episcopus Slesvicensis, Nuncius per regna Daciae, Sveciae, et Norvegiae, Collector Sedis Apostolicae *(Gregorii XI)* circa a. 1372 et 1373 constitutus. (A CELSE p. 133 sq. N:o 3, 5—8). Qvi *Subcollectoribus* usus est cum *Engelberto de Oyen, Canonico Lubecensi,* tum *Henrico Velsceden, Capellano suo.* (Ib. p. 133 et 134, N:o 5 et 7).

Pileus tit. S. Praxedis Presbyter Cardinalis, Nuncius, per Aqvilonares partes, sedis Apostolicae *(Urbani VI)* circa a. 1378: qvi tamen, an ipse huc accesserit, valde dubium est. (A CELSE p. 138, N:o 3).

Johannes de Castignolliis, Abbas Claravallensis, Commissarius et Collector Apost. (ejusdem Papae) per regna Daciae, Sveciae et Norvegiae, circa a. 1380. (A CELSE p. 143, N:o 24).

Philippus de Alenconio, Cardinalis et Apostolicae Sedis Legatus a latere (Bonifacii IX) circa a. 1395: qui *Subdele-*

gato et Nuntio speciali utebatur *Dethberno Hevenstridt, Ecclesiae Othoniensis Praeposito*. (A CELSE p. 153, N:o 23).

Ludovicus de Ballionibus, Mercator Perusinus, Nuncius et Collector Apostolicus, cui, vacante licet (tempore Concilii Constantiensis) Sede Apostolica, Romanae tamen Ecclesiae et Concilii generalis nomine necessaria haec colligendarum pecuniarum cura (a. 1413—1417) erat commissa, quique *Johanne Grote, Clerico Slesvicensi,* pro *Subcollectore* utebatur. (Vid. A CELSE l. c. p. 168, N:o 3—6).

Bartholomaeus, Episcopus Coronensis, Nuntius et Orator ad Daniae, Sveciae, Norvegiae et Gothiae regna etc. pro nonnullis Papae et Romanae Ecclesiae negotiis, circa a. 1451 (a *Nicolao* V missus). Vid. *Access. ad Rec. Bullarii Celsianam*, p. 103.

Marinus a Fregeno, Nuntius Apostolicus (Pii II) pro *Indulgentiis - - - per Sveciam et alias orbis Christiani regiones specialiter deputatus,* circa a. 1460. (A CELSE p. 197, N:o 3. Cfr. Diss. *Joh. Gust. Kinberg,* supra indic. § XII).

Bartholomaeus de Camerino, Nuncius Apost. (Sixti IV) circa a. 1484. (A CELSE p. 200 sq. N:o 17 et 18. *Kinberg* l. c. § XIV et *Diar. Vadstenense* p. 143).

Antonius Mast, Protonotarius Papae Innocentii VIII *et Nuntius Apost.* ad has partes circa a. 1489. A CELSE p. 208, N:o 9, et *Kinberg* l. c. § XVI, qui a. 1497 Sveciam adiisse ab *Alexandro* VI missum dicit, ad *Diarii Vadstenensis* auctoritatem provocans, ubi tamen p. 150, *(Masch* vocatus), a. 1490 officio legationis in regno Sveciae functum esse, docetur.

Raymundus Pyrander (Peraldus s. *de Perauld*), *Archidiaconus Alnisensis, Sedis Apost. Protonotarius,* et *Papae Referendarius domesticus,* ad terras has septentrionales *Nuntius et Commissarius Apost. (Innocentii VIII* circa a. 1490). Vid. *Kinberg* l.c. § 15.

Andreas, Episcopus Opsloënsis, cui Papa *Leo* X curam demandavit colligendi per Sveciam, Norvegiam etc. *Denarium S. Petri,* pecuniasque ad argentariam Lubicensem pri-

mum deferendi, hinc per ejus Directorem Romam transmittendam. (Vid. A CELSE p. 214, N:o 1).

Johannes Heytmers de Zonvelben, Commissarius Papae (Leonis X) ad Germaniam et Septentrionalia regna, circa a. 1515. (A CELSE p. 215, N:o 11 et 12. *Kinberg* l. c. § XVIII, et SCARIN *de Denario S. Petrino* Diss. II, p. 50).

Johannes Angelus Arcimboldus, J. U. D. Praepositus de Arsate, Sedis Apostolicae Protonotarius, ac Leonis P. X. Referendarius, ac ad nonnullas provincias ultramontanas Nuncius et Commissarius, ab eodem Papa missus, a. 1516—1518. (Vid. A CELSE l. c. p. 217 sq. N:o 17—22, et *Access.* p. 108, 1, 2, 4, 5, 6).

En ordinem bene longum *hominum peregrinorum,* in pecunia ex his terris vario nomine [4]) corradenda et Romam deportanda, assidue occupatorum! Praeter quos fuisse etiam aliquos, quorum nomina ad nostram non pervenerunt notitiam [5]), probabile est. Si non omnes Sveciam ipsi adierunt, tamen et *Subdelegatos* et *Subcollectores* suos huc mittere non neglexerunt [6]), et sic dictas *Procurationes* sive certam sibi, ut Legatis Pontificiis, dum hoc munere fungerentur, debitam pecuniam, exigere haud intermiserunt [7]): quae omnes

---

[4]) Nempe minime hi omnes, *Nummi* tantum *Petrini* colligendi gratia huc advenerant: aliis plerique reditibus inhiabant, uberioribus, ex *Decimis, Dispensationibus, Indulgentiis* etc. provenientibus: sed neque eos, *Census Petrini* omnino neglexisse curam, plurima exempla docent.

[5]) Sic in Bulla Papae *Johannis* XXIII, *Kal. Jun. Pontif. II,* ad Episc. *Petrum* Arosiensem missa, inter eos, qui *taxis Romanae camerae debitis* colligendis deputati fuerant, *Haereticae* etiam *pravitatis Inquisitores* recensentur. (Vid. A CELSE l. c. p. 164, N:o 6).

[6]) Praeter eos adjutores, quos ex Svecis ipsis, utpote rerum patriae suae diligentiori cognitione instructis, hic sibi adjungebant. (Cf. supra p. 347, Not. [9]).

[7]) Sic debebat Clerus Svecanus pendere *Raymundo de Galancio* „*duos florenos boni auri et magni ponderis et cunei Florentini, pro singulis diebus,* quibus dictum *Raymundum* eundo, „morando et redeundo prosecutionem negotiorum in litteris Apostolicis expressorum insistere contigerit.“ Cf. A CELSE l. c. p.

artes, ad credulos nostros majores bonis suis turpiter spoliandos, vehementer contulerunt.

§ VI.

Quod supra significatum fuit [1]), Pontifices hanc pecuniam initio modeste callidaque dissimulatione adhibita, tanquam voluntarium fidelium donum expetiisse, mox vero debiti nomine superbe exegisse, id vel collatae inter se Bullae *Anastasii* IV (anno, ut putatur 1153) et *Innocentii III* (a. 1204 data), fidem faciunt. In *illa* ad Regem et Proceres Sveciae scribit Pontifex: „Censum autem, quem in argu„mentum devotionis vestrae beato Petro *de terris vestris* [2]) „persolvendum annis singulis statuistis, fratribus nostris Epi„scopis tribui faciatis, ut per eos Sedi Apostolicae trans„mittatur: quem profecto non tam ad nostram utilitatem, „quam ad salutem animarum vestrarum (!) exigimus, dum „vos (per?) internae devotionis obsequium, beati Petri cupi„mus patrocinium obtinere" [3]). In *hac* [4]) autem Papa (su-

124, N:o 2). Et quamvis Cardinalem *de Alenconio* Sveciam haud adiisse, nisi per *Subdelegatum*, constet; tamen erat ei *Procuratio* pendenda (ib. p. 153, N;o 23 et 24); quomodo Pontifices amicis suis reditus haud spernendos comparabant.

[1]) § 1, p. 336.

[2]) Non tam *de toto regno* haec agere verba videntur, quam id quod supra (§ II, p. 338) observatum fuit confirmare, nummum *Petrinum* apud majores nostros non viritim, sed *ex quovis agricultore*, fuisse exactum.

[3]) Vid. Örnhjelm *Hist. Sveonum Gothorumque Eccles.* p. 423.

[4]) Qva superior adhuc (omni respectu) est, quam *Adrianus* IV (qui auctor ipse fuit Concilii Lincopensis, cui Cardinalis *Albanensis* nomine praefuit, quoque durum dominationis Papalis jugum Svecorum humeris imposuit), mox post reditum ex Septentrione Papa factus, ad Regem Sveciae *Carolum Svercheridem* misit, hujusmodi verbis usus: „Dudum sine dubio tua prudentia „novit, Gothorum regnum, a quo Christi nomen ibi agnitum erat, „*potestati Apostolorum Principis ejusque Successorum subditum* „*fuisse*, G*othosque Sceptra sua pedibus b. Petri devote subje*„*cisse, ac eo nomine ecclesiae Romanae fideles* (h. e. subditos)

perbae dominationis studio famosus) *Andreae* Archiep. Lundensi hujusmodi dat mandatum: „Istud onus pro nobis as„sumas, ut censum b. *Petri* per regna Daniae et Sveciae „fideliter colligas, et reserves ipsum nobis, per fidelem „nuncium transmissurus: - - Ut autem hujusmodi plenius et „liberius possis efficere, *plenam et liberam tibi concedimus „facultatem, ut contradictores, si qui fuerint, per censuram „ecclesiasticam, appellatione remota compellas* [5]). Quas ejus „minas effectu non caruisse, missae ad proceres Sveciae (a. 1216) litterae, quibus gratias iis agit *pro soluto liberaliter et devote*, sicut Archiepiscopus (Upsaliensis) insinuaverat, *censu denarii S. Petri*, de quo ulterius statis temporibus erogando, admonentur. (Vid. A CELSE l. c. p. 54, N:o 23.) Ipsas literas exhibet SCARIN *(de Denario S. Petrino)* Diss. II, p. 34.

Neque successores suos minus imperiose jus hoc suum ursisse, vel ex Bulla pàtet *Honorii* III, Dat. *Laterani III Non. Jan. Pontificatus anno V*, (3 Jan. 1221) mox adferenda, qua *excommunicationis sententiam* ab Episcopo Arosiensi ferendam, illis minatur, qui Censum Apostolicae Sedi debitum solvere detrectent. (Vid. A CELSE p. 58, N:o 14).

§ VII.

In quantum Census hujus pendendi necessitas, communi Regis Ordinumque Regni consensu admissa, de majestate atque independentia Imperii Sveo-Gothici aliquid de-

„*factos fuisse*, cui *annuum tributum* hactenus *demisse* solverunt. „Tuam igitur prudentiam *paterna charitate moti* admonemus, *ut „sine mora*, quod sanctae et universali matri juste debetur, per „*praesentes* mittatur.“ Cfr. A CELSE l. c. p. 35, N:o 3, qui tamen *Banckium (de Tyrannide Papae* p. 420) ex quo ejus notitiam hausit, dubitare significat, an genuina haberi debeat; nobis rationes dubitationis suae parum validas *Banckius* attulisse videtur.

[5]) Vid. A CELSE l. c. p. 19, N:o 7. Ipsae litterae supersunt inter epistolas *Innocentii* III a *Baluzio* editas (locum non invenimus) teste LAGERBRING *Svea Rikes Hist.* II Del. C. 14, § 1, p. 415 sq.

traxerit, aut Rempublicam Sedi Romanae jure quodam clientelae subjecerit? disputari queat. Ac Papas quidem, pro infinita sua et impudenti dominandi cupidine, hoc vere fovisse consilium, dubium non est: qui tributi hoc genus, callide majoribus nostris elicitum, pro civilis cujusdam obsequii, sibi obligati, argumento interpretari atque venditare, non verebantur. Fidem facit Bulla *Honorii* III, nuper commemorata, non minus insidiose quam arroganter scripta, in qua „se non modicum mirari, dicit, *Svecos, quos ex censu*, „*in quo Sedi Apostolicae tenentur annuatim, appareat mani*-„*feste esse Sacrosanctae Romanae ecclesiae filios speciales*, „*qui ob hoc speciali ejusdem protectione ac patrocinio gau*-„*dent*, censum ipsum jam a quinquennio et amplius, licet ab „Episcopo Arosiensi requisitos, *in animarum suarum pericu*-„*lum* solvere neglexisse. Ut igitur divinam et b. Petri, cui „Census debetur hujusmodi, evitarent offensam, eos monet „et hortatur in Domino, in remissionem iis peccaminum in-„jungens, ut Deo et Apostolicae Sedi satisfacientes congrue „de subtracto, sic deinceps censum ipsum hilariter persol-„vant, ut Dei, qui datorem hilarem diligit, gratiam consequi, „et Apostolicae Sedis favorem mereantur. Alioquin minatur se „sententiam, quam idem Episcopus propter hoc rationabiliter „tulerit in rebelles, ratam habiturum, et facturum, Auctore „Domino, inviolabiliter observari“ [1]). Quis non animadvertat, quam artificiose limites potestatis civilis et ecclesiasticae hic confundantur, et malae caussae praesidia captiose quaerantur? Unde nec oblatas sibi occasiones Pontifices Romani postea amplecti neglexerunt, jus suum praetensum tuendi: quale exemplum praebet Historia R. *Erici* XI *(balbi)*, cujus *personam cum regno et omnibus honoribus et justitiis, sub b. Petri et sua protectione* Papa *(Honorius* III) *suscepit* [2]).

---

[1]) Habetur Bulla haec apud VASTOVIUM *Vitis Aquil.* (Ed. Colon.) p. 172. Cfr. A CELSE l. c. p. 58, N:o 14.

[2]) Vid. A CELSE p. 61 N:o 23. Integram Bullam, datam *Reate II Id. Aug. Pontificatus a. X* (die 12 Aug. 1225) exhibet VASTOVIUS l. c. p. 174. Cfr. LAGERBRING l. c. P. II, C. XII, § 24, p. 334.

Quare nec mirum est, si R. *Valdemarus*, in suis illis angustiis, ad Papae auctoritatem confugit, quem hic (*Gregorius* X) dicit in litteris supplicatoriis ad Papam hac de re scriptis confessum fuisse, *quod praeter Romanum Pontificem nullum superiorem, regnum autem Sveciae Sedi Apostolicae censuale, agnosceret* [3]). Quomodo etiam R. *Carolus Canuti*, de regno minus feliciter dimicans, contra *Christianum* I ad Sedem Apostolicam appellavit [4]). Quos nemo non videt turbarum internarum vi et rebus duris ad consilium amplectendum, quod nec nisi in summo periculo constituti ipsi capturi fuissent, nec legibus regni consentaneum erat, fuisse adactos. Nam populum quidem Svecanum, cum ad censum Petrinum Pontifici Romano, ut summo Religionis antistiti, concedendum pelliceretur, de civili aliquo imperio peregrini principis, cui patriam suam manciparet, ne somniasse quidem, vel ipsa Bulla Papae *Anastasii* IV supra commemorata, antiquissimum hujus rei monumentum, testatur; nec postea majores nostros unquam in talem subjectionem solenniter consensisse, manifestissima radiat luce. Quamobrem neque Pontifices illius generis imperium, nisi per occasiones sibi opportunas, Reipublicae autem calamitosas, quasi ex insidiis exercere tentasse, nec Censum ipsum nisi reluctanter, interrupte et precario quodam modo, ut ecclesiasticum non civile tributum, fuisse a nostris solutum, reperimus. Itaque nec nisi ecclesiasticis armis illud Papa extorquere conatus fuit, nec vel ullum jurisdictionis civilis genus in nostros sibi arrogare, vel umbram ullam Homagii a Regibus nostris exigere, quamvis impudens esset, instituit. Ita ut neque ex verbis literarum Papalium temerariis et superbis

---

[3]) Vid. A CELSE l. c. p. 86, N:o 7. Cfr. LAGERBRING c. C. 15, § 25, p. 529 et 531, Not. [3]) ubi tota Bulla legenda exhibetur.

[4]) Vid. *Access. ad Rec. Bullarii Cels.* p. 103 sq. N:o 3. Ubi Bulla Papae (*Nicolai* V) hanc rem confirmans (data *Romae* 1452 d. 1 *Apr.*) recensetur. Cfr. LAGERBRING l. c. P. IV, C. 8, § 19. p. 464.

neque ex Regum quorundam, adversis rebus pressorum, consiliis praecipitibus, vere Patriam nostram Pontificum clientelae sese submisisse, concludere liceat. Cfr LAGERBRING l. c. Part. II, C. XII, § 24, p. 334.

ORATIO FUNEBRIS,

QUA,

IN MEMORIAM

AMPLISSIMI ATQUE CELEBERRIMI

VIRI

HENRICI HASSEL,

R. CANCELLARIAE CONSILIARII,

ELOQUENTIAE IN R. ACADEMIA ABOENSI
PROFESSORIS P. O.

LYCEI AURAICI PIETATEM,

DIE XXI MAJI A. MDCCLXXVIII,

PUBLICO NOMINE EXPRESSIT

HENR. GABR. PORTHAN.

A. O. O. H. M.

Jacturam ante hos viginti menses Camoenae Auraicae fecerunt tam gravem, decore orbatae sunt tanto, literarum sapientiaeque amiserunt antistitem tam venerabilem, tantis doctrinae opibus, tanta experientia, fide, auctoritate, tantisque in rem nostram Academicam meritis eminentem; ut non modo omnium qui ad literariam hanc civitatem pertinent, pectora animosque tam acerbi vulneris sensus vehementer perturbaret, verum etiam quotquot intra praeterlapsi proxime semisaeculi spatium, in almae hujus matris foti educatique gremio, gratam et amicam in musas nostras conservant mentem, hac illarum clade graviter commoverentur. Nemo Vestrum A. M. non sentit, ereptum nobis me lugere Ordinis in Regio hoc Lyceo Philosophici, atque adeo totius Senatus Academici Seniorem, *Magnae in Regem fidei Virum, Regiae Cancellariae Consiliarium, Eloquentiae in hac Academia Professorem Publicum Ordinarium, Amplissimum atque Celeberrimum HENRICUM HASSEL;* hujus quondam loci, hujus Cathedrae ornamentum! Quam jacturam, tantique Viri memoriam, cum tacitis hucusque moestitiae, desiderii et venerationis motibus mentes nostrae prosecutae sunt: in hunc tandem locum publicamque celebritatem eos adferre, Vestrisque, A. M. doloribus atque sensibus adsociatis, debitum Beatis Manibus officium munusque solenniter hodie persolvere, pietas nos jussit. Ex mora tardiore languorem, affectus nostri veritas et constantia non timuit: qui non ex subiti motus fervore ebulliit, brevi transiturus, sed altis in animum defixus radicibus, stabilis et perpetuus haeret; ad posteritatis etiam memoriam effundere se gestiens, ac ejus pietatis, quam, publica voce, hodie viventibus indicare civibus, supervacuum videri poterat, futu-

rae quoque aetati monumentum, nullis suspicionum nebulis obnoxium, exhibere connitens.

Sed unde illa mihi audacia accessit, ut hujus communis nostri sensus agere interpretem, et facundissimi Viri, ex hac ipsa Cathedra, in qua regnum Ille suum exercuit, laudes explicare, virium oblitus mearum, non reformidarem? Impulit primum pietas, ut in optimum olim Praeceptorem, ac de me innumeris nominibus beneficiisque meritissimum, grati et venerabundi animi affectum publice declarare cuperem. Deinde visum fuit, Illorum quoque judicio, Quorum voluntati mihi nefas erat repugnare, hoc officium mihi praecipue incumbere. Ac ipsa illa, quae temeritatem meam reprimere debuisse videri queat, locupletis doctrinae copia et vis eloquii, qua Vir Beatus valuit, toties ex hoc loco percepta, spem mihi injecit, fore, ut excitata modo memoria Sua meritisque vel leviter delineatis, imaginem illorum adeo vividam mentes Vestrae, Auditores, instauraturae mox essent, ut a dicentis infantia ad Ejus qui celebraretur decora contemplanda abductae, facilem ac benignam pietati et obsequio infacundiae veniam concederent. Fidens igitur animi et alacer, quamvis nihil allaturus nisi nudam ae simplicem vitae Suae consecratorumque usui rei Academicae laborum commemorationem, ad opus aggredior. Date hoc, Auditores, memoriae, date meritis Viri olim lenociniorum, cincinnorum fucatique cujusvis artificii osoris acerrimi, ut non quam eleganter, quam speciose, quam splendide, sed quam vere, quam candide, quam pie, adumbratus, laudatus, planctus fuerit, attendatis!

Tu vero, Candida Anima, cui supremum hoc officium congregatus discipulorum fere olim Tuorum coetus persolvimus, annue huic affectui nostro, (si mortalium Te jam facta et judicia ulla advertunt), nullo inanis pompae aut ostentationis apparatu laedere memoriam Tuam studenti, sed simpliciter impetui et sinceritati suae indulgenti; ac patere, ut florenti patriae juventuti hic collectae, in quam Tu instituendam et ad honesta quaevis praeclaraque fingendam, omnem curam omnesque vires, dum inter mortales

versarere, impendebas, etiam post discessum TUUM vitae tamen atque morum TUORUM egregium exemplum, ad sapientiae et virtutis studium accendendum, confirmandum, dirigendum proponatur! Nos interim, dum fatis TUIS persequendis, meritis enumerandis, virtutibusque contemplandis totam mentem damus, hunc etiam fructum inde percipiemus, ut fallere tantisper desiderium, et amplectenda colendaque amissi boni imagine pascere animum, atque lenire quasi et solari aliquo modo jacturam, valeamus.

Edidit nobis lumen quod exstinctum jam lugemus, Alandia, celebris maris Baltici insula; ubi anno post N. S. millesimo septingentesimo, sive superioris saeculi ultimo, die mensis Novembris duodecimo, in paroecia Jomala, interesse mortalibus coepit. Patrem habuit sibi cognominem, HENRICUM HASSEL [1]), Sacellani tum in illa Ecclesia munere fungentem; ubi et Avus paternus, idem ille quoque nomen gerens, eandemque tenuem ornans stationem, patrii soli cultores cognitione atque sensu religionis et virtutis imbuerat. Matre natus est honestissima foemina MAGDALENA FORSSMAN, in sacerdotali itidem domo suscepta; sed quam a nobilibus genus duxisse majoribus, harum rerum curiosi docent [2]). Unico filio Pater prima ipse literarum atque re-

---

[1]) Nat. a. 1674, decessit a. 1735; cujus pater *Henricus Pauli Hassel,* (nat. a. 1627, denat. a. 1698), primo se vocavit *Kumlingium*, deinde *Hasselroot* (quo utens nomine publice defendit Aboae a. 1654 *Meditationem S. Epistolae Feria IV Pentecostes*, pl. 2, 4:o, Praes. *Aesch. Petraeo)*, ac tandem *Hassel:* Parentem habuit Rusticum paroeciae Kumlinge, indigenam (aeque ac majores sui, quantum memoria repetere licet), patriae terrae incolam.

[2]) Nata a. 1666, nupta a. 1699, mortua 1750; patrem habuit *Thorbernum Simonis Forssmannium*, Pastorem Legionis Pedestris Dit. Aboensis, cujus majores, ab a. saltem 1550, praedium rusticum *Måssevik* in Paroecia *Bro* Wermelandiae habitasse ac possedisse constat. Unus hic fuit illorum Wermelandorum qui, mox post conditam Aboae a. 1640 Academiam, illuc literarum colendarum consilio migrabant. Mater sua *Catharina Andreae* F. paternum genus duxit a familia nobili til Stora Wånga, (quae in scuto tres fluvios gestabat): maternum autem genus a

ligionis initia instillavit: cum vero mox sentiret, non satis sibi otii superesse ad praeclarum hoc ingenium qua par esset industria atque cura excolendum, praeceptorem Illi domesticum fidum ac prudentem dedit; a quo diligenter, paternis tamen auspiciis, institutus fuit, donec ingruens vis atrocissimorum hostium, quorum crudelitate Fennia misere affligebatur, aliud inire consilium cogeret. Migrabant tum ex his oris undique cives perterriti ac moerentes, avicularum instar, nidos certatim deserentium cum flamma coruscare circum se silvam vident, atque strepitum audiunt fragoremque ignis rapide appropinquantis. Eodem igitur metu Nostri quoque Parens optimus perculsus, atque de tuto utilique perfugio Filio dilectissimo comparando, magis etiam quam de sua salute sollicitus, patria terra relicta, anno saeculi hujus quarto decimo Strengnesiam Illum amandavit; sibi permittere puerum adhuc, consiliis ductuque paterno orbatum, necessitate temporis coactus. Verum indolem Filii, ac prodentis sese jam tum constantiae praecocem maturitatem, Pater cognoverat. Neque paternam Noster spem fefellit. In Gymnasium enim Strengnesense adscriptus, tanto mox ardore tantaque aviditate literas amplexus est, ut neque laborum retardari molestiis, neque voluptatum illecebris avocari ab illis posset; tanta legendi atque meditandi pertinacia inclaruit, ut etiam intemperantius ei indulgere quibusdam videretur, qui languido et segni gradu vastissimum doctrinae campum satis tamen posse feliciter pertransiri putarent. Atque diligentiae tamen pertinacioris illa aetate minus adhuc rara exempla erant, quam nostris hisce temporibus, quibus vix fidem inveniant quae de acri majorum industria tradita accepimus; luxus contagio animos adeo emolliente, ut crudelitatem fere parentes putent ad illam assiduitatis consvetudinem liberos adigere, sine qua tamen

familia nob. *Bratt*, de qua cfr. FERNOW, Beskr. öfwer Wärmeland, III Afdeln. p. 766 not *d*); sed qui ib. p. 754, not. *g*) *Forssmannium* minus recte vocat Farmors Fader til Herr Ärke=Biss. *Mennander*, cum dicere debuisset til Herr Ärkeb. *Mennanders* Fru, quae Filia fuit nostri HASSELII.

neque suae neque publicae rei bene olim consulere valebunt. Noster autem, alia, ut diximus, contendens via, cum per quadriennium Strengnesensium musarum consvetudine esset diligentissime usus, discendique cum studio tum felicitate inter condiscipulos eminens, Doctorum qui huic tum praeerant artium bonarum officinae, praestantium ac navorum benevolentiam sibi non minorem comparasset, quam ex institutione illorum percepisset fructum (quem gratus agnoscere, per omne deinde vitae tempùs, ac praedicare saepe solebat); praeclare ita formatus, humaniorumque inprimis literarum cultu egregie ornatus, discessit Upsaliam, ad altiorum disciplinarum studia adspirans. Est videlicet hoc publicarum hujusmodi Scholarum, quae quidem sapienter institutae sunt ac reguntur, grande commodum, ut non per summam tantum quasi doctrinae superficiem, celeri lapsu ducant pueros (quod multi hodie parentes insipienter optant, cruda adhuc liberorum studia in rempublicam impie protrudere aventes), sed altiora firmioraque jacere doctrinae humanioris fundamenta cogant, quibus stabile deinde ac magnificum possit aedificium superstrui, non leve et infirmum, specie tantum inani ludens oculos: ut adolescentes ordine, atque composito quasi gradu, in studiis literarum persequendis incedere doceant, non vagari subsultim et discurrere: ut ad diligentiam denique, obsequium et patientiam, necessarias adeo in civitate virtutes, teneros animos mature adsuefaciant. Tutiori igitur huic viae insistens Noster, atque severiorem et accuratiorem secutus rationem, egregiis instructus literarum Gymnasticarum copiis, et commendatione munitus praeceptorum Suorum amplissima, Academiam adiit, anno saeculi hujus octavo decimo. Acerrima in novo etiam hoc stadio versari industria perrexit, ac doctrinam et scientiam curiose auxit indies: linguarum inprimis eruditarum, et literarum quae ab humanitate nomen habent, studio vehementer intentus; quarum amoenitati philosophiae mox adjunxit severitatem, multarumque aliarum, quae in illa tum docebantur Academia, disciplinarum vel limina salutavit, vel adyta retegere annisus est. Effloruit ex

hac discendi diligentia, varia illa atque locuples literarum plurimarum, qua postea eminuit, cognitio: quod non, opificis cujusdam mercenarii instar, in una tantum arte haurienda, quae victum sibi paratura foret necessarium, desudandum sibi esse putaret, arreptaque literarum ope quantula sufficere sibi ad examinum publicorum angustias eluctandas videretur, ex Academia illico fugeret (quod ignobile multorum est consilium); sed arcta cognatione atque sororia amicitia plerasque conjungi disciplinas videns, ab alia non parum auxilii ad aliam feliciter discendam et colendam permanare crederet, atque in elegantioribus inprimis literis tractandis, quas sibi praecipue persequendas delegerat, sine locupletis variaeque doctrinae ope nihil admodum praestari posse, existimaret. Itaque a vulgari illa atque plebeja studiorum urgendorum ratione, recedendum sibi esse ducens, viam quam demonstravimus strenue trivit. Interim vero, ut fortunae conditioni tenuiori suppetias quaereret, aliorum quoque instituendorum curam cum Suae scientiae maturandae industria conjungere coepit: nobilium familiarum pignora, ad spem parentum et patriae sollerter educando; cui jam tum labori, animi maturitas, modum annorum superans, parem illum effecerat. In curriculum ita descendit mature, in quo per totam deinceps vitam versandum Sibi fuit; ac peritiam et experientiam hoc modo sensim auxit eam, quae ad tam praeclare tamque feliciter has partes in eminentiore olim statione peragendas, idoneum reddidit. Stockholmiae his temporibus, discipulos domum secutus, per intervalla versabatur; memorabilium qui illos exercebant annos eventuum ac conversionum publicarum testis et spectator; non ille qui attonitus imperite cuncta stuperet, sed qui attenta et acri mente rerum seriem, quantum fieri posset, persequeretur. Itaque libenter postea facta horum temporum, mutationes et consilia, prudenti ac memori condita mente, narrare solebat; id quod et svaviter et acute atque intelligenter fecisse, non pauci meministis probe, Auditores. Addidicit illam tum rationem, quam per totam deinde vitam constanter servavit, ut diligenti animo, publice gesto-

rum ordinem apud Se persequeretur; ac caute quidem et modeste, ut ab arcanis consiliorum machinationibus remotus, sed acute tamen, ut philosophus animi humani haud vulgari pollens cognitione, civiliumque rerum ac Historiae cum veteris tum recentioris aevi plus quam communi notitia instructus, de iis quae fierent judicaret. Cui mori debuimus, quod discipulis quoque et auditoribus Suis Historiae studium commendare soleret non intra nudam subsistens temporum nominumque enumerationem memoria custodiendam, sed eventus sollerter cum caussis effectisque suis expendens, et doctrinas inde elicere vitae utiles enitens; cujus amorem, non exemplo minus quam consiliis praeceptisque, instillare juventuti feliciter ac inculcare noverat.

Tristissimi belli, quod Fenniam nostram crudeliter pervastaverat, procellis tandem cessantibus, et alma pace miseris, qui supererant, civibus restituta; Camoenas Auraicas cum reliquis exsulibus domum reduces, laetus Noster, ut Patrias, non multo post invisit. Noluit autem, qui aliarum familiaritate tantum jam profecerat, ad nostras ut ignotus hospes vacuis accedere manibus; quamobrem huc adveniens Disputationis docte elaboratae Particulas binas, Upsaliae typis jam expressas, Secum attulit, eruditionis Suae navataeque literis diligentiae testes haud dubias [3]): quibus hic mascule defensis, aliisque, pro more, doctrinae speciminibus editis, adeo illam Ordini Academicorum nostrorum Philosophico, cujus est hoc judicium, probavit, ut non modo laurea ornandum, anno seculi XXVI:to, censeret promerita, sed Senatui etiam Academico persvaderet, ut literis ad Illustrissimum qui tum res Academiae tutabatur Cancellarium datis, amplissima commendatione muniret atque decoraret. Iis nimirum excellere animi atque ingenii dotibus, iisque

[3]) *De usu et applicatione Historiae ad vitam civilem*; cujus *Caput Prooemiale* Praeside Rev. *Dan. Juslenio*, et *Partem Priorem* Praes. Cel. *Alg. Scarin*, intra hebdomadis spatium defendit; prae stito etiam interim examine Candidati, quod vocant, Philosophiae

esse doctrinae praesidiis instructum testabantur, quae favore Maecenatis singulari dignum redderent, ac idoneum demonstrarent, qui occasione enascente, docendi muneri ampliori, magno rei Academicae emolumento admoveretur. Rari exempli atque honorificum hoc judicium, aliud non multo post, Nostro etiam fructuosius, opinionis quam de se haberet Senatus Academicus, excepit documentum. Reverendissimo enim *Juslenio* (Episcopo postea Borgoënsi atque demum Scarensi) ad Theologorum ordinem translato, inter eos quos vacanti Linguarum Sacrarum docendarum administrando pares officio, Academici judicabant, anno seculi XXVIII, multa cum laude Noster nominatus fuit. Atque cum eodem tempore, Celeb. *Alstrini* morte Eloquentiae etiam docendae munus in hac Academia vacuum fuisset relictum, et HASSELIUS Noster, Stockholmiae tum degens ac Nobilibus suis discipulis operam tribuens, significasset, lubentius Se hanc provinciam quam illam alteram administrandam suscepturum; summo consensu petitioni Suae Patres annuerunt, amplissimisque verbis illo successu Eum commendarunt, ut huic muneri, Diplomate Regio, die XIII Mensis Maji, ejusdem anni, dato, clementissime praeficeretur.

Nactum igitur fuit Lyceum nostrum suum HASSELIUM, literarum doctorem et antistitem exoptatissimum; ut aetate florentem, corpore vegetum, viribus firmum, ita ingenio maturum, doctrina locupletem, studioque cognitionem et florem literarum inter populares propagandi et adaugendi, ardentem. Ac constitutus fuit felici delectu, illo praecipue loco quem et Ipse lubentissime occuparet, et quo prodesse maxime, comparatasque doctrinae opes ad juventutis patriae fructum conferre valeret uberrimum. Verum Patri Suo minus interim fortuna faverat; qui in tenui manens statione Alandica, laetus Filii progressus celeres comperit. Optatissimam autem pius Filius (qui nisi Patri quoque aliquod accederet dignitatis incrementum, fortunam suam non laetam satis putaret), occasionem invenit, multiplici Senem gaudio complendi; cum anno sequente Stockholmiam reversus, Thori Sociam electam Sibi adjuncturus, tantum si-

mul officiis Suis diligentia studioque effecisset, ut in Fenniam cum Conjuge proficiscens, Patremque sub itinere invisens, Diploma Secum Regium adferre posset, quo ille Pastor Ecclesiae *Karis* in Nylandia, totius hactenus consilii ignarus, constitueretur. Rarum felicis pietatis exemplum, multisque splendidis fortunae muneribus illorum judicio jucundius atque praestabilius, qui, quam sit dulce sanctissima grati atque venerabundi animi officia exsolvere, virtutisque frui pura et coelesti voluptate, suo sensu atque experientia edocti, existimare norunt!

Ad eam igitur vitae defuncti Doctoris nostri pervenimus partem, ubi incipit ille quo juventutem Sibi patriam, hanc Academiam, atque adeo totam civitatem immortaliter devinxit, meritorum ordo; unde laudes Suae, unde debita memoriae Suae veneratio, maxime pendent. In demandato nempe Sibi munere obeundo, ex quo primum has suscepisset partes, per decem prope lustra eam praestitit diligentiam et fidem, eam scientiam ac dexteritatem expromsit, tamque insigniter literarum huic sedi ac confluenti huc, bonarum artium discendarum caussa, patriae pubi selectissimae profuit; ut inter optimos, meritissimos atque clarissimos, nullo non fatente, referendus sit, qui Auraicum Lyceum illustrarunt, doctores. Praeter doctrinae enim accuratae copiam, et industriae vim, quas in Illo praeclaras jam laudavimus, eximiis plane instructus fuit docendi dotibus: voce clara et gravi, ore explanato, memoria firma, perspicuitatis assequendae singulari felicitate, ordinis servandi curiositate exacta, demonstrandi acumine haud vulgari, robusto ingenii vigore. Res et orationem in potestate aeque habuit. Utilitati discentium omnia tribuens, nihil ambitioso dedit doctrinam ostentandi studio. Diverticula et anfractus nullos quaerebat, sed recta ad veritatem et fructuosam rerum cognitionem, semper ducebat. Quod Eloquentiam non tam praeceptis regulisque subtiliter explicandis, quam praestantissimis exemplis, ac veterum maxime orationibus et scriptis diligenter tractandis, formari existimaret; omnem fere in haec juventuti praelegenda, interpretanda atque ad imi-

tandum proponenda, operam impendit. Conatibus scriptionibusque adolescentium, qui stilum exercere nitebantur, castigandis, atque sic ingeniis simul eorum, admota quasi manu, emendandis et fingendis, indefessa patientia studioque incredibili, a primis muneris suscepti diebus, ad seram usque senectutem, operam dedit: atque ita in taediosissimo hoc labore semper versatus est, ut ad verba tantum dicendique formulas, multorum more, attendisse haud contentus, neque satis habens si nugas effundere casto sermone Latino juvenes didicissent, ad rerum quoque copiam, argumentorum robur, ordinis constantiam, sententiarum veritatem, animum accuratissime adverteret; veram Eloquentiam non nisi loquentem esse Sapientiam, probe gnarus. Itaque non scribendi tantum celeritatem orationisque concinnitatem et splendorem, sed cogitandi etiam acumen ac doctrinae omnis copiam, ex scholis Ejus adolescentes reportabant. Qualis Sua fuit oratio, effigiem ingenii animique Sui exprimens, nobili simplicitate et elegantia insignis, illustri claritate aperta, nervosum et masculum spirans sententiarum robur, ab omni coactione, affectatione et inani verborum pompa abhorrens; talem discipulis quoque expetendam, sectandam, imitandam commendavit. Paucioribus enarrari nequit verbis, quam insignem utilitatem quamque uberes fructus, singularis haec Ejus, in istis primis adolescentum tirociniis dirigendis ac formandis, cura et industria progenuerit, quam magnum momentum ad ingenia rite excolenda, ad recti et pulcri judicium sanum et tutum confirmandum, habuerit; quarum rerum tanta est in reliquam vitam, tanta in res suas et Patriae feliciter gerendas, vis et efficacia! Testes vos excitare, Viri dignitate atque honoribus varii generis ornati ac conspicui, qui ad ultimum hoc officium Beati Senis memoriae persolvendum, benigne et amice convenistis, quique maximam partem ex venerabili Ejus ore docentis olim pependistis, testes Vos excitare non dubito: libenter professuros, non mediocre commodum, non leve adjumentum ad judicandi accuratam et firmam facultatem, ex praeclaro hoc Ejus consilio ac diligentia, Vos percepisse!

Ac quamvis Ipsius quidem ingenium non tam ad facetas amplectendas orationis veneres, laetosque effundendos animi ludentis flores, quam ad severiora eloquentiae ornamenta reperienda et adhibenda esset propensum; tamen in amoenissimorum quoque et festivissimorum ingeniorum messem, justo severiorem nunquam immisit falcem: nimiam coërcuisse redundantiam contentus, aut ramos immodice luxuriantes caute recidisse. Igniculos igitur mentium diviniores adeo non oppressit, ut excitaret potius; quod vel praestantium ac floridissimorum Poëtarum, qui e ludo Suo exierunt, exempla luculentissime demonstrant.

Neque vero aut in una hac, quae Sibi praecipue colenda fuerat tradita, literarum parte ita Se penitus abdidit, aut intra illos solum labores atque curas, quae negligi a Se absque inertiae ac dedecoris quadam macula haud poterant, tam arcte Se continuit, ut etiam ad alias subinde artes atque disciplinas animo lustrandas Se conferre, comparatoque divite multiplicium literarum penu studia juventutis adjuvare, non auderet. Ut de plurimis illis nihil amplius dicam variarum literarum subsidiis, quibus carere eloquentiae praecipue studium nequeat; tam frequentia vulgo Academico hujusmodi doctori subnascuntur negotia, quae non unius generis ab eo exposcunt literarum facultatem, ut ab hac destitutus, non facile vel satis ubique juventuti prodesse, vel omnibus muneri sui plene satisfacere partibus valeat. Redeunt vices, adolescentium qui ex minoribus literarum ludis ad Academiam confluunt, profectus explorandi; dirigenda sunt juvenum, quorum alii atque alii coetus singulari Professoris alicujus curae commissi sunt, studia universa[4]); adjuvandi saepe sunt singuli literarum studiosi, utilium librorum notitia impertienda, dubiis exortis removendis: et quae sunt reliqua. In his igitur omnibus officii Sui partibus peragendis, quas levis-

---

[4]) *Inspector*, qui dici solet. Noster erat *Nationum Borea-Fennicae* et *Wiburgensis*, sive juvenum qui ex Fennia Boreali et Savolaxia, studiorum gratia in hac Academia versabantur.

simi haud esse momenti facile quisque sentit, felicissime versari doctori Academico haud licet, nisi a plurimarum literarum praesidiis parato. Quo in genere Noster plane excelluit. Cui laudi, si sollertiam addamus in illorum industria atque profectibus explorandis, in quorum studia Sibi praecipue fuit inspiciendum, amoris literarum in animos adolescentium infundendi singularem felicitatem, ad virtutem ac bonos mores cohortandi vim gravissimam; quantum instar eximii doctoris Academici musae nostrae in Illo habuerint, et amiserint, facile erit existimatu!

Doctrinae vero forma Suae, (quoniam hujus cognoscendae, in viro Sui generis praecipua quaedam est ratio habenda), gravis quidem fuit ac severa, quod vel ex ingenii Sui atque animi habitu pronum fuit ad intelligendum; sed quae a vulgari barbarie longissime esset sejuncta. Humanitatis enim elegantia ita temperaverat, ut nervi quidem atque ossa firmitatem et robur pulcro corpori darent, sed nuda atque aspera turpiter non exstarent. *Theologica* scientia gavisus est, quae non aliorum solum auctoritate coecaque celebrium doctorum fide, sed accuratae liberalisque meditationis fundamentis niteretur, ipsorumque fontium deberetur perscrutationi [5]). *Hebraicarum* enim literarum quanta juvenis jam peritia clareret, supra significavimus; quam neque in extrema aetate perdidit. In *Graecis* vero prorsus habitavit; quarum cum Suis literis arctissimam conjunctionem, juvenibus etiam qui ad perfectum eniti vellent eruditionis et eloquentiae decus, diligenter ostendit ac inculcavit. Ipse quidem ita scriptoribus doctissimae atque acutissimae gentis delectabatur, ut neque *Ciceronem* Sibi ad

[5]) Quamobrem, cum consilium A. S. MDCCXXXIV iniisset munus ambiendi Professoris Theologiae, eruditionis apparatu ad illud praeclare obeundum instructissimum esse fatebatur Senatus Academicus; sed quod dubium nonnullis videretur, utrum liceret, affine Suo D. *Andrea Bergio* jam Theol. Prof., Nostrum praeterea ad Theologorum ordinum adjungere, ad quem tres tantum, apud nos, Professores pertinent, qui Assessores simul Consistorii Ecclesiastici semper sunt; ab hac petitione destitit. Prot. Consistorii Acad. A. 1734, d. 28 Junii, 1 Julii, 14 et 16 Sept.

Demostheneam vim assurgere videri, haud raro significaret, et Auctorum omnium, Sacros si excipias, *Platonem* de manibus deponeret ultimum. In Officiorum tradenda Doctrina *Grotium* sibi magnopere placere non dissimulavit, literarum non minus quam ingenii opibus locupletissimum; neque tamen ut aut de *Pufendorfii*, aut eorum qui post acutum hunc doctorem illi scientiae ornandae laborem consecrassent, laudibus quidquam detractum vellet. Atque ut semper, cum auctores juventuti quoscunque explicaret, quid inesset in rebus ab iis traditis, ad vitam et prudentiam rite effingendam utile ac fructuosum, demonstrare auditoribus solebat; ita non obscure, in seligendis quos interpretaretur probatissimae auctoritatis scriptoribus, praetulisse illos maxime reperimus, qui ista excellere dote, Sibi viderentur. Quamobrem etiam, ultimis administrati muneris annis, aureos *Ciceronis de Officiis Libros* solebat publice juventuti assidue exponere; et aetati Suae et gravitati convenientissimum existimans, in opere explanando elaborare, quod orationis suavissimae virtutem cum morum honestissimorum praeceptis conjungeret. In *Dialecticis* et *Metaphysicis* erat ad *Cartesianam* rationem probandam propensior; ordinem et perspicuitatem hujus scholae miratus, atque evidentiae illustris quaerendae, antequam assensum praebeas, praecepto amicissimus. Hujus rationis amorem in Gymnasio jam Strengnesensi hauserat; ac memini ex ore B. Senis me audiisse, cum ad Upsaliense accedens Lyceum, exemplo sodalium ad scholam se contulisset viri Celeberrimi, qui Logicam Aristoteliam magno applausu, ingeniique et doctrinae laude haud mediocri doceret, adeo visam Sibi fuisse obscuram atque asperam, quamvis singulari doctoris diligentia propositam et ornatam, ut rursus ad *Artem Cogitandi*, *Portus Regii* Monachorum industria conscriptam et Cartesianae praeceptioni accommodatam, prae taedio istarum tricarum strenue Se reciperet, nec illis Se unquam postea laqueis irretiri pateretur. Percepit nostra hinc Academia illud commodi, ut ad Scholasticum philosophandi morem, qui licet a Cartesianis acriter subinde lacessitus,

vinci tamen apud nos penitus ante Instaurationem Academiae haud potuerat, sed strenuos quosdam in Cathedra nostra semper retinuerat defensores, ex hoc loco tandem penitus expellendam, Noster efficaciter conferret. Atque cum non multo post, *Leibnitio-Wolfiana* philosophia, quae cum multis non contemnendis bonis, commentitia haud pauca placita et mirabiles quasdam opiniones, affectata ac jejuna disputandi forma propositas, continebat, ex Germania, ubi maximis tum animorum motibus ferbuit, in has oras magno impetu irrueret, novitatisque illecebra ab utiliorum, ac humaniorum inprimis, literarum studio abducere velle juvenes videretur; exsultantem nimis, auctoritate et industria Noster repressit. Immortalia hinc esse, in Philosophiae cultioris et accuratioris apud nos formam constituendam, Viri perspicacissimi merita, nemo non agnoscit. Ut autem in nullius Ipse verba juravit magistri; ita neque a discipulis servile postulans obsequium, ingeniis honestam libertatem in tantum permisit, ut juvenes, qui propositos ad disputandum libellos Se moderante in lucem ederent, Wolfiana etiam quaedam placita, sibi licet minus probata, defendere nonnunquam pateretur. Adeo non abscondere, ab oculis adolescentium removere, aut hostili animo persequi, conatus est! Sed veri more Philosophi, expendere atque ad diligens examen revocare discrepantes hominum eruditorum sententias, solenne habuit, atque ad judicandum, non credendum modo, discipulos adducere studuit [6]). *Physicam*

[6]) Non abs re fuerit, quo judicium Suum de officio hoc Publici Doctoris perspiciatur dilucidius, Sua ipsius verba (quae in Oratione exstant quam a. 1738 in solemni dixit panegyri, Magistrorum creandorum caussa celebrata), adponere: „Praeter curam institutionis, quae attentionem ad res ipsas, earumque tradendarum ordinem, requirit, jugis lectio et meditatio, somni quam noctis tempora arctiora efficiunt illis, qui huic se operae addixerunt. Quid? quod in orbe literario nova indies dogmata proveniunt, quae non lecta nedum intellecta proscribere velle, ut quam mitissime dicam, nimis est rigidum. Unde in publico docendi munere constitutis incumbit ista pervolvere, et judicio a partium studio immuni examinare, ut et ipsi verum a falso, a

Cartesii rationem adeo non probavit, ut demonstratam a magno *Verulamio* viam unice veram esse, et solam ad naturae vestigia persequenda commodam, identidem moneret; cujus *de Augmento Scientiarum* opus, et Ipse legit diligenter, et aliis legendum impense commendavit; acumen viri ac libertatem ingenii admiratus, consiliique magnitudinem. Inventa autem et incrementa Naturalis Scientiae, quoties oblectare animum vellet, curiosa mente lustrare solebat: quae ita Sibi jucunda videbantur, ita admirabilia, ita humanae vitae fructuosa, atque ad divini Numinis sapientiam, bonitatem ac potentiam illustrandam accommodata, ut non alia de re libentius loqueretur. *Historiae* omnis generis cognitione valuit exquisitissima; quam indefesso augere studio, curiose per totam vitam perrexit. Omnium hanc reliquarum adjutricem praestantissimam, ac lumen vitae humanae existimavit; quo carere, non turpe minus quam noxium esse censeret. Itaque studium ejus etiam atque etiam juventuti commendabat, atque jucunditatis non minus quam utilitatis illecebra gratum reddere annitebatur. Nullum denique eruditionis genus contemsit, nisi quod tricis horridum inutilibus, ac sordibus barbariei esset deforme; quas vehementer oderat, ingenia adolescentum iis opprimi, bonasque horas turpiter perdi dolens, ac gravissime saepe conquestus.

Uberrimae autem hujus doctrinae Suae rariora typis edita exstant documenta: quod in juventute Academica assidue erudienda praecipuam Suam versari debere ratus industriam, eamque esse credens quam a Se, demandati Sibi muneris ratio maxime requireret, si huic abunde satisfecisset, nihil esse existimaret quod Sibi animus negligentiam aut inertiam exprobraret. Quin hanc docendi diligentiam, licet ad famam minus splendidam, ad Patriae tamen et succrescentis ejus spei, juventutis studiosae utilitatem, magis etiam fructuosam putavit. Neque etiam ea fuit (aut hodie

---

noxio utile discernant, et juventutem suae fidei commissam ad optima quaelibet deducant, atque contra errores et fraudes praemuniant." Etc.

fere est), rei literariae apud nos conditio, ut ad scribendi industriam fructus alicujus aut emolumenti spe homines excitarentur; qui felices sese haud raro existimare deberent, si hanc vel gloriolam vel bene de literis merendi laudem damno rei familiaris redimere non cogerentur. Usus tamen est diligenter opportunitate, quam mos Academiarum nostrarum Sibi offerret, ut exercitiis atque speciminibus moderandis, quae juvenes, industriae probandae caussa in lucem ederent, varias utilesque, civibus saltem Reipublicae Academicae meditationes atque veritates impertiret ac inculcaret. In quo quidem opere ita versatus fuit, ut neque adolescentibus occasionem eriperet vires exercendi, laudisque reportandae in illis cupiditatem exstingueret, (quod facere Sibi doctores videbantur, qui totas semper hujusmodi Disputationes Academicas ipsi perscriberent, longe plerumque faciliore defuncti labore, quam qui in emendandis juvenum conatibus, formaque quadam decenti ingenii illorum foetibus danda exhauriendus sit), neque omnem aut Suae famae aut fructus adolescentibus comparandi curam ita penitus abjiceret, ut turpi abusu infamiam pulcherrimo instituto conflaret, quod tam praeclaram, fere unicam saepe, doctoribus nostris Academicis occasionem praeberet, observationes doctrinasque utilissimas in lucem emittendi publicam, cuique tot debeamus haud vulgares, summo etiam eruditorum studio quaesitas ac laude exquisita decoratas, lucubratiunculas. Nostro igitur dirigente ac limante editi hujusmodi atque propositi publice ad disputandum libelli, numero ultra centum et viginti [7]), alii majorem licet, minorem alii, opem Ejus experti, utili tamen

---

[7]) Quorum reperire indicem licet in Cel. Lidén *Catal. Disputationum in Academiis — Sveciae habitarum*, Sect. III, p. 79—87; cui addere oportet: 1, *Bened. Bergenholtz*, Smol. Diss. de sobria lectione Poëtarum, 1738, 8:o pl. $2^1/_2$. 2, *Jac. Haartman*, Jo. Fil., Tentamen philosophicum circa caussas dissensus atque diversitatis sententiarum in judicando occupatum, 1741, 8:o, pl. 2. 3, *Henr. E. Carling*, Tav. Theses Miscellaneae, G. 1745, 4·o pl. 1. Adeo ut numero sint omnino CXXV.

omnes doctrina referti sunt, nec sine cura atque studio confecti; quidam eximii etiam laudeque digni singulari [8]). Reliqua quae vulgata typis reperiuntur ingenii Sui industriaeque monumenta, per occasiones scripta Academicas, Oratio Panegyrica, et Programmata plura [9]), (digna

[8]) Arbitrium quidem nobis hujus rei non sumimus; qui vero perlegere vel illos voluerit, qui de *Fabulis Philosophorum, Injuriis Regni Papistici in Principes Regnumque Sveciae, Discrimine inter Ecclesiam et Rempublicam, Libertate Philosophandi, Eloquentia Veterum, Perspicuitate Orationis, Praesenti Reipublicae Literariae flore, Virtute liberae civitatis fundamento praecipuo*, (plures ut taceam) Eo moderante lucem adspexerunt; ipse praestantem in illis doctrinae judiciique vim haud difficulter agnoscat.

[9]) Nobis quidem sequentia oculis usurpare licuit: I, quo ad audiendam Orationem Nob. LAURENTII STIÄRNELDH, die natali Regis FRIDERICI I habendam invitavit, die XIII Apr. a. 1735. II, quo munus Rectoris Acad, in D. *Andr. Bergium*, die XX Junii ej. anni sese translaturum, indicavit. III, quo solemnitatem Magistrorum Philosophiae, a se creandorum, die XXX Junii a. 1738 indixit. IV, quo Rectoris Ac. munus se D. *Joh. Browallio* traditurum, die XXX Junii a. 1745 significavit. V, quo ad lugendum R. FRIDERICUM I rebus humanis ereptum, omnes ordines, die II Julii a. 1751 convocavit. VI, quo funebrem solemnitatem Ejusdem Regis memoriae consecratam, die XXIV Sept. ej. anni edixit. VII, quo festum Coronationis R. ADOLPHI FRIDERICI solenniter agendum, die XXIV Nov. ej. anni denuntiavit. VIII. quo Panegyrico, Acad. Maecenati R. Senatori Comiti CAROLO GUST. TESSIN, a D. CAROLO FRID. MENNANDER dicendo, praelusit, die X Apr. anni 1752. IX, quo R. ADOLPHUM FRIDERICUM, ut Orationi interesse dignaretur, qua adventum Illi Suum in Fenniam gratulari Academia instituerat, devote rogavit die XII Julii ej. anni. X, quo se munus Rectoris Acad. in D. *Joh. Tillandrum* esse derivaturum, demonstravit die XXX Jul. ej. anni. XI, quo Academiae pietatem in magnos suos R. Senatores Comites C. G. TESSIN et CLAUDIUM EKEBLAD, alterum hoc onus deponentem, alterum illi succedentem, Oratione solenni testandum esse docuit, die XXI Nov. anni 1762. XII, quo successurum Sibi in Rectoris Ac. provincia D. *Jacobum Gadolin*, die XXII Junii a. 1763 ostendit. XIII, quo ad audiendas Orationes funebres memoriae R. ADOLPHI FRIDERICI dicatas, die XXV Julii a. 1771 acciret. XIV, quo ad Inaugurationem R.

haec omnino quae minores, exemplorum in hoc scriptionis genere instar imitentur), doctrinae Suae dicendique facultatis testimonia exhibent luculentissima. Saepe autem praeterea ex hoc loco publice et solemniter dixit, attente semper cupideque auditus; non modo propter virtutem dicendi excellentem, sed quod materiam etiam et argumenta tractanda adferre soleret ad communem audientium intelligentiam et sensum accommodata [10]). Orationem quam prelo typothetarum excudendam unam commisit (ab hac cupiditate alienior, qua incensi quidam immaturos etiam atque ineptos ingenioli sui foetus in publicum protrudere festinant), ex scriniis Suis argumenti atque temporis elicuit dignitas festaque solemnitas; quippe sacris dicatam Nataliciis celebrandis recens tum geniti Principis Successoris exoptatissimi, Regis jam nostri Augustissimi [11]): ex cujus felicissimi

---

Gustavi III faustis adclamationibus piisque votis prosequendam, die XXVIII Maji a. 1772 vocavit. XV, quo funebri Oratione memoriam defuncti Musagetae Comitis Cl. Ekeblad colendam esse, die XXI Junii ej. anni palam fecit. XVI, quo Professoris munus solenniter auspicaturum esse D. *Laurentium O. Lefrén*, die eodem publice declaravit. XVII, quo Rectoris Ac. provinciam se D. *Petro Kalm* esse concessurum, testatum fecit die XII Julii ej. anni.

[10]) Reperiri V tantum Orationes Mss. inter schedas Suas potuerunt superstites: I, *de Emolumento Reipublicae ex Reformatione Religionis*, dicta a. 1730 die XV Junii, in memoriam exhibitae ante saeculum Augustanae Confessionis. II, Gratulatoria in R. Senatorem Comitem Joh. Ern. Creutz, Cancellarii Acad. munus ad se deferri passum, a. 1736 pronuntiata. III, *de Consensu Reipublicae civilis et literariae ad promovendum publicum emolumentum*, habita a. 1738 die IV Julii, in solemnitate Magistrorum creandorum. IV, *de studiis humanitatis, eorumque fatis praecipuis*, recitata d. XXV Jun. a. 1763, cum Rectoris Acad. provincia quartum decederet. V, *Splendida Romanorum miseria*, a. 1772, d. XIV Julii declamata, cum Rectoris munus quintum deponeret. Reliquae perierunt.

[11]) „Oratio de Meritis Gustavianae Familiae in Patriam, quam, Augustam nativitatem Serenissimi Domini Gustavi, Regni Sveciae D. G. Principis Haereditarii longe exoptatissimi, pie gratulaturus, in R. Academia Aboënsi die III Maji MDCCXLVI ha-

sideris exortu conceptam publicam laetitiam expressit vivide, civiumque animis spem inculcavit dulcissimam, quam, sensu multo etiam laetiore, cumulate impletam, priusquam ex terrenis his migraret habitaculis, non videre modo, sed etiam, Academiae nostrae nomine, luculento edito Programmate, quintum Lycei hujus Rectori, sub initiis faustissimi regni gravissime celebrare, singulari felicitate licuit. Piissimae memoriae Rege ADOLPHO FRIDERICO Augusta Sua praesentia ha soras exhilarante, quae a multis inde temporibus Regum suorum vultus non viderant, atque hoc etiam simul Musarum delubrum benigne invisente, cui nunquam antea, ex quo consecratum fuit, id contigerat honoris atque ornamenti; HASSELIUS Noster, Rector etiam tum, felici rerum nostrarum sidere, atque dux Consilii Coetusque Academici, mitissimo Regi pietatem Civitatis hujus literariae declaravit publice [12]), ac ita illam, eloquentiamque simul, fidem et dexteritatem probavit Suam, ut non dubiis et Ipse et totum hoc Lyceum benivolentiae Regiae documentis mactarentur.

Diversa illa, quibus per vices Academicis est fungendum doctoribus, officia partesque, Noster industria, fide ac prudentia singulari omnes sustinuit. Rectoris munia (qui Magistratus in hac Academia annuus est), quinquies, unico

---

buit *Henricus Hassel*, Eloqu. Profess. Reg. et Ord." Aboae excud. Joh. Kämpe, Acad. Typogr. Fol.

[12]) Orationes suas, Svethico sermone habitas, legendas exhibet *Narratio de favore indulgentissimo quo Rex Augustissimus* ADOLPHUS FRIDERICUS, *Aboae praesens, Academiam hanc Suam beavit* (Kort berättelse om den Nåd, som Hans Kongl. Maj:t wår Allernådigste Herre och Konung ADOLPH FRIEDRICH, under Deß Höga närwarelse i Åbo Stad ifrån den 10 Julii til den 15 ejusdem 1752, Deß Academie bestädes täktes bewisa), Svethice edita, ac Orationi adjecta, qua nomine Academiae pietas in Principem Optimum hoc tempore expressa fuit. *(Plausus et vota, quibus* ADOLPHO FRIDERICO *— Regi, — Magnum Ducatum Finlandiae peragranti, exoptatissimum in ejusdem metropolin adventum, a.* 1752, *— die mensis Jul. XIII. — subjectissime gratulatus est* OLAVUS PRYSS, *Jur. D. et Prof. Ord.* Aboae impr. ap. Jac. Merckell, Fol.)

hactenus apud nos exemplo, obivit [13]). Atque ut nec inops consilii, nec laboris fuit remissi, rei autem Academicae omnis peritissimus; ita praecipua hanc provinciam laude, quoties illi praeficeretur, semper administravit. Circuitus et ambages nunquam amavit ullas, sed res celeriter et acute secuit. Minutis rebus, anxius et haesitabundus animum non infixit; nec cavillationibus turbari judicium Suum passus est. Justitiae immobilis et aequitati adhaesit; atque ita severitatem indulgentia temperavit, ut non minus amore civium quam reverentia, imperia Sua valerent. Quintum etiam hoc Magistratu suscepto, sic gessisse meminimus, ut non Senis in Illo tarditatem, dubitationem et frigus, sed vegetae aetatis alacritatem et industriam cerneremus. In consilio Patrum Academicorum, diligentia Sua, fides ac prudentia, magni semper habitae sunt; quibus experientia tandem ususque rerum plurimus tantam auctoritatem addiderant, ut et ornamenti ejusdem et oraculi fere instar, merito censeretur: servanturque in Actis perspicaciae Suae, diligentiae et masculae dictionis ea documenta, quae memoriam Suam in illo consessu perpetuo reddent laudatissimam. Concordiae ac pacis adeo fuit studiosus, ut non modo lites Ipse non sereret, sed etiam motas forte ab aliis consopire diligentissime niteretur. Collegis itaque Suis (quorum nullum fere adsidere Sibi tandem vidit, nisi quem discipulum olim Suum fuisse meminisset), charus juxta atque venerabilis fuit; nec alium facile deinceps Collegium nostrum Assessorem habiturum est, cui tot quaesitae meritis praemio auctoritatis tam eximio tamque jucundo, frui contingat.

In quibus meritis, silentio praeteriri, Vobis praesertim, Patres Academici, audientibus, minime debet, quod ad rationem constituendam stipendiorum nostrorum annuorum, simplicemque, commodam ac tutiorem reddendam, Noster plurimum contulerit; quae cum et confusior olim et tenuior

---

[13]) Annis nempe 1734, 1744, 1751, 1762 et 1771 media aestate susceptum, pro more apud nos solenni, ad idem tempus anni sequentis gessit.

ac incertior esset, Hujus inprimis diligentissimi atque prudentissimi Viri, paucorumque qui sociam Sibi adjunxerant operam Collegarum Suorum cura, providentia et labore factum est, ut in eum quo jam fruimur redigeretur ordinem, nec facile sit nobis metuendum, quod praedecessoribus nostris haud raro contigit, ne inter perpetuas sollicitudines curasque molestas, subsidiis vitae tolerandae necessariis careamus [14]). Necesse, credo, haud videbitur, ut multis verbis, quantum hoc fuerit, et in nostrum ordinem et in totam rem Academicam beneficium, exponere laborem; ad singulos enim Reipublicae hujus nostrae literariae ordines aliqua ex hoc instituto redundavit utilitas. Neque adferri aliud potest exemplum, quod apertius doceat quam tristia ex superioribus illis turbis metuenda Rei Academicae essent vulnera, quam quod B. etiam Doctorem nostrum in eam jam rationem impulerant, ut valedicere musis nostris, ac alia Sibi via liberaliorem conciliare fortunae favorem, constitueret. Anno enim saeculi XXXVII locum munusque ambiit (quod plures ante Se Academici olim susceperant) Assessoris in Supremo quod in urbe nostra fulget Dicasterio Regio; eaque fuit de perspicacia Viri Celeberrimi, dicendi juris peritia (quam Sibi diligenti legum studio, et caussis in Senatu Academico accuratissime cognoscendis, non mediocrem comparaverat), atque integritate animi opinio, ut splendidissimi Collegii suffragiis judicioque dignus omnino videretur, qui consessui adjungeretur suo. Verum majore alius Aulae favore, generis nobilitate suffulto, valuit; itaque suo porro frui Doctore musis nostris licuit. Cumque rebus nostris sapientius postea constitutis, ac nova stipendiorum percipiendorum ratione Regia auctoritate confirmata, metus penuriae victus esset in posterum; nullo praeterea hujusmodi consilio amorem Suum musarum superari passus fuit,

---

[14]) De tota hac re cfr. Cel. Bilmark *Historia R. Academiae Aboënsis,* Part. II, § VI. Debemus autem emendatam feliciter rerum nostrarum hanc faciem, magna ex parte industriae sagacissimorum Academicorum (praeter nostrum *Hasselium) Nic. Hasselbom, Andr. Bergii* etc.

sed omnem discedendi ab iis cogitationem ex animo penitus ejecit. Perrexit igitur studio quo diximus omnes muneris partes praeclare tueri; nec morem docendi immutavit, nisi quod novissimis viginti annis, a speciminibus abstineret adolescentum castigandis moderandisque, quae profectuum suorum in literis demonstrandorum caussa publicarent; ad juniores hunc laborem collegas deferens, istam Sibi requiem libenter concedentes. Interrupit hoc consilium eventus unicus, atque in cathedram, disputandi hujusmodi exercitio praefuturum, Senem revocavit; cum Nepoti ex Filia dilectissimo, pulcherrimum doctrinae specimen edenti, adesse, et exempli raritas et vis affectus juberet [16]). Quem ultimum esse merito voluit literariarum istarum concertationum actum, se dirigente susceptarum; quo, cum Nepos ingenium probasset ad eximia quaevis praestanda aptum, atque ad honoris stadium amplissimum currendum felicibus Sese auspiciis comparasset, Avus, annis jam gravior, Academicae palaestrae bona omnium venia solemniter renuntiavit.

Interim merita Viri, qui musis nostris longiorem quam ullus ante Se doctor Aboënsis Lycei, eamque fidelem adeo et egregiam praestiterat, quique doctorum tandem omnium, in Patriis Academiis studium suum laboresque literis tribuentium, annis aetateque evaserat administrati muneris Professorii maximus, eam Illi sensim famam eamque gloriam peperere, quae homini videri Academico maxima sane atque jucundissima debet, ut communis fere civium literatorum, qui variam fortunae atque officiorum stationem occupantes, hanc inprimis Patriae oram ornarent, praece[illegible] haberetur, cunctis charus, cunctis honoratus. Nec m[illegible] crem censendus est Ipse voluptatem percepisse, tot Il[illegible] animo intuens, Nobilissimos, Amplissim[illegible] [illegible]erando[illegible] stantesque viros, Suae olim scholae [illegible]s, Rei[illegible] cum Civili tum Ecclesiasticae a[illegible] c. pr[illegible]

---

[16]) Dn. Carolo Friderico [illegible] Fredenheim), Dissertationem Acad[illegible] *tis fundamento praecipuo,* a. 1765 [illegible]

suam, dexteritatem et fidem egregie probantes; cujus laudis non omnino nullam ad se quoque partem pertinere, animus laetus admoneret, adeoque nec Se frustra bene merendi de patria studio flagrasse. Agricolae nempe similis fuit seni, qui lucum perambulans arboribus conspicuum sua manu vel satis olim vel cultis, umbra ejus, huic dum indulget recordationi, multo etiam suaviore exquisitioreque voluptatis sensu perfruitur. Vulgi itaque admirationem, aut quo haec excitari vehementer solet, externum splendorem et aucta dignitatis ornamenta, Noster haud desideravit. Ad aliorum vero studia acrius commovenda, pertinere existimans Illustrissimus Musarum nostrarum Tutor, Cujus adhuc praesidio benignissimo gaudent, ut tanta merita externis quoque istis atque quodammodo sibi debitis decoribus atque praemiis ornarentur, documento futuris illustri, quam certa existimari via ad summi principis gratiam ineundam debeat, si quis meritissimi Senis vestigia presserit: Regi Augustissimo rem demonstravit. Qui incomparabilis Reipublicae ac literarum Stator, nomine atque ornamento *Consiliarii Regiae Cancellariae,* Diplomate die VIII Martii anni MDCCLXXIII dato, nil tale suspicantem Senem, in gratiae Regiae haud ambiguum signum, faventissimis ac gravissimis verbis condecoravit.

Haec igitur publica fuit Viri desideratissimi vita; non insolitis illa quidem fortunae conversionibus admirabilis, non strepitu ac fulgoribus insignis, sed quieto atque aequabili fluens tenore, quales Suae stationis maxime decet atque juvat homines, amnis instar placidi, qui prata camposque aqua sua rigat et nutrit benefica, nunquam exaestuans, nunquam a notis aberrans ripis. Profuit civibus insigniter, patriae fructum attulit uberrimum. Hic ille est splendor, haec gloria, quae sapientum mentes maxime allicit, maximoque et suavissimo charitatis ac benivolentiae sensu ad bene meritorum hominum memoriam colendam et suspiciendam commovet! Neque privatae vitae cursum Noster peregit publica non dignissimum. Cujus ut jucunde feliciterque degendae sociam haberet atque adjutricem exoptatissimam,

matrimonio Sibi anno saeculi hujus XXIX adjunxerat Ornatissimam Foeminam CATHARINAM MEURMAN, Patre natam Amplissimo Viro JOHANNE MEURMAN [16]), Cambii publici quod Regni Ordinum munitur auctoritate fideque, Commissario diligentissimo, Matre autem Conjuge ejus dilectissima ANNA ROSELIA; viduam tum vitam, amisso priore marito [17]), agentem. Jucundi felicissimique conjugii fructus ex Ea suscepit Filios duos et quatuor Filias; quarum una in tenerrima aetate decessit: reliqui ad ornatissimae Familiae decus feliciter quique contulerunt. Sed Filia natu maxima [18]), et Filius minor [19]), e vita jam ad coelites abierunt: Illa Maritum, Reverendissimum nunc Archiepiscopum Upsaliensisque Academiae Pro-Cancellarium, nostri olim Lycei decus, unica beans prole, cum immatura Ipsa morte decederet, Patri tamen Conjugique solatium reliquit svavissimum, Filiolum, impletae jam nunc cumulate spei, nova indies ornamenta Honoratissimis Nominibus praeclare comparantem [20]). Filius natu minor, Judex Territorialis regionum Borgoënsis atque Kymmenensis, dexterrimi Vir ingenii ac

---

[16]) Antiqua orto prosapia, e Westphalia in Sveciam delata, quae et Nobiles quasdam apud nos Familias peperit, et multas alias cognatione atque affinitatibus, (non secus ac illa quae Socrum defuncti Doctoris Nostri progenuit), attingit. Socer autem quatuor ille Professorum Aboënsium fuit, Nostri *Hasselii*, D. *Andreae Bergii*, Archipraepositi et Theol. Prof. Primarii, *Hermanni Diet. Spöring*, Medicinae, ac Dn. *Nicolai Hasselbom* Matheseos Professorum.

[17]) *Samuele Elfving*, Pastore in Kolbäck Westmanniae. Nata a. 1694 die 4 Sept. nupsit Nostro a. 1729 die 10 Sept. ac decessit a. 1760 die 5 Nov.

[18]) JOHANNA MAGDALENA HASSEL, nata a. 1730 die 21 Oct. nupsit a. 1747 d. 3 Maji, D. CAROLO FRIDERICO MENNANDER, Physices tum in Academia Aboënsi Professori: mortalibus erepta fuit die 5 Apr. a. 1749.

[19]) Dn. CAROLUS HASSEL, nat, a. 1738 d. 12 Aprilis; denatus a. 1777 d. Junii, Conjuge Vidua cum filiolo unico relictis.

[20]) Nobiliss. Dn. CAROLUM FRIDERICUM FREDENHEIM, Primum jam Secretarium Regium Expeditionis Rerum Peregrinarum,

eximiae industriae, in flore aetatis, medioque honorum cursu, abreptus est; atque supremis vix justis Paterno cineri persolutis, in Parentum, beatas immortalium sedes incolentium, amplexus properavit. Filius natu major[21]), praesens pietatis et officii nostri testis, Filiaeque duae, cum Maxime Reverendis suis Maritis, in vivis supersunt[22]): quibus, ut caeteris quoque Amplissimae Domus Haeredibus atque fulcris, vitam longam omnibusque affluentem bonis, impense optamus!

Ad Beatum vero Senem nostrum ut oratio revertatur, domesticae Suae cursus vitae aequabilis ac tranquillus etiam ille fuit, nec ullis adversis vexatus, si quem significavimus ex festinata Filiae morte luctum excipias, binasque praeterea, quas experiri coactus est fortunae iratioris procellas. Alteram, quae novo Fenniam nostram bello opprimente, hostilis saevitiae metu vertere solum, domumque ac tecta deserere, fuga in Sveciam arrepta, subegit (quae tamen tempestas, ut foeda fuit, ita brevi transiit): alteram, quae acerbissimum Sibi vulnus inflixit, cum anno saeculi LX Uxorem amitteret charissimam, in cujus amore atque cura ingravescens senectus acquieverat. Tulit gravius hunc casum, fatendum est, quam ii ferri jubent Philosophi, qui affectibus atque adeo amoribus nostris, ne altius in animum penetrare permittamus, quam ut facile ejici inde queant, praecipiunt: ita ut corporis quoque Sui valetudo ab insomniis et animi aegritudine, incommoda pateretur. Sed ni-

---

Magistrum Caerimoniarum Aulicarum, atque Camerarium Ordinum Regiorum Equestrium.

[21]) Dn. HENRICUS HASSEL, Centurio Equitum, nat. a. 1734, d. 16 Jan.

[22]) ANNA SARA HASSEL, nata a. 1732 d. Oct., nupta Dn. DOCT. PAULO KROGIO, Archi-Praeposito Ecclesiae Borgoënsis; et CATHARINA CHARLOTTA HASSEL, nata a. 1735 d. 24 Jun., nupta Dn. Doct. JOHANNI BORGSTRÖM, S. Theol. Lectori in R. Gymnasio Borgoënsi; quae jam naturae legibus satisfecit, d. 20 Dec. anni hujus 1778. Utraque Nepotibus et Neptibus Senem, ante abitum Suum ad immortales, laete auxerat.

mirum vitam isti sapientes torpidam ac sensu vacuam, beatam inprimis putant; cum Nostri, ut ingenium ita animus, constantiae licet addictissimus, languidi tamen ac torpidi nihil, nihil quod in extremo tantum quasi haereret cortice, probare soleret. Quae autem inhaerent altius, nec sine dolore evelluntur. Suo igitur Ille exemplo docuit, morum veram gravitatem, qua B. eminuisse Senem ultro omnes fatentur, a ferocitate tamen et duritia mentis plurimum abesse; nec eos sensus, sine quibus jucunda atque felix esse vita nequit, secludere. Cum vero luctus se paullatim fregisset, recuperavit cum animi tranquillitate, labefactum quoque corporis vigorem. Atque ut aegritudinis penitus stirpem ejiceret, damnumque acceptum resarciret, et rationem simul domesticae vitae in consvetum cogeret alveum, qui Conjugis curae atque fidei magnam semper rei familiaris tuendae partem committere sueverat; ad novas nuptias animum appulit, quas sub finem sequentis anni, cum Vidua celebravit Collegae quondam sui, Linguarum Sacrarum in R. hac Academia Professoris Celeberrimi, M. *Gregorii Stenman*, ornatissima Matrona CHRISTINA MARGARETA PALEEN [23]): cum qua ad finem usque vitae conjunctissime vixit, secundi etiam nunc atque amantissimi Mariti obitum lugente.

Familiae Suae eadem et prudentia et diligentia, qua cunctis officii Sui partibus, gravissimus Vir semper praefuit. Res Suas administravit egregie. Temporis intervallis, maxime aestivis, quibus a laborum Academicorum cura doctoribus respirandi potestas conceditur, (dum juventus, tenuioris ut plurimum apud nos fortunae, ad domesticos lares, longius saepe remotos festinat, nova sibi vitae commode hic degendae adjumenta paratura), praedia Noster, quae non procul ab urbe Sibi comparaverat, invisit [24]); rusticae

---

[23]) Nata d. 20 Jan. a. 1714, Patre Judice Territoriali Aequissimo Peritissimoque Dn. ABRAHAMO PALEEN, Matre Nob. Dn. MARGARETA CATHARINA TIGERSTEDT, honorato utroque apud nos nomine. Nupsit Nostro die 1 Oct. a. 1761.

[24]) Praedia Nobilia *Isbois* Paroeciae Nummis, et inprimis *Bussila* Paroeciae Pikis, (ac olim *Savisala* Paroeciae Sagu, quod

vitae, quam maximi semper fecit, jucunditate fruiturus. Hoc more et corporis vires refecit, et animum a nimia laxavit contentione; aucto mox vigore rursum intenturus. Menti simplicitatis et tranquillitatis amanti, strepitum vero ac tumultum, etiam qui magnifica specie vulgi praestringeret oculos perosae, nulla convenire aptius vita, nulla placere impensius potuit. Itaque nusquam laetior quam ruri Suo, nusquam hilarior vixit. Hospes jucundus et comis, amicos hic lubentissime excepit, Suaeque oblectationis, quantum posset, participes fecit. Neque vero otiosam ac torpentem instituit inter sollertes agricolas vitam traducere; sed animum ipse etiam ad agriculturam curiose applicuit, accuratamque ejus Sibi comparavit scientiam [25]). Novas quascunque rationes, magno licet saepe strepitu commendatas, consiliaque temere praecipitata, avide non arripuit; neque coeca et stupida fide aut imitatione, quaecunque vidit mox probare et amplecti, in more habuit: sed probata longo usu et experientia vestigia, prudens tamdiu persecutus est, donec sollicito examinata judicio et cauto usu confirmata, nova sese magis probassent instituta. Rusticae itaque rei et intelligentia et peritia inter paucos eminuit. Diligentia, ordinis amore, studioque frugalitatis honestae, toti vicinitati praeluxit; quae observantiam Illi et benivolentiam, ut Sui omnes amorem, fidem ac obsequium, ultro laetaque praestabat.

Hujusmodi igitur studiis deditus, atque hac fide et navitate partes suas cunctas agens, vitae cursum implevit. De industria ac intentione animi adeo nihil remisit, ut neque beneficio uti vellet, per Leges Academicas Doctoribus oblato aetate provectioribus ac meritorum laude conspicuis,

---

postea abalienavit) quae nobilitatis jure possidendi, Sibi haeredibusque Suis facultatem acquisiverat.

[25]) Quam de Ratione Rei rusticae in Fennia emendandae (Om Landt-Hushållningens förbättrande i Finland), Nostro moderante a. 1751 Svethice edidit, Dissertatio Cl. *Joh. Welin*, haud contemnenda sollertiae peritiaeque Oeconomicae exhibet documenta.

quo ad otium Se referre, stipendio tamen, quamdiu in vivis esset, integro fruituro, licuisset. Labores enim ferre, grave Sibi nunquam visum fuerat; itaque nec requiem ab illis, quamdiu vires Sibi superessent iis tolerandis pares, desideravit. Prospera autem qua usus a puero fuerat valetudo, viriditatem in senectute etiam peperit, non modo a naturali robore corporis, temperanti ac minime molli vita confirmato, sed ab animi quoque moderatione et constantia, sustentatam. Itaque mentis vires, ad extremam usque aetatem, illibatas fere conservavit; nec oculi admodum frustrabant: pectoris modo angustior spiratio sensim augebatur, ut post motum paullo vehementiorem anhelanti similior esset quam respiranti. Aetatis tandem pondere magis ingravescente, ac lento quodam et occultiore morbo, consveto illius comite, insidiose vires aggrediente, cedendum Sibi esse vidit, ac negotiosam vitam circumcidendam. Versus finem igitur anni MDCCLXXIV, ut requietem animo dare, laxatis priorum curarum vinculis, laboresque Academicos deponere liceret, supplex petiit: quam veniam a Regia Majestate, initio anni sequentis indulgentissime impetravit; talemque impetravit qualem petierat, ut vel redire ad solitos labores, vel vacatione frui muneris, Suo judicio, ac prout aetatis valetudinisque suaderet ratio, integrum Sibi maneret[26]). Rus deinde commigrans, experiri statuit quid ab aëre salubriore levamenti malo suo, vim subinde remittenti, subinde intendenti, sperare liceret: sed adeo non superatum fuit, ut serperet altius, neque unquam vires assiduis diu laboribus fatigatae, plene redirent. Urbem postea denuo invisens, Apoplexia, minante Sibi diutius malo, noctu inter dormiendum subito correptus est[27]), mortis imminentis non incerta nun-

---

[26]) Litt. Regiis ad Illustriss. Cancellarium Acad. Aboënsis, d. 16 Jan. 1775 datis; Qui additis Suis etiam faventissimis Nostroque perhonorificis Literis, die ejusdem mensis 30 obsignatis, ad Senatum Acad. illas transmisit.

[27]) A. MDCCLXXVI, mense Februario, tempestate procellosa ac nivosa aërem turbante, cujus vehementer deminutam gravitatem Barometri depressio nimia ostentabat.

tia; quae totius lateris sinistri nervos resolvit. Cujus licet primam vehementiam frangere atque superare posse ars Medici videretur, ita ut nec mentis vigor admodum deminueretur, nec somni placidi beneficium (quo felicem semper Se fuisse, solebat gratus praedicare) auferretur, nec doloris saevitia affligeret; impetus tamen acrior fuerat, quam ut firmam fovere convalescendi spem permitteret: quam superveniens tandem Dysenteria, hic locorum tum Epidemica, desperatam plane reddidit, viresque corporis abstulit residuas; vi morbi in tantum denique crescente, ut post septem dierum assultus, die mensis Augusti octavo decimo, anno seculi aetatisque septuagesimo sexto, sopore leni exstinctum, de mortalium numero Virum desideratissimum eximeret. Corpus deinde exanime, in Templo hujus Urbis Cathedrali, omnium nostrum desiderio pietateque pompam lugubrem prosequente, honorifice conditum, decentem placidae quietis locum invenit.

Ita, ad extremum actum vitae fabula perducta, hunc etiam sic peregit, ut sigillum quasi laudi Suae imprimeret; nec illam contentus immortalitatem Sibi peperisse, quam nostrae conservabunt mentes gratissimae, ad alterius illius longeque praestantioris sedem vera via contendit. Portum igitur invectus est tranquillum et tutum, mari in quo mortales jactamur vadoso et procelloso, feliciter superato. Discessit ex vita iis omnibus florens bonis quae optanda fere, sapientibus viris, dum breve hoc mortalitatis iter perficiunt, videantur: praeter virtutem et doctrinam, domo etiam, laude, honore, amicis felix; fortuna quoque quam mediocrem expetiverat, paullo benigniore auctus. Sed commutavit haec lubens, cursu peregrinationis Suae peracto, cum alia beatiore stabilioreque vita. Quantam in reliquis aetatis actae partibus, demonstraverat constantiam, animi firmitudinem et serenitatem; tanta morbi etiam vehementis impetum, et vim mortis appropinquantis excepit. Qui de Religione pie semper sancteque sensisset, beneficiisque ejus atque auxiliis devota frui gratissimaque didicisset mente, neque in hoc ab iis articulo destitui potuit; quibus adjutus atque con-

firmatus, composito et confidenti animo communem mortalibus necessitatem subiit, atque ad veram patriam, a qua vota nunquam Sua praecluserat, placide migravit.

Nobis et meritorum Suorum memoriam colendam reliquit, et vitae morumque imaginem, honestissima imitatione, pro sua cuivis conditione locoque exprimendam. Cumque habeat hoc in se remedium dolor ex clarissimorum virorum ortus abitu, ut quo desiderii sensus excitetur maxime, meritorum ac virtutis splendore, illius obversum mentibus spectaculum, pulcritudine Sua ipsa oblectet simul animum, allevet et reficiat; hoc nos quoque jacturae sensum solatio leniamus, effigiem animo complectentes gravissimi Viri, oculis jam nostris subducti: quam paucis nunc quidem circumscriptam lineis repraesentabimus, accuratiorem perfectioremque pectoribus nostris reconditam perpetuo servaturi.

Atque ingenii quidem, quo pollebat Vir gravissimus, eruditionisque quam complectebatur, formam supra jam demonstravimus. Neque animi imaginem, ipse quem breviter descripsimus vitae Suae cursus, non satis praebet conspiciendam. Candor videlicet mentis atque sinceritas, quae ne suspicionem quidem simulationis et fuci admitteret, simplicitasque morum ab omni artificio remotissima, ex omnibus Suis consiliis, dictis, factisque eluxerunt. Factum illud et calamistratum, ut in oratione ac scriptis, ita in omni vita, vehementer perosus est. Gravitatem honestam, atque ab omni specie levitatis abhorrentem, cum ingenio Suo naturaeque debuit, tum consilio; qui in doctoris persona nugarum studio nihil neque ad contemtum proclivius, neque ab exempli severitate ac sanctitate, quo praeire adolescentibus debeat, alienius existimaret. Severitatem autem amavit non tristem et tetricam, sed humanam et facilem; ut qui in familiari consvetudine jucundus, et ad liberalem usque jocum solutus esset. Sermoni Suo, ex divite quo instructus erat eruditionis apparatu, et suaves adspergere et fructuosas literas noverat, sed loco atque moderate, salis instar et condimenti, non ut fastidium adferret aut satietatem. Fidei ipse haud ambiguae, neque in alios erat suspiciosior; sed

'entiae tamen et cautioni circumspectae deditus. Quem
"is artibusque tractandis secutus est morem, ut a tri-
ˀque minutis ac inanibus mentem cohibens, in mo-
tum rerum majora ac graviora acrem ac diligen-
ret aciem; eum in omni vita sedulo observavit.
t ad res gerendas non minus apto, quam ad
docendum acuto: ut dubium non sit, quin
in Republica, si aliquam ejus partem ad-
sibi fortuna commisisset, quam in musarum
negotiis, fuisset personam tuiturus. Robur vide-
mi, in propositis urgendis constantia, industriae vi-
singularis, consilio sapienter capto feliciter persequendo
uicunque parem reddidit. Ut in sententiis judiciisque non fluctuavit Suis, ita neque in amicitiis incertus fuit. Cupiditatibus superior quae a recto animum deflectere tramite valeant, officiique sancte memor, non Juventutis tantum Academicae, quae maximi Eum semper fecit, sed reliquorum etiam civium honestissimis judiciis late floruit. Paterfamilias fuit attentus et diligens, frugi sed benignus; Maritus facillimus atque amantissimus; tenerrimi in Suos affectus et indulgentiae humanissimae, qui inter lares domesticos non plus severitatis adhiberet, quam quantum Sibi satis ad domum sancte regendam videretur. Quamobrem jucundissima a Suis omnibus pietate cultus, sanctissimae, etiam post mortem, memoriae suavitate mentes eorum occupat et devinctas tenet.

Corporis forma externa, animi significavit internam indolem; firma et robusta compage valida, ac tota ad gravitatem composita. Vultus, candorem demonstravit et sinceritatem, inter illustria perspicacis animi atque meditando adsueti signa eminentem. Vigor mentis emicabat ex oculis, constantis atque honesta libertate erectae. Coacti nihil aut anxii, ficti nihil, nihil inepti, neque in gestibus neque in motu visebatur.

Desiderio igitur talis Viri tanto justiore acerbioreque Musae nostrae moventur, quanto rariora Sui similia omni tempore literis effulgere conspiciantur lumina; quae ne ra-

rius etiam posthac emicent, timere queas, ruente effusius ad levitatem, desidiam ac voluptates saeculo, quod ejusmodi vel maxime egere exemplis ac intercessoribus videatur. Saepius certe humanae vitae contingere, quale nostris perfamiliare est rusticis, spectaculum solet; qui cum silvam succiderunt annosam et maturam, proceris atque in eximiam altitudinem editis arboribus umbrosam, virgulta cernunt frutetaque humilia et exilia in locum ejus succrescere, imperiteque non raro laetantur. Sed opprimere hujusmodi metum, quem jacturae dolor excitat, sapiens jubet, provida et indefessa Illorum cura, quorum tutela favoreque res nostrae florent, impenseque Musae Patriae gaudent. Nos autem, vel assidua Vitae Suae recordatione laudisque custodia, quasi praesentem inter nos quam diutissime retinere Senem venerabilem conabimur; et vestigia Sua lustrantes, hoc frui virtutis et incitamento et exemplo, diligenter studebimus. Hoc consilio, et pietatem Suae debitam memoriae sancte exhibebimus, et affectui nostro litabimus, et virtuti, literis, posteritati, patriae, pulcherrime consulemus.

Tibi inprimis, Studiosae Juventutis concio, cujus Ille studiis adjuvandis, felicitatique pro virili parte promovendae, omnem curam, omnesque labores consecravit, Tibi carissima esse, post mortem etiam Suam, atque adeo in perpetuum, memoria Sua debet: ut Quem vivum virtutis meritorumque nomine impense dilexisti ac venerata es, Ejus etiam ad posteritatem nomen laudesque grata propagare contendas; atque diligentia praecipue Sua, eruditione, morumque honestate imitanda, praeclarius etiam et Suae gloriae et Tuae venerationis monumentum consecres, quam verborum valeas ullo apparatu, ulla arte, ullo splendore exigere! Ita Suis votis satisfiet rectissime; ita Patriae, ita Literis, ita huic Musarum sedi suum perpetuo constabit decus; ita redibunt subinde in hanc cathedram viri, ingenio, doctrina, virtute, meritis, excellentissimo Doctori similes, quo illas nosque fuisse orbatos, tristes hodie planximus!

PROGRAMMA,

QUOD

DIE XXIX OCTOBRIS A. MDCCLXXXVI

EDIDIT

RECTOR R. ACADEMIAE ABOENSIS

HENR. GABR. PORTHAN.

Caeteras inter artes literasque utiles et praeclaras, neque Historiae Naturalis Studium (illius quam hodie, arctiori fere vocabulorum significatione usi, dicimus) in Auraico nostro Lyceo fuisse neglectum, monumenta rerum nostrarum fidem faciunt indubiam. Inter primos novae Academiae Doctores, *Physices ac Botanices* tradendae provinciam uni mox tributam esse reperimus: quem nec officio suo defuisse, satis constat. (Cfr. Diss. D:ni COLLIN, sistens *Fata Botanicae in Finlandia*, Praes. Cel. KALMIO ad hanc Acad. edita, § III). Non specimina tantum eruditionis a Juventute Acad. in lucem emissa has literas deinde passim attigerunt, pro more quidem temporis illa adornata, sed diligens quoque TILLANDSII opera, cujus libelli ab artis Magistris haud contemtim memorantur, superiori seculo ex instituto persecuta fuit. Ad Medicinae vero et Physices Professores illarum inculcandarum docendarumque curam pertinuisse, facile intelligitur. Novam postea laudem, indeque natum ardorem ac successum, his studiis colendis cum Illustris LINNAEI suorumque et amicorum aemulorumque et discipulorum contentio, ingenium, sagacitas ac felix diligentia, sapientium Amplissimorumque Maecenatum fota favore peperisset, et per patriam propagasset; ad nostras quoque oras laudabilis contagionis vis celeriter transiit, auctasque quasi vires ad harum literarum culturam persequendam hominibus praebuit. Praelusit his moliminibus SPÖRINGIANI ingenii cultus atque vigor; cujus quanta, in Minerarum inprimis Metallorumque et natura et excoctione perquirenda, diligentia fuerit, vel luculenta demonstrant quae in Bibliotheca Academica servantur laboris sui monumenta. Ultra autem mox processit strenuum BROVALLII acumen: qui non mineris modo

pertinaciter examinandis, interioreque illarum indole, notis, familia, cognationibus et affinitatibus feliciter investigandis, aciem quasi illarum instruere singulasque artificiose digestas componere docuit (cujus etiam laboris, ingeniosique non minus quam operosi consilii, documenta egregia conservamus); sed Herbarum quoque cognoscendarum novam tum rationem constantius ad nos detulit, mascule *vindicavit*, et diligenter propagavit. Successit his docta MENNANDRI diligentia amoenique decus ingenii, et incitans haec studia (quae heic docere jam antea instituerat) et ornans, usus que inde redundantis eximia adumbranda specie adjuvans. Sagax in naturae vestigiis persequendis LECHEI mens et patientissima industria, quo nisu quoque successu ad haec studia incubuerit, testantur notissima eruditis, pauciora licet, quae lucem adspexerunt rei utriusque specimina. Sed studiis his ultroneis, quamvis praeclaris, ad Naturalem Historiam excolendam pervulgandamque collatis, nulla hactenus suffultis publica ope, nullis publice comparatis praebitisque *rerum* (quas appellare solemus) *naturalium* collectionibus, nullis commodius accuratiusque observandarum examinandarumque illarum adjumentis, non satis licere in posterum semper confidere rati, qui de flore pulcherrimarum utilissimarumque literarum non conservando tantum sed etiam promovendo solliciti essent Reipublicae tum Moderatores, dare his literis, una cum fundanda iis Oeconomia, tradendis proprium Doctorem constituebant; Poëticesque docendae munere, quod peculiari hactenus magistro commissum fuerat, in Eloquentiae Professorem translato, vacans hinc stipendium novo Professori assignabant. Haec porro provincia viro data fuit administranda, ex cujus singulari industria, trito in his literis tractandis studio, novisque etiam ex memorabili ad eas illustrandas suscipiendo itinere comparandis opibus, praeclara quaevis essent speranda. Nec fefellisse spem, tot et mentibus adhuc nostris oculisque obversantia, et typis etiam vulgata KALMIANAE curae diligentiaeque produnt documenta. Practica enim studio Oeconomiae propagando quamvis praecipuam suam

consecrari debere industriam judicaret; Botanices tamen ac Mineralogiae quoque principia accurate juventuti exposuisse, meminimus. Accesserunt praeterea, quamdiu muneri ille praeesset, varia ad harum adjuvandum literarum studium, Reipublicae beneficio, egregia subsidia institutaque; ut novum, multis nominibus, ab hoc tempore, Naturalis Historiae apud nos excultae exordiri oporteat intervallum. Non modo Minerarum amplissima collectione Academia ditata fuit, accurata LECHEI diligentia in commodum sollertemque ordinem sensim disposita; sed nova etiam Chemiae et Metallurgiae Professione (sibique necessario experimentis faciendis Laboratorio) locupletata; ex cujus opibus egregium ad Minerarum Naturam rimandam sperandum fuit auxilium. Botanices studio sublevando excitandoque *Hortus* liberali impensa publica fuit conditus, Aedificiisque quibus plantae australium terrarum ad nos translatae contra aëris coelique Fennici injurias defenderentur, instructus; species ejus dignitasque pulchris ex Hortis Regiis Augusto favore transmissis aucta arboribus; et pecunia, cum Hortulani ad eum colendum periti conducendae operae, tum reliquis faciendis sumtibus necessaria, beneficentissime concessa. Sed neque privati favoris ac munificentiae egregiis caruit res nostra Botanica documentis. Ad curam Horti intendendam usumque ejus simul adaugendum, et rei Herbariae studium felicius alendum amplificandumque, Praefecto Horti (quod munus Oeconomiae Historiaeque Naturalis Professori injunctum fuerat) hujus curae ministrum adjutoremque, *Demonstratoris* nomine, addiderunt Viri meritorum multiplici laude inclyti, Nobilissimus Dn. JOHANNES HISINGER, Collegii Regii quod Rei Metallicae praeest Consiliarius, et Amplissimus JOHANNES J. HAARTMAN, medicinae in Regia hac Academia Professor, Ordinis Regii Wasiaci Equites ambo dignissimi: stipendio perpetuo, ex Suorum fructu praediorum, novo muneri liberalissime constituto. Herbarum praeterea diligenter exsiccatarum chartisque agglutinatarum egregio thesauro literarias Academiae opes meritissimus idem amplificavit HAARTMANNUS; in quo genere minus licet locupletem, curio-

sam tamen collectionem, quae magni olim OL. RUDBECKII, filii, fuerat, Academiae usibus donaverat Celeb. KALMIUS. *Concharum Cochlearumque* collectionem, quae Cel. *Spöringii* olim fuerat, numerata pecunia in Academiae usus emtam, liberaliter auxit antequam a nobis abiret Reverendiss. MENNANDER, alia etiam quaedam addens rerum naturalium, Regno Animali accensendarum, specimina. Brevissime ac summatim beneficia tetigimus, rei nostrae Academicae in hoc genere exhibita, diligentius alias pro merito, gratissimarum nostrarum Musarum nomine exposita et exponenda. Quae omnia (ut de aucta interim librorum ad has literas pertinentium supellectili nihil dicam, nec illa nullam Civium beneficorum favorem experta), quantum ad incitanda promovendaque apud nos Historiae Naturalis studia contulerint, eventus ipse docuit, nec attinet pluribus jam commemorare. Non factum vero satis ad perpetuam harum literarum in Academia nostra sedem firmandam putarunt, quos supra laudavimus Literariae hujus Civitatis fautores, nisi nova etiam ad eas juventuti tradendas atque inculcandas, ab Oeconomiae docendae provincia separata, institueretur Professio. Itaque postquam in se solum stipendii, Demonstratori ad Hortum Botanicum constituto solvendi onus recepisset, deque illo perpetuo e suis quibusdam praediis pendendo cavisset Nobilissimus HISINGER, assignatam antea suae stipendii nuper memorati solvendae parti praedium, addita praeterea non exigua pecuniae summa, novae fundandae Professioni, cui *Artis* etiam *Veterinariae* docendae, quo uberior inde rei Oeconomicae fructus accresceret, adjuncta est cura, denuo obtulit Celeberrimus HAARTMAN. Quam utriusque liberalitatem cum Academiae admodum proficuam judicasset, qui perpetuam teneramque de salute sedis hujus literariae promovenda agit curam, ILLUSTRISSIMUS noster MAECENAS, ad REGEM AUGUSTISSIMUM rem detulit, suaque commendatione ita ornavit, ut non modo Regia approbatione novum institutum confirmaretur, sed conditiones quoque ratae esse omnes juberentur, quas adjunxerat ei Cel. HAARTMANNI pro consilii sui meta certius contingenda pro-

vida sollicitudo. Itaque Clementissime fuit constitutum, non modo ut praeficiendus novae huic administrandae provinciae Doctor, suique deinceps successores, Medicinae cum reliquis suis studiis diligenter conjunctae solennia exhibere deberent documenta; sed ut iidem etiam, minus alioquin lauto, quam quo Regia olim beneficentia collegis eorum munifice prospexerat, salario fruituri, pari quo reliqui Philosophiae Professores jure, ampliora Regia stipendia suo ordine percipiendi, uterentur; atque concessum ut Nepoti Institutoris ex Sorore, *Philosophiae Medicinaeque Doctori Experientissimo D:no* GABRIELI BONSDORFF, quem istis tractandis studiis mature innutriendum ipse curaverat, prima sors beneficio fruendi Avunculi sui, impertiretur. Qui domesticae Hujus institutionis disciplinaeque alumnus, cum Historiae Naturalis, tum aliarum, quas Philosophicarum vulgo salutamus nomine, literarum fundamentis studiose apud nos jactis, honore Magistri auctus Philosophiae, ad Upsalienses transiit musas, Medicinae inprimis studia continuaturus: quorum diligenter cultorum honorificum testimonium promeritumque eruditionis copia Doctoris nomen inde retulit; aliis etiam quibusdam scholis unde suarum peritiam literarum augere posset, interim haud incuriose salutatis. Novus igitur hic *Historiae Naturalis et Artis Veterinariae*, auctoritate Regia constitutus *Professor*, demandatum sibi munus more solito solennique Oratione jam aditurus est; cui festae peragendae solennitati cum diem crastinum, qui mensis hujus est XXX, praestituerimus, publice illam indicere atque ad illam nobiscum celebrandam Musarum nostrarum Patronos et amicos invitare, officii nostri ratio jubet.

PROGRAMMA,

QUOD

DIE XXI MAJI ANNO MDCCLXXXVII

EDIDIT

RECTOR R. ACADEMIAE ABOENSIS

HENR. GABR. PORTHAN.

Mirum est luctus desideriique mentes hominum versantis ingenium, quo, easdem sensu licet tristissimo vexans, vehementi tamen simul sui quasi amore quodam fascinat; ita ut nec facile eripi cogitationibus suis factae imaginem jacturae patiantur, et in illa contemplanda affectuque tenero prosequenda voluptatem etiam quandam atque solatium quaerant, renovari subinde ipsam plagae suae memoriam, et tanquam refricari vulnus gaudentes. Percepta olim ex cari hominis vel favore vel familiaritate atque consuetudine delectatio, mentem ad captandum ex fallaci quoque umbra sibi objecta eundem svavitatis sensum pellicit, quem saepe veritas quondam peperit: cujus ipsa memoria recolenda, placet sibi animus. Ad quem sensum si officii etiam, gratae mentis et pietatis cogitatio accedit, si admirationis et venerationis intenditur motibus iis quos splendor virtutis, egregiorum ordo meritorum illustrisque imago laudis excitant; tum vero ingenti animum vi adoriuntur, flectunt, subjugant, suisque tanquam illecebris ipsam doloris acerbitatem leniunt atque redimunt. Cujus rei non aliam insigniorem praesentioremque nos habuimus experientiam, quam quae superiore anno nobis contigit, cum tristis huc nuntius afferretur, ereptum fuisse mortalibus clarissimum Literarum Ecclesiaeque Patriae lumen, nostrarum olim rerum praecipuum columen, ac postea etiam grande decus, *Ecclesiae Svio-Gothicae Archi-Episcopum, Upsaliensis Academiae Pro-Cancellarium, Membrum Ordinis Regii de Stella Polari, Regiae Academiae Scientiarum Svecicae Regiaeque Societatis Literariae Upsaliensis Socium, Reverendissimum Eminentissimumque Dominum Doctorem* CAROLUM FRIDERICUM MENNANDER. Ex quo nuntio conceptus moeror, cum saevis animum pungens aculeis repellere a propiore cladis

suae contemplatione videretur; sensus mox amoris atque venerationis, memoriaque meritorum et beneficiorum Suorum, ad illas laudes pie recolendas revocavit, unde quamvis magnitudo jacturae appareret, tamen alimenta simul gratis piae mentis motibus praeberentur, assidua svavique aucta pristinae felicitatis quasi spectaculo. Atque permixti hi, indeque etiam validiores, sensus motusque, jamdiu vehementer animos nostros exercentes, intra mentem aestuare haud contenti, erumpere quoque et claustra pectoris refringere tanto acrius annisi sunt, quo uberiorem quoque justiorem in publica jactura nostrae inprimis Musae, et illam dolendi et suam palam pietatem proferendi, et merita decoraque Summi Viri celebrandi, materiam haberent. Amiserant, Patria civem egregium et cordatum, Ecclesia Antistitem gravem, sanctum atque prudentem, Literae ornamentum, Scholaeque omnes et cultores bonarum artium Maecenatem, tutorem et patronum faventissimum; sed nulla tamen rei publicae pars, tot quot Auraicae nostrae Camenae, Ei devincta fuerat nominibus, tam diu ingenio suo, doctrina, diligentia caeterisque fruita fuerat virtutibus, tot curae, liberalitatis, amoris sui perceperat documenta. Ad tristem igitur tanti Viri amissi nuntium, circumfudit animos nostros ingens cohors meritorum Suorum, apparebant numerosi multiplicis necessitudinis tituli, tota simul quasi oculis obversabatur luctificae cladis imago. Recordabamur nostrae fuisse gentis propaginem, in Fenniae sinu educatum, nostrarum Musarum alumnum; ex his umbraculis in illum solem processisse, omnes hic quasi gradus scandentem, ac ad illas hinc enisum fuisse laudes quibus per totam deinde patriam claruisset: adolescentem hic nostrorum hominum pavisse spem, juvenem virumque implevisse, ac flores pulcherrimos ineuntis aetatis egregiis uberrimisque fructibus maturioris superasse. Occurrebat animo, ex illis ingenii eruditionisque divitiis, non usum modo nobis nostrisque Musis insignem, sed laudem quoque et decus accrevisse. Subibat mentem tempus illud jucundissimum, cum Lyceum nostrum Sua ornaret doctrina, Sui lumine ingenii illustraret; cum

Suae svavitate eloquentiae mentes nostras demulceret moveretque; cum naturae divitias pandens miraculaque explicans, in admirationem simul venerationemque Numinis adduceret animos; cum sanctissimae praecepta religionis et explicans distincte et graviter inculcans, frugifera pietatis semina in mentes juventutis Academicae spargeret. Memineramus, quam docte, quam prudenter, quam benigne et fideliter, juvenes discendi caussa ad hanc literarum sedem undique confluentes, omnigenae sapientiae augeret opibus, consiliis monitisque saluberrimis formaret, fortunam eorum adjuvaret, quamque paterno illos affectu complecteretur; quanto ab iis vicissim amore et pietate, quamque merito, coleretur. Succurrebat, quam teneram, quam indefessam, hujus Lycei suorumque commodorum et salutis curam, postquam ad eminentiorem evectus stationem rebus ejus tuendis praefectus esset, quantoque successu, gessisset: quam vigiles pro emolumentis ejus amplificandis, inopia levanda, instrumentis institutisque iis quibus ad literas feliciter colendas opus est, comparandis et suffulciendis, in Comitiis Regni, unde omnis tum spes subsidii pendebat, excubias egisset; quantum gratia et auctoritate, qua apud Illustrissimos Academiae Cancellarios singulari semper valuit, et ad publicas Musarum nostrarum et ad privatas Academicorum res commendandas, adjuvandas, ornandas, per quatuor lustra contulisset; quanta non modo sapientia, fide studioque rebus Academiae toto illo intervallo praefuisset, sed benignitate et liberalitate ex privatis etiam copiis, publicis nostris necessitatibus subvenisset; quanta denique humanitate, quanta benivolentia, et doctores hujus Lycei et cives reliquos cum publice tum privatim habuisset atque excepisset: ita ut jucundissima summo merito, laudatissima ac felicissima illius temporis apud eos omnes et maneat et mansura semper sit memoria. Monumenta perennia illustriaque impensarum Suarum pro re Academica curarum atque in eam meritorum, menti recursabant: *Professio* nova *Chemiae et Metallurgiae* constituta publicoque stipendio dotata, parta publice ad Hortum Academicum instruendum, Minerophyla

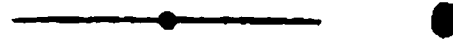
cium emendum, Theatrum Anatomicum Laboratoriumque Chemicum aedificandum, liberalia subsidia; quibus omnibus rebus carere olim Academia nostra cogebatur. Testes munificentiae Suae animo admovebantur, Bibliotheca publica benigne et exquisite aucta et ornata, Conchyliophylacium Academiae locupletatum, aliaque praeterea amicissimi Sui in literariam hanc civitatem animi documenta. Ingenii, industriae et doctrinae Suae coram erant monumenta, digna illa Auctoris laudibus, numerosa typis etiam vulgata, quibus lucem omnis generis literis praeclaram, egregiam huic Lyceo famam, opemque juventuti uberrimam et ad sciendi proclivitatem, et ad judicandi facultatem, ac gustum quem dicere solemus, sanum et exquisitum confirmandum, comparaverat. — Qui Juvenis elegantioribus feliciter litaverat studiis, ex his, severioribus quoque illis ad quae postea colenda sese contulit, venustatem cum dignitate conjunctam impertire noverat. Oratoria laude, et Latine dicens et vernacula utraque (nam et Fennici sermonis singulari eminuit facultate), quam insigni polleret, sive Academicam ornans Cathedram, sive Divinas e suggestu veritates explanans et vim illarum salutarem animis hominum inprimens, sive merita egregiorum virorum solenniter celebrans, sive publicos civium sensus explicans; nostris excidere mentibus minime poterat, in tanta omnium consensione hominum, hanc facultatem Suam constanter admirantium. — Deleri ex memoria nostra nunquam poterit, quam excellente et saepe alias, et novissime cum indulgentissima REX AUGUSTISSIMUS praesentia SUA Lyceum nostrum bearet, in desideratissimo Praesule Musae nostrae et interprete et duce gauderent. Nunquam gratissimis nostris effluet ex animis, quam certum semper et in rebus ad doctrinae cujusvis elegantiam et ad quasvis etiam reliquas eruditionis copias spectantibus, in Illo oraculum haberemus, quod consilii aut opis literariae indigis adire prosperrime omnibus liceret; qui Bibliothecae praeterea et locupletissimae et selectissimae opibus, collectis rerum cum naturalium tum artificialium varii generis copiis, antiquitatis, atque Fennicarum inprimis litera-

rum (ita dispersarum atque vastatarum, ut nusquam nisi in Suo illo penu refugium invenisse viderentur) egregiis monumentis, prodesse musarum quarumvis maximeque nostrarum, nec non artium omnium ingenuarum cultoribus valeret; quorum singulorum ingenio atque conatibus impense semper favit. Noverant adolescentes, se in Illo industriae, eruditionis, partaeque dexteritatis et acrem speculatorem, et judicem peritum, et patronum benignum certumque habere: quam efficax ad juventutis studia incendenda incitamentum! Noverant doctores Academici, diligentissime impensum in partibus officii sui implendis studium unam certissimamque esse rationem Maecenatis favorem et benivolentiam singularem promerendi, Cujus benignum judicium maximi omnes faciebant, atque praemii instar vel solum reputabant. Sed nec in Ecclesiam universam et inprimis Fennicam, quanta Sua essent merita, aegras nostras mentes praeteriit: quam sollicitus quamque idoneus fuisset castae puraeque religionis custos; quam prudens et diligens rerum omnium ad curam gravissimi muneris pertinentium moderator; ordinis et severitatis, sed justae, aequabilis et sapientis, non illius quae nodos in scirpo quaereret, amicus, integritatis atque animi a privati lucri studio alienissimi ea florens laude, quae a macula vel levissimae suspicionis tuta maneret ac illaesa. Qui per vastissimum terrarum spatium porrectas Dioecesis Suae ecclesias, non commodissime omnes adeundas, impigre tamen obiit, obiissetque saepius, nisi ab aliis, iis inprimis temporibus frequenter ingruentibus, prohibitus fuisset muneris tuendi officiis. Qui Synodis cogendis Sacerdotum studia literaria diligenter explorare, efficaciter excitare, paterne adjuvare, vigilantiam, curam, pietatem, consiliis, monitis et exhortationibus incendere et instruere, adeo non neglexit, ut libentissime has occasiones, fructum familiaritatis et consvetudinis Suae, caris sibi hominibus quorumque vicissim amore et veneratione sincerissima gaudebat, impertiendi, quoties per alias occupationes liceret, amplecteretur. Quem Editionibus Sacrorum Bibliorum Fennicorum binis, iisque praeclaris et diligenter

curatis praesedisse, librisque aliis ad religionis et pietatis lucem atque studia in gente nostra propaganda promovendaque aptis utilibusque convertendis aut concinnandis vehementer favisse, laeta memoria tenebamus. Qui Xenodochiorum et Nosocomiorum publicorum, quam teneram, quam sollicitam diligentemque fovisset curam, vel laudatissima felicissimaque non semel suscepta pro Valetudinario (Lazarettet) quod hic Aboae est, procuratio et advocatio, pias mentes admonuit. Cui, quem svavissimum Ipse putavit harum omnium curarum, horum omnium laborum meritorumque fructum, cunctorum popularium Suorum universorumque hujus natalis Suae terrae incolarum partam caritatem, sciebamus; pro quo jugiter suscepta olim piissima vota, quibus etiam abeuntem a nobis prosecuti fueramus, quasi resuscitata cernere nobis jam videbamur, et jacturam nunc demum tristissimam vere nos passos sentire, quam aucta tum dignitas fortunaque Eminentissimi Viri, ut minus acerbe sentiremus effecerat. Quem asportasse secum ad novi etiam amplissimique honoris sedem nostri sempiternam memoriam, nec obliterari unquam passurum esse propensam in nos benivolentiam et amorem, rectissime confidebamus. — Privatae vitae apud nos modeste, honestissime, sancte et amanter actae, effigiem exsuscitatam in tantis publicae laudibus, ne attingere quidem necesse est; nec illustrium illorum meritorum evocatam commemorare seriem aut imaginem delineare, quorum, post discessum ex nostris his oris, ordinem novis insignibusque auxerat decoribus, quaeque suos optimo jure in illis suis sedibus jam invenerunt, eosque prout decuit eximios, interpretes. — Fructuum laudumque quae ad nostras literas nostrosque homines ex Immortalis Viri studiis accesserant, memoria vel sola excitanda, justissimam luctus materiam, desideriique ex Tanti Viri decessu concepti, caussam habebamus adeo locupletem, ut quasi evigilantibus ad moestissimum casum omnibus una pristini affectus viribus, quanto ad nos acerbior quam ad ullam aliam societatem, hinc doloris sensus pertineret, judicari facile queat. Cui taciti hactenus privatimque indulsimus; mentes nostras tu-

multuosa vicissitudine motuum agitanti, ac ne ocius publice se proferret aegre imperavimus; spe non nulla adfulgente fore, ut si affectus vim tantisper cohibentes et pietatis persolvendae munus, quod gratissimae nostrae mentes manibus benignissimi olim Musagetae exhibere gestiebant, ad diem qui supremus Suae in hac vita commorationis fuit, proxime appetentem rejiceremus, testem exoptatissimum hujus nostri officii habituri essemus FILIUM desideratissimi MAECENATIS unicum, dignum in cujus ingenio virtuteque vivus acquiesceret et praemium felicis affectus inveniret, cujusque in memoriam tanti Parentis, tenerrimam pietatem optime cognoveramus: *Generosissimum* loquor *Dominum* CAROLUM FRIDERICUM FREDENHEIM, *a Caerimoniis publicis ad Aulam Regiam in Principibus Exteris et Legatis introducendis, Regique a Secretis primarium, nec non Equitem Auratum Ordinis Regii de Stella Polari splendidum.* Qua spe jam licet destituti, praeterire tamen diem, cujus reditus tristem jacturae nostrae memoriam renovaturus est, sinere non potuimus, quin et doloris et pietatis inclusis hactenus affectibus libertatem tandem permitteremus palam sese efferendi atque effundendi. Proferet autem hos sensus nostros, doloris vim expromet, jacturae magnitudinem demonstrabit, luctusque et desiderii caussas, laudes meritaque Reverendissimi Viri quem desideramus explicabit, pietatis nostrae, fidei officiique partes implebit Collega noster Honoratissimus, S. Theologiae ad hanc Academiam Professor Maxime Reverendus atque Celeberrimus, Dn. M. CHRISTIANUS CAVANDER; ipse eo sensu quem nostrum omnium nomine interpretaturus est, vivido etiam privatim affectus.

Index partis quartae:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran

Toimituksia.

21 Osa.

5 wihko.

HENRICI GABRIELIS PORTHAN

OPERA SELECTA.

PARS QVINTA.

H. G. PORTHANS SKRIFTER

I URVAL

UTGIFNA

AF

FINSKA LITTERATUR-SÄLLSKAPET.

FEMTE DELEN.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-Sällskapets tryckeri, 1873.

ANMÄRKNINGAR

RÖRANDE

FINSKA FOLKETS LÄGE OCH TILSTÅND VID DEN TIDEN NÄR DET FÖRST LADES UNDER SVENSKA KRONANS VISSA OCH VARAKTIGA VÅLDE,

FRAMLAGDE VID INTRÄDET I

KONGL. WITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQUITETS ACADEMIEN

DEN 30 JULII 1788

AF

HENR. GABR. PORTHAN

ELOQUENTIAE PROFESSOR VID KONGL. ACADEMIEN I ÅBO.

(V. H. o. Ant. Acad. Handl. Del. 4, p. 1—33)

M M. H H.

Så oförsedd som den hedern för mig var, at blifva af et så lysande Samfund kallad till medarbetare; så billig bekymmersamhet måste hos mig upkomma, vid åtanken af de pligter som Kongl. Academien däremot har rätt at äska, och min oförmögenhet at dem uppfylla. Skild ifrån många hjelpemedel, hvilka isynnerhet til Fornhäfdernes sorgfälliga undersökning tarfvas, och ålagd genom min sysla at mera vara omtänkt huru kunskapernes gamla inägor måga hållas i ständigt bruk, än huru de genom nya upodlingar skola utvidgas; har jag lika så inskränkt lägenhet som svaga krafter at, medelst arbeten värdiga så upplysta domares granskning, ådaga lägga den tacksamhet hvartil Kongl. Academiens ynnest mig förpligtar. Men om en oaflåtelig vördnad och högaktning, nit at åtlyda Kongl. Academiens befallningar, och hog at vinna förkofran af så vidtfrägdade Mäns ljus och insigter, få gälla, fast icke til någon förtjenst, dock til täckelse för mina brister; så smickrar jag mig med det hopp, at äfven framdeles få röna Kongl. Academiens bevågenhet, hvilken kraftigt skall upmuntra mig, at i den mån uti min förmåga står, åtminstone genom flit, söka bidraga till de lärdomsgrenars odling, som Kongl. Academien med sin vård omfattar.

Det första bevis af min hörsamhet emot Kongl. Academien, får jag i dag den äran at aflemna, då mig tillåtes at i Edert vördade och vittra Samfund, mine Herrar! taga säte. Mig åligger nämligen vid et sådant tilfälle, at i et kort Tal afhandla något ämne, hörande til de kunskaps-

delar hvilka Kongl. Academien isynnerhet upmuntrar. Och som min ställning föranlåtit mig att inskränka min böjelse för Historiska undersökningar, förnämligast til samlande och granskande af min hembygd Finlands häfder; så anhåller jag om gunstigt tilstånd, at utur dem, ehuru fattige och föga lysande, få hemta ämnet til min Afhandling, och för Kongl. Academien framlägga några *Anmärkningar rörande Finska Folkets läge och tilstånd, vid den tiden när det först lades under Svenska Kronans vissa och varaktiga välde.*

At denna eröfring skedde i det Tolfte och Trettonde århundradet, genom trenne särskildta Härtåg af trenne de störste och berömdaste Sveriges Regenter, neml. Konung *Erik den Helige*, *Birger Månsson* Jarl, och Riksföreståndaren *Thorkel Knutsson*, är allmänt bekant och erkändt. Finlands fullkomliga undertvingande har således uptagit en tid af vid pass halftannat hundrade år; men huru mycket längre tid har icke sedan til denna vigtiga eröfrings stadgande, vederbörliga inrättande, och någorlunda hyfsning, tarfvats?

I lären förlåta mig, mine Herrar, at jag med stillatigande förbigår de Härfärder som i långt äldre tider, och djupt in i Hedendomen, af åtskillige Sveriges Konungar sägas skett til Finland, och då redan skola haft til föremål och påföljd detta Lands underkufvande [1]). At nu icke omnämna, huru osäkra och ofullständiga dessa efterrättelser äro, huru snart detta öfvervälde hvarje gång finnes hafva åter upphört, huru omöjligt det var, at under hastiga sjötåg, och i de tider, eröfra ett vidsträckt land, sådant som Finland, föga bebodt, genom strömmar och sjöar afbrutet, med berg, skogar och kärr betäckt; så röja sjelfva de

[1]) Sådane Härfärder skola t. ex. blifvit gjorde af Konungarne *Agne, Erik Emundsson* och *Erik Segersäll.* Se Snorre Sturlesons *Yngl. Saga* C. XXII. och K. *Olof Haraldssons* (den Heliges) *Saga* C. LXXXI. Jfr. Lagerbrings *Svea Rikes Hist.* I D. 3 C. 14 § samt 5 C. 16 och 19 §§.

gamla berättelserne nogsamt, at tankan mindre varit ställd på varaktiga landvinningar, än på oförmodade plundringar, hämnande infall, och utprässande af en brandskatt, hvartil ingen förbindelse qvarblef så snart röfvare-fartygen afseglat [2]). Ingen anstalt finnes blifvit gjord til något beständigt herraväldes stadgande, inga Slott eller Fästen upbygde, inga Befälhafvare tillsatte, inga besättningar qvarlemnade [3]). Sednare författare, som tilägnat sine tankesätt

---

[2]) Af hurudan beskaffenhet desse till östra stränderne som tidast anstälde Sjö-tåg varit, synes nogsamt däraf, at de så ofta plägade förnyas. Fiender, hvilkas magt invånarne af förra besök lärt frukta, erhöllo lättare af desse en brandskatt, ibland större och ibland mindre: däri bestod förmodeligen hela öfverväldet. Om K. *Erik Emundsson* berättar därföre Lagman *Thorgnyr* i sit bekanta Tal (hos Sturleson, på sist anf. ställe), at *hann hafdi hvert sumar leidangr uti* (hvarje sommar var ute på slike Härfärder); det var hans sätt at bibehålla väldet öfver sine så kallade Skattländer. Den gamla Lifländska Krönikan som Gruber utgifvit (*Origines Livoniae* etc), beskrifver et senare dylikt de Svenskes tåg til Estland (år 1196), hvaraf man synes kunna göra sig et tämmeligen sannolikt begrep om tilgången äfven vid de förra; undantagandes at om religionen icke var någon fråga. Orden lyda sålunda: "Jam tunc idem Episcopus (här menas *Meinhard*, Liflands förste Biskop) cum Duce Sveciae, Teutonicis et Gothis, Curones bello adierat. Sed tempestate depulsi, Vironiam Estoniae provinciam applicant, *et triduo terram vastant*. Sed dum Virones de fide recipienda tractarent, Dux, *accepto potius tributo ab eis*, *vela sustollens divertit*, in molestiam Teutonicorum„. Tyskarne voro nämligen mera nitiske at omvända Esterne och — göra dem til sine slafvar.

[3]) Lagman *Thorgnyr*, på anf. ställe, omtalar väl *Jordborgir oc önnor storvirki thau er hann gerdi* (Jordborgar och andra stora minnesvårdar som K. *Erik Emundsson* i Östra Länderne upreste), hvilka ännu i *Thorgnyrs* tid där kunde ses: men de voro förmodeligen bygde endast til försvar under det han vistades på stället, eller ock blott til åminnelse af hans besök. At besättningar blifvit i dem qvarlemnade, omtalas ingenstädes. Troligt är at dessa Härfärder ej så mycket anstäldes til Finland, som til de mera öpne, mera upodlade och rikare Preussiske, Kurländske, Lif- och Estländske, samt Ingermanländske

och nyare tiders seder åt föga hyfsade barbarer, med hvilkas lynne ingenting mindre instämde än långa uträkningar och afseende på framtida fördelar; desse Författare hafva ofta riktat den äldsta Historien med storverk, som forntidens råhet eller enfald ej ens kunnat påtänka: och ibland sådane, fruktar jag man lärer få räkna de vidsträckta Monarchier, som åtskillige Nordens Konungar redan så ganska tidigt skola hafva uprättat [4]). Men jag går tilbaka til mitt egenteliga ämne.

De underrättelser vi om Finlands skick och tilstånd i dessa aflägsna tider äge, kunna ej annat än vara mycket ofullständige. Nationen sjelf hade icke begrep om någon skrifkonst, och har således inga skrifteliga minnesmärken kunnat lemna oss. Dess fornsägner hafva snart af tidens ström blifvit bortförde och försvunnit. Af dess gamla Qväden är föga ljus at hämta; de äldste som kommit til oss, tvifvelsutan mycket stympade och förändrade, innehålla endast mystiske dikter och en yrande vidskepelses drömmar. Af Historiska Sånger vet jag inga vara i behåll, när en enda obetydlig öfver Sanct Henrik undantages, som gå up til Påfviska tiden; och af de märkvärdigaste af de öfriga, äga vi ej annat än fragmenter [5]).

---

kusterne. Några hafva väl gissat, att en del af de Svenske inbyggare, som nu bebo Finska skären och Nyland, alt ifrån så gamla tider där haft sine hemvist; men det är icke sannolikt. Om de innan Christna tiden sig här nedsatt, när hafva de då blifvit omvände? K. *Erik* den Helige hade blott med Finnar at göra. Om Svenskar och Christne redan hade varit bosatte i Skärgården och längs med sjökanten; så hade en sådan barriere förmodeligen hindrat Finnarnes ströfverier och anfall på Svenska kusterne, hvaröfver i de tider klagades. At desse Svenske inbyggare ännu i fjortonde seklet här hette *Helsingar*, och betalte sina afgifter till Prästerskapet efter samma sed som i Helsingland var öflig, såsom gamle handlingar intyga; utmärker nogsamt at de voro nykomlingar, och redan innan sin ankomst hade antagit den Christna läran m. m.

[4]) Såsom *Iwar Widfadme*, *Sigurd Ring*, *Ragnar Lodbrok*, m. fl.

[5]) Sådane finnas öfver det så kallade *Klubbe-Kriget* i Fin-

Under de första åren efter Landets intagande och Christendomens införande, lärer ej mycket, hvarken af de nyss ankomne Svenske Lärare, som med helt andra göromål voro sysselsatte, eller af de genom dem omvände och underviste Finnar, hafva blifvit skrifteligen författadt. Men om de något upteknat, som kunnat gifva efterverlden ljus om de tiders utseende och händelser; så har det undergått lika öde med nästan alla öfriga Finska Handlingar, som dels af barbariska fiender, dels genom andre olyckshändelser, blifvit upbrände och förstörde [6]).

Hvad vi af närtida Svenske Författare, som ännu finnas i behåll, kunne samla, rörande Finlands omständigheter innan det kom under Sveriges lydnad, och i den närmaste tiden därefter; utgör ej heller mycket rikare förråd. Ty hvad är det som desse Författare lemnat oss? Usla Legender öfver tidens Helgon, några magra rim och korta förteckningar på händelser, som isynnerhet synts Klosterfolket märkvärdige. Sammanhängande och eftertänksamma berättelser, eller anmärkningar öfver folkslagens tilstånd, öfver deras framsteg i samhällslefnad, i upfostran och seder, får man af dem ej vänta.

Dessa äro likväl nästan de enda källor, utom några få Påfve-Bref rörande Finska församlingens första tider [7]),

---

land, öfver Hertig *Carls* (sedermera K. Carl IX:s) Finska Krigståg emot K. *Sigismunds* medhållare därstädes, o. s. v.

[6]) At förbigå de många andra eldsvådor och fiendtliga plundringar, igenom hvilka våre äldre städer, och i synnerhet Åbo, ofta blifvit ödelagde, och förmodeligen Landets äldste Handlingar tillika förstörde; så anmärka våre gamle Häfdeteknare sjelfve i synnerhet tvänne tilfällen, såsom för vår Historia olycklige: nämligen Kustö Slotts förstöring år 1318 af Ryssarne, då *alla Åbo Domkyrkas Privilegier och Klenodier* tillika lades i aska; och samma Domkyrkas plundring år 1509 af Danskarne, då äfven dess *Klenodier och Böcker*, jämte hela Staden, blefvo sköflade och brände.

[7]) Desse upräknar von Celse i sin Apparat. ad Hist. Sveogoth. S. I, p. 35 följ. Til hvilken förteckning dock ur

ur hvilka vår kunskap om detta folks äldsta belägenhet måste hämtas: hvilken kunskaps ofullkomlighet häraf nogsamt kan skönjas [8]). Men så kunna dock ännu tvänne hjelpemedel nyttjas, som ehuruväl ensamme af föga betydlighet, likväl i förening med hvarandra och de nyss förut omnämnde, ej utan fördel stå att tillita. Jag menar först Finska språket, som upmärksamt och med granlagenhet rådfördt, gifver en någorlunda tilförlitlig bild på folkets fordna tankesätt, plägseder, och den grad af odling hvartil Nationen under sin sjelfständighets tid, och innan sin närmare bekantskap med grannarne, hade hunnit. Sedan tjenar ock jemförelsen med de gamle Finnars närmaste slägtingar och vänner *Esterne*, ogement at uplysa de förres läge, bruk och inrättningar [9]); ägande vi om Esternes fordna tilstånd ganska brukbare, och för en forskare af Finlands

---

Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok, som uti Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras, samt ur Hr Ceremonie-Mästaren och Ridd. *Fredenheims* ifrån Påfvelige Archiverne i Rom erhållna ansenliga samling af härtils hos oss okända Bullor, åtskilliga kunna tilläggas.

[8]) Til utländske Häfdetecknare hade, om så aflägsna och ohyfsade folkslag, föga någon kunskap hunnit tränga sig. Ryska historien är ännu icke nog känd eller uparbetad; så at vi ej med säkerhet kunne veta, hvad hjelp til våre häfders uplysning ifrån den sidan må vara at vänta: hvad härtils blifvit bekant, gifver ej stort hopp.

[9]) Jag anser väl icke för sannolikt, hvad någre berömlige män synas trott, at den Finska Nationen ifrån Estländska sidan til sine nuvarande boningsorter anländt; granskapet med Ryska Karelen i öster, och flera Finska folkslags urgamla hemvist i sydöstra och nordöstra Ryssland, utvisar nogsamt, hvarifrån Finland erhållit sine invånare: men så gör dock belägenheten jämväl troligt, at de gamle Finnarne, särdeles de som bodde nära till Finska Hafsviken, haft mycken gemenskap med Esterne, och kanske med nybyggen af desse sednare fordom blifvit förstärkte; hvilket dock ej ensamt är tilräckligt at förklara den nära likhet som är emellan bägges språk och seder, och som utan tvifvel ifrån deras gemensamma stambygd sig härleder.

fornhäfder i flere afseenden märkvärdige underrättelser, uti den gamla Krönika öfver Liflands och Estlands underkufvande och omvändande til Christna Läran, hvilken en samtida onämnd Författare på Latin sammanskrifvit, och först af GRUBER, uti innevarande århundrade, i tryck blifvit utgifven [10].

Undren icke, mine Herrar, att jag uppehållit Eder med de torftiga hjelpredors upräknande, som till Finske Fornhäfdernes uplysning äro at tilgå; jag har därigenom måst bereda en ursäkt för de anmärkningars fattigdom som jag om mina Landsmäns tilstånd och öden, ännu i så nya tider, som det Tolfte och Trettonde århundradet, har att anföra.

Vi äge väl några Författare, som icke tyckts känna en sådan brist. De hafva skänkt oss längder, vidlöftige nog, på Konungar som skola styrt Finland innan det kom under främmande välde, med bifogade underrättelser om deras bedrifter, slägter och Konunga-säten [11]. Men det är skada, at alla dessa underrättelser, sammansatte i det sistförflutne århundradet, icke stödja sig på några kända bevis eller minnesmärken; at deras uphofsmän ej utan i mycket allmänna ordalag upgifvit sina källor; och att desamma, närmare betraktade, röja för mycken osannolikhet, at kunna antagas och gillas. De upgifne Konunga-längderne finnas merendels innehålla Svenska namn, till en del omöj-

---

[10]) Origines Livoniae Sacrae et Civilis etc recensuit, illustravit etc JO. DAN. GRUBER, Francof. et Lips. 1740, folio: hvaraf JOH. GOTTFR. ARNDT utgifvit en Tysk öfversättning (försedd med anmärkningar och fortsättning), tryckt i Halle 1747 och 1753, 2 Delar, i folio.

[11]) Utom MESSENII *Finlands Rimkrönika* (hvilken, sedan den länge i handskrift af våre Fornälskare blifvit nyttjad, utkom af trycket i Åbo år 1774, 8:o), och X:e Boken af hans *Scondia illustrata*, hörer hit i synnerhet det *Chronicon Finlandiae, incerto auctore*, hos NETTELBLADT, hvarom rättnu skall talas, och hvilket somlige gissningsvis äfven velat tillägga MESSENIUS, med hvars meningar det nära öfverenstämmer, så at det åtminstone blifvit antingen af honom följdt, eller ur hans skrifter sammanrafsadt.

liga för en ren Finne att utsäga, utplockade ur Isländarnes Sagor, SAXO GRAMMATICUS och JOHANNES MAGNUS, samt på höft sammanstälde;[12]) ibland hvilka et och annat Finskt ord blifvit inflickadt, för at gifva altsammans et likligare utseende [13]): af sådan beskaffenhet är den ömkeliga Krönika om Finlands fordna Konungar, hvilken NETTELBLADT i sit *Schwedische Bibliothec* infört [14]), och som ingalunda förtjent at ur sit mörker framdragas. Auctoren är obekant; och han må väl förblifva det. Alla anledningar och skäl bestyrka fast mera deras tanka, som tro att Finska Nationen, långt ifrån at under seklers förlopp hafva stått under ett gemensamt hufvud, vid de Svenskes ankomst ännu var stadt i Husfäders-tillståndet, eller sin naturliga frihet; utan någon furste eller regent, utan samhälls-lagar, eller egentelig borgerlig styrelse [15]).

---

[12]) Sådane äro *Snär* eller *Sniö* med sin Dotter *Drifva*, *Froste* med sin dotter *Skjalf* (i hvilka namn icke är svårt at igenkänna en blott allegorisk dikt), *Forniothi* (Chaos), *Gris*, *Amund*, *Jokul*, *Motle*, *Sumble* (med sin dotter *Signe*) och *Dumber*. Det är bekant, at Finnarne hafva svårt at utsäga de ord som med tvänne consonanter begynnas, och at bokstäfverne B, D, F, G, hos dem äro främmande.

[13]) T. ex. *Ucko* (Gubbe), hvars Drottning hette *Acka* (Gumma). Jag vet icke om man häraf kan sluta at Auctoren varit Finne?

[14]) 1 Stück, s. 96—115.

[15]) At Ryssarne, innan Svenskarnes ankomst, skulle öfver Finland ägt något öfvervälde, är en ogrundad gissning af någre Svenske Författare: Ryska Historien framvisar intet spår därtil. Hvarken emot K. *Erik* eller *Birger* Jarl, vet man at Finnarne begärt eller erhållit undsättning ifrån Ryssland; än mindre at Ryssarne ansett sig genom dessa Härfärder hafva blifvit förolämpade. Icke engång hela *Karelen*, åtminstone icke dess västra och södra del, synes ännu mot slutet af trettonde seklet (omkring år 1270) hafva blifvit räknadt ibland Nowgorodske rikets besittningar; hvarföre ock Nowgorodske Fursten *Dmitri Alexandrowitsch* år 1278 berättas hafva gjort et härjande infall i detta land: se MÜLLERS *Saml. Russischer Geschichte*, V B. s. 417—19. Men öfver norra Karelen, som stöter til Ishafvet och Norrska Lappland eller Finmarken, hade Ryssarne

Hade Finska folket vid K. *Eriks*, *Birger* Jarls och *Thorkel Knutssons* anfall, haft någon Konung eller allmän Anförare, så är icke troligt at de gamle Svenske, ehuru magre, Legender, Rim och Anteckningar, skulle förbigått

---

redan midt i samma århundra at befalla; såsom man kan se af deras gränse-stridigheter med Norrmännerne vid samma tid: TORFAEUS *Hist. Norweg.* P. IV, C. 40, p. 265 sq. När *Thorkel Knutsson* intog södra och vestra Karelen, hade han i början ingen strid därom med Ryssarne; med hvilka sedermera, då de af fruktan för det nya granskapet, och af sin vanliga Politik, understödde Karelerne, krig upkom. Af K. *Birgers* Bref til Hansestäderne år 1295, som Hr LAGERBRING (II D. s. 670 och 673) omnämner, ses tydeligen, at Karelerne, som han låtit underkufva, icke varit Ryske undersåtare, ehuru de med dem stått i vänskap. *Stora Rimkrönikan* nämner väl, men såsom en blott gissning, at Tavastland som *Birger* Jarl intog, torde förut hafva lydt under Ryskt välde: *Jak tror* (säger Författaren) *thet Ryssa Konunger mistit*, p. 23. Man hade nämligen i hans tid om gränsorna i Finland beständig tvist med Ryssarne; derföre lärer han trodt, at man ock fordom tagit ifrån dem alt hvad i Finland var eröfradt. För öfrigt anför han inga skäl til sin gissnings bestyrkande. Sådane hafva ej heller hvarken MESSENIUS (*Finl. Rimkr.* s. 13) eller Auctoren til *Chron. Finl.* hos NETTELBLADT (p. 97), som bifalla samma mening, upgifvit. Kanske de fallit på denna tanka i anledning af de gamla Isländska Sagornas berättelser om *Holmgårdska* Rikets fordna magt, hvarmed tvifvelsutan Nowgorodska Staten bör förstås, men hvars gränsor man utsträckt vidare än med säkra bevis kan fulltygas; äfven som icke alt hvad derom, och om dess förhållande till Svenska Monarchien för öfrigt berättas, kan för påliteligt anses: jfr VON DALINS *Svea Rikes Hist.* I D. 13 C. 10 och 11 § samt 18 C. At de Finnar som bodde närmast til Finska viken, och särdeles *Karelerne* och *Esterne*, för längre tid tilbaka varit i bekantskap med sine Ryske grannar, at de gjort dem sällskap på sjötåg och röfvareförder i Östersjön, samt at den mägtigare Nationen vid sådane tilfällen ägt något slags företräde och kanske befäl, synes icke otroligt: men däraf följer icke, at man erkänt deras värkeliga och beständiga öfverherrskap, åtminstone icke i de aflägsnare orterne. Sedan Svenskarnes vapen och våldsamma omvändelse-sätt retat de hedniske Finnarne til häftig fiendskap, förmådde sådant dem utan tvifvel at närmare förena sig med sine östre grannar, och gemensamt med desse hemsöka så väl de Svenske, hvilka sig i Finland hade nedsatt, som sine til Christendomen öfvergångne

at därom nämna, eller glömt en omständighet så skickelig att förhöja deras Hjeltars ära och gifva större anseende åt deras bedrifter. Motståndet hade ock då tvifvelsutan blifvit starkare, ordentligare och långvarigare. Men nu möttes Svenska Hären endast af sammanskockade skaror, som af intet befäl eller krigsaga visste, och derföre snart blefvo skingrade och underkufvade [16]). Man finner intet spår at några Fästningar blifvit intagne, eller några Städer sköflade. Sjelfva det Finska språket, som aldeles inga ord äger förutan dem hvilka det lånt ur Svenskan, at beteckna *Konung*, *Drott* eller *Furste*, *Höfdinge*, *Domare*, och så vidare, gifver detta påstående en ny styrka [17]). Däraf hämtas ock

---

Landsmän, hvilka de för affällingar ansågo. Detta bevisa nogsamt åtskilliga Påfvebref, hvilka klaga såväl öfver hedningarnes raseri, som Ryssarnes verksamhet at dem upreta och understödja: hvarom kunna beses mine anmärkningar til JUUSTENS *Chron. Episcop. Finl.* p. 58, 59 och 60. Ryssarne iakttogo därjemte den politiken, at icke allenast sjelfve afhålla sig ifrån våld til Christendomens fortplantning, utan ock lemna sina grannar biträde emot Latinska kyrkans ifver i denna väg. Nowgoroderne voro en handlande Nation; de sågo fördenskull mera på sin vinst, än på religionens utbredande; på samma sätt som sedermera Holländarena i Ostindien, etc. Den ofta nämnde gamla Lifländska Krönikan säger: *Est enim consuetudo Regum Ruthenorum, quamcunque gentem expugnaverint, non fidei Christianae subjicere, sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subjugare*, etc. p. 85: jfr p. 166, n. 4.

[16]) Se ISRAEL ERLANDI *de vita S. Erici*, p. 7 sq. Den större *Rimkrönikan* (HADORPHS Upl.) s. 22 följ. och s. 56. ERICUS OLAI *Hist. Svec.* p. 83 (Ed. LOCCENII). Allesammans gifva nogsamt tillkänna, at de Svenske ej funno något betydeligt motstånd.

[17]) Til Exempel *Kuningas*, *Duomari (Tuomari)*, *Valdakunda* Rike, *Esi-valda* Öfverhet (af *våld*, *välde*). *Ruhtinas* Furste, är på samma sätt brutet af *Drott (Truhtin)* som *Kuningas* af *Konung:* Finnarne som ej kunde utsäga *Tr*, hafva utelemnat den förra bokstafven, och ökat till en stafvelse i slutet. De enda ord som synas utmärka, at någon slags Öfverhetsmagt blifvit utöfvad (kanske endast af Husbönder emot sine underhafvande, eller af hela Nationen emot visse enskilde personer), äro *Wero* skatt, och *Sakko* plikt, böter.

et ojäfaktigt bevis, at ingen annan skilnad på *Stånd*, än emellan *Frie* och *Trälar*, Husbönder och Tjenare, hos Nationen varit känd [18]). *Stad*, *Torg*, *Gata*, *Marknad*, en stor del af Slögder och Handtverk, nämna Finnarne med Svenska namn [19]); til et bevis, at bekantskapen med dem förnämligast ifrån de Svenske sig hänleder. Men i allt hvad til *Landtmanna Syslor och Näringar* hörer, icke allenast hvad som angår *Jagt* och *Fiske*, utan jämväl *Boskaps skötsel* och *Åkerbruk*, har däremot Språket et rikt förråd af egna och inhemska ord [20]). Med dem har altså Nationen

[18]) *Wapa* fri, *Orja* träl, *Isändä* och *Emändä* husbonde och matmoder (af *Isä* fader, och *Emä* moder), *Palvelja* tjenare. Trälarnes öde, med hvilka förnämligast krig och röfvare-tåg lära försedt Nationen, synes ej varit mycket olyckligare, än det fria husfolkets.

[19]) Til ex. *Kaupungi* stad (Köping), *Tori* torg (hvaraf ock *Turku*, Åbo stad, fått sit namn), *Katu* gata, *Markkina* marknad. Likaledes *Kraatari* skräddare, *Sorvari* svarfvare, *Maalari* målare, m. fl. En del af desse och några flere Handtverk, kunna väl ock nu med renare Finska namn betecknas; men man ser tillika lätt, at sådane ord äro nygjorde. *Suutari* skomakare, lärer genom de Andeliges biträde blifvit lånt ifrån Latinen. Däremot synas *Kanguri* väfvare (af *Kangas* väf), och *Seppä*, egenteligen Smed, men ock i gemen uti sammansatte ord mästare, förfärdigare (t. ex. *Puu-Seppä* snickare, af *Puu* träd), vara urgamla ord, samt intyga at dessa handtverk af ålder varit hos Nationen öflige; hvarföre ock de til dem hörande verktyg hafva Finska namn: t. ex. *Vasara* hammare, *Palja* slägga, *Pihti* smedstång (hvarifrån *Hohdin*, plur. *Hohtimet* hoftång, åtskiljes), *Palkus* och *Alaisin* städ, *Ahjo* äsja, *Paja* smedja; *Kaide (Kaite)* och *Pirta* väfsked, *Niisi* skaft, *Sukkula* väfspole, hvari nystspolen, *Käämi*, instickes, *Sohlo* väfstol, *Suhakko* bom, *Loimi* upränning, *Kude* inslag, *Luoda* refva en väf *(Luonnos* refning), *Vihti* härfva, *Kerä* nystan, *Värttänä* slända, *Lumbio (Lumme)* spindeltrissa, *Lape* tott, m. fl.

[20]) At undvika vidlöftighet förbigår jag de många slags verktyg, redskap och anstalter, hörande til *Jagt* och *Fiske*, som med ursprungliga Finska namn betecknas. Likaledes den mängd af ord som angå *Boskapsskötseln*, och bruket af *Svedjor*, deras åtskilliga slag och skick, med därtil hörande arbeten, o. s. v. Det lärer göra tilfyllest, at jag här nämner *Vainio* å-

varit af ålder bekant; emedan folket i annat fall, tillika med kunskapen om de till dessa näringsfång erforderliga verktyg och förrättningar, ofelbart skulle lånt deras Svenska namn, eller lärt sig beteckna dem med ord och talesätt, som efter detta språk blifvit brutne och härmade [21]). Märkeligt är ock, at icke långt efter landets intagande och invånarnes tvingande at bekänna den Christna Läran, dem blef ålagdt at betala sina utskylder til Biskopen och Prästerskapet i Spannemål; när däremot de Svenske inbyggare i Nyland och Finska skären, som merendels voro Helsingar, och efter sin hembygds plägsed förnämligast syntes hafva vinnlagt sig om Boskaps-skötsel, erlade dessa utgifter i smör [22]). Tvifvelsutan bestod väl det åkerbruk som Finnarne i de tider idkade, mästedels i svedjande. Men alla redan omförmälde omständigheter sammantagne, jämte bekantskapen med *Metaller* och deras bruk [23]), nyttjandet af

---

kerfält, hemåker, *Moisio* utåker, *Sarka* teg, *Vako* åker- eller plog-fåra, *Piertano* åkerren, *Aita* gärdesgård, *Niittu* äng; *Aara (Aura, Atra)* plog, som synes vara slägt med Svenska ordet *årder*, *Sahra* gaffel-plog, *Vannas* plogbil, *Viuhta* plog-knif, *Äes (Äjes)*, *Hara*, *Karhi* harf, *Jyres*, *Junga (Junkka)*, *Unkka*, *Rahnus* eller *Rahno* vält, *Sirppi* skära, *Vikahde* (*Vikatet* eller *Viikate)* lie, *Varta (Varsta)* slaga, *Pohdin (Puodin)* vanna, *Kyndää* plöja, *Puida* tröska; *Ohra* (*Otra*) bjugg, *Nisu (Vehna)* hvete, *Nauris* rofva m. fl.

[21]) För sådane kan man misstänka *Ruis*, hos Esterne *Ruggis* råg (på Tyska *Roggen)*, *Kaura* hafra, *Peldo* åker (fält, hos Tyskarne *Feld)*, m. fl.

[22]) Härom kan ses Ärkebiskop *Birgers* bref af den 8 Okt. 1369 (i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok, fol. 3), hvari han åberopar *gammal sed.* Af K. *Magni Erikssons* Bref, gifna åren 1329, 1331 och 1334, bestyrkes detsamma. Om denna sak kan vidare jämföras *Bih. til de af et Sälskap i Åbo utg. Tidningar* för år 1785, s. 118—125.

[23]) Til ex. *Rauta* järn, *Teräs* stål, *Vaski* koppar, *Hopia* silfver. På Guld, Tenn och Bly, finnas däremot icke inhemska Finska namn. At Finnarne ifrån urminnes tider tilverkat Järn (förmodeligen af sin Sjö- och Myr-Malm, hvilket ämne, innan det ännu blifvit smält och renadt, af dem kallas *Hölmä)*, be-

väfnader, och vanan vid åtskilliga beqvämligheter, utvisa tydeligen, at Nationen redan något framskridit på hyfsnings-vägen och icke mera var stadd i yttersta råhet[24].

Detta skönjes vidare af den tillgång på inhemska ord, som Språket äger, at beteckna ej allenast *Hus* af flere slag, samt hvarjehanda *Bohags-ting*, utan ock *Gårdar*, *Byar*, och et slags *Härader* eller föreningar emellan flere Byalag: likaledes *Ting* eller folkets allmänna sammankomster[25].

---

styrkes ock af åtskilliga deras vidskepliga Sånger, hvaruti konsten at omgås med denna metall hänledes ifrån deras fordna Gudar: Språket har dessutom inhemska ord, som beteckna ej allenast smida *Takoa*, utan ock slagg *Kuona*, tackjärn *Liehtaus*, tackjärns-gös *Harkko*, m. fl.

[24]) Sådant bestyrkes af Nationens inhemska namn på åtskilliga tyger och väfnader, såsom *Sarka* vadmal, *Verka* kläde, *Kosti (Hursti)*, säckväf och blaggarn, *Pikko* enträdt groft lärft, *Varti* tvåskäftadt lärft, (*Palttina* finare tvåskaft, är förmodeligen lånt af Ryssarnes *Polotna*), *Yskäinen* (nämligen *Kangas)* fyrskaft, *Toimikas* groft fyrskaft, *Aivina* fint fyrskaft, m. fl. Jag förbigår namn på hvarjehanda klädes-plagg, och nämner endast af Bohagsting: *Pöytä* bord, *Rahi* långbänk, *Vuode* bädd, *Pata* gryta, *Kasari* kettil, *Malja* skål, *Sammio* kar, *Sango* ämbar, *Rainda* mjölkstäfva, *Hanho* örstop, *Huhmar* en träd-mortel at stampa säden uti, *Kuurna* bryggrosta, *Mändä* tjernstaf, *Rasia* ask, *Lipas* vacke, *Reki* släda, *Korja* reseslåda, *Saani* kappsläda, *Onales* en klämma at ihopfoga bräderna vid båt-byggnad, *Veitsi* knif, *Kirves* yxa, *Taskin* gröpyxa, *Ora* svedjern, *Kairi (Napakaira)* borr, *Jämsi* skafjärn, *Kehritimet* fårsax, *Tahko* slipsten, *Torro (Suppilo)* qvarntratt, *Kaha* (*Kahna)* qvarnflaka, *Silda (Silta)* bro, *Porras* spång, *Laituri* strandbrygga, m. fl. At man til körslor och resor nyttjat så väl oxar som hästar, tyckas namnen på ok *Ies*, ok-rem eller roma *Rahje*, vagns- och släd-tistel *Vehmaro*, skackel- eller fimmelstång *Aisa*, töm *Ohja*, betsel *Suitzi* m. fl. kunna intyga.

[25]) T. ex. *Piha* inhägnad gård, *Huone* hus, *Pirtti* pörte, rökstuga, *Sauna* badstuga, *Kota* kök, värmhus, koja, *Maja* hydda, *Aitta* visthus, *Riihi* ria, *Navetta* (*Ometto*, *Pihatto*, *Läävä)* fähus, *Tarha* täppa, fägård, *Talo* gård, *Kylä* by, *Kihlakunda* härad, *Käräjä* ting. Hos Esterne uttalas dessa ord: *Pihha*, *Hone*, *Saun*, *Kodda*, *Maja*, *Ait*, *Rehhi*, *Tarra*, *Tall*, *Kylla*, *Kihhelkund*.

Dessa namn finnas merendels vara gemensamma med Finnarnes slägtingar på andra sidan om Finska Hafsviken, nämligen Esterne; så at de förmodeligen varit i bruk redan innan bägge Nationerne blefvo åtskilde. At Esterne lefde i sin naturliga frihet, men likväl hade förbundit sig i större eller mindre fylken, til gemensamt förswar; at de samlades til allmänna möten, vid hvilka Nationens Äldste ägde det största anseendet och mäst verkade; at de vid sådane tilfällen förenade sig at göra härfärder eller röfvaretåg til lands eller sjös emot sina fiender, då den tiltagsnaste, starkaste, ärfarnaste, eller mäst aktade, ärhöll et slags öfverbefäl, ehuru ganska inskränkt: alt detta, som med andre halfvilda folkslags seder sammanstämmer, inhemtas af den tilförene berömda gamla Lifländska krönikan. Och denna bild af deras Borgerliga författning, om den så förtjenar at nämnas, träffar jämväl i det närmaste in på de gamle Finnarne.

I sine hemseder finner man at bägge Nationerne liknat andra halfvilda folkslag. Hårdhet i tankesättet, trumpenhet och tröghet i lynnet [26]), råhet i omgänget, hvarifrån de ingalunda kunna frikallas, hafva likväl ej mera varit deras än andra ohyfsade Nationers lyten. Det vackra Könet, som hos alla barbarer måste ärfara et oblidt öde, emedan den vilda styrkan af inga ömma känslor tämjes, har ock af Finlands gamla inbyggare med föga aktning och

---

[26]) *Dans*, hvartill Nationens östre grannar, Ryssarne, hafva så mycken böjelse, har ej en gång namn på Finska, och är ännu i öfre orten, där Svenska seder haft mindre insteg, aldeles obrukelig. Det samma gäller om sådane lekar, i hvilka ungdom af bägge könen deltaga. I nedre orterne synas dock några dylika (såsom den så kallade *Hiippa*, ute på marken om sommaren), redan för längre tid tilbaka, hafva blifvit vedertagne. At invånarne i öfre delen af landet, såsom glesare bebodt och för sin närmare belägenhet til gränsen, oftare af fiendteliga ströfverier hemsökt, behållit et trumpnare lynne, kan icke synas underligt: de äro fördenskull ock mera bögde til misstänksamhet, fåtaligare, långsammare både i sitt uttal och hela sit väsende; som alt, af deras läge och utståndna öden etc. icke är svårt at förklara.

skonsamhet blifvit bemött. Fadren, som i sitt hus ägde högsta magten (eller efter hans frånfälle Sönerne) sålde sina döttrar eller systrar åt deras älskare, för et visst öfverenskommet pris; och at *bortgifta* Flickor, hette med et gammalt Finskt talesätt, at sälja dem [27]). Utom Giftomannen, borde ock andre Brudens närmaste anhöriga (hvilkas bifall således äfven torde behöft inhämtas) med skänker ihogkommas; så at kostnaden var nog betydelig. Detta var kanske en af orsakerne, hvarföre man hos detta folk

---

[27]) *Tytteriä myöskennellä* eller *myydä, myyskennellä*. I et gammalt qväde säges om en Fader, som höll på at bortgifta sina döttrar: *Neitojahan myöxenteli Impijähän kaupotteli* (Han sålde sina Flickor, Han förhandlade sina Möer). Bruden, som därunder var frånvarande i vall med boskapen, frågar af Friaren som kommit i skogen at upsöka henne, och som för henne berättat huru han besökt hennes Fader, och funnit honom med en sådan handel sysselsatt: *Kellen myötihin minua* (Til hvem blef då jag bortsåld?) Han svarar: *Sinä myötihin minulle, Kana kaunis kaupattihin* (Du blef försåld åt mig, min vackra höna, du vardt åt mig förhandlad). Hvarpå hon underrättar sig om Brud-priset; hvilket Friaren berättar hafva varit rätt ansenligt, nämligen en Stridshäst åt Fadren, en Ko åt Modren, et par Oxar åt Brodren, en Tacka åt Systren, et stort spänne åt Sonhustrun. Men alt detta tycker Bruden hafva varit för litet, och af förtrytelse at hon för så ringa pris blifvit bortgifven, förklarar honom det hon ingalunda ville blifva hans hustru. Hon yttrar sig: *Vähämbäs hyvästä annoit, Pikkuruisen kaunihista; En huoli minä sinusta* (föga gaf du för den goda, ganska litet för den vackra; Dig sköter jag icke om). En märkvärdig vändning af den menskliga egenkärleken! I andra dylika Qväden, utsättas andra priser. I äldsta tiderne lärer ock på Brudens bifall föga hafva ankommit. Uti en gammal Sång berättas jämväl, huru en flicka, som för ansenligt pris blifvit til sin Friare försåld, därefter af en Ryss bortröfvades; då hvarken Fader, Moder, Broder eller Syster ville, emot ärläggande af det ärhållna Brud-priset, lösa henne ifrån fiendens våld: men en främmande Ungkarl drog ej i betänkande at för henne i lösen betala 100 Riksdaler, då hon anropade honom om hjelp, emot det hon lofvade blifva *Hans evärdeliga trälinna, Och hans beständiga maka* o. s. v.

ej finner spår til egentligt månggifte[28]. När Hustrun kom i huset, lärer hon föga annorlunda än en Träl blifvit ansedd[29]: förutan andra besvärliga syslor, blef det hennes skyldighet, at jämte Trälarne och det öfriga Husfolket af Qvinnokönet, stampa eller mala all den säd som til uppehälle tarfvades; af hvilken sed i Savolax och Karelen, där Vatten- och Väder-qvarnar äro en tämmeligen ny inrättning, lämningar ännu finnas[30].

Deras annars vidskepliga Guda-lära, röjde större enfald, än man träffar i mera hyfsade folkslags Religions-anstalter. Sin dyrkan delte de emellan flere Gudar, som förmentes hvar och en inom sin nog inskränkta krets, styra verlden[31]; men de tyckas ej hafva förestält deras egen-

---

[28]) Esterne finnas dock hafva haft flera Hustrur; hvarföre det ej heller är om Finnarne osannolikt, hälst när de genom sina härfärder hade tilfälle at röfva många främmande qvinnor. Jfr Gruber anf. st. p. 155 och 178. Men Esterne hade ock Gudabilder och brukade blodiga offer, hvartil inga spår hos Finnarne träffas: så at bägge nationernes seder icke i alt torde varit fullkomligen lika. Därsammast. p. 149, 76 och 88.

[29]) Detta var en naturlig följd af den seden at hon skulle köpas. Ännu i 14:e seklet fann K. *Birger* nödigt at genom särskildt bref, dat. *Yninge* den 1 Oct. 1316, taga Qvinnokönet i det då nyligen äröfrade Karelen uti sit Konungsliga hägn, och tillägga dem, så väl gifta som ogifta, både til deras personer och egendom, lika frid och säkerhet som könet i Sverige åtnjöt. Se Lagerbring anf. st. III D. s. 89. Såsom en lämning af fordna seder bör det ock anses, at i öfra landet Qvinnorna ej heller ännu sätta sig til bords med Karlarne, utan äta för sig sjelfva, merendels efteråt, hvar i sin vrå. Man igenkänner härutinnan nogsamt en märkelig likhet med flere andre mindre hyfsade folkslags seder.

[30]) De mindre förmögne, särdeles Torpare och Inhyseshjon, nödgas mångenstädes på handqvarn mala hela sitt årsbehof: hvilket är Qvinnornas skyldighet, som icke en gång Värdinnan, när på yngre hjon i huset ej är tilgång, får sig undandraga.

[31]) Så hade til ex. *Ilmarinen* at befalla öfven Luften *(Ilma)*, samt Blixt och Åska; *Tapio* öfver Skogen och Villdjuren, o. s. v. Huruvida någon allmän Öfver-Gud blifvit ärkänd, är svårt at med säkerhet utreda; om ej denna heder til äfventyrs vederfarits

skaper under vissa bilder; voro oförmögne at upresa dem några Tempel, invigde dem inga Altaren, och utvalde til deras tjenst inga särskilda Präster [32]): hvar och en Husfader lärer sjelf hafva förestått Gudstjensten, som i synnerhet uti vissa heliga Lunder [33]), vördade för Gudarnes osynliga närvaro, på et oss nu icke nog bekant sätt förrättades.

Ibland et sådant folk, okunnigt om *Skrift*, afskildt ifrån den uplystare verldens bekantskap, bör man icke söka spår til Vetenskaper [34]). Men det ägde dock, likasom

---

Väinämöinen, som åtminstone stod i besynnerligt anseende. Et ondt och fiendtligt väsende, som fick namn af *Perkele, Piru, Hiisi* m. m. synas de ock hafva fruktat. Men at någorlunda utreda alt detta trassel, skulle fordras mycken möda.

[32]) På alt detta fattas egenteliga Finska och inhemska namn. Tempel och särskilda Präster, förekomma ej heller hos de gamla Esterne. Vilda nationers seder i gemen, och i synnerhet de flere folkslags som höra til den fordom vidsträkta Finska stammen, af hvilka ännu öfverlefvor på åtskilliga ställen i Ryska Riket sig bibehållit, tjena mycket at uplysa alla dessa omständigheter: hvarvid likväl hvarderas särskilda läge tillika bör ihågkommas. Med *Präster*, hvilka ej behöfvas innan flere familier trädt i samfund och gemensamt underhålla en offentlig Gudstjenst, böra *Spåmän, Tecknetydare, Qvacksalvare* och *Trollkarlar* ej förblandas; på hvilka slags bedragare eller dårar, hos barbariska folkslag ej plägar vara brist: sådane *Tietäjät, Indomiehet, Noidat, Velhot* etc saknades ej heller hos de gamle Finnarne, om hvilkas fordna religion, eller afguda-tjenst och vidskepelser, för öfrigt kunna jämföras Hr Mag. *Christian Lencqvists* år 1782 i Åbo utgifna tvänne Disputationer *De superstitione veterum Fennorum Theoretica et Practica.*

[33]) Sådana till afguda-tjensten helgade Lunder (hvilka hos alla hedniska folkslag förekomma), hade Biskop *Thomas*, af de nyss underkufvade och til Christendomens antagande tvungne Finnarne, såsom en skänk under sin Biskops-stol ärhållit; och fick därpå Påfven Gregorii IX:s stadfästelse-bref, hvilket finnes infördt i *Skriftel. Bevis til Spegels Biskops-Krönika* s. 150, och *Acta Upsal.* för år 1725, p. 62. Jfr von Celse p. 62, n. 6. De uti samma Påfvebref omnämde *Delubra* böra icke anses för *Tempel,* som hos Finnarne ej funnos, utan voro blott instängda och til Gudstjensten helgade platser, sådane som åtskilliga i

många andra för öfrigt ohyfsade Nationer, en egen *Skaldekonst.* Dess Sånger, mera okonstlade än Isländarnes Skaldskap, få med Grekernes välljudande, höga och snillrika qväden icke jämföras; men öfverträffa mycket de platta rim, som en lång tid vanhedrade det nyare Europas smak. Med sådane Sånger ärade Finlands gamle inbyggare sina Gudar; uti deras förborgade kraft mente de sig äga et mägtigt medel til nästan hela Naturens betvingande [35]); med dem besöngo de sine Fäders, Hjeltars, och egne bedrifter, hämnade sig på sina ovänner [36]), och roade sig vid sine sammankomster [37]). En trumpen och fåtalig Nation,

Ryska Riket boende Nationer af Finska Folk-stammen *(Tscheremisser, Mordwiner* m. fl.*)* ännu hafva, och kalla *Keremet.* Esternes heliga Lunder omtalas hos GRUBER a. st. p. 138 och 180.

[34]) Til dem kunna ej de torftiga kunskaper om vissa enkla Läkemedel, vissa Stjernebilder, o. s. v. med skäl räknas, som Nationen ägde. Stora och lilla Björnen *Otava* och *Venäjän Otava* (Ryska Karlvagnen), Sjustjernorna *Seulainen* (lilla Sållet), och Orion *Väinämöisen Vikahde* (Wäinämöinens lie), äro de Constellationer som hafva egna och urgamla Finska namn.

[35]) Om dessa deras vidskepliga Verser handlas omständeligare uti det arbete *De Poësi Fennica,* som jag i Disputationer börjat utgifva, § XIII. Hvarmed ock Hr *Lencqvists* nyssberörde Disputationer kunna jämföras.

[36]) Sådane Hämde-qväden, pasquiller och satyrer, sammansättas ännu någon gång af Finska Allmogen i öfre orterne; men som de stundom för dem blifvit lagförde och pliktfälde: så har denna farliga gren af deras Skaldekonst kommit mera och mera ur bruk; äfvensom deras vidskepeliga så kallade *Lugut,* verser eller läsningar, genom Prästerskapets nit och en större uplysnings utbredande, merendels hafva förlorat sit anseende. Men denna vinst, och en allmän skicklighet at läsa i bok, har tillika haft den följd, at Allmogen småningom blifvit afvänd ifrån sine förfäders vackra Skaldekonst, som efterhand aldeles försvinner. Esternes sånger hafva med Finnarnes mycken likhet. Men det är mig obekant, huruvida detsamma må gälla om *Tscheremisserne, Mordwinerne, Wotjackerne* etc; hvilka Nationer i åtskillige andre mål synas närmare komma öfverens med Lapparne än med Finnarne. Lapparnes qväden äro mycket skilde ifrån Finnarnes.

[37]) Såsom ännu sker i öfre orterne, där förfädernes seder blifvit längst bibehållne. Vid sådane tillfällen uprepas icke alle-

som utom vissa kroppsöfningar, och sådane lekar som förnämligast utviste styrka och härdighet, inga nöjen och tidsfördrif kände; fann uti dylika sina national-sånger så mycket större behag, som de på en gång tjänte att fylla det toma i dess samqväm, at skärpa sinnet, och däruti intrycka lärdomar, hvilkas fortplantning man höll för vigtig och angelägen [38]). Med dessa sånger, som alla hade samma ton, enkel och alvarsam såsom Nationen sjelf, hvilka ock, när lägenheten så tillät, med en slags Harpa beledsagades [39]), lättade jämväl Qvinnorna tyngden af sit besvärliga malnings-arbete: och af några prof som ännu äro i behåll, finner man, att de känslor som hos hyfsade folkslag ut-

---

nast tilförene diktade qväden, utan ock nya sammansättas ex tempore, af dem som äro mästare i konsten: detta lättas mycket af den ifrån ålder antagne seden, at Poeten eller Mästaren (*Päämies* Hufvudmannen, eller *Laulaja* Sångaren) altid biträdes af en Medhjelpare (*Puoltaja* eller *Säistäjä)*, som med en något förändrad ton uprepar hvarje vers, hvarunder Mästaren får et litet rådrum at emedlertid påminna sig eller upfinna den följande. Bägge de sjungande sitta och hålla hvarandra i hand; omkring dem samla sig åhörarena, och merendels stående låna dem sin upmärksamhet; på hvilket sätt dylike sånger utspridas och fortplantas, ibland et folk som sällan lär sig at skrifva. På sådant sätt roa de sig ej allenast hemma vid sine gillen, utan ock på sina långa stadsresor om vintern, då ofta ansenliga Karavaner til samma nattqvarter stöta tilhopa. Nu har denna sed mycket aftagit; och bränvinet fyller andra nöjens ställe.

[38]) Nationens fläste ordspråk, som på et sinrikt sätt uttrycka hvarjehanda moraliska och oeconomiska lärdomar, äro stälde i vers: af dem finnas samlingar genom trycket utgifna.

[39]) Heter på Finska *Kandele*, och har 5 mässings-strängar; förmodeligen voro de fordom af senor. Af blåsinstrumenter äga Finnarne namn på *Pilli* Pipa, och *Torvi* Vallhorn; men känna icke Säckpipan, som både hos Esterne och månge andre af deras slägtingar i inre Ryssland, är så mycket älskad. Hvarken Finnar eller Ester hafva inhemskt namn på Trumma; mycket mindre har någon såkallad Spå-Trumma (på Lapska *Kåbdа*, hvilken hos Lapparne, så väl som många vilda och halfvilda Nationer inom Ryska riket, til deras föregifna Trollkonster är så oumbärlig), hos dem varit brukelig.

göra ämnet för Könets ömmaste bekymmer, icke varit dem obekanta [40]).

Någon egentlig *Krigskonst*, kan hos sjelfrådige barbarer näppeligen hafva ägt rum. Men de visste dock at nyttja åtskilliga slags vapen til både anfall och försvar, så väl emot villdjur, som fiender: däribland höra *Stridsklubba, Svärd, Spjut* och *Båga* [41]). De som bodde vid Hafsstranden, i synnerhet vid Finska Viken, lärde sig ock tidigt at idka sjöröfveri; hvarföre Esterne och Karelerne fordom voro särdeles beryktade. Desse vikingar ofredade ej allenast de närmaste farvatten, utan stälde jämväl sina Härfärder alt til Dannemark, til Svenska skären och in i

---

[40]) Prof på deras Kärleks-qväden finnes i ofvannämde Disputation *De Poësi Fennica* § XII. De som för sin Skaldekonst äro berömde (*Runo-niekat)*, njuta därföre aktning; ibland dem finnas ock några af Qvinnokönet, som dock ej gerna låta förmå sig at offenteligen sjunga sina Qväden.

[41]) *Nuija, Miekka, Keihäs, Joutzi.* Til sin Båga voro de försedde med större och mindre pilar (*Vasama* och *Nuoli);* lära förmodeligen äfven nyttjat Sköld (*Kilpi)*, hvarmed ock Esterne finnas hafva betäckt sig, äfven som desse visste nyttja Rytteri; se GRUBER a. st. p. 137, 76 följ. Icke allenast bekantskapen med Esterne, utan ock det egne Finska namn hvarmed en Stridshäst, *Ratzu*, skiljes ifrån en annan Häst *Hepo, Hevoinen*, gör det troligt at jämväl Finnarne förstått strida til häst. Deras förnämsta tilflykt vid fiendtliga anfall, som de icke trodde sig i stånd at möta, voro väl deras djupa och vilda skogar; dock lära de äfven nyttjat til värn och med några anstalter ytterligare befäst vissa af naturen otilgängeliga berg: hvilka slags Fästningar det Finska ordet *Linna* fordom lärer egenteligen betecknat. Esternes Fästning *Odempe* (på Finska *Ohdonpää*, Björnhufvud, såsom ock den gamla Krönikan det sjelf uttolkar), var et Berg: GRUBER p. 57 och 110. Deras öfrige Fästningar voro bygde af träd, eller af stenar som icke med murbruk voro fästade: därs. p. 97, 180 följ. jfr p. 4. Märkeligt är, at en af Esternes Fästningar hette *Somelinde (Suomenlinna*, Finneborg), därs. p. 82; så at de i äldre tider lära kallat sitt Land *Suomi*, äfven som våre Finnar. Ester och Estland är tydligen et främmande och Germaniskt namn.

Mälaren [42]). Sådant utvisar, at de måste ägt någon färdighet i sjöväsendet; hvilket ock af Språkets förråd på ditbörande ord och talesätt bestyrkes [43]). Sannolikt är, at den betydliga Handel, som redan i äldre tider drefs emellan Nowgorod och Tyska stränderne, särdeles Schleswig och Julin eller Wineta, i hvars ställe Wisby sedan lärer trädt, retat dessa barbarers begärelse, och gifvit dem både anledning och förmögenhet at alt längre utsträcka sin fart, och utvidga detta ohyggeliga näringsfång [44]). Men likasom Norrmännernes ströfverier och grymma framfart i det södra Europa, gåfvo anledning til den Germaniske Nordens omvändelse och hyfsning; så föranläto ock de Finska Na-

[42]) Jfr. Gruber a. st. p. 23 följ. och p. 178. Esterne utrustade talrika Flottor (därs. p. 25, 76 följ., 99, 102, 104). At Finnarnes ströfverier på Svenska kusterne varit en orsak til K. Erik den Heliges krigståg emot dem, intyga flere gamle Författare: se Benzelii *Monum. Vet. Eccl. Sveog.* p. 34; jfr. Israel Erlandi p. 7 och Schefferi anm. därvid p. 64 f. Om Karelarne intygas detsamma af *Stora Rimkrönikan* p. 82 f. och Ericus Olai p. 55 och 62.

[43]) Såsom *Lihti, Alus, Laiva, Pursi, Haaxi,* alt särskilda namn på Fartyg; *Purje* segel, *Hahdenhammas, Hahdenpieli, Hahdenkärki,* ankare, mast, spröt, m. m. Några gamla vidskepliga verser, i hvilka Nationens gamla Gudar prisas, omtala ock sjöröfveriet såsom et lofligt närings-medel.

[44]) Historien om denna Handel förtjänar, efter de anledningar som våre Nordiske Häfder kunna gifva, at med flit och särskildt utredas. Sturleson i *Olof Tryggvasons Saga* C. 5, och i *Olof den Heliges Saga* Cap. 64, samt på flere ställen, visar nogsamt at den redan i X och XI seklerne var i full gång: hvarmed Tyske och Wendiske Städernes Östersjöhandel bör jämföras. Den mängd af vikingar hvaraf Östersjön hvimlade, utmärker äfven, at handelsfarten icke måste varit obetydlig. De flere Påfvelige Bullor, utgifna i början af XIII seklet, hvarigenom Köpmännerne i Wisby, Lybeck och Riga förbödos at understödja Ryssar, Karelare och andre Christendoms-fiender, med vapen, hästar, fartyg, trädvirke, järn, matvaror m. m. och i gemen, at ej genom sin handel öka deras magt, tjäna likaledes til uplysning: jfr. K. *Birgers* Bref til Hansestäderne af år 1295, hos Dreyer, *Specim. Juris Publici Lubecensis,* p. 174 och Lagerbring a. st. II D. § 9 och 10.

tionernas röfvare-färder förnämligast deras underkufvande, och Christna Lärans utbredande till Baltiska Hafvets östra stränder. Nästan alla dessa länder hafva genom korståg eller så kallade heliga härfärder, kommit under främmande välde; och de andeligas nit fann verldsliga magten så mycket benägnare til biträde, som därigenom tillika en säker utväg til dessa oroliga Vikingars tämjande öpnades. Folket fick tilfälle at förnöja sin gamla hog för krigsfärder, förskaffa sig byte, och inlägga ära; samt tillika upfylla en religions-pligt, försona sina synder, och vinna förtjenster hos Gud. Förmånligare vilkor kunde icke begäras. Hvarföre ock ej felades tillopp af Krigsmän, som voro färdige at biträda så heliga afsigter. Men Liflands och Estlands öde blef mycket olikt de nordligare Finnarnes: de förre blefvo til sine personer och sin egendom et byte för några Tyske äfventyrares enskildta rofgirighet, som med föreburit nit för Christna lärans utbredande bemantlades[45]); Finland däremot eröfrades af Regenter, hvilke i sine nye undersåtares hägnande sågo et medel at lyckligen öka sit Rikes styrka. Efter krigståget var företaget at omvända förblindade och osälla Hedningar, så fann man billigt och tillika sammanstämmande med afsigten, at skona och skydda alla dem som nedlade vapnen, blefvo hörsamme, och låto sig döpa; de fingo, jämte lifvet, behålla både frihet och egendom[46]). Endast de slagnes och bortflyktades

[45]) Bevis lämnar nogsamt den ofta omrörde Krönikan, hos Gruber, där man ej utan rysning (t. ex. p. 97, 100—102, 107 etc) kan läsa om den grymhet och omenskligbet, som emot dessa olyckliga barbarer utöfvades. Man underlät dock aldrig, efter sådane Irokesiske bedrifter, at tacka Gud för hans hjälp och Församlingens förmering.

[46]) Det intyga våre gamle Häfdatecknare uttryckligen: se Israel Erlandi p. 9, *Stora Rimkrönikan* s. 22, Ericus Olai p. 58. Fördenskull träffar man i Finland, sedan Svenska tiden, hvarken spår til lifegenskap eller *servitus glebae*, eller andra dylika förtryckets påfund. Nationen har icke blifvit tvungen at öfvergifva sine förfäders oskyldiga seder, eller aflägga sit fädernesspråk, hvarpå den tvärtom erhållit undervisning i sin Chri-

gods blef ibland segervinnarne utdeladt. Finnarne förlorade väl således sin sjelfständighet; men utan at lida någon verkelig förlust. Tvärtom erhöllo de därigenom efterhand mera hyfsning, större uplysning, och alla de förmåner som af en mera fullbordad samhälls-inrättning härflyta.

Det har varit et gemensamt öde för nästan alla de mångfaldiga grenar som höra til den vidlöftiga Finska folk-stammen, at på den stora Verlds-Theatern icke hafva spelt särdeles lysande roler, at tidigt hafva råkat under främmande herrskap, och at nu förtiden inga sjelfständiga Stater ibland sig kunna upvisa. Detta slags öde, som denna folkstam nu delar med många fordom blomstrande och herrskande Nationers efterkommande; bevisar ingalunda at större delen af de enskilda menniskor som til densamma höra, varit eller äro mera olyckliga, än de nationers medlemmar som dem undertvungit. Men det förtjänar likväl undersökas, hvad allmän orsak, eller sammanstötande händelser, måga åstadkommit en verkan, hvilken til mindre fördelaktiga omdömen kunde misstydas.

Finska folk-stammen, i vissa sina grenar ostridigt den äldsta, åtminstone i vår yttersta och östra Nord, var genom sine bonings-orters belägenhet längre afskild ifrån skymten och varman af det ljus, som till dess södrare grannar, ifrån Grekeland och Rom småningom, och i början oförmärkt, sig framträngde. Desse sednares strödda fylken, dessutom gynnade af et mildare luftstrek, sammanväxte fördenskull tidigare til större statskroppar, och blefvo genom närmare samhälls-band förbundne: de hade hunnit blifva mägtige nog, ej allenast at försvara sig emot fienders anfall, utan ock at underkufva svagare Nationer, då ännu de Finske folkslagen antingen voro qvar i sin råhet,

---

stendom, och fått vid domstolarne utföra sine ärender. Dess medlemmar hafva ifrån inga samhällsförmåner, genom några förödmjukande författningar blifvit utestängde. Därföre har den ock i trohet och en gemensam samhällsanda icke eftergifvit sina öfriga Medborgare, eller någonsin känt någon retelse at vilja sig ifrån dem skilja.

eller hade gjort blott de förste stegen på hyfsningsvägen. En Religion i flere afseenden välgörande emot menniskoslägtet, och som af sin natur kraftigt arbetar emot vildhet och barbari, samt älskar ljus och hyfsning; hade hunnit, ehuru då redan mycket bortskämd och med främmande tilsatser vanstäld, stadga sit välde i den öfriga Norden, samt påskynda dess fortskridande ur vildhets-tilståndet; när til den vrå som Finnarne innehade, knapt någon stråle ännu framhunnit. Hvad under, at desses spridda flockar, af mägtiga Monarchier, som sig i deras granskap bildade, skulle småningom upsväljas? Den *Germaniska* folkstammen (hvartil Svenskar, Norrmän, Danskar och Tyskar hörde), utbredde sit välde ifrån västra sidan, af Romerska Hierarchien upmuntrad och understödd. De *Slaviska* Nationerna trängde in ifrån södra och östra sidan, och efterhand til betydliga Stater ihopbragta, särdeles under den väldiga Ryska magten, af Grekerne med någon uplysning försedde, af Skandinaviske äfventyrare biträdde, underlade sig småningom, med våld eller lock, de närmaste Finska folkslagen [47]. Således blefvo alla dessa kufvade, innan de ännu lärt känna och nyttja sin styrka. Men de hafva dock, såsom en egen folkstam, under så mångfaldiga skiften sig bibehållit: och merendels sedan varit så hörsamme och trogne undersåtare, som förut oroliga och besvärliga grannar. När lägenhet gifvits, hafva de i sit nya tilstånd nogsamt ådagalagt, at dem fattats hvarken mod och härdighet, eller drift och snille. Den betydliga del af dem, som under olika namn lyder under Sveriges Krona, och varit lycklig nog at icke tryckas såsom slafvar, utan hägnas såsom Medborgare, har i synnerhet i alla tider med sin nit och trohet bevisat at folket känner sin lycka. Med sine Svenske undersåtare hafva de delt blida och oblida

---

[47]) Af hvilka en del redan förut genom den förfärliga Mongoliska och Tartariska Monarchien blifvit krossade och underkufvade; hvarifrån den ansenliga inblandning af Tartarernes språk och seder, som hos desse träffas, har sit ursprung.

öden, och under dessa sednare ingalunda brustit i ståndaktighet. Ehuru med olika språk, tolka de samma känslor emot Konung och Fädernesland. Vetenskapernes och Konsternes Beskyddare, sine undersåtares värn, sit folks Fader, af hvilkens vård och huldhet de rönt flere vedermälen än under något annat tidehvarf, åtföljes af deras önskningar lika troget frånvarande och närvarande. Med hvilken glädje skulle de icke se så många af sine bröder, hvilka et svårare öde träffat, åter med sig förenade til lika förmåner och en gemensam sällhet!

UNDERSÖKNING

OM DE NATIONER, HÖRANDE TIL FINSKA FOLK-STAMMEN, HVILKA I DEN ÄLDRE NORDISKA HISTORIEN OMTALAS.

AF

HENR. GABR. PORTHAN.

(V. H. o. Ant. Acad. Handl. Del. 4, p. 36—51).

Första Stycket.

Uti den äldre Nordiska Historien förekomma åtskilliga Folkslag, som efter våre Häfdetecknares enhälliga omdöme, icke höra til den *Germaniske* (eller såsom man hos oss äfven plägar säga, *Göthiske)* Folkstammen. Desse Folkslag, af hvilka några med skäl räknas ibland vår Nords äldste inbyggare, och med hvilka det Svenska, Norrska och Danska folket fordom haft mycket at skaffa, anses merendels för grenar af en gemensam stam, som af dess bekantaste och mäst hyfsade del begynt kallas den *Finska.* Därtil böra förnämligast räknas *Lappar*, *Bjarmer*, *Ester*, *Kurer*, egentelige *Finnar*, *Karelare*, *Ingrer* och *Watländare.*

Om alla dessa folkslag meddela väl våre Nordiske fornhäfder ganska ofullkomliga underrättelser; men dessa underrättelsers samlande, pröfvande, jämförande och sammanställande, torde likväl öfver vår äldre Historia utbreda något ljus: hvarföre jag trott, at et sådant bemödande icke vore aldeles onyttigt, och underställer nu detta mit försök Kongl. Academiens uplysta granskning.

Åtskilliga i Ryssland kringspridda Nationer, som likaledes anses höra til denna samma hufvudstam, men om hvilka vi icke förr än i nyare tider erhållit någon kunskap, går jag af sådan grund förbi. *Liverne*, af hvilka Lifland egentligen fått sit namn, tyckas våre äldre Häfdetecknare hafva bortblandat med Ester eller Kurer. *Qvenerne* vågar jag ej antaga för en gren af den Finska Folkstammen; hvaraf icke heller de uti Nordiska Sagorna omtalta *Jotar* lära utgjort någon särskild del. Om bägge dessa sednare

folkslag skola likväl framdeles några anmärkningar bifogas. Nu skrider jag i ordning först at betrakta

Lapparne.

Om detta folk är redan så mycket och så omständeligen handladt; dess språk, seder och hushållningssätt hafva blifvit med sådan sorgfällighet undersökte och beskrefne, samt jämväl dess öden, efter möjligheten, af Svenske och Danske allmänt kände Författare uplysta, at föga behöfver tilläggas. Jag inskränker mig fördenskull endast innom några få anmärkningar.

At *Lapparne* höra til vår Nords äldsta invånare, lärer nu mera för aldeles ostridigt kunna antagas [1]). Deras tanka, som trott at denna Nations ålder ej sträcker sig högre än til Christendomens införande i Finland, och at Lapparne då först skilt sig ifrån Finnarne; är så stridande emot all sannolikhet och hela vår äldre Historias uttryckliga vitnesbörd, at til en sådan gissnings vederläggande ingen tid behöfver spillas. Men grunden til detta misstag, så väl som til många flera, genom hvilka denna delen af vår äldre Historia blifvit förvirrad, lärer förnämligast böra sökas i det namns tvetydiga bruk, hvarunder denna Nation i våra gamla häfder plägar förekomma. Man har nämligen inbillat sig, at så ofta i de gamla Norrska och Isländska berättelser, eller ännu äldre Qväden, *Finner* omtalas, därmed skulle förstås de nu egentligen så kallade *Finnar;* til hvilka man altså, utan vidare pröfning, lämpat alt hvad om de förre säges. Lappska folket har man däremot knapt

[1]) Utom de skäl som framdeles skola förekomma, kunna härom rådföras Ihre i *Gloss. Sviogoth.* företalet s. XXXIX, och Art. Lapp, Lagerbring, *Svea Rikes Hist.* I D. I C. 12—15 §. Enligt Nordiska Sagorna funnos redan i äldste tiderne på bergen och i skogarne *Finnar* (d. ä. *Lappar)*, hvaremot slätterne och stränderne af Norrmän och Svenskar voro intagne. Spår efter Lappar träffas ock ännu i nog sena tider, ej allenast i Finland, utan äfven i det södra Norrige: se Schönings *Försög til de Nordiske Landes Gamle Geographie*, § 3, s. 6.

ansett för äldre än detta dess sednare namn; hvartil man åtminstone icke förr än i slutet af det Tolfte århundradet finner några spår [2]). Men förutan det, at *Finne* ännu i dag hos de Norrske (ifrån hvilka detta namn ofelbart har sit ursprung [3]) och sedan vidare blifvit utspridt) bemärker en *Lapp*, och icke en af våre Finnar, hvadan ock Norrske Lappland egentligen kallas och af ålder blifvit kalladt *Finnmarken;* så visa många andra skäl, at de gamla Nordiska Sagornas Finnar aldrig böra hållas för annat än Lappar. Våre nu så kallade *Finnar* synas, när *Karelarne* undantagas, af Norrmännerne fordom varit föga kände. Det folk som i K. AELFREDS bekanta berättelse om Nordmannen *Others* märkvärdiga resa, i Nionde århundradet, kallas *Finnas*, bodde i Norrska Finnmarken, hvilken ock ännu af Lappar bebos; de födde sig med jagt om vintern och med fiske om sommaren, höllo Renar, och vistades til ringa antal här och där på de öde fjällarne [4]). Våre Finnar synas däremot, ifrån sin första ankomst till sine nuvarande hem-

[2]) Se SCHEFFERI *Lapponia* C. VI, p. 51. Han anmärker rätteligen, at namnet *Lapp* ännu icke hos STURLESON förekommer, som altid kallar detta folk *Finnar*. Om inga andra skäl skulle intyga, at den bekanta Sagan kallad *Fundin Noregs* är en nyare eller åtminstone mycket interpolerad Dikt; så vore den skilnad där göres emellan Lappar och Finnar tilräckligt bevis. I de tider, hvilkas händelser Författaren vil anses beskrifva, kunna ännu inga egenteliga Finnar hafva varit i vår Nord.

[3]) Ordets stam och första betydelse, hvaröfver jag icke känner någon sannolik förklaring, lemnas til deras utredande, som i de gamla Nordiska språken äga vidsträcktare insikt. At Latiner och Greker (*Tacitus, Ptolemäus* etc) fått sin kunskap om *Finnarne* (Lapparne) ifrån Tyskarne, och desse ifrån Norrmännerne, tyckes blotta namnet *Finnar*, som ostridigt är lånt ifrån desse Lapparnes grannar, bestyrka.

[4]) Se *Periplus Otheri* hos LANGEBEK *Script. Rer. Danicar. Medii aevi* T. II, p. 108—112. Ingen är som i hans beskrifning lätt igenkänner Lapparnes förfäder.

vister, hafva idkat Landtbruk [5]); och i den mån som de, för at kunna sköta och utvidga denna sin näring, behöft utsträcka sina besittningar, finner man at de utträngt och undan sig bortdrifvit Lapparne.

At bägge Nationerna höra till samma hufvudstam, och at emellan deras språk är någon förvandtskap, bör af en opartisk granskare icke nekas. Men af uppenbart förhastande har man beskrifvit denna slägtskap såsom långt större och närmare, än den vid sorgfälligare pröfning befinnes vara. Det är ock obegripligt, huru någon som sett et antal menniskor af bägge folkslagen, kunnat tycka at de i växt och kroppsgestalt nära likna hvarandra [6]); hvilken inbillning Hr Lindheim så tydeligen vederlagt [7]), at den icke mera synes böra ifrån den ena boken til den andra fortplantas. I anseende til Lappska språkets mycket skiljaktiga Dialecter (som ännu icke blifvit fulleligen utredda eller jämförda), och i synnerhet den sällsamt olika orthographie som förekommer hos dem, hvilka skrifvit om detta språk; är dess fullständiga och säkra jämförande med Finskan icke lätt at verkställa. Härtil kommer den stora mängd af ord och talesätt, hvarmed Lappskan utur både Finskan och Svenskan (samt Norrskan) i sednare tider blifvit riktad eller upspädd; och hvartil orsaken, i

---

[5]) Våra äldsta säkra underrättelser om Finnarne leda oss til denna tanka. At Esterne, deras närmaste slägtingar, redan i urgamla tider drifvit åkerbruk, lärer ej kunna dragas i tvifvelsmål; och med dem hafva våre Finnar de fleste åkerbruksord gemensamma. Jfr. hvad jag härom anmärkt i mit för Kongl. Academien hålna Inträdes-Tal. Ryske Finnarne öster om Finska Hafsviken, ifrån hvilka så väl Esterne som våra Finnar utvandrat, synas ock af ålder hafva varit Åker- eller Svedjebrukare.

[6]) Se Schefferus anf. st. p. 43, hvars omdöme af andre blifvit troligen afskrifvit. Nyligen hafva ock så väl Levesque (*Hist. des differents peuples soumis á la domination des Russes*, T. I, sect. VIII, Ch. I, p. 478, not.), som Författaren (Georgi) til *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs*, s. 6, med mycken dristighet försäkrat detsamma.

[7]) Se *Nova Acta R. Societ. Scient. Upsaliensis*, Vol. II, p. 23 seq.

Lapparnes dels politiska dels religiösa förbindelser med dessa Nationer, lätt igenfinnes. Men när den tillökning som flutit ifrån dessa källor, och som i anseende til Finskan, ofta är svår at noga bestämma, ifrån Lappska språkets egna förråd, så vida ske kan, bortskiljes; blir dess slägtskap med Finskan, så väl hvad särskilda ord som hvad deras böjelser och sammanfogning angår, ingalunda sådan at de för endast särskilda dialecter af samma tungomål få antagas [8]). Det är omöjligt för en ren Lapp at utan tolk förstå en Finnes tal och tvärtom [9]). I många delar synes ock Lappskan med åtskilliga af de i Ryssland boende och til Finska folkstammen räknade Nationers språk (ja med Ungerskan) hafva en närmare öfverensstämmelse än med Finskan [10]). Vissa rötter och stammar till en hop

---

[8]) Utan at leka med ord, kan väl icke sägas, det Latinen är blott en dialect af Grekiskan: men slägtskapen emellan bägge dessa språk är likväl uppenbar, och åtminstone så nära som emellan Finskan och Lappskan.

[9]) Med så mycket större förundran har jag läst följande ord i Högströms annars prisvärda *Beskrifn. öfver de til Sveriges Krona lydande Lappmarker,* C. 2. § 5: „Så snart en Lapp på de ställen jag varit, begynt som nybyggare bruka jorden (hvilket i somliga Lappmarker som oftast sker), *så blir han ock straxt Finne,* bygger sig straxt hus, *talar,* kläder sig och lefver *som en Finne,* ändock hans syskon och slägtingar bo i Tjäll, tala Lappska, kläda sig och lefva i alt annat som Lappar„. Tvifvelsutan ligger här något misstag til grund. Förmodeligen lära sådane Lappske Nybyggare, (om de verkeligen varit Lappar) hafva vistats i granskap med Finske Nybyggare, tagit sig Finskt tjänstefolk, gift sig med en Finsk Hustru, o. s. v. samt därigenom efterhand lärt sig Finska språket, och således blifvit Finnar; likasom de hvilka omgifvas af Svenske Nybyggare på lika sätt kunna blifva Svenskar. Annars låter det lika underligt, som om någon berättade, at så snart en *Tysk* Herde, ifrån de höga Alperne, åt Italienska sidan nedstiger och börjar idka åkerbruk, så förvandlas han straxt til en *Italienare,* och (utan all föregående undervisning) talar Italienska, m. m.

[10]) Så heter t. ex. *Tio* på Finska *Kymmenen,* men på Lappska *Lokke,* på Tscheremissiska och Woguliska *Lu; öra* heter på Finska *Korva,* men på Lappska *Pelje,* på Tscheremissiska *Pillisch,*

Finska ord igenfinnas likväl i Lappskan, och tvärtom; äfven som i deras Grammaticaliska lynne en märkvärdig likhet uti åtskilliga stycken förekommer.

Så litet det är sannolikt, at Lapparne hafva sit ursprung ifrån våre Finnar [11]), som efter alt utseende äro en här i Norden mycket yngre Nation; så otroligt bör det äfven synas, at Finnarne, efter några lärde Mäns föregifvande, äro en afkomma af Lapparne. At förbigå så väl hvad Lapparnes och Finnarnes sammanstämmiga Traditioner intyga om de förres fördrifvande ifrån Finland af de sednare, som den obenägenhet Lappen hyser at öfvergifva sit lefnadssätt och blifva Svedje- eller Åkerbrukare, hvartil han då nödvändigt måste ärhålla andras handledning och biträde; så äger man utväg, at på et så lätt och sannolikt sätt härleda dem bägge ifrån en gemensam stam, at ingen orsak återstår at göra deras slägtskap större eller nyare, än ofvanberörde anledningar medgifva. De i Ryska Riket ännu befinteliga qvarlefvor af Finska folk-stammen, utvisa nogsamt igenom sina ehuru strödda boningsorters belägenhet, at man bör söka dess första gemensamma hemvist i Caspiska Hafvets granskap, hvarifrån densamma i särskilda flockar småningom nalkats Norden; ibland hvilka Lapparne, som hunnit til de mäst aflägsne trakter, måste varit bland de första, som af de sednare och med mera odling försedda, blifvit efterhand undanträngde. På detta sätt igenfinnes denne urgamle Folkstams första tilhåll icke

---

på Mordwanska *Pilä*, på Woguliska, Wotiska, Permiska etc *Pel*, på Ungerska *Fül*. Lapparne och Ungrarne hafva *Numerus Dualis*, som Finnarne icke känna, o. s. v. Sådant tyckes visa, at hvarken Lapparne härstamma ifrån Finnarne, eller Finnarne ifrån Lapparne, utan at de endast hafva, med de öfrige omförmälde Nationer, en gemensam stam.

[11]) De Lappska Traditioner som SCHEFFERUS (på anf. st.) åberopar, säga väl at Lapparne fordom innehaft Finland, och blifvit därifrån fördrefne; men icke at de *härstamma* af sine förföljare Finnarne. Det förra bestyrka ock Finnarnes Traditioner, som aldeles emotsäga den sednare meningen.

långt ifrån den höga trakt i Medel-Asien, hvarest månge skarpsinnige lärde Män sökt hela Menniskoslägtets gemensamma vagga; utan at man, emot all sannolikhet, behöfver förblanda Lapparnes och Finnarnes förfäder med *Hunner*, *Mongoler*, *Tatarer*, samt flere andra i äldre och nyare tider namnkunniga Folkslag, som ifrån denna del af Asien frambrutit, och uti den Södra och Vestra Verlden åstadkommit så mycken förstöring och så mångfaldiga hvälfningar.

Det är bekant, at Lapparne kalla sig sjelfve *Sabmelatz* och sit Land *Sabme* eller *Same (Same ådnam)*; på samma sätt som en Finne kallar sig *Suomalainen* och sit Land *Suomi* eller *Suomen maa*. Ingen är som icke mellan dessa ord finner en tydelig slägtskap; så at de mycket väl kunna spara sin möda och fintlighet, som velat hänleda Finlands inhemska namn antingen af *Suomus* (fiskfjäll), eller *Suoma* (ynnest), eller *Suo-maa* (Kärrland), med flere dylika, aldeles emot språkets art stridande gissningar [12]). Antingen *Slaverne* fått detta ord af *Finnarne*, eller tvärtom desse af de förra, eller ock bägge behållit detsamma ifrån sit första ursprung; så tyckes det vara ostridigt, at det af dem blifvit gemensamt nyttjadt, och betydt *Land* i allmänhet, hvilket Letterne uttala *Sem*, *Seme* eller *Semme* (hos de gamle Preussare *Semmie)*, Ryssarne *Semlja*, Polackarne *Ziemia* etc [13]). Likasom Esterne ännu icke hafva på sit Land annat namn än *meie-ma* (vårt Land), och at bemärka en Estländare säga: *han är en ifrån vårt land* (en Landsman); så synes i äldste tiderne, då kunskapen om främmande

---

[12]) Finnarne kalla icke sit land *Suomus (Suomus-maa)*, *Suoma (Suoma-maa)*, eller *Suo-maa*, utan *Suomi* eller *Suomen-maa;* hvaraf en Finne sedan nämnes *Suomalainen*, på samma sätt som af *Ruotzi* (Sverige) en Svensk kallas *Ruotzalainen*, och af *Lappi* (eller *Lapin-maa*, Lappland) en Lappländare heter *Lappalainen*.

[13]) Hvaraf *Wid-Semme* (Lettland), *Kreewa-Semme* (Ryssland på Lettiska), ön *Novaja Semlia* (Ny-land), *Samland* eller *Semland* i Preussen, *Semgallen* hörande til Curland, *Slowenska Zeme* (en del af Croatien) m. fl. hafva fått namn.

folkslag var ganska inskränkt, flere af deras slägtingar hafva hulpit sig med en lika enfaldig sed. Hvaraf sedan, när samma ord genom särskilda dialecter blifvit olika förändradt, särskilda Nations-namn upkommit.

En tilfällig likhet i ljudet emellan *Same* (och *Suomi*) samt *Samojed*, hvilket sednare ord likväl har et helt annat ursprung och aldeles olika betydelse [14]), har gifvit åtskilliga Häfdatecknare anledning at jämväl emellan *Lapparne* (samt Finnarne) och *Samojederne* dikta en slägtskap, som ej mindre genom bägge språkens jämförande, än flere andre skäl, tydligen vederlägges [15]). At bägge Nationerne idka Renskötseln, hvartil climatets beskaffenhet dem föranlåtit, bevisar lika litet deras förvandtskap, som det kan rimligen påstås, at de Mongoliska och Tatariska Nationer, som i öfre Asiens vidsträckta öknar föra et nomadiskt lefnadssätt, därföre höra alla til samma folkstam. Jag påminner detta, på det sådane ogrundade gissningar måga ur Historien bortrensas, hvilka annars lätteligen leda forskares flit på afvägar, och dymedelst hindra dem at med framgång upnå sit föresatta mål.

Ursprunget och betydelsen af ordet *Lapp*, hvarmed detta folk i sednare tider, af Svenskar, Finnar och Ryssar blifvit nämndt, är svårt at med någon sannolikhet upgifva. Sant är väl, at *Lappi* nu för tiden hos Finnarne betyder en *Trollkarl*, och at Lapparne af alla sina grannar blifvit hållne för stora mästare i denna inbillade konst [16]); men

---

[14]) *Samojed*, et namn som detta folk ingalunda sjelf vidkännes, har nämligen i nyare tider genom Ryssarne uppkommit, i hvilkas språk det betyder *Sjelfätare* (mennisko-ätare), och af förhastande oskäligen blifvit detta folk tillagdt, emedan man såg dem äta sin fisk och sit Renkött rått. Se Schlözer *Allgem. Nordische Geschichte* C. 2, § 15, s. 294 f. Lindheim a. st. p. 25.

[15]) Jfr. von Klingstedt *Memoires sur les Samojedes et les Lappons* p. 20, 45 seq. 48—51. Schlözer och Lindheim på anf. st.

[16]) När Finnarne vilja beskrifva en fullkomlig och genomdrifven Trollkarl, pläga de säga: *se on koko Lappi* (han är en

just af samma grund har ock kunnat hända, at det namn som i början beteknade sjelfva folkslaget, sedan blifvit nytjadt at utmärka dess förmenta, och ömsom beundrade, ömsom fruktade trolldoms-skicklighet. Dessutom förekommer

hel Lapp). De vidskepligaste ibland dem ärkänna Lapparne ej allenast för öfvermän, utan ock för sina Läromästare i konsten; ja de som sträfva efter en större fullkomlighet, sky understundom icke den mödan at sjelfve vandra upp til Lappland, för at där upsöka sig en fullkommen mästare, och omedelbart ur sjelfva källan hämta sin vishet: äfven som en eller annan dåre väl kan företaga sig samma resa, för att ofelbart af Lapparnes Trollkarlar ärhålla den hjelp emot sjukdomar m. m., hvilken han ej annars tror sig kunna vinna. Spår til lika dårskaper äro ej heller i de gamla Nordiska sagorna sällsynte. Det är väl icke troligt, at Finnarne vid sin ankomst til Norden, mera än andre ohyfsade folkslag, varit utan sine Spåmän och Trollkarlar, hvilka hos dem idkat sådane gycklerier, som af flere i Norra Asien boende barbariska Nationers Schamaner ännu öfvas; men så är ej heller osannolikt, at Lapparne såsom mera aflägsne, och än mindre hyfsade än Finnarne, varit på dessa dårskaper mera begifne, och således både snart tillvunnit sig för sin konst större namnkunnighet, och för densamma jämväl ökt sine nye grannars hog och tilförsikt. Hvarken finner man i de Svenskes Legender våre Finnars trollkonst särdeles anmärkt, eller i den af Gruber utgifna gamla Lifländska Chrönikan Esterne för någon besynnerlig färdighet därutinnan eller tilgifvenhet för densamma beskylde, som på något sätt kunde komma i jämförelse med Norrmännernes och Isländarnes berättelser om Lapparne. Spå-Trummans bruk omnämnes icke m. m. Ostridigt är ock at de vidskepelser, på hvilka Finnarne i sednare tider varit begifne (hvilka nu i mån af uplysningens tilväxt aftagit och försvunnit), blifvit under Påfvedomstiden riktade med ansenlig tilökning af det södra Europas dårskaper i denna väg: som af jämförelsen dem emellan ljusligen skönjes. För öfrigt lärer ingen kunna tvifla, at hvad Isländska sagornas berättelser om Lapparnes trollkonst vidkommer, de til större delen böra anses för et slags poetiska prydnader, hvarmed Författarena velat förnöja sine Åhörare och Läsare, och hvilka fördenskul hvar och en efter sin phantasie öfverdrifvit och sammandiktat: detta slags förunderliga ansågs nämligen, efter tidens smak (ej mindre än Gudarnes deltagande i händelserne fordom hos Grekelands och Roms Hjelte-Sångare), för en väsendtlig del af deras vitterhet.

i Finska språket intet stamord, hvarifrån det beqvämligen kunde hänledas [17]; hvaremot Hr IHRE ur Germaniska språken upgifver en icke oliklig afstamning [18]: ehuru det likväl synes sannolikt, at Finnarne, redan långt innan de Svenskes ankomst, måste hafva urskilt Lapparne, med hvilka de hade så nära bekantskap, genom något eget namn [19]; och icke först lånt det af en Nation, som därintills föga med desse aflägsne Nomader lärer haft at skaffa. Det tyckes ock, at de Svenske förut icke bordt känna dem under annat namn än det genom Norrmännerne allmänt blefne, nämligen *Finnar;* hvilket man dock nu lämpade på vårt Finlands inbyggare, och däremot vid samma tid begynte utmärka desses Nordligare grannar med et därintils i Germaniska Norden okändt namn, och kalla dem *Lappar.* Men det är ej mödan värdt, at uppehålla sig vid alla dessa ofruktbara gissningar.

At Lapparne fordom icke blott inom sine fjäll varit inskränkte, utan jämväl innehaft hela Finland, innan de af dess nuvarande invånare därifrån blifvit fördrifne, intygas af så många sammanstämmande skäl, at föga rum för nå-

[17]) *Leppotet* i Lappskan, hvarifrån WACHTER (*Glossarium,* Art. *Zaubern)* gissar at Lapparnes namn kunde härstamma (jfr. IHRE Gloss. Art. *Lapp),* betyder egentligen icke *Trolla,* såsom han förmenar, utan *blidka* (likasom *Lepyttää* i Finskan), så at det endast i figurlig bemärkelse kan brukas at betekna deras så kallade Trollkarlars öfvergifna välde öfver villdjuren, hvilka de påstå sig efter behag kunna spåka och befalla, m. m.

[18]) Af *Lopp, Lupp,* trolldom, svartkonst etc Jfr. *Glossar. Sveogoth.* Art. *Lapp* och *Löfjare.*

[19]) Namnets ålder hos de Finska Nationerna bestyrkes ock däraf, at vid Tyskarnes ankomst til Lifland, i slutet af 12:e och början af 13:e Seklet, en trakt af Estland hette *Lappegunda* (af *Lappi,* en Lapp, och *Kunda,* som vid ordens slut tillägges, och betecknar en trakt, et samfund, i någon likhet med det Svenska ordet *döme* uti *Höfdingedöme, Herradöme* etc): se GRUBER *Orig. Livon. Sacrae et Civil.* p. 148, § 5. Samma namns bruk hos Ryssarne, hvilka likaledes kalla Lapparne *Lopari* och deras Land *Leporie,* synes ock utvisa, at dess ursprung ej bör sökas i de Germaniska språken.

got tvifvelsmål synes öfrigt. At förtiga såväl Lapparnes som Finnarnes härutinnan enhälliga traditioner; så bestyrkes detsamma af de många i alla delar af Finland förekommande sjöar, vikar, sund, åsar, m. m. hvilka nämnas efter Lapparne [20]); hvarförutan flera tydliga spår vitna, at de ännu i nog nya tider sig i öfra landet uppehållit [21]).

---

[20]) *Lappajärvi*, *Lapinlaaxi*, *Lapinsalmi*, *Lapinkangas*, *Lapinlinna* (Lappsjö, Lappvik, Lappsund, Lapp-ås, Lappborg) m. fl. förekomma öfveralt i Finland; likaledes, i de Svenske Soknarne, *Lappträsk*, *Lappfjärd*, *Lappvik*, *Lappdal* m. fl.

[21]) Så berätta invånarena i det så kallade Rautalambi Härad, huru deras förfäder (icke långt före Reformationstiden) därifrån bortdrifvit Lapparne; huru de på vissa ställen, hvilka utvisas och däraf ännu bära namn (såsom en Holme kallad *Ambuma-Saari*, Skott-Holmen), med sina bågar nedskutit dem som ej i godo vikit undan, o. s. v. De besynnerliga stenhögar, som öfver hela Finland, på holmar, uddar, sjöstränder och åsar träffas, och tydeligen ses vara genom mennisko-flit bygde och hoplagde, anses af invånarena för Lapparnes efterlemningar, och kallas därföre *Lapin-kodat*, *Lapin-rauniot*, *Lapin-haudat* (Lapphyddor, Lapprösen, Lappgrafvar etc). At i synnerhet Österbottens öfre del, samt norra delen af Savolax, så väl som visse Skogs-trakter af Björneborgs Län och Tavastland, länge tjent Lapparne til hemvist och tilflykt, sedan de ifrån hafskanten blifvit förjagade, ja ock ännu sedan nedra landet kommit under Sveriges höghet, är onekeligt. Til bevis åberopar jag endast et Gåfvo-bref af *Magnus Kazi* (eller *Kaase), Fogothe i Tavasteland*, utfärdadt år 1390, hvarmedelst han gifver til Åbo Dom-Kyrka, för framl. Riks-Drotsen *Boo Jonssons* själ, på hans arfvingars vägnar, Kandala Gård i Tavastland, med alla sina tilägor, undantagandes de *Ikornaskoga och fiskevatn som ligger noor i Bothnen, ok swa the Lappa som under then gardhen varit haffwer*. Brefvet finnes i afskrift uti Åbo Domkyrkas gamla Copiebok (som i Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras), fol. 150. Man ser däraf, hvilket ock af flere documenter bestyrkes, at ägarena til åtskilliga Gods i Tavastland hade lagt under sig stora skogstrakter, och förmånliga fiskvatten i den aflägsnare och ännu föga bebodde delen af landet (såsom Österbotten, Ruovesi och Keuru Socknar i Björneborgs Län, med hela Rautalambi orten), hvarjämte de tilägnade sig et slags herravälde öfver de i granskapet sig uppehållande *Lappar*, af hvilka de uttvungo en årlig skatt. Och kan man af förbe-

Man torde ock kunna sluta af et Påfven Gregorii IX:s Bref, som Hr VON CELSE omtalar [22]), at någon del af dem ännu i 13:e seclets början vistats i granskap af Finska eller åtminstone Bottniska Hafsviken; Finland lämnade, innan dess stora Skogar hunnit nedhuggas och upbrännas, tjänligt tilhåll och föda för deras Ren-hjordar, och rikt tilfälle til Jagt; dess många och fiskrika sjöar tillbödo et ymnigt Fiske. En förmånligare bonings-ort kunde fördenskull Lapparne ej begära [23]).

---

mälte Bref sluta, at dessa förmåner icke lära varit obetydliga, efter man fann för godt at undantaga och behålla dem, när Godsets öfriga tilhörigheter bortskänktes.

[22]) *Apparat. ad Hist. Sveo-Goth.* Sect. I, p. 63 n. 7. Påfven befaller deruti, at hindra alla Christne, det de ej måtte förse Hedningarne i Karelen, Ingermanland, *Lappland* och Watland, med jern, vapen eller trän (*ligna,* förmodeligen *skeppsvirke),* på det deras grymhet emot de Svenske därigenom måtte förekommas, och bemälte barbarer kunna tvingas til Christendomens antagande. Brefvet syftade förnämligast på Wisby-boernes och Tyskarnes sjöhandel med desse Hedningar. Såsom Påfven tvifvelsutan erhållit sina underrättelser om dessa i södre Europa okända Nationer, härifrån Norden; så är alt skäl at förmoda, det *Lappia,* som han omnämner, låg i granskap med de andre upräknade, och til Finska viken stötande Länder: åtminstone får det icke sökas i den nu egenteligen så kallade Lappmarken. Kanske afseende hafves på den delen af Estland som hette *Lappegunda* (emellan sjön Peipus och Finska Hafsviken), där en flock Lappar torde stadnat qvar, (och efterhand ombytt lefnadssätt, sedan de öfrige bortflyttat), samt därigenom gifvit denna orten sit namn?

[23]) Det är bekant, at ansenliga hjordar af Vill-Renar ännu uppehålla sig och finna sin föda i vissa skogrika trakter af öfra Landet; ehuru de årligen alt mer och mer förminskas och utödas.

FÖRSÖK

AT UPLYSA KONUNG AELFREDS GEOGRAPHISKA BESKRIFNING ÖFVER DEN EUROPEISKA NORDEN,

AF

HENR. GABR. PORTHAN.

(Vitt. Hist. o. Ant. Acad. Handl. Del. 6, p. 37—106).

Då jag, i begrep at fortsätta den af mig påbegynta undersökning om åtskilliga Finska folkslag som i äldre Nordiska Historien omtalas, vände min upmärksamhet på de fordom ryktbara Biarmerne; blef jag snart föranlåten at nogare rådfråga *Others* bekanta *Resa* til detta folk; och de anmärkningar öfver denna märkeliga fornlämning, hvilka derigenom upkommo, har jag trott icke vara utan all nytta vid utredandet af Nordens Gamla Geographie.

Ibland de äldsta och märkvärdigaste Documenter, som uplysa den gamla Nordiska Geographien, räknas med skäl den beskrifning öfver Norra Europa, som förekommer i Angel-Sachsiska öfversättningen af *Orosii* Historia [2]); hvilken öfversättning allmänneligen tillskrifves den berömlige Angel-Sachsiske Konungen *AElfred* den store, som lefde i slutet af nionde århundradet. Af detta märkeliga Document, hafva väl vissa stycken, dels i öfversatta sammandrag, dels ock i sit grundspråk, efter hand blifvit gjorda bekanta [3]); men

---

[2]) Icke i *Företalet,* såsom utgifvarne af *Joh. Spelmanni vita Regis AElfredi* (Oxon. 1678, fol.) och efter dem flere andre berätta, utan i början (eller första Capitlet) af Första Boken. Hela öfversättningen är ganska fri, och i åtskilliga delar (såsom ock detta stycke bevisar) mycket lärorikare än originalet. At den är förfärdigad, om icke af K. AElfred sjelf, dock åtminstone genom hans anstalt, bevisar Hr *Barrington* omständeligen i Företalet til sin uplaga.

[3]) *Others* (efter original-textens orthographie *Ohtheres)* och *Wulfstans* Rese-underrättelser, derifrån utdragna, hafva först *Hakluyt* och sedan *Purchas,* i sina samlade Rese-beskrifningar på Engelska, gjort kända. Sjelfva Angel-Sachsiska texten af förstnämnda Nordiska Resor, blef år 1678, jämte en Latinsk (ej altid trogen) öfversättning och korta anmärkningar, utgifven såsom et Bihang til Joh. Spelmans på Latin öfversatta Lefvernesbeskrifning öfver K. *AElfred.* Denna både text och öfversättning lät And. Bussaeus år 1733 (Hafn. 4:o), jämte något omständeligare anmärkningar, aftrycka vid slutet af sin uplaga af *Ari Frodes Schedae.* Och ehuru både den ene och den andre på åtskilliga ställen var uppenbarligen felaktig, nödgades likväl äfven Hr Langebek, i Andra Tomen af sin förträffeliga Samling, kallad *Scriptores rerum Danicarum medii aevi* (p. 106—123), utur samma Oxfordska uplaga, i brist af bättre hjelpredor, låna såväl texten som öfversättningen, dock den sed-

det öfriga har icke förr än år 1773 i tryck utkommit, då Hr DAINES BARRINGTON utgaf hela K. *AElfreds Orosius* på Angel-Sachsiska, jämte sin Engelska öfversättning [4]), samt några dels egna, dels af Hr JOH. REINH. FORSTER honom medde-

---

nare med rättelse af några de ögonskenligaste felen. Han kunde då ännu om Hr. *Barringtons* fullständigare uplaga icke äga kunskap. Och med desse fragmenter hafve vi här i Norden, härintils måst hjelpa oss.

[4]) *The Anglo-Saxon Version from the Historian Orosius, by AElfred the Great. Together with an English Translation from the Anglo-Saxon.* London 1773, 8:o. Hr BARRINGTON lät aftrycka texten egenteligen efter en afskrift, som Hr *Elstob,* redan i nästförlidna seclets slut, med sorgfällighet gjort, i afsigt at låta trycka detta arbete, men med hvilket företagande han sedermera afstod. Hr *Elstob* åter hade tagit sin afskrift efter en som den berömde *Junius,* förmodeligen i lika afsigt, förfärdigat af den enda gamla Handskrift som af K. *AElfreds Orosius* nu finnes i behåll, och som förvaras ibland Cottonske Handskrifterna i *Brittiska Museum.* Denna sköna Handskrift på Pergament, väl bibehållen, menas vara et original ifrån sjelfva K. *AElfreds* tidehvarf? Se Hr *Barringtons* Företal p. XVII f. Jfr. ock om desse Handskrifter HUMPHR. WANLEJI *Libror. Vett. septentrionalium Catalogus Historico-Criticus* (som utgör 2 Boken af HICKESII *Linguar. Vett. septentrionalium Thesaurus),* pag. 85 och 219. Som Hr *Barrington* sjelf icke tilägnar sig någon särdeles styrka i Angel-Sachsiska Litteraturen, så lärer hans uplaga ej hafva derigenom något förlorat, at han satt full lit til så grundlärde Antiquariers noggranhet, som *Elstob* och i synnerhet *Junius* voro; dock försäkrar han sig på några ställen, hvilka förorsakat honom svårigheter, hafva jämfört sjelfva den Cottonska Handskriften. Utan tvifvel hade det varit önskeligare, at en man som gjort Angel-Sachsiska Litteraturen, Critiken, samt Nordiska Geographien och Antiqviteterne til sin hufvudsak, hade gifvit oss denna uplaga, och derjemte bemödat sig, at med biträde af förenämda hjelpemedel, undanrödja de flera fel, mörkheter och tvifvelsmål, som vidlåda åtminstone det nu af oss under öfvervägande tagna stycke. Men vi få emellertid vara nögde med hvad vi fått, och tacka derföre. Emedan Orthographien är i Hufvudskriften ojämn, har Hr *Barrington* trott sig böra inrätta den öfver allt (merendels) likstämmig, samt bemödat sig at förbättra interpunctionen enligt meningens behof. (hvari han dock ej altid varit lycklig); äfvensom han

lade anmärkningar [5]). Tillika bifogade han en Geographisk Charta, för at om de beskrifna orternas läge gifva et lättare och klarare begrep [6]). Ur denna Hr Barringtons uplaga har sedan Hr FORSTER infört ofvan berörde Geographiska stycke (utan tvifvel för oss det vigtigaste af hela verket) på Tyska öfversatt, och med förbättrade och tillökta noter uplyst (jämte Chartan), i sin bok kallad *Geschichte der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden* (Frankf. an der Oder 1784, 8:o) II Abschn. s. 75—101. Dels genom hans och dels genom Hr LANGEBEKS flit och bemödande, har bemälde Document visserligen erhållit mycket ljus [7]).

---

afdelt texten, hvilken i Hufvudskriften oafbrutet fortlöper, i vissa stycken, eller paragrapher. I alla dessa omständigheter äro fördenskull sednare Editorer icke oinskränkt bundne till hans efterföljd, eller vid hans uplagas noggranna eftersyn. Sedermera har ännu Hr BARRINGTON i sine *Miscellanies* (1781, 4:o) låtit omtrycka sin öfversättning af K. *AElfreds* Geographiska Capitel (men med utelämnande af Hr FORSTERS noter), som icke altid är rätt noga eller lyckelig; hvilket derföre äfven till en del gäller om Hr Forsters, som merendels derpå grundar sig.

[5]) Dessa anmärkningar, rörande blott en del af Första Bokens första Capitel, efter Hr *Barringtons* indelning, äro bifogade vid slutet af öfversättningen; Hr *Forster* klagar öfver deras mycket felaktiga aftryck.

[6]) Denna Charta påstår Hr FORSTER (*Gesch. der Entdeck. und Schiffahrten im Norden* s. 73 f. i noten), med nog mycken förtrytsamhet, at han jämte sin Son (Hr GEORG FORSTER) på Hr *Barringtons* begäran, men icke Hr *Barrington* sjelf, författat; hvarföre han ock i Tyskland låtit omsticka densamma, något förbättrad, och fogat den til sin nyssnämnda bok (*Gesch. der Entdeckungen* etc).

[7]) Til uplysning af *Others* och *Wulfstans* resor, samt Nordiska Geographien för den tiden, har jämväl Hr *Joh. Phil. Murray* i Göttingen utarbetat, och för Kongl. Vetenskaps Societeten derstädes år 1765 upläst tvänne lärda Afhandlingar, som finnas recenserade i *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* för samma år, Stück 78, 95 och 96 (s. 625—629 och 761—769): men dessa afhandlingar hafva, mig vitterligen, icke blifvit tryckta.

Men som alla dessa omtalda arbeten icke lätteligen af hvarje Fornälskare kunna hos oss sammanbringas, så at han vinner tilfälle til textens upmärksamma jämförande med de dervid gjorda anmärkningar; många omständigheter dessutom af förenämnde lärde män (hvilka esomoftast äro med hvarandra af helt stridiga meningar) ingalunda blifvit fulleligen utredda: så torde en ytterligare granskning, jämte hopsamling af de förnämsta dertil hörande hjelpemedel, icke böra anses för öfverflödig. Af sådan orsak vil jag här meddela så väl sjelfva den Angel-Sachsiska Grundtexten af detta Document, aftryckt (med några antecknade olika läsearter) efter Hr *Barringtons* oftanämnde uplaga [8]), jämte en bredevid ställd Svensk öfversättning, som ock korta anmärkningar öfver de mörka och tvistiga ställen: innehållande dessa anmärkningar en sådan förklaring öfver Författarens beskrifning, som jag efter Textens [9]) och sjelfva sakens sammanhang och uppmärksamma betraktande, tycker komma sanningen närmast. För öfrigt lämnar jag detta mitt försök, med fullkomlig läraktighet, til kunnige och opartiske Domares vidare ompröfvan. Sjelfva Documentet lyder således:

---

[8]) Undantagandes at jag, i brist af typer för at kunna uttrycka Angel-Sachsernes *edh* och *tha,* måste nyttja *th;* med hvilken bokstaf, efter Engelska uttalet, de närmast (enligt deras intygan, som gifvit oss Angel-Sachsiska Grammatikor) öfverenskomma. Hr *Langebek* uttrycker likaledes *tha* med *th,* men *edh* med *d;* ehuru han tillika anmärker, at bägge förenämnde Angel-Sachsiska bokstäfver i sjelfva hufvudskriften ömsom brukas. Hvad åter skiljeteknens utsättande och meningarnes afdelande, samt textens afbrytande i vissa stycken eller paragrafer angår; så har jag trott mig, til Läsarnes större beqvämlighet, derutinnan böra nyttja samma frihet som Hr *Barrington,* nämligen at rätta mig efter innehållet och sammanhanget.

[9]) Jag tycker mig nämligen hafva funnit, at en del förklarare, af vissa namns likhet i ljudet låtit för snart draga sig ifrån den mening, som texten, utan fördom rådfrågad, naturligast vid handen gifver.

Nu ville ve ymbe [10]) Europe land gemaere reccan, sva mycel sva ve hit fyrmest viton. Fram thaere ea Danais, vest oth Rhin tha ea (seo vylth of thaem beorge he man Alpis haet, & [11]) yrnth thonne northrihte on thaes Garsecges earm the thaet land utan ymblith the man Bryttannia haet) et eft suth oth Donua tha ea (thaere aevylme is neah thaere ea Rhines [12]), et is siththan east yrnende vith northan [14]) Creca lande ut on thone Vendel sae) et north on [16]) thone garsege the man Cven sae haet. Binnan thaem syn-

Nu vilje vi bestämma Europas gränsor, det nogaste vi vete. Ifrån floden *Don* (Tanais) vester ut til *Rhenströmmen* (som uprinner på det berget hvilket kallas Alpis (Alperne), och sedan flyter norrut in i den arm af Oceanen, som omgifver det landet, hvilket kallas Britannien) och mot söder intil floden *Donau* (hvars ursprung är nära til Rhenströmmens[13]), och som rinner sedan åt öster, norr om Grekeland, ut i *Medelhafvet* [15]), och mot norr til den Oceanen som kallas *Kven-hafvet* [17]). Inom dessa (nu up-

---

[10]) Cottonska Handskriften har *ymb.*

[11]) Den emot Latinernes & svarande Angel-Sachsiske abreviaturen J, läsa Engelsmännerne såsom sit *and.*

[12]) *Lauderdaleska* Handskriften (som dock Hr Barrington tror ej annat vara än en afskrift af den *Cottonska)* har: *ofra thaene Rines ea.*

[13]) I Hr *Barringtons* öfversättning står genom et orimligt tryckfel: *Nilens.*

[14]) *Northan* felar i Cottonska Handskriften; då öfversättningen borde blifva: *förbi Grekeland.*

[15]) K. *AElfred* måste här hafva ansett *Svarta Hafvet,* hvilket han annorstädes omtalar och kallar *Euxinus,* endast såsom en del af *Medelhafvet?* Hvarmed nämligen dess vatten är förenadt.

[16]) Cottonska Handskriften har *oth.*

[17]) Detta menar Hr *Forster* betyda *Hvita hafvet.* Men at förbigå, det denna trånga invik icke gerna kunnat af K. *AElfred* (hvilken här öfversätter *Orosii Septentrionalis Oceanus*) kallas

don manega theoda; ac hit haet eall Germania.

Thonne vith northan Donua aevylme, et be eastan Rine, syndon Eastfrancan [19]). And be suthan him syn-

räknade gränsor) finnas många folkslag; men detta allt kallas Germania [18]).

Sedan äro, norr om Donaus ursprung och öster om Rhenströmmen, *Öst-Franckerne* [20]). Och söder om dem

---

Garseg (Ocean), så hafva vid detta Haf inga *Kvener*, så mycket man vet, varit boende, af hvilka det kunnat få namn; såsom det ock, i anseende til sit läge uti et inskränkt hörn af Norden, svårligen af Konungen lärer kunnat upgifvas såsom hela Germaniens norra gräns? Likväl har Hr *Forster* på sin Charta utmärkt *Hvita Hafvet* under namn af *Kven-sea.* Vi skole i det efterföljande få se, at *Kvenerne* bodde i vårt nuvarande *Norrland.* Med *Cvensae* har fördenskull K. *AElfred,* efter all sannolikhet, förstått *Ishafvet* (eller norra Oceanen), hvarmed han (tillika med en stor del af fornverldens Geographer) förmodligen trodde at *Botniska Viken* (eller norra armen af Östersjön) var sammanhängande? Ytterligare anledning til denna tankas stadfästande, förekommer ännu framdeles.

[18]) K. *AElfreds Germania* sträckte sig således österut långt öfver *Weichselns* stränder, ehuru han ej nogare utstakar denna östra gräns. Såsom han mente, at när man ifrån *Don*-flodens utlopp droge en linie i fullt norr (hvilken då komme at jämväl vidröra (eller stryka öfver?) de fordom namnkunniga *Ripheiska* Bergen, med hvilka de Gamle slöto den kända verlden åt nordost) alt intil Oceanen, hela den ofanteliga landsträcka som inneslöts af denna gräns-linie mot öster, af Donau mot söder, af Rhein och Oceanen mot vester, samt äfven af Oceanen mot norr, skulle vara mer .eller mindre bebodd af Germaniska folkslag, som derifrån under namn af Göther, Longobarder, Vandaler, Francker, Sachser etc utsvärmat, och ifrån hvilka han ej tog sig nog möda eller hade nog insigt at skilja de *Slaviska* Nationerna, åtskilliga *Finska* folkslag etc; så begrep han altsammans under ofvanbemälda gemensamma namn: hvaruti såsom man af sjelfva hans utlåtelse (*ac hit haet eall Germania,* alt detta, oaktadt af mångfaldiga folkslag bebodt, kallas med et gemensamt namn Germanien) nogsamt finner, at han ej annat gjorde än följde sin tids allmänna bruk.

[19]) *Lauderdaleska* Handskriften: *Eastfrancna.*

[20]) Hr *Forster,* hvilken om den delen af K. *AElfreds* Geographiska beskrifning som angår Tyskland, meddelar ganska

don Svaefas, on othre healfe thaere ea Donua. And be suthan him et be eastan, syndon Baegthvare, se dael the man Regnes-burh haet. And rihte be eastan him syndon Beme. And east north syndon Thyringas. And be northan him syndon eald Seaxan. And be northan vestan him syndon Frysan.

äro *Schwaberne*[21]) på andra sidan om floden Donau. Och söder och öster (syd-ost) om desamma[22]) äro *Bäyrarne*[23]), den delen som kallas *Regensburg*[24]). Och fullt i öster om desamma[22]) äro *Bömerne*[25]). Och i nordost *Thyringerne*[26]). Och norr om desamma[22]) äro de *Gamle Sachserne*[27]). Och i nord-

goda uplysningar, säger: „Öst-Frankerne anträffades i den delen af Tyskland, som sträcker sig ifrån Rhein til Saale floden, i norr allt til Ruhre och Cassel, samt i söder nästan intil Necker eller ifrån *Sachsen* till *Donau*, efter *Eginhards* intygan. De kallades *Öst-Franker*, för at skilja dem ifrån de Franker, som bosatt sig i det fordna Gallien", hvilket de nämligen hade underkufvat.

[21]) Hr *Forster* anmärker at K. *AElfreds Svaefas* utgjorde en del af det *Alemanniska* förbundet, hvilken del sedan gifvit hela folket och provinsen namn af *Schwaber* och *Schwaben*, samt til en del inträffar med det landskap, som ännu bär samma namn.

[22]) Nämligen *Öst-Frankerne*. Man bör noga märka, at det är i anseende til dem, som alla de öfriga Tyska folkslagens läge, i hela denna paragraph bestämmes.

[23]) At *Baegthvare* beteknar *Bäyrarne*, är ostridigt. Hr *Forster*.

[24]) *Regnes-burh* kan betyda ej allenast staden Regensburg, utan ock orten, t. ex. hela Biskops-Stiftet. Densamme.

[25]) At *Beme*, som ock nedanföre kallas *Behemas*, bemärker *Böhmerne*, kan ej dragas i tvifvelsmål. Densamme. Man ser at Konungen aldeles icke åtskiljer de Tyska och Slaviska folkslagen.

[26]) At här menas invånarne i nuvarande *Thüringen*, ehuru deras land fordom var vidsträcktare, är lika tydligt. Hr *Forster*.

[27]) Detta land kunde ej annat än ådraga sig Konungens synnerliga upmärksamhet, såsom varande hans Stamfäders fordna hemvist (*Gamla Sachsen*, til åtskilnad ifrån samma folks nya bonings-ort i England); hvarföre han ock i följande paragraph, i anseende til Sachsen bestämmer de öfriga folkslagens läge, som bebodde norra Tyskland. Men detta Sachsen bör icke

And be vestan eald Seaxum is AElfe mutha thaere ea, et Frysland. And thanon vest north is thaet land the man Angle haet, et Sillende et summe dael Dena.

vest om desamma [22]) äro *Friserne* [28]). Och vester om Gamle Sachserne är floden *Elbes* mynning [29]), och Frisland. Och derifrån [30]) i nordvest är det landet som kallas *Angeln* [31]), och *Sillen-*

---

egentligen sökas uti *Holstein,* såsom Hr Forster (med flere) vil göra, tagandes sin tilflygt til Etymologiskt lekverk *(Holsatia, Holstein,* af *Old-Sassen* eller *Alt-Sachsen,* likasom detta land hade bekommit sit namn ifrån England!); utan i *Braunschweigska* och *Lüneburgska* landet. Man kan icke gerna säga (såsom dock K. *AElfred* här beskylles hafva sagt), at ej allenast *Elbens mynning,* utan ock *Frisland* ligger vester om Holstein, eller *Obotriternes land* (Mecklenburg) norr om detsamma o. s. v. hvilket deremot har sin fulla riktighet, om *Gamla Sachsen* får behålla sit rätta ställe. Dermed nekas dock ej, at detta tiltagsna och mägtiga folk *(Sachserne)* utbredt sig vidare äfven til *Holstein, Bremen* etc, så at de kunnat derifrån göra sina bekanta sjö-tåg. Och om *Ptolemaei* intygan (Geogr. L. II, C. II.) at Sachserne bodde i hans tid (såsom et litet och föga bekant folk) *norr om Elben,* förtjenar något förtroende; så gäller detta yttrande åtminstone icke om den tiden, då de i 5:te seclet gjorde sin bekanta utfärd til England, och då deras gränsor sträckte sig til Thüringen och ända til Rhenströmmen. Detta de Engelske Sachsernes fordna fädernesland, heter ock hos *Beda (Hist. Eccles. Gentis Anglor.* L. I, C. 15): regio, quae nunc antiquorum Saxonum cognominatur.

[28]) Om *Frislands* belägenhet kan ingen tvist upkomma. Man ser tydeligen at *Ost-Frankens* gränsor bestämmas begynnandes ifrån söder, och framskridandes genom öster och norr, til vester.

[29]) Eller *Elbe*-flodens utlopp. At det ifrån G. Sachsen ligger några streck åt norr, gör icke til saken.

[30]) Nämligen ifrån *G. Sachsen,* icke ifrån *Frisland;* hvarföre ock Hr *Barringtons* föreslagna ändring i texten *(nordost* i stället för *nordvest)* ej allenast är onödig, utan ock uppenbarligen stridande mot sammanhanget.

[31]) Både detta ställe och et annat längre fram, visar tydeligen at det gamla *Angeln* låg i grannskapet af *Holstein* och *Schleswig,* nordvest om *G. Sachsen,* men söder om *Jutland;*

And be northan him is Apdrede. And east north vylte, the man AEfeldan haet.	*de* [32]) och en del af Danmark [33]). Och norr om desamma [34]) är *Obotritien* [35]). Och i nordost hedar [36]), som

---

således ungefärligen där, hvarest det vanligen af våre Geographer och Historici plägar få anvisning på sit rum.

[32]) För någon skenbar likhet i namnen, sammanstämma alle uttolkare i at förblanda detta *Sillende* med Danska ön *Seland* (Siälland); men aldeles, såsom mig synes, emot textens uttryckliga intygan. Huru kan *Angeln*, *Seland* och *en del af Danmark* (såsom synes Jutland?) ställas i en linie hvilken sträcker sig i *nordvest* ifrån gamla Sachsen? Hvarföre skulle Seland och en del af Danmark särskildt nämnas? Dessutom säges på intet ställe, att detta *Sillende* var en ö. Alla omständigheter (af hvilka några skola ännu framdeles anmärkas) tyckas tvärtom intyga, at det var en del af Cimbriska halfön, emellan *Angeln* och *Jutland;* altså förmodligen en del (den norra) af nuvarande Hertigdömet *Schleswig?* Huruvida *Ptolemaei* utlåtelse (a. st.): ipsam vero peninsulam (nämligen Cimbricam) supra Saxones tenent *Singulones,* må kunna hit lämpas, lämnar jag derhän; såsom ock hvad i *Anonymi Vita Ludovici Pii* (hos Pithoeus, *Annal. et Hist. Francor. Scriptores XII coaetanei*, Francof. 1594, 8:o p. 363) berättas: cum *Egidoram* fluvium transiissent (näml. de Kejsaren undergifne Sachsiska och Obotritiska Härarne), devenerunt in terram Nortmannorum (d. ä. Danskarnes) in locum cujus vocabulum est Sinlendi.

[33]) Belägenheten synes utvisa, at här ingen annan del af Danmark kan förstås, än *Jutland*. De öfriga Danska landskapen ligga icke i nordvest ifrån det *Gamla Sachsen.*

[34]) Nämligen norr om *Sachserne*. För at kunna försvara sin hypothes om de Gamla Sachsernes hufvudsäte i Holstein, är Hr *Forster* färdig at ändra texten (emot sammanhanget), och i stället för *norr* läsa *öster*; ehuru Sachsernes *östra grannar* sedan, i sin ordning, särskildt upräknas.

[35]) At *Apdrede* (eller såsom samma ord i det följande skrifves, *Afdrede)* betyder *Obotriternas* land, har Hr *Forster* rätteligen anmärkt. Detta *Wendiska* folk bodde i *Mecklenburg* (och en del af *Holstein: Wagrien?).* At altså deras land låg i norr ifrån *Gamla Sachsen,* är lätt at finna.

[36]) Grundtexten har *Vylte* (hvilket ord jag i Lye's *Diction. Saxonicum* ej igenfunnit), som Hr *Barrington* öfversätter *Wolds.* Hos Johnson *(Engl. Dictionary)* hänledes detta Engelska ord

And be eastan him is Vineda land, the man haet Syssyle. And east suth ofer summe dael, Maroaro.

kallas *AEfeldan* [37]). Och öster om dem (Sachserne) är det Vendernes land, som kallas *Syssyle* [38]). Och i sydost, et stycke fram, *Märerne* [39]).

---

ifrån *Vold* i Anglo-Sachsiskan, där det säges likaledes betyda et öppet, skoglöst (och högländt) fält. Förmodeligen menas här den stora *Hed,* som ifrån Lüneburgska landet sträcker sig fram genom Mark-Brandenburg etc.

[37]) Hr *Forster* vill, at med *AEfeldan* (eller såsom ordet längre fram skrifves: *Haefeldan)* de Vender skola förstås, som bodde vid *Havel*-floden. HELMOLDUS *(Chron. Slavorum* L. 1, C. 2) omtalar ock verkeligen et Slaviskt folk *Heveldi*, som bodde vid berörde flod (uti *Priegnitz* och *Mittel-Mark?).* Och VITICHIND *Annal.* L. I, p. 639 (hos MEIBOM Rer. Germanic. T. I.), berättar om K. Henrik I:s krigståg emot dem, hvarunder ock deras stad Brennaburg (tvifvelsutan Brandenburg?) blef intagen. Men för at icke öfvergifva sin hypothes om Gamla Sachsens läge, föreslår Hr *Forster* tillika, at (tvärtemot sammanhanget) förändra textens *nordost* til *sydost*. Förut hade han, på Hr *Barringtons* Charta (af samma grund) flyttat detta *AEfeldan* alt up til *Schleswig* och *Jutland;* men ställer det sedan, rätteligen, under *Obotriternes* (och ofvan om *Sorbernes?)* land. SOMNER och LYE (i sina Anglo-Sax. Dictionairer) förklara *AEfeldan*, aldeles orimligen, genom *Helvetier*. För öfrigt är ögonskenligt, at K. *AElfred* går med sin beskrifning om Gamla Sachsernes grannar, ifrån *vester*, genom *norr* och *öster* til *söder*.

[38]) Detta *Syssyle* (eller såsom det nedanföre kallas, *Sysele)* bryr Hr *Forster* mycket. Månne dermed menas *Siuslernas* land? Hvilket *Sorbiska* (och altså *Wendiska)* folk skall bodt i *Landsbergska* kretsen af *Neuemark*, och således i öster (eller sydost) om *Havelerne?* I Kejs. Ludvig den frommes tid (år 869) gjorde *Sorberne* i förbindelse med *Siuslerne*, *Böhmerne* och andre nästgränsande *Vender* et infall i *Thüringen*.

[39]) At *Maroaro* betecknar *Märerne* (så kallade af floden *Morava?*) är ostridigt. Med skäl rättar Hr *Forster* Hr *Barringtons* öfversättning, och anmärker tillika, at Märiska Riket var den tiden mägtigt, samt sträckte sig vida öfver det nuvarande Märens gränsor, så at *Thyringerne*, *Bömerne* och en del af *Bayern*, väl kunde vara dess grannar mot vester.

And hi Maroaro habbath be vestan him Thyringas et Behemas, et Baegthvare healfe: et be suthan him on othre healfe Donua thaere ea, is thaet land Carendre, suth oth tha beorgas, the man Alpis haet. To them ilcan beorgum liccgath Baegthvara land gemaere, et Svaefa. And thonne be eastan Carendran lande, begeondan thaem vestenne, is Pulgara land. And be eastan thaem is Creca land. And be eastan Maroaro lande, is Visle land. And be eastan thaem, sind Datia,

Och desse Märer hafva til vester om sig Thyringerne och Bömerne, och hälften af Bäyrarne: och söder om desamma, på andra sidan om floden Donau, är landet Kärnthen [40]), åt sunnan intil de bergen som kallas Alper. Til samma berg sträcka sig ock Bäyerns och Schwabens gränsor. Och sedan, til öster om Kärnthen, bakom ödemarken [41]), är *Bulgarien* [42]). Och i öster derifrån är *Grekeland* [43]). Och öster om Märerne är *Weichsel-landet* [44]). Och öster om detta är *Dacien* [45]), ehuru

[40]) Det är icke svårt at se, det *Carendre* betyder *Kärnthen*, hvarunder då (såsom Hr *Forster* anmärker) *Österrike, Steyermark* och *Krain* tillika inbegreps.

[41]) Hr *Barrington* öfversätter orätt: *bakom den vestra delen*. *Vestenne* i grundtexten är af *Vesten* (öcken), och ej af *Vest* (vester). Genom krigen emellan *Avarerne* och *Frankerne* (samt många föregående förhärjelser), hade *Pannonien* blifvit (såsom Hr *Forster* påminner) så förstördt, at det liknade en ödemark.

[42]) Det gamla Bulgariska Riket, på bägge sidor om Donau; hvartil, jämte det egenteliga *Bulgarien*, hörde *Wallachiet*, med en del af *Moldau* och *Bessarabien*. Hr *Forster*.

[43]) Det *Grekiska*, *Östra* eller *Byzantiniska* Kejsaredömet, som hos de Nordiska folkslagen allmänt hette *Grekeland*. Densamme.

[44]) Det land, hvarigenom *Weichsel*-strömmen flyter; altså här förnämligast *Lill-Polen* etc. Densamme. *Märerne* synas hafva varit herrar öfver *Schlesien*, och kanske jämväl *Lausitz*?

[45]) Utan tvifvel menas här det gamla *Dacien* (*Siebenbürgen* med en del af *Ungern* och af *Moldau*). At detta land ej ligger i fullt öster ifrån *Weichsel*-landet, utan i sydost, bör ej

tha the in vaeron Gottan. Be northan eastan Maroara, syndon Dalamensan. And be eastan Dalamensan, syndon Horithi. And be northan Dalamensan, sindon

Götherne [46]) där fordom bodde. I nordost om Märerne äro *Dalamenserne* [47]). Och öster om Dalamenserne, äro *Horitherne*[48]). Och norr om samma Dalamenser, äro *Sorberne* [49]);

räknas så noga (jfr. Hr *Forster*). Vi få i det följande ofta se, at Konungen angifvit väderstrecken blott ungefärligen.

[46]) At *Götherne* en tid bodde i *Dacien* är bekant. Et så namnkunnigt folk ville Kon. *AElfred* vid detta tilfälle icke med stillatigande förbigå. Hr *Forster.*

[47]) *Daleminzerne,* et *Sorbiskt* (och altså *Slaviskt)* folk, bodde i *Meissen,* på bägge sidor om Elben (Dens.) samt i en del af *Lausitz?* Om Hertig Ottos och dess sons K. Henric I:s krig emot dem, talar VITICHIND anf. st. p. 634, 635 och 639; hvarest han berättar at Konungen, sedan han öfvervunnit dem och intagit deras stad *Grona,* vidare med sin här framryckte til *Prag* i Böhmen. Han kallar detta folk *Dalmanci* och deras land *Dalamantia:* hvaremot DITMAR (Chron. L. II.) säger, at orten af Tyskarne kallades *Daleminc,* men på Slaviska hette *Glomaci.* Men at K. *AElfred* icke där sätter sine *Dalamensers* boningsort, utan ungefärligen i *Stor-Polen,* visar hela sammanhanget och blir af det efterföljande ännu tydligare. För öfrigt vågar jag ingalunda påstå, at Konungens kunskap om de särskilda Vendiska folkslagens och ländernas läge var nog redig och pålitelig.

[48]) Et obekant, förmodeligen Slaviskt folk, hvars hemvist Hr *Forster* gissar hafva varit omkring *Görlitz,* eller i granskapet af *Glogau* i Schlesien; men hvilket bör, enligt K. *AElfreds* beskrifning, häldre sökas i södra *Lithauen?*

[49]) *Sorberne,* en bekant Slavisk stam, bebodde förnämligast den delen af Tyskland, som ligger emellan *Saale-* och *Elbe-*floderne, samt *Bömiska, Schlesiska* och *Polska* gränsorna; hvarföre ock Hr *Forster* menar, at med *Surpe* eller *Sorber* här förstås *Venderne i Neder-Lausitz.* Men K. *AElfreds* beskrifning tyckes häldre vilja visa oss til norraste delen af *Stor-Polen,* och (någon del af *Neuemark?)* af *Hinter-Pommern* och *Vest-Preussen?* De kunde då hafva *Dalamenserne* i söder och *Havelerne* i vester. Hvaremot om de bodde i Lausitz, svårt blifver at förena hvad här säges och nedanföre om deras läge emot *Burgenderne* förekommer, med det som förut om *Havelernes* och *Syssylernes* läge emot *Gamla Sachsen* blef faststäldt? Möje-

Surpe; et be vestan him, syndon Sysele.	och vester om desamma, äro *Syselerne* [50]).
Be northan Horithi, is Maegthaland; et be northan Maegthaland, is Sermende, oth tha beorgas Riffin.	Norr om Horitherne är *Amazonernes* land [51]); och norr om Amazonernes land är *Sarmatien* [52]), intil de *Riphaeiska* bergen [53]).

ligt är, at Konungen haft afseende på någon ifrån hufvudstammen afskild gren af detta folk; möjeligt är ock, at hans kunskap om dessa aflägsnare östra folkslagens hemvister, varit mindre noga och säker.

[50]) Samma folk, som ofvanföre kallades *Syssyler*, boende i sydöstra delen af *Neue-Mark*.

[51]) Hvad nu följer, om de ytterst åt norden (och längst åt öster) boende folkslagen, röjer nogsamt sin slägtskap med Fablerna, och at K. *AElfred* nu kommit til Gamla Verldens *Obekanta Länder*, hvarest *Amazonerne* och de *Riphaeiska Bergen* träffades. Hr *Forster* vill ingalunda medgifva, at *Maegthaland* kan betyda *Terra Feminarum* (eller rättare *Virginum)*; hvilken betydelse han påstår vara stridande emot språkets analogie. Men för at öfvertygas om motsatsen, behöfver man endast rådfråga LY'ES Dictionarium, där man får se, at *Maegth* (i Genit. Plural. *Maegtha)* just egentligen betyder *Flicka* (Virgo); ehuru *Lye* sjelf (hvars förklaringar öfver de af K. *AElfred* upräknade Nordiska orters namn, sällan äro lyckliga) ganska sällsamt skrifver: "*Maegthaland* Mattiacorum terra, hodie Marburg vel Marpurg, Hessiae urbs et regio". Hr *Forsters* gissning, at i texten torde böra läsas *Vartaland* i stället för *Maegthaland*, är ej mindre olycklig. K. *AElfreds Maegthaland* låg norr om *Horithernes* land och söder om *Sarmatien*; altså ungefärligen i *Norra Lithauen*.

[52]) Jag finner väl et Slaviskt folk *Sermender* omtalas, som skall hafva bott omkring *Zarmunde*: men Hr *Forster* anmärker rätteligen at här menas det fordna *Sarmatien*; til hvilket namn man ofta tog sin tilflygt för at betäcka sin okunnighet om dessa aflägsna länder. Detta bestyrkes nogsamt deraf, at Konungens *Sermende* sträckte sig in til de *Riphaeiska Bergen*, och at norra Oceanen (hvilken troddes stöta intil dessa berg) ofvanföre säges hafva, efter detta folks namn, blifvit kallad *Sermondisc* (Sermendisc?). Se p. 15 af orig. texten hos hr *Barrington*.

[53]) Det är bekant, at de Gamles Geographiske kunskap om östra Norden ändades vid dessa *Riphaeiska* (eller *Rhipaei-*

And be vestan suth Denum, is thaes garsecges earm the lith ymbuthan thaet land Brittannia. And be northan him, is thaes saes earme the man haet Ost sae. And be eastan him et be northan him, syndon North Dene, aegther ge on thaem maran landum, ge on thaem iglandum. And be eastan him, syndon Afdrede; et be suthan

Och vester om *Söder-Danskarne* [54]), är den arm af Oceanen, som sträcker sig omkring landet *Britannien*. Och norr om desamma [55]) är den Hafsarm som kallas *Östersjön* [56]). Och i nordost om desamma [55]) äro *Nord-Danskarne*, så väl på fasta landet som på öarne [57]). Och öster om desamma [55]) äro *Obotriterne* [58]); och sö-

---

ska) Berg, som jämväl Plinius, Mela och Ptolemaeus sätta i *Sarmatien*. At bestämma deras egenteliga läge, lärer vara så mycket svårare, som man dervid har så ovissa grunder at bygga på.

[54]) K. *AElfred* går nu tilbaka til beskrifningen öfver Danmarks läge, som han ofvanföre (i anseende til *Gamla Sachsen)* blott hade vidrört. *Danskarne* voro för *Angel-Sachserne* den tiden så märkvärdige, at deras hemort ej annat kunde, än ådraga sig Konungens besynnerliga upmärksamhet. At med *Syd-Danskarne* här förstås de som bodde i Jutland (och *norra Schleswig*, kanske ock på *Fyen* och *Langeland* etc, så at *Stora Bält* åtskilde S. och N. Danmark?) tyckes vara klart: de hade den arm af Oceanen (Nordsjön), som omgifver England, til vester. Men för at rätteligen förstå det öfriga af denna K. *AElfreds* beskrifning, bör man märka, at han dels tager sin ståndpunkt i södraste delen af landet, dels ock kanske vrider det nordliga väderstrecket för mycket til öster (så at hans norr här svarar ungefärligen emot nordost)? *Jutland* hade fördenskull, enligt hans föreställning, *Seland* och *Skåne* i nordost, och *Obotritien* (Wagrien och Mecklenburg) i öster.

[55]) Nämligen *Syd-Danskarne*.

[56]) Under detta namn begripes här jämväl *Cattegat* och den del af Nordsjön, som sträcker sig in emellan Norrige och Jutland.

[57]) *Seland, Möen, Falster* och *Laaland* etc. Med fasta landet förstås utan tvifvel *Skåne* etc.

[58]) Man bör erinra sig, at Konungen har sin ståndpunkt i södra *Jutland* och *Schleswig*.

him, is AElfe mutha thaere ea, et eald Seaxna sum dael.

North Dene habbath be him northan, thone ilcan saes earm, the man sae haet Ost [60]). And be eastan him, sindon Osti tha leode; et Afdrede be suthan.

der om desamma [58]) är *Elbe*-flodens mynning, och en del af *G. Sachsen* [59]).

Nord-Danskarne hafva norr om sig samma Hafsarm, som kallas Östersjön [61]). Och öster om dem, är folket *O-sti* [62]); och *Obotriterne* i söder [63]).

---

[59]) Först *Elben* och sedan *Sachsen;* hvilket altså ej får sökas uti *Holstein.* Jfr. ofvanföre pag. 51 not 27.

[60]) Kanske ordens ordning här är rubbad i texten, så at man bör läsa: *the man haet Ost sae,* eller: *the sae man haet Osti?*

[61]) Egenteligen bör väl detta förstås om de til *norra Danmark* hörande öar; vid hvilkas södra ända K. *AElfred* åter tyckes hafva tagit sin ståndpunkt. Men så kan det til någon del jämväl lämpas til *Skåne,* som har *Cattegat* i nordvest. Men besynnerligt är, at han hvarken här anmärker det Danmarks fasta land gränsade til *Sverige,* eller längre fram, då han bestämmer Sveriges gränsor, något nämner om dess granskap med Danmark!

[62]) Efter den Hafsarm, som skilde Scandinavien ifrån Tyskland etc, jämväl hette *Osti,* så påminnes uttryckligen, at här menas *folket Osti.* Var det samma folk som *Wulfstan* besökte, och af honom kallas *Ester* (Eastas)? Svårligen. Desse *Ester* bodde omkring *Weichselns* utlopp och altså i *Preussen. Osti* deremot hade *söder* om sig *Havelerne* (i *Priegnitz* och *Mittel-Mark); norr* om sig (i nordvest?) *Wenderne* (förmodeligen den stam som bodde i *Vor Pommern* och på *Rügen?),* och *Burgenderne* (invånarne på *Bornholm)*; samt i *öster Sorberne.* Alt detta tyckes utvisa, at desse *Osti* bodde ungefärligen omkring *Oder*-strömmens utlopp, och altså där *Vor-* och *Hinter-Pommern* sammanstöta? Märkeligt är, at K. *AElfred* ej omtalar *Oder*-strömmen, ehuru han nämner både *Elben* och *Weichseln;* äfvensom at han stillatigandes förbigår *Esterne,* hvilka dock efter *Wulfstans* beskrifning voro et så betydligt folk? Det ser ock så ut, som han skulle trott det Hafsarmen *Osti* fått af folket *Osti* sit namn, och at ingendera blifvit så nämndt af sit läge åt *öster,* som hos honom heter *East?*

[63]) Ej allenast ifrån *Seland,* utan ock på visst sätt ifrån

Osti habbath be northan him thone ilcan saes earm, et Vinedas et Burgendas. And be suthan him, syndon Haefeldan.

Osterne hafva norr om sig den samma Hafs-armen (Östersjön) och *Venderne* [64]), och *Burgenderne* [65]). Och söder om dem (Osterne) äro *Havelerne* [66]).

Burgendan habbath thone ylcan saes earm be vestan him et Sveon be northan.

Burgenderne hafva samma Hafs-arm (Östersjön) til vester [67]), och *Svenskarne* i norr [68]). Och öster om

---

Skåne, ligger *Mecklenburg* i söder: det mellanliggande Hafvet tages ej i betraktande.

[64]) Hvilket *Vendiskt* folk här menas, måste af de öfrige grannarnes läge slutas. Då frågan är om et folk *(Osti)* som bodde vid Östersjön, *närmast i öster ifrån Obotriterne*, och i vester om *Sorberne*, samt hade *Havelerne* i söder, men en *Vendisk* stam (jämte *Burgenderne*) i norr: så kan jag ej se, om hvilka andra *Vender* detta gäller, än om invånarne i *Svenska Pommern* och på *Rügen*, hvilkas kust och land verkeligen ger sig ifrån Oderns mynning up åt norr (eller egentligen nord-vest).

[65]). Som det genom *Wulfstans* längre fram förekommande Resebeskrifning sättes utom alt tvifvelsmål, at med detta namn betecknas invånarne på *Bornholm;* så kunna de *Osti* som derifrån lågo i söder, så mycket mindre sökas i *Preussen*, som bemälde *Burgender* tillika hade *Sorberne* (såsom synes *Osternes* östra grannar) i söder om sig. Jag behåller för öfrigt K. *AElfreds* eget sätt at skrifva *Bornholmarnes* namn, för at icke behöfva vidröra den tvisten: huruvida *Burgunderne* ifrån denna ö hafva utgått, eller där någon tid varit boende? At *Bornholm* uti de äldsta Isländska och Norrska skrifter heter *Burgundar-* eller *Borgundar-Holm*, anmärkes af Hr Langebek *(Script. rer. Danicar.* Tom. II, p. 118, not. v.) Jfr. Sturleson T. I. p. 218 och 243. (Nya Köpenh. Edit. p. 213 och 230).

[66]) Utan tvifvel samma folk som bodde i grannskapet af den sandhed, hvilken bar samma namn och låg i nordost ifrån G. Sachsen. (Se frammanf. p. 54 not. 37).

[67]) Detta tjenar tillika at bestämma *Burgendernes* läge i anseende til Danmark.

[68]) Märkeligt är, at Konungen ej nämner det *Burgendernes* land var en ö, utan blott uppräknar de folkslag, som bebodde det närmaste fasta landet i hvarje väderstreck.

And be eastan him, sint Sermende; et be suthan him Surpe.

Sveon habbath be suthan him thone saes earm Osti; et be eastan him Sermende; et be northan him ofer tha vestenne, is Cvenland; et be

dem [69]) äro *Sarmaterne* [70]); och söder om dem [69]), *Sorberne* [71]).

Svenskarne hafva i söder om sig Hafs-armen *Osti* (Östersjön); och öster om dem äro *Sarmaterne* [72]); och norr om dem [73]), på andra sidan om öknen [74]), är *Kven-*

---

[69]) Nämligen *Burgenderne,* i anseende til hvilka de öfriga folkslagens läge i hela denna paragraph bestämmes.

[70]) Desse sättas altså ungefärligen i *Curland, Lifland,* och *Finland* etc.

[71]) Efter desse *Sorber* lågo i söder (sydost?) ifrån *Bornholm,* stötte intil Östersjön (som man tyckes deraf kunna sluta, at de ibland Bornholmarnes grannar anföras), och hade *Dalamenserne* til söder, samt *Osterne* i vester (hvilket åter ordningen utvisar, i hvilken alla dessa Östersjöns östra strandboer uppräknas, som tydeligen går ifrån vester till öster); så är omöjeligt at söka dem annorstädes, än i vestra delen af Preussen och östra delen af Hinter-Pommern. Jfr. ofvanföre p. 56 not. 49.

[72]) Om K. *AElfred* kände Finska Hafsviken, är svårt at säga; åtminstone synes ej något spår dertil. Men at äfven den Botniska Hafsviken varit honom obekant, får ej deraf slutas, at han uppräknar *Sarmaterne,* som han sätter på Östersjöns östra sida, ibland Svenskarnes grannar.

[73]) Nämligen *Svenskarne,* som i denna paragraph äro hufvud-folket.

[74]) Det landskap som nu kallas *Gestrikland,* lärer då (äfven som *Dalarne)* ännu varit obebodt, och (tillika med närmaste delen af Helsingland?) utgjort en stor ödemark, som skilde *Kvenland* ifrån Sverige. I berättelsen om Norrske Konungen *Sverre Sigurdssons* besvärliga tåg ifrån *Vermeland* til *Trondheim* genom *Dalarne* och en del af vårt *Norrland* (hos Peder Clausson, *Norrske Kongers Chronica* s. 503) omtalas ännu mot slutet af 12:e seclet de ofanteliga och obebodda skogar, som lågo emellan *Dalarne* (Jernbergene) och *Jämteland.* Namnet *Kvenland* är i Svenske Handlingar okändt, i hvilka deremot vårt nuvarande *Norrland (Gestrikland* undantaget) heter i gemen *Helsingland,* hvartil ock fordom en del af norra Österbotten (intil Ulo elf) blef räknadt. Ännu sedan Gestriklands södra

vestan northan him, sindon *land*[76]); och nordvest om

del begynt bebyggas (då denna ort fördes til Upland), utgjorde skogen *Eidmorden* eller *Ödmorda* (hörande til *Söder-Ala*, *Hanebo* och *Skog* soknar, på bägge sidor om Elfven *Ljusnan)*, som utan tvifvel var blott en lämning af den fordna stora öknen, åtskilnaden emellan *Upland* och *Helsingland*. Se PERINGSKÖLDS *Monum. Upland.* T. I, p. 8 och 9.

[76]) Detta ställe, i synnerhet när det jämföres med hvad som ännu längre fram förekommer, tyckes vara afgörande i tvisten om de fordne *Keveners* boningsort. När K. *AElfred* säger, at de bodde norr om *Svenskarne* (som i vester gränsade till södra Norrige, och ifrån hvilka *Lapparne* lågo i nordvest), och skildes genom fjällen ifrån nordliga delen af det bebodda Norrige; så är det omöjeligt at söka dem annorstädes än i vårt Norrland. Förmodeligen voro de samma folk med de fordna *Helsingar*, och altså af den *Germaniska*, men icke af den *Finska* folkstammen? Just detta samma land hafva *Helsingarne* af ålder bebott. Namnet *Kvener* förekommer i inga Svenska Handlingar; det synes härröra ifrån *Lapparne*, af hvilka *Norrmännerne* det lånt, och sedan fortplantat? *Lapparne* kalla ännu både *Svenskar* och *Norrmän* gemensamt *Kainolats*; och at samma namn äfven beteknat *Helsingarne* (Lapparnes grannar åt denna sidan), bestyrkes jämväl deraf at en by vid Torneå, på Svenska kallad *Helsing-byn*, hos Finnarne derstädes heter *Kainu-Kylä*. Jfr. det af Hrr LINDAHL och ÖHRLING författade Lappska Lexicon, Stockh. 1780, 4:o, p, 114. Ty at *Kainu* är samma namn som *Kvän* eller *Kven*, lärer ej kunna dragas i tvifvelsmål. Detta namn har sedan af Lapparne blifvit tillagdt ej allenast *Helsingarnes* slägtingar de Svenske och Norrske, utan ock de *Finnar*, som vid Bottniska vikens östra och norra strand småningom utträngde Helsingarne och intogo deras rum. Finnarne kallas annars på Lappska med et eget namn, *Suomelats*. Ehuru man ej med säkerhet vet, om Helsingarne fordom i Norra Österbotten haft beständiga hemvist; så är dock ostridigt, at de, för Fiskets skull i de norra Elfvarne *(Torno, Kemi, Ijo* och *Ulo*), sträckt alt dit sit lands gränsor, och åtminstone under sommartiden sig där uppehållit. Fördenskull, när sedan Finnarne ifrån det nästgränsande *Karelen* och *Savolax* efter hand hade dragit sig hit upp och bosatt sig på denna ort, blefvo jämväl de af *Lapparne* (och efter desses exempel af *Norrmännerne)* kallade med samma namn (*Kainolats*, *Kainu*, *Kväner)*, som landets förra innehafvare *Helsingarne*; ja deras egna slägtingar och grannar i Karelen och Savolax antogo små-

Scride-Finnas; et be vestan Northmenn.	dem [75]) äro *Scride-Finnarne* [76]); och i vester *Norrmännerne* [77]).
Ohthere saede his hla-	*Ohthere* [78]) sade åt sin

ningom samma sed, och kalla ännu (Norra) Österbotten för *Kainu, Kainunmaa,* och dess invånare för *Kainulaiset* (hvaraf utan all tvifvel jämväl *Kajana* upkommit); men desse skjuta sjelfve ifrån sig detta namn på sine grannar (både *Finske* och *Svenske)* i Vesterbotten. Detta alt tyckes nogsamt utvisa namnets rätta ursprung. Norrmännerne kalla ock ännu ej allenast norre *Österbottningarne,* som äro *Finnar,* utan jämväl *Vesterbottningarne,* som äro *Svenskar,* med et gemensamt namn för *Qväner,* indelande dem fördenskull i *Ost-* och *Vest-Qväner*. Jfr. vidare om detta ämne PERINGSKÖLD, *Monum. Upland.* T. I, p. 2—7. HANS HAMMONDS *Nordiske Missions-Hist.* Kiöb. 1787. 8:o, p. 908 sq. 923 och 927. *O. Eneroths* Disp. (under Canc. Råd. IHRES inseende) *De Qvenlandia antiqua,* Ups. 1767, 4:o; och om så behagas, Hr *Vegelii* Disp. *De antiqua gente Qvenorum,* Ab. 1788, 4:o.

[76]) At *Norrmännerne* och *Isländarne,* som fordom lära föga känt våra egentlige *Finnar (Suomalaiset),* under detta namn endast förstått det folk, som vi nu kalle *Lappar,* har jag på et annat ställe redan anmärkt (Se ofvan pag. 32 f.). Men hvaraf de i nordvest ifrån Sverige (i den ännu så kallade *Finnmarken)* omkring vankande *Norrske Lappar* hos Utlänningarne fått heta *Scride-Finnar* (hvilket namn af andre, såsom hända plägar, blifvit förvandladt til *Strits-Finnar, Scric-Finnar* m. m.), är under ovissheten om ordets rätta skrifsätt, så mycket svårare at gissa: antingen det bör härledas af Lapparnes (med Finnarne gemensamma) sed, at öfver snön åka (eller *skrida,* hvilket likväl ingalunda sker långsamt) fram på *skid,* eller af *Angel-Sachsiska* ordet *Scridan* (kläda sig), då det kunde hafva afseende på deras *Skinnkläder* (Lappmuddar), såsom *Lye* i sit Diction. menar, o. s. v. I det följande skiljer K. *AElfred* icke desse *Scride-Finnar* ifrån de öfrige *Finnarne.*

[77]) *Norge* var ännu den tiden, såsom af det följande blifver klart, icke bebodt (utom af Lappar) längre i norr än til *Halgoland* och *Nummedalen.* Alt det öfriga hörde til *Finnmarken.* Detta ställe tjenar til märkelig uplysning om Norges fordna tilstånd.

[78]) At denne *Ohthere* (Other), hvars reseunderrättelser, utan at något vidare om honom förmäles, här inryckas, varit en *Norrman* af goda egenskaper och betydlighet i sitt fäder-

forde AElfrede Kyninge, thaet he ealra Northmanna northmest bude. He cvaeth, thaet he bude on thaem lande northeveardum vith tha vest sae. He saede theah, thaet thaet land sy svythe north thanon; ac hit is eall veste, buton on feavum stovum, sticce maelum viciath Finnas, on [82]) huntathe on vintra, et on sumera on [83]) fiscothe be thaere sae.

Herre [79]) Konung *AElfred*, det han bodde längst i norr af alla Norrmän [77]). Han berättade, at han i detta land bodde norr ut vid *Vesterhafvet* [80]). Dock sade han, at detta land sträcker sig ännu derifrån långt i norr; men det är aldeles obebodt, förutan at på några få ställen *Finnar* [81]) tidtals sig uppehålla, hvilke jaga om vintern, och fiska om sommarn i deras Haf [84]).

He saede thaet he aet sumum cyrre volde fandian,

Han sade, att han en gång ville utröna, huru långt

nesland, kan af hans berättelse finnas. Som K. *AElfred*, hvarken om orsaken til hans ankomst, eller om hans öfriga öden något nämner, så kunne vi ej heller veta något derom.

[79]) *Other* var således då stadd i K. *AElfreds* tjenst, antingen han då aldeles hade öfvergifvit sit Fädernesland, eller allenast til någon tid, för at inlägga ära och förvärfva sig egendom (såsom de Nordiskas sed var), gått i tjenst hos denne vidtfräjdade Konung.

[80]) Detta namn synes gifva tilkänna, at *Östersjön* likaledes af sin belägenhet på andra sidan om Scandiska halfön, redan ifrån äldre tider fått sitt namn?

[81]) *Lapparne* förde då samma lefnadssätt som nu; de hade inga beständiga boningsplatser; förutan sin *Renskötsel* idkade de *Jagt* och *Fiske;* för at idka detta sednare i Oceanen, lemnade de mot-sommaren sina fjäll, och begåfvo sig til hafsstranden. Några egentelige *Fisk-Lappar* (som inga Ren-hjordar ägde) torde beständigt hafva uppehållit sig i Hafvets grannskap, och där under vintertiden jagat, och idkat Själ-fänge, flyttande sig efter behof ifrån det ena stället til det andra.

[82]) Månne icke för *on* här bör läsas *and?*

[83]) Detta *on* synes vara öfverflödigt.

[84]) I det nästgränsande *Vesterhafvet*, hvarest de ännu idka betydligt Fiske.

hu lange thaet land north right laege, oththe hvaether aenig man be northan thaem vestene bude. Tha for he northrihte be thaem lande; let him ealne veg thaet veste land on thaet steorbord, et tha vid sae on baecbord. Thry dagas, tha vaes he sva feor north, sva sva [86]) hvael huntan fyrrest farath. Tha for he tha gyt north ryhte, sva faer sva he mihte on thaem othrum thrim dagum geseglian. Tha beah thaet land thaer easte ryhte, oththe sio sae in on thaet land; he nyste hvaether: buton he visste thaet he thaer

detta land sträckte sig åt norr, eller om någon menniskja bodde norr om denna ödemarken [85]). Han for derföre norr ut långs med landet; lemnade under hela resan det öde landet på styrbord (til höger) och hade öpna hafvet på babord (til venster). Efter tre dagar var han kommen så långt norr, som Hvalfängarne som längst pläga fara [87]). Derpå for han ännu i norr, så långt han på andra tre dagar förmådde segla [88]). Hvarefter landet böjde sig åt öster, eller Hafvet (böjde sig, gaf sig in) åt landet [89]); han

[85]) Således var i hans tid den nordligare delen af *Finnmarken*, och dess kust, ännu för Norrmännerne okänd? Några Sjö-resor til *Biarmaland* måste således icke heller varit vanliga; utan lärer kunskapen om *Valrossarne* etc hafva erhållits genom *Lapparne?*

[86]) Cottonska Handskriften har: *tha sva.*

[87]) Om man antager, enligt hvad längre fram skal visas, at *Other* bodde ungefärligen under 65 eller 66:e norra latitudsgraden, och kunde segla vid pass 15 Tyska mil om dagen (som i anseende till den yttersta Nordens korta och ljusa sommar-nätter, lärer kunna antagas?); så hade han efter 3 dagars segling hunnit til den 69:e graden: detta vore således den yttersta nordliga höjd, til hvilken den tidens *Hvalfängare* (hvilket näringssätt altså redan i så gamla tider i Norden idkades) plägade sig begifva.

[88]) Han hade nämligen nu hunnit förbi Nord-Cap vid pass til 71 eller 72 latituds-graden; hvarefter kustens böjning åt öster föranlät honom, at likaledes ändra sin kosa.

[89]) Detta ställe uttryckes något sällsamt i den Latinska öfversättningen („nescire autem se, num intra illam terram mare

bad vestan vindes, oththe hvone northan, et seglede thanon east be lande, sva sva he mihte on feover dagum geseglian. Tha sceolde he thaer bidan ryhte northan vindas: forthan thaet land beah thaer suthrihte, oththe sio sae in on thaet land; he nyste hvaether. Tha seglede he thanon suthrihte be lande, sva sva he mihte on

visste ej hvilketdera? [90]): men det visste han, at han där väntade på vestan, eller något nordlig vind, och seglade derpå åt öster, längs med landet, så mycket han på fyra dagar kunde segla [91]). Då måste han åter vänta på full nordan vind: emedan landet böjer sig där åt söder, eller hafvet ger sig in åt landet [92]); han visste

sit„); men Hr *Barrington*, som tadlar densamma, och ej såg at det föregående ordet *beah* (böjde sig, af *bugan)* borde jämväl lånas hit, för at fylla meningen, öfversätter ännu sällsammare (whilst the land lay from thence, due east, even unto the Inland sea, he knows not how far in that Direction). Icke heller är Hr *Forsters* öfversättning här tydelig.

[90]) Som han höll sig på något afstånd ifrån kusten, så kunde han ej veta, om det land han såg, var fast land (med *Norge* sammanhängande), eller bestod af öar, emellan hvilka hafvet sträckte sig djupt in åt söder; och kanske förenade sig med Östersjön, bildandes Scandinavien til en ö, skild ifrån det Asiatiska fasta landet genom detta samma haf, hvilket mot norr genom en ked af öar (en Skärgård, sträckande sig ifrån Norge till Biarmien) ifrån stora Oceanen (Ishafvet) afsöndrades? Denne tanke synes åtminstone hafva sväfvat K. *AElfred*, vid beskrifningen om *Others* resa, för sinnet; och torde hafva föranlåtit ditåt syftande frågor til denna resare, hvars svar Konungen funnit nödigt at i berättelsen om sjelfva resan inväfva? Anledningen dertil låg i de gamles ofullkomliga kunskap om Östersjön och vår Nord i gemen. Jämför Hr SCHLÖZERS *Allgem. Nordische Geschichte* s. 65, 106 etc.

[91]) Ifrån *Nord Cap* kunde han då hafva hunnit til *Kola* (eller ännu närmare til Hvita Hafvets ingång). Kusten böjer sig sedan alt mera til söder.

[92]) Här hafva Oxfordska öfversättarne: „quoniam terra illa australis erat; nescire autem se, an mare in istam terram se extendat"; Hr *Barrington:* „because the land there lies due south, quite to the inland sea, he knows not how far", aldeles

fif dagum geseglian. Tha laeg thaer an mycel ea up in on thaet land. Tha cyrdon hy up in on tha ea: for thaem hy ne dorston forth be thaere ea seglian, for unfrithe; for thaem thaet land vaes eall gebon on othre healfe thaere eas. Ne mette he aer nan gebund land, syththan he fram hys agnum hame for; ac him vaes ealne veg veste land on thaet steorbord, butan fisceran, et fugeleran, et huntan, et thaet

ej hvilketdera? Derpå seglade han åt söder långs med landet, så långt han på fem dagar förmådde segla [93]). Då mötte honom där högt up in åt landet en stor *Flod* [94]). Hvarefter de vände om i denna flod [95]): emedan de icke tordes segla vidare uppför floden, af fruktan för fiendtlighet; så vida landet var väl bebodt på andra sidan om floden. Och han hade ej träffat något bebodt land, sedan han for ifrån

emot textens mening, med hvilken ej heller Hr *Forsters* öfversättning instämmer.

[93]) Det är tydeligt, at han nu seglade in i *Hvita Hafvet* och på 15 dygn gjorde en resa af vid pass 230 Tyska mil.

[94]) Utan all tvifvel *Dwina*-floden (de Nordiskas *Vinå),* som har sit utlopp djupt in i den hafsvik, som fått namn af *Hvita Hafvet* (de Nordiskas *Gandvik*), och hvilken flod kommer långt upp ifrån Norra Ryssland.

[95]) Så hafva ej allenast de Oxfordske Öfversättarne (jämte Hr *Langebek)* förstått textens ord, utan så bjuder ock sammanhanget, at förklara detta ställe. De förre hafva: „Ad ejus (Fluminis) ostia se substitisse, neque ausum flumen subire metu incolarum". De påföljande orden: *emedan de ej tordes segla fram upför floden* (af fruktan) *för fiendtlighet*, visa nogsamt, at den föregående meningen (Tha cyrdon hy up in on tha ea) bör öfversättas: *Då* (sedan de först, af okunnighet, seglat in i åmynningen, och sågo at stranden var väl bebodd) *vände de om, uti Å-mynningen. Cyrran* betyder ock, efter *Lye's* intygan (Diction.): *reverti* (vända tillbaka). Hr *Barrington* synes fördenskull utan fog tadla den Oxfordska Latinska uttolkningen, och sjelf mindre rätt öfversätta: when they had gone some way up this river, they returned, because the could not proceed far". Sammanhanget visar tydeligen, at de ej dristade sig at segla in i sjelfva floden. Hr *Forsters* öfversättning: „Da kehrten sie darauf ein an dem Flusse", synes mig åtminstone mörk.

vaeron ealle Finnas. And him vaes a vid sae on thaet baecbord.

sit eget hem; utan han hade öfveralt et öde land til höger, utom några fiskare, och fogelfängare och jägare, som alla voro Finnar. Och til venster hade han vida hafvet.

Tha Beormas haefdon svithe vell gebun hyra land; ac hi ne dorston thaer on cuman. Ac thaera Terfenna land vaes eall veste; butan thaer huntan gevicodon, oththe fisceras, oththe fugeleras.

Biarmerne [96]) hade ganska väl bebyggt sit land; men de (*Other* med sine följeslagare) vågade icke där landstiga. Men *Terfinnarnes* [97]) land var öfveralt öde, förutan där, hvarest jägare vistades, eller fiskare, eller fogelfängare.

Fela spella him saedon tha Beormas, aegther ge of hyra agenum lande, ge of thaem lande ymb hy utan vaeran. Ac he nyste hvaet

Flera berättelser meddelade honom *Biarmerne*, dels om sit eget land, dels om de länder, som dem omgåfvo [98]). Men han visste

[96]) Det var således til detta namnkunniga folk, som *Other* nu hade anländt. Rätta läget af deras land, kan genom detta ställe fullkomligen bestämmas.

[97]) Utan tvifvel invånarne i det nuvarande Ryska Lappland, som på gamla Chartor kallas *Terskoi-Leporie*, och i våra gamla Handlingar *Trennes*. Jämf. Hr LANGEBEKS note [k]) vid detta ställe (T. II, p. 110). Hos Hr HAMMOND (a. st. s. 918) anföres, efter Norrske Klockaren *Isaac Olsens* berättelse, at utanför *Malmus (Kola)* ligger det stora Nordfjället, som Finnarne (Lapparne) kalla *Tarie Toyder* (Tuoddar) och Ryssarne *Terska;* och på et annat ställe (p. 931) heter det, efter samme mans (ehuru til en del uppenbarligen felaktiga) upgift: „Udi alleraeldste tider kaldedes Nordfields eller Nordmäns-näset *Biarmin*: de Svenske kalde det *Trinaes* eller *Traenaes,* Russerne *Tärskoy Vyollak*, og Finnerne *Tarje Niarg*".

[98]) Altså besökte desse honom på hans fartyg, och han kunde tala med dem? Utan tvifvel genom Tolk? Han måste haft med sig antingen någon *Lapp* eller *Norrsk* Köpman, som tilförene (landvägen med Renar?) hade gjort handels-resor til detta aflägsna folk? ehuru om alt detta, i en så kort berättelse

thaes sothes vaes, for them he hyt sylf ne geseah. Tha Finnas, him thuhte, et tha Beormas spraecon neah an getheode. Svithost he for thyder, to eacan thaes lan-

icke hvad deraf var sant, efter han det aldrig sjelf hade sett. Han tyckte, at *Finnarne* och *Biarmerne* talade något när samma språk [99]). Han for förnämligast dit [1]),

---

ingenting finnes nämndt. För stridigt emot det föregående, at *Other* med sine Norrmän ej vågade landstiga i Biarmernes land, får detta hans intyg (såsom Hr *Barrington* tyckes frukta) ej anses. Det är skada at *Other* var så samvetsgrann, at han ej trodde sig böra gifva åt Biarmernes berättelse någon upmärksamhet, emedan han ej hade tilfälle at sjelf pröfva deras trovärdighet. Emellertid röjer det redan någon större hyfsning hos detta folk, at de ägde kunskap om flera kringliggande folkslag, med hvilka de förmodeligen genom sin handel stodo i bekantskap?

[99]) Denna *Others* upgift om slägtskapen emellan *Biarmiska* och *Lappska* språket, är väl endast en gissning (han tyckte at de kommo nära öfverens); och det är ovisst, om han en gång så mycket kunde *Lappskan,* at han var i stånd at säkert dömma om dess likhet eller slägtskap med *Biarmiskan:* men som flere andra omständigheter bestyrka hans tanka, är detta hans yttrande dock ej at förakta.

[1]) Här tyckes ej kunna vara fråga om någon annan (sednare) Biarmalands-färd, utan om densamma, som han här beskrifver, och til hvars företagande han upgifver en dubbel orsak: *först* sin nyfikenhet at lära känna det (och det emellan hans hemort och Biarmien liggande) landets läge och beskaffenhet, i hvilket afseende det var en *Uptäckts-Resa;* och *sedan,* at uphandla *Valross-tänder* (och *Hudar* eller af dem flätade *Tåg),* i hvilket afseende det var en *Handels-Resa* (på samma sätt, som bägge dessa ändamål i nyare tider ofta plägat förenas). Man ser tillika häraf, at ehuru *Norrmännerne* före hans tid ännu ej kände det yttersta Norges vidd, sträckning och rätta gestalt, eller sjövägen norr omkring dess yttersta spits til Biarmien; så hade de likväl genom Handels-resor til lands, (af Biarmiska, Norrska eller Lappska Köpmän?) med detta land och detta handlande folk någon slags gemenskap, eller åtminstone kunskap om vissa Naturs- och Konst-alster, som därifrån erhöllos: hvaraf ock *Other* retades at företaga sig sin märkeliga färd.

des sceapunge, for thaem Hors-Hvaelum; for thaem hi habbath svythe aedele ban on hyra tothum: tha teth hy broton sume thaem Cyninge. And hyra hyd bith svithe god to sciprapum. Se Hvael bith micle laessa thonne othre Hvalas; ne bith he lengra thonne syfan elna lange. Ac on his ag-

förutan af håg at lära känna landets skaplynne [2]), för *Valrossarnes* [3]) skull; ty de hafva ganska ädla ben i sina tänder [4]): af hvilka de resande hemtade med sig några til Konungen [5]). Och deras hud är ganska tjenlig til skeppståg [6]). Desse Hvalar äro mycket mindre än andre Hvalar; och äro ej

[2]) Nämligen *Norges* vidd, gestalt och sträckning mot Norden, samt sammanhang med andra länder, åt den sidan; enligt hvad han sjelf ofvanföre om orsaken til sin resa hade anfört? Han höll nämligen för troligt, at det skulle kunna omseglas, och at man på sådant sätt skulle kunna komma til Biarmien? Den Latinska öfversättningen af detta ställe är ofullständig; Hr *Barringtons* obegripelig („he went the rather, and shaped his course to each of these countries", då likväl texten har: *thaes landes, detta lands*, i singulari); hvilken ock Hr *Forster* så vida följer, at han har: „Er fuhr vorzüglich darum her, zu jedem dieser Länder". Grundtexten är sammanträngd och mörk; men jag menar, at min öfversättning af sammanhanget styrkes?

[3]) *Trichecus Rosmarus.*

[4]) Dess öfre *betar* (dentes laniarii superiores), som stå långt ut ur munnen, gifva skönare *Elphenben*, än det som fås af Elephanten; de äro ofta öfver 2 fot långe, med 8 tums omkrets; voro hos de gamle i stort värde, och brukades til Värjefästen, m. m.

[5]) Af detta ställe synes, hvad ock saken sjelf säger, at *Other* icke ensam, utan med ansenligt följe, gick i K. *AElfreds* tjenst. Kanske han icke långt efter hemkomsten ifrån sin Biarmalands-färd, begaf sig med sit rese-sällskap til Ängland, och gjorde då Konungen en skänk af några ibland de medbragta dyrbara *Valross-tänderna?*

[6]) Sådana af *Valross-hudar*, såsom ock af Själ-hudar, förfärdigade skeppståg, voro för sin seghets skull fordom mycket i bruk i Norden; som ock af det efterföljande bestyrkes. Hampan var då mera sällsynt.

num lande, is se betsta Hvael- huntath; tha beoth eahta et feovertiges elna lange: et tha maestan fiftiges elna lange. Thara he saede thaet he syxa sum ofsloge syxtig on tvam dagum. He vaes svythe spe-

längre än sju alnar [7]). Men i hans eget land är det bästa Hvalfänget; der finnas Hvalar af fyratioåtta alnars längd: och de störste äro femtio alnar långe. Af dessa sade han, at han sjelf sjette dödat sextio på två dagar [8]).

[7]) Våre naturkännare säga ock, at dessa djur vanligen äro till 18 fot långa: som tämmeligen nära instämmer med *Others* berättelse. Djurens större eller mindre ålder, äfvensom deras olika växt, måttets ombytlighet m. m. förklara lätt den öfriga skiljaktigheten. Hvad angår Valrossarnes tillhåll, bekräftas likaledes *Others* upgift af nyare tiders erfarenhet.

[8]) Jag är ingalunda säker, hvarken at denna öfversättning, hvari jag följt den Latinska, och Hr *Forsters* Tyska (i hvilken sednare likväl „*in einem Tage*„ af misstag influtit, i stället för *2 Tage*), eller kanske Textens läseart, är riktig: ehuru jag ej är i stånd at upgifva någon rättare. Hr *Barrington*, som ej utan skäl tycker at *sextio* Hvalar på två dagar, är för stort fänge för *sex* man, vill läsa *syxa* (sex) för *syxtig* (sextio); men texten blir därigenom mycket tvungen och släpig. Häldre kunde *syxtig* aldeles umbäras? Hr *Barrington* röjer för öfrigt icke vidsträckt insigt i den gamla Nordiska Geographien och Historien, då han ej allenast, enligt Hr *Forsters* berättelse, med möda lät af denne sednare öfvertala sig, at tro det *Others* Biarmalands-färd skedde omkring den yttersta eller nordligaste delen af Norrige, utan ock ännu i Företalet til sin bok anförer däremot åtskilliga tvifvelsmål af en sällsam beskaffenhet: såsom at *Other* ej omtalar, det under Circulus Arcticus, då han gjorde sin resa, var beständig dag! at han ej omnämner Nordskenet (man kunde tillägga, ej heller *Maelströmmen!)*, at han ej har något om *Wardhus* (som blef bygdt flere secler sednare!); och at han kallar sit fädernesland *Northmannaland*, och ej *Norweg* (hvilket sednare namn dock jämväl verkeligen hos honom förekommer, såsom nedanföre skall anmärkas!). Hvar och en kan lätt inse, af hvad vigt dessa tvifvelsmål äro. Såsom vägens längd ifrån *Others* hemvist til Biarmaland, hvilken han på 15 dagar lade til rygga, kunde utgöra 230 eller 240 Geographiska mil; så är ej heller därutinnan något otroligt. Äfvensom denne hans resetid tillika utmärker, at han ej gerna kunnat bo längre i norr, än jag ofvanföre antagit.

dig man on thaem aehtum the heora speda on beoth, thaet is on vildrum. He haefde tha gyt tha he thone Cyninge sohte, tamra deora unbebohtra syx hund; tha deor hi hatath Hranas. Thara vaeron syx Stael-Hranas; tha beoth svythe dyre mid Finnum: for thaem hy foth ta vildan Hranas mid.

Han var en ganska förmögen man på de slags ägodelar, som utgöra deras rikedom, det är, på vilda djur [9]). Han ägde på den tiden, då han besökte Konungen [10]), tama oköpta djur sexhundrade; dessa djur kalla de *Renar*. Af dem voro sex *Lock-Renar*; de äro i ganska högt pris hos Finnarne: ty med dem fånga de vild-renar [11]).

He vaes mid thaem fyrstum mannum on thaem lande. Naefde he theah ma thonne tventig Hrythera, et tventig Sceapa, et tventig Svyna. And thaet lytle thaet he erede, he erede mid Horsan.

Han var ibland de yppersta män i det landet. Dock ägde han icke mer än tjugu Kor, tjugu Får och tjugu Svin. Och det lilla han plögde, det plögde han med Hästar [12]). Men deras

[9]) Nämligen *Renar*, därutinnan åtskilda ifrån vår vanliga hemtamda Boskap, at de aldrig förvaras eller födas inom hus.

[10]) Eller då han *begaf sig till Konungen?*

[11]) Lapparnes hushållning var då densamma, som i vår tid; och deras Norrske grannar nödgades af climatets beskaffenhet, at til en del vidtaga samma hushållssätt; såsom det ock ännu sker i vissa socknar af Norra Österbotten, hvarest likaledes *Lock-Renar* nyttjas, at om hösten förleda de öfriga at begifva sig inom sådane instängde platser, hvarest de lätt fångas. På lika sätt, som (efter Hr *Forsters* anmärkning) tama Elephanter i Indien nyttjas för at fånga de vilda.

[12]) Man ser ock häraf, at han åtminstone ej kunnat bo längre i norr än *Salten*, eller kanske *Senjen?* om annars bägge dessa län få räknas till *Halogaland;* ty at *Other* under detta namn begripit hela norraste delen af Norrige, alt intil *Hvita Hafvet*, såsom Hr Schöning påstår i sit annars lärda *Försög til de Nordiske Landes, särdeles Norges, gamle Geographie*, s. 40, strider uppenbarligen emot hans utlåtelser. Enligt Peder Claussons intygan (se hans *Norriges Bescriffuelse*, C. XXIII,

Ac hyra ar is maest on thaem gafole the tha Finnas him gyldath. Thaet gafol bith

förmögenhet beror mäst af den skatt, som Finnarne til dem betala [13]). Denna skatt

s. 108, jfr. s. 114), var ännu i hans tid *Salten* den yttersta ort af Norge, där åkerbruk kunde idkas. At *Other* plögde sin åker med Hästar (i stället för Oxar), skedde utan tvifvel af lika orsaker, som gjort samma sed allmän i vårt Norrland och i hela Norra Finland.

[13]) Norrmännernes högre grad af cultur, deras raskhet, insigt i sjöväsendet, och deras boningsplatser, hvilka de vid Hafsstränderne samt Fjärdarnes och Åarnes mynningar intagit, gjorde det för dem lätt, at tidigt tvinga de närmast til dem sig uppehållande Lappar (hvilka de voro i stånd at aldeles stänga ifrån Hafsstranden och Hafsfisket), til at betala dem en viss årlig skatt (som förmodeligen efter hand förhöjdes), och medgifva dem öfver sådane Lapp-hushåll et slags herravälde; hvilket Norrmännerne sedan (utan tvifvel) öfver detta enfaldiga och fromma folk, alt mera och mera utvidgade. Af hvad beskaffenhet det var, och på hvilka skäl det stödde sig, kan man lära hos Hr SCHÖNING (a. st. s. 74 f.), som ifrigt förfäktar detta deras välde. Han berättar nämligen (efter TORFAEUS), at *Thorolf Kuolduefson*, som drog til Finmarken med 90 beväpnade män (i stället at de förrige Befallningsmännerne ej hade varit vane at hafva mer än 30, undertiden också färre med sig), lät där beramma marknaden, dref skatten in, och idkade tillika köpenskap med Lapparne. Sålunda samlade han, dels medelst köp och byte, dels genom *den räddhåga Lapparne buro för honom*, långt mera varor än tilförene varit vanligt. Hvaremot *Hareck* och *Hräreck*, *Hilderidis* söner, som några år derefter drogo til Finmarken, på et dylikt *Handels-* och *Röfvare-tåg*, blott med 30 man (efter förra vanligheten) „hade långt mindre myndighet ibland Lapparne, och mindre framgång i skattens insamlande, hvilken Lapparne, då man ej var i stånd at tvinga dem, efter eget behag betalte". At detta välde skulle hafva sträckt sig ej allenast öfver hela kusten alt intil *Dwina*-strömmen (så at hela landsträckan ifrån *Wardehus* til *Hvita Hafvet* varit de Norrske, jämväl långt före *Harald Hårfagers* tid, undergifven!), utan ock öfver *Svenska Lappmarken*, ja öfver hela vårt Norrland, alt intil Ulo-Elf, såsom Hr *Schöning* (mera eldad af sin patriotism, än ledd af Historiens fackla och vederbörlig granskning) bemödat sig at bevisa, det vederlägges ljusligen af *Others* berättelse, hvaremot några osäkra Isländska Sagor (t. ex. den så kallade *Fundin-Norregs*, och de där före-

on deora fellum et on fugela fetherum, et Hvales bane, et on thaem sciprapum the beoth of Hvaeles hyde gevorht, et of Seoles. AEghvilc gylt be hys gebyrdum.	består i djurs skinn, och fogel-fjäder, och Hvalfisk-ben (tänder), och sådane skeppståg som äro förfärdigade af Hvalfisk- (Valross-?) och af Själskinn [14]. Hvar och en

kommande drömmar om *Kvenlands* läge, om *Nors* tåg m. m.) icke mycket betyda: den förvirrade och emot landets och fjällarnes belägenhet stridande berättelsen om *Thorolfs* tåg til *Kvenland* och emot de *Kyrialers Konung*, i förening med *Kvenernes Konung Farewidr* eller *Farewidi* (et visserligen icke Finskt namn!), röjer ock nogsamt af sig sjelf sin fabelaktighet. At en och annan Norrsk äfventyrare torde sträckt sina ströfverier långt nog in i Svenska Lappmarken, gaf förstnämnde folk ej större rätt öfver de fredsamma Lapparne, än den, som de Svenske Birkarlarne sedan på lika sätt, ifrån andra sidan, sig öfver desamma tilägnade. *Kvenernes* infall i *Norge*, och *Norrmännernas* i *Kvenland*, som bägge skedde öfver fjällryggen, utvisa nogsamt, at denne af ålder utgjorde Norges gräns mot öster, såsom ock *Other* densamma utstakar. Hade hela Finmarken, och jämväl stranden emellan *Wardhus* och *Dwina*, varit en gammal Norrsk Province, långt före *Others* tid under detta rike skattskyldig; så hade han ej kunnat vara därom okunnig, huruvida något folk bodde norr om honom? Färden til Biarmaland och den mellanliggande kustens beskaffenhet, hade ej heller kunnat vara honom så främmande, som hans berättelse utmärker. Med utstakandet af den underliga Helsinglands fordna gräns (hos Hr *Schöning*, den samma som gamla Norges!) ifrån *Ulo-Träsk, efter Yhmä femptan vikna langan*, hade hvarken han, eller före honom Hr *Rudbeck*, behöft hafva så mycket bryderi, om de råkat på en bättre afskrift af det gamla Documentet som de åberopa: i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok (som i Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras) läses tydligen *Isina* (i stället för *Yhmä* eller *Isma)*, då meningen blir, at gränsen gick ifrån Ulo-Träsk til hafvet längs med Ulo-Elf, som, när afståndet mätes *längs med isen* om vintern (det vigaste sättet at mäta detsamma), utgjorde 15 mil, ej 15 veckor (*Ugesjöes* i Norge och *Veckq-sjö, Vika-sjö*, i vårt Norrland, är en sjömil, på höft bestämd: jfr. IHRES *Glossar. Svio-Goth.* T. II. p. 2011 f.); hvilket ock, när man räknar så kallade gamla mil, i det närmaste med sanningen instämmer.

[14]) Dessa voro således, jämte den fisk som de sjelfve fån-

Se byrdesta sceal gyldan fiftyne Mearther fell, et fif Hranes et an Beran fell, et tyn ambra Fethra, et Berenne kyrtel oththe Yterenne, et tvegen Sciprapas, aegther sy syxtig elne lang, other sy of Hvaeles hyde gevorht, other of Sioles.

betalar efter sin förmögenhet [15]). Den förmögnaste bör erlägga femton Mårdskinn, fem Renhudar, et Björnskinn, tio korgar [16]) Fjäder, en Björnskins- eller Utterskinströja [17]), och tvänne Skeppståg, hvartdera sextio alnar långt, förfärdigade det ena af Hval- (Valross?) hud, det andra af Själskinn.

He saede thaet Northmanna land vaere svythe lang et svythe smael. Eall thaet his man ather oththe ettan oththe errian maeg, thaet lith vith tha sae; et thaet is theah on sumum stovum svythe cludig. And licgath vilde Moras vith ea-

Han sade at Nordmanna land (Norrige) var ganska långt och ganska smalt. All den mark, som är tjenlig, antingen til betesmark eller til åker, ligger vid hafvet; och jämväl den är på somliga ställen ganska bergig. En öde Bergsrygg (Fjällen)[18]) ligger

---

gade, *Norrmännernas* förnämsta afsättnings-varor, och gåfvo efter hand ämne til en icke obetydlig handel.

[15]) Efter orden i Angel-Sachsiska texten: *sin börd*. Men sammanhanget visar tydligen, at här menas egenteligen *deras* merändels *ärfda förmögenhet* (hvarmed utan tvifvel jämväl följde et slags *anseende* hos deras landsmän); såsom de *Oxfordske* Latinske *Uttolkarne* (och efter dem andre) rätteligen öfversätta, ehuru de tillika medgifva, at detta ställe, mera slafviskt öfversatt, heter: „unusquisque pendit pro ratione *natalium* suorum; *nobilissimus* tenetur pendere„ etc.

[16]) Huru stort mått det Angel-Sachsiska ordet *Amber* (som förmodeligen har sit ursprung ifrån det Latinska *Amphora?)* egentligen innehöll, lär vara svårt at noga bestämma.

[17]) Eller *Mudd*, sådan som Lapparne (och fordom jämväl Norrmännerne) buro närmast kroppen?

[18]) Förutan det at *Mor* på Angel-Sachsiska ostridigt betyder *Berg* (se Hr *Lye*), vore det lika orimligt at tänka, det *Other* icke kändt Norrska *Fjällryggen*, som at han i sin annars så noggranna beskrifning öfver sit Fäderneslând, skulle förbi-

stan, et vith upp on emnlange thaem bynum lande. On thaem morum eardiath Finnas. And thaen byne land is easte [20]) veard *(suthe veard)* bradost, et symle sva northor, sva smaelre. Easte veard [20]) *(suthe veard)*

mot öster, i jämnlång sträckning med det bebygda landet. På denna Bergsrygg uppehålla sig Finnar [19]). Det bebygda landet är bredast i söder, och ju längre åt norr, desto smalare. Mot söder kan det vara sextio

---

gått den med stillatigande; at han vid gränsens bestämmande, som åtskilde *Norge* från *Sverge* och *Kvenland*, skulle fäst sin upmärksamhet vid, jag vet icke hvilka, vidlöftiga *Kärr* och *Moras*, som skola sträcka sig jämnlångs med Norge och Riksgränsen (ifrån norr til söder), men aldeles icke ihågkommit de märkeliga och skyhöga Fjällarna! Nej så okunnig i Norges Geographie kunde han ej vara! När fördenskull de Oxfordske öfversättarne rätteligen hade tolkat *wilde moras* genom *Montes vasti et cultura destituti*, hade Hr *Barrington* icke fog at, blott för likheten i ljudet emellan Angel-Sachsiska ordet *Mor* och det ännu brukeliga Engelska *Moor*, afgå ifrån sine föregångares fotspår, och i sin öfversättning i stället sätta *wild Moors*; hvilket infall likväl Hr *Forster*, af samma slags grund, låtit förleda sig at antaga (öfversättandes likaledes *wilde moore*, som han förklarar betyda *ein schwarzes torfigtes Bruchland)*, och ytterligare söker bestyrka. Det får väl ej nekas, at *mor* hos Angel-Sachserne understundom verkeligen betyder ett *kärr* (likasom hos våre Helsingar en *skog*, isynnerhet en sådan hvarmed höga och bergiga orter äro bevuxna, hvaraf ock skogarne *Kolmorden* och *Eidamorden* m. m. fordom torde fått sina namn? Jfr. IHRE a. st. T. II, p, 196 f.); men då här är fråga om den råskilnad, som naturen uprättat emellan Norge och Sverge, så bör man ej gerna kunna misstaga sig om ordets bemärkelse eller Författarens sannskyldiga mening.

[19]) Äfven denna anmärkning sätter utom alt tvifvelsmål, at *Moras* här betyder *Berg, Fjällar*; på hvilka det är bekant, at Lapparne uppehålla sig, emedan deras *Renar* där finna sin föda (Ren-måssan): hvilket ingalunda gäller om *Kärr* och sumpiga marker.

[20]) Saken och sammanhanget sätta utom alt tvifvelsmål, at här bör läsas *suthe (sutheveard)* i stället för *easte (easteveard)*, som af uppenbar misskrifning i texten influtit. Detta har ej heller undfallit hvarken de Oxfordske Latinske Öfversät-

hit maeg bion syxtig mila brad oththe hvene braedre, et midde veard thritig oththe bradre; et northe veard he cvaeth thaer hit smalost vaere, thaet it mihte be on threora mila brad, to thaem more. And se mor syththan on sumum stovum sva brad, sva man maeg on tvam vucum oferferan; et on sumum stovum sva brad, sva man maeg on syx dagum oferferan.

mil bredt [21]), eller föga deröfver, och midt på trettio mil, eller något bredare; men emot norr, sade han, at där det var smalast, kunde det utgöra vid pass tre mil, intil fjällryggen. Denna fjällrygg är på somliga ställen så bred, at man behöfver två veckor för at färdas deröfver; och på somliga ställen ej bredare, än at man kan färdas öfver densamma på sex dagar [22]).

---

tarnes eller Hr *Forsters* upmärksamhet. At Norge skulle vara bredast *mot öster* (i sin östra del), och *mot öster* äga 60 mils bredd, men blifva alt smalare ju längre man kommer åt norr, har ingen mening: dess bredd sträcker sig just i *öster och vester* på alla ställen, så i norra som södra delen; likasom dess längd *ifrån söder till norr* (ifrån S. S. V. til N. N. O.).

[21]) Det är icke lätt at bestämma, hvad *en mil* här hos K. *AElfred* betyder? När han blott öfversätter *Orosius*, uttrycker han därmed Latinernes *passuum mille* (vid pass $^1/_5$ Geographisk mil, enligt Hr Gatterers upgift; se dess *Abriss der Geographie* p. 22); men som här ingalunda kan äga rum. Månne texten genom något skriffel kan vara fördärfvad? Däremot är märkeligt, at ock de nyaste Geographer upgifva Norges största bredd (från *Faxe-Fjeldet* på Riksgränsen i *Aggerhus* stift, intil de vestligaste utöar i *Bergens* stift) til inemot 60 Geographiske mil: jfr C. J. Pontoppidans *Geogr. Oplysning til Cartet over det sydlige Norge*, Kiöbenh. 1785, 8:o, p. 32. At det deremot i Norra Delen (Helgeland m. m.) är ganska smalt, vet hvar och en, som ögnat på någon Charta öfver detta Rike.

[22]) Den större eller mindre svårighet, som på särskilda ställen mötte, då man ville färdas öfver dessa höga och ödsliga Fjällar (som i de tider måste varit ännu mera ovägade, än nu för tiden), torde väl icke ensamt hafva härrört af deras olika bredd; dock är jämväl denna, äfvensom deras höjd, mycket skiljaktig.

Thonne is to emnes thaem lande sutheveardum, on other healfe thaes mores, Sveoland (oth thaet land northvearth [24]); et to emnes thaem lande northveardum

I bredd med detta lands (Norges) södra del, på andra sidan om Fjällryggen, ligger *Sverige.*[23]); och i bredd med samma lands (Norges) norra del är *Kvenland*[25]). *Kve-*

[23]) Det är tydligt, at *Other* under detta namn begrep endast *Götha Rike* och *Sverige för sig sjelft,* intil den stora ödemarken, som skilde detta rike ifrån *Kvenland* (vårt nuvarande *Norrland),* som då ännu icke hörde därunder (jfr. ofvanföre p. 62 not. 75), men icke heller på något sätt under Norge, med hvars inbyggare *Kvenerne* plägade lefva i fiendskap.

[24]) Dessa ord (*intil det landet,* nämligen Norge, *åt norr*) som de Oxfordske Öfversättarne i sin Latinska uttolkning förbigått, synas sannerligen hvarken här behöfvas, eller hafva någon begripelig mening; utan torde de, såsom en oskickelig glossa, kommit at i texten obehörigt inflyta?

[25]) Detta ställe, jämnfördt med hvad redan frammanföre (p. 62 not. 75) förekommer, sätter belägenheten af det fordna *Kvenland* utom alt tvifvelsmål. Då det skildes ifrån norra delen af *Norge* (hvarunder *Finmarken* ej ännu begreps) blott genom Fjällen, hvartil det i vester omedelbart stötte; så kan det omöjeligen hvarken ställas norr om sistnämnda rike, eller sökas i vårt nuvarande *Finland,* som ligger på andra sidan om Bottniska Hafsviken, hvaröfver vi ej läse at *Kvenerne,* för at göra sina härnads-tåg til *Norge,* behöft eller plägat segla (til hvilken öfverfart ej heller deras små och lätta båtar, som plägade bäras öfver land, voro särdeles tjenlige): äfven som Norrmännerne, i det fallet svårligen kunnat utan fartyg hemsöka deras bonings-orter. Den långa omvägen ifrån Finland norr omkring Bottniska viken hade för *Kvenerne,* under sådane deras tåg, varit ej mindre oläglig; hälst då de skulle bära sina fartyg med sig! Inqvarteras de åter blott i *Norra Österbotten* (då de få nog trångt utrymme, i en ort hvarest den tiden intet åkerbruk var kändt; hälst om Helsingarnes, eller, efter Hr *Schönings* påstående, *Norges* gräns mötte dem redan vid Ulo-Elf); så hade de til grannar på andra sidan om Fjällen (åt norr) *Lapparne* och icke *Norrmännerne;* ej heller behöfde de, om dessas besittningar vid Ulo-Elf tilstötte, draga öfver fjällryggen för at upsöka dem? eller måste de först genom nuvarande *Vesterbottens Lappmark* tåga en ofantelig väg, innan de anlände til Fjällen, hvaröfver de sedan (bärande sina båtar med sig) skulle

Cvenaland. Tha Cvenas hergiath hvilum on tha North- *nerne* härja stundom in på Norrmännerne *öfver Fjällryg-*

göra infall i Norge? Om man ock lägger norra Vesterbotten til det land de innehade, så at deras stridigheter med Norrmännerne därigenom blifva begripligare; så är dock omöjeligt at förklara, i fall *Kvenerne* antagas för en gren af Finska folkstammen, hvart de i 13:e och 14:e seclet hade tagit vägen, då landet på bägge sidorna om Norra Bottnen var nästan öde, och åtminstone af en sådan nation ej en gång några lämningar eller spår derstädes förekomma. Vid Torneå träffades blott *Lappar* och *Karelare?* at förtiga det Helsingarne då icke kunnat komma med sin gräns alt til Ulo-Elf? Jfr. de documenter som PERINGSKÖLD meddelar *Monum. Upland.* T. I, C. I, p, 3—7. Et helt annat utseende får saken, om *Kvenerne* (efter *Others* anvisning) antagas hafva bott i *Helsingland, Medelpad* (Härjedalen och Jämtland?) m. m., hvarifrån de upföre vattendragen beqvämligen kunde färdas in mot Fjällen, och så vidare hemsöka Norrmännerne. Inga trovärdiga documenter anvisa för öfrigt *Kvenerne* deras boningsplatser i *Finland;* huru litet de Isländska Sagornas Geographie är at lita på, är nogsamt bekant. *Other* vet icke af några *Helsingar, Sturleson* icke af några *Kvener:* men bägge gifva åt Norrland invånare. Är det fördenskull icke sannolikt, at de under olika namn syftat på samma folk? Hvad STURLESON *(Håkan Godes Saga* C. 7. och *Olof den Helges Saga* C. 147) berättar om Jämteland och Helsinglands första befolkande ifrån Norge, kan icke (utan at bringa honom i verkelig strid med *Other*, och således försvaga trovärdigheten af hans berättelse) annorlunda förklaras, än at han endast omtalar *de första Norrska Coloniers* planterande på dessa orter (hvilka ock därigenom på någon tid kommo under Norges välde), som likväl *Kvenerne* tilförene hade innehaft. Desse sednare lära emellertid dragit sig mera til Hafskusten (hvarest *Sturleson* uttryckligen vitnar, at samma tid *Svenskar* bodde) och utvidgat sig til norr och söder (gifvande sig under Sveriges välde, som därigenom inträdde i deras rätt öfver hela Norrland, alt intil Ulo-Elf?); hvarigenom uti de til Fjällen gränsande orter blef godt utrymme för de öfver *Kölen* flyktande Norrmän (under *Ketill Jamtis* anförande) at sig bosätta. Emellan dem och strandboerne (landets äldre innehafvare) lämnades då en öde skog, öfver hvilken *Thorir Helsing* sedermera flyttade närmare til hafvet, och nedsatte sig (med de förre invånarnes goda minne) i *Helsingland.* Härigenom förklaras lätt den stora likhet, som i våra *Norrlänningars* både språk och seder röjer sig med *Norr-*

men ofer thaene mor; hvilum tha Northmen on hy. And thaer sint svyte micle meras fersce geond tha moras; et berath tha Cvenas hyra scypu [28]) ofer land on tha meras, et thanon hergiath on tha Northmen: hy

gen [26]); och stundom Norrmännerne in på dem. Där finnas ganska stora sjöar med sött vatten (insjöar) emellan bergen[27]); *Kvenerne* bära derföre sina fartyg [29]) öfver land in i dessa sjöar, och härja så Norrmännerna: de hafva

---

männernes. Det kan för öfrigt ställas i fråga, om *Jämtland* och *Helsingland* verkeligen blifvit så kallade af *Ketils* och *Thorirs* tilnamn, eller om icke häldre desse fått sina tilnamn af orternas gamla namn, til hvilka de hade flyttat? At *Kven* icke var det folkets inhemska namn, som af Lappar och Norrmän så kallades, har jag tilförene anmärkt. Och torde man af inflyttade och bosatte *Kvener* få hänleda, ej allenast sådana namn i Norge som *Quenånger* m. m., utan ock flere hemmans namn, jämväl i södrare *Finland*, som heta *Kainu?* At för öfrigt *Svenskarne* redan i Kon. *Olof Skötkonungs* tid yrkade, det *Kölen* var bägge Rikens gamla och rätta gräns (ehuru de af Norrsk stam härkomne *Jämter* och *Helsingar* låtit låcka sig at någon tid erkänna Norges höghet, hvarifrån de likväl sedan skilde sig), vitnar *Sturleson* på anförda ställen uttryckeligen; hvaruti han med *Others* intygan och sjelfva naturens utstakning öfverensstämmer.

[26]) Hvilken altså ifrån Norge skilde dem, äfven som Svenskarne. Som *Other* bodde i norra delen af landet, som ej hade *Svenskarne,* utan *Kvenerne* til grannar, och fördenskull icke af de förre, men väl af de sednare ofredades; så hade desses ströfverier isynnerhet ådragit sig hans upmärksamhet.

[27]) Förutan otaliga smärre sjöar, kunde *Ryssaa-sjön, Tunsjön, Sälbo-sjön, Snaasen, Öresunds-sjö, Fämund, Mjösen* m. m. gifva *Kvenerne* en sådan beqvämlighet, at vid sine Härnads-tåg längs med vattudragen leda sig fram, utbreda sig kring den bebodda bygden, samt framtränga alt til Hafs-fjärdarna, vid hvilka Norrmännerne förnämligast hade fäst sina boningar.

[28]) Lärer böra läsas: *scypa.*

[29]) Det är, sina *små båtar.* Grundtexten kallar dem *scyp,* men som icke får öfversättas med *Skepp,* om ej detta ordet tages i samma bemärkelse hvari det ännu brukas uti vissa ifrån Hafsstranden aflägsnare landsorter, hvarest jämväl de smärsta båtar heta *Skepp.*

habbath svythe lyttle scypa, et svythe leohte.

Othere[31]) saede thaet sio scir hatte Halgoland[32]), the he on bude. He cvaeth thaet nan man ne bude be northan him.

Thonne is an port on sutheveardum thaem lande, thonne[35]) man haet Scirin-

ganska små och ganska lätta fartyg[30]).

Other sade, at det landskap, hvarest han bodde, hette *Halgoland*[33]). Han berättade, at ingen menniska bodde[34]) norr om honom.

Det var ock en hamn belägen i söder om detta land[36]), som hette *Sciringes-*

---

[30]) Hela denna berättelsen visar nogsamt, at *Kvenerne* bodde i Norrmännernas granskap, och ingalunda ifrån långväga orter kommo tågande at anfalla dem, utan oroade dem genom oförsedda och hastiga ströfverier in öfver gränsen.

[31]) Så skrifves hans namn på detta ställe hos Hr *Barrington.*

[32]) Så läsa ock de Oxfordska Editorerne och Öfversättarne, så väl som Hr *Somner* och Hr *Lye* i sina Dictionairer, detta namn. *Halgolane* i Hr *Barringtons* text (öfversättningen har *Halgoland),* lärer således vara tryckfel.

[33]) Fordom *Halogaland, Halegeland, Haalöjaland,* nu *Helgeland (Helieland)* kalladt, som utgör en del af det Norrska *Nordland.*

[34]) Det är, hade någon beständig boningsplats. Ingen Norrman, utan blott Lappar hade där sin vistelse. Jfr. här frammanföre p. 63 not. 77.

[35]) *Thone?*

[36]) Nämligen söder om *Halogaland* (i Norges södrare del). At denna hamn ej bör sökas utom Norge, synes sammanhanget tilkänna gifva. Under hela resan dit (ifrån Halgoland) hade man beständigt *Norge* til venster, längs med hvars kust man borde segla. De som söka detta *Sciringes-heal* vid *Danzig,* hafva icke nog uppmärksamt läst hvarken *Others* eller *Wulfstans* Rese-beskrifningar. Hr *Forsters* gissning, at denna hamn legat i *Svenska Skären* (ungefärligen där, hvarest nu är Stockholm), är icke mindre olycklig och stridande emot textens sammanhang. När *Other* seglade därifrån til *Haethum* (Schleswig), hade han under hela vägen Dannemark och Danske Öarne til venster, och *först* öpna sjön, men sedan *Gotland* (Jutland) och *Sillende* til höger, m. m. Huru kan detta äga rum, om han gjorde resan ifrån Stockholm?

ges-heal. Thyder he cvaeth thaet man ne mihte geseglian on anum monthe, gyf man on nyht vicode, et aelce daege haefde amber-

heal[37]). Dit, sade han, at man ej kunde segla[38]) på en månad, när man lade til lands om nätterne[39]), ehuru man alla dagar hade stry-

[37]) På hvad ställe i södraste delen af Norge denna hamn egenteligen må hafva legat, lärer numera svårligen kunna utredas. Hr *Langebek* gissar, at därmed bör förstås *Kongelf* (fordom *Konghell* eller *Kongshall)*, och at därföre i stället för *Sciringesheal* i texten bör läsas *Cyningesheal*. Denna gissning är icke osannolik; men är dock blott en gissning. Förutan det, at texten 5 gånger, utan någon afvikelse i skrifsättet, har *Sciringes-heal;* så kan det som om denna hamn säges, otvunget lämpas til flera hamnar på den södra kusten af Norge. At *Other* vid resan därifrån til *Haethum*, straxt fick Danmark til venster, tyckes väl visa oss til *Bohus-Län;* men at han under ankomsten ifrån *Halogaland* hela vägen hade *Skotland* och *England* til höger (utan at *Jutland* omnämnes), synes hädre utmärka någon ort i *Christiansands* stift? Om för öfrigt någon hamn må därstädes finnas, emellan hvars nuvarande namn och *Sciringesheal* någon likhet är i behåll, därom måge kunnige och upmärksamme män i orten undersöka och dömma.

[38]) Nämligen ifrån *Halogaland*: ty at resan skulle ske söderut, visar hela sammanhanget.

[39]) Enligt de gamlas sed, som nyttjade merendels öpna fartyg. Men Hr *Barrington* vil här i stället för *vicode* (af *vician*, som Hr *Lye* säger betyda *manere, mansionem habere, habitare, appellere ad manendum)*, såsom i Handskriften står, läsa *vacode* (af *vacian*, vaka), då meningen blifver tvärt emot den, som saken och sammanhanget kräfver; ty *Other* säger, at til resan fordrades öfver en månads tid, ehuru gynnande vind man hade, när man icke satte jämväl natten til, utan hvarje natt vek in til hamns, samt för öfrigt åtföljde stranden (med alla sina bugter och krokar). Då resan, på sådant sätt anstäld, föga lärer kunnat fortskyndas öfver 5 eller 6 mil om dagen, och längden af sjökusten ifrån *Helgelands-skär* til *Svinesund* (enligt Hr PONTOPPIDANS räkning, a. st. p. 32 f.) är 185 Geogr. mil: så är mindre underligt, at så lång tid til en sådan färds fullbordande tarfvades. Emellertid har denna resans långsamhet varit en af hufvud-orsakerna, som förmått Hr *Forster* at vilja flytta bort *Sciringesheal* ifrån hela Norge och alt til Svenska Skären.

ne[40]) vind. And ealle tha hvile he sceal seglian be lande; and on thaet steorbord him bith aerest Ira land, et thonne tha igland, the synd betvux Ira lande et thissum lande. Thonne is this land, oth he cymth to Sciringesheale. And eal-

kande vind. Och under hela den tiden måste man segla långs med (Norrska) landet; och har man på styrbord först *Iraland* (Skottland)[41]), och sedan de öar, som ligga emellan Iraland och *detta land*[42]). Derefter är *detta land*[43]), tils man kommer

[40]) Hr Lye i sit *Diction.* skrifver *ambyrne*, och citerar detta samma ställe.

[41]) De Oxfordske uttolkarne förvandla *Iraland*, ej allenast emot textens tydeliga intygan, utan ock emot sakens och sammanhangets kraf, til *Jutlandia.* Men huru skal den, som ifrån *Helgeland* företager sig en resa til *Södra Norge*, kunna först hafva *Jutland* på styrbord? At däremot *Skotland* fordom ofta blifvit kalladt *Irland*, anmärker och bevisar Hr *Langebek* grundeligen i noten til detta ställe, likasom K. *AElfred* tvärtemot, längre fram (p. 30 hos Hr *Barrington)* säger om *Irland*: „*Igbernia* (Ibernia) *thaet ve Scotland hathat*„ (som vi kalle Skotland)!

[42]) Hvilket land förstår här K. *AElfred* med: *thissum lande?* Öfversättarne sammanstämma väl däruti, at därmed menas *Norge;* men då hade det häldre bort heta: *thaem lande* (såsom ofvanföre)? Men huru kan det ock sägas, at den som ifrån Helgeland seglar söder åt, har til höger *först* Skotland, och *sedan* de öar som ligga mellan Skotland och Norge? *Schetland*, *Orknöarne* m. m. ligga ju norr om Skotland! Eller kände icke *Other* eller *AElfred* deras rätta belägenhet? hvilket sednare dock så mycket mindre kan antagas, som Konungen i det följande p. 30 uttryckligen anmärker, at *Orcaderne* ligga norr om Britanniska ön. Jag skulle således med *this land* hälst förstå *England*, om jag kände några öar emellan Skotland och England, som ligga på östra sidan om dessa riken. Eller har i sjelfva texten sig någon förvirring insmygt? Stället är svårt at rätt uplysa!

[43]) Här kunna dessa ord: *this land* (detta land) svårligen förklaras om Norge; ty frågan är om et land, som under resan ifrån Helgeland til Sciringesheal låg *til höger*, hvaremot Norge, såsom både sakens natur och de följande orden uttryckligen intyga, hela vägen var de resande *til venster*. Jag ser således ej annat, än at *this land* måste betyda *detta vårt (AElfreds) land*,

ne veg on thaet baecbord Northvaege.

Bi suthan thone Sciringesheal fylth svithe micel sae up in on thaet land; seo is brader thonne aenig man oferseon maege: et is Gotland on othre healfe on-

til *Sciringesheal*[44]). Och under hela vägen har man på babord *Norge*[45]).

Söder om *Sciringesheal* sträcker sig et stort haf upp in i landet[46]); det är bredare, än at någon menniska förmår se öfver detsamma: och på andra sidan midt

nämligen *England?* Hvilket låg de seglande til höger och hvaraf Norrmännerne plägade kalla Vesterhafvet, jämväl *Englands haf;* se Hr SCHÖNING a. st. s. 48.

44) Då under resan ifrån Halgoland ända fram til Sciringesheal, intet annat land på höger förekom, än *Britannien,* så får bemälda hamn ingalunda sökas innom *Öresund.* Jfr. här ofvanföre pag. 82 not. 37.

45) För at kunna inse riktigheten så väl af ofvanstående öfversättning, som den däröfver gifna förklaring, är nödigt at texten rätt interpungeras, hvari jag följt Hr *Barrington,* som förmodeligen rättat sig efter hufvudskriften; och hvilken interpunction jämväl Hr *Langebek* funnit sammanhanget äska. I Oxfordska uplagan och hos *Bussaeus* sättes skiljeteknet efter *baecbord,* och *Northvaege* göres til två särskilda ord *(north vaege),* hvarmed den nästföljande meningen begynnes, som därigenom blir sinnlös och orimmelig. Deras öfversättning binder sig likväl icke vid texten, sålunda styckad, utan de tolka hela detta stycke *(Thonne is this land . . . up in thaet land)* sålunda: „atque ita juxta littus hujus regionis pergenti, donec appulsum fuerit ad Sciringesheal, est a sinistra haec regio. *Prope* Sciringesheal *in regionem illam* (Norge; och likväl flytta de Sciringesheal til *Danzig!)* penetrat ingens fretum„ etc. Besynnerligt är, at Hr *Barrington* inrättat sin öfversättning, icke efter sin egen riktiga, utan efter de Oxfordske Editorernes felaktiga interpunction; så at jag sannerligen ej begriper hvad han vill säga. Hans ord lyda sålunda: „This country (Norge) continues quite to Sciringesheal, and all the way on the left, as you proceed northward to the south of Sciringesheal, a great sea makes a vast bay up in the country". Denna sällsamma öfversättning har likväl Hr *Forster* antagit: „nach nordwärts zu, gegen süden von Sciringesheal, fällt ein sehr grosses meer in dies land". Orsaken til dessa vittra mäns misstag om textens rätta mening, ligger uppenbarligen i den orätta be-

gean, et siththa Sillen- emot, är *Gotland* (Jutland)[47],
de. Seo sae lith maenig och sedan *Sillende* [48]). Detta

---

tydelse de gifvit ordet *Northvaege* (Norvegen), hvarmed Utlänningarne ifrån urgamla tider beteknat *Norge* (se Hr *Langebeks* not til detta ställe, samt Hr Lye, *Diction.* vid ordet *Northvaege)*, det de förblandat med *Northeveard* (åt norr); ifrån hvilket misstag ej heller de Oxfordske Editorerne och Hr *Murray* varit aldeles frie.

[46]) At detta syftar på *Cattegat* och *Östersjön* (som Auctor rätteligen anser såsom en arm eller fortsättning deraf), är tydeligt.

[47]) At med *Gotland* här bör förstås *Jutland*, har Hr *Langebek* rätteligen anmärkt: hvilket ock ger någon styrka åt hans gissning om läget af Sciringesheal? Jfr. dock ofvanföre pag. 82 not. 37. Man må sätta Sciringesheal hvar som heldst, så är svårt at begripa, huru ön *Gotland* kunde ligga midt deremot på andra sidan om den hafsvik, hvilken söder om bemälda Norrska hamn, sträckte sig djupt in i landet?

[48]) Detta bevisar ytterligare, at med Auctors *Gotland* bör förstås *Jutland*, hvartil *Sillende* (som låg norr om *Angeln)* stötte i söder (se frammanföre pag. 52 not. 31—33). Men at kunna förvan[illegible]a detta *Sillende* til ön *Seland (Siälland)*, har Hr *Barrington* (afgående ifrån de Oxfordska Editorerne) så afdelt texten, at där läses: „And is Gotland on othre healfe ongean, et siththa Sillende seo sae lith many hund mila up in on thaet land"; hvilket han öfversätter: „Gotland is opposite on the other side, and afterwards the sea of Sillende lies many (*hundred* är bårtglömdt) miles up in that country". Förutan den tvungna ställning meningen härigenom får, och at emot språkets art, *Sillende seo sae* öfversättes *Sillenska* sjön, i stället för *sjön Sillende* (som ej gynnar den antagna hypothesen); så är svårt at begripa, huru *Gotland* (en ö midt i Östersjön) kan ligga på andra sidan om Hafsviken midt emot en Norrsk hamn, och *sedan* (bakom *Gotland*, eller längre fram om samma ö) den *Sillendska sjön*, som har sit namn af Danska ön *Seland*? Hvad är detta för en sjö, som hvarken vår Auctor, eller någon annan för öfrigt omtalar? I fall något haf skulle fått sit namn af *Seland*, kunde det ej hafva legat på andra sidan bårt om *Gotland*. Men oriktigheten af hela Hr Barringtons så väl interpunction som öfversättning (hvilken jämväl Hr *Forster* följt), är icke svår at inse, då man utan förut fattade meningar genomläser texten, samt följer dess naturligaste sammanhang och mening. Ehuru äfven Hr *Langebek* tager för afgjordt at *Sillende*

hund mila up in on thaet land.

And of Sciringes-heale he cvaeth, thaet he seglode on fif dagan to thaem porte the man [50]) haet aet Haethum: se stent betvuh [51]) Winedum et Seaxum et Angle, et hyrth in on Dene.

haf går många hundrade milar upp i landet [49]).

Han (Other) berättade vidare, at han ifrån Sciringesheal seglade på fem dagar til en hamn, som kallas *Haethum* [52]): hvilken ligger emellan *Wenderne* och *Sachserne* och *Anglerne*, och hörer *Danskarne* til [53]).

---

betyder *Seland;* så bjuder han likväl icke til, at enligt denna hypothes förklara och utreda sammanhanget af vår Auctors beskrifning och upgifter.

[49]) *Thaet* synes här vara blott Artikel och icke Pronomen, såsom de Oxfordske Öfversättarne trott, hvilke återgifva *thaet land* med „illa regio", likasom den här beskrifna Hafsviken skulle sträckt sig *in i Norge.* Hvilket dock uppenbarligen strider emot saken och sammanhanget, i det *Gotland* (Jutland) låg midt emot, på andra sidan om densamma, etc.

[50]) *Mon* hos Hr *Barrington* är utan tvifvel tryckfel.

[51]) Cod. Cott. har *betu,* som gör ingen ändring.

[52]) At *Haethum* bemärker *Schlesvig,* har Hr *Langebek* satt utom alt tvifvelsmål. Hvad Hr *Forster* deremot invänder, grundar sig på hans oriktiga tanka angående belägenheten af *Sciringesheal,* samt angående betydelsen af namnen *Gotland* och *Sillende* hos *Other.* Om man ock, efter hans gissning, skulle flytta *Haethum* upp til *Aarhus* Stift i Jutland; så begriper jag dock ingalunda huru man skal bära sig åt, för at på 5 dagar (med sådane fartyg som i *Others* tid brukades) segla dit ifrån *Stockholm* (hvartil äfven flere slags vindar fordras), på det sättet, at man först i 3 dagar har *Danmark til venster* (på denna omständighet tyckes Hr *Forster* aldeles icke hafva gifvit akt!), och *öpna hafvet til höger,* samt sedan i 2 dagar *Gotland och Seland,* med de til det fordna Angeln hörande öar *til höger,* men de *Danska öarne til venster?*

[53]) Om inga andra skäl skulle stadfästa Hr *Langebeks* mening om läget af *Haethum,* så skulle detta ställe göra til fyllest. *Wenderne, Sachserne, Anglerne* och *Danskarne* kunde på intet annat ställe med sina gränsor mötas, än i granskapet af *Holstein.* Huru skal sådant kunna äga rum, om *Haethum* flyttas up til *Jutland?*

Tha he thiderveard seglode fram Sciringes-heale, tha vaes him on thaet baecbord Denamearc, et on thaet steor-bord vid sae, thry dagas; et tha tvegen dagas aer he to Haethum come, him vaes on thaet steor-bord Gotland,

Då han seglade *ditåt*[54]) ifrån *Sciringesheal*[55]), hade han på babord *Danmark*[56]), och på styrbord öpna Hafvet, i tre dagar[57]); och derpå i två dagar, innan han anlände til *Haethum*, hade han på styrbord *Gotland*

---

[54]) Hr *Forster* har sällsamt öfversatt *thiderveard* med *rückwärts*. Sammanhanget visar tydligen, at *Other* ifrån Sciringesheal fortsatte resan *längre fram* til Haethum.

[55]) Detta är nu *Others* tredje rese-beskrifning, ifrån *Sciringesheal* til *Haethum*, som blifver begripligast, om den förstnämnde hamnen låg i södra delen af Bohus Län; han måste då, när han efter tidens bruk åtföljde stranden, vid sin färd åt söder (och vester) *först* hafva *Danmark* (Halland och en del af Skåne) til venster, och *öpna hafvet* (Nordsjön och Cattegat) til höger. Oxfordska Öfversättarne förvända här, aldeles otilbörligen, textens mening; i det de för *baecbord* sätta „*a dextra*", och för *steorbord* „sinistrorsum", jag vet icke af hvad förvillelse: hvilket Hr Langebek med skäl missbilligar. Tre dagar kunde til denna del af resan, häldst om han jämväl til någon del nyttjade nätterne, väl förslå. Men sedan, när han vek in i *Lilla-Bält*, måste han hafva *Gotland* (Jutland), *Sillende* och de af *Anglerne* (tillika med det motsvarande fasta landet) fordom innehafde öarne (*Alsen, Barsöe, Aaröe* etc) til höger, samt *Danska öarne* (*Fyen, Langeland* etc) til venster. Til denna del af resan voro 2 dagar tilräcklige. Detta ställe tjenar för öfrigt förträffeligen at bestämma *Anglernes* fordna hemvist, innan de foro öfver til England. Jfr. p. 52 not. 31.

[56]) Det Danska fasta landet, *Halland* och *Skåne*? som, antingen Sciringesheal låg i *Bohus-Län* eller i *Aggerhus*- eller i *Christiansands Stift*, under resan söder ut var til venster.

[57]) Utan tvifvel menas här med öpna hafvet *Nordsjön* och *Cattegat*. Seglade *Other* ifrån sydvestra kusten af *Norge*, så hade han likväl först en tid *Norge* til venster och *Jutland* til höger? For han ifrån *Aggerhus* Stift, så borde han ock först åtfölja *Norrska* kusten (Bohus-Län). *Jutland* lärer han icke trott sträcka sig så långt i norr, eller gå så högt upp emot Norrska kusten, som det verkeligen gör; af hvilken orsak han, under denna första delen af resan, ej ditåt vände sin upmärksamhet? Jfr. ofvan not. 55.

et Sillende, et Jglanda fela: on thaem landum eardodon Engle, aer hi hider on land comon. And him vaes tha tvegen dagas on thaet baec-bord tha Igland the in Denemearc hyrath.

(Jutland) [58]), och *Sillende* [59]), och åtskilliga öar [60]): i dessa länder [61]) bodde *Anglerne*, innan de kommo hit i landet [62]). Och bägge dessa dagar hade han på babord de öar, som höra til *Dannemark* [63]).

Wulfstan saede, thaet he gefore of Haethum, thaet he vaere on Truso on syfan

Wulfstan [64]) sade, at han reste ifrån *Haethum*, och at han på *sju dagar och nät-*

---

[58]) Då *Sciringesheal*, såsom ofvanföre är anmärkt, antages för en hamn i södra *Norge*; så är omöjligt, at *Gotland* här kan betyda den bekanta ön i Östersjön. *Others* beskrifning på denna sin resa til *Haethum*, tillåter icke at söka hans *Gotland* annorstädes än i *Jutland*: alla omständigheter visa oss dit.

[59]) Redan ofvanföre p. 53 not. 32 är visadt, at detta *Sillende* var en del af fasta landet på Jutska Halfön, norr om *Angeln* och söder om *Jutland* beläget. Detta bestyrkes här ytterligare. Ordningen i hvilken *Other* seglade (genom Lilla Bält) ifrån Norr til Söder, förbi dessa orter (först *Jutland*, så *Sillende*, så *Angeln*, hvarpå han anlände til *Schlesvig)*, hvilka han alla lämnade på högra handen, då han hade Danska öarne til venster — denna ordning sätter rätta belägenheten af *Sillende* utom alla tvifvelsmål.

[60]) Som de lågo nära intil öfra kusten af Jutska Halfön (så at *Other* under sin segling hade dem til höger), söder om både *Jutland* och *Sillende*, samt hörde til *Anglernes* besittningar; så kunna här inga andra förstås, än de små öarne *Aaröe*, *Barsöe* etc. jämte *Alsen*. Midt emot dem, på fasta landet, låg således det fordna *Angeln*.

[61]) Nämligen de nyss omrörde öarne (med den på fasta landet motsvarande kusten). *Sillende* och *Jutland* få ej räknas dit.

[62]) Konung *AElfred* är angelägen, at göra dessa sine stamfäders fordna bonings-orter kända hos sine landsmän.

[63]) De til *Lilla Bält* på östra sidan tilstötande större och mindre Danska öar, *Fyen*, *Langeland*, *Laaland* etc.

[64]) Om denne resare, hans fädernesland och öden, vete vi ännu mindre, än om *Other*. Somlige göra honom til en *Dansk*, andre til en *Angler*, andre til en *Engelsman;* alt gissningsvis.

dagum et nihtum; thaet thaet scyp vaes ealne veg yrnende under segle. Weonothland him vaes on steorbord; et on baec-bord him vaes Langaland et Laeland

ter[65]) hann til *Truso*[66]); at hans skepp hela vägen var under segel och i full fart. *Wenden*[67]) var honom på styrbord; och på babord *Langeland, Laaland*[68]),

[65]) Han anmärker uttryckligen, at han seglade *jemväl om nätterne,* och hade hela tiden strykande vind. När han ändock behöfde *7 dygns tid* at hinna ifrån *Haethum* til *Weichseln;* huru var då möjligt, at på 5 dagar segla ifrån Stockholm til Haethum? Se ofvanföre p. 86 not. 52.

[66]) Den olyckliga böjelsen, at blott jaga efter namnens likhet, med åsidosättande af sakens sammanhang och orternas sammanstämmande läge, har bragt *Bussaeus* at här tänka på *Trosa* i Södermanland! Om belägenheten af *Truso,* straxt här nedanföre.

[67]) *Mecklenburg* och *Pommern,* som beboddes af Slaviska eller *Wendiska* folkslag, och allmänneligen i våra äldre Nordiska Skrifter och Handlingar kallas *Windland, Wendland* och *Wenden.* För at understödja sina besynnerliga hypotheser, vil Hr *Forster,* emot all sannolikhet, göra skilnad emellan *Wulfstans Weonothland* (som skal betyda *Fyen!)* och *Weonodland,* som betyder *Wenden!* At förtiga, det icke det minsta spår i Nordiska Häfderne finnes dertil, at *Fyen* någonsin blifvit kallad *Weonothland;* så utvisar sjelfva ländernas läge nogsamt, at *Wulfstan* under resan ifrån *Haethum* (Schlesvig) ej kunnat hafva något annat *Weonothland* til höger, än *Wendiska* kusten. Om det ock vore tillåteligt, at flytta *Haethum* upp til *Jutland;* så hade det dock varit en underlig färd, at derifrån segla åt Danzig emellan *Fyen* och *Langeland,* i stället för at vända sig åt *Möen,* eller åtminstone taga vägen emellan *Langeland* och *Laaland!* Man behöfver ej mycket läsa i K. *AElfreds Orosius,* för at blifva varse, huru litet noggran Orthographien hos honom är, så väl i namns som andra ords beteknande: sjelfva detta namn *Wenden,* skrifves t. ex. än *Winedaland,* än *Weonothland,* än *Weonodland,* än *Winodland;* likasom *Apdrede* och *Afdrede, AEfeldan* och *Haefeldan, Syssyle* och *Sysele* etc (se ofvanföre): så at på sådane orthographiske olikheter inga nya meningar få grundas.

[68]) Detta *Laeland* hafva de Oxfordske Öfversättarne förvandlat til *Seland;* emot hvilket orimliga sjelfsvåld Hr *Langebek* med rätta ifrar.

et Falster et Sconeg; et thas land eall yrath[71]) to Denemearcan. And thonne Burgenda land vaes us on baec-bord; et tha habbath him sylf Cyning. Thonne aefter Burgenda lande vaeron us thas land tha synd hatene aerest Becinga eg, et Meore, et Eovland, et

Falster [69]) och *Skåne* [70]); och dessa länder [72]) höra til Dannemark. Sedan var oss [73]) *Bornholm* [74]) på babord; och det hade sin egen Konung [75]). Derpå, näst efter Bornholm, hade vi på babord de länder, som heta *Becinga eg* [76]) och *Meore* [77]) och *Öland* [78]) och *Gotland* [79]):

---

[69]) Det är besynnerligt nog, at ej allenast *Seland*, utan ock *Möen*, här aldeles förbigås!

[70]) At här menas *Skåne*, som då hörde til Danmark, är ostridigt. Men hvad den tillagde ändelsen *eg* må betyda, och om den svarar emot *ö* (såsom Hr *Barrington* menar), är jag icke i stånd at säga.

[71]) l. *hyrath*.

[72]) Nämligen de på *babord* lämnade, som här uppräknas. At med Hr *Forster* utsträcka detta yttrande jämväl til *Weonothland*, som blef de resande til höger *(styrbord)*, kan icke ske utan textens våldförande.

[73]) Här talar ögonskenligen *Wulfstan* sjelf, hvars berättelse K. *AElfred* således inryckt; hvilket gifver anledning at tro, det *Others* berättelse jämväl med hans egna ord är anförd.

[74]) At här förstås ön *Bornholm*, kan icke dragas i tvifvelsmål. Jfr. ofvanföre p. 60 not. 65.

[75]) Danskarne hade således då ännu icke underlagt sig denna ö!

[76]) Uttolkarne förstå härmed *Blekingen*, hvilket orternas läge gör ganska troligt, och anse *Becinga* för et skrif-fel i texten, i stället för *Blecinga*. Men hvad skal åter här *eg* betyda? Kunde *Wulfstan*, som annars så väl kände dessa orters belägenhet, hålla *Blekingen*, så väl som *Skåne* för öar?

[77]) Detta namn uttydes, ganska sannolikt, för *Möre* Härader i Calmar Län. Hvaraf ses, at *Wulfstan* om dessa kuster (som han förmodeligen tilförene besökt, ty nu kunde hans kosa ej sträckas så högt upp i norr?) ägde en särdeles noga kunskap!

[78]) At här förstås Svenska ön *Öland*, tål ingen motsägelse.

[79]) Lika ostridigt är, at här menas ön *Gotland*, och icke det *Gotland*, *Jutland*, som ofvanföre i *Others* tredje resa före-

Gotland, on baecbord: et thas land hyrath to Sveon. And Weonodland vaes us ealne veg on steorbord, oth Wisle muthan.

Seo Wisle is svythe mycel ea, et hio to lith Witland et Weonodland: et thaet Witland belimpeth to Estum;

och dessa länder [80]) höra til *Sverige* [81]). Men *Wenden* var oss under hela vägen på styrbord, alt intil Weichselns mynning.

Weichseln [82]) är en ganska stor flod, och dertil stöter *Witland* [83]) och *Wendernes land:* [84]) *Witland* hör til

---

kommer. Om redan i så gamla tider handelsfarten til *Wisby* var i gång; så kan det synas mindre underligt, at *Wulfstan* både så noga kände dessa orter, och under resan til *Preussen*, fäste på deras läge så mycken upmärksamhet.

[80]) Icke blott *detta land* (i singulari), enligt samtelige Herrar Uttolkares öfversättning, likasom detta yttrande endast anginge *Gotland*, utan alla *dessa* nu upräknade *länder* (i plurali), nämligen *Becinga eg*, *Meore*, *Eovland* och *Gotland*. At *Öland* och *Möre* Häradena ifrån äldsta tider tilhört Sverige, kan ej bestridas. Märkvärdigare är, at *Wulfstan* derunder räknar jämväl *Blekingen;* om detta landskap, såsom sannolikt synes, är hans *Becinga eg!* At *thas land* är pluralis, visar ej allenast pronomen *thas* (nominat. pluralis), utan ock verba som i plurali dertil fogas: *thas land synd*, nyss frammanföre, och *thas land syndon Creca leode*, p. 28 hos Hr *Barrington*.

[81]) Hela detta *Wulfstans* intygande om Sveriges och Danmarks gamla tilhörigheter, förtjenar våre Häfde-forskares besynnerliga upmärksamhet.

[82]) Denna flods *Polska* namn är ännu *Wisla;* och sammanhanget af *Wulfstans* berättelse utmärker, at han med sit fartyg lupit in i *Weichselns* mynning, och så upför floden til *Est-Hafvet*, vid hvars strand *Truso* låg.

[83]) At en del af Preussen (en tract af *Samland*, hvarest slottet *Witlands-ort* var beläget; jfr. Hartknochs *Alt- und Neues Preussen*, 2 Th. 2 C. p. 289) fordom så kallades, är bekant; men detta ställe visar, at *Witland* i äldre tider sträckte sig mycket vidare, så at det ock stött intil *Weichseln*. Hvarföre jag ej anser nödigt, at med Hr *Murray* ändra detta namn til Litland.

[84]) Så de *Polske* som *Pommerske Wendernes* (eller *Slavernes);* de förre stötte til Preussen i söder, de sednare i vester.

et seo Wisle lith ut of Weonodlande et lith in Estmere. And se Estmere is huru fiftene mila brad. Thonne

Esterne[85]); och Weichseln flyter ut ifrån *Wendernes land*[86]), och faller in i *Estsjön*[87]). Denna sjö (Estsjön) är åt-

[85]) Det är *Österlänningarne;* med hvilka sammanhanget visar, at här förstås de fordne *Preussarne;* et ifrån de nuvarande *Esterne* eller *Estlänningarne* (som höra til den Finska folkstammen) aldeles åtskildt folkslag.

[86]) Detta visar, at Auctor (rätteligen) räknade *Polens* inbyggare (Weichsel-landets invånare, *Dalamenser* etc. se ofvanföre) til samma folk (Slaver), som de *Vender (Obotriter, Sorber* etc), hvilka bodde i *Mecklenburg* och *Pommern.*

[87]) Af alla omständigheter kan slutas, at *Wulfstan* här syftar på det nu såkallade *Frische Haff;* men hvilket han beskrifver såsom en *Insjö*, hvari så väl floden *Ilfing* som *Weichseln* hade sit inlopp, och hvarifrån den sednare sedan utflöt i *Östersjön*, och det åt *nordvest*, slutande sit lopp vid *Weichsel-Minnet.* Då han sjelf besökt denna ort, och i sin öfriga beskrifning röjer så mycken upmärksamhet, kunskap och sannfärdighet; så synes han äfven i ofvannämnde omständigheter förtjena at anses för trovärdig? Läget och skapnaden af ofvanbemälde Hafsvik gör det ingalunda otroligt, at den fordom varit en Insjö, hvilken sedan genom någon Hafs-flod och öfversvämning blifvit med Östersjön omedelbart förenad, eller genom någon natur-hvälfning utbrutit sig i negden af *Pillau,* och förstärkt af *Pregelns* vatten därjemte utvidgat sig längre åt nordost? Den dunkla och osammanhängande traditionen, som *Henneberger* ur en gammal Chrönika anförer, at *Frische Haff* omkring år 1190 genom en förfärlig storm (som bildat det smala landstreck, *Frische Nerung* kalladt, hvilket åtskiljer *Frische Haff* ifrån Östersjön) först upkommit, synes kunna tjena til bestyrkande af min gissning. Jfr. Hartknoch anf. st. C. I, p. 9. At *Frische Haff* redan i 9:e seclet varit til, och vid pass så bredt som nu, intygar *Wulfstan* uttryckligen; således har *die Frische* eller *Dantziger Nerung* icke först omkring år 1190 kunnat upkomma: utan är troligare, at den då genom stormens och hafvets våldsamhet förorsakade förändring bestått deri, at Östersjön genombrutit denna smala damm, och genom en vid *Pillau* upgjord öpning rusat in uti *Estsjön,* samt förvandlat den til en sådan Hafsvik, som den ännu är? Detta lämnas dock til kunniga och upmärksamma mäns ytterligare granskning och ompröfning, som på den orten vistas.

cymeth Ilfing eastan in Estmere. Of thaem mere the Truso standeth in stathe. And cumath ut samod in Estmere Ilfing eastan of Eastlande, et Wisle suthan of Winodlande; et thonne benimth Wisle Ilfing hire naman, et ligeth of thaem mere vest et north on sae:

minstone femton mil bred [88]. Jämväl *Ilfing* [89]) faller, ifrån öster, i *Est-sjön*. På stranden af denna sjö ligger *Truso* [90]). Och inflyta tillika i Estsjön *Ilfing* i öster, ifrån Estland, och *Weichseln* i söder, ifrån Wendernes land; men sedan betager Weichseln Ilfing dess namn, och utflyter ifrån denna sjö, åt

---

[88]) Längden har *Wulfstan* ej utsatt. HARTKNOCH på anf. ställe upgifver den til 14, BÜSCHING i sin *Erdbeschreibung* til 12 Geograph. mil. Bägge komma derutinnan öfverens, at största bredden går til 3 mil; som då man antager K. *AElfreds* milar til 1/5 af en Geographisk, aldeles svarar mot *Wulfstans* upgift. Se ofvanföre p. 77 not. 21.

[89]) Utan tvifvel floden *Elbing*, som genom sjön *Drausen* flyter fram til staden af samma namn, och sedan (från sydost?) utgjuter sig i *Frische Haff*; dit ock *Weichseln* ifrån söder (sydvest) ännu, genom någre armar *(Nogat-* och *Alt-Weichsel)*, skickar sit vatten. Sjelfva namnet af *Alt-Weichsel* (Gamla Weichseln) synes vitna, at denna grenen fordom utgjort Hufvud-Elfven, som i sednare tider tagit et annat lopp? I *Wulfstans* tid lärer altså den vestra grenen, som nu flyter förbi *Dirschau*, ännu ej varit til? Enligt de Chartor jag sett, är ock denna nya gren medelst en arm med *Frische Haff* förenad; så at vattnet ur denna sjö (som då nödvändigt måste stått högre) väl kunnat fordom följa den vägen til *Weichsel-münde?* Men at härom kunna dömma med säkerhet, bör man närmare känna localen. *Wulfstan* säger för öfrigt ej at *Est-sjön* sträckte sig ifrån vester til norr, utan at *Weichseln* flöt ur denna sjö åt nordvest, til *Weichsel-minnet;* som altså ingalunda bör sökas vid sjöns östra ända, i negden af *Pillau* (såsom Hr *Forster* vill), utan där som *Weichsel-münde* ännu ligger.

[90]) Som denna stad låg vid stranden af *Est-sjön* (Frische Haff) och ej vid sjön *Drausen*, så vet jag icke huru *Truso* (såsom någre mena) skal af denna sjö fått sit namn. At den varit en i de tider berömd Handels-plats, torde af seglationen emellan densamma och *Haethum* kunna slutas?

forthy hit man haet Wisle mutha.

Thaet Eastland is svythe mycel, et thaer bith svythe manig burh, et on aelcere byrig bith Cyninge. And thaer bith svythe mycel hunig et fiscath. And se Cyning et tha ricostan men drincath Myran-meolc, et tha unspedigan et tha theoran drin-

nordvest in i hafvet: hvarföre ock detta utlopp kallas *Weichsel-minnet* (Weichselmynningen) [91].

Estland är ganska vidsträckt [92], och där äro ganska många städer [93], och öfver hvar stad är en Konung [94]. Där finnes ganska mycket honing och fisk [95]. Konungen och de rikaste män dricka Stod-mjölk [96], och de fattige och trälarne

---

[91]) Genom denna mynning upför *Weichseln*, och sedan in i *Est-sjön*, synes handelsfarten til *Truso* hafva blifvit idkad?

[92]) Man vet icke, huru långt detta Estlands gränsor fordom blifvit utsträckte, eller hvilka nuvarande länder, utom det egenteliga *Preussen*, dertil torde hafva blifvit räknade? Men besynnerligt är, at K. *AElfred* ofvanföre, då han omnämner de öster om *Weichseln* boende folkslag, icke omtalar dessa *Ester*, eller synes hafva gjort något bruk af denna *Wulfstans* Rese-Beskrifning?

[93]) Kanske *Byar?* Emellertid röjer denna mängd af städer (eller byar) en folkrikhet och välmåga, som förutsätter idoghet och någon cultur. Hvaraf härrörde alt detta? At de idkat handel, röjer sjelfva *Wulfstans* resa. Men det är anmärkningsvärdt, at han om den *Bernsten,* som på den orten samlades, och i gamla verlden utgjorde en så vigtig handels-vara, ingenting förmäler!

[94]) Det är, en styresman och *Anförare,* sådan som de fleste half-odlade nationer ännu hafva. At de ej böra jämföras med våra Konungar, är lätt at finna.

[95]) Det så kallade *Frische Haff* är ännu kändt för at vara ganska fiskrikt. Och at landet haft *honing* i ymnighet, är otvifvelaktigt. Jfr. HARTKNOCH a. st. C. 1, p. 9 och C. 13, p. 207.

[96]) At här icke är fråga om folkets dageliga dryck (för at släcka törsten), utan hvad de plägade sig och andre med, när de ville göra sig glade, ses lätt af hela sammanhanget. Hr *Forsters* anmärkning, at här ej bör förstås vanlig Stod-mjölk, utan en deraf beredd rus-gifvande dryck, som hos norre Asiens

eath Medo. Thaer bith svythe mycel gevinn betreonan him And ne bith thaer naenig ealo gebroven mid Estum: ac thaer bith Medo genoh.

And thaer is mid Estum theav, thonne thaer bith man dead, thaet he lith inne unforbaerned mid his magum et freondom monath, gehvilum tvegen; et tha Cyninges et tha othre heahtun-

dricka mjöd [97]). Och är ganska mycken split [98]) emellan dem. Öl brygges aldeles icke hos Esterne; [99]) men Mjöd hafva de nog [1]).

Hos Esterne är den seden öflig, at när en man dött, lemnas liket obrändt inne hos sine slägtingar och vänner en månad, stundom två; och Konungar och andre förnäme män så mycket

nomadiska nationer ännu allmänneligen brukas och kallas *Kumyss*, synes fördenskul vara väl grundad. Dels var denna dryck dyr, dels är det hos alla mindre hyfsade folkslag (såsom han tillika erinrar), de förnämares förmånsrätt at få taga sig rus; hvarföre den ej var för de fattige och trälarne. *Adamus Bremensis*, som skrifver om de gamle *Preussarne*, at de i sin dryck nyttjade *mjölk och blod af hästar*, så at de deraf blefvo *druckne*, tyckes redan haft om denna sak någon, ehuru dunkel, kunskap. PETRUS DE DUISBURG, i sit *Chronicon Prussicum*, bestyrker ock at Preussarne fordom nyttjat *mjöd* och *stod-mjölk*. Jfr. Hr LANGEBEK. Men Hr *Barringtons* öfversättning: „the king and the richest men drink nothing but milk„ är i flere afseenden felaktig.

[97]) Denna slags dryck, i hela Norden känd och brukelig, var tilgängligare och mindre dyr, och som den tilverkades genom gäsning, jämväl något rusande, när den ymnigt nyttjades; ehuru icke af den styrka och hastiga verksamhet, som den gästa (och kanske distillerade?) *Stod-mjölken*.

[98]) En vanlig följd af starka och rusgifvande dryckers bruk, såsom Hr *Forster* anmärker. Men de Oxfordske öfversättarne förklara här det ordet *Gevinn* med *Vinum* (som detta ord likväl aldrig betyder; jfr. Hr *Lye)*, förblandande det med *Vin*: hvilket föranlåtit Hr *Langebek* at anställa en onödig undersökning, hvarifrån de gamle *Preussarne* kunnat erhålla en sådan ymnighet af vin (som de förmodeligen ej kände?).

[99]) Den ymniga tilgången på *Mjöd* och *Stod-mjölkens* bruk lärer hafva gjort, at de tyckte sig ej behöfva det? Ty at de icke skulle idkat något *Åkerbruk*, torde ej vara sannolikt?

gene men sva micle lencg, sva hi maran speda habbath (hvilum healf gear), thaet hi beoth unforbaerned: et licgath bufan eorthan, on hyra husum. And ealle tha hvile the thaet lic bith inne, thaer sceal beon gedrync et plega, oth thone daeg the hi hine forbaerneth. [3])

Thonne thy ilcan daeg the hi hine to thaem ade beren vyllath, thonne todaelath hi his feoh, thaet thaer to lafe bith aefter thaem gedrynce et thaem plegan, on fyf oththe syx (hvilum on ma), sva sva thaet feos andefn bith. Alecgath hit thonne for-hvaega on anre

längre tid, som de ägt större förmögenhet (stundom et halft år), innan deras lik brännas: och ligga de emellertid ofvan jord, i sina hus. Under hela den tiden, som liket sålunda ligger inne, fortfares med drickande och hvarjehanda lekar [2]), intil den dagen då det brännes.

Samma dag som de ärna bära den döde ut til bålet, dela de hans qvarlåtenskap, som öfrig är efter drickandet och lekandet, i fem eller sex (stundom i flera) lotter, alt efter egendomens betydlighet. Derpå fördela de dem åtminstone på en mils vidd [4]), den förnämsta lotten

---

[1]) Hr *Barrington* anmärker, at *Hakluyt* här afbryter *Wulfstans* resa. Det öfriga lät SOMNER första gången trycka i sit *Dictionarium Saxonico-Latino-Anglicanum* (Oxon. 1659, fol.) vid ordet *Gedrync* (jämte en Latinsk öfversättning, hvaraf de oftanämnde Oxfordske Editorerne sig betjent).

[2]) Förmodeligen hvarjehanda kropps-öfningar; alt til den dödas heder, likasom i sednare tider de präktiga begrafningarne. genom hvilka dess qvarlåtenskap likaledes förstördes. At jämväl de hedniske *Esterne* och *Letterne*, då de förbrände sina döda, firade en sådan högtid med flitigt drickande, berättas i det gamla *Chronicon Livonicum*, som GRUBER utgifvit (Ffti et Lips. 1740, Fol.) p. 58 sq. och 93.

[3]) Cod. Cott. *förbaernath.*

[4]) Hela detta stället och beskrifningen om denna kappränning, förefalla mig mörka; och jag vet icke om jag råkat på rätta meningen? Latinske Öfversättarne låta *Wulfstan* säga, at alla 5 eller 6 lotterne skulle utläggas *inom en mil* ifrån den dödes hemvist: då hade icke vägen, på hvilken de skulle rida i kapp för at täfla om bytet efter den döda, varit altför lång

mile, thone maestan dael fram [5]) thaem tune; thonne otherne, thonne thaere thriddan, oth the hyt eall aled bith on thaere anre mile: et sceal beon se laesta dael nyhst thaem tune, the se deada man on lith.

Thonne sceolon beon gesamnode ealle tha men, the svyftoste hors habbath on thaem lande, for-hvaega on fif milum, oththe on syx milum, fram thaem feo. Thonne aernath hy ealle toveard thaem feo. Thonne cymeth the man se thaet svyfteste [7]) hors hafath to

längst från staden; derefter den andra, derefter den tredje, til dess alt är fördeladt på den ena milen: och skal den sämsta lotten vara närmast staden, hvarest den döde mannen ligger.

Sedan skola alle de män samlas, som hafva de snabbaste hästar där i landet, åtminstone på 5 eller 6 mil ifrån egendomen. Derpå ränna de alle dit där egendomen ligger [6]). Och den som har den snällaste hästen [8]), erhåller den främsta och förnämsta lotten; och så alla

($^1/_5$ af en Geographisk mil?). Til denna förklaring synas textens ord närmast föranleda? Men Hr *Barrington* öfversätter: „dessa hopar (lotter) fördelas *på en mils afstånd* ifrån hvarandra„ etc så at på det sättet den främste lotten kom at ligga 5 til 6 mil (en hel eller $1^1/_5$ Geogr. mil) ifrån den dödas vistelse-ort. Af samma tanka synes Hr *Forster* vara; och tyckes den deraf vinna styrka, at just på lika afstånd (5 til 6 mil) ifrån den aflednes hemvist, medtäflare om dessa pris sammankallades?

[5]) Här synes något ord fattas, som borde gifva tilkänna, at den förnämsta lotten fördes *längst bort* ifrån den dödes hemvist, til hvilket den sämste lades närmast? Ty meningen blir ganska trög, om den bör så construeras, at *forhvaega on anre mile* skal bindas ihop med *fram thaem tune.*

[6]) Förmodeligen skedde kappridandet ifrån den dödas hem (af alla de täflande på en gång), långs åt vägen hvarpå prisen voro fördelta; då den, som först hann fram til den förnämsta högen (eller lotten), straxt bemägtigade sig densamma, och så vidare de öfrige i sin ordning.

[7]) *Svyfte,* som läses jämväl i Hr *Barringtons* text, är utan tvifvel skrif-fel; ty meningen fordrar *superlativus.*

[8]) Som hinner förbi alla sina medtäflare.

thaem aerestan dael et to thaem maestan; et sva aelc aefter othrum, oth hit bith eall genumen. And se nimth thone laestan dael se nyhst thaem tune thaet feoh geaerneth; et thonne rideth aelc his veges mid tha feo, et hyt motan habban eall: et forthy thaer beoth thà sviftan hors ungefoge dyre. And thone his gestreon beoth thus eall aspended, thonne byrth man hine ut, et forbaerneth mid his vaepnum et hraegle. And svidost ealle hys speda hy forspendath mid than langan laegere thaes deadan mannes inne, et thaes the hy be thaem vaegum eleegath, the tha fremdan to aernath et nimath. And

efter hvarandra, til dess alt är borttaget[9]). Hvarefter den tager den sämsta delen, som i denna kapprännning efter egendomen, lemnat sig närmast til staden[10]); och derpå rida alla bort, hvar med sin lott, hvilken de hel och hållen få behålla: derföre äro snabbe hästar där i landet omåtteligen dyre. När all qvarlåtenskapen på detta sättet blifvit förskingrad, bär man den döda ut, och förbränner honom med hans vapen och kläder[11]). Nästan all hans förmögenhet[12]) förstöra de genom likets långa förvarande inom hus, och genom det som på vägarna fördelas, hvilket de främmande täfla om och

---

[9]) Sedan de 5 eller 6 snällaste (alt efter lotternas antal) erhållit sina pris, var intet qvar för de öfriga, som altså måste fara bort tomhändte?

[10]) Han som af de 5 eller 6 segervinnarne blef efterst, och således, då de andre tagit sine pris, befann sig närmast den dödes hemvist (hade hunnit minst aflägsna sig derifrån)?

[11]) At de gamle *Preussare,* tillika med sine döde, begrofvo jämväl deras vapen och kläder (hästar och kostbarheter), bestyrker Hr *Langebek* med flera vitnesbörd. Jfr. PETRI DE DUISBURG *Chron. Pruss.* p. 467.

[12]) Dessa ord röja, at afsigten icke var, at gifva hela den dödas qvarlåtenskap til sköflings, utan at dessa kostsamma dryckeslag och kappridningar anstäldes för at hedra honom etc. Märkeligt är, at *Wulfstan* ej omtalar några *Klagosånger*, *Gråterskor* etc, som vid sådana tilfällen voro, åtminstone hos de nästgränsande folkslagen, brukeliga!

thaet is mid Estum theav, thaer thaet sceal aelces getheodes man beon forbaerned; et gyf thar man an ban findeth unforbaerned, hi hit sceolan miclum gebaetan.

And thaer is mid Estum an maegth, thaet hi magon cyle gevyrcan, et thy thaer licgath tha deadan men sva lenge et ne fuliath, and hi vyrcath thone cyle hine on. And theah man asette tvegen faetels full ealath, oththe vaeteres; hy gedoth thaet other bith oferfroren, sam hit sy summor, sam vinter.

borttaga. Det är Esternes sed, at alle döde skola brännas; och om någon finner et obrändt ben [13]), så utkräfves derföre en sträng hämnd [14]).

Esterne besitta den förmågan [15]) at åstadkomma köld, och derföre ligga de döde hos dem så länge inne, utan at förruttna, i det de verka en sådan köld öfver dem. Och ehuru man ställer fram tvänne kärl fulla af öl eller vatten; så göra de, at bägge blifva med is öfverdragna, det må vara antingen sommar eller vinter [16]).

---

[13]) Nämligen *Mennisko-ben.*

[14]) Til at sålunda i löndom, utan vederbörlig ärebevisning, hafva begrafvit någon, ansågs utan tvifvel för en oförrätt emot den döda: kanske ock vidskepelsen var häri inblandad, såsom fordom hos *Grekerne* etc, där det var en så helig pligt at begrafva (förbränna) alla döda.

[15]) *Wulfstan* nämner ej uttryckligen, om han ansåg denna konst för en naturlig vetenskap, eller för någon *Trolldoms-kraft?* Men at den förekommit honom underlig, är ej svårt at märka.

[16]) Hrr *Barrington* och *Forster* mena, at hela konsten bestått blott deruti, at *Esterne* förstått at nyttja *Is-källare.* Jag lämnar det därhän, om denna förklaring med *Wulfstans* beskrifning kan förenas?

H. G. PORTHANS

BESKRIFNING

ÖFVER

VÄGARNE I FINLAND.

(Tryckt i Hels. Tidn. 1837 N:o 97 Suppl. o. ff.)

Såsom i allt annat hvad Finlands äldre tillstånd angår, är äfven angående våra vägar, en stor brist på monumenter och efterrättelser. Dels har man ej varit mycket angelägen om att uppteckna något till efterverldens kunskap; dels hafva våra archiver och häfdasamlingar undergått så många förstöringar, att föga något annat är i behåll, än hvad kyrkoärender angår.

2. Att gång- och ridvägar eller stigar, redan innan Christendomens införande likväl ej varit aldeles obekanta, tyckes sjelfva sakens natur intyga. Behofvet af resor till vissa hamnar, fiskelägen etc tvang utan tvifvel folket till sådana vägars upprödjande. De finnas hafva församlat sig till vissa *Ting* eller möten, utrustat röfvare-fartyg, satt sig gemensamt mot sina fienders anfall: sådant synes förutsätta vissa vägar. Birger Jarl trängde sig om sommaren med en här upp till Tavastehus o. s. v. Men visst är dock att de mesta resor skedde med båt, eller ock om vintern; så sker ännu i öfre landet. Sommartiden äro de nästan skilda ifrån all gemenskap med nedre orterne, utom hvad längs med vattudragen, eller till fots, låter sig göra.

3. Språket har ord, som bekräfta bemälte gissning. T. ex. *Tie* väg, skild ifrån *Polku* gångstig och *Rata* boskapsstig; *Silta* bro, skild från *Porras* spång. Men som vagnar och kärror voro okände, så lära vägarne varit derefter; skulle några varor om sommaren framsläpas, så nyttjades dertill släpor (tvänne stänger, nedantill sammanhäftade, emellan hvilka hästen förespändes och bördan mot nedra ändan fastbands på tväran). På dylika forslas ännu i öfre orterne, t. ex. smörtunnor till marknaderne: öfver kärren och måssarne går man på spångar *), en eller högst

*) Står: spänger.

tvänne stockar, lagde ofta flere fjerdedels mil i längden, efter behof. På sådane spångar måste presterne ännu på somlige ställen färdas fram, då de göra sina sockne-resor; sammalunda krono-betjente. Så många karlar som behöfvas, tagas med att bära bagaget.

4. Kyrkorne äro fordom anlagde vid vattudragen, ofta i yttersta ändan af socknen; såsom i Österbotten merendels vid älfvarnes utlopp i hafvet; i Rautalambi en åttondedels mil ifrån socknens södraste ända (dit somliga invånare hafva 10 à 12 mil), men på ett ställe, der socknens vattuleder sammanstöta; i Viitasaari på en obebodd ö i den stora sjön Keitelä, i hvilken socknens vattudrag förena sig, o. s. v. Capellerne hafva sedan, längre uppåt, småningom vid de särskilda vattulederne blifvit bygde, ofvanför hvarandra, ofta 3 till 5 vid samma å; t. ex. Pyhäjoki i Österbotten, hvars sista capell är 15 mil ifrån moderkyrkan, utan någon kärrväg emellan dem.

5. Behofvet har derföre lärt folket, att med både skicklighet och dristighet färdas med båtar nedför forsarne. Vid de farligaste äro likväl vissa fors-styrmän tillsatte (stundom af tingsrätterne, såsom i Uleå elf) som nedhjelpa de resande, mot viss genom taxa fastställd lön för sitt besvär, likasom lotsar i skärgården.

6. På många ställen, der fordom varit färjor, äro småningom broar bygde. Ännu färjas öfver de stora strömmarne i Österbottens norra del: *Kemi* älf, *Ijo* å, *Uleå* å; öfver *Kumo* å vid Björneborg; öfver *Färjesundet* och *Marsund* på Åland; öfver *Kallavesi* sjö, då man ifrån Kuopio reser till Idensalmi; öfver *Bräkylä* sund i Karelen (af Orivesi sjö, då man reser ifrån Libelitz till Kides) m. m.

7. En enda hvälfd bro (om man ej vill jemväl räkna den, som vid Åbo är bygd öfver en bäck) finnes i Finland, hvilken ej längesedan uppfördes öfver en obetydlig å (*Toby* ån) ej långt ifrån Vasa, med landets dryga kostnad.

8. De äldre vägarne åtföljde hedar och sandåsar; äro derföre gemenligen backiga, och gå i onödiga krokar.

I nyare tider hafva Österbottningarne lärt sina landsmän, med sitt efterdöme, att väg bygges med mera beqvämlighet och större förmon öfver kärr och mossar; de grundas med fasciner etc; kunna äfven om vintern nyttjas, emedan de ej äro backiga; kunna dragas i räta linier, och blifva altså kortare. I sednare år har man af denna grund, dels gått med vägen backiga ställen förbi, dels ända fram genom kärr, för at undvika onödiga krökningar. Serdeles har detta händt i Österbottens bägge län och i Savolax bägge län.

9. Österbottningarne hafva ock förvandlat sina djupa sandvägar till hårda och goda, derigenom att de med jordborrar i nejden uppsökt lera, kastat sanden undan, belagt vägen med ler och derpå fyllt den med sand: detta arbete hafva de på flere mils längd verkstält.

10. Relationerne om krigen i Finland äro nästan de enda källor, som lemna någon underrättelse om våra vägar i äldre tider; men de äro få, fattiga och bristfälliga. Sten Stures, Gustaf den Förstes, Johan den Tredjes, Carl den Niondes, Gustaf den Andra Adolfs expeditioner, Carl den Tolftes krig, krigen 1741 *) och 1788 etc.

11. Vägen långs med stranden ifrån Åbo till Viborg är förmodeligen den äldsta i landet; så ifrån Åbo till Tavastehus; ifrån Åbo till Björneborg; ifrån Åbo till Österbotten (den så kallade öfra vägen, ifrån Åbo till Vasa, öfver Kyro skog); ifrån Tavastehus till Viborg öfver Keltis ström (till Villmanstrand, till Fredrikshamn etc); ifrån Tavastehus till Helsingfors; till Borgå öfver Lappträsk socken till Lovisa: ifrån Tavastehus (genom Heinola) till S:t Michel, derifrån till Kuopio; ifrån Vasa till Torneå.

12. Ifrån Björneborg till närmaste stad Christinestad i Österbotten är ingen duglig väg; för att resa vid pass 8 à 10 mil, måste man göra en krok af 30. Endast en stenig, trång och elak postväg, som kan med besvär ridas, följer stranden; på den hafva likväl Ryssarne under krigen,

*) står: 1740.

utan att fråga efter svårigheter, framsläpat artillerie; obegripligt huru det gått an; men landets hästar hafva blifvit derigenom förstörde.

13. I Konung Adolph Fredrics tid bygdes emellan Christinestad och Vasa (egenteligen från Nerpis till Vasa) en ny skön väg, 8 mil öfver kärr, rät som ett snöre, utan ett enda knä. Om denna väg, som förorsakade landet en dryg tunga (jag vill minnas någon beräknade kostnaden i dagsverken etc till 3000 daler k:mt på hvarje mantal), processades till och med hos Ständerne: den har lärt folket huru väg skall byggas; derigenom spardes flere mil i längden; förut gick vägen långs med stranden, var krokig, trång och stenig; hvilken väg nu föga nytjas.

14. Uti ingen konungs tid hafva i Finland så många nya vägar blifvit bygde, som i konung Gustaf den Tredjes. T. ex. emellan Vasa och Kuopio, genom kärr och ödemarker, öfver 30 mil; emellan Kuopio och Uleåborg; en ny skön väg emellan Tavastehus och Borgå; emellan Tavastehus och Längelmäki socken till gamla Laukas vägen; emellan Laukas och Alavo capell af Ilmola socken i Österbotten, hvilken stryker genom Kuivasmäki eller Pätäjävesi capell af Jämsä, samt genom Keuru socken, och Etzäri capell af Ruovesi socken. Förut gick en gammal väg ifrån Åbo genom Tammerfors (den tager af ifrån Österbottens öfra väg, ett stycke ifrån Tammerfors), Jämsä och Laukas, som stadnade uti Saarijärvi socken vid ett kärr; denna är nu förenad med bemälte Keuru väg, och med nya Kuopio vägen. Vid Alavo råkar densamma en annan gammal väg, som ifrån den gamla Laukas vägen skilde sig i Orivesi, och gick genom Ruovesi, Alavo etc. till Ny-Carleby, med hvilken nya Kuopio vägen nu förenar sig.

15. Ifrån Österbottens öfra väg aftager i Tavastkyro socken en väg öfver Tavastehus (går Tammerfors nog nära) till Helsingfors: den hafver Österbottens regemente länge följt på sina marcher till fästningarne i Nyland: den åtföljde ock Ryske armeerne efter Pelkäne slag, till Österbotten.

16. I Karelen hafva förmodeligen af Jakob de la Gardie några vägar blifvit rödjade, i södra delen, der hans krigsoperationer skedde: de öfver några kärr anlagde vägar som ännu kallas *Puntuxen Silta* (Ponti bro, eller chaussée) bära derom vittne; men de lära icke sträckt sig långt, utan blott bestått i vissa communications vägar. Emellan socknarne skola först 1707 de förste sammanhängande ridvägar blifvit anlagde; och först i dessa sednaste åren hafva de till ordentliga vagnsvägar blifvit förbättrade. Nu går hufvudvägen, som börjar ifrån Kerimäki socknegräns i Savolax (derifrån till Nyslott är blott en gammal eländig kärrväg, som sedan är god vagnsväg ända fram ifrån Nyslott till Svenska gränsen i Randasalmi), går vidare åt öster och norr genom Kesälax, Kides, Tohmajärvi, Ilomantz och Pielis socknar, ända tills Maanselkä (Landsryggen) möter, som utmärker gränseskilnaden emellan Karelen och Österbotten. Ifrån denna hufvudväg gå sedan bivägar till alla Kyrkor; och den gren, som öster om Orivesi sjö, förbi Joensuu eller Pielis älfs mynning, löper genom Kaavi capell till Kuopio, förenar sig med den nya vägen, som går ifrån Kuopio till Uleå (här fattas likväl ännu en bro öfver Jännevirta ström, som är projecterad; imellertid nytjas en färja). Den gren eller biväg, som ifrån Karelska hufvudvägen går till Tohmajärvi (likaledes den som går till Kides kyrka), fortsättes sedan genom Ruskiala Ryska socken till Sordavala stad (belägen vid stranden af Ladoga) och genom sidogrenar till Kexholm, Viborg etc.

17. I landshöfdingen Pipers tid, i slutet af 1740- och början af 50-talet, anlades i Österbotten milstenar i stället för trädstolpar: nog illa bygde stenhögar, med en illa huggen upprätt ställd sandstens häll öfverst.

18. Då hofrättsrådet Fredensköld var vice landshöfding i Åbo höfdingedöme, på 1780-talets början, inrättades i detta län dylika, men bättre bygde, med en liten stolpe af Gottlands sten (med uthugget miltal) öfverst. De öfriga länen hafva blott träd-stolpar.

19. Att göra den öfra vägen ifrån Åbo till Vasa för de resande practicabel, hafva på Kyro skog (12 mil lång) nybyggen, med betydliga förmåner blifvit anlagde, hvilka äro gästgifvaregårdar. Detta lärer skett i förra seculo. Som hemmanen i de socknar, genom hvilka denna sand-ås och skog stryker, äro ett stycke derifrån belägne på båda sidor, och man nödvändigt trodde vägen böra ledas längs med åsen, så var en sådan inrättning oumbärlig. Nu hafva större delen af dessa nybyggen blifvit goda bonde-hemman.

20. Såsom kyrkorne i Finland i början voro få, så finnas många lemningar och traditioner om gamla kyrkovägar, hela 10 à 20 mil långa (merendels blott fotstigar), hvilka folket några gånger om året nyttjade: t. ex. ifrån Kemi, Pudasjervi, Uleå etc socknar till Salo kyrka i Österbotten; ifrån Idensalmi, Kuopio etc socknar i Savolax till Sääminge (och förut allt till S:t Michels) kyrka; ifrån Keuru och Ruovesi socknar i Björneborgs län till Birkala socken o. s. v.

21. Efter Åbo freden, har den nu så kallade gamla Vilmanstrands vägen (öfver riksgränsen ifrån S:t Michel och Christina socknar i Savolax) till Vilmanstrand blifvit öfvergifven, men förbättrades åter under sista krig.

22. Öfver de flesta strömmar i södra delen af Finland äro broar; t. ex. öfver Kymmene älf vid Abborfors; och nu nyligen äfven högre upp vid Heinola, der förut en färja måste nyttjas, såsom ännu sker högre upp vid Pulkila sund, ej långt ifrån sjön Päjänes södra ända. Likaledes öfver strömmen vid Tammerfors stad, öfver ett sund vid Tavastehus slott, öfver Helsingå ej långt ifrån Helsingfors; Borgå bro; bron öfver ån vid Bilnäs bruk; öfver Haliko å etc. Under sista krig bygdes nyligen en vacker och kostsam bro i Laukas socken öfver Vuoldensalmi sund (nära Capit. bostället Pernasaari), der vattnet ifrån Keitelä sjö framrinner åt Päjäne. Bron öfver Vammaskoski strömdrag i Tyrvis socken i Björneborgs län (der Kumo eller Björneborgs älf begynnes) är bland de märkeligaste i Finland. Öfver Kyro älf i Österbotten, öfver Ny-Carleby och öfver

Storån i Gamla-Carleby, öfver Lochteå, Kalajoki och Pyhäjoki älfvar, äro betydliga broar.

23. Jag kan ej påminna mig, att andra minnesmärken blifvit i Finland vid vägen uppreste, än en marmorpelare (med inscription!) i Lochteå socken i Österbotten, på ett ställe, der konung Adolph Fredric under sin genomresa 1752 spisade med sitt rese sällskap under bar himmel.

24. Ur Palmsköldska Samlingen i Upsala Universitets Bibliothek har jag antecknat mig till minnes följande ställe (vol. *Finland*): „År 1664 blefvo förordnade landtmätare öfver hela Finland, som alla vägar afmätte och rättade efter Svenska milar, så att emellan Viborg och Åbo nu mera var allenast 50 mil, som tillförene varit 100 mil".

25. Historien om strömrensningar i Finland vore vidlöftig att anföra: redan 1723 års Commission bekymrade sig om dem, och sedan har ofta på riksdagarne derom varit fråga. Åtskilliga strömdrag hafva blifvit afvägde, beskrifne, och chartor öfver dem affattade, genom profess. Hasselbom, sedan på fältmarskalken Gr. Ehrensvärds anstalt: en tid, efter den sistnämnde, hade dels presidenten dels landshöfdingen Boije deröfver uppsigt; en tid öfverste Gripenberg; en tid kammar rådet Wetterstedt. Sjelfva arbetet har blifvit verkställdt, dels af philosophiae adjunkten Chydenius, dels af directeuren Jansson, dels af prosten Stenius. Med alla dessa anstalter och kostnader har härtills nästan ingenting blifvit uträttadt. Också har principen varit olika. Stundom har man endast velat aftappa landets öfverflödiga vatten, för att befria åkrar och ängar för vattnflöden, uttappa sjöar till ängar, uttorka kärr och mossar etc. I den idée drefs verket af Boijarne: forsarne upprensades då, ofta i hela sin bredd, så att canalen ej blef djupare än förr. Stundom har man tillika velat inrätta navigations-leder; sådan var Ehrensvärds och Wetterstedts plan: då borde slussar påtänkas och byggas, hvarföre ock af de sednare vid Rikala by i Lempälä socken början gjordes (under direct. och nuvarande landtmätaren i Vasa

Widéns uppsigt och styrsel) att gräfva en ansenlig canal och anlägga sluss (som dock ej hann bli färdig), för att inrätta en communications led emellan Tavastehus och Tammerfors. Men detta arbete har afstadnat, emedan så månge slussar behöfvas för att vidare komma ut till hafvet; och man är ej en gång ännu ense, om leden bör gå till Helsingfors, Borgå, Åbo eller Björneborg. I Pyhäjoki älf i Österbotten blef på 1760 talet af nuvarande prosten i Pielis Stenius ett nyttigt arbete gjordt; leden fördes förbi de svåraste fallen genom en liten sjö, så att nu båtar med last kunna färdas utföre. Och som på den vägen varor kunna nedforslas ifrån en del af Savolax, och ifrån en del af Rautalambi härad, så har nu professoren vid arméens flotta Schultén blifvit förordnad at reparera och vidare förbättra denna farled. Karelska vattnen måste alla genom Orivirta ström rinna ut till Saimen, och passera förbi Nyslott. Men de kunde lätt, utan att taga denna omväg, ledas gerad in i Purovesi, som hänger tillsammans med Saimen. Genom den ås, som dem åtskiljer, har allmogen i förra tider sjelf gräfvit en canal (ligger emellan Kesälax i Karelen, och Kerimäki i Savolax), som nu är torr, utom i våta år, då vattnet i Karelska sjöarne mycket stiger; deröfver går en liten bro, och stället heter *Kaivando* (grafven); man vet ej, om arbetet blifvit företaget att aftappa det skadliga vattnet, eller att främja lurendrägeri, eller i någon krigstid. Vid Varkaus ström i Leppävirta socken i Savolax (der Kallavesi med flera stora sjöars vatten ifrån Idensalmi och Kuopio socknar utfaller), är en kanal dels gräfven, dels sprängd genom berget, för att med smärre båtar kunna passera ned, det stora fallet förbi; men canalen är obetydlig, och med ingen sluss underhjelpt. På detta ställe mena många, att Kuopio stad med större nytta för landet bort anläggas; under sista krig var här ett hufvudmagazin, och man har omtalt att stället skall befästas.

26. Som en stor del socknar i Österbotten ligga på ömse sidor om de ifrån Landtryggen nedrinnande strömmar, i öster och väster, äro alltså smala och långa, hafvan-

des sina moderkyrkor vid strömmens utlopp i hafvet, så tjenar landsvägen, som åtföljer hafsstranden och ifrån moderkyrka till moderkyrka, på tväran af socknarne, de fleste sockneboer till föga nytta; derföre förordnade landshöfdingen Tandefelt, att vägar skulle byggas uppåt långsmed strömmarne i Kalajoki och Pyhäjoki socknar: dessa vägar sammanbinda capellerne, hvilkas kyrkor ligga långs åt strömmarne, 4 till 5 efter hvarandra i en sträcka ifrån å-mynningen till Landtryggen.

27. Under förra Finska kriget (1740—1742) anlades till arméens behof vägar på ömse sidor om Kymmene älf, uti Itis och Elimä samt Pyttis socknar på vår sida (samt de motsvarande nuvarande Ryska socknarne); den kallas ofta Buddenbroks väg och har i sista krig blifvit mycket nyttjad: var på vår sida redan förut i godt stånd, men mycket sämre på den Ryska. Under sista krig, dels bygdes, dels upprensades åtskilliga vägar. Helt ny väg bygdes ifrån Laukas till Kangasniemi, kringom Päjänes norra ända, med mycken kostnad och allmogens stora tunga, utan att den i fred gör särdeles nytta: till detta behof bygdes ock bron vid Wuoldensalmi. Som denna väg bygdes i hast, under en regnig sommar, och af en myckenhet tunga lass straxt och beständigt befors, så var den allmogen till stor plåga, och hade lätt kunnat umbäras, om man i stället förstått eller velat nyttja den lätta sjö-transporten öfver Päjäne, ifrån Jämsä kyrka till Rutapohjuvik, derifrån 1½ mil landväg, och så åter sjö-transport långs med Puulavesi stora sjö, till vid pass 1½ mil ifrån S:t Michels kyrka och magazin.

28. Igenlagde vägar af betydenhet känner jag icke; och de smärre lära ej förtjena nämnas.

29. Ibland nödvändiga vägar i Finland, som ännu saknas, är den som ifrån Björneborg är projecterad till Christinestad (jfr. ofvanföre N:o 12). Österbottningarne hafva redan gjort sin andel, som är en continuation af den nya sköna vägen N:o 13; men på Björneborgs läns sida fortfar man att krångla deremot, ehuru lättheten att bygga

den blifvit ögonskenligen ådagalagd. Blir denna väg en gång bygd, så lärer öfre vägen (N:o 11) nog sällan komma att nyttjas.

30. Den äldsta bro i Finland, är ofelbart Åbo bro, som ehuru kort, öfver den smala Aurajoki å, varit i fordna tider ett ämne till process emellan staden och det omliggande landet; sedan staden ändteligen blef ålagd att ensam bygga den, har man ännu, oaktadt flere gånger derpå blifvit tänkt, ej orkat bygga den af sten. Emedan biskop Heming på 1340-talet skänkt en gård till biskopsstolen, på södre sidan om ån belägen, af den grund, att det föll biskopen olägligt att ifrån sitt embetshus (en knapp tjerdedels mil ifrån staden) på norra sidan om ån beläget, höst och vår besöka domkyrkan; så ser det ut, som hvarken bron då ännu varit bygd, eller beqväm väg inrättad.

31. Af ett biskop Tavasts erhållne fribetsbref på Vahvajärvi gård (i början af 15:e seklet), ses att emellan Syssmä och S:t Michels kyrkor allt varit en ödemark, hvarest nu hela det stora Hirvensalmi capellgäld under S:t Michels socken är beläget: deri heter, att då biskopen ifrån Syssmä for till S:t Michel (då Savolax kalladt) måste han hafva sitt nattqvarter på isen; hvarföre han anlaggt Vahvajärvi gård till hviloplats, hvaraf nu blifvit en stor by. Deraf kan ses, att då i Savolax inga andra vägar än gång-stigar lära funnits. Brefvet är infördt i Bihang till Åbo Tidningar 1785 s. 57.

LYCKÖNSKAN

VID

PHILOSOPHIAE MAGISTER PROMOTIONERNE
I ÅBO, ÅREN 1766, 1769 OCH 1772.

Den 24 Julii 1766.

När glada åkerfällt kring bygdens hyddor lysa,
Som rik och ymnig frukt i fulla axen hysa,
Kan någon tvifla på, at åbons muntra svett,
Har för dess viga hand den nögda skörden redt?
Så kan ock odladt vett ej utan möda vinnas,
Och utan munter flit ej lärdoms kärfvar binnas;
Der denna ädla frukt en lycklig mognad nått,
Har växten flitig ans och marken skötsel fått.
Vi födas ej med ljus, en tökna själen höljer,
Som för dess svaga syn den fagra sanning döljer.
På hennes sköna fällt man ingen utsikt har,
Så länge dimman står för våra ögon qvar.
Den måste skingras bort; det fordrar flit och möda.
Man för sin tanke-kratt skal trägit samla föda;
Den tomhet och den brist som uti själen rår,
Skal fyllas med begrep, som hon at reda får.
De många falska sken, som ständigt kring oss flyga,
Och i vår själ en mängd af villo-bilder smyga,
Från sannings klara bläss man varsamt skilja bör;
Det föredomars damb, som sinnet skum-ögdt gör,
Bör flitigt skaffas bort, och med sit mörker svinna,
Om man sit ädla mål vil väl och lyckligt hinna;
Förståndet hvässas så, at det en skarphet får,
Som ej af skalet brys, men alt til kärnan går.
Begrepens strödda flock skal i en kedja tvingas,
Och hvad man kallar sant, från säkra grunder bringas.
Från hopens låga band skal tankan göras fri;
At tänka sundt och rätt, bör til en vana bli.

Man likt et flitigt bi, som blomstrens nectar söker,
Och ifrån många fällt sit söta förråd öker,
Ifrån en vidsträkt rymd skal samka sig en skatt,
Som bör med omsorg bli i skick och ordning satt.
Kan man på denna ban, om segren säker blifva,
Om hela själens kraft sig ej skal möda gifva?
Är den som målet nått, ej sin belöning värd?
Bör åt hans vittra flit ej kransen bli förärd?
Det är et värdigt värf at vett och kunskap dyrka;
Här röjs förnuftets pris, dess höghet och dess styrka.
De stora ändamål, som mennskjan fylla bör,
Alt hvad vårt slägte giort, som oss til undran rör,
Hvad öfver djurens krets vårt väsends ära höjer,
Alt detta mer än klart oss kunskaps värde röjer.
Af kunskap och af ljus, et samfund krafter får,
Och staters sällhet jämt med folkets insikt går.
Et litet, fattigt land, som denna skatten äger,
Mot stora Mogol upp i verklig styrka väger.
At mogne ämbetsmän, som sina värf förstå,
Och ej med blinda steg i Riksens syslor gå,
Til tjenstens nögda hopp och landets gagn beredas,
Och med et ljust begrep til arbets banen ledas,
Det är en härlig frukt af vetenskapers frö;
At detta flitigt ut med fulla händer strö,
Et säkert medel är, at närings-fången lifva,
Och alla Statens hjul en nyttig rörsel gifva;
Der denna ädla säd får väl och lyckligt gro,
Der skördas allmän drift, där måste trefnad bo.
Är hon då icke värd, med högsta omsorg skötas?
Förtjenar vishet ej med heder at bemötas?
Och den som hennes gunst med möda vunnit har,
Monn han med skäl ej del i denna heder tar?
Det också nödigt är: om plantan väl skal trifvas,
Och hennes söta frukt til önsklig mognad drifvas.
Hon fordrar ömsint vård, och äskar kraftigt hägn,
Dess rot bör fuktad bli, med mildt och fruktsamt regn;

En utmärkt hog och flit, på utmärkt sätt skal lönas,
Och stadgad lärdom bör hos sina vänner krönas.
Det väl en sanning är, som fast och grundad står,
At kunskap har behag, som på vårt sinne rår;
Dess fägring reta kan och själen til sig draga.
Men när den ej är känd, så kan den ej behaga;
Dess sötma icke förr kan fästa vårt begär,
Än kärnan smakad blir och skalet brutit är.
At kunna lyckligt upp til denna högden hinna,
Bör tankan styrka få och snillet stadga vinna.
Men om et ljufligt hopp ej sockrar vårt besvär,
Och til vårt snilles drift en kraftig spåre är,
Så tynas snart vår hog och sinnets fjädrar slakna.
Den sig skal möda ge bör ej belöning sakna;
De måste följas åt; vårt snille är så fatt,
Om det ej muntran får, så blir dess låga matt.
Det något vara bör, som oss til flit skal reta.
Vårt sinnes inre lust at lära och at veta,
En liten gnista är, som tjockt af askan höljs:
Den kan ej bryta fram, ur mörjan där den döljs,
Om den ej blåses up och tjenlig föda finner;
Då tändes elden snart och uti låga brinner.
När lärdom gynnad blir och väg til lycka är,
Dess frukter hos et folk man aldrig sakna lär.
Men där ej odladt vett belönt och hedradt blifver,
Man sig et fåfängt hopp om ljus och kunskap gifver.
Hvad lycka äger ej vårt kära Fosterland,
Där insigt muntrad blir med så benägen hand?
Der vetenskaper hägn vid Kunga Thronen finna,
Och deras vänner skydd af Drottens ynnest vinna.
Der deras värde känns, och allmänt hedras plär,
Och där man ymnigt ved til deras låga bär.
Vi åter firas se en Fest vid Auras stränder
Som glada känslor upp i allas hjertan tänder.
Men som för andra bör til fägnad väcka opp
De snillen hvilka fäst vid vitter flit sit hopp.

Bör minnet af en dag ej deras sinnen gläda,
Då Majestätet in i dessa rum sågs träda,
Och med en nådig blick det plantnings verk bese,
Som til Dess nögda tjenst skal goda stammar ge?
Så länge Finland nämns, skal en så sällsynt lycka
En munter arbets lust i quicka sinnen trycka.
Än mer, på denna dag vår Drottning ljuset sett,
Som til Sin sysla gör at muntra konst och vett;
Dess ära evigt blir, at Hon den solen varit,
För hvilken skuggan bort från snillets rymder farit,
Som uti Norden höll en köld och skymning qvar,
Och länge nog et mål för bittra tungor var.
När vi af Hennes vård så ljuflig frukt fått skörda,
Bör vishets fosterfolk Dess namn ej dubbelt vörda?
När vitterhet och smak så dyrbar Nåd har rönt,
Bör den med tacksamt lof ej evigt bli belönt?
Då lärdom i et land så hög och ädel skattas,
Monn ymnigt förråd kan på vittra snillen fattas?
Vi hafve et bevis vid Aura Lärdoms-hus,
At ämnen hos oss ges, som samlat detta ljus.
En snäll och munter tropp af vishets vittra Vänner,
Som hennes sötma smakt och hennes fägring känner,
Som til des glada högd de rätta spåren trädt,
Har til des ädla lön förvärfvat billig rätt.
Vår Drottnings Födslodag kan icke bättre firas,
Än när som vitter flit med värdig Lager siras.
Vår milda Kungs besök i sinnet tryckes bäst,
När mogen lärdom kröns uppå Dess minnes-Fest.
Du Värda Hop, som sökt at visdoms bragder sköta,
Och ej din ädla tid i mörker fåfängt nöta,
Hvars dygd, och flit, och vett, med heder kröns i dag,
Din välförtjenta Krans med muntert nöje tag!
Då Du Guds Helga Ord med vördsamt vett förklarat,
At yrka dygdens rätt ej någon möda sparat,
Förnuftet prisa sökt, fast Du dess brister kännt,
Uppå naturens fält et skarpsynt öga vändt,
Et nyttigt hushållsvett i landet velat öka,

Den fagra sanning upp från åldrens gömmor söka,
Åt all slags lärdom ljus och vigt och styrka ge,
Så har Du insigt nog och snille låtit se,
Som visar at Du gått förtjenstens väg til ära,
Och kan Din täcka Krans med allmänt bifall bära.
Den Högste hvilkens hand vår lefnads öden styr,
Tildele Dig en lott som ingen olust bryr!
Din Lager hafve städs af lyckan troget följe,
Och inga sorge-moln Din klara himmel hölje!
Gån, Vittre Män, at del uti de syslor ta,
Som skola bli Ert värf och Er til stöder ha,
I hvilka J vårt Land och Samfund skolen pryda!
Min hand kan icke nog mit hjertas önskan tyda,
Min knappa tid ej rum för flera rader ger;
Men Eder vänskap dock min rena mening ser,
Och skymmer bort den brist som i mitt hast-verk lyser.
Den kärlek som Ert bröst för Sverges välgång hyser,
Den vördnad som det bär för Rikets Kunga-Hus,
Som kraftigt i vårt Land befrämjar vett och ljus,
Förenar visst Er hog at med mig trogit sända
Til högden suckar upp och önskans rökvärk tända,
At allsköns nåd och frid på Thronen regna må,
Och sällhet, hälsa, frögd, kring Henne läger slå!!!

Den 6 Julii 1769.

Hvi sker, at Sannings bild vår själ så kraftigt retar,
Och mennskjan hennes spår med sådan ifver letar?
Jo, hon allt nöjes grund och rika källa är,
Och ämnet til vårt väl uti sit sköte bär.
Det vackra har en rätt at altid oss förnöja,
Det med en egen kraft kan hjertat til sig böja;
Det öfvar på vår själ en ljuflig envålds magt,
Vår hog förtjusad blir och fängslas af des pragt.
Men skönhet kan man blott i Sannings sällskap finna.
Det falskas lånta sken vid minsta fläkt ses svinna;

Dess skymt kan icke namn af verklig fägring få:
Hvad nöje kan det ge? Hvad aktning bör det nå?
Men hvad kan för vår syn med större fägring pråla
Än Sanning, när des glans får ohölgd oss bestråla?
I en odödlig hamn hon sig för sinnet ter,
Och med et Guda-sken man henne omhvärfd ser;
Des åsyn i vårt bröst en liflig vällust gjuter,
Och sinnet uplyst blir, när man des blickar njuter;
Det ljus hon sprider ut, ger allt sin rätta dag;
Af henne allt får lif och styrka och behag.
När hon för mennskjans syn sin glans och strålar döljer,
Vi omges af et moln och mörker själen höljer:
Hvad under at vår själ til sanning har begär,
Och denna ädla lust så stark och verksam är?
Vi födas med en lust at ständigt sällhet söka,
Och våra nöjens tal med nya känslor öka.
Af denna åtrå styrd, arbetar mennskjans siäl,
At bli med sanning känd, som ledsvenn til sit väl.
Vår hog at sällhet nå kan icke lyckligt stillas,
Då vi af falska sken och toma skuggor villas.
Om vi med varsam flit ej följe sannings spår,
Förloras snart den stig som up til sällhet går.
Vår sällhets rätta bild kan tankan aldrig skåda,
Om sannings klara ljus ej får i själen råda:
Förderfvets leda troll, som listigt sig förklär,
Af mörkret fördel drar, och oss förraska plär.
Blott sanning äger kraft at dårskaps välde störa,
Och mennskjan ur dess tvång, i vishets armar föra;
Til all naturens skatt hon ensam nyckeln har,
Och folks och Rikens väl hon äger i förvar;
Et evigt vännskaps band har hon med dygden knutit,
Och bägge gladt förbund med Guda-dyrkan slutit.
Monn sanning ej med fog til aktning mennskjan rör?
Hvad är som större lust i själen väcka bör?
Men fast vår sällhets drift til Sanning altid syftar,
Dock hopen til des högd sin syn förgäfves lyftar.
Af fördoms dimma skymd, den ljuset icke ser,

Som Sannings sköna bloss omkring sig ymnigt ger.
De fleste af des sken blott svaga strålar samla,
Och långt från hennes ljus i ständig skymning famla.
De göra täta fall uti sit blinda lopp,
Och farten sällan ställs til sannings Tempel opp,
Uppå en ljuflig högd dess sköna byggnad prålar;
Kring hela bergets vidd den kastar ljusa strålar:
Där sanning har sin thron, och i sin glans sig ter,
Som fyller Templet upp och negden klarhet ger.
De som af ädel hog til hennes vännskap brinna,
De sträcka hit sin gång at hennes fägring finna.
Men man til denna högd ej utan möda går;
En brannt och stenig väg gör resan lång och svår;
Och hopen häldre vil i dalens mörker blifva,
Än up med stort besvär til ljusets grannskap klifva.
Hos dem kan själens lust at veta och förstå,
På deras maklighet och tröghet icke rå.
De känna ej den frögd, som Sannings fägring tänder
Hos den som hog och flit på hennes dyrkan vänder.
Det är den visas lott at höra Sannings röst,
Och viga henne in et tempel i sit bröst.
Han kunskaps skatter bör för sig och andra söka,
Och sannings sköna ljus hos mennskjor altid öka.
Då han sit snille skärpt på et så värdigt sätt,
Så har han til vårt lof och til vår aktning rätt.
At qvicka ämnen se på denna banan träda,
Det bör dem heder ge, och alla billigt gläda.
Det lofvar altid gagn åt land och fosterbygd,
Som frukten skörda får af deras vett och dygd.
En sådan lycklig syn min glädje ämne gifver,
Då jag en munter tropp af snillen varse blifver,
Som träda ses i dag uppå Parnassen opp,
Och värdigt hafva fyllt vårt Auras glada hopp.
På sanning och på ljus de lärt at värde sätta;
Med kunskaps ädla saft at fyllest hogen mätta,
De icke möda spart, och arbet icke skytt.
At vägen stenig är, ej deras sinne brytt.

Med oförtruten flit de sökt at sanning finna,
Och ändtlig lyckligt fram til hennes tempel hinna.
Hur sanning reta kan och fästa vårt begär,
Hur endast hennes spår til sällhet vägen är,
Dem egen känsla lärt och nogsamt kan förklara.
Hon deras lykta fått och deras stjerna vara,
Då genom kunskaps haf och läsnings vida fällt,
De sträckt sin trygga gång och varsamt kosan ställt.
Nu vishet deras lön med egna händer reder,
Och skänker dem en krans som teknar deras heder.
Med glädje Aura ser dem lagerkrönte stå,
Och lärdoms vitnesbörd med allas bifall få.
Hur glad bör denna dag för vishets Söner vara,
Då äran ses sin glans med mogen insikt para!
Men än en högre frögd bör lifva deras hog:
En dag som firas bör af både hög och låg,
Åt denna Lärdoms-fäst fördubblad prydnad skänker:
Den utaf Gustafs Namn och Höga Minne blänker;
Et namn som Svea folk så kärt och dyrbart är;
Som Sverges Dyre Prins, dess hopp och fägnad, bär.
Hans dygders höga glans, som oss den ära tyda
Med hvilken han en gång skal Svenska Thronen pryda;
Den ädla snilles eld, den nåd för flit och vett,
Hvaraf han dyra prof för allas ögon gett;
De vördnad för Hans Namn i Svenska hjertan tända.
Hans omsorg föra skal det stora verk til ända,
Som Adolph grundat har, hvarpå Lovisa byggt:
I Sverge lärdoms bragd skal idkas gladt och tryggt,
Förtjenst och vitter flit skal nögd belöning vinna,
Och vetenskapers ljus til största klarhet hinna.
Dig värde Hop som nu för nedlagd flit och svett,
Den prydnad tar emot som kröner odladt vett,
Dig bör jag ock i dag min rena frögd förklara,
At se Dig hedrad bli och värd Din heder vara!
Mitt hjerta i Ditt väl tar en upriktig del,
At den förklaras matt, det är mit snilles fel.

Den Högste låte Er med nöje kransen bära,
At ingen motgångs storm Er lefnad må besvära!
Er hälsan vare blid och glädje Eder lott,
Och lyckan skänke Er allt hvad hon eger godt!
Vår Kung och Kunga-Hus o Gud tag i Din hägnad,
Lät Deras sällhet ge oss ämne städs til fägnad!
Vårt hela Samfunds kropp bestånd och hälsa gif,
Och med Din milda nåd vårt värn och styrka blif!!!

H. G. P.

Den 22 Julii 1772.

Et Haf sig för min syn ses ut i rymden sträcka,
Hvars gräns, som ögat flyr, tycks Himlens granskap räcka;
Dess bölja visar sig, vid stranden spak och klar,
Och i sit vida sköt det rika öar har.
Jag stranden höljas ser utaf en talrik skara,
Som muntert reder sig at ut på djupet fara,
Ren vågen ifrigt plöjs, med glädje-sorl och gny:
Bland båtar stora skepp med spända segel fly.
Men alle ej förstå den rätta kosan taga,
Man ser dem falska moln med ifver ofta jaga,
Då de sig tro et land i säkert sikte nått,
Som mera rikedom än Peru äga fått.
En med et bräckligt skepp sig långt på djupet gifver,
Och snart för stormens våld et ömkligt byte blifver.
En annan oförsedt mot dolda klippor slås,
Och i sin bästa fart ses sjunka och förgås.
En rädd och hoglös flock, at fri för stormar vara,
Är nögd at utan vinst tätt långs med stranden fara.
När ej en kunnig hand om styret råda får,
Nu skeppet hit, nu dit, med alla väder går.
En del af lycklig vinst och drägtig handel skryta,
Då de mot färgadt ler sit gull och silfver byta;
Med toma mussle-skal de fylla skeppet opp,
Och om sin rika last sig göra mycket hopp.

Men när förstånd och flit af mod och dygd få ledas,
Då kan en lycklig fart bland hafvets svall beredas.
Då hinner man det mål, som man sig föresatt,
Och hämtar med sig nögd en ovärderlig skatt.
På *Kunskaps* vida haf den täflans ban man finner,
Der dygd och vaksam Flit så värdig seger vinner.
De falska kunskaps bloss som dårens ögon bry,
Snart som et flygtigt moln ifrån hans åsyn fly.
En stund dess glitter sken hans skumma syn förnöjer,
Men för hans hjerta snart sin brist och tomhet röjer.
Vår tanka ofta djerft de ämnen forska vil,
Där ej dess bildnings-kraft och styrka räcker til;
Då kan vårt högmod snart vårt sinne så förföra,
At vi et skepsbrott ses mot dessa klippor göra.
At blindvis gilla alt hvad hopen tänka plär,
Af ömklig tanklöshet et säkert tecken är.
At utan säker grund förkasta eller gilla,
Det kan från sannings sporr vårt sinne lätt förvilla.
Blott på en enda stråt man henne träffa kan;
Den ständigt vackla ses, ej hennes boning fann.
At ädla sannings rön hvarpå vår sällhet hvilar,
Straxt lättsint offra upp åt minsta tviflans ilar,
Och i et yte-verk straxt barnsligt blifva kär,
Af äkta kunskaps-lust ej någon stämpel bär.
Den som vet nyttigt ljus til egen sällhet samla,
Och gagna med dess sken dem som i mörker famla;
Som kommer rik på dygd ifrån sin kunskaps-färd;
Han har den lyckligt gjort, och är vår aktning värd.
Men hvilken detta Haf med förmon önskar plöja,
Med eldigt snille bör sig öfver hopen höja;
Ej vika ur sin väg, men med förfaren hand
Sin kosa ställa jämt til Sannings rika land:
Ej böljans höga svall dess sinne bör förföra;
At vägen långsam är får honom ej besvära;
At grund och klippor fly han öfvad vara bör;
Då först han resan nögd med gagn och lycka gör.

En svagtänkt hop sin tid på stranden säker nöter,
Och efter sit begrep sin slögd och näring sköter:
I Sjömans rikedom de billigt taga del;
Men varan som dem bjuds bör icke äga fel,
Då med en idog hand åt dem de skaffa föda,
Som för gemensamt väl om kunskap sig bemöda.
Bör då et fåfängt sken, en skugga utan kropp,
Det toma spöket bli som lönar deras hopp?
I Finska Pindens Pris, och Vishets vittre Vänner,
Som Aura för Ert vett, Er dygd och snille känner,
På kunskaps vida Haf, J rätta Kosan följt;
Sig för Er skarpa syn ej sannings skatter döljt.
I mödan icke spart at upp de gömmor söka,
Där någon kunskap döljs, som kan vår sällhet öka;
J til de öars mängd Er kloka resa sträckt,
Där hennes rena gull af sanden ligger täckt;
J varsamt glittret skiljt, från det som mera väger,
Och blott behållit det som verkligt värde äger.
Til Ert och andras gagn, J samlat Er det ljus,
Som skenet öka kan vid Aura Lärdoms-hus.
Om Guda-lärans högd Ert snille til sig dragit,
Af ålderdomens ljus om det sin föda tagit,
På Häfders dunkla fält om det sin fackla tändt,
Om i Naturens sköt det klara blickar sändt,
I dolda Vishets djup om det fått lust at leta,
Om storhets-lärans haf Ert tycke kunnat reta,
Om Språkens skilda art Er forsknings-ämne gett,
J ej på skalets färg, men kärnans värde sett.
De blomster Eder flit på kunskaps-fältet funnit,
Apollo til en Krans för Edra hjässar bunnit;
Dess fägring ganska täckt med Lagren parad är,
Som Eder muntra Hop i dag så värdigt bär.
Med fägnad Aura ser de täcka blad er kröna,
Med hvilka Vishet sjelf plär sina vänner löna.
Det frö Hon flitigt ut til Finlands heder sått,
Nu åter til dess frögd i mogna ax har gått.
Så rik och ymnig skörd gör Hennes omsorg heder,

Som sig så glädtig syn med sådan framgång reder.
Den glada del mit bröst i Eder lycka tar,
Dess låga åter väckt, dess känslor eldat har.
Med alla Auras barn som kunskaps värde dyrka,
Och flit och snillebragd i hennes skygd fått yrka,
Jag eder dygd och flit och lärdom känna lärt,
Och sett de vackra prof ert snille oss förärt;
At se Er få den lön J dermed Eder vunnit,
Och at på Pindens högd J lyckligt klifva hunnit;
Et frögde-ämne är som mig ej ensam rör:
Jag dermed endast ett med allas känsla gör.
Men änn en annan grund til frögd mitt hjerta känner:
Jag bland Er vittra tropp ser flere värde vänner;
Då med en värdig Krans nu Deras hjässa pryds,
Med dubbelt liflig drift min glädje känsla lyds!
Den Högste hvilkens hand all menskjans öde stiftar,
Och med en rättvis Nåd ibland oss lyckan skiftar:
Han låte Eder lott på sällhet blifva rik,
Och Eder hela dag en glädtig morgon lik!
Er Krans den teckne städs den vundna rätt till ära,
Som skal Er lycklig frukt Er hela lifstid bära!
Den blifver städs en pant för Edert Fosterland,
At Hedern af Er söks blott af förtjenstens hand.

UPPSATSER

I

TIDNINGAR UTGIFNE AF ET SÄLSKAP

I ÅBO

ÅREN 1771—1785.

Joannis Sainovics S. J. Ungari Tordasiensis e Comitatu Alba-Regalensi, Reg. Scient. Societatis Hafniensis et Nidrosiensis Socii *Demonstratio, Idioma Ungarorum* et *Lapponum idem esse;* Regiæ Scientiar. Societati Danicæ prælecta Hafniæ Mense Januario Anno MDCCLXX.

Under denna Titel utkom nästledit år i Köpenhamn et Arbete, på 10 och et halft ark i 4:o, utom Dedicationerne, som för dess märkeliga innehåll, för slägtskapen emellan Finska och Lappska språken, och för det ljus som deraf altså kan falla på Finska folkets äldsta Historia, tyckes förtjena våre Landsmäns upmärksamhet. Författaren är en infödd Ungrare, som i följe med sin Ordensbroder den bekante Professoren *P. Hell*, reste til Wardhus at observera Planeten Veneris gång genom Solen, och vid sin återkomst til Köpenhamn gjorde denna sin afhandling om Ungerska och Lappska Språkens nära likhet, bekant. I företalet til K. Danska Vetenskaps Sällskapet, berättar Han anledningen til sit Arbete; nämligen, at han, som för sin Astronomiska förrättning måste vistas et helt år uti Norrska Lappland, eller den så kallade Finmarken, icke trott sig böra försumma at vara upmärksam på et ämne, som af ingen annan än en infödd Ungrare i Lappland eller en infödd Lapp i Ungern, fullkomligen kan uplysas. Han medger i 1. §. at likheten emellan Ungerska och Lappska Språken väl icke är så stor, at bägge Folkslagen kunna förstå hvarandra: men anmärker tillika, at häraf så mycket mindre bör något slutas emot hans upgift, som utom bägge nationernes vida aflägsenhet ifrån hvarandra alt ifrån

fyrahundrade talets början, då de, efter hans tanka utgjort et folk, sjelfva Lapparne uti särskilda orter för dialecternes olikhet icke förstå hvarandra. I 2 § erinrar han, at man ej bör dömma om bägge Språkens likhet af Lappska böckers jämförande med de Ungerske, emedan skrifsättet i Lappskan ännu är så vacklande och otjenligt, samt så vida skildt ifrån det Ungerska, som dock dervid lyckeligast kunnat tagas til mönster, at man på denna vägen knapt kan märka de aldralikaste ordens slägtskap. § 3. Deremot när Ungerska uttalet jämföres med det Lappska, hvilka bägge äro så olika de öfrige Europeiska folkslagens pronunciations-sätt, visar sig straxt deruti en ogemen och förunderlig likhet. Bägge desse Språken hafva vissa egna ljud och stafvelser, som äro för andra folkslag omöjelige at härma, och hvilka hos Ungrarne och Lapparne både til sin art och antal noga öfverensstämma; sådane äro deras många egna vokaler, deras liquescerande Consonanter *G*, *L*, *N*, *T*, som Ungrarne utmärka med et tillagt *y*, och de flere särskilda ljud som bokstafven *S* bekommer. De som skrifvit om Lappska språket, klaga öfver svårigheten, om ej omöjligheten, at med våra vanliga bokstäfver uttrycka Lapparnes uttal; och samma orsak har föranlåtit Ungrarne at vidtaga deras nu brukliga och egna skrifsätt. *P. Sainovics* fann det Lappska uttalet i alla dessa delar så aldeles likt det Ungerska, at han vid dess åhörande tyckte sig vistas midt i Ungern. De svåraste Lappska orden kunde han utsäga fullkomligen och med lätthet; hvarföre jämväl Lapparne trodde at han var deras språk mägtig, och utspridde et ryckte, som sedan fortplantades alt til Köpenhamn, at han vore i stånd at förstå dem och tala med dem. Denna likheten i uttalet gaf ock *P. Hell* första anledningen at upmuntra vår Auctor, såsom ägande dertil mera ledighet, at närmare undersöka bägge språkens slägtskap. Brist på sådane böcker om Lappskan, hvilka han kunde förstå, emedan de man gaf honom voro på Danska, gjorde honom i början mycket hinder och möda, til dess han fick Professorens i Lappska Språket uti Trundhem

Leems Lappska Nomenclator och et utdrag af dess Grammatica öfversatte på Latin, genom en Norrsk Pastors biträde. 4 §. Visar af hurudan beskaffenhet, huru vidlyftig och huru obeqväm bemälte Prof. *Leems* Lappska Orthographie är, och lärer af jämförelsen med den Ungerska, huru lätt och vigt samma skrifsätt kunde i Lappskan införas; hvarpå i 5 § meddelas en Tabell, som visar, huru enligt Lapparnes uttal, Herr *Leems* skrifsätt skal bringas til likhet med det Ungerska. Derigenom försäkrar Auctoren, at en Ungrare sättes i stånd til at fullkommeligen läsa och utsäga de Lappska orden; och at utan denna hjelp det är omöjligt, när man läser bägge Språken, at blifva deras öfverensstämmelse varse. 6 § Handlar om de hinder som dialecternes olikhet förorsakar vid språks jämförande, och visar huru denna svårighet i förevarande ämne skal förekommas, derigenom at vissa grunder til dialecternes afvikelser i Lappskan upgifvas; och tror författaren, at när detta iakttages, nästan alla Ungerska ord skola igenfinnas i någon dialect af Lappskan eller Finskan. Ungerskan har icke egenteligen några särskilda dialecter, och bör aldeles icke blandas med Slavoniskan, som är et helt annat språk. 7 § Ehuru Auctor tror at hans mening kunnat blifva ännu ovedersägeligare, om han tagit Finskan och alla Lapparnes särskilda dialecter til hjelp, så inskränker han sig dock endast innom Norrske Lapparnes språk, och visar allenast efter Herr *Leems* anledning, genom en bifogad Tabell, huru de Norrske Bergs- och Skär-Lapparnes dialecter kunna bringas til öfverensstämmelse. Ändteligen jämför han i 8 § 150 Ungerska och Lappska ord med hvarandra, som til ljud och betydelse äro lika; hvarvid han nyttjat endast sådane ord som i bägge språken äro tydeligen inhemske, och tagit alla de Lappska ifrån *Leems* Nomenclator. Det kan ej annat än väcka en Finsk Läsares upmärksamhet, at en stor del af dessa ord igenfinnes äfven i Finskan; och komma de ofta efter Finnarnes uttal närmare än de Lappska orden, öfverens med Ungerskan. Vi vilje til prof anföra några af dem i alla tre språken;

hvarvid vi dock med flit utelämna alla dem som finnas upräknade i företalet til Herr Cancellie-Rådet *Ihres* Glossarium Sviogothicum, sid. XXXIX följ. De Lappska orden skrifve vi med *P. Sainovics* efter Ungerska Orthographien.

Ungerska.	*Lappska.*	*Finska.*	*Svenska.*
Elem	Elam	Elän	Jag lefver.
Elet	Elet	Elo (eller Elämä)	Lif.
Eles	Elo (förråd)	Elo	Årsväxt.
Eltetem	Eletam	Elätän	Jag föder, uppehåller.
Nyelem	Nielam	Nielen	Jag sväljer.
Nyalom	Niaalom	Nuolen	Jag sleker.
Kez	Kiet	Käsi	Hand.
Ver	Vuor	Veri	Blod.
Szarv	Szorve	Sarvi	Horn.
Nyil	Niuol	Nuoli	Pil.
Feszek	Fesze (eller Bäse)	Pesä	Bo.
Mony	Mane	Muna	Ägg.
Vaj	Voj	Voi	Smör.
Merö	Mere	Määrä	Mått.
Mérem (jag mäter)	Méretam (jag mäter)	Määrän	Jag bestämmer, utstakar gränsor.
Viz	Tsatze	Vesi	Vatten.
Jeg	Jegn	Jää	Is.
Fel	Fele	Puoli	Hälft.
Tel	Talve	Talvi	Vinter.

Med flere, som vidlyftigheten förbjuder at anföra.

§ 9. Som en blott förtekning på ord af lika ljud och betydelse i tvänne språk, icke straxt nog öfvertygeligen bevisar bägge språkens slägtskap: så skrider författaren vidare at visa Ungerskans och Lappskans öfverensstämmelse jämväl uti sjelfva deras inre byggnad och sammansättning. Hvad altså först Nomina angår, så befinnes e-

mellan bägge desse språk den märkeliga likhet, at orden (äfven som i Finskan) icke åtskiljas i anseende til genus, hvarken genom särskilda ändelser eller artiklar. Numerus dualis, som i Lappskan, ehuru sällan, förekommer, är väl hos Ungrarne okänd; men dertil finnes ej heller sporr i Finskan. Casus antager författaren med Herr *Leem* i Lapskan för 6, (likasom i Latinen) och upräknar lika många jämväl i Ungerskan; men bägge tillägga i hvardera språket ablativus flere ändelser, på samma sätt som våre äldre Finske Grammatici. Hvarom bättre fram skal närmare talas.

Med skäl synes det förekomma vår författare misstänkt, hvad Herr *Leem* säger, at ordentligen Nominativus, Genitivus, Accusativus och Vocativus, uti singulari numero hos Lapparne ändas lika; åtminstone kommer detta ej öfverens med hvad *Fiellström* och *Ganander* i sina Grammatikor lära om våre Svenske Lappars språk. Ehuru mycket särskilde dialecter i alla språk, och jämväl i Estniskan, Finskan, och hos Lapparne på Svenska och Norrska sidan, afgå ifrån hvarandra uti sjelfva formation af deras casus, så finner likväl Auctoren emellan de sidstnämde och Ungrarne härutinnan den likhet, at hos bägge Nominativus pluralis formeras genom tilläggande af et *k*, när ordet slutas på en vocalis, och *ak* eller *ok*, om det ändas på en consonant; äfven som genitivus pluralis hos desse Lappar slutas på *i*, och hos Ungrarne på *e*, som dermed til ljudet nära öfverenskommer. Adjectiva ändas uti gradu Comparativo i Ungerskan på *abb*, *ebb* eller *obb*, efter positivi olika ändelser, men altid på *b*; det samma sker äfven i Lappskan. T. e. *üres* (tom) i Ungerskan, har i comparativo *üressebb*; *kuoras* som på Lappska betyder det samma, har likaledes *kuorassebb*; *Egyigiö* (enkel) på Ungerska, heter i comparativo *Egyigiöbb*, och *Uigio*, det samma på Lappska, gör på lika sätt *uigiob*, och s. v. (Finnarnes sätt at ända sin comparativus på *mbi*, såsom paha, *pahembi*, syvä, *syvämbi*, etc kommer härmed nog nära öfverens). Men i superlativi ordentliga formation, skilja sig alla tre språken märkeligen ifrån hvarandra. Ty då Lappen gör sin superlativus med

tilläggande af stafvelsen *mus*, t. ex. *boanda* (rik,) *boandab* (rikare,) *boandamus* (rikast), och Finnarne ända densamma på *in*, såsom *pahin*, *syvin*, etc så sätta Ungrarne allenast partickeln *leg* framför comparativus (i någon likhet med Fransyskan), t. ex. *nagy* (stor) *nagyobb* (större), *leg-nagyobb* (störst). Uti Adjectivi construction med sit substantivum, komma Lappskan och Ungerskan öfverens uti den besynnerligheten, at ehuru adjectivum, då det brukas utan substantivum, eller detta sednare allenast derunder förstås, ordenteligen böjes derefter både i casu och numero, så regeras det dock i intetdera hänseendet af sit substantivum när detta uttryckligen utsättes, utan står då altid i nominativo singulari; så at i stället för denna mening på Latin: *habeo bonos libros*, heter det på Lappska och Ungerska likasom: *habeo bonus libros;* men då det frågas t. ex. *quales libros habes?* blir svaret *bonos*. Diminutiva formeras så väl i Ungerskan som i Lappskan (och Finskan) af nästan alla ord, så väl adjectiva som substantiva. Uti räkningen, hvaruti Auctor tror at Lapparne fordom ej gått högre än til 10, finnes emellan deras *Auft* (eller *Ackt)*, en, (Finnarnes *yxi)*, *Guost* (eller *queckt)*, på Finska *Kaxi*, två, *Nielja*, (på Finska *neljä*) fyra, *vit* (på Finska *viisi)*, fem, *Gut* (eller *Kot)* på Finska *Kuusi*, sex, och Ungrarnes *egy*, *kettö*, *negy*, *ött*, *hat*, någon likhet; likasom jämväl Lapparnes *Zhioette (Szate)*, Ungrarnes *Szaz*, och Finnarnes *Sata*, hundrade, tydeligen öfverensstämma. At Auctoren vil jämföra Ungrarnes *Tiz*, tio, med Finnarnes *yxi toista* (som han skrifver *toizta*, och tror rättast böra skrifvas *toiz)* bör ursäktas hos en Utlänning, som så litet haft tillfälle at känna vårt språk; ehuru hvar och en Finne vet, at det är casus ablativus af *toinen* (secundus) och betyder en på det andra (nemligen tio-talet, kymmendä); det är ellofva: och tyckes Ungrarnes *tiz* häldre vara slägt med det Svenska *tio*. Vid räkne-ordens bruk, hafva åter Ungerskan och Lappskan den besynnerligheten gemensam, at fast talet uttrycker flere, sättes likväl icke substantivum hvartil det lägges, uti plurali, utan i singulari numero; såsom *adom (an-*

daa betyder på Finska gifva) *neket negy könyvet*, likasom man på Latin skulle säga: *do tibi quatuor librum*, *(*ej *libros)*. En likhet mellan Finskan och Ungerskan, som vår Auctor ej lärer känt, vil man här anmärka; näml. at i desse språken, då ordens betydelse skal förvandlas til nekande, icke någon partickel fogas frammantil vid orden, (såsom Graekernes *α* privativum, Latinernes *in*, Svenskarnes *o* etc) utan tillägges vid ordens slut, neml. i Ungerskan *lan* eller *len*, i Finskan *toin* eller *töin*. Således heter t. ex. odödelig, omättelig, odelbar, på Ungerska *halhatatlan, telhetetlen*, *oszthatatlan*, af *halhatat*, *telhetet*, *oszthatat*, (se *Jo. Gottofr. Oertelii* Harmonia Linguar. Orientis et occidentis, speciatimque Hungaricae cum Hebraea, Witteb. 1746 8:o, § XII. sid. 42); på Finska *kuolematoin*, *tytymätöin, osatoin*, af *kuolema*, *tytymys*, *osa*. Och på lika sätt formera jämväl Lapparne sina privativa och negativa. (Se *Fiellströms* Dictionar. Lapponicum).

§ 10. I anseende til *Pronomina* och deras bruk, är likheten emellan Ungerska och Lappska (samt Finska) språken, ej mindre märkelig. Pronomina demonstrativa jag, du, han, vi, J, de, heta på Lappska *mon*, *ton*, *son*, *mii*, *tii*, *sii*, på Ungerska *en*, *te*, *ö*, *mi*, *ti*, *ök*, (på Finska *minä, sinä*, *hän*, *me*, *te*, *he*). Pronomen Relativum är hos Ungrarne och Lapparne tväggehanda, neml. *ki* och *mi;* det förra brukas om lefvande, och det sednare om döda ting. Således heter det t. ex. på Ungerska *ki szol*, (hvem talar) och icke *mi szol;* men deremot *mi esett* (hvad föll), och icke *ki esett.* (Hvilken Finne känner icke häruti igen mycken likhet med bruket af Finnarnes *kuka* och *mikä?)*

I stället för Pronomina possessiva, brukas i alla dessa tre språken, på Österlänningarnes sätt, de så kallade pronomina suffixa, eller vissa stafvelser som vidhängas i ändan af orden, både vid nomina, verba och praepositiones, och hafva aldeles samma bemärkelse som possessiva i Latinen, Svenskan etc. Härutinnan skilja sig dessa språken aldeles ifrån alla de andra Europaeiske tungomålen. Det är likväl märkeligt, at då dessa suffixa i Lappskan och

Finskan endast förändras efter possessoris persona och numerus, så skiljas de i Ungerskan, lika som i Hebraeiskan, jämväl efter numerus rei possessae. T. ex. *Atya*, Fader. *Atyám* min fader, *Atyád* din fader, *Atya* hans fader. *Atyáim* mina fäder, *Atyáid* dina fäder, *Atyái* hans fäder. *Atyánk* vår fader, *Atyátok* eder fader, *Atyok* deras fader. *Atyáink* våra fäder, *Atyáitok* edra fäder, *Atyáiok* deras fäder. Dessutom förbytas dessa suffixa hos Ungrarne ännu, i anseende til sine vocales, efter nominis absoluti olika ändelser. *Verba* antaga i alla dessa 3 språken suffixa, i synnerhet uti infinitivo. Så heter det i Ungerskan *illik latnom*, likasom decet videre me, *illik latnod*, decet videre te, o. s. v. i stället för decet ut ego videam, ut tu videas: med tilläggande af suffixerne *om* och *od*, mig, dig etc. Sammalunda säger man i Finskan t. ex. valda *sanoaxeni; palatesas*, (in reverti te, h. e. dum reverteris) etc. med tilläggning af suffixerne *ni*, *s* etc. då infinitivus likasom ikläder sig naturen af et nomen. *Praepositionerne* hafva likaledes i alla dessa språken sine suffixa: sålunda göres af *után*, efter, på Ungerska, *utánam*, efter mig, af *mellet*, hos, *mellettem*, hos mig; på Finska *jälkeni*, *tygöni*, af jälken, tygö, o. s. v. Ytterligare anmärker vår författare, at i stället för praepositionerne, af, med, uti etc som i de flästa andra språk förekomma, brukas i Ungerskan och Lappskan vissa deremot svarande suffixa i ordens slut; hvaraf Grammatici tagit sig anledning at tillägga hvart och et nomen flera casus ablativi. Men Fiellström och Ganander i sina Lappska Grammatikor, anse dessa ändelser för särskilda casus, som de kalla Locativus, Mediativus, Factivus, Penetrativus etc. Finska språket är härutinnan fullkommeligen likt med Ungerskan och Lappskan. Våre äldre Grammatici lärde at ablativus i Finskan har flere ändelser. Men Vhaël har med skäl antagit dem för så många särskilde casus, som han gifvit egne namn. Och torde saken sammalunda böra föreställas i Ungerskan. Så säger auctor at af *Fa*, träd, (på Finska *Puu*) göres *fátol*, af träd, (*Puusta*); *farol*, med trä, (*puulla*); *fán*, i trädet, (*puusa*); *faba*,

in i trädet *(puuhun); fában*, til träd förbytt, *(puuxi)* etc. som fullkommeligen svarar emot Vhaëls Casus Ablativus, Mediativus, Locativus, Penetrativus, Factitius, och beviser en besÿnnerlig öfverensstämmelse emellan dessa språken.

§ 11. Läran om Verba, deras conjugationer, tempora m. m. i Lappskan, tror Auctor ännu vara mycket outredd, hvilket förorsakar svårighet vid språkens jämförande; han bevisar det af den olikhet som härutinnan finnes emellan de Lappske Grammatici. Vi kunne icke dömma härom, och vete ej heller huru grundade de gissningar äro, som han, til uplysning häruti, i likhet med Ungerskan, upgifver; men til Finskan äro de icke lämpelige. Såsom t. ex. at Praesens Indic. ändas olika då det brukas ensamt, och då en accusativus derpå följer. Men deruti komma alla dessa språken öfverens, at radix verbi är, lika som hos Österlänningarne, tertia persona praes. Indicativi, hvaraf de öfrige tempora och personae, medelst et tillagt suffixum formeras, (jfr. Vhaël Grammat. Fenn. Cap. 2 § 4); ehuru dessa suffixa i Ungerskan, äfven som i Hebraeiskan, af förr anförd orsak (se föregående sida), äro flere. För at altså tilbörligen kunna jämföra verba i dessa språken, böra bemälde suffixer, som i hvart språk äro något olika, borttagas, och endast sjelfva ordens stammar betraktas. Imperativi, som i Ungerskan ändas på en hård consonant, slutas altid i Finskan (äfven som sjelfva radix), och ofta i Lappskan, på en vocalis. Emellan verbum auxiliare *lem, lek, lé*, (sum, es, est) hos Lapparne, *(olen, olet, on*, negative *ole*, i Finskan) och *Leszek*, (i imperf. *lök, lövék, löl, lél, lövel, lön, lén;* i participio *lött, lett* etc) hos Ungrarne, synes deremot vara någon likhet; äfven som dessa språken derutinnan öfverensstämma, at verba, då de brukas i en nekande betydelse, annorlunda conjugeras, hvilket dock i Finskan endast gäller om verbum auxiliare *Olen*, jag är. Verba meditativa, inchoativa, diminutiva och frequentativa, säger auctor uti Ungerskan och Lappskan formeras på lika sätt, och äga sins emellan en besynnerlig öfverensstämmelse (til äfventyrs torde hos Ungrarne, äfven som i Fin-

skan och Lappskan, finnas sporr til de 4 så kallade Conjugationes hos Hebraeerne?), såsom ock många stamord skola igenfinnas i det ena språket, som i det andra gått förlorade, och endast uti några derivativis äro qvare.

§ 12. Auctoren tilstår, at han icke varit den förste som uptäckt dessa språkens likhet. Vid sin återkomst til Köpenhamn, erhöll han, genom flere gynnares och vänners biträde, som han med tacksamhet erkänner, del af åtskillige arbeten, i hvilka våre Nordiske Lärde förut yttrat samma tanka, ehuru de ej haft tilfälle at så omständeligen bestyrka den; han anför derföre deras intygande til ytterligare stöd för sin sats. Ibland dem nämner han först Prof. Olof Rudbeck den yngre, som i sit Specimen usus Linguae Gothicae, utgifvit i Upsala 1717, upräknar 87 Ungerska och Finska lika lydande ord; af hvilka vi endast vilje anföra följande:

Ungerska.	*Finska.*	*Svenska.*
Felhö	Pilvi	Moln.
Ej	Yö	Natt.
Fö	Pää	Hufvud.
Szar	Sääri	Ben, skenben.
Tó	Suo	Kärr.
Ipa	Appi	Svärfader.
Nap	Anoppi	Svärmoder.
Vö	Vävy	Måg.
Meny	Miniä	Sonhustru.

O. s. v. Auctor har rättat de Ungerska ordens Orthographie; och någre af de Finske behöfva samma hjelp. Dernäst anföres Herr Cancellie-Rådet Ihres yttrande härom, i sit förträffeliga Företal til Glossarium Svio-Gothicum. Vi behöfve så mycket mindre uprepa det, som ingen älskare af vår Nordiske Språkkunskap kan undgå at rådföra detta verk. I de af Herr Cancellie-Rådet upräknade Finska ordens Orthographie, bör allenast en och annan missskrifning rättas; således skal alambi, alasheitan, ortza, sypi, edesveta, virtä, etc. heta: alembi, alasheitän, otza,

sijpi, edesvetää, virta; falo lär förmodeligen böra vara talo; i anledning häraf kunde ock vid somlige ords jämförelse, en och annan anmärkning göras. Vidare omrörer vår auctor B. Strahlenbergs beskrifning öfver Ryssland, hvaruti likaledes en hop Ungerska och Finska ord jämföras. Auctor har afskrifvit alle desse författares yttranden härom, och de bevis de för sin mening anföra; och ehuru de egenteligen hafva sit afseende på Finskan, så kan dock mycket deraf, för Språkens slägtskap, jämväl lämpas på Lappskan. Sedan han ännu nämnt några andre lärde män, som varit af samma tanka med de nu anförde, anmärker han slutligen, at denna sak för Ungrarne sjelfve varit helt obekant; hvilket han bestyrker med några af deras förnämste Språklärares utlåtelser. Huru en sådan dessa Språkens och Nationernes slägtskap skal förklaras, tillåter tilfället oss nu ej at undersöka. Auctor ogillar Profess. Fischers mening om Ungrarnes härkomst, och försäkrar at P. Hell, uti sit stora verk om sin Nordiska Resa, skal derom gifva en grundeligare uplysning. Vi vänte den med begärlighet. Det är ostridigt, at en i alla tre dessa Språken fullkommeligen kunnig man, skulle vara i stånd at göra många gagneliga anmärkningar, til deras inbördes fördel; och kanske gifva något mera ljus i frågan om Folkslagens slägtskap.

Korta Historiska Underrättelser om de förnämsta Scholor i Finland *).

I. Åbo Cathedral-Schola.

At hoppas vinna fullständig underrättelse om Undervisnings verket i Finland, straxt efter Christna Lärans införande år 1157 af Svea Konung Eric IX i följe med Biskop

*) Då vi föresatt oss, at så mycket hos oss står, söka efter hand uplysa jämväl vårt Lands Lärdoms-Historia, så hafve

Henrik ifrån Upsala, lärer blifva så mycket omöjeligare, som man ock måste sakna dylik kunskap om de fordom i Sverige inrättade Lärohus; och det ej allenast för de första tidehvarfven, utan ock för flere följande tider, jämväl efter den igenom Konung GUSTAF I. lyckligen vidkände och i Riket stadfästade Evangeliska Lutherska läran.

Til en del lärer sådan för oss känbar brist på kunskap om den förra tidens tilstånd, kunna hänledas ifrån den olyckan, at det år 1317 af Biskopen i Åbo Ragvald anlagde Kustö Slott och Biskops Säte, år 1470 blef aldeles afbrändt; då Dom-Capitlets Archivum med alla Dom-Kyrkans bref och Handlingar, tillika i rök uppgingo. Ansenligen har väl ock härtil bidragit det mångfaldiga fiendteliga härjande, som tid efter annan öfvergått Finland; hvarmedelst mycket, som kunnat finnas hos enskilde anteckuadt, til saknad för efterverlden gått förloradt. Man lärer ock ej kunna frikalla forntiden ifrån någon efterlåtenhet, åtminstone mindre sorgfällighet, uti uptecknande af de tiders händelser och inrättningar. Vi smickre oss med det hoppet, at mycket som ännu är gömdt undan våra ögon, torde dock förmedelst vettgirige och om vårt Lands Historia mone samt arbetsamme Lands-Mäns flitiga efterletande och lofvärda åtgärd, utur sit mörker småningom framdragas.

---

vi velat dertil göra början medelst underrättelses meddelande om våre förnämste Lärohus, och deras öden, de Lärare som vid dem tjent, m. m. så vida vi derom kunnat erhålla någon kunskap. Historien om vår Academie och hvad dertil hörer, kunne vi så mycket häldre förbigå, som Herr Prof. *Bilmark*, uti de under dess inseende utkommande Disputationer, de Historia Academiae Aboënsis, den samma omständeligen utförer; hvarigenom jämväl öfver Historien om de mindre Lärohusen mycket ljus utbredes. Om Kongl. Gymnasium i Borgå, skole vi framdeles lämna utförlig underrättelse. Nu skole vi först handla om våre Scholor, såsom de äldste inrättningar til undervisningens befordrande i landet.

Anm. Uppsatsen förmodas vara af *Porthan*, men, hvad Helsingfors och Wasa scholor beträffar, biträdd af *H. Forsius* och *J. Westzynthius*.

Red:s anm.

Oansedt omvändelses sättet, så väl uti de första som sednare Catholska tider, blott bestod i påtrugadt döpande, utan vidare bekymmer om öfvertygelses meddelande om den Himmelska sanningen, (som ock ses af Ärke-Biskopens Hemming Laurentii år 1345 i Torneå hållne visitation, hvarvid endast nämnes, at han uti et kar döpte Lappar och Finnar); är dock sannolikt, at de förste hit i Landet inkomne Lärare, äfven som det skedde i Sverige, straxt gjort någon början med inrättande af Lärohus, uti hvilka den Finske Ungdomen, hvaraf de tänkte framdeles betjena sig vid Christna Lärans fortplantande i Landet, kunde njuta nödig undervisning. Dock lärer St. Henrics korta tid, som ej sträckte sig längre än til först på året 1150 (hvarföre af hans dödsdags åminnelse ännu äro hos oss lämningar i den 19 Januarii, då årlig Marknad hålles här i Åbo), ej tilstadt honom at tänka derpå, åtminstone ej lägga hand dervid.

Man torde göra Kloster-inrättningen orätt, om man ej medgåfve, det afsikten med en stor del af dem varit, ej allenast at allmänheten måtte af Klosterfolkets stilla lefverne lockas til Gudaktighet och sedlighet, utan ock at de skulle vara invigde til Lärdom och undervisning, på det skickelige ämnen måtte uti dem beredas til Församlingens tjenst, och upammas i sådane vetenskaper och kunskaper, hvarpå i de tider hades afseende. Således ansågos Klostren för Theologiska Scholor, i hvilka Studierne dock ej blefvo drefne på annat sätt och i högre mon, än så vida Romerska Stolen kunde se sina afsikter derigenom blifva befrämjade.

Man har derföre fog at hysa samma billiga tanka åtminstone om en del äfven af de i Finland uprättade Kloster, hvilka voro: St. Olofs Dominicaner- Svartbrödra- eller Prediko- Munke-Klöstren i Åbo (af hvilka det ena har varit för Munkar, och det andra, St. Annae Kloster, för Nunnor, dock både ifrån hvarandra skilde til rum och våningar); Franciscaner- Gråbröder- Tiggare- eller Barfote-Klostret i Raumå, som haft en vacker Schola, Collegium Raumense kallad, framför andra Lärohus i Finland namnkun-

nig af de derifrån utgångne Lärde Män; Franciscaner-Kökar- eller Kors Klostret på Åland; Brigittiner Klostret i Nådendal, för Munkar och Nunnor, som til boningsrum och uppehälle evärdeligen skulle lefva åtskilde: et Dominicaner och et Franciscaner Kloster i Wiborg; och Korois Kloster när vid Åbo: om hvilka alla man hos våra Häfdateknare kan söka vidare underrättelse.

Det är besynnerligt, at ingen af dem finnes hafva anmärkt något Kloster i Österbotten, en så stor och af Svea Konungar med all Sorgfällighet vårdad Rikets Province. Endast finnes i Palmsköldska Samlingarne anfördt: at Kloster berättas hafva varit uti Ijo eller Kemi Socken, hvarefter, enligt den därstädes gjorde anmärkning, vid Ijo Prästegård skola funnits de så kallade Kloster-ängar; äfven säges ock Kloster hafva varit uti Limingo och Salo Soknar. Något efter freds fördraget med Ryssland år 1721, skola på andra sidan om Uhleå stad, åt Ijo, funnits lämningar af et Kloster, jämte en Källare med infallit hvalf. Det vore önskeligt, at härom ifrån orten kunde erhållas närmare underrättelse, hvilken vore så mycket mera nödig, och tillika angenäm, til Finska Historiens uplysning, som man svårligen kan föreställa sig, at denna ort i Riket, sedan den 1248 blifvit Svenska Kronan underlagd, vore nästan den endaste, som aldeles skolat sakna sådane Betraktelses- och Andakts-boningar; hvilka i de tider voro för nödvändige aktade, och så upfyllde Riket, at de räknas hafva varit öfver 60 Munke- och til 18 Nunne-Klöster, oberäknade de i Lunds Stift, som då hörde til Dannemark.

Det tyckes ej böra afhålla någon å orten varande fornälskare ifrån ransakande härefter, at där ej lära finnas lämningar af Stenbyggnader, när man erinrar sig, at Bura Kloster i Medelpad varit blott af träd, hvars källare var år 1601, öfver 350 år efter Klostrets anläggning, synlig, fastän med granskog öfvervuxen. Det kan ock hända, at med dessa Kloster i Österbotten varit så beskaffadt, som

med flera i Sverige, hvilka varit små, och så medellösa, at de efter någon tid aldeles gått under.

Utom de omtalte Klöstren, har man i synnerhet varit angelägen om vissa Läro-ställens eller Monasteriorum Scholasticorum, inrättande vid Domkyrkorne och hvarje Biskopsstol; hvilka ock deraf fått namn af Cathedral-Scholor, och stodo under en Rectors, eller så kallad Scholastici upseende, hvilken, såsom ej af ringa betydelse och anseende, det ålåg at tilse det ungdomen derstädes måtte undervisas ej allenast uti andra då öfliga Lärdoms-delar, utan ock förnämligast i Latinskt sjungande (Musica Figurativa) och mässande, som utgjorde förnämsta stycket af Gudstjensten: på det vid Domkyrkan en nödig och för högt angelägen ansedd Chorhållning kunde underhållas, och de derifrån uttagas, som sattes til församlingarne på Landet.

Efter den igenom Konung Gustaf I lyckeligen til väga bragte reformation, blef namnet af Cathedral-Schola ännu vid hvarje Domkyrka bibehållit; varande en sådan försedd med en Rector, en Theol. Lektor, en Con-Rector, och 3 eller 4 Colleger eller Hörare. Men när K. Gustaf Adolph och Dr. Christina vid de fläste Domkyrkor stiftade Gymnasier, blefvo Cathedral-Scholorne, af hvilka flere nu ej mera bära det namnet än de som äro i Upsala och Åbo, förvandlade til Trivial-Scholor, så kallade emedan disciplinae instrumentales, Grammatica, Dialectica och Rhetorica, där lästes; på samma sätt som de tilförene blifvit nämde quadriviae, i hvilka Philosophiska studier, särdeles Physica (några mena Musica, som ock utgjorde en ej ringa, utan fast mera en betydande del af fordna tidens lärdom), Arithmetica, Geometria och Astronomia blefvo lärde.

Hvad byggnaden af Åbo Cathedral-Schola angår, kan man väl i brist af Handlingar ej upte dess ålder, så framt man ej med Cancellie-Rådet Scarin *) vil antaga at sjelfva gamla Schole-Huset blifvit upsatt af Biskop Magnus Olai

*) Uti Disput. de Origine Academiarum, som utkom i Åbo år 1735, i 8:vo.

Tavast, som efter år 1413 beklädde Biskops-Ämbetet, och varit mycket sorgfällig om publique byggnaders upresande. Dock är ingen tvifvel, at ju sjelfve Schole-inrättningen både varit i flor i Påfvedoms tiden, och äfven efter Reformationen i anseende, emedan dess Rector Mag. Michael Agricola förordnades år 1548 til Biskopens medhjelpare i dess ämbetes sysslor, och ändteligen sjelf blef Biskop i Åbo, äfven som Mag. Paulus Justen, när Wiborgs Stift gjordes til särskildt Biskopsdöme, af K. Gustaf I år 1554 inställdes til Biskop derstädes; och Mag. Gabriel Melartopaeus likaledes härifrån blef Biskop i Wiborg år 1633.

Blottstälde på nödiga underrättelser, företage vi oss ej at utstaka läsningssättet i de första tiderne efter reformation, förr än den år 1571 af Ärke-Biskopen Laurentius Petri Nericius utarbetade Schole-ordningen utkom. Såsom den nu mera är något sällsynt, så lärer det ej vara obehageligt eller onyttigt, at deraf göra et kort utdrag, på det man dymedelst må kunna inhämta skilnaden emellan den förra och nu varande tidens undervisnings och läsnings sätt.

Den som sattes till Scholemästare, borde, näst sin skicklighet och omgängelse, som orden lyda, vara en god Grammaticus, tilhålla de växte djeknar at intet annat tala än Latin, och iakttaga skälig Schole-aga. Han skulle ej vara förbunden at lära dem annat än Latin och Svenska; utan den, som ville lära Grekiska och Hebraiska borde sjelf dertil se sig om efter Praeceptorer.

Hela Scholan var indelt i 3 eller 4 Classer eller kretsar öfver hvarandra. Den nedersta utgjordes utaf dem, som minst kunde, eller först skulle begynna at lära; den andra af dem, som lärt A B C boken och Donaten innan och utan; den tredje af dem, som fått någon insikt i Grammatica; och den fierde af dem som skickeligaste och lärdaste voro.

Klockan 5 om morgonen, både vinter och sommar, skulle alla djeknar komma til Scholan, och vara där til kl. 8. Klockan 9 borde de åter infinna sig, til kl. 10; och derefter komma kl. 12, at vara til kl. 5.

Sedan de yngste lärt A B C boken, sysslosattes de med Donatens innan och utan läsande, med formulis declinationum och conjugationum; och dess utom gafs dem någon glosa af tu eller tre Latinska ord, under tiden ock en vers eller mening, at fatta i minnet, och om aftonen, förr än lof gafs, den samma upläsa. Desse framviste ock hvar morgon hvad de skrifvit. Til Scholemästarens biträde för desse, togos några af de andre kretsarne, som kallades instructores eller informatores, öfver hvilka Scholemästaren hade upseende, huru de yngre blefvo underviste.

Med de öfrige och mera för sig komne var läsningsordningen denna:

Om Måndagen ifrån kl. 6 til 8, lästes för de tre Classerne intet annat än Grammatica, i den andra Classen Etymologien, i den tredje Syntaxis, och i den fjerde Prosodien, utur en och samma Auctor, nemligen Philippi Melanchtonis Grammatica, och det utan til: hvarefter det öfversågs som var skrifvit. Kl. 9 förhörde Schole Mästaren det de kallade composita, Epistel eller annat, Moralia Catonis, eller Mimos Publianos, jämte några Poëtiska Carmina. Compositions ämne, som gafs två gånger i hvarje vecka, nemligen Söndags och Tisdags aftonen, af hvilka det förra öfversågs om Mån- och Tisdagen, det sednare om Ons- och Torsdagen, var stundom Epistolare, stundom Historicum, och stundom Fabulosum. De i tredje och fjerde Classen componerade, och de, som hade Prosodien til Morgon lexa, författade sit Historiska ämne på vers, men de andre i obunden styl. Detta alt öfversågs fyra gånger i veckan kl. 9; dock hvarje dag för hälften af dem, som componerat. Samma timma repeterades ock, af någon Schol-Mästaren dervid behjelpelig, med andra Classen uti construction; såsom ock de smärre förhördes af någon ifrån öfversta Classen. Alla dagar i veckan öfvade man sig kl. 12 så väl i Musica Chorali som Figurativa. Ifrån kl. 1 til 2, lästes alla dagar något af Bibelen och Catechesen; dock af Bibelen inga andra Böcker än Matthei Evangelium,

1 Epist. til Timotheum, 1 Johannis Epistel, Salomos Ordspråk, och Psalmi Graduum, hvarvid den Latinska Texten förklarades Grammatice. Ifrån kl. 2 til 3 hades frihet, hvarunder en Custos eller Ostiarius hade upseende öfver Djeknarna, så väl til förekommande af stimm, som ock til aktgifvande, at intet annat taltes än Latin. Ifrån kl. 3 til 5 lästes Afton-versen utan til, och sedan Construerades, Declinerades, Conjugerades, och af dem som läst i Syntaxi, efterfrågades Constructions Reglorne. Håruppå sysslosatte sig Schole-Mästaren med tredje och fjerde Classerne, hvarest skiftevis lästes Erasmus de civilitate morum, och Camerarii praecepta morum. Sedan föresattes allom en vers eller sententia, hvilken morgonen derpå skulle läsas utan til. Och när ändteligen de af nedersta Classen blifvit förhörde, slöts Scholan med någon Latinsk sång. Hurulunda de nämnde Sententier för hvar Class varit inrättade, kan man se af Rector Sam. Haartmans år 1646 utgifne Pensum morale trimestre in usum Scholae Cathedralis, quae est Aboae Fennorum.

Om Tisdagen ifrån kl. 6 til 8, lästes i andra Classen AEsopi fabulae, och ibland Erasmi dialogi, i den tredje Terentius, och understundom några af de renare Plauti comedier; och i den fierde Virgilius: och borde Terentius och Virgilius läsas utan til förr än man skred til förklaring deröfver. Men i stället för Virgilius kunde ock understundom något afhandlas i Dialectica och Rhetorica. Sedan ifrån kl. 3 til 5 med andra Classen aftonversen blifvit repeterad, på hvilken alla de, som läst Prosodien, skulle gifva regulas quantitatum, lästes för den tredje och fierde Classen Officia Ciceronis och mellanåt dess Epistolae ad familiares.

Om Onsdagen repeterades öfver hela Scholan, så väl det, som blifvit läsit de föregående dagarne, som ock Catechesen, och med dem i öfversta Classen, det märkeligaste som vid Bibelens läsning förekommit.

Om Torsdagen iakttogs det samma som om Måndagen, och

Om Fredagen det man förehaft om Tisdagen; dock så, at ingen aftonvers lästes, utan declinationer och conjugationer allenast repeterades.

Om Lögerdagen skedde repetition för de nästförflutna dagar, allenast med den åtskilnad, at det som blifvit läsit i Bibelen, repeterades kl. 1, förr än djeknarne gingo til aftonsången *).

Om Söndagen, efter Aftonsången, blefvo af Scholemästaren de små examinerade i lilla Catechesen, då ock de förhördes som icke ännu voro mycket öfvade i sången; hvarpå compositions ämne blef utgifvit.

Aldenstund Scholemästaren ej ensam kunde hinna med alt arbetet, så hade han sig til hjelp dem som kallades Hörare, och han sielf antog, hvilka jämväl borde rätta sig efter denna Schole-ordning. Om något besynnerligt erfordrades, var det dem ej tillåtit at något efter egen godtycko företaga, utan borde de efterlefva Scholemästarens godtfinnande.

Denna Schole-ordning tjente til föreskrift och efterlefnad alt intil dess det Lithurgiska väsendet år 1574 började åstadkomma hvarjehanda oroligheter, hvilka ock sträckte sig til Scholorne.

Detta kan slutas af de om informationsverket sorgfälliga mått, som de uti Upsala år 1595 församlade Biskopar, Professorer och Prästerskap vidtogo, hvilka tilstyrkte Hertig Carl, sedermera Konung Carl IX och Riksens Råd, en förbättring vid Scholorne, så at uti dem nyttiga böcker måtte läsas, nemligen: Lutheri mindre Cateches, och när den vore til slut bragt, Chytraei Cateches, Donatus med Svenska förklaringen, Nathanis Latinska och Clenardi Grekiska Grammatica, Thalai Rhetorica, Rami Dialectica, Corderi Dialogi, Ciceronis Epistolae ex Sturmio collectae, Orationes Ciceronis pro Archia, Ligario etc. Virgilius. I anledning häraf var deras åstundan, at vid Cathedral-Scho-

---

*) Då begingos de så kallade Vigiliae dagen näst före Helgedagarne, hvarvid litet eller intet folk var samladt i Kyrkan, och djeknarne söngo alt på Latin.

lorne Praepositus Cathedralis skulle läsa för ungdomen Matthei Evangelium, 1 Epistelen til Timotheum, Iohannis 1 Epistel, Salomos Ordspråk och Psalmi graduum; Poenitentiarius skulle hvart år til slut afhandla Chytraei Cateches; Decanus Grekiska Grammatikan, och Epistelen til de Galater. Den myckna i Riket vid denna tid upkomna oro, tilstadde ej detta ärendets företagande och afgörande förr än på Riksdagen i Örebro år 1604, då Konung Carl IX, som ej kunde tåla de af Papisterne införde namnen, icke finnes hafva gjort någon ändring i det skedde förslaget, utan stadgade allenast, at Praepositus Cathedralis skulle kallas Pastor Ecclesiae Cathedralis, Poenitentiarius Theologiae Lector, Decanus, som uti vetenskapers och det Grekiska Språkets lärande borde gå Rector tilhanda, Conrector. Härvid synes det hafva blifvit, til dess Drottning Christina, vid Trivial-Scholornes inrättande i Finland, förordnade: at Ungdomen i dem skulle öfvas i de allmänna vetenskaper och det Latinska Språket, både i bundit och obundit tal, och uti Religions Lärodelar, innefattade så väl uti Lutheri Cateches som flere Theologiska skrifter. Ändteligen stadfästades år 1724 den af Riksens Ständer år 1723 författade Schole- och Gymnasii Ordningen, hvilken Consistorierne til handa sänd, blef befalt at sättas i bruk.

Lärare vid Åbo Cathedral-Schola, äro nuförtiden 9: en Rector, en Lector, en Conrector, en Collector, tre Collegae, en Apologista, och en Director Cantus.

Genom Riks-Cancelleren Grefve *Axel Oxenstjerna* utverkade Biskopen i Åbo *Isaac Rothovius*, at Konung Gustaf Adolph år 1627 gaf nådigt bifall til denne Scholas förvandling til et Gymnasium, och Scholan blef Trivial; hvilket varade intil dess Drottning Christina år 1640 förbytte Gymnasium i den här florerande Academien: hvarefter Scholan åter sattes i sit förra skick, och förestods af Rector, Conrector, 2. Collegae, Apologista, och Director Cantus.

Framför någon annan Schola i Riket, äger denna Cathedral-Schola den förmon, at här en Lector är blefven

tilförordnad. Konung CARL XI inrättade, på Biskopens *D. Johan Gezelii* den äldres underdåniga föreställning, til erhållande af Ungdomens nödiga undervisning i Hebraiskan, år 1682 den 25 October denna Syssla, til aflöning på Kronans ordenteliga Stat: "emedan uti Åbo Stift ej är något Gymnasium, hvaruti Ungdomen kunde informeras at beqvämligen höra Lectiones publicas vid Academierne, och som alltså ifrån de andra Scholorne, här så mycket bättre kunde undervisas, förr än de admitteras at frequentera Academien". Såsom desse Lectores uti bägge Biskoparnes *Gezelii* tid merendels befordrades til Academiske Professionerne, och på Biskopens inrådande, under det de voro Lectorer, reste utom Lands, så företräddes deras Syssla, under påstående resa, af en Vice-Lector, eller som han nu kallas Collector; hvilken altsedan blifvit bibehållen, dock utan at vara upförd på Kronans aflönings stat, icke mera än den tredje Classens Collega, som år 1677 tilförordnades.

Information uti Classerne är på följande sätt inrättad:

Uti Rectors och Conrectors Classerne läses,

Af Rector, *Benzelii* Epitome Repet. Theologiae, *Hübners* inledning til Historien, Inledningen til Svenska Historien och Stats kunskapen (som år 1768 utkom), Geographien, Justinus expliceras och varieras. Tvänne gånger i veckan utgifvas och öfverses exercitia stili Latini, och emellanåt utarbetas af discentes exercitia Academica, dels på Svenska, dels på Latin.

Af Lector, för Rectors-Classen, Hebraiska Grammatican, quatuor capita Geneseos, och de infallande Bönedags Texter. En gång i veckan öfverses exercitia stili i Rectors Class. För båda Classerne läsas Ciceronis Epistolae selectae och Vossii Rhetorica.

Af Conrector, för båda Classerne, Grekiske Grammatican och Nov. Testamentum Graecum, Plennings mindre Logica, Virgilii Eclogae, tillika med Prosodien, Cornelius Nepos, Exercitia öfverses 2 gånger i veckan i Conrectors Class.

Af Collector, för båda Classerne, Euclidis Elementa, Natural-Historien; en gång i veckan öfverses exercitia stili i Conrectors Class.

Lectoren läser den ljusare tiden på året för Rectors Classen ifrån kl. 5 til 6 om Morgonen, och för båda Classerne ifrån kl. 10 til 11; men den mörkare tiden ifrån kl. 10 til 12 för middagen.

Collectorens timmar äro ifrån 1 til 3 hvarje Ons- och Lögerdag.

I första Collegae Classen, eller Classe Syntactica läses Strelings Grammatica, Definitionerne i Benzelii Epitome, Grekiska Grammatican, och göres början med Grekiska Nya Testamentet. Svebilii Cateches, Hübners Bibliska Historier, Latinska Euangeliale. Handstilarne upöfvas, och 2 gånger i veckan skrifvas Themata.

I andra Collegae Classen, eller Classe Etymologica, Strelings grammatica, Orbis pictus, Corderi Colloquia, Svebilii Cateches; hvarje dag skrifves handstil, och 4 gånger i veckan utgifvas til utarbetande korta Themata.

I Classe Apologistica läsa de öfverste *Hübners* Bibliska Historier, *Winters* computus manualis, och Geographien; men hela Classen *Svebilii* Cateches; räknas efter *Agrelii* Arithmetica, och handstilarne öfverses hvar dag.

I tredje Classen, eller Classe infima, läsa de öfre *Strelings* Grammatica, och göra början med explication af Corderi Colloquia, och små compositioner, efter de lättaste reglor. Alla läsa Catechesen, och öfvås hvar dag i skrifvande.

Af Director *Cantus* öfvas ungdomen i sången alla dagar, ifrån kl. 12 til 1, undantagandes Ons- och Lögerdagarne, då Apologisten är sysslosatt med Rectors- och Conrectors Classernes undervisning i räknande. Samma dagar äro ock Collegerne ifrån kl. 1 til 2 sysslosatte med sine Classer.

När år 1696 aflöningen för alla Stater i Riket blef inrättad, blef för Schole-Staten härstädes uti penningar tilslagit: För Rectoren 150 Dal. S:mt, Lectoren behöll den vid inrättningen utsatte lönen 250 Dal., Con-Rectoren 100 Dal., Collega Superior 78, Collega inferior 78, Apologista

eller (som han där kallas) Praeceptor 50 Dal., Summa 706 Dal. S:mt.

Men på Herr Biskopens och Consistorii underdåniga hemställan til Hans Kongl. Maj:t, funno Riksens Höglofl. Ständer, til hvilka den remitterades, vid 1756 års Riksdag: "Det vara til allmän nytta bidragande, at denna Åbo Cathedral-Schole-Stat, i jämlikhet med andra sina i Riket varande medbröder, måtte ifrån det årets början och framgent årligen, åtnjuta sine innehafvande penningelöner i Spannemål efter Krono värdi, samt at hvad Rector angår, han, såsom andre dess jämlikar i Riket enligt 1698 års Stat, må i årlig lön njuta 120 tunnor Spannemål; hvilka Spannemålslöner desse Schole-betjente måge uttaga utur Kronans Magazin i Åbo:" hvilket Riksens Ständers godtfinnande Hans Kongl. Maj:t i Nåder behagade stadfästa den 26 Julii 1756, och i följe deraf hafver Rector 120 tunnor Spanmål, Lector 111 tunnor, tre och en tredjedels kappor, Conrector 44 tunnor, 13 och en tredjedels kappor, Collega superior 34 tunnor, 20 kappor, Collega inferior 34 tunnor, 20 kappor, Apologista 22 tunnor, 6 och tvåtredjedels kappor; summa 367 tunnor, 3 och en tredje dels kappor.

Sedan Reformationen hafva vid denna Schola varit följande Lärare.

1. Rectorer.

Mag. *Michael Agricola*, Nyländninge. Blef Rector år 1539; Vice-Biskop i Åbo 1548; Biskop 1554. Om honom kan läsas mera i *Rhyzelii* Episcoposc. 1 del. 7 Bok. 3 Cap. sid. 344 följ.

M. *Paulus Justen*, Wiborgs-bo. Rector 1548. Biskop i Wiborg 1554, och tillika i Åbo 1563. Se *Rhyzelius* på anförda ställe, sid. 346 följ.

M. *Christian Agricola*, Biskop *Mich. Agricolas* Son, blef Rector 1578, emot aflämnad skriftelig förbindelse at antaga Liturgien (Se *Baazii* Invent. Ecclesiae Sveog. L. III. c. 30 p. 398.) Hvem som ifrån år 1554 till 1578 förestått Scholan, har man ej ännu kunnat utleta. Denne *M. Christian Agricola*

var 1583 Biskop i Revel. *Baazius* l. c. C. 44. p. 454 seqq. och Rhyzelius sid. 346.

M. *Gregorius Martini*, skref under Upsala Mötes beslut år 1593. I Hist. Märkvärd. Del. 1 sid. 134 anföres denne Rector ibland dem som varit förordnade til Praesidis Assessores i bemälte Concilium. Det kan ock anmärkas, at före academiens inrättning voro Rectores vid Scholan härstädes altid Capitulares eller Ledamöter i Domcapitlet.

M. *Marcus Henrici Helsingius*. Rector 1595; död 1609 *). Om hans närmaste företrädare, har man ej kunnat erhålla nogran kunskap. Han har Studerat i Wittenberg.

M. *Joachim Stutaeus*, Österbotninge. Rector 1609, hvilken Syssla han ännu förestod 1615 *).

M. *Gabriel Melartopaeus*, Söderfinne, född i Rimito Socken. Reste 1606 utrikes, sedan han i 4 år varit Hörare (Hypodidascalus) i Åbo Schola *). Har samma år disputerat i Wittenberg, och där blifvit Magister. År 1621 var han redan Rector vid Åbo Schola. Blef 1633 förordnad til Biskop i Wiborg. Jfr. *Rhyzelius* 2 del 9 Bok. 2 Cap. sid. 55.

Under den tid här var Gymnasium, hade det med Scholan en Rector tilhopa. Efter Academiens inrättning hafva här varit Rectores Scholae:

1. M. *Samuel Hartman*, Nylänninge. Rector 1640. Eloquentiae Professor vid Academien i Åbo 1649.

2. M. *Andreas Nycopensis*. Rector 1649.

3. M. *Matthias Rothovius*, var vid Sysslan redan 1664. Död 1670.

4. M. *Gabriel Laurentii Tammelinus*, Rector 1670. Sedan Probst och Kyrkoherde i Lojo.

5. M. *Gabriel Erici Forthelius*, Österbotninge. Rector 1677. Professor i Österländska och Grekiska Språken vid Acad. i Åbo 1682. Kyrkoherde och Probst i Björneborg 1684.

---

*) Se Mag. *H. G. Porthans* Disp. Historia Bibliothecae R. Acad. Aboënsis, part. 1. § 2, not. (8).

6. M. *Christiernus Walstenius*, Satacundensis. Rector 1682. Sedan Probst och Kyrkoherde i Vehmo.

7. M. *Isaac Pihlman*, Norr-Finne. Rector 1685. Professor i Österl. och Grekiska Språken vid Åbo Acad. 1698.

8. M. *Herman Ross*, Österb. Rector 1698. Theol. Prosor vid Academien 1710.

9. M. *Johan Zidbeck*, Åbo-bo, Rector 1710.

Under fiendtliga infallet 1713, blef Scholan tilsluten til 1716, då *Mich. Wahrenberg* förordnades at den förestå, uti hvilkens ställe *Håkan Lundbeck*, som 5 år förestått Lectors Sysslan, tilsattes år 1720. Men efter freden 1721, blef omvårdnaden, i den frånvarande Rector *Zidbecks* ställe, updragen åt Lector M. *Joh. Haartman;* til dess den af Kongl. Maj:t tilförordnade Rector

10. *Anders Degerman*, Nyländninge, ankom 1722. Han blef sedan Kyrkoherde och Probst i Pedersöre 1730.

11. M. *Israël Peldan*, Österb. Rector 1730. Död 1750, förut länge slagrörd.

12. M. *Martin Gråå,* Nyländ. Rector 1743. Sedan Kyrkoherde i Töfsala 1753.

13. M. *Martin Cerenius*, Åbo-bo. Förut Vice-Secret. och Extr. Theol. Adj. vid Academien. Rector 1753, död 1765.

14. M. *Anders Wetterblad*, Rector 1765, förestår nu Sysslan.

2. *Lectorer.*

1. M. *Henric Blanck*, Aboënsis, 1670.

2. *Isaac Pihlman*, 1681. Blef sedan Rector.

3. M. *Gustaf Fortelius*, Finland. 1685. Sedan Kyrkoherde i Nykyrkjo Socken.

4. M. *Johan Bergius*, Aboënsis.

5. M. *Johan Rungius*, Satacundensis, 1692. Pastor i Tyrvis 1696 och Extraord. Theologiae Professor vid Åbo Academie 1697, samt Ordin. Professor *Log.* et *Metaph.* 1700. (Har ej varit Rector vid denna Schola, såsom i *Rhyzelii* Episcoposc. del. 2 sid 61. orätt berättas).

6. M. *Laurentius Tammelin*, Australis, 1695. Matheseos Professor vid Åbo Acad. 1698.

7. *Ericus Castelius*, Aboënsis. 1698.
8. M. *Abraham Alanus*, 1698. Lingg. Orientalium Professor vid Acad. 1703.
9. *Anders Degerman*, Nylandus, 1703.
Håkan Lundbeck under Ryska öfverväldet.
10. M. *Johan Haartman*, Australis, 1701. Log. och Metaph. Professor vid Åbo Academie 1722.
11. M. *Israël Peldan*, Ostrobotniensis, 1722. Sedan Rector.
12. M. *Gregorius Stenman*, Aboënsis, 1730. Räntmästare vid Åbo Acad. 1734.
13. M. *Martin Gråå*, Nylandus, 1734. Sedan Rector.
14. *Herman Ross*, Ostrob. 1743. Erhöll 1768 på begäran afsked.
15. M. *Nicol. Turdin*, Aboëns. 1768.

3. Conrectorer.

1. M. *Marcus Pauli Zadelerus*, Satacund. efter år 1640. Var förut Conrector i sin Födelse Stad Björneborg. Förordnades härifrån til Pastor i Uhleå, men blef afsatt vid år 1656; vardt dock ändteligen Rector eller Scholemästare i Ny Carleby. Har varit en man af besynnerligt upförande, så at man ock derföre mycket drog i betänkande om han skulle promoveras til Magister år 1647, då han redan var Conrector här vid Scholan. At han icke varit utan insikter, visar et Ms. som finnes efter honom angående Österbottens häfder.
2. M. *Mich. Canuti Wisius*, Aboënsis, Conrector 1648. Utgaf här vid Academien 2:ne Dispp. under eget praesidio. Nedlade 1652 sin syssla, och begaf sig til Tyskland at förkofra sig i Lagfarenheten, samt blef 1656 i Jena Juris Doctor, sedan han där utgifvit 2 Disputationer.
3. M. *Sam. Frisius*, Satacund. Conrector 1653.
4. M. *Gabr. Tammelinus* 1667.
5. M. *Gabr. Fortelius* 1670.
6. M. *Christiern Walstenius* 1677.
7. M. *Isaac Pihlman* 1682. Dessa 4 blefvo alle sedan i samma ordning Rectores.

8. M. *Joh. Forsenius*, Nylandus, 1685.

9. M. *Elias Woivalenius*, Australis, 1686. Sedan Kyrkoh. och Probst i Säxmäki.

10. M. *Abrah. Thuronius*, Satacund. 1692. Sedan Kyrkoherde och Probst i Kangasala.

11. M. *Joh. Utter*, Borealis, 1693. Sedan Pastor i Orivesi.

12. M. *Aaron Henrici Hoffren*, Ostrobotn. 1695. Sedan Kyrkoherde och Probst i Rautalambi.

13. M. *Eric Cajanus*, Ostrob. 1698. Kyrkoh. i Kronoby 1704, och Probst 1722.

14. M. *Joh. Zidbeck*, Aboens. 1704. Sedan Rector.

15. M. *Gabr. Hartman*, Australis, 1710.

Chytraeus och *Joh. Ulsing*, Australis, förvaltade Sysslan under Ryska öfverväldet.

16. *Joh. Carpelius*, Aboens. 1721.

17. M. *Lars Stenbeck*, Ostrob. 1740.

18. M. *Henric Fleege*, Austr. 1743. Sedan Kyrkoherde i Kimito.

19. M. *And. Pryss*, Austr. 1745. Död 1759.

20. M. *Nic. Turdin*, Aboens. 1759. Är nu Lector.

21. M. *David Henr. Deutsch*, Tavast. 1768.

4. Collectorer.

1. M. *Joh. Utter*, Borealis. 1690. Sedan Conrector.

2. M. *Georg Ståhlberg*, Austr. 1691. Sedan Pastor i Raumo.

3. M. *Laur. Gezelius*, Vestm. 1693. Sedan Pastor i Vöro.

4. M. *Erland Törn*, 1695. Sedan Pastor i Saltvik.

5. M. *And. Chydenius*, 1699. Sedan Pastor i Rimito.

6. M. *Gabr. Haartman*, Austr. 1710. Sedan Conrector.

7. M. *Nicol. Petri Hahn*, Ab.

8. M. *Gabr. Frondelius*, Austr. Sedan Pastor i Lemland.

9. M. *Sam. Hornaeus*, Boreal. 1721.

10. M. *Greg. Stenman*, Ab. 1727. Sedan Lector.

11. M. *Esajas Fellman*, Ostrob. 1730. Härifrån Conrector i Wasa.

12. M. *Martin Gråå*, Nyl. 1731. Sedan Lector.

13. M. *Joh. Barth. Ervast*, Ostrob. 1732. Dödde som Theol. Adjunct vid Acad. i Åbo.

14. M. *Matth. Hallenius*, Boreal. 1734. Blef äfven Theol. Adjunct vid Academien.

15. M. *Laur. Stenbäck*, Ostrob. 1738. Sedan Conrector.

16. *Herman Ross*, Ostrob. 1740. Sedan Lector.

17. M. *Gabr. Hartman*, Satac. 1743. Sedan Pastor i Karislojo.

18. M. *And. Haell*, Ostrob. 1749. Död 1756.

19. M. *Nic. Turdin*, Aboëns. 1756. Sedan Conrector.

20. M. *Henric Chytraeus*, Ab. 1759. Nu Notarius Consistorii Eccl.

21. M. *Joh. Seleen*, Aust. 1768.

II. Helsingfors-Schola.

Huru snart efter Stadens fundation, som skedde i Konung Gustaf den I tid år 1550, här blifvit Schola anlagd, är obekant. Dock är troligt, at en Paedagogie straxt blifvit inrättad. Af Upsala Concilii beslut år 1593 finnes, at *Bartholdus Michaëlis*, som Rector i Helsingfors, underskrifvit det. Utaf en Glorvördigst i åminnelse Konung Gustaf Adolphs Nådigst utgifne resolution under den 7 Julii 1618, rörande djeknepenningars upbörd, ses, at M. *Michaël Johannes Savonius*, kallas däruti designatus Rector i Helsingfors. Men om Scholan då var Trivial, kan man ej påstå; emedan den kallas i Högstbemälte Kongl. Bref allenast til Stads-Schola. Man har således anledning at sluta, det Scholan blifvit Trivial först år 1639 i Drottning Christinae tid, hvilken omkring den tiden inrättade Trivial-Scholorne i Finland.

Lärare vid denna Schola hafva varit och äro nu för tiden 5: En Rector, en Con-Rector, en Collega, en Apologista eller Praeceptor, och en Director-Cantus, hvilken sistnämde dock icke är upförd på Kronans aflönings stat, utan har i djeknepenningar allenast 168 Daler Kopparmynt i årlig inkomst.

Vid 1738 års Riksdag gjorde väl Consistorium i Borgå, jämte Herr Baron och Landshöfdingen *Gyllenstjerna* ansökning, at Publicum ville löna en tertius Collega; men härpå följde ej något Utslag. Emedlertid vidtog Consistorium år 1753 den 5 December den goda och för Läroverket härstädes ganska nyttiga anstalt, at Studenten, sedermera Sacellanen *Forsander*, då han blef Director-Cantus, äfven skulle under namn af tertius Collega betjena ungdomen uti prima Classe 3:ne timmar hvarje läse-dag, som continuerade til år 1759; men ifrån den tiden har Scholan varit i mistning af denna förmon, sedan ingen skickelig man, för så ringa vedergällning, kunnat förmås at emottaga denna syssla.

Information verkställes uti denna Schola nu för tiden på följande sätt: Uti Rectors och Con-Rectors Classerne läses *Benzelii* epitome repetitionis Theologicae, *Hübners* inledning til den Politiska Historien, *Hyphoffs* inledning til Svenska Historien, *Woltemats* anvisning til hela Stats kunskapen, *Åkermans* Atlas Juvenilis, Plennings epitome Logices, *Curtius* med superiores och Cornelius Nepos med inferiores. Tvänne gånger i veckan utgifvas och öfverses exercitia stili Latini. Ifrån Latin öfversättes ock på Svenska af de Auctores Classici som läsas. Om Onsdags eftermiddagen, då Geographien läses, öfverses ock handstil.

Con-Rector läser för båda *Gezelii* Grammatica Graeca och Novum Testamentum Graecum, Euclidis Geometrie, Cornelius Nepos, Ciceronis epistolae selectae, Pericopa Evangelica om Lögerdags eftermiddag. då ock handstil öfverses. 2:ne gånger i veckan förbättras exercitia stili. Under det Auctores Classici förehafvas visa Docentes utaf Vossii elementis Rhetoricis locutiones, tropi et schemata, som förekomma.

Apologisten undervisar discentes i Rectors och Con-Rectors Classerne uti räknande en timma hvarje Ons- och Lögerdag efter *Palmqvists* Arithmetica.

Collega superior läser *Langii* Colloquia, börjar med Cornelius Nepos, *Gezelii* Grammatica Graeca, *Strelings* Grammatica Latina med de fleste, samt *Cellarii* med en del, *Svebilii* Cateches med språken. Hvarje dag skrifves

handstil, och 2 gånger i veckan skrifves korta Themata af de äldsta.

Collega inferior läser med. de öfverste in Classe Apologistica *Hübners* Politiska Historie, och med de andre *Hübners* Bibliska Historier. Hela Classen repeterar hvarje Ons- och Lögerdag *Svebilii* Cateches. Dageligen räknas efter *Palmqvists* Arithmetica och skrifves handstil. In Classe inferiori läsa alle Catechesen och öfvas hvar dag i skrifvande af samma Collega.

Hvarje Sön- och Högtidsdag samlas alle discentes i Scholan efter slutad aftonsång, at göra redo för predikningarne.

Director-Cantus öfvar ungdomen i sången en timma alla dagar.

Lärlingarnas antal hafver tid efter annan varit nu mindre, nu större. Sistledne Vår-Termin voro vid denna Schola 109 ynglingar.

Efter 1696 års Lönings-stat har Rector vid denna Schola haft i penninge lön allenast 150, Con-Rector 100, Collega 78, och Praeceptoren 50 Daler Silfvermynt årligen; men i anledning af Riksens Högloft. Ständers underdåniga tilstyrkande, uti skrifvelse af den 24 Sept. 1761, uppå Riksdags-Fullmägtigen för Borgå Stift, Dom Probsten, nu mera Herr Biskopen Doctor *Fortelii* ansökning, fant Hans Kongl. Maj:t i Nåder godt at förordna, det Schole-Betjenterne vid Helsingfors Trivial-Schola måge få deras då innehafvande ringa penninge löner på det sättet i spannemål efter Krono värdi förvandlade, at Rector erhåller 66 Tunnor 21 och en tredjedels kappa. Con-Rectoren 44 Tunnor 14 och två niondedels kappa, och de öfrige Lärare en efter deras löner på lika sätt proportionerad förbättring i spanmål, utaf Krono Tionde spanmålen i orten, och i följe däraf hafver Collega 34 Tunnor 21 och 1 tredjedels kappa, Praeceptoren 22 tunnor 7 och 1 niondedels kappa; summa 168 Tunnor, hälften i Råg och hälften i Korn.

Den nuvarande Schole Byggnaden, som blef år 1759 så färdig, at den kunde nyttjas, består af sten med tre

våningar, hvaruti, utom en rymlig Lärosal äro 16 Boningsrum, hvilka innehafvas och bebos af samtelige Lärare. Detta vackra hus är upbygdt uppå Stadens bekostnad på norra sidan in vid Klockstapeln, hvarunder äfven finnas 3:ne hvälfda Källrar, til Schole-Statens behof. De Scholehus, som förut här på särskilta ställen varit, förtjena ej at omröras; ty mäst nyttjades härtil enskilte byggnader.

Rectores vid denna Schola hafva varit följande:*)

Bartholdus Michaëlis.

Mag. *Michaël Johannis Savonius.*

Andreas Neocolander.

Mag. *Nicolaus Lindormi.*

Om desse vet man ej mer än det som förut anfördt är.

Mag. *Johannes Martini Gråå*, var Rector til år 1674.

Mag. *Andreas M. Ignatius*, Rector til 1689, sedermera Kyrkoherde och Probst i Helsingfors. Dog 1710 i pesten.

Mag. *Georgius Kijl*, Rector 1691, Kyrkoherde och Probst i Jemsjö 1698.

Petrus Nicander, Smålänninge, var Con-Rector redan åren 1688 och 89, Rector 1698, dog den 8 Maji 1701. Under hans tid har *Haquinus Bjurbeck* förvaltat Rectors sysslan som extraordinarius, tils efter *Nicanders* licentierande, den af Kongl. Maj:t den 25 Apr. 1701 befullmägtigade Rector Cand. *Abraham Petri Carstenius* ankom, hvilken var förut extraord. Lector vid Gymnasium i Wiborg. Han förestod denna syssla til år 1707.

Mag. *Gustaf Brodzenius*, född i Helsingfors 1679, Rector 1707. Dog 1710 den 3 Nov. i Pesten.

Efter dennes död, sedan Ryssen intog Wiborg, förvaltade Lectoren vid Gymnasium därstädes Mag. *Johan Wång* Rectors sysslan vid denna Schola til 1713, då han vid fiendens ankomst begaf sig på flykten til Stockholm, hvari-

*) Se Rect. Mag. *H. Forsii* disp. de Helsingforsia p. 48, hvarest desse Rectorer äro upräknade; hvilken förtekning förbemälta Rector nu sjelf jämte denna beskrifning förbättrat, sedan han af Scholans handlingar och andre underrättelser haft tilfälle, at förskaffa sig fullständigare kunskap om dem.

från han återkom med fullmagt på Helsingfors Pastorat af den 17 Nov. 1721, blef Probst samma år, och dog den 26 Dec. 1728 i Helsingfors.

Mag. *Petrus Ignatius*, Probsten Mag. *And. Ignatii* son, född i Helsingfors 1687; ifrån Scholan därstädes reste han til Gymnasium i Wiborg 1703 den 9 Febr. Phil. Mag. 1712. 1721 den 15 Dec. erhölt han Kongl. Fullmagt på Rectoratet i Helsingfors. Theologiae Lector vid Gymnasium i Borgå 1725, sedermera Kyrkoherde och Probst i Jemsjö. Död den 8 Februarii 1728.

Christopher Herkepaeus, Con-Rector 1722. Rector 1725. Kyrkoherde i Jemsjö 1729.

Jonas Löngrén, född i Jönköping, 1726 Con-Rector, 1729 Rector, Math. et Log. Lector vid Kongl. Gymnasium i Borgå 1734, Eloquentiae Lector 1741, Theol. Lector 1745,död 1747.

Doct. *Isaac Ross*, Rector 1735. Theologiae Adjunct vid Kongl. Academien i Åbo 1738. Ling. Professor derstädes 1758 och Theologiae Professor 1771.

Mag. *Jacob Malleen*, Mag. 1732. Con-Rector 1732. Rector den 19 April 1738. Kyrkoherde i Jemsjö 1741. Probst 1748. Blef död 1751.

Olof Mjödh, född i Åbo 1710. Student 1729. Collega Inferior vid Trivial-Scholan härstädes 1737. Con-Rector den 26 Apr. 1738. Rector 1741. Kyrkoherde i Orimattila 1750, Probst 1751. Död den 29 April 1760.

Mag. *Jonas Krook*, född 1725. Mag. 1748. Docens vid Kongl. Academien i Åbo 1749. Rector 1750. Kyrkoherde i Ithis 1759. Död den 31 Martii 1763.

Mag. *Gabriel Melartopaeus*, född 1721. Mag. 1745. Con-Rector 1747. Rector 1760. Kyrkoherde i Libelitz den 30 Aug 1768. Död d. 24 Sept. 1771.

Mag. *Henric Forsius*, född i Helsingfors d. 13 Jan. 1733. Mag. den 2 Aug. 1757. Con-Rector vid Trivial-Scholan i Helsingfors d. 19 April 1760. Rector den 8 Martii 1769.

Följande hafva varit Con-Rectorer:

Ericus Francisci 1644.

Mag. *Matthias Isaaci Rothovius.*
Johan Wizenius ifrån år 1670 til 1674.
Fabianus Gudzaeus, ifrån 1675 til 1685.
Arvidus Hyckert.
Petrus Nicander, om hvilken förut är sagt.
Eric Broserus, 1698.
Claudius Schultz, ifrån 1706 til 1710.
Christopher Herkepaeus, se det föregående.
Mag. *Joh. Nylander,* Con-Rector 1725, Lector vid Kongl. Gymnasium i Borgå 1726. Sedermera Theologiae Doctor och Högtvördad Biskop öfver Borgå Stift.
Jonas Löngrén, om honom är anmärkt förut.
Mag. *Johan Gezelius.*
Mag. *Jacob Malleen,* förut omrörd.
Olof Mjödh, se föregående.
Mag. *Jacob Heinricius,* Con-Rector 1743. Död 1746.
Henric Heinricius, Con-Rector 1747. Dog år 1748.
Mag. *Gabr. Melartopaeus.*
Mag. *Henric Forsius.*
Mag. *Martin Lundbeck,* Mag. 1757. Rector vid Stads-Scholan i Borgå 1759. Con-Rector d. 20 Dec. 1769. Död d. 13 April 1771.
Mag. *Sigfrid Porthan,* Mag. 1757. Con-Rector i Lovisa 1769. Con-Rector härstädes den 16 October 1771.

III. Scholan i Björneborg.

I anseende til den brist som vid Björneborgs Trivial-Schola är på gamla handlingar, har man ej kunnat erhålla synnerlig kunskap om dess tilstånd före år 1721, då fred med Ryssland blef sluten. Det som sedan här blifvit antecknadt, är äfven i många delar så otilräckeligit, at man ej kunnat få reda på åtskilliga omständigheter, som man ansedt för nödiga at gifva behörig underrättelse om.

Hvad om Scholans inrättning och flyttning blifvit anfört, har man ibland annat fått uplysning om af den vederläggnings skrift, som Magistraten härstädes hos Kongl.

Maj:t ingifvit emot Raumo Stads ansökning at få Scholan åter flyttad till Raumo. Denna tyckes ock vara grundad på goda skäl och bevis.

Ifrån år 1722 finnes här en riktig förtekning på denna Scholas Lärare.

Rectorerna finnas i ordning anteknade ifrån Scholans inrättning til 1698. Hvad således blifvit nämnt om *Alanus*, *Salmenius*, *Haartman*, m. m., har man tagit af några gamla skrifter, som här äro förvarade och om dem något innehålla: at förtiga andra källor.

Antalet på Schole-ungdomen för åren 1748, 49, 50, 51, 52, 53, 54 och 58 har man omöjeligen kunnat utmärka, så vida för de åren ej finnas några Cataloger. Til at vinna någon pålitelighet uti det, som är gifvit vid handen om de öfriga åren, har man ansett för bäst, såsom ock skett, at taga et medium af de Cataloger öfver Gåssarne som blifvit til Rectorerna inlämnade, då deras salarium blifvit upburit.

I anseende til den method, som här vid Scholan blifvit brukad vid anteckningar rörande Schole-väsendet, har mött mycken svårighet, at få hälst den lilla uplysning, som nu inlämnas om Björneborgs Schola.

Björneborgs Trivial Schola, som nu är försedd med 5 Lärare, nemligen Rector, Con-Rector, 2 Colleger och Apologista, hvilken därjämte är Director Cantus, förmenes vara inrättad redan år 1640, då Kongl. Academien i Åbo blef inaugurerad.

År 1639 skal Drottning Christinae befallning afgått om en Trivial-Scholas anläggande härstädes, hvilken sedan följande året blifvit verkstäld, då äfven den Paedagogie lärer hafva uphört, som denna Stads Privilegier af år 1610 tillkänna gifva härstädes dessförinnan hafva varit.

Trivial-Scholan har sedan varit här mycket florerande til år 1693, då den, efter en Staden samma år öfvergången olyckelig brand, blef om hösten flyttad til Raumo.

Vid Ryska fiendtliga infallet i Finland 1713, blef Scholan af alla dess Lärare öfvergifven, hvilka lära hafva flyt-

tat til Sverige undan fiendens öfverwåld, då Schole-Huset sedan nyttjades af Ryssarne til siukhus.

Mag. *Johan Salmenius*, som samma tid synes hafva varit Rector, flyttade til Norrköping, hvarest, sedan denna Stad 1719 af fienden blef afbränd, alla til Scholan hörande handlingar jämte dess Bibliotheque gått förlorade. Hvarföre man ej heller äger tilgång til det minsta, som förut blifvit upteknadt, och kunde höra til uplysning af den föregående tiden.

Under Ryska öfverväldet förordnades 1717 af Probsten i Somero och dåvarande Dom-Probsten *Jacob Ritz* följande Lärare vid den i Raumo då varande Trivial Scholan: nämligen til Rector Studiosus *Michaël Polviander*, Con-Rector *Eric Frideen*, Etymologista *Simon Helin* och Apologista *Michaël Hoeckert*, hvilka, efter slutad fred med fienden 1721, måste året derpå träda ifrån sina ämbeten. *Michaël Polviander* tyckes då hafva blifvit Paedagog i Raumo.

Om Scholans flyttning tilbaka til Björneborg, har Hans Kongl. Maj:t låtit 1722 den 10 April afgå Bref så väl til Landshöfdingen som Consistorium i Åbo, hvarefter den förre befalte vederbörande i Björneborg at draga försorg om Schole-Husets upbyggande.

Scholan öpnades således här igen den 1 October samma år.

Raumo Stads Invånare anhöllo väl hos Kongl. Maj:t i underdånighet 1723, at Scholan åter måtte flyttas til Raumo, såsom hvarest den efter deras föregifvande i början blifvit inrättad och af ålder varit. Men häremot hafva Magistraten och Borgerskapet i Björneborg på det högsta protesterat, samt behörigen sökt at förlägga de skäl, hvilka de förra anfört til bekräftande af sitt påstående. Detta har ock förmodeligen haft den verkan, at Scholan här sedan förblitvit.

Den betydliga förmon, som Björneborg har af Scholan, kunde ej heller annat, än upelda dess Invånare, at med all styrka sätta sig emot et sådant af Raumo Boerne gjordt försök.

Björneborgs Stad bidrager ej heller något til Scholans

vidmakthållande, eller dess Lärares understöd, utom det, at Rector är tilslagen en liten åker af 7 à 8 kappors utsäde, och en liten holme af en Åms höbord, hvilken holme dock årligen igenom flodens tärande förminskas.

Til Schole-ungdomen betalas ock ej af Staden några så kallade djeknepenningar, som dock annorstädes skal vara vanligt.

Scholans inkomst består endast uti de Collecter, hvilka årligen tvänne gånger samlas uti de Kyrkor, som ligga innom Björneborgs Län, samt de 6 öre Silf:mt, hvilka af hvar och en, som til Scholan antages, böra enligt Kongl. Schole-Ordningen erläggas, under namn af Bibliotheques penningar.

Til Rector äro af Kronan anslagne 150 Dal. Silf:mt i årlig lön, til Con-Rector 100 Dal. och til en Collega, samt Apologisten 50 Dal. samma mynt. Således bestås här allenast för en Collega lön, hvilken nu mera tvänne emellan jämt delas. När det andra Collegatet här blifvit inrättadt, och lönen dem emellan delt, har man ej här någon underrättelse om.

Denna så väl som alla andra Scholor i Finland blef vid 1761 års Riksdag hugnad med den förmon, at Lärarenas löner blefvo förvandlade til Spannemål efter Krono värde räknad.

Denna Spannemål aflämnas nu i Björneborg til Schole-Staten, enligit Kongl. Stats-Contoirets bref af den 19 Sept. 1769. Scholans Bibliotheque är ej talrikt, och består endast af något öfver 70 band (utom 25 Landt-Chartor m. m.); ty dels har däraf åtminstone något förkommit, som sades, under förra Ryska öfverväldet, dels har ej heller Scholans lilla Cassa medgifvit at efter önskan föröka Boksamlingen, i anseende til de flera reparationer, som blifvit gjorde uppå Schole-huset, hvilket ännu i många delar tarfvar förbättring.

Et par af de största i Upsala förfärdigade glober, jämte et par af de mindre, har ock Scholan sig tilhandlat, samt ej länge sedan erhållit. Med dessas nyttjande har äfven redan någon liten början blifvit gjord.

Til denna tid har här vid Scholan ej ännu varit någon samling af Naturalier, utan har nuvarande Rector och Con-Rector nyligen något deraf för Scholans räkning skaffat tilhopa, sedan man af erfarenheten funnit de olägenheter, en sådan brist på naturalier åtfölja vid ungdomens undervisning uti Natural-Historien. Således äro nu uti Mineral-riket samlade närmare 700 stuffer och uti växtriket 600 örter. Til denna örtsamling har den för sin lärdom i flera vetenskaper allmänt kände och snälle Provincial Medicus Herr Doctor *Bergman* ansenligen bidragit.

Lectioner.

Rector. *Benzelii* epitome Repetitionis Theologicae, *Plennings* Logica, *Woltemats* Stats-Historie och Geographie, Historia Naturalis, Grunderna til Oeconomien, *Ovidii* Libri Tristium, *Justinus* och *Phaedri* Fabler.

Con-Rector. Studium Graecum och Hebraicum, *Euclidis* elementa Geometriae, *Omeisii* Epitome Jurisprudentiae Naturalis, *Vossii* lilla Rhetorica, *Hyphofs* inledning til Svenska Historien, *Tunelds* Geographie öfver Sverige, *Cornelius Nepos* och *Ciceronis* epist. selectiores. Collegerne och Apologisten undervisa sina disciplar uti de delar som uti Kongl. Schole-Ordningen föreskrifvas.

Rectorer.

1. *Andreas Nicolai* har varit den första Rector vid denna Trivial-Schola. Han har sedan blifvit Kyrkoherde i Kumblinge. Honom succederade

2. *Andreas Kekonius*, den 20 Maji 1642, sedermera Kyrkoherde och Probst i Hvittis Socken.

3. *Jacob Lignepaeus*, blef efter honom 1660 Rector, och sedan Kyrkoherde i Orivesi. Derefter trädde til Rectoratet

4. Mag. *Johan Thuronius*, sedan Kyrkoherde och Probst i Kangasala. Tyckes blifvit Rector vid pass 1666. Nämnes ibland Praesides in Synodo 1672. Dödde 1701. Efter honom följde

5. Mag. *Gregorius Arctopolitanus;* lärer tilträdt sysslan 1675. Därnäst

6. Mag. *David Petrejus;* synes blifvit Rector 1679. Orerade som Rector vid et Prästemöte 1688, och var vid lika tilfälle opponens 1693, som Pastor i Nagu; sist Kyrkoherde i Tenala.

7. Mag. *Andreas Indrenius*, förut Kapellan i Euraåminne, sist Kyrkoherde i Ruovesi.

8. Mag. *Georgius Stålberg*, som efter branden 1698 flyttade med Scholan til Raumo. Han blef sedan Kyrkoherde och Probst i Raumo. Efter honom tyckes

9. *Henric Alanus* blifvit Rector, hvilken förut var Con-Rector.

Anm. Angående Rectorerne näst efter *Petrejus*, förekomma några svårigheter. Mag. *Andreas Indrenius* (som uti Herr *v. Stjernmans* Aboa Literata p. 119 berättas hafva varit Rector härstädes) nämnes väl för år 1688 i Stadens Kyrkobok, dock ej som Rector; men Mag. *Andreas Heinricius* (månne den samme som af Herr *v. Stjernman* p. 121 kallas Björneburgensis, och berättas blifvit Kyrkoherde i Randasalmi?), förekommer på flera ställen för år 1692 som Rector; äfven som han här blifvit död Rector 1693 den 28 Maji, och bör således ibland Rectorernes antal införas. En Mag. *Henric O. Bonerus*, Björneburgensis, kallas ock af Herr *v. Stjernman* p. 140 Rector Scholae Arctopolitanae; men har varit yngre än Mag. *Ståhlberg*, som flyttade med Scholan til Raumo. Alanus lär vara den samma Mag. *Henric C. Alanus*, som af *v. Stjernman* p. 132 säges varit Pastor först i Ingo, och sedan i Spånga och Järfälla; om ej denne bör anses för något äldre. Sedan hafva varit Rectorer:

Mag. *Johan Salmenius*, som sedan blef Kyrkoherde i Rimito.

Claudius Renner, erhöll Kongl. Fullmagt på Rectoratet den 3 Nov. 1721. Var förut Collega vid denna Schola, som då var i Raumo. Blef 1732 Kyrkoherde i Raumo.

Fredric Lundström, Rector den 6 Maji 1732. Bekom Fullmagt på Nagu Pastorat den 12 Maji 1738.

Mag. *Isaac Peldan*, 1738. Förordnades hit den 18 Sept. 1731 til Vice-Rector, under *Renners* sjuklighet, och

blef sedan Con-Rector. År 1746 den 16 Oct. blef han Pastor i Christinae-stad och Lappfierd.

Johan Maexmontanus, 1747. Var förut Con-Rector vid Trivial-Scholan i Wasa. Död den 16 Maji 1748.

Mag. *Johan Kraftman*, 1748. Förut Oeconomiae Docens vid Kongl. Academien i Åbo. Blef sedan han afträdde Rectoratet, Extr. Matheseos Professor vid bemälte Academie. Denne Lärde och flitige mannen har lämnat flera vedermälen af en ganska berömlig sorgfällighet och nit at förbättra Schole undervisnings-verket härstädes.

Mag. *Petrus Svebilius*, den 29 Jan. 1755. Blef 1759 Kyrkoherde i Föglö på Åland.

Mag. *Fredric Reinhold Brander*, den 23 Jan. 1760. Är nu Rector härstädes.

Con-Rectorer.

Mag. *Marcus Pauli Zadelerus*, Björneburgensis, var här Conrector innan han flyttades til Åbo; se pag. 154.

Man har anledning at tro, det *Thuronius*, *Arctopolitanus*, och *Petrejus* varit här Con-Rectorer innan de til Rectors sysslan befordrades.

Henric Paulinus var först Conrector härstädes, och blef sedan Pastor i Kumo.

Mag. *Johan Utter*, sist Kyrkoherde i Orivesi och

Mag. *Gregorius Ståhlberg*, sedermera Rector, hafva ock här förestått Con-Rectors Sysslan.

Henric Alanus, var Con-Rector 1696, och blef sedan Rector.

Mag. *Johan Salmenius*, sedan Rector. Efter honom tyckes

Mag. *Johan Haartman*, hafva blifvit Conrector, näst före Ryska infallet i Finland. Var sist Theologiae Professor vid Kongl. Academien i Åbo.

Andreas Winquist, Phil. Cand. Conrector den 3 Martii 1722, Kyrkoherde i Brahestad och Salo 1728.

Friedric Lundström, den 30 September 1728. Sedan Rector.

Mag. *Isaac Peldan*, den 6 Maji 1732. Derpå Rector.

Mag. *Jacob Salmenius,* 1738. Rector vid Uhleå Trivial-Schola 1742, nu Kyrkoherde och Probst i Paldamo.

Mag. *Michaël Forselius,* den 3 Jan. 1743. Förut Collega. 1749 Kyrkoherde i Euraåminne.

Mag. *Petrus Svebilius* 1749. Förut vice Pastor i Kusamo. Sedan Rector.

Mag. *Fredric Reinhold Brander,* den 29 Jan. 1755.

Mag. *Joh. Pihlman,* den 30 April 1760. Förut Chemiae Docens vid Kongl. Academien i Åbo, och vice Lector vid Cathedral-Scholan derstädes. Är nu här Conrector.

Colleger i Class. Syntact.

Om Colleger och Apologister vid denna Schola för år 1722, har man ej någon fullkomlig kunskap. Dock har en *Sveno Petri Nothenbergius* varit här Collega 1666, som dödde den 20 Junii 1669. I hans ställe tyckes hans son *Petrus Svenonis Nothenbergius* kommit. En *Matthias Epagius* har ock blifvit Collega 1666, och dödde den 13 Junii 1683; han har predikat 1674 in synodo. *Henric Paulinus* har vid samma Prästemöte som Collega responderat; Han blef sedan Con-Rector, och 1691 Pastor i Kumo. *Jonas Wrigstadius* dödde som Collega 1686. *Grels Gottleben* opponerade som Collega in synodo 1691; han var ännu 1696 tillika med en *Johan Winquist* här Collega. *Nils Wrigstadius,* som samma tid här var Apologista, skal sedan blifvit Kyrkoherde i Eura.

Eric Frideen blef den 22 Sept. 1722 förordnad til Collega i Classe Syntact. samt sedan 1725 til Paedagog i Raumo.

Johan Bergman efterträdde honom den 13 April 1725. Förestod 1730 Con-Rectors sysslan. Dödde den 7 Martii 1738. Har varit en mycket berömlig Lärare.

Mag. *Michael Forselius* 1738. Blef sedan Con-Rector.

Jacob Olof Brander 1743. Capellan vid Ulfsby Moderkyrka 1756, och sedan v. Pastor.

Henric Brander 1756. Förut Collega i Classe Etymolog. Har sedan 1763 haft tjenstfrihet; under hvilken tid sysslan blifvit bestridd af nedre Collegerne och hans Viraicer hafva förestått nedre Collegatet.

Colleger i Classe Etymolog.

Jacob Gumerus blef Collega den 3 April 1722. Död den 11 Maji 1737.

Henric Brander 1738. Sedan Collega i Classe Synt.

Michael Barckman 1746. Död 1768.

Mag. *Elias Utter* den 20 April 1768. Blef 1763 den 30 Nov. förordnad til Collegan *Branders* Vicarius, och bestrider nu öfre Collegatet; i hans ställe har det nedre Collegatet blifvit förestådt först af Mag. *Eric Gyllensten* (som 1771 blef Bataillons-Predikant vid Björneborgs Läns Regemente) och sedan af Mag. *Carl Robert Gjers.*

IV. Wasa Trivial-Schola *).

Den vittra och om Läsningsverket sorgfälliga Drottning Christina, som gjort sit Åreminne odödligt genom inrättandet af så många större och mindre Lärosäten i Riket, har äfven Österbotten at tacka för de 2:ne därvarande Trivial-Scholor. Den ena inrättades i Uhleå, och har jämväl sedermera där förblifvit. Men den andra, som nu är i Wasa, anlades först i Ny-Carleby, år 1640, och blef följande året den 3 Februarii invigd. Vid densamma tilförordnades 4 Lärare, nämligen Rector, Con-Rector, Collega och Apologista, för hvilka löner på Staten blefvo anslagne. På Rectorerne under den tid Scholan var i Ny-Carleby, har man erhållit följande förtekning: 1. *Paulus Marci Bohm.* 2. M. *Simon Caroli Anglenius* (kallas i Herr v. Stjernmans Aboa Literata p. 41. Conrector Scholae Ny-Carlebyensis.) 3. *Nicolaus Olai Ringius* 1653 (nämnes i anförda verk p. 94. Pastor Carlebyensis). 4. Mag. *Jacobus Georgii Lythraeus* 1655. 5. Mag. *Laurentius Andreae Kempe.* 6. Mag. *Ericus Lucander.* 7. Mag. *Marcus Pauli Zadelerus* (se föreg. sid. 154). 8. Mag. *Johannes Carlander.* 9. *Johannes Grandelius.* 10. *Carolus Ringius.* Om alla desse

*) Vi hafve för dessa underrättelser förnämligast at tacka den skicklige Con-Rectorn därstädes Herr Mag. *Johan Westzynthius.*

verkeligen där varit Rectorer, så hafva de nog kortt tid förestått samma syssla; troligt synes, at somlige af dem varit endast Con-Rectores.

Til följe af Högstsal. Konung CARL XI:tes på vederbörandes hemställan gifna Resolution af den 11 Januarii 1683, flyttades denna Schola följande året i Januario til Wasa. För Lärjungarnes tiltagande myckenhet, förordnades vid densamma af sal. Biskopen *Gezelius* utom de förre Lärarena en Collega til, och den på Staten bestådda Collegae lönen deltes först dem emellan; men sedermera har den nedre Collegan erhållit lön på extra Stat.

Efter Scholans flyttning hafva följande Lärare, enligt de vid densamma befintlige förtekningar och få anmärkningar, vid detta verk arbetat, nämligen:

Rectores.

1. *Jacob Ringius.*

2. *Johan Saarman,* förut Con-Rector, sist Pastor i Lillkyro.

3. Mag. *Georg AEnelius,* dödde Rector. Han utgaf sin ena Disputation på Graekiska 1688, in 4:to, under Prof. *Sim. Paulini* praesidio, *περι της ἐνυμέτητος, ὀρθοεπείας κ. εμφάσεος του schilo.*

4. Mag. *Jacob Hildeen,* jämväl död som Rector.

5. Mag. *Anders Kiemmer,* Pastor i GamleCarleby 1721, Död 1734.

6. Mag. *Jakob Wikar,* Rector 1721, Pastor i Malax 1725; dödde derstädes 1753. Förr än hans död i Stockholm blef bekant, vardt han allernådigst förordnad til Pastor i Pedersöre. Ifrån 1714 til 1721 var han på flykten i Falun. År 1743 blef han, för något emot honom skedt angifvande, af Ryssarne förd i matta til Åbo, men befanns vid ankomsten oskyldig, och lösgafs kortt derpå.

7. *Gabriel Peldan,* Rector 1725. Pastor i Ilmola 1735. Död derstädes 1749. Om honom torde vi framdeles kunna lämna vidare underrättelse.

8. Mag. *Esajas Fellman,* Rector 1735. Pastor i Limingo 1749. Probst 1752.

9. Mag. *Gabriel Aspegren*, Rector 1749. Pastor i Jacobstad och Pedersöre 1754; Sedermera Probst.

10. Mag. *Petrus Hedman*, Rector 1754. Pastor i Wasa och Mustasaari 1766. Probst 1767.

11. Mag. *Christian Cavander*, Rector 1766, d. 26 Mart. Förut Theolog. Docens vid Kongl. Academien i Åbo.

Con-Rectorer.

1. *Johan Saarman*, sedan Rector.

2. Mag. *Georg AEnelius*, sedan Rector.

3. *Barthold Vhael*, känd för sin Finska Grammatica. Blef härifrån Regements-Pastor i Riga, och 1699 Pastor i Ilmola. 1714 reste han på flykten, men blef af Ryssarne grepen i Västerbotten och Kalix socken, samt förd fången til Åbo. Sedan han där blifvit lösgifven, kom han vid pass 1716 til Wasa, såsom af Ryska Öfverheten förordnad Probst derstädes, och var där til 1721, då han vid afledne Probsten *Hedmans* ditkomst, begaf sig åter til sit Pastorat Ilmola. Dog 1723, efter en veckas vistande i Stockholm, dit han ankommit såsom Riksdagsman ifrån Österbotten. Var en väl studerad, flitig och i ämbetet nitisk man, en snäll Finsk Poët, och hade behagliga omgänges gåfvor.

4. Mag. *Eric Wallenius* blef härifrån Rector i Uhleå, och sedan Pastor i Calajoki.

5. *Martin Haustramnius*, blef Pastor i Lappo.

6. Mag. *Jacob Wikar*, sedan Rector.

7. Mag. *Henric Carlborg*, Pastor i Nerpes 1731 och sedan Probst.

8. Mag. *Esajas Fellman*, sedan Rector.

9. *Johan Maexmontanus*, härifrån 1746 Rector i Björneborg.

10. Mag. *Gabr. Aspegren*, sedan Rector.

11. Mag. *Pet. Hedman*, äfven sedermera Rector.

12. Mag. *Israël Björck*, Pastor i Malax 1759.

13. Mag. *Johan Westzynthius*, Con-Rector d. 25 April 1759. Förut Eloqu. Docens vid Kongl. Academien i Åbo.

Religionstvisten emellan J. Terserus och E. Svenonius.

Utdrag af Consistorii Academici i Åbo Protocoll, hållet den 27 Martii år 1663, hvaraf ses begynnelsen til den tvist hvaruti Biskopen Dr. Terserus för sin utgifna Catheches råkade.

Rev. Dn. *Episcopus* D. *Terserus*, gaff Senatui Academico tilkänna, sigh nyligen hafva förnummit, huruledes Dn. Doctor *Enevaldus* (*Svenonius*), S. S. Theologiae Professor, hafver begynt genom trycket låta uthgå een Svensk Tractat, den han kallar Varningh för affal ifrån Troone, uthi hvilken Tractat (sade Dn. *Episcopus*) han migh högeligen angrijper, såsom vore jagh en Apostata och patrocinerade andra Secter, och sådana beskyllningar på migh förer, till hvilka om jagh skyldig funnes, voro jagh intet värdigh at förträda detta kallet, som Gudh och Öfverheeten mig tillbetrodt hafver; Sedan frågade Dn. *Episcopus* medh hvars lof och minne D. *Enevaldus* samma tractat publicerade, om någon af Facult. Theol. Professoribus deraf viste; hvilka nekade sigh af samma Tractats publicerande vetat hafva, sammalunda också andra Professores som tilstädes voro. Vidare beskylte Dn. *Episcopus* Dr. *Enevaldum*, at han hade traducerat honom hoos höga Öfverheeten, och omildeligen talt om hans Catechismi arbete, såsom skulle der finnas semina Syncretistica. Dn. Doct. *Enevaldus* svarade, nekandes sig hafva förfört Dn. *Episcopum* hvarken för höga Öfverheeten eller någon annan, sade ock: jagh haar intet något haat til Eders Högvördighet, men the dogmata jagh seer löpa emoot orthodoxiam, kan jagh intet samtyckia till. Dn. *Episcopus* sade, quo ausu hafven I publicerat en sådan Tractat, eller til hvadh ända, uthan till at calumniera migh? Dn. Dr. *Enevaldus* svarade, jagh nämbner Eders Högvördighet icke eens i mit Scripto, och om någon tijdh haar varit nyttigt, är visserligen denne tijden, varna den eenfaldiga att the sigh ifrå sin Christeliga och reena lähra icke låta förföra. D. *Enevaldus* drog in exempel om D. *Episcopo* Strengnensi, såsom ock om

det som emillan Academiam Rinthelensem och Marpurgensem är passerat. Dn. *Episcopus* beskylte D. *Enevaldum* at han icke candide hade infört hans ord och meningar uthur Catechismo, uthan sompt mutilate, sompt conjungerar det som in sensu diviso är infört, et vice versa. Och förde Dn. *Episcopus* D. *Enevaldo* till gemötes, den goda vänskap dem emillan var tilförene uprättadh i Lundo, då Dn. *Episcopus* hade öfvergifvit D. *Enevaldo* et exemplar af sin Catechismo, medh begäran han ville candide et amice communicera medh honom, om han der uthi något desidererade, hvartill han sade D. *Enevaldum* då godvilleligen samtyckt. Dn. D. *Enevaldus* svarade, jagh haar intet emoot Eders Högvördighetz person, men uthi Eders Högvördighetz Catechismo är myckit animadversione dignum, det jag hemställer under Purioris Ecclesiae omdöme. Dn. *Episcopus* togh fram de tu trykta arken af D. *Enevaldi* begynte Tractat, och laass der op af, der han säjer Dn. *Episcopum* föregifva, at Symbolum Apostolicum gör tilfyllest att skilia oss ifrån kättare; och the secter som detta Symbolum bekände, skulle man intet kunna fördömma etc. Dn. *Episcopus* förklarade sig på then samma beskylningen uthaf sin Catechesi, att han det allenast relative efter Irenaei ordh infördt hade, och kunne vara nog in primitiva Ecclesia, men sedan flere falska lärare yppades, behöfde Församlingen vidlöftigare Symbolis etc. Der till svarade D. *Enevaldus* provocerandes til sin orthodoxiam, hvar efter han sitt Scriptum regulerat hade. Yttermera confererade Dn. *Episcopus* bemälte Tractat med sin Catechismo, och befans fuller dem icke väll komma öfverens. Och emedan the något häftigare begynte at talass vidh, kunne alle orden icke blifva noterade, hvad som på bägge sidor bleff talt.

Omsijder sade Dn. *Episcopus*, emedan D. *Enevaldus* hade låtit slå an een Disputation i Söndags, de statibus Carnis Christi et de descensu ejusdem ad inferos, hvilken i mårgon skall disputeras, derföre vill iagh komma opp och förklara min meningh publice öfver den Artiklen. D. *Enevaldus* svarade, det må skee, iagh skall svara Eders Hög-

vördigheet. Dn. *Episcopus* sade sigh villia så refutera D. *Enevaldum*, att han skulle skämmas före, och begärte af Rector Magnificus och Professoribus dee ville vara tillstädes och höra på Disput. och bad de ville constituera tvänne Notarios, som uthi Disputatione skulle notera hvadh som blefve sagt; Rector och Professores sampteligen tykte det icke vara af nöden, utan afrådde Dn. *Episcopum* ifrån vidlöftighet. Sedan steg Dn. *Episcopus* opp och gick bort ifrån Consistorio. Rector och Professores stego och tillika opp och ville gå bort, men Rector (Prof. M. *Anders Thuronius)* kom strax tilbaka och sade sigh hafva något ännu att proponera, bad at Professores ville sittia litet qvar, och begärte att D. *Enevaldus* ville taga affträde så länge, det D. *Enevaldus* och giorde. Derefter talte Rector och sade at Dn. *Episcopus* vidh the nu gingo uth, hade begärt han ville proponera in Senatu om icke medh bemälte Disputatione skulle suspenderas, och mädhan Professores nu härom taltes vid, sände Dn. *Episcopus* opp een sedel, der uthinnan han begärte at D. *Enevaldo* måtte inhiberas at continuera sin begynta Tractat, och att the tå trykte arcken skulle intet tillåtas att distraheras, uthan förvaras hooss Rectorem till vijdare beskedh. Hvilket Senatus sedan togh i betänkiande, och emedan bemälte D. *Enevaldi* Tractat befans vara af den qualitet och art, som uthi Kongl. Maj:ts öpne breff förledne år utgångit förmäles (Kongl. Placatet af den 15 Julii 1662), derföre blef af Senatu eenhälligen beslutit, att D. *Enevaldus* skulle ophöra medh bemälte Tractats publicerande til vijdare beskedh, och att Exemplaren af de tu trykta arcken intet skulle heller distraheras så länge; men om Disputationen blef beslutit att den skulle gå an dagen efter som ärnat var.

Närmare Berättelse om Religions-tvisten emellan Biskopen Doct. Terserus, och Theol. Professoren Doct. Svenonius, utdragen ur Consistorii Academici i Åbo Handlingar.

Sedan Biskop *Terserus* år 1662 hade utgifvit sin förklaring öfver Catechesen, företog sig D. *Svenonius*, som

däruti påstod sig här och där finna semina syncretistica och sådana meningar och talesätt som löpa emot den rena Lutherska Läran och vår Församlings Symboliska böcker, ej allenast uti sina Academiska öfningar at sätta sig emot dessa meningar och varna ungdomen för de samma (likväl utan at uttryckeligen nämna Biskopen), utan ock at deremot utgifva en afhandling på Svenska, som han kallade „Varning för affall ifrån Troone”. Huru Biskopen sig deröfver hos Consistorium Academicum besvärade, m. m. ses af det nyss införde Consistorii Academici Protocoll af den 27 Martii 1663. Til följe af Consistorii då tagna beslut, förböds D. *Svenonius*, som begynt sit verk utan föregången communication med sina medbröder uti Theologiska Faculteten, at fortfara dermed eller kringsprida de trykta arken, innan hans arbete blifvit uti Kongl. Cancelliet öfversedt och gilladt enligt Kongl. Placatet af den 15 Julii 1662, och Cancellerens bref af den 1 Aug. samma år, som i anledning af Biskopens i Strengnäs D. *Johannis Matthiae* skrifter blifvit utfärdade. Dermed lät ock D. *Svenonius* sig nöja. Men Biskop *Terserus* var så oförsiktig, at han af Consistorii hälsosamma råd icke lät hindra sig at den 28 Martii opponera på D. *Svenonii* utgifna Disputation de statibus carnis Christi & descensu Christi ad inferos, hvaruti Biskopens mening om denna Artickel var förkastad. Och ehuruväl Consistorium icke efter hans begäran förordnade några Notarier vid denna act, anmodade han dock Capellanen vid Svenska Dom-Kyrko Församlingen M. *Gabriel Arctopolitanus* och Studenten *Gustaf Cajanus* at efter möjeligheten uptekna det som dervid skulle förefalla. Icke allenast några hundrade Studenter, och nästan alla Consistorii Academici Ledamöter, utan ock åtskillige andreStåndspersoner voro dervid tilstädes. Sedan den första ordin. opponenten slutat, inviterade Praeses Biskopen at med sig om den Artickel som nu var Disputationsämne, conferera. Man kan lätt föreställa sig, huru en sådan conference skulle aflöpa. Biskopen ville utförligen förklara och befästa sin mening och vederlägga sin motståndares tankar, och då denne

föll honom i talet, blefvo bägge småningom heta, och utbrusto i förebråelser och obehagliga beskyllningar: hvarföre, at förekomma vidare förargelse, Academiens då varande Rector Log. och Phys. Professoren M. *And. Thuronius* anmodade dem at sluta. Som detta skett så offenteligen och angick en så öm sak som Religionen, uti hvilken någon oenighet härigenom kunde befaras, upsatte Consistorium Academicum, bägge parterne ovitterligen, härom en berättelse, som det uti bref af den 2 April [1]) til Academiens Canceller, Riks-Drotzen Grefve *Pehr Brahe* afsände. Denna berättelsen var just icke Biskopen til förmon; och man kan nog märka, at Consistorium var missnögdt dermed at en af dess Ledamöter sålunda offenteligen blifvit angripen. Ehuru Consistorium försäkrar, at utan all väld föreställa saken, til hvilkens biläggande och dämpande det anhåller om Cancellerens åtgärd, gynnas dock icke otydeligen D. *Svenonius* mera. Cancelleren ansåg ock saken aldeles efter Consistorii tanka; uti sit svar af den 17 April [2]) betygade han sit missnöje öfver Biskopens förhållande, och sit nöje både öfver D. *Svenonii* och Consistorii nit och vaksamhet at förekomma all irring i Religionen, och berättade at han funnit nödigt at anmäla saken hos Kongl. Maj:t, hvarest Consistorii bref blef upläst.

Där väkte denna sak så mycken upmärksamhet, at Biskop *Terseri* Cateches och förhållande ställdes under närmare undersökning, som updrogs visse Biskopar och andre för Lärdom och skicklighet väl kände Prästmän [3]), hvilka bletvo kallade at den 18 Maji i Stockholm sammanträda, för at om detta ärende öfverlägga, och sit betänkande der-

[1]) Original Conceptet förvaras ibland Acta Consist. Acad. för år 1662 och 1663.

[2]) Som jämväl finnes ibland bemälte Handlingar.

[3]) Biskoparne D. *Enander* från Linköping, D. *Laurelius* ifrån Wästerås etc. Ifrån Upsala Consistorio D. *Stigzelius* och D. *Jordanus*, Dom-Probsten D. *Alanus* ifrån Åbo, Kyrkoherden M. *Lothigius* ifrån Norrköping etc. Som man kan finna af D. *Alani* bref til Consistorium Acad. af den 28 Maji 1663, hvilket ibland Consistorii Handlingar förvaras.

öfver aflämna. Hvarjämte befallning afgick til Landshöfdingen i Åbo[4]), at alla exemplar af Biskopens Cateches imedlertid skulle sequestreras, och de som redan förskingrade voro, indragas. Til samma tid fingo jämväl både Biskop *Terserus* och D. *Svenonius* befallning at sig i Stockholm inställa, för at vid undersökningen vara tilstädes[5]). Saken fick således et för Biskopen ganska obehagligt utseende. Jämte Consistorii Acad. insände ofvanberörde berättelse, hade D. *Svenonius* genom bref til sina gynnare och vänner icke underlåtit at göra hans renlärighet misstänkt[6]). Förutan sina dristiga meningar, hade ock Biskopen vid Disputation i sin häftighet visserligen förgått sig; men han höll sig före at vara först oskäligt och fiendteligen angripen; hans vederpart blef ej heller uti häftighet honom mycket skyldig. Såsom bevis på Biskopens afvikelser i Läran, hade D. *Svenonius* utur sit Svenska Arbete, hvaraf allenast de första arken blifvit tryckte, sammandragit 26 punkter, som han både til Regerings-Herrarne och de til undersökningen förordnade Deputerade aflämnade. Men ärendet hann icke afslutas så snart som man åstundat; ty ehuru de tvistande, jämte D. *Alanus* sig til

---

[4]) *Eric von der Linde.* Biskopen hade af sit arbete uplagt 384 exemplar, och Boktryckaren ännu några til, för sin räkning. Consist. Acad. Protoc. den 17 April 1663.

[5]) Detta alt ses af Riks-Drotzens ofvanbemälte svar til Consistorium Academicum af den 17 April, som vi til större uplysning, vid slutet skole bifoga.

[6]) Det finner man redan af Biskop *Terseri* först införde bref til Riks-Cancelleren De la Gardie, skrifvit 1662. Jfr. *Terseri* bref til Consist. Acad. i Åbo ifrån Stockholm den 5 Junii 1663, hvarom straxt mera. Af Consistorii Academici Protocoll den 2 April ses, at Biskopen begärt af Rector det D. *Svenonius* skulle förbjudas at til Stockholm öfverskicka de 2 tryckta arken af sin Varning. Det trodde Consistorium sig ej kunna göra; men afrådde dock *Svenonius* derifrån, utan at han ville yttra sig huruvida han ärnade följa detta råd eller icke; men sin Disputation tilläts han at öfversända såsom ländande honom til försvar.

rätta tiden infunnit, så blefvo dock en stor del af de Deputerade ifrån Svenska sidan bortta, hvarföre Regeringen måste til deras ankomst upskjuta saken [7]).

Imedlertid fick Biskop *Terserus* tilfälle at hos Herrarne i Rådet, åt hvilka han utdelte exemplar af sin Cateches, så mycket uträtta, at med de redan försålde och skingrade exemplarens indragning skulle anstå, til dess arbetet hunnit undersökas och utlåtande deröfver fallit. Han fick jämväl här del, så väl af sin vederparts 26 punkter och hela dess verck kalladt Varning etc, som ock af Consistorii Academici bref af den 2 April, som innehöll berättelse om början til tvisten emellan honom och D. *Svenonius*. Med denna berättelsen var B. *Terserus* ganska missnögd [8]).

---

[7]) Detta omförmäles i Dr. *Alani* berörde bref. Dr. *Svenonius* anlände til Stockholm den 14, och Biskopen samt D. *Alanus* följande dagen, kortt efter hvarandra. Samma bref utvisar ock, at denne sednare förestälde saken hos Riks-Drotzen och de öfrige Regerings-Herrarne på samma sätt som Consistorium samfäldt gjort; hvilket ej lände Biskopen til fördel: men det bör ej synas underligt, då de uti det omtvistade Lärostycket icke voro af Biskopens mening, utan tänkte aldeles som D. *Svenonius*. De kunde fördenskull icke undgå at hysa misstankar til Biskopens orthodoxie, ehuru de i början icke uttryckeligen derom förklarade sig. D. *Alanus* berättar i sitt bref, at han på tilfrågan intygat, det Biskopens Cateches af Theologiska Faculteten icke blifvit censerad, utan at Biskopen deraf i Consistorio upläst nu et, nu flere ark, hvarvid han ej altid varit tilstädes; och ehuru något dervid stundom blifvit påmint, såsom om descensus Christi ad inferos, har dock Biskopen ej rättat sig derefter.

[8]) Dertil ägde han visserligen anledning; ty den förestälde hans förhållande såsom mycket felaktigare än hans vederparts, och röjer icke otydeligt någon farhoga för hans tankar uti det tvistiga Religions-ämnet. Man kan dömma derom af följande stycke utaf bemälte berättelse: „När nu ofvanberörde Disputatio Theologica skulle den 28 Maji kl. 8 f. m. angå, kommo vi alle så väl som hans Ehrevyrdighet Biskopen tilstädes; och sedan Ordinarius Opponens prior hade en tima opponerat, inviterade D. *Enevaldus* som Praeses [illegible] Ehrevördighet Biskopen med tilbörlig honeur och hö[illegible] at conferera med sig,

Han föregaf at den icke oväldigt förestälde sakens förlopp, och ville i synnerhet icke vidkännas vissa hårda utlåtelser vid Disputationen, emot D. *Svenonius* och hans mening om

---

samt informera den studerande ungdomen om denne Trones Artickel, som nu var materia disputationis; Hans Ehrev. Biskopen lät fuller i begynnelsen märkia såsom ville han begynna en vacker och märkelig opposition, hvarefter och hela Auditorium, som då bestod icke allenast af några hundrade Studenter, utan ock af åtskillige andre Ståndspersoner, med längtan och synnerlig lust väntade; men när Hans Ehrev. något litet med tämlig moderation talat hade, begynte han något mera regeras af sina affecter, så at han icke observerade den modum opponendi, som eljest efter Constitutionum Academicarum lydelse och gammal god sedvänja uti alla Academier brukelig är; utan af ifrighet förvandlade sin opposition uti förargeliga ord, invectiver och stora beskyllningar uppå D. *Enevaldum*, säjande honom vara icke Professorem utan seductorem juventutis, hans thesin och den articulum han defenderade vara diabolopneuston, och honom sådant hafva af diabolo, honom icke veta hvad han sade, honom vara perjurum, med mera, som Hans Ehrev. icke utan stor förargelse och allas misshag som deruppå hörde, framförde. D. *Enevaldus* bad med tilbörlig höflighet åtskillige gångor, honom måtte efterlåtas at svara til alt det som Hans Ehrev. hade emot hans mening at invända, han ville sig uppå sådant grundeligen förklara; men hans Ehrev. efterlät honom det intet; han bad at hans Ehrev. ville komma ihog det han är Pro-Cancellarius Academiae, och bör hålla hand öfver Constitutiones Academicas, som fordra at disputationes skola ske placide, sine scommatibus, calumniis, injuriis, altercationibus, rixis et mutuis interpellationibus etc. Men han skaffade dermed ej heller något stort; ty hans Ehrev. sade Ego sum tuus Inspector, non tu meus; dock gjorde likväl D. *Enevaldus* så mycket, som han fick tilfälle til at tala, at han sin mening med en vacker moderation defenderade, provocerandes til censuram prioris Ecclesiae, och omsider hans Ehrev. Pro-Cancellario förvitandes det han går ifrån orthodoxia och statuerar emot Augustanam confessionem. När nu tiden allaredo var förfluten och med sådant väsende förnött, måste Rector på sidlyktone begära, at de på bägge sidor ville vända igen, och sådane contentiones til en annan tid upskjuta. Så förvandlas denna disputation uti en förargelig altercation, hvilken så mycket större och vidare utseende hafver, såsom hans Ehrev. Biskopen (hvilken uppå denne orten skal hafva Inspection öfver vår Christeliga Religionsöfning, och är hit af Öfver-

Christi nederstigande til helvetet. Detta berättade fördenskull Academiens Canceller i bref af den 28 Maji til Consistorium Academicum, och begärte af detsamma öfver dess förra berättelse en ytterligare förklaring och stadfästelse [9]). Biskopen skref jämväl sielf til Consistorium et vidlyftigt bref af den 5 Junii [9]), deruti han beklagar sig öfver det ovänliga steg Consistorium emot honom tagit, då han likväl både af dess Ledamöter och Academien gjort sig til all vännskap förtjent; skyller Consistorium at hafva Communicerat sit bref med *Svenonius*, det de likväl för honom som var deras Biskop och Förman fördoldt, och påstår at berättelsen aldeles icke var opartisk. Han yttrar mycken förtröstan om sin saks lyckeliga utgång, och både beder och råder Consistoriales at genom sin förklaring mildra vissa ställen i berättelsen, som honom i synnerhet missha-

---

heten förordnad til at afstyra det som kan löpa emot den rena Läran och goda ordningar uti Församlingen), uti densamma invefvad är; så at det är til befara, at der denne disput, som sig icke ännu så mycket förvidgat hafver, icke blifver i tid med dertil tjenliga medel tilbörligen förhindrad, utan kommer til förre ruptur, blifver ther af (hvilket dock Gud nådeligen afvärje) en sådan skiljaktighet uti Läran och schisma, som lätteligen kunde Religions-freden turbera och många enfaldiga ifrån den rätta Evangeliska tron förföra. Eders Hög Grefliga Nåde fördenskul, såsom vår nådiga Förman och Cancellario, hafve vi hela denna handelen velat ödmjukeligast uptäckia och hemställa, intet tviflandes, at E. H. N. efter dess höga förstånd en sådan högvigtig sak grundeligen öfverläggiandes varder, och förmedelst E. H. N. höga authoritet och myndighet så modererandes, at vår Christeliga Religion och den rena Evangeliska Läran, hvilken vi Gudi lof härtil dags oförfalskad njutit hafva, icke uti någon måtto förblandad eller förändrad blifver. Bidie ock vi derhos ödmjukast, at E. H. N. gunstigast täcktes så härefter som härtil, Professores vid deras tilbörliga estime maintenera, at icke de uti deras ämbetes förrättande och in cathedra (så länge de sig hålla til Guds ord och den oförfalskade Evangeliska Läran, samt i det öfriga rätta sig efter Constitutiones Academicas) måtte af någon förhindras, eller af dem som intet vilja höra någre skäl, per imperium confunderas".

[9]) Bägge förvaras ibland Consistori Academici Handlingar.

gade; emedan de annors kunde löpa samma äfventyr, som D. *Svenonius* för sit ohemula angifvande. Han meddelte dem ock en annan berättelse om förloppet af Disputationen, som han sjelf författat och den han önskade och hoppades at Consistorium ville godkänna. Men det var icke at förmoda. Tvärtom betygade Consistorium i svar til Cancelleren af den 6 Juni [10]) sit missnöje deröfver at Biskopen ville betaga dess berättelse, som det på ämbetes vägnar upsatt, sin trovärdighet; bekräftar ytterligare hvad det anfört, och erbjuder sig, om så skulle fordras, at bemälte berättelse hvar för sig med ed befästa; refererar sig på den munteliga uplysning, som D. *Alanus* vidare kunde gifva [11]), samt berättar, at det til desto större säkerhet, upkallat så väl Philosophiae Adjuncten M. *Peter Laurbecchius*, hvilken jämväl vid Disputations-acten var närvarande, som M. *Arctopolitanus* hvilken efter Biskopens anmodan annoterat det som dervid förelupit, hvilka bägge bekräftat sanningen af Consistorii afsände relation. [12])

[10]) Original-Conceptet är ännu i behåll.

[11]) Vid afresan erhöll D. *Alanus*, efter begäran, betyg af Consistorium Acad. (d. 9 Maji), om sin renlärighet, och at han med sine Ämbetsbröder uti Theol. Faculteten altid i Läran varit enstämmig. Af Consist. Prot. den 29 April, ses, at han dermed i synnerhet ville försäkra sig emot misstankar om sin renlärighet i Artickeln de descensu Christi ad inferos. Han erhöll ännu, äfven på sin begäran, som han skrifteligen ifrån Stockholm insände, et ytterligare betyg af den 11 Maji 1664, huruledes han, sedan Religionsträtan emellan Biskopen och D. *Svenonius* yppades, uti Religions saker sig förhållit, nämligen: at Consistorium aldrig annat förnummit, än at han sig emot alla kätterska och syncretistiska meningar opponerat, och dem med största nit och alfvare förlagt och fördömt". Original-Concepterne til bägge finnas ännu i förvar. Man ser häraf, at Biskopen icke hade at vänta sig mycket medhåll af honom.

[12]) Jfr. Consistorii Acad. Protoc. den 5 Junii 1663. Deraf ser man, at Consistorium icke sökt i sin berättelse mildra Biskopens felaktighet. M. *Arctopolitanus* intygade „at Biskopen i förstone talte vackert, men när D. *Enevald* inföll i hans tal, då blef han något häftigare;" och „at det fuller var sant som i Consistorii bref stod; men at det alt passerade vid ändan på

Försäkrandes Consistorium för öfrigt at dess mening aldeles icke varit at angifva Biskopen, utan endast at efter sin skyldighet gifva Cancelleren en så obehaglig händelse tilkänna, på det tjenliga mått til denna tvistighets dämpande måtte kunna vidtagas, och saken icke genom andras oriktiga berättelser förut hos Cancelleren orätt föreställas, samt någon vårdslöshet i et så granlaga mål, som lugns och stilhets bibehållande i Religionen, Consistorium kunna förebrås. Nästan af samma innehåll var Consistorii svar til Biskopen af den 18 Junii. Det förklarade sin förtrytelse deröfver at hans bref blifvit sändt til *Arctopolitanus* och *Cajanus* [13]), innan det til Consistorium vardt inlämnadt, för

---

Disputation, sedan altercationen begyntes, hvaremot han desidererade det som i begynnelsen aflopp, då Biskopen talte vackert och ärnade förklara sin mening öfver den articulum. Om skällsorden som i brefvet förmältes, sade M. *Gabriel:* jag kan intet neka til at de icke äre fälte; frågades yttermera om icke Biskopen kallade D. *Enevaldi* dogma diabolopneuston? M. *Gabriel* sade, det kan jag intet säga at han kallade sjelfva dogma eller articulum så, utan D. *Enevalds* explicationem". Hvad detta sednare uttrycket angår, förklarade Consistorium i sit bref af den 6 Junii, at icke heller Consistorii mening varit det Biskopen så kallat sjelfva Articulum Symboli Apostolici, utan D. *Svenonii* thesis de reali Christi descensu ad inferos.

[13]) Til dessa bägge, som han anmodat at föra et slags protocoll öfver Disputations-acten, skref han ock tillika et bref, (hvaraf et utdrag finnes ibland Consistorii Acad. oftanämnde Handlingar) och begärte af dem betyg öfver värkeliga förloppet dervid, samt bekräftelse på sin medsända relation, så mycket de trodde sanningen tillåta. I synnerhet ville han at de skulle intyga, det han förbehållit sig at obehindrad få utföra sin tanka, utan at D. *Svenonius* skulle falla honom i talet; at denne dock giort det som oftast, oaktadt flere påminnelser, innan Biskopen fått föra sin förklaring til slut; hvad grofva beskyllningar *Svenonius* gjorde honom innan han så högt förifrades; huru flitigt han skilde det grundade och väsendteliga i Artickeln om Christi nederstigande til helfvetet ifrån de fåfänga och förvetna frågor derom, som sedan upkommit, hvilka jämväl Formula Concordiae förkastar, och om hvilka endast och uttryckeligen han sagt at de voro a diabolo, men ej om D. *Svenonii* sjelfva Lärosats eller dess disputation, hvari de ej förekomma, utan under acten blif-

at af dem först läsas, förmodeligen i afsikt at bibringa allmänheten mindre fördelaktiga tankar om Consistorii förhållande; nekar til hans beskyllning at berättelsen blifvit D. *Svenonius* communicerad, såsom aldeles ogrundad, samt beropar sig på sin oväldighet i hela saken, hvarföre det icke heller kunde hvarcken ändra sin relation, eller numera någon annan afsända, m. m.

At D. *Svenonius* på sin sida icke heller försummat hvad som kunde understödja hans sak, synes ibland annat af et betyg, hvilket han skaffat sig af Studenterne om Biskopens otilbörliga upförande emot honom vid Disputationsacten i Academien den 28 Martii [14]). När de Deputerade ändteligen hade hunnit samla sig, och saken blef skärskådad, vardt deras betänkande ganska strängt emot Biskop *Terserus*. Riks-Drotzen såsom Academiens Canceller berättade i bref til Consistorium Academicum af den 24 Julii [15]), til följe af Kongl. Maj:ts befallning, „at Kongl. Maj:t för rådeligit befunnit, at så länge Biskopen ab officio suspendera, för den misstänkeliga förklaring, som han hafver låtit utgå öfver Catechismo; intil dess Högstbemälte Hans Kongl. Maj:t, sådant nogare öfverläggiandes, något visst om hans person och brott statuera kan; aldenstund han därmed gjordt sig skyldig til det straff, som det nyligen utgångne Förbuds Placat om sådane böckers tryckiande innehåller”. Hvarjämte et ytterligare Kongl. Maj:ts bref af den 25 Julii afgick til Landshöfdingen i Åbo om alla exemplarens confiscation af bemälte Biskopens Cateches, och Kongl. Placatet af den 9 Augusti utfärdades, hvarigenom samma arbete strängeligen blef förbudit [16]). I sådant skick

---

vit af D. *Svenonius* försvarade; at han redan slutit sit tal, innan Rector förklarat tiden vara förfluten, m. m.

[14]) Detta betyg blef i Consistorio Acad. upläst. Consist. Acad. Prot. den 11 Junii 1663.

[15]) Originalet finnes ibland Consistorii Academici Handlingar.

[16]) v. *Stjernman* Saml. af Stadgar angående Religion, sid. 87 följ. (Jfr. Landshöfdingen VON DER LINDES bref til Cons.

förblef saken intil nästföljande Riksdag. Imedlertid begaf sig så väl B. *Terserus* som D. *Svenonius* tilbaka til Åbo; och sökte den förre, som nu väl såg huru vådelig hans ställning var, at komma med sin vederdeloman til förlikning, som dock icke lyckades [17]). Hvad utgång saken fick vid 1664 års Riksdag, då Prästeståndet aldeles gillade de Deputerades Betänkande, och mycket strängt ansåg Biskop *Terseri* felaktigheter, är bekant [18]), äfven som att han derpå den 25 Augusti samma år blef af Kongl. Maj:t aldeles ifrån sit ämbete afsatt. Consistorium Ac. i Åbo hade väl vid Riksdagens början genom bref til sin Canceller Riks-Drotzen Gref BRAHE af den 31 Martii, sökt at för denna sin förtjenta Pro Canceller fälla förbön [19]); men stormen hade re-

---

Acad. af den 9 Oct. 1663 ibland Acad. Handlingar). Hit hörer jämväl Kongl. Placatet af den 14 Aug. samma år (1663), i anledning af oftabemälte B. *Terseri* Catechismus; dersammast. s. 92 följ.

[17]) Uti Consistorii Acad. Protocoll för den 10 Febr. 1664 förmäles; „at Rector proponerade Herr Biskopen hafva varit hos honom, och låtit märcka sig vara benägen at förlikas med D. *Enevaldo*, efter som han ock med alla andra Professoribus en god vännskap plägar; altså inrådde Rector D. *Enevaldum* han ville förlikas med Biskopen hvad personalia dem emellan vidkommer, och låta det öfriga stå under Öfverhetens dijudication. D. *Enevaldus* förklarade sig derpå således. Jag är fuller intet obenägen til reconciliation, men emedan det icke är allenast min sak, utan Ecclesiae och Reipublicae, altså tviflar jag, om mig står at separera sakerna efter der bägge äro angifne hos Öfverheten och komma under Deputatos; men kunde det ske utan någons praejuditz och på vederbörligt sätt, så ville jag intet vara obenägen, allenast det kunde ske in publico loco, och uti Deputatorum åhöro. Rector lofvade skrifva Cancellarium Academiae derom til. Senatus och D. *Enevaldus* med samtyckte dertill“.

[18]) Jfr. Herr *Loenboms* Historiska Märkvärdigheter, 2:dra delen N:o 8 sid. 59 följ.

[19]) Conceptet är i behåll ibland Consistorii Acad. Handlingar. I detta sit intercessions bref betygar åter Consistorium, sig ingalunda, hvarken medelst sin första relation, eller sedan, hafva sökt at anklaga B. *Terserus* eller komma honom på obe-

dan blifvit för starck, och Biskop *Terserus* måste vika för dess häftighet, til dess han efter några år åter hann segra öfver sina vedervärdigheter.

Anmärkningar om Wiitasaari socken.

§ 1.

Denna socken sträcker sig merendels i norr och söder, långs med Landsryggen (Maanselkä) som skiljer Österbotten ifrån det öfriga Finland; man räknar dess längd til 12, och bredden til 5 eller 6 mil [1]). Österbotniske soknarne Pyhäjoki (som möter emot norr) Kalajoki, Lohteå, och Gamla Karleby, hvilka på bägge sidor om åar som ifrån Landsryggen rinna neder i Botniska viken, sträcka sig nästan i öster och väster, stöta med sine öfverste ändar til Wiitasaari. I sydväst gränsar denna socken til Saa-

stånd, utan endast enligt sin ämbetes plikt varit sorgfälligt om lugns och freds bibehållande så vid Academien som i Församlingen, hvilket det ej sedt på annat sätt kunna vinnas, efter en så häftig brytning emellan de tvistande, än genom Cancellerens auctoritet; förklarar sit medlidande öfver den olägenhet hvaruti Biskopen råkat, och ändteligen tillägger: „och såsom vi hafve en stor orsak at tacka och berömma hans Ärev. Biskopen för den stora flit och åhoga han alt ifrån sit Biskops och Pro Cancellarii ämbetes antagande haft hafver om denne Academiens gagn och bästa, så at han intet någon möda eller arbete spart hafver til at befordra det som hafver kunnat lända så hela Academien som hvart och et dess membro i synnerhet til nytta, honeur och promotion, förutan det at han uti conversatione quotidiana en synnerlig humanitet och upriktighet lysa låtit, och med oss såsom sine Collegis altid plägat en trogen och oskrymtad vännskap; altså kunne vi ännu icke underlåta hos Eders Hög Grefliga Nåde med denne vår underdånige intercession för merbemälte Dn. D. *Tersero* at inkomma, ödmjukeligast bedjandes, E. H. N. såsom vår nådige och mägtige Cancellarius, förmedelst dess höga och högtförmående myndighets interposition, honom såsom vår Pro Cancellarium, täcktes igen upprätta och utur denna vedervärdighet uthjelpa etc".

[1]) I rät linia torde hvardera föga göra öfver hälften, efter noga mätning.

rijärvi, i söder til Laukas, och i öster til Rautalambi. Närmaste staden är GamlaKarleby. Soknen hörde tilförene til Tavastehus län och öfre Säxmäki Härad; men blef år 1775 genom den af Hans Maj:t fastställde nya Läne-fördelningen lagd til Wasa Län, tillika med de nästgränsande Saarijärvi och Laukas socknar.

§ 2.

Denna socken är med siöar och vattudrag så genomskuren, at den liknar en skärgård. De märkeligaste insiöar äro Kolina-järvi och Kivijärvi samt Keitelä, i hvilken de förstnämde jämte en myckenhet smärre siöar och träsk inflyta; denna sträcker sig jämväl til Rautalambi och Laukas soknar, och har sit utlopp i Päjäne: är icke bred, men räknas vara 8 mil lång; ger sig i många vikar och är full med holmar på hvilka åtskillige hemman äro anlagde. Omkring denna och de öfriga siöarne hafva inbyggarena sig nedsatt. Som fiske varit deras hufvud-näring, så hafva de vid hemmanens anläggande icke mycket tänkt på åkers uptagande; hvartil ock derföre vid de fläste bolstäder föga lägenhet finnes. Sjöstränderne äro merendels stenige. Ingen landsväg går om sommaren igenom soknen, utan alla resor byarne emellan, så väl som til Kyrkan, ske merendels med båt. Til städerne kunna invånarena denna årstiden icke annorlunda komma än til fots. Med små båtar är väl möjeligt at komma ned til Päjäne, på hvilket sätt soknens soldater pläga färdas til Regementsmötes platsen vid Anianpeldo; men denna resa är ganska besvärlig, och förbi några forssar måste båtarne bäras eller släpas.

§ 3.

Enligt gammal sägen har orten i äldre tider varit bebodd af vilda Lappar. Man finner ännu på åtskilliga ställen sådane ålderdomsmärken hvilka invånarena föregifva vara lämningar af Lapparne; de kallas allmänt Lapinrauniot [2]). En stor del af sockneboerne hafva för dem en

[2]) De äro runda stenrösen, 10 til 12 alnar eller mera i omkrets, midt på något gropige; ligga mäst vid sjöstränder, där berg och hällar äro.

fasa och räddhoga, så at de icke gerna våga rubba dem, af fruktan at något ondt derigenom skall dem vidkomma [3]).

§ 4.

Lapparne hafva sedan blifvit fördrefne af Tavastlänningar, hvilka alt ifrån nedre Tavastland rest hit sommartiden för at fiska [4]). Dessa fiskare hafva här icke haft några vissa bonings ställen, utan allenast hyddor, och til vintern återflyttat til sina hemvister [5]). Häraf synes, at denna orten ännu varit utan bofaste invånare, då nedre Tavastland redan ägt beständige åboer; och vet man icke huru länge dessa Tavastlänningarnes fiskeresor til dessa siöar varat.

§ 5.

Under samma tid, berätta invånarena, at jämväl några Krono-skyttar sig härstädes nedsatt, hvilka varit Savolän-

---

[3]) De berätta huru en och annan som vågat förstöra dem blifvit siuk. Denna vidskepelse har bidragit dertil at så många af dem äro ännu orubbade. De som ransakat dem, skola ej annat funnit, än under somlige några rostige järn-redskap, hvilkas bruk de ej kunna utfinna, jämte järn-söljor. På Pyssysaari, en holme framför Hilmo Capitains-boställe, finnes en stor sådan Lapinraunio; och förmenes där hafva varit begrafningsplats, man vet icke hvilken tid. Omkring Liunavuori, en holme i siön Wuosijärvi, finnes en stenmur, hvilken ser ut som vore den med menniskjo-händer upbygd, ehuru numera förfallen. Deruti äro ingångar til holmen, som midt på är högländ. Invånarena räkna den til Lapparnes och Tavastlänningarnes qvarlämningar.

[4]) Sjöarne här uppe äro ännu tämmeligen fiskrike, och lär fänget då varit långt ymnigare, när fiskarenas antal var mindre. Tavastlänningarne synas icke hafva brukat andra fiskredskap än katsor, af hvilka här i åtskilliga sund och vikar ännu finnas lämningar, ehuru detta fiskesätt nu af soknens invånare aldeles icke brukas. I Keitelä och de med honom sammanbundne siöar, finnes Lax, Gös, Abbor, Gers, Gäddor, Braxen, Wimba, Id, Mört, Sarf, Nors, Laka och Muicku; Ål är sällsynt, men den som fås är stor, och tros upstiga ifrån Päjäne.

[5]) I Kivijärvi Rinnula viken, finnes 3 af sten murade jord-källare, som tros vara byggde af dessa Tavastlänningar, at förvara sin fisk uti.

ningar, och emot någon viss årlig skatt, begynt odla detta ödeland. Af de Tavastländske fiskarena hafva ock några af behag för orten och ledsnad vid de besvärlige fram- och åter-färderne, fäst härstädes sina bo-pålar. De mäste invånarena hafva dock sedermera inflyttat ifrån Savolax och Karelen, hvilka intagit landet, och icke mera tilstadt Tavastlänningarne at här idka fiske. Somlige af desse Tavastlänningar, som ansett desse trakter såsom sine utmarker, öfver hvilka de ifrån urminnes-tider haft ägande-rätt, hafva köpt sig rättighet at på dem nedsätta sig, och desamma besitta och bruka [6]). Andre skola hafva brukat våld, så at Tavastlänningarne icke mera tordts visa sig här uppe. At nuvarande inbyggarena så väl här som i de nästgränsande soknarne Saarijärvi, Laukas och Rautalambi äro Savolänningar och Karelare, utvisa både deras seder och dialect. De vilja icke heta Tavastlänningar, Hämäläiset, hvilket de anse för et öknamn. Månge kunna ock säga ifrån hvad ort i Savolax deras förfäder hitflyttat. De hafva alle, såsom Savoboerne och Karelarena, sine slägt- eller tilnamn; så at ock de som ifrån andre orter, såsom Tavastland, Österbotten eller Nyland hitflyttat och sig nedsatt, i likhet med denne sed, blifvit kallade med tilnamn efter sin födslo-bygd, Hämäläiset, Kainulaiset och Ruotzalaiset, hvilka fortplantas på deras efterkommande.

§ 6.

Sedan invånarena hunnit mera öka sig, hafva de med Öfverhetens tilstånd och understöd, bygt sig en liten Kyrka, man vet icke hvad år, på en holme i Keitelä, kallad Wiitasaari, hvaraf församlingen fått sit namn. Den lydde då under Rautalambi socken, såsom Capell; i förstone bodde här icke någon Präst, utan prästerskapet ifrån Rautalambi reste hit vissa tider på året, at förrätta gudstjensten. Dermed voro likväl Wiitasaari boerne icke nögde, utan sökte

---

[6]) Några sådane köpebref, som blifvit vederbörligen stadfästade, äro ännu i behåll. Så finnes et hemman vara köpt af Ilmoilabyamän i Hauho socken.

hos vederbörande at få en hos sig stadigt boende Präst, emedan de ytterste byarne af denna församling voro 15 mil aflägsne ifrån Rautalambi Kyrka. Det blef dem ock beviljadt; men hvilken den första Capell-präst härstädes varit, vet man icke; det berättas dock, at detta händt då *Laurentius Laurentii*, hvilken underskrifvit Upsala mötes beslut, varit Kyrkoherde i Rautalambi.

Sedermera blef denna socken aldeles skild ifrån Rautalambi til et särskildt pastorat; men man vet ej heller hvad år det skedde, icke heller huru många hemman då varit i församlingen. Den dåvarande Capell-prästen *Matthias Bartholdi*, blef förordnad til den förste Kyrkoherden.

§ 7.

År 1679 byggde sig församlingen en rymligare Kyrka, emedan den förra, då folket mera tilväxt, blef förtrång; och sedan denna andre kyrkan af ålder förfallit, vardt i nästförledit år 1776 en ny vacker kors-kyrka upförd. Då blef väl fråga väckt, om kyrkans flyttning ifrån Wiitasaari holme til fasta landet, på en udde hvarpå jämväl Prästegården är belägen, och som med et sund skiljes ifrån Kyrkoholmen; men som församlingens ledamöter, i brist af vägar, de tider då de ej med båt eller öfver isen kunna komma til kyrkan, icke heller slippa til Prästegården; så påstodo de enträget at få behålla sin kyrka på förra stället; hvarföre den endast några famnar ifrån den gamla grundvalen upfördes. Höst och vår, i förfallstiden, hålles någre helgedagar gudstjenst i Prästegården, för de få nästgränsande hemmans åboer som kunna dit församlas.

§ 8.

Et litet Capell lyder under denna socken, som af sjön hvarvid Kyrkan är belägen, heter Kivijärvi. I stället för den Kyrka som desse Capell-boer, (hvilka då bestodo af endast 15 hemmans åboer) år 1649 upbyggde, hafva de i nästförledet år begynt bygga en ny och rymligare. At invånarena i denna Kivijärvi by, jämte deras grannar Wastingi byamän i Saarijärvi, deltagit med Österbotningarne i det bekanta klubbe-kriget, kan slutas af en Runo som

ännu sjunges af en och annan ibland allmogen, angående denna bedrift, och sålunda börjas:

Kivijärven kiltit miehet,
Wastingin vahvat uroot,
Nujat nurkiśa pitävät,
Sopesa sota-aseet,
Pimiäsä pitkät varret;
Joilla huovia hosuvat
Ryyttäriä rytkyttävät.
Sieldä Saarelle samovat,
Urot oitse oikenevat,
Sota aseis' sotimahan.
Weri parskui paidan päälle,
Suolet singoilit sisäldä,
Ryyttereist' ryvetetyistä
Huovista hosutetuista etc [7]).

Man ser af denna sång, at Ryttare varit hos dem inqvarterade; äfven som slutet förmäler om detta företagandes olyckeliga utgång.

§ 9.

Vid moderkyrkan förestås Gudstjensten af Kyrkoherden och en Capellan; hvilka til skiftes vissa årstider resa

---

[7]) *Kivijärvi* stolte män,
Wastingi raske karlar,
Hålla sina klubbor i vråerne,
I inre hushörnet sine stridstyg,
Uti mörkret sina långskaftade vapen;
Med hvilka de basa Krigsmännerne,
Tätt och ifrigt slå Ryttarena.
Derifrån ränna de til Saaris (en annan by),
Sträcka sin gång gerada vägen,
At uti krigsrustning strida.
Blodet sprittade på skjortorna,
Inälfvorne utflögo med häftighet,
Ifrån de (i sin blod) vältrande Ryttarena,
Ifrån de slagne krigsmännerne etc.

Ehuru svårt det är, at på Svenska uttrycka fulla vigten och betydelsen af de Finske orden, så kan dock både meningen och versernes art af denna öfversättning någorlunda inhämtas.

omkring soknen, och predika samt förrätta andre Prästerlige göromål i de aflägsnare byarne, som hafva 4 til 8 mils kyrkoväg. I Capell-kyrkan höllo i början moderkyrko-Prästerne Gudstjenst 5 gånger om året; men sedan har dem blifvit tilförordnad en ständig Präst, til hvilkens aflöning likväl moderkyrko-boerne äfven något bidraga.

§ 10.

Soknens Soldater höra til Rautalambi Compagnie, af Tavastehus-läns Regemente; Capitaines, tvänne Under-Officerare och et Mönsterskrifvare boställe ligga i Wiitasaari. Soknen består, förutan 6 boställen, af 37³/₈ mantal, samt 104 gamla Rökar, men som genom klyfningar de sednare åren blifvit ökte til 138. I Capellet äro 26 gamla Rökar, som genom klyfning växt til 30. Af åtskillige, i synnerhet om sommaren 1775 utsynade Nybyggen, vet man icke huru månge lära blifve stadfästade; emedan de äldre hemmans åboerne klaga, at dem ohörde nybyggare blifvit beviljade på deras skattlagde och lagligen afrösade, til en del skatte ägor, vid hvilka de altså i stöd af Kongl. förordningen af den 27 Junii 1775, söka at varda bibehållne. Åtskillige Frälsehemman, men inge Säterier eller Rusthåll, finnas i Soknen, hvilken härtils med Saarijärvi haft gemensamt en Länsman och hört under et Tings-lag.

§ 11.

Som här icke finnes äldre Kyrko-bok än ifrån år 1710, så kan om inbyggarenas talrikhet i äldre tider icke något sägas. Men ifrån början af sistnämde år til och med 1715, hafva blifvit födde 201 barn och döde 108 personer, så at folket på dessa 5 år ökts med 93 personer. Deremot föddes 1716 och 1717 endast 51 personer, då 212 dödde, så at förlusten var 161. Ifrån 1718 til 1731 incl. föddes 537 och dödde 200 personer, så at tilväxten på 14 år var 337. Ifrån 1732 til 1743 incl. föddes 693 och dödde 509, så at förökningen på 13 år steg blott til 184; hvartil bägge de sidsta årens sinklighet var orsaken. Ifrån 1743 til 1748 incl. föddes 319 och dödde 146, så at tilväxten var på 5 år, 173 personer. Wid 1749 års slut

bestodo invånarena i Moderkyrko-Församlingen af 722 mankön och 756 qvinkön, tilsammans 1478 personer; och i Capellet 192 mank. och 210 qvink. tilsammans 402 personer: så at hela socknens folk nummer var 1880. Vid 1772 års slut, steg deremot inbyggarenas antal i Moderkyrko-församlingen til 2300 och i Capellet til 581, tilsammans 2881 personer; så at tilväxten på dessa 23 år varit 1001. Då gifte personers antal i Moderkyrko-länet 1749 var 249, så besteg det sig 1772 til 381. Genom utflyttningar, i synnerhet til städerne i Österbotten, har socknen årligen förlorat en del af sin raskaste ungdom af bägge könen.

§ 12.

Invånarenas närings-fång äro 1:o fiske; hvarmedelst de icke allenast förskaffa sig fisk til eget behof, utan ock til afsalu. Tilförene förde de mycken torr fisk,. i synnerhet Gäddor, til städerne; nu torcka de föga mera än de behöfva betala til sina Präster, räntetagare etc. Det öfriga saltas, och med aldraförsta föret, så snart isarne begynna bära, släpas til Tavastehus, Janackala, Lampis, Hauho, Hollola, med flere Tavastländske soknar, och bortbytes emot hampa, lin, bast, och något lärft. Wiitasaari boerne skynda sig gerna at göra denna handel för Jul; emedan Tavastlänningen då i synnerhet är mon om at köpa sig fisk til högtiden. Til visse Savolaxske soknar föres ock fisk til salu, eller bortbytes emot spannemål etc. Förnämsta fisket sker om våren straxt efter is-lossningen, då medelst ryssior och nät fångas Gäddor, Braxen, Mört, Abbor, Id etc. Småfisken rimsaltas merendels til eget behof, och den större insaltas til salu. Midsommars tiden drages not om aftnarne, så mycket det öfriga sommar-arbetet tillåter; hvad då fångas, rimsaltas merendels til eget behof. Om hösten straxt efter Michelsmässo-tiden, fångas Muickor med not, så länge vatnet är öppet; detta fiske är det ymnigaste, och Muick-råmm är ibland invånarenas handelsvaror, som de i städerne afsätta. Allhelgone tiden fångas sik med nät. De som hafva forssar på sina ägor, få midsommars och

Bärthilsmässo tiden Lax. Som salt, i anseende til den långa och besvärliga släpningen ifrån städerne, här uppe är en dyr vara, så har nöden lärt invånarena at bereda sin så kallade Pandio-kala (packfisk); de inpacka nemligen muickor, som sidst på hösten fångas, sedan de blifvit ränsade, uti et slags af spjälor förfärdigade kärl (Listet), hvarpå lägges tyngd, och som i kalla rum förvaras; man låter denna fisk frysa igenom, och uptager deraf sedan om vintern efter behof, sköljer den, och kokar derpå välling. Då om vintern blir tilgång på salt, uptages ock en del, at sedan den är väl skölgd, insaltas. Denna Pandio-fisk nyttjas egenteligen af invånarena sjelfve; dock köpes någon del af de nästgränsande Saarijärvi boer och Savoländningar. När hösten är blid och lång, kan ej annat hända, än at en stor del förskämmes, och är ganska ohälsosam at nyttja.

§ 13.

Invånarenas andra hufvudnäring är åker- eller häldre svedje-bruk. De egenteliga åkrarne äro mycket små och obetydlige. Svedje-bruket har varit ansenligare, så länge invånarena ägde frihet at oinskränkt idka det. I goda år kasta sådane svedjor af sig 20 til 30 kornet; det är bekant, at de sås glest. På det skogen må växa desto hastigare, är här icke brukligt at året efter första växten upkratta Svedjorne. Utom råg-svedjor, brukas ock kornland; hvilka brännas och besås om våren, samt nästa höst bergas. Rofvor sås endast i svedjor, så ymnigt, at en bonde åtminstone erhåller sina 20 tunnor. Ärter sås blott i åkern; hafra brukas aldeles icke. Landtbruket drifves i sådan ordning, at så snart jorden öpnas, skötes först åkern, så brännas svedjorne, och rödjas, at de straxt efter midsommaren äro färdige at besås; derpå slås ängarne; sedan fälles svedja til nästa år; hvarefter skörden tager vid, och så höstsädet i åkern. Svedje-säden förvaras i aflånga stackar (pieles), hvaremot Savolaxarenas äro runda (auma), med hvilkas uttröskande början sker näst för Jul, och hvarmed sedan, allt efter som tiden tillåter, hela vintern

fortfares. Soknen har i goda år spannemål icke allenast til eget behof, utan ock til afsättning i närmaste städer.

Den lätthet som svedje-hygget medfört för inhyses och bakstugu-folk at föda sig, har vållat at dessas antal tilväxt ansenligen, och hjonelagens myckenhet i betydelig mon årligen tiltagit. Ostridigt är, at denna slags hushållning i längden är fördärfvelig, ehuru dess skadelighet, så länge skogarne varit ymnige, visat sig mindre ögonskenligt. Men at på en gång och hastigt afskaffa den, kan icke ske utan inbyggarenas undergång. De böra småningom upmuntras och tilhållas at föröka sina åkrar, hvilket åter på många ställen icke kan ske utan at bolställerne flyttas; hvartil de vid skeende hemmans klyfningar i synnerhet böra förmås. Många af bönderne i sednare tider anlagde torp, kunna med tiden blifva förvandlade til bol-hemman, och de förra hemmanen til fiskare-torp. At befordra et så nyttigt ändamål som åkerbrukets tilväxt, är utan tvifvel ögnamärket af höga Öfverhetens författningar om svedjehyggets inskränkning; hvilket säkert vinnes, allenast med lika sorgfällighet tilses at ny åker årligen uppodlas, som at svedjet minskas; så snart åkern blifvit i betydlig mon utvidgad, så måste det hända, at svedjandet af sig sielft förfaller.

§ 14.

På Boskaps-skötseln sätta inbyggarena så mycket större värde, som Smör och Talg, dess yppersta afkastning, bättre lönar mödan och kostnaden at släpa til de långt aflägsne Städerne, än Spannemålen. För at sommartiden kunna samla så mycket mera smör, afpassas derföre sorgfälligt, at boskapen icke börjar bära förr än emot våren: hvarigenom sker, at bönderne största delen af vintern äro utan mjölk; derutinnan ganska olike sine Österbotniska grannar, af hvilka de för öfrigt i åtskilliga delar lärt sköta boskapen bättre än Tavastlänningen. Sit smör ansa de tämmeligen väl; den oseden undantagen, at månge icke förrän om Lördagen insalta det smör som de hela veckan kärnat, hvarigenom en god del hinner taga syra. Den

mjölk som blir qvar, sedan gräddan är aftagen, ställes med bunkarne i ugnen, uti lindrig värma, och kallas då *piimä*; den slås sedan tilsamman i större kärl, hvaröfver gjutes kärnmjölk, och nyttjas dels til dagligt bruk om sommaren, dels förvaras, när derpå är ymnig tilgång, til vintern. Såsom ängarne, Ladugårdens förnämsta stöd, aldeles vanvårdas, och dessutom äro nog knappe, så måste boskapen öfver vintern lefva mäst af halm, hvartil de förmögnare bestå litet gruta. I anseende til de långa stadsresorne, måste invånarena hålla så många hästar som de någonsin förmå; förutan hvad ladugården derigenom lider, emedan det bästa hö tilhör hästen, så hindras de ock deraf at vid landtbruket kunna nyttja oxar. Hästarnes mästa föda öfver vintern är dock hackelse eller sörpa (sirppu), hvartil slås litet korn, och tilräckeligt vatten (samt när derpå är tilgång, dranck); härmed undfägnas hästen inne i pörtet eller bondens varma stuga, hvarest til den ändan, i en afskild del af rummet, altid står et stort tråg eller ho: men hästarne vänjas ock i tid til snygghet. De närmast Österbottniska gränsen boende invånare, aflåta någre slagtnöt, som de med mycken besvärlighet drifva ned til marknaderne i Lohteå och Kalajoki; någre få sälja litet kött, som de ganska sparsamt salta, och i ugnsvärma lindrigt steka eller torka. Hästar säljas ock, ehuru sparsamt, åt genomfarande Österbotningar. Odjur, i synnerhet Björnar, som i de stora skogarne sig uppehålla, göra ofta skada; ehuru invånarena göra sin flit at dem upsöka och döda: således fälde Björnar år 1768 i det lilla Kapellet 20 Kor, och i någre andre byar 19 Kor, förutan får; och 1770 slog den i en enda by 8 hästar. Boskaps-pesten har ock i de sednare åren, särdeles 1768 och 1771, gjort stor skada.

Kortt Historia om Finnska Bibel-Öfversättningen.

§ 1. När igenom den om Svea Rike, både i verldsliga och andeliga mål, så odödligen förtjente Konung Gu-

STAF I:s försorg, Reformationens ljus jämväl i Finland uppgått, och Gudstjensten på modersmålet begynte förrättas, så fann man snart nödvändigheten af den Heliga Skrifts öfversättning på Finska. Den skickelige och förtjente Biskopen i Åbo M. *Michael Agricola* företog sig altså, då han ännu var Rector eller Scholemästare derstädes, at först uttolka det Nya Testamentet, såsom aldranödvändigast [1]; och denna öfversättning utkom 1548 i Stockholm i 4:o, uti tvänne delar, af *Amund Larssons* tryckeri. Utom sjelfva Texten, är den försedd med D. Luthers Företal til Nya Testamentet (dock til hälften förmeradt), til Apostla-Gerningarne, och til Apostlarnes Bref, Hieronymi kortta Lefvernes-beskrifningar öfver Evangelisterne, i bräddarne utmärkte parallel-språk, och Luthers Rand-glossor, dock merendels efter Capitlens slut tillagde. Dessutom har Öfversättaren tillsatt et eget Förespråk, däruti han säger sig hafva gjort denna uttolkning dels ur Grekiska, dels ur Latinska, Tyska och Svenska språken [2]. At han icke slafviskt följt Svenska öfversättningarne, hvarken af 1526 eller 1541, kan af åtskillige ställen klart finnas; äfven som at rand-glossorne, hvilka stundom äro flere och stundom färre än i Svenska Bibeln, äro ifrån Tyska originalet öfversatte. Capitlen äro icke i verser afdelte. Slätta träd-

---

[1] Om han dervid af någon annan blifvit biträdd, är obekant. Öfversättaren nämner sig icke.

[2] At han klagar öfver Finska språkets oböjlighet och fattigdom, lärer icke kunna synas underligt; föga någonting hade derintil, på detta språk blifvit skrifteligen författadt, och minst i Theologiska ämnen. Öfversättaren säger, at han väl egenteligen följt den dialect som var brukelig i Finnland (för sig sjelft); men dock, vid förefallande behof, lånt ord jämväl ur de öfrige dialecterne. Ibland skälen til sit arbete, anför han, at de Präster hvilka ei förstodo Latin eller Svenska, och af den grund ursäktade sin försumlighet at undervisa sine åhörare om Guds ord, framdeles ei måtte hafva något at förebära. Sluteligen bifogas til detta förespråk en kortt berättelse om Christendomens införande i Finland, och det tilstånd hvari densamma råkat.

stick finnas här och där, i synnerhet vid Uppenbarelse-Boken bifogade.

§ 2. Samme M. *Michael Agricola* skänckte trenne år derefter, eller 1551, då han var vice-Biskop i Åbo, Finnska Församlingen en öfversättning af Psaltaren, hvilken äfven utkom af Amund Larssons tryckeri i 4:o, på Konung Gustafs befallning, såsom på andra sidan af titelbladet uttryckligen tilkänna gifves. Främst är et omständeligt företal, hvartil är fogad en underrättelse til Läsaren, på rim, förmodeligen det äldsta i behåll varande prof af sådane slags verser på Finska.

Derutinnan beskrifves, ibland annat, våre Förfäders hedniska afgudatjenst, i synnerhet Tavastlänningarnes och Karelarenas, samt vidröres kortteligen de i stället uppkomne Påfviske vidskeppelser [3]). Ännu samma år följde derpå,

[3]) Ifrån denna källa hafva sednare Författare, såsom *Wexionius,* Epit. Descr. Sveciae etc. Lib X. C. II. *Bång* Hist. Eccles. L. VI. C. VI. *Arctopolitanus* Disp. de Orig. et Relig. Fenn. C. II. § 3 et 4. merendels hämtat sin kunskap om Finnarnes afguda-tjenst. At *Agricola* vid Psaltarens öfversättning nyttjat andres biträde, ger han i slutet af bemälte sine rim sjelf tilkänna, sägandes likväl, at den blifvit förfärdigad i St. Laurentii hus (han var sjelf Canonicus Sti Laurentii), samma tid som hans son Christian (sedan Biskop i Revel) vardt född. Finska verserna lyda sålunda:

Muistas sis Rucollesas heite,
  Jotca Tulkitzit Somexi Neite.
Turun Caupungis tapactui se,
  Pyhen Lauritzan Huonese.
Sielles poican Christiane ilmei,
  quin Herra neite meiden cauttan tei.

Men Biskop *Juusten* i sin Catalogus Episcoporum Finlandensium har om denna öfversättning följande ord: Hoc tempore procuravit ille *(Agricola)* ut Psalterium imprimeretur Finnonice: quod tamen integre Finnonice fuit translatum in Schola Aboënsi, Rectore *Paulo Juusten,* qui mandaverat ut Scholastici pro exercendo stilo interdum verterent Psalmos, prout Doctor *Lutherus* beatissimae recordationis eos transtulerat. Illorum Finnicam versionem audivit et correxit ipse, illis horis quibus Scholasticorum scriptiones exhiberi solent et examinari, saepe etiam per-

af samma öfversättare, ifrån samma Boktryckeri och i samma format, Mosis Låfsång, Exod. XV, Hans Afskedssång, Deut. XXXII, Hannas Låfsång, I. Sam. II, med några flere dylike stycken ur Samuels och Krönikö-Böckerne, åtskillige Capittel af de 4 större Propheterne, med förkorttade företal til Esajas och Daniel, samt af de mindre Propheterne de 9 första oafkortade, med sine förespråk; til hvilka det följande året 1552, fogades de 3:ne återstående. Uti et kortt företal til de först utgifne stycken, på rim, beklagar öfversättaren, Biskop *Agricola*, som här nämner sig, at hela Bibeln, för Folkets fattigdom, icke kunde utgifvas: men lofvar i slutet af sit likaledes på rim författade förespråk til sednare delen, at på lika sätt öfversätta hvad som återstod, om det härtils utkomne skulle finnas hafva afgång. Orthographien uti alla dessa dess öfversättningar, som numera äro ganska sällsynte, afgår ifrån den nu brukeliga i åtskilliga delar, såsom lätt är at sig föreställa.

§ 3. De oroligheter, som i de påföljande tider skakade Staten och Församlingen, tilläto icke at fulkomna hela Bibelns öfversättning på Finnska; ehuru imedlertid Catecheser, Psalmböcker, Handboken, så kallade Manualer, och jämväl en Postilla, på detta språk, til Församlingens gagn blefvo utgifna [4]). Ändteligen anhöll, under Drotning CHRISTINAS minderårighet, Prästerskapet vid 1636 års Riksdag, „at Hennes Kongl. Maj:t. ville nådigst förordna någre lärde män, som på det Finska språket Biblien afsättia kunde, och

---

acto prandio in hypocausto suo. Sed nihil refert cujus nomine sit editum. Ideo enim translati sunt Psalmi, ut in populo Finlandico magnae essent utilitati. Så lyda orden i den Handskrift som uti Kongl. Acad. Bibliotheket härstädes förvaras. Jfr. *Nettelblads* Schwed. Bibliothek I. St. p. 87. Saken torde så kunna förklaras, at *Agricola* sedermera nogare öfversett den under *Juustens* inseende först gjorda öfversättningen.

[4]) Af alla dessa til Finska Församlingens gagn utgifna böcker, finnes i Herr Ärkebiskopen och Procancelleren Dr. *Mennanders* Bibliothek den fullständigaste samlingen; äfven som

den sedan låta publicera; hvarpå resolverades, at Hennes Kongl. Maj:t. ville taga det i Nådigst betenckiande, at så skee må, allenast at Presterskapet först specificerar och nampngifver de persohner som dee förmena kunna samma arbete sig oppåtaga, och det som sig bör, utföra"; äfven som vid nästföljande 1638 års Riksdag Kongl. Maj:t i nåder försäkrade: „at öfver den Finska Bibliens opläggjande af trycket vilja Nådigst försorg bära" [5]). Fördenskul utsågos och förordnades til arbetets företagande, Domprobsten (sedermera D. och Biskopen) i Åbo M. *AEschillus Petraeus*, Graecae L. Lectoren (sedermera L. L. Orient. et Graecae Professoren) dersammastädes M. *Martinus Stodius*, Probsten och Kyrkoherden i Masko *Henric Hoffman*, samt Kyrkoh. i Pikis *Georgius Matthaei*; [6]) hvilka derpå använde en sådan flit, at hela Bibeln år 1642 på Kongl. bekostnad, kunde i Stockholm ifrån *Henric Keysers* Boktryckeri utkomma. Denna vackra uplaga, i stor folio, med ren styl, på godt papper, och med åtskilliga trädstick beprydd, som af Öfversättarena i underdånighet til Hennes Kongl. Maj:t vardt dedicerad, blef til Kyrkorne kringdelad. Enligt Kongl. befallning, borde Öfversättarena rätta sig efter grundspråken, och Dr. *Luthers* sidsta uplaga af Tyska Bibeln, utgifven 1545; hvilket de ock så i akttagit, at de ingalunda underlåtit at i synnerhet rådfråga grund-texten. Företal, summarier, marginalier, concordantier, förklaringar (öfver mör-

---

ingen om vårt lands både Historia Literaria och Ecclesiastica äger så vidsträckta insickter. Så mycket högre är at önska, det allmänheten må erhålla del af det dessa ämnen så högeligen uplysande Tal, hvarmed Herr Ärkebiskopen öpnade Prästemötet i Åbo den 15 Sept. 1775.

[5]) Kongl. Resolution på Prästerskapets Besv. den 5 Jul. 1676. § 1 och den 26 Febr. 1738. § 2. *v. Stiernmans* Riksd. och Mötens Beslut, II del. s. 942 f. och 961.

[6]) Han kallas af *Spegel* Svenska Kyrkoh. II del s. 407, *Stiernman* Aboa Literata p. 19, *Rhyzelius* Episcoposcop. s. 350, och flere, *Gregorius* (*Georgius* hos *Rhyzelius*, är förskrifning) *Favorinus*. Skref sielf, under Dedicationen til Dr. CHRISTINA, *Gregorius Matthaei H. P. Pijckensis*.

kare ställen, vid Capitlens slut tillagde) och Register, äro aldeles inrättade efter K. Gustaf Adolphs Svenska Bibel af 1618. *Agricolas* arbeten äro med urskillning nyttjade. Orthographien och språket, äfven som sielfva uttolkningen, ansenligen förbättrade; texten, som i tvänne columner är aftryckt, inom hvart Capitel efter innehållet afdelad, och verserne på sidorne utmärkte. Om denna Bibel ägde den i Finnland i så många afseenden högt vördade, då varande General Gouverneuren därstädes Grefve *Pehr Brahe*, i synnerhet stora förtjenster; i det han ej allenast vid arbetets början om des inrättning med domCapitlet i Åbo flitigt och nitiskt öfverlade, utan ock sedan detsamma kraftigt befordrade och understödde [7]). Denna uplaga finnes numera uti få enskilde personers händer.

§ 4. Såsom denna första edition, dels snart hunnit åtgå, dels var nog dyr, och formatet mindre vigt, var den om Finska Församlingen så högt förtjente Biskopen i Åbo Dr. *Johan Gezelius* den äldre, betänkt på en ny uplaga af Bibeln i 4:o, til hvars besörjande han både erhöll högstsal. K. Carl XI befallning, och jämväl ansenligt Kongligt understöd. Men han ville tillika nyttja detta tillfället at jämka jämväl sjelfva öfversättningen. Dertil utsågs Probsten i Pemar M. *Henric Florinus*, som biträdd af andra lärde mäns råd, detsamma berömligen verkstälde [8]). Orthographien och Finskan blefvo åter förbättrade, samt uttolkningen efter grundspråken märckeligen jämkad. Denna uplaga utkom i Åbo 1685 i 4:o, ifrån Biskop *Gezelii* eget Boktryckeri, som af *Johan Winter* förestods; och är i underdånighet till K. Carl XI dedicerad. Tryck och papper äro tämmeligen vackre, ehuru stylen är fin. Förklaringarne, och de längre summarierne framför Capitlen, blefvo utslutne, samt verserne åtskilde; men registret, parallel-

---

[7]) Se Öfversättarenas Dedication til Dr. Christina, dat. Åbo d. 20 Julii 1642.

[8]) Se Bisk. *Gezelii* Dedic. til K. Carl XI.

språken och de i brädden utsatte kortta summarierne, bibehållne.

§ 5. I den mån som folkets upplysning tiltog, och igenom den sednare uplagan, hvaraf många exemplar kommit i menighetens händer, hogen att äga och läsa Guds ord tillväxte; blef ock denna uplaga snart skingrad och sällsynt. Innan tjugu år voro förledne, klagades redan öfver brist på Finska Biblar. Men det långvariga, svåra och tryckande kriget, som i början af detta århundrade medtog landets krafter, det derpå följande Ryska infallet och öfverväldet, med flera landsplågor, hvarigenom Finland på det jämmerligaste sätt förhärjades och på invånare utblottades, all handel och rörelse afstadnade, hela soknar och orter förvandlades till ödemarker, och de få öfrige inbyggarena til en stor del måste lika med villdjuren hålla sig undan i skogarne; alla dessa olyckor göra det nogsamt begripligt, hvarföre ingen ny Bibel-uplaga kunde påtänkas. De förste åren efter Nystadske freden, var folket ännu förmycket utarmadt och vanmägtigt, för at kunna låfva någon betydelig afsättning, eller understödja et sådant företagande. När landet någorlunda hunnit hämta krafter, blottställdes det snart åter för ett nytt krig och nya olyckor. Af Kongl. Maj:ts Resolution af den 23 September år 1741, på Prästerskapets allmänna besvär § 1, ser man, att vid den då öfverståndne Riksdagen nödvändigheten af en ny Finsk Bibel uplaga [*]) varit anmäld, om hvars understödjande igenom något förskott af publique medel, jämväl nådigt löfte erhölls; men tiderne voro ei sådane, at någon verkställighet derpå borde förmodas. Sedan freden i Åbo gjort slut på kriget, kunde förslaget med större hopp om framgång fullföljas.

På den för sin födslobyggd nitiske dåvarande Biskopens i Borgo, och sedermera i Skara, Dr. *Dan. Juslenii*

---

[*]) Hvilken under Consistoriernes i Åbo och Borgo inseende, uti qvart format, med god och medelmåttig grof styl, skulle utgifvas.

gifna anledning, gjordes altså år 1744 hos Kongl. Maj:t underdånig ansökning om undfående af det i nåder utlofvade publique förskottet; och när det icke syntes så snart kunna erhållas, vidtog Consistorium Ecclesiasticum i Åbo, til detta angelägna ändamåls vinnande, et annat förslag, som dess dåvarande Notarius, sedermera Domkyrko-Sysslomannen härstädes *David Deutsch* upgaf, at nemligen den tiltänkta nya Bibel-uplagan på samteliga Kyrkornas i Finland förlag skulle besörjas; hvartil år 1745 begärtes Kongl. Maj:ts allernådigste tilstånd, hvilket så vida beviljades, att Församlingarne deröfver skulle höras och til förslagets antagande förmås [10]): hvarefter saken vid 1746 års Riksdag af dåvarande Dom-Probsten Dr. *Joh. Brovallius* vidare bevakades, och derhän bedrefs, at den ibland Prästerskapets allmänna besvär uptogs, tilstyrktes, och förslaget af Kongl. Maj:t uti Resolution på Prästerskapets allm. Besvär, af d. 23 Dec. 1747, § 2, stadfästades. Hvarföre bägge de Finske Consistorierne, efter inhämtade underrättelser om Kyrkornes förmögenhet, och af Åbo Consistorium med vederbörlig sorgfällighet uprättadt kostnadsförslag, författade en derefter lämpad repartition, hvartdera för sit Stift, utvisande huru mycket hvarje kyrka borde förskjuta [11]). För at lätta Kyrkornas kostnad och utläggning, som ändock syntes blifva nog dryg, insamlades tillika genom enskildas praenumerationer så många medel som kunde erhållas; til hvilkas förökande, på Åbo Consistorii anmodan, så väl flere af DomCapitlen i Riket, som i synnerhet Consistorierne i Wiborg och Fredrikshamn på Ryska sidan, berömligen bidrogo [12]). Kongl. Maj:t täcktes ock, til et så

---

[10]) Kongl. Brefvet af den 22 Nov. 1745, til svar på Åbo Consist. Eccles. underd. ansökning af d. 1 Apr. s. år.

[11]) Til medlens förvaltande, som til detta behof inflöto, förordnades Domk. Syslomannen *Deutsch* och Consist. Notarien M. *Abr. Frosterus*, under Domprobsten Dr. *Sam. Pryss* närmaste och Consistorii allmänna och sårgfälliga råd och tilsyn.

[12]) Consist. i Wiborg insände praen. medel för 40 Exempl. på skrifpapper och 371 på tryckpapper; Cons. i Fredrikshamn

angeläget verks främjande, på Åbo Consistorii underdåniga anhållan, förunna tullfrihet på det skrifpapper som til denna Bibel-uplaga ifrån Holland vardt införskrifvet. Således blef man i stånd at med alfvare företaga arbetet, och utgifva en i alla afseenden vacker och ypperlig uplaga.

§ 6. Et så godt tilfälle, att tillika ej allenast ytterligare jämka orthographien och städa språket, utan ock förbättra sjelfva öfversättningen, som ännu tarfvade åtskillig rättelse, kunde Consistorium icke låta förbigå; utan var med sorgfällighet betänkt uppå at i möjeligaste måtto nyttja det. Således anmodades först genom circulairebref [13]) til Prästerskapet i Stiftet, „de som vid den förra Bibel-Öfversättningen kunde hafva gjort några anmärkningar, at dem Consistorio meddela, til någon anledning och hjelpreda, at kunna uti den nya uplagan närmare jämka versionen emot sielfva grundspråket"; i anledning hvaraf allenast några få sina anmärkningar, och dem icke rätt många, insände. Hvarefter, uppå det af Domk. Sysslomannen *Deutsch* gifna förslag, Kyrkoherden i Pöytis (numera Contracts-Probsten och Kyrkoh. i Wirmo) M. *Anders Lizelius*, såsom både en af dem hvilka meddelt Consistorium prof af en sådan sin upmärksamhet, och dessutom känd för särdeles styrka i Finska språket, i början af Nov. 1754 inkallades, och honom hufvud-arbetet vid manuscriptets beredande updrogs. Consistorium ålade honom dervid, at 1. rätta de i förra uplagan insmygde tryckfel, 2. sörja för en jämn och med det antagne bruket öfverensstäm-

för 104 på skrifp. och 82 på tryckp. Cons. i Narva för 7 på skrifp. och 4 på tryckp. Cons. i Lund skickade 124 D:r kop:mt som LandsHöfdingen och Ridd. *Wilh. Lindenstedt* med sin Fru, samt Kyrkoh. *Lars Lefgreen* förärt, at derföre Exemplar af den nya Finska Bibeln åt några fattige i Åbo Stift skulle inlösas och utdelas. Praenumerations-summan utsattes til 18 d:r kop:mt för et skrifpappers, och 12 d:o för et tryckp. exemplar. För Kyrkornas räkning sändes sedermera et skrifp. exemplar til 21 d:r 24 öre, och et tryckp. til 14 d:r 24 öre kop:mt.

[13]) Af den 29 Jul. 1749.

mande orthographie, 3. vara upmärksam på Finska språkets rätta art och lynne, så at vårdslöse afkortningar, jämte mindre bruklige och otjenlige ord och talesätt skulle undvikas, samt andre lämpeligare och betydeligare i deras ställe nyttjas, 4. rätta handgripelige fel i öfversättningen, samt uttrycka mörka och tvetydige talesätt medelst tydeligare och med grundspråket närmare öfverensstämmande [14]). Hvilket allt, såsom ock at vid correcturen på trycket göra biträde, han sig åtog, och derpå straxt med arbetet begynte. Öfverinseendet och granskningen af dess arbete, i den mon som det fortskred, åtogo sig Biskopen Dr. *Brovallius* och Professoren M. *Carl Abrah. Clewberg*, som til den ändan med Kyrkoherden, så ofta det behöfdes, i Biskopens hus sammanträdde, och manuscriptet öfversågo. Efter Biskopens död, år 1755, företräddes hans ställe af DomProbsten Dr. *Pryss*, til des Biskopen (numera Ärke-Biskopen), Dr. *Carl Fridric Mennander* ifrån Riksdagen hann återkomma, och då fick tillfälle at på lika sätt som dess företrädare, detta arbete fortsätta, samt ändteligen år 1758 lyckeligen til ända bringa.

§ 7. Detta göromål fortskyndades, allt efter som tryckningen, hvarmed tillika skedde början, sådant fordrade. Företalen och förteckningen på de Bibliske böckerne, samt de årlige Sön- och Högtids-dagarnes Epistlar och Evangelier, blefvo, efter Consistorii beslut, ifrån de förra uplagorne oförändradt bibehållne. Men innehållen för hvart Capitel, som i *Gezelian*ska uplagan voro uteslutne, infördes förkortade efter det förslag som Syslom. *Deutsch* upgifvit; hvaremot marginalierne och den i brädden utsatte tideräkningen, (äfven som de vid Capitlens slut i folio-editionen tillagde förklaringarne), bortlämnades, och parallelspråken, rättade samt efter *Burchardis* och *Molins* Svenska sins-

[14]) Utom grundspråken, hafva af honom jämväl *Schmidii* Latinska, men i synnerhet den nya Danska, och den uti det så kallade Tellerska eller Engelska Bibel-verket förekommande Tyska öfversättningen, ibland de nyare blifvit jämförde och rådfrågade.

emellan jämförde Bibel-uplagor tilökte, ifrån brädden flyttades in på sina ställen under verserne. Kärn-språken (dicta classica) blefvo med Schwabacher utmärkte. I stället för det ena allmänna Registret uti de förra uplagorna, förseddes denna med 5 särskilda. Det första eller dogmatiska, öfversattes oförkortadt ifrån de Nyare Svenske Bibel-editionerne; Det andra är et kortt Alphabetiskt register öfver de förnämsta i Skriften förekommande namn på orter och personer, med tilsatt förklaring öfver deras betydelse (emedan et fullständigt Historiskt Register syntes blifva för vidlyftigt); det tredje innehåller underrättelsen om Bibliskt mått, vigt, mynt och tidens indelning, öfversatt ifrån den sednare af de uti Svenska Bibeln anförde uträkningar; så väl som det fierde innefattande den Bibliske Tideräkningen; samt det femte, eller förtekningen öfver de förnämsta Gamla testamentets språk, som i det nya anföras, hvilka likväl ej helt och hållet uprepas, utan endast til Bok, Capittel och vers citeras. Alla dessa Registers förfärdigande och inrättande, besörgdes af Kyrkoh. *Lizelius*, i samråd med Sysloman. *Deutsch* och med Consistorii bifall.

§ 8. Såsom det Academiska Boktryckeriet härstädes då icke var uti tilstånd, at et sådant verks utgifvande sig åtaga, så slöt Consistorium derom afhandling med Directeuren och Kongl. Finska Boktryckaren *Jacob Merckell* i Stockholm; hvilken til Åbo öfversände nödige arbetare med stylar och annat tilbehör, så at arbetet här under Consistorii tilsyn kunde hafva sin fortgång [15]). Början dermed skedde redan i Nov. månad 1754; men det kunde för hvarjehanda brister och hinder på Boktryckarens sida, icke förr än 1758 i Augusti månad fullbordas. Tilsyn öfver Tryckningen hade på Consistorii vägnar Syslom. *Deutsch*; som med berömlig nit och skicklighet deröfver vakade.

[15]) *Merkelska* Boktryckeriet förestods här, under denna tiden, först af *Sveen Norlander* och sedan af *Johan Christopher Frenckell*, såsom des Factorer.

Han hade ock, jämte Probsten *Lizelius*, all flit och möda ospard vid correcturen; ehuru et och annat fel sig dock insmygde [16]). Papper och stylar äro vackre och anständige; formatet in 4:o men större, och bokstäfverne gröfre, än i *Gezelian*ske uplagan; texten, lika som i de förra editionerne, aftrykt i tvänne columner; och uplagan (som består af 9 alphabeter och 6 arck med Register och Företal etc) prydd med tvänne (ehuru just icke mästerlige) kopparstycken, et framför det gamla, och et framför det nya Testamentet, förutan et i koppar stucket Tittelblad. 4500 exemplar blefvo afdragne, 1500 på skrifpapper och 3000 på tryckpapper; hvilka innom ganska kort tid med mycken begärlighet blefvo bortköpte, så at Kyrkorna icke länge behöfde sakna sina penningar.

§ 9. När denna upplagas invärtes värde derjämte tages i betraktande, så ådagalägges nogsamt de Herrars och Mäns förtjenster om vår Församling, hvilka dervid haft at syssla, och verket til Nationens nöje fulländat. Den skiljer sig genom flere hundrade förbättringar och rättelser ifrån de föregående. Vår Bibel-Öfversättning kan nu täfla med de bästa af andra Nationers, som härtils blifvit antagne; ehuru litet vår belägenhet kunde synas vara med åtskilligas af dem at jämföra. Denna Bibel är Högsts. H:s Maj:t K. ADOLPH FREDRICH i underdånighet tilägnad, af Biskopen nuvarande Arke-Biskopen och Procancelleren D:r *Mennander,* som ock beledsagat den med Företal. Men den Historiska underrättelsen om denna och de förra Finska Bibel-editionerne, måste för rummets skull, at icke det fastställda arck-talet (hvarefter papperet var uträknadt) skulle öfverskridas, och sålebes hinder läggas i vägen för verkets skyndesamma utgifvande, aldeles utelämnas [17]).

---

[16]) Betydligast var, at tvänne hela verser, nemligen Syrachs Boks XIX v. 14, I Cor. XVI v. 14, blefvo förbigångne; af hvilka dock den sednare, som man straxt märkte hafva uteblifvit, blef på et särskildt papper tryckt, och kringdelt at vid alla exemplar tilsättas

§ 10. Denna uplagas snälla afgång, upmuntrade ägarena til det Academiska Boktryckeriet härstädes, hvilket nu hade kommit i andre händer, at åter snart tänka på en ny editions föranstaltande. Til den ändan insamlades genom Finska Consistoriernes och Prästerskapets nitiska biträde ansenligt understöd genom prenumerationer; och verket blef, ehuru det vardt medelst åtskilliga hinder uppehållet, år 1776 färdigt. Probsten M. *Lizelius* åtog sig å nyo besväret både med tryckfelens anmärkande som i förra uplagan influtit, och jämväl några ställens rättande i sjelfva öfversättningen, hvilka tiden icke tillåtit at förra gången alla så noga granska och förändra. Desse rättelser blefvo förut Consistorii Ecclesiastici ompröfvande underställde, och med dess bifall antagne. För öfrigt ansåg man icke nödigt, at denna gången mycket vidröra öfversättningen; men vid orthographien fastställde Consistorium sådan förbättring, at den onödiga och obeqväma seden, som våre förfäder af Latinens oförståndiga efterapande fallit uppå, til at framför de hårde vocalerne *a*, *o* och *u*, i stället för *k* nyttja bokstafven *c*, skulle aldeles bortläggas, och denne främmande bokstaf blott uti främmande ord brukas. Inrättningen är vid denna uplagan för öfrigt aldeles lika med den nästföregående, och samma slags stil nyttjad; ehuru några vid papperet, i synnerhet skrif-papperet, och aftryckningen, haft at påminna. Dedicationen är bortlämnad. Denna Bibel, som kostar praenumeranterne på tryckp. 24 D:r 24 öre (när kopparstycken tagas med), och på skrifp. 30 D:r 24 öre, säljas til andre köpare för 33 D:r kop:mt eller 1 R:D 40 ss. på tryckpapper. Af skrifp. exemplar äro vidare inga at tilgå. Nya Testamentet som jämväl utkom särskildt in 8:o år 1775, kostar på tryckpapper 6 d:r Kop:mt.

---

[17]) Nya Testamentet, på Finska, efter denna upplaga, vardt år 1774 uti Stockholm i Kongl. Finska Boktryckeriet, af Boktryck. *Joh. Arv. Carlbohm* särskildt omtryckt.

Uplagan var 2152 exemplar på skrifp. och 6898 på tryckpapper. Correcturen vid trycket besörgdes med mycken sorgfällighet af Amanuensis Consist. Academici (nu varande Hofrätts-Camereraren) M. *Gabriel Lizelius* och Adjunctus Ministerii i Nummis (numera Capellanen i Bjerno) M. *Johan Nummelin.*

§ 11. Medelst bägge dessa sednare uplagor, har nu Guds ord ibland Finska menigheten blifvit så allmänt, at brist på tilfälle til dess läsande icke kan öfverklagas. Den verckan detta gjort på allmogens uplysning och förkofring i sin Christendoms kunskap, är ock icke omärkelig. Men som sådane ansenlige editioner falla de fattige nog dyre; så vore til önskandes, at någon mindre edition, uti 8:o, sådan som några af de Svenske, ännu kunde til dessas förmon utkomma, och altid vara at tilgå.

Anmärkning rörande framl. Biskopens i Åbo M. Paul Juustens Adelskap och efterkommande.

Uti den Disputation, hvilken jag år 1775 utgaf, angående framl. Biskop *Juustens* olyckliga Ambassade til Ryssland, nämnde jag i företalet, at jag ej viste hvarifrån framl. Cancellie-Rådet *Scarin* fått det vapen, som jag tillika lät, i kopparstick, Disputationen vidhäfta, och som han berättade vara af K. JOHAN III åt bemälte Biskop förundt. Men sedermera har Herr Ärke-Biskopen och Pro-Canc. Dr. *Mennander* benäget underrättat mig, at samma Biskops vapen förvaras i K. Antiquitets Archivo aldeles sådant som det sal. *Scarin* hade om händer, och hvilket således derifrån måste varit copieradt. Likaledes sade jag i Disputationen, det jag ej hade mig bekant, om bemälte Biskop lämnat efter sig några efterkommande. Sedermera hafva följande omständigheter kommit til min kunskap, hvilka högaktningen för samme förtjente Mans minne ålägger mig at anmärka. 1:o Uti Canc. R. och R. *von Stiernmans* Matrikel öfver Svea Rikes Ridd. och Adel, säges at Stamfadren

för den numera utgångne Adeliga ätten *Rosencröel*, N:o 595, „*Johan Rosencröel*, förut kallad *Cröel*, Borgmästare i Wiborg, (adlad 1653 den 16 Aug.) fick uptaga sin Moderfaders Biskopens i Åbo M. *Paul Juustens* vapen, som blifvit af K. JOHAN III adlad, efter inga manliga arfvingar af den ätten nu voro lefvande.“ Skilnaden i vapnet är allenast den, at då Biskopens nakna man har svarta byxor, är den *Rosencröel*ska klädd med röda, och har en Rosenqvist med tre rosor, två röda och den öfversta gull, i stället för Biskopsmössan ofvanpå hjelmen. 2:o Framl. Ärke-Bisk. Dr. *Spegel* berättar väl uti Svenska Kyrko-Historiens första Del. VII B. III Cap. s. 406, at Bisk. *Juustens* Son *Paul Juusten* blef Capitain, och hans son Ryttmästare, hvilken tå han adlades kallades *Starkhaupt*“. Men denna berättelse ogillas af *v. Stiernman*, Matrick. under Adel. ätten *Starkhufvud* N:o 1380, sid. 1011, såsom stridande emot tideräkningen, m. m. Tydeligt är ock, att Biskopen sjelf och ej först hans soneson blifvit adlad; ehuru det kunde synas tvifvelaktigt, om Ärke-Biskop *Spegel* ment den *Starkhufvud* som vardt adlad först 1699 d. 16 Martii. 3:o Uti samme Hr. *v. Stiernmans* Aboa literata s. 80 och 81, berättas at framl. Biskopens i Wiborg M. *Abrah. Thauvonii* moder *Catharina Juusten*, (gift med Kyrkoh. *Georg Thauvonius* i Haliko), varit sondotter til Bisk. *Paul Juusten*, och at hennes fader varit Ryttmästare; detta är hämtadt utur *Er. Stenbergii* 1679 uti Åbo hållne och i folio utgifne Latinske Parentation öfver Bisk. *Thauvonius*, som tyckes böra äga vitsord. 4:o At Bisk. *Juusten* til belöning för sine i Ryssland utståndne vedermödor, verckeligen blifvit af K. *Johan* adlad, kan tryggeligen inhämtas af följande ord, som finnas uti M. *Joh. Ketarmanni* år 1649 här i Åbo utgifna Disputation, *de Legatis*, § 39: „Nec desunt exempla eorum in nostro regno, qui propter molestias et labores in obeundis legationibus, variis honoribus mactati sunt. Sic Reverendus et Praeclar. M. *Paulus Justen*, Episcopus quondam Aboënsis, propter legationis munus difficillimum, quod apud Mo-

scoviae Ducem *Iwan Wasilovitz* a 1569 obivit, a piae memoriae Svecorum R. JOHANNE III nobilitatus est". Detta var en sak, som så nära intil Biskopens dödsår, här i Åbo icke kunde vara obekant, i synnerhet när härtil lägges, 5:o at några år tilförene, af Kongl. Hofrätten härstädes blifvit angående samma Biskops adelskap, ordentelig undersökning anstäld, och saken då tvivelsutan lagligen utredd. Härom intygar följande Bref, hvaraf en afskrift förvaras i Kongl. Hofrättens Registratur för år 1630:

„Jagh Nihls Bielke etc så och Wij etc helse eder Påfvell Justen, medh Gudh. Och låthe eder härmedh förnimme, att efter Kongl. Maj:st några åthskillige resor hafver latedt uthgå sine Konungslige stränge Mandater och Påbudh, att alle Adelen öfver hehle Finnland skole lathe vidimere deres Sköldebreff och andre Skähl, som dhe förmene sigh at kunne försvare deres Frälse medh; så aldenstund man förnimmer, at I sådant icke ännu, såsom andre ehrlige af adel efterkommet hafve: Derföre Vij på högstbemälte Hans Kongl. Maj:sts vår nådigste Konungs och Herres, så och vårt dragande kall och Embetes vägne eder härmed citere, kalde och stempne förste, andre och tredje reesan, att I till den 14 Maji nästkommende äre här i Rätten tilstädes, här att bevijse, hvarmed I edert frälse försvare vele; hafvandes medh eder sjelfve Sköldebrefvedt, sampt alle andre skähl och bevijs, som denne saken vidkomme, och I förmene att vele försvare edert Frälse medh. Och när I ankomme, skole I eder straxt uti den Konungslige Rätten angifve. Etc. secundum formam communem. Där I vete eder at efterrätte. Gudh befaledt. Aff Åbo Sloth den 22 Febr. åhr 1630".

Hurudant utslaget blef, kan man nu icke fullkomligen utreda, emedan Kongl. Hofrättens Protocoller för den tiden olyckeligen förkommit. Äfven som man häraf ej med fullkomlig visshet kan påstå, det denne Påfvel Juusten varit Biskopens son; men at han varit hans arfvinge, bestyrkes jämväl af et annat Kongl. Hofrättens Bref, dat. d. 4 Febr. 1634, hvaraf afskrift finnes i Registraturet, för sistn. år,

och som har til påskrift: „Promotorial för *Paullo Justen* til Ståthållaren i Wiborg Wälborne Hr. *Åke Oxenstierne*, att förhielpe bemälte Paull til sin arfz rätt“; hvaraf jag allenast vill anföra följande ord: - - - och låte eder förnimme att Breffvijsere och Fendrich under Ryttmester *Ernest Lindelöff Paulus Justen* hafver här uti denne Konungsliga Rätt supplicando begäret assistens och förfordring till det godz som honom medh sambt flere hans medarffvinger efter S. Biskop, och man doch icke egentel. veet, huru denne saak sigh hafver, Påfvel Justen kan tilfalle; Så emedan etc“. Då Biskop *Juusten* otvifvelaktigt lämnat döttrar och dotter-barn efter sig; så ser jag icke huru denne Paul Juusten kunnat göra anspråk på arf efter honom, om han icke varit hans son. Och som angående Biskopens erhållne adelskap icke kan vara något tvifvelsmål; så måste sonen hafva kunnat bestyrka sit frälse: men sedan som förut behållit sin Faders namn oförändradt. Hvad 1630 af Kongl. Hofrätten blifvit decideradt, tyckes icke hafva kunnat år 1646 vara M. *Ketarmannus* obekant, då saken angick en så märkelig man som Bisk. *Juusten;* och när Disputationen blifvit här under Kongl. Hofrättens ögon, utan anmärkning offenteligen utgifven, så tyckes dess vitsord icke kunna ställas i fråga. Slägten lärer på Svärds-sidan med bemälte *Paul Juusten* utdött.

Några Anmärkningar til K. Magni Erikssons Historia, egenteligen rörande Finland [1]).

1. Både af Herr *von Dalins* och Herr *Lagerbrings* Svea Rikes Hist. är bekant [2]), at K. MAGNUS til Padis Kloster skänkt Lax-fisket i Helsing-å och Jus Patronatus öfver Borgå Socken. Detta är väl en i sig sjelf föga betyd-

---

[1]) I anledning af de Documenter som finnas i den ofta omrörde Åbo Domkyrkas Copie-Bok.

[2]) *v. Dalin* II Del. XIII Cap. 2 § s. 505. *Lagerbring* III Del. VI Cap. 25 § s. 413 följ.

lig sak; men som den likväl fått rum i Riks-Historien för den tiden, och några omständigheter dervid icke äro aldeles rätt kände och förestälde, så vil man derom lämna följande fullständigare underrättelse.

Redan år 1350 under sin vistelse i Åbo, och således förr än han kommit til Lifland, updrog Konungen åt bemälde Padis Kloster af Cistercienser-Orden, (hvilket hörde til Revels Stift och hvars dåv. Abbot hette NICOLAUS), til uppehälle Laxfisket i Helsing-å, med all Konungslig rätt, til evärdelig ägo, dels för desse Munkars förtjenster emot honom och hans hus (quoniam nobis et nostris obsequia et familiaritates magnas impenderant), dels til lisa (remedium animarum) för Konungens, Drottning BLANCAS, samt hans Förfäders och barns siälar. Gåfvo-Brefvet, dat. in Castro nostro Aboensi A:o 1350, Dominica ante festum b. Erici Regis et Martiris, finnes på flere ställen i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok intaget, såsom Fol. 72, 81 och 84 etc, med vederbörliga vidimationer om dess riktighet.

Sedan förlänte han, följande året, i Hapsal, åt samma Kloster-bröder Jus Patronatus öfver Borgå församling, så at de icke allenast erhöllo rätt at af sine medbröder til dess vård presentera och insätta hvilken de dertil funne skickelig, utan ock at utöfva all laglig rätt öfver denna Socken, (jus de prefata ecclesia sicut juris fuerit faciendi), dock med bibehållande af all Biskopens i Åbo ämbetesmyndighet (salvo semper jure Dyocesani ibidem). Och detta alt, til befordrande af skyldig högaktning och vördnadsfull kärlek til Gud och hans helga Moder, för Konungens, hans Gemåls, Förfäders och barns siälars salighet och lisa, samt för de trogna tjenster, som bemälde Abbot och Kloster ofta bevisat emot honom och hans hus, samt deras vördsamma tilgifvenhet emot honom och hans rike [s]). Vid hvad tillfällen de til alla dessa loford måge gjort sig

---

[s]) Fidelibus serviciis nobis et omnibus nostris multociens exhibitis et impensis, ac exigentibus eorundem Abbatis et Conventus devocionis affectu quo nos et regnum nostrum prosequitur, såsom sjelfva orden lyda.

förtjente, är aldeles obekant. Sjelfva brefvet, dat. Hapesalis A:o 1351, Sabbatho ante Dominicam passionis, finnes infördt i oftanämnde Copie-Bok Fol. 72 och 73, samt kan läsas tryckt i Acta Liter. Sveciae för 1725, p. 60.

Denna sednare förmån bekräftade, förklarade och utvidgade Konungen ännu ytterligare samma år (1351) genom tvänne särskilde Bref. I det ena, dat. in Sacristia Ecclesie Aboensis, die Veneris ante festum beati Erici Regis et Martiris, yttrar han sig, det han, på det Abboten och Bröderne i bemälde Kloster så mycket friare och andäktigare måtte tjena Gud, ju tilräckeligare de voro försedde med nödtorftig lifsbärgning (ut eo liberius et devocius Deo deserviant, quo competencius eis fuerit de vite necessariis provisum) tildelar dem jus patronatus och all Konungslig rätt öfver Borgå församling och de densamma tillydande 2:ne Capeller[4]) til evärdelig besittning. (Jus Patronatus et omne aliud quod nobis et corone regni Svecie in ecclesia Borgha et duabus Capellis eidem annexis, et ad ea quovis modo competit et compecierat, — volentes quod — ecclesiam ipsam cum capellis ex nunc, pro suis utilitatibus, prout melius voluerint et de jure potuerint, regant, ordinent et disponant). Detta Bref var bekräftadt ej allenast med Konungens Sigill, såsom det näst föregående, utan ock med Biskop *Hemmings* och Dom-Capitlets i Åbo, til bevis derpå, at ock de til denna författning gifvit sit bifall[5]). Ders. Fol. 72, 73, 78, 84, 86.

---

[4]) Perno och Sibbo (som nu äro särskilde Pastorater); under hvilken sednare jämväl Helsing Socken då torde lydt?

[5]) Tillika utfärdade Konungen Bref af samma dato till invånarena i Borgå och dess tillydande Capeller, deri han gifver dem tillkänna, att han updragit bemälde Kloster jus Patronatus et aliud quodvis nobis i dicta ecclesia et capellis sibi annexis competens, med befallning at bevisa Klostret, i följe deraf, vederbörlig hörsamhet i allt hvad dem lagligen blefve ålagdt: quatenus ipsis super eisdem juribus curetis humiliter parere et efficaciter respondere; „proviso quod idem Abbas et Fratres vos ad nova et majora onera non astringant, quam aliis Curatis facere consuestis“. (Ders. Fol. 73, 78, 85, 86).

Til följe af denna föräring, kommo Padis Munkarne straxt i besittning af styrelsen öfver bemälde församlingar; och plägade sända någon af sina medbröder dit at vårda dem, såsom deras Vicarius eller Capellanus, hvilken ock på deras vägnar upbar alla Präste-inkomsterna, samt til dem öfversände hvad til hans eget uppehälle icke åtgick. Af sådane Vicarier nämnes en *Nicolaus Bolthe,* som i början af XV:e seculo i Borgå med döden afled. Huru stor Munkarnes inkomst af Pastoratet varit, kan man sluta af et Abboten *Conrads* bref til Biskop *Magnus Tavast* i Åbo (Fol. 87 i oftanämnde Copie-Bok), däri han försäkrar, at ehuru den bordt stiga til 50 mark Svenska om året, så hade dock Klostret aldrig erhållit öfver 30 Svenska mark årligen; hvilket kan vara troligt, emedan en *Johannes* in Steensböle i et Qvittobref af år 1340 (ders. Fol. 146 följ.) erkänner sig vara skyldig at årligen betala til Biskop *Hemming* XX mark för inkomsterna af Borgå socken med dess Capeller, dem han var ombetrodd at upbära (XX marcas denariorum Suecorum nunc currencium, vel earum valorem in pecoribus et butyro seu aliis rebus, prout solent recipere Mercatores [6]), de exaccione in Parochia Borga et capellis sibi annexis). I fall man ej häldre bör tro, at desse 20 mark skola förstås endast om den egentelige Biskops-tionden af detta Pastorat; då slutsatsen blifver helt olika.

Det andra Konungens stadfästelse-bref, dat. in Castro Aboensi, Dominica ante festum b. Erici Regis et Martiris (år 1351), försäkrar Abboten och Klostret ej allenast ytterligare om oftanämnde dem förut updragne Jus Patronatus öfver Borgå, med tilläggning, at sådant skedt med Bisk. *Hemmings* och DomCapitlets i Åbo samtycke, utan tillägger dem ock, til evärdelig besittning, „de fiskerier som tilhörde Prästebordet derstädes“; hvilka altså synas hafva varit andre än det Laxfiske i Helsing-å, som dem redan tilförene var förlänt, så vida det i Brefvet heter: Cum nos — Jus Patronatus in ecclesia Borgha et capellis sibi an-

[6]) Efter gångbart pris.

nexis — ad nos de iure et de antiqua consuetudine pertinens, omni iure ad ipsas ab antiquo spectante dimisimus in perpetuum, — ipsos fratres religiosos ampliore gracia prosequi volumus — quod ipsis piscarias ad fundum presbiteralem ibidem pertinentes damus et concredimus perpetuo possidendas [7]). Detta Bref finnes i gamla Copie-Boken Fol. 73, 76 följ. 78, 85, 86 etc. med flere vidimationer och Notarial-intyganden, likasom de föregående, bestyrkt.

En sådan Konungens, efter tidens tankesätt, gudeliga och berömliga frikostighet, kunde ej annat än vinna äfven hans efterträdares bifall och stadfästelse: Padis Bröderne lära icke heller försummat at bevaka sin erhållna rätt och förmån. Fördenskull träffar man i oftanämnde Copie-Bok (Fol. 74), ej allenast K. ERIK MÅNSSONS confirmations-bref (dat. in Castro Wiborgh a. 1357, vigilia assumpcionis b. Virginis) på deras Jus Patronatus öfver Borgå och dess Capeller [8]), utan ock tvänne af K. ALBRECHT (dersammast.

[7]) Dessa fiskerier lära blifvit idkade innom sielfva Borgå socken. Ty då Riks-Drotzeten och Riddaren *Nils Thureson* i sit bref af år 1362 (feria 2:da proxima ante ascensionem Domini), afsäger sig och likaledes til oftanämnde Padis Kloster afträder, all sin rätt til det dem donerade laxfisket i Borgå (quandam *piscaturam Salmonum in Borgha*, — eisdem totum ius quod michi in eadem competerit, dimitto, affirmans firmiter per presentes, quod huiusmodi piscaturam pro ipsis nullo unquam tempore de cetero impetere debeam vel quomodolibet impedire); så intygar *Suno Haquonson*, Advocatus Wiborgensis, under hvars Höfdingedöme jämväl Nyland hörde, uti et dervid bifogadt bref, at dermed skal förstås Laxfisket i Helsing-å, och at Borgå genom Skrifvarens misstag orätt blifvit nämndt i stället: Tenore presencium coram omnibus nunc protestor quod Dominus Nicolaus Thwresson precepit clerico suo quod scriberet in litera sua, cui mea littera nunc affixa est, piscaturam salmonum in Helsingha, ubi scripsit Borgha. Hvad slags rätt bemälde Drotzet för öfrigt må hafva haft öfver samma Laxfiske, eller om han blott på ämbetes vägnar velat insätta Klostret i besittning deraf, vet man icke. Dessa Bref finnas i Copie-Boken Fol. 88 och 89.

[8]) Cum — Magnus — Rex, Pater noster Karissimus — *Nicolaum Riisbic* Abbatem clericum nostrum dilectum, cete-

Fol. 73), utgifne år 1371 in festo b. Laurencii Martiris, det ena angående jus Patronatus öfver Borgå [9]), det andra angående Laxfisket i Hesing-å [10]); samt K. Erics af Pommern, öfver oftanämnde Jus Patronatus (ders. Fol. 73), dat. Nycopie A:o D:ni 1399, die b. Marie Magdalene [11]).

Men sådant allt oaktadt, fingo dock Kloster-Bröderne icke utan anfäktning njuta frukten af Konungens besynnerliga nåd. Biskop *Hemming* hade ej med annat vilkor samtyckt til en författning, hvilken lände både hans ämbete och Stiftets Prästerskap til men, än at Konungen skulle i stället vid Åbo Domkyrka stifta 2:ne nya Canonikater; hvartil K. Magnus fördenskull gaf Tessiö gård i Perno (nu i Pyttis) socken, jämte flere andre hemman [12]).

---

rosque correligiosos Monasterii de Pades — ob ipsorum devocionem ac digna merita generosis fuerat favoribus prosequutus, heter det, så stadfäster han bemälde föräring, auctoritate et consensu — D:ni Hemmingi — Episcopi Aboensis, ad hoc accedentibus, — ita quod de ecclesia predicta secundum voluntatis sue libitum futuris temporibus libere valeant ordinare, dum tamen ecclesia predicta et capelle suis debitis officiis non fraudentur.

[9]) I denna skrifvelse, som är ställd til Bisk. *Johannes* (Westfal) i Åbo, säger han: Nos — huiusmodi graciam — *ad tempus vite nostre* confirmamus in hiis scriptis, Paternitatem vestram instantius deprecantes, quatenus eidem Abbati et Conventui de prefata ecclesia munus collacionis dignetur impendere, vel mittere in corporalem possessionem eosdem.

[10]) Han inskränker dock äfven i detta bref sin stadfästelse *ad dies vite nostre*.

[11]) Konungen säger deruti: Habito maturo consilio et consensu carissime matris nostre, Domine Margarete, Dei gracia Waldemari Danorum Regis filie, ac dilectorum Consiliariorum, tam Prelatorum quam nobilium Regni nostri Suecie, donacionem Juris Patronatus — per illustrissimum progenitorem nostrum Regem Magnum, felicis recordacionis — firmam ratam et gratam habentes, ipsam auctoritate regali inviolabiliter confirmamus, futuris temporibus duraturam.

[12]) Hvad Herr *v. Dalin* och efter honom Herr *Lagerbring* anmärka, at B. *Hemming* fått Saltvik på Åland i ersättning för den rätt öfver Borgå, som han eftergifvit; är således misstag. Det åberopade Kunga-brefvet (dat. Stokholmis A:o D:ni

Dessa egendomar blefvo sedan uti K. Albrechts tid, af Drotzen *Nils Thureson* och Höfvitsmannen på Wiborgs Slott *Suno Håkansson*, på Konungens vägnar til kronan indragne; hvarigenom således de på dem funderade Canonikater tillika måste uphöra [13]). Biskopen hade då skäl at likaledes

1351, 4:ta die Pentecostes) ger icke anledning at gissa om et sådant utbyte. Orden lyda: Quamvis *Curia Saltvik* (Saltviks-Gård; lärer varit någon Kungs-gård?) in Alandia sita, *olim* ad coronam regni Suecie pertinebat; tamen *quia mensa episcopalis Aboensis in ejus continua possessione diu fuerat*, credentes eam hanc possessionem non sine causa racionabili habuisse, confirmamus eam sibi auctoritate regia perpetuis temporibus iure proprietatis possidendam. Et ut validior sit hec nostra confirmacio, deputamus corone regni Suecie, loco Saltwiik, curiam nostram Gregorisby pro quodam homicidio iuri regio acquisitam, ne corona propter premissam confirmacionem defectum aliquem paciatur. Biskopen fick altså allenast bekräftelse på en besittnings-rätt, som han och hans företrädare redan förut länge innehaft. Brefvet är intaget i oftaberörde Copie-Bok, Fol. 114.

[13]) Så berättas ock saken i en antekning vid gamla Copie-Boken (Fol. 73), som förtjenar at hel och hållen anföras: Notandum quod ecclesia Borgha cum capellis ante tempora Magni regis non erat regalis, sed b. *Hemmingus* episcopus Aboensis ad supplicacionem regis predicti fecit ipsam regalem. (Detta är ej aldeles riktigt, hvad sielfva presentations-rätten angår; åtminstone strider det emot ordesätten i ofvananförde Konungens bref, dat. Dominica ante festum b. *Erici* 1351, och öfverenskommelsen angående regale gäld i Finland, som nedanföre skal omtalas: men auctor har förmodeligen afseende på de öfriga mera vidsträkta rättigheter, som Klostret tillika erhöll). Quo facto, statim Rex donauit ius patronatus, ymmo totum ius presentandi et providendi, conventualibus Padensibus in Livonia: Et in locum illius iuris patronatus constituit idem Rex Magnus duos Canonicatus in ecclesia Aboensi, scil. in Taesia etc Parochie Perno. Sed successu temporis, regnante Alberto rege, quidam *Dominus Nicolaus Twreson*, postea decapitatus in Abo (*Ericus Olai* berättar at han under Åbo Slotts belägring blef ihjälslagen, nec scitur a quo; hvarmed ock Annales Wisb. instämma: se Herr *Lagerbring* l. c. p. 513 not. s.), illas colonias de Taesia revocavit et sub tributo redegit consueto, et sic ille Canonie cum suo nomine perierunt, et per consequens totum ius de parrochia Borgha, in Regem, ut premititur translatum, ad

återkalla sit gifna samtycke til Padis Klosters erhållna vidsträkta rättigheter, och lämnade Abboten och Bröderne endast sjelfva det egenteliga jus patronatus s. praesentationis; samt bårtgaf Borgå Pastorat med Sibbo Capell, åt Herr *Olof Jacobsson* ifrån Ulsby, som då var äldste Caniken vid Åbo Domkyrka, och Perno Capell åt Herr *Anders* ifrån Perno [14]). Efter B. *Hemmings* död, förfor hans efterträdare B. *Johannes Petri* ännu strängare emot Padis Brö-

---

Episcopum Aboensem rediit, licet ex superabundancia Dominus Magnus, olim Episcopus Aboensis, ipsum ius patronatus a Padensibus redemit pro centum Nobulis.

[14]) Härpå synes det Svar ifrån Abboten *Nicolaus* til Biskopen i Åbo, syfta, som finnes i Copie-Boken Fol. 88, utan datum: deri Abboten söker vederlägga de beskyllningar som Biskopen i bref gjort Kloster-Bröderne, at de af Borgå församlingar uppburit mer. än skäligt varit, och at donations-brefvet, hvarpå de grundade sin rätt, ej vore authentiskt och gällande, litteram nobis super beneficio eodem nobis collato non fore auctenticam et invalidam, til hvilken sednare invändning svaras: — ex aliorum forsitan relatu affirmastis (detta tyckes dock låta sällsamt, om svaret är ställdt til B. *Hemming?)*, de quo plane mirari non sufficimus, cum profecto prefati privilegii littera sigillo Domini Regis Suecie nec non vestri sigillo et tocius capituli fuerit et veraciter sit munita. (Det angick nämligen icke Abboten, med hvad vilkor Biskopen gifvit dertil sit samtycke, häldst i Donations-brefvet derom alsintet förmäles). Hvarföre han beder, at Biskopen ville låta Klostret få behålla sin vundna förmån propter Ordinis reverenciam et propriam vestram honestatem, emedan, tillägger han, dissonum racioni reputaretur, si tam famosorum Dominorum sigillata privilegia voluntarie et devote super munere elemosynario donata ac dotata, tam subito, ymo leviter cassarentur. Insuper vestre laudande reverencie supplicamus devocius et attente, quatenus pretactum vicarium seu capellanum quem de sepe dicta ecclesia, prout percepimus, amovistis, ad gradum seu ad curam prefate nostre ecclesie dignemini modo debito clementer revocare; ne tam generosi domini, utpote Regis Suecie, et tote corone memoria honorifice circa religiosos in publicum vulgata deficiat et penitus decrescat. Genom afskrifvarens vårdslöshet, säges på ena stället detta bref vara ställdt til B. *Magnus*, och på det andra til B. *Hemming;* det sednare lärer vara rättare?

derne, och betog dem all slags rätt öfver ofta bemälde Församling och Capeller, som han gaf åt Herr *Johan Ambiörnsson Gram*, hvilken förestod dem vid pass i 12 år. Ändteligen lät Bisk. *Johannes Westfal*, genom K. ALBRECHTS och Riks-Drotzen *Bo Jonssons* trägna föreställningar förmå sig, at af gunst och nåde tils vidare återgifva Klostret sina förlorade rättigheter, och flyttade *Johan Ambiörnsson* til Hattula Pastorat i Tavastland [15]). Under Bisk. *Biörns*

---

[15]) Alla dessa omständigheter inhämtas af den berättelse som Wadstena Munken Broder *Thornerus Andreae* utgaf, då han år 1417 den 29 Maji derom hördes, in locutorio fratrum Monasterii sanctorum Marie et Birgitte in Watzsteno, (i närvaro af *Joh. Schutte, Clericus Hildesemensis*, såsom publicus imperiali auctoritate Notarius, och Herr *Sten* Abbot öfver sct. Michaels Kloster i Munkaliif, samt Herr *Petrus Cholneri* (eller Tholneri), Canik i Scara och Biskopens Cantzler derstädes, såsom vitnen), på Åbo Canikens Magister *Fredric Trasts* anmodan, (såsom befullmägtigad af B. *Magnus*), hvilken in verbo veritatis et sacerdocii tam seriosis quam humilibus instanciis requisivit, ac requisito instancius supplicauit, ut remotis dolo et fraude, favore, odio vel timore, meram simplicem et nudam, quam sciret de et super — negocio, solo veritatis intuitu, diceret veritatem, ipsius super hoc conscientiam onerando. Cui dictus frater Thornerus sponte et libere, non coactus, nec ulla doli vel fraudis machinacione, ut dixit, circumventus, respondit in hec verba, — ipsumque — negocium se dixit in talium verborum veritate a suis senioribus accepisse, såsom sielfva Notariats-instrumentet (Copie-Bok. Fol. 74 följ. och 83) lyder. Man lärer således böra tro honom; ehuru han i en och annan bi-omständighet kan hafva misstagit sig, såsom då han straxt i början säger, Quando Rex Magnus revertabatur de Rucia, dedit dominis Abbati et Conventui — Monasterii Padis etc. Denne Broder *Thornerus* lärer förmodeligen varit hemma i Finland, efter man trodde honom äga om detta mål en så fullständig kunskap? Han säger ock i sit vitnesmål, at Konungen benådade Klostret med oftanämde jus patronatus, accedente ad hoc speciali benivolencia et assensu — Hemmingi, qui simili modo, ad importunas instancias dicti Domini Regis eisdem — jura episcopalia et spiritualia prefatarum ecclesiae et capellarum contulit et univit. Med denna Berättelse bör likväl den relation jämföras, som Abboten i Padis *Tidemannus*, i sit öpna Bref af år 1423, in vigilia S:cti Laurencii martiris (Copie-Bok. Fol. 76), angående

tid måste saken åter hafva blifvit uprefven; efter Abboten *Johannes* varit nödsakad at år 1392 låta taga bevitnade afskrifter [16]) af Donations-brefven, „at sändas öfver hafvet til at öfvertyga sådane som tviflade om deras riktighet“. Tvisten blef dock bilagd; och lärer Biskopens och des Capitels foglighet vid detta tilfälle hafva tilvunnit dem de bägge härlige literae confraternitatis, dat. Padis A:o D:ni 1308, in profesto corporis Christi (Copie-Bok. Fol. 79), hvarmed Biskopen och Dom-Capitlet särskildt, af ofvannämnde Abbot hugnades, och som lydde på fullkomligt bröderskap och delaktighet i alla goda gerningar (bestående i Messor, vakor, fastor, böner och andra dygde-öfningar, både i lifvet och i döden), som Frälsarens mildhet värdigas ej allenast i Padis Kloster utan ock i hela deras Orden verka genom sine tjenare både dag och natt, och det i stöd af erhållet särskildt tilstånd härtil af Ordens Capitulum Generale; hvartil ännu kom den förmån, at så snart deras frånfälle blifvit vederbörligen inberättadt (no-

---

denna sak afgifver. Han säger, at K. *Magnus* updragit Klostret ius patronatus ac eciam ius aliud, siquidem sibi in ecclesia Borgha — et capellis annexis competere dinoscitur, — licet nobis modicum profuit eius divinitus inspiratus affectus; och at B. *Hemming* tillika öfverlämnat dem bemälde församlingars jura sacerdotalia ex mera gracia: quam concessionem ad instanciam ejusdem benigni regis ad dies suos inconcussam tenuit, sub certo tamen censu limitatam: quem censum — sui successores — temporibus suis generose nobis favebant, tamen non avaricie vicio sed caristiarum ingruencia (af infallande dyr tid) minorato (minoratum?). Sed heu proh dolor! tempore — Magni — pronunc Episcopi Aboensis, guerris ingruentibus violenciisque inimicorum insultantibus terramque devastantibus et caristiis subsequentibus, idem — ecclesiarum predictarum censum — ad manus suas revocare conatus est.

[16]) Afskrifterne finnas bevitnade, och originalerne jämte sina vidhängande Sigiller, med all noggranhet beskrefne, af Bisk. *Johan* och Dom-Capitlet i Revel, samt tilkallade vitnen och Notarii publici (Copie-Bok. Fol. 77 och 85). Samma Abbot *Johannes* hade ock redan förut, år 1390, såsom Prior i Padis Kloster, besörgt om en dylik vidimation, förmodeligen af samma anledning (dersamm. Fol. 76 och 79).

stro capitulo nunciatus), skulle deras begängelse (memoria) af hvarje Broder med tilständig andakt högtidligen firas.

Sådant hindrade likväl icke B. *Magnus* (*Tavast*) at kårt efter sit tilträde til Biskops-ämbetet å nyo antasta Padis Brödernes Patronatsrätt; såsom ej allenast hans anstalt til Br. *Thorners* i Wadstena hörande häröfver [17]), samt Abbot *Tidemans*, i anledning af Biskopens anspråk, utfärdade förklaring [17]), utvisar, utan ock Abboten *Conrads* Bref til samme Biskop, dat. Padis ipso die Michaelis Archangeli, utan utsatt årtal (Copie-Bok. Fol. 87), bestyrker: hvaruti denne Abbot bitterligen klagar, at hans Kloster utan föregången undersökning och skälig dom, af Biskopen blifvit sine laga rättigheter beröfvadt, och begär at han skal med Klostret efter samvete och billighet förfara, samt låta det åtminstone få behålla Smör-upbörden, såsom af hans företrädare blifvit förordnadt, intil dess denna sak och dess rättvisa blifvit af Konungen och hans Råd mognare och fullkomligare afgjord. Abboten *Tideman*, som år 1422 för denna angelägenhet, lärer sjelf rest til Åbo [18]), var så lycklig, at han åter utvärkade en förlikning, ungefär på samma fot som tilförene [19]); och at för framtiden undanrödja all anledning

[17]) Se nästföreg. Not. 15.

[18]) Biskop *Henrics* i Revel recommendations-Bref til Bisk. *B.* (bör vara *M.*) i Åbo, för Abboten i Padis, som var sinnad at för Klostrets angelägenheter besöka sidstnämnde Biskop, (dat. A:o XXII feria 2:da post Trinit.) finnes i Copie-Boken Fol. 82.

[19]) Uti Abboten *Tidemans* ofvanberörde förklaring, heter det: Tandem tamen (Ep. *Magnus*) nostris supplicacionibus et continuis devictus instanciis, nostre consideratis necessitatis indigenciis, ad pia antecessorum suorum vestigia se convertens, aliquantam ecclesie predicte census porcionem nobis ut premittitur, indigencie nostre reliquit et concessit: tali condicione, ut nos predicti census porcionem, nobis ut premittitur, generose concessam, de sua mera gracia habere fateremur, ne prolixa concessio, per longiora continuata tempora, jus proprietatis seu prescripcionis inducere videatur. Nos igitur Abbas et Conventus praedicti originales ejusdem Domini Magni Regis illustris litteras diligenti scrutinio perlegentes, nullius possessionis seu proprietatis ius invenimus, quo decernente censum aliquem in

til dylike misshälligheter, beslöt ändteligen B. *Magnus* at för 100:de Engelske Nobler lösa af Padis Bröderne hela denna deras så länge omtvistade rätt: hvilket skedde år 1428, såsom ej allenast Abbotens Qvitto-bref, dat. sidstn. år die Cosme et Damiani (Copie-Bok. Fol. 226), utan ock hans och Klostrets formeliga öfverdragelse til B. *Magnus* och hans Capitel, samt bägges efterträdare, af all Klostrets rätt öfver Borgå församling med dess Capeller, och laxfisket i Helsing-å [20]), det utvisar; dock på sådant sätt, at för bemälde summa i stället köptes en nära Klostret belägen egendom [21]), som til Biskopen och Capitlet i Åbo, eller deras efterträdare, utan vägran skulle öfverlämnas, eller ock bemälde 100:de Engelska Nobler til dem återställas, i fall någonsin detta byte af någon andelig eller verldslig magt skulle häfvas eller hindras, så at bemälde Biskop och Dom-Capitel ej finge fulleligen njuta all den rätt som Klostret i kraft af ofvansagde K. *Magni* donation tilförene innehaft. Hvarförutan Abboten och Klostret heligt

---

predictis ecclesiis nobis vendicaremus, nisi tantum ius presentandi et si quid aliud regie dispensacionis competere poterit in eisdem. Quaren per presentes publice recognoscimus, quod quidquid in praedictis ecclesiis regii huius census hactenus habueramus, de dicti — Magni Episcopi — suorumque predecessorum mera gracia nos fatemur habuisse. — Per istam recognicionem nolumus litteris, privilegiis et concessionibus illustrissimi Principis Domini Magni condam Regis Suecie nobis super ecclesia et capellis predictis factis in aliquo derogari, sed eas semper in omni vigore suo stabiliter perdurare. Man ser, at Munkarne velat vara högst försiktige i sine ordesätt, och uttryckt sig så konstigt som sig göra låtit. I anseende til denna sidsta tvist med Biskopen i Åbo, lät Abbot *Tideman* år 1424 åter i Revel taga vidimerade afskrifter af de ofta omtalte Donations-brefven. (Copie-Bok. Fol. 80).

[20]) Padis A:o D:ni 1429 in profesto beati Olaui martiris gloriosi. (Dersamm. Fol. 82.)

[21]) Predia seu redditus prediales duarum villarum, videlicet Harolve et Vsikyla cum colonis ibidem residentibus, som köptes a nobili viro D:no Bertoldo de Lechtes, milite.

förbundo sig och sina efterträdare, at likafullt, på samma sätt som härtils skett, andäktigt begå K. *Magni* samt hans förfäders och barns minnes-fest; samt at til Biskopen och Capitlet i Åbo redeligen aflämna alla documenter hela och oskadde, hvilka de til styrka för sine nu afträdde rättigheter om händer hade [22]. Detta sednare blef ock af dem straxt efterkommit; och hade B. *Magnus* i detta ärende til Estland öfversändt 2:ne Kaniker ifrån Åbo, nämligen *Remigius Gislonis* och *Henricus Geblini;* som ej allenast emottogo alla dessa Bref (af hvilka derigenom så månge afskrifter i Domkyrkans oftanämnde Copie-Bok inkommit), utan ock ännu en gång med mycken sorgfällighet låto afskrifva och formeligen bevitna dem [23]. Hvarefter Biskopsstolen och Domkyrkan synas allt intil Reformationen hafva varit af desse förmåner i orubbad och fredlig besittning.

II. Ibland märkeliga författningar rörande Finland, som i K. *Magni Ericssons* tid blefvo vidtagne, bör visserligen räknas den som innehålles i Konungens Bref — omnibus Finlandiam, Nylandiam, Alandiam, Tavastiam et Satagundiam inhabitantibus, dat. Stokholmis A:o D:ni MCCCXXXIV:o sexta feria proxima ante Philippi et Jacobi Apostolorum, och hvilken af Herr *Lagerbring* på anförda ställe (C. 3, §. 23, sid. 283 följ.) beskrifves. Kunskapen om detta bref är förmodeligen hel och hållen hämtad ur Åbo Domkyrkas oftanämnde gamla Copie-Bok, hvarest Fol. 42 förekommer et intygande af Biskop *Bengt* och hela Capitlet i Åbo, det de sett och noga läst et aldeles oskadt bemälde Konungs Bref, som de ord ifrån ord uprepa och hvars riktighet de bevitna; hvilket är just det samma, hvarom här är fråga. Konungen säger deruti först, at han,

---

[22]) Detta allt inhämtas af sjelfva instrumentet, dat. Pades A:o D:ni 1429, in profesto b. Olauj regis et martiris gloriosi, som finnes i Copie-Boken Fol. 82.

[23]) Såsom Notariats-instrumentet, dat. 1429, Indiccione VII:a, mensis Augusti die VII:a, hora primarum vel quasi, in sacristia parochialis ecclesie Sancti Olaui Revaliensis, etc intygar. (Dersammast. Fol. 84).

rörd til medlidande öfver de många besvärligheter som bragt dessa orters invånare til fattigdom, af besynnerlig nåd tillåter, at hvad de, genom Herrans välsignelse, kunde medelst sin flit förvärfva sig utöfver de plogland (så lärer juga boum här böra öfversättas, eller tunneland-tal, i stället för jugera, och ej par oxar) åker, hos dem krokar kallade [24]), som de nu besuto; skulle under de nästföljande fyra åren vara aldeles fritt för all den skatt som Konungen annors tilkom. Sedan tillägger han, at emedan han förnummit, det en del skogar hos dem blifvit upbrände och förstörde [25]), och numera, ehuru tjenliga til hemmansbruk (ad inhabitandum aptas), ligga aldeles öde; så gifver han, förmedelst detta sit bref, hvar och en som vil upbruka dessa marker (hujusmodi terre spacia) och derföre betala den vanliga skatten til Konungen, frihet at desamma sig tilägna [26]), i fall de lagliga innehafvarena icke ville eller kunde dem upodla [27]): dock så, at de som voro hogade at

---

[24]) Om detta namn på åker-och jorde-mått, eller vissa hemmans-delar i Finland, kan jämföras K. Eric XIII:s Bref 1418, som är tryckt i Åbo Tidn. för 1785, N:o 21, s. 161 följ.

[25]) Nonnullas siluas penes vos incendio esse destructas, utan tvifvel genom skogseld; ty på Svedjandets inskränkning lärer man då ännu icke hafva tänkt.

[26]) Aliis quibuscunque, eadem ad excolendum assumendum (lärer böra heta assumere eller assumentibus?) oneraque iuri nostro ex eis debita portare volentibus, dimittimus et exponimus.

[27]) Detta hade utan tvifvel varit en ganska despotisk författning och ländande til förkränkning af innehafvarenas ägande rätt, i fall den utan undantag hade blifvit lämpad til alla slags landt-egendomar, icke allenast Krono- utan ock Odal-hemman. Ty ehuru berömlig afsikten kunde hafva varit, näml. at på sådant sätt främja landets upodling; så hade det icke destomindre varit obilligt, at ifrån en hemmans-ägare som genom en olycklig fareld förlorat sin skog, ännu på köpet borttaga marken, om han ej var förmögen at då straxt företaga sig dess upodling: en sådan mark kunde ock ligga så til, at den utan hemmanets känbara olägenhet ej kunde detsamma afhändas. Förmodeligen lärer altså förordningen ej angått andre än Kronans Landbönder; och skulle Herr *Årengisle Andersson*, eller

intaga större eller mindre delar af ofvanberörde marker, skulle förut anmäla sig hos Ärengisle Andersson (då Höfdinge öfver Finland [28]) eller hans ombud (substituti ejus), som på Konungens vägnar skulle lämna dertil särskildt tilstånd: hvarefter hvar och en skulle för sig och sina arfvingar få til evärdelig ägo behålla (såsom Börds-rätts hemman?) det han således undfått. Dessutom förordnade Han, at om någon skattebonde hädanefter försålde något af sin jord åt den som ägde sine hemman med frälse-rätt [29]), så skulle en sådan lika fullt framgent svara för alla sina förra skyldigheter och utlagor [30]). Sådant är bokstafveliga innehållet af denne förordning; hvilket man bordt meddela, til redigare och fulkomligare kunskaps bibringande om denna hushålls anstalt.

---

hans ombud, efter all liknelse, innan det begärde tilståndet beviljades, undersöka och pröfva dylika omständigheter. I synnerhet synes ingalunda troligt, at den tidens myndiga och tiltagsne Herrar, af Werldsliga eller Andeliga Frälset, skulle hafva tillåtit en sådan författning at sträckas til deras Odal- och Frälse-Gods? At förordningen för öfrigt gått i värkställighet, torde bestyrkas af den föräring som Dom-Probsten *Elavus* i Åbo år 1340 gjorde til Domkyrkan af sin egen fastighet, kallad Säxu, belägen inom Rusko Capell, hvilken han å nyo af skog uptagit, och som genom Konungens skänk honom tilfallit (bona sua propria Sexu nominata, — de novo ex silvis culta per eum, et ex donacione Regis ad eum devoluta). Copie-Bok. Fol. 98.

[28]) Han kallar sig sielf uti en detta år, Dominica Septuagesima, utfärdad dom (Åbo Domkyrk. Copie-Bok Fol. 146) Advocatus Aboensis. Men som domen angår en Gård i Borgå socken i Nyland (som annors hörde til Wiborgs Höfdingedöme), så lärer hans befäl sträkt sig vidare; hvilket ock hans befattning med dessa nybyggen öfver hela Finland, synes ådagalägga.

[29]) Enligt den sielfsvåldiga sed som fordom var öflig och tillåten. Se Herr Kammar-Råd. *af Botin* om Sv. Hemman, I Del. N:o 18, sid. 23 följ.

[30]) Detta var et icke obilligt medel at förekomma skattejordens minskning, och Kronans deraf följande förlust, samt Hemmanens styckande och ägornas afsöndring derifrån.

III. Med denna anstalt har et annat påbud af samma Konung någon gemenskap, hvarigenom han förordnade det alla skattegods (bona olim tributaria), hvilka de som ägde frälsefrihet, af Bönderne sig tilhandlat och förskaffat, skulle noga upteknas (diligenter conscribi), och all deras afkastning (fructus eorum omnium et singulorum) sequestreras, emedan igenom et sådant förfarande skatten ansenligen minskas, och andras rätt blifver märkeligen lidande [31]). Förordningen derom är oss annors okänd; men Konungen omtalar dess innehåll uti 2:ne särskilde Bref, bägge daterade Ludosie A:o D:ni 1351, die decima mensis Octobris (Åbo Domk. Copie-Bok Fol. 22). I det ena förklarar han, det hans mening hvarken varit eller är, at förbemälde uptekning och beslag (conscripcio et arestacio) på något sätt skulle sträcka sig til de gods, som kommit under Kyrkan, utan at de skulle alla förblifva i det tilstånd som de äro och varit, intil dess Han särskildt och uttryckeligen derom annorledes förordnar eller behagar stadga. Man blifver här nogsamt varse det Andeliga Ståndets dåvarande magt. Och har för öfrigt så väl sielfva förordningen, som detta undantag, tvifvelsutan angått hela Riket. Men det andra Brefvet synes egenteligen röra Finland. Konungen gifver dermedelst tilkänna, at som han ej ville det ofvanbemälde sequestration, om den til äfventyrs komme at vara länge, skulle blifva för några altför betungande, så updrager han härmedelst Biskop *Hemming* i Åbo, samt de ädle och förståndige män (nobilibus et discretis viris) Herr *Gregers Styrbiörnsson* (Gregorius Styrberni), sit Råd, och *Nils Eriksson*, Höfdinge i Åbo (Praefectus Aboensis), til hvilkas flit och förstånd han ägde fullt förtroende, magt at på hans vägnar, tillåta sådane personer, hvilka de finna skickliga så i anseende til seder som för-

---

[31]) Detta härrörde af den då antagna underliga satsen, at jorden ansågs för frälse eller skatte efter sin ägare; och altså ofta bytte sin natur, alt efter som han var frälseman eller bonde. Se Herr *C. R. af Botin* Anf. st. N:o 19 s. 25 etc.

mögenhet at medelst tilbörlig och vanlig Rusttjenst frälsa sina hemman [32]), at hädanefter fritt nyttja alla sina ofvannämnde egendomar med deras afkastning, samt i anseende til dem suspendera sagde sequester, hvarmed de härtils varit belagde, intil dess Han (Konungen) kan finna för godt at derom annorlunda förordna. Men de öfrige, som i denne del sig förbrutit, vil och befaller han, af synnerligen nådigt afseende på bemälde Herrars, Biskopens, och *Gregorii*, och *Nils Erikssons* ödmjuka anhållan, at de skola hädanefter, likasom andre, betala den skatt som Kronan tilkommer, jämte alla öfrige besvär, emedan det är obilligt, at de hvarken såsom Frälsemännerne skola besväras med Rusttjensten, eller med Bönderne vara skatten underkastade [33]). Och i fall alla tre ofvannämnde Herrar icke kunna vid sådane tilfällen vara tilstädes, så skola 2:ne af dem icke desto mindre kunna alt detsamma uträtta. At en dylik anstalt äfven i Sverige måste hafva blifvit vidtagen, lärer med sannolikhet kunna slutas.

IV. Af K. Magni Bref, dat. Stokholmis A:o D:ni 1352, in crastino b. Mathei Apostoli et Euangeliste, som han utgaf at dermedelst förekomma alt ämne til tvist i framtiden, emellan honom och hans efterträdare på den ena och Biskoparne i Åbo på den andra sidan, ser man at då förtiden i Finland voro följande Regale-gäld, nämligen: Canonikatet med Prebendan Wirmo, och Församlingarne Finström, Kumo, Ulsby, Wane (Wåno), Borgha med Capellerne Sibbaa och Pernaa, Bernaa, Karis, Agrapä (Euräpää), och Wiborg, (hvilka bägge sednare nu höra Ryssland til).

---

[32]) Omnimodam tenore presencium vice nostra tribuimus facultatem, personis quas ad supportandum servicium pro bonorum suorum libertate debitum et consuetum repperrerint ydoneos moribus et eciam facultate, usum omnium praedictorum bonorum suorum et fructuum ex eis proveniencium ex nunc libere permittendi, et sequestrum quoad ea per nos factum, sicut premittitur, suspendendi, donec circa id aliter duxerimus prouidendum.

[33]) Cum iniquum sit, quod nec cum militaribus serviant et laborent, nec cum rusticis subditi sint tributis.

Detta Bref som i Åbo Domk. Copie-Bok. Fol. 23 förekommer, finnes tryckt (ehuru namnen på en del Soknar äro illa bråkade) i Herr *Hil. Wettrings* Disp. de Jure Patronatus, som under Prof. *Dav. Nehrman* (Ehrenstråles) praesidio år 1733 i Lund, in 4o, blef utgifven, p. 6.

V. I brist af bättre och fullständigare underrättelser om Finlands tilstånd i dessa tider, i anseende til odling och hushållning, kan man derom hämta något begrep af de förordningar och föreningar, som denne Konung, rörande Tiondens betalande här i landet, utfärdade eller stadfästade. Sådane äro

1:o Hans Bref dat. Stokholmis Anno D:ni 1329 in vigilia b. Bartolomei Apostoli, til invånarena i Savilax socken [34]), deri dem åläggеs at vid Tiondens utgörande rätta sig efter samma sed, som hos deras grannar i Tavastland var öflig (Copie-Bok. Fol. 7). Hushålls-sättet i bägge orterne lärer altså varit lika. At man i Savolax tidigt idkat åkerbruk, bestyrkes ock af Ärke-Biskop *Nicolai* Bref om samma sockens Prästebord, som finnes infördt i Åbo Tidn. 1785, N:o 14.

2:o Denne Konungs stadfästelse, utfärdad Westrearoos A:o D:ni 1331 die exaltacionis sancte crucis, i närvaro af Konungen, flere Rådsherrar, och *Pehr Jonsson* (Advocatus eller Höfdinge öfver Wiborgs Län) på den provisionelle [35]) förening som Biskop *Bengt* i Åbo ingått med invånarena i Wiborgs Höfdingedöme (Advocacia Wiborgensis) på 10 år, angående Biskops-Tiondens betalande derstädes, af det innehåll, at de årligen skulle erlägga af hvar rök (de quoli-

---

[34]) Nu förtiden St. Michels och flere Soknar i det så kallade Stor-Savolax.

[35]) Blef sedan til ständigtvarande förvandlad. Hvarföre ock de orden uti Konungens bref: Quam quidem conuencionem abhinc usque ad decem annos immutabiliter volumus observari, finnas vara utlämnade ur den afskrift deraf, som Bisk. *Conrad Bitze* år 1470 den 20 Febr. meddelade invånarena uti Karelen, i anledning af någon upkommen tvist om Tionde-betalningen. Copie-Bok. Fol. 57 följ.

bet fumo) i Karelska Häradet [36]) tvänne goda skinn eller Palke [37]); men för hvarje person i Helsing-Häradet (eller i Helsingorten) [38]), så väl af Man- som Qvinkön, hvilken fyllt siu års ålder, en mark smör (marcam butiri) årligen: och detta allt, så kärt dem var til at anses värdige at af

---

[36]) Så, eller i Carelska orten, lära de orden in iure Karelico, som här förekomma, böra öfversättas?

[37]) Palke är förmodeligen af Balg eller Bälg, detsamma som skinn? Se *Ihres* Glossarium vid ordet *Baelg*. Och torde detta ord genom Tyske Köpmännerne hafva blifvit bekant i vårt land? Om det må hafva beteknat något visst slags skinn (t. ex. Hermelin-skinn) i synnerhet, kunne vi ej utreda.

[38]) Så lärer man här böra försvenska de orden in jure vero Helsingonico habitantes? I Copie-Boken Fol. 10 följ. finnes et Bisk. *Hemmings* Bref, Clero et populo Nylandiam inhabitantibus in jure Helsingonico, dat. A:o D:ni 1349, in octava Apostolorum Petri et Pauli; likaledes heter det i Lagman *Björns* Bref (deri han kallar sig Legifer Nylandie), dat Tenalie A:o D:ni 1345, Dominica Reminiscere (dersam. Fol. 6): cum apud habitatores terre Nylandie, et rusticos insularum Finlandie, juri Helsingonico subditos, diversa erat consuetudo in exhibendo Mathskot etc. Hvarefter han intygar, det Bisk. *Raguald* så kommit öfverens med dem, at alle skulle i Matskott betala lika, näml. 10 marker smör. I et Ärke-Bisk. *Birgers* Bref, utfärdadt under hans visitations-förrättning i Åbo år 1369 d. 8 Octobr. (agentibus nobis officium visitacionis A:o — 1369 apud ecclesiam Aboensem), stadfäster han å nyo den gamla föreningen om Mathbyrdh, scilicet — unam carpam siliginis cumulatam in jure Finnonico, et decem marcas butiri in jure Sueuico; så at jus Finnonicum och Sueuicum utan tvifvel betyder Finska och Svenska delen af landets invånare? (Svenska och Finska Rätten i Lundo Socken, som ofvanföre s. 69 följj. förekommer, torde fördenskull ock ej annat vilja säga än Svenska och Finska delen? så at den tiden Svenske invånare lära varit i flere Socknar, såsom i bemälde Lundo, där numera endast Finnar äro boende). Dessa ställen synas bestyrka, så väl at de Svenske invånarena både i Nyland, och (åtminstone en stor del af) Finska Skärgården, äro komne ifrån Helsingland, som ock, at de torde hafva fortfarit at betjena sig af Helsinge-Lagen; då Finlands öfrige och inhemske inbyggare deremot lära blifvit dömde dels efter sine egne gamle bruk och plägseder, dels efter Uplands-Lagen?

Gud undfå eviga belöningar, samt at bibehålla Konungens nåd oförkränkt (Copie-Bok. Fol. 7).

Denna förening utmärker, at Karelarena mera idkade jagt, och Nylänningarne starkare Boskaps-skötsel [39]. Jämförelsen emellan 2:ne skinn (förmodeligen Hermelin-skinn) af hvarje rök, och en mark smör af hvarje person som upnådt sin års ålder, förtjenar upmärksamhet, och utvisar det pelterierne voro i högt pris.

Et sednare Bref angående Tionde-upbörden i allmänhet, utfärdadt til inbyggarena i Karelen af Konungen och Biskop *Hemming* gemensamt, dat. Stocholm aarum epter Herrens byrd 1335, på Warfrua dag Nativitatis, infördt i Åbo Tidn. 1785, N:o 11 [40], tjenar til uplysning och förklaring af detta föregående. Deri heter först, at denne Allmoge ej kunde fore margahanda merkeliga forfall oc saka utgöra en sådan Tiondegärd som lagen påbjuder: Landet lärer varit föga upodladt, och under kriget blifvit än mera förödt; man torde ock velat skonsamt förfara med en nyss vunnen gränse-ort. Man föredrog således en lindrig förening framför Lagens stränghet [41]. At Tionde-afgiften skulle erläggas af hvarje Bogaman (hvilken grund ock blifvit tagen til ortens Krono-utlagor), och at deribland voro vissa skinn: visar at jagt räknades ibland invånarenas förnämsta närings-fång. De 2:ne skinn som Biskopen af hvarje Rök hade at undfå, kallas här huithskinn; och anses et sådant värdt 2 tridiungar (4 kappar?) säd, eller 14 marker (torr-) fisk, då en mark smör gälde blott en half tri-

---

[39]) Efter denna beräkning, kunna de XX mark som B. *Hemming* upbar af Borgå socken, väl hafva utgjort blott hans Biskops-tionde af detta Pastorat. Jfr. ofvanf. sid. 214.

[40]) Hvarvid af förseende vid tryckningen, sid 82, rad. 29, efter de orden: I bugaskin, följande mening är utelämnad: „eller en tridiung sääd, oc Biscopenom II huithskin;" som här til rättelse anmärkes.

[41]) Samma grundsats har ock blifvit följd i anseende til invånarena i Tavastland, Satakunda och Österbotten, hvilka likaledes efter förening betalte tionden; som man af flere gamla documenter kan finna.

diung, (som dock är nog högt pris, eller visar at spannemålen ej mycket gälde, förmodeligen ej endast för denna varans ymnighet, utan ock för afsättningens besvärlighet). Et bogaskin värderas til hälften mindre, eller til 1 tridiung säd; et ofanteligt pris, om dermed förstås Ickorns-skinn! Hvad Gangskin skal betyda, kunne vi ej förklara. Ymnigheten af spannemål på denna ort, bör tvifvelsutan tilskrifvas invånarenas starka Svedje-bruk.

3:o Konungens och Biskop *Bengts* gemensamma Bref, dat. A:o D:ni 1334 Dominica proxima post Egidii Abbatis, (Copie-Bok. Fol. 5) förmäler, huru de, för at bilägga den långvariga tvist, som icke utan stor själavåda, varit emellan Sokne-Prästerna och Allmogen i Tavastland, gjort och stadfästat emellan dem en sådan förening, i Drotsen *Gregers Magnussons*, Riddarne Herr *Knut Folkesons* och *Karl Näskonungsssons* samt *Petri Joanssons* af vapen närvaro, at Bönderna skulle betala åt sin Präst af hvar plog (de quolibet aratro) tvänne strukne karpar korn (due carpe ordei planate, vulgariter dicte strucnekarpe) och ratione Apparatus (i stället för Matskott? en struken karp hafra och ej något mera, samt så mycket hö af tre plogar som af en plog til slottet plägade lefvereras. Hvarjämte de skulle vara skyldige at årligen utgöra alla andra Präste-rättigheter, af hvad namn som hälst, som af ålder varit vanlige. Vid 40 marks böter för den som tredskades, eller derutöfver fordrade. Man finner väl häraf, at åkerbruket då redan var inbyggarenas hufvud-näring; men besynnerligt är, at de förnämligast sått korn och hafra, men icke råg. I den stadfästelse som Ärke-Biskop *Birger* år 1369 den 8 Oct. i Åbo meddelade på Prästerskapets och invånarenas i Åbo Stift förening, rörande de förres rättigheter, (Copie-Bok. Fol. 3), säges deremot, at i stället för offer (loco oblacionum) och mathbyrdh, skulle enligt gammal sed betalas en rågad karp råg (una karp siliginis cumulata), förutan annan tionde af fisk, djur, skinn, lin,

---

[42]) Lin och Hampa såddes alltså redan den tiden i Finland. Et ännu högre begrep om landets upodling vid den ti-

hampa, humla och annat mera [42]). Månne detta angick endast Åbo Höfdingedöme? eller hade en annan sed imedlertid hunnit upkomma?

4:o Af Konungens och Biskop *Hemmings* Bref til Prästerskapet i Salo och Kemi (dat. 1335, pa Warfrua dagh Nativitatis), hvilket är infördt i Åbo Tidn. 1785, N:o 12, kan man finna hushållningens dåvarande tilstånd i Norra Österbotten. Deri säges, at som de ingalunda kunde åstadkomma sådane Prästebord som Lagen föreskref, besynnerligen i åker; så skulle de ersätta det medelst afgifter i skinn, torra gäddor och hö: betala Mathskott i smör och

---

den, borde man göra sig i anledning af Påfven *Benedict* XII:s Bulla eller Bref til Decanus Ecclesie Upsaliensis, (dat. Avinione XVI Kal. Julii Pontificatus anno sexto; den 16 Junii 1340), om vi kättare kunde lita på den Helige Fadrens infallibilitet. Han säger deri, at *Henricus Hartmanni,* Kyrkoherde i Säxmäki, uti ingifven supplik tillkänna gifvit, det somlige af hans Sokneboer otilbörligen vägrade at erlägga tionde af alt hvad deras jordägor, vingårdar, trädgårdar, qvarnar, ängar, egendomar och andra tillhörigheter af sig kastade; förebärande en elak sed, som dock snarare borde heta osed, nämligen at ingen ännu erlagt af sådant någon tionde. Hvarföre dem alfvarligen ålägges, vid Kyrko-bann tilgörandes, at utan all invändning, utgöra all slags tionde. (Sua nobis dilectus filius *Henricus Hartmanni*, rector parrochialis ecclesie de Saexamaeki peticione monstravit, quod nonnulli parrochiani ipsius ecclesie Aboensis Diocesis, de proventibus terrarum, Vinearum, Ortorum, molendinorum, pratorum, possessionum ac aliorum bonorum que infra limites parrochie ipsius ecclesie obtinent, decimas eidem ecclesie solvere indebite contradicunt, quandam pravam consuetudinem, que corruptela dicenda est pocius, pretendentes, videlicet quod de talibus nulli adhuc decimas persolverunt, etc). Så mycket lärer man likväl af detta Påfvens intygande böra sluta, at omkring denna tiden några nya slags växter i landet begynt skötas, och förmodeligen någon början til Kryddgårdars anläggande blifvit gjord; af hvilkas afkastning man ej trott sig skyldig at erlägga någon Tionde-afgift. Detta Bref, som i *v. Celses* Recensio Bullarii ej omnämnes, och alltså varit honom obekant, finnes i oftaberörde Copie-Bok Fol. 1, tillika med en annan Bulla af samma dato, på samma *Henric Hartmanni* anhållan utfärdad, hvilken *v. Celse* p. 117, n. 12, omtalar.

skinn, samt utgöra tionde af Ickornar, foglar och allehanda skogsdjur och fiskar[43]). Kyrkoherden skulle hafva eeth bööste (skal förmodeligen läsas bröösté?) af hvar Björn, och en bog af hvar Älg och Ren, och tionde af Renkalfvar. De fleste andre hans sportler skulle betalas i bogaskin. Alt detta utvisar, at invånarena föga annorlunda hushållade och lefde än Lapparne.

VI. Konungens utslag och bref til invånarena i Tavastland (Copie-Bok. Fol. 8), dat. Stokholmis A:o D:ni 1329 in vigilia beati Bartolomei Apostoli, rörande en gammal tvist emellan Biskopen i Åbo och bemälde Allmoge, huruvida de voro skyldige at til honom betala 4 ell. blott 3 skinn (förmodel. af hvarje Rök?) i stället för Biskopstionden? innehåller, at såsom Konungen ännu icke vunnit fullt ljus i saken; så skulle imedlertid det omtvistade 4:de Skinnet aflämnas i takamanna hand (dertil skulle tagas 2:ne, en på Biskopens och en på Allmogens vägnar), intil dess Ärkè-Biskop *Olof* med tilkallade vederbörliga bisittare och lagkloka Män hunnit lagligen undersöka och afdömma tvisten [44]). Derjämte befallas inbyggarena i Hauho socken (parœcia Haffu) särskildt, at straxt ovägerligen til Biskop *Bengt* utbetala de 3:ne skinnen, som de förut plägat årligen erlägga, och nu i 2:ne år honom egenmägtigt förhållit.

Målet finnes ändteligen hafva blifvit afgjordt af Ärke-Bisk. *Petrus* (Philipsson) år 1335 in profesto beati Olavi regis et martiris, under dess visitations-förrättning i Åbo (nobis — in partibus orientalibus nostre provincie, videlicet in dyocesi Aboensi visitacionis officium agentibus)[45]), på

---

[43]) Hvad Siäl Korn skal vara, är svårt at utleta. At sädes tyendhe äfven nämnes, är besynnerligt, hälst i det sammanhang hvari dessa ord här förekomma.

[44]) At denna Prelat undersökt saken, finner man af dess efterträdares bref; men huruvida han hunnit fälla sit sluteliga utslag, vete vi icke.

[45]) Under denna sin visitations-resa, har samme Ärke-Biskop ock stadfäst Ålänningarnes öfverenskommelse, at den delen af Själ-tionden, som förut plägat utgöras til hjelp vid

det sättet, at Tavastlänningarne pålades, at utan invändning årligen betala 4 skinn til sin Biskop, så väl som all annan laglig tionde-gärd til sine Präster. (Copie-Bok. Fol. 9).

I detta utslag förmäles, at Biskopen bevist, det hans företrädare af ålder upburit bemälde 4 skinn; men at en af dem, Bisk. *Magnus* (som styrde Stiftet mellan 1291 och 1308), rörd af det elände hvari Tavasterne blifvit försatte genom Ryssarnes grymma härjande [46]), till någon tid förunnat dem förskoning för det fierde skinnets erläggande: i anledning hvaraf de sedan obilligt-vis, velat för all tid undandraga sig denna afgift.

Medelst åtskilliga bifogade betyg, bestyrkte Biskopen, at redan Hertig Waldemar, på B. *Ragvalds* ansökning, genom utfärdadt Bref befalt Tavasterne at erlägga bemälde tvistiga 4:de Skinn; men at samma Bref blifvit af Ryssarne

---

Sokne-Kyrkornas byggnad, hädanefter skulle tilfalla Kyrkoherde-borden, i anseende til den tryckande kostnad, som desse genom gästning måste vidkännas. Brefvet är gifvit cum essemus, Anno D:ni 1335 Dyocesin Aboensem nostre Upsalensis provincie Metropolitana auctoritate visitantes ac in terra Alandie dicte Aboensis Dyocesis circa festum b. Laurencii gracia visitacionis hujusmodi constituti (Copie-Bok. Fol. 2). Huru långt in i landet Ärke-Biskopen må hafva rest, är obekant; förmodeligen stadnade han i Åbo? Sedan Ärke-Biskop *Birgers* tid, hafve vi ej vidare funnit några spår til slike åt dessa orter anstälda visitations-resor.

[46]) Terra tavastie per Ruthenos crudeliter devastata, incolis ejusdem pia compassione misertus. Om icke Ryssarne här blifvit förblandade med Karelarena, hvilket ej är troligt; så bevisa dessa intyganden, at desse sednare i sina ströfverier af de förre blifvit åtminstone understödde, om icke aldeles varit dem undergifne. Betygen äro af åsyna vitnen, Kaniker, Präster och landets besutna invånare, hvilka omtala devastacionem et combustionem terre Tavastie a Ruthenis factam, i bemälde B. *Magni* tid, och huru curia Episcopi Kustu cum omnibus privilegiis et clenodiis quamplurimis ecclesie Aboensis a Ruthenis est combusta, i B. *Ragualds* tid. Jämf. härmed Herr *Lagerbrings* Svea Rikes Hist. II Del. C. 17, §. 10; och III D. C. 3, §. 12.

i Biskopens gård (curia Episcopi) Kustö ännu samma år som det ifrån Sverige blef öfverhämtadt, upbrändt [47]), tillika med andra saker, nämligen Åbo Kyrkas Klenodier och Privilegier. (Copie-Bok. Fol: 4, 5, 9 och 10).

VII. Utom de redan anförde bref och förordningar til Finska Prästerskapets förmån, finnes Han ännu hafva utfärdat flere sådane: såsom Hans Protectorial för Bisk. *Bengt*, dat. Sudercopie A:o D:ni 1327, in vigilia b. *Laurencii* (Copie-Bok. Fol. 22); Hans befallning til inbyggarena i Karelen at utgöra tionde, dat. Stokholmis A:o D:ni 1329 in vigilia b. Bartolomei Apostoli (ders. Fol. 8 och 163), särskildt ifrån det förr omrörde af samma dato; Et dylikt til inbyggarena i Salo och Kemi uti Norra Österbotten, af samma dato (ders. Fol. 59), tryckt i Åbo Tidn. 1785, Bihang s. 74 följ. [48]); Hans frihets-bref på Åbo Biskopens gods Keris (förmodeligen det som nu heter Kairis) i Nummis socken, dat. Stocholmis, sub sigillo nostro, A:o Dni 1346, crastino b. Marie Magdalene in presencia nostra (ders. Fol. 119); Hans bref ang. Lammas Fiske i Kumå å, Biskopen i Åbo tilhörigt, gifvit i Åbo Hws år 1347, a *S:ti Egidii Abbatis* dagh (ders. Fol. 108 och 164); Et annat dito, hvari Kumo

---

[47]) *Messenii* berättelse (som han tydeligen tagit af *Juustens* Catal. Episc. Finlandiae, et i alla måtto trovärdigt document) om detta Ryssarnes infall, och hvilken Herr *Lagerbring*, III Del. C. 1, § 60, anser för tvifvelaktig, måste altså erkännas för alldeles viss, oaktadt Novogorodska Historiens tystnad härom. Hvad hos *Juusten* vid detta tilfälle heter Castrum Kuusto, det Biskop *Raguald* år 1317 anlade, lärer ännu ej hafva varit någon egentlig fästning, efter det i de anförde betygen heter blott curia Episcopi. At Hr *Lagerbring* III Del. C. 2, §. 17, tyckes anse för oafgjordt, huruvida Åbo och Kustö Slott icke varit et och samma? är oväntadt. Hvad i Herr *Tunelds* Geographie, 5:te Delen I Cap. s. 163 och 165 (5:te Upl.) om bägges olika så väl läge, som ägare och öden anföres, är ensamt tilräckeligt at undanrödja et sådant tvifvelsmål.

[48]) Och förut i framl. Probsten *Mathesii* Disp. de Ostrobotnia, p. 29; hvarest ock p. 37 seq. B. *Bitzes* Bref om gränsorna emellan Kemi och Ijo Pastorater finnes tryckt, hvilket är infördt i Åbo Tidn. 1785, N:o 13.

sockens inbyggare åläggès at innan midsommars-dagen åter upbygga Biskopens Lax-verk i Lammas, det de olagligen upbrutit, scriffuat j Kumo areth äpte Gudz byrdh 1348, *die b. Scolastice virginis*, undi varo dom incigle, närvaranda Geriko Skyttä (på andre ställlet Gerica Sköttha), fogdhe j Östherlandhom (ders. Fol. 109 och 164); Hans befallning at den Smör-afgift, som hette Förmark, skulle i Nyland och på flere ställen ovägerligen lika som förut, af alla betalas till B. *Hemming*, dat. apud Alandiam in insula dicta Wardhö A:o D:ni 1347, feria 2:da infra octavas Nativitatis b. Virginis (ders. Fol. 3); Hans förordning utfärdad på B. *Hemmings* anhållan, at så ofta Biskopen var på sina visitationer, skulle Allmogen på den ort, dit han anlände, draga not, för at förse honom med fisk til hans förnödenhet, dat. in Castro nostro Abo A:o D:ni 1347 die b. *Egidii Abbatis* (ders. Fol. 22); Hans frihets-bref för alla de gods som Domkyrkan då tilhörde, hvilka tillika upräknas, dat. in castro nostro Abo Dominica proxima post Egidii, förmodeligen samma år; (ders. Fol. 37) etc.

VIII. Om den svåra misshällighet, som sedermera emellan Konungen och Biskop *Hemming* skal upkommit, finnes ingen ting som kan gifva den minsta uplysning. Ty dertil kan icke räknas hvad bemälde Biskop i sit förordnande om Helsingarnes Matskott i Nyland, dat. 1349 in octava Apostolorum Petri et Pauli (Copie-Bok. Fol. 10 följ.), utlåter sig, at berörde afgift skulle ovägerligen af alla erläggas, oaktadt Konungen mundteligen blandat sig i detta ärende, hvarmed honom likväl ej tilkom at sig befatta [49]).

---

[49]) Non obstante quod dominus noster Rex per malivolos pacis emulos informatus se verbaliter de isto negocio aliquantulum intromisit: non sententiando, cum hoc non potuit, eo quod laycis quamvis religiosis disponendi de rebus ecclesie nulla attributa sit potestas, quos obsequendi astringit necessitas, non auctoritas imperandi; neque dominus noster Archiepiscopus in presenti negocio aliquid immutavit, ad quem super talibus pertinet immutacio facienda, nisi prescripcio legittima clericos defensaret, a qua defensione consulimus et precipimus eos nunquam recedere, si velint

Denna utlåtelse visar väl, at vår Biskop varit en nitisk försvarare af Kyrko-väldet, och at K. MAGNUS, som annors både emot honom och hans Kyrka visat sig mycket benägen, vid något tilfälle vågat yttra sig mindre gynsamt om någon del af dessa heliga rättigheter; men Brefvet synes vara äldre än det häftiga motstånd, som skal hafva retat Konungen at fängsla Biskopen[50]. Mycken anledning är för öfrigt at tro, det hela denna berättelse om B. *Hemmings* fängslande, är ogrundad, och efteråt updiktad; dels at svärta K. MAGNI minne, dels för at bestyrka Biskopens värdighet at ibland Helgonens antal blifva uptagen: hvartil martyr-förtjenster och lidande för en så helig sak, som Kyrkans rättigheter, voro af mycken betydlighet. At man til vinnande af et så lofligt ändamål, ej haft betänkande vid at nyttja osanningar, är en bekant sak[51]. Åtminstone är det besynnerligt, at hvarken B. *Juusten* i sin Finska Biskops-Chrönika, eller det Fragment af en ännu äldre Förtekning öfver Åbo Biskopar som förvaras ibland *Palmsköldske* Handlingarne[52] i Upsala, nämner något ord om en så märkelig händelse. Och at *Ericus Olai*, af hvilken alla nyare författare förmodeligen hämtat all sin kunskap härom, i detta mål är både partisk och oredig, har Herr *Lagerbring* tilräckligen ådaga lagt. Biskopens beständiga tilgifvenhet för Konungen[53], och den ynnest K. MAGNUS både för och efter år 1349 visade den Finska Kyrkan[54], göra ej heller et sådant häftigt steg, af den annors fromma och eftergifsamme Konungen, mycket sannolikt.

Den ovisshet och oredighet, som *Erici Olai* och *Vastovii* mindre granskade berättelser för öfrigt utbredt öfver

---

penam debitam dilapidatoribus et jus ecclesiasticum negligentibus evitare.

[50] Se Herr *Lagerbring*, III Del. C. 6, §. 20 och 52.

[51] Jfr. t. ex. Herr *Lagerbring* ders. C. 2, §. 15.

[52] I 4:o, Vol. Åbo och Åland, Fol. 190.

[53] *Lagerbring* C. 8, §. 16, s. 653.

[54] Som kan ses af de ofvanföre nämnde samt flere Bref och förordnanden, hvilka han til dess fördel utfärdat.

Bisk. *Hemmings* Lefnads-historia [55]), är ej svår at undanrödja. At han dött 1367, är af *Juustens* och nyssnämnde gamle Fragments intygande ostridigt [56]). Uppenbarelsen om St. Britas födelse, skal enligt samma Fragment, hafva händt B. *Bengt*, *Hemmings* företrädare. Men om B. *Hemming* (som för öfrigt af den H. Brigitta med särdeles vänskap hedrades) heter det, at han gjort *St. Britas* uppenbarelser kände hos Påfven, och för honom hållit et tal til hennes beröm [57]). Är det då under, at han tilbaka i Hennes Uppenbarelser med så mycket beröm ihogkommes?

IX. At Ulsby (sedermera Björneborgs) Stad lärer vara äldre än gemenligen tros, och åtminstone redan före år 1365, då den af K. ALBRECHT med Privilegier begåfvades [58]), varit anlagd, torde kunna slutas af et köpe-bref, dat. Ulsby Anno D:ni 1355 crastino Mathie Apostoli (Copie-

---

[55]) Se Herr *Lagerbring* på sidst anf. ställe, och C. 6, §. 72.

[56]) Sednare Documenter än af 1365, i hvilka han såsom ännu lefvande omtalas, lärer i den gamla Copie-Boken ej förekomma. Men i K. *Albrechts* Bref af den 4 Junii år 1369 (deri han ock brukar titeln af Dominus terre Scanie) tager han Bisk. *Johan (Petri)*, Bisk. *Hemmings* efterträdare i sit hägn (Fol. 24). Likaledes finnes (Fol. 165) et samme B. *Johans* bref til invånarena i Satakunda, dat. A:o D:ni 1369 die b. Clementis; hvilket, at förbigå flere skäl, nogsamt bevisar, det B. *Hemming* ingalunda kunnat år 1370 eller 1371 göra K. HÅKAN bistånd at befria K. MAGNUS ifrån sit fängelse. At B. *Hemming* varit Canik i Upsala, berättas icke af *Juusten:* men väl at han varit född i Bälinge socken i Upsala Stift; hvilket ock styrkes af dess egen berättelse i det Gåfvo-bref, hvarmedelst han til Biskopsstolen i Åbo skänkte Kairis hemman, det han hade förvärfvat sig genom byte emot sin ärfda fastighet i Bälingh socken (pro patrimonio nostro titulo permutacionis de Pavalsbothum parrochie Bälingh). Copie-Bok. Fol. 118.

[57]) Revelationes S:te Birgitte ad Papam detulit, et coram eo sermonem fecit pro laude ejus, cui familiarissimus fuit. Således måste B. *Hemming* hafva gjort en resa til Påfven? Eller har man trott detta blott i anledning af de utlåtelser som förekomma i St. Birgittas Uppenbarelser L. IV. c. 125, och Revel. Extrav. c. 104?

[58]) Se Herr *Lagerbring* III D. C. 6, §. 62.

Bok. Fol. 109), hvarmedelst *Andreas dictus van* [59]) *civis in Hulsby Dyocesis Aboensis* försäljer och uplåter til B. *Hemming* sin gård i Forsby uti Kumo socken. Efter den tidens Latin lärer *Civis* ej kunna öfversättas annorlunda än Borgare, och brukades icke om andre än invånare uti Städerne.

X. At Greger Månsson i K. Magni tid värkeligen varit Drots, beviser icke allenast hans af Ass. *Brocman* (hos Herr *Lagerbring*, anf. st. C. 4, §. 12, not. 4) upgifne Bref, utan ock K. Magni af oss nyligen anförde förordning (ofvanf. s. 231) om Tavasternes tionde, gifven år 1334 Dom. proxima post *Egidii Abbatis*, där han så väl nämnes vir nobilis, och såsom synes, miles (Riddare), utan ock uttryckligen kallas *Dapifer*. Men at hans Drots-ämbete skal hafva uphört med år 1335, då *Nils Ambiörnsson* til denna värdighet blifvit uphögd, göres åtminstone tvifvelaktigt genom et hans Bref til invånarena i Savilax socken (Copie-Bok. Fol. 7) *dat. in Castro Aboensi A:o D:ni MCCCXXX septimo*, feria tercia proxima post festum exaltacionis sancte crucis, hvaruti han kallar sig *Gregorius Magnusson, illustris Regis Suecie Dapifer*, och alfvarligen befaller dem at utgöra Biskops-tionden, enligt K. *Magni* tillika intagne förordnande af år 1329 [60]). Detta öfverlämnas til Fornsökares ytterligare granskning.

---

[59]) Månne tilnamnet här blifvit i afskriften utelämnadt, och *van* eller *von* endast beviser at han varit en Tysk? eller kunde Van hafva varit hans tilnamn?

[60]) Han säger ganska myndigt: Volumus igitur et vobis firmiter precipiendo mandamus, quatenus predicto Domino Aboensi Episcopo decimas et tributa sibi per vos debita, iuxta formam et modum supra dicti mandati Domini nostri Regis, expedite et sine contradiccione qualibet, exsolvere et exhibere nullatenus omittatis, prout graciam predicti Domini nostri Regis et nostram diligitis et favorem.

Förteckning på Finlands Höfdingar, intil Konung Gustaf I:s tid [1].

V B. 2 Cap.

Om Praefecti, Advocati, Capitanei, Fougtar, öfver Finland [2].

NICOLAUS ANDERSSON, Praefectus Finlandiae 1303, då han ifrån Stockholm Kalend. Junii fick Konung BIRGERS skrifteliga befallning, at intet förhindra skogars och hemmans ans och skötsel i Tavasthus Län. Se *Nova Literaria Maris Balthici*, A. 1705, p. 13.

* HARALD TORSTENSSON, kallar sig Finlandiae Praefectus i et Bref angående en äng, dat. in Reisum A:o D:ni 1306, proximo Sabbatho post festum beati Olaui Regis et martiris. (Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok Fol. 103).

LYDER DE KYRN, förde en stående Ängel på knä med Örna-hufvud med en krona uppå, på ryggen et par utslagna vingar: Hans barn och efterkommande kallade sig *Diekn* [3].

---

[1]) Utgifves ingalunda såsom fullständig, utan allenast såsom et påbegynt utkast, at framdeles, af dem som dertil äga ämne och lägenhet, vidare fyllas och förbättras. Til grund lägges framl. Herr Cancellie-Rådet och Ridd. *von Stiernmans* Höfdinga-Minne; ur hvars ännu otryckta II:dra Del, ifrån V:te Bokens 2—5 Capitel, VI:te Bokens 3 Capitel, samt IX:de Bokens I Capitel vi här låte aftrycka så mycket, som angår Finlands Höfdingar före K. GUSTAFS tid. (Til den nyare tiden tillåter oss icke rummet at här sträcka oss). Hvad vi tillägge (förutan det som i Noterne påminnes) utmärkes med * frammanföre.

[2]) Man har ganska svårt at utreda, hvilke af dessa Herrar varit Höfdingar antingen öfver hela Finland, eller blott öfver Åbo Höfdingedöme. Vi lämne imedlertid Herr *v. Stiernmans* indelning oförändrad, utan at vara försäkrade det han altid rätt åtskildt dessa slags ämbetsmän.

[3]) Bevisen til denna och flera andra Herr *v. Stiernmans* upgifter, hafve vi dels icke tilfälle, och dels icke tid, at nu upsöka och pröfva. De lämnas altså tilsvidare ovidrörde, för hans räkning.

År, 1315 var denne *Lyder de Kyrn* Advocatus Finlandiae, då han uti Örebro gaf Abbedissan i Risberga Kloster *Ragnfrid* sit gods Ekeby för dess gods Stockhammar.

* I sit Salubref på några gods i Nybygd, dat. A:o D:ni 1316 in vigilia S. Johannis Baptistae, kallar han sig praefectus Finlandensis (Åbo Cop. Bok Fol. 130); och finnes år 1322, die Sanctorum Innocentium, hafva gifvit betyg derpå at *Marqu. Fleegh* lagligen köpt gods i Holchis *(Hulkis)* och nära Holchis (ders. F. 122) [4]).

Karl Näskonungsson *(Natt och Dag)*, var år 1322 väpnare och Svea Rikes Råd, då han i Skara die b. Margarethae Virginis, underskref Riksens Ständers Förening om Konung *Magni Ericssons* antagande til Svea Rikes Konung: 1323 Capitaneus Finlandiae. År 1327 var han ibland dem, som öfversågo Södermanlands Lagen. Han lefde ännu år 1349; se Dr. Nordbergs S. Clarae Minne, p. 45.

Gift 1:o med *Brita Jöns* dotter, 2:o med *Katharina Haelgi*, Peder Ragualdssons dotter, som förde i vapen Tre Rutor; hon fick år 1340 Morgongåfva, och lefde enka 1347.

Son af *Näskonung Benctsson* til Nynäs, Aspanäs och Langanäs.

* Bekräftade såsom vitne et Köpebref angående Stensböle gård i Borgå socken, år 1327 Dominica Laetare, och kallas där Capitaneus Finlandensis (Cop. Bok. Fol. 145). I et Donations-Bref å en egendom i Öningeby på Åland, dat. A. 1330 proxima secunda feria ante festum b. Jacobi Apostoli, kallas han Advocatus illustris et magnifici Principis Domini Magni Dei gratia Regis Sveciae et Norvegiae,

---

[4]) Jfr. Herr Probsten Dr. *Lencquists* Minne af Finlands Drottar, i Åbo Tidn. 1773, s. 27. Denne *Lyder de Kyrn* eller *af Kyrnen*, var jämte *Iwan af Kyrnen* ibland de 12 Riddare som gingo med Hertigarne Eric och Waldemar i borgen för Motorpska Afhandlingens efterlefnad, år 1307. Se Herr *Lagerbrings* Svea Rikes Hist. III D. I C. 20 §. Månne han varit af samma slägt med *Gotskalk* och *Eggert af Kyren*, som uppräknas ibland Hertig Erics löftesmän vid Coldinger Tractat 1313? Ders. 2 C. 1 §.

super Finlandiam et Alandiam (ders. F. 113). I et Dombref angående Stensböle gård, gifvit Hattalum A. 1333 quinta feria proxima ante festum b. Dionysii et sociorum ejus, kallar han sig *Carolus Näskonungxson Miles*, eller Riddare. Var af Oligarchiska bandet emot K. *Magnus Eriksson*, och har såsom Väpnare och Sveriges Konungs Råd underskrifvit Skara Herredags-Beslut af 1322, samt såsom Riddare och Riks-Råd *Nils Ambiörnssons* Drotzets-Fullmagt 1335. Se Herr *Lagerbrings* Svea Rikes Hist. III D. 3 C. 6 § och 4 C. 4 §.

* ALGOT JONSSON eller *Joansson*, kallar sig Advocatus Finlandensis i et Bref, rörande några Åbo Domkyrkas gods, dat. (Abo?) A. 1324, feria 5:ta post decollat. b. Johannis Baptistae (Cop. B. F. 101). Jfr. hans dom mot Åbo Magistrat s. år V Kal. Apr. (ders. F. 44 f.). Lärer vara densamme hvilken såsom R. R. och R. underskrifvit Skara Herredags-Beslut 1322? *Lagerbring* a. st. 3 C. 6 §.

MATS KÄTILMUNDSSON (Läma), var år 1319 Riddare, Riks-Råd och Drots, då han i Upsala den 8 Julii underskref Riksens Råds förbindelse om Riksens Rätt och alla gamla Privilegiers vid magt hållande. År 1325 Capitaneus totius Finlandiae [5]). 1347 Capitaneus Castri Aboënsis. Han förde Läma vapnet, som var två gule snebjelkar opp ifrån til nedan i rödt fält; intil år 1322, då han antog i stället tre Rosor på snedden, och på hjelmen sex fiädrar på hvardera hornet. Sist blef han Riksföreståndare i Konung *Magni Ericssons* minderårighet; och stod det väl til i Sverige i hans dagar [6]). Huru han slog Ryssarne, här-

---

[5]) I et Bref rörande Wäsunda gård i Hattula socken, dat. in Castro Thavastiae A. D:ni 1325, die conversionis b. Pauli, kallar han sig Capitaneus Finlandensis. Han nämnes ock Capitaneus terrae Finlandensis i nyssbemälte Dombref af år 1324, feria quinta post decollationem b. Johannis Baptistae (deri *Algotus Joansson* tillika kallar sig Advocatus Finlandensis) och hvarest jämväl åberopas en dom af Dominus *Haraldus* quondam Praefectus Finlandensis; tvifvelsutan förenämnde *Harald Torstenson?* (Cop. Bok. Fol. 151).

[6]) Härom bör likväl Herr *Lagerbring* jämföras.

jade och brände i Ryssland, följde med Hertig *Eric* til Norrige, fångade Konung *Birgers* män, förde bemälte Hertig *Erics* banér i Bjälbo striden, slog de Danska, sköflade Skåne, lät dömma och aflifva *Brunke* och dess anhang, sammaledes Junker *Magnus*, redde til Skepsflottan emot Konung *Birger* til Gottland, stämde Mora ting och lät hylla Konung *Magnus Ericsson*, hållandes honom i famnen, kan til öfverflöd läsas på andra ställen.

Född 12-- † 13--

Gift med *Adelheid Sparre*, *Abiörn Niclisson* hin gambles dotter, som lefde Enka 1371. Efter bemälte sin Svärfader ärfde han 1312 Dylle gård.

Son af *Kättilmund*, Jarlens i Östergöthland *Knut Håkanssons* son [7]).

* KARL HARALDSSON, kallar sig Advocatus Finlandensis i et Qvitto-Bref til Bisk. *Bengt*, dat. 1330 die b. Luciae Virginis (Cop. Bok. F. 112); och heter Advocatus Aboënsis i et *Olof Bengtssons* i Nerpis Pantbref dat. 1331 feria quarta infra octavas Epiphaniae (ders. F. 121).

* ÄRENGISLE ANDERSSON, kallas i et Köpebref dat. A. 1336, secunda feria Paschae (Cop. Bok. F. 96) Advocatus Finlandensis, och nämner sig sjelf Advocatus Aboënsis i et Dombref angående Stensböle gård, dat. A. 1335 Dominica Septuagesima (ders. F. 146), deri han kallar *Karl Näskonungsson* Nobilis Miles Dominus Karolus Antecessor meus. Om den honom af K. *Magnus Ericsson* updragne vigtiga befattning med Nybyggen i Finland, se här frammanföre s. 225 [8]).

* DANIEL NICLISSON, kallas Capitaneus Finlandensis i Bisk. *Hemmings* Bref om Padais gård i Sagu socken, dat. 1345 in crastino sancti Henrici (Cop. Bok. F. 133).

GERECHO eller GERHARDUS SKYTTE, kallas uti *Magni* Svea Rikes, Norigis och Skånes Konungs bref för soknarne

---

[7]) Jfr. ock Herr Dr. *Lencquist* a. st. s. 27 följ.

[8]) At hans befäl sträckt sig längre än blott öfver Åbo Höfdingedöme, anmärkes ock ders. Not. [28])

Nerpis, Mustasari och Pedersari, at handla sins emellan, dat. Kumå 1348, Odensdagen näst före S. Sigfridi dag: vår Fougdte i Österlandom; och uti Dombref 1350 Advocatus castri Aboënsis.

* Kallas ock *Gerica Sköttha* (och *Geriko Skyttä)* Fogthe i Österlanden uti samme K. *Magni* bref om Laxverket i Lammas i Kumo socken, gifvet Kumo A. 1348 die b. Scholasticae virginis (Cop. Bok. F. 109 och 164).

Nicolaus Ericsson kallas i utgifvit Dombref år 1365 Advocatus Österlandiarum.

* I K. *Magni* Bref dat. Ludosiae 1351 decima die mensis Octobris (se ofvanföre s. 226) nämnes han Praefectus Aboënsis.

* Nils Turesson *(Bielke)*, kallas i K. *Eric Magnussons* frihets-bref för alla Bisk. *Hemmings* Betjente (Officiales et bonorum ipsius provisores) ifrån krigstjenst, dat. Stocholmis A. D:ni 1358 feria quarta proxima post exaltationem S. Crucis: *Praefectus noster Österlandiarum* (Cop. Bok. Fol. 23). Denne Herre, som i K. *Magni Ericssons* Historia förekommer såsom en af hans mäst nitiske motståndare, har ej allenast varit Riddare och Riksråd, utan ock slutligen Drots. (Se Herr *Lagerbring* 6 C. 37, 49 och 61 §§). At han 1362 var Lagman i Finland, 1363 reste med några flere sine medhållare til Holstein, at tilbjuda Gref *Henric* derstädes Svenska Kronan, och derföre samma år blef af K. *Magnus* landförvist, samt var en af dem som inkallade K. *Albrecht* til Sverige, och med all magt understödde honom, kan man dersammastädes läsa i 53 och 58 §§. Blef dödad under det han i följe med K. *Albrecht* belägrade Åbo Slott år 1364. (Ders. 62 § hvarmed bör jämföras hvad vi om honom här frammanföre s. 217 i Noten anfört).

Herr *von Stiernman* anmärker om honom i VIII Bokens I Capitel, som handlar om Lagmännerne öfver Österlanden eller hela Finland, ännu följande omständigheter:

„*Niclis Turesson (Bielke)* kallas år 1350 Konung *Magni* och dess Sons Hertig *Erics* Ämbetsman, Råd och Drots:

år 1354 Lagman i Tiohärad, då han i Jatzholm feria quarta Paschae gaf til Nydala Closter sin gård Drögningahult etc för sina Hustruers *Ingridis* och *Margarethae*, som afledne äro, samt Föräldrars siälabot: 1355 och 1362 Höfvitsman på Calmare: 1361 Lagman på Öland: 1362 Lagman öfver Österlanden, då han utvärkade sig i Upsala Konung *Håkans* öpna bref, dat. die b. Sigfridi, för Lagmannen i Österland eller Finland, at äga lika magt som Lagmännen i Sverige at välja och dömma til Konungz [9]): och säger altså Paul Juusten in Chronico Episcoporum Finlandensium p. 75 orätt detta vara först skedt i Konung *Carl Knutssons* tid, medelst Biskopens *Måns Olofssons Tavasts* flitiga bedrifvande. År 1363 vardt Herr *Niclis Bielke* af Konung *Magnus* utdrifven utur Riket.

Född 13 - - Redan död 1372, då *Eric Karlsson*, *Steno Benedictsson* och *Steno Stensson* gifva til Linköpings Domkyrkio de gods i Nyärda Vi, som deras afledne Faderbroder *Nicolaus Turesson* [10]) hade pantsatt til bemälte Kyrkio.

Gift 1:o med *Ingrid Thures* dotter, 2:o med *Margaretha Sparre*, Riddaren *Abiörn Lorentssons Sparres* dotter, 3:o med *Karin Båt*, Riddaren och Riks-Rådet *Peder Jönsson Båts* dotter til Flishult, 4:o med *Merta Olofs* dotter til Svanvik [11]).

---

[9]) Se Åbo Tidn. 1784, N:o 20.

[10]) *Sten Benedictsson* var son til *Bengt Turesson;* men *Suno Håkansson* (och förmodeligen jämväl *Erik Karlsson?)* var samma *Bengt Turessons* måg: desse 2:ne sidstnämnde Herrar voro executorer af Herr *Nils Turessons* Testamente, hvarmedelst för hans siäl S. Sigfrids Altare och praebenda vid Åbo Domkyrka blef inrättad och doterad, som af hans anhörige vidare blef förbättrad. (Se *Eric Karlssons* och *Suno Håkanssons* Gåfvo-bref dat. 1365, Bisk. *Johan Westphals* Betyg dat. 1371, die b. Thomae Apostoli, och *Sten Stenssons* Gåfvo-bref dat. 1387, tertia feria infra octavas Corporis Christi, hvari han kallar sin Fader *Sten Turesson* (Cop. Bok. Fol. 168); förmodeligen *Nils Turessons* Broder? Se *Messenii* Theatr. Nob. p. 59.

[11]) I K. *Albrechts* Gåfvo-bref ang. Sämingasala, dat. apud

Son til Riks-Rådet *Ture Kettilsson Bielke* och *Ingrid Boos* dotter *Natt och Dag*, som lefde Enkia 1327".

* Narvo Ingiwaldsson, kallar sig Riddare och Fogete i Finlande uti et Salu- och Gåfvo-bref af någre sine gods i Borgå och Pernå soknar til Åbo Domkyrka [12]), gifvet år 1363 Dominica Trinitatis (Cop. Bok. Fol. 145). Underskref år 1362 såsom Riddare och Riks-Råd K. *Håkans* förordning om Finska Lagmannens rätt at deltaga i Konunga-valet. (Åbo Tidn. 1784, N:o 20).

* Ernest von Dotzen, kallar sig *Ernestus de Dotzen*, quondam Capitaneus Finlandensis, i et Betyg dat. Åbo A. D:ni 1374, ipso die b. Kalixti Papae (Cop. Bok. Fol. 107), deri han intygar det han förklarat Domkyrkans gods Arvesala och Nuyala fria för alla Krono utskylder, under den tid han förestod styrseln öfver Slottet och Finska Höfdingskapet (toto tempore quo praefui regimini castri et terrae Finlandensis). Af et Åbo Magistrats betyg, gifvit samma år ipso die b. Bernardi Abbatis, rörande et Hemmans-byte, hvilket en *Johannes Kalenska (Kalantska* eller *Karlenska)* gjort med Domkyrkan, ses at samme *Ernst von Dotzen* 5 år förut haft styrelsen öfver landet (ders. Fol. 107). Hvarmed kan jämföras samme *Johannis Kalenska* bref, dat. A. 1376, Domin. Quadragesima qua cantabatur Reminiscere (ders. Fol. 104 följ.). Konung *Albrechts* bref dat. apud portum Wöra A. D:ni 1367, feria 2:da proxima post festum beatorum septem fratrum (Cop. Bok. Fol. 109) om Kumo Slotts nedrifvande [13]), som är ställdt til Tydericus de Wereggis, Nicolaus Kätilsson och denne *Ernestus de*

Castrum Aboënse A:o Dni 1364 in crastino b. Luciae Virginis, säges Herr *Nils Turesson* hafva dött barnlös (sine liberis ac aliis haeredibus de ventre suo progenitis). Cop. B. F. 152.

[12]) Den ena gården aflät han för 7 läster Råg, som han var Domkyrkan skyldig, hvilka då gälde 15 marker penningar.

[13]) Det finnes tryckt i *Pet. Fortelii* här i Åbo (under Prof. *Joh. Haartmans* praesidio) år 1732 (och 1735) i 4:o utgifna Disputation de Primis Initiis Biörneburgi, p. 8.

Detzom (Dotzen), visar ock at han den tiden måtte varit befälhafvande här i landet.

NILS OLOFSSON til Särkilax (Stiernkors) var år 1435 Väpnare och Riks-Råd, då han på Långholmen dagen näst efter S. Laurentii dag underskref Riksens Råds förbindelse emot K. *Eric:* år 1437 Ståthållare öfver Österlanden, då han i Åbo förseglade et Bytes-bref. År 1441 bivistade han Calmare möte, där han med flere Riksens Råd underskref förbundet emellan Sverige och Norrige om fred dessa Riken emellan, etc.

Gift med *Elin Tavast, Nils Olofsson Tavast* den äldres dotter.

Son af *Olof Persson,* som blef adlad 1410 Lögerdagen näst före S. Mårtens dag, uti Flensborg.

3 Cap.

Om Advocati, Capitanei, Höfvidsmän, Fogotar på Åbo Slott och öfver dess Län [14]).

TORIRUS JÖNSSON, kallas år 1322 Advocatus Castri Aboënsis.

* KARL HARALDSSON. (Se om honom frammanföre s. 243).

MATS KÄTILMUNDSSON (Läma), kallas år 1347 uti et Bytes-Bref på några gårdar i Sagu socken, Capitaneus Castri Aboënsis. (Se om honom mera frammanf. s. 242).

* ÄRENGISLE ANDERSSON. (Se om honom frammanf. s. 243).

* LAURENTIUS PEHRSSON (Pätärsson), kallar sig Advocatus Aboënsis uti et Dombref ang. Stensböle gård, dat. A. 1337 die S. Andreae (Cop. Bok. Fol. 146).

GERARD SKYTTE, Advocatus Aboënsis 1350 [15]). (Se frammanf. s. 243).

---

[14]) Se frammanföre s. 240 Not. [2]).

[15]) Är af en annan hand vid Herr *v. Stiernmans* arbete anteknadt.

Jeppe Diekn, Foghate i Åbo 1386. Hans Sigill 1377 [16]).
* Kallas Fogte upo Abo i trenne *Kettil Olofssons*, Undi-Lagmans i Finland (eller Österlandom) Dombref, alle gifne år 1380, vårefru dagh annunciationis (Cop. Bok. Fol. 171, 172); likaledes nämnes han Herre *Jäppä Diäkn* Foghate i Abo, uti Bertils Undhilaghmans i Finlande a *Boo Jönissons* veghna Dombref, af år 1388 om Warffrw dagh Annunciationis (ders. F. 173). Var altså Riddare?

* Abraham Broderson, Riddare, och Höfvidsman på Åbo. Kallar sig så i sit Bref af år 1309 (bör utan tvifvel läsas 1409; emedan denne på sin tid mägtiga man lefde i Dr. *Margaretas* och K. *Eric XIII*:s tid), hvilket i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 78 är infördt [17]). Se *Lagerbring* D. 4, s. 32 f.

Knut Bonde til Fogelvik och Rafvelstad, år 1409 Riddare och Riks-Råd. 1410 tillika Höfvidsman på Åbo. † uti Finland 1413, och samma år begrafven i Wadstena Kloster hos sin Svärfader.

Gift med *Margaretha Sparre*, † 1429 R. R. R. och Uplanda Lagmannens *Carl Ulfsons* dotter til Tofta, och *Helena Israels* dotter *Brahe*. Fru *Sparre* fick i senare giftet Herr *Sten Turesson Bielke* til Vik och Ekholmen.
Son af *Thord Röriksson Bonde*, R. R. R. Marsk och Höfvidsman på Wiborg, † 1417 in Dominica Laetare, och *Cicilia Nils* dotter *Wase* til Biörnö.

Joseph Pedersson, 1412 fogte på Abo sloth [18]).

---

[16]) Likaledes en tilsatt anteckning.

[17]) *Jusse* och *Jöns Duwe, Duwa* eller *Dwffwa* förekommer såsom en betydelig ämbetsman i landet i åtskillige handlingar åren 1403, 1405, 1407 och 1410 (Cop. B. F. 91, 98, 105, 106, 161, 119, 128, 140, 110), där han nämnes Hofmästare eller Hoffmester, och Riddare, eller ock blott Ärlig man Her Jusse Duwa; men kallas dock ingenstädes Höfvidsman eller Fogde. Deremot nämnes i Hartika Dykers aff vapn Dombref, gifvet 1430 um vaara Fru apthon visitacionis (då han höll Häradsting i Nummis by på Twffwe Niclissons vägnar), om några afhörde vitnen, som tilförene hade synat en då omtvistad mark, i *Jusse Ericssons* tidh som fogitha var uppa Abo, (Cop. B. F. 117), om hvilken man för öfrigt ej ännu träffat någon vidare underrättelse.

NICOLAUS [19]) LYDIKSON eller *Clavus Lydhekeson* DIEKN, som förde i vapen en röd Engel med svart Örnhufvud i hvitt fält, var år 1420 Foghot oppå Åbo Slått: år 1442 kallas han Capitaneus Castri Aboënsis, och åter 1433 och 1434 Höfvitzman på Åbo Hus, då han sistnämnde år Vårfru afton visitacionis, jämte Biskop *Magnus* i Åbo, förseglade framledne Riddarens *Niclis Kurks* Husfrus *Cicilia Philippus* dotters Gåfvo-bref i Löpö i Tövesala socken til S. Annae - - som börjadt är i Resa socken i Åbo Biskopsdöme.

Son af förenämnde *Lyder de Kyrn* (pag. 240) [20]) som kom in uti Sverige i K. *Erics* af Pomern regements tid.

* Kallas i en Räpstatings Dom, gifven år 1407 daghen tore sancti Barnabae Apostoli, (Cop. Bok. Fol. 119) *Claws Lydikason* Häradshöffdinge i Norrfinnom; i *Benkt Michelsons* Dombref af år 1414, gifvet in crastino Purificationis Mariae, (då han höll ting med allmogen af Räntämäki, Reso och Rusko soknar, i Masko Härad) aa ärlig mans vägnä *Clauus Lydhekasons*, Fogda pa Abo, (Cop. B. F. 169); likaledes i en Räfstatings dom af 1420, gifven nästa tiisdaghen äpter s. Johannis Baptistae dagh (dersam. F. 134); och i flere Dombref af åren 1420, 1429, 1430 och 1434 Höffuitzman pa Abo, ders. F. 159, 117 och 97). En *Claus Diägn* Domare i Thavastelandhe omtalas i et Gåfvo-bref, gifvet Saris 1390 in vigilia Epiphaniae D:ni af *Magnus Kazi* Fogothe i Thavastelandh (Cop. B. F. 150).

HENRIC CLAUSSON DIEKN, år 1437 Höfvidsman på Åbo Hus, det han opgaf til *Hannes Kröpelin;* var år 1450 Riddare, då han i Arboga styrkte med andre Riksens Råd och Män Konung *Carl Knutson* at öfvergifva Norrige til Ko-

---

[18]) Tilsatt antekning.

[19]) Kallas ock *Nicolaus Lydichini*, Capitaneus Castri Aboënsis, af *Juusten* (Chron. Episc. Finl.) i Bisk. *Magni Tavasts* lefvernesbeskrifning, hvarest tillika berättas, at han på sin bekostnad, efter bemälde Biskops tilstyrkande inrättat Sacellum Divae Virginis, som sedan kallades Altare Clericorum, vid Åbo Domkyrka.

[20]) Månne detta är väl grundadt?

nung *Christiern*. Han slöt ock 14 - - med *Olof Tavast* en nio-årig fred med de Nougårdske. *Henric Clausson* kallar sig Riddare och Häredzhöffdinghe i Nidre Sathagundha uti 2:ne Dombref, gifne 1445 fredaghin näst epter Varffru daagh Nativitatis (Cop. Bok. Fol. 164), och 1447 tisdaghen nästh fore S:te Michels dagh (ders. Fol. 162). År 1451 och 1452 har han som Lagman i Norra Finland utgifvit åtskilliga Domar. Han gjorde år 1453 med sin Frus samtycke Testamente til Nådendals Kloster, efter han där begärt sin lägerstad, som läses här nedanföre.

Gift med *Lucia Olofs* dotter *Tavast*, som gaf Testamente til Nådendals Kloster.

Son af förenämnde *Nicolaus Lydikson Diekn.*

* I VIII:de Bokens 2:dra Cap. som handlar om Lagmännerne öfver Norra Finland, säger Herr *v. Stiernman* om honom vidare:

Henric Clausson Diekn [21]) R. R. R. och Lagman öfver Norra Finland år 1450, 1451, 1452 och 1453 [22]). Han gjorde uti Kaskis 1453 torsdagen näst Sunnedagen Oculi, med dess Hustrus Luciae vilja, til Nådendals Kloster, där han begärt sin lägerstad, och någre andre Herrar och Män itt Testamente, där han gifver til Clostret Nadhendal itt forgylt bälte; til H. tre Konunga-chor i Åbo Domkyrkio, för Messor som där skulle hållas, en gard i Abo — — om ana, et kiöpegods i Nos (Nousis) sokn be:nt Athola och itt gods be:nt Sorsala, item itt kiöpegods i Hvitte sokn be:nt Syekala etc til berörda *Lucia Olofs* dotter hälften i Kaskis, item alt sit kiöpegods dersammastädes etc til s:to *Henrico* dess bästa häst och harnisk, til Konung *Carl* en häst hvit och brun, til Biskop *Olof* en silfnap och bordduk, til dess systerson Mäster *Cort Bütz* Domprost i Åbo en äng, til Nadhendals

---

[21]) I brädden finnes anteknadt: Fogelnäbb.

[22]) I g:la Copie-Boken finnes et hans Lagmans-Dombref, gifvit år 1453 in crastino divisionis Apostolorum, (F. 157) och et annat gifvit år 1458 manadaghen nästh epter midfasta su n-nadagh (F. 162).

Closter en holma benämd Lethis, til St. Olafs kloster i Abo itt stycke äng på Ledzala, til Högaltaret i Domkyrkionne itt Salon, til Själa-altaret en fotgryta, til St. Henrics graf i Noss itt takon, til St. Laurentii Kyrkio i Wemo en häst, til Herr *Niles* i Pedersöre dess svarte kiortel med mard fodrad, til Herr *Niles Naebbe* en liten silfkosa, til H. Ands Huset 2 koor etc til *Raumo* Closter läst rog etc til Svartbrödra Closter i Wiborg en silfskal, til Gråbrödra Closter dersammastädes en guldring, til St. Olofs Kyrkia i Ylälä en äng och en choor-kappa: til St. Brigitta Closter i Räfla 20 mark, til Svartbrödra i Räfla stad en grå häst: til *Peder Karpalaynen* dess silfbeslagna knif". Sjelfva brefvet är förségladt af Biskop *Olof* i Åbo och *Hartik Japson.*

Hans Enkia *Lucia Olofs* dotter *Tavast,* gaf 1485 octava b. Augustini til Nadhendals Closter 2 gods i Tursanperä i Wirmo och Thoros i Nousis soknar belägna, hvilka gods hon i morgongåfvo fått af sin salige man *Henric Clausson* Riddare och Lagman i Norr Finne, och med hvilka hon nu til siälaricht stichtar och funderar i bemälte Closter första Messan.

HANNES KRÖPELIN til Årestad, a Vapn, R. R. och Höfvidsman på Åbo Hus vid år 1437, 1438, 1439 och 1440.

Född i Pryssen 13 - - † på Åbo Hus 1440, och ligger begrafven i Skenninge. Om honom mera i Förre Delen pag. 11 [23]).

HENRIC JYRIENSHAGEN, *Yrieshagen, Gerieshagen* eller *Görieshagen* [24]), kallas år 1431 [25]) Fogte på Castelholm, år 1433 Lagman i Norra Finland och Åland, och år 1438 Höfvidsman på Åbo.

---

[23]) Om denne förträffelige Herre kunna våre Riks-Historieskrifvare Herr *v. Dalin* och *Lagerbring* (IV D. C. 2, § 19, etc) ytterligare jämföras.

[24]) Hans namn skrifves i gamla Cop. Boken *Jörienshaghan, Görishaghen* eller *Görishagen,* och *Gyrienhagen.*

[25]) På et annat ställe, V Bok. 4:de Cap. säger Herr *v. Stiernman* om honom: Fogte på *Castelholm* år 1427 - - 1431·

* Kallar sig sielf, uti et Dombref det han jämte Åbo Magistrat år 1439 monedaghin nästh fore sancti Olaffs dagh utfärdat, Fogthe uppa Abo Hws aa ärlika och välborens manz Hannus Cröplins vegna (Cop. Bok. F. 163); så at han då icke varit ordinarie-Höfdinge. Nämnes ock såsom närvarando vid Landsrätten 1446 fredhagen nästh fore Philippi et Jacobi dagh (ders. Fol. 126).

Mattis Ödgisleson *(Lillie)* til Lagnö, a Vapn, R. R. och Lagman i Södermanland, var tillika år 1433 Höfvidsman på Åbo Hus, där han ock afsomnade sidstnämnde år den 2 Augusti, och vardt omsider begrafven i Gråmunka-Klostret i Stockholm. Om honom mera i Förre Delen pag. 129; hvartil kan läggas, at han skänkte öen Lidarnö med underliggande holmar til Gråmunkarne uti Stockholm: Se Excerpta Diarii Minoritarum notis illustrata a Thoma Thomaeo p. 18 [26]).

* *Mattis Ödgislason.* Om denne Herre, som var Riks-Marsken och sedan Konungen *Carl Knutssons* trogne medhållare, kan jämföras Herr *Lagerbring* a. st. 4 D. C. 2, § 21, 28, 30; C. 3, § 23; C. 4 Not. ***), samt C. 7, § 3 och 4. Uti C. 2, § 28, s. 104, lär ock i stället för *Mårtten* böra läsas *Mattis Ödgisleson?*

* Joan Karlsson, kallas Höfuidzman uppa Abo uti Landsrättens Dom, gifven år 1440 nesthe odensdaghen fore sancti Henricks dag om sommaren, (Cop. Bok. Fol. 93; finnes tryckt i Åbo Tidn. för 1784, N:o 46): likaledes nämnes i 2:ne andre Landsrättens Domar, gifna 1446, den ene fredhagen näst foro Philippi et Jacobi dagh (ders. F. 126, tryckt i Åbo Tidn. 1785 Bih. sid. 69 ff.), den andre in profesto invencionis sanctae Crucis (ders. Fol. 94), om den tid *Iwan Karsson* (Karlsson) fick Abo, (och om hans befattning med en ägotvist i Lundo socken) samt tha Herr [27]) *Iwan Karlsson* haffde Abo.

* *Joan Karlsson.* Månne denne var R. och R. R. *Joan Karlsson Ferla*, som mycket deltog i den tidens

---

[26]) En Disp. utgifven i Lund 1762 i 4:o, under Herr Cantzli-Rådet *Lagerbrings* inseende.

[27]) Han var altså Riddare?

händelser, och om hvilken kan läsas *v. Stiernmans* Höfdinga-Minnes Förra Del, p. 11, 99 och 129. Jämförd med Herr *Lagerbring* a. st. C. 2, § 21; C. 4, § 4 (not. ***) och 5; C. 7, § 17.

MÅNS GREN den äldre til Tidön, Riks-Råd och strenge Riddare, blef år 1446 Höfvidsman på Åbo, hvilket ämbete han ock följande året förestod. Om denna illsindiga siken mera i förre Delen p. 12 och 324.

* Han nämnes i trenne Dombref af år 1447 (Cop. B. Fol. 94, 127 och 149) Herr *Magnus Gren*, Riddare och Höfvidsman pa Abo; det senaste af dem kan läsas tryckt i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 66 f. Om mannens beskaffenhet kan uplysning hämtas af Herr *Lagerbrings* Svea Rikes Hist. för den tiden.

NB. År 1440 fick Riks-föreståndaren CARL KNUTSON BONDE Konung *Christophers* Förläningsbref, dat. Köpenhamn andre dagen efter Vår Fru Assumcionis, på Åbo Biskopsdöme med Kronones rätt och ränto at hafva i sin lifstid, för sin tjenst. År 1441 gaf Högstbemälde Konung uti Stockholm, vigilia b. Matthaei Apostoli et Evangelistae, honom åter Förläningsbref på Slått och Städer, Land och Län i Finland: Samma år fick han i Calmare, tisdagen näst efter Vår Fru dagh Visitacionis, Riksens Råds Förläningsbref på all Riksens Slått i Österland, nämligen Wiborg, Raseborg, Tavastehus, Åbo och Korsholm, med Städer, Land och Län, undantaget Castelholm och Åland. (Se *Lagerbring* a. st. C. 4, § 5; C. 7, § 2, 3, 4).

ERIC AXELSSON *(Tott)* til Lagnö, R. och R. R. blef år 1450 Höfvidsman på Åbo, uti *Måns Grens* ställe: se Huitfelt p. 852. Om honom mera i Förre Delen p. 14 och 101.

GÖSTAF LAURENSSON, som förde *Snakenborgarnes* vapen, var R. R. R. och Höfvidsman på Åbo Hus år 1452, då han St. Gertruds dag underskref Matts Skalenbergs Skiptebref med Nådendals Kloster. År 1434 var han Höfvidsman på Kleckeberg vid Kalmare: samma år Riks-Råd, då han underskref i Stockholm med flera Riksens Råd en skrift om Konung *Erics* af Pommern ochristeliga regemente

och edsbrott. Om honom mera här nedanföre, och i Förra Delen p. 365.

* Af honom och *Henrik Clauusson*, Lagman i Norrfinne Lagsaga, finnes et Dombref angående Fisket i Lammas forss i Kumo, (hvarest de höllo syn på K. *Carls* befallning), gifvet derstädes 1453 in crastino divisionis Apostolorum (Cop. Bok. Fol. 157); han kallar sig deruti *Götzstaff Laurisson* (eller *Laurenson)* Höffvidzman uppa Abo, och Riddare. Samma titel gifver han sig i en samma dag jämte *Henric Bidz* författad vidimation af några til det afdömde målet hörande Documenter (ders. Fol. 164). *Göstaf Laurinsson* och *Larsson* förekommer 1434—1440 såsom Riks-Råd hos Herr *Lagerbring* a. st. C. 2, § 21 och 30; samt C. 4, § 5. *Laurens Snakenborg* har med honom varit samtidig, och förekommer ders. 1438—1441.

Henric Bitze till Nynäs, som förde i vapen en svart Båt uti hvitt fält. Riddare år 1449, då han uti Wisby St. Petri afton ad vincula, som Konung *Carl Knutsson* fullmägtig, jämte några flere underskref Konung *Christierns* fullmägtiges dagtingan om Gottland: 1452 Höfvidsman på Åbo, 1457 Riks-Råd och Lagman i Södra Finland, då han utgaf en Lagmans dom på några stänger jord i Kerpis [28]) socken, som fordom hört St. Annae Kloster till och kommit sedermera under Nådendals Kloster: 1489, 1490 och 1499 [29]) Lagman i Norra Finland, då han sidstnämnda år uti Stockholm 11000 Riddares dag underskref S. R. R. och Ständers förening om K. *Hanses* Sons *Christierns* antagande til Konung. Han kallas gamle Herr *Henric Bitze,* för den höge och ovanlige ålder, som han nådde.

Född 14 - - † 15 - - Gift 1:o med N. N. 2:o med N. N. 3:o med *Anna Tott,* † 1549, *Finska Anna* på Åkerö kallad, R. och R. R. *Hans Åkesons* dotter til Biurum: hon fick sedan *Clemet Benctsson Hogenskildt* til Åkerö, som kallades *Huitfelt.*

---

[28]) Månne Korpo? eller Karis? Namnet är utan tvifvel felaktigt.

[29]) I VIII:de Bokens 2:dra Cap. om Lagm. i Norra Finland, tillägger Herr *v. Stiernman* år 1506.

Son af *Eric Ericsson Bitze* til Wiik.

* Utan tvifvel sammanblandas här *Henric Bitz* den äldre, fader til Biskopen i Åbo *Conrad Bitz,* (och som af *Juusten* i denne Biskops lefvernes-beskrifning kallas famosus Miles Dominus *Henricus Bitz,* quondam Capitaneus Castri Aboënsis), med den yngre *Henric Bitz,* (til äfventyrs den äldres son?) som var Lagman i Norrfinne Lagsaga, och til skilnad ifrån hvilken, den förre lärer hafva blifvit kallad gamle Herr *Henric Bitz.* Til bevis härpå tjenar följande bref (Cop. Bok. F. 175):

„Vij Kort met Gudz Nadh Biscop i Abo, helsom allom them thetta vaarth breff höra eller see, äverdeligha met varom Herre, Och görum viterligit, ath vaar käre Fadher, Her *Henric Bydz* Riddare, Gudh hans siell nadhe, gaff met godhvilia ok berodhna modhe, met syna ärffuingia jaa och samtikkia, for sin och synä foräldra siäll och roo, alt sith godz i Kuivilax by, liggiande j Pargas sokn, wnder sancte Peders och sancte Pauals altare j Abo Domkirkio, tiil ävinneligha ägho, met alla thesse godzeno tillagher, hws och tompth, åker ok ängh, skogh ok fäämark, och alt annat som thet godzet än tiil hörer eller aff alder tiilhört haffuer; ok skall for:de Altarens Prebendatus hvar fredagh sägiä eller lata sägiä pa for:de Altare ena messo aff vars Herra helga feem undher sva ath andra Collecta är Inclina oc tredie är Fidelium: Thy epther var for:de faders befelningh affhendom vij oss, vaara metärffuingie ok ärffuingie thet for:de godzet, ok tiilleghnom thet for:de Altare tiil ävinneliga ägho. Tiil mera visso ok vithnisbyrd, bidiom vii ärlighe ok velborne män, *Hartik Japson* Lagman j Norfinne Lagsaghu, och *Christiern Frille* Lagman j Suderfinne Lagsaghu, at the hengiä theris Jncigle met vaart Secret nidhen fore thetta breff, som scriffuit är j Abo arum äpther Gudz byrdh Tusandhe fyrehundradhe Sextie pa thet siundhe areth, tolffte dagh j Decembris manadhe etc".

Således var den äldre *Henric Bitz* ostridigt redan död 1467, medan hans son Biskopen ännu lefde. Af Lands-Rättens dom, gifven 1437 pa sancti Barnabe dagh (Cop.

Bok. Fol. 110), och samma Rätts dom af 1438 ang. Abborforss fiske, (Cop. B. F. 148, tryckt i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 63 ff.), finner man, at han då (1437 och 1438) varit Häradshöfdinge i Haliko Härad; äfven som han ännu i ofvanberörde Slotts-Höfvidsmannens *Göstaf Laurissons* och Lagman *Henrik Claussons* dom af 1453 (se här frammanföre s. 254) kallas Her *Henrik Bitz*, Riddare, Häredzhöffdinge j Halicko härede. Lands-rätten som hölls ang. Ragnastula eller Ravuistala gård, år 1406, (bör heta 1446) epter - - Konungh *Cristoffers* breff, bud och befälingh, fredaghen nest fore Philippi et Jacobi dagh, säger i sit Dombref, gifvet in profesto invencionis sanctae Crucis, at *Henricus Jyrienshagen* då satt i Rätten j Her *Henric Bidzes* stadh (Cop. B. F. 94).

Peter Diekn, som förde i vapen tre Siöblad, Riks-Råd, kallas år 1457 Höfvidsman på Åbo, uti nyssnämnde *Henric Bitzes* Lagmans dom.

Christiern Benctsson (*Oxenstierna*) til Salestad; Riddare år 1450 då han underskref S. R. R. och Mäns i Sverige förening i Arboga om Norriges Rike, det de råda Konung *Carl Knutson* at afstå til Konung *Christiern* i Danmark. År 1458 fick han af sistnämnde Konung hela Norunda Härad med all Konungslig ränta och rättighet i förläning, aldeles fritt i sin och sin hustrus lifstid, for den troskap och villig tieniste han bemälte Konung gjort hafver. År 1459 Höfvidsman på Åbo, då han jämte Lagmannen *Hartica Jacobsson* underskref *Anna Jonis*-dotters, fordom *Gregers Anderssons* hustrus, Gåfvobref på alt det fasta gods i Nya gard och Heda i Wemo, som hon gaf til Nådendals kloster, med vilkor at hon skulle blifva Lek-syster utom samma Kloster. År 1465—1471 kallas han Konung *Christierns* elskelige Råd, hvilkens parti han ock troligen höll.

Gift 1:o med *Merta Kröpelin*, R. och R. R. *Hans Kröpelins* dotter til Årestad; 2:o med *Margaretha* Måns dotter *Green*, som fick på Årestad 1450, ellofva tusende Jungfrurs dag, til morgongåfva 1000 mark Svänska päningä, so got mynte, at half nionde mark gör ena lödoga mark.

Son af R. R. R. och Riksföreståndaren *Benedict Jönisson Oxenstierna* til Salestad, och dess förra Fru *Kirstin Christierns* dotter *Wase* til Biörnö.

JOAN HÅKANSSON kallas år 1460 Konungs Fogathe i Finland.

* I et *Peder Karpalaynen's* (Häradshöfdinges i Masko Härad) Dombref, gifvet 1460 uppa sancti Dionysii dag, kallas han ärlig man *Joan Haquonsson* Fowde j Norfynne aff välborens Herrä vägna, Herr *Cristiärn Bentsson*, Höffuetzman pa Abo (Cop. B. F. 97); så at han endast lärer varit den näst förut nämdes vicarius eller underbefälhafvare.

GÖSTAF LAURENSSON (*Snakenborg*) var år 1463 andre gången Höfvidsman på Åbo; se nästföregående pag. 253.

* BIRGER TROLLE, nämnes såsom närvarande, i Landsrättens dom angående rår emellan Pemar och Lundo soknar, gifven år 1464, och kallas Herre *Birger Trwlle* Riddare och Höfuidzman pa Abo (Cop. B. F. 125). Förmodeligen den yngre; ty i denna tidens handlingar förekomma 2:ne af det namnet, bägge R. och R. R. (Se Herr *Lagerbring* a. st. C. 3, §. 2 och 3. Jfr. C. 2, § 21; C. 3, § 15; C. 4, § 1). Om denne yngre anförer Herr *v. Stiernman* i III Bokens 17 Capitel följande omständigheter:

„*Birger Trolle* eller *Trulla* unge, a vapn, underskref år 1435 K. *Erics* af Pommern och Svea Rikes Råds förlikning. År 1436 bivistade han jämte sin fader Wadstena och Calmare mötet. År 1441 Svea R. R. då han i Calmare underskref förbundet emellan Sverige och Norrige. År 1446 Höfvidsman på' Calmare. År 1448 Höfvidsman för Svenska krigsfolket til Gottland, där han gjorde en dåraktig dagtingan med Konung Eric af Pommern, lofvandes tillika bårt Öland och Calmare. År 1449 Riddare. År 1452 af Konung *Carl Knutson* förordnad at vara Höfvidsman på Lyckå Slott. År 1453 sidstnämnde Konungs sändebud til mötet med de Danska uti Rottneby. Underskref år 1466 den 18 October i Stockholm någre Svea Rikes Biskopars och Råds förlikning med Archi-Biskopen

Jöns Oxenstierna. Blef 1468 i Wadstena til fånga tagen. Född 14 - - † 14 - -.

Gift med *Kirstin Blå*, *Knut Benctssons* dotter til Årsnäs och Sundby med *Sophia Gerdts* dotter *Snakenborg* til Eneby. Fru *Kirstin* hade i förra giftet Riddaren *Knut Stensson Bielke* til Ekholmen etc.

Son af gamle *Birger Trolle* eller *Trulla* den gamle, R. R. R. och dess förra Fru *Ingeborg Arvids* dotter, som förde i vapen et Lejon ansikte".

Eric Axelsson *(Tott)* til Lagnö, R. och R. R. var år 1466 Höfvidsman på Åbo och Wiborg tillika: se Registraturet b. p. 59. Om honom här frammanföre p. 253 (och nedanföre ibland Höfdingarne öfver Wiborgs län).

* I *Sten Henricssons* (hvilken sath for Häredzdom pa *Peder Karpelans* vegna) Dombref ang. Halis qvarn, gifvet år 1468 pa torsdagen näst epter helge Koors dag om våren, kallas han högboren Herre, Her *Eric Axelsson*, Riddere oc Hövitzman pa Abo, och säges at hans verdughet sielff for rettha sath, (Cop. B. F. 92). Vid slutet heter det: Til ytermere stadfestilse oc vitnisbyrdh, tha bedhis jak verdogher Herres, myns Herre Her *Eric Axelssons*, *Jöns Olssons* oc *Peder Karpelans* Jncigle, oc mith jncigle met theris hengiandes for thetta breff. Synes altså hafva varit en ganska ansedd och myndig Herre. Har år 1475 anlagt Nyslott.

Mårten Jönsson, Fogote på Åbo 1477 [30]).

Johan Kyle kallas år 1487 i et Dombref, Höfvidsman på Åbo Hus, och uti et annat af år 1488 Foghate pa Abo.

Son af *Johan Hermansson Kyle* och *Ingrid Johans* dotter i Nötetorp; den andre, och *Jonas Bure* uti sin Slägtebok, kalla *Karin*, *Peder Ragvaldssons* dotter.

Magnus Green den yngre, kallas år 1488 Höfvidsman på Åbo Hus, uti et Gåfvobref til Nådendals Kloster, det han underskrifvit och beseglat: samma ämbete förestod han ock år 1493.

---

[30]) I brädden tilsatt anteckning.

Född 14 - - - halshuggen 1520, 8 Nov. uti Stockholm, på K. *Christierns* Tyrannens befallning.

Gift med *Anna Anders* dotter, på Åbo, som Messenius i Theatro Nobilitatis Svecanae pag. 80 orätt kallar *Jacobs* dotter: Fru *Anna* lefde Enka 1522, då hon pantsatte til Mariefreds Kloster några sina gods för 200 mark penningar gamla ortigar. Om honom mera i Förre Delen pag. 20.

HENRIC OLUFSSON til Åminne *(Horn),* Väpnare, kallas år 1489 Höfvidsman på Åbo Hus.

Gift med *Karin Diekn* til Kankas, Höfvidsmannens på Åbo Hus *Claus Lydikesons* dotter til Nynäs, som sedan fick *Jacob Kurck.*

Son af *Olof Gregersson* til Åminne.

ARVID ERICSSON til Sidama (Sydenmaa) och Grabacka, *(Stålarm)*, a Vapn, var år 1489 Lands-Fougte i Norrfinne, samt Häradshöfdinge i Masko Härade, kallas då välborin Sven: var 1510, 1515, 1525 Lagman i Karelen.

Född 14 - - † 15 - - Gift på Lauko gård år 1515, måndagen näst efter S. Henrici dag om vintern, med *Christina Knuts* dotter *Kurck* til Lauko, som fick i morgongåfva Sidama gård. Hon fick sedermera år 1530 Befallningsmannen öfver Wiborgs Slått och Län *Nils Grabbe*, a vapn, och af honom måndagen näst för S. Margarethae dag dess gård Goltö i morgongåfva.

Son af *Eric Bothuedsson* och *Karin*, *Philipp Jönssons* dotter.

HERMAN FLEMING til Willnäs och Moisiö (Moisio), var år 1492 Höfvidsman på Åbo.

Gift med *Elin*, *Philipp Iwanssons* dotter til Bråtorp, som förde 3 opstigande röda elds-flammor i blått fält.

Son af *Magnus Clausson Fleming* til Uglajo och Moisiö, a vapn, och *Elin Nils* dotter *Kurck.*

MAGNUS LAURENSSON *(Snakenborg)*, var år 1493 och 1494 Foghate på Åbo, på hvilka år til honom finnas åtskilliga Riksföreståndarens *Sten Stures* afgångna bref och befallningar.

Måns Frille til Gräfsebo, a vapn, var år 1470 Häradshöfdinge i Österreka: sedermera Höfvidsman på Åbo Slått, det han blef år 1502 tvungen af Herr *Sten Stures* krigsfolk at opgifva, förmedelst några otålige Tyskars skull: se *Pauli Justenii* Historia Episc. Aboënsium pag. 79 [31]). Sjelfva Dagtings-brefvet är dateradt 1502 tiisdagen näst för Warfru dag Nativitatis utanför Åbo Slått, och försegladt af *Anders* med Gudz nad Biskop i Åbo, (här fås en Åbo Biskop igen, som hittils varit utelämnad i de utgifna Biskops-längder) [32]), *Henric Bitze* Riddare och Lagman i Norrfinne Lagsagu, *Tönne Ericsson* Höfvidsman på Raseborg, *Henric Stensson* Fougte på Tavastehus, *Dyrich Hansson*, *Mats Philpusson*, *Jäppe Falmarsson*, *Olof Anderssen*, *Benct Nielsson*, *Severin Pavelsson*, *Benct Magnusson*, *Johan Wiborg* och flere friborne Frelsesmän, Kiöpstadsmän och menige Herr *Sten Stures* S. R. Föreståndares trotie-

[31]) Nämligen i *Nettelbladts* Schwed. Bibliothek, I Stück.

[32]) Jfr. Herr Kongl. Bibliothecarien *Gjörwells* Svenska Mercurius, 1757 Sept. s. 272, hvarest Herr *v. Stiernman* gör samma anmärkning. Men den lärer icke vara grundad? Ty föga troligt är, at Bisk. *Juusten*, som lefde i Åbo, så nära denna tiden, och beskref sine företrädares lefverne, hvartil han samlade underrättelser ur Dom-Capitlets Handlingar och andre då för hand varande Documenter, skulle varit okunnig om en Biskop i Åbo hvilken knapt et halft seculum förut beklädt samma syssla? Antingen skulle denne Biskop *Anders* efterträdt Biskop *Magnus Nilsson*, eller *Laurentius Michelsson*; men intetdera synes rimma sig. Ty *Juusten* berättar omständeligen, at då den förre dödde år 1500 på St. Gregorii dag (eller den 12 Martii), så blef den sednare samma år den 21 Martii uphögd på Biskops-stolen, och dödde in profesto S. Michaëlis (den 28 Sept.) sedan han nästan i sin år föreståt sit ämbete, och altså år 1507. Herr *v. Stiernman* säger icke, om han sett och läst originalet af det åberopade Dagtingnings-brefvet (ej heller hvarest det må finnas), eller nyttjat blott en afskrift: men förmodeligen har Biskopens namn i hans exemplar varit falskt eller otydeligen skrifvit, och bör läsas *Lars* eller *Laurens*, i stället för *Anders*? Häldst ock *Justen* uttryckeligen berättar, at Åbo slotts belägring och intagande, hvarom här är fråga, skedde i Bisk. *Laurentii* tid, utsättandes tiden både til belägringens början och slut.

nare och undersåte, liggiendes på thenne tid utanföre Åbo Slått.

Född 14 - - † 15 - - Gift med *Brita Torkils* dotter til Mehlunge.

Son af R. R. R. och Lagmannen *Christiern Frille* til Hapanim (Haapaniemi), och *Elin*, *Jacob Perssons* dotter til Hapanim.

Denna ädla *Frille*-slägt förde i sit vapen et på roten stående trä med 2 grenar och et blad öfverst uppå hvar-dera grenen, och föra *Lindelöfvar* nästan samma vapen, efter de förmena sig af Frillarne vara komne.

JOSEPH PEDERSSON til Diula, af den urgamla Adeliga ätt som i vapen förde en Björn med et gull-äple mellan ramarne; var Foghate på Åbo Slått 1508—1515.

Född 14 - - - † 15 - - - Gift med *Ingrid Jöns* dotter *Geet* til Diula.

Son af *Peder Biörnsson* och *Cicilia*, *Måns Larssons* dotter af Terna, utaf *Brahers* förfäder.

CHRISTIERN CLAUSSON til Åminne *(Horn)*, Väpnare, var år 1517 Höfvidsman (på Åbo?), då han underskref bref för Nådendals Kloster på et Frelse gods Reinila benämndt: och i et annat bref af samma år kallas han Fogte på Åbo slått, då han gaf til bemälte kloster godset Carinkorffua i Sagu socken, för sin dotters *Margaretha Peders* dotters provent.

Född 14 - - - † 152 - - Gift med *Ingeborg Sparre*, R. och R. R. *Sigge Larsson Sparres* dotter til Sundby, med dess senare Fru *Kirstin Måns* dotter *Natt och Dag*. Fru *Ingeborgs* förste man var *Jöran Hansson Stiernsköld* til Norrnäs, och dess tredje man *Åke Clausson Tott* till Byestad, med hvilken hon vardt gift år 1523.

Son af R. R. och Väpnaren *Claus Henricsson Horn* til Åminne, och *Christina Christers* dotter *Frille* til Hapanim.

ÅKE YRIENSSON til Tidöen *(Tott)*, som ock kallas *Age Jörgensson*, Riddare, var år 1512 Höfvidsman på Croneborg, 1516 Höfvidsman på Åbo, 1520 IV Calend. Dec. på Konung *Christierns* befallning halshuggen på Tavastehus.

Gift 1:o med *Merta Natt och Dag*, R. R. och Ståthållarens *Johan Månssons Natt och Dags* dotter til Säby, med dess förra Fru Alfrid Jöns dotter til Lindholmen (tre Rosor), 2:o med *Merta Ulf*, † 1527, 3:o med *Benct Arendssons* dotter till Ekholmen, hvilken år 1521 på förenämnde ochristelige Konungs befallning vardt bårtförd til Danmark med 3 sina döttrar, *Christina*, *Beata* och *Anna*, hvarifrån de först år 1524 återkommo. Fru *Merta Ulf* åtte förut Riddaren och Höfvidsmannen på Stägeborg, *Trotte Månsson* til Eka.

Son af *Örjan* eller *Jöran Åkesson Tott* til Tidöen, och *Bencta Simons* dotter *Körning*.

• Juncker Thomas, Konung *Christiern* Tyranns Höfvidsman på Åbo Slått år 1520 och 1521, vardt 1522 i Julii månad til fånga tagen i Furusund af R. R. *Eric Fleming*, och samma år med et bastrep hängd uti en ek vid Tunnelsö, för det han i Åbo både Svear och Finnar, utan brott och skuld, odömde och oskriftade låtit aflifva, och eljest hänga utan för Slåtts-muren [33]).

4 Cap.

Om Fogtar, Befallningsmän och Ståthållare på Åland och Castelholm.

Åland, en ö belägen imellan Östersiön och Finska viken [34]), eller Roslagen och Finland, består af 6 mil i

---

[33]) Utom desse upräknade, förekommer ock i et Salubref af 1338, in die sancti Johannis ante portam Latinam, en *Frinsten* Vice Advocatus Castri Aboënsis (Cop. B. F. 96); namnet är tvifvelsutan illa skrifvet eller läset? och detta ställe är ej ännu nog pålitligt. En förlikningsdom ang. Halis forss, utfärdad år 1352 die b. Lucae Euangelistae, af *Mathias Kogger* Undilaghman j Östherlandum (Cop. B. F. 119), är befästad cum sigillo discreti viri *Esberni*, vice prefecti Castelli Aboënsis, tunc presentis. Och uti en *Henric Clauussons*, Häradshöfdinges i Nidre Sathagundha Synedom af år 1445, fredaghin nästh epther Warfru dagh Nativitatis, (ders. F. 164), säger han sig varit biträdd af *Hannus Lyndhunner* eller *Lindhunaar* Fogthe i Nidher Sathagundh.

[34]) Snarare Botniska viken? Men vi uppehålle oss nu icke med någre Geographiske Anmärkningar.

längden ifrån Ekerön til Wårdön, och äfven af 6 mil i bredden ifrån Geta berg och (til) ytterst utaf Lemlands socken, samt innehåller 8 Moderkyrkor, 7 Annexor, 3 Konungsgårdar, och 733 $^{7}/_{12}$ mantal.

Castelholms Slått, beläget en fierdedels mil ifrån Sunds kyrka på Åland, förmenes vara bygdt af *Birger Jarl*, och således nästan jämnårigt med Stockholm. Castelholm och Åland, förläntes år 1435 *Nils Ericsson*. Åland förläntes år 1569 den 16 Aprilis Konung Gustaf I:s Gemål och Enke-Drotning *Catharina*, hvilken lämnade det 1606 den 3 Januarii til Konung *Carl* IX:de, emot Drotningeholm. Reg. pag. 2.

Om detta Land och Slått kan vidare kunskap inhämtas, om så behagas, uti *Eliae Petri Hasselgreens* Encomium Alandiae, tryckt i Åbo år 1662 in 4:o [35]; Professor *Christierni Petri* [36] *Alandri* Oratiuncula, encomia et laudes districtus insularis maris Balthici ejusque incolarum mores et descriptionem totius Alandiae complexa, tryckt i Åbo år 1677 in 4:o [35]; *Laur. Olai Hallborg* de Alandia, ejus Parte I:re Geographica, tryckt i Åbo år 1730 in 8:o [37], (senare delen är aldrig utkommen); och *Christophori Tärnström* de Alandia Maris Balthici Insula, parte priore, Upsaliae 1739 in 4:o [38]: senare delen häraf är ej heller ännu utkommen [39].

När Åland har gemensamt blifvit styrdt af Landshöfdingarne öfver Åbo och Björneborgs Län, ses af nästföregående Capitel [40]; och när det åter lydt under General-Gouvernementet i Finland, kan ses af Femte Bokens Andra Capitel [40].

---

[35]) Af dessa Orationer, hvilka Auctorerne såsom Studenter för öfnings skull författat, är föga at lära.

[36]) Bör heta *Caroli*.

[37]) Under Profess. *Algot Scarins* praesidio.

[38]) Under Profess. *El. Frondins* praesidio.

[39]) Den sednare Delen utgafs sedermera dersammastädes år 1745, under Prof. *Pet. Ekermans* praesidio.

[40]) Här menas egenteligen sednare Delen af dessa Capitel hvilken vi icke låtit aftrycka.

* NICOLAUS MAGNUSSON, kallar sig *Advocatus Alandiae* i sit Fastebref för Bisk. *Bengt* å et halft bool i Sibbaby på Åland, dat A. 1328, die Matthaei Apostoli et Euangelistae (Cop. Bok. Fol. 114).

INGEMUND JONSSON *(Wase)*, kallad Storbeghar, Fougte på Åland 1381. Gift med *Margaretha Nils* dotter. Son af *Joan Wase.*

*MAGNUS TOSTHESON, a vapn, omtalar i et Dombref eller betyg, gifvet Abo 1414 ipso die b. Johannis ante portam Latinam, then tima jak Foghote j Alandhe var a högbornes Försthinna mynne Frws Dröthningh *Margaretes* vegna, Gud hennes siäl haffui, och tillägger framdeles: mädhan jak tha Lagman offuer Aland var, etc. (Cop. B. F. 163). I en sednare Lagmans-dom, gifven 1418, manedaghen nästh epter helga Thorsdag, kallar han sig blott Lagman j Alande (ders. F. 163) [41]).

*JOHAN BARENDORP (eller *Barentorpp)*, kallas i sidstnämnde *Magnus Tostasons* Lagmansdom af 1418 Höffuitzman uppa Castelholm.

BENEDICT POGVISK, förde i vapen en löpande Varg, och ofvan på Hjelmen utur en krona en half upstigande Varg; Riddare, Riks-Råd och Höfvidsman på Åland; † 1432 Dominica VI post Epiphaniam; ligger begrafven i Wadstena med sin Fru *Uda Hennings* dotter *Köningzmarck.*

**Benct Påvisch, Pågvisch, Pogvisk,* eller *Pogevisch,* som i K. *Eric* XIII:s tid mycket brukades i angelägna Riksärender, var redan år 1419 Ståthållare på Åland, och förblef vid denna syssla intil sin död, 1431? Jfr. Herr *Lagerbring* a. st. 4 D. C. 2, § 6, 11, 14, 18.

---

[41]) Omkring denna tiden lärer ock MAGNUS DIÄKN varit Fogde på Castelholm. Han kallas uti et *Olof Finnvedssons* Salubref på någon sin jord i Pargas socken, utan datum (Cop. B. F. 166) Hederlik Man och Wälboren *Magnus Diäkn*, fogothe pa Castalaholm. I en Herr *Ivar Niclissons* Räfstatings Dom, gifven i Åbo år 1407, feria quarta ante festum b. Eskilli Episcopi, (ders. F. 140), nämnes *Magnus Diäkn* ibland the tolff i Räfstinna satho; hvaraf altså kan slutas hvad tid han lefvat, (om annors på bägge ställen menas samma person, såsom likt synes).

HENRIC YRIESHAGEN eller *Görieshagen*, Fogte på Castelholm år 1427—1431 [42]). Kallas år 1438 Höfvidsman på Åbo [43]). Kallas år 1433 Lagman öfver Norre Finland och Åland.

OTTO POGVISK, Fogte på Castelholm år 1433. Son af förenämde *Benct Pogvisk* och *Uda Hennings* dotter *Köningzmarck*.

* Til uplysning och rättelse i det som angående denne *Otto* och den föregående *Benct Pogevisch* här säges, bör jämföras hvad Herr *Lagerbring* om dem anmärker, a. st. C. 2, § 18.

JOAN FOLKASON intog Castelholm år 1433 af förenämde *Otto Pogvisk*, och blef i hans ställe där Höfvidsman.

HANNES KRÖPELIN förpantade sig år 1437 Castelholm för 1000 gyllen. Om honom mera här frammanföre p. 251 [44])

SIMON KÖRNING, år 1438 Höfvidsman på Castelholm [45]), år 1449 R. och R. R. då han S. Petri afton ad vincula uti Wisby stad underskref såsom fullmägtig Konung *Christierns* och Konung *Carls* fullmägtiges dagtingan om Gottland; 1450 bivistade han mötet i Halmstad, och samma år mötet i Arboga: lefde 1457, och höll Konung *Christierns* parti mot Konung *Carl Knutson*.

Född 14 - - - † 14 - - - Gift med *Sophia Pijk*, *Knut Pijks* dotter med dess andra Fru *Ingegerd Marquards* dotter *Link* på Sundby.

---

42) Se om honom frammanföre s. 251.

43) I brädden står tilsatt: å Hans Kröpelins vägnar; som åtminstone har sin riktighet hvad Åbo Slott angår (ofvanf. s. 252). Men huruvida det ock bör lämpas til Castelholm, kunne vi icke säga.

44) Om rätta beskaffenheten se Herr *Lagerbring* a. st. C. 3, §. 10. Hvaraf kan tillika finnas, at den bekante ERIC PUKE, om hvilken nedanföre skal handlas, jämväl en tid haft Castelholm och Åland i förläning, samt altså äfven här bör ihogkommas.

45) I brädden är anteknadt: å Hans Kröpelins vegnar.

Son af *Knut Simonsson Körning*, och *Estrid*, *Mats Giordssons* dotter, som förde en siu-uddig stjerna.

Desse gamle och redan i 15:de seclet utgångne Svenske Körningars vapen var en guld sköld, i hvilken visa sig tre blå sparrar ofvan på en röd bjelke i snedden stäld; hjelmen prydd med tre store struss-fiädrar, en blå mellan två röde [46]): ehuruväl somlige af dem hafva fört allenast 2 påfogelfiädrar, förutan det at R. R. *Simon Körning* hade sin hjelm något annorledes, ifrån sine syskon åtskild, som ses af hans sigiller. De Danske *Körningars* vapen är en sköld i längden fördeld med tre nesselblad, et ofvan och två neder, half gröna och half hvita, i halft grönt och halft hvitt fält. Hurudant de nu lefvande yngre Svenske *Körningars* och *von Körningars* vapen är, kan ses uti de utkomna Svenska Wapen-Böcker.

Gustaf Carlsson til Ekholmen och Arnö, R. R. R. och Höfvidsman på Castelholm år 1440. Om honom mera i Höfdinga-Minnes Förre Del, p. 79 och 284.

* Med det Herr *v. Stiernman* på de anvista ställen om honom berättar, bör jämföras Herr *Lagerbrings* anmärkning a. st. C. 7, § 3, s. 361. Se ock ders. § 10.

Carl Magnusson eller *Månsson* til Eka och Finstad, som förde en hvit Bielke eller Riddare-gördel snedt öfver skölden i blått fält, var år 1440 Häradshöfdinge i Waxaldagha Härade, år 1450, 1452 och 1466 R. R. R. och Höfvidsman på Castelholm. Hans Enka *Brigitta Arnds* dotter *Pinnow* til Finstad, som förde et svart Björnhufvud med uträckt blodig tunga i gult fält, och på hjelmen 2 horn prydda med gröna blad, lefde ännu år 1473, med sin son *Magnus Karlsson*.

Son af R. R. och R. *Magnus Trotteson* til Finstad, med dess sednare Fru *Märtha*, *Måns Håkanssons* Riddares dotter.

Knut Posse, a vapn, til Borrö, Höfvidsman på Castelholm år 1466, då han i Stockholm ipso die corporis Chri-

---

[46]) I brädden är anteknadt: I dennes Sigill et Band.

sti, tillika med sin Fru *Brigitta Gustafs* dotter, confirmerade Fru *Elin* Gustafs dotters, *Eric Axelssons* och bemälte *Knut Posses* Testamente til St. Eriks Altare i Upsala Domkyrka; kallas år 1483 Riks-Råd; var åter år 1494 Höfvidsman på Castelholm, då han i Åbo bivistade och underskref, på Herr *Sten Stures* befallning, en ransakning och dom emellan Junkar *Willam von Domvelde* och hans hustru *Brigitta*, Hustru *Gretha, Hans von Askes* återlefva, och *Hans von Eken* och hans hustru *Judith*, om någre gods. Om honom mera här nedanföre VI B. 1 C.[47]) och IX B. 1 C.

* Uti *Cort Hartvigssons* Testamente, af år 1484, (se Åbo Tidn. 1784, N:o 33), kallas han likaledes Erlig och Wälbördig Man *Cnuth Påsse*, Höfvitsman på Castelholm.

Eric Jöransson (forte *Johansson*, och då en *Wase?)* R. och Höfvidsman på Åland år 1505. Se *Tärnström* de Alandia (P. Pr.) p. 16.

Eric Johansson (*Wase)* til Ridboholm, var redan år 1502 Riddare samt Svea Rikes Råd, då han i Stockholm midsommars afton underskref någre R. Råds Förlikningsskrifter, besynnerligen Herr *Sten Stures* med Archiebiskop *Jacob;* år 1515 Höfvidsman på Åland; halshuggen år 1520 den 8 Novembris på Konung *Christierns* befallning. Han var Konung *Gustaf* den Förstes Herr Fader, och hade til Fru R. och R. R. *Måns Carlssons* dotter til Eka, som dog fängslig i Köpenhamn år 1521.

Son af R. och R. R. *Johan Christiernsson (Wase)* til Ridboholm och Örby, och Fru *Brita Sture*, Riksföreståndarens *Sten Stures* syster.

---

[47]) Capitlet om *Advocati*, *Capitanei*, Fogtar - - - öfver *Tavastehus*, hvarom straxt skal nämnas; och där jämväl om denne *Knut Posse* åtskilligt förekommer. Se Svenska *Mercurius* 1757, Sept. s. 271.

5 Cap.

Om Höfvidsmän, Befallningsmän, Fougtar, Ståthållare - - i Österbotten.

Korsholms Slått, beläget i Österbottens södra Fögderi et litet stycke ifrån Wasa på et högt berg [48]), och anlagdt år 1249 af *Birger Jarl* Riksföreståndare, har mästadels varit Höfdingasäte i Österbotten.

Uti Konung *Christophers*, K. *Carls* och K. *Christierns* tid, var Korsholm förlänt *Nils Göstafsson*, *Eric Pukes* fader. År 1571 den 6 Augusti fick *Göstaf Baner*, Riddare, til Djursholm, i förläning Korsholms gård och gods. År 1651 fick R. R. och Riks-Skattmästaren Grefve *Gabriel Oxenstierna* Korsholm och Wasa til Grefveskap; men det blef af K. *Carl* XI reduceradt år 1674.

När detta Län har legat tilsammans med Wästernorrland och Wästerbotten, och när det åter legat under Finland och dess General-Gouverneur, är at se här frammanföre i IV:de Bokens 1:sta och 2:dra Capitel, samt V:te Bokens 5:te Capitel [49]).

Eric Puke, a Wapen, var år 1440 Riks-Råd och Höfvidsman på Korsholm; item år 1443, då han S. Francisci dag gaf til Nådendals Closter, som nyligen optaget är, sit gods Myklaby i Myklaby socken på Öland. Gåfvobrefvet är förségladt af Mäster *Olof* Domprobst i Åbo, Riddaren *Henric Clauusson*, och *Jonis Hanisson* a vapen. Om honom mera här frammanföre [50]).

---

[48]) En hög backe. Jfr. Åbo Tidn. 1785 Bih. s. 49.

[49]) Se här ofvanf. s. 263 Not. [40]).

[50]) Auctor påsyftar här IV Bokens I Capitel, om Fougtar - - - öfver Gefle eller Vester-Norrland, där han skrifver: „Eric Puke var år 1430, 1432, 1433 Konungs (Fogte) uti Helsingland: år 1434 Svea Rikes Råd, då han i Stockholm underskref Sv. R. Råds och menige inbyggares skrift til Norrige om Konung *Erics* af Pommern ochristliga regemente och edsbrott. Om honom mera här nedanföre.

Denna yngre *Puke*-famille, som förde i vapen en Svart Båt i hvitt fält, och ibland en Röd Båt i gult fält, måste ingalunda sammanblandas med de äldre *Pukar*, af hvilka senare den namnkunnige Riddaren R. R. och Riksmarsken *Eric Kettilsson Puke* härstammar, som förde en Svart Örnavinge i gult fält, och gaf år 1369 alla sina gods i Wermeland til Riseberga Closter: begrafven år 1396 i Wadstena [51].

INGVAR NILSSON var år 1445 Fogte på Korsholm, då han jämte andre förseglade et Dombref för Nådendals Closter uppå en tridiug i Leystilä och en femting i Ijoki både i land och vatten, etc.

CLAUS PLATE eller *Nicholaus Plata*, förde samma vapen som *Braherne*, nämligen 2 flygande Svarte Örnvingar i gult fält: var år 1396 Riddare och Riksens Man, då han underskref Riksens Råds förening uti Nyköping om några Rikets angelägna ärender, sedan K. *Albrecht* afsatt var. År 1438 underskref han Calmare förbund emellan Sverige och Danmark, bivistade och underskref samma års Herremöte i Telge. År 1456 var han Höfvidsman på Korsholm.

Gift med *Anna Gylle* af Norrska Konungaslägten. Se Dr. Hallmans Noter til *Elisif.*

Son af *Peder Ragvaldsson Puke* til Rörvik, af de yngre *Pukar*, som i vapen förde en Svart Båt i hvitt fält, och *Karin*, *Håkan Faderssons* dotter, som förde i vapen en Halfmåne under 2 Stjernor".

I Auctors upgifter rörande denne bekante Höfdinges slägt, råder någon förvirring. At hans fader hette *Nils Gustafsson*, säges rätteligen i V Bok. 5:te Cap. (ofvanf. s. 268, jfr. ock Herr *Lagerbring* a. st. C. 2, § 18 s. 78); men han kan då ej rätteligen i IV Bokens I Capitel sägas varit son til *Peder Raguaidsson*. *Raguald Puke* den yngre, son til denne *Peder Raguaidsson*, omtalas i Höfd. Minnets Förra Del, s. 269, och skulle då varit vår *Erik Pukes* broder.

Erik Pukes bedrifter och lynne beskrifves omständeligare af Herr *Lagerbring* a. st. C. 2 och 3.

[51]) Om honom talar vår Auctor i Höfdinga-Minnes Sednare (otryckta) Dels 2:dra Boks 2:dra Cap.

Gift med *Cicilia Niclis* dotter, som fick 1420 feria secunda ante festum Purificacionis beate Marie virginis twhundradha Nobla til morghingafvo; dotter af *Niclis Arvidsson*, som förde i vapen et Lejon ansikte, och *Botilda Jöns* dotter. Fru *Cicilia* åtte förut Cordt Niepertz.

Son af *Laurens Erengislesson Plate.*

VI Bok. 1 Cap.

Om Advocati, Capitanei, Fogtar, Befallningsmän, Ståthållare och Landshöfdingar öfver Tavastehus Län [52]).

*PETRUS POSTOLL kallas Advocatus Tavastiae i et Salubref ang. Stensböle gård i Borgå socken, dat. Dominica Laetare A. 1327, (Cop. B. F. 145).

* GERARDUS, Advocatus Nylandiae, nämnes ock i samma bref.

* LAURENTIUS, Advocatus Thavastiae, omtalas i Lagman *Biörns* Dombref om samma Stensböle gård, dat. A. 1332 Dominica Trinitatis (Cop. B. F. 146).

* MAGNUS KAZI eller *Kaase,* kallar sig Fogothe i Tavasthelandh, uti sit Gåfvo-bref af Kandala gård (i Wåno socken) til Domkyrkan i Åbo för hederlig manz *Boo Joanssons* siäl, gifvet Saris år 1390 in vigilia Epiphaniae Domini (Cop. B. F. 150.

HENRIC STENSSON, fogte pa Tavastehus 1404 [53]).

* WALDEMAR DIÄKN. Han nämnes ibland flere Häradshöfdingar uti Landsrättens dom angående gränsorna emellan Savolax, Tavastland och Satakunda, gifven 1415

---

[52]) Hela detta Capitel är med åtskillige af Författaren gjorda rättelser och tilläggningar, infördt i Hr. Kongl. Bibliothecarien *Gjörwells* Svenska Mercurius för år 1757, September, s. 268—298. Hvarföre texten här förbigås, och allenast några tilökningar, som tjena at fylla förtekningen på Höfdingarno före K. *Gustaf* I:s tid, meddelas.

[53]) En i brädden vid Herr *v. Stiernmans* Msc. af annan hand tilsatt antekning. Månne icke i stället för 1403, bör läsas 1503, så at han blifver densamme *Henric Stensson,* om hvilken Herr *v. Stiernman* talar, Sv. Mercurius anf. st. s. 272?

dagen näst epter sancti Johannis Baptistae dagh, Cop. B. Fol. 166 följ. hvilken är tryckt i Åbo Tidn. 1785, Bih. sid. 56f.; och heter fogtte uppa Thavasta Hus uti en Räfstatings-dom ang. Wästankärr i Kimito, gifven i Åbo år 1420 nästa tiisdaghen äpter sancti Johannis Baptistae dagh (Cop. Bok. Fol. 134).

BENCT LYDIKKAESON (*Örn)*, 1437 Foghde offuer Tavastehus [54]).

* Kallas *Benkth Lydekisson* foghete uppa Tavastehus i Lands-rättens dom ang. Abborfors fiske, gifven i Åbo 1438 på St. Viti och Modesti dag, (Cop. B. F. 148), som är infördt i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 63 följ.; nämnes såsom tilkallad Syneman i Lands-rättens nyligen omförmälde dom ang. gränsorna emellan Savolax, Tavastland och Satakunda af år 1415 (anf. st. s. 56 f.); har 1445 uppa S:te Birgitte affthon hållit Lagmansting, a ärligx manz Sone Sonessons Lagmanz i Norfinne laghsaghu vägna (Cop. B. F. 160); kallas Häradshöffdinge i öffre Satagunt i *Gustaf Laurissons* och *Henrik Clauussons* ofvanberörde Dombref ang. Lammas fiske, gifvet 1453 in crast. divisionis Apostolorum (Cop. B. F. 157, se ofvanf. s. 254); och bivistade *Henrik Clauussons* Lagmans-ting med Kiulo och Säkylä soknar 1458 manadaghen näst epter Midfasta sunnadag (Cop. Bok. F. 162). Underskref såsom R. R. och Wäpnare, Riksens Råds försäkrings-skrift, dat. Långholmen vid Stockholm dagen efter St. Lars dag 1435, (se Herr *Lagerbring* a. st. C. 2, § 28).

3 Cap.

Om Höfvidsmän, Fogtar och Befallningsmän på Raseborgs Slått och öfver dess Län.

Raseborg fordom et ansenligt Konunga-Slått, beläget uti Nyland och Karis socken, hvilket Biskopen M. *Paul*

[54]) Tilsatt anteckning.

Juusten in Chronico Episcoporum Aboënsium pag. 71 (hos *Nettelbladt* a. st.) säger vara upbygdt (år 1371 eller 1372) af Riks-Drotsen *Bo Jonsson (Griphufvud)*, men Dr. *Rhyzelius* i sin Svio-Gothia munita menar vara äldre [55]), är nu aldeles förstördt; men sielfva Raseborgs gods är indeldt til Boställe för Öfversten af Nylands och Tavastehus Läns Dragone Regemente. År 1441 blef Raseborgs Slått och Län förärадt åt Riks-Marsken *Carl Knutson Bonde* af Riksens Råd i Calmare Möte; men han måste dock straxt lämna det ifrån sig. När sedermera denne Herre blef Svea Rikes Konung, och måste andre gången vika utur Riket, fick han som en Nådegåfva Raseborgs slått at bo uppå; där han ock i tu år bodde i stillhet. År 1483 gaf Riksföreståndaren *Sten Sture* det åt R. och R. R. *Iwar Axelsson Tott*, som sedan år 1487 måste gifva det ifrån sig til *Knut Posse.* År 1531 förläntes Raseborgs Län åt R. R. *Eric Fleming:* se Reg. D., p. 169. År 1569 den 25 Dec. fick R. R. *Sten Ericsson Lejonhufvuds* Enke-Fru och barn Raseborgs Slått och gårdar til Grefveskap. Vardt af Konung *Carl* den XI åter reduceradt til en Krono- eller Kungs-gård.

Abraham - - - - Riddare och Höfvidsman på Raseborg vid år 1460. Hans dotter *Christina* blef Konung *Carl Knutssons* tredje Gemål, med hvilken han lät viga sig på sin Sotesäng år 1470, och gaf henne i Testamente Rönö gård med alla hans köpegods.

* Karl Bondhe Toordsson Hoffvitzman oppa Rasaborg, nämnes såsom då närvarande, i *Matthis Marthenssons*, Lagmans i Suderfinne Lagsagu, dom ang. Mayalaby i Tenala socken, gifven 1437 monadaghen näst epter sancti Bartholomaei dag, (Cop. B. F. 175); och lärer den *Karl Bonde*, Höffvitzman oppa Rasaborg, hvilken såsom närvarande omtalas i Landsrättens dom ang. Abborforss fiske

[55]) *Rhyzelii* mening väger icke mycket emot *Juustens* berättelse; likasom den förres både föga critik, och osed at aldrig upgifva sina källor, i gemen gör hans vitsord föga gällande.

af år 1438 (införd i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 63 f.) vara samme *Karl Thordsson* [56]).

ESKIL ISACSSON til Wänegarn *(Baner)*, a vapn, var 1438 ibland Riksens Råd och Män som bivistade det stora Herremötet i Telge: år 1449 Konung *Carl Knutssons* och Svea Rikes fullmägtige Commissarius til Gottland, då han i Wisby underskref Konung *Christierns* fullmägtiges Dagtingan om Gottland: år 1463 Höfvidsman på Raseborg. Född 14 - - † 14 - - Begrafven i Sigtuna Closter Kyrka, dädan dess sköld fördes 1634 den 26 Sept. til Danderyds Kyrka.

Gift 1:o med *Cecilia Gren*, R. och R. R. *Harald Stensson Grens* dotter med *Sigrid Thomas* dotter *van Fitzen:* 2:o med *Brita Ulf*, Riddarens och Höfvidsmannens *Arendt Benctssons* dotter til Nynäs och Ekolsund, med dess senare Fru *Hebla Albrechts* dotter *Bylesbach.*

Son af R. R. R. och Häradshöfdingen öfver Näringes Härad *Isac Isacsson Baner* den yngre, och *Margaretha Sigges* dotter *Brun* i Röklinge, som sedan fick *Johan Persson Schack* til Skiöllvalla.

IWAR AXELSSON til Barlef *(Tott)*, R. och R. R. var år 1483 uti Slåttslåfven på Raseborg; se *Hadorphii* Rimkr. Tom. 2, pag. 317. Om honom mera här frammanföre [57]).

TÖNNE ERICSSON til Berga, Benhammar och Skebo, *(Tott)*, var år 1502 Befallningsman på Raseborgs Slått: blef år 1520 på K. *Christierns* Tyranns befallning halshuggen på Åbo Slott.

---

[56]) Uti *Carl Mattissons*, Häredzhöffdinghes i Ööster Nyland dom ang. Abborforss fiske, gifven 1455 fredaghen näst for sancte Anders dagh, nämnes såsom då närvarande ärlig man *Jappe Pedersson*, mins nadugh Herre Konungh *Karls* embidzman här i landeth, (Cop. B. F. 160); han lär altså äfvenväl hafva varit någon slags Höfdinge öfver den orten. Men det kan ock hända, at åtminstone Östra Nyland, då lydt under Wiborgs Höfdingedöme? och at denne *Jappe Pädersson* derstädes varit någon Under-Höfdinge? Jfr. här nedanföre om sidstnämnde Län.

[57]) Auctor åsyftar hvad han om denne Herre sagt ibland Höfdingarne öfver Tavastehus. Se Sv. Mercurius a. st. s. 270 f.

.. Gift med *Karin Bielke*, R. R. R. och Höfvidsmannens på Wiborg *Eric Turesson Bielkes* dotter til Räfvelsta, med *Gunilla Johans* dotter *Bese*.

Son af Befallningsmannen på Wardberg *Eric Åkeson Tott* på Palsgård, och *Anna Everts* dotter *Molteke*.

THOMAS ERICSSON, a vapen, var 1512 Befallningsman på Raseborg. Om denne är samme man med förenämnde Junker *Thomas*, pag. 262, kan jag ej med säkerhet bevisa.

IX Bok. 1 Cap.

Om Wiborgs och Nyslåtts [58]) *Län.*

Wiborg en gammal Svea Rikes gräns-fästning emot Ryssland, uti Carelen, anlagd först och bygd i Konung *Birgers* minderårighet, af hans förmyndare Riks-förestånda-

[58]) Angående detta sednare, (Nyslott), yttrar sig Herr *v. Stiernman* i begynnelsen af VII:de Bokens 1:sta Capitel (om Höfvidsmän - - - öfver Nyslått och dess Län, af hvilka han ingen vet upgifva före K. *Gustaf* I:s tid) sålunda:

„Nyslått, på Finska kalladt Usilinna (Uusilinna), är beläget i Finland, Savolax Nedredels härad och Säminge socken, på en klippa uti Harpavesi ström. För detta har denna fästning blifvit kallad *Olofsborg* och *Landscrona*. År 1300 blef den af Riks-Marsken *Thorkil Knutsson* anlagd, och af Ryssarne et år derefter intagen: se *Erici Olai* Historia Svecorum, p. 220—227. (Annars är et annat Slått, äfven Olufsborg kalladt, af de Svenska upbygdt i Wiken, vid år 1500, 1501 eller 1502; se Huitfelt p. m. 1047). År 1475 anlade R. R. och Ståthållaren i Finland *Eric Axelsson (Tott)*, som i *Justens* Chronico Episcoporum Aboënsium kallas orätt *Ericus Absalonis* en ny Fästning och Slått vid Usilinna, som då vardt kalladt Nyslått".

At denne fästning nu hörer Ryssland til, m. m. behöfver knapt erinras. Hvad Bisk. *Juustens* fel angår, så finner man lätt, at den fordom vedertagna seden at förvandla våre inhemske namn til sådane utländske som med dem tycktes äga någon likhet, dertil gifvit anledning, (at t. ex. *Axel Pedersson* af Härlöf, äfven i underskrifter stundom kallades *Absalon*, ses hos Herr *Lagerbring* a. st. C. 2, § 6 s. 56); och lär han hafva häruti följt sine föregångare.

ren *Thorkil Knutsson*; se *Erici Olai* Historia Svecorum, p. 213, och om denne stads vidare öden Dr. *Andreae Rhyzelii* Svio-Gothia munita p. 204 sqq. Vardt efter en svår och lång belägring 1710 den 10 Junii med Accord af Öfversten och Commendanten *Magnus Stiernstråle* öfverlemnad til Ryssarne, och sedermera uti Nystadska Freds-tractaten 1721 den 30 Augusti aldeles lämnad åt Ryssland.

Efflerus Praefectus Castri Wiborgensis.

Per Jönsson til Flishult *(Båt)*, var år 1320—1327 Advocatus Wiburgensis: kallas år 1335 Riddare och Konung *Magni* elskelige Råd. Född 12 - - † 13 - -

Gift med *Merta*, *Olof Benctssons* dotter til Svensvik, som förde uti en blå sköld en röd flygande Skäkta, men skaftet gult, och ofvanpå hjelmen en dylik Skäkta.

Son af R. R. *Jon Persson (Båt)* til Flishult.

* Kallas i K. *Magni Ericssons* bref om tionde-afgiften i Karelen, dat. Wästrearoos A. D:ni 1331 die exaltacionis sanctae Crucis, *Petrus Joansson* (eller *Jönsson)* Advocatus noster (i bemälte landsort), samt uti samme Konungs och Biskop *Bencts* gemensamma bref om Tavasternes tiondebetalning, dat 1334 dominica proxima post AEgidii Abbatis *Petrus Joansson Armiger*, hvaremot Drotsen Greger Magnusson, Knut Folkeson och Karl Näskonungsson kallas *Domini* och *Milites* (Cop. B. F. 7 och 5).

Suno Nilsson *(Stålarm)*, år 1368, 1369, Capitaneus Castri Wiburgensis; blef af Biskopen i Åbo *Johanne Petri* bandlyst, och sedermera ihjälslagen i Nyland; se *Pauli Juustens* Chronicon Episcoporum, tryckt i Första Delen af Dr. *Nettelbladts* Schwedische Bibliothec, p. 71. Son af *Nils* - - -

* Hette *Suno Håkansson*. Kallas *Suno Haquonsson*, (såsom han ock nämner sig sielf) *Armiger*, i en Riddarens och Höfvitsmannens öfver Wiborgs Slått *Thord Röriksson Bondes* och Åbo Magistrats vidimation (dat. 1416 feria sexta proxima post festum b. Agathae Virginis) af några bref rörande Sämingasala gods, (Cop. B. F. 152); nämner sig Praefectus Wiburgensis i sit och *Sigrid Benedicts* dot-

ters [59]) Gåfvo-bref på en del af bemälde Sämingasala til B. *Thomas* i Wexiö [60]), dat. apud Castrum Aboënse A. D:ni 1365, in crastino b. Matthiae Apostoli (ders. F. 153); kallar sig Advocatus Wiborgensis, i sin förklaring (gifven 1362, sexta feria proxima post exaltacionem sanctae Crucis, ders. F. 90), öfver *Nils Thuressons* bref ang. Laxfisket i Borgha, (se derom här frammanföre sid. 215 Not.). Återkallade (jämte bemälde Herr *Nils Thuresson),* såsom Capitaneus Castri Wiborgh på K. *Albrechts* vägnar under Kronan Tessiö gård och flere gods, hvilka K. *Magnus Ericsson* skänkt til Åbo Domkyrka til 2:ne af honom uprättade nya Canoniers underhållande; hvarigenom altså

---

[59]) Hon synes fördenskull hafva varit hans Fru? Brefvet börjas med dessa ord: Universis praesentes literas inspecturis, *Suno Haquonsson* Praefectus Wiborgensis, et *Sigrid Benedicts* dotter salutem in Domino sempiternam. *Benct Thuresson,* Herr Nils Thuressons broder, och förmodeligen hennes fader, hade fått bemälte del af Sämingasala i förläning af K. *Albrecht;* och nu blef samma del af samteliga arfvingarne uplåten til bemälde Biskop och Domkyrka. *Steno Benctsson,* Miles, (tvifvelsutan bemälde *Sigrid Bencts* dotters broder), säger väl i sit, samma dag utfärdade Gåfvo-bref ang. denna egendom, at han bårtgaf den de consensu et consilio dilecti generi mei Sunonis Haquonsson, meo nomine ac dilectorum fratrum et sororum meorum, quorum legitimus tutor existo; men *gener* lärer här efter den tidens sällsamma Latin ej kunna betyda annat än Svåger? Jfr. här frammanföre s. 245, Not. 10).

[60]) Det vilkor hvarunder så väl K. *Albrecht* skänkte til bemälte Biskop och Domkyrka den ena delen af Sämingasala (hvilken hade varit lämnad til Herr *Nils Thuresson* i förläning, och genom hans död til Konungen återfallit), som *Benct Thuressons* arfvingar den andra delen, är märkeligt, och utvisar at man redan den tiden tänkt på at framdeles dela Åbo Stift, och uti Wiborg inrätta et särskilt Biskopsdöme. Orden lyda: Ita tamen, quod si quanquam (at om någonsin) in partibus Kareliae (hvarunder då jämväl Savolax räknades) ecclesiam erigi contigerit cathedralem, ex tunc ad illam ecclesiam et ejus Episcopum ac eorum mensam, ejusdem medietatis insulae praefatae (Sämingasala, hvars andra hälft likaledes med samma vilkor updrogs Biskop *Thomas)* proprietas et possessio plenissime et omnimode devolvatur (Cop. B. Fol. 152).

bemälte Canonier måste uphöra [61]); hvilket kanske var en af orsakerne til hans bannlysning? Instiktade jämte Herr *Eric Karlsson*, Riddare, St. Sigfrids Altare och praebenda vid Åbo Domkyrka (deras bref gifvet 1365, finnes i Cop. B. F. 168), såsom bägge varande Exsecutorer af Herr *Nils Thuressons* Testamente (se Bisk. *Johans* betyg, dat. 1371, die b. Thomae Apostoli ders.) och hade jämte Herr *Sten Benctsson*, Riddare, öfver denna stiftelse såsom jämväl af dem förbättrad, jus Patronatus (se deras kallelse-bref för *Esbern Persson*, deri *Suno Haconsson* kallar sig Advocatus Wiburgensis, dat. 1368 in vigilia b. Johannis Baptistae ders., jfr. här frammanf. s. 245, Not. 10). Nämnes med beröm i Kyrkoh. *Torstens* Testamente, se Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 25 f. Af hvem och huru han blifvit ihjälslagen, vet man icke; men han var redan död 1383, då *Sigridh Bendix* dotter (förmodeligen hans Enka?) och *Jowan Gierixson* (ipso die invencionis b. Steffani prothomartiris) öfverlämnade et Gods til Åbo Domkyrka (där han låg begrafven; så at han blifvit ifrån sin bannlysning aflöst), för hans, hans hustrus och barns siäl, enligt dess eget förordnande i lifstiden (ders. F. 147). Orden lyda: „Forthemskull ärlikan man Suni Hakonsson, Gud hans siäl haffui, gaff til Abo Domkirkio, fore sina siäl, sinne hustrw ok barna, j sino liuandis liffue, II C. (tvåhundrade) marker peninga, hundratha marker peninga for thera legherstadh, och hundratha marker til siela rykth for thera siäl, som göras skal j them Korenom ther han oc hans son nw innan liggia, for hvilka CC marker peninga vi gaffwm Domkirkiom eth godz som heter Böle j Borga sokn, annan vagin aana vither Borga liggiandhe, halff Domkirkione och halff klärekenom, som siälarykthena skal wppehaldha j them sama Korenom, etc".

Hennichinus Dyme, år 1373 Advocatus Castri Wiburgensis: se Biskop *Johans* Bref i Åbo af förenämde år angående Maskolls eller Matskotts utgörande i Nyland.

---

[61]) Enligt Broder *Torner Anderssons* berättelse, Cop. B. Fol 75; jämf. här frammanföre sid. 291 Not. 15).

* Detta Biskopens bref, angår ej allenast Matskott (som däri kallas Maskwt), utan ock alla andra slags Prästrättigheter, (Tionde etc) i Nyland, och finnes i Cop. Bok. Fol. 11. Saken afgjordes convocatis ad Kariis (Karis socken) clero et populo Nylandensi, ad presenciam nostram, nec non Nobilis viri Hennichini Dvme, protunc Advocati Castri Wiborgensis. (Nyland hörde altså under Wiborgs Höfdingedöme?) Slutet lyder sålunda; In quarum ordinacionum - - - evidenciam sigillum nostrum una cum sigillis circumspectorum virorum, videlicet *Hennickini Dvme*, predicti *Nicolai* Pedersson, *Simonis Jonsson prout exactoris regii in Nylandia*, Andree Svensson, cum sigillo terre Nylandensis est appensum. Datum et actum apud ecclesiam Kariis eodem Anno (1373), XVII die mensis Februarii, apposito tamen sigillo terre quarta die post datum apud ecclesiam Tenalie in communi placito.

Karl Ulfsson af Thyptom *(Sparre)* år 1350 Riddare; 1360 Fogte på Stockholms slått, 1362 Lagman i Uplandom, 1371 Konung *Albricts* Rådgifvare, då han i Stockholm in vigilia Laurentii martyris underskref högstbemälte Konungs förskrifning uppå åtskilliga mål som af honom emot lag bedrefne voro; år 1396 kallas han Riddare och Höfvidsman innan Wiborg, då han feria quinta proxima ante dominicam Laetare derstädes utgaf itt bref, hvari han thenna unga män, *Hans Olafsson* och *Olaf Niclisson*, for thera fädher och foräldra tienist skuld, the rikeno i Sverige och thenna herskapeno och Höfvidsmannom i Wiborg gjöra och gjort hafva, tager thenna fornempda och thera affödho rätt frelsse halda, haffua och nyta, som andre Frelsismän haffua i rijkeno i Sverige". År 1397 Fredagen efter S. Knuts dag underskref han i Calmare de tre Nordiska Rikens förening om K. *Erics* antagande til Konung öfver Sverige, Danmark och Norrige; samma år die ascensionis Christi funderade han en Praebenda til S. Johannis låf och minne i Upsala Domkyrkio. Han var i sin tid ibland de Svenske den bäste boklärde man i sin bokliga konster och alla laga. Född 13 - - † 1407, 17 Nov. och med sin Fru 1410 begrafven

i Wadstena Closter, dit han gifvit tre Missalier, många gods och gårdar, utom andra skänker.

* *Karl Ulffsson.* Kallar sig *Karl Ulffsson* aff Topthum, Riddare, Lagman i Upland, uti et Gåfvo-bref til Åbo Domkyrka, af år 1397 Dominica prima XL:ae (Cop. Bok. Fol. 161). Om honom kan jämföras Herr *Lagerbring* 3 D. på flere ställen.

Gift med *Helena Brahe*, R. R. R. och Opplanda Lagmans *Israel Birgerssons* dotter til Finstad, med dess förra Fru *Ramfrid Arnvids* dotter *Sparre* til Wiik: se Örnvinges Genealogia Brahaea pag. 1.

Son af R. R. R. och Tio Härads Lagman *Ulf Abiörnason (Sparre)*, och dess senare Fru *Christina*, *Sigmund Keldormssons* dotter.

Thord Bonde *Pätarsson*, til Bordsiö, emottog år 1388 jämte andra Svea Rikes Råd, Män och Svena, Drotning *Margarethas* skrifteliga försäkran, när hon först antogs til Regementet: sedermera 1394 R. R. R. och Lagman i Westmanland och Dala: 1409 Höfvidsman i Wiborg. Född 13 - - Begrofs i Wadstena Closter 1412, S. Agathae dag.

Gift med *Catharina*, Riddaren *Ulf Paulssons* dotter ifrån Norrige; hon blef tillika med sin fader begrafven i Wadstena Closter in die b. Anscharii: se Diarium Wadstenense pag. 53. Och har jag således uti Höfdinga-Minnes Förra Del. p. 212 orätt, efter Herr Cancellie-Rådet *Peringskölds* Ätt-Tafla öfver *Bonde*-Ätten sagt hans Fru hafva varit *Catharina Ulfs* dotter *Roos*, som blef 1409 Closter-Jungfru i Wadstena, 1456 Abbedissa ibidem, och † 1460 die S. Mauri.

Son af *Peder Thordesson Bonde* til Bordsiö, † 1390, och *Ramborg* (men ej *Ingeborg* som orätt skrifves i Höfdinga-Minnes Förra Del, p. 212), R. och R. R. *Magnus Benedictssons* dotter med *Brita Knuts* dotter. Fru *Ramborg* † 1413 circa festum *S. Ambrosii* på sit 23 Enke-år: se Diarium Wadstenense p. 48.

Thord Bonde Rödricsson, Riddare och Höfvidsman på Wiborg år 1415, då han derstädes feria quarta post *Petri Pauli* instiktade en Praebenda för sig och sin Hus-

fru *Ramborge* etc gifvande sina gods Raualsöö i Inga sokn och Munkakulla i Kirkioslätts sokn, tillika med alla de gods han köpt af Abboten i Padhis. Uti Diario Wadstenensi pag. 57 lämnas honom detta loford, at han varit praecipuus inter Consiliarios Regni, homo justus et timens Deum.

Född 13 - - † 1417 in Dominica Laetare, och ej 1432 som Messenius in Tumbis Sveonum orätt menar; begrafven samma år i Wadstena Closter in crastino S. Petri ad vincula.

Gift 1:o med *Cicilia Wase*, R. R. R. och Ämbetsmannens på Stockholms Slått *Nicolai Kättilssons (Wases)* dotter, som förde en siunddad hvit Stjerna i blått och rödt fält. 2:o med Ramborg.

* Kallas Herre *Thord Bonde Rörixson*, Riddare, i et *Carl Ulffssons* aff Topthum Gåfvobref på någre gods til Åbo Domkyrka, gifvet 1397, Dominica prima 40:ae (Cop. B. F. 161); och nämner sig sielf *Tordo Röriksson*, alias dictus Bonde, Miles, Praefectus Castri Wiborgh, i ofvanföre s. 275 omrörde vidimation af 1416, feria sexta proxima post festum beate Agathae Virginis.

Christiern Nilsson til Biörnö *(Wase)*, R. R. R. och Drots, blef år 1438 Höfvidsman öfver Wiborgs Stad, Slått och Län, † 1442. Om honom mera i Höfdinga-Minnes Förre Del, pag. 99.

* Af en Räfstatings-dom gifven 1420 (Cop. B. F. 134), ses at han då redan var Höfvidsman öfver Wiborg. Den börjas sålunda: „Wi *Karl Öra* [62]), *Knwth Vdzson*, *Niclis Göstaffson*, *Niclis Ärengislason*, Riddare, Kungsdom haffuande j thetta siin, *Clavus Flämingh* Riddare oc Lagman j Österlandom, kännomps met thetta varo opna brefue, at tha vi räfstatingh hiollom j Abo, aa vars Herra Konungs *Erics* vegna, Anno Domini MCDXX:o nästa tiisdag-

[62]) Denne Herre är oss obekant; månne namnet är missskrifvet? De andre förekomma hos Herr *Lagerbring* ibland Riksens Råd för denna tiden: se t. ex. 4 D. s. 46, 50 och 87.

hen äpter sancti Johannis Baptiste dagh, i närvarw ärlika mannä Her *Cristiärn Niclisson*, Höfvidzman wppa Wiborgh, ok *Klavus Lydekeson*, Fogtte wppa Abo, *Waldemar Diäkn* wppa Thavasta Hus, etc". Likaledes är *Karl Mattissons* Härads-dom ang. Abborforss Laxfiske, gifven 1422 Odhendaghen nästh äpter Reminiscere (ders. F. 147), utfärdad j närvaru erlix manz Herre *Cristiärn Niclisson* Hovizman wppa Wiborg. Af Landsrättens dom ang. samma fiske, af år 1438 (införd i Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 63 f.) ses äfven, at han redan förut varit befälhafvande på den orten. Denne Herre lär man för öfrigt fullkomligare känna af Herr *Lagerbrings* Riks-Hist. 4 Del.

Carl Knutsson til Fogelvik *(Bonde)*, R. R. R. och Riksföreståndare, fick 1441 i Calmare af Riksens Råd Förlänings-bref på Wiborgs Slått, Stad och Län. Kallas år 1446 och 1448 R. R. R. Marsk och Höfvidsman på Wiborg; sidstnämnde år uti Wiborg in crastino St. Georgii Martiris gaf han sit gods i Nestenkaino Gudi, Jomfru Mariae, St. Yrian och St. Dominicus Orden i Wiborg: vardt samma år den 29 Junii krönt Svea Rikes Konung. Om honom mera här frammanföre pag. 253.

* Fullkomligare underrättelse om denne Herre, hans öden, förtjenster och character, kan hämtas hos Herr *Lagerbring* Sv. R. Hist. 4:de Del.

Åke Axelsson til Hiuleberg *(Tott)*, Riddare, Höfvidsman år 1432 på Örebro, och 1466 på Wiborg. Om honom mera uti Höfdinga-Minnes Förra Del pag. 146.

Eric Axelsson til Lagnö *(Tott)*, R. och R. R. fick 1475 Wiborgs Slått och Stad i förläning, då han samma år med nya Fästningsvärk lät förse Wiborgs Slått och Stad. † 1480. Om honom mera här frammanf. p. 253, 258 f.

Iwar Axelsson, Riddare i Barlef *(Tott)*, 1483 Höfvidsman öfver Wiborg, sancti Olaffsborg och Tauastehus, dem han samma år til Riksföreståndaren *Sten Sture* afträdde, mot Borkholms Slåtts och Ölands tilträde. Om honom mera här frammanföre pag. 273.

Knut Posse til Borrö, år 1483 Wäpnare R. R. och Höfvidsman på Wiborg, där han år 1495 den 30 Nov. då Ryssarne hade belägrat Wiborg, gjorde den namnkunnige Wiborgske Smällen, den han efter Dr *Anders Rhyzelii* berättelse i dess Sviogothia munita pag. 204, „har gjort med krut, svafvel och annan materia, som han uti en kettel konstigt sammankokat, hvarigenom en hård smäll och tillika ond stank så fförorsakades, at några tusende deraf föllo antingen straxt döde, eller ock under försvimmelse af de Svenske blefvo nedergjorde, och de öfrige hals öfver hufvud uphofvo belägringen, lämnande efter sig lägret med allt hvad där finnas månde [63])". Uti et gammalt Msc. eller handskrefven förtekning finnes berättadt at Ryssarne då förlorat 160000 man; men jag tror et 0 vara här i hast tilskrifvit [64]). Häraf är Wiborgs Smäll, och Wiborgs Kettil, som til en åminnelse häraf insattes i Slåttsmuren [65]), mycket namnkunnige. Blef ock *Knut Posse* beskyld af oförståndigt folk [66]) för at hafva gjort detta med truldom och djefvuls-konst, hvarifrån han dock af alla rättsinniga med fulla skäl långt för detta är frikänd och försvarad.

Annars har jag i mit lilla Bokförråd en handskrifven gammal berättelse, bifogad jämte många andra besynnerliga berättelser *Olai Petri* Svenska Chrönika Msc., ihopsamlade af Kyrkioherden i Stenby i Östergöthland, *Jonas Petri Klint*. Förenämda Krönika har han köpt 1567 för 4 daler efter dess rim framför boken etc. Denna berättelse, som efter den skeddc Wiborgska Smällen är intet äldre än 72 år, och (skrefven då den?) således kunnat vara i friskt

---

[63]) En rimligare förklaring öfver denna namnkunniga Smäll har Herr *v. Dalin* Sv. R. Hist. II Del. 19 Cap. 14 §.

[64]) Och jämväl sedan detta 0 bortlämnas, tål summan tvifvelsutan en ansenlig afprutning.

[65]) När? och af hvem? Kanske icke förr, än sedan sagan om *Knut Posses* truldoms-konst hunnit blifva allmän.

[66]) Likväl icke af sina samtida, (hvilka endast veta omtala hans rådiga tapperhet och hederliga tankesätt), utan lång tid efteråt, i anledning af något pöbel-prat.

minne[67]), ljuder således, under denne Titel: Om *Knut Posses* Svarte Konst, som han kom til väga i Wiborg emot Ryssen, om Smällen och Fiäderpossen. Til denne smellen hade han en panna stark gjord, och öfverlop starkt til klinckat med starka jern gjordar, och deruti fullt med paddor, ormar, qvicksilfver, lut, kalk [68]), och när det hafver sudit en half dag, och när det var fullt sudit, gaf det denna smällen til, at Ryssarne uti lägret fingo en dumnat på sig och häpenhet, och besvimade. Och så slogo de Svenske uti lägret, och skåro halsen och strupen af dem det mästa de förmådde, i en timma eller ock en half timma: och de i Staden voro, måste vara inn i jordkulor, i källare, läggia sig inn i hufvudbolstrar; men en gammal man sprängde den smällen, och han blef död, och vid pass trehundrade personer uti Staden, som intet achtade sig. Åter belade Ryssen Wiborgs Stad hårdeligen, och så låte de utkomma rychte i lägret, at för handen och väntande var et mächta stort tal folk ifrå Sverige, och tre dagar derefter gick han *(Posse)* opp i det högsta tornet där var i Staden, och röstade ut i vinden en posse full med fiädrar, och vardt af hvarjo fiädra itt skiepp fullt med krigsfolk, som Ryssarne tyckte, och kommo inn för Staden och landstego, däraf Ryssarne vordo förfärade, och några dagar där efter rychte the upp lägret, och drogo sin färde:

Et rim.

När *Posse* och Smäll de talades vid,
Då månde Ryssarne säja sina hästar til,
I löpe nu som vi tron eder bäst,
Eljest då få vi de Svenske til gäst,
När de kommo hem i sitt landh,
Woro de räknade få för sandh.

---

[67]) Och berättelserne derom jämväl kunnat hinna med mångfaldiga falska tilsatser vanställas.

[68]) En härlig komposition! aldeles svarande emot den öfriga berättelsen, och det sköna rimmet!

Johan Messenius i sit de Fennonia Chronicon Msc. berättar härom således:

Fienden Wiborgh belade,
Knut Posse som ther var Förman,
Et skönt Krigsstycke snart påfan,
Brände så under krut och horn,
At mången störte i thet torn,
Ej torde någon mera fram,
Utan drogo tädan med skam,
Thetta var Smällen i Wiborgh,
Som gjorde Ryssen sådan sorgh.

Georgius Haveman i sin Oration de Celeberrima Carelorum Civitate Wiburgo, edita Dorpati A:o 1694, in 4:o, skrifver åter härom således: Possem insignem victoriam, quam patrum nostrorum memoria reportarunt, referre, quando non contenti Ruthenos a moenibus depulisse, verum et fugatos per XX milliaria insecuti, prope pagum Rautus tanta strage prostraverunt, ut (de) ingenti exercitu vix nuntius ad suos redierit: verum haec integrae Orationi rectius reservanda existimo. Inusitatam hanc civium fortitudinem, quae urbem invictam hactenus praestitit, credo occasionem dedisse fabulae de specu subterranea, quam prope Wiburgum reperiri tradiderunt veteres: quae qualis fuerit, non puto rem ingratam fore, Auditores, si hoc loco exposuero. Specus hac virtute fuisse memoratur, ut bove in eam praecipitato, tam horrendus insequeretur sonus, ut hostes, debilitato aurium usu, exanimatis similes in terram prolaberentur. Quo facto, ab erumpentibus praesidiariis, qui auribus cera obturatis se muniverant, pecorum instar mactati sunt. Stupendum hoc naturae mugientis exemplum anno abhinc ducentesimo contigisse perhibent, quo *Ericus* (Canutus) *Posse*, ex nobili *Possiorum* familia oriundus, deleto Moschorum exercitu, ab expugnationis metu urbem liberavit. Verum cum *nusquam hoc die caverna illa compareat*, nescio quae huic miraculo fides sit tribuenda: quamquam de lacu quodam in Alpibus Rhaeticis non dissimile

autores tradiderunt. Certior aliquanto fama est, lebete aheneo hunc sonitum fuisse excitatum, sive arte magica, ut volunt quidam, praeparatus fuisset, sive, quod magis crediderim, nitrosa aliave materia, Chymicis non ignota, repletus. Certe ab his massam quandam confici novimus, cujus exigua mica fragore suo aures stupefacere valet. Forte etiam sonus a tormento grandiore elisus et ante id tempus inauditus, Moschis tantum terrorem incussit: quod etiam orbis novi incolis accidisse, non sine admiratione legimus. Credite Auditores, quod vobis visum fuerit: hoc tantum addam, mirae magnitudinis lebetem in arce servari, et curiosorum oculis hodienum ostendi [69]).

Om detta Ryssarnes nederlag, se *Hadorphs* Rim-Krönika pag. 542, 543; ehvarest Wiborgs smällen förtiges. Likaledes finnes derom intet i Biskop *Magni* bref, det jag vid mit tal om de Lärda Wettenskapers tilstånd i Svea Rike under Hedendoms och Påfvedoms tiden, p. 68 sqq. låtit aftrycka utur en mig af dåvarande Cancellisten vid Kongl. Antiquitets-Archivum *Johan Bergman Danielsson* meddelad afskrift; utan säges där allenast, at belägringen, som Andersmesso dagen börjats, den 15 Decemb. uphört, sedan Ryssarne af 2:ne St. Andreae underverk, under sit stormande, blifvit förskräckte: derom en nogare afskrift af detta bref genom Herr Assessor *Brocman*, utförligare vitnar.

År 1471 uti slaget på Brunkeberg emellan Konung *Christiern* och *Sten Sture*, blef *Knut Posse*, som då var *Sten Stures* Banérmästare, och trängde sig hart til K. *Christiern*, af högstbemälte Konungs hand illa sårad. *Ol. Petri* Msc.

* Om denne Herr *Knut Posse*, och den rycktbara Wiborgska Smällen, kan jämföras *Ant. Bahde's* Disp. (utgifven i Upsala under framl. Herr Cantzli-Rådet *Ihres* inse-

---

[69]) På samma sätt som man på vissa orter visar hvarjehanda saker som tillhört vissa af Gamla Testamentets Helgon! At den var insatt i Slåttsmuren, säges här icke. Hvar och en ser lätt, at altsammans ej annat är, än en orimlig fabel.

ende, år 1740, i 4:o) de Tonitru factitio Viburgensi. I Biskop *Juustens* Chronicon Episc. Aboënsium (i Bisk. *Magnus Nilssons* lefnads-beskrifning) berättas, at Wiborgs belägring af Ryssarne skett 1495, och varat a feriis divi Matthaei Euangelistae ad ferias Andreae; hvarmed Rim-Krönikån instämmer, som säger, at Ryssarnes nederlag och aftågande skedde om S. Andris dag [70]). *Juusten* förmäler dessutom, at den namkunnige Höfdingen *Knut Posse*, som han kallar rebus bellicis strenuus, in consiliis sagacissimus, samt Biskop *Magni (Nilssons*, til Särkilax, *Stiernkorss)* Amicus sincerissimus [71]), dött år 1500, Jungfru Mariae Bebodelse-dag.

WIJNHOLT, Höfvidsman på Wiborg år 1495, jämte *Knut Posse*, om hvilka uti *Hadorphii* gamla och vidlyftiga Rim-Krönika p. 542 talas således:

Then ärlig man *Knut Posse* sva boll
Leth bohlverck byggia för the stora holl,
Ok Wijnholth then ärlige man
Myckit oppsatog var han.

* Han kallas väl på anförde ställe en ärlig man och myckit opsatog [72]), samt beskrifves såsom Herr *Posses* medhjelpare; men at han var Höfvidsman på Wiborg, nämnes icke: snarare kunde man anse honom för en för den tiden snäll Ingenieur, som med sit snille och drift bistod Höfvidsmannen i Stadens befästande och försvarande.

ERIC THURESSON *(Bielke)* til Räfvelstad och Benhammar, Wäpnare, R. R. och Höfvidsman på Wiborg år 1500, 1509. Om honom mera i Höfd. Minnes Förre Del, p. 16 och 251.

---

[70]) Hos *Hadorph* s. 540 etc.

[71]) Om en trollkarl synes det nog oväntadt, at han stått i så förtrolig vänskap med en Biskop, och at bägge likväl af en annan Biskop med så mycket beröm ihogkommas.

[72]) Månne hittog, snillrik, eller hurtig, tiltagsen?

Rolof Matsson, kallas år 1523 Castellanus Wiburgensis: se Reg. B. pag. 84. Denne Ståthållare upgaf samma år om hösten, efter någon liten belägring, Wiborgs Slått til Konung *Gustaf* den I:s Krigs-Öfverste Herr *Eric Fleming* [73]).

[73]) Om *Jappe Pedersson* se här frammanf. s. 273 Not. 56). Uti Landsrättens Dom ang. Abborforss Lax-fiske 1438 (se Åbo Tidn. 1785, Bih. s. 63 f.) omtalas äfven *Bothe Benktsson*, Herre *Iwar Niclissons* fogete. Denne Bote Benctsson kallas på et annat ställe Väpnare; och måste Herr *Iwar Niclisson* (af hvilken, såsom konung Eriks dom innehafvande, tvänne Räffstatings domar, dat. Abo 1407 feria quarta ante festum b. Eskilli Episcopi, finnas i gamla Cop. Boken F. 128 och 140) altså förmodeligen för 1438 varit befälhafvare i Wiborg, under hvars Län Abborforss-orten lydde.

Register [74]).

[74]) Tillagdt af *Red.*

UPPSATSER

I

ÅBO TIDNINGAR

ÅREN 1791—1803.

Något om Lik-Predikningar.

At vi menniskor gemenligen blindt regeras af fördomar och vedertagna vanor, visar dageliga erfarenheten så öfverflödigt, att ingen som aldrig så litet vil anses at tänka, kan neka dertil. Så länge en plägsed är allmänt gängse, så följe vi den icke allenast utan betänkande; vi äre ock öfvertygade om dess nytta och förträfflighet: ja vi inse tydeligen och kunne med lätthet upräkna de mångfaldiga skäl och förmåner hvaraf den understödjes. Men så snart samma sed hunnit afläggas, finne vi lika lätt och ögonskenligen, huru fåfäng, onyttig, ja orimlig, den varit. Såsom intet bruk är utan alla fördelar, ej heller, tvärtom, utan alla olägenheter, (heldst då det genom missbruk förvärras); så behöfver man allenast vända hela sin upmärksamhet på endera sidan, för at i bägge fallen altid finna skenbara skäl at försvara sit förhållande.

Dessa betraktelser hafva företedt sig, då jag vändt mina tankar på den sed, som i det förra århundradet var hos oss så allmänt antagen, ibland folk af högre och lägre stånd, at hedra de döda med Lik-Predikningar, hvilka sedan, då de angingo ansedde eller förmögne personer, ofta, jämte tilhörige så kallade Personalier, blefvo tryckte. Detta ansågs då för en så nödvändig pligt emot älskade anhöriges minne, för en så vacker, Christelig och nyttig sed at emot de afledne ådaga lägga de efterlefvandes kärlek, aktning och tacksamhet, samt upväcka andra til efterföljd af nyttiga och frägdade personers dygder och förtjenster, at ingen dervid fann något särdeles at påminna. Åtminstone var ingen, som för et eller annat missbruk, hvilket jämväl

ifrån de förträffeligaste inrättningar aldrig kan i menskligheten utestängas, dömde hela seden för otjenlig eller förkastelig. Men modet har småningom ändrat sig. Numera har denna plägsed hos oss, särdeles i Städerne, ej allenast nästan aldeles uphört (så at när en eller annan ansenligare Prästman undantages, knapt exempel derpå gifves, särdeles at Lik-Predikningar och Personalier af trycket utgifvas), utan man vore ock snart färdig at förklara dem för narrar, eller särdeles äregirige, som ville åter uptaga denna sed. Ville man fråga efter orsaken til et sådant omdöme; så torde man få höra, at det grundar sig dels på en förnuftig Besparing, (hvarpå man vet, at hela vårt öfriga lefnads-sätt gifver de öfvertygeligaste bevis!): dels på den modestie, eller förakt för fåfäng ärelystnad och för begär efter allmänhetens upseende, som numera äro hos oss rådande seder! m. m. Jag lämnar Läsarena sjelfve at pröfva, huruvida dessa skälen äro de värkeliga, som vållat ändring i denna delen af allmänhetens tankesätt; men såsom älskare och samlare af våre fornhäfder, och allt som kan tjena til uplysning af våre förfäders bedrifter, öden, tilstånd, seder m. m. tilstår jag, at jag anser detta nymodiga tankesätt för föga förmånligt, och saknaden af tryckta Lik-Predikningar öfver vår tids berömliga menniskor, för en ganska känbar förlust för Fäderneslandets häfder. Hvar och en som något sysselsatt sig med dessa ämnen, och således vet hvad vigtiga hjelpredor i åtskilliga grenar af vår Historia, ifrån denna källa kunna hämtas, lärer härutinnan med mig instämma. Jag vet ock icke, om kallsinnighet om våre vänners och anhöriges minnen, samt uraktlåtenhet at öfverlämna dem til efterverlden, förtjenar något beröm. Om våra nuvarande grundsatser, som synas innesluta hela vår omsorg och alla våra bemödanden blott inom njutandet af det närvarande, och hvad som omedelbart rörer oss sjelfva, lofva Staten och menniskjo-samfundet i framtiden mycket lysande förmåner, derom måga förståndige tänckare dömma! Det är sannt, at åtskilliga Academiers och Lärda Sällskaps sedvana, at

öfver sine afledne Ledamöter låta hålla åminnelse-tal, til någon del ersätter den förlust, som af likpredikningarnes uphörande tilskyndas vår Historia. Men huru månge berömlige män, särdeles af vissa stånd och yrken, finnas icke, som uti dessa sällskap ej äro medlemmar? Och om det emot de fordom utgifne Personaliernes värde skal anses för et skäl, at de om den afledne altid tala uti en prisande och berömmande ton; så fruktar jag, at våra Åminnelse-tal, med sin utstuderade grannlåt, ännu mera blifva för detta omdöme blottstälde. Men missbruket bör ju icke uphäfva et skäligt bruk; och en förståndig granskare förstår nogsamt at urskilja sanningen ifrån smickret. Jag hoppas ock, at folk af smak, som hafva någon aktning för allmänhetens omdöme, skulle i et uplyst tidehvarf med mera varsamhet i okonstlade Personalier, hvilka i Guds Hus upläsas, akta sig för det låga och öfverflödiga smickret, än det til äfventyrs kan ske uti utarbetade Åminnelse-Tal, i hvilka det nästan fordras af Talaren, at han tillika skal utmärka sin konst och skicklighet at berömma. Med et ord, jag önskar at våra förfäders plägsed i denna delen icke uphört, eller åter komme i bruk, med de förbättringar som vår finare smak lätteligen skulle gifva vid hand. Låt vara, at månge mindre märkvärdige personers minnen tillika skulle skänckas åt efterverlden: sker icke detsamma genom våra åminnelse-tal? Och hvad särdeles ondt ligger deruti? Efterverlden hindras dock derigenom icke, at gifva hvar och en sit förtjenta rum. Småningom bårtförer väl tidens ström snarast med sig deras namn, som äro minst mägtige at motstå des kraft. Och imedlertid hämtar ofta en upmärksam häfdeteknare af sådane personers lefnads-händelser vigtiga uplysningar för at lära närmare känna och rätt skildra et tidehvarfs inrättningar, tankesätt och seder.

Kårt Lefvernes-Beskrifning öfver Herr Adolph Magnus Klingspor, Öfverste för Kongl. Nylands- och Tavastehus-Läns Cavallerie-Regemente.

Ibland de Handskrifter som i Kongl. Åbo Academies Bibliothek förvaras, finnes en egenhändig Dagbok, af välbemälte Herre til enskild minnes hjelp förd och författad, hvilken efter hans död stadnat hos hans efterkommande på Prästkulla Herregård i Tenala socken i Nyland; hvarifrån den af Gårdens nuvarande ägare, Majoren vid ofvannämde Regemente Herr *Johan Reinhold Taube*, för någon tid sedan blifvit til Kongl. Academiens Boksamling benäget förärad. Handskriften är i Octav Format, skrifven med ganska fin, men ren och läslig styl, och innehåller hvad författaren hvarje dag, särdeles ifrån dess 20:de år, förnämligast händt, hvad han gjort m. m. kårt och nätt med en förundransvärd flit och noghet anteknadt. Bibliska språk på Latin, Tyska och Svenska finnas flitigt bifogade, särdeles vid hvarje års och månads början och slut; i yngre åren har han ock vid hvart årsskifte bifogat någre Latinske verser och Chronodisticha. Men beklagligen är Handskriften mycket skadd, och särdeles af det sednare Bandet en stor del aldeles förkommen. Såsom den likväl innefattar hvarjehanda märkeliga och til uplysning af den tidens seder och händelser tjenande saker; så skal man framdeles efterhand derutur meddela det som interessantast eller vigtigast synes. Til en början vil man göra den skicklige och prisvärde författarens förnämsta lefnads-omständigheter bekanta.

Han blef född i Stockholm år 1647 den 5 Decembris, och döpt den 12 på Slottet, emedan Drotn. *Christina* sjelf täcktes för honom stå Fadder. Fadren var General Majoren Herr *Staffan Klingspor* [1]), och Modren Fru *Sophia Anna*

[1]) Se om honom Herr *von Stiernmans* Matrikel öfver Svea Rikes Ridd. och Adel, I D. sid. 300. Han dödde 1676, den 3 Maji om natten.

von Chemnitz [2]). Vid år 1654 förekommer i Dagboken denna anteckning: „Anno 1654 begynte jag lära läsa och studera under Praeceptorn *Caspar Bessold*, den tiden Föräldrarne voro i Polniska kriget; och var det en sträng och irraisonnable Praeceptor emot mig och mina bröder, och var han vår Praeceptor 55, 56 och 57 på rad". Sedan voro flere Studerande efter hvarandre hans ledare, tils han 1658 blef Student, eller såsom han sjelf skrifver „Anno 1658 lätte Morbror *Chemnitz* deponera Bror *Johan*, Bror *Carl* och mig uti Upsala, i Professoren *Bures* gård, af Depositore *Claas*, under Magnifico Rect. *Sundel* och Decano *Liung*". Åren 1661 och 1662 vistades han med sine bröder vid Academien, och informerades sedermera, efter flere ombyten af lärare, hemma af en Lifländare *Johan Busch*, om hvilken han intygar, under den 3 Augusti 1664, då denne *Busch* tog afsked: „sub quo in moribus parum, in literis nihil profecimus". Om dess efterträdare Medicinae Candidaten *Johan Wollin*, heter det deremot: „Under honom har jag gjort den lilla profect som skedd är". Man finner ock af det följande, at han med denna sin fordne Informator, Doctor *Wollin* [3]), sedan underhållit en beständig vänskap och förtrolig brefväxling.

Vid slutet af år 1667 blef den unge Hr. *Klingspor* reformert Cornet under Uplands Cavallerie-Regemente: och

---

[2]) Herr *von Stiernman* på anf. st. Jämför ock om hennes slägt ders. p. 409, följ. Men hvad där berättas, at den bekante Hofrådet *Chemnitz* dödde 1678 in Februario, bör sålunda rättas, at han dödde ej förr än i början af Maji månad; vår *Klingspor* talte ännu med honom den 3 April i Stockholm. Hans Änka dödde barnlös d. 13 Maji 1682. *Martin Fredric* och *Frantz Chemnitz*, vår *Klingspors* cousiner, voro *Joh. Fredrics* och *Francisci* söner; den förre hade den 6 Martii hopp at blifva Capitaine under Gref *Carl Oxenstiernas* Regemente. Vår *Klingspors* Moder dödde den 24 Januarii 1679 (ej 1696, såsom det står i Herr Baron *Rehbinders Matrikel* s. 81).

[3]) Om honom ägde Herr *Bergius* ej någon kunskap: se dess Tal om Stockholm för 200 år sen, och Stockholm nu förtiden etc. s. 196, not. *).

1671 Lieutenant vid Öfverste Lieutenantens Bataillon af Österbottens Infanterie, som då var utcommenderadt på arbete til Riga; dit han fördenskul följande våren 1672, genom Finland sig begaf, at tilträda sin tjenst. Han fick då sin station i Nyemünde eller Nya Dünamündc Skants; där han på 4:de året vistades. Imedlertid skötte han icke allenast flitigt sin syssla [4]), utan ock (jämte det han roade sig med jagt och fiske, samt andre för hans stånd i synnerhet tjenliga nöjen, såsom Ringrännande), öfvade sig i snickrande, svarfvande, ritande och Musik; förkofrade sig i Språken och Fortificationen [5]), samt sysselsatte sig stundom med dels Svenska dels Latinske versers författande, hvarmed han ock sedermera, vid lediga stunder, finnes hafva roat sig.

År 1675, sedan han gjort en resa til Stockholm, blef han i Augusti månad befordrad til Capitaine vid Regementet; och återkom derpå til sin station, men reste om hösten åter til Sverige, dit Öfverste-Lieutenantens Bataillon, i anseende til det med Dannemark utbrustne kriget, kårt derefter blef öfverförd, och beordrad at marchera til Götheborg. Med denna tropp anträdde han i November månads början marchen, på elaka vägar och i en svår årstid, (hvarunder en stor del af folket sjuknade), först til Wennersborg [6]), där de beságos af konungen (som hade Fält-

---

[4]) Af Hans Journal synes nogsamt, at han var en omtänksam och ged hushållare, både hemma vid sine gårdar, och i fält. Til deras tjenst, som samla uplysningar om Krigs-Vetenskapens Historia i vårt Fädernesland, anmärker jag, at ibland de böcker som Herr *Klingspor* fann nödige at köpa, då han trädde i Krigstjensten, voro *Wallhausens* och *Pasibä* (om jag läser namnet rätt) Krigsexercitier til fot.

[5]) Under den 19 och 22 Martii 1678 har han i sin Journal anteknat: „Begynte jag göra några Modeller af Architectura Militari„ och „Begynte jag göra en Modell af nya värket“.

[6]) En löjelig berättelse förekommer i Journalen under d. 9 December (då Bataillonen marcherade genom Wästergötland och hade ankommit til Tiälby), som visar huru liten kunskap Svenska Allmogen ägde om Finnarne. „Folket voro, (heter det)

marsk. *Baner* och General-Majoren *Mortaigne* med sig) och måste campera i granris-kojor, samt sedan i December månads slut til Bohus Län, hvarest Generalen *Ascheberg* hade befälet, och där de omkring Uddevalla inqvarterades [7]). Här gjorde han följande årets fälttog, 1676 (egentel. ifrån den 18 Junii), hvarunder utom *Ascheberg*, General Lieut. *Mörner* och General-Maj. *Sperling* commenderade; och var förste gången i elden vid Qvistrum bro d. 25 Junii, där han först måste förvara en ännu ej fullbordad träd-skants, hjelpte sedan til at tända eld på bron, och ändteligen retirerade sig til Bohus, där Österbotningarne lades i garnison uti Slottet, som af *Gyldenlöw* och Norrske Armeen belägrades ifrån den 20 Julii til den 18 Augusti, då fienden, (samma dag som K. *Carl* vann segren vid Halmstad), nödgades med oförrättade ärender aftoga. Om hela detta fälttog och denna belägring, finnas i Herr *Klingspors* Journal goda underrättelser: Herr *Drakenberg* var Commendant i Fästningen; hvilken dessutom så väl Gouverneuren *Stake* som Gen. Majoren *Sperling* hulpo til at försvara. Folket sjuknade derunder så mycket, at vår *Klingspor* d. 1 September hade 64 sjuke blott af sit compagnie. Han sjelf förblef under hela fälttoget frisk, och oskadd, ehuru han ingalunda skonade sig [8]).

I October månads början fick han Ordres at med 60 man af sit folk tåga åt Götheborg, för at stöta til andre där församlade troppar; med hvilka han utan tvifvel straxt

---

mycket rädde och skrämde för oss där i bygden, at de lupo undan med alla små barnen til skogs, efter dem var förebragt, at vårt folk voro hedningar, och åte upp små barn"; aldeles såsom i Finland ännu af månge berättas om Kalmuckerne.

[7]) Det förekom här Herr *Klingspor* sällsamt, at Prästen i Fräkne Kyrka (förmodeligen Forssella, såsom Hufvudkyrkan i Fräkne Härad) om Juledagen (då han fick sit offer) mässade och söng Tron på Latin, men Predikade mäst på Danska.

[8]) Under den 4 Augusti skrifver han: „ - - - och marcherade jag neder i Svingeln; fienden sköt i porten; sköt af min vänstra hårlock med en Mousquet-kula".

fortsatt marschen til Konungens Armee och in til Skåne: men här möter i Journalen en stor lucka (af 8 blad), och Herr *Klingspor* träffas derefter d. 7 Jan. 1677 sjuk i Malmö. Förmodeligen bivistade han med sit folk Fältslaget vid Lund (d. 4 December 1676)[9]), emedan han nämner at de siuka och blesserade af hans manskap, vid följ. års början, lågo i Skräflinge by inqvarterade, samt omtalar det han vid sin ankomst til Skåne äfven varit inne i Lund. Sedan han åter tilfrisknat, reste han i början af Februarii til Högqvarteret i Wä; och blef under d. 17 i samma månad förordnad til Ryttmästare vid Enkedrottningens Lif-Regemente (Cavallerie, för hvilket Gen. *Ascheberg* var Öfverste). Reste så up til Upland, at på den trakten, dels genom frivillig värfning, dels genom utskrifning, complettera sit erhållna Compagnie, af hvilket endast 44 man voro i behåll, som altså med 56 nya Ryttare borde ökas. Denna sin Commission uträttade han med mycken flit, och ei utan egen dryg kostnad[10]): tågade med sit nya väl munderade och utrustade manskap i Junio af til Skåne; anlände d. 13 Julii til Konungens läger, hvilken mycket berömde hans tropp; och fick straxt dagen derpå, eller den 14 Julii, med sina Ryttare bivista det märkvärdiga Slaget vid Landscrona, som i hans Journal omständeligen beskrifves[11]).

---

[9]) I detta fältslag synes ock hans Broder *Mathias Henric*, hvilken år 1673 såsom Hofjunkare följde med Hr *Gustaf Oxenstierna* på dess Ambassade til Muscov, och 1676 om hösten blef Capitaine-Lieutenant vid Lichtons Regemente (eller nya Adelsfanan), hafva stupat; hvars lik vår *Klingspor* i årets början sände up til Sverige. Kårt derefter (i Febr. månad) blef hans andre broder *Frantz*, då han ej långt ifrån Engelholm låg illa sjuk i en Bonde by, af de berycktade Snapphanarne ihjäl skuten (tillika med en Qvartermästare och 7 Ryttare) samt liket i skogen nedgrafvet.

[10]) Han hade til detta behof erhållit 16,560 dal. k:mt. och måste dessutom af egna medel tillsätta 1767 dal. 8 öre samma mynt (en betydlig summa i den tiden); öfver hvilket allt han upgifver räkning, med denna bifogade reflexion: Så skal man lära köpa vett!

Där föll hans Svåger Öfversten *Johan Drake* [12]), (hvars lik vardt upp til Sverige afsändt): men Herr *Klingspor* sjelf blef oskadd. Sedan begynte han mycket nyttjas på Partier, genom hvilka han snart för sin dristighet, försigtighet och lycka af sina Förmän, och jämväl af Konungen sjelf, blef fördelaktigt känd [13]). Vid sådane tilfällen tjente honom hans färdighet i Tyska språket understundom at med framgång kunna inbilla Danskarna det han hörde til deras folk. För öfrigt åtföljde han Armeen, först åt Christianstads och sedan åt Helsingborgs sidan: och hade imedlertid med Gen. Majoren *Bielke,* som var Öfverste vid Lif-Regementet, kommit i sådan bekantskap, at han, såsom synes på bemälte General Majors tilstyrckan och emot löfte om Compagnie vid dess Regemente, begärte afsked ifrån sin förra syssla, hvilket Gen. *Ascheberg* ej utan mycken svårighet honom beviljade: hvarpå han förordnades til Ryttmästare vid Wermelands Compagnie af Lif-Regementet, och följde upp med de troupper, som blefvo om hösten beordrade at tåga tilbaka til Halland och vidare högre upp i Riket, uti vinter-qvarter. Han erhöll nu lof at öfver vintern resa hem, för at besöka sin Moder och anhöriga, samt föranstalta om en prydelig murad Grafs upförande i Wallentuna Kyrka, til lägerställe åt sin afledne Fader, Svåger och Broder, hvarom han var mycket sorgfällig. Om våren 1678 förfogade han sig åter til Armeen, och tågade med den tropp som i slutet af Maji och början af Junii månad gick under Gen. Maj. *Bielkes* befäl ifrån Småland, fram til Christianstad; då han på Generalens begäran, och emot dess löfte om Öfverste-Lieutenants avancement, emottog

---

[11]) Hvarigenom altså den lucka kan fyllas, som finnes i Arkeb. Spegels Diarium öfver detta Krig. Se Herr *Gjörvells* Svenska Bibliothek 2 del. s. 41.

[12]) Gift med hans (såsom synes enda) Syster *Margareta Klingspor.* Om Herr *Drake* se *von Stiernmans* Matrikel s. 382.

[13]) De beskrifvas i Journalen omständeligen; och hafva några af dem varit af betydenhet, hvilkas beskrifning är interessant. Författaren anmärker huru det mycket fägnade ho-

Lif-Compagniet. Bivistade sedan Christianstads belägring och intagande, samt hela detta årets Campagne i Skåne (hvarunder han åter ofta nyttjades på Partier), som i Journalen omständeligen, med hvarjehanda inströdde anecdoter [14]), beskrifves.

Om hösten tågade han med regementet upp til Norra Halland i vinter-qvarter; hvarifrån det likväl snart (1679 midt i Jan. månad) fick Ordres at åter upbryta och marchera til Halmstad. Där erhöll Herr *Klingspor* d. 5 Febr. Kongl. Maj:ts särskilda befallning, at med 60 utvalde hästar (af Lif-Regementet) i största tysthet göra et partie in åt Skåne, för at inhämta kunskaper; det han ock lyckeligen uträttade, och återkom d. 9, sedan han varit halfannan mil när til Helsingborg.

Til detta års Fälttåg (1679) utrustade han sig sedan med mycken flit och dryg kostnad [15]); bragte ock sit Com-

---

nom, at då en annan Officerare gjort et fruktlöst Parti, Konungen utlåtit sig: Hvad gäller, hade Klingspor varit ute, vi hade fått fångar. Man ser för öfrigt nogsamt af hans Journal, at vid Svenska Armeen var brist på Lätte Troupper, då fienden deremot hade, förutan *Snapphanarna* (af hvilka en del voro ganska väl beredna), *Schwannvedels* flygande Corps, *Krabater (Croater)* etc. i sin tjenst.

[14]) Sådane äro t. ex. följande: „Sedan (d. 10 Julii) kläddes *Gustaf Hård* Stallmästaren ut i Trumslagare liberi, at gå ut emot Staden“ (Christianstad, som belägrades) „och slå an om en Officerare at få tala med på parole; kunde när allt gick ikring, icke slå“. Under den 31 Julii heter det: „Öfversten *Chronstierna* dimitterades, som förr var commenderad at föra för-troupperne, och nogsamt grufvade sig derföre; icke at undra, emedan som han ifrån Landrichter blef Öfverste“. Under d. 25 Augusti läses: „Vid parolen (gafs) Kungens mundteliga efterlåtelse om slagsmål, på detta maner: at Parterna skulle få slåss lustigt, och skulle hvardera agenten ställas en Piqvener med fäld Pique bak om ryggen, at tvinga dem slåss så länge til dess den ena af dem dog; och skulle General Gevaldigern med Böfvelen genast vara tilstädes at slå hufvudet af den andra“. Detta har afseende på de många Dueller som i Armeen beständigt skedde, och kostade mången skicklig Officerare lifvet; hvar-

pagnie i sådant stånd, at det erkändes för et af de sköнaste vid Armeen [16]), dit han ifrån Halland, öfver Åsen, genom Munkaljunga och Ösjö, i Julii månad anlände: hvarefter Helsingborg berändes. Men Fredens mellankomst, hvarpå ifrån Fälttågets början flitigt arbetades, hindrade at inga särdeles märkvärdiga krigs-förrättningar föreföllo. I Herr *Klingspors* Journal beskrifvas imedlertid sorgfälligt alla Armeens marcher och rörelser, hvilka han bivistade. När efter Gener. Lieut. *Bielkes* afsändande til Frankrike, Herr *Nassert* blef, kårt efter fredsslutet, förordnad til Öfverste för Lif-Regementet; gick detta Hr *Klingspor* så til sinnes, at han straxt begärte afsked ifrån sin syssla: men upgifver icke närmare orsaken til et sådant sit missnöje [17]). Hans gynnare Fältm. *Ascheberg* synes icke varit aldeles nögd med detta steg; och lät göra honom anbud at blifva Major vid Österbottens Regemente, hvilket han dock afslog,

före Konungen til detta raseriets hämmande, fann för godt, at förnya en af K. *Gustaf Ådolph* förut vidtagen dylik författning.

[15]) Både den ansenliga utrustningen til alla sina delar, och kostnaden, beskrifves och upräknas noga i Journalen; och steg den sednare til 3272 dal. 15 öre S:mt: en betydlig summa i de tider!

[16]) Men Hr. *Klingspor* yttrar sit missnöje deröfver, at icke han, utan hans Major *(Fägersköld)*, som dertil intet bidragit, likväl vid Mönstringen upbar all heder derföre. Han skrifver, under d. 17 Julii: „Vi satte oss med hela Regementet på den bakom vårt stånd utstuckna platsen; där kom Kongl. Maj:t, Fältmarsk. *Marderfelt, Königsmark* och *Aschenberg*, och berede först hela Regementet, hvarpå Kongl. Maj:t sjelf mönstrade Lif-Compagniet, *Björnbergs* och *Gösens* Esqvadroner, och deruti *Stålhammars* och *Rosenhanes* Compagnier; hade et helt nådigt nöje af Lif-Compagniet, och Majoren särdeles nåd derföre (som dock alsingen ting hade gjort dervid, och i et helt år allenast en gång varit på et möte, men jag fört Compagniet ur Skåne in i Halland, stått det före i qvarteren, gått dermed om vintern til Halmstad, och tilbakars, och fört det igen ur qvarteren til Halmstad, där Majoren först hinte oss); Kongl. Maj:t hade mycket göra med *Stålhammars* Compagnie för öriktighet,“ etc.

[17]) Under den 22 Sept. då han berättar sig fått veta at *Nassert* erhållit Lif-Regementet, tillägger han i Journalen: „Dy

och derpå erhöll sit begärta afsked [18]). Sedan han jämväl vägrat emottaga et annat af bemälte Fältmarskalk honom gjordt anbud, at blifva Öfverste-Lieutenant, om han ville åtaga sig at värfva en Brigade i Tyskland, och där ligga i Garnison [19]); så blef han ändteligen vid årets slut, genom samma Herres bearbetande, befordrad til Öfverste-Lieutenant under Öfverste *Maur. Wellingks* Regemente [20]); Men fick ej heller länge behålla denna syssla. Ty då i nästföljande 1680 års början Öfv. *Wellingks* och *Taubes* Regementer sammanslogos, och således endast den äldre af Öfv. Lieutenanterne (*Billinghausen*, som var vid *Taubens* Regemente) vardt bibehållen; så blef Herr *Klingspor* reducerad, med löfte at framdeles varda nådigt ihogkommen. Imedlertid lät han, jämte sina Syskon, med en den tiden öflig pragt, i Riddarholms Kyrkan begrafva sina Föräldrar,

---

resolverade jag genast rida til Högqvarteret at begära mit afsked." Och då han värkeligen begärt afsked, anför han (d. 24 Sept.) til skäl "emedan *Bielken* hade mist och *Nassert* fått Regementet." Hr *Nassert* afled 1680 d. 6 Martii, och vår *Klingspor* var vid hans bisättning behjelplig.

[18]) Hr. *Klingspor* hade anmodat Fältmarskalken at hos Konungen insinuera dess afskeds-Suplik, och erhöll ifrån honom den underrättelse, at Kungen lofvat se til at kunna avancera Supplicanten, men ville icke gifva honom afsked. Men under d. 13 Oct. då Lif-Regementet mönstrades, heter det i Journalen: „Aschenberg och Mörner talte med mig om mit begärade afsked: hvarpå Kungen satte sig til Mönsterbordet. När jag gick genom, begärade jag Kungens nåd och et gunstigt afsked. Kungen såg mycket stint ut, och visste icke deraf förr. Annoterade interim min begäran."

[19]) Han skrifver sjelf om sin vägran at antaga detta anbud: „Jag tackade, och bad at hjelpa mig här inne i Riket; ville imedlertid nöja mig vid et nådigt afsked. Han förobligérade sig högt til min förbättring."

[20]) Om sit afsked skrifver han under d. 20 Oct. „Kungen kom och frågade mig, om jag hade tagit ut mit afsked? Och som jag svarade Ja, gaf han mig handen och tackade mig för godt välförhållande, lofvade min förbättring och en nådig ihugkommelse." Men i anledning af sin nya ansökning säger

sin Svåger och sin Broder [21]). Och som vid arfskiftet Bellestads gård, i Wallentuna Socken, föll på hans lott; så vände han nu med mycken flit, sin hog på Landthushållningen.

Han förblef dock qvarstående i Armeen; och erhöll af Konungens särdeles nåd, under den tiden han var utan värkelig syssla, Öfverste-Lieutenants Pension, 400 Daler K:mt årligen efter Staten [22]). Hvarföre han ock så väl bivistade de Campementer och Revyer hvilka Konungen

---

han under d. 30 October: „Hofråd *Rhensköld* (hvilken förestod Cancelliet) var mig mycket emot, och eljest i gemen ovettig och tvär emot alla menniskjor, hvilket jag dock icke aktade, utan trodde Gud om godt, och litte på Kungens nåd, som sade åt Fältmarskalken (Ascheberg): *Klingspor är en god Ryttare och Partigångare, huru kommer at han nu änteligen vil til fot igen?* Fältmarskalken svarade: „han har mera tjent til fot än til häst.“ Under d. 1 Nov. heter det: „*Rhensköld* gjorde allehanda inkast i min fordring, och låg ännu gammal afvund i honom, för det min salig Far en gång på Borggården uti många förnäma Cavaillerers närvaro kallade honom den store Propheten.“ Om samma Hofråds död skrifver han sedan, under d. 12 Oct. 1680: Hofrådet *Rhensköld* blef död; hvaröfver alla menniskjor högeligen gladde sig.“

[21]) Denna Begrafnings-ståt beskrifves i Journalen omständeligen, under d. 5 Martii 1680; och ses af den bifogade räkningen, at kostnaden steg til 6709 dal. 2 öre S:mt, til hvars bestridande, jämte andre dermed förknippade utgifter, Sterbhuset ej allenast måste bårtsälja sin i Stockholm belägne Malmgård för 3500 dal. utan ock låna 7000 dal. emot pantsättande af sina gods i Ingermanland. Liken fördes in ifrån Wallentuna til Begrafningen, och sedan tilbaka i Famille grafven.

[22]) Han fick ut sit Pensions-bref d. 3 Febr. 1683. Penningarne föllo dock ej altid jämt ut, såsom af tidens beskaffenhet lätt kan slutas; och han måste ofta länge om deras undfående påminna, innan han fick på dem assignation, än til det ena, än til det andra Landtränteriet. Om Penninge-verkets belägenhet kårt efter Krigets slut, kan ock följande ställe ur Hr. *Klingspors* Journal intyga: „1681, 26 Martii, voro bror Johan och jag allestans omkring, och hörde efter at få växla Riksdaler Specie och Courant mynt til Plåtar, utan skada; kunde ingen-

anstälde [23]), som ock, då Krig med Dannemark för Holstenska tvisternes skull år 1689 var på vägen at utbrista, gjorde sig färdig at gå med i fält [24]).

Fölgderna af 1680 och 1682 års Riksdags-författningar [25]) gåfvo honom dessutom bekymmersamma och besvärliga göromål, som fordrade all hans verksamhet, skicklighet och tålamod; i det Famillens härtils besutna egendomar dels aldeles blefvo til Kronan indragne, dels på hvarjehanda sätt och under hvarjehanda titlar flere gånger besvärade. Vid sådan belägenhet sökte han med yttersta flit och en förundransvärd oförtrutenhet bevaka ej allenast sin egen, utan ock sine anhöriges rätt, samt af egendomen

---

stans bekomma: de begärade 6 procento; Fingo ändteligen hos *Mr. König* i Markattan på Nygatan a 6 procento; och bytte med honom 3000 dal. K:mt. som skulle betalas til Banco. Hade stor förlust derpå, efter som Mynte Placat sades vara under vägen, at Riksdal. skulle slås af til 6 dal. som var 12 procento.

[23]) T. ex. 1684 vid Kungsör, d. 18-30 Junii med Lif-Regementet; 1686 der sammastädes (med flere Regementer) d. 19 Julii följj.; 1694 d. 4 Julii följj. vid Upsala. Hvilka alla tilfällen i Journalen beskrifvas.

[24]) I Journalen är väl emellan 1687 Apr. til 1689 Jun. en stor lucka; dock ser man, at Krigsrustningarna på Svenska sidan det sednare året voro ganska alfvarsamma, och Armeen redan i full marche til gränsen; Troupper äfven ifrån Finland öfverkomna m. m. Vår *Klingspor* köpte sig ock Tält, Trosshästar m. m. och var färdig att begifva sig på vägen; då Cronhielm d. 27 Junii ankom med den underskrefne Freds-Tractaten: hvarpå alla Krigs-rustningar uphörde, och Armeens Marche blef contramanderad. Många Officerare, som gjort stor kostnad på sin utrustning, voro öfver denna tidning missnögde; och Hr. *Klingspor* skrifver om sig: „Jag var ledse at jag gjort mig så mycken onödig omkostnad; doch Gud vare ära för freden!" För Julii månad 1683 omtalas ock det allarm och fara för Krig med Dannemark, som redan då upkommit, och genom en Fransk Flottas ankomst til Öresund mycket förökades, men gick åter snart förbi.

[25]) Öfver desse Riksdagar, hvilka han, likasom ock de följande åren 1686 och 1693 bivistade, (ehuru stundom skiftevis

rädda så mycket som räddas kunde[26]). Konungens nåd för honom gjorde, at han först fick behålla Bellestad såsom lifstids- donation, och sedan jämte större delen af sine öfrige hemman emot åtagen Rusttjenst[27]).

Under denna tiden trädde han (år 1683) i gifte med Jungfru *Lisa Clerck*, Dotter til Amiral *Hans Clerck*, af dess

---

med sine bröder, Jägmästaren *Johan Gustaf*, som var Caput Familiä, och Assessoren *Stephan Fredric*), finnas i Journalen anteckningar, som ehuru ingalunda fullständige, dock torde förtjena at göras allmänna; särdeles de öfver 1682 års Riksdag, hvilka kunna tjena såsom et Supplement til den af Hr. Prof. *Lidén* utgifna Probsten *Duräi* deröfver hållne märkeliga Dagbok. Åtsk. Solenniteter, såsom Drotning *Ulrica Eleonoras* offenteliga Intåg och Kröning 1680, men i synnerhet Hennes Begrafning 1693, Fältherren *Wrangels* begrafning 1680, m. m. hvilka Hr. *Klingspor* bivistade, finnas i Journalen omständeligen beskrefna; samt kunna tjena at om den tidens pragt gifva begrep och kunskap.

[26]) Sine hithörande beställningar, sakernes åtskillige vändningar, och de dermed sammanhang ägande fordringar, liqvidationer m. m. samt det ogemena besvär han fick vidkännas, har han i sin Journal noga upteknat. Han var under desse åren nödsakad at flitigt infinna sig i Stockholm, för at i flere Commissioner och Collegier, som med desse ärender hade befattning, träget sollicitera; de hvarjehanda utvägar han til sina ärenders bedrifvande måste nyttja m. m. finnas öfver allt upgifne. Man kan fördenskull af hans Journal hafva god hjelp, at om tillgången vid denna märkeliga hvälfning göra sig et lifligt begrep, och på flera sidor lära känna åtskillige af de dervid nyttjade ämbetsmän.

[27]) Man ser af Journalen, at han för flere sine ansökningars framgång hade mycket at tacka dåvarande Cantzli-Rådet *Lindschölds* vänskap och bevågna biträde. För öfrigt röjer sig allestädes, at Hr. *Klingspor* varit i alla sine företaganden en mycket driftig och ståndaktig man, som icke var nogräknad hvarken på besvär eller kostnad, då han trodde sin heder eller sin välfärd kräfva verksamhet. Detta lyser jämväl af en Process han denna tiden förde med sin Sokne-Präst *Jöns Boderus* (Kyrkoherde i Wallentuna), hvilken efter en då icke sällsynt osed, i sine Predikningar personligen angripit Sokne-Herrskaperne m. m. Beskrifningen öfver denna Process, för hvilken Hr. *Klingspor* flera resor var uppe i Upsala Consistorio Ecclesiastico, och som slöts dermed at Herr *Jöns* måste göra afbön, är löjelig at läsa. Herr *Klingspor* skref sina Inlagor til den lärda Dom-

förra Fru *Brita Svahn*[28]); och erhöll länge ingen vidare befordran, intil dess han år 1694, i Martii månad, blef af Konungen, aldeles oförmodeligen och utan någon sin ansökning, förordnad at vara Öfverste-Lieutenant vid Nylands- och Tavastehus-Läns Cavallerie-Regemente: hvilken syssla han med tacksägelse emottog, och reste straxt til Finland, dit han det följande året, äfven öfverflyttade sin Famille[29]).

Sin nya syssla förvaltade han här med samma drift och skicklighet, för hvilken han tilförene gjort sig känd; och beskrifver i Journalen sine Compagnie- och Esqvadrons-möten, med den ordning han vid dem införde, det sätt han til Manskapets öfvande nyttjade, m. m. så omständeligen och noga, at det lärer kunna tjena unge Militairer i flere afseenden til eftersyn [30]). Han nyttjades dessutom vid flere laggranne förrättningar, såsom vid Knekte-Contracternes uprättande, samt Indelnings-verkets jämkande och förbättrande, til Ordförande i betydliga Krigsrätter, o. s. v. [31]). Och ehuru flere ledsamma luckor i Journa-

---

stolen på Latin; gjorde äfven et sit andragande i Consistorio på samma språk, hvartil han sig förut beredt; och gifver tilkänna, at detta infall förekom hans vederpart rätt besvärligt, m. m.

[28]) Om denne Herre se *von Stiernmans Matrickel* s. 419. Igenom detta gifte kom Hr. *Klingspor* i et betydligt Svågerlag, med sedermera Kongl. Rådet Gr. *Wrangel*, Amir. Frih. *Hans Klerck* etc. Och har han i sin Journal teknat sig til minnes sit Frieri och sit Giftermål, jämte alla dervid förefallne omständigheter, med samma noghet, som alla sina öfrige göromål och händelser; ofta med en naiveté som ej annat kan än roa läsaren.

[29]) Omständigheterne vid denne sin befordran, berättar han så noga, at de skulle väl förtjena, i flere afseenden, oafkårtade meddelas.

[30]) En oväntad omständighet förekommer ibland de förmaningar, som han år 1696 gaf sine Ryttare, näml. at låta växa och förstärka sina skägg. Men kanske at desse ord böra uttydas endast om deras Moustacher?

[31]) Hvarest Öfverstens Esqvadron af Regementet förut må hafva haft sin mötes-plats, vete vi icke; men Herr *Klingspor* utsåg dertil, år 1696, i Öfverstens frånvaro, och lät med myc-

len [32]) hindra oss at oafbrutet känna kädjan af hans förrättningar; så kunna dock, af de ännu i behåll varande fragmenter, åtskilliga icke ovigtiga uplysningar hämtas.

När Öfversten *Maydel*, som under Lands-Höfd. *Cronhjorts* frånvaro förestod dess ämbete i Helsingfors, år 1697 om hösten blef kallad at bivista Riksdagen i Stockholm; erhöll Herr *Klingspor* Konungens befallning (af den 24 Septemb.) at imedlertid förvalta förbemälde syssla; hvilket han fördenskull, ehuru ogärna, måste sig åtaga [33]), och afreste straxt til Ämbets-orten. Af hans Journal öfvertygas man, med huru ogemen både flit och skicklighet han samma

---

ket besvär rödja och jämna Helsing-Malm. Under d. 23 Jan. samma år läses i Journalen: „Gjorde jag et Project om Corporalskaps, Compagniers, Esqvadroners och Regements Mötes-platser til Exercitien, Mönstring och utmarche; hvilken väg Corporalskaper til Companiets samling, Compagnier til Esqvadroners, och Esqvadroner til Regementets rendezvous gå skulle; förslag på marchen til Åbo, Helsingfors och Wiborg, Corporalskaps, Compagnie och Esqvadrons vis att stöta tilsammans på åtskillige vägar, huru långt bägge yttersta Rusthåld lågo ifrån Compagnie Mötesplatsen, hvar Compagnies Estandaren var förvarad, och på huru många dagar hvart Compagnie kunde sammanbringas genom lysning och budkafle; hvilket Project jag präsenterade Hans Excellence“ (*Carl Bonde*, som då ännu ej hade ifrån sig lämnat Landshöfdinge sysslan i Helsingfors), som sig mer än gement deröfver fägnade, och lät straxt upsättia et bref til Herr Öfversten, med begäran at communicera sådant alla Ryttmestare, och göra sig efter den Methoden försäkrad om miltalet emellan hvar Mötesplats“: hvilket ock sedan af Öfversten gillades och verkställdes.

[32]) Såsom för år 1694 ifrån d. 4 April til d. 18 September, och sedan ifrån d. 4 October til år 1695 d. 5 December; 1696 ifrån d. 19 Dec. til d. 5 April och sedan ifrån d. 5 Maji til 1697 d. 4 Augusti; för 1698 ifrån d. 1 April til 1699, d. 28 Maji.

[33]) Han har derom anteknat under d. 15 Octob. 1697 följ. mening: „Hvilken Kongl. Maj:ts Nådiga befallning i djupaste underdånighet och med vyrdnat för en nåd vederkännes, men mig tämmeligen oläget föll, så för min egen välfärds försummande, som för den långa vägen i detta oföre och den mångahanda umkostnadt det med sig hafver, arbete ingalunda af nämbnas.“ Hvilken klagan han ock sedan, på flere ställen, uprepar.

Commission uträttat; och skal et och annat hithörande stycke af hans anteckningar, såsom i synnerhet märkvärdigt, framdeles meddelas. Hans förvaltning inträffade på en tid, då Länet, i anseende til de svåra missväxt-åren och den deraf upkomna allmänna nöd, i synnerhet tarfvade en sådan Höfdinges vård; och han vann den för ädla själar vigtiga belöning, at ej allenast sjelf veta med sig det han efter yttersta förmåga fullgjort sina pligter, utan ock, af de Medborgare hvilkas välfärd han vårdat, se sig allmänneligen älskas och högaktas [34]). Huru långt in på år 1698 han med detta vicariat varit besvärad, kan af vårt document ej läras, emedan deri en stor lucka för denna tid möter. Men i Martii månad 1699, finnes han redan varit derifrån entledigad. Med d. 22 Sept. sidstnämde år, uphörer hans Journal; hvilken han väl ytterligare lärer fortsatt, men hvaraf intet är i behåll. Det Tjugu-årige Kriget, som blef en källa til så stora olyckor för vårt land, var då redan i annalkande [35]); i hvilkets början Herr *Klingspor* stupade. Vi känne hans sidsta öden ej vidare, än hvad derom hos *Nordberg* (K. Carl den 12:tes Hist.) förekommer. Han hade imedlertid blifvit Öfverste, och straxt vid Krigets utbrott blifvit med Regementet til Lifland öfversänd, samt bivistat den berömda öfvergången och segren vid Düna-strömmen; vardt derpå af Gr. *Dalberg* d. 10 Julii (1701) befald, at i spetsen för 450 man til häst

[34]) Han har sjelf anteknat, huru det glädde honom, at när han följande året var rest til Helsingfors, folket (så väl Ämbetsmän som Borgerskap) allmänt besökte honom, samt betygade den erkänsla och aktning, hvilken de under hans styrseltid för honom hade fattat. Sådana anteckningar äro characteristiska!

[35]) I Herr *Klingspors* Journal, under d. 24 Aug. 1699, heter det: „Fick bref ifrån Herr Öfversten af d. 8 hujus ur Stocholm - - - med närlagd Kongl. Maj:ts Brefs copia, at alla Officerare skulle infinna sig vid sina Compagnier skyndesamt, de som varit förlofvade at resa; och befruktades ruptur emellan Dannemark och Holsten, angående uprättande af de 1697 demolerade Skantsar, hvaruti Sverige lärer komma at meleras."

bårttaga et ansenligt Sachsiskt Magazin vid Sloje i Curland; hvilket han skyndsamt och lyckligen verkstälde. Men då han sedan med sin vanliga tapperhet angrep et fiendtligt Commando, som varit sändt at undsätta Magazinet, och kommit förseent; blef han olyckligen blesserad, och afled på tredje dagen derefter, allmänt sörgd och saknad [36]).

Om denne förtjente och berömlige Mans efterlämnade Familie, önskade vi det någon ibland Hans efterkommande täktes lämna närmare underrättelse, än ur hans illa medfarne Journal kan erhållas [37]). I denne omtalas, utom äldste Sonen *Hans Adolph*, (född 1683 d. 22 Nov.) hvilken af sin Fader sorgfälligt til krigsman upfostrades, Sönerne *Carl*, och *Gustaf* (född 1696 d. 20 Martii), samt Döttrarna *Sophia Elisabeth* (född 1686 d. 22 April) och *Brita Magdalena* (född 1689 d. 3 Aug.), at förtiga 2:ne Söner, som dödde i sin första barndom. Om sine barns upfostran finnes han hafva dragit en förståndig vård; äfven som han i sin hushållning visat både drift och insikt. Hans egenskaper såsom Ämbetsman, äfven som hela hans character, kunna af det föregående nogsamt aftagas. En oförtruten flit och

[36]) Se *Nordberg* anf. st. 1 T. s. 165 hvarest det heter: „I första anloppet hade Öfversten den olyckan at han fick två svåra blessurer, hvaraf han på tredje dagen vardt död, och beklagades allmänt, såsom en mycket braf man och käck Soldat."

[37]) Af sine bröder nämner han, utom bägge de i Skånska kriget dödade, *Mathias Henric* och *Frantz*, om hvilka se frammanföre pag. 300 not. [9]), 1:o *Johan Gustaf* Hofjägmästare, som var den äldste, gift med *Margareta Helena Reuter*; han var redan död 1694 vid årets början, och hans äncka afled 1696 d. 5 Nov. lämnandes efter sig Sönerne *Johan*, *Staffan*, och *Gabriel*, samt Döttrarna *Stina* och *Sophia*. 2:o *Stephan Fredric*, Assessor i Götha Hofrätt, begrofs 1695 d. 24 Nov. och gift med *Stina Gran*, (dotter af Landshöfd. *Joh. Gran)*: hans Son *Stephan* läste en tid i sällskap med vår *Klingspors* barn. 3:o *Carl Philip*, som 1675 blef Ryttmästare, och om hvars död 1676 berättelse til Herr *Klingspor* inlopp. 4:o *Christian Ludvig*, som 1678 blef Lieutenant vid Lif-Regementet, och 1687 gifte sig med Mademois. *Henrica Maucheron*, af Holländsk slägt, och af Reformerta Läran, hvilken sednare omständighet icke var Familien aldeles til nöjes.

verksamhet följde honom i alla hans förrättningar; äfven som ömtålighet i alt hvad som syntes röra hans ära. Hans skicklighet at föra pennan var så väl känd, at han derföre af sine anhörige esomoftast anlittes, at med hvarjehanda skrifters upsättande dem biträda, författa Personalier öfver märkelige personer (t. ex. sin Fader och sin Morbroder Hof-Rådet *von Chemnitz)* m. m. Han plägade ock då han presiderade i Krigsrätter, sjelf vid Protocollets styliserande, snyggande och skickliga inrättande, när Auditeurerne voro mindre öfvade, lägga nödig hand. Om hans insikt i Språk och Vetenskaper, är i det föregående nämndt. För Religionen, jämte dess utvärtes skick och öfningar, hyste han ogemen vördnad; försummade ej utan i yttersta nödfall den offentliga Gudstjensten, då han ock altid i sin Journal anför orsaken som honom dertil föranlåtit, o. s. v. Deremot yttrar han på flere ställen sit förakt för vidskepelse; ehuru han någon gång finnes i den delen hafva måst betala sin tribut åt tidehvarfvets tankesätt [38]).

Anmärkning om fordom Arkibiskopens i Upsala Henric Karlssons slägt.

Peringskiöld [1]), och efter honom *Rhyzelius* [2]) gissa i anledning af denne Andelige Herres vapen, at han härstam-

[38]) Af dithörande anmärkningar torde det roa läsarena om vi anföre denne, gjord vid tilfälle af K. *Carl* 12:tes födelse: „Den 17 Junii (1682) 3 fjärd. til 7 om morgonen, blef Drotningen förlossad med en ung Prins til allas glädje; han döptes *Carolus* - - - - Regnade starkt; et mägta häftigt Nordanveder, som alla höllo vid Kongl. Prinsens födelse vara omineust.“

Om Doctor *Wollin* (se pag. 297) kan tilläggas, at han var Tysk och practiserade i Stockholm; år 1684 i årets början reste han såsom Legations-Medicus, med Ambassadeuren Conrad Gyllenstierna til Ryssland, hvarifrån han återkom emot hösten; och 1693 d. 15 Aug. miste han sin fru *Apollonia Wagel,* öfver hvilken Hr Klingspor upsatte Personalierne.

[1]) Monum. Ulleraker. s. 151.

[2]) Episcoposc. I B. s. 42. Jämväl *Lagerbring* Svea Ri-

mat af en gammal Svensk Adelig ätt, *Stenstada* och *Lisa* slägten kallad. Men at de lära misstagit sig, och at han var född i eller nära vid Åbo stad, förmodeligen af Borgerlig slägt, kan ses af några i den så kallade Åbo Domkyrkas Svartbok förekommande Handlingar. Hans Fader *Karl Botvidsson* gaf Nuolima i Lundo til denna Sockens Kyrka, för sin vän Olof Niclissons själ, hvilken i lifstiden updragit honom full disposition öfver samma hemman [3]). Modren *Christina Wapperska* (eller af *Wappara)*, hvilken lefde i Åbo såsom Änka, då hennes son redan var Arkibiskop, gaf sit gods Salviala, beläget i Pikis Socken, jämte sin härvarande Stadsgård, med sin Sons samtycke, för sin och sina föräldrars själar, under St. Bartholomäi Altare i Åbo Domkyrka (hvilket blifvit af hennes fränder stiftadt [4]), och til hvars föreståndare Arkibiskopen, 6 år före sin död, värkeligen öfverlämnade denna efter sin Moders död sig tilfallna egendom. Men 5 år efter Arkib. Henrics död, under det Biskop Magnus (Tavast) var bortrest til Rom, för at til Biskops-Ämbetet invigas, satte sig Laurens Röfvare, såsom hans föregifna arfvinge (på sin hustrus vägnar, som ock var bte. Arkibiskops fränka), med våld i besittning af Salviala; hvarifrån *Anders Dolle*, Rådman i Åbo, samt *Brännеke Hannesson* och *Henric Dolle*, Borgare dersammastädes, måste honom medelst rättegång utvinna, i det de beviste sig vara Arkibiskopens närmaste och rätta arfvingar. De lämnade derpå straxt godset til St. Bartholomäi altare tilbaka.

---

kes Hist. 3 Del. 11 C. 8 §; men i 4 Del. 6 C. 20 § erkänner denna upmärksamme Häfdeteknare, at Arkib. *Henric*, ehuru af Svensk slägt, lär hafva varit Finne til sin börd; emedan i den gamla Förtekningen på Upsala Stifts Prälater, som *Benzelius* och före honom *Schefferus* utgifvit, står (Benzelii Monum. Eccles. p. 53 och Schefferi Chron. De Archiep. etc p. 197) med uttryckeliga ord, at han var de dioecesi Aboensi.

[3]) Enligt *Tuve Niclissons* Häradsdom, gifven Åbo 1482 die b. Gregorii, *Svartb.* F. 228.

[4]) Förste stiftaren *Johan Kölnare*, Borgare i Åbo, inrättade detta altare, omkring år 1374, til at försona et af honom begånget dråp. *Svartb.* Fol. 242.

Härvid bör likväl ej förtigas, at alle desse tvistande slägtingar synas varit med Arkibiskopen på mödernet skyllde; om hans fädernes-slägt träffar man ingen vidare uplysning.

För öfrigt finnes, det Arkib. Henric varit sinnad at i Åbo domkyrka, på sin bekostnad, instifta et särskildt Altare och Präbenda til St. Erics ära, för sin och sina föräldrars själar; til hvilken ända han i Stockholm updrog Biskop Björn, och Kaniken *Jöns Anundsson*, ifrån Åbo, bägge närvarande, at med och af den penningesumma, som de och andre flere gode män, Riddare och Svenner i Österlandom voro honom då ännu skyldige, på Högborna Förstinnas Drotning *Margaretas* vägnar, skulle köpa och til Domkyrkan öfverantvarda gods och så mycken ränta och ingäld, som til denna stiftning kunde behöfvas. Men såsom det i en gammal antekning heter, emedan Arkibiskopen ej fick så mycket frälst gods falt i Finland, at han kunde Sancte Eriks Präbendam stigta; så gick ej heller denna vidsträktare anstalt i verkställighet. Hvilket alt de i ofvannämnde Svartbok, Fol. 242, 243 och 244 intagne Handlingar, uttryckeligen bestyrka.

Om en uti nästförlidne Århundrade tryckt och i Wiborg upförd Comoedia, kallad «Thet Himmelske Consistorium» etc.

Sedan den namnkunnige *Johan Messenius*, utur Jesuiternes Scholor, i hvilka han blifvit undervist, hämtat med sig til Fäderneslandet den seden, at ibland andra öfningar, låta den Academiska ungdomen i Upsala upföra Skådespel, som han til den ändan sjelf sammanskrifvit [1]); så vann snart detta uptåg vid flere Läroställen i Riket bifall och efterföljd [2]). Man underlät fördenskull icke heller i Finland

[1]) Man kan om dem läsa Hr Prof. *Lidéns* Disp. Historiola Literaria Poëtarum Svecanorum p. 14 följ.

[2]) I Linköping etc. Se Hr *Lidén* på anf. st. p. 15 följ. not. f).

at betjena sig af detta tvetydiga medel til at öka ungdomens skicklighet (och förskämma dess smak!). Vid sjelfva Academiens invigning upfördes på den tredje dagen, i öfre Lärosalen, en Comoedia, kallad *Studenterne*. I den samma föreställdes, huru somliga föräldrar visa sig mycket knappe at bestå penningar åt sina söner, hvilka då gemenligen blifva flitige; men andre bestå dem allt hvad de åstunda, genom hvilken obetänksamma frikostighet sönerne blifva försummelige, ohörsamma och förlorade: huru somlige ynglingar slå sig til yppighet, spel, och andre laster, samt blifva förderfvade; men andre beflita sig om vetenskaper, dygd och gudsfruktan, samt blifva berömlige och ypperlige män [3]). Några andra dylika Comoedier finnas äfven härstädes under de nästföljande tjugu åren hafva blifvit förestälde; hvilkas titlar nogsamt utvisa, hvad värde de kunnat äga [4]). De äro numera mycket sällsynte, eller ock aldeles förkomne, vitterheten til föga förlust. Deremot finnes i Kongl. Academiens Bibliothek en, upförd i Wiborgs Schola, och samma år tryckt i Stockholm, hvilken icke allenast för sin sällsynthet, utan ock för sin utmärkta orimlighet, torde förtjena at kårteligen beskrifvas. Titeln lyder fullständigt således: *I Jesu nampn! Amen. Thet Himmelske Consistorium, tilhoopa kallat, för våra förste Föräldrars ynkeliga affall skull: uthi een lijten Skohle öfning och Comoedia medh någre Skohle-gåssar, närvarande Höge sampt Lägre Ståndsz-Personer, uppå Wijborghs Slott repräsenteradh och*

[3]) Se *Wexionii* (Gyllenstålpes) *Natales Academiä Aboënsis.*

[4]) Såsom *Jacob Chronanders* (som til slut var Härads Höfd. på Gotland) Surge, eller flit- och oflitighets Skådespel, uti en Comoedia, Åbo d. 6 Maji 1647, 8:o, och hans Comoedia *(Belesnack)* — innehållandes om giftermål och frieri åtskillige lustiga discourser och domar, hvilken blef til H. *Jöns Kurcks* S. R. Råd och Pres. uti Åbo Hofrätt, så ock Fru *Christina Horns* Bröllopsfest hållen och agerat d. 31 Julii och 1 Aug. 1649, på then Kongl. Academien i Åbo, 8:o; samt *Er. Kolmodini Genesis ätherea,* eller Jesu Christi födelse uthi en enfaldigh Comoedia fattat, hvilken 1659 d. 9 Jan. publice celebrerades i Åbo Stad. Se Hr *Lidén* anf. st. och *Stiernmans* Aboa Literata p. 38.

föreställt Anno 1674 den 19 Febr. aff M. Petro Carstenio Schol. Cathed. Wijborg [5]. *Stockholm Tryckt aff Joh. Georg. Eberdt, Åhr* 1674. *År* 4 *arck* i 8:o. Författaren, som til slut var Theol. Lector Primarius och Dom-Probst i Wiborg, synes varit en underlig man; några orationer, hållna i Wiborgs Gymnasium, samt någre Lik-Predikningar som han låtit trycka, vitna alla om brist på smak och urskillning hos sin författare. Hvarföre han ock på sin hos K. *Carl* XI gjorde ansökning, at vid tilfälle af Jubel-festen blifva Theologiä Doctor, fick den besynnerliga Resolution (af d. 26 Febr. 1697), at om han ej vid någon Academie ville aflägga de föreskrefne profven, skulle han vänta til nästa Jubel-fest. Konungens mening var tvifvelsutan, at han skulle vänta efter denna heders-titel i 100:de år: men *Carstenius* hade goda skäl, at hålla denna termin för nog lång; hvarföre han hos K. *Carl* XII förnyade sin ansökning, men fick til svar (d. 14 Jan. 1698), at han skulle ställa sig den af Konungens Herr Fader gifne Resolution til efterrättelse [6]. För at kunna erhålla sådana Resolutioner, måste väl mannen hafva varit känd på en mindre fördelaktig sida!

Författaren har dedicerat sit arbete til Friherrinnan *Elsa Duvahl* (Duvall, gift med Riks-Rådet Baron Lorents Creutz). Det förnämsta skäl som honom dertil bevekt, uttrycker han i följande ord: „Eder Höga Nåde böhr ju vår heela Finske Nation all then Gudeligh frucht och växt, som på thes Skohle och Kyrkeåker, igenom Eder Höga Nådes aldrakäreste Herres och Mans vår aldrigh nogh tilfyllest beprijssliga Patriots och nådigste Herres trogna skötzel och planteringh, jempte Eder Höga Nådes Moderliga vatnande så väl här som i Åbo och annorstädes är uprunnen.“ Efter Dedicationen läses Argumentum ex sanctis Patribus, som upgifver icke innehållet af sjelfva Co-

[5]) Ordet *Rector* är bortglömdt, och med penna tillskrifvit.

[6]) Bägge Resolutionerne finnas införde af *Loenbom* uti dess *Uplysningar i Svenska Historien* II Del. N:o 9, sid 42 följ.

medien, utan anledningen til ämnets utförande på Auctorens vis. Hvarpå ytterligare följer Prologus, eller et kårt tal til åskådarena, deri Skådespelets plan och innehåll upgifves.

Sjelfva Piecen tyckes bestå af 4 Acter; af hvilka likväl den sidsta är så otydligt inrättad, at man har svårt at se när den egenteligen börjas eller slutes. I början af Första Acten beklaga sig Adam och Eva öfver sit fall; hvarpå Gud Fader håller i det Andra inträdet en lång och declamatorisk Monolog öfver menniskjornas otacksamhet och brottsliga förhållande; men besluter dock, af medömkan öfver dem, *at gå och sammankalla sina Himmelska Möör* (det är sit Consistorium), *at jagh* (som orden vidare lyda) i sjelfva värket *förnimma må, hvad migh står til görande.* I tredje Scenen inkomma åter *Adam* och *Eva*, at beklaga sit tilstånd; då *Adam* ibland annat säger: "O! nu förest förnimmer jagh *thet gemene ordsprååk* sant vare, at tå omsider läre vi känna godheten (sällheten) then vij äghit, när vij henne bortmist hafve." *Eva* åter önskar, at hon *hade smakat något annat i ställe för detta förbannade äplet,* och at Adam icke hade tilstadt henne en sådan dårskap, eller åtminstone icke åtlydt hennes råd! Hvartil han artigt svarar: "Mitt eendaste Hjerta! skulle jagh så grymm och afvogh stella migh emoot tigh, som så mången kärleks glädje och lust i tigh altijd funnit hafver, at jagh tigh i någor måtto mootsträfva skolle. Håller du migh tå för een beest eller omeniskligh, at jagh tin kärleek vårt omgänge icke lijda och efterfölia måtte." Adam blir, i 4:de Scenen, varse Lucifer med dess executionsbetjenter, som komma at gripa de fallna Menniskjorna; han vill då fly, och säger: „o jemmer! *nu gäller vår rygg,* vår själ, vårt lijf." Men blir af dem hindrad och qvarhållen; hvarmed Acten slutes. Til mellanspel i denna *Andeliga Comoedia,* nyttjar Auctoren *Stiernhjelms* bekanta Ballett *Then fångne Cupido,* hvarutur han plåckar vissa stycken efter behag, låtande *Cupido, Venus, Diana* och hennes *Nympher* visa sig, ehuru Scenen, åtminstone under första Acten, synes vara i *Paradiset.*

I 2:dra Acten är hela det Himmelska Rådet församladt, hvari Gud Fader presiderar, och har til vänster om sig *Freden*, *Enigheten*, *Vänligheten (Humanitas)*, *Nåden*, *Mildheten*, *Långmodigheten*, *Saktmodigheten*, *Godheten*, *Alsmächtigheten* m. fl.; och til höger, *Rättfärdigheten*, *Strängheten*, *Stadigheten* (oombytligheten), *Heligheten* och *Sanningen*. Adam och Eva äro under rådplägningen tilstädes, jämte *Mensklige Slechtets eländighet*, som talar til deras försvar, och *Lucifer*, som är deras anklagare. Gud Fader öpnar öfverläggningen med et tal, hvilket sålunda begynnes: „I Himmelske Möör, hvarföre jagh eder församblat och i sådan oförmodeligh hast tillhoopakallat, kunnen i letteligen sjelfve afftaga uthaff desse ynckelige persohner, som för våra ögon ståå“ etc. Slutet lyder således: „Söker fördenskul käre barn effter något rådh som thet förfalna menniskio slechtet til hugnad och hugsvalelse lända måtte.“ *Freden* upstiger, och håller et tal, til menniskjornas förmån. Hon säger ibland annat: „Ty hvad för gagn har tu theraf, at menniskjo slägtet nedstört varder til Helvetit? Hvem kan tacka tig i Helvetit? Lägg bort, endeste Fader det sinnet, hör min samt theras bön, - - Tänk huru ondt oenigheten anrättar! Fördenskul bebinda tig med menniskian i frid och enighet“, m. m. *Enigheten* håller med henne. Men *Rättfärdigheten* gifver henne för sin flathet en alfvarsam läxa; frågar henne om hon är *klok eller nöchter?* anmärker at *lofligheten nekar förbundet med slike vanartige och obotelige Guds hemlighets tjufvar*, samt yrkar på strängt straff. *Strängheten* instämmer i samma mening, hvartil ock *Lucifer* styrker; och då *Wänligheten* talar til menniskjornas bästa, snäser han henne, sägandes: „Tig tu näsvisa qvinna, var tyst tu ovettige och krysta läpparna tilsamman“; och som Gud Fader under allt detta tiger, går *Lucifer* ut, med försäkran at straxt igenkomma med sine betjenter at fängsla de brotslige. Acten slutes; och åtskillige stycken ur Stjernhjelms ofvan omtalte Ballet, nytjas til mellanspel: *Apollo*, *Diana*, med *Cupido*, visa sig åter på Skådeplatsen.

I 3:dje Actens början inkommer Lucifer med sine Betjenter, och säger: "Jo, jo! mina trognaste camrater! Tager *Cerberi kedjor, glömmer intet Handklofvarna.* Slår, binder, sargar, skonar intet." De lyda befallningen och löpa at gripa Adam och Eva. Gud Fader är dervid aldeles inactiv, men om de öfrige Consistoriales heter det: *Dessemellan sucka samptelige Himmelens Möör.* Sjelfve Lucifers betjenter ömka de brotslige, ja trösta dem (som är sällsynt ibland det slags folket!) under det de äro i beråd at bårtföra dem, hvilket likväl Guds *Nåd* förhindrar, med en sång af trenne stropher, af hvilka den förste sålunda lyder: "Lät bli, lät bli, tu arge skalker, Tag bort tin näbb, tu glupig falker. Hvi vill tu i odömd sak falla, Och föra menniskjan bort med alla?"

I 2:ra Scenen upstiger *Mildheten*, och bönfaller för menniskjorna; sägandes ibland annat: *Ach! käre lät migh icke fåå repuls!* Men rättfärdigheten förtörnas deröfver, och bevisar nödvändigheten af deras bestraffning, samt yttrar sig til slut: „Men om en så stor medynkan rörer Fadrens hjerta, så löse han, frälse och frie Lucifer ifrån the eviga kädjorne med hvilka han bunden är. Hvar och icke, och om thet tig omöjeligit synes, så må Adam och hans Eva, ja deras posteritet, med jämlikt straff, ja äntå större, evinnerliga beläggias nu strax utan vidare förhalande. Detta vill och begärar jag, thertil måste tu ock bevilja, så framt tu mera en Gud öfver alla Gudar, en Herre öfver alla Herrar heta vill. Hvarföre man härmed Freden och Mildheten vräke och uphäfve gäntzligen!" *Stadigheten* och *Heligheten* förena sig med detta *Rättfärdighetens* grundeliga påstående, och ändteligen *gillar Lucifer* (såsom det här heter) *theras tahl*, och säger: *Herr Domare*, desse hafva icke så galit dömbt. Ty det är ju billigt, at the som i samma brotsel varit hafva, måge ock vara derefter uthi lika lycka. *Eija förty, o mine käre, krapser them i et huj härifrån med eder.*"

I det följande har Auctor aldeles glömt at utmärka och räkna Scener och Acter. Imedlertid fortfares med öf-

verläggningen: *Lång- och Sachtmodigheten*, *Alsmechtigheten*, *Godheten* och *Mensklige Slechtets Eländighet* antaga sig eftertryckligen menniskjans sak. *Alsmechtigheten* säger bland annat: „Om tu allenast *med dit hvitgradt Hufvud nickar* derpå, tu som gör Himmel och jord bäfvande, straxt varder thet bättre med menniskjan. - - - Men förvegrar tu hjelpa menniskjan, så står jag, tin Alsmechtighet, i stor fara.“ *Menskliga Slägtets Eländighet* sluter sit tal med följande vers: "Jag fattig synda barn af mångom blir tilsatter, Om tu nu stränger äst, så får mig djeflen fatter. Ach Fader skona mig, lätt uti tin sträng dom Uppå mig prisas ock tins nådes rikedom!“ Hvilken förekom Auctoren så rörande, at han tillägger: *(Här låter Fadren en suck utgå)*. Hvarpå äfven *Änglarnes Chor* (som altså varit under öfverläggningen tilstädes), instämmer i förbön för menniskjorna. Hvilket allt ändteligen gör det intryck på *Fadren*, at han säger til *Lucifer*, (som emedlertid fängslat menniskjorna): „Tag bort tin hand, tu förbannade, och gack bort til dit herberge: ännu är menniskjan tig icke tildömbd.“ Här slutes 3:dje Acten; hvarefter Mellanspelet ur *Stjernhjelm* åter vidtager, hvari *Cupido*, *Bachus*, *Venus* med sine Nympher *Diana*, *Pallas*, två *Satyrer*, *Drengen Doris*, och *Aesculapius* på Skådeplatsen framställas.

I 4:de Acten fortsättes Rådets öfverläggning. *Sanningen*, *Sanningens vän* (Assecla Veritatis), och *Barmhertigheten* tala för menniskjorna, och sätta sig emot *Rättfärdighetens* påstående, hvarom den medlersta anmärker, at *intet är så godt, som icke af elaka referendarier kan förverras*; samt tillägger: „Så förtiger Rättfärdigheten thet goda, talar allenast om thet onda. Var icke käre Fader, så hård och *vrångvis*, at tu hvarken genom barmhertighet eller bön tig beveka låter.“ *Barmhertigheten* åter förer Fadren til sinnes hans "fyra *egna och altid blifvande seder*, *förlåta* nemligen, *lida orätt*, medlida; hjelpa. Besinna (fortfar hon) at ingen ibland all tine här församblade barn är behagligare och *tig sjelf förunderligare*, än tin barmhertighet. *I ingen sak nalkas tu tig sjelf närmare*, än med lifvets an-

komst ther döden tilförene var" [8]). *Rättfärdigheten,* ej utan skäl upretad af sine motståndares beskyllningar, blifver dem i hårda uttryck och förebråelser intet skyldig. *Mildheten* får af henne höra dessa ord: „Tu tyckes mig - - altför obetänkt och oförståndig, *ja skamlös* vara, at tu med tine smickrande ord sådan sak Fadrenom intala vill, som är odugelig. Fadren *är trött* at höra dig vidare." Hon sluter med detta Dogmatiska raisonnement: „*Alle skulle dö för Adams synd, ty the alle under hans länder legat hafva när han syndade. - - - Så stor vrede hafva himmelens Möhr* [9])*!* *Allvetenheten* upväcker derefter *Ängla-choren* till böner och förböner; *Änglarne* åtlyda hennes förmaning, och uprepa et stycke af Litanien. Fadren bevekes deraf. *Rättfärdigheten* bestört, sjunger: „Hvad Fader! vid tin förra dom tu blif, Eljest jag tvinar af och mister så mitt lif." *Mildheten* svarar likaledes på vers: „Neij, Fader, giör thet ej, tin mening öfvergif, Jag dör eljest, tu äst mig vorden styf." *Odödligheten* försäkrar dem bägge, at de icke skola dö: Hon upmanar *Visheten* at gifva et godt råd. *Numera* (säger derpå Auctoren) *begynna Adam och Eva se gladlynt ut; men deremot taga djeflarne på rasa.* Imedlertid begynner Visheten sitt tal. Derunder tiger först hela rådsförsamlingen; sedan upstiger den vänstra sidan, och beder henne fortfara; hvilket hon ock gör, samt bevisar, enligt Dogmatikens grunder, at menniskjan ej kan frälsas af någon dödelig, ej heller af någon Ängel, utan at deras Frälsare måste vara både Gud och menniskja. Häröfver slå de Himmelska Jomfrurna sina händer tilsamman, och *foga sina hufvuden tilhopa,* af förundran. *Visheten* fortsätter sit tal, upgifver det förslaget, at Guds Son skulle låta sig födas af en Jungfru, och blifva menniskja: hvarom hon och hela den vänstra sidan af Rådsförsamlin-

[8]) En ganska sinnrik imitation och tillämpning af *Ciceros* bekanta ord til *Caesar*: Homines ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. (Or. pro Ligario C. XII.)

[9]) Åter et bevis på Auctorens Classiska beläsenhet, och en tillämpning af Virgilii uttryck: *Tantaene animis caelestibus irae!*

gen beder honom (på vers). Han upstiger, förklarar sig villig at åtaga sig försoningen, hvars beskaffenhet han utreder. Fadren bifaller til hans anbud. De fem systrarna (som gynnat menniskjorna) sjunga (på Latin) *ära vare Gud i höjdene etc.* Hvarpå Skådeplatsen tilslutes. Adam och Eva synas likväl ännu i öpningen, yttra sin tacksamhet, och instämma i Psalmen: *O Jesu Christ som mandom tog etc.* Hvarefter tvenne Herdar, *Tityrus* och *Melibäus* jämte några *Nympher* framträda; den förste beskrifver för *Nympherne* (på vers) *Astrilds* eller *Cupidos* lynne och illfundighet, enligt Poeternes dikter, vid hvilka han likväl finner sig befogad at göra åtskilliga påminnelser. Den andre gör (äfven på vers) Fruntimren en artig compliment, och visar at deras behagligheter (som han beskrifver och prisar) äro grunden til Astrilds hela välde. *Nympherna* svara med en sång af 4 stropher, och uphöja *Astrild*, hvars magt de försäkra at årstidens köld icke skal förmå dämpa. Hvarefter Piecen ändteligen slutes med en Tacksägelse, i obunden styl, *dels* til Gud den Helga Trefaldighet och i synnerhet Guds Son, för menniskjornas återlösning, *dels* til Comediens åskådare, för det de hedrat Acten med sin närvaro!

En orimligare och oskickeligare sammanblandning af heliga med profana ämnen, lärer näppeligen kunna uptänkas. Angående stylen, verserne, och allt hvad til den Dramatiska konsten hörer, lärer ej vara nödigt, efter de prof vi redan meddelt, at tillägga några anmärkningar: äfven i dessa delar är författaren under all Critik; och man kan ej utan medömkan blandad med ovilja, tänka på tidens smak, då af sådane dårskaper och uselheter väntades nytta och nöje!

Lefvernes-Beskrifning öfver framl. Kyrkoherden Gabriel Peldan i Ilmola [1]).

Han blef född 1690 d. 8 October. Fadren *Henric Peldanus,* var då Adjunct hos sin Fader Probsten och Kyrkoh. *Gabriel Peldanus* i Ilmola, och blef sedan Capellan derstädes. Modren *Helena Alftana* var dotter af Kyrkoh. *Israel Alftanus i Stor-Kyro* och dess hustru *Margareta Raumanna.* Efter någon erhållen enskild undervisning hemma i sin Farfaders hus, skickades han, sedan den sidstnämde blifvit död, år 1699 (tillika med sin broder *Israel)* til Wasa Schola; där han på 6 och et halft år inhämtade så goda grunder, at han 1706 (d. 6 Febr.) kunde vid Åbo Academie til Studerande antagas. Hans Lärare bär rådde väl honom at slå sig på Läkarekonsten; men hans Moder och Camerader förmådde honom at häldre välja Präste-vägen. Härifrån begaf han sig jämte sin broder, til Upsala, där han 1708 (i Sept.) blef inskrifven; och vistades 1710, under sjelfva Pest-året, i *Stockholm,* men kom dock frisk och sund lyckeligen til hemorten: reste sedan 1712 åter til Åbo, men nödgades följande året 1713, då han var i begrep at såsom Amanuensis taga tjenst vid Academiens Bibliothek, flykta derifrån undan den annalkande fienden. När Österbotningarne då grepo til vapen, at försvara sig, upeldades ock han (tillika med sin broder) af samma nit; och blef mot hösten anförare (eller Capitaine) för en tropp af sine soknebönder, med hvilka han gjorde godt gagn at försvara soknens gräns emot fiendens ströfvande partier [2]): bivistade

---

[1]) Utdragen ur de egenhändiga anteckningar som han öfver sit lefnadslopp på Latin upsatt, och som jämte åtsk. andre af honom samlade Anmärkningar, i Kongl. Academiens Bibliothek härstädes förvaras. Hans öden hafva varit så besynnerliga, at de väl förtjena blifva kände.

[2]) Jfr. Rådm. *Falanders* Berättelse om Ryssarnes infall i Österbotten, uti *Åbo Nya Tidningar* (1789), p. 62, hvarest berättas at några hundrade man bönder ifrån Ilmola socken, satte sig, under desse bröders anförande, vid *Curicka* Capell, i

ock i denna egenskap det olyckliga Stor-Kyro slaget, d. 19 Febr. 1714, samt flydde derifrån med öfverlefvorna af krigsfolket til *Uleå*. Efter fiendens aftågande, återkom han mot vintrens slut til sit förstörda hemvist, och tilhopa samlade hvad qvart var af sina böcker; til dess han af et ströfvande parti blef oförmodel. öfverfallen, och med möda undkom blott och bar til skogs: dölgde sig sedan 1715 först i *Ruovesi*, och var jämväl under annat namn, Informator i Mennanderska Huset uti Birckala. Följande året 1716 sent om hösten, for han öfver hafvet til sina anhöriga som voro på flykten i Ångermanland. Men då han 1717 vid årets början skulle resa til *Torneå* at derstädes besöka Probsten *Vhael* i Ilmola (hvilken han älskade och vördade såsom en Fader), blef han den 16 Jan. tillika med honom, af Ryssarne öfverrumplad och fången, samt i strängaste köld och under många vedervärdigheter släpad til Åbo, där de sattes på Slottet i et svårt fängelse. Han blef likväl efter kårt tid utsläppt, och gjorde derpå, ehuru såsom fånge, först någon tid tjenst vid Åbo Schola; men blef sedan om sommaren, emot sin både förmodan och önskan, skickad til Österbotten med Lagmannen *Otto Johan von Tiesenhausen* (hvilken blef förordnad at såsom Landshöfdinge styra detta Län), hos hvilken han skulle göra Lands-Secreterare tjenst. Han trodde sig nu hafva vunnit någon mera säkerhet, då han åter, jämte sin Fader och Probsten *Vhael*, som förestod Wasa Församling, blef oförmodeligen grepen, slagen i bojor, och förd til Åbo; sedan de befunnits oskyldige, blefvo de på lika sätt til Wasa återsände. Orsaken til denna olycka, voro några af Prästerskapet, och deras anslag til de Svenskes tjenst. *Tiesenhausen*, ledsen vid en syssla som han erfor vara så farlig, förskaffade sig, ej utan mycken möda, afsked. Då kom Lagmannen (förut Majoren) *Schmidtfeldt* i hans ställe, och *Peldan* blef

förvakt, och höllo de ströfvande små partier af fienden, intill Febr. månad, tilbaka.

Man har ifrån andra källor hämtat och tillagt det som i hans egne anteckningar felas.

befalt at fortfara med Lands Secreterare sysslans förvaltande. Men *Schmidtfeldts* omätteliga och skamliga girighet, hvarmedelst han ännu ytterligare ökte de olyckliga Invånarnes elände, kunde af denne redelige patriot lika litet som af annat ärligt folk gillas; hvarföre han ej kunde underlåta, at instämma i deras allmänna klagan: och när denna blef känd på vederbörlig ort, blef han jämte sin förman, kallad til Åbo. Här flyttades han, åter emot sin vilja, til Gouvernements-Secreterare hos den beryktade Landshöfdingen öfver Finland Grefve *Douglas*; men hade likväl den trösten, at äfven ändteligen Schmidtfeldt blef skild ifrån sin syssla, och fick til efterträdare Capit. *Wolmar Adolph Stackelberg*, en berömvärd och hederligt sinnad Herre. Peldans flyttning skedde 1719 i April, och ändringen vid Landshöfdinge-ämbetet i Österbotten följande året (1720) i Maji månad. Den nye Gouvernements-Secreteraren förvaltade imedlertid med flit och opväldighet sin mödosamma syssla; til dess Nystadske Freden ändteligen (d. 30 Aug. 1721) återbragte större delen af Finland under Sveriges styrsel. Då hoppades han med sine öfrige landsmän straxt slippa ifrån det främmande oket; men ännu var han icke så lyckelig. Han fick befallning at inställa sig i Helsingfors, med de öfrige ämbets-män som hörde til Gouvernements-staten; här tvangs han at med dem gå om bord på en Galere, och fördes tvärt emot gifvet löfte och försäkran, til Petersburg, där de med hjertelig grämelse måste vara vitnen til de illuminationer, canonader och andra frögde-betygelser som öfver Ryska vapnens hafda framgång anstäldes. Hans sinnes-oro ådrog honom här en plågsam feber, som ej fullkomligen öfvergaf honom, innan han erhållit sin högt efterlängtade frihet, och efter 3 månaders sorg, med de öfrige fångarne år 1722 i Febr. månad fick återresa til Finland. Han kom ändteligen med glädje tilbaka til Ilmola den 8 Martii.

Oviss om det lefnads-stånd han nu borde välja, blef han dock af sine trenne bröders exempel upmuntrad, at åter gå til sina förra Studier. För at hjelpa Probsten

Vhael under dess sjuklighet, nödgades han begynna predika; och då denne hedersman det följande året (1723) måste resa til Riksdagen, såsom fullmägtig för Österbottens Presterskap, följde *Peldan* honom äfven dit; dock såsom Privat-Secreterare hos Gen. Majoren och Landshöfdingen i Österbotten B. *von Essen*. De togo Norra vägen, omkring Botniska viken; och Probsten *Vhael* dödde i Stockholm, kårt efter sin ditkomst. Då blef väl *Peldan* af sine sokneboer begärd til Kyrkoherde i hans ställe; men saken lyckades icke denna gången. Han beslöt fördenskul, at vända sin hog och flit til Schole-värket; hvilket skedde med den framgång, at han år 1725, under Biskops-Visitationen i Österbotten, blef utsedd och derpå d. 23 Martii ordentel. förordnad til Rector vid Wasa Trivial-Schola, hvarvid han ock emot anfördt klagomål, genom Kongl. Resolution af d. 25 Julii samma år blef bibehållen.

Vid denna syssla arbetade han med mycken flit och skicklighet, til år 1735, då han i Junii månad blef förordnad til Kyrkoherde i Ilmola; hvarest han höll sin Inträdes-Predikan d. 13 Julii. Han hade imedlertid låtit Prästviga sig, under en Biskopens Visitations resa, år 1732 (d. 13 Martii), i Christinestad, (af Bisk. *Tammelin)*; och har i landet lämnat efter sig en berömlig hogkomst för så väl sin grundeliga lärdom, som det nit hvarmed han bidrog til den förfallna Scholans uphjelpande, hvarifrån han til Academien upsände många utmärkt snälla lärjungar.

Vid sin församlingsvård ådagalade han sedan ej mindre drift och sorgfällighet; och hade i synnerhet omsorg om ungdomens undervisning, samt bibehållande af ordning och skick ibland sine åhörare. Ändteligen afled han trött af sina många utståndne arbeten och svårigheter; han hade i flera veckor varit sjuklig, då et slag d. 5 Nov. 1750, nog hastigt ändade hans dagar.

Han hade år 1725 gift sig med *Magdalena Mollin*, dotter af Härads-Höfdingen *Jonas Mollin*. Med henne hade

han 8 barn, af hvilka tvänne söner och tvänne döttrar honom öfverlefde [3]).

Anmärkning ang. de förste Biskopar öfver Wiborgs Stift.

Det är bekant, at K. Gustaf I, efter Biskop *Martin Skyttes* död, delte Finland, som förut utgjorde et enda Stift, i 2:ne Biskopsdömen, samt år 1554 förordnade den förtjente *Paulus Juusten* at vara den förste Biskop i Wiborg. När Juusten år 1563 af K. Eric XIV blef flyttad til Åbo Biskopsdöme, säger Bisk. *Rhyzelius* i sin *Biskops chrönica* (9 Bok. 7 Cap. s. 54) at han *likväl, såsom Administrator tillika behöll Wiborgs Stikt, intil sin död år 1576.* Hvarifrån B. *Rhyzelius* må hafva tagit denna berättelse, kan man icke gissa, (såsom hans sed är at aldrig upgifva sina källor); men at den är ogrundad, kan lätt bevisas. I det exemplar af B. *Juustens* kårtta *Chrönika öfver Finlands Biskopar*, som i Åbo Acad. Bibliothek förvaras, säges uttryckligen, at år 1563, *efter slutad Riksdag, i Junii månad, M. Paulus Juusten blef förordnad til Biskop i Åbo, och M. Knut Johansson* (Canutus Johannis) *til Biskop i Wiborg.*

Denne *Canutus Johannis*, född i Eura-Åminne socken i Finland, var ibland de ynglingar hvilka Bisk. *Skytte* på sin bekostnad vid utrikes Academier underhöll, och som sedan blefvo de förnämsta verktyg til Euangeliska lärans införande i Finland. Han blef efter sin återkomst Kyrkoherde i Åbo Stad; och stod i det anseende, at han ej allenast nyttjades under Biskopens ålderdom och sjuklighet, at jämte sedermera Biskopen M. *Michael Agricola* förrätta visitationerne i Stiftet, utan ock af Konungen sändes

[3]) Näml *Jonas Peldan*, sluteligen Borgmästare i Uleå, och *Gabriel Henric Peldan*, Borgmästare i Gamle Carleby som ännu lefver (1792). Äldre dottren *Magdalena Peldan*, blef gift med Kongl. Hof-Pred. och Probsten i Ilmola M. Salomon Hannelius, som i sysslan efterträdde sin Svärfader.

år 1556 til Ryssland, at för de utnämnde Svenske Sändebuden utvärka Czarens pass, hvarmed han lyckeligen återkom [1]). Detta allt berättas i nyssnämnde Finska Biskops-chrönika; hvartil af en annan, dock gammal hand, finnes tillagdt, at han redan år 1564 med döden afgått, och altså ej länge innehaft sit Biskopsämbete.

Efter honom kom (enligt en gammal antekning i *Palmsköldska Samlingarne* uti Upsala Acad. Bibliothek [2]) år 1568 [3]) til Biskops-sysslan i Wiborg M. *Eric Herkepäus* (eller som han sjelf skref sig, efter Finskan, Herchepe, det är, Herkäpää, på Svenska Oxhufvud). Han säges i samma antekning förut hafva varit Rector vid Gymnasium (det är Cathedral-Scholan) i Åbo; och var jämväl en af de ynglingar som på B. *Skyttes* kostnad vid utrikes Academier studerat. Hvad altså B. *Rhyzelius* berättar, at han icke förän år 1576, efter B. *Juustens* död blifvit Biskop, at han förut varit Rector samt derpå Dom-Probst i Wiborg, och 1580 aflidit, är altsammans ogrundadt. Enligt en annan gammal antekning i nyssnämnde Palmsköldska Samlingar, blef *Olaus Sigfridi* år 1560 Rector i Wiborg; efter hans död år 1563, blef *Olaus Petri Helsingensis* hans efterträdare i sysslan, hvilken nedlade den samma år 1571, och vardt då Pastor i Wiborg (hvarest ännu inga Domprobstar voro), samt efterträddes i Rectors-ämbetet af *Thomas Laurentii Tammelensis;* så at imedlertid intet rum för *Herkepäus* där synes hafva varit ledigt. Herkepäi dödsår ut-

---

[1]) Herr *von Dalin* säger (Svea-Rikes Hist. 14 Del. 1 B. 8 C. 12 § s. 457) at han skickades med Freds-fördraget til Muskov, som den tjenligaste at försöka, huruvida man sig på liknelserne kunde förlita. Han kallar honom *Domprobst i Åbo.*

[2]) Tom. 61, *Karelen.*

[3]) *Messenius* i sin *Scondia Illustr.* X T. s. 29 har år 1563; men det är et tydeligt misstag, och han synes hafva förblandat Herkepäus med *Juusten.* Det är icke otroligt, at under Biskops-ledigheten i Wiborg, emellan 1564 och 1568, detta Stift af B. *Juusten,* tillika med Åbo Stift, til äfventyrs blifvit administreradt?

sättes dersammastädes til 1578 d. 4 Februarii, emellan kl. 7 och 8 om aftonen; hvarefter han den 6 i samma månad blifvit i Hög-Choret i Wiborgs Kyrka begrafven.

At han någon tid hade varit *Rector vid Åbo Schola*, bestyrkes ytterligare af et märkvärdigt Latinskt bref[4]) utan datum, hvaruti han inför Konungen bitterligen klagar, at han ifrån samma Rectors-syssla, til hvars förestående Konungen sjelf för 12 eller 13 år sedan hade honom förordnat, nyligen af sine illviljare och ovänner, blifvit skild och utträngd; och det i synnerhet af förtrytelse deröfver, at han för tvänne år tilbaka begynt lära Schole-Ungdomen *Grekiska*. Denna *nyhet* söker han at inför Konungen på det högsta försvara. Som han i början af brefvet önskar Konungen lycka, at ifrån sina vedervärdigheter (el. sit fängelse) hafva kommit upp på thronen, och gifvit riket fred; så kan det ej vara skrifvet til någon annan än K. *Johan* III: förmodel. år 1568, då Konungen väl för 12 til 13 år sedan, (år 1556) kunnat, såsom Hertig i Finland[5]), befordra Herkepäus til Rectors sysslan vid Åbo Schola. Och det är troligt, at samme Konung, hos hvilken han synes stått i nåd, straxt efter inhändigandet af detta bref, i slutet af samma år (1568), til uprättelse för hans öfvergångne lidande, nämnt honom til Biskop öfver det lediga Wiborgs Stift.

Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende Finnar.

At *Finnar* ifrån äldre tider tilbaka bott och ännu bo på åtskillige orter i Sverige, där vidsträckte och aflägsne

[4]) Hvaraf en samtidig afskrift finnes ibland Herr Probsten *Nordins* talrika Samling af handskrefne Handlingar i Svenska Historien.

[5]) Hvartil han blef nämnd den 27 Junii 1556. Han lät utropa sig för Konung d. 30 Sept. 1568. Herkepäi bref kan vara skrifvit i Oct. och han hafva blifvit förordnad til Biskop i Nov. el. Dec.

Skogar varit at tilgå; samt at de derstädes länge bibehållit och til en del ännu bibehålla sine Förfäders Språk, Seder och Hushålls sätt: kan icke vara vår allmänhet obekant. Man finner ock om dem goda uplysningar hos en del Författare, som gifvit oss Geographiska Beskrifningar öfver särskilda Svenska Provincier [1]). Men som icke alla våre Läsare kunna hafva tilfälle, at ur sådana strödda källor, om desse våre Landsmäns tilstånd hämta kunskap; så torde de icke ogerna se de förnämsta omständigheter om dem, deras öden och belägenhet, på et ställe tilhopa samlade. Vi hafve fördenskul föresatt oss, at i dessa blad efterhand i sammandrag meddela dessa underrättelser, beledsagade med en och annan nödig anmärkning.

De Svenska Lands-orter hvarest ännu sådane Finska inflyttningar anträffas, äro i synnerhet *Wermeland*, och *Dalarne*, jämväl *Gestrikland*, *Helsingland* och *Medelpad*. I dessa orter hafva de, i de aflägsnaste skogs-trakter, i Sockenskatarne etc, utvalt sina bonings-platser; och pläga sådane trakter fördenskul kallas *Finmarker*. At Finnar fordom jämväl i någre andre orter vistats, hvarifrån de sedan blifvit utträngde, eller hvarest de med sine Svenska grannar så blifvit sammanblandade, at de förglömt både sit språk och sina seder, är icke osannolikt [2]); åtminstone

[1]) Herr Direct. *Hülphers Resa genom Stora Kopparbergs Höfdingedöme*, och hans *Samlingar til en Beskrifn. öfver Norrland*; Herr *Fernows* Beskr. öfver Wermeland (3:dje Afdeln.); Herr Magist. *Linderholms* i Upsala utgifna 2:ne Disputationer De Fennonibus Wermelandiae (1788 och 1790). Något om desse Finnar nämnes ock på sine ställen i Herr *Tunelds* Geographie, 6:te Upl.

[2]) Så tyckes t. ex. sjelfva namnet gifva tilkänna, at den trakt där nu *Finnarödja* socken i Wästergötland är belägen, först af *Finnar* blifvit bebodd, som genom Svedjande undanrödjat den gröfsta skogen i denna del af den fordom så vidsträckta *Tiveden*. Jag erinrar mig ock, at vid min resa för flere år sedan genom denna ort, mig försäkrades, at gammalt folk ännu visste omtala *Finnar* som där tilförene varit bosatte. Om någre ställen i *Ångermanland* framdeles.

är visst, at Finmarkerne tilförene varit flere och vidsträktare än nu förtiden: hvilket framdeles skall med ostridige exempel å daga läggas.

Allestädes hvarest desse Finnar sig nedsatt, hafva de byggt sig *Pörten*, och inrättat sit lefnadssätt aldeles på sit eget lands vis. *Svedjande*, jämte Jagt och Fiske där tilfälle varit, hafva de allestädes tilgripit, såsom sit ärfteliga närings fång; hvilket, såsom det å ena sidan otvifvelaktigt gifvit anledning til deras inkallande och inflyttning til deras nya hemvister, å den andra varit orsaken til de förföljelser och den hårdhet, som sedermera ofta blifvit emot dem utöfvade.

När deras utvandring ifrån Finland til Sverige skett, kan väl icke med fullkomlig visshet bestämmas. Men ganska sannolikt är, at den skett genom K. *Gustaf* I:s, men i synnerhet *Carl* IX:s föranstaltande, som för at minska och til tjenliga bonings ställen förvandla åtskilliga stora och aflägsna Skogs-trakter, hvilka utan någon nytta för riket, blott voro tilhåll för villdjur, ditkallade och öfverflyttade åtskilliga Finska familier, för at genom sit Svedjebruk derstädes nära sig och småningom befolka desse ödemarker. Denna tanka styrkes af många bevis. Först och främst är ännu ibland en del af desse Finnar en gammal sägen bibehållen, at deras förfäder af K. *Carl* IX blifvit ifrån Finland til deras nuvarande hemvister flyttade; hvarföre ock hans minne är hos dem uti en besynnerlig högaktning, så at han ock af dem utmärkes under namn af *Hyvä Kuningas, den gode Konungen.* Sedan gå ej heller de äldste Documenter, som de hafva at upvisa til styrka för sin besittnings rätt, högre upp än til ofvannämnde tider [3]). Flere andre skäl at förtiga [4]).

---

[3]) I *Upsala Tidn.* för 1774, N:o 9, heter det om Finnarne i Gestrikland och Helsingland: „At de hafva kommit dit ifrån Savolax och Tavastehus(-Län) på åren 1530, 1608 och 1650, *kan inhämtas af de hos dem til en del ännu befintelige Konungabref.*"

[4]) Såsom at man i Wermeland, vid gränse-tvister, ännu vet åberopa sig på hvad som var öfligt i orten, *förr än Finnar satte sig där neder;* at några af desse Finnar ännu kunna up-

Hvad landsorten angår, hvarifrån de egenteligen blifvit flyttade, så är ostridigt, at de härstamma ifrån Norra *Savolax*, och det så kallade *Rautalambi* härad, hvars invånare äfven böra räknas för Savolaxare. Då ändamålet var, at låta dem genom Svedjande bårtrödja en del af de alt för stora och vilda skogarne; så var naturligt, at man ej valde desse nybyggare ifrån de Finska orter (Åbo-Län, Nyland, Tavastland och södra Österbotten) där åkerbruket redan blifvit inbyggarenas vanliga näringsfång, utan ifrån öfra orten, hvars invånare ännu ingen annan landtskötsel kände, än Svedjebruk, men ock deruti voro mästare. Desse kunde äfven lättast förmås at öfvergifva sine förra hemvister, allenast man försäkrade dem at de skulle finna för sig vidlöftiga Skogstrakter, hvarest de med all frihet finge svedja: under sådana vilkor skulle man ännu på den orten med lätthet kunna sammanbringa et vackert antal colonister! Den Dialect af Finska språket, som desse Svenske Finnar bruka, röjer ock nogsamt deras härstamning ifrån Savolax, hvarom både de prof vitna (ehuru icke altid nog lyckeligen och rätt, i brist af språkets kännedom, upteknade) som Herr *Hülphers* meddelar [5]), och hvad flere af våre Landsmän igenom samtal med Wermländske och Helsinge Soldater, samt Dalkarlar, hörande til desse Finske colonister, under sidsta krig hade tilfälle at ytterligare utröna. Det samma bestyrkes äfven af desse Finnars Slägt- eller Familje namn, som de likt Savolaxarena bruka (hvilken sed hos de öfrige Finnarne, likasom hos Svenska almogen, är obrukelig), och af hvilka större delen för desamma, som visse slägter i Savolax och Rautalambi-Härad bära, tydeligen igenkännas [6]).

---

räkna sina förfäder ända intil den förste som ifrån Finland ditflyttat, m. m. Se Hr. Mag. *Linderholm* anf. st. 1 Del. s. 5 och 6.

[5]) *Dale-Resan* s. 309 följ. T. ex. *Håapa (Haapa)* Asp, *Lihåa (Lihaa*, Accusat.) Kött. Det är bekant, at Savolaxarne ganska groft och bredt uttala det långa eller dubbla a, nästan som *åaa;* t. ex. uti *maa* jord, *saari* holme, m. m.

At K. *Carl* IX ansåg för nyttigt, til at genom inflyttade *Finnar* låta bårtsvedja de ofantelige Skogarna i Wärmeland, bestyrkes nogsamt af den Förordning hvarigenom han til denna slags Hushållning i allmänhet upmuntrade folket. En stor del af detta landskap var, när det lades under hans Hertigdöme, aldeles obebodt; och Skogarne hade, allt sedan invånarena genom Digerdöden så grufveligen blefvo utödde, [7]) fått öfverhölja månge förut odlade marker [8]). Hela *Wäse-härad*, *Carlskoga* och *Nyed*, utgjorde en ödemark, tils *Finnarne* sig där nedsatte; ifrån hvilka härader de nu äro aldeles utträngde. Det samma gäller om *Gilberga* Härad, hvarest (såsom ock i de närmast Norrska gränsen belägne orter) de i början förnämligast togo sina hemvister; de af deras efterkommande som bo qvar i detta härad, hafva nu ej behållit annat än blotta namnet

[6]) Herr *Fernow* meddelar, anf. st. s. 528 följ. en längd på Wermländske Finnarnes Slägtnamn, som ställer detta utom allt tvifvelsmål. En del af dessa namn äro väl nog bråkade, antingen af dervarande Finnarne sjelfve, (genom tidens längd och deras grannars åtgärd), eller i Herr *Fernows* afskrift; såsom *Burrus*, *Haddock* etc, så at man svårligen kan få reda på dem. Men andre röja ganska tydeligen sit ursprung; t. ex. *Hackran* (Hakkarainen), *Hongen* (Honganen), *Håtack* (Hotakka), *Häcken* (Häkkinen), *Kaupen* (Kaupinen), *Kaute* (Kauto), *Kempan* (Kempanen), *Kiskan* (Kiiskinen), *Kocken* (Kokkinen), *Linden* (Lindunen), *Moilan* (Moilanen), *Pasainen* (aldeles oförändradt), *Purran* (Puranen), *Sickan* (Sikanen), *Tarven* (Tarvanen) *Tenhune* (Tenhunen), m. fl.

[7]) Se *Fernow* a. st. s. 571. Jfr. K. Gustaf I:s Placat til alla Landsändar, om Almogens fattigdom etc. Stockh. d. 19 Apr. 1555; hos *von Stiernman*, Saml. af Kongl. Bref etc ang. Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, 1 Del. s. 139.

[8]) Stora Kärr och Måssar funnos äfven i Landet, särdeles i *Bergslagen*; hvarföre K. *Carl* IX skal skickat dit trenne *Finnar*, som lärde inbyggarena (hvilka ej förstodo sig derpå) at idka *Kärrbruk*. Men som b:te Finnar tillika begynte öfva sit Svedjande, så blefvo de snart af Bruksidkarena drefne undan och längre bort (*Linderholm* s. 191). Desse *Finnar*, som i Kärrbruket särdeles voro inkomne, torde varit hemma ifrån *Kymmenegårds-Län?*

af *Finnar*, sedan de til språk och seder blifvit aldeles Svenske. Detta visar nogsamt, huru ansenligen *Finmarken* i denna Provins i sednare tider aftagit.

Verkelige *Finnar* träffas nu endast i *Elfdals- Jösse- Fryksdals-* (och Nordmarks?) Härader, i Soknarne *Gunnarskog*, *Järnskog*, *Ny*, *Dalby* och *Fryksände*; sträckande sig deras boningsorter långs med Provincens gräns och Bergsryggarne (med hvilka de på några ställen kröka sig in åt inre landet), i flere bugter, ifrån Dalarne til Eda Socken, och utgörande en sträcka af hela 14 mil [9]). Men förnämligast vistas de invid Norrska gränsen; i hvilken aflägsna trakt de varit minst utsatte för obehagliga inskränkningar och förföljelser. Denna belägenhet och det beqväma tilfället, har lockat en del at äfven gå öfver Riksgränsen och utbreda sig på den *Norrska* sidan; under hvilket Rike fördenskul en del af dem, särdeles efter sidsta gränse traktaten, kommit at lyda: och skal Kyrkoherden i *Tryssel* (i Norrige) *Axel Christ. Smitt*, om desse *Norrske Finnar* lofvat på trycket utgifva en Beskrifning. De fortfara för öfrigt, at med våre Finnar lefva i vänskap och slägtskap, och tala såsom desse, ren Finska.

När Finnarne sig först i de dem anvista ödemarker nedsatte, synas de såsom et slags Krono-Torpare blifvit ansedde, och fingo njuta mycken frihet; hvarföre de ock snart sig betydligen förökade och ansenligt utbredde [10]). Men denna frihet och deras goda dagar, varade icke länge. Deras sjelfsvåldiga medfart med skogen, som med tiden

---

[9]) I *Fryksände* socken, säger Herr *Tuneld* (s. 126) at *Finnarne*, öfver 60 Hushåll, hafva et eget Capell, förmodel. *Östmark?* ehuru detta s. 108, emot hvad belägenheten synes utvisa, tyckes blifva räknadt til *Lyseviks* socken? At dock Predikan i detta Capell sker på Svenska, kunde lätteligen gissas.

[10]) År 1644 voro de redan så manstarke at i den så kallade *Hannibals fegden*, *några hundrade man* af dem kunde upbodas(?), at jämte den öfriga almogen biträda vid landets försvar emot de Danske eller Norrske; hvilket de sig ej heller undandrogo. Hr. *Fernow* s. 825. Här synes ej gerna andre *Finnar* kunna förstås, än de i landet bosatte.

och vid folkmängdens tilväxt syntes lända en del af deras Svenska grannar (häldst sedan desse fått köpa sina hemman til Skatte) til olägenhet, väckte i synnerhet missnöje hos ägarena til de efterhand anlagde månge Järnbruk, hvilkas ansenliga behof af skog, fordrade dess fredande ifrån Finnarnes hushålls-sätt. Sådant gjorde desse snart förhatelige, och genom Bruksidkarenas åtgärd äfven hos Regeringen illa anskrefne. Redan år 1627 klagades högeligen öfver deras för stora tiltagande i Dalarne [11]). Uti Kongl. Resolutionen af d. 22 Junii 1641, heter det: „Belangande *Finnarne*, som alt fortfara med theras Svedjefällande, Våre och Cronones Bergsbruk til största skada; så medan vi fast dageligen förspörje och förfare, at the intet akta hvarken Våre Mandater eller andre befallningar, som öfver theras fällehugnings inställande utgångne äro, utan thermed fortfara, Oss och Cronan til märkelig skada och afsaknad. Ty vele Vi at I ställe then ordre och med Landshöfdingarne aftale, *at the låta upbränna theras kojor och hus*, som the sig i skogarne här och ther upsat hafva, *såsom och them theras säd, när then mogen är, anten afhända och ifrån taga*, eller och i lika måtto *upbränna*, så at the nödgade och tvungne blifva måge, af fel och brist på theras lifs uppehälle, at begifva sig utur skogarne [12]). Likaledes stadgas i *Skogs-Ordningen* af d. 22 Mart. 1647, i Nionde puncten, at „Ther sig några *Finnar* uthi thesse förledne åhren på the stora Skogarne i *Wäster Norrlanden, Dalarne, Bärgzlagerne* och *Wärmeland* nedersatt och bygdt hafve, tå skole våre Landzhöfdingar med Lagmännen, Häradzhöfdingarne och Nämbderne, hålla ther efter en flitig ransakning, och så vida the finna någon

---

[11]) Se *Sahlstedts Stora Tuna Minnesdöme* s. 52, hvarest et bref i detta ämne af d. 18 Febr. samma år, til Dahla Ståthåll. *Petter Kruse* och *Peder Nilsson* omtalas, hvilket i Falu Lands-Contoirs Archiv förvaras.

[12]) Se *Kongl. Stadgar ang. Bergverken och Bruken uti Sveriges Rike* (Stockh. 1736, 4:o) s. 121. Flere lika stränge, af d. 27 Jul. 1641, d. 16 Mart. 1642, af 1644 etc. at förtiga.

at hafva sig nedersatt på the Skogar, och i the Landskap, som byggias kunne uthan Landzens skada, och Finnarne anten hafva rögt sigh åker och äng, eller thet ännu göra kunna; lägenheten och är thertil, och the på visse sätt försäkra Cronan at villia rödia, åker och äng upbryta, eller sigh til Bärgzverkens befordring begifva, them skole theras *Torp* unnas, eller af visse Män tildeelas at byggia uppå. Men så framt the icke hafva thet upsåth, och sådant med gerning betyga; eller ock, at theras byggiande befinnes Landet och Bergzvärken meera hinderligit än beforderligit, therom Laghmannen, Häradzhöffdingen och Nämbden ransaka och dömma skole, tå må hans Byggning och Torp uthrijfvas och afskaffas, theres Sveder och Säden them ifråntagas, och hvar någon sedan finnes, at uthan tilstånd ther arbeta och byggia igen, *then skal fängslas*, hans byggning upbrännas, och hafve therhos förgjordt sit arbete, och hvad hos honom och i hans värie finnes til treskiptes, Oss, interesserade Landet eller Häradet, så ock Åklagaren“ [13]).

Hvilket allt ord ifrån ord i Skogs-Ordningen af den 29 Aug. 1664 uprepas, med följande tilläggning: „Der ock någon Bonde härefter tilstädjer någon Finne, heller någon annan, at byggia och boo, således, på sin Skog, som sagt är, han skal första gången plichta med 40 Daler Silfvermynt; kommer han oftare igen, då skal han straffas til Galgen, dher Wij honom icke villia benåda och pardonera“ [14]).

Denna stränghet tyckes temmel. kraftigt hafva bordt ej allenast hindra Finnarnes förökelse och vidare utbredande, utan ock jaga dem så långt möjeligt var upp i ödemarkerne och ytterst mot Riks-gränsen (ja äfven öfver densamma!), på det de ej skulle råka i så farligt granskap med landets Svenske inbyggare, och särdeles

[13]) Se *Schmedemans* Kongl. Stadgar ang. Justitiä och Executions-Ährender (Stockh. 1706 4:o.) s. 251.

[14]) Se *Schmedeman* a. st. s. 347 f.

med någon Bruksägare. Verkan blef ock den at de måste öfvergifva en god del af sina äldre bonings ställen; hvarföre de ifrån några Härader, hvarest de sig först nedsatte, såsom förut anmärkt är, aldeles försvunnit. Somlige nödgades gifva sig til Kolare under Bruken, hvarigenom de, til en del, lättare blifvit småningom med sine Svenske Medbröder bårtblandade. En del blefvo ändteligen Åkerbrukare; hvilkas Torp gjordes til hemman och skatlades (mäst til fjärdedelar), i synnerhet uti K. *Carl* XI:s tid: hvarefter de fått lefva i mera ro. Enligt Kongl. Resolutionen af d. 8 Dec. 1680 tilläts desse at ock hugga sig smärre Svedjor, dock efter utsyning, för at öka mulbetet; hvarmed förmodel. tillgått lika som hos oss i Finland, at näml. vederbörande Synemän förstått vara upmärksamme på goda tilfällen! Men genom 1770 och 1773 års Kongl. Bref, har denna frihet åter blifvit mycket inskränkt.

Lycka för Finnarne i Wermeland m. m. var, at ofvanb:te stränga författningar gemenl. ej med yttersta hårdhet blefvo verkstälde; så at folket icke hals öfver hufvud jagades ifrån hus och hem, utan fick rådrum at småningom se sig före: hvartil ock de sednare Förordningarne lämnade dem rättighet och tilfälle [15]).

---

[15]) Ibland dem som hårdast med dem förforo, var Häradshöfdingen *Gyllenflycht*, hvilken på *Bruks-Patronernes* begäran, aldeles förviste Finnarne ifrån hela Elfdals Härad (Hr. *Linderholm* p. 17, not (c); men i denna häns Dom vanns hos Kongl. Maj:st nådig ändring. Herr *Fernow* skrifver p, 567 not. (g): "Jag vet ej flere ställen där Domen i sin högsta stränghet utöfvades, än vid *Bogen* i Gunnarskog, och på *Sundsjöhytte*-skog åt Elfdals-gränsen. Bruks-Patron *Carlström* var ägare til *Uddeholm*, och han trodde det Finnarne bodde honom förnära, *därföre* dömde Häradshöfding *Gyllenflycht* dem ut. De gingo med sina besvär til Konungen; men imedlertid måste en del af dem utstå nog hård medfart, och det som märkeligast är, ledde man en blind Finne Gatulopp, efter Gudstjenstens slut, utan för Råda Kyrka, hvilken icke annat gjordt, än gått 12 år i Bergslagen och tiggt. Han fick dock en Sextsyfver i Sårabot! (Elfdals-Härads Dombok)". Detta vitnar, med hvilken välvilja och oväld Finnarne handterades! De som åtogo sig at uptaga åk-

Nu förtiden nära sig desse Finnar förnämligast genom

rar, lega Soldater, och kola åt Masugnarne, fingo sitta orubbade. I Skogs-Ordningen af d. 12 Dec. 1734 framlyser, i anseende til Finnarne, lämpa och billighet. I 12 § heter det: „Hvad the stora Skogar och Ödemarker beträffar, hvilka utom Bygdelagen äro belägne, och Kongl. M:st och Kronan tilhöra, såsom uti Väster Norrlanden, Dalarne och Värmeland; så ehuruväl uti förra tider förments, at the för theras aflägsenhet icke skulle komma några Bergverk til nytto, utan *Finnar tilstadt blifvit at sig ther nedsätta och bygga,* hvilka jemte flere, som sig sedermera utan lof ther nedsat, sig hafva utvidgat, och med et högst skadeligit svedjande the härliga Furuskogar på många mils tracter utödt, och skogsmarken med theras så kallade kasande förderfvat. — Hvarföre Vi i nåder för godt funnit at förordna, thet skola Landshöfdingarne igenom Häradshöfdingarne och Nämnden om alle på sådane Ödemarker upbygde *Finnetorp*, uti några Bergs- och Jägeri-Betjenters närvaro låta undersöka, samt noga antekna när och med hvars tilstånd the upbygde blifvit, och om the äro skatlagde eller ej, så ock hvilka Bergverk eller Bergslager the ligga närmast, och huru långt therifrån. Ransakningarne skola sedan efter handen som the förrättade varda til Oss insändas, tå Vi, uppå Vårt Bergs-Collegii inhämtade underdåniga utlåtande, thervid sedan således vilja förordna, at the Finnetorp, som med våra Förfäders tilstånd blifvit uptagne, och sedermera til viss Ränta och under Knektehåll lagde, jemvel ock the hvilkas Åboer kunna och vilja betjena Bergverken, väl måge blifva bestående och Finne Torparne ther vid bibehållne; doch med the vilkor, at therest thet icke redan skedt, skal them så mycken Skog och utrymme tildeelas och rörläggas, som kan svara emot Räntan, hvaröfver the sedan icke gå och åvärka måge, med fällande eller svedjande vid straff, som om åvärkan på Almänningarne utsatt är: som them ock icke eller vid lika straff skal vara tillåtit, at med Svedjefall nyttja then them tildelte Skogen, så vida the så när intil något Berg- och Manufacturverk äro belägne, at the med Kolförslor theras skäliga förtjenst hafva kunna. Men alle andre oskattlagde Torp, jemväl ock the, som med then stora Furuskogens utödande och förderfvande finnas skadelige, skola efter omständigheterne antingen utrifvas, eller ock theras innehafvare efter förutgående åtvarning ifrån Torpen drifvas och andra i stället sättas. Ther ock någon efter thenne dag skulle på ödemarken komma strykande, och ther svedja, eller utan Vårt lof och tilstånd sig nedsätta och bygga, then skal på thet strängaste

Boskaps-skötsel [16]. Deras *Smör, Ost* [17] och *Talg* äger mycken credit [18]. De äro äfven kände för mycken färdighet, framför sine Svenske grannar, at hugga timmer, bjelkar och sågstockar; ehuru deras värkeliga förtjenst dervid är ganska ringa! När de hafva råd och tillåtelse dertil, så de ock ännu något Råg i Svedjor; och den Finska Svedjeplogen (Gaffel-plogen, *Sahra)* är hos dem öfver alt i bruk. Til *Åkerbruks* idkande hafva de deremot föga böjelse, och gå trögt derpå; men måste numera af nöden göra en lag. Denna tröghet härrörer likväl til en god del jämväl af den oländiga mark de bebo, som är mycket stenig, och merendels består af sand. Sina åkrar hafva de på många ställen omgifvit med sten gärdes-gårdar. Lika som deras grannar, bruka de mäst blandsäd. At idka *Kärrbruk*, hvarest tilfälle gifves, äro de mycket benägne. Ibland dem finnas ock flere starke *Björn-skyttar;* och nämner Hr. *Linderholm* en *Johan Arkelan*, som ensam med lodbyssa skal hafva skutit 40 Björnar.

---

efter sättas och bortskaffas, och hafve han förgjort thes arbete, bygning och säd til Oss och Cronan, samt plikte ther ofvan uppå såsom för åvärkan på Almänningen, hvaraf tå böterne uti penningar erlägges, Oss tvådelarne och Åklagaren tredingen tilfalla". (Se den anförde Saml. af Kongl. Stadgar ang. Bergverken etc p. 780 följ.). Denna författning ger tillika riktigt begrep om desse Finska Torpares nuvarande belägenhet.

[16] De hålla ock mycket Bockar; som, i fall de haft denna sed med sig hemifrån, mera synes röja Tavastländskt än Savolaxiskt ursprung: men sådane Hushållsseder förändras af månge orsaker.

[17] *Ost* förstår Savolaxaren ej at tilvärka: detta hafva således desse colonister äfven lärdt sig efter sin utflyttning.

[18] Hr. *Hülphers* skrifver om Dale-Finnarne (i *Säfsnäs* etc.): „I almänhet hållas deras kärl renliga. De hafva et skönt Smör. Utom andra ibland dem brukeliga rätter, nämnes *Reska* (Rieska), en kaka af mjöl och vatten, stekt på en Takjärns häll. *Motti* göres af lingon och mjöl på det sätt, at de koka bären om hösten och förvara i tunnor hela året; men när tilredningen sker, taga de rådt mjöl och röra deribland (våre Finnars *Hillu); - - -* Deras åker-och körredskap skiljas äfven ifrån Dal-ortens. (*Dale-resan* s. 311).

De äro i allmänhet starke och härdige, samt kunna tåligt utstå både strängt arbete och brist. Öfva gerna Gästfrihet. Til sit lynne beskrifvas de såsom häftige och ondsinte; men låta dock lätt försona sig: utan krus och förställning i sit väsende, äro de likväl ej ohöflige; berömmas för ordhållighet i sina löften. Skyllas deremot af sine Svenske grannar för at vara inbundne (hvilket af de många skäl de i förra tider haft til misstroende, kan lätt förklaras), envisa och i sine Processer särdeles ifrige. Emot landets fiender hafva de altid ådagalagt mod och tapperhet. Svenskarne äro mycket benägne at hålla dem för Trollkarlar!

Lika som våre Finske öfverbyggare, bo de i *Pörten;* i hvilka ugnen merendels ses til höger, då man inkommer? Gluggar äro i stället för fenster; några hafva dock, Svenskarne til viljes, derjämte försedt sig med et eller två små glas-fenster. Röken utsläppes genom et hål öfverst i taket (våre Finnars *Räppänä* eller *Lakeinen)* med en skottlucka, för at efter behof kunna öpnas och tilslutas. I stället för stolar bruka de blott bänkar; hafva inga sängar, utan ligga på golfvet, på halm, som bärs in om aftonen och ut om morgonen. För öfrigt hafva de nog snyggt i sine Pörten. Äga förutan sine boningsrum särskildt inrättade Kokhus (våre finnars *Kota!)* [19]). Deras Kojor äro gemenligen ganska folkrike. En enda gård i skogen *Timbonäs (Alstermark)*, bestående af et halft hemman, föder 38 Hushåll. Äfven i den strängaste köld gå de utan halsduk; bruka små runda myssor af aldeles samma slag som

[19]) Hr. *Hülphers:* „Utan för dören, som då är på gafvelen, hafva några et kokhus (efter Dal-språket Stärs). Omkring eldstaden är uprätt värke, som lutar ihop ofvantil, med en liten öpning för röken. - - De hafva här (i Pörtet) et långt bord med bänkar omkring väggen. Uti några finnas lafvar, men eljest ligga de mäst på golfvet. - - - Deras sängkläder bestå endast af en halmtapp och en svart skinfäll. Barnen ligga merendels om vintern på ugnen, men eljest på golf eller bänkar i skinnfällar. - - Til Pingsthögtiden skuras väggarne innantill emellan gluggarne och bänkarne.“ (a. st. s. 310 f.)

våre öfverbyggares *Pitnilkor;* nyttja Näverskor i hvardagslag. Älska at flitigt bada; och kunna ifrån den starkaste värme, kasta sig i snön[20]). Sit bröd äta de mjukt och bruka stora och tjocka limpor. Vid sina Bröllop älska de ingen ståt: Brudfolket nyttjar blott sina egna vanliga helgedags-kläder.

Dessa omständigheter har man ur de ofvan anförde Författares beskrifningar velat anföra, til bevis, huru mycket de af sine Förfäders och Landsmäns (i Savolax) vanliga seder ännu bibehållit.

Herr Linderholm anmärker, at ehuru mycket de vistas i Rök, är dock rart at hos dem träffa någon som är blind.

I äldre tiderne höllo desse Finnar sig mycket afskilde ifrån sina Svenska grannar, med hvilka de hade föga communication. Det var naturligt; då ej allenast deras aflägsna boningsorter, til hvilka inga vägar voro upbrutne, gjorde resor til och ifrån dem (häldst alla andra årstider än om vintern) högst besvärliga, utan ock Språkens olikhet, så länge Finnarne ej ännu hunnit lära sig at tala Svenska, hindrade hvardera nationen at förstå den andra: at förtiga deras olika seder och hushållning, samt det intryck som Finnarnes för sit svedjande (hvilket de sjelfve ansågo för et oskyldigt, af sina förfäder ärft och lärdt näringsfång) utståndna förföljelser på dem måste göra. Detta gaf anledning at tro, det emellan bägge Nationerne vore en *Antipathie:* hvaraf man skarpsinnigt förklarade orsaken, hvarföre Finnarne hvarken gåfvo sina döttrar til hustrur åt Svenskarne, eller gifte sig med Svenska qvinnor! De Svenske ansågo tillika en sådan Finnarnes obenägenhet för et bevis på deras högfärd och oskäliga inbillningar om sig sjelfva; hvarföre de på spe kallade dem *Finne-*

---

[20]) Hr. *Hülphers:* „De bada hela året igenom 2 à 3 gånger i veckan. Blygsamhet saknas vid sådana tilfällen, då slika bad anställes i hela bylagets sammanvaro af bägge könen, icke allenast i badstugan, utan ock på marken; ty detta folket springa vintertiden nakna ifrån badstugan och vältra sig i snödrifvan, men om sommaren kasta de sig i sjön, eller ösa på hvarandra", (a. st. s. 308).

Adel[21]). Men nu har allt detta lyckeligen ändrat sig, och sådan afvughet efter hand aldeles uphört.

Til de fleste Finne-byar eller torp äro likväl ännu inga ordentliga vägar anlagde; hvarföre deras communication med den öfriga orten fortfar at vara ganska besvärlig. Men *Svenska* språket hafva de öfverallt måst lära sig, särdeles det unga folket; så at numera endast en eller annan gammal person har någon svårighet at fullkommeligen förstå detsamma, och at äfven derpå kunna uttrycka sina tankar.

Detta har tillika förorsakat, at deras eget Språk, eller Finskan, på många ställen hos dem aldeles kommit utur bruk och utdödt: särdeles när flere ibland dem gift sig med Svenska qvinnor. Med denna förändring följer ock småningom ombyte i seder och lefnadssätt; så at de på detta sätt med sine Svenske grannar efterhand aldeles sammansmälta.

Dock bibehåller sig, såsom vi förut anmärkt, på månge ställen Finska Språket ibland dem, ehuru de tillika äro

---

[21]) Hr. *Fernow* skrifver (a. st. s. 529 följ.): „Berättelserna innehålla ännu, at desse Finnar, i första början, haft den högdragenhet hos sig, at om någon *Svensk Dräng* friade til en *Finsk Piga*, så var han säker om en korg, hvilket til någon del lärer kommet deraf, *at de hålla sina Qvinfolk för vackrare än de Svenska, hvilket och torde, på somliga ställen, träffa in, så länge de äro ogifta, eller rättare, så länge de äro unga, men längre varar det heller icke*, emedan röken i deras badstufvor efterhand tärer på skönheten, och man knapt någon ting osnyggare kan få se, än *en Finnekäring med sin pipa i munnen,* hvarvid de merendels vänja sig så snart de blifva gifta; härutaf har kommet, at Finnarne blifvit af sine Grannar nämnde för *Finne-Adel.* Med tiden har denna vurmen förgått hos våre Finnar, så at de gifta sig ofta nog med Svenska; äfven som ock en del af dem lagt sig til *Svenska Stufvor,* dem de nyttja för främmande, som icke tåla deras badstufvu-värma". At våre landsmän äfven här i Finland nog allmänt förse sig, utom sine Pörten, med främmmand-stugor, är bekant: äfven som man på en eller annan ort, jämväl hos oss, får se gummor (men ej gerna andra än ålderstegna) med pipan i munnen; som visserligen måste bidraga at göra en käring ännu obehagligare!

Svenskan fullkommeligen mägtige [22]), utan någon (eller med ringa) förändring. På andra ställen har det blifvit mer eller mindre förderfvadt, eller med Svenska ord utspädt [23]). De tala näml. altid sins emellan Finska; och

[22]) Herr *Hülphers* säger om *Mora* Finnarne (i Dalarne), at de behålla det Finska språket utan förvandling, men tala ock *renare Svenska än månge af Dalfolket.*" (Dale-resan, s. 181).

[23]) At Språket småningom, sedan jämväl Svenskan kommit hos dem i allmänt bruk, måste något lida til sin renhet, är naturligt. Men de som vi haft tilfälle at höra, hafva merendels talat detsamma utan fel. Vi förmode således, at ibland de af Herr *Hülphers* och *Linderholm* upräknade ord, några torde genom misshörsel eller misskrifning (som vid profs meddelande ur et okändt språk äro svåra at undvika, och hvarföre man så föga bör lita på vanlige Resebeskrifvares flit i den delen) blifvit något förstälde. För ro skull, vilje vi meddela dessa förtekningar. Herr *Hülphers (Dale-resan* s. 309 f.) ger på *Säfsnäs*boernes Finska följande prof:

Avänä (Ahvena) Abbore.
Håapa (Haapa) Asp-träd.
Hävona (Hevonen) Häst.
Juomista (Juoma, *Accus.* Juomista) Dricka.
Ålta (Olu *Acc.* Oltta) Öl.
Jotas (Juutas) Den onde.
Isa (Isä) Fader.
Kalloja (Kala, *Accus. plur.* Kaloja) Fisk.
Karrho (Karhu) Björn.
Kirppa (Kirppu) Låppa. På vissa orter i Finland kallas *Loppmasken* äfven Kirppa.
Koära (Koira) Hund.
Leijpa (Leipä) Bröd.
Lihåa (Liha, *Accus.* Lihaa) Kött.
Morsirij (Morsian) Brud.
Paikoloa (et okändt och sällsamt ord! förm. af Paukutella?) Dunder.
Pappi Präst.
Passi (Pässi) Gumse.
Pima (Pimiä) Mörk.
Polki (Pucki, från Svenskan?) Bock.
Poaka (Poika) Gosse.
Sanmakå (Sammakko) Groda.
Solahämi (Sulhainen) Brudgumme.
Tantäma (Tanttiminen eller Tanssiminen, ifrån Svenskan) Dans.
Woi (Wuohi) Get.
Yo (Yö) Natt.

Pappi vami (Papin vaimo) Präst hustru; Pappi (Papin) tytär Prästdotter; Arcka lijåa (Aika lyhy on) tiden är kårt; Molleija ännä arcka (Mull' ej ole enää aika) jag har icke mera tid. Anna mola leijpa (Anna mulle leipä) gif mig bröd; Se äla *vundeliaste* tasse molymast, förunderligt lefnads sätt (förmodel.

Svenskan blott med Svenskt folk. Hvad som utan tvifvel aldrakraftigast bidragit at tvinga dem til Svenska språkets lärande, är den svårigheten de måst erfara, at hvarken få höra någon Gudstjenst eller lära sin Christendom, på sit Modersmål; utan hafva de blifvit nödsakade, för at få njuta del af Ecclesiastika och alla dermed förbundne borgerliga rättigheter och förmåner, at lära sig läsa och inhämta Christendoms-kunskapen, på Svenska. Man kan lätt föreställa sig, huru tungt et sådant tvång måste dem i början förefallit; och at innan deras barn (ty af det gamla folket kunde väl ej med skäl väntas, at de skulle underkasta sig et så besvärligt ok!) efterhand, under mycken plåga, hunnit dertil vänjas, skulle folket imedlertid falla uti en ömkelig okunnighet. De begrep som meddelas en menniskja på et språk det hon ej fullkommeligen förstår, måste dessutom nödvändigt blifva dunkla och ofullständiga; och det kan ej annat än vara ganska osäkert, at efter de uttryck hon i et sådant språk nyttjar, dömma om hennes värkeliga tankar och insikter. Men at aldeles befalla henne inom förelagd tid aflägga sit förra språk, och i stället antaga

i stället för se elää ihmellisesti täsä maailmasa, han lefver underl. här i verlden?). Vid Svenska ordens uttal begå de samma fel som en stor del af våre hem-Finnar. Hr. *Hülphers* skrifver: „Uti Svenskan göra de åtskilliga brytningar; P uttalas som B, och T för D, och åter tvärt om: S taga de antingen orätt bort, eller ock lägga til, såsom *Batron* för Patron, *Tottra* Dotter, *Stricka* för Dricka, *Snea* för Nedanet, *Nickare* för Snickare, o. s. v.“

På *Wermelands-Finnarnes* Språk meddelar Herr *Linderholm* följande exempel:

Läipe (Leipä) Bröd.
Boita (Woi, *Accus.* voita) Smör.
Lähet (Lehti *plur.* lehdet, *Sav.* lehet) löf.
Bouta (Pöytä) bord.
Syämä (Syömään) til at äta (*Gerund,* af Syön, *Inf.* Syödä, äta).
Menä syän (Minä syön) jag äter.
Nyt menä syän (Nyt minä syön) icke jag har ätit (det heter minä olen syönyt) utan nu äter jag.
Gis Jesus Kidet roan eidä (förmodeligen Kies, Kiesus eller Kiesus kiitetty ruan edäs) Gud (rättare Jesus) ske lof för maten.

et annat, vore ej allenast et tyranni, utan ock bevis til föga förstånd och eftertanka: det vore at tillika befalla henne omskapa sit tanke-system, sina begrep, deras former, förbindelser, relationer, särskilda lynnen och schatteringar, det är, at omskapa hela sin själ!

Något sådant tyckes man likväl understundom hafva velat ålägga en del af dessa Finska colonister[24]). Så blefvo, til exempel, ifrån Väster-Norrland klagomål inför K. *Carl* XI anförde, öfver de där boende Skogs-Finnars okunnighet i sin Christendom (som man ej gjort minsta anstalt at dem på deras modersmål bibringa, likasom dertil skicklige personer inom hela Sveriges Rike ej stått at finna!); hvarigenom en Konglig befallning utvärkades, at de skulle alfvarligen tilhållas *at lära Svenska språket, på det de derigenom en nödtorftig kunskap i deras Christendoms-stycken sig förskaffa måtte*, eller borde de i annat fall *aldeles ifrån den landsorten förvisas*[25]). Deras egen fördel fordrade visserligen, at de skulle lära sig Svenska, då de med idel Svenskt folk voro omgifne, och deremot med sine Finske Landsmän ingen communication hade, eller genom något behof voro föranlåtne at med dem vidare bibehålla någon gemenskap. Men huruvida det var billigt, at de skulle med våld dertil tvingas[26]), och vid vite at annors jagas

---

[24]) Likasom man ock en tid äflades med det kloka förslaget, at tvinga Lapparne til at först lära sig Svenska, på det de sedan skulle på detta språk kunna erhålla undervisning i Christendomen. Men til Lapparnes lycka, behöll likväl billighet och sundt förnuft öfverhand emot detta af makligheten och högmodet alstrade uptåg.

[25]) När de antingen kallades och upmuntrades at sig i de Svenske ödemarkerne nedsätta, eller genom Kongl. Bref tryggades vid besittnings-rätten af sina nya bonings-ställen; så lärer det vilkor, at de skulle ombyta sit språk, ej blifvit dem förelagdt? Det märkeliga Kunga Brefvet finnes tryckt uti *Tidningar utgifne i Upsala*, år 1774, N:o 9 s. 65 följ.

[26]) Det har ej en gång varit brist på folk, som yrkat at et så vidsträckt land som hela Storförstendömet Finland, och alla dess invånare, borde åläggas at aflägga sit modersmål och

ifrån hus och hem; lämnas til hvar opartisk medborgares ompröfvande. Och huru skulle en sådan författning värkställas? Skulle dem någon viss tid, inom hvilken de skulle

---

allesamman lära sig Svenska språket! Ännu för några år tilbaka, läste man i *Dagligt Allehanda* et dylikt förslag af en ibland våre vise män, som ibland annat fann det ganska sällsamt, at *Sveriges Konung* ej skall kunna tala med alla sina undersåtare utan tolk (*Pommeranerne* skulle tvifvelsutan jämväl tilhållas at tala Svenska? och om *Lapparne* kunde ej en gång blifva fråga!): han hade sig icke bekant, at någon annan Europäisk Regent var i et sådant fall! Det hör nämligen ibland hufvud-egenskaperne af sådane Projectmakare, at de jämte sin inbilskhet, skola vara *väl okunnige!* För at visa möjeligheten af sit förslag, och förmodeligen upmuntra Finnarne til dess så mycket villigare antagande, åberopade han sig et för dem ganska tröstrikt exempel: nämligen at en ansenlig del af Finska almogen, under det långvariga Ryska öfverväldet (emellan 1713 och 1721), lärde sig at tala Ryska. Den förtryckande inqvarteringen och den grymma medfart, som de af det fiendtliga Krigsfolket och särdeles Cossakerne nödgades utstå, tvang då almogen, för at söka blidka sina tyranner och lindra sit svåra öde, at så godt ske kunde tåta efter Ryska hvardags-språket. Men för sådane Språkmästare måge vi visserligen bedja Gud at framdeles blifva förskonte! Flere lika mogna och ädelsinnade insinuationer af samme värde författare, at förtiga.

Tiden, närmare omgänge, ögonskenliga förmåner och upmuntringar, men icke tvång och befallningar, skola verka Språkets ombyte hos en nation. Desse orsaker hafva värkeligen mycket utbredt Svenska språket i Finland. I början af K. Gustaf I:s tid, förebar Finska Prästerskapet sin okunnighet i Svenska språket, på hvilket Bibeln då var öfversatt, til ursäkt, hvarföre de icke kunde predika: Nya Testamentet m. m. blef fördenskul i synnerhet til deras tjenst på Finska utgifvit; som af Bisk. *Agricolas* Företal til denna öfversättning kan ses. Sjelfve den så namnkunnige och mägtige General-Gouverneuren öfver Finland, Riks-Rådet och Riks-Marsken Baron *Claes Fleming*, i K. *Johan* III:s och K. *Sigismunds* tid, talte så illa Svenska, at hans medbröder i Rådet hade möda at förstå honom. Ja ännu i början af närvarande århundrade nyttjade Prästerskapet, de fleste Ståndspersoner på landet, samt större delen af Städernes handlande och Borgerskap i Finland, under sina inbördes samtal merendels det Finska språket. Men huru mycket är icke allt detta nu förändradt? som dageligen tiltager,

lära et för dem främmande språk föreläggas, och huru lång? Eller skulle det ankomma på vederbörandes pröfning, huruvida Finnarne redan gjort sig til landsflyktsstraffet förtjente, eller ej? Hvilken grad af insikt i Svenskan fordrades at förvärfva dem samma hägn och husfred som andre undersåtare? eller var det nog, at de visade dertil god vilja? Skulle det gamla folket ställas under samma förbindelse som barn och ungdom, eller huru mycken eftergifsamhet kunde i anseende til de förre äga rum? - - - Men vi läre icke behöfva at tillägga flera frågor och anmärkningar.

Lycka för desse Finnar var, at Konungen några år derefter (år 1690), utnämde sin Hof-Predikant Mag.

---

utan at något tvång behöfts dertil nyttjas. Alla som upfostras til Ämbetsmän, eller undervisas i de offenteliga Scholarna, läras at förstå och tala Svenska; och ingen tror sig hafva fog at mera deröfver besvära sig, än öfver Latinska Språkets bibringande åt dem som skola träda in i de Lärda Stånden: den nytta de i framtiden af en sådan möda vänta sig, gör ungdomen villig at underkasta sig detta besvär. Men skulle det åläggas hela Nationen såsom en ovilkorlig skyldighet, och dess Modersmåls utrotande såsom en afsigt och föresats yrkas; så skulle saken af fria menniskjor nödvändigt med helt andra ögon blifva ansedd. Då skulle jämförelse emellan deras och de öfrige, enligt Lag med dem jämlike medborgares, rättigheter och skyldigheter i deras sinnen snart upkomma; och tänkande hufvuden skulle hafva svårt at begripa, det modersmålets ostörda bruk hörer til de rättigheter hvilka menniskjan, då hon ur sin naturliga frihet trädde i Borgerliga Samfund, måste upoffra! Jämförelsen emellan Utlänningar, som då de i Riket inflytta, få utan anfäktning bibehålla sit Språk, deri låta undervisa sina barn, derpå hålla sin Gudstjenst, m. m. och födde medborgare, som icke skulle få njuta samma rätt, kunde ej annat än blifva smärtande: och detta allt, af hvad nödvändig grund? Jo, nästan af dylika skäl, som förmådde Påfven at ålägga alla Europäiska folkslag, så många millioner menniskjor! at antingen lära sig Latin, eller åhöra en Gudstjenst den de icke förstodo, på det några hundrade af hans maklige Italienska klerker skulle slippa det besväret, at lära sig de särskilda länders språk, af hvilkas Beneficier de ville blifva delaktige!

Johan[27]) *Schäfer* til Probst och Kyrkoherde i *Gefle;* ty han, såsom född Finne, började straxt efter sit anträde til detta Pastorat, at i Finmarkerne anställa visitationer och förhör på folkets modersmål; hvarföre han ock i sin år 1693 aflämnade underdånige berättelse til Konungen anförer, det han icke annorledes än Johannes Döparen uti 3 års tid predikat i öknene. Den om alla sine Undersåtares förkofring i dygd och Christendom så nitiske Konungen, hvilken genom detta Probsten *Schäfers* berömliga och rätt christeliga arbete fick erfara, at en annan lyckligare[28]) och billigare väg til de okunnige Finnarnes uplysning kunde nyttjas, än den man honom förut hade föreslagit, ville icke at detta til Guds namns ära ländande verk i sin början skulle afstadna; och lät derföre, sidstnämde år den 14 Dec., til Archibiskopen *Svebilius* afgå nådig skrifvelse, hvaruti Probsten *Schäfer* förordnades at vara General-Visitator öfver Finmarkerne i Gestrikland och Helsingland m. m. - - - Men vi gå ännu til Wermelands-Finnarne tilbaka.

At ock de, en tid efter sin ankomst, innan de ännu hunnit lära sig Svenska språket, och således derpå kunde erhålla nödig undervisning i Christendomen, måste hafva förfallit i en beklagelig okunnighet, är lätt at sig föreställa.

---

[27]) Icke *Johan Henric*, utan *Johan Henricsson:* var son til Borgmästaren *Henric Schäfer* i Åbo, och broder til Vice-Präsidenten *Henric Heerdhjelm* i Kongl. Svea Hof-Rätt, samt den bekante Svärmaren Mag. *Petrus Schäfer.*

[28]) I *Upsala Tidn.* på anf. ställe (hvarifrån dessa underrättelser äro hämtade), heter det: „ehuru de (Finnarne i Gestrikland och Helsingland) igenom förevarande Kongl. Rescript samma år (1682), blefvo anbefalte, at efter den tiden med fullt alfvar lära sig det språket (Svenskan); *såg man likväl lång tid ganska liten värkan deraf*". Icke under! Långt underligare hade varit, om b:te Rescript, som med ingen vidare anstalt til deras undervisande, hvarken igenom anlagda Scholor, eller upsände Missionarier, eller beståndt understöd, eller andre utvägars upgifvande var beledsagadt, endast genom en sträng *befallning*, värkeligen skulle hafva haft den påsyftade verkan!

Derföre berättas, at när de någon gång kommo til kyrkan, hafva de under Gudstjensten (hvilken de aldeles icke förstodo!) stimmat, besökt närmaste Krogar, och deras Ungdom klifvit upp i Klockstapeln, samt där fördrifvit tiden med kortspel m. m. Med barnens dop sköto de stundom upp så länge, at gossarne kunde sjelfve gå, när de hämtades ned til Prästen at döpas. I en sådan ställning, kunde ej heller annat af dem väntas. Men sedan de småningom lärt sig förstå sine Lärares språk, hafva de i sin Christendoms-kunskap så förkofrat sig, at de efter Herr *Linderholms* intygande (s. 11) nu derutinnan icke allenast äro jämngode med sina Svenska grannar, utan ock öfvergå dem, infinna sig villigt vid Catechismi-förhör, och bivista flitigt och andäktigt den offentliga Gudstjensten, ehuru besvärlig och lång Kyrkoväg en del ibland dem hafva [29]). Hemma läsa de för sig sjelfve både Svenska och Finska böcker; af hvilka sednare (Psalmböcker, Biblar, Böne- och Betraktelse-böcker) de numera äga hjelpeligt förråd, som de vid Marknaderne sig förskaffa. Det är likväl icke mycket längesedan, som någre Bokbindares industrie först begynt at förse dem med detta slags behof, som Finnarne i början fingo rätt väl betala [30]).

Ifrån de til Wermeland inflyttade Finnar, synas sedan de Colonier sig utbredt, hvilka til ej obetydligt antal anträffas i *Dalarne*. De stora och vidlöftiga skogs-

---

[29]) Innan *Östmarks* Kyrka byggdes, hade många 6 och 7 mil til närmaste kyrka; hvilket ännu gäller om åtskillige i *Elfdalen*. Vägen går öfver bergsbranter och kärr; spångar och stigar måste nyttjas. De måste altid resa hem ifrån redan om Lögerdagen; och stadna vid de stora Helgerne qvar öfver bägge dagarna, då eftermiddagarne användas at lefva tilhopa med sine grannar, som de annors sällan råka: de tillåta sig ock då någon större vällefnad. Med sine liks nedforslande til Kyrkogårdarne, hafva de ock mycket besvär.

[30]) I *Tunelds* Geographie, 6:te Upl. 5:te Del. (Wermeland) s. 127 berättas, t. ex. at de på Marknaderne måst betala 24 Daler för en Finsk Psalmbok.

trakter, som på den sidan stöta til Wermeländska gränsen, tyckas snart hafva lockat dem at sig där, vid tiltagande folkmängd, nedsätta: häldst då de i Wermeland blefvo mer och mer förfölgde och utträngde. Kan ock hända, at de af Öfverheten blifvit omedelbarligen ifrån Finland hit flyttade, likasom til Wermeland [31]). Och som de i början äfven härstädes ej allenast blefvo tålde, utan ock upmuntrade; så ökade sig snart detta fruktsamma folk, och spriddes til alt flere soknar: til dess de åter kommo Bergverken och Bruken för nära, då de naturligt vis fingo erfara samma vidrighet som i Wermeland. Imedlertid hafva deras efterkommande jämväl i dessa orter sig bibehållit; och gäller om dem til en stor del allt detsamma som i det föregående om Wermelands Finnar sagdt blifvit: på några ställen hafva de mer och på några ställen mindre med sine Svenske grannar sammansmält; sit hushålls- och byggnads-sätt, sit Språk och sine seder hafva de merendels bibehållit, o. s. v.

Nu förtiden anträffas de i följande soknar: 1. *Mora:* allenast 5 eller 6 Hushåll i *Fogelsjö.* Se om dem *Tunelds* Geographie VI Uplag. 3 Del. s. 113, och Herr *Hülphers* Resa genom Stora Kopparbergs Höfdinged. s. 181, samt Hans Beskr. öfver Herjedalen s. 32.

2. *Rättvik:* hvarest i Finmarken, belägen 3 mil ifrån Kyrkan, i förra tider omtalas endast 3 grannar, men nu finnas 32 Matlag. Se Herr *Hülphers* Dale-res. s. 135.

3. *Orsa.* Se *Tuneld* anf. st. Herr *Hülphers* skrifver om denne Finmark, at densamma, som tilförene varit drygare skattlagd, fått vid sidsta jemknings-refven afslag på Soldat-hållet, så at de nu ej mera utgöra än 2 Soldater. I stället för Ved-Räntan, äro desse Åboer anslagne til

---

[31]) Åtminstone hänförer en allmän tradition i orten deras första hitkomst til K. *Johan* III och K. *Carl* IX:s tid. Se *Sam. Resenbergs* Disp. De Territorio Cuprimontano etc. (Ups. 1734, 4:o) §. 1, p. 9; och *Sahlstedts* Tuna Minne, s. 52.

Lands-Camererarens lön med 12 Tunnor så kallad Finnspanmål [32]) m. m. a. st. s. 163 f.

4. *Nås*. Har den största *Finmark* i hela Höfdingedömet (Se *Tuneld* a. st.); som skiljes i 3 delar: den *Wästra* mot Appelbo sidan, den *Östre* mot Grangärde, och den *Södra* som är störst och mera afsides, samt sträcker sig mot Wermeland och Hellforssen, hvars åboer en del hafva 4 à 6 mil til Nås, och höra under Capells-laget Säfsen eller Säfsnäs. Vid beskrifningen af detta Capells-lag, meddelar denne flitige och upmärksamme Författare tillika (s. 305—312) en omständelig underrättelse om de där boende Finnars närings- och lefnads-sätt, deras Språk, m. m. hvaraf vi til en del i det föregående gjort bruk [33]): och anmärker han, at de här med Svenskt folk allt mer och mer upblandas och altså småningom blifva okänbare.

5. *Sverdsjö*. Herr *Hülphers* säger: „Finmarken i denna Socken är belägen 3 à 4 mil från Kyrkan, består af 8 Torp och 30 Hushåll, hvilkas åboer äro kolare under Svartnäs Bruk. - - - Vid Catechismi-förhören 2:ne gånger om året hålles Predikan i Finmarken.“ a. st. s. 462.

6. *Söderbärke*. Herr *Hülphers* skrifver härom: „Finnmark kallas ännu den västra trakten af denna Socken, som lyder under Bilsjön, Malingsbo, Korsslångs och Ny-

[32]) Vid detta tilfälle tillägger Auctoren: „En stor del af Orsa Finnar sägas hafva K. *Gustaf Adolphs* Bref på sina torp.“

[33]) Jfr. hvad samme Auctor skrifver s. 163 f.; vi vilje nu anföra allenast följande ställe: „I början hafva Finnarne i denna trakten (näml. Säfsnäs) anlagt sina hemvist nära intil Philipstad, men sedan Bergsmännerna begynte drifva och utvidga sina Hyttebruk, hvartil skogen behöfdes, nödgades desse at upsöka sig mera aflägsna platser, der de utan hinder kunde fortsätta sit Svedjande. Öfver sådan åverkan inkommo flera klagomål hos Kongl. Regeringen. - - - På det de icke aldeles måtte blifva utdömde, hafva de låtit skattlägga sina Torp-Ställen, fast icke annorlunda än efter Härads-Rättens godtfinnande, til vissa pund Myr-Jern, hvarföre de ock åt Wermelands Bergslag i Jordboken stå anteknade för Bergs-Crono-Torp. I Nås Finmark hafva de i sednare tider åtagit sig at underhålla 4 och en half Soldat, af de 17 som Nås Socken utgör.“

forss värken. Finnar hafva äfven i äldre tider blifvit nedsatte på samma skogar; men de äro nu så bortblandade och til Nation förändrade, at föga mera än namnet är öfrigt. Några gamla kunna dock ännu Finska språket" a. st. s. 588.

7. *Norrbärke.* Om desse fordne Finnar gäller nästan detsamma. Se Herr *Hülphers* s. 616.

8. *Grangärde.* Likaledes: se Hr *Hülphers* s. 622.

Som alla desse Finnar redan för längre tid tilbaka varit nödsakade at lära sig Svenska, och jämväl allt mera aflägga bruket af sit Modersmål, så sker deras undervisning och Gudstjenst numera utan olägenhet på Svenska.

Ändteligen träffas utaf desse til Svenska sidan flyttade Finnar jämväl lämningar på flere orter i *Norrland.*

Uti Herr *Tunelds* Geographie, nyaste uplagan, finnes väl icke något anmärkt om deras boningsplatser i *Gestrikland;* men på det anförda stället af *Upsala Tidn.* för år 1774 (N:o 9. s. 66), säges at de gifvas i *Thorsåker*, *Ofvansjö* och *Ockelbo* socknar. Herr *Hülphers* i sin nyl. utgifna Beskrifning om *Gestrikland*, intygar äfven, at Finnar fordom bott uti Skogarne i *Hille* (s. 108 följ.) och i *Ofvansjö* (s. 188); men dels såsom hinderlige för Bruksdriften blifvit bårtdrefne, dels ock med de Svenske Invånarena bårtblandade [34]). At de i *Thorsåkers* skogar sig nedsatt, skall ej vara bekant [35]). Men i *Uglebo* (eller Ocklebo) socken finnas ännu 19 Finmarks åboer, en del 1603 försedde med Stubbrättighet på sine Torp, hvarföre de ock deltaga i Soldathåll samt andre Hemmans utskylder, lika med den öfrige Allmogen. De bo öfverst i socknen, emot Helsingland och

[34]) Det är besynnerligt nog, at de fått vistas och svedja så nära Hafsstranden; ehuru de ännu icke voro *Oslättforss* Bruk i vägen, som efter sin anläggning, på 1690 talet, snart fann deras granskap olägligt.

[35]) S. 201. Hvad egenteliga skäl Författaren til de anförde Anmärkningarne i Ups. Tidn. haft til sit häremot stridande påstående, kunne vi väl icke veta; dock synes granskapet med skogarne så väl i Ofvansjö som i Dalarne, göra det icke osannolikt.

Dalarne, til större delen Väster och Norr om Kyrkan, (2 til 3 mil derifrån) uppå de til Järnverken uplåtne Skogstrakter; och skola först i K. *Carl* IX:s tid ifrån Finland [36]), eller som här förmenes, ifrån Nyland [37]) hitflyttat. De hafva i början nyttjat endast Pörten eller Rökstugor, men äga nu jämväl andre slags hus; idka i stället för sit förra svedjande, jämte litet åkerbruk, förnämligast boskaps skötsel, äfven något fiske och djurfångst, samt hafva förtjenst af kolning och körslor för Brukens räkning; tala en bruten Finska, som dock begynt af de yngre bårtläggas, hvarföre Christendoms-kunskapen nu kan af dem lättare fattas än förut [38]); blifvandes de ock igenom ökadt omgänge med Soknens öfrige invånare mer och mer lika dem i lefnadssätt

---

[36]) Det kunde synas lika troligt, at de ifrån grannskapet i Dalarne småningom hit flyttat? Vi vilje väl icke heller bestrida, hvad på anf. ställe i Ups. Tidn. påstås, at af de hos desse Finnar til en del ännu befintlige Konunga-bref skal kunna inhämtas, at de kommit til Gestrikland ifrån Savolax och Tavastehus-Län åren 1530(?), 1608 och 1650; men så kunde ock hafva händt, at somlige redan längre tid förut i dessa orter sig nedsatt, innan de på sina Torp erhållit vederbörlige stadfästelse-bref? Likväl skole vi fram bättre anföra et bevis, som ställer utom allt tvifvelsmål, at sådane utflyttningar ifrån Finland skett äfven omkring medlet af nästförflutne Århundrade.

[37]) Rätteligen anses denna mening för osannolik. Nylands invånare kunde ej gerna vara bögde för sådane utflyttningar til aflägsne skogar och ödemarker; som för Savolaxarnes lynne och näringssätt bättre passade sig.

[38]) Af det ganska naturliga skälet, at de förut icke förstodo det språk hvarpå man ville bibringa dem denna kunskap: se här frammanföre sid. 344 och 348. Til K. *Carl* XI:s ära länder, at i stället för den våldsamma författning hvartil man först hade förledt honom (och hvarom det i Ups. Tidn. anf. st. införde brefvet til Landshöfd. Frih. Ge. *Sperling* i Gefle af 1682 intygar), Han sedan ej allenast (såsom vi redan sett) förordnade Probsten *Schäfer* til *General Visitator* öfver Finmarkerne i Gestrikland och Helsingland, utan ock 1693 anslog 500 dal. S:mt til underhåll för 2:ne Präster i denne Finmark (som den tiden var ansenlig); hvilket af Dess nådiga Bref til Archibisk. *Svebilius*, som är tryckt i *Gefle Tidn.* 1790 N:o 24, kan in-

och hemseder, äfven som slägtet medelst giften och flyttningar småningom torde med annan allmoge bårtblandas [39]).

Om *Finnmarken i Ofvansjö* socken skrifver samme uppmärksamme och flitige Herr Hülphers i sin nyssberörde nyttiga Bok, at den numera är knapt til namnet känd; men at i äldre tider Finnar bott längst upp mot Sverdsjö och Uglebo sidan, särdeles vid Kungsberg, Botjärn och Finnäs, men deras efterkommande äro så bårtblandade med ortens egne, at inga lemningar af dem ses: dock hafva gammalt folk derstädes funnits til i sednare år, som brutit på Finska; några särdeles namn äro äfven i den trakten bibehållne på ägor och redskap. Förmodeligen hade desse hitflyttat på samma tid som til Dalarne och Uglebo; men i anseende til ortens Bergshandtering ej funnit trefnad, efter de icke fritt fått svedja och bränna (s. 188).

I *Helsingland* skola (enligt det intygande som i den oftanämnde *Upsala Tidn.* N:o 9 förekommer), sådane Finnar anträffas uti *Boldnäs*, *Alta*, *Ferla*, *Ljusdal* och *Hassella* Soknar. Det är utan tvifvel om desse som Herr *Tuneld* i sin Geographie, 6:te Upl. 3:dje Band. s. 29 skrifver: „Af Finnarne, hvilka under K. *Carl* IX:s Regering blefvo på de större skogarne kringspridde, bibehålla ännu några sit språk och lefnadssätt; men de begynna mer och mer bortblandas med de Svenske infödingar.“ Som vi ännu icke af Herr *Hülphers* om detta Landskap erhållit någon beskrifning; så måste vi ock i denna delen sakna det fullständigare ljus, som hans flit om de öfriga til Norrland hörande orter oss meddelt.

Om *Medelpad* läre vi af honom [40]), at i *Stöde* Socken är en *Finmark* som består af 6 byar; och at de äldste

---

hämtas. Utan tvifvel skulle han emot Finnarne i Wermeland och Dalarne bevist en lika christelig barmhertighet, om någon talat inför honom til deras bästa.

[39]) Herr *Hülphers*, på anf. st. s. 155 följ.

[40]) *Beskr. om Medelpad* s. 45, hvarifrån Herr *Tuneld* (Geograph. 6:te Upl. 3:dje Band. s. 92 följ.) det samma meddelar.

byggen äro *Ulfsjö* och *Hellsjö*, 1 och en half til 2 mil från Kyrkan i Skogsbygden, anlagde, på ömse sidor om Ådalen, på högder. „Desse Finnar (tillägger han) veta icke vidare om sin härkomst, än hvad förfäderne berättat, som skulle de något före år 1600 hitflyttat från *Rautalambi*[41]) och Tavastland, och fått tilstånd at nära sig med

[41]) Se ofvanföre sid. 332. At hela *Rautalambi* trakten, (Soknarne *Rautalambi, Wiitasaari, Laukas* och *Saarijärvi*, som fordom alla lydde til förstnämde Församling, och hvilkas namn hos Herr *Fernow*, Wermel. Beskr. 3 Afdeln. s. 524 äro så jämmerligen rådbråkade) hörde under Tavastehus-Län, ehuru dess invånare til Språk, seder och härkomst äro Savolaxare, är en bekant sak. Alla skäl bestyrka, at större delen af Finska colonisterne i Sverige, ifrån denna ort härstamma. Deras egne traditioner sammanstämma deruti. Herr *Fernow* omtalar Kyrkoh. i Rautalambi *Lars Lamani* attest af år 1584 (altså i K. *Johan* III:s tid), hvarmed en til Wermeland flyttande Finne varit försedd (anf. st. s. 525, not. m.) Uti framl. Landshöfd. *Urb. Hiernes* kårtta Resebeskr. genom en del af Norrland etc (som finnes införd i Herr *Gjörwells* Nya Svenska Bibliothek 1 Band. Sedn. Del), berättas om et Finnetorp midt i skogen emellan *Alta* och *Jerfsö* socknar, dit han anlände, och hvars ägare „träffeligen mycket om sig svedt hade"; Hvarefter han vidare skrifver: „Två stycken Finnar bodde i torpen, och var alt efter det Savolaxiske maneret bebygt och bebodt, som ock Finnarne i Ingermanland pläga bo; sådan var ock deras dialectus. De sade sig aldraförst vara komne ifrån Rautalambi; och var en käring, som sade sig vara *Coponens* Syster i Nyen-Skants". Härom kunde Herr *Hierne* så mycket tilförlåteligare dömma, som han af Finnarnes både seder och språk var fullkomlig kännare. Den *Coponen* han omtalar, lärer varit Präst, af samma Finska Prästeslägt som sedan kallade sig *Coponius?* Och måste den gumman som lefde ännu 1685 (då Herr *Hierne* gjorde sin resa), långt efter K. Carl IX:s tid hafva med sin man til den orten sig begifvit. Detta exempel bestyrker fördenskul hvad vi frammanföre anmärkt, at desse Finnarnes utvandringar til Svenska sidan, skett på olika tider, och ännu långt in i nästförl. Seclet fortfarit. Tvänne Anmärkningar vilje vi härvid tillägga. 1. At ehuru de fleste och betydligaste af sådane utflyttningar ifrån Finland skett i K. *Carl* IX:s tid, (jfr. ofvanföre s. 350 not. [31]) så synes likväl ej särdeles troligt, at det bekante *Klubbe-kriget* dertil i synnerhet varit vållande (såsom Herr *Fernow* gissar); emedan

Svedjande, Djurfång m. m. Detta slägte finnes dessutom här i landet kringspridt på de större skogar, såsom i *Torp*, *Bergsjö* och *Atmars* soknar, äfven några i *Holm* [42]), *Ljustorp* och *Selånger*. Genom giften torde dock Finnarne med tiden här, som på många andra ställen, med Sokneboerne bortblandas. Finska språket tala de nu endast inom sig, och hafva mäst enahanda näringssätt med almogen. Äro dock et härdigt folk, som vintertiden gå nog bara, men ännu til hushållning, seder och lefnadsart äro något särdeles skilde från andre Sokneboer.“ Så långt Herr *Hülphers* [43]). Hvarmed kan jämföras hvad han vidare (p. 64) om *Bergsjö* Finmark förmäler [44]).

Om til *Jämteland* några sådane Finske Nybyggare inflyttat, eller derstädes ännu sig uppehålla, är oss obekant [45]).

---

de skedde så väl före som efter detsamma. Så länge Bönderne hade framgång, tänkte de väl icke på någon utvandring; när *Flemmingen* blef dem öfvermägtig, lärer han icke tillåtit dem at bårtflytta; och sedan K. *Carl* kom på öfvervigten i Finland, voro de dertil icke nödtvungne. Vi hafve i det föregående sett, at de, för at bebygga öde orter i Sverige, blifvit öfvertalade at sig dit begifva, och frivilligt gjort sådane utflyttningar. 2. Om några Invånare ifrån det fordna och egenteliga *Kymmenegårds-Län* til Svenska sidan utflyttat (som synes nog ovisst), så torde det varit desse som för grannskapets skull hållits på några orter för Nylänningar? (Se ofvanföre sid. 353). Men at ställen finnas i *Fryksdalen* (i Wermeland) hvilkas namn hafva likhet med *Kymen* och *Kymene* (Hr. *Linderholm* a. st. 1 Del. s. 8), bevisar ingen ting; ty de hafva sit ursprung ifrån det Finska ordet *Kymi* (Genit. *Kymen)*, *Forss* eller *Ström*, hvaraf jämväl den bekante *Kymene* Älf fått sit namn. Hr *Linderholm* omtalar ock en å i Wermeland benämd *Kymen* (a. st. 2 Del. s. 30).

42) Längre fram (s. 108), då han beskrifver *Holms* socken, skrifver han likväl: „Finnar skola här först begynt at bygga, likasom det säges i *Liden; men nu är det slägtet med Svenska folket bortblandadt.*“

43) Jfr. hvad han skrifver i *Dale-Resan*, s. 303.

44) Det heter här ibland annat: Som Säden ofta fryser bårt, så veta Finmarks åboerne at i goda tiden hushålla, och må derföre merendels alla väl.“

45) „En Anonym (säger Herr *Hülphers* a. st. s. 45) i *Inr. Tidn* N:o 94 för år 1767, vil deraf, at Jämtland (hvarest han

I *Härjedalen* äro 6 Finne-Hushåll i *Fogelsjö*, som höra under *Mora* Socken, och *Tansjö* 2 Torpare lydande til *Orsa*, i Dalarne: de ligga blott 3 mil ifrån *Swegs* Kyrka (i Härjedalen), men 13 til 15 mil ifrån sine Moderkyrkor (Herr *Hülphers* Beskr. öfver Härjedalen s. 32).

I *Ångermanland* hafva ock Finnar tilförene funnits, men äro nu med ortens andre Invånare aldeles bårtblandade [46]).

Huru mycket större och Folkrikare *Norrlands Finmarker* tilförene varit, kan af följande beskrifning öfver dem, som finnes i *Palmsköldska* Samlingarne T. 58 p. 175, aftagas:

„Finnar bo uti Helsinge- och Gästrikland til et stort antal, kringströdde uti ödemarkerne af 50 mils district,

---

altså äfven synes antaga Finska Nybyggare?) i K. *Johan* III:s och *Carl* IX:s tid ej lydde til Sverige, bestrida Finnarnes öfverkomst vid samma tid til *Norrland*, som en annan (ibd. N:o 50) påstår skedt sidst på 1590 talet efter det bekanta Klubbe-kriget 1596.“ Men hade ej Finnarne kunnat först flytta til de andre Norrländske orter, och sedan derifrån til Jämtland? Hafva icke desse deras inflyttningar värkel. skett på flere olika tider? Och hafva de icke ifrån Wermeland flyttat öfver til Norrige? — At med Bisk. *Rhyzelius* (Episcoposc. s. 325) låta dem redan i K. *Erik* Läspes tid til Sverige öfverföras, är en gissning lika så obevislig som osannolik. Då lydde ännu under Sveriges höghet inga Finnar af den Savolaxiske stammen, til hvilken likväl, desse på Svenske sidan bosatte Nybyggare ovedersägeligen höra.

[46]) Härom vitnar Herr *Hülphers* (Beskr. öfver Ångermanland s. 65, om *Stigsjö* socken, som är Annex til *Säbro)*. „Wiksjö fjäll och Finmark (skrifver han) kallas ännu den del af Socknen som gränsar emot *Gudmundrå* och Medelpads skogsmark, 2 mil ifrån Kyrkan. Ehuru här påstås, at Finnar för 300 (kanske 200?) år sedan satt sig neder, hvars efterkommande en tid behållit språk och seder, äro dock numera dessa sokneboer ej skilde ifrån de öfrige.“ Och längre fram (s. 71) om *Gudmundrå:* „Finmarken är af samma beskaffenhet här som i *Säbro*, så at där boende soknefolk, hvars förfäder sägas varit *Finnar*, icke kunna skiljas ifrån de andre ortens Invånare.“ Besynnerligt är dock, at desse Finnar här fått sätta sig ned så nära til Hafsstranden; tecken til, at landet varit föga bebodt!

til hvilka man har at resa 237 mil; varandes allenast 75 och tre 8:dels mil stora stråtvägen, sedan den öfrige vägen 162 mil, som löper öfver berg, dalar, skogar, kärr och strömmar, så at om Sommartid man stundom måste gå, stundom rida, åter ro, om vintren får man ej bruka dit igen någon Släda på alla ställen uti Finmarken, för den dervarande smala vägen af deras smala slädar; fallandes jemväl der på orten om Vintren öfvermåttan mycken snö, så at man med en häst för slädan intet altid kan hjelpa sig fram.“ [47]).

Om S:t Annå-Kloster vid Åbo.

Klosters upbyggande och riktande, ansågs under medeltiden för en af de förtjenstfullaste och ärerikaste bedrifter; hvars minne fördenskull med så mycket större sorgfällighet vanligt vis plägade bevaras och til efterverlden fortplantas, som Klostrens invånare voro nästan de ende

[47]) Ifrån desse Finske colonister, torde en hop half-Finska ord i Norrländska Svenskan inkommit: såsom *Kunt* en af näfver flätad korg, *Hjonge* en liten knif, *Kuje* en springa (se Herr *Hülphers* Beskr. om Medelpad s. 50, 126), af Finska orden *Kontti*, *Jungi*, *Kuja* (en smuga, smal gång emellan tvänne väggar, etc.); kanske ock *Käsvane* en liten hund, af *Kasvaa*, växa, hvaraf *Kasvando* en växt, *Kasvatti* fosterbarn etc. härstamma?
Men hvad Herr *Linderholm* (a. st. 1 D. p. 16) om Wermelands Finnarne säger, at de tala ganska fort, det måste de hafva vandt sig vid sedan sin flyttning til Sverige; ty Savolaxarena, af hvilka de härstamma, hafva et ganska långsamt uttal, hvaremot Hafskantens Invånare, som hafva mera omgänge med främmande folk, äfven i Finland tala hastigare. Något lär ock böra tilskrifvas den vanliga illusion, hvarigenom et språk som vi ej känne, altid förekommer våra öron mindre articuleradt och mera hastigt? Men hvad han dersammastädes berättar, at deras Qvinnors sång låter särdeles ljuflig, har sin goda grund i sjelfva språkets lynne, som til sång är ganska tjenligt, emedan orden merendels ändas på vocaler, och flera consonanters sammanstötande sällan förekommer etc.

hvilka upteknade tidens händelser, och öfverlämnade dem til efterkommandes kunskap. Men det oaktadt, äge vi om de fleste Kloster som här i Finland under Påfvedomstiden voro inrättade, en ganska ofullständig och til en del osäker kunskap. Detta gäller, til exempel, om det Nunne-Kloster som antingen här i Åbo Stad, eller nära til staden säges hafva funnits. Derom förmäler Bisk. Rhyzelius i sin Closter-Beskrifning (s. 291), at det enligt Gamla Handlingar skal af Biskopen i Åbo Johannes Petri, på dess sidsta lefnadsår 1370, blifvit anlagdt, varit af St. Dominici Orden, och af samme Biskop med ansenliga räntor til Klostrets behof och Nunnornas underhåll, blifvit begåfvadt. Hvarifrån han må hafva tagit hela denna berättelse, är svårt at gissa; emedan han har den hos en Häfdeteknare oförlåteliga oseden at aldrig upgifva sina källor. Men oss har i Gamle Handlingar icke det minsta spår händt förekomma, hvarken til någon det året här företagen Klosterbyggnad, eller någre af Biskopen dertil gifna räntor; ja vi hafve ej en gång sett et dylikt Kloster på något enda ställe omnämndt, mindre funnit någon anledning at föra det til Dominicaner-Orden. Ingen tradition kan här i Staden utvisa stället, hvarest et sådant Nunne-Kloster varit beläget. I de gamle handlingar, Testamenten, gåfvo- och Köpe-Bref, Domar etc, som vi sett, omtalas blott *Klostret* i Åbo (såsom et enda); hvarmed handgripligen förstås det *Munke-Kloster* af Dominicaner- eller Predikare-Brödernes-Orden, hvilket här, likasom vanligen vid andre Dom-Kyrkor, var anlagdt, och hette St. *Olofs-Kloster*, hvilket är nogsamt kändt, ofta i gamle Handlingar nämnes, samt var på sin tid ansedt och mägtigt. Stället hvarest det låg, är allmänt bekant; lämningar af byggnaden voro ännu qvar i mannaminne; och *Kloster-Qvarteret* samt *Kloster-Gatan* i Staden, som deraf hafva sit namn, bibehålla minnet deraf beständigt. Det var beläget *utom Staden*, sådan som den då var: och blef år 1537 den 3 Maji af en vådeld förstördt, hvarefter det blef liggande i sit grus, emedan den då redan öfverhand tagne Euangeliska läran hade uplyst fol-

ket om onyttigheten af dess återupbyggande; hvarföre ock Munkarne, så månge af dem som til Prästesysslor kunde nyttjas, blefvo dertil använde, och i soknarne kringspridde [1]). Men vi gå tilbaka til det föregifne Nunne-Klostret i Åbo.

Hela anledningen til sin berättelse om dess upbyggande och begåfvande af Bisk. Johannes Petri, lärer *Rhyzelius* hafva tagit af *Vastovii* ord, i den kårtta Kloster-Förtekning som är bifogad vid dess Vitis Aquilonia, där han äfven nämner *Jungfru-Klostret i Åbo, grundlagdt år 1370 af Biskop Johan i Åbo;* det öfriga lärer *Rhyzelius*, såsom en nödig utstoffering, sjelf hafva tillaggt. Men *Vastovii* vitnesbörd, som skref sin bok först år 1622, och ej heller upger sina källor, eller anför några bevis, är icke af mycken betydelse; häldst samme hans förtekning af flere uppenbara fel är vanståld; Hvaremot det bör komma i betraktande, at Biskop *Juusten*, som lefde i sjelfva Reformationstiden, i de kårtta lefnadsbeskrifningar han, efter gamla Minnes-skrifter och Handlingar, öfver sine företrädare, Biskoparne i Åbo Stift författat, icke nämner något om en sådan af B. Johannes Petri gjord stiftning; skolandes vi framdeles få se, at i början af det 15:de Seclet, något Nunne-kloster af Dominicaner-Orden ej heller fants i Finland.

Deremot berättas värkeligen uti nysssnämnde B. *Juustens* Chrönika öfver Finlands Biskopar, at Biskop *Björn* Balk (som förestod Stiftet ifrån år 1384 til 1412) upbygt et Nunne-Kloster uti Korois. De Rudera efter byggnader som derstädes ännu finnas, hvilka Biskop *Rhyzelius* (anf. ställe s. 303) gör til så ansenliga, at de kunna synas intil Staden, torde kunna dragas til bestyrkande af denna berättelse; hvartil ock en gammal orimlig sägen om en underjordisk gång, hvilken Munkarne i Åbo ifrån domkyrkomuren skola fortsatt, under Ån, alt til Korois Nunne-Klo-

[1]) Se Bisk. *Juustens* Chronicon Episcopor. Aboënsium p. 38.

ster [2]), kunde dragas. Men med alt detta, tro vi ei heller at något Nunne-Kloster där någonsin funnits.

Hvarken vid tilfälle af Klostrens uphäfvande i K. Gustaf I:s tid, eller i några gamle Gåfvo-Bref och Testamenten, där Klostren gerna pläga ihogkommas, nämnes någonsin *Korois* Kloster. Skulle en sådan inrättning redan verkeligen hafva funnits i Landet, då Finske Ständerne i 15:de Seclets början, viste sig så ganska angelägne om et Nunne-Klosters anläggande härstädes; så synes deras nit icke hafva bordt varit så värksamt. At för öfrigt *Korois* varit Biskoparnes Landtgård (Villa), där de, i synnerhet innan Biskops-Husets upbyggande i Åbo, vanligen residerade (och således måste hafva låtit upresa byggnader, som kunde anstå så förnäme och betydande Herrar), är almänt bekant; och äro de ännu derstädes synlige Rudera (på sjelfva Näset, som *Aurajoki* och *Vähäjoki* åar vid sit sammanflytande formera), sannolikast såsom lämningar af dessa byggnader at anse. Huruvida det må kunna hållas för troligt, at Biskop *Björn* just vid sjelfva Biskops-Gården skulle hafva velat anlägga et Jungfru-Kloster, lämnas derhän. Åtminstone finnes icke i Sverige något annat sådant exempel. *Vastovius* i sin ofvanföre omnämnde Kloster-Förteckning, blandar uppenbarligen *Kors*- eller *Kökars*-Kloster vid Åland (som dock var et Franciscaner- eller Gråbrödra-Munke-Kloster) med det af Bisk. Björn Balk anlagde (eller kanske rättare endast tiltänkte) Nunne-Klostret, hvarom han ingen annan kunskap lärer haft, än den han kunnat hämta ur Messenii (år 1611 utkomne) lilla Chrönika öfver Biskoparne i Sverige och Finland. Messenius åter har tydeligen tagit sin berättelse om sidstnämde Kloster-anstalt, ur

---

[2]) Öpningen af en tämligen djup ingång under Syd-västra Kyrkogårds muren, hvilken nu är igentäppt, har tvifvelsutan gifvit anledning til denna Fabel, hvarmed någon på Munkarnes räkning velat roa sig. At flere sådane hemliga gångar under Kyrkogårds-muren fordom funnits, (utan tvifvel at tjena til undflygt vid fiendteliga anfall), intygar *Justander* i sin Oration de quibusdam antiquitatibus abogicis p. 7.

Juustens Finska Biskops-Chrönika. Då samme Messenius på et annat ställe (Scond. T. X p. 18) berättar, at första anläggningen af det sedermera så berömda Nådendals Nunne-Kloster, skett år 1400 (och således under Bisk. Björns tid) i Karakylä (Karinkylä) i Masko Socken; så kunde hafva händt, at genom missläsning och misskrifning deraf sedan upkommit Korois, (ehuru detta sednare ligger i St. Mariä Socken), och at hela saken ingen bättre grund äger? Huru oredig och osäker kunskap Messenius för öfrigt om samma Kloster-anläggning haft, ses nogsamt deraf, at han i sin *Finska Rimkrönika* (s. 33), äfven som i sin *Scondia*, T. X p. 17, förer Korois Klosters grundläggande til år 1393; men i sit sidstnämnde verk T. XV p. 69 säger (likasom ock Vastovius) at det skett år 1400, samma år då äfven Nådendals-Klosters första anläggning skal blifvit gjord? Och är det föga troligt, at i et så fattigt och af flere olyckor plågadt land som Finland då var, tvänne så kostsamma inrättningar, antingen på en gång, eller så nära til hvarandra, skulle ens kunnat påtänkas. De svårigheter, som oaktadt både Biskoparnes och Städernes nit och benägenhet, i början mötte Nådendals Klosterbyggnad, utvisa nogsamt, huru litet Landets förmåga tillät at företaga flere sådane anläggningar. Om fördenskul någon Kloster-byggnad vid *Korois* värkeligen varit påtänkt; så har den dock säkerligen aldrig blifvit fullbordad, utan stadnat vid blotta förslaget, eller en svag och vanmägtig början.

Hvarifrån *Messenius* tagit sin berättelse, at första anläggningen af Nådendals Kloster skett, i *Karinkylä*, redan år 1400 eller kanske ännu tidigare, år 1393?; är oss obekant. Men utan all anledning dertil, lärer han det icke berättat: och många Documenter som i hans tid voro qvar, äro sedan försvundne, eller åtminstone nu okände. Visst är åtminstone det, at det först byggdes på bemälde ställe, och derifrån sedan flyttades til Helgå i Bjerno, och ändteligen til Aylis i Reso, hvarest det blef beståndandes.

Men innan man föll på den tankan, at anlägga Nådendals Birgittiner-Kloster (för både Nunnor och Munkar),

hade man länge i Finland varit betänkt på et Nunne-Klosters inrättande af Dominicaner-Orden, hvartil stället var någorstädes i Reso socken utsedt; til hvilkets upbyggande ock redan någon början blef gjord, samt Jordagods til dess uppehälle dels upköptes, dels förärades. Detta tilämnade Jungfru Kloster kallades *St. Annä Kloster;* som aldrig blef fullbordadt, utan hela inrättningen förvandlades sedan til et Birgittiner-Kloster, flyttades til et annat ställe, och kallades *Nådendal.* Til uplysning härom, och bevis på allt detta, samt at skingra de tvifvelsmål i hvilka först *Messenius* och sedan *Rhyzelius* [3]), genom sin ofullkomliga och orediga berättelse, denna sak invicklat, vilje vi här meddela någre Documenter, dels fullständigt och dels i utdrag, som ställa saken i fullkommelig dag.

1. Riksens Råds Stiftnings-Bref för Nådendals Kloster.

Wi Biskopa, Drotzet, Marsk, Riddara och Svena, meena Rikesens Radh i Sverige, helsom alle the thetta Breef höra eller see evinnelica medh Gudi varom Herra: och görom vitterligit, at före thenskuld at verduger Fadher med Gudh Herre Magnus af Abo och hans hederlica Capitulum, Clerkeriet, Ridderskapet, Frelsesmän och meena Almogen i samma Biscopsdöme, *hafva langlige varit begärende, at ther i landene matte vara stichtat och bygt ith Syster Closter af Sancti Dominici-Orden, och äro allreeda nagor stycke tilempnat som ther til kunne tarfvas,* och vij vel merkiom nytta vara, at i then landzendan nagor the Gudztjenst byrjades, som thom eenfalduga almoganom matte komma til själa gagn och hugnadh: ta tykker oss nyttogare vara, före mangahanda saaka skuldh, serdeles

[3]) Se dess *Kloster-Beskrifn.* 291, 292 och 293; där han åberopar sig, och til en del anför, just de samme Documenter, hvilka i fall han dem upmärksamt genomläst, bordt honom om sakens rätta sammanhang tilräckligen uplysa. Genom 2:ne Tryckfel (s. 293), *Karabyle* för *Karinkylä,* och *Svenberg* för *Stenberg,* har hans berättelse blifvit ännu mera vanstäld.

före Prädican, Skriftemaal och afladhs skull som yttermeer är och skeer i Sancte Birgitta Orden af Wastena, än i androm Clostrom, at ther stichtades ith Closter af then Orden, som badhe Systrer och Brödher äre uthi skikkade, äpter Gudz eenkannelika vilia, honom til tjänst och syndigom menniskiom til hugnadt och syndabooth. Ther uppa hafvom vij alle sammen eendrächteliga, uppa vor Naduga Herres Konung *Erichz* trööst, som nu ey närvarande är, stichtat eth Closter af fören:de Sancte Birgitte Orden.*i then stadhen som tänkt var til Sancti Dominici Orden*, och befälom vij fören:dom verdigom Fadher Biscop *Magnus* och hans Capitulo, Välbornom Manne *Hannus Kröpelin*, och flerom godhom mannom, Rijkesens Raadh och mannom ther i landeno, at beskodha och uthvälia een qvämeligen stadh til samma Closter at byggiä. Nu före ty at vij väl understundom *at landet ther ey formaa tholket* Closter och Gudz tienst fulkompna och uppeholda, uthan Rijkesins och Gudz vena hjelp; tha hafvom vij uppa foren:de vars Naduga Herres tröst, och uppa Cronone vägna undt och lagt ther til, Clostreno til uppehelle, en gardh som heeter Stenbergh i Masko Sochn, medh allom thom godzom som nu thertil liggia, i the sochn och androm sochnom, hvar the hälst liggia, medh allom thera tillagom och tilhörelse, ingo undantagno, huilket godz verdug Förstinna Dronningh *Margareta*, Gudh hennes sjehl nadhe, anammade under Cronone, epter Herr *Jacob Diäkn* Riddare. Och förthenskuldh at Sveriges riike och Crona hafver nu langliga, ty värr, standit i stoor dröfvilse, och än staar, och alzmechtuger Gudh före Rikesens helga Patrona böön skuldh hafver offta fögat allting i bätter matto än till hafver varit ämpnat, och hoppoms vij stadeliga til hans signade nadh och miskundh och thera värdiga bön, at Rijket matte komma til bättre stadga, och at thes fullkomligare kerleker, troo och eendrächt matte varda mellan var Naduge Herre Konungen och oss alle; ta viliom vij, at thet Clostret skal byggias och vijgas Gudhi til heder, Jomfru Marie, Sancto Johanni Baptiste, som synnerliga Rijkesens Patron är, Sancte Anne

och Sancte Birgitte. Till thesse foreskrifna stykke meera visso, vitnesbördh och stadfestelse, hängiom vij här äpterskrifne *Niclis* medh Gudz nadh Biscop i Wäxiö, och nu Postulatus til Erchiebiscop i Upsala, *Benkt* i Linköpingh, *Sven* i Skara, *Thomas* i Strengenäs, *Magnus* i Aabo, *Olaff* i Wästeraas, medh samma nadh Biscopa, *Christiern Niclisson* Drost, *Karl Knutsson* Marsk, *Gotskalk Bengtson*, *Nils Äringisslesson* Lagman i Sudhermanna landh, *Laurens Ulfsson*, *Bengt Steensson* Lagman i Närijke, *Göstaff Algutzson*, *Boo Steensson*, Riddara, *Thure Steensson* i Upland, *Karl Bonde Tordson* i Wesmannalandh, *Knuth Jonsson* i Wästergöthlandh, *Arvid Svan* i Tihäradhe, *Sone Soneson* i Norr-Finne, *Mattes Martinson* i Sudher-Finne, Laghmän, *Karl Ormson*, *Niclis Jönisson* af Djursholm, *Bengt Gotskalksson*, *Bengt Jönisson* af Salista, *Karl Christiernsson*, *Niclis Stenzson*, *Benkt Lydekeson*, *Mattis Ödgisslason*, *Boo Knutsson* [4]), *Äringissle Niclisson*, *Joan Geddä*, *Göstaff Sture*, *Joan Karlsson*, *Göstaff Laurensson*, *Clavus Plata*, a Wapn, var incigle före thetta breeff, som gifvit och skrifvit är i Tälgie areno äpter Gudz byrdh MCDXXXVIII, Lögerdagen nest äpter Sancti Augustini dagh [5]). (Med 36 underhängande Sigiller).

II. Donations-Bref på Montiskala etc til Nådendals-Kloster.

Viterlikit vari thet allom thöm thetta breff höra eller see, at vij *Magnus* medh Gudz nadh Biscop i Aboo och Capitulum ther sama stadz, köptom laglika til Gudz och *Sancta Anna heedher och tiänst*, af beskedelikom manne Jönis Ingonen a vapn [6]), allt hans fasta gods i *Resa Sokn liggiande*, som är Montiskala, Kämpilä, med Gärdhilä och Böle, med allom thera tillaghom, engo undanskildo som

[4]) En afskrift har (orätt?) *Finvidsson.*

[5]) Den 30 Augusti.

[6]) Denne *Jöns Ingonen* (som ock skrifves *Ingonis)* finnes år 1418 och 1433 hafva hållit Härads-ting på Clavus Lydikeson (Diekens) vägnar.

thöm godzom eller nogrom thera rättelika kan tilhöra, uthan eena ladho ängh i tväm stykkiom som kallas Miäldo, före DCCCXXV mark Svenska, sva goth mynt at IV marker Svenska göra fullt före een fullvicktoghan Ängliskan Nobel, sva som köpebrefvet och skötninga brefven ther uppa gifvin fullelika bevisa, hvilka förnempda summa vij bereddom förnempde Jönis Ingonen til godha nöghio i gull och redha peningom, som the voro gånge och gäfne i Abo, eendels af Kyrkiona peningom, och *eendels af Guds vina almoso, som ther hulpo til i Gudz hedher och Sancta Anna i Reso. Hafde* [7] *varit fullbordat och til goda ända komit, tha skuldo the förenämpda godz thy Closter tillhöra til everdelika ägo;* kunde thet Clostret och ej få nogan gang eller fullkompnilsse, tha skulle the samma godzen läggias til Sancte Anne Altare i Domkyrkione i Abo, til ävinnelige ägo. Nu medhan *thet Systra Clostret af S:ti Dominici Orden kom ej til nogra fullkommilse heer i landet, som tänkt var,* och Gudh af sine miskunnerlike försyn hafver skutit i hugh Högbornom Första varom nadhuga Herra Konung *Christopher* [8]), och hans ärlika Radhe i Sverijke, at the hafva stiktadh och funderat här i biscopsdömit eet Closter af S:te Birgitte Orden, som kallas Nådhendal, Gudhi och Jomfru Maria til lof och äro, i S:ti Johannis Baptiste, S:te Anne och S:te Birgitte nampn och hedher, allom landzens inbyggiarom til andelik hugnat och syndabättring, *tå hafvom vij gifvit och lakt,* gifvom och läggiom *the samma godz* Montiskala och Kämpilä etc med allas thera tillagum, som köpebrefvet och skötninga brefvin uthvisa, i Gudz och S:te Anne och S:te Birgitte hedher *til förnämpdhe Nådhendals Closter, ää uppa hvat rum thet varder bygt och blifvande här i Biscops-*

---

[7]) Här äro utan tvifvel några ord i afskriften förbigångne: *thet Clostret*, eller något deremot svarande.

[8]) Såsom Rådets i Telge år 1438 tagne beslut, skedde under förmodan af Konungens Stadfästelse, som icke följde förr än af K. *Christopher* år 1441; så blifver derföre hela stiftelsen honom tilskrefven.

dömit, til evinnelica ägho, med allom androm gozom och äghom som S:te Anne Closter tilhörä, sva som är Messeklädhe, Altare-klädhe, bökir, och alt annat, engo undantakno, och skal heta, kallas och vara och oatskililika blifva et Closter evinnelika. Wordhe och sva, som alzvolloger Gudh forbiudhe, at thet sama Clostret af S:te Birgitte Orden, för nograhanda sak skuldh, kunde här i biscopsdömit ey blifva bestandande; tha skule the optanämpda Gotzin Montiskala etc i Gudz hedher och S:te Anne läggias til S:te Anne altare i Abo Domkyrkio, och ty altare tilhöra til evinnelika ägho, äpter ty thera vili var som hulpo ther til at then gotzen vordo betalat, med allom androm godzom och äghom, engo undantakno, som föreskrifvat är. Till alla thenne förskrifna stykken mera visso och vitnesbyrd, tha hengiom vij vår Secret före thetta bref. Datum Abo anno Domini MCDXLII, feria quinta post Dominicam in albis.

III. Bekräftelse-Bref på et Testamente til S:t Annas Kloster.

„Alle the thetta bref höra äller see, helsar iak *Mattias Olavi* Kirkioherre i Jomalum kärlika med Gudh. Vitterliget gör iak allom, at iak när och över var thet min broder Bencht Olafson, Gudh hans siäl nåde, *i synom yttersta* thyma före sina siäl gaf i testament Sancte Anne Kloster i Abo sith godz som heter Kokoböle, liggiande i Mustasara sochn, hvilketh testament iak med villia och kärlek fullbordar och stadfäster the för:de S:te Anne Kloster, som min broder thet gaf, med aker och äng, skog och fiskevatn, och med allom tillägom, ingo undantagno, sva at ey hafvin vare arfvingia och äpterkommande makt mothe thesso brefve giöra eller thet förskrifna testamentum hindra äller qvällia i någonhanda måtto, mothe Klostersens eller *Systrarna* villia, uthan the göre thär med och bruke sigh thet till nytta och godho i äverdelige ägo. Till mere visso och stadfästilsse, henger iach mit incigle före thetta bref, och beder iak beskedelikan man Laurens Watmall, bor-

gare i Abo, at hengia sitt insegle för thetta bref med mino till vitnesbyrd. Datum Abo Anno D:ni MCDXIIII, ipso die beati Mathei Apostoli et Euangeliste."

Om detta samma Testamentes sannfärdighet, finnes ock en vitnes-skrift utgifven år 1445 af Ingvar Nielsson Fougde uppå Korsholm, hvaruti Testatorn nämnes Benkt Olafsson som kallades Borgamestare, och enligt almogens intygan förmäles at godset skal först blifvit skänkt til S:t Anna Kloster som thå böriades när Åbo, men numera tilhörde Nådendals Closter, som deraf haft en tunna lax i årlig lega. Hvaraf tillika ses, at Klostret icke legat i sjelfva Åbo stad, såsom af orden i Kyrkoherden Matthias Olofssons bref eljest kunde slutas; vid hvilkets författande något visst beslut om sjelfva stället kanske ännu ej varit fattadt?

IV. Fru Cecilia Kurcks Testamente til S:t Annas Kloster.

Alle the thetta bref höra äller see, helsar iach Cecilia Philippusa dotter ävinnelica medh varom Herra. Kungör jak medh thesso mino närvarandhe opno brefve, att af thom godzom som ärlikin och välborin man herr Niclis Kurke Riddare, min kere herre och Huusbondhe, hvilkens siäl Gudh nadhe, och iag hafdhe köpt och aflath i Abo biscopsdöme, i hvilkom godzom han hafde sina tva deela mik undt och gifvet, och medh allom rett uplåtit för mine morgongofva, som hans eget breef uthvysar, af thessom godzom hafver iac, epter Gudz väna raadhe, medh godan vilia och berodne modhe, unt och gifvit, i Gudz heeder och (våra Fru och?) Fru Sancta Anna, for bägges vara föräldra och vara siäla, *under Saacta Anna Kloster, som betenkt och börjat är i Reesa sochn i Abo biscopsdöme*, try godz i Löpö i Tövesala sochn, medh allom theres tillägom, enga undanskildhom, som them threm godzom, eller nogre thera, rättelika kan tilhöra. Ty afhender iac mich oc minom arfvom the förenämpde try godz i Löpö, och tilegnar them med allom rätt förenämpde Sancta Anna Kloster, som före skrifvit är, til evinnerliga ägo. Til hvilkens meera visso och vitnesbyrdh, bedher iach vyrdeliken fadher med Gudh, Biscop Magnus i Aabo,

och ärlikan man Clawus Lydekason Höfvitzman uppa Abo huus, at hängia sin incigle medh mino egno för thetta bref, som skrifvit är i Abo, areno äpter Gudz bördh MCDXXXIII, uppa vara Fru apton visitationis."

Alla dessa documenter finnas ibland Nådendals Closter-Bref, (af hvilka originalerne förvaras uti Kongl. Bibliotheket i Stockholm, och afskrifter ibland Kongl. Witterhets Histor. och Antiquitt. Academiens Samlingar), ådaga lägga nogsamt, hvad vi redan ofvanföre anmärkt, at S:t Annas Nunne-Kloster (af Dominicaner-Orden) icke i Åbo Stad, utan i Reso socken ej långt ifrån Åbo, varit anlagdt; at det i början af 15:de Seclet, ej allenast varit mycket påtänkt samt med gåfvor och testamenten blifvit understödt, utan at ock en värkelig början skett med dess anläggande: men at det dock aldrig kom til någon fullbordan och stadga, utan at ändteligen hela anstalten blifvit uphäfven, samt til et Birgittiner Klosters inrättande förvandlad, som under namn af *Nådendal* sedan blef både förmöget och namnkunnigt. Hvarest i Reso socken bemälde S:t Annas Kloster varit tilämnadt, hafve vi ännu icke varit i stånd at utforska: äfven som dess egenteliga fundations-år icke på säkrare grund än *Messenii* ofvanföre omrörde vacklande gissningar, kan upgifvas: hvaremot tiden när beslutet om anstaltens förändrande vidtogs, af det frammanföre anförde Riksens Råds bref tydeligen skönjes. Genom sammanblandningen af Vastovii ogrundade berättelse, om et af Bisk. Johannes Petri redan år 1370 i Åbo anlagdt Nunne-Kloster, med hvad om S:t *Annä* Klosters upbyggande i Reso i långt sednare tider förmäles, har Biskop *Rhyzelius* sjelf tilskapat de tvifvelsmål, i hvilka hans berättelse om detta sednare är invecklad. Hvad *Nådendals*-Kloster angår, så är klart af Riksens Råds bref, gifvet *Telge* år 1440 ipso die Calixti Pape et Martiris (d. 13 Octob.), hvarigenom Kungsgården Stenberg med flere upräknade Krono- och Skattegods lades eller ytterligare stadfästades under samma Kloster, at Kloster-byggnaden först blifvit anlagd vid *Karin*-

kylä by i Masko socken [9]); äfven som at det sedan vardt flyttadt, först til *Helgå* och derpå til *Aylis:* men at det äfven til *Stenberg* förut någon tid varit förlagdt, såsom *Messenius* [10]) och *Rhyzelius* samt med dem flere berätta, dertil finne vi uti Handlingarne intet bevis. Äfven som de gissningar, hvilka om flere för öfrigt okände Finska kloster, (t. ex. i *Kemi* eller *Jjo*, *Limingo* eller *Salo* i Österbotten [11]) pläga omtalas, äro aldeles ogrundade, och endast af den anledning hafva upkommit, at i gamle Handlingar förmäles om *Kloster-ängar* eller andre kloster-ägor som i bemälde socknar funnits, men hvilka ägor tilhört någondera af de allmänt bekanta i och närmare vid Åbo belägne Klostren; hvilket i synnerhet om Nådendals Kloster, af flere ännu i behåll varande bref och domar, tydeligen kan inhämtas.

Tankar om Finlands upodling.

Huru vigtigt Land för Sveriges Krona, Finland i mångfaldiga afseenden är; huru ansenligen det tiltagit i folkmängd och upodling sedan det olyckliga tjuguåriga krigets slut, då det var föga annat än en ödemark, hvarest här och där några strödda invånare emellan förstörda städer, byar och kojor framsläpade et olyckligt lif; huru i synnerhet under de sidsta 30 eller 50 åren, sedan Regeringens omtanka med större alfvar och drift blifvit vänd på dess vård och uphjelpande, dess tilstånd och utseende förmånligen blifvit förändrade: allt detta är bekanta och numera allmänt erkända sanningar [1]). Orsakerne til denna lyckliga

---

[9]) Orden lyda: „Item V gaardha i *Karinkylä; uppa then fämpte gaardhen standher nu Klostridt.*

[10]) At denne flyttning til *Stenberg* skulle skett redan 1413, såsom han säger (Scond. T. X. p. 18.), strider uppenbarligen emot de ur Rådets bref af år 1440 nyss anförde ord.

[11]) Jfr. här ofvan pag. 142.

[1]) Då landet tilförene ofta måste köpa utländsk säd; så utskeppades år 1795 til Sverige öfver 100,000 tunnor spanne-

förändring, samt de anstalter och författningar som dertil hufvudsakligen bidragit, förtjena at upgifvas och til sine värkningar beskrifvas: men detta är denna gången icke min afsigt. — Mycket återstår ännu at göra. Landet är ännu mångenstädes betäckt med öknar, sanka kärr och vidsträckta måssar; invånarena på många orter ännu ganska få och ifrån hvarandra vidt aflägsne; åkrarne på desse samma orter små och illa häfdade; ängarne öfver hela landet missvårdade: på en del orter är det ännu af svedjor och kärrens upbrännande[2]), men icke af åker och äng, som inbyggarena hafva sit uppehälle och sin bärgning. Huru skall allt detta afhjelpas? och hvilka anstalter och utvägar böra til landets ytterligare odling och befolckande vidtagas och påskyndas? Dessa frågor äro vigtiga för hvar och en rättskaffens patriot; och det tilhör hvarje god medborgare, at med råd eller flit, efter ämne och förmåga, bidraga til deras besvarande och befrämjandet af en så betydlig Fosterlandets angelägenhet.

Föranledd af dessa betraktelser, vågar jag hemställa vår allmänhets ompröfvan och behjertande följande tankar om detta vårt gemensamma Fosterlands vidare upodling. Kunnige Landsmän torde af dem få anledning til ämnets närmare och fullständigare utredande, och uplyste samt för det allmänna ömmande Medborgare tilfälle, at sedan göra bruk af dem til Fäderneslandets värkeliga hjelp och båtnad.

---

mål. Folkstocken som i hela Finland år 1749 steg til 408839 själar, var år 1780 ökad til 663887, och år 1795 (oaktadt det mellankomna kriget) til 760935; så at all anledning är at hoppas, det densamma nu öfverstiger 800000. Huru mycket invånarenas välmåga tiltagit, och deras lefnadssätt blifvit förbättradt, är allmänt bekant.

[2]) Hvarmed så länge fortfares, som någon matjord är qvar. Sedan lämnas de, at i secler blifva onyttige; och at imedlertid samla vatten och syra (då det ej vidare lönar mödan at underderhålla diken), samt åter småningom blifva tilhåll för en skadelig sommar-kyla. Så hushållas på åtskillige ställen i Savolax etc.

Föga anledning är at hoppas, det Finland, så vida vi härtils lärt känna det, genom *Bergverk*, såsom åtskilliga Svenska orter, skall kunna rikta Riket och nära en betydelig folkhop. Dess *Skogs-producter* aftaga årligen; och önskeligt vore, at genom den hushållning som härtils med våra skogar blifvit förd, vi ej slutligen sjelfve hade at befara brist på detta i vårt kalla climat så nödvändiga behof. Men i alla fall förutsätter det föga idoghet, vidsträckta oupodlade marker, och en ringa folkmängd, då et land af skogens alster skall hafva sin förnämsta näring.

Til Boskaps-skötsel och Åkerbruk tilbjuder deremot Finland en önskelig lägenhet: den förra bör blifva de norra orternes, och det sednare de södras hufvudnäring. Men at förskaffa invånarena lägenhet til ängar, samt befria deras åkrar ifrån öfversvämningar och skadeliga frostnätter, måste så väl de ofanteliga kärren och de flacka mässarne, hvilka äro sommar-frosternes egenteliga tilhåll, och hvarifrån de sig sedan öfver den nästgränsande bygden utbreda, uttorkas, som ock för det öfverflödiga vatnet i våra insjöar och åar, skaffas tilräckeligt och obehindradt aflopp.

Utom denna anstalt, blifver allt hvad om öfre-Finlands vederbörliga upodlande och dess hushållnings uphjelpande föreslås och företages, til en stor del förgäfves och i verkställigheten omöjeligt. Igenom dess vidtagande och befrämjande deremot, vinnes ej allenast en otrolig tilökning i landets nyttiga och til upodling tjenliga mark, utan ock den redan upodlade jorden befrias ifrån ofta infallande förödelser af frost och vattuflöden, hvilkas skada belöper sig til otroliga summor; hvilka göra invånarenas möda, arbete och kostnad fruktlösa, samt hvilka derigenom betaga dem lust och mod til ytterligare upodlingar, omtanka och idoghet.

Hvad til somlige af våre forssars och strömmars uprensande redan blifvit gjordt, bevisar tydeligen nyttan af detta arbete, och nödvändigheten af dess fortsättande. Ansenliga marker omkring sjöarne i Tavastland, hafva deri-

genom blifvit nyttige och fruktbärande, månge kärrs utdikning lättad och befrämjad, hogen för denna slags kostsamma men högstnyttiga upodling upeldad: och i mån af kärrens uttorckande, nattfrosterne mera sällsynte och mindre farlige.

När man betänker, med hvilken mängd af sjöar och träsk vårt land är öfverhölgdt, och huru betydlig del af landets yta de intaga; så tyckes, oaktadt den fägring och de fördelar de verkeligen gifva landet, dock någon minskning i deras vidd och antal, samt skäliga inkräktningar ifrån dem, til den torre och til upodling skickliga markens tjenst och tilökning, visserligen kunna tillåtas och yrkas. Men när man tillika besinnar, at så länge dessa vattens yta står så högt, ej heller kärren och måssarne omkring dem kunna utdikas och uptorckas, och at således jämväl en ansenlig del af den utaf dem icke betäckte marken, tillika göres onyttig, och undandrages inbyggarenas flit och odling, samt tillika all möjelighet betages dem at befria sig ifrån grannskapet af farliga frostnästen, osunda dunster och villdjurens likasom privilegierade gömställen; så finner man ännu tydeligare, angelägenheten af dessa sjöars fällande, samt vatnens afledande och nedskaffande. Den jämnförelse som emellan vårt Finland och Canada, i anseende til myckenheten af insjöar i bägge dessa länder, plägar anställas, är icke särdeles hugnelig; då vi således ställas i bredd med et så aldeles vildt och oupodladt land! Men den ansenliga högd, som våre sjöar hafva öfver hafsytan, visar tillika at det är ganska möjeligt at fälla dem så mycket som någonsin behöfves; och at det således ingalunda är naturens fel, om sådant eftersättes. Imedlertid möta vid detta arbetets verkställande åtskillige hinder at undanrödja; och utan Öfverhetens hjelp och kraftiga biträde, kan landet icke hoppas, at komma til åtnjutande af en så vigtig välgerning.

Dessa *Hinder* äro dels sådane, som *Naturen* sjelf för vatnets fria aflopp lagt i vägen; dels *Artificielle*, härrörande af våre inrättningar och Hushålls-anstalter. De förra bestå

uti landtryggar, berg, jordbankar och stensättningar, som updämma vatnet i våra sjöar, kärr och mässar, eller uppehålla dess nedflytande genom våra elfvar, åar och forssar: til deras genombrytande, sprängande och bårtrensande, fordras mycket arbete och kostnad, på förståndigt och lämpeligt sätt styrde och använde. De Artificiella hindren bestå i hvarjehanda enskilda intressen, som strida emot vatnets fällande och afloppens öpnande. Fördämningar af flere slag, anlagde til förmån för qvarnar, sågar och fiskerier etc, för at updrifva vatnet til större högd, eller åtminstone minska dess nedrinnande, göra öpningarne trängre, och forssarne stridare, vålla på ganska många ställen sådane hinder för landets uptorckande, som invånarena knapt anse för möjeliga at undanrödja. Ägarena til sådane verk och egendomar, såsom de där hafva eller mena sig hafva fördel af vatnets updämmande, och skada af dess nedsläppande samt forssarnes uprensande, anse för et uppenbart ingrep i sina lagliga rättigheter, hvad andre, ofta hela Socknar och Härader, tvärtom anse för sin solklara och obestrideliga rätt [s]). Kronan äger på många ställen af så-

---

[s]) Exempel-vis vil jag nämna de qvarnar, och til deras behof anlagde dammar, som förekomma i *Ihari* och *Kalkis* forssar, samt *Matila* ström. Förstnämnde forss är enda utloppet för *Längelmävesi* och *Wesijärvi* stora sjöar (se *Tunelds* Geographie, 7:de Upl. 3 Band. s. 394 f.), men genom flere qvarnar så tiltäppt, at i synnerhet Längelmäki sockneboer genom vatnets upstigande på deras åkrar och ängar, derigenom lida, nästan alla år, en tiodubbelt större skada, än summan af alla Ihari qvarnarnes inkomst: hvarföre de ock, såsom jag hört, för en tid sedan, företogo sig det oråd, at våldsamt öpna dammarne; sedan de uträknat, at den plikt hvartil de ej kunde undgå at derföre fällas, med viten inberäknad på långt när icke gick upp emot den förlust de genom vatnets updämmande måste lida! Och de kunde icke förr, än sedan de hotades med förlust af sin åbo-rätt och sine hemman, förmås til vederbörligt tålamod! Genom *Kalkis* forss måste allt det vatten, hvilket nedrinner ifrån den stora sjön *Päijäne*, och alla sjöar som genom 4 stora strömmar (smärre oberäknade) ditfalla, hafva sit utlopp. Utan tilhjelp af en ansenlig uprensning, kan denna forss ej af-

dana verk vissa inkomster, som understundom äro anslagne til dess Ämbetsmäns löner, etc. Desse hinder äro åtminstone icke mindre svåre at undanrödja, än de som naturen lagt Forsrensningen i vägen. Ägande-rätten bör utan tvifvel i et Samhälle vara helig; och Kronans inkomster tåla ej förminskning. Men förutan det, at de Jordägare, hvilkas egendomar af det öfverflödiga vatnet lida, hafva åtminstone lika skäl at åberopa sig egendoms-rättens helgd (kanske hvilande på ännu äldre och naturligare grunder!); förutan den långt större och säkrare inkomst (förenad med större billighet, med folkets och samfundets mycket betydligare vinst och förkofring), hvilken Kronan med visshet kan räkna på af Landets större upodling, befolkande och välmåga, då invånarena tillåtes at göra sig rätt gagn af sin jord: är jag försäkrad, at genom sorgfälliga och kloka mått, hvarderas förmåner och rättigheter väl stå at förenas [4]). Det är billigt, at den som utan sit förvållande

---

föra allt det öfverflödiga vatnet, om det ock genom inga dammbyggnader skulle hindras (Jfr. *Tuneld* a. st. s. 399). Jag såg med grämelse, i början af 1780 talet, huru det höga flödvatnet tvungit innehafvaren af *Tähi* hemman i *Kuhmois* Capell af *Padasjoki* socken, at med uppoffrande af ej allenast alla sina åkrar, utan ock ladugård och manngård, flytta bårt ifrån sjöns granskap upp i skogen, undan det påträngande vatnet! Först i nyligare tider, har i *Matila* ström, som är enda utloppet ifrån öfre *Keitelä* stora sjö (dit flere andre ansenlige sjöar inflyta), tillåtits at bygga en usel qvarn, til hvars behof vatnet, i anseende til det ringa fallet, måste updämmas; så at ej allenast månge ofvanföre vid sjön belägne åkrar och ängar derigenom skadas, utan ock de derintil stötande kärr och måssar ej kunna utdikas och uptorckas (Se *Tuneld* a. st. s. 397). Flere andra sådane exempel at förtiga.

[4]) I äldre tider, då dels medborgares lika rättigheter ej altid ansågos för lika heliga, dels en mindre utbredd och grundelig uplysning om rättaste sättet til landets uphjelpande, ofta i Ämbetsmäns ögon satte Landtbruket långt nedan om andre näringar och hushålls-anstalter, dels brist på tilbörlig kännedom af orternes läge, vatnens sammanhang, och verkan af deras hämmade aflopp, ofta hindrade vederbörande at rätteligen öfver-

förlorar någon förmån, bör få densamma på något annat sätt fulleligen ersatt; men högst obilligt synes vara at ibland flere lika säkra sätt til at njuta en viss förmån, någon medborgare skall vara berättigad at häldst hålla sig til et sådant, hvaraf andre och hela allmänheten ögonskenligen lider långt större skada, än någonsin hans vinst kan blifva! Icke heller ser jag något skäl, hvarföre i gemen någon företrädes-rätt i denna delen bör tildömmas qvarnar etc framför Landtbruket; eller hvarföre Jordägares naturliga rättighet att nyttja och förbättra sin egendom (eller åtminstone at så freda densamma emot förödelse), skall mindre gynnas och mindre ömt anses, än Quarnägares förmån, och vundna tilstånd at upföra sina verk, samt rättighet at freda dem emot obehöriga anfall? Då frågan blifver, hvilken bör hålla den mindre lidande medborgaren skadeslös, för den förlust honom derigenom tilskyndas, at andre medborgare befrias ifrån et mycket större lidande? så tyckes sådant naturligast böra anses för Kronans pligt, som genom sine anstalter, lämnadt tilstånd och updragne rättigheter, vållat oredan. Genom de förökade inkomster, som hon på et annat håll, just igenom dessa hinderliga anstalters undanrödjande eller förbättrande, medelst landets större updodling och folkstockens förökande, ofelbart vinner, lider

---

väga och förena särskilde medborgares fördelar och rättigheter, samt bringa dem i sammanstämning med det almännas högsta och säkraste vinning och bästa; i dessa tider var man färdigare at lämna oinskränkt frihet til forssarnes tiltäppande, än en rättskaffens klokhet, och omtanka om landets gemensamma väl, stundom bordt tillåta. Allenast en så kallad Kungs-ådra lämnades öppen, tyckte man sig hafva upfyllt alla rättvisans och försigtighetens fordringar. Önskeligt vore, at ej i nyare tider ofta lika liten noggrannhet blifvit i akttagen! Saken är likväl af stor vigt; och sådant tilstånd borde icke gerna ovilkorligen och til evärdeliga tider beviljas. De ringa kostnader som til dylike inrättningar hos oss merendels blifvit använde, fordra eller förtjena sannerligen icke så stora och betänkeliga förmåner; som ofta genom hvarjehanda physiska förändringar, ej mindre än hushållningens förändrade skick, blifva både enskilde medborgare, och det allmänna, til hinder och olägenhet.

hon deraf ej någon verkelig förlust; utan tvärtom har betydelig fördel at förvänta. Men jag är dessutom försäkrad, at på många orter invånarena sjelfve vore ganska villige, at medelst en åtagen afgift, svarande emot den mistning Quarnägare etc kunde skäligen pröfvas derigenom komma at lida, köpa sig ifrån en långt drygare årlig förlust, och förvärfva sig obehindrad nyttjo-rätt öfver sina ägor. Ja hvad ännu lyckligare är, kunnige män hafva försäkrat, at de qvarnar och verk som nu hindra vatnets tilbörliga aflopp och dermedelst skada landets inbyggare, på de fleste ställen medelst en klokare inrättning lätteligen kunde göras både oskadelige, och tillika för sjelfva innehafvarena långt fördelaktigare än de nu äro, utan at hindra vatnets nödiga nedskaffande. I stället för 8 eller 10 · små usla qvarnar, skulle ofta en enda, förståndigare anlagd, bättre byggd och skickligare inrättad, ej allenast medföra samma nytta, utan ock gifva en större afkastning, behöfva mindre uppassning, förorsaka mindre tidspilla, hafva säkrare bestånd, tarfva mindre täta omlagningar, och tilverka bättre mjöl. Utan förlust kunde understundom dylike verk flyttas ifrån ställen där de nu göra skada, til sådane där af dem ingen olägenhet vore at befara; och så vidare. Vi äre ännu uti nästan allt hvad på mechaniska anstalter och inrättningar ankommer, uti en råhet, en ofullkomlighet och et barndoms-tilstånd, som påkallar mycken förbättring; men hvars afhjelpande kräfver mycken förökad idoghet och mod, understödde af insigt och förmögenhet!

Allt detta visar, at så vigtigt och nödvändigt medel eller vilkor, til Finlands vederbörliga upodling, som vatnens fällande och nedsläppande, samt våre Forssars uprensning är; så oumbärlig är Öfverhetens tilhjelp til denna anstalts yrkande, främjande och verkställande, om den i sammanhang, fullständigt och med oafbruten framgång, skall kunna fortsättas. Utstakandet af en ordentlig arbetsplan, kunnige och öfvade styresmäns tilsättande, tilräckeliga medel til vissa drygare kostnaders bestridande, tilgång på nödigt arbets manskap, och anseende at kunna

undanrödja upkastade hinder m. m. fordras til dess lyckliga verkställande. En fråga har icke allenast hemma i landet, utan ock i offentligt tryck blifvit omtvistad, som jämväl på sjelfva arbetets drifvande haft inflytelse: näml. om vattudragets uprensande som leder til hafvet, bör företagas och fortsättas i ordning nedifrån uppåt, eller vissa forssar i öfre orten, som där i synnerhet hindra vatnets aflopp, först öpnas? Mången torde tycka, at frågan är underlig; efter ju ingen klok hushållare, som vil befria sin åker eller äng ifrån vatten, börjar med deras updikning ifrån öfre ändan? Men man har på båda sidor anfört hvarjehanda skäl. Inbyggarena i Hvittis Socken, hvilka esomoftast af Kumoelfs och Loima-ås öfversvämningar lida otrolig skada, påstå i synnerhet, at genom den uti de öfrè forssarne företagne uprensning, vattufloderne i nedre orten, hvarest beständiga hinder möta deras aflopp, blifvit större och mera förödande. Jag lemnar denna fråga til våre Physici och Mathematici at grundeligen afgöras; men kan dock ej underlåta, at imedlertid dervid göra tvänne anmärkningar. Först at då vattumängden i öfre landet vissa tider, genom snöns skyndsamma upsmältande eller infallande ovanligen starkt regn, hastigt förökes, dess nedrinnande genom de uprensade forssarne nödvändigt måste blifva snällare, än tilförene, då dess fart genom flere hinder blef uppehållen. När altså dess vidare framfart vid de först mötande oupprensade forssarne (som nu icke kunna afföra en större mängd vatten än förut) hämmas; så synes floden i samma mån nödvändigt böra högre upstiga, som dess framflytande är mera hastigt: vatnêt måste då samla sig i större mängd, innan det hinner afrinna, och altså skadeliga öfversvämningar upkomma. För det andra, såsom nedre ortens invånare utan tvifvel äro berättigade til samma hjelp och förbarmande som öfverbyggarena, och förtjena ej mindre än desse at ifrån så förödande olyckor räddas och befrias; så begriper jag icke, hvarföre forsrensningen ej häldre må i den naturliga ordningen sträckas nedan ifrån uppåt, än bakfram? Tvärtom synes det allmänna bästa

fordra, at de närmare til sjökusten belägne orter, hvarifrån landtmanna varorna snarare och med mindre kostnad kunna nedforslas, böra först hjelpas; hvilket i synnerhet gäller om en så vigtig spanmåls-ort, som Hvittis socken är känd at vara. Jag vet väl, at äfven Kumo Socken, åtminstone dess öfre del (närmast omkring kyrkan har jag sett bevis derpå), stundom af flodens upstigande besväras; men kanske at nedre delen, där elfven merendels har höga stränder, är derigenom mindre utstäld för skada, och at således billigheten och nödvändigheten fordrar, det Hvittis Socken, genom de närmaste forssarnes (såsom *Niska* etc.) uprensande, först hjelpes? Detta hemställes dock til kunnigare mäns ompröfvande, och en sorgfälligare anstäld undersökning; hvarvid ej mindre enskildas lika rätt, än det allmännas största båtnad, bör komma i ömt öfvervägande.

Då jag yrkat nödvändigheten af *Forssarnes uprensning,* för at medelst det skadeliga öfverflöds vatnets nedskaffande göra det möjeligt at vederbörligen upodla vårt Finland; har jag dock derigenom ingalunda velat neka, at många stora Kärr och Måssar finnas, som redan nu, och utan at vattenytan i våre sjöar derföre behöfver sänkas, kunde uptorckas, och i stället at de nu skada, göras nyttiga och fruktbärande. Men äfven ifrån åtskilliga af dem kan nödigt utfall och aflopp för vatnet til närmaste sjöar eller åar ej åstadkommas, utan en kostnad som öfvergår enskilda jordägares, och i synnerhet allmogens, krafter. Genom et biträde som för Publiken vore föga kännbart, skulle fördenskull jämväl i denna väg, til det allmännas förmån, och befrämjande af landets upodling, vigtiga saker kunna uträttas: såsom jag har mig bekant, at på några ställen i Uleåborgs-Län skett. Om igenom sådane för landtbruket skadeliga Kärrs uttorckande, ingen annan förmån vunnes, än at de efterhand blifva med skog öfverväxte; så skulle et sådant arbete redan löna mödan. Men hvad hindrar, at sedan äfven nyttja dem til betesmarker, förvandla dem til ängar m. m.? [5]).

---

[5]) Huru stor inflytelse Kärrens uptorckande har på landets

En annan, ännu vigtigare fråga, som med den härtills omtalte Forsrensningen väl icke här aldeles oskiljaktigt sammanhang, men dock i anledning deraf naturligt vis upkommer, är den: Huruvida desse våre Vattudrag, jämte det de til landets uptorkande uprensas, icke tillika kunde göras farbara? Sådane Vattu-leders inrättande, räknas på andra orter för et af de aldraangelägnaste och verksammaste medel til et lands uphjelpande; hvarföre ingen möda och kostnad til deras anläggande spares. Men hos oss har en stor del af allmänheten den tankan, och månge söka sorgfälligt försvara och utbreda den, at en sådan anstalt i vårt land är omöjelig så väl som onödig, om icke aldeles onyttig. Onödigheten och onyttigheten vill man bevisa deraf, at under våra långa vintrar, då allmogen ej annat har at göra, dess varor med lätthet och beqvämlighet, på slädar kunna til Städerne nedforslas, och nödiga Stadsmanna varor deremot uphämtas. — Detta har jag verkeligen hört helt alfvarsamt påstås! — Men kan något sällsammare och mindre eftertänksamt påstående uptänkas? Skole vi då aldrig hoppas, eller arbeta derpå, at vår allmoge skal kunna vänjas til mera idoghet inom Hus, och nyttigare använda sina vinter-dagar, än at flacka på Lands-vägen? Skal han icke kunna upmuntras til hvarjehanda slögde-yrken? At t. ex. spinna, såsom *Helsingarne* [6]);

upodling och befolkande, derpå hafve vi et märkeligt exempel vid den nya vägen ifrån *Nerpis* til *Wasa*. Där tilförene var et så ohyggligt kärr, at en enda Nybyggare med möda, och icke utan stora förmåners beviljande, kunde förmås at til de resandes tjenst nedsätta sig vid vägen; där hafva nu, sedan Kärret, genom de til landsvägens behof dragne diken, blifvit uptorkadt, flere sig sjelfmant nedsatt, hvilka må väl, och med en drift och framgång hvilken man näppeligen kunnat sig föreställa, förvandla denna öde trakt til en väl upodlad bygd, som ej annat kan än ådraga sig upmärksamme resandes både förundran och fägnad.

[6]) Linne-spånad har väl i somliga soknar af Tavastland berömligen tiltagit, så at t. ex. *Pälkäne* socken redan säljer til 4000 Skålpund garn om året, förutan lärft och blaggarn (hvaraf

at förfärdiga hvarjehanda Kärl och träd-varor af sin Skog [7]), i stället at bränna up densamma, etc? hvilka sidstnämnda slags varor det aldrig kan löna mödan, at landvägen ifrån öfre orterne nedsläpa! — Blir det möjeligt, om en gång Åkerbruket i öfre landet kommer til större högd, at med hästar derifrån hinna nedforsla all Spannemålen? Man tänke allenast efter, huru många Stadsresor en Bonde ifrån Savolax, öfre Tavastland och öfre Björneborgs-Län, om vintern kan göra, och huru många tunnor säd han kan lägga på hvart lass? När han måste dröja 2 til 5 veckor (och då oföre tilstöter, ännu längre tid) på resan, och (utom mat för sig och sin Häst) ingalunda kan, i allmänhet räknadt, på lasset föra mera än 3 tunnor; så kunna 3 Karlar med 3 hästar, på 3 resor, nedsläpa högst 27 tunnor säd. Men vill man då, at en Bonde, som likväl til Staden kan på en gång nedsända 3 Karlar och 3 hästar, ej skal kunna sälja mer än 27 tunnor? Då önskar man visserligen, at Åkerbruket ej skal hos oss hinna til synnerligt flor. Någon Karl och någon häst behöfves väl ock imedlertid hemma! Och de många andra körslor som för en Bonde om vintern äro nödiga, tillåta honom sannerligen icke at under hela den tiden som Åkföret påstår, använda sit folk och sina drägter blott til Stadsresor! Men huru många Bönder förmå väl til dessa resor bestå så mänge Karlar, och så mänge hästar, som vi här antagit? Huru mycken säd skola då de öfrige, med 1 eller 2 hästar, kunna nedsläpa til Staden? Och är föret alla vintrar så gynnande, at 2:ne, jag må ej säga 3:ne Stadsresor, blifva för de fleste aflägsnare landtmän möjeliga? Huru skola Torpare och andre fattigare landtbrukare, som ej hafva et

derstädes i sidstförl. vår ansenliga partier, til Trosskuskarnes beklädning uphandlades); men ännu vilja icke karlarne sig dermed befatta, såsom de ej heller hafva dertil mycken tid, så länge de vistas en så ansenlig del af vintern på landsvägen.

[7]) Nu köpa de sådana, antingen på marknaderne, af nedre ortens invånare, eller af visse kringvandrande Trädkärils-makare, inhysingar etc som låta skamlöst betala sig.

helt lass at föryttra (så at de ens kunna tänka på en Stadsresa), få sin vara med någon fördel försåld [8])? Följden blifver den, at under det nedre orten lider brist på Spannemål, som genom Utländsk införskrifning måste ersättas, ligger öfre ortens rika växt invånarena til last; hvilka i brist af säker, snäll och beqväm afsättning (själen för alla näringar), sakna upmuntran til idoghet, och lida brist på nödig penninge-tilgång. Om man ännu räknar, hvad sådane långväga Stadsresor kosta allmogen, ej allenast genom försummelse i dagsverken, utan ock i vägkost för karlarne (som altid är mycket dyrare än den hvarmed de vanligen äro hemma belåtne) och foder för hästarne, (hvilket til en del med särskilde lass måste et stycke på vägen medsändas); så lärer hvar och en finna, at en stor del af lassets värde derigenom medtages, så at landtmannen för all sin kostnad och möda njuter i sjelfva verket ringa eller ingen belöning [9]). Stånds personer, som hafva egendomar uppe i landet, och nogare än Bonden veta beräkna sina dagsverken och sin öfriga kostnad, känna bäst huru tryckande denna olägenhet är. At leja foror, om ock dertil altid vore tilgång, blefve odrägeligen dyrt, och skulle upsluka all vinsten; egna foror äro icke tilräckeliga, så snart någon mängd af Spannemål skall nedsläpas: Torpare måste fördenskull antagas, som i stället för andre dagsverken, förrätta vissa Stadsresor, hvilka til jordägarenas förlust ganska drygt beräknas: och likväl äro de sällan i stånd,

8) De som endast hafva *Smör*, *Talg*, *Kött* etc at föryttra, kunna ganska sällan aflåta så stor mängd deraf, at det utgör et helt lass: i sådant fall måste de räkna för en lycka, at visse Landthandlare, som våga at bryta emot Lagens stadgande i den delen, köpa af dem deras varor, för at sedan forsla dem ned til Städerne. Det förstås lätt, at priserne då blifva rättade derefter.

9) Hvarföre ock spannemålen i öfre orten så litet värderas; hvilket i synnerhet ses af förhållandet emellan den vanliga betalningen för dagsverken, i spannemål, eller i penningar. I stället för 4 Skillingar, betalar man ofta 2 Kappar Spannemål; likasom vanliga priset för Trädkäril, är så mycket spannemål som kärlet rymmer.

om ej några särdeles gynnande tilfälligheter inträffa, at få hela sit Spannemåls förråd afsatt! Huru skall vid sådane omständigheter kunna väntas, at öfre landet någonsin skal tilbörligen blifva upodladt? eller invånarena beflita sig om, at utöfver egen bergning, åstadkomma en större spannemåls-mängd än det lilla de tro sig kunna afsätta? Så länge en lättare och beqvämligare varo-transport icke öpnas, förblifva altså dessa länder för det öfriga Riket til en stor del likasom förlorade; och på deras rättskaffens odling kan aldrig räknas. Huru skall man af en allmoge i sådan belägenhet kunna vänta tilbörlig arbetsdrift, omtanka, och den eldighet, som en större välmåga, tilfälle til mera förtjenst och retelse dertil, endast kunna upväcka?

Så länge vi ännu icke hunnit vänja oss at äta *Hästkött*, torde ock den omständigheten böra komma i betraktande, at öfre ortens allmoge, i anseende til sina långa Stadsresor, ej kan til Landtbrukets drifvande lägga sig til *Oxar;* hvilket ansenligen minskar den årliga tilgången på slagt. En ej mindre betydelig förlust har ock Riket deraf, at Bonden icke kan afsätta sit *Smör* (en af de vigtigaste Articlarne i hans handel) straxt om sommaren eller om hösten, då det är färskt och bäst betalas, utan måste förvara det til nästa vinter, hvarunder det ej allenast minskas til vigten, utan ock til sin godhet försämras, så at han sedan måste sälja det, såsom *Vintersmör*, för nedsatt värde: hvilket i synnerhet gäller om den ansenliga del deraf som til Stockholm, nästföljande sommar, öfverskeppas, där det ofta med skäl ratas, såsom redan gammalt och illa faret. Detta vore icke at befara, om det i rättan tid, och redan året förut kunde ditskaffas. Detsamma gäller, i sin mån, om *Talg* och *Kött*.

Fördelen af varornas transport med båtar och om sommaren, är så ögonskenlig, at den ingalunda undgått vår Allmoges upmärksamhet. Hvarest någonsin ske kan, försummar han verkeligen icke at nyttja den. Så länge Willmanstrand hörde under Sveriges Krona, förde ej allenast större delen af Savolax, utan ock en del af Rautalambi

Härad, dit sina varor sjöledes; de låto icke förtryta sig, at på sina ställen draga båtarne (med tilhjelp af en rad parallelt lagde kaflar, på hvilka de framrullades) förbi vissa forssar och öfver vissa näs, ifrån det ena vatnet til det andra [10]). Ja de hafva företagit betydliga gräfningar til at befordra en sådan båtfart. Bevis härpå lämnar den Canal, af vid pass 400 alnars längd, som vid *Warkaus* (i *Leppävirta* socken) i äldre tider (man vet icke egenteligen när?) blifvit gjord, förbi *Hurus* höga och steniga forss, för at ifrån de öfra Savolax Sjöarne kunna beqvämligen komma in i de nedra. En annan gräfning vid *Raikus* (emellan *Kesälax* och *Kärimäki* soknar) som förenar *Orivesi* (i Svenska *Karelen)* med *Purovesi* (en arm af *Saimen)*, kan ännu vid högt vatten nyttjas, ehuru den skal under

---

[10]) Detta kallas på Finska, med et eget ord, *Taivaltaa*, hvartil öfre ortens båtar utan Köl, äro ganska tjenliga. Så länge *Rautalambi* Compagnie hörde under Tavastehus-Läns Regemente, som hade sin Mötes-plats vid *Wesivehmas*, nära vid södra ändan af *Päijäne* sjö, färdades bemälte Härads Soldater dit med stora båtar, hvilka de ifrån *Rautalambi, Wiitasaari* och *Saarijärvi* Soknars sjöar, på detta sätt drogo förbi forssarne in i Laukas sjöarne, och så vidare längs med vattudraget i denna socken, och dess svåraste forssar förbi, in i *Päijäne*, längs med hvilken de sedan hade obehindrad sjöfart allt til *Anianpeldo*. Om under sidsta Kriget, vederbörande erhållit riktig anvisning och underrättelse, så hade varit olika mindre kostsamt för Kronan och plågsamt för Allmogen, at snedt öfver samma stora sjö med båtar eller lådjor transportera provianten för Armeen i Savolax, ifrån Jämsä Kyrka til *Rutan-Pohja* (hvarifrån landvägen är 1 eller 1 och en half mil, til *Puulavesi* stora sjö, i *Kangasniemi* och S:t Michels soknar, längs med hvilken transporten likväl sedan skedde til Liukola hufvud-Magazin i den sednare socknen); i det stället at släpningen nu skedde landvägen ifrån Jämsä Kyrka först åt Norr (långs med stranden af *Päijäne!)* vid pass 8 mil, en ganska svår och backig väg, derpå rundt omkring sjöns norra ända, hvarifrån en helt ny väg, med en i synnerhet kostsam bro, måste byggas, hvilken nya väg sedan fortsattes genom ödemarken tilbaka åt Söder (parallelt med andra stranden af samma sjö), allt til *Kangasniemi*. Jag afhåller mig ifrån alla betraktelser öfver denna anstalt!

Krigstider blifvit med flit gjord obrukbar. Til *Tammerforss* marknad om hösten nedhämtas mycket smör, och andra varor, långs med sjöarne ifrån *Keuru*, *Ruovesi* och flere til samma vattudrag stötande soknar, ehuru en del allmoge af flera forssar mycket hindras. Långs med flere af de Norra Österbotniska Elfvarne, färdas allmogen, som derstädes äger en särdeles skicklighet uti dessa farliga färder, med båtar ned til Hafsstranden, och nedforslar på sådant sätt tillika en del af sina export-varor. Af dessa Elfvar, som mer och mindre, och med måttelig kostnad, kunde hjelpas, äro likväl inga andre än *Pyhäjoki* Elf (til någon del), ännu vederbörligen uprensade [11]).

Imedlertid nedhämtas, i synnerhet långs med Ulo-Elf, årligen en betydelig varumängd (flere hundrade tunnor *Tjära*, lispund *Smör* och *Torr-Fisk* etc), ej allenast ifrån *Muhos* socken och Kajaneborgs Län, utan ock ifrån det nästgränsande Savolax och Karelen [12]). Hvilket allt nogsamt

---

[11]) At Regeringen redan i äldre tider varit upmärksam på båtfarten i dessa Elfvar, tyckes man kunna sluta af et i *Palmsköldska Samlingarne* (T. *Österbotten)* omnämndt K. *Johan* III:s bref och befallning (af d. 6 Nov. 1584) til *Michel Påfvelsson*, „at ransaka om insjöar och Elfvar uti Österbotten, och at veta besked om theras nampn, så och hvarifrån dhe hafva sit ursprung och hvart the löpa, och at ransaka om theras bredd, item också om stora vikar i Hafs-stranderne, och eljest huru thet allt belägit är“.

[12]) Ehuru farlig farten är nedför denne Elfs höga och brusande Forssar (af hvilka endast *Niska-Koski*, den öfversta ibland dem, lärer något litet hafva blifvit hulpen); färdas likväl Allmogen flitigt utför densamma, med dertil särskildt inrättade långa och smala båtar (utan Köl), så stora at de bära ifrån 12 til 24 tunnor *Tjära* (hvaremot efter en häst läggas blott 2 tunnor), eller 20 til 25 tunnor, det är 240 til 300 lispund, *Smör*. Dessa båtar måste dock i de farligaste Forssarne nedstyras af dertil enkom antagne och edsvurne Forss-Styrmän, som undfå sin betalning efter en viss Taxa (Se *Tunelds* Geogr. 7:de Upl. 3 B. p. 332 f.). Båtarne dels ros och dels stakas sedan upföre tilbaka; undantagandes vid *Pyhä-Koski* långa och häftiga Forss, som räknas vara 1 til 1 och en half mil lång, samt derunder gör en stor krökning. Som Båtarne där ej kunna

bevisar, at vår Allmoge ganska väl (tvärtemot hvad månge Ståndspersoner tänka och föregifva) begriper fördelen af båtfart framför landforor, och är villig at nyttja densamma.

Alt detta synes böra leda oss til följande slutsatser:

1:o At hvarest båtfart, långs med sjöar och Elfvar, kan lättas och befrämjas blott genom visse Sunds och Forssars uprensande (som genom en sorgfällig undersökning bör utrönas); där bör den måtteliga kostnad som til et sådant arbete fordras, ingalunda underlåtas: häldst en för landet vigtig förmån derigenom på många ställen står at vinna.

2:o At äfven då Forssarnes uprensning företages egenteligen för at skaffa det skadeliga öfverflöds-vatnet friare aflopp, likväl tillika, där någonsin möjeligt är, bör hafvas afseende på Båtfartens befrämjande orterne emellan; som åtminstone i en framtid kan blifva vigtig, ehuru den ock ej straxt kan fortsättas intil Hafvet. När altså lika myc-

---

bringas upföre sjelfva Forssen; så ros och stakas de först, vid pass 3 fjerdedels milar, upför den lilla *Muhos*-å (som et litet stycke nedan om Forssen faller in i Elfven), intil *Syväys* Färjeställe, hvarifrån de vidare köras på låga och långa vagnar, enkom dertil inrättade, långs med Landsvägen (varandes där ock tilgång til nödige Skjuts-hästar), ungefärligen lika långt, til *Sotkajärvi* sjö, som ligger ofvan om Forssen, och hvarigenom Elfven flyter: Hvarefter båtarne åter ros och stakas Elfven upföre, in i Ulo-Träsk (Se *Tuneld* anf. st. p. 379). Ej allenast ifrån *Hyrynsalmi*, *Paldamo* och *Sotkamo* socknar, utan ock ifrån *Pielisjärvi* i Karelen, långs med Sotkamo sockens vattudrag, nedhämtas *Smör*, *Talg*, *Torr-Fisk* etc med smärre båtar til Ulo-Träsk. Karelarena qvarlämna då sine båtar vid *Kajana*, och köra ned varorna, förbi *Ämmä* branta vattufall, til närmaste lugn-vatten nedan om fallet och staden: där de leja större och til detta behof särskildt inrättade Elf-båtar, med hvilka de vidare öfver Träsket och långs med Elfven, fortsätta resan til Ulo. Sammalunda köra de närmast boende *Idensalmi* boer etc. sit smör med kärror eller släpor (långs med den nya, genom *Waivasten-suo* kärr upgjorda, men ännu ej intil Idensalmi vägen fullkomligen fortsatte Landsvägen) til stranden af *Ulo Träsk* (vid *Wuolijoki*): där de leja sig båtar, at vidare framföra varorna til *Ulo* stad.

ket vatten kan nedskaffas derigenom at någon del (til ex. ena sidan) af en forss eller å fördjupas, som derigenom at densamma til hela sin bredd öpnas, stenarne undanrensas m. m.; så bör altid den förra utvägen häldre vidtagas: hvarmedelst jämväl Fisket vinner. Om Folket blifver vant, at såsom i Holland, med Hästar köra fram båtarne långs med Vattudragen; så kan på detta sätt et större lass af en häst, än annars af 10, framsläpas, och behöfver til den ändan blott en smal Ridväg utmed stranden anläggas [13]).

At vid åtskillige häftigare och farligare Forssar, medelst vissa ganska enkla och föga kostsamma Machiner (til ex. Vindspel), Båtarnes både säkra nedsläppande och upskaffande mycket kan befrämjas; är lätt at finna. Exempel derpå finnas så väl på flere utländska Orter, som ock hos oss. Men at derutinnan mig närmare inlåta, hör ej nu til min afsigt.

Om igenom de föreslagne rensningar en Elf eller Å icke kan göras hela sommaren farbar; så lönar det redan mångenstädes mödan, om likväl vissa varors nedskaffande Vår- och Höstetiden, då vatnet är högst, derigenom befordras, antingen medelst öpnad *båtfart*, eller åtminstone lättad och främjad *Flötning:* på hvilket sidstnämde sätt *Skeppsvirke*, *Timmer*, *Sågstockar*, *Plankor*, *Bräder*, *Ved* etc kunna til hafsstranden, med drägelig kostnad forthjelpas [14]).

Mycket ankommer härvid på Vattudragens belägenhet, i anseende til grannskap af förmögnare sjöstäder, en mera

---

[13]) Icke heller denna slags anstalt är hos vår Allmoge aldeles okänd. Ifrån *Peldoniemi* i *Ilmola* socken i Österbotten, åker man t. ex. på det sättet, långs med *Ilmola*- eller *Kyro*-Elf, 7 fjerdedels milar til *Karhumäki*; och derifrån et stycke upför Säynäjoki; samt likaledes ifrån *Lappo* Kyrka, 10 fjerdedels milar til *Härmä*.

[14]) Bevis derpå, hvad genom denna utväg kan uträttas, gifver åter Österbottens Allmoge, som i sådan flötning är både genomöfvad och ganska dristig. Nästan i alla det landets Elfvar, betjenar man sig med fördel af detta medel; som med ännu större framgång skulle kunna nyttjas, om Elfvarne blefve uprensade.

odlad och folkrikare landsbygd, m. m. som allt bör tagas i sorgfälligt öfvervägande. Hvarest det ännu ej lönar mödan, at uprensa hela Elfven; bör derföre icke den nedersta och närmaste delen deraf lämnas ovidrörd. O. s. v. En noggrann kännedom af landet, behofven och näringarne, gifver härutinnan många särskilda råd och locala anvisningar vid handen, som här i allmänhet ej kunna omröras.

Hvad ändteligen 3:o allmännare och vidsträktare Durkfarts-anstalter genom landet vidkommer; så lärer det åtminstone ännu vara förtidigt, at för Finland föreslå stora segelbara Canaler, försedda med kostsamma Slussverk: til hvilkas anläggande både tilräckeliga medel torde fattas, och vår ringa folkhop och varumängd, svaga rörelse, samt landets ofullkomliga cultur, ej ännu synas oss nogsamt föranleda.

Där sådana stora anstalter skola löna mödan och kostnaden; måste varu-mängden vara så ansenlig, och rörelsen med deras transport så betydelig, at genom afgifter, som icke kännbart betunga denna transport, ej allenast sjelfva verken skola kunna underhållas, utan ock säker, ehuru måttelig, ränta för de derpå använde omkostnader kunna påräknas [15]). Men kan detta ännu om Finlands inre Han-

[15]) At sådane anstalter til enskildas tjenst, af Kronan ensam skulle påkostas och underhållas; vore en i flera afseenden orimlig tanka. Man vet huru dyra alla Kronans byggnader blifva, och huru långsamt de fullbordas. Vi hafve äfven i vårt Fädernesland derpå bevis och exempel nog. All anlednig är at hoppas, det Trollhätte-Canalen, hvarpå så länge och med så dryg kostnad blifvit fåfängt arbetadt, när verket drefs för Kronans räkning, skal snart och med måttelig kostnad blifva färdig, sedan dess fullbordande blifvit öfverlämnadt til et enskildt Sällskaps verksamhet. I England hafva ganska många och kostsamma Canaler, med sine Slussar och alla anstalter, genom enskilde subscribenters omsorg och drift, innom en kårt tid blifvit fullbordade: at använda sina penningar på sådant sätt, anses där för en af de förmånligaste utvägar at göra dem fruktbara. Men i detta fall är klart, at varu-transporten längs med vattudragen bör vara betydelig. Huru ringa transport-kostnaden, genom denna utväg, likväl måste vara, kan man deraf sluta, at ej allenast *Stenkol, Kalk* och *Kalksten, tegel, mergel* etc (jag förbigår

del förmodas? — Vårt Climat lägger ock för Slussbyggnaders både bestånd och förmånlighet hinder i vägen, som Utlänningarne icke känna. Isfrysning gör ofta Slussarne mindre varaktige, och förorsakar tätare reparationer. För våre långa vintrars skull, kunne vi knapt i 5 månader (6 på somlige ställen, men somligstädes föga öfver 4) nyttja sjöfart: hvilket mycket minskar båtledernes inkomst. — Men af allt detta följer dock ingalunda, at vi böre öfvergifva allt hopp och all tanka om nyttiga Båtleders inrättande inom vårt land; nej, slutsatsen bör endast blifva den, at vi skole inskränka och afpassa dem, åtminstone nu i början, efter våre krafter, vårt behof, och vår belägenhet; icke tänka på sådane Storverk som Strömsholms Canalen, eller den som ifrån Wenern til Götheborg, förbi Trollhättan förehafves; icke straxt begära vattuleder för *Skutor*, utan endast för båtar. Ej allenast i *China* [16]) och flerestädes, hafva Canaler och inrikes vattufart ifrån uråldriga tider utan några slussinrättningar varit anlagde, främjade och nyttjade; utan jämväl i sjelfva *England*, där hvarken penningar, nit för Handelns befrämjande, eller öfvertygelse om vattuleders ojämförliga nytta, fattas, har man i sednaste tiderne börjat, på en sådan mindre kostsam anstalt vända mycken upmärksamhet [17]); särdeles i de orter, som

---

dyrare varor), utan ock *ler* och *sand*, en ansenlig väg, på detta sätt med förmån transporteras. Men som subscribenterne i det Riket äro försäkrade, at deras ägande rätt til de af dem inrättade Canaler, med deraf flytande inkomst, likasom all annan laglig egendom heligt, jämväl af Regeringen, respecteras; så åtnöja de sig med en mindre vinst, som de veta vara säker och beständig. Och detta gör dem benägne och dristige, at gå in i sådane stora och kostsamma företag; samt bidrager ej litet til landets flor och välmåga.

[16]) Där dragas båtarne ifrån de lägre Canalerne til de högre (eller nedsläppas ifrån dessa til de lägre) längs med sluttande planer, på et slags låga vagnar eller Rullbänkar, medelst vindspel, eller vattu-hjul.

[17]) Canalerne i *Kelley* och *Shropshire*, äro redan efter detta system anlagde, för mindre båtar: för hvilka det ej lönar mödan at bygga Slussar.

ännu äro mindre befolkade, och hafva mindre dyrbara och betydliga varor at til sjöstranden afsända. I synnerhet har Herr *Robert Fulton*, uti en särskild Afhandling [18]) mycket prisat och recommenderat sådane mindre båtleder utan Slussar, och gifvit förslag til deras förmånligaste inrättning: hvilket arbete utan tvifvel förtjenar jämväl våre Hydrotechnisters upmärksamhet.

Han ådaga lägger däruti med skäl och uträkningar, huru stort företräde slika små Canaler (och små Båtar), i mångfaldiga afseenden hafva framför de vanliga, som äro större, med Slussar försedde, samt för större Fartyg inrättade; hvilka kunna bära sig blott i orter hvarest stark handel, emellan stora och rika Städer, eller med ymniga och kostbara varor, drifves. Han visar, at de af honom föreslagne små farleder, för båtar af 4 tons [19]) drägt, med alla sina tilbehör icke fordra öfver hälften af den kostnad, som behöfves til dem hvilka för fartyg af 25 tons drägt anläggas [20]), eller en tredjedel af ännu större, anlagde för

[18]) A Treatise on the improvement of Canal Navigation; exhibiting the numerous advantages to be derived from *Smal Canals*, etc. By *R. Fulton*, Lond. 1796, 4:o.

[19]) En *ton* svarar i vigt mot 2000 (Engelska) Skålpund, eller 20 Centner.

[20]) Hvilka han anser för de minsta som i Sluss-Canaler med fördel kunna nyttjas. Sådane Canaler måste gräfvas bredare och djupare; til dem fordras mera mark, större arbetslön, större Reservoirer, bryggor, vattuledningar etc. De äro dessutom dyrare at underhålla. — Enligt denne Författares upgift, har *Rochdale*-Canalen, af 3 och en half Engelske milar, kostat 291900 Pund Sterling; *Ellesmere* dito, 57 mil lång, 400000 Pund; *Kennet* och *Avon* dito, 70 mil, 420000 Pund; *Leeds* och *Liverpool* dito, 129 mil, 800000 Pund; o. s. v. Inom föga mer än 3 år, är i England, af Private personer genom Subscriptioner sammanbragt den ofanteliga summan af 5300000 Pund Sterling, för at bestrida kostnaden til åtskilliga sådane farleders anläggande; som då denne kostnad beräknas til 5000 Pund för milen, gör 1060 Engelska mil. (Det är bekant at en Svensk mil gör något öfver 6 och en half Engelske; således gör dessa Canalers längd tilsammans vid pass 160 Svenska mil).

fartyg af 40 tons drägt. Af samma penninge-summa, kunna fördenskul Subscribenterne eller Entreprenörerne, när allt annat sättes lika, i förre fallet hafva samma vinst, fastän Canal-afgiften för båtarne skulle nedsättas til hälften mindre: hvarigenom farten nödvändigt måste upmuntras och förökas (och de dryga landfororna i samma mån minskas), samt inkomsten för Canal-ägarena i längden blifva allt betydligare. Med en lika penninge-summa kan efter denna grund en dubbelt eller två tredjedelar längre Canal anläggas, och altså landet i samma mån mera gagnas; särdeles kunna til hufvud-Canalen flere sido-grenar af denna mindre art, åt alla håll, och jämväl til mindre folkrike orter, lättare fogas. Smärre båtars in- och utlastning är mindre kostsam; då under vägen något skall föryttras, behöfver blott en båt stadna (som til återkomsten hinner utlastas) och de öfrige få obehindrade framgå etc. Där vattubrist gör större Canalers anläggning (med sina tilhöriga Slussar) omöjelig, eller åtminstone ofanteligt kostsam; där kunna smärre, som fordra mindre förråd af vatten, ofta med fördel inrättas, äfven som i de orter, hvarest rörelsen för det närvarande är mindre stark: när den sedan tilväxer, behöfver man endast öka Båtarnes antal. — De til farten långs med desse Canaler erforderliga Båtar (för öfrigt af olika skapnad och inrättning, täckta eller öpna, efter olika behof), föreslår Herr Fulton af 20 (Engelske) fots längd, 4 fots bredd, och 2 fots samt 10 tums djuplek. Sådane kunna rymma alla slags varor, förutan längre timmer-stockar etc[21]); och en häst kan et godt stycke väg på vatnet framsläpa 10 sådane lastade båtar, då han köres jämt och sakta. Canalernes vatten behöfva icke sinsemellan hafva något sammanhang; deras ytor få äga mycket olika högd, emot hvarandra och emot hafs-brynet. Men för at lätt och snällt kunna transportera Båtarne ifrån den ena til den andra (ur den lägre til den högre, eller tvärtom); föreslår

[21]) At blott för dessa varors skull anlägga kostbara Canaler, med Slussar, lärer icke löna mödan; och således måste på detta undantag föga afseende hafvas.

han at emellan dem inrätta Sluttande Planer (eller et slags Sluttande Dragbroar), långs med hvilka Båtarne skola flyttas (äfven som förbi ofarbara forssar) ifrån det ena lugnvatnet til det andra: dessa Planers eller Dragbroars inrättning, beskrifves omständeligen, och med bifogade Kopparstick uplyses. För at qvickt och lätt verkställa denna transport, långs med de Sluttande Planerne, upgifver han först en Machin (med sit tilbehör), som hvarken är altför konstig eller kostsam (åtminstone ej med Slussbyggnadernes kostbarhet kan jämföras), [22]) och drifves medelst det öfre vatnets tyngd: på hvilken Machin äfven omständelig beskrifning och afritning finnes bifogad [23]). Därnäst föreslår han, at under båtarne (hvilkas botten bör vara platt) foga tvänne låga rullar eller hjul (så inrättade, at de hvarken lätteligen kunna stötas och skadas, eller märkeligen hindra Båtarnes fart), på hvilka de lätt kunna dragas öfver Planerne, ifrån den ena Canalen til den andra [24]). Til at styra detta göromål tarfvas blott en enda karl (densamme som kör hästen), hvilken kan hjelpa fram flere (intil 10) Båtar på en gång, ifrån den ena Planen och Machinen til den andra [25]). Sådane Machiner behöfva icke

---

[22]) Man har upgifvit, at den föreslagne vattuleden ifrån *Päijäne* til och genom *Rikala* Canal, skulle med sina Slussar kosta 7 tunnor guld; men jag tviflar, at den dermed skulle kunna inrättas! Ville man sedan följa *Kumo* elf til hafvet, så skulle ännu 36 större och mindre forssar möta, på 14 mils väg! Är det rimmeligt at tänka på en sådan farleds inrättande, och det i vårt folk- och penninge-fattiga Finland? Ifrån Tavastehus til Helsingforss, har man tyckt 48 Slussar behöfvas, för at långs med *Wanda-* eller *Helsing-å* kunna komma ned til Hafvet: och man har kunnat äflas med sådane förslag!

[23]) Jag tviflar ock icke, det någon af våre snälle Mechanici torde kunna ännu ytterligare förbättra och förenkla densamma?

[24]) Sådane fastgjorde Rullar, äro icke rubbning underkastade, såsom lösa kaflar eller rullar, och förorsaka mindre tidspillan och besvär än Rullbänkar, på hvilka Båtarne måste uplyftas, för at åter nedlyftas.

[25]) Vid *Ketley* och *Shropshire*-Canalerne betalas för hvarje

byggas tätt, då de Sluttande Planerne kunna utan olägenhet upföras til ansenlig högd, o. s. v.

Man behöfver icke frukta, at Canalerne (jämväl i vårt Climat) skola blifva ovaraktige: det ankommer på deras förståndiga och sorgfälliga anläggning. Om de af private Entreprenörer inrättas (som är det enda vilkor under hvilket man kan göra sig hopp om anstaltens framgång); så sörja desse nog för arbetets duglighet. Men til sådane hos oss ovane, ja okände företaganden, måste folket först af Öfverheten ej allenast upmuntras, utan ock kraftigt biträdas och understödjas. Förutan en evärdelig och orubbelig egendoms-rätt öfver de således (på enskild kostnad) anlagde farleder och den deraf inflytande inkomst (hvarigenom Capitalister kunna lockas at til sådane anstalter, emot undfående af vissa actier, använda någon del af sine penningar); måste Regeringen hjelpa til at undanrödja alla oförståndiga, egensinniga och egennyttige hinder, samt åtaga sig at kraftigt värja Subscribenternes rätt emot allehanda illvilliga försök [26]). Om kunnige, driftige, bemedlade

båt af 5 *tons* drägt, *3 pence* (hvaremot de toma hjelpas tilbaka för intet) vid hvarje Plan, på 1 til 10 Engelska mils afstånd; som visserligen är mindre än som fordras vid Slussarne, där flere karlars biträde behöfves. Där en sådan fart kommit i gång, nedsätta sig snart nog folk, som härvid tilbjuda sin tjenst, och hålla hästar til transportens behof, samt framföra båtarne. Dertil fordras ej mycken konst eller skicklighet; och deras biträde måste således för ringa pris kunna erhållas. Kostnaden upger Auctor (i England, hvarest dyrheten är så stor) för en häst som drar fram 40 *ton* 10 Eng. mil, til 6 Engelska Skillingar, (eller 3 och en half *pence* på hvarje båt för 10 mil); och i proportion mera, då man vill färdas fort. Canal-afgiften räknar han til *1 pence* för hvarje *ton* på milen. När farten tiltager, kan inrättningen efter hand mera fullkomnas. Han föreslår t. ex. at vid Machinerne tilsätta sådane Upbördsmän, som tillika kunna anlitas om Båtarnes eller varornas framskaffande, ifrån den ena til den andra, allt intil bestämd ort, hvarest de af Commissionärer kunna emottagas, utan at ens någon karl behöfver medsändas (så som man skickar Bref med Posten). Hvilket allt han omständeligen beskrifver.

[26]) Derföre pläga i England sådane Canal-arbeten genom

och betydande Patrioter, ville härutinnan bryta isen; så tviflar jag icke, det ju saken skulle vinna framgång. På skickelige Mechanici och Hydrotechnister, hoppas jag icke skulle blifva brist. Försöket kunde först anställas i mindre vidd, i förening med forsrensningen och strömfarten, samt ifrån någon af de orter som hafva de mästa varorna at aflåta, och hvarifrån en sådan vattuled med minsta besvär och kostnad kunde anläggas. Så hafva Engelsmännerne gjort. Vissa hinderliga fördomar, såsom at strömmarnes lopp allestädes bör följas [27]), måste straxt bårtkastas o. s. v.

Jag äger ej tilgång til sådana pålitliga och fullständiga Chartor öfver våre Sjöar, Elfvar och Åar, deras afstånd och belägenhet til hvarandra, markens beskaffenhet omkring och emellan dem, m. m. at jag vågar upgifva de leder, som först och förnämligast borde påtänkas och fullbordas. En sorgfällig och fullständig undersökning (ej allenast om sjelfva vattudragen, såsom härtils skett, utan ock om de öfrige berörde omständigheter) bör föregå, innan någon ting härutinnan med säkerhet och besked kan sägas. T. ex. rörande Communicationen emellan *Tavastehus* och *Helsing-*

Parlaments-acter tillåtas och få stadfästelse. Sådane private Entreprenörer tarfva sedan til arbetets styrsel och bedrifvande icke så mänge Ämbetsmän, kostsamma Directioner etc. som Kronan hos oss plägat behöfva. Desto fortare går det med verkställigheten.

[27]) At följa Strömmarne, som hos oss gemenligen af täta fall och svåra forssar afbrytas, blefve ofta af alla möjeliga vägar den aldrabesvärligaste och kostsammaste; stundom nästan omöjeligt: at förtiga, det dermedelst vägen ej sällan skulle genom flodernas krökningar, onödigtvis förlängas. Man bör ej allenast vara upmärksam på smärre med Elfvarne parallela vattudrag, som ofta med långt större fördel kunna nyttjas (då de genom uprensningar och kårtta förenings-Canaler göras farbara) än hufvudfloderne; utan ock, efter Engelsmännens exempel, esomoftast häldre gräfva Canaler utmed floderne, ja skilja sig aldeles ifrån desse, och gå rätt fram genom landet. Sådane Canaler hafva icke at befara de olägenheter af islossning, vårfloder och öfversvämningar, som ej sällan vid Elfvarne förorsaka stor skada.

fors; emellan *Karku* Sjön och *Norrmarks*-å; emellan *Hvittis* och *Eurajoki* å; emell. samma *Hvittis* och *Åbo* å; emellan *Tammela* sjöarne och *Pemar* å (genom *Somero),* etc? hurnvida nödigt vore, at ifrån *Längelmävesi* följa vattudraget genom *Ihari,* eller om ej båtarne borde heldre flyttas straxt, öfver *Kangasala*-åsen, in i *Roine* sjö, och vidare förbi *Apia* och *Walkiakoski, Kuockala* samt *Nokia* [28]) forssar etc (äfvensom ifrån *Näsijärvi* förbi *Tammerforss* til *Pyhäjärvi)?* och hvad sedan kunde vidare, enligt samma grunder, uträttas til en farleds inrättande emellan *Päijäne* och *Tavastehus?* m. m.

Af det föregående lärer redan kunna inses, huru litet det inkastet bör fruktas, at vår allmoge under våra kårtta somrar ej har någon tid öfrig at til Stads-resor använda. Meningen är ingalunda, at hvarje Bonde, längst upp ifrån Tavastland etc. skall sjelf nedhämta sina varor allt intil Sjöstäderne eller hafs-stranden (ehuru han i alla fall dertil ej skulle tarfva så många drägter och så många karlar, som til sina vinterresor): en enda utskickad, kunde besörja om flere hemmans handel, på samma sätt som det nu ofta sker med de varor, hvilka med Skutor ifrån Sjökusten til Stockholm öfversändas. Formän (som vi förut anmärkt) skulle snart nedsätta sig vid Canalerne, då farten kommit i gång, och befordra varornas transport [29]). Våre små Upstäder, som nu föga gagna landet, och hafva svårt at komma sig före, kunde då (jämte på tjenliga ställen an-

---

[28]) At denna höga och svåra forss (af omkring en ottondedels mil i längden) skall göras farbar, lärer ej någon kunna yrka; men det är ingalunda omöjligt, at gå den förbi (tagandes vägen söder om forssen) så at man kommer in i samma vattudrag närmare til dess förening med *Kulovesi:* hvarvid några smärre sjöar och åar torde kunna nyttjas?

[29]) Jag har redan ofvanföre anmärkt, at ej allenast visse Fors-Styrmän i Ulo-Elf, emot ringa betalning nedstyra båtarne genom de farliga forssarne derstädes; utan ock, at almogen vid Ulo-träsk lånar båtar emot hyra åt Öfverbyggarena, til sådane elf-resor. Detta exempel bestyrker den gamla satsen, at hvarest tilfällen til förtjenst gifvas, där saknas ej länge folk som äro färdige at begagna sig af desamma.

lagde Köpingar) tjena til nederlags-orter för öfre landets producter; där de af Sjöstädernes Commissionärer och utskickade skulle upköpas (såsom nu sker t. ex. på Tammerforss marknad) [30]), och sedan til hafsstranden nedforslas. En förmånligare afsättning skulle ej allenast mångfaldigt ersätta Landtmannen (genom säkrare och rikare belöning för hans flit) den ringa förlust i sommar-dagsverken som honom skulle härigenom tilskyndas, utan hans idoghet skulle ock mera lifvas, näringarne tilväxa, och dermedelst jämväl folkmängden, jämte landets cultur, tiltaga. — Men jag har redan varit för vidlöftig, och måste sluta: lämnandes dessa mina tankar, hvilka visserligen ännu mycket kunna fullkomnas och ytterligare uplysas, til kunnige mäns sorgfälliga och ömma ompröfvan och öfvervägande.

Kårt Historia om K. Academien i Åbo.

§ 1. Så erkänd sanning det är, at menniskjan förnämligast genom sit Förnufts upodling, samt ljus och kunskaper, höjer sig ej allenast öfver de oskäliga djuren, utan ock öfver dem af sit eget slägte som med rätta kallas *Vildar* och *Barbarer;* så ostridigt är tillika, at uplysning och kunskaper aldrig hos en nation kunna vinna fäste, eller blifva vederbörligen fortplantade och utbredda, om ej Staten genom allmänna och väl inrättade Läro-anstalter [1]) sörjer för ungdomens undervisning och bildande. Hi-

[30]) Allmogen som ifrån *Ruovesi* etc. om hösten dithämtar sit Smör, finner sin räkning vid at häldre sälja det där, til Åbo Borgerskap, än at spara det til nästa vinter, och då på slädar nedsläpa det til Åbo. Huru gerna skulle icke Finlands öfrige Landtmän nyttja en lika beqvämlig utväg at föryttra sina varor, om den kunde ägas! Men den kan endast genom sjö-foror blifva möjelig.

[1]) Sedan genom Revolutionen i Frankrike alla förriga Läro-anstalter blifvit förstörde, har okunnigheten ibland folket derstädes så tagit öfverhand, at enligt Regeringens berättelse til Lagstiftande Råderne, af år 1796, månge *Communer* då funnos, i hvilka ej en enda menniskja var i stånd at läsligt skrifva den

storien om et folks hyfsning och uplysning, står fördenskull uti et oskiljaktigt sammanhang med Historien om dess Läre- och Undervisnings-verk; hvarföre ock kännedomen af dessa samt deras tilstånd i särskilda tidehvarf, utgör et ej obetydeligt föremål för en tänkande Häfdateknares upmärksamhet. Detta gäller jämväl om vårt Finland. — Dess Historia kan äfven i detta afseende egenteligen icke förr börjas, än med landets läggande under Svenska Kronan, och den Christna Religionens införande härstädes. Det ljus som då hos våre förfäder begynte upgå, var likväl blott en dunkel gryning; den klena och til största delen förvända undervisning, som dem i början blef meddelad, var endast lämpad efter Clereciets behof: inom detta stånd och des bildande, voro nästan alla studier och bokliga kunskaper, så väl hos oss som i nästan hela det öfriga Europa, inskränkte; de öfrige medborgarena lärdes ej en gång at läsa i bok, eller at kunna skrifva sit namn. När något skulle skrifteligen författas, måste någon Präst dertil brukas, hvilken då merendels betjente sig af det Latinska språket, såsom det enda til hvars skrifvande han sjelf hade blifvit anförd. Documentets utgifvare, med sina vittnen, hängde allenast sina Sigiller derunder. Derföre finne vi ock, at ej allenast Förordningar, Dombref, och Testamenten, utan ock köpe- pante- och skulde-bref, ja til och med qvittencer, endast på detta främmande språk, allt til inemot medlet af 14:de århundradet, hos oss blifvit upsatte. Men så bör tillika anmärkas, at sällan i andra än Clereci-

---

obetydligaste attest. Lärarena befunnos i så torftiga vilkor, at de ej kunde fortsätta sin undervisning. Ja *Baraillon* intygade (d. 7 Junii s. år), at *Communer* funnos af 50 til 80 tusende personer, hvarest ej en enda menniskja gafs som var i stånd at åtaga sig undervisningen, o. s. v. Et bedröfligt och lärorikt exempel för alla Nationer, åtminstone dem hvarest icke den ej mindre falska och orimliga än skamliga och barbariska fördomen herrskar, at okunnighet och vidskeppelse tiena at befästa Statens lugn! Turkiet, Persien och Marocco äro utan tvifvel, efter deras tanka, lugna, sälla och välstyrda Stater!

ets angelägenheter, skrift vid sådane tilfällen plägade nyttjas. De verdslige afgjorde alla sina saker mundteligen, med tilkallade vitnen när så behöfdes. Til Cleréciets undervisning anlades efterhand Scholor, dels vid Dom-kyrkan, hvaraf Åbo Cathedral-Schola upkom, dels vid Klostren. Af det sednare slaget finne vi Scholorna i Wiborg och Raumo omtalas, af hvilka den sistnämnde vid Reformationens början stod i mycket anseende, och kallades *Collegium Raumense*. Men Dominicaner Munkarnes Schola vid Åbo Kloster, var utan tvifvel långt äldre: en deras Lector *Godescalcus* (hvilken tillika var Påfvelig Upbördsman här i landet) omtalas redan år 1328; och vid år 1418 förekommer en *Nicolaus Olavi*, *Lector Sententiarum* vid samma Kloster. Cathedral-Scholan åter finnes ej allenast redan före medlet af 14:de seclet hafva varit i flor, utan ock i början af det följande århundradet ägt det anseende, at ungdomen jämväl ifrån andra Stift diströmmat, för at lära (utom innanläsningen och skrifnings-konsten) i synnerhet hvad då kallades *Artes Triviales*, det är (Latinska) *Grammatican, Dialectican* och *Rhetorican*, sådane som de då förestäldes; til hvilka utan tvifvel, för de mera för sig komne jämväl, utom en torftig Religionskunskap, *Choral Musiken, Arithmetiken*, och så mycket af *Astronomien* som til Högtidernes uträknande var nödigt, blifvit tillagde. Häraf kan man förstå, hvilka studier och vetenskaper under Catholska tiden i vårt Fäderneslaud voro idkade. De som traktade efter högre ämbeten i det andeliga ståndet, och hade förmögenhet eller utväg dertil, reste sedan utomlands, i 14:de Seclet til *Paris*, i det följande dels dit, dels til *Prag* eller *Leipzig*, för at vid dervarande Academier vidare fortsätta sina studier, och förvärfva sig Magister-Graden, som medförde stort anseende och många fördelar. Men under allt detta, förblef icke allenast menigheten rå och ohyfsad, utan jämväl landets ypperste och Ämbetsmän vunno föga odling och uplysning. Modersmålet, hvarmedelst all kunskap skulle de lägre folk-classerne meddelas, vanvårdades aldeles; så at då vid Reformationens början, Bibeln skulle på Finska öfversättas,

och andre Christendoms-Böcker på detta språk författas, ej allenast dess fattigdom och styfhet satte författarena i förlägenhet, utan ock orthographien högeligen brydde dem; hvaraf vi intil sednaste tiderne fått vidkännas besvärliga följder [2]). Genom det Tyska Borgerskapet som nedsatte sig i Städerne, synes i desse någon större bekantskap med läsning och skrift blifvit befordrad; behofvet gjorde denna kunskap och färdighet för dem snart oumbärlig: och den utspriddes utan tvifvel ifrån dem småningom jämväl til förnämare och förmögnare män på Landsbygden. Hvarföre vi ock ej allenast finne, at redan i 15:de Seclet Åbo Stads *Tänkebok* (eller Magistratens Protocoller och anteckningar) omtalas, utan ock äge Svenska bref, växlade emellan Landets betydeligare invånare, samt hvarjehanda afhandlingar och skrifter på samma språk författade, ifrån detta tidehvarf ännu i behåll; af hvilka vi kunne skönja, at ljus och insigter imedlertid ibland de högre folk-classerne i landet dock gjort några framsteg. Men genom Religions-förbättringen i början af 16:de Seclet, blef grunden lagd til Nationens ännu betydligare förkofring i kunskaper och uplysning.

Hvarjehanda i allmänhet nyttigare saker, blefvo då, jämte renare begrep om Religion och seder, samt en vidsträcktare bekantskap med de lärda språken, ungdomen i Scholorna bibragte. Bibelns läsning, som blef mera allmän, föranledde tillika til bekantskap med Historien och flere andra lärdoms-grenar, o. s. v. Men under allt detta, förblefvo dock ännu Dom-Scholorna i Wiborg och i synnerhet i Åbo, landets nästan enda läro-verk [3]): i hvilka undervisningen

---

[2]) T. ex. det underliga uptåget, at i stället för *k* framför de hårdare vocalerne (a, o och u) skrifva c (*cala* för *kala*, *coco* för *koko*, *culma* för *kulma* etc). I början skref man ock *Quin* för *kuin*, *koevu* för *koivu* etc.

[3]) I några städer (*Raumo*, *Björneborg* och *Helsingfors*) funnos väl dessutom Pädagogier; men de förmådde til kunskapers utbredande ej mycket uträtta. I hela Tavastland, Österbotten och Savolax fanns ingen Schola. Derföre var Dieknarnes antal i Åbo denna tiden så stort; de fortforo, at lika

dels icke hann sträckas mycket öfver de första elementarkunskaperne, dels fortfor at nästan hel och hållen lämpas blott efter Präste-ämnens behof, hvilka af lärjungarne utgjorde både den förnämsta och största hopen. Den föga upmuntran hvaraf Läro-anstalterne hade at fägna sig under sednare tiden af K. Gustaf 1:s regering, samt de långvariga krig och oroligheter som derefter följde, bidrogo ingalunda til kunskapernes och uplysningens utbredande och stadgande i landet: ehuru det ej bör nekas, at icke i synnerhet K. Johan III sökte at til deras och Schole-verkets uphjelpande något bidraga [4]). — Således var uplysningens förkofran, intil K. Gustaf Adolphs tid, nog ringa. Verkningarne voro ock deremot svarande. Okunnighet, barbari, vidskeppelse, råa och plumpa seder, samt de laster som

---

som i Påfviska tiden, under sin så kallade Sokne-gång kring om landet för at samla sig hjelp och underhåll, ofta utmärka sig genom mindre skickligt och lofvärdt upförande, som Öfverheten stundom var nödsakad at söka hämma. En stor del af dem bestod af fullvuxne Bonde-drängar. — Allmogen anfördes ännu sällan til bokläsning: hvad han genom Predikningar och Catechisationer (ehuru bestående merendels i utanläsning, ofta utan bifogade nödige förklaringar) hade tilfälle at inhämta, utsträckte dock hans kunskap et stycke längre, än under Påfviska tiden var möjligt, då Gudstjensten skedde på Latin, och Predikningar voro aldeles ovanliga. — Landets Ämbetsmän och Stånds-personer, ägde i allmänhet föga vidsträktare insigter, häldst i de för dem mäst gagneliga vetenskaper: och hvarifrån skulle de hämta dem? Inga andra böcker än några få som rörde Religions-kunskapen, voro på landets språk at tilgå. Deras ämbetes-förvaltning och den allmänna uplysningen var ock derefter! Hurudant undervisningssättet i Scholorna var, och hvad i dem ungdomen bibragtes, samt beskaffenheten af Djeknarnes seder i allmänhet, kan man lära af uppsatsen i det föregående sid. 144—150 m. fl. samt Hr Lector *P. J. Alopäi* Disputation *Specimen Historiae Litterariae Fennicae* §. V. p. 24 följ.

[4]) Se Hr. Lector *Alopäi* Disp. a. st. och Åbo Tidn. 1794, N:o 31, 33, 45 (jf. ock N:o 52); som tillika visa, huru föga upmuntran både Lärare och Lärjungar vid de få undervisningsverken under detta olyckliga tidehvarf njöto.

dem åtfölja [5]) herrskade i landet; de mägtigares laglöshet och våldsamhet, samt de ringares förtryck, hade stigit til en högd som vi nu knapt kunne oss föreställa [6]). Saknaden på duglige och skicklige Ämbetsmän i alla förvaltnings-grenar, var kännbar och beklagelig [7]). — Allt detta

[5]) Icke allenast *fylleri*, med slagsmål, dråp och mord, utan ock en last som vanligen plägar anses för en följd af yppighet och veklighet, nämligen *otukt*, finnes i landet hafva varit mycket gängse. Til bevis, kan det göra tilfyllest at införa början af General-Gouverneuren öfver Finland Baron *Nils Bielkes* öpne bref, dateradt *Birkala Länsmansgård* d. 14 Febr. 1628, så lydande: „Jag Nils Bjelke til Salestadh, gör vitterligit, at aldenstundh man, ty värr, förnimmer the fast styggelige och groffue missgerningar, som här uthi landet och mästedeels uthi alle Sochner bedrifvas, iblandh alle andre är och förnemligast the monge hoorsaker och lösachtigheter, som dagligen öffvas med lönskeläge, och sällan eller aldrig för Fougternes försummelse komme til lagligh förhöör eller tingförde varda. Och huru väll en part undertiden blifva lagförde, och efter lagen böter pålagde, så hafve de doch ingen rådh böterne at utläggie, och således thet värdslige straffedh aldeles undgå och ostraffade bliffve; therutöfver the och så uthi theras lösachtighet förhärdade bliffua, at the Kyrkiostraffedh intet achta, uthan aldeles uthi theras lösachtighet framhärde, och uthan någon försyn eller blygd bedriffue det ena horerii och lönskeläge efter thet andre" etc. Detta kan tillika tjena dem til underrättelse, som klaga och gräma sig öfver sedernes dageligen tiltagande förfall, och deras nu öfverhand tagne förderf, i jämförelse emot dem som i våre förfäders tid i landet voro rådande.

[6]) Se Hr Riks-Historiographen *Hallenbergs K. Gustaf Adolphs Historia*, II Bandet p. 684—753 och IV B. p. 491—511. Jfr. Åbo Tidn. 1791, N:o 44; 1792, N:o 12, 15, 18, 21, 23; 1795, N:o 41 och 44.

[7]) Det är bekant, huru K. *Gustaf I* måste i brist af skicklige ämbetsmanna-ämnen dels införskrifva utlänningar, dels til offentliga syslor förordna Djeknar tagne ifrån Scholorna, hvarifrån man dock gemenligen sände honom de sämsta, för at til Prästesyslornas besättande kunna behålla de bättre, hvilka derigenom fingo mera tid at i sina studier vinna mognad. Den nästföljande tiden var i denna delen föga lyckeligare. (Om tilståndet uti Rikets andre landskaper, se Hr *Hallenberg* anf. st.

nödgade ändteligen Regeringen at med alfvar vara betänkt uppå det enda verksamma medlet til det ondas grundeliga botande, nämligen undervisningsverkets försättande på en bättre fot, och lägenhets förskaffande åt landets ungdom at förvärfva sig fullständigare och fruktbarare kunskaper [8]).

IV B. s. 842 följ.) Ännu länge efteråt, var den här inrättade Kgl. Hofrätten i stor förlägenhet, at til Domare-syslornas förrättande utfinna skicklige personer. Rikets högre Ämbetsmän, som för lönernes skull innehade Lagmans- och Häradshöfdinge-syslorna, och sjelfve sällan voro i tilfälle at förvalta dem, ville esomoftast i sit ställe til vice-Lagmän och Lagläsare nyttja sine enskilde betjente, som ej en gång voro bekante med de första grunderne til Lagskipnings-vetenskapen; hvilket missbruk ifrån längre tid tilbaka hade tryckt landet och dess invånare.

[8]) I Kongl. Regeringens märkvärdiga, och landets dåvarande usla tilstånd i mångfaldig måtto uplysande svar til Gen. Gouverneuren i Finland Gr. *Pehr Brahe*, af d. 18 Oct. 1638 (som finnes infördt i Åbo Tidn. för år 1782, N:o 2—5), heter det ibland annat: „Så mycket den andelige Staten vidkommer, befinne vi til at bota och redressera de sjukdomar och oordningar som deruti finnas, intet bättre eller tjenligare expedient at vara, än igenom en Academies och några gode Scholars inrättande där uti landet; ty såsom I visligen och väl judicere, *om någon alfvar- och beständig civilitet där skall kunna vara til inbringa, och om man utaf sjelfva nationen skall få duglige och capable män så uti det andeliga som verldslige ståndet, så vill fuller intet annars skicka sig, utan at man här uppå såsom rätta Seminariis, tänka måste,* och ju förr thet ske kan, ju heller göra dermed en begynnelse. Edert förslag dertill befinne vi vara skäligt och godt, och hafve nu låtit öfverlägga om en Academia i Åbo til oprätte" etc. Och längre fram: „Medan vi och uti den Politiske Staten åtskillige fel befinne, de der behöfve til remedieras, och säkert nog är, såsom I deruti attingere, *at landet med elacka Fougder och lagläsare är beställt,* så synes med remedierne häremot til inventera, och at få andre skickeligare i deras ställe, vele blifva fast svårt och mödosamt, förr än med Academien, Gymnasio i Wiborg, och Scholarne kommer i dess tilbörliga gång, och derutur några capable personer til sådane tjenster efter handen kunna vara til hämta. Vi hålle och före, der man altid hade några visse subjecta i Hofrätten i Åbo til Auscultanter, såsom eliest sker i Stockholm, då skulle de, särdeles til Lagläsare tjensterne, finnas

§ 2. Konung Gustaf Adolph, som sielf i Finland ofta närvarande hade lärt, jämväl i denna delen, känna landets tilstånd och behof, samt derom af flere välsinnade Ämbetsmän, särdeles Biskopen i Åbo M. *Isaac Rothovius* blifvit påminnt, beslöt fördenskull år 1627 at förvandla Åbo Schola til et *Gymnasium* (försedt med 6 Lectorer), som dock ej förr än år 1630 hann bringas til verkställighet [9]). Den förut här varande Dom-Scholan blef då til en blott Stads-Schola förbytt. Detta var väl et vigtigt steg til befordrande af Konungens visa och landsfaderliga afsigt [10]); och lände utan tvifvel redan landet til mycken båtnad. Men erfarenheten lärde dock snart, at, då för landets aflägsenhet och invånarenas ringa förmögenhets skull, få ynglingar hade tilfälle och råd at härifrån resa öfver til Upsala, för at där vid Academien vidare fortsätta och fullborda sina studier, det påsyftade ändamålet igenom denna anstalt ännu icke fullkomligen kunde vinnas. Sedan

---

beqvämast". Kongl. Hofrätten, som instämde med landets allmänna önskan om en Academies inrättande härstädes, hade redan hos Regeringen, genom bref af den 11 Nov. 1637, likaledes föreslagit, at til erhållande af väl qualificerade personer til bemälte Domare-ämbeten, „Kongl. M:st Nådigast techtes förordna *Professores Juris Publici, Patrii et Romani,* häldst Practicos, uti den Academia som nu berättas här skole blifva uprättadh." Jfr. Åbo Tidn. för 1794, N:o 29.

[9]) Om detta Gymnasium, samt dess inrättning och lärare, undervisningssättet derstädes m. m. kan omständeligare underrättelse sökas uti Hr Prof. *Bilmarks* Hist. R. Acad. Aboënsis §. 2, Hr. Lector *Alopäi* Specimen Hist. Liter. Fennicae § VI, Hr. Prof. *Tengströms* Vita et merita Isaaci Rothovii p. 26 följ., och Åbo Tidn. 1791 N:o 4, 5, 6.

[10]) At våre *Gymnasier,* såsom en medel-anstalt emellan Scholorna och Academierna, kraftigt bidraga til en grundelig lärdoms lyckliga grundläggande och utbredande i Fäderneslandet, hafva kännare längesedan anmärkt. Jfr. Hr *Hallenbergs* anförde verk V Band. s. 172. Skada är, at de ännu på åtskilliga orter saknas. At förnämare Ståndspersoner vanligtvis ej låta sine söner bivista dem, sker icke utan en märkelig förlust i deras kunskapers grundelighet.

fördenskull folkets tankar en gång blifvit vände på detta ämne, och bristen derigenom blef allt mera känd och synbar; så begynte man tidigt at med alfvare tänka på dess ytterligare och kraftigare afhjelpande: och innan 7 år ifrån Gymnasii inrättning förflutit, öfverlade man redan om sätt och utvägar at få det til et Universitet eller Academie förvandladt [11]). Den då varande myndige och verksamme General-Gouverneuren öfver Finland Gr. *Pehr Brahe*, som i detta land stiftat sig en ärerik och oförgängelig åminnelse [12]), antog sig i synnerhet saken med nit och omsorg, samt befordrade densamma genom sit anseende til verkställighet. Han anmälde ej allenast i bästa måtto hos den Kongl. Regeringen detta så väl som flere til Landets uphjelpande nödiga ärender och anstalter [13]), utan upgaf ock, jämte plan til den nya Academiens hela öfriga inrätning, förslag och utvägar til förskaffande af stat och underhåll för densamma [13]), hvarigenom tillika dess bestånd för framtiden kunde försäkras. Sedan den Kgl. Regeringen låtit sorgfälligt pröfva detta hans förslag, och det sluteligen (genom Kongl. Brefvet af d. 26 Martii 1640) gillat och faststält [13]), blef jämväl verkställigheten deraf samma Herres

---

[11]) Jfr. hvad vi anfört i nästföreg. not. [8]). Det berättas, at Gustaf Adolph varit sinnad at uphöja det af honom härstädes uprättade Gymnasium til en Academie; men hans altför tidiga död hindrade honom at bringa detta förslag til verkställighet. Se *Baazii* Inventar. Ecclesiae Sveog. L. VII § VI p. 760.

[12]) Se den i Åbo Tidn. för år 1784 s. 398, samt år 1785 s. 9 följ. och s. 20 följ. införde Berättelsen om hans förtjenster emot Finland: hvartil böra läggas de bevis om hans nit för landets uphjelpande, som ur det redan anförde Kgl. Regeringens svar (af d. 18 Oct. 1638) på hans bref af d. 24 Julii samma år, framlysa. Åbo stad förvarar likaledes många bevis på hans förståndiga omsorg om ordning och police härstädes.

[13]) I bref af d. 22 Dec. 1637 och d. 6 och 24 Julii 1638. Se det ofvanföre s. 402 not. [8]) omförmälde Kongl. Regeringens Bref af d. 18 Oct. 1638, samt Åbo Tidn. 1793 N:o 22. Sjelfva Insticktelse-Brefvet läses på Latin öfversatt hos Hr Prof. *Bilmark* a. st. § 3 p. 14 följ.

drift och omtanka förnämligast anförtrodd; emot hvilket förtroende han så svarade, at Academien redan samma sommar (d. 15 Julii) med tilbörlig högtidlighet kunde invigas [14]).

§ 3. Imedlertid hade dels några af de förut vid Gymnasium härstädes anstälde *Lectorer* [15]), blifvit til *Professorer* antagne, dels flere ifrån Sverige dertil kallade och förordnade. Assessoren i Kongl. Hofrätten, *Johan Olsson Dalekarlus*, som under namn af *Stjernhök* sedan gjorde sig så berömligen känd, blef förordnad at tillika vid Academien vara Professor i *Lagfarenheten* [16]). Men på skicklige Medici var i Riket så stor brist, at icke förr än året efter, någon Medicinä Professor kunde tilförordnas [17]). — För öfrigt togs, hvad inre inrättningen angick, den ej lång tid förut [18]) af K. *Gustaf Adolph* åter uprättade och förbättrade Upsala Academie, naturligtvis förnämligast til mönster: äfven som samma Lagar, Privilegier och förmåner (så vidt omstän-

---

[14]) Om denna Högtidlighet (som väl först var bestämd at redan i Junii för sig gå, men för mellankommande hinder måste af General-Gouverneuren til d. 15 Julii upskjutas) kan läsas hos *Baazius* a. st. L. VIII C. XX, och *Bilmark* a. st. § III p. 10—20, samt bägges gemensamma källa *Mich. Wexionius (Gyldenstolpe)* Natales Acad. Aboënsis; jfr. Åbo Tidn. för år 1793 N:o 22, 23 och 25. Ej allenast i Åbo Domkyrka hölls vid detta tilfälle en Predikan (hvilken jämväl genom trycket blef utgifven och ännu finnes i behåll) af Biskopen sjelf, utan blef ock på Regeringens befallning denna dag, såsom en landets gemensamma högtid, öfver hela Finland med Gudstjenst och predikningar firad.

[15]) Fyra af dem, *Peträus*, *Vigelius*, *Stodius* och *Alanus*.

[16]) Göromålen i Kgl. Hofrätten voro då ej så många som de sedan blifvit; och lämnade derföre Assessorerne större ledighet.

[17]) Han som först dertil blifvit kallad (Olof Regelius), hade afslagit anbudet. Hvarpå en gammal och efter tidens sätt skickelig Medicinä Studiosus, *Eric Achrelius*, år 1641 sig härstädes infann, och om samma sysla anhöll; hvartil han ock, såsom ensam sökande, af Consistorium Acad. blef föreslagen och af Öfverheten förordnad.

[18]) År 1624. Se Hr. *Hallenberg* a. st. V B. p. 161 följ.

digheterne det kunde tillåta) blefvo den i Hans Dotters namn nu instiktade nya Academien i sjelfva Stiftningsbrefvet föreskrefne och tillagde. Biskopen i Åbo blef utnämnd til Academiens beständiga *Procanceller*, eller härvarande förnämste upsyningsman [19]). Någon *Canceller* (som egenteligen skulle vara Academiens högste Styresman, och ibland Riksens Råd utses) blef väl ej straxt tilförordnad; men General-Gouverneuren Gr. *Brahe*, som ock sedan blef Academiens förste Canceller, bestridde imedlertid, allt ifrån Academiens början, i sjelfva verket detta höga ämbete. Lärarenas indelning i fyra så kallade *Faculteter* [20]), så väl som andre vid alla öfriga Universiteter då vanliga inrättningar, med *Adjuncter*, *Depositor*, de studerandes indelande i vissa så kallade *Nationer* (öfver hvilka altid någon Professor skulle til *Inspector* förordnas) m. m. blefvo ock här vidtagne [21]). Men några så kallade *Exercitie-Mä-*

---

[19]) Tidens ännu nog Hierarchiska tankesätt, och de öfrige Ståndens i allmänhet klena bekantskap med studierne, gjorde at all slags undervisning troddes böra förnämligast Prästeståndets vård anförtros; såsom ock på Religions-kunskapens utbredande, och dess bibehållande vid sin renhet, eller faststälda form, i synnerhet hades dervid et sorgfälligt afseende. Hvarföre ock den Theologiska Faculteten ej allenast erhöll företrädet för de öfrige, utan ock i de äldre tiderne verkeligen ägde et slags inseende öfver dem; hvilket, särdeles då den leddes af någon betydelig ifrare, ofta var för de andre Faculteterne nog besvärligt. Man bör dock göra Theologerne vid Åbo Academie den rättvisa, at de, uti allt hvad mot deras egen läro-form icke syntes stridande, jämväl i det förra seclet gynnat och försvarat en skälig tankefrihet; såsom i det följande skall ytterligare ådagaläggas.

[20]) Näml. den *Theologiska*, *Juridiska*, *Medicinska* och *Philosophiska* (til hvilken sidstnämnde man hänförde flere mycket skiljaktiga vetenskaper). Denna inrättnings uphof och grund, visas i medeltidens Lärdoms-Historia.

[21]) *Adjuncterne* skulle dels privatim handleda mindre för sig komne Studerande (ungefärligen såsom de i sednare tider vid våra Academier antagne *Magistri Docentes)*, dels vara til hands, för at kunna bestrida Föreläsningarne för de Professorer som hade lagliga hinder och förfall. *Depositor* skulle med de

då förtiden vid Universiteterne öflige sällsamma, hårda och ofta oanständiga ceremonier bry och förödmjuka ankommande Djeknar. Til denna onödiga syslas förvaltning förordnades gemenligen någon ansedd Magister, som af Djeknarne upbar lön för sit besvär, och ofta måste af Consistorium Acad. påminnas, at handtera dem beskedligt och anständigt. Grunden til de Studerandes indelning i *Nationer* (efter de särskilda landskap hvarifrån de til Academien anlände) låg dels i nödvändigheten af en närmare upsigt så öfver deras studier som öfriga upförande, dels i det säkrare biträde de inom sådane små samhällen kunde vänta af hvarandra. Och har denna inrättning, som vid åtskilliga utländska Universiteter (dit ungdom ifrån flere Riken och Stater samlar sig) ansedts och befunnits farlig och skadelig, hos oss, hvarest blott Rikets egne undersåtare studera, lätteligen kunnat göras ej allenast oskadelig, utan ock nyttig och hälsosam. Antalet af desse Nationer har vid denna Academie ej altid varit lika; såsom de ej heller altid varit sammansatte af ungdom ifrån samma landsorter. Nu för tiden äro de 9, neml. 1 *Aboënses,* de som äro hemma ifrån Åbo Stad. 2 *Boreales,* ifrån det egenteligen så kallade Norr-Finland, jämte Åland. 3 *Australes,* ifrån det egenteligen så kallade Söder-Finland. 4 *Satacundenses,* ifrån Satakunda Härader, eller Björneborgs Län. 5 *Tavastenses,* ifrån Tavastland. 6 *Nylandi,* ifrån Nyland. 7 *Wiburgenses,* ifrån Savolax och Karelen, eller det fordna Wiborgs-Höfdingedöme. 8 *Ostrobotnienses,* ifrån Österbotten, och 9 *Sveogothi,* ifrån Svenska sidan. Man ser häraf, huru granskapet med Academien bidragit at öka de Studerandes antal ifrån de närmaste orterne (hvartil Åbo Scholas utmärkta flor fordom mycket bidrog); i stället at den drygare kostnad som fordras för de aflägsnare landskapernes ungdom, at sig här infinna och uppehålla, hindrar mänge mindre förmögne Föräldrar at hålla sine söner til studier. — Då *Nationerne* första gången, år 1643, i Consistorii Acad. Protocoller omnämnas, erhöllo följande af dem sine *Inspectores,* näml. 1 *Aboënses,* 2 *Vestrogothi* och *Vermelandi,* 3 *Vestmanni* och *Dalekarli,* 4 *Uplandi, Ostrogothi,* och *Helsingi,* 5 *Smolandi,* 6 *Söder-* och *Norr-Finnar,* 7 *Nericii,* 8 *Alandi, Nylandi* och *Botnienses,* 9 *Sudermanni,* (Se Åbo Tidn. 1794 N:o 2). Ehuru underligen somliga af dessa Nationer synas varit sammansatte, om de sig sålunda hade blott til 9 förenat; så har man dock svårt at föreställa sig, det ungdomen ifrån hvar och en af dessa upräknade orter utgjorde en särskild Nation (dock under samme Inspectors upsigt)? Hvilket förutsätter et större antal härvarande Studerande ifrån Svenska sidan, än man gerna kan förmoda? Oansedt desses antal i förra

stare[22]) finner man i början ej omnämnas; såsom ej heller hvarken något *Bibliothek*[23]), eller *Boktryckeri* (om hvilkas anskaffande dock Consistorium Academicum tidigt och idkeligen hos Regeringen ansökte), mycket mindre andre nödige Instrument-Naturalie- eller Konst-Samlingar, funnos i början vid Academien at tilgå: hvilket ej annat kunde, än lända studiernes idkande (vetenskapernes opodlande och förkofran må ej en gång omtalas) til stort hinder och förfång. Svårigheten at til alla dessa behof utfinna nödvändiga medel och tilgångar, låg allestädes i vägen. Hvarföre ock Professorernes löner, samt andre Academiens tarfvor, Stipendier m. m. som alle voro anordnade at utgå ifrån Kronans Ränteri och Magasin i Åbo (Proviantet), samt af Academiens Räntmästare borde emottagas och utdelas, understundom nog trögt utföllo. Men man bör sannerligen ej undra deröfver, när man besinnar så väl beskaffenheten af Rikets dåvarande Statsverk i gemen, som Finlands tilstånd i synnerhet, där eländet, igenom de beständiga krigen samt de dem åtföljande täta och stränga utskrifningar, durchmarcher, och utprässningar, med alla slags inom landet herrskande oordningar hade stigit til en beklagansvärd högd, så at en stor del af landet blifvit nästan öde. Häldre må man beundra Regeringens mod, som vid så fatta omständigheter likväl ej drog i betänkande, at vidtaga en så kostsam, ehuru til landets väl oumbärlig anstalt; hvartil kanske en annan och mera lyckelig tid, ej skulle trott sig förmå utfinna medel och utvägar!

---

seclet, i synnerhet innan Lunds Academie blef instiktad, värkeligen här var mycket större, än i sednare tider.

[22]) *Fäktmästare, Fransysk Språkmästare,* och *Musik Directeur* hafva sedermera tilkommit. Men *Stallmästare, Dansmästare* och *Ritmästare* saknas ännu, ej utan stor förlust för Academien, på dess stat.

[23]) När man undantager de få merendels odugliga böcker (tilsammans 21 Band), som ifrån Scholan och Gymnasium Academien tilföllo. Hvarföre ej heller någon Bibliothecarius behöfdes. Gener. *Stålhandskes* och Drottningens ansenliga föräringar, tilkommo sedermera.

§ 4. Antalet af *Professorer* i den *Theologiska Faculteten*, som straxt i början blef bestämdt til 3, har sedan dervid förblifvit [24]); äfven som den *Juridiska* och *Medicinska* altid bestått af en enda, intil dess i nyaste tider den sednare, genom enskild anstalt, blifvit med ännu en Ledamot [25]) förstärkt. Men den Philosophiska har ej mindre i anseende til Professorernes antal (som i begynnelsen var blott 6), än bestämmandet af de Lärdoms-delar och Vetenskaper hvarutinnan de skulle undervisa, undergått förändring [26]). Utom Räntmästaren och Academiens Notarius (som sedan, jämte förbättring i lön [27]) och värdighet, fått namn af Academiä Secreterare), blefvo ock 2:ne Philosophiä-Adjuncter straxt i början på staten upförde (ehuru med den andras tilsättande någon tid upsköts); men de andre Faculteterne

---

[24]) När en och annan Supranumerarius, som utan särskild lön någon gång finnes hafva af särskilda orsaker blifvit tilförordnad, undantages; hvilkas antal likväl, äfven som de af lika slags orsaker stundom tilsatte Extraordinarie-Professorers, til Academiens lycka ej varit stort.

[25]) Näml. Anatomiä och Chirurgiä Professor, som nyligen genom framl. Assessoren och Professoren Dr. *Joh. Haartmans* anstalt tilkommit.

[26]) I början utgjordes Faculteten af 1 *Politices* (nu Philosophiä Practicä) och *Historiarum* Professor, 2 Professor Linguarum *Hebrää et Gräcä*, 3 *Mathematum*, 4 *Physices et Botanices*, 5 *Logices et Poëseos*, (nu Philosophiä Theoreticä, sedan Poëseos Professionen redan 1650 blifvit, såsom ock rimligare och skäligare var, med Eloquentiä Professionen förenad), 6 *Eloquentiä*. Sedan blef genom M. *Eric Justanders* bedrifvande i Stockholm, hos Cantzlern och Regeringen, Consistorium Acad. aldeles ovitterligen, en särskild Poëseos Profession tillagd, och bemälde Justander updragen, som utan förbättring af Academiens stat af dess förra fonder borde lönas; hvilket utom de öfrige Löntagarenas förfång och skäliga missnöje ej kunde ske. Denna Profession har i nyligare tider til en *Historiä Naturalis* och *Oeconomiä* Profession blifvit förvandlad, och undervisningen i Poësien åter med Eloquentiä Professionen förenad. *Chemiä* Professionen har likaledes i nyare tider tilkommit.

[27]) Han ansågs i början lika med Philosophiä Adjuncterne, och hade blott 75 D:ler i årlig lön.

erhöllo ingen Adjunct. Rectors-Ämbetets, så väl som de öfrige ambulatoriska ämbetens [28]) ombyte vid Academien, borde enligt Lagarne, här såsom i Upsala, ske 2:ne gånger om året; men i anseende til Professorernes mindre antal, jämte andre skäl, blef dessa ämbetens förvaltning, redan första året efter Academiens instiktning, med vederbörligt tilstånd förlängd til et helt år: hvarvid det ock sedan förblifvit.

§ 5. Någon byggnad til den nya Academiens tjenst, finnes i början icke hafva skett; utan blefvo allenast de gamle, först til Scholans [29]) och sedan til Gymnasii behof nyttjade husen, något omlagade och snyggade. De bestodo förnämligast i 2:ne stora öfver hvarandra belägne Auditorier eller Hörsalar [30]); hvilka väl sommartiden voro til sit behof tjenliga nog, men då de aldeles icke kunde upvärmas, om vintertiden i vårt nordliga och kalla climat ej utan den största olägenhet [31]), och våda för ungdomens hälsa [32]), til

[28]) Såsom Faculteternes Decani, Inspectores Ärarii och Stipendiariorum, m. m. Rectors-ombytet skedde här, likasom i Upsala, först i Domkyrkans Chor; men har sedermera i Academiens öfre Auditorium plägat förrättas.

[29]) När denna byggnad först blifvit upförd, och til hvad behof, kan numera icke med visshet utredas. Men at dessa rum til gymnasii tjenst varit nyttjade, är ostridigt; hvaraf, så väl som af flere andre skäl, det tillika blifver troligt, at de ock tjent den härstädes förut florerande Scholan til samlings- och läsnings-rum. At de redan i Påfviska tiden blifvit byggde, lider intet tvifvelsmål.

[30]) Dessutom funnos i samma byggnad 2:ne andre rum, af hvilka det ena (som först hette *Auditorium Juridicum)* sedan uplagades til Consistorium, och det andra nyttjades til *Auditorium Mathematicum,* hvaraf det ock behållit namnet.

[31]) Hvar och en kan lätt finna, med hvad nöje och upmärksamhet ungdomen, då han af kölden plågas, skal åhöra hvad honom föreställes. At sig til minnes uptekna hvad han hörer, är ofta omöjligt. Ofta afbrytes den stillhet som under åhörandet borde råda, af rörelser och buller som försöken til köldens afvärjande åstadkomma. Månge försumma af samma grund en och annan timma; hvarigenom de förlora sammanhanget af det som föreställes.

[32]) En Professor, som blott sin timma behöfver vara uppe i Academien, och har utväg at bättre förse sig emot köldens

sit ändamål kunde nyttjas. Consistorium Academicum erhöll til sit samlingsrum (hvarest ock alla offentliga förhör skola anställas) et litet och trångt rum, utan något förmak [33]): hvarmed det alt härintils, ej utan största svårighet, måst sig behjelpa. Då behofvet af et Bibliotheks-rum, innan kårt upkom, måste en liten i västra Kyrkomuren befintelig gammal Kyrka, gemenligen Tyska Kyrkan kallad [34]), tilgripas, och dertil, så godt som då ske kunde, inrättas. Til alla dessa byggnaders underhållande och förbättrande m. m. har i staten en årlig summa först af 200 och sedan 400 D:ler S:mt. blifvit anslagen: hvarvid det intil denna dag förblifvit; ehuru denna ringa summa, til sit ändamål, häldst i dessa tider, ingalunda kunnat förslå. Hvarföre ock Höga Öfverheten, til alla betydligare nybyggnader [35]) måst tid efter annan göra särskilda tilskott: och vid Academiens vundna lyckeliga förkofring i hvarjehanda samlingar, samt til undervisningens befrämjande och studiernes

---

våldsamhet, har deraf mindre at befara. Men fattige ynglingar, som ofta illa försedde med nödiga vinter-kläder, måste flere timmar å rad (om de ej vilja förlora sammanhanget at de vetenskaper som dem föreställas) uthärda en köld, sådan som den vi denna vinter erfarit, kunna visserligen ej annat än deraf hafva en för sin hälsa skadelig känning.

[33]) Hvarföre parter, så väl som Academiens betjening, måste under Consistorii Academici Sessioner, uppehålla sig uti en kall förstuga. Och vid offenteliga förhör, har den studerande ungdomen, ehuru mycket den sig sammanpackar, ej nog rum at dem efter önskan bivista.

[34]) Emedan den förmodeligen blef nyttjad, efter Lutherska lärans införande, til Gudstjenstens hållande för de den tiden härvarande månge Tyska Krigsmän, Köpmän, Handtverkare etc. Sedan den nuvarande Bibliotheks-byggnaden blef upförd, har samma rum blifvit nyttjadt til Fäktsal: men har, i anseende til den öfverhand tagne trängseln uti Bibliotheksrummen, åter måst til Academiens Böckers förvarande och upställande användas, ehuru dertil både för sin fuktighets och aflägsenhets skull ifrån de andra rummen, mindre tjenligt.

[35]) Såsom til nuvarande Bibliotheks-byggnaden, Anatomiehuset med Laboratorium Chemicum, och Orangeriet.

forthjelpande tjenlige verktyg och tilbehör [36]), är hon dock nu åter i trängande behof af både flere och bättre inrättade rum, för at sådane samlingar kunna så väl förvara som vederbörligen nyttja.

§ 6. Vid undervisningen, hvilken skedde endast på Latin [37]), räknades så väl vid Academiens början, som under hela det första Tidehvarfvet af dess Historia (sträckande sig ifrån dess instiktelse, til dess förskingring genom det för vårt land så bedröfveliga Ryska infallet å 1714), förnämligast på Professorernes *Publica Föreläsningar* [38]); med hvilka dock 3:ne andra nyttiga hjelpemedel förenades, nämligen 1:o flitiga *förhör*, som hvar och en Professor, i synnerhet vid Läse-Terminernes slut, plägade med sine åhörare offenteligen anställa, dels för at sjelf så mycket säkrare kunna utröna deras flit, naturs-gåfvor och framsteg,

---

[36]) Såsom (*Bibliothekets* ansenliga tilväxt at förtiga, hvilket nu nödvändigt kräfver större utrymme) Physiske och Astronomiske instrumenter, en ansenlig Mineralsamling, hvilken åter nyligen genom Konungens nådiga frikostighet blifvit förökt, och fordrar rum för at kunna rätt upställas, en vacker ört-samling, början til en samling af Djurrikets alster, en mynt-samling, en mechanisk och oeconomisk modellsamling etc hvilka i brist på tjenliga rum ej utan svårighet kunna visas, och til en del i Professorernes privata hus äro kringspridde och där för vådelige händelser blottstälde. Alla dessa samlingar, som våre förfäder dels ej visste sakna, dels ej hade råd och utvägar at sig förskaffa, har Academien i nyliga tider, til en god del genom enskildas benägenhet och frikostighet, erhållit; såsom i det följande skall omförmälas. — Tjenligt rum til Archiv saknas likaledes.

[37]) Om icke til äfventyrs Juris Professor stundom hållit föreläsningar på Svenska?

[38]) Den Studerande ungdomens fattigdom och ringa antal vållade (då äfven som nu) at Professorerne ej kunde räkna på någon särdeles förtjenst genom enskilda föreläsningar. Undervisnings-sättet, som närmare liknade det Gymnastiska, vållade ock, at de offentliga föreläsningarne gjorde en allmännare nytta, heldst hos ungdom som väl underbyggd ifrån Scholorna til Academien anlände.

dels ock för at gifva den Academiska allmänheten tilfälle at derom blifva underrättad. 2:o flitigt *Disputerande*, hvarigenom ungdomen ej allenast öfvades i det Latinska språkets bruk, utan ock lärde sig at i gemen dristigt och med färdighet uttrycka sig, anse saken på flere sidor, qvickt urskilja hvad til hufvudfrågan mer eller mindre hörde, samt färdigt utreda dervid förekommande och förebragta svårigheter. Disputationerne, som, då de ej voro Gradualprof, gemenligen af Professorerne sjelfve utarbetades och i en slags systematisk ordning utgåfvos (så at de på detta sättet efterhand gingo hela sin vetenskap igenom), tjente derpå de Studerande, som dem sorgfälligt samlade, förvarade och låto inbinda, i stället för handböcker, öfver hvilka sedan föreläsningar i dithörande vetenskaper höllos: hvilket lände en fattig ungdom, som dessutom ofta saknade tilfälle at förskaffa sig nödvändiga böcker [39]), til ogemen förmån [40]). 3:o Orationers eller Öfnings-Tals författande,

---

[39]) Consistorium Academicum var tidigt betänkt på en Bokförares hitförskaffande ifrån Lübeck; hvarföre ock en *Christopher Menckstern*, som derifrån erböd sig at hitkomma, redan år 1641 (d. 5 Maji) erhöll af Regeringen, på Consistorii hemställan, rättighet så för sig som sine efterträdare, at Tull- och Licent-fritt få införa utländska böcker. Men han kom sedan icke hit, utan en *Laur. Jauchius* instälde sig i stället, det följande året, och blef gerna antagen. Dock fick jämväl denne år 1655 på begäran afsked, emedan han af hvarjehanda händelser blifvit på sin handel lidande: han flyttade derpå til Revel, hvarifrån han på skeende reqvisition lofvade hitsända nödige böcker. Sedan erhöll väl en annan Lübsk Bokförare, *Joh. Becker*, år 1660 tilstånd, at hämta hit böcker til salu; men i allmänhet ville det ej fort med denna handel, och de Studerande hade fördenskull svårt at kunna förse sig med denna för dem nödvändiga vara.

[40]) På sådant sätt hafva här vid Academien åtskilliga, väl nu icke högt skattade, men på sin tid nyttiga böcker utkommit: såsom Mich. Wexionii (Gyllenstålpes) Philosophia Practica, Descriptio Sveciae, Isagoge ad Studium Juris civilis Sveco-Romani etc. And. Thuronii Logica och Metaphysica; Sim. Kexleri Arithmetica triplex, nec non Geometria, hans Tractatus de tempore,

dels i bunden och dels i obunden styl, öfver hvarjehanda ämnen: hvilka i Academien, merendels om Söndags eftermiddagarne, offenteligen declamerades, samt sedan ej sällan til trycket befordrades: och var denna öfning, ej mindre än Disputationerne, i synnerhet Stipendiaterne ålagd. Det är lätt at inse, at denna flit och dessa öfningar, som i vissa delar ännu (så vidt tidernes förändrade skick det tillåter) väl förtjena efterfölgd, ej annat kunde än lända ungdomen til märkelig båtnad.

Kårt underrättelse om de vid K. Academien i Åbo inrättade Stipendier.

I. Om de Kongliga Stipendierna.

Redan ifrån Academiens första början 1640 hade Regeringen til fattiga och hopp om sig gifvande Studerandes underställ anslagit 960 Dal. S:mt, hvilken summa å Academiens stat äfven upfördes, och alt ifrån den tiden varit i 3 classer sålunda fördeldt: at 16 Stipendiater i *öfversta* classen åtnjutit hvardera 90 dal., äfvenså 16 i medlersta 60 dal. och ändtligen 16 i den *nedersta* 30 dal. Kp:mt. Och som dessa Stipendier borde af Academiens spanmåls upbörd utgå, och Stipendiaterna enligt Kronovärdi, a 2 dal. 8 rst. S:mt T:n i räkningarna påföras, så fordrades årligen til Stipendiaternas förnöjande 426 och 2-3:djedels Tunnor spanmål, hvaraf hvarje Stipendiat i första classen erhöll 13 och 1-3:djed. T:r, i den andra 8 och 8-9:dedels T:r och i den tredje 4 och 4-9:ded. T:r.

Så länge Academien fick oförminskadt bibehålla dess i Kronotionde och hemmans räntor i staten påförde under-

---

Cosmographiae compendiosa descriptio, och Gnomonicae compendium; Ax. Kempes Ethica och Disputationes Politicae; Jac. Flachsenii Collegium Logicum och Institutiones Pneumaticae; Joh. Flachsenii Chronologia sacra; Mart. Miltopaei Synopsis Grammaticae Latinae och Institutiones Oratoriae; Dan. Achrelii Contemplationes mundi, hans Oratoria, Epistolarum conscribendarum ratio, och Verborum Latini sermonis differentiae: mångfaldige flere at förtiga.

håll, njöto både Professorer och Academiens öfriga Betjente, äfven som Stipendiaterne, sina tilordnade andelar något så när fullt ut, proportionaliter näml. för hvar och en efter årets tilgångar; men sedan Academien ifrån och med år 1652 gick i mistning af 697 T:r Kronotionde, som af Regeringen til andra behof disponerades, och det sedermera i räntor af förlamade och öde Kronohemman Academien deremot tildelta vederlaget ej på långt när svarade emot hvad Academien i tiondespanmålen förlorat, så kunde så mycket mindre Stipendiaterna ifrån den tiden bekomma hvad dem enligt staten tilkom, som äfven Professorerna, hvilka dock, enligt sina fullmagter, voro pligtige at sig vid Academien jämnt uppehålla, och sina tjenster där förrätta, voro årligen i ganska stor mistning på sit nödvändiga underhåll; hvaremot de Studerande såsom til jämn vistelse vid Academien icke förbundna, kunde på annat sätt, och å andra orter sig tidtals försörja.

Til följe häraf, och då Stipendiaterne ej kunde anses til högre Stipendier berättigade, än staten förmår, hade de således ifrån den tiden, intil Ryska infallet 1713, i stället för 960 dal. njutit årligen blott 432 dal. S:mt, likväl i spanmål, efter Kronovärdering, i ond och god tid; något enda svårt missväxt år undantaget, då Stipendierna äfven derunder förminskades.

Då efter 1721 års fredslut Academien åter uprättades, och Professorerne småningom samlades ifrån flykten til sina ödelaggda hemvister, var landet genom det långvariga kriget och fienders omilda framfart, så utarmadt, at de Academien i staten anslagne räntor och underhåll näppeligen mer än til hälften kunde utgå, så at t. ex. en Professor för år 1722 å lönen, som enligt stat var 400 dal. S:mt, ej erhöll mer än 229 dal. 7 rst. 3 och 3-5:tedels peng:r, och för 1723, blott 203 dal. 19 rst. 2 och 3-5:ted. p:gr. S:mt; hvartil dessa årens svåra missväxter, åkrarnas under de långvariga krigsoroligheterna iråkade vanhäfd, och böndernas brist på utsäde, i synnerhet bidrogo. Det hade såle-

des ej varit at undra på, om i denna Academiens svåra belägenhet Stipendierna tils vidare blifvit aldeles indragne; men dels för at åter locka Studerande til Academien, dels för at af medlidande understödja de ankomna i deras stora fattigdom, hade dock Consistorium beslutit at dela med dem så mycket man af de svaga revenuerna möjeligen kunde åstadkomma, så at Stipendiaterna för år 1722 erhöllo 28 T:r 10 K:pr eller efter Kronovärde 63 dal. 4 rst. men efter markgången 188 dal. S:mt; för år 1723 anslogos dem 60 T:r 6 och en half kappa; för 1724 åter 92 T:r och så vidare, alt mer eller mindre i proportion af de Studerandes antal och Academiens tilgångar, intil år 1743, ifrån hvilken tid, enligt den då under d. 22 Sept. för Academien fastställda nya stat, Stipendiaterne, liksom förr 48 til antalet, och i 3 classer fördelte, njuta i contant af mantalspenningarne och andra i Academiens Cassa inflytande contante räntor, 960 dal. S:mt, nämligen: hvar och en af de 16 i första classen 30 dal. S:mt, som efter nu gängse myntberäkning, ifrån och med 1775 intil närvarande tid, ifrån Ärario betalas med 10 R:d; i andra classen 20 dal. S:mt, eller 6 R:d 32 ss., och i tredje classen 10 dal. S:mt, eller 3 R:d 16 ss.

Utom förberörde Stipendii medel, voro i 1644 års stat för Diligentioribus upförde 40 dal. S:mt, som likväl merendels til någon förbättring å Secreterarens knappa löningsvilkor plägade användas; sådant förböds genom förberörde Kongl. Maj:ts förordnande af 1743 om Academiens nya stat, med anmärkning, at de ej borde dragas ifrån det ändamål, hvartil de anslagne blifvit, nämligen til deras upmuntran, som framför andra visa flit och hog för nyttiga kunskapers inhämtande; ifrån hvilken tid de ock enligt denna sin första bestämmelse disponerade blifvit.

2. *Om Ekestubbeska Stipendierna.*

Academien i Åbo hade öfver 100 år ifrån sin första inrättning ej haft andra Stipendier för den här studerande ungdomen at tilgå, än de Kongliga, som til sit ändamål,

särdeles i sednare tider, varit och äro alt för otilräcklige. En önsklig och länge efterlängtad förmon var det således för K. Academien, då framl. Lieutenanten Eric Ekestubbe, genom Testamente af d. 13 Apr. 1745 til Stipendiers inrättning vid K. Academien i Åbo, anslog all sin fasta och lösa egendom, endast med undantag af några Legater til sit husfolk, men med uteslutande af alla sina närmare och fjermare anhöriga, dem han förmente ingen rätt äga til större eller mindre del af hans qvarlåtenskap.

Öfver detta Testamente anfördes likväl i K. Åbo Hofrätt inom laga tid besvär af arfvingarna, hvilka besvär K. Hofrätten d. 13 Dec. 1748 sålunda afgjorde: at Karsby Säteri och Ericsby Rusthåll, med de 2:ne i samma by af Tenala socken belägne Frälse hemman, äfvensom en liten del i Ohlotorps eller Ericsdals Säteri i Borgo socken, de kärande såsom Famillens börde eller arfvejord tilerkändes; men det öfriga eller största delen af sistnämnde Ericsdals Säteri, jämte Åby Säteri, och et Frälsehemman i Skafvaböle af samma Borgå socken, 2:ne Frälsehemman Sillböle och Bondböle i Tenala, samt 2 dito i Lievistuori by af Rautalambi socken, med all Lieutenantens lösa egendom jämte Frälsefordringarna hos Kgl. Mj:t och Kronan, blefvo såsom framl. Lieutenanten Ekestubbes förvärfda egendom, K. Academien, enligt Testamentets lydelse, tillaggde, hvilken dom K. Maj:t genom utslag af d. 7 Nov. 1750 til alla delar ytterligare stadfästade.

Sedan til följe häraf K. Academien kom i oqvald besittning af hvad Stipendii fonden tilhöra borde, och så väl lösa egendomen som en del af fastigheterna hunnit försäljas, samt penningarna i Banken nedsättas, inrättades ändteligen år 1759 af de til den tiden uplupne interessen 3 Stipendier, näml. 2 a 600 Dal. och 1 a 300 Dal. Kp:mt. Men sedan Stipendii fonden dels genom de öfriga fasta egendomarnas föryttrande, dels medelst de årliga interesse besparingar, som til Capitalet lagde blifvit, och ändteligen sednast genom ofvanberörde Frälsefordringars försäljande, vunnit sådan förkofran, at den för det närvarande utgör

5055 R:d 26 ss. 8 rst. eller 91000 Daler Kp:mt i förräntade Capitaler, utom en liten behållning derutöfver i Cassakistan, så hafva ock Stipendierna blifvit småningom så förökte, at de nu äro 9 til antalet, näml. 7 a 33 R:d 16 ss. och 2 dito hvardera a 20 R:d, sedan nämligen ingen härtils sig anmält til åtnjutande af det i Testamentet til 100 R:d i 5 år bestämda rese Stipendium.

Hufvudpuncterna af framl. Lieuten. Ekestubbes författning om förenämnde Stipendier äro följande: Interesset af det för evärdeliga tider stående Capitalet användes til Stipendier för så många fattiga Adeliga Studerande af Finska nationen, som fonden kan medgifva. Ingen annan, än den som vil sig om Landets oeconomie vinlägga och deruti studera skall med något Stipendium ihogkommas. — Hvar och en af Ekestubbe Familien, som sin frägd och skicklighet legitimerat, skall vara framför andra närmast at detta Stipendium åtnjuta, om ock någon af de andre sökande kunde honom i qvickhet och lärdom öfvergå; dock med förbehåll, at han slår sig på Studium oeconomiae Patriae. I annat fall väljes en annan Adelsman i hans ställe. — Skulle ej någon för detta studium hugad Adelsman finnas, kommer en ofrälse at til Stipendiarie antagas, då han sig om landets hushållning beflitar. — Fins ej någon så beskaffad Finsk Adelsman, då må en Svensk Adelsman blifva Stipendiarie. — Hvar Stipendiarie får i 5 år under sin vistelse vid någon af våra inrikes Academier, 600 daler Kp:mt. — Räcker ej det inflytande interesset til fulla Stipendier, så inrättas de emedlertid til mindre belopp, t. ex a 300 dal. Kp:mt, ifrån hvilka innehafvaren har rätt at vid timade vacancer avancera til de större. — Kongl. Hofrätts och Academie staterna, Academie-Cancelleren och Biskopen som Pro Canceller til den sednare Staten inberäknade, blifva conjunctim evärdeliga Disponenter af denna Stipendii fond, dock så at lika många af hvardera Staten altid i öfverläggningarna deltaga, och genom de flästa rösterna målen afgöra. I fall af lika röster, afgöres saken genom lottning.

Ifrån Stipendiernas första inrättning har Landshöfdingen i orten, såsom Academie Cancellerens Fullmägtig, fört ordet vid dessa sammanträden, som hållits å Rådhussalen, och hvarvid Academiens Secreterare, emot särskildt derföre åtnjutande arfvode, förer protocollet.

3. Om Segercrantzska Stipendierna.

År 1757 d. 28 Jan. gjorde numera framl. Öfversten Martin Segercrantz en sådan testamentarisk författning, at af den köpeskilling han sig betingat för sina 2:ne börde Rusthåll Sotavalda i Lempälä socken, skulle 6000 dal. Kp:mt anslås til K. Academien i Åbo, hvaraf räntan, a 6 procent beräknad, eller 360 dal. Kp:mt skulle användas til Stipendier för skickliga och hälst för oeconomiae studium fallna Studerande personer; dock med vilkor, at samma 6000 dal. borde altid i nämnde Sotavalda egendom innestå, antingen den genom köp eller arf komme i hvilkens händer som helst.

Detta til K. Hofrätten i Åbo d. 3 Aug. 1759 ingifna och i Hofrättens Protocoll samma dag intagna Testamente, jämte Consistorii Acad. förslag, at ofvanbemälte ränta i 2 jämna Stipendier skulle fördelas, stadfästade Kongl. Maj:t d. 14 Nov. s. år, i anledning af Academie Cancelleren Riks R. Grefve C. G. Tessins d. 5 i samma månad derom hos Kongl. Maj:t gjorde hemställan; stadgande tillika följande 3 puncter, som vid Testamentets värkställighet altid borde noga i ackttagas, nämligen: 1:o at skicklige Oeconomiä Studiosi äro de närmaste at få desse Stipendier. 2:o de Sökande examineras inför protocollet i Consistorio, hvarefter den eller de, som Consistorium finner äga den största skicklighet, til Stipendii erhållande föreslås. 3:o blifver upsikten öfver dessa Stipendier enahanda med den öfver Academiens öfriga Stipendiater.

Redan följande året gjordes i Consistorio början med dessa Stipendiers disposition, enligt nästnämnde höga föreskrift; hvarmed intil närvarande tid fortfarits, utan at hvar-

ken vid sjelfva fonden, eller dess förvaltning, någon ändring sedermera föregått.

3. *Om Wahlska Stipendierna.*

År 1758 d. 20 Oct. gjorde Rådmans-Enkan Brita Wahl i Wasa Testamente af 15000 dal. K:mt at i Banken insättas emot högsta derföre erhållande ränta, hvilken skulle såsom Stipendium jämnt fördelas emellan 2:ne fattiga Studerande, Söner til någon Borgare i Wasa stad, eller Bonde i Mustasaari Socken, som derjämte gått i Wasa Skola, och fått Rectors goda vittnesbörd om qvickhet och goda seder. — Consistorium borde, med bifall af Curator Stipendii (hvartil Qvartermästaren och Handelsmannen i Wasa Johan Bladh af Testatrix var utnämnd), välja til detta Stipendii njutande på 4 år de 2 torftigaste af de Sökande, i synnerhet om de tillika gifva om sig det bästa hoppet. — De skulle få studera hvad vettenskap de hade hog före, och inom förberörde 4 år visa något Academiskt prof. — Om någon af dem viste en ovanlig qvickhet, kunde Consistorium med Curators samtycke tildela honom dessutom 2 eller 3 års halfva afkastning ur Banken. — Den som sig oskickligen upförde, eller öfver et år ifrån Academien absenterade, skulle förlora sit Stipendium. — Stodo åter endera eller bägge Stipendierna någon tid lediga, så borde afkastningen i Banken förblifva til Consistorii och Curatoris disposition för de förmälte Studerandes behof. — Curator tilkommer assignera Stipendierna ur Banken, och hålla bok deröfver, samt Consist. hvart 5:te år en riktig räkning meddela. — Äfven ålåge honom at nämna hvem efter hans död Curator vara skall, och denna Transport på samma sätt gå ifrån man til man, dock så at til Curator altid utses en Handlande Borgare i Wasa. — Skulle sådant försummas, eller ock Curator sig skickade på annat sätt än ändamålet med Stipendium kräfver, så ägde Consistorium at med Wasa Magistrat honom afsätta, och en annan skicklig och samvetsöm Handlande dertil förordna.

Detta Testamente intogs i Wasa Magistrats Protocoll d. 27 Julii 1761 och d. 17 Febr. 1762 deponerades af Curator Stipendii den Testamenterade Stipendii fonden, jämte det derå redan uplupne intresset, hvaraf årliga besparingarne lades til capitalet, som dymedelst redan 1764 vuxit til 17000 dal. Kp:mt, eller 944 R:d 21 ss. 4 r:st. Hvilken sistnämnde summa nu står i Läne Banken förräntad emot 4 procents interesse, som årligen belöper sig til 37 R:d 37 ss. 4 rst. hvaraf 2:ne Stipendiater hvardera få 16 R:d 32 ss., och öfverskåttet til capitalets förökande i Banken förvaras.

Genom slika öfverskåtts besparingar hade intil 1793 et nytt capital af 200 R:d tilkommit, som emot 5 procents ränta samma år i Riksgälds Contoiret nedsattes, til inrättande af et nytt Stipendium a 10 R:d, som ifrån den tiden til detta belopp subsisterat; men genom sedermera tilkomne besparingar, snart kan til likhet med de förre, eller 16 R:d 32 ss. förökas.

5. *Om Hedmanska Stipendium.*

År 1765 d. 11 Julii förordnade framl. Prostens i Wasa Mag. Claudii Hedmans enka, Fru Anna Christina Wallman i sit under nästnämnde dag författade Testamente, at sedan åtskillige Legater af hennes egendom först utgått, borde det öfverblifna af egendomen til penningar förvandlas, och anslås til et Stipendium för Upsala Academie. — Genom en förklaring öfver berörde Testamente af d. 16 Julii s. år fördelte hon förberörde Capital til 2:ne lika stora Stipendier, hvaraf Upsala Academie skulle få det ena, och Åbo det andra, samt det förra tilhöra hennes Systersöners eller Kindmanska Slägtens Descendenter, och det sednare hennes framl. mans eller Hedmanska Slägtens afkomlingar; — Dock at desse Stipendier, i brist på studerande slägtingar, kunde äfven af oskylde åtnjutas, m. m.

Genom Gåfvobref af d. 14 derpå följande November som i Consist. Acad. d. 21 Dec. s. år producerades, stad-

fästade hon förenämnde Testamente; — Hvilket, hvad hufvudsaken beträffar, af henne ytterl. godkändes i Författningen af d. 9 Dec. alt s. år 1765, endast med någon ändring i Dispositions sättet af Stipendierna, så at den äldste af Kindmanska och Hedmanska slägterne skulle hafva inseende öfver hennes Testamentariska författning, utan alt derföre erhållande arfvode.

Men det sista och sluteliga Testamentet är af d. 16 Apr. 1766, hvaruti om dispositions sättet deraf sålunda förordnas, at Comministern Kindman i Rök Socken först, och efter honom den yngre brodren, i fall han den äldre öfverlefde, och sedan den äldste af deras söner, man efter man, skulle hafva inseende öfver det Hedmanska Stipendium i Upsala; men Prosten Mag. Pet. Hedman, och efter honom den äldsta af hans barn och efterkommande, man efter man, öfver det i Åbo, utan alt arfvode. I händelse dessa slägter med tiden utginge, skulle den sista i sin slägt transportera det slägten tilhörige Stipendium på den honom å sidone närmast skyld är, utan någon vidare ändring i detta Testamente. — Ingen borde til Stipendiarie antas, utan at först dertil, i anseende til öfvade Academiska Studier, i Examen godkännas. — Så länge de blifvande Stipendiaterna i de mindre Skolorna upammås, lägges interesset til Capitalet. Och borde Stipendierna utan all förväxling i Bankomynt utbetalas.

År 1771 d. 23 Apr. afled Prostinnan Hedman. Enligt det kårt derpå öfver Egendomen uprättade inventarium, besteg sig summan af hela Prostinnans qvarlåtenskap til 102949 dal. 10 öre Kp:mt; hvaraf i Legater, enligt Testamentet, och til diverse andra utgifter och omkostningar, afgingo 22280 dal. 24 öre, samt til discretion åt Banco Kamrern 72 dal., hvarefter til Stipendierne återstodo 80174 dal. 28 öre, hvaraf hälften hvardera Academien skulle tilfalla, utom 421 dal. 22 öre som til vidare redovisning hos Exsecutor Testamenti voro innestående.

Genom tid efter annan tilkomne besparingar, som til Capitalet lagde blifvit, har denne Stipendii fond så

tilvuxit, at den nu består af följande Läne Banco Sedlar nemligen:

1. af d. 14 Junii 1777, N:o 22214, a 518 R:d 20 ss. $10^1/_2$ rst.
och 3 procents ränta.
2. af d. 15 Dec. 1779, N:o 22212, a 1278 R:d 13 ss. $7^1/_2$ rst.
och $4^1/_2$ procent.
3. af d. 21 Dec. 1779, N:o 22228, a 1277 R:d 27 ss. 4 rst.
och $4^1/_2$ procent.
4. af d. 17 Jun. 1787, N:o 23315, a 426 R:d 3 ss. 10 rst.
och $4^1/_2$ procent.
5. af d. 26 Jan. 1793, N:o 23556, a 150 R:d
och 3 procent.
6. af d. 21 Febr. 1793, N:o 23555, a 130 R:d
och 3 proc.
7. af d. 21 Febr. 1793, N:o 23554, a 250 R:d
och 3 proc.

Summa 4030 R:d 17 ss. 8 rst.

Sedan den 26 Febr. 1790, då en Soneson af framl. Prosten Hedman detta Stipendium först erhöll, har han intil närvarande tid detsamma åtnjutit, efter fondens och de deraf utgående interessens olika belopp och afkastning. Ty sedan Banco Utskottet vid 1792 års Riksdag nedsatt räntan å sådana Läne Banco Sedlar til 3 procent, som ej uttryckligen lydde på något ad pios usus anslaget capital; träffade detta öde äfven näst-berörde Sedlar N:o 1, 5, 6, 7, å hvilka sedermera endast 3 procents ränta blifvit Stipendiaten godtgjord; men då vid nu senast öfverståndne Riksdag Bancoutskottet sålunda skal förklarat sit vid 1792 års Riksdag fattade beslut, at alla Läne Banco Attester, som med full säkerhet kunde bevisas höra til någon ad pios usus, och således äfven til Academiska Stipendier, bestämd fond, om ock ej sjelfva Läne Banco Sedeln derom nog uttryckligen skulle förmäla, borde oafkortadt draga de för slika insatte capitaler beviljade 4 och en half procent, och at de å dem de sistl. åren indragne 1 och en half procent äfven nu borde dem på en gång til godo beräknas; så är at förmoda, at äfven Hedmanska Stipendiefonden med det första skal komma at nästnämnde nu beviljade ersättning sig til godo njuta.

6. *Om Arckenholtzska Stipendierna.*

Framledne Hof-Rådet och f. d. Bibliothecarien vid Landtgrefliga Bibliotheket i Cassel Johan Arckenholtz hade redan 1759 genom bref til dåvarande Hist. och Moral. Profess. sedermera Cantzli-Rådet Scarin, låtit i Consistorio anmäla, at han, såsom född Finne, vore sinnad: at til understöd för sina vid Åbo Academie Studerande unge Landsmän, anslå en Stipendiefond, och at dessutom til Academiska Bibliotheket förära et antal böcker, medailler, m. m.' Och som Consistorium, på härom af Prof. Scarin gjord anmälan, ej annat kunde, än emot en sådan för Academien yttrad välvilja betyga sin synnerliga erkänsla, så fann bemälte Hofråd äfven för godt, at i sit Testamente af d. 6 Oct. 1768, anslå 8000 Dal. S:mt., eller efter nuvarande räknevärde 1333 R:d 16 ss. til en stadigt stående Stipendiefond för den Studerande ungdomen vid K. Academien i Åbo, hvilken summa efter hans död, genom Academie Cantzlerns försorg, skulle af Exsecutores Testamenti til Academien inlemnas.

Genom ytterligare tilläggning til detta Testamente af d. 20 Junii 1770, stadfästade han sin nästnämnde Författning om Stipendiefondens förberörde belopp; men anslog hela interesset deraf på 8 år åt sin brorsson nu mera Häradshöfdingen Abr. Er. Arckenholtz, til des Studiers fortsättande, först vid Åbo Academie, och sedan, om han så behagade, å utrikes orter; dock så, at capitalet blefve orubbadt under Consistorii disposition och förräntande; efter hvilka 8 års förlopp Consistorium skulle tilträda full förvaltning af både capital och interessen, enligt det sätt, Testamentet vidare föreskrifver.

I sit hufvudtestamente af d. 9 Febr. 1771 § 8 bekräftade han ytterligare samma sin författning, endast med några särskilda tillägg i afseende å interessets användande för hans brorsson i berörde 8 års tid; hvarom han i en särskild disposition för samma sin brorsson af d. 25 Jan. s. år änn omständeligare förordnat.

Til följe af förenämnde Testators föreskrifter, borde i synnerhet följande puncter iakttagas: de blifvande Stipendiarierne skola vara af den Finska Nationen, och merendels hemma i Nyland, der Testator var född, samt sina studier vid Åbo Akademie fortsätta. — Testators slägtingar, närmare eller fjermare, skulle dertil hafva företrädesrätt; men i brist på dem, också oskyllde af goda egenskaper, utan afseende på börd, stånd, eller andra omständigheter, när det efter föreskrifven ordning kan dem tilfalla. — Til den ändan borde alla Stipendievacancer kungöras, på det sökande må kunna sig dertil anmäla; då efterfrågas bör, om någon skicklig yngling finnes ifrån Helsingfors Trivial Skola, som der njutit hans inrättade Skole-Stipendium. — Hos den blifvande, som bör vara minst 16 år gammal, fordras dygd, hug för studier, och deruti redan gjorda lyckliga framsteg, som genom examen i Consistorio skola pröfvas. Genom laster och vanart förloras all rätt til Stipendium. — Med tiden skulle 3 sådane Stipendiater antagas, i en viss af Testator omständeligen föreskrifven, men nog invecklad successionsordning, af hvilka hvar och en i 5 år skulle få njuta de anslagna Stipendier, nämligen: i 4 år, 120 Dal. S:mt eller 20 R:d om året, och det sista 5:te året, 160 Dal. S:mt, eller 26 R:d 32 ss. Öfverskottet af det under tiden uplöpande interesset skulle besparas til 3 Resestipendier, hvardera a 1440 Dal. S:mt, eller 240 R:d, hvilka hvar och en sådan 5 års Stipendiat, efter här vid Akademien fulländade studier, hade at upbära, under det han i 2 års tid vid utrikes Akademier ville sina studier fortsätta. Denna utländska resa borde han anträda sist inom et år, efter det han sina fem åriga studier vid Academien slutat, och derunder noga i agttaga åtskilliga honom af Testator i sådant afseende gifne föreskrifter. — Kunde ej mer än 5 procent å det förräntade capitalet erhållas, så borde Stipendiernas storlek derefter minskas. — Stipendiaterne ålåge, at hvart annat år, medan de vid Akademien vistas, hålla en Latinsk Oration i något nyttigt ämne, samt inom de 5 årens utgång

utge något nyttigt arbete i Finlands Historie, Geographie eller Naturalhistorie, til hvilken kostnads bestridande äfven det sista eller 5:te årets Stipendium är något högre anslaget. Vore någon ovillig, at sådant fullgöra, mister han sin rätt til Resestipendium, hvilket får tillträdas af den bland hans medstipendiater, som dessa vilkor fullgör. — Capitalet borde för 6 eller minst för 5 procents ränta utlånas, emot första intekning i ograverade Säterier eller Frälseegendomar, samt brandförsäkrade stadsfastigheter. — Då tvist om rättighet til Stipendium, emellan lika skickliga och competenta sökande upstår, anställes lottning sålunda, at Consistorium til hvarje ledighet, antingen genom enhällig förening eller omröstning föreslår 3 skicklige ynglingar, som sedan de blifvit examinerade, i Consistorii öfvervaro sinsemellan lotta om rättigheten at detsamma tillträda; vid hvilka Stipendii förslag icke mer än en af Professorum söner, eller närmaste slägtingar, vid hvar annan Stipendii öpning, får föreslås. — De första Stipendiaterne förbehöll Testator sig rättighet at sjelf utnämna; men om Testamentets framtida handhafvande anmodas K. Hofrätten, Biskopen och Consistorium Academicum. — Tarfvades deruti framdeles någon förändring, så borde sådant, med Canzli Collegii vettskap föreslås, och Kongl. Maj:ts nådiga utslag deröfver afvaktas; hvarföre ock Canzli Collegium, äfvensom Academie Canzlern borde få af Testamentet del. — Hvarje halft år borde halfva interesset för Stipendiecapitalet ovägerligen erläggas, och Akademie Räntmästaren eller Kamrern draga försorg om des indrifvande och användande, enligt Testamentets lydelse, samt at både för capital och ränta nödig säkerhet erhålles; för hvilket besvär han af de inflytande öfverloppsinteressen, som genom besparingarnas snara utlåning kunna erhållas, hade at årligen bekomma 20 Dal. S:mt, eller 3 R:d 16 ss. Hvad som af de erhållande interessen å förräntade besparingar til Rese-Stipendierna kan inflyta, utöfver de anordnade behofven, användes til nyttiga böckers inköp för Akademiens Bibliothek, och i synnerhet til completterande af suiterna i de större af Testator ditgifne verk, m. m.

Sedan Hof-Rådet Arckenholtz d. 12 Julii 1777 i Stockholm genom döden aflidit, fogade Consistorium Acad. genast nödig anstalt om utbekommande så väl af Testamentet, som de deruti K. Academien tilerkände medel och legater; hvarefter Consistorium, genom en af Herr Prof. Porthan hållen Latinsk parentation, emot denna Academiens synnerliga välgörare betygade sin offenteliga och upriktiga erkänsla.

År 1778 d. 3 Oct. utlåntes förberörde hela Stipendiifond 1333 R:d 16 ss. emot 6 procents ränta; hvaraf då varande Studeranden, samt sedermera Hofrätts-Auscultanten Abr. Erik Arckenholtz i 8 års tid, enligt Testamentet, njöt 33 R:d 16 ss. årligt understöd, under sin vistelse vid K. Academien i Åbo, samt slutligen, på Consistorii Acad. tilstyrkan, och med Kgl. M:ts allernådigste bifall, äfven det til Rese-Stipendium besparda öfriga interesset af 407 R:d 36 ss. 6 rst. oaktadt ingen utländsk resa af honom företogs.

Sedan genom tid efter annan tilkomne besparingar fonden så tiltagit, at den vid 1799 års slut, utgjorde 2334 R:d 8 ss. 7 rst., hafva 3 Stipendiater de sednaste åren derefter årligen erhållit 20 R:d hvardera; men som ingen af dem til någon utländsk resas företagande sig anmält, så hafva de til Rese-Stipendier anordnade medel alltid gått til fondens ytterligare förkofran.

7. *Om Haartmanska Stipendierna.*

År 1786 d. 6 Dec. testamenterade numera framledne Med. Prof. och Assessoren samt Ridd. af K. Wasa Orden Joh. Haartman 1333 R:d 16 ss. eller 24,000 Dal. Kp:mt til Stipendier för 2:ne Medicinä Studiosi vid Åbo Academie, som hvardera af det til 5 procent beräknade interesset årligen borde njuta 33 R:d 16 ss. — Til Curatores Stipendiar. nämnde han i Testamentet bägge Medicinä Professorerne och bägge Medicinä Adjuncterne, tillika med Physices, Historiä Naturalis, Chemiä, Oeconomiä och Eloqventiä Professorerne; men i händelse ej 5 eller 6 af desse

Curatores kunde öfverenskomma om Stipendiernas bårtgifvande, skulle saken lämnas til ProCancellerens afgörande. — Vid Stipendiernas bårtgifvande borde hafvas förnämsta afseende å sådana Medicinä Studiosi, som i framtiden kunna bli värdiga Lärare vid Academien, eller för Faculteten hedrande Practici i Fosterbyggden, i hvilketsenare fall de böra kunna Finska. — Utom Österbottningarne, äro Studerande af de öfriga Finska Nationerne competente til dessa Stipendier. — De Philosophiä Magistrar, som tillika äro Medicinä Doctorer eller Licentiater, och genom eget Präsidium i Medicinska ämnen, eller Historia Naturali, Arte Veterinaria och Chemia Pharmaceutica sig til vederbörandes nöje legitimerat, få i 3 års tid behålla bägge Stipendierna. De som 2 gånger präsiderat, kunna derå få prolongation på än 2 år, men ej längre; under hvilken tid Stipendiaten gratis för Medicinä Studiosi bör hålla Collegia Disputatoria 2 gånger i veckan, och de andra dagarna låta dem explicèra Celsus. — Til enkelt Stipendium a 33 R:dl. 16 ss. äro de competente, som med distinction, som dignissimi eller maxime digni prästerat Examen Philosophicum, och dervid distinguerat sig i synnerhet i Historia Naturali, Physiken och Chemien; och det hälst sålunda, at den ena Stipendiaten utmärkt sig in Physicis, den andra in Anatomicis et Chirurgicis. — På 3 års tid skulle de få njuta dessa Stipendier; men ville de til sina studiers fortsättande uppehålla sig i Stockholm eller Upsala, kunde denna tid efter omständigheterna prolongeras. — De Stipendiarii, som ej straxt vid Terminens början äro närvarande, eller annars visa sig försumlige, förlora sit Stipendium. — Skulle ej så qvalificerade Sökande til dessa Stipendier finnas, fördelas de i 4 mindre Stipendier, och ges åt sådana Medicinä Studiosi, som gifva bästa hoppet om sig, då de, vid med dem anställd Examen, finnas någorlunda för sig komne. Öfver 3 år få de ej dem behålla; men absolvera de derunder väl sit Examen Philosophicum, så få de genast vid Termins slut hela Stipendium på 3 år.

Kunde 6 procent å detta Stipendii capital erhållas, så skulle 6:te procenten delas til hälften emellan Academiä Kamrern för hans besvär vid capitalets förräntande, och en Ämnesven i Horticulturen och Biskötseln vid Academiä Trädgården.

Ifrån d. 22 Sept. 1788 til d. 18 Apr. 1789 inlemnades af Professoren G. E. Haartman, såsom tilförordnad Curator i Sterbhuset och Exsecutor Testamenti, den för Stipendii fonden bestämda summan af 1333 R:d 16 ss. som d. 29 Junii s. år i Riksg. Comtoiret emot 5 proc. förräntades; ifrån hvilken tid ömsom flere, ömsom färre Stipendiater enligt Testamentets lydelse, af detta understöd fått sig begagna, til sina Medicinska studiers fortsättande.

Sedan framl. Assessoren och Ridd. Haartman i en särskid nota af d. 15 Oct. 1787 förordnat, at det öfverskått utöfver hans i Testamentet gjorde Legater, som til äfventyrs vid egendomens försäljande kunde upkomma, borde til den i Åbo Stad tilämnade Arbetshusinrättningens understöd aflämnas, om densamma inom 3 år ifrån den tiden blefve företagen, men i annor händelse tilfalla Stipendii fonden til inrättande af 300 dalers Stipendier; inlemnade Profess. Haartman d. 2 Febr. 1791 slika öfverskåttsmedel til en summa af 113 R:d til Stipendiifondens förstärkning, alldenstund den påtänkta Arbetshusinrättningen ej då än hunnit verkställas. — Dessutom innestå än i Academiens Ärarium 61 R:dl. 13 ss. 1 rst. Banco, och 72 R:dl. 32 ss. Riksg. summa 133 R:dl. 45 ss. 1 rst. af besparda interesse medel: hvarförutan vid den snart skeende slutliga utredningen af framl. Assessoren och Ridd. Haartmans sterbhus, än ytterligare något tilskått lärer samma Stipendii fond tilfalla?

8. *Om Bremerska Stipendium.*

År 1794, d. 1 Julii testamenterade Handelsmannen i Åbo Jacob Bremers Enka Fru Ulrica Salonius 2000 R:dl. R. G. S. til ständig fond för et Academiskt Stipendium, hvaraf hela räntan först borde tilfalla hennes fosterson

Axel Josias Flodberg, så snart han kunde bli vid Academien inskrifven, hvarefter han så länge skulle detsamma behålla, tils han sina studier fulländat, och ingått i sådan tjenst eller näringsgren, hvarvid han sig försörja kunde; men sedan, efter hans afgång, någon annan skicklig och beskedlig Student, utan skilnad på nation, eller hvad vetenskap han studerade, at i 5 år behållas, hvarunder Stipendiaten alla Läseterminer bör vara inne vid Academien, och deltaga i öfningarna för de öfriga Stipendiaterna. De som redan Graden antagit, kunna det ej erhålla; men väl måga de, som det redan innehafva, under den tiden Graden förvärfva, och det likaväl den bestämda tiden behålla. — Försumliga och vanartiga ynglingar förlora det utan skonsmål. — Årliga räntan af capitalet betalas til Academiens Ärarium, hvarifrån det qvartaliter, til Stipentiaten, emot hans af Inspector Nationis påskrifna qvittence, utbetalas. — Sedan Flodberg uphört at detsamma njuta, får den honom succederande Stipendiaten, i fall näml. capitalet 6 procent af sig kastar, endast 100 R:dl. om året at qvartaliter lyfta; de öfriga 20 R:dl. besparas at vid något förefallande särdeles behof, såsom utgifvande af Academiskt Specimen, böckers upköp, o. s. v. efter Inspectoris Nationis tilstyrkan, honom tilläggas. Men fås ej för capitalet 6 proc. så må han hela räntan i årligt Stipendium åtnjuta.

I sin sista Författning af d. 3 Febr. 1796, stadfästade Enkefru Bremer ytterligare förenämnde Testamente; hvarefter, och sedan hon d. 1 April 1798 genom döden afgått, med Testamentet i vanlig ordning lagfors i Rådstufvu-Rätten d. 14 Maji 1798, och capitalet hösten derpå ur sterbhuset utbetaltes; hvarefter det under d. 2 Jan. 1799 utlåntes emot nödig säkerhet och 6 procents hvarje halft år erläggande ränta. Njutande nu unga Flodberg besagde Stipendium, sedan han som Student d. 8 Dec. 1798 blifvit inskrifven vid K. Academien härstädes, som genom en af Herr Profess. Doctor Tengström d. 30 Nov. 1798 hållen parentation äfven offentel. betygat sin tacksamhet emot en

välgörerska, som i så mångfaldigt afseende, genom sina dygder och människjokärlek, förvärfvat sig en ostridig rätt til de senaste tiders tacksammaste åminnelse.

Om Sanct Henriks ben, fordom ansedda för Finlands största Helgedom.

Det är bekant, at den fjerde Upsala Biskopen *Henrik*, en född Engländare, som på 1150-talet följde med K. Erik den Helige på hans härfärd til Finland, af våra förfäder under Påfviska tiden hölls för detta lands förnämsta Skyds-Helgon, hvars hjelp de vid alla sina åligganden med största andagt och förtröstan anropade. — Han hade icke allenast gjort sit til, under Konungens och Svenska härens härvaro, at med godo och ondo förmå Finnarna til at antaga den Christna Religionen och derjämte underkasta sig Sveriges välde; utan han lemnade sig ock qvar, efter Konungens återresa, för at här befordra det påbegynda omvändelseverket, och derigenom tillika utvidga gränsorna af sit Stift. At sådant ej kunde ske genom grundelig undervisning, som icke öfverensstämde med tidens tankesätt, och hvartil man ej gaf sig tid, är så mycket tydeligare, som hvarken Biskopen sjelf eller hans medarbetare förstodo landets språk; utan våld, hot och löften (som förmodeligen genom tolkar blefvo de öfvervundne barbarerne förestälde), voro de medel som nyttjades at förmå desse til at låta döpa sig, samt at efterapa vissa ceremonier och utvärtes åthäfvor som dem föreskrefvos, och hvilkas nytta eller rätta mening de aldeles icke, eller högst ofullkomligen, begrepo. Nöden tvang likväl de närmast til sjökanten ifrån Åbo söderut boende Finnarna, at om de ville behålla lif och egendom, underkasta sig detta vilkor. Man kan lätt föreställa sig, hvad för en Gudsdyrkan på detta sätt skulle hos dem upkomma: nämligen en blandning af deras fordna villfarelser och religions-bruk med nya. Sina förfäders tro och afguda-tjenst, med alla dertill hörande

vidskepelser, måste de likväl, af fruktan för svåra straff och förföljelser, i hemlighet utöfva; och jämte de nya nog besvärliga ceremonierna småningom åtaga sig ny tunga och omkostnader, til försvarsverkets och regeringens underhåll, til kyrkors byggnad, prydnad och vid magt hållande, til nödig kyrkoskruds anskaffande, samt til Presterskapets aflöning. Sådant allt kunde ej gerna utan missnöje, motstånd och oroligheter aflöpa. Och när Biskopen likväl med stränghet sökte hålla hand öfver et så beskaffadt omvändelse-verk, var det mycket vänteligt, som ock hände, at han af dessa våldförda halfvildar skulle blifva ihjälslagen [1]). Emedlertid ansågs han nu af sina trosförvandter för en Martyr: och som han til befordran af Finnarnas omvändelse tilsatt lifvet, så togs för afgjordt, så väl at han derigenom förtjent den största ynnest och anseende hos Gud, som at han nitiskt skulle använda dem til det af honom omvända folks värn och förmån, till hvilkets förespråkare och skyddsande han således uphöjdes och förklarades, samt i denna egenskap och värdighet af Påfven sjelf (hvilken troddes äga full myndighet til dessa hedersposters utdelande), offenteligen erkändes [2]). Til följe der-

[1]) Den gamla Legenden, det äldste och endaste auctoriserade Document, vi om dessa aflägsna tiders händelser hafve i behåll, säger, at då Biskopen med vederbörlig Kyrkoaga ville belägga en mandråpare (utan tvifvel en af de nyss omvände Finnarne), han af denna förhärdade syndare blef dödad. Såsom angående hans dödsdag, den 19 Januarii (hvilken sedan årligen med största högtidlighet firades) intet tvifvelsmål äger rum; så varade hans vistelse i Finland icke längre än ifrån den tiden, då tåget med öppet vatten af Svenska hären kunde företagas, och intil nästföljande vinter. Hvad om mördarens namn och stånd (han skal hafva hetat *Lalli*, och varit en Finsk *Adelsman*, et slags värdighet som den tiden i landet visserligen var okänd!) samt om Biskopens våldgästning hos honom, blifvit til den gamla ofullständiga berättelsen i sednare tider tillagdt, förtjenar icke mera tro, än hvad i Legenden om de derpå följande underverk berättas.

[2]) Det kan väl icke ådagaläggas at han af Påfven blifvit ordenteligen canoniserad; men hans Helighet är dock i många Påfvebref erkänd och derigenom bekräftad.

utaf, blef ej allenast hans Bild, målad eller uthuggen, til allmänt tilbedjande i kyrkorna upstäld [3]), allmänna högtidsdagar til hans åminnelse inrättade [4]), vallfarter til hans graf i Nousis anstälde [5]), Åbo Domkyrka til hans heder upbyggd och efter honom nämnd; utan ock hans ben och öfverlefvor, om hvilkas undergörande kraft månge sällsamme berättelser kringspriddes [6]), med mycken sorgfällighet och vördnad bevarade, samt vid högtidliga tilfällen til allmänt åskådande, kyssande och dyrkande framstälde. Då Åbo kyrka år 1300 blifvit färdig och invigd, ditflyttades med mycken högtidlighet dessa heliga ben ifrån Nousis kyrka, och ansågos sedan för dess förnämsta klenod. Dagen på hvilken denna flyttning skedde (d. 18 Junii) blef ock årligen, såsom en stor Helgedag firad [7]). Hvad til

---

[3]) Han föreställes altid i full Biskopsprydnad, trampande på sin mördare, hvilken ligger under hans fötter, med en stridsyxa (mordgeväret hvaraf han sig betjente) bredevid sig.

[4]) Den 19 Januarii och 18 Junii. Och såsom då en myckenhet menniskjor ifrån alla orter i landet strömmade til Åbo, at deltaga i den ymniga syndaförlåtelse, som på dessa dagar vid Domkyrkan utdelades; har detta gifvit anledning til de Marknader, som ännu på dessa samma dagar årligen hållas i Åbo. Folket, som til sit uppehälle måste föra hvarjehanda matvaror med sig, nyttjade tillika tillfället, at emot hvad de kunde aflåta tilbyta sig andra nödiga eller nyttiga varor; hvarigenom efterhand en betydelig Handelsrörelse upkom, hvilken sedan bibehållit sig.

[5]) Der blef hans lik först jordadt; hvarföre ock, äfven efter Benens bårtflyttning, rummet hvarest de legat ansågs för heligt, och troddes äga mycken andelig verksamhet. Detta föranlät sedan Biskoparna *Johannes Petri* och *Magnus Tavast* at förse detta heliga ställe med den prydnad som derstädes ännu kan beskådas.

[6]) De finnas i *Legenden* upräknade, som är intagen i våra gamla *Breviarier* och hos *Benzelius*, Monumenta Historica vetera Ecclesiae Sveogothicae p. 33 följ.

[7]) Likasom d. 19 hette Nativitas eller Dies Nativitatis St. Henrici (då han likasom blef född til et bättre lif), eller *St.*

Domkyrkan skänktes, köptes och förvärfvades, det ansågs och kallades för St. Henriks egendom; och troddes af honom med särdeles välbehag emottagas. Åboerne å Domkyrkans gods och hemman kallades fördenskull *St. Henriks Landbönder* [8]; Magasinerne i hvilka hennes spannemål förvarades, och Källarena hvilka omkring Domkyrkan inrättades, hette *St. Henriks Bodar* och *Källare* [9], o. s. v.

Hans dyrkan var ej inskränkt blott inom Finland: äfven i Sverige, och på flere ställen i Norden, blef han vördad och åkallad.

Hvad hans ben angår, berättas i gamle Handlingar, ej allenast at Biskop *Hemming* (på 1300 talet) låtit til deras förvarande förfärdiga et Helgedomaskrin, hvilket *Messenius*, likväl utan stöd af äldre documenter, tror hafva varit af silfver (i likhet med *St. Erics skrin* som ännu i Upsala Domkyrka förvaras), utan ock at genom Biskop *Magnus Tavasts* föranstaltande (på det nästföljande hundradetalet), *St. Henriks* hufvudskål och armar blifvit infattade i silfver [10]. Men huru länge denna silfverinfattning

---

Henriks dag om vintern; så hette d. 18 Junii Translatio eller Dies Translationis St. Henrici (hans flyttningshögtid), eller *St. Henriks dag om Sommaren.*

[8]) Sådane voro vid Reformationstiden (utom mera än 170, som til Biskopens lön, och omkring 200, som til särskilda Präbenden voro anslagne) öfver 60: Domkyrkans Tionde andel öfversteg dessutom 500 tunnor råg, förutan hvad som i korn, p:gr m. m. årligen inflöt. Och ändock räknades Åbo Domkyrka för en af de fattigaste i Riket.

[9]) Derifrån fingo Canikerne vid vissa årliga Högtider, då de hade besvär at i full skrud bivista Processionen, *et stop vin* utan betalning; och hade dessemellan rättighet, at när dem behagade, köpa derifrån vin emot 4 örtugar för stopet; såsom et gammalt af Domcapitlet år 1474 utfärdadt document intygar.

[10]) Uti den gamla Chrönika öfver Finlands Biskopar, som Bisk. *Paulus Juusten* utgifvit, heter det om bemälte Bisk. *Magnus:* „Ejus tempore, et eo cooperante, caput et brachia beati Henrici argentea facta sunt". Desse ord kunna tagas i flerehanda meningar; antingen at man af silfver förfärdigat et hufvud och ar-

må hafva kunnat bibehållas, eller när den ifrån Domkyrkan förkommit, derom har man ingen underrättelse [11]). Ännu förvaras väl derstädes så väl et Helgedomaskrin (af träd, måladt), som åtskilliga deri inneliggande ben; men de hafva efter all sannolikhet tilhört Biskop *Hemming*, hvars Canonisation man höll nitiskt på at bereda, när Religionsreformationen lyckligtvis emellankom, och gjorde slut på detta andeliga gyckleri [12]). Deremot försäkra trovärdige män, at St. Henriks ben år 1720, då den hos Finnarna med högsta skäl förhatelige Grefve Gustaf Douglas styrde Åbo Län [13]), blifvit af Ryssarne bårttagne och flyt-

mar, som liknade St. Henriks (hvilken förklaring dock svårligen lärer kunna antagas), eller at man blott *försilfrat* dessa hans reliqvier (hvilket icke synes hafva förtjent synnerlig upmärksamhet), eller ock infattat dem i silfver?

[11]) At de skulle varit *försilfrade*, är af ingen, som i sednare tider sett och omtalt dem, anmärkt. Om de varit i silfver infattade, så tyckes, at de som bårtröfvade silfret skulle tillika hafva bårtfört benen, hvilka de svårligen torde gifvit sig tid at ifrån infattningen lösbryta? Men hade man af massivt silfver låtit eftergöra Helgonets hufvudskål och armar, (hvilket jag ej vet om det med de Påfviskas plägsed öfverensstämmer); så torde de af Danskarne, när desse år 1509 plundrade Åbo Domkyrka, blifvit med kyrkans öfriga Clenodier bårtröfvade?

[12]) Med hvad ståt hans Ben år 1514 blifvit ur jorden uptagne och skrinlagde (som var et föregående steg til et Helgons högtidliga Canonisation), ses af den beskrifning och föreskrift angående de vid sådana tilfällen öfliga ceremonier, som den bekante Hemming Gadd til Åbo Dom Capittels efterrättelse derom upsatt och meddelat. Den finnes i original handskrift uti Åbo Acad. Bibliothek; och kan läsas tryckt så väl i Hr. *Gust. Sivers* år 1775 härstädes utgifna Disputation De solenni inscrinationis actu b. Episcopi Aboënsis Hemmingi, som i anmärkningarna til Juustens Chronicon Episcopor. Finlandensium p. 285—91.

[13]) Se om denna nedrigt sinnade man *Åbo Tidn.* 1791 N:o 25: tilförene Svensk undersåte och ämbetsman, men sedan öfverlöpare til Ryssarne och sit Fäderneslands hätskaste fiende, tilböd han sig, för at försona det lönska mord han begått på en Rysk General-Gevaldiger, at i Finland (på landets bekostnad) utskrifva och utrusta 2:ne Regementer Soldater, som blefvo sände emot Turkarna.

tade til St. Petersburg: ehuru jag sannerligen icke begriper, i hvad afsigt et så besynnerligt kyrkorån må hafva skett [14]). Skadan var för Finland ganska drägelig. Men som likväl denna händelse väckt upmärksamhet, vil jag här införa den berättelse derom, som et åsyna vitne, framledne Kyrkoherden i Sjundo Magister *Israel Escholin* uti et Bref författat, och i Åbo Acad. Bibliothek uti en nog vårdslös afskrift förvaras, så lydande:

„År 1720 d. 16 October lät Grefve Gustaf Douglas ifrån Åbo Domkyrka borttaga St. Henrics ben, och äfven det brödet, som byggningsfolket då brukat, när kyrkan i Åbo blef byggd. Af samma bröd var ej mera qvar än ungefär en hälft; men det har varit en temmeligen stor limpa och än omöglad [15]). Benen och hufvudskålen blefvo i en gammal röd påse burne til Grefven, och derifrån åter til Secreteraren. Då varande Fältskären *Emroth* (?) af Muskovska Regementet, och *Parthesius* (?) af Schlüsselburgska (?) Regementet fingo då befallning, at med ståltråd upsätta hela dess scelette. Den 3 December tog Majoren von Lucca samma St. Henriks Ben, och lät bära dem til Fursten Michael Golitzin, som straxt sände dem, tillika med Åbo kyrkolimpan, til St. Petersburg och Hans Stor-Czariska Maj:sts samling [16]). St. Henriks Hufvudskål var tämmeligen liten, och jämte med de andre Benen balsamerad [17]). Dock tror jag at Ryssarne ej fingo tilbaka alla St. Henriks Ben. Detta allt har jag sjelf sett med bedröfvelse, och i min 1720 års Almanach adnoterat; då jag ock bland mina Fängelsebröder min Finska visa, eller

[14]) Nämligen, så vida St. *Henrik* icke varit af deras religion, och således ej hos dem kunde äga anseende af Helgon.

[15]) Om ej brödet imedlertid någon gång blifvit förnyadt, så var ock detta visserligen et underverk!

[16]) Således torde dessa Ben ännu finnas ibland andra rariteter i Käjserl. Anatomiska Samlingarne i St. Petersburg förvarade? Men om man där vet hvars ben de äro, eller hvarifrån de kommit, lärer vara ovisst?

[17]) Förmodeligen med en slags Fernissa öfverdragne?

Valitus-virsi Suomen surkeudest Venäjän vallan alla etc. sammanskref, som nu så illa är tryckt, och full med felaktigheter och tryckfel" [18]). *P.*

Finlands Historia under Konung Christiern den 2:s Regering [1]).

§ 1. Ibland de olycksaligaste tider ej mindre för Finland än för hela Sverige, räknas billigt K. *Christiern* II:s regering. Den var kårt, men blodig, stödd på orättvisa, våld och trolöshet. Hans Ämbetsmän, til en stor del utlänningar, voro sin Herre värdige och like. Landets förnämste innevånare föllo under bilan, eller omkommo på flykten undan Tyrannens bödlar. Fiendteligt krigsfolk utsugade allmogen. Åbo stad blef sköflad och upbränd, sjökusterne härjades, och jämväl den öfre orten fick erfara olyckorna af et inbördes krig. Slotten och Fästningarne, lämnade i främmandes händer, måste med kostnad, möda och blodspillan återvinnas. Sådant var landets tilstånd i allmänhet.

§ 2. Så snart igenom Riksföreståndaren *Sten Sture* den yngres död (d. 15 [2]) Februarii 1520) Danska partiet fått fri luft; arbetade des hufvudmän, och i synnerhet Ärkebiskopen Gustaf Trolle, jämte några af Biskoparne, med sådan

[18]) Detta tryckta exemplar finnes ej i vårt Acad. Bibliothek. Om någon, som dertil har tilgång, täckes det dit förära; emottages det fördenskull med tacksamhet, at til framtidens tjenst ifrån förgängelse förvaras.

[1]) Meddelas såsom et profstycke af en omständeligare Historia om denne vår fosterbygds händelser och öden.

[2]) Herr *von Dalin* (efter *Messenius*) har *d. 9 Februarii* (*Svea Rikes Hist.* 2 Del. 20 C. 19 § s. 895); men Bisk. *Juusten* i sit Chronicon Episcopor. Finlandensium (p. 595) säger uttryckligen: „obierat die beati Sigfridi"; hvilket ock Herr Lector *Murberg* (*Kongl. Vitterh. Hist.* och *Antiqvit. Academiens Handl.* IV. Del. s. 75) redan anmärkt. Dock synes *Olaus Petri* i sin Svenska Krönika berätta, at Herr Sten afled redan St. Blasii dag (d. 3 Febr.)

framgång på Christierns antagande til Konung, at det bestörta och villrådiga Svenskafolket, som emot en påträngande fiende såg sig icke äga någon ansedd och betrodd anförare, efter mycket motstånd måste böja sig under oket [3]). Den afledne Riksföreståndarens Enka, Christina Gyllenstjerna, försvarade väl någon tid Stockholm med mod och ståndaktighet; men öfvergifven af sina förnämsta medhållare, som låtit förleda sig af Christierns och hans anhängares löften och försäkringar, nödgades hon ändteligen inlåta sig med honom i dagtingan [4]). Han var så mycket färdigare at allt bevilja, som han ingenting ärnade hålla. Han tilsade, ibland annat, Fru Christina, at få *i hennes lifstid hafva, nyttja och behålla Kronans Slott Tavastehus och Tavastehuslän i Finland, med all Konungsränta och rättighet; desslikes Kumogård* [5]) *med sin tilliggelse, ränta och rättighet: dock så, at hon deraf skulle göra Konungen och Riket tilbörlig tjenst* [6]), *när henne tillsades* [7]). I samma dag tingan inneslöt hon, med lika sorgfällighet som sina egna angelägenheter, men lika förgäfves, de förnämsta af sina Finska vänner [8]). Tyrannen var ej van at stå vid ord och afsked. Huru föga på hans försäkringar var at bygga, fingo de fördenskull snart med sin undergång erfara.

§ 3. Redan straxt efter sin ankomst til Riket, hade han utfärdat bref och budskap, ej mindre til Finland än

---

[3]) *von Dalin* anf. st. § 19 följ.

[4]) Den 5 Sept. Se om hela denna belägring Herr *Murbergs anmärkningar om Stockholm näst före och under sista Danska Regeringen i Sverige* (anf. ställe s. 66 — 81.)

[5]) *Herr von Dalin* har, utan tvifvel af missskrifning, *Kymmenegård.* (Anf. st. 23 § s. 905).

[6]) Krigs eller Rust-tjenst, såsom alle andre Läne-innehafvare.

[7]) Se sjelfva hans förskrifning til Fru Christina, dat. *Wognsön onsdagen efter Egidii dag* 1520; hos *Hadorph, Bih. til Rimkrönikorne* s. 446 följ.

[8]) Biskopen *M. Arvid Kurck, Åke Göransson* och *Tönnes Eriksson (Tottar),* samt *Nils Eskilsson (Baner).*

til Rikets öfriga landsorter, at Råden och Ständerne (de Andelige, Riddare och Svenner, samt allmogens Fullmägtige) skulle på det skyndsammaste möta honom, för at, såsom han föregaf, öfverlägga om Rikets bästa och det allmänna lugnets återställande. Och när sådant af Finlands Råd och ständer ej straxt blef efterkommet, tilsände han dem under den 10 Junii [9]), en ytterligare alfvarlig befallning at med det aldraförsta, och sist innan d. 8 Julii [10]), utan all försummelse samteligen infinna sig vid Stockholm (det han då belägrade), så kärt dem var at ej bryta sin ed, och at draga omsorg om kyrkans samt landets och dess inbyggares gagn och långliga bestånd. Detta bref var ställdt til Biskop *Arvid*, *Åke Jöransson*, *Tönnes Eriksson*, *Clavus Henriksson (Horn)*, *Knut Eriksson* (*Kurck*) och *Henrik Stensson (Renhufvud)* samtelige Riksens Råd och ansenlige män i landet [11]), af hvilka Finlands styrelse då förnämligast berodde. Af dem var Biskopen, biträdd af sit DomCapitel [12]), den betydli-

[9]) Brefvet, dateradt *Södermalm Söndagen näst efter Guds Lekamensdag år* 1520, är infördt i Åbo Tidn. 1796, N:o 30.

[10]) *Innan ottende dagh näst epter* Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum dag förstkommandes.

[11]) *Åke Jöransson* hade varit Höfvidsman dels på Tavastehus och dels på Åbo Slott; och *Tönnes Eriksson* på Wiborg och på Raseborg. *Clavus Henriksson* var Lagman i Södra och *Henrik Stensson* i Norra Finland, samt *Knut Eriksson* (utan tvifvel såsom den sistnämdes medhjelpare?) i Satakunda. Jfr. här ofvan sid. 261, 270—73 samt mina anmärkningar til *Juustens Chron. Episc. Finl.* p. 580, 672. At desse Herrar tillika voro RiksRåder, kan skönjas af efterföljande början til et Räfstetings Dombref (hvaraf afskrift finnes i *Åbo Domkyrkas* så kallade *Svartbok*, fol. 282): „Vi epterskrifne Steen Stuure Sveriges Rikes Forstandare, Hemming Gadt Electus til Linköpingh, Knuuth Eskilsson, Sten Christiersson, *Åke Yriensson Ryddare*, Niles Eskilsson, Ivan Jonsson, *Claves Henriksson* och *Henrik Stensson*, Vepnare, *Sveriges Rikes Radh* och män, göre vitterligit - - - at åhr epter Gudz byrdh MDXIII Tiisdagen nest före S:te Marie Magdalene dagh, sothe vij for rätthe pa Abo Radstuuffu etc Jfr. anm. til Juusten p. 664.

[12]) Ibland hvars Ledamöter Domprosten (då för tiden M. *Jacob Johansson Wenne*, den äldre, död 1526), Decanus (M.

gaste och mest ansedde Ämbetsman i hela orten; honom ville fördenskull Tyrannen i synnerhet, jämte de öfrige Finska folkets förmän, locka in i sit nät, för at på en gång kunna så mycket lättare förgöra dem: hvarföre han ej heller försummade at med upmuntringar, löften och goda ord, på det sorgfälligaste dölja sit försåt. Men Finnarne misstrodde honom [13]), och voro icke benägne at hasta til sin ofärd. Derigenom undveko väl ofvannämde Herrar at öka offrens antal vid Stockholmska blodbadet [14]); men de måste dock, ej långt derefter (såsom i det följande skall förmälas), genom Tyrannens anstalt eller förvållande ömkeligen omkomma.

§ 4. Genast efter Stockholms intagande blef den namnkunnige Doctor *Hemming Gadd* [15]), nu lika ifrig Tyrannens anhängare, som han förut varit sit Fädernesland och Sturiska huset nitiskt tilgifven, med en krigshär sänd til Finland för at bemägtiga sig Slotten derstädes och

---

Conrad) och Archidiaconus (M. *Hans Fleming* sedermera den siste Catholske Domprosten i Åbo, död 1547) i synnerhet voro betydande. Se om dem anm. til *Juusten* p. 646 och 662 följ.

[13]) Han hade förut, på lika sätt som hans Fader K. *Hans*, låtit 1517 sköfla deras kuster, sökt at upreta Ryssarna til infall i Finland, och värkeligen förmått dem 1516 til et härjande anfall på gränse-orterna. Sådane anstalter voro ej mycket skicklige at tilvinna honom folkets kärlek och förtroende. Jfr. *Messenii* Scond. illustr. T. IV p. 74, 75, 78.

[14]) Den 8 Novemb. 1520.

[15]) Vald Biskop i Linköping, til hvilket Stifts besittning han likväl aldrig, för Danske Konungarnes stämplingar och andre hinders skull, kunde komma, utan måste sig detsamma afsäga. Nu lärer han likväl haft hopp, at igenom Christierns bistånd kunna dertil förhjelpas. Han var (tillika med Herr *Gustaf Eriksson Wase* etc.) en af de 6 Riks-Föreståndaren Sten Stures Gislare, som K. Christiern år 1518 så trolöst bårtförde fångne til Dannemark, och hade nu blifvit frigifven, emot förbindelse at nitiskt arbeta för Konungens fördel; det han ock troligen gjorde, och försökte äfven at öfvertala Fru Christina til Stockholms upgifvande. Han blef dock icke af Tyrannen väl trodd, såsom utgången visade.

bringa landet under Christierns lydnad. Af hans rådighet, drift och vältalighet hoppades Konungen så mycket större biträde, som han i Finland var mycket väl känd, och där ägde många bekantskaper [16]). Denna uträkning slog icke heller felt: Slotten synas nästan utan motstånd (som numera ansågs vara förgäfves) hafva blifvit til hans krigsfolk öfverlemnade [17]). Utan tvifvel hade Christiern då tillika hitsändt några Danske och Tyske Befälhafvare, på hvilkas trohet han tryggare trodde sig kunna lita, i hvilkas händer Fästningarne skulle anförtros [18]); åtminstone få vi innan kårt se endast sådane män här i landet upträda,

---

[16]) *Rhyzelius* (i sin *Episcoposc.* I Del. s. 119) berättar, at han var jämväl *til börden en Finne;* men hvarpå denna hans försäkran grundar sig, är svårt at veta: då han har den oseden at aldrig upgifva sina källor. *Johannes Magnus* (Gothor. Sveonumq: Hist. L. XXII. C. XIII) kallar honom Ostrogothum Lincopensem.

[17]) I nästföljande November månad voro redan Tyrannen och hans verktyg Herrar öfver Wiborg och Tavastehus, samt innan årets slut jämväl öfver Åbo. Förmodeligen var hela Finland, likasom det öfriga af Riket, redan kufvadt, innan Konungens återkomst til Stockholm ifrån sin Danska resa (i October), och anstalternes vidtagande til hans blodiga Kröningshögtid.

[18]) Sådane voro *Junker Thomas* på Åbo Slott och *Rolof Matsson* i Wiborg. *Jöns Matsson* på Tavastehus hade tilförene varit *Sturens* egen Skeppare; men hade nu blifvit Christierns mest nitiske anhängare, och en af Svenska namnets hätskaste fiender, *som* (efter *Huitfelds* uttryck) *haffde lyst at see det Svenske blod rand (Danmarckis Rigis Krönicke* p. 1161). Derföre utfärdade Tyrannen (under d. 11 Nov. 1520) befallning til *Peder Huid* och de öfrige, som uppå Fru Christinas vägnar voro i Slottslofven på Tavastehus, at de skulle öfverlemna Slottet til denna hans Troman (Jöns Mattsson); emedan hon med de öfrige sine medbrottslige voro *för uppenbart Kätteri enligt Sveriges Lag*, til döden dömde och afstraffade. Jfr. *Huitfeld* anf. st. s. 1162, och Herr *Murberg* anf. st. s. 68. *Messenius* synes fördenskul haft goda skäl at skrifva; „In Finlandiam Hemmingum Gaddium expedit (R. Christiernus II) qui secum missis a Dano tribus Centurionibus Viburgum, Abogiam et Rasburgum (här hade hellre bort stå Tavastburgum) facundo expugnata sermone, tradit gubernanda“ (anf. st. p. 86).

såsom Slottshöfdingar och verkställare af Tyrannens blodiga befallningar.

§ 5. När Christiern således inom en kårt tid hunnit underlägga sig hela Riket; tänkte han nu på at njuta och befästa sin seger. Hans hämdgiriga och blodtörstiga hjerta gaf honom dertil det olyckliga rådet, at genom alla sina förra motståndares död, med hvilka han likväl tycktes hafva försonat sig och som han heligt och offentligen lofvat förlikning och vänskap, göra sit välde fruktadt. Genom undanrödjandet af alla det Svenska folkets förmodelige anförare, ville han tillika förekomma möjeligheten af des framdeles resning, och försäkra sig om en oinskränkt magt at efter behag kunna förtrycka det. Til följe af denna lika så falska som gudlösa statskonst, anstälde han Stockholmska blodbadet, til alla sina omständigheter lika skändeligt som grymt och barbariskt; hvilket bidrog at störta honom sjelf ifrån thronen i et hårdt och nesligt fängelse, och i alla tider skall göra hans minne förhatligt och afskyvärdt [19]). Som han til förevändning nyttjade Riksdagsbeslutet af den 25 Nov. [20]) 1517 emot Ärkebiskopen Gustaf Trolle, hvilket ådragit Riket Påfvens bannlysning [21]); så fogade han anstalt, at ej heller de i Finland frånvarande Rådsherrar, som det underskrifvit, skulle undgå at kråssas af det allmänna fallet. Han sände derföre skyndsam befallning til sina förtrogna verktyg derstädes, at strax gripa och afrätta alla dem af desse Herrar som de kunde bekomma i sit våld, och på hvilka utan tvifvel en förteckning medföljde. Til följe af denna befallning blef *Åke Jöransson* halshuggen på Tavastehus den 27 November (hvarvid *Jöns Matsson* icke lärer hafva undandragit sin villiga tjenst), och *Hemming Gadd*, til välförtjent lön för sit nit och trohet emot sin nya Herre, jämte *Nils Eskilsson*, afrättad utanför Raseborg 3:e Söndagen efter Adventet (d. 16 Decem-

---

[19]) Jfr. Hr. *von Dalin* anf. st. § 25—30.

[20]) *S. Catharinä* dag.

[21]) *von Dalin* anf. st. § 23 och 26.

ber)[22]: alt utan ransakning och dom. *Rolof Matsson*[23]), hvilken om denna sednare executionen drog försorg, lärer funnit nödigt at dermed hasta; efter han ej drog i betänkande at låta den på sjelfva Söndagen verkställas! Utan tvifvel blefvo desse olycklige Herrar, som förlitade sig på Tyrannens kungörelser och försäkringar, försåteligen öfverraskade, innan de om Stockholmska blodbadet hunnit erhålla någon kunskap, och altså vetat sätta sig i säkerhet. Men Biskop *Arvid*, den angelägnaste personen af dem alla, undvek stormen. Antingen han på sit slott Kuusto (hvilket såsom icke Kronan utan Biskopsämbetet tilhörigt, Tyrannens krigsfolk ej kunnat sig bemägtiga) fann sin säkerhet, eller eljest ägt magt och försigtighet nog at undgå alla försåt af Tyrannens handtlangare; så bibehöll han til och med förmåga, och fick snart tilfälle, at göra dem afbräck[24]).

§ 6. Det dröjde icke länge, innan följderne af Christierns blodtörstiga och ovisa statskonst uppenbart visade

---

[22]) *Juusten* Chronicon Episc. Finland. p. 595; jfr. Anm. dertil p. 602 not. 14. Det synes ej osannolikt, at månge flere såsom *Messenius* berättar (anf. st. p. 89), nämligen af deras vänner och medfölje, tillika måst undergå samma öde.

[23]) Denne *Rooleff Madtzon*, förmodeligen Dansk til börden, kallas uti *et Hemming Gadds* Dombref, dat. i *Wiborg St. Mårtens afton* (d. 10 Nov.) 1520, då altså staden redan var i Tyrannens våld, *vår käriste nådighe Herres Konungh Christierns Hoffsind Ehrligh välbördigh sven Rolf Matzson;* och upgaf 1523 om hösten, såsom Befälhafvare på Wiborgs slott, detsamma til K. Gustafs Fält-Öfverste Herr Erik Fleming. Se anm. til *Juusten* p. 672 not. 64 och *Tegels K. Gustafs Hist.* I Del. s. 35 och 76. Hvad så väl denna sednare, som Hr *von Dalin*, (a. st. 3 Del. 1 Band., 2 Cap. § 3, s. 56 not. q.), om *Hemming Gadds* aflifvande berätta, bör således härefter rättas.

[24]) At han ännu 1521 om sommaren ägt qvar sin myndighet och anseende, synes kunna slutas af det bref (af d. 21 Junii) hvarigenom Magistraten i Stockholm anmodade honom, "at med Junker Wolfs och Åbo Magistrats biträde oförsumligen öfversända det mästa som fås kunde af smör, fisk, rökt och saltadt kött, oxar, kor, gäddor och andra goda varor, 1000 befarna Båtsmän och Styrmän, samt några goda Tunnbindare och

sig. Herr *Gustaf Eriksson*, undsluppen sin fångenskap i Dannemark, och hemligen återkommen til Fäderneslandet, brann af nit at befria det ifrån Tyrannens ok; och detta hans nit öfvergick til en häftig åtrå, samt stadgades til en oöfvervinnelig föresats, af underrättelsen om blodbadet i Stockholm, hvarvid hans Fader[25]) och Svåger[26]), jämte så många andre oskyldige. och om Riket väl förtjente Svenske män, föllo et offer för Christierns trolösa grymhet. Så snart Gustaf med Dalkarlarne börjat röra sig, ökade hatet til Tyrannen och afskyn för hans förfarande, snart de sammanskockades antal: den ena Landsorten efter den andra förenade sig med Fäderneslandets befriare, och inom 8 månader ifrån sin olyckliga kröning, måste Christiern förnimma, at en stor del af Riket upsagt honom tro och lydnad[27]). Han upförde sig derunder med en rådvilla, driftlöshet, nedslagenhet och vanmakt, som är obegripelig[28]). I stället för skyndsamma och kraftiga anstalter til resningens dämpande, och sine Svenske medhållares förstärkning och understöd, förság han dem förnämligast med befallningar om nya blodsutgjutelser: grymhet och feghet voro hos honom lika rådande. Redan i nästföljande September månad (1521) var Herr Gustaf, som imedlertid blifvit på Riksdagen i Wadstena vald til Svea Rikes Föreståndare, i tilstånd at kunna tänka jämväl på *Finlands* befrielse. Han affärdade dit *Nils Arvidsson*[29]) med et antal krigsfolk[30]), och gaf honom *Henrik Jönsson* (til Haga på Åland) til medhjelpare; hvilka

---

Timmermän utur Åbo, Korpo socken, och orten deromkring: äfven några värbara skepp". Hr. *Murberg* anf. st. s. 106.

[25]) Riks-Rådet *Erik Johansson (Wase).*

[26]) Riks-Rådet *Joachim Brahe.*

[27]) Jfr. *von Dalin* a. st. 3 Del. 1 Band, C. 1, § 11—23.

[28]) *von Dalin* a. st. C. 2, § 1, 3.

[29]) Kallas af Hr. *von Dalin* (a. st. § 2 s. 52 not. f) *Nils Westgöthe*, och säges (förmodeligen af misstag?) hafva varit broder til K. Gustafs berömliga Fält-Öfverste *Arvid Gustafsson Westgöthe.*

[30]) *Messenius* (Scond. T. V. p. 5) synes tro, at endast några til folkets anförande skicklige män blifvit hit öfversände

straxt af landets invånare fingo mycket tillopp [31]), och vågade d. 24 November at belägra Åbo Slott, som hade til Höfvidsman Junker *Thomas (Wolff)*, en Tysk krigsman, lika grym som tapper, och K. Christiern på det högsta tilgifven [32]). Åbo Slott räknades då för en af Rikets Hufvud-Fästningar, och var efter tidens sätt ganska väl försvaradt; det försvarades af en talrik besättning, merendels af utländskt krigsfolk, samt var med hvarjehanda krigsförnödenheter tilräckeligen försedt. Svenska hären, hvilken deremot, såsom i hast församlad, hade brist på gevär och ammunition, blef af Biskop *Arvid*, förmodeligen ifrån Kuusto Slott, med dessa behof, så väl som med flere Officerare och kanske något Rytteri någorlunda understödd [33]). Men belägringen hade dock, i brist af vederbörligt tilbehör, icke särdeles framgång. Uti et utfall som besättningen gjorde, några dagar före Jul, fingo de åtskilliga fångar, dels Svenske dels Finnar; ibland hvilka var *Bengt Arvidsson*, den Svenske Befälhafvarens broder. Dem lät Junker Thomas allesamman uphänga utan för Slottsmuren; och beredde sig sjelf derigenom det välförtjenta öde, som honom sedan drabbade.

§ 7. Imedlertid ankom i Januarii månad det följande året förnyad befallning ifrån K. Christiern, som färdigare förstod at nyttja bilan än andra slags vapen, til samtelige hans Befälhafvare öfver krigsfolket och fästningarne i Riket, at mörda alla de Svenska, adel och oadel, som de hade i sit våld. Til följe af detta blodbud lät Junker Thomas på Åbo Slott straxt halshugga *Tönnes Eriksson* [34])

---

af Riksföreståndaren, som räknat derpå, at de vid ankomsten skulle få soldater nog.

[31]) *Tegel* anf. st. s. 81.

[32]) Om honom se (utom våre vanlige Häfdateknare) Herr *Murberg* anf. st. s. 106 och 116.

[33]) *Tegel* (a. st. s. 33) säger: „Til hvilken (Åbo Slotts) bestallningh Biskop Arffuid i Åbo var Nils Arffuedsson mycket förforderlig, och undsatte honom Byssor (stycken), Lodh, Krut och *Hoffmän*“.

[34]) Af *Hemming Gadds* ofvan åberopade Dombref (hvaraf en afskrift finnes ibland Palmsköldske Handlingarne, vol. 61

och *Henrik Stensson* (Lagman i Norre Finland), som antingen frivilligt eller tvungne [35]) inställt sig hos honom på Slottet. *Måns*, Junker *Wolfs* egen Skrifvare, som han hade tagit med sig ifrån Borckholm, måste undergå lika öde, blott af det skäl at han var Svensk. Några flere lät han samma tid dels uphänga utanför Slottsmuren, dels på annat sätt aflifva [36]). Til sin lycka, hade *Erik Fleming* [37]), en af landets förnämsta ädlingar, som jämväl befann sig inom Slottet, i tid fått kunskap om Tyrannens ankomna befallning. Med den tiltagsna rådighet, hvaraf han sedan visade flera prof, beslöt han straxt at på en gång rädda sig, jämte flere af sine landsmän, och tilfoga fienden skada. Han stälde sig fördenskull såsom ifrig vän af Danska partiet, förskaffade sig derigenom Junker Wolfs förtroende, och föreslog, at emot de belägrande göra et nytt utfall, det han tilböd sig at anföra: han ville dertil nyttja alla de Svenske, som på slottet funnos, öfver hvilkas förlust vid et så äfventyrligt företag icke vore mycket

---

Karelen, p. 367 följ.) lärer kunna slutas, at denne *Tönnes Eriksson* då haft del i befälet öfver Wiborg och dess län. Orden lyda: Then tiidh vij lagha tingh hullom och för Rätte sätto på Rådstugan i Wiborg i ehrlig godh mans närvaro *Tönne Erikssons*, - - - Rolff Matzsons, Oluf Erichsson Lagmans, Lasse Anderssons, *och flere godhe mäns - - - öfver Wiborgh lähn*".

[35]) Det ser ut, som flere af de betydligaste män i landet varit nödsakade, at som en slags gislan för folkets trohet, vistas inom Slottet.

[36]) *Tegel* anf. st. s. 34 följ.

[37]) Blef sedan Riksråd, Amiral, Riddare och Lagman i Södra Finland; var son til Höfvidsmannen på Åbo Joachim Fleming; broder til *Jfvar Fleming*, Riks-Råd, Riddare och Lagman i Norra Finland; och Fader til den bekante Riks-Marsken och General-Gouverneuren öfver Finland, Baron *Clas Fleming*. Jfr. Anm. til *Juusten* p. 655 följ. Uti en gammal förtekning på denna tidens händelser i Finland, *(Palmsköld. Handl.* N:o XIV T. LVIII *Finl. och Tavastl.)* kallas han, då hans dödsdag (d. 14 Decemb. 1548) upgifves: *Finlands Krona och pelare* (Columna et flos Finlandiae) *näst Gud och Konungen*. Se Anm. til *Juusten* p. 625 följ.

at sörja, samt förstärka troppen med så månge Danskar, som kunde vara tilräckelige at tilhålla de förre til sin skyldighets fullgörande. Junker Thomas lät öfverlista sig: och Flemingen gjorde sig färdig at utföra sit förehafvande. Genom et hemligt bud fick han tilfälle at underrätta Nils Arvidsson om hela anslaget; och utgången blef, at Danskarne, som på ena sidan blefvo inneslutne af de belägrande, och på den andra af Flemingens medhafde Svenske soldater, allesammans nedergjordes, och han med sine landsmän lyckligen undkom Tyrannens händer [38]).

§ 8. Belägringen för Åbo Slott fortsattes af Nils Arvidsson intil närmare våren (1522); då den Danske Amiralen *Severin Norrby*, den ende af alla Christierns Befälhafvare, som af Tyrannen nyttjades eller lät nyttja sig at bispringa hans hårdt ansatte vänner i Sverige och Finland, ankom med en mägtig flotta och krigsmagt, at undsätta Åbo, lika som han förut hade undsatt Stockholm [39]). Som Svenska hären var för svag at kunna göra honom motstånd; så måste Nils Arvidsson ej allenast draga sig ifrån Slottet, utan ock ifrån Staden [40]). Vid hvilket tilfälle han, som hade en Tunneläst krut liggande i et stenhus uti staden på norra sidan om ån, nödgades tända eld på detsamma [41]); hvaraf en eldsvåda upkom, som lade nästan hela staden i aska. Detta olyckliga tilfället nyttjade förmodeligen den Danske

[38]) *Tegel* anf. st.

[39]) Jfr. *von Dalin* a. st. § 3 s. 55 f. och Hr. *Murberg* a. st. s. 112 f. I Stockholm länte han til sit Finska tåg 5 läster krut, 4 Cartover och 300 jernkulor.

[40]) Så väl efter *Juustens* berättelse (Chron. Episc. Finl. p. 596) som en gammal antekning i *Palmsköldske Handlingarne* (N:o XIV T. 59 p. 235) skedde detta d. 22 (eller 23) Maji: året (1522) kan ej vara tvifvelsmål underkastadt (Jfr. Anm. til Juusten p. 603 not. 17, och p. 605 f.)

[41]) At det ej skulle falla i fiendens händer; kanske ock at betäcka sit aftåg? Norrbys ankomst måste fördenskull hafva varit hastig, och af de Svenske icke förmodad. Som det var han, hvilken föranlät Svenskarne at påtända sit krut, hvarigenom staden råkade i brand, så tilskrifves honom detta stadens upbrännande, af *Messenius* Scond. T. V p. 7.

Amiralen, at tillika plundra staden [42]), och derigenom göra invånarenas uselhet så mycket större. Det Svenska och Finska krigsfolket, under Nils Arvidssons och Erik Flemings anförande, drog sig upp åt landet, til Janikala (förmodeligen *Janakkala)* bro [43]), där de ärnade fatta stånd och försvara sig, om Norby skulle så långt förfölja dem; hvarföre de ock dit sammankallade hela den Finska Adeln med sit manskap [44]). Men Norby hade helt andra afsigter; han seglade tilbaka til Stockholm [45]), och höll sig sedan i Finska [46]) och Svenska skären, för at efter behof kunna

[42]) *Juusten* skrifver uttryckligen (a. st.): „Anno 1521 (bör läsas 1522) spoliatur civitas Aboensis per Severinum Norby, 10 Calend. Junii". Han lärer på sådant sätt hafva velat straffa stadens invånare, för det bistånd de gjort Svenska krigsfolket.

[43]) Så lyda *Tegels* ord (a. st. s. 36). Hvad för ställe dermed menas, är icke lätt at utreda, då sjelfva den gamla underrättelsen är så ofullständig. Anledning är likväl at tro, det *Hiitis* bro uti *Janakkala* socken i Tavastland (vid pass 16 til 17 mil ifrån Åbo) åsyftas; hvarest på vägen ifrån Tavastehus til Helsingfors är et pass, som lärer ansetts tjenligt at där sammandraga alla Finska troppar, til öfra landets försvar.

[44]) Adelns (och Frälsets) Rusttjenst ansågs denna tiden för hufvudanstalter til landets försvar, så länge ännu ingen egentelig stående krigshär var inrättad.

[45]) Herr *Murberg* (a. st. s. 115) intygar, at Norby i Maji månad detta år „gjorde et hastigt besök i Stockholm, och d. 16 tog med sig några af Borgerskapet til Åland, hvarifrån de skulle, genom biträde af Slottsfogden *Lydecke Offens* med det aldraförsta inskaffa til staden 20 til 30 skutor ved, och så mycket lifsmedel, som kunde åstadkommas". Detta besök måste således hafva skett, innan han med sin flotta seglade in til Åbo, hvilket hände en vecka derefter? Så at han ådagalade en ogemen drift och snabbhet.

[46]) Utom hans nyss omrörda anstalter på Åland, synes han flerestädes hafva plundrat i skärgården de invånares egendomar, som tagit del i upresningen, eller gjort sig derföre misstänkte. Så anmärkes i Herr *Jfvar Flemings* Jordebok (som ännu förvaras på Sundholm) at *K. Christierns folk* detta år (1522) *skinnade* bemälde gård; som då tilhörde Flemingska ätten. *Nils Grabbe* lärer ock något hafva sysselsatt honom; äfven som til Kuusto Slotts intagande och Biskopens förföljande, Amiralens biträde lärer hafva varit af nöden.

bistå de Fästningar, som ännu för hans Herres räkning försvarades. Befälhafvarena för Finska hären, som derigenom sågo sig ur stånd, at för det närvarande kunna emot landets förnämsta fästen något uträtta, beslöto fördenskull at dela sina troppar. *Nils Grabbe* (om hvilken rättnu skall talas) qvarlemnades med någon del af dem i Finland, at oroa fienden; men *Erik Fleming* for med största hopen öfver til Sverige, til Riksföreståndaren, der de med större fördel och framgång kunde nyttjas [47]).

§ 9. *Norby* trodde sig nu vara så fullkommeligen Herre öfver hafvet och skärgården, at han befallte Junker Thomas samla i Finland och oförtöfvadt til Stockholm öfverföra så mycket matvaror, som för honom möjeligt vore; emedan där i staden, hvilken af Riksföreståndaren hårdt ansattes, var stor brist på alla slags lifsförnödenheter. Junker Thomas begaf sig fördenskull åstad i Julii månad, med en talrik flotta beledsagad af några Örlogsskepp, och medförde et rikt förråd af proviant, för at dermed undsätta det beträngda Stockholm. Men när han kom til Furusund i Svenska skären, låg där för honom den Örlogsflotta, hvilken Riksföreståndaren imedlertid vetat förskaffa sig, och hvaröfver *Erik Fleming* förde befälet. Om densamma, som höll sig stilla, undangömd af en utstickande udde, hade Junker Thomas ingen kunskap; men han sände dock, at ej åsidosätta nödig försigtighet, et litet fartyg förut, at inhämta underrättelse, huruvida farten vore säker? Detta fartyg förraskades af de Svenska så hastigt och med sådan tysthet, at det utan motstånd blef taget, och folket gjordes til fångar. Hvarefter det i stället bemannades med raskt Svenskt manskap, och kom så seglandes til fiendtliga flottan tilbaka. När Junker Thomas långt ifrån såg det vara i annalkande, skyndade han sig med en Esping at möta det, för at så mycket snarare erhålla den väntade underrättelsen; och då han kommit nära til fartyget, frågade han, huru det stod til? Hvarpå honom svarades: allt väl. Han

---

[47]) *Tegel* a. st.

steg då upp på skeppet, och blef nu först varse, hurudane gäster där voro. Han ville väl straxt kasta sig i sin Esping tilbaka; men det var för sent: han blef med hela sit medfölje fången. Hvarpå fartyget med sit byte återseglade. Derefter angrep hela Svenska flottan de fiendtliga skeppen, och bemägtigade sig dem alla, med deras laddningar, som kommo Riksföreståndaren väl til pass. Et enda Örlogsskepp, *Finske Prisen* [48]) kalladt, försvarade sig med sådan tapperhet, at de Svenske ej på annat sätt kunde blifva det öfvermägtige, än at de sköto eld derpå, så at det med gods och folk förgicks och upbrann. Junker Thomas bragtes fängslig til Riksföreståndaren, som förde honom med sig genom Upsala til Tynnelsö, hvarest han, för sit barbariska förfarande emot så många oskyldiga menniskjor i Finland [49]), blef uti en ek uphängd med et bastrep [50]), och fick således en ändalyckt, som han både väl förtjent, och bordt sig förvänta [51]).

§ 10. Såsom Biskop *Arvid* nu hade uppenbarligen förklarat sig emot Konungen, och vid Åbo Slotts misslyckade belägring understödt Riksföreståndarens troppar med folk och vapen; så blef ej allenast *Kusto* [52]) Slott, sedan sakerna igenom *Norbys* ankomst fått en olycklig

48) *Finske Prinsen* (eller *Printzen)* hos Hr. *Celsius* (K. Gustaf I:s Hist. I Del. s. 157 sedn. upl.) och *von Dalin* (anf. st. § 6 s. 63) är skriffel. *Tegel* har *Finske Prijtzen* (eller *Pritzen)*.

49) „Efter han (skrifver *Tegel)* hade ochristeligen och tyranniskeligen uppå Åbo Slott handlat med the Svenske och Finske, både ädle och oädle, och them uthan skuld och brut, odömbde, oskriftade, och uthan all andelig tröst latedh hängiä uth för muren och eljest uphängia och aflifva". At det skett på Christierns tyranniska befallning, ansågs icke vara tilräckeligt skäl at ursäkta sådana grymheter.

50) Uti gamle Grefve *Pehr Brahes* anteckningar rörande K. Gustaf I:s Historia, berättas, at Junker *Thomas*, då han fördes ut, visat sig särdeles förifrad deröfver, at honom ej en gång skulle förunnas et *rep af Hampa*.

51) Jfr. *Tegel* anf. st. s. 37 följ.

52) På Finska *Kuusisto* (granskog), hvaraf det Svenska namnet är brutet.

vändning, Biskopen ifråntaget [53]), utan han måste ock sjelf, då han af Tyrannens folk ifrigt förföljdes, söka sin räddning i flykten. Han begaf sig fördenskull norr ut, först til *Raumo* stad, der han til et sådant behof hade sit fartyg [54]) i beredskap; och derifrån til *Ulfsby*, samt vidare, såsom synes [55]), til *Nerpis* i Österbotten. Men när han ej heller där fann sig nog säker, emedan tidender inlupo, at fienden allestädes sökte honom, beslöt han at til Herr *Gustaf Eriksson* i Sverige taga sin tilflykt; och afseglade til den ändan öfver Bottniska viken. Med honom följde, utom hans närmaste anhörige [56]) och hans betjenter, et betydligt antal af den förnämsta Finska Adelen, jämte deras Fruer och Döttrar; hvilka allesammans sökte at undkomma Tyrannens våldsamhet. Men en grufvelig storm, som hastigt upväxte, öfverväldigade fartyget, när de hunnit utanför *Öregrund;* så at det med folk och gods blef et rof för böljorna [57]). Detta skedde i Maji månad år 1522 [58]). På sådant sätt omkom den sidste af Finlands Catholska Biskopar, hvilken (likasom åtminstone de fleste af hans företrädare), synes varit en from och emot Fäderneslandet väl-

---

[53]) När eller huru det egenteligen skett, omtalas väl icke i våra gamla bristfällige handlingar: men at det vid denna tiden händt, är lätt at sluta. Det måste af K. *Gustafs* folk det följande året återtagas.

[54]) Förmodeligen en nu så kallad *Skuta.*

[55]) Enligt Bisk. *Juustens* intygan (se des *Finska Biskops-Chrönika* p. 596), var det ifrån denna socken, som han anstälde sin olyckliga färd til Svenska sidan; *Tegel* låter honom företaga densamma ifrån Ulfsby.

[56]) Ibland dem nämner *Juusten* (på anförda ställe) i synnerhet Decanus M. *Conrad.*

[57]) *Juusten* a. st. och *Tegel (K. Gustaf 1:s Hist.)* Del. I. sid. 36.

[58]) (Ej 1521), D. 23 Maji (die X Kalend. Junii), enligt *Messenii* intygan i dess Chronicon Episcoporum; hvaraf *Spegel* i sin *Biskops-Chrönika* orimligen gjort d. 22 Julii, och derutinnan blifvit af *Rhyzelius* (Episcoposc. VII B. s. 341) blindt efterföljd. Jfr. *Anmärkn.* til *Juustens Chron.* p. 605 följ.

sinnad Herre, igenom hvars undergång detsamma förlorade et af sine mest ansedde och värksammaste stöd på denna sidan.

§ 11. *Nils Grabbe*[59]) var nu den ende, som här vågade at sätta sig emot Tyrannens anhang. Han var en förslagen och driftig Partigångare, som med en liten flotta af väl bemannade skärbåtar sväfvade allestädes omkring i Finska skärgården, landsteg nu på et och nu på et annat ställe, utforskade sjelf eller genom andra alla lägenheter at tilfoga fienden skada, förraskade honom oförsedt, och med svärd eller eld förstörde hans utsände partier. Vid Raseborgs Slott, samt Kuumo och Borgå Kungsgårdar, gjorde han i synnerhet flitiga besök; omringade och instängde fiendens Ämbetsmän, der de med sina vakter och betäckningar inqvarterat sig i Länsmansgårdarne för at hålla Ting med allmogen, och nedergjorde på sådant sätt med en ringa hop ofta flera hundrade. När han förnam, at en betydligare magt var emot honom i antågande, drog han sig i tid undan, stundom allt til Lifländska sidan, der han i *Revel* och andre hamnar hade sin tilflykt; men det dröjde ej länge, innan han åter visade sig vid Finska stranden [60]). På sådant sätt var han en skräck för Danska partiet, och underhöll en slags gemenskap med Riksföreståndaren, samt en gnista af hopp hos landets välsinnade inbyggare.

§ 12. Imedlertid hade Herr *Gustaf Eriksson* lyckeli-

---

[59]) Ej *Krabbe*, såsom han af Herr *v. Dalin (Svea Rikes Hist.* 3 Del. I B. 2 C. 2 och 12 §§ s. 52 och 83) orätt kallas; skref sig til *Grabbacka* (i Nyland). Blef sedan Häradshöfdinge öfver Raseborgs län, och Kongl. Maj:ts Befallningsman på Wiborg (samt Höfdinge öfver des Län); berömmes af B. *Juusten* såsom en man, den der under sin förvaltningstid ådagalade ej mindre nit för gudlighet och fredliga dygder, än han under kriget tilvunnit sig ära för sin rådiga tapperhet. Se *Anmärkn. til Juusten* p. 603, 654 följ. 705.

[60]) Se *Tegel* a. st. s. 31 följ.

gen befriat nästan hela Sverige [61]) ifrån Danska oket; och sedan Tyrannen jämväl i Danmark hunnit göra sig så förhatelig, at han fann rådligast genom en feg och neslig flykt, år 1523 om våren, öfvergifva sina Riken [62]), blef den Krona, til hvilken Svenske Riksföreståndaren gjort sig så väl förtjent, honom allmänneligen och enhälligt tilerkänd [63]). Han blef då snart i stånd, at med mera eftertryck tänka på Finlands befrielse. Dit öfversändes fördenskull ännu samma år, i Augusti månad, en väl utrustad krigshär, af Svenskar, Finnar och Tyskar, anförd af *Ivar* och *Erik Flemingar*, hvilke landstego vid Kusto Slott, det de besköto och inom en dag med storm eröfrade [64]). Derifrån tågade hären til Åbo, hvars Slott blef efter tolf dagars belägring intaget; sedan Christierns folk, som först ryckte ur staden de Svenske til mötes, efter närmare inhämtad underrättelse om desses styrka, funnit rådligast, at genom Tavastehus draga sig undan til Wiborg. Svenska krigsmagten fördelade sig då i flere hopar, som särskildt belägrade och återtogo Tavastehus Raseborg, Nyslott och Wiborg [65]); hvarigenom hela landet, ännu innan Julhelgen inföll, var ryckt ur fiendens händer. Sedan ingen hjelpsändning vidare kunde väntas ifrån Danmark, förlorade Christierns anhängare snart modet, och voro til långvarigt motstånd hvarken nog mägtige eller benägne. — Den Svenske hopen, som tågade emot Wiborg, hade *Nils Grabbe* til anförare, hvilken straxt vid *Flemingarnes* ankomst hade förenat sig med deras krigshär. För honom hade *Rolof Matsson*, som försvarade Wiborgs Slott,

---

[61]) *Stockholm*, den sidsta ort, som för Tyrannens räkning innehades och försvarades, blef öfverlämnad til K. Gustaf d. 21 Junii 1523. Se *v. Dalin* a. st. 11 § s. 81.

[62]) *v. Dalin* a. st. § 9 s. 73.

[63]) På Riksdagen i *Strengnäs*, d. 6 Junii 1523.

[64]) Konungen lät sedan, 1528, aldeles nedrifva det; emedan det icke behöfdes och allmogen af tvänne så nära belägne Slotts underhåll hade en onödig tunga. *Tegel* s. 198.

[65]) Om *Korsholm* talas aldeles icke; det följde förmodeligen de öfriges exempel, eller hade kanske ej blifvit underhållet?

en sådan räddhoga, eller hyste emot honom et sådant hat, at han icke til honom, utan til *Erik Fleming* ville upgifva Slottet; hvarföre denne måste sjelf ditresa, för at detsamma på K. Gustafs vägnar emottaga [66]).

§ 13. Ej mindre den utvärtes ställningen, än Landets invärtes tilstånd, påkallade nu den nye Konungens hela klokhet, drift och tidiga omsorg. Stilleståndet med Ryssland, som Riksföreståndaren *Svante Sture* år 1510 på 60 år afhandlat [67]), hade genom Sveriges invärtes skakningar blifvit vacklande; och til befarandes var, at Danska partiet skulle, efter vanligheten, söka emot det olyckliga Finland upreta denna grymma och mägtiga granne. Konungen afsärdade fördenskull ännu samma år sine Sändebud, Herr *Knut Eriksson* [68]), *Björn Nilsson* [69]), och Ärkedjeknen i Åbo Mäster *Hans* [70]) til Storfursten i Ryssland Wasili Ivanovitz; med hvilken de lyckligen öfverenskommo om Stilleståndets ytterligare fortfarande och stadfästande [71]).

§ 14. Om Finland hade under Christierns regering, fått ifrån Ryska sidan njuta en utvärtes fred; så var des invärtes tilstånd desto olyckligare. Det öfra landet blödde ännu af de djupa sår, hvilka det sista Ryska kriget [72])

---

[66]) Se *Tegel* a. st. s. 76.

[67]) V. Dalin a. st. 2 Del. 20 C. 7 § s. 867.

[68]) Til *Lauko (Kurk)*, Riks-Råd och Lagman i *Satakunda*. Se frammanf. s. 439; *Tegel* a. st. s. 58, 75, 76.

[69]) Herr v. Dalin har *Björn Classon* (til *Leppas, Lejon*, Riks-Råd och en här i landet den tiden betydelig man: om hvilken se *Tegel* s. 58 och 2 Del. s. 87 och 232, samt *anmärkn.* til *Juusten* p. 657 följ.); kanske rättare. *Clauus* i den tidens skrifter uttydes nu *Clas*, nu (rättare) *Nils*. Någon märkelig man, som hetat *Björn Nilsson*, förekommer annars icke i den tidens handlingar.

[70]) *Fleming;* blef sedan Domprost i Åbo. Se om honom *Anmärkn. til Juusten* p. 646, 662. Herr v. Dalin (a. st. 3 D. 1 B. 2 C. 17 § s. 95), som icke kände honom, gissar i stället aldeles orätt, på decanus i Upsala *Hans Laurensson (Bölja)*.

[71]) *Tegel* a. st. 1 D. s. 76 f.

[72]) Under *Sten Sture* den äldres tid, ifrån år 1490, intil des stilleståndet afslöts år 1510. Kallas derföre i den tidens

hade detsamma tilfogat. Karelen, Savolax, Norra Österbotten och en ansenlig del af Tavastland, hade nästan blifvit förvandladt til en ödemark; byarne voro upbrände; all boskap slagtad eller bårtförd; invånarena, til och med qvinnor och barn, ihjälslagne, sedan de förut på det mest barbariska sätt blifvit pinade; de som genom flykten förmått rädda sig, och uti djupa skogar, kärr och bergsrefvor varit undangömde, hade knapt hunnit återkomma, för at på gruset af sina förstörda boningar nedsätta sig, samt efterhand uphjelpa hus och ägor ur sit ödesmål (om något allmänneligt biträde, eller understöd ifrån Öfverhetens sida, var ej en gång någon fråga); innan de olyckliga invärtes oroligheterne utbrusto, hvilka i tre års tid hemsökte landet med nya förödelser [73]). De til hafskusten och städerne närmare belägne orter, som af desse oroligheter kommo mest at lida, voro vid denna tiden tämmeligen befolkade och upodlade [74]). Som inga författningar hindrade hemmanens styckande; voro de gemenligen klufna i ganska små delar,

---

Handlingar det *stora kriget*. Se derom *Juustens Chron.* p. 555 och 575 följ. samt *Stora rimkrönikan* s. 536—553, hvilken ibland annat på sit vis sjunger: *Kareel, Savolåx, halft Tavastaland ligger öde; Ther vare nu ingen boo hwaske hund, hane eller koo. Hoo kan sik ther hvijla? Landit ligger öde mer än 80 mijla.* Jfr. om fiendens framfart i Norra Österbotten *Hadorfs Bil.* s. 343 följj. och *v. Dalin* 2 Del. 19 C. 10 § s. 812 följ.

[73]) Jfr. frammanf. p. 437, § 1, etc.

[74]) Huru ansenligen Nyland och det egenteliga Åbo Län, jämte en del af Satakunda (omkring Kuumo elf, och detta vattudrag upföre, til och med Kangasala) och Tavastland, (omkring Tavastehus), redan i 15:de seklet var upodladt och befolkadt, kan af den tidens Handlingar slutas. Den af Hr Probsten D:r *Lencqvist* författade, och i *Åbo Tidn.* för år 1775, i N:o 1 och följj, införde märkeliga afhandlingen, kallad *Jämnförelse emellan Karislojo sockens tilstånd i det 15:de och 18:de Seculo,* sätter denna saken i synnerhet uti et klart ljus, och bevisar, at uti bemälde socken omkring 1460 voro 137 hemmanslotter, då år 1747 derstädes endast funnos 85, som år 1773 förökat sig til 100. Deremot voro ansenliga trakter af öfre landet ännu aldeles obebodde; såsom norra delen af *Sata-*

hvilka af särskilda åboer och hushåll besutos [75]). Detta bidrog til inbyggarenas förökande. Folkets tarfliga lefnadssätt gjorde för dem utkomsten lättare. Utom et lönande fiske, idkade Skär-allmogen flitig segling på Stockholm, som ifrån Finland försågs med en betydlig myckenhet af matvaror [76]); men städerne voro hvarken nog många eller folkrika. Utrikes handeln var här, likasom i det öfriga Riket i Hanse-Städernes händer; hvilka i alla sjöstäder hade sina utliggare, som uphandlade landets alster råa och oförädlade, och försågo invånarena med specerier och alla slags slögdetilverkningar. De hade väl nyligen förlorat den rättigheten, at i alla Handelsstäder halfva Magistraten skulle ibland det Tyska Borgerskapet utväljas [77]), hvarige-

kunda (hvarest nu *Ikalis, Ruovesi* och *Keuru* socknar ligga), hela det så kallade *Rautalambi Härad*, Norra *Savolax*, och *Cajaneborgs* Län, hvilka ej voro annat än Lappmarker. Sådant utseende hade Finland ännu i K. Gustaf 1:s regeringstid.

[75]) Nästan i alla byar nära intil Åbo, finner man af gamle Domar, at åboerne och hemmanslotterne varit flere, än nu förtiden: hvaremot Torpare voro nästan obekante. Småningom hafva de gått i ödesmål och blifvit sammanslagne; i synnerhet efter de förödelser, som öfvergått landet sedan K. Gustaf I:s tid, genom invärtes och långvariga utvärtes krig, hungersnöd, smittosamma sjukdomar, och barbariska fienders öfvervälde.

[76]) Jfr. Herr *Murbergs Hist. Anmärkningar om Stockholm* (i Kongl. Vitterh. Hist. och Antiqvit. Academiens Handl. 4:de del.); hvarest s. 73 omtalas *de små skepp, som Älänningarne brukade til köpenskap;* s. 103 den skrifvelse som ifrån Riksens Råd til Älänningarne afgick, at komma med sina varor til Stockholm; s. 106 huru Stockholms styresmän anmodade Biskop Arvid i Åbo, at med Junker Wolfs och Magistratens biträde öfversända smör, fisk, rökt och saltadt kött, oxar, kor, gäddor, och andra goda varor, 1000 *befarna båtsmän och Styrmän*, samt några goda Tunnbindare och Timmermän, utur Åbo, Korpo socken och orten deromkring, äfven några värbara skepp; s. 115 huru *Norby* tog några af Stockholms Borgerskap med sig til Åland, hvarifrån de skulle inskaffa til staden 20 til 30 skutor ved, jämte lifsmedel. — På sin sidsta olyckliga resa til Sverige, hade ock Junker Thomas (Wolff) med sig *ifrån Finland en stor skeppsflotta, väl ladd med Fetalia och allahanda Proviants Partzelar (Tegel,* a. st. I Del. s. 36).

[77]) Se *v. Dalin* a. st. II Del. 18 C. 20 § s. 780.

nom det ej varit dem svårt at bemägtiga sig hela styrelsen; men deras förmögenhet, deras förbindelser sig emellan och med utländska Handelshus, jämte det stöd de ägde i sina privilegier och Hanse Städernes beskydd, var dock mägtigt nog, at ej allenast bibehålla dem vid sit anseende [78]), utan ock at tilskynda dem hufvudvinsten af hela rikets handel. *Åbo* och *Wiborg* voro Finlands förnämsta handelsstäder, hvarest Tyskarne i synnerhet hade sit nederlag [79]); *Borgå, Nådendal, Raumo* och *Ulfsby* (nu *Björneborg)*, voro mindre betydande. Österbottniska handeln drefs dels af de tvänne sidstnämde norra städerna, dels af Landtköpmän, som bodde i ortens södra socknar *(Nerpis, Mustasaari* och *Pedersöre)*, men på vissa tider gjorde resor til de norra, hvarest då vid de större elfvarnes mynningar et slags marknader anstäldes [80]). Nyland och Karelen fortfor at underhålla en närmare handelsgemenskap med Estländarena [81]); likasom Åland jämte den öfriga Finska skärgården, med Stockholm.

K. Christian I:s resa til Finland.

Emedan jag medelst Herr Kongl. Bibliothecarien *Gjörwells* ynnest och vänskap, erhållit et fragment af framl. Herr CantzliRådet *Lagerbrings* Riks-Historias ännu otryckta

[78]) En betydande *Köpman* (til åtskilnad ifrån det ringare Borgerskapet), heter derföre ännu på Finska *Saxa*, emedan de Tyske Köpmän, som sig här instälde, vanligt vis voro ifrån Sachsiska kretsarne. Deras anseende kan deraf finnas, at landets betydligare Adel icke drog i betänkande at befrynda sig med dem genom giftermål. Flere ej allenast af våre förnämsta Köpmäns- och Preste-slägter, utan ock adeliga ätter, leda ifrån dem af desse *Sachsare*, som sig här nedsatt, sit ursprung.

[79]) I Åbo funnos fördenskull, redan i 15:de Seclet, Köpmän som til Domkyrkan kunde testamentera ej allenast landtgårdar, utan ock stenhus och flere handelsbodar i Staden.

[80]) Jfr. *Anmärkn. til Juusten* p. 256 och 268.

[81]) Jfr. *Anmärkn. til Juusten* p. 259 följj. 438, 265 f.

5:te del, hvilket angår K. Christian I:s resa til Finland; så anser jag mig så mycket mera förbunden, at lämna det i allmänhetens händer, som intet hopp lärer vara öfrigt, at få se fortsättningen af denne i synnerhet om vår medeltids-historia så högt förtjente Häfdateknares arbete i dagsljuset framgifven. Tillika nyttjar jag tilfället, at til så väl fragmentets, som ämnets uplysning bifoga några få anmärkningar. Först meddelas altså sjelfva Fragmentet, så lydande:

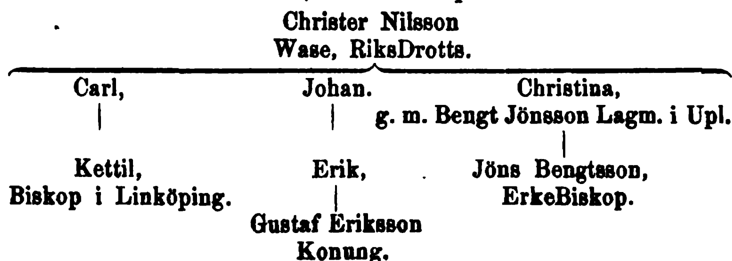
§ 24. K. Christian hade redan fullgjort de ärender, hvarföre han var af Ärkebiskopen anmodad, at med en fullkomlig krigshär infinna sig i Sverige. Denna narraktiga Aprilresa, ty från Danzig var ingen fara på färde, hade likväl förmodeligen haft den verkan, at den ogudaktiga undersöknings-rättegången kunnat med all olycklig stillhet fullbordas. Hans borgade Län eller gåfvor voro redan satte i verkställighet, och Urtimaskatten med alla närvarande Rådsherrarnes, ja! sjelfva Ärkebiskopens samtycke reglerad. Der var således ingenting, som hindrade resan til Finland, utan den företog Konungen korrt före Midsommarsdagen. Ärkebiskopen lemnades qvar i Stockholm, til at förestå regeringen under Konungens frånvaro; men på sin resa til Finland hade K. Christian et stort antal af förnäme Herrar med sig, och bland dem äfven Biskop Kettil från Linköping [1]). Denne Biskop är ännu intet särdeles bekant uti Historien; men blifver det snart så mycket mer. Här vil man allenast til en början nämna, at han var af en betydelig slägt, Vasarne, som i detta århundrade voro mycket gällande, fast ännu lagom gagnande, emedan de voro merändels alle af Danska partiet; och var *Gustaf Ericsson*

---

[1]) Om någon kan hända ville tvifla om Konungens stora och betydliga sällskap til Finland, efter detta förbigås af andra (*a*), beropar man sig endast Diar. Vazst. vid år 1463 sid 122. „Eadem aestate quasi modicum ante festum b. Johannis Baptiste Rex Christiernus recessit navigio de Stockholmia et ad Finlandiam navigavit, cum multis Consiliariis regni et militaribus, qui eum sequebantur; inter quos etiam erat D:s Katillus Episcopus Lincopensis, aliique praelati et proceres regni“. Med militares lärer här intet förstås annat än Riddare.

kan hända den förste af denna Ätt, som begrep at Danska partiet och tänkesättet prydde intet en ärlig och uprigtig Svensk, och torde Sturarne änteligen lärt at känna sig sjelfve och at känna och älska sit fäderneslaud. (*b*) Biskop Kettils skyldskap med K. Gustaf Ericsson, kan inhämtas af bifogade Slägt-Tafla [a]); men hvad Kettil skulle göra i Finland, vet man intet, om icke Konung Christian ville lära känna honom. Vil man ock fråga hvad Konung Christian skulle göra i Finland, lemna våre gamle Häfdateknare oss uti en fullkomlig okunnighet. Så mycket man vet, hade K. Christian intet ännu sett Finland, alt sedan han blifvit Konung i Sverige: det synes då troligt, at afsigten med resan kunde vara den, at Konungen ville låta hylla sig af Finnarne på samma sätt som skett i Sverige. Men om Konungen derföre infört eller velat införa samma skatter i Finland, som varit gångbare uti Sverige, vet man intet; och at uppehålla Läsaren med toma gissningar, lönar intet mödan. Man har tilförene berättat at Erik Axelsson Tott styrde verket, när K. Christian första gången hyllades af Finnarne; det ser ock ut, såsom vården af Finland varit honom äfven framdeles anförtrodd, emedan Slottet eller Fästningen Olofsborg i Savolax är upförd emot Ryssarne af Erik Axelsson, och efter hans anstalt Wiborg befäst med mur; men detta lärer likväl icke hafva skett uti K. Christians tid, emedan der är intet tecken at något under denne Herres Regeringstid blifvit påtänkt til

[a]) Man kan betjena sig af den lilla Stam-Tafla som förekommer hos Er. Benzelius, Mon. Eccl. p. 257.

försvar emot utländske fiender (*c*), fast Stockholm, Calmar, Elfsborg och andra säkerhets platser emot de Svenske sjelfve förmodeligen intet blifvit aldeles försummade. Hvad Finska förrättningarne angår, så nämnas de vara utförde när Conrad Bitze var Biskop i Åbo, och han dödde 1489.[3])

§ 26. Således hade nu K. Christian fullbordat sin Finska resa, som varit nog korrt. Så mycket vet man med säkerhet, at Herren upbröt ifrån Stockholm vid midsommarstiden: om nu något motväder hindrat eller ock Konungen uppehållit sig något på Åland, är det ganska möjligt, at Konungen intet kommit til Åbo förr än i början af Julii månad (*f*); återresan skedde med största hastighet, och var K. Christian med sit följe redan i Stockholm inom d. 15 Augusti: ty på Söndagen för Wårfrudag Assumtionis eller Jungfru Mariä Himmelsfärds fest, d. 15 Augusti, var Konungen med Rådet redan, som sagt är, oförnekligen i Stockholm, och omröstade om Ärkebiskopens inmaning i fängsligt förvar. Efter denna räkning hade Konungen knapt uppehållit sig mer än en månad i Finland, så at hans personliga närvaro intet kunnat hafva särdeles verkan på ringare folket; deremot hade Ärkebiskopens upförande haft en hel annan påföljd, än andelige Herren väntade: man måste ock bekänna, at Jöns Bengtssons orimliga och fåniga undersökningsrätt hade gjort både vänner och ovänner til hans fiender; hvarföre man ock vid sjelfva öfverläggningen i Finland kom gemensamt öfverens, at det oväsende, som Uplänningarne förorsakat, var intet annat än Ärkebiskopens konster, som spelt under täcke med allmogen, at göra sig upstudsig emot Konungen. Dessa betänkanden kunde ingalunda komma ifrån vänner, utan ifrån upriktige fiender, så at hatet til Jöns Bengtsson intet höll sig blott

---

[3]) *Paulus Juusten* uti sin Biskopskrönika om Finland uti Bitzens lefverne: „Hujus tempore Castrum Olufsborg in Savolax propter Ruthenorum insultum per D. Ericum Absalonis, Equitem Auratum, erigitur, et oppidum Viborg muro cingitur". (*d*). I fordna dagar kallades *Axel* på Latin Absalon, och Olofsborg Nyslott (*e*). Jfr. Rhyzelii Biskopskrönika, sid. 338.

inom Carl Knutssons hemliga vänner, utan sträckte sig ock til de mest nitiske K. Christians förfäktare. Och som ingen var säker hvarken om frihet, lif, helsa eller egendom, så snart en blef så olycklig, at få Årkebiskopen til ovän under sin yrsel, som rasade halfva året 1464; så var det ganska angelägit, at hämma en sådan tiltagsenhet, innan yrseln skenade för långt. Biskop Kettil måtte ock något för snart yttrat sina invärtes tankar, efter man funnit rådeligast, at visa honom ifrån Stockholm, när Ärkebiskopens angelägenheter skulle företagas.

Anmärkningar.

a) I anmärkningarne til *Juustens* Chronicon Episcoporum Finlandiae, p. 523 åberopas et, *i Åbo Domkyrkas* så kallade *Svartbok* förekommande Dombref, utfärdadt af Häradshöfdingarne *Peder Sverdh* och *Christiern Frille*, hvarest det heter: „Anno Domini MCDLXIII, nästa daghen äpther Sancta Margareta dag [4]), hiolt var nadige Herre Konungh *Christiern*, met Gudz nadh Sverikes, Norregs, Danmarks oc Götha Konungh [5]), och *Rikesens Radh aff Sverige* Räfstatingh vid Abo Sloth met Almoganom aff Österlandh [6])“. Detta visar, så väl at Konungen var på sin resa åtföljd af Riksens Råd (flere af dem, ibland hvilka ock Biskop Ketil i Linköping hörde), som at han medelst denna utöfning af sin Konungamagt, ville jämväl i denna landsändan offentligen ådagalägga, at han verkeligen tillträdt Rikets Regering, *hvilket var skäl nog at företaga denna hans resa.*

b) Här lärer uti Handskriften något ord vara bårtlämnadt? Förmodeligen bör man läsa: *och torde de af Sturarne* etc. För öfrigt vet man icke, at Herr *Erik Johansson*, K. *Gustafs* Fader, någonsin varit det Danska partiet

---

[4]) Den 14 Julii.

[5]) En besynnerlig ordning på de Konungen underlydande Riken. I de privilegier som Konungen stadfästade åt Bisk. *Conrad Bitze* och hans Stift, nämner han sig *Danmarks*, *Sverigis*, *Norigis*, *Gotes och Wendes Konung*, och ställer således Danmark i första rummet, ehuru Brefvet utfärdades i Stockholm.

[6]) Så heter Finland vanligen i gamla Svenska Handlingar.

tilgifven, hvarifrån han til äfventyrs igenom slägtskapen med Sturiska Huset blef dragen. Hvarföre man, utan at göra honom orätt, ej lärer kunna säga, at hans son, *Gustaf Eriksson*, var den förste af sin ätt, som ådagalade et rätt Svenskt tankesätt.

c) Uti sit Bref til Påfven af d. 28 Aug. 1463, som *Huitfeld* (Danmarckis Rigis Krönicke p. 897) anförer, säger väl Konungen sjelf, *at han var uti Finland emot Ryssarne, at hindra deras infall, hvilket (Gudi lof) ock skedde*; men man har dock stor orsak at tvifla på hans omsorg och vaksamhet i den delen. At förtiga, det intet spår finnes, at han hit med sig öfverhämtat något krigsfolk, eller sjelf rest åt gränsen, för at foga några anstalter til des försvar; så heter det i Bisk. *Conrad Bitzes* nästföljande år (1464 d. 9 Novemb.) til K. Karl Knutsson öfversände Bref, (*Lagerbrings* Saml. af Handlingar i Sv. Historien, II Del. s. 272) at Ryssarne hade i *nästförlidne tid bränt och skinnat Jäskis och flere andra socknar i Karelen,* som icke utmärker hos Regeringen särdeles vård om ortens beskyddande. Det är likväl möjeligt, at Ärkebiskopens betänkeliga förhållande tvungit Konungen, at förr, än han ärnat, återvända til Sverige.

d) At *Olofsborgs* (Nyslotts) befästande skett åren 1475—1477, (och således under en tid då K. Christian ej hade något i Sverige at befalla) kan ses af Åbo Tidn. 1793 N:o 15; och lära äfven Wiborgs murar ungefärligen vid samma tid blifvit upreste.

e) Och Olofsborg Nyslott, lärer böra läsas: *och Olofsborg heter nu* (eller har sedan fått namn af) *Nyslott.*

f) At han d. 14 Julii var i Åbo, hafve vi ofvanföre (not. a) sett: men när han anländt eller bårtfarit, kan ej med visshet utsättas. Den 8 Octob. stadfästade han Finska Biskopens och Presterskapets privilegier, i *Stockholm*, dit Biskop *Conrad*, (som var honom mycket tilgifven, och af honom med förläningar ihogkommen), torde honom beledsagat. Jfr. Anm. til Juustens Chronicon Episc. Finl. p. 518 och 522. *H. G. P.*

Något om Watländarenas seder [1]).

Denna gren af den vidlöftiga Finska folkstammen bebor en del af det nuvarande Ingermanland (hvarifrån *Watland* fordom var åtskildt), vid stranden af Finska hafsviken. De kallas på Finska *Watialaiset*, och hafva fordom varit ett betydligt folk, hvaraf nu blott några lemningar äro öfrige, som träffas i de närmare til Narva belägne socknar, och förnämligast uti *Kairila* socken, der deras förnämsta by heter *Kolkanpää*. De bekänna sig til den Grekiska Christna läran, men äro för öfrigt ganska okunnige och vidskeppelige. Deras språk är en dialekt af Finskan, som tvifvelsutan i sednare tider antagit allt större likhet med deras grannars, äfven som den med Tyska ord och talesätt blifvit uppspädd. [2])

Karlarne bruka samma klädedrägt, som deras Finska eller Ryska grannar. Men i Qvinnornas drägt förekomma några besynnerligheter: de nyttja intet annat plagg, än en serk eller rock af ganska tjockt linne, utan någon kjortel derofvanpå, med ett förkläde af blått kläde, vid pass en half aln långt, belagdt med små bjellror och hvarjehanda mynt,

---

[1]) Är uppsatt efter de anmärkningar, som en å orten född Studerande (Herr Ludolf And. Zeträus, sedermera Pastor i Slavanka, och nu afleden) för flere år sedan mig meddelat, om detta i vår äldre Historia namnkunniga folk, som nu nästan alldeles utdött. Jemför om dem mina anmärkningar til *Juustens Chronicon Episcopor. Finland.* p. 60 f. och p. 94.

[2]) Några egna ord synas dock ännu vara i behåll, såsom *Järky* (stol), jemte åtskilliga egna brytningar af orden; t. ex. *Illeminne* (ihminen) menniskja, *mess* (mies) en karl, *potjo* (poika) son, *tyär* (tytär) dotter, etc. Hvar och en barnlös qvinna, gift eller ogift, heter *morsian* (som hos de öfriga Finnarna betyder brud); *nuorikko* en ung qvinna, *Ahjo* (Pätzi) ugn, *Riihi* en stuga eller Pörte, som andre Finnar kalla Pirtti, hvilka med Riihi förstå blott en Ria. Af Ryssarne hafva de förmodeligen lärt, att i stället för K i början af orden bruka tsch. T. ex. *Tschartano* för Kartano, *tschuule* för kuule, *tschäy* för käy: likaledes *pitschä* för pitkä, *päntschi* för pänkki etc.

messings spelpenningar etc. På begge sidor hänga äfven tvenne smala klädesrimsor, som de kalla *Koittana*, af rödt kläde, lika långa som förklädet, och på lika sätt prydde. När en flicka blir gift, måste hon skära eller raka håret af sit hufvud, som då betäckes med en hvit duk, tillskapad nästan i likhet med en grenadiermössa, vid pass en half aln hög, hvarifrån i nacken hänger en annan deri fästad hvit duk, en half aln lång, till formen lik en handduk. Denna hufvudbonad heter *Kükka*. I öronen hafva de stora silfverringar (*Pellduschka* kallade), tjocka som en penna, med en lång silfverked, hvilken går omkring halsen. I stället för strumpor nyttjas rödt kläde, som lindas 4 eller 5 gånger kringom foten, så att den blir inemot en half aln tjock. Deras skor (*Kurpuset*) äro ock af rödt kläde, men betäcka endast tåerne. För öfrigt hållas dessa qvinnor i allmänhet för vackrare, än de dem närmast boende både Ryska och Finska qvinfolken.

Utom andra vidskeppelser (såsom att de tilbedja vissa heliga trän), hysa de mycken vördnad för en källa, kallad *Iliän Lähdet*, (Eliä källa): vid hvilken står en hög ek, som hålles i mycken helgd. Detta vatten, som är klart och friskt, tillägga de mycken kraft. De hålla ock derstädes på Eliä dag (de synas hålla honom för sitt besynnerliga skyddshelgon), vid midsommartiden, en marknad, kallad af dem *Elioschan markinat*, och anse denna tiden för besynnerligen helig.

Deras seder vid Bröllop och Begrafningar skilja sig mycket ifrån deras Lutherska grannars, likasom deras Ryska trosförvandters. Sina lik begrafva de i en skog, der de beredt och invigt sin begrafningsplats [3]). Grafven betäckes med en stor sten. Hvarefter den döde begråtes med några narraktiga visor, som de till detta behof sammansätta, och kalla *Loilotuxet*. När de på sådant sätt vrålat en half timma eller mera, gå de hem, och lemna qvar till Prestens tjenst allt hvad som öfverblifvit af det

---

[3]) En sådan kallas hos de Ryska Finnarne *Kalmisto*.

de haft med sig, såsom bröd (piroger), tårtor och kål, pankakor af bohvetemjöl (hvilka de kalla Gretzinäkalmokakku), jemte öl, bränvin och honing; ty under det gråtarena sjunga, pläga sig de öfrige, tillika med Presten. Denna begråtelse-ceremoni upprepas sedan 2 gånger om året, nemligen: dagen före Pingstdagen, och dagen före Michelsmessodagen.

När en karl vill fria till en flicka, gör han det, utan att hvarken hans eller hennes föräldrar veta deraf. Sedan underrättar han sig hos Presten, om han är med henne i så nära slägtskap (borgerlig eller andelig, som begge mycket långt utsträckas), att honom ej tillåtes att med henne bygga äktenskap? hvarom presten bör kunna honom noga underrätta. Är intet hinder, så låta de trolofva sig; hvarefter presten gifver sådant deras föräldrar tillkänna. Gemenligen gifta de sig ganska unga; karlarne vid 15 års ålder, och flickorna emellan 12:te och 15:de året. När det unga parets mödrar erhållit kunskap om giftermålet, uppkommer emellan dem en häftig träta, som understundom går så långt, att de fatta hvarandra i håret. Ändtligen skiljer presten dem åt, och kallar in de förlofvade; då brudens mor springer sin dotter i luggen, och håller i den allt intill dess brudgummen med en knif afskär håret, då de blifva försonte, och modren öfverlämnar håret åt brudgummen med dessa ord: Tag både håret och hufvudet, du är hennes herre, och hon din undersåte! Derefter kallas vänner och slägtingar tillsammans, och hela sällskapet följer det unga paret till vigseln, som sker med de i Ryska kyrkan vanliga ceremonier. Vid hemkomsten emottages bruden af brudgummens syster, eller om hon ej finnes, af någon annan ogift qvinna af hans slägt: hon leder in bruden i bröllopsrummet, och ställer henne vid högra dörrposten, men sig sjelf vid den venstra. Gästerne sätta sig till bords, men bruden står och bockar oupphörligt, tills solen gått ned. Hvarefter samma qvinna, som ledt henne in, åter fattar henne under armen och leder henne ut. Är hon då så trött, hvilket ej sällan händer, att hon vill be-

svimma, tager en annan qvinna henne under andra armen, och ledsagas hon så in i ett rum, hvarest brudsängen är uppbäddad, hvari hon lägger sig. Sedan inkommer brudgummen, åtföljd af tre eller flere karlar, och frågar om för honom är rum i sängen? Hvartill qvinnorna neka. Han bjuder då penningar; och prutar med dem, tills de, för några Rubler, släppa honom i sängen. Efter en eller två timmar kalla de brudgummen och bruden åter ut ifrån sofrummet; hvarefter dansen börjas, efter säckpipa *(Rakkopilli)*. Brudgummen och bruden taga ändteligen ett glas med bränvin, som ställes på en talrik hvari bägge hålla, och traktera dermed gästerne, som ligga så länge på golfvet, tills de utdruckit sitt glas (utan att någon droppe får qvarlemnas), då de lägga penningar efter behag i stället. En sådan bröllopshögtid varar i 2 dagar, och vid afskedet skänka gästerne åt bruden skjortor och höns, hvar och en efter råd och lägenhet. *H. G. P.*

Förteckning öfver Theologiska Faculteten i Åbo tillhörige handskrifne handlingar [1]).

Den allmänt erkända och beklagliga brist på säkra källor för vårt lands så väl stats- som lärdomshistorie, torde hos våra läsare billiga vårt företagande, att i korthet kungöra titlarna och förnämsta innehållet af de få akter i dessa ämnen, som tillfälligtvis än ifrån sextonhundratalet förvaras ibland den härvarande Theologiska Facultetens handlingar. Några alldeles nya eller förr okände upptäckter äro väl ej ur dem att hämta, men dock sådana underrättelser om upplysningens, och i synnerhet det Theologi-

---

[1]) Osäkert är om denna uppsats bör tillerkännas *Porthan* eller *Jak. Tengström*, emedan flere artiklar i Åbo Tidn. utarbetades af båda gemensamt; den intages dock här, derföre att den kan anses såsom ett slags supplement til Porthans Historia Bibliothecae Acad. Ab. Red.

ska tankesättets, beskaffenhet för de tiderna, som närmare utreda och bekräfta de uppgifter, man förut har ifrån detta i vår religions historia så märkvärdiga tidehvarf. Det är åtminstone för fornälskaren en tillfredsställelse, att känna de få förråd af äldre handlingar, han än kan hafva att tillgå; och vi hoppas, att han ej heller alldeles fruktlöst skall genomgå och rådfråga dem vi nu ämne anföra. Ifrån de första 20 åren näst efter Akademiens inrättning har Theol. Faculteten inga akter i behåll; antingen sådana ej blifvit ifrån början samlade och förvarade, som troligast synes, eller ock att de sedermera genom vårdslöshet och tidernas skiften förkommit. Den i så många delar af sitt embete högst nitiske Theol. Professoren Dokt. *Enev. Svenonius* (sluteligen tillförordnad Biskop i Lund), synes först hafva börjat denna samling. Åtminstone äro inga handlingar äldre än hans tjenstgöring i Faculteten, och de fleste och vidlyftigaste bland dem af honom egenhändigt uppsatte. Vi märke deribland:

1. *Handlingar i Religionstvisten med Biskop Terserus* [2]) *1. Deputatorum emot B. Terseri kateches anmärkta 15 punkter* [3]) — *2. Tre Latinska bref ifrån bemälte Svenonius till Ärkebisk. Lenäus, samt Theol. Professorerne i Upsala Lithman och Odhelius, dat. Stockholm d. 5 Juni 1663*, således näst för än den öfver Bisk. Terseri Kateches nedsatta Theologiska Commissionen sammanträdde: i hvilka bref Svenonius på det enträgnaste anhåller om dess Theologers manliga och alfvarliga bistånd att försvara vår Lutherska församlings Orthodoxi emot de af B. Terserus i hans nyligen utgifna, och i synnerhet i Österbotten utspridda, kateches, deremot gjorda synkretistiska anfall. Både tankar och uttryck i dessa bref instämma fullkomligen med författarens redan förut nogsamt kända nitälskan för lärans renhet, och förtjente de väl för sitt innehåll att någon gång genom

---

[2]) Derom kunna omständeligare underrättelser hämtas ur Bisk. Tengströms *minne öfver B. Terserus*, p. 71 följ.

[3]) Tryckte i nästnämnde *Minne öfver B. Terserus*, p. 216 följ. och flerestädes.

trycket lemnas åt allmänheten — 3. *Annotata in Epistolam et Apologiam a D. Tersero ultimo tentatam*, Regnique Consistorio insinuatam d. XI Jul. a. 1664, af samma författare, 2 och et halft ark: innehålla ganska polemiska, dels på Svenska, dels på Latin författade anmärkningar emot den Apologi, hvarmed B. Terserus än en gång och sedan Clerus Comitialis redan d. 10 Jun. s. år til K. Maj:t afgifvit sitt betänkande om det straff, han för sina förgripeliga religionsmeningar vore skyldig till, sökte ådaga lägga sin oskuld och renlärighet, förnämligast i Artickeln om Nattvarden, hvaruti man velat påbörda honom en uppenbar tillgifvenhet för Calvinianernas läresatser. [4]) I synnerhet går Svenonii bemödande derpå ut att försvaga det stöd, som Terserus för sig och sina religionssatser sökt hämta ur äldre och nyare Orthodoxa lärares skrifter, hvarefter han sluteligen så yttrar sig: *Kan alltså D. Terserus af thes uppräknade Theologorum testimoniis intet yttermera göra sig säker, eller therigenom then ringaste apparens finna, hvarmedh han emot R. R. D. D. Deputatorum Censuram, eller the vota, som sedermera här uthi Regni Consistorio enhälleligen deröfver fallne äro, någon rättmätig prätension sig förbehållen hafva må.* Fruktlös var ock verkeligen denna Terseri försvarsskrift, liksom flere andra dylika af honom förut ingifne; ty några veckor derefter, eller d. 25 Aug. s. år blef han af Regeringen afsatt ifrån sitt Biskops-Embete.

2. *Litterae Responsivae D. I. H. ad communicatorias D. I. M.* (Joh. Matthiä). Detta Latinska bref på 3 och ett halft ark, men defekt mot slutet, är väl i allmänhet ställdt emot Biskopens i Strengnäs D. *Joh. Matthiä* bekanta förslag till en Religionsförening, Christenhetens sekter, i synnerhet den Reformerta och Lutherska Kyrkan emellan; men ock närmast och egenteligen emot några hans i detta ämne

---

[4]) Genom misstag hafva i *Minnet öfver Bisk. Terserus* p. 112 not. denna hans Apologi, äfven som Svenonii deremot författade anmärkningar, blifvit hänförde till det föregående året 1663, då han inför den tillförordnade Commissionen stod *till* rätta för sina Religionsmeningar.

förekommande uttryck i en af honom utgifven *Confessio Fidei* (Strengn. 1657, 4:o, Se *Stiernmans Bibl. Sveog.* T. 2 p. 230). Den obekante författaren till detta bref tadlar med aktning och en anständig moderation Biskopens tankar om en sådan föreslagen Kyrkoförening, yrkande förnämligast derpå, att ett blott i allmänna ordalag ställdt godkännande af Augustana confessio omöjeligen kan eller bör antagas för någon säker föreningsgrund.

3. *Delila blandiens insidiatur*, sive consilia henotica de syncretismo Religionum etc 64 ark fol. Förra delen deraf, som utgör 22 ark, vederlägger all Syncretismus i gemen, och är af författaren sjelf i Akademiska Disputationer utgifven 1675. Den sednare delen, ofulländad, är ställd så väl emot *Johannis Matthiä* bekanta Rami olivae Septentrionalis, som emot ett annat Synkretistiskt arbete, det en *Matts Nicander* börjat i Åbo utgifva under titel af *Ludus Europäus* [5]), men hvaraf ej mer än 22 ark hunnit aftryckas, då Svenonius med sin deremot ställda vederläggning nödsakade författaren att lemna sitt verk ofulländadt, och begifva sig ifrån Akademien. Öfverallt framlyser äfven i detta arbete, isynnerhet i sednare delen deraf, det stränga och ofta öfverdrifna nit för Lärans renhet, som redan längst för detta gjort honom så beryktad i vår Svenska Kyrkohistorie.

---

[5]) Hvarken *Stiernman* i sin Aboa Litterata, eller någon annan af våra Bibliographer, omtalar detta arbete, som genast lärer blifvit så noga indragit, att vitterligen intet exemplar af de tryckta 22 arken mer någorstädes finnes i behåll. Det har varit författadt både på Latin och Tyska, och äfven haft dubbla titlar, neml. *Panaces s. Ludus Europäus*, och *das Europeische Königspiel*, samt varit fördelt, såsom ett Theatraliskt arbete, i akter och scener. Af de hos Svenonius citerade ställen ses, att innehållet varit helt och hållit Theologiskt, men alldeles icke i den Orthodoxa Svenonii smak, hvarföre han ofta tillägger arbetet hvarjehanda bittra spenamn och de svåraste tillmälen. Att författaren någon tid varit Luthersk Pastor i Hapsal i Estland, kan äfvenledes af detta Svenonii arbete inhämtas; men hans öfriga lefnadsomständigheter äro oss alldeles obekante. Jfr. *Minnet öfver B. Terserus* p. 124.

4. *Anandriana,* eller en Latinsk brefväxling med Kommininistern vid St. Clara församling i Stockholm *Daniel Anander*, och Domprosten *Enev. Svenonius*, angående en af den förra, såsom anonym, i Wittenberg 1683 utgifven bok: Nova Concionandi methodus non nova. I bref af d. 3 Jun. 1683 hade Anander begärt Svenonii yttrande om detta arbete, med försäkran att ej förr distrahera några exemplar deraf, än han erhållit detta Svenonii omdöme. Detta bref, jemte boken, hade han med en resande köpman ifrån Åbo till Svenonius öfversändt, hvarföre han i ett annat bref af den 15 Jun. s. år underrättar Svenonius om sitt företag, med förnyad begäran att snart erhålla den äskade censuren. I anledning häraf yttrade sig Svenonius i Theol. Fakultetens namn, under den 10 Aug. s. år, att han väl, äfven som Theologerne i Wittenberg, funnit boken vara ganska orthodox, och att mycket deruti vore väl och gudeligen författadt; men gaf tillika tillkänna, att han ansåg Ananders omdöme öfver åtskilliga vår församlings Lärare och Predikanter vara nog hårda och kärlekslösa, då de likväl med mer foglighet bort ursäktas, när de ej kunde beskyllas för några villfarelser i Religionen, erinrande honom om hvad Apost. Jakob C. 3. v. 1, 2 förmanar: *Farer icke hvar man efter att vara Lärare, att vi thess större dom fåm, ty i mång stycke fele vi alle m. m.* Detta Svenonii utlåtande var för den om sitt arbetes höga värde öfvertygade författaren både oförmodadt, och tillika så sårande för hans egenkärlek, att han efter egen bekännelse, ej förr än efter snart 2 års förlopp, fann sig äga nog köld att uppsätta det vidlyftiga försvarsbref för sin bok och sina afsigter vid dess författande, som han ändtel. d. 1 Jul. 1685 till Svenonius affärdade, hvilket dock nogsamt röjer, att han ej än hunnit förlåta Svenonii uppriktighet. Detta bref besvarade Svenonius i nog starka ordalag under d. 8 Sept. s. år, och förklarade deruti ytterligare och i mer bestämda ordasätt, hvad i Ananders bok honom i synnerhet misshagat, neml. att han dels uppenbarligen nämnt och orättvist tadlat åtskilliga Homiletiska författare, ehuru

renläriga, blott för det de ej varit i hans smak; dels ock dem i förtäckta ord så utpekat och afmålat, att hvar och en dem lätteligen igenkänna kunde: hvilket Svenonius funnit strida emot den christeliga kärleken, helst författaren ej uppgifvit sitt namn å titelbladet, då likväl *hvar och en, som gör sanningena, kommer till ljuset* Joh. 3: 21 o. s. v. Detta än strängare omdöme kunde Anander än mindre smälta, utan afgaf deremot d. 3 Nov. s. år en nog bitter Apologi, hvilken Svenonius dock ej aktade värdig att vidare besvaras; utan stannade härmed denna polemiska skriftväxling. På detta Ananders sista bref har Svenonius egenhändigt tecknat ett sådant yttrande: Contra negantem principia non est disputandum. Et quia hae litterae crambem saepius coctam afferunt, adeoque octavo Decalogi praecepto contraveniunt, ulteriori responsione habentur indigna. Jfr. Stiernmans *Cent. anonym.* II p. 75, som orätt kallar denna Anander: *Anders*, Nordberg S. Clarae Minne och Alnanders Historia Libb. prohibb. in Svec. p. 24; hvaraf ses att Anander, några år derefter ifrån sitt embete afsatt, sluteligen och för all sin tid stannat på Danviken.

5. *Domprosten Svenonii svar å Theol. Lektorernas i Wexiö Petr. Platini och And. Lithomanni d. 20 Mars 1680 gjorde förfrågan, om giltigheten af ett oäkta barns döpelse.* Sedan Svenonius kort förut på gifven anledning, i en lärd och i synnerhet af Riksdrotsen Gr. Pehr Brahe väl upptagen Akademisk Disputation, grundeligen afgjort en i den Landsorten, af en ifrån Upsala ankommen Magister uppväckt och med mycken häftighet sedermera ventilerad fråga: *Om Christi uppståndelse hörde till hans medlareembete eller ej?*; hade nämnde Lektorer, Svenonii fordne Disciplar, deraf tagit sig anledning, att äfven öfver följande i Wexiö Consistorium förehafde betänkelige samvetsmål begära hans mogna utlåtande. I Jönköping hade neml. en hederlig enkas ogifta dotter haft det missödet att litet oförmodadt falla i barnsäng. För att dölja denna dottrens olycka, fattar qvinnan det beslutet, att utan någon trängande nödvändighet af barnets svaghet, endast i barnmorskans och dott-

rens närvaro döpa det på sätt om nöddop förordnadt är, hvarefter det till barnmorskan lemnades att uppfostras. Saken blef dock kort derefter röjd, och sluteligen äfven i Consistoriio angifven, dit enkan instämdes, och för detta sitt betänkeliga förhållande dömdes till offentelig kyrkoplikt. Men då fråga vidare uppkom, huruvida det sålunda förrättade dopet borde anses för giltigt eller ej, yppades derom mycken skiljaktighet Ledamöterne emellan. Emedlertid, och under det saken sålunda i Consistorio förehades, blef samma barn Consistorio otillspordt offentligen återdöpt i Jönköpings Kyrka; hvilket förfarande hade i hela landet väckt så mycken uppmärksamhet, at flere lärde män hotat draga saken till Presteståndets närmare skärskådande vid nästa Riksdag. Af denna anledning hade således ofvannämnde Lektorer hänskjutit målet till Svenonii ompröfning, som ock kort derpå afgaf ett af flere skäl beledsagadt yttrande för den meningen, att det af modren förrättade dopet ej kunde för giltigt anses; hvarutinnan dock dess Consistoriales voro af en annan tanke. Begge brefven äro på Latin författade.

6. *Dom-Prosten Svenonii svar å en af Regements Pastoren i Riga M. Joh. Laibäck gjord förfrågan, huru vida den vid Äktenskapsafhandlingar hos oss brukeliga vigseln, må anses äga ett Gudomligt ursprung, eller ej?* Laibäck offenteligen förkättrad af en intolerant Embetsbroder, för det han i en Predikan å 2:dra Sönd. efter Trettondedagen, om Bröllopet i Cana, hade sagt, att ingen uttrycklig befallning om vigsel vid äktenskapet i hela den H. Skrift förekommer, sökte hos Svenonius skydd emot denna i hans tycke så oförtjenta kättaretitel, medelst ett Svenskt bref af d. 24 Febr. 1687. I anledning hvaraf Svenonius i ett Latinskt betänkande af d. 3 Apr. s. år förklarade det uppgifna tvisteämnet vara af mindre betydenhet, och att Laibäck väl rätteligen yrkat, att vi ej i Skriften hafva någon uttrycklig befallning om den Presterliga vigselns bruk, men att densamma dock med många goda skäl både kunde och borde försvaras, det äfven Laibäck i den antastade Predikan uttryckligen medgifvit.

7. *Anmärkningar öfver Biskop Spegels kateches, så väl af Bisk. i Wiborg D. Petr. Bång, som DomProsten Svenonius.* Det är bekant att framl. Ärkebisk. Spegel, såsom Biskop i Skara, på Kongl. befallning författade och 1686 genom trycket i Stockholm utgaf en förklaring öfver Luthers kateches, som icke allenast var ämnad till en allmännelig lärobok i hela riket, utan ock att öka antalet af vår Svenska kyrkas symboliska böcker, men att emot detta katechetiska arbete genast så många anmärkningar ifrån flere händer gjordes, att det kort derefter måste genom ett Kongl. Rescript helt och hållet indragas. Ibland dessa Anmärkare voro ofvannämnde 2:ne våre Finske Theologer icke de minst ifrige. Redan under påstående 1686 års Riksdag hade Bisk. Bång uppsatt sina inkast emot den nya katechesen, samt äfven för öfrigt nitiskt medverkat till det sluteligen öfver Spegels arbete fällda utslaget. Emedlertid, och under det öfverläggning ännu härom i ståndet förehades, hade en anonym författat ett något skarpt gensvar emot Bångens anmärkningar; hvilket åter gaf Bången anledning, att efter sin hemkomst ifrån Riksdagen utarbeta en omständelig vederläggning af detta gensvar; hvarpå han till Theol. Facultetens i Åbo censur öfverskickade hela denna akt, med begäran att deröfver erhålla Facultetens yttrande. Så väl Bångens som Svenonii i detta ämne framgifne anmärkningar, äro väl ej mer i vår tid af synnerligt värde eller uppbyggelse; men Bångens till Faculteten i anledning häraf ställda bref af d. 9 Apr. 1687 förtjente väl för de flera litteraira uplysningar det om denna katechestvist innehåller, någon gång att genom trycket allmängöras.

8. *Theol. Facultetens yttrande uti ett emot Consistorii Notarien Gabriel Lauräus i Consistorio Ecclesiastico angifvit mål, att i en Predikan, hållen i Åbo Domkyrka på 3:dje dag Pingst 1677, hafva förgripeligen talt emot höga Öfverhetens och Adelns rättighet att bortgifva lediga Prestalägenheter.* (På Latin af Svenonius uppsatt). De antastade uttrycken hafva varit ungefärligen af denna lydelse: *Det är*

en förbannad vana hos mången att söka sin befordran i Prestesåndet genom otillbörliga Herrars nåd och gunst, emedan ingen verldslig Herre är gjord till dörr i fårahuset, utan Christus allena. I anseende till den allmänt öfverhandtagande oseden bland unga Prester i synnerhet, att med förbigående af sitt Consistorium söka stora Herrars recommendation och befordran, tvert emot Presta Eden och Preståndets privilegier, ursäktar väl Faculteten Lauräi emot en slik oordning gjorda alfvarsamma påminnelse; men som han ej i nog försigtiga och varsamma ordalag framfört sina tankar, utan tvert om genom alltför allmänna uttryck om otillbörligheten af den rätt, som både Öfverheten och andra verdsliga Herrar, enligt Sveriges lag och privilegierne, hafva att förordna om vissa Prestalägenheters besättande och bortgifvande, gifvit anledning till missförstånd och mycken förargelse i Guds församling, så ansåg Faculteten honom sålunda böra försona denna sin förseelse, att han offenteligen ifrån Predikstolen, antingen sjelf, eller genom någon annan, skulle återkalla sin villfarelse, och densamma likaledes offenteligen afbedja, hvarefter han i Consistorio skulle få en varning att framdeles sig för slika felsteg noga vakta, och tillika gifva ifrån sig en ny skriftelig förbindelse att samvetsgrant och i alla stycken väl ihågkomma sin Prestaed.

9. *Theologiska Facultetens i Åbo skrifvelse till Theol. Faculteten i Wittenberg i anledning af en derstädes samma år af Theol. Dokt. F. Fabricius, Pastor vid St. Nikolai Kyrka i Stettin, utgifven och ventilerad Theol. Disputation ställd emot* Samaritanismum Pontificio- sociniano- fanaticum de Bonis operibus. I denna Disputation, bestående af 7 ark i 4:to och dedicerad till Kon. Carl XI, förmäler auktor, att den villfarelsen som Theologerna kalla Perfectismus, omkring 1683 skulle innästlat sig äfven i Finland, och att i synnerhet vid Akademien i Åbo några skulle funnits, som påstått dopelsen kunna gifva de pånyttfödda krafter till en alldeles fullkomlig helgelse; åberopande sig till bevis härå Svenonii yttrande, som i en sin skrift,

kallad Lytrodoxia Jesu, utg. 1685, skulle omtalt slika rörelser hafva förevarit vid detta vårt Finska Lärosäte. Dessa beskyllningar kunde Theologerna i Åbo alldeles icke fördraga, utan besvärade sig högeligen i det omnämnda brefvet öfver dessa ohemula tillmälen, hvarigenom de och hela Akademien lätteligen kunde råka i vanrykte. Anledningen till de af Svenonius angifne, men i sig sjelf alldeles obetydliga rörelser, förmälte de hafva varit den, att då en af Finlands yppersta Theologer, biträdd af en annan lika så förtjent Akademisk lärare (Bisk. i Åbo *Joh. Gezelius* den äldre, med sin son *Joh. Gezelius* då för tiden Theol. Prof. vid Akad. härstädes), hade till Finska Presterskapets tjenst i flera år utgifvit Latinska Prediko-Dispositioner öfver de årliga Bönedags Texterna, hade uti ett Exordium till ett af dessa utkast för år 1682, i anledning af Pauli ord i Hebr. 10 v. 22, 23, sådant uttryck influtit, att *Döpelsens vatten så renar själen, att hon ej mer genom Kroppen något ondt åstadkommer*, till upplysning hvaraf några andra Skriftenes språk äfven blifvit citerade. Häraf hade en samma år till Theol. Professor befordrad Akademisk Lärare (f. d. Phys. Professoren M. *And. Eschilli Peträus)* tagit sig anledning att i sin inträdes oration kitsligen förtyda de anförda orden i en alldeles kättersk mening, och att offenteligen beskylla båda dessa då frånvarande högt förtjenta och om Lärans renhet nitiska Lärare, för den gröfsta heterodoxie. Svenonius, alltid färdig och benägen att polemisera, som ock dessutom länge och ifrigt hållit denna Peträi parti i de honom och de öfrige Akademiske Lärarena emellan den tiden förda bittra och mångfaldiga stridigheter, och som föröfrigt icke heller var Gezeliernas vän, försummade således ej att så väl i Företalet till en korrt derefter utgifven Akademisk Disputation, som i synnerhet i sitt under titel af Lytrodoxia Jesu utgifna Theologiska arbete p. 187, omröra, det *några funnits vid Åbo Akademie som försvarat Perfectismum, och att denna Schisme utbrustit i offenteliga och af ryktet vidt utförda stridigheter.* Häraf hade väl således Fabricius haft någon anledning till de beskyllningar

han emot Åbo Theologernas orthodoxie anfört; men då hvarken Författarena till det otillbörligen förkättrade Predikoutkastet erkännt sin mening hafva varit sådan, som den af illviljan blifvit förtydd, derom icke heller hvarken offenteligen eller enskildt någon stridighet förd blifvit, utan de oskyldigt antastade Theologerna vändt sig direkte till Kongl. Maj:t med besvär öfver deras så ohemult och försåteligen kränkta heder, hvarpå Svenonius genom Kongl. Rescript blifvit förbjuden, att vidare i offenteligt tryck omröra slika obetydliga inom vår egen Församling till äfventyrs förefallande skiljaktigheter, så förmodade Theol. Fac. i Åbo, att Theologerna i Wittenberg ville skaffa så väl Akademien som hela Församlingen i Finland skälig upprättelse för den genom Fabricii Disputation dem tillfogade offenteliga skymf och vanära. (Tre olika utkast till detta bref finnas bland Facultetens handlingar, utan att man visst kan säga, hvilketdera må blifvit till Wittenberg affärdadt).

10. *Theol. Fakultetens svar å Pastoren vid Knorringska Regementet i Riga Joach. Dölings hemställan om 2:ne för förbund med Djefvulen misstänkta gossar.* Nämnde Reg. Pastor hade under d. 13 Mars 1684 insändt till Fakulteten en vidlyftig och högst vidskeppelig på Tyska författad Relation om dessa gossar, hvardera om 12 års ålder, och deras förmenta pactum med den onda, samt tillika anhållit om Fakultetens betänkande i detta samvetsmål, emedan han, för sitt nit att befria dessa olycksoffer ifrån Djefvulens våld, hade fått lida mycket af åtskilliga försmädare, som yrkat dessa gossars föregifvande om sin bekantskap med Satan vara idel dikt och skälmstycke, till att dermed gäcka en lättrogen Prest. Sanningen att säga, så ger ock verkeligen sjelfva Pastor Dölings egen berättelse mycken anledning att bifalla dessa tviflares tanka. Men den nitiska Svenonius såg saken ifrån en helt annan sida, fann gossarne verkeligen hafva varit i komplot med den Onda, och berömde derföre högeligen Dölings nit och alfvare, att, som en god och trogen Herde, rycka dessa arma lamm

ur den grymma helfvetes ulfvens käftar; beskärmande sig tillika häftigt öfver den i berättelsen omrörda skolemästaren, som med hotelse och stryk velat förmå gossarna att återkalla deras i hans tanka alldeles falska och diktade bekännelser.

11. *Fem Latinska bref ifrån Dokt. Conr. Tiburt. Rango, då förtiden Pastor vid St. Nikolai Kyrka i Stettin, till Dom-Prosten Svenonius, samt Concepter till dennes tvenne svar å dessa skrifvelser.* Anledningen till sitt första bref (dat. Stockholm d. 28 Dec. 1685) hade Rango deraf tagit, att han under sin vistelse i Stockholm fått se och genomläsa Svenonii Lytrodoxia, i hvilken bok ett af Rangos Theologiska arbeten med bifall och beröm blifvit omrördt, och tillika underrättelse förekommit om den farliga Perfectismus, som äfven i Finland börjat uppresa hufvudet. Och som Rango företagit sig att utarbeta en fullständig Historia öfver denna villfarelse allt ifrån verldens början intill dåvarande tid, så begärde han af Svenonius en än omständeligare kunskap om de vid Akademien i Åbo i detta afseende förefallna rörelser. Dessutom, som den nya General Superintendenten i Pommern D. Augustinus Balthasar, företagit sig att i de Pommerska församlingarna införa nya och betänkeliga Kyrkoböner, som ej öfverensstämde med en ren orthodoxie, hvarföre ock ministerium i Stettin och flerestädes sig deremot opponerat, så bilägger han nu som bevis på denna Theologens tvetydiga och irriga tänkesätt kårta utdrag ur några hans tryckta Likpredikningar, anhållande tillika om Svenonii uppriktiga yttrande öfver dessa förmenta och svåra villfarelser. — Till följe häraf uppsatte och afgaf Svenonius straxt derefter ett korrt men mustigt betänkande af d. 9 Jan. 1686, deruti han anmärker 8 särskilda villfarelser i nästnämnde Balthasars arbete, hvaraf tydel. vore att inhämta, att han på det svåraste försyndat sig emot den Evangeliska Orthodoxien. Under den 16 Mars s. år, affärdade Rango ett mycket förbindeligt tacksägelsebref för detta Svenonii utlåtande, med uppmuntran till honom att ytterligare uppenbara och antasta Balthasars

irrmeningar, dem han för Tribunalet i Wismar envist vägrat att erkänna, och lemnade derhos underrättelse om några andra vid Akademien i Rostock nyligen förda Theologiska stridigheter, m. m. — Härpå svarade Svenonius d. 12 nästföljande April, och skickade tillika exemplar af åtskilliga sina tryckta arbeten; för hvilka han korrt derefter erhöll både tacksägelser och flera af Rangos genom trycket utgångna skrifter. Det sista af dessa Rangos bref är dateradt Stettin d. 1 Mars 1687, deruti han anger en nyligen vid Gymnasium derstädes tilsatt Rektor D. Pfuel för allehanda fanatiska villfarelser; och sluteligen omrör sitt bekanta arbete, *Svecia Orthodoxa* kalladt, såsom snart färdigt att läggas under prässen. Svenonii följande året i April timade död synes hafva afbrutit denna lärda och förtroliga brefväxling.

12. *Bisk. D. Joh. Gezelii den äldres, samt hans sons Theol. Prof. D. Joh. Gezelii den yngres hos Kongl. Maj:t emot Dom-Prosten Svenonius anförda besvär, med Svenonii 2:ne derå afgifne förklaringar.* Den ofvanföre (N:o 9.) omförmälta misshälligheten emellan Gezelierne och Svenonius hade gifvit anledning till denna å högsta ort förda skriftväxling. Sedan neml. de förstnämnde i en till Kongl. Maj:t 1686 ingifven skrift högeligen besvärat sig öfver den kärlekslöshet och det ovisa nit, hvarmed Svenonius utan all rimlig anledning i offenteliga både skrifter och Disputationsakter antastat deras renlärighet, och de derjemte anhållit, att några lärda och gudfruktiga män måtte förordnas att deras meningar och ordaformer undersöka, samt att emellertid Svenonii emot dem ställda publika Disputationer måtte förbjudas och indragas; ingaf Svenonius d. 29 Jan. 1687 en korrtare, och litet derefter d. 26 Maj en vidlyftigare till K. Maj:t ställd förklaring öfver dessa emot honom anmälta klagopunkter. Svenonius är i bägge dessa skrifter både till tankar och uttryck sig fullkomligen lik, och förtjente till alla delar den varning han korrt derefter genom ett Kongl. Reskript erhöll, att framdeles sorgfälligt undvika alla slika onödiga Religionstvister.

13. *Dokt. Svenonii betänkande om Dr. Christinas begärdta fria Religionsöfning för sig och sitt Håffolk.* I Svenonii vanliga smak; (skada att det är defekt).

14. Svenonii (Lat.) anmärkningar mot Dokt. Bångs Disp. de *Imputatione Justitiae Christi*, 1668. Och ett bref ifr. Bisk. Bång 1680 till Sven. samt dennes svar, om en i Bisk. Helvigii synodal-Disp. förekommande besynnerlig mening i läran om Intercessio Christi.

15. *Ytterl. handlingar i tvisten emellan Gezelierna, Svenonius och Peträus;* neml. 1:o Theol. Prof. Peträi ytterl. angifvelse hos Kongl. Maj:t emot Gezelierna, dat. d. 10 Sept. 1685. 2:o Theol. Fakultetens i Upsala betänkande, om Gezeliernas förgripeliga ordaformer. (Författadt under Riksdagen 1686). 3:o Samma Fakultets förfrågan hos Theol. Fakulteten i Åbo om Peträi förhållande i Religionstvisten med Gezelierne, dat. d. 31 Jul. 1686. 4:o Theol. Fakultetens i Åbo svar på denna fråga af d. 21 Aug. 1686. 5:o Theol. Fakultetens i Åbo bref till K. Maj:t af d. 29 Jan. 1687. 6:o Svenonii sub. N:o 12 anförda 2:e inlagor till K. Maj:t emot Gezeliernas klagomål. 7:o Theol. Fakultetens i Åbo betänkande af d. 20 Jan. 1691, om Peträi försummelse vid sin Profession.

16. *Theol. Fakultetens i Åbo anmärkningar (på Latin) emot Kyrkoh. And. Kexleri tr. predikan om Herrans nattvard,* uppsatta af D. Laurbeckius i Sept. 1689. (Predikan finnes bilaggd).

17. *Ett Latinskt bref af d. 1 Maj 1729 ifr. Theol. Prof. Dan. Juslenius till någon namnkunnig Tysk Theolog,* innehållande complimenter och underrättelser om tillståndet vid Åbo Akademie.

18. *Diverse bref,* neml. 1:o K. Carl XI:s till Theol. Fakult. i Åbo, om censur af Bisk. Gezelii Casus conscientiae af d. 2 Apr. 1689. 2:o K. Carl XI:s afslag å Consistorialium ansökning om befrielse för krigshjelpen, af d. 24 Jul. 1694. 3:o Akad. Kansl. R. R. Falkenbergs bref till Theol. Fak. i Åbo om innehållandet tills vidare af några till trycket ämnade Polemiska skrifter, af den 31 Mars 1713.

4:o Lingg. Profess. Björklunds svar å Theol. Prof. D. Juslenii anmärkning mot en af Kand. Serlachius under Björklunds präsidio utgifven Disp. dat. d. 4 Maj 1732. 5:o Kungens tillstånd för Facultas Theol. i Åbo, att promovera Superint. i Narva M. Jakob Lang till Theol. Doktor (d. 2 Jan. 1689).

19. *Handlingar rörande en Svensk öfversättning af* Formula Concordiae, neml. 1:o KansliKollegii bref derom till Theol. Fakult. i Åbo, d. 7 Dec. 1726. 2:o Theol. Prof. Jon. Fahlenii svar derå, af d. 20 Apr. 1727. 3:o Kyrkoh. Broocmans bref på Tyska, af d. 26 Aug. 1727, med anhållan om Fakultetens skyndsamma biträde. 4:o Fakultetens bref till Akad. Kansl. Gr. Arvid Horn i samma sak, med begäran att för denna Censur slippa de publika Lektionerna, af d. 24 Oct. 1728. 5:o Kanslerens afslag å denna petition af den 20 Dec. s. å. 6:o Broocmans förnyade petition om skyndsam remiss af den anbefaldta öfversättningen. 7:o Kansli Kollegii påminnelse i samma sak d. 7 Jul. 1729.

20. *Handlingar i tvisten emellan Theol. Prof. D. Juslenius, och Hist. et Moral. Prof. Scarin,* i anledning af en 1732 under dennes präsidio utgifven Disputation de Apotheosi; neml. 1:o Decani i Phil. Fakult. Prof. And. Pryss's bref i detta ämne till Theol. Fakult. d. 25 Nov. 1732. 2:o Prof. Juslenii svar derå d. 8 Febr. 1733. 3:o Theol. Fakultetens der med afgångne vehiculum d. 24 Febr. s. å.

21. *Handlingar rörande Theol. Prof. Bergii Doktors Promotion,* neml. 1:o Konungens tillstånd dertill af d. 8 Maj 1732, jemte Kanslerens vehiculum af d. 19 i s. månad till Theol. Fak. i Åbo. 2:o Theol. Fakultetens betänkande i denna sak, af d. 4 Apr. 1732.

Slutord.

Samlingen af H. G. Porthans skrifter i urval, hvars utgifvande begynte redan 1859, är med detta band afslutad, och anbefalles härmed vördsamt i den för fosterländsk forskning intresserade allmänhetens hågkomst.

Enligt den förut uppgifna, i Suomi för 1858 meddelade planen, hafva här intagits alla under Porthans praesidium utkomna disputationer af fosterländskt innehåll, samt de mer betydande tidskrifts- eller tidnings-uppsatser, som med någon trygghet kunna tillskrifvas Porthan. Undertecknad, som ensam redigerat de tre sednare banden, har icke utan svårighet kunnat bestämma rätta författaren till tidningsuppsatserna. Ty Porthan tecknade nästan alldrig någon signatur under sina artiklar. Betydande hjelp i detta afseende erbjöd dock den af kanslirådet Wilhelm Lagus utgifna: „Förteckning öfver anonyme författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar“, som ingår i Finska Vetenskaps-Societetens Bidrag, häft. 17; och jag har derföre hufvudsakligen följt densamma, emedan den grundar sig på samtidas anteckningar. Mycket har jag tvekat, huruvida: „Historiska underrättelser om skolor i Finland“, borde tillskrifvas Porthan eller icke. Flere skäl tala för, än emot detsamma, ehuru tvenne andra namngifna skolmän såsom materialsamlare biträdt Porthan; och man kan icke gerna gissa på någon annan författare till artikeln än möjligen Bilmark, som då åter borde vara nämnd i besagda anteck-

ningar. Lika tveksam kan man vara angående „Förteckningen öfver Theol. Facultetens handlingar", och „Underrättelsen om Stipendier", emedan Jakob Tengström sannolikt haft någon del i dessa artiklars uppsättande, men huru mycken, kan icke afgöras. Den sednare artikeln var likväl ämnad att ingå i „Historien om Åbo Academie", som onekligen är af Porthans hand, men som, när Porthan om sommaren 1799 genomgick brunnskur i Nådendal, afbröts innan redogörelsen för stipendierna följdriktigt bort inpassas. Derföre har jag här intagit densamma. Ehuru ingen bestämd uppgift förefinnes att Porthan skulle skrifvit „Om Wiitasaari", torde knappast något tvifvel derom äga rum, emedan denna var hans hemsocken, den han ofta besökte, och stilen öfverensstämmer med Porthans. Om öfriga artiklar finnas, beträffande författtareskapet, anteckningar, de flesta af Jak. Tengströms hand.

Hvad disputationerna beträffar, har man velat tillerkänna respondenterna en del bland dem, men enligt min åsigt med orätt; ehuru det icke heller med bestämdhet kan sägas att Porthan *ensam* författat dem alla. Att han *medverkat* vid alla här införda, kan tagas för afgjordt. Frågan om författaren till „De Bircarlis" är ganska lätt, ty ingen vill väl på allvar tro att Franzén vid 14 års ålder skulle hafva frambragt ett gediget verk, som ovilkorligen fordrat mångårig mogen forskning. Angående „De superstitione Fennorum" finnes i *Mnemosyne* för 1823 sp. 98 en uppgift af prof. Joh. Fr. Vallenius, att prosten Erik Lencqvist skrifvit två mytologiska athandlingar, som utan tvifvel legat til grund för sagda disputation. Att sonen Christian sedan på Latin redigerat det af fadren lemnade materialet, har man gissat, men förmodligen med orätt, emedan han hvarken förr eller sednare befinnes hafva meddelat

en enda rad i tryck; mycket troligare är, att Porthan redigerade detsamma och, af artighet emot den högt ansedda fadren, lät sonen bära auctorsnamnet. I alla fall är Christian L. säkerligen icke författare till det för sin tid särdeles utmärkta arbetet, om han ock i någon ringa mån skulle medverkat vid dess utgifvande. Innehållet af „Historia Borgoae“ är ock sådant, att den då 19-årige Magnus Alopaeus icke gerna kan misstänkas för dess författande; han kan icke förmodas hafva så helt och hållet tillegnat sig Porthans framställningssätt, isynnerhet som han icke var historiker, utan mathematiker. Läsningen af disputationen väcker lätt hos oss föreställningen, att dess förf. icke vistats i Borgå eller nogare kände stadens dåvarande skick, emedan han mest åtnöjer sig med Svartbokens uppgifter om densamma. I allmänhet kan i denna fråga antagas som grundsats, att disputationer af allmänt, kosmopolitiskt eller resonnerande innehåll ofta äro skrifna af respondenten, men deremot de af specielt fosterländskt, på detaljforskning grundadt innehåll nästan alltid af praeses, med undantag för sockenbeskrifningar, i hvilkas författande respondenten vanligen har största anparten. Bibliografer taga merendels det säkra för det osäkra, och anföra disp. under bådas namn.

Här intagna artiklar äro alla förut tryckta. Någon handskrift af Porthan, som skulle lämpat sig för denna samling, har jag icke anträffat. Talet öfver Arckenholtz 1781 torde hafva försvunnit vid Åbo brand eller ock ligger det förségladt ibland Tengströmska pappren till år 1900 (Borgå Tidn. 1838 N:o 11). Uppsatsen: „Grundstrek til Ryska historien“, som finnes i Universitets- Biblioteket, är alltför knapphändig och afbruten vid år 1706. Porthans bref till M. Calonius åren 1791—1800, 3 vol. 4:o, som lika-

ledes finnas i Universitets Bibl., äro af öfvervägande privat natur, och borde kompletteras med Calonii svar på desamma, som dock äro förseglade. Hans föreläsningar i åtskilliga allmänna ämnen, hvaraf många finnas i behåll, höra icke hit för sitt innehålls skull.

En del här meddelade afhandlingar förekomma i ofullständigt skick, emedan de alldrig blifvit af förf. afslutade; sådana äro: „De poësi Fennica“, „De dialectis ling. Fenn.“, „Undersökning om de nationer“ etc, „Underrättelser om skolor i F.“ „Historia om academien i Åbo“. Men utom hvad här intagits, meddelade Porthan i Åbo Tidn. en mängd smärre dels historiska, dels geografiska notiser, mest strödda såsom noter eller inledning till urkunder, utdrag ur Palmsköldska handlingarne o. s. v. Ehuru dessa notiser ofta äro af mycket värde, har jag, för deras sporadiska natur, dock icke kunnat intaga dem. De geografiska blefvo på sina ställen införda i den så kallade Porthanska upplagan af Tunelds Geografi öfver Finland. De historiska åter kunna observeras, när urkunderna någon gång framdeles samlade omtryckas.

Helsingfors d. 19 Januari 1873.

S. G. Elmgren.

Femte Delens Innehåll:

